TAHBÎZÜ'L-MATHÛN

el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi

TOKADÎ MUSTAFA EFENDİ

2. CİLT
MÜFREDÂT

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 98

Bilim ve Felsefe Serisi	:	37
Kitabın Adı	:	TAHBÎZÜ'L-MATHÛN el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi
Müellifi	:	İbn Sînâ (ö. 428/1037)
Mütercimi	:	Tokadî Mustafa Efendi (ö. 1196/1782)
Hazırlayanlar	:	Prof. Dr. Mustafa Koç Bilecik Şeyh Edebali Ünv. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Prof. Dr. Eyyüp Tanrıverdi Dicle Üniversitesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Proje Yöneticisi	:	Prof. Dr. Muhittin Macit
Proje Koordinatörü	:	Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı
Son Okuma	:	Arafat Aydın - Abdullah Öztop
Arşiv Kayıt	:	Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hamidiye No. 1015
Kitap Tasarım	:	AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti. Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, No: 203, Sultanahmet-İstanbul Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org
Baskı	:	Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş. Cihangir Mh. Güvercin Cd. No: 3/1 Baha İş Mrk. A Blok Kat: 2 34310 Avcılar / İstanbul Tel.: 0212 412 17 00 Sertifika No: 12026
Baskı Yeri ve Yılı	:	İstanbul 2018
Baskı Miktarı	:	1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Tokadî Mustafa Efendi
Tahbîzü'l-Mathûn, *el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi*

1.Tıp, 2. Eczacılık, 3. Hastalıklar, 4. İbn Sînâ, 5. el-Kânûn, 6. Tokadî, 7. Sultan III. Mustafa

ISBN: 978-975-17-4013-7 (2. Cilt) / 978-975-17-4011-3 (Takım)

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

TAHBÎZÜ'L-MATHÛN

EL-KÂNÛN Fİ'T-TIB TERCÜMESİ

2. CİLT
MÜFREDÂT

TOKADÎ MUSTAFA EFENDİ
(ö. 1782)

Hazırlayanlar

Mustafa Koç

Eyyüp Tanrıverdi

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

EL-KİTĀBU'S̱-S̱ĀNĪ MİNE'L-ḲĀNŪNİ KELĀMUN MÜSTEVFĀ Fİ'L-EDVİYETİ'L-MÜFREDETİ

Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm

el-KİTĀBU'S̱-S̱ĀNĪ MİNE'L-ḲĀNŪNİ KELĀMUN MÜSTEVFĀ Fİ'L-EDVİYETİ'L-MÜFREDETİ

el-Ḥamdü lillāhi ve selāmun ᶜalā ᶜibādihillezīne'ṣṭafā'llāhu ḫayrun ammā yuşrikūne. Cemīᶜan cemīl ile vaṣf olunup ḥamd ü s̱enāya müsteḥaḳḳ olan Allāhu taᶜālā ḥaḍretleri olmakla ḥamd ü s̱enā kemā-hüve ḥaḳḳuhu Allāhu taᶜālāya ve ṣalāt u selām enbiyā-i ᶜiẓām ḥaḍretlerine olsun ki Ḥaḳḳ taᶜālā onları maḫlūḳātının ṣafveti eyledi. Pes Allāh taᶜālā ḥaḍretleri mi ḫayrlıdır yāḫūd müşriklerin Allāhu taᶜālāya şerīk eyledikleri nesneler mi ḫayrlıdır! Pes bi'l-cümle niᶜamı muᶜṭī ve niḳamdan müncī olup cemīᶜ-i meḥāmide müsteḥaḳḳ olan Allāhu taᶜālā ḥaḍretlerine ḫayrın inḥiṣārı ẓāhir ve āşikārdır.

Ḥaḍret-i Şeyḫ-i Reʾīs bu kitābda ve maḳām-ı ḥamdde bu āyet-i kerīmeyi iḳtibāsa iḫtiyārın vechi budur ki bu āyette ḥamd ile maᶜnā-yı ṣalāt cemᶜ olup vecāzet-i lafẓ ile maᶜānī-i lā-tuḥṣā müctemiᶜa olduğundan mā-ᶜadā fāṣılada ẕikr olunan "Allāhu ḫayrun ammā yuşrikūne" maḳāl-i şerīfinde berāᶜat-i istihlāl mis̱lli bir emr-i bedīᶜ vardır, zīrā bu kitāb-ı s̱ānīde edviye-i müfrede ve edviye-i mürekkebenin ṭabāyiᶜi ve efᶜāli ve ḫavāṣṣı tafṣīl üzere beyān olundukta Allāhu taᶜālānın ᶜacāyib-i ṣunᶜu ve bedāyiᶜ-i maṣnūᶜātı cümleye maᶜlūm olup vaḥdāniyyet-i Bārī ẓāhir ve āşikār olur. Ve ḫayr ancak Allāhu taᶜālāyı tevḥīd edip ve mürselūn ᶜaleyhime's-ṣalātu ve's-selām ḥaḍarātına ittibāᶜda olup müşrikūnun ittiḫāẕ edip ālihe tesmiye eylediklerinde ḫayrdan miḳdār-ı ẕerre ve mis̱ḳāl-i ḥabbe bir nesne olmadığı ve ṭabīᶜiyyūnun ās̱ārın müʾes̱s̱iri ṣūret-i nevᶜiyyedir dediklerinin buṭlānı cümleten ẓāhir olur. Ve bu kelām-ı kerīmden maḳṣad-ı aḳṣā müşrikīni ve Ṣāniᶜ-i ᶜālemi münkir olan dehrīleri ve ṭabīᶜiyyūnu ilzām ve tebkīttir.

Ve baᶜdehu yaᶜnī Allāh taᶜālā ḥaḍretlerine ḥamd ü s̱enā ve nebiyy-i muḥteremleri olan maḫlūḳātının ḫayrlısı Ḥaḍret-i Muḥammed ᶜaleyhi's-selām ḥaḍretlerine ve āl-i kirāmına ṣalāt u selāmdan sonra ben derim ki bu kitāb fenn-i ṭıbbda teʾlīf eylediğimiz *Ḳānūn* nām kitāb-ı küllīnin kütüb-i ḫamsesinin ikinci kitābıdır ki ondan aḳdem olan kitāb-ı evvel ṭıbbdan olan mesāil-i külliyyeleri bildirdi ve bu ikinci kitābda edviye-i cüzʾiyye-i müfredenin mesāʾili cemᶜ olunup iki maḳāleye taḳsīm olundu:

Maḳāle-i ūlāda ḳavānīn-i ṭabīʿiyye ẕikr olunur ki ʿilm-i ṭıbbda o ḳavānīn bilinmek vācib olur ve o ḳavānīn müstaḳilleten edviyenin emrinden ve ḥālinden bilinir. Ve ikinci maḳālede ṭıbbda bilinmesi vācib olan edviye-i cüzʾiyye-i müstaḳillenin ḳuvvetleri bilinir.

Ammā maḳāle-i ūlāyı biz altı faṣla taḳsīm eyleriz ve maḳāle-i s̱āniyede biz edviye-i müfrede için biraz elvāḥ[1] kılıp her bir levḥaya o edviyenin bir nevʿ aḥvālini geçirip bildiririz.

Maḳāle-i Ūlānın Altı ʿAded Fuṣūlünden Faṣl-ı Evvel Edviye-i Müfredenin Mizācı Beyānındadır

Biz kitāb-ı evvelden mizāc faṣlında bizim şu devā ḥārrdır ve şu devā bāriddir ve şu devā raṭbdır ve şu devā yābistir dediğimizden murādımız ne idiğini beyān eyledik. Keẕālik biz beyān eyledik ki mes̱elā şu devā ḥārrdır dediğimizden murādımız o devānın ḥarāreti bizim bedenimizin ḥarāretine ḳıyās ile ziyādedir demek olur. Bāḳī keyfiyyāt dahi bu ḳıyās üzere olup devā bāriddir dediğimizden murādımız bizim bedenimize ḳıyās ile bāriddir demektir.

Ve yine biz ṣadr-ı kitābda beyān eyledik ki muṭlaḳan mürekkebāt gerek o mürekkeb maʿdenī olsun ve gerek nebātī ve gerek ḥayvānī olsun cemīʿan ʿanāṣır-ı erbaʿadan terkīb olunmuştur. Ve o ʿanāṣır mizāc faṣlında ẕikr olunduğu vech üzere biri biri ile karışıp imtizāc eyledikte her biri āḫerde fiʿlini işler yaʿnī su āteşi sovutur ve āteş suyu ıssı eder ve havā toprağı raṭb eder ve toprak havāyı kuru ve yābis eder.

Ve'l-ḥāṣıl ʿanāṣır-ı erbaʿadan her birinin keyfiyyeti keyfiyyette ḍıddı olan ʿunṣur-ı āḫerin keyfiyyetini mertebesinden tenzīl edip kesr eder ve o kesr ve tenzīl ḳarārlaşıp bir ḥāl üzere s̱ābite oldukta iki ḍıddın inkisārı baʿḍı kerre berāber olup mizāc muʿtedil olur. Mes̱elā su nārı ne miḳdārı sovuttu ise nār dahi suyu o miḳdār ıssı eder ise o mizāc muʿtedil olur, ona bārid veyāḫūd ḥārr denmez, keẕālik toprak havāyı ne miḳdār kuruttu ise havā dahi toprağı o miḳdār yaş eder ise o mizāca [mizāc-ı] muʿtedil denir,

---

1 Baʿḍı nüsḫada o levḥaların ʿadedi on altı ʿaded olup her bir levḥada ẕikr olunan nesneler beyān olunmuştur lākin ḳalīlü'l-cedvel olup ve nüsḫa-i sulṭāniyyede olmadığından terki iḫtiyār olundu.

mizāc-ı raṭb veyāḫūd mizāc-ı yābis denmez. Ammā ᶜanāṣırdan birinin fiᶜli ġālib olup ġalebe üzere ḳarār eylese o ġālib olan [132a] keyfiyyet ḥarāret olur ise o mizāca mizāc-ı ḥārr denir ve ġālib olan keyfiyyet bürūdet ise ona mizāc-ı bārid denir ve ġālib olan keyfiyyet ruṭūbet ve yaşlık keyfiyyeti ise ona mizāc-ı raṭb derler ve ġālib olan keyfiyyet yübūset ve kuruluk keyfiyyeti ise o mizāca mizāc-ı yābis derler.

Ve kaçan ᶜanāṣır terkīb olundukta o mürekkebde ḥādis̱ ve ᶜārıḍ olup ḳarār-dāde olan mizāca mizāc-ı ḥaḳīḳī denir. Ve kaçan bir cism ᶜanāṣırdan terkīb olunup ẕikr olunan mizācdan biri ḥādis̱ olsa o cism ḥādis̱ olan mizāc-ı ḥaḳīḳī ḥasebiyle ḳuvāyı ḳabūle müheyyā ve müstaᶜidd olur. Ve mizāc-ı ḥaḳīḳīnin ḥudūs̱undan sonra ᶜārıḍ olmak şānından olan keyfiyyātı ḳabūle dahi mizāc-ı ḥaḳīḳī sebebi ile o cism müheyyā ve müstaᶜidd olur. Mes̱elā mizāc-ı ḥaḳīḳīsi ḥārr olan devālar taḥlīl ḳuvvetini ve revāyiḥ ve ṭuᶜūmdan ẕikri ātī rāyiḥa ve ṭaᶜm keyfiyyetlerini ḳabūle müstaᶜidd olur.

Ve yine o maḥalde biz beyān eyledik ki bi'l-cümle mizāc kaç ḳısma münḳasım olur ve insānda olan iᶜtidāl-i mizācdan murād nedir ve edviyede olan iᶜtidālden dahi murād nedir, biz beyān eyledik ve dedik ki kaçan devā beden-i insāna mülāḳī ve muttaṣıl olup bedenin ḥarāret-i ġarīziyyesi o devāda fiᶜlini işleyip devāyı ḥaḍm eylese sāir eṭᶜime bedeni taġdiye eylediği gibi o devā bedeni taġdiye eylemez ve o devādan bedel mā-yeteḥallel ḥādis̱ olmaz belki o devā miᶜdede ḥaḍm olduktan sonra onun gizli ve kāmine olan ḳuvveti āşikāre olup bedeni tesḫīn veyāḫūd tebrīd eder yaᶜnī bedeni ıssı eder veyāḫūd sovutur veyāḫūd raṭb ve yaş eder veyāḫūd yābis ve kuru eder. Ve bu dört keyfiyyet beden-i insāna devā muttaṣıl olmazdan evvel her ne ḳadar bedende mevcūde ise o devāyı istiᶜmāl ḥasebiyle dahi ziyāde olur. Ve mizāc-ı devānın iᶜtidāli ile devānın mizācı insānın mizācı gibi olmağı biz murād eylemeziz, zīrā insānın mizācı insāna maḫṣūṣ bir mizācdır, o mizāc devāda bulunmak muṭlaḳan cāiz olmaz.

Ve maᶜlūm buyurula ki [mizāc] iki nevᶜ üzere olur: Bir nevᶜi mizāc-ı evveldir ve āḫer nevᶜi mizāc-ı s̱ānīdir.

Mizāc-ı evvel o mizācdır ki ecsām-ı mürekkebeye ᶜanāṣır-ı erbaᶜadan terkīb olunduğu vaḳtte ᶜārıḍ olur. Ve mizāc-ı s̱ānī o mizācdır ki mizāc-ı evvel ṣāḥiblerinin birkaçı terkīb olsa mecmūᶜuna müfredāt-ı eczā mizācından

mā-ʿadā mizāc ḥāṣıl olur, terkīb ḥasebiyle o ḥāṣıl olan mizāc mizāc-ı s̱ānī olur. Mes̱elā tiryāḳta eczā-i maʿlūmeden terkīb olunduktan sonra ḥādis̱ olan mizāc mizāc-ı s̱ānī olur ve sāir mürekkebātta dahi mizāc-ı s̱ānī bu minvāl olur.

Tiryāḳın ve sāir mürekkebātın eczālarından her bir cüzʾ-i müfredin bir mizāc-ı ḥaḳīḳīsi ve mizāc-ı evveli vardır. Kaçan her mürekkeb terkīb olunur, eczāları kemāl üzere imtizāc edip şeyʾ-i vāḥid gibi olduğundan sonra o mürekkebe mizāc-ı s̱ānī ḥādis̱ olur. Ve eks̱er-i ḥālde mizāc-ı s̱ānīyi iḥdās̱ eden terkīb insānın ṣınāʿat eylediği terkīb olur. Mes̱elā gül ile sükkeri insān terkīb eder, gül ile sükkerden her birinin mizācına muġāyir o terkīb ḥasebiyle gül-be-şekerde bir mizāc ḥādis̱ olur, o mizāc mizāc-ı ḥaḳīḳī ve mizāc-ı evvel olmaz belki mizāc-ı s̱ānī olur. Ve baʿḍı kerre dahi o mizāc-ı s̱ānīnin sebebi terkīb-i ṭabīʿī olur yaʿnī o mizāc-ı s̱ānī terkīb-i insānın ṣınāʿati ile olmaz belki onu ṭabīʿat terkīb eder, leben mis̱lli nesneler gibi, zīrā leben üç cüzʾden mürekkebdir, cüzʾ-i evvel māiyyet olur ve cüzʾ-i s̱ānī semniyyet ve cüzʾ-i s̱ālis̱ cübniyyet olur; bu üç ʿaded eczāyı terkīb edip mecmūʿ-ı mürekkeb leben olur ve terkībden sonra müfredāt-ı eczānın mizācına muġāyir lebende bir mizāc ḥādis̱ olup mizāc-ı s̱ānī olur ve o s̱ānī mizācın sebebi terkīb-i ṭabīʿī olur, onda insānın medḫali olmaz. Ve lebenin üç ʿaded eczāsından her biri ʿanāṣır-ı erbaʿadan mürekkeb olmakla o eczādan mürekkeb olan leben müfredāttan maʿdūd olmaz ve mizācı mizāc-ı evvel ḥaḳīḳī olmaz belki mizāc-ı s̱ānī ve ġayr ḥaḳīḳī olur, zīrā mizāc-ı evvel besāyıṭtan mürekkeb olan müfredin mizācı olur, lebenin eczāsından her birinin mizācı mizāc-ı evvel olur ve lebenin mizācı mizāc-ı s̱ānī olur.

Ve baʿḍı kerre mizāc-ı s̱ānī iki ḳısma münḳasım olur: Evvelkisi mizāc-ı ḳavī olur ve ikincisi mizāc-ı rıḫv olur:

Mizāc-ı ḳavī o mürekkebin mizācıdır ki eczālarının her birisi āḫer cüzʾler ile mümtezic olup mütteḥid ola bir vechle ki bizim ḥarāret-i ġarīziyyemiz o cüzʾleri biri birinden ʿusret ile ayıra ve belki baʿḍı mürekkebin mizācı bir mertebeye bāliġ olur ki nār-ı ḫāricī o mürekkebin eczāsını ayırmaktan ʿācize olur. Cirm-i ẕehebin terkībi ve mizācının ḳuvveti bu mertebeye bāliġdir, zīrā ẕehebde olan raṭb eczāların yābis olan cüzʾler ile imtizācı ve ittiḥādı bir mertebeye ulaşmıştır ki raṭb ile yābisi nār tefrīḳten ʿāciz olur. Kaçan nār ẕehebde olan māiyyeti terḳīḳ edip akıtsa ve laṭīfini taṣʿīd edip

tebḫīr eylemek istese ḳuvvet-i terkīb ḥasebiyle o māiyyetin külliyyeten eczāsına arḍiyyetin eczā-i ġalīẓası teşebbüs̱ edip yapışır ve cüzᵓ-i laṭīf ile cüzᵓ-i kes̱īfi nār tefrīḳten ᶜāciz olur ve ona bināen ẕehebin cüzᵓ-i laṭīfi taṣᶜīd edip ve arḍiyyetini tersīb eylemeğe ḳādir olamaz. Ammā ḫaşeb yaᶜnī odun ve kalay ve kurşun ẕehebin ḫilāfı üzere olur, bu meẕkūrların laṭīfini kes̱īfinden nār-ı ḫāricī sühūlet ile farḳ eder ve laṭīfini taṣᶜīd eder ve kes̱īfini tersīb eder.

Ve kaçan devānın mizācının istiḥkāmı mizāc-ı ẕehebin istiḥkāmı gibi olsa baᶜīd olmaz ki bedende olan ḥarāret-i ġarīziyye onun besāyıṭını tefrīḳten ᶜāciz ola. Kaçan bir maᶜcūnun mizācı bu mertebe müstaḥkem ola, o mizāca mizāc-ı müves̱s̱aḳ derler.

Ammā o devā ki onun mizācı muᶜtedil ola yaᶜnī mizāc-ı ḳavī ve mizāc-ı rıḫv olmaya, o mizācın ḥükmü bedende muᶜtedilen bāḳī kalır. Kaçan o mizācın ṣūreti fāside olup müteġayyire ve müstaḥīle oldukta onun ḥükmü sāḳıṭ olur. Ammā o mizāc iᶜtidālden çıkıp ġalebeye māil olsa yaᶜnī o mizācın eczālarının imtizācı iᶜtidālden ziyāde olup lākin mizāc mizāc-ı ḳavī mertebesine varmasa o mizāc bedende ġalebesi miḳdārı meks̱ eder, o dahi ṣūreti taġayyür edince ḳadar bāḳī olup baᶜdehu ḥükmü sāḳıṭ olur. Pes eczālarının imtizācı muᶜtedil veyāḫūd ḳavī olanlar bedende fiᶜl-i vāḥid işler, zīrā ṣūreti taġayyür olunca ḳadar eczāları biri birinden müfāraḳat eylemez, mecmūᶜu fiᶜl-i vāḥide işler; kaçan ṣūreti fāside oldukta fiᶜli bāṭıl olur.

Ammā devā-i mürekkebin mizācı müves̱s̱aḳ olmayıp rıḫv olsa eczālarının müfāraḳatı selāset üzere olur, ednā haḍm ile ṣūretleri taġayyür eylemeden biri birinden müfāraḳat edip ayrılır; o mizācın müfredātından her biri kendiye maḫṣūṣ olan fiᶜlini bedende işler. Ve müfredāt-ı eczādan bir cüzᵓ-i müfredin fiᶜli tesḫīn olsa ve müfred-i āḫerin fiᶜli tebrīd olsa müsaḫḫin tesḫīn eder ve müberrid tebrīd eder. Ve kaçan eṭıbbā deseler ki filān devā mürekkebü'l-ḳuvādır, onda hem ḥarāret ve hem bürūdet vardır. Bu kelāmı söyleyen ṭabīb ve o ṭabībin muḫāṭabı ẓann ve zuᶜm eylemesinler ki o devānın cüzᵓ-i vāḥidinde bu iki ẓıdd olan ḥarāret ve bürūdet keyfiyyetleri cemᶜ olur, zīrā iki ḍıddın maḥall-i vāḥidde ictimāᶜı müstaḥīl olur belki mürekkebü'l-ḳuvā olan devānın bir cüzᵓünde ḥarāret olur ve cüzᵓ-i āḫerinde bürūdet olur, o cüzᵓler mümtezic ve mütteḥid olup şeyᵓ-i vāḥid gibi olmakla mecmūᶜ-ı mürekkebe mürekkebü'l-ḳuvā ıṭlāḳ olunur.

Ve yine eṭıbbānın baᶜḍı edviye ḥaḳḳında mürekkebü'l-ḳuvā diye ḫāṣṣaten ẕikr eylediklerinden ẓann olunmasın ki o meẕkūrlardan mā-ᶜadā edviyelerde ḳuvāları mürekkeb olmaz belki cemīᶜan edviye mürekkebü'l-ḳuvā olur, lā-maḥāle her devāda cüzʾ-i ḥārr ve cüzʾ-i bārid bulunur, keẕālik cemīᶜan mürekkebātta cüzʾ-i raṭb ve cüzʾ-i yābis mevcūd olup mürekkebü'l-ḳuvā olur lākin ḳarīben ẕikri mürūr eylediği üzere gerek ṭabīᶜī ve gerek [132b] ṣınāᶜī olan mürekkebātın baᶜḍılarının terkībi ḍaᶜīf olup eczālarının biri birinden müfāraḳatı sühūletli olur ve o cüzʾlerin her birinin āḫer cüzʾde fiᶜli tāmm olmaz ve cemīᶜan eczālarının efᶜāli müteşābih olmaz belki baᶜḍı cüzʾün fiᶜline cüzʾ-i āḫerin fiᶜli ḥālen ḍıdd olur yāḫūd ḥāle ḳarīb olan fiᶜlleri ḍıddlar olurlar. Ve fiᶜllerinde müḍādde olan eczālar arasında telāzüm ve ittiḥād dahi olmaz ve ᶜörf-i eṭıbbāda bu mis̱lli devāya mürekkebü'l-ḳuvā derler.

Ammā o devālar ki ẕikr olunan devā-i mevṣūfun ᶜaksi üzere olup eczālarının terkībi müstaḥkem ola ve baᶜḍı cüzʾlerin cüzʾ-i āḫerlerde fiᶜli tāmm olup o devānın eczālarının bedende fiᶜli müteşābih ola, kaçan aᶜḍā-i bedenden bir ᶜuḍva o devādan bir cüzʾ-i basīṭ vārid ve mülāḳī olup fiᶜlini işledikte o cüzʾ-i basīṭin ḍıddı olan cüzʾ-i āḫer-i basīṭ dahi onun maᶜiyyetinde bulunmak lāzım olup o dahi fiᶜlini işleyip ḍıddān olan iki fiᶜlden muᶜtedil bir fiᶜl ḥādis̱ olup ve bi'l-cümle o devānın efᶜāli müteşābih olur ise eṭıbbā katında o devā müteşābihü'l-efᶜāl olmakla ona mürekkebü'l-ḳuvā denmez ḥaḳīḳatte o devā mürekkebü'l-ḳuvā olur ise.

Lākin baᶜḍı aᶜḍā vardır ki bu mis̱lli ḳuvā-yı mürekkeb o ᶜuḍva mülāḳī oldukta eczā-i mürekkebden bir cüzʾ-i basīṭin fiᶜlini ḳabūl eder ve cüzʾ-i āḫer-i basīṭin fiᶜlini ḳabūl eylemez ve ṭabīᶜat-ı külliyye-i bedeniyye dahi ᶜuḍvun ḳabūl edeceği basīṭte ᶜamel eder ve basīṭ-i āḫerde ᶜamel etmeyip terk eder. Ve bu mis̱lli devā ᶜuḍv-ı meẕkūra ḳıyās ile her ne ḳadar müteşābihü'l-efᶜāl olmaz ise yine ona mürekkebü'l-ḳuvā ıṭlāḳ olunmaz, zīrā ḳuvānın iḫtilāf ve ittiḥādında bizim naẓarımız devānın nefsine ve kendine olur. Ve taṣvīr olunan iḫtilāf-ı efᶜāl devānın nefsi iᶜtibārı ile değildir belki ᶜuḍvun eczā-i devādan baᶜḍı cüzʾün fiᶜlini ḳabūl edip baᶜḍı āḫerin fiᶜlini ᶜadem-i ḳabūlüne naẓar ile olur. Bizim o mis̱lli iḫtilāftan bu maḳāmda baḥs̱imiz yoktur, ancak bizim baḥs̱imiz devānın ẕātında terkībi ḳavī olup bedenimizin ḥarāreti onu ayırmağa ḳādir olmayandan olur.

Ve bābūnec yaʿnī babadya misllī devāların terkībi ḳavīdir, onun ḳuvālarını bizim bedenimizde olan ḥarāret-i ġarīziyye tefrīḳe ḳādir olmaz, keẕālik nār-ı ḫāricī ile su içinde ṭabḫ olunsa ṭabḫla ve ġasl ile eczāları ve ḳuvāları birbirinden müfāraḳat eylemez. Babadyada olan ḳuvve-i muḥallile ve ḳuvve-i ḳābıḍa mütelāzimān olurlar. Ḍımād olunmak için babadya ṭabḫ olunsa o iki ḳuvvet birbirinden ayrılmaz, ḍımād olunduğu maḥallde iki fiʿlini maʿan işleyip hem taḥlīl ve hem ḳabḍ eder. Ammā terkībi vāhī ve ḍaʿīf olan devālar ṭabḫ ile dağılır ve ḳuvvetleri ayrılır, mürekkebü'l-ḳuvā olur.

Kerneb yaʿnī lahana bu minvāl üzere[dir,] terkībi müveṡṡaḳ değildir belki vāhī ve ḍaʿīftir. Lahananın cevherinde mādde-i arḍiyye-i ḳābıḍa ve cālī ve būraḳī-i laṭīf eczālar vardır; imtizāc-ı ḍaʿīf ile o eczālar mümteziclerdir. Kaçan su içinde ṭabḫ olunsa laṭīf olan eczā lahananın cirminden ayrılıp suya muḫālaṭa eder ve ḳābıḍ olan arḍiyyeti cirminde kalır, pes o maṭbūḫun suyu cālī ve būraḳī olmak ḥasebiyle müshil olur ve cirmi ḳābıḍ olur.

Ve mercimeğin terkībi dahi bu minvāl üzere ḍaʿīf ve vāhī olur, ṭabḫ olunsa suyu ishāl eder ve cirmi ṭabīʿatı ʿaḳl eder.

Ve ṡūmun yaʿnī sarımsağın dahi terkībi rıḫvdır. İki cüzʾü vardır, biri laṭīf-i cālī ve muhriḳtir ve cüzʾ-i āḫeri keṡīf ve ṡaḳīldir; ṭabḫ ile cüzʾ-i laṭīf ṡaḳīlden müfāraḳat eder.

Ve soğan misllīler ve turp dahi bu minvāl üzere olup ṭabḫ ile laṭīfi keṡīfinden müfāraḳat eder. Ve turp ġıdā-i āḫeri haḍm eder ve kendi haḍm olmaz diye meşhūr olan maḳāl turpun ẕikr olunan ḥāline bināendir. Bu kelāmın maʿnāsı turpun cemīʿ eczāsı hāḍım-ı ġayr-i mehḍūm olur demek değildir belki maʿnāsı budur ki miʿdede o mütenāvel olan fücl ṭabḫ oldukta cüzʾ-i laṭīfi müfāraḳat edip o cüzʾ-i laṭīfte olan taḳṭīʿ ḳuvveti ile bedende olan lüzūcetli ruṭūbeti ḳaṭʿ edip haḍma sebeb olur. Ammā füclün cüzʾ-i keṡīfinde lüzūcet olmakla ḳuvve-i hāḍımeye ʿiṣyān edip inhiḍāmında ʿusret olur. *Ve baʿḍı nüsḫalarda* وكذا التفاح وكذا الدجاج *vāḳiʿ olmuştur.*

Ve bu bābdan olur yaʿnī terkībi rıḫv olan edviyeden olur o devālar ki onların besāyıṭ-ı eczālarından baʿḍı cüzʾler ġasl ile tefrīḳ olunur, hindebā ve buḳūl-i sāirenin ekṡeri bu minvāl üzere olurlar, zīrā hindebāda iki türlü mādde mevcūd olur: Birisi arḍıyye-i māiyye vü bāride olan mādde olur ve bu mādde onda keṡīr olur. Ve mādde-i āḫeri laṭīfe-i ḳalīle olur ve mādde-i

ūlā ḥasebiyle tenāvül edenlerin bedenini tebrīd eder ve sovutur ve ekṡeriyyā mādde-i sāniye ḥasebiyle südedi teftīḥ edip muḥtebes olan mevāddı tenfīẕ eder. Ve bu laṭīf ve müfettiḥ olan cüzʾün ekṡeri hindebānın ve neẓāyirinin saṭḥ-ı ḫāricinde yaʿnī yüzünde münbasıṭ olur, dāḫilinden taṣaʿʿud edip yüzüne yayılır ve münferiş olur; kaçan su ile ġasl olunsa o cüzʾ-i laṭīf taḥallül edip ondan bir cüzʾ-i muʿteber ü muʿteddün bih bāḳī kalmaz ve bu sebebden buḳūlün ġasli şerʿan ve ṭıbben menhī oldu.

Ve küzbere gibi olan ekṡer-i buḳūlde cüzʾ-i māī-i arḍī-i bārid keṡīr olup cüzʾ-i laṭīf-i ḥārr ḳalīl olduğundan o edviyelerin ekṡeri tenāvül olundukta eşedd-i tebrīd ile tebrīd eder ve bedeni ziyāde sovutur velākin onlar ile ḫanāzīr miṡlli veremlere ḍımād olunsa baʿḍı kerre o miṡlli veremi tesḫīn edip taḥlīl eder ḫuṣūṣan küzbere sevīḳ ile ḫalṭ olunsa ḫanāzīri taḥlīli ziyāde olur.

Ve bāṭınen istiʿmāl olunsa tebrīd edip ẓāhiren istiʿmāl olunsa tesḫīninin vechi budur ki o miṡlli devā tenāvül olunsa ḥarāret-i ġarīziyye ona iḳbāl edip cüzʾ-i laṭīf-i ḥārrı ondan ayırır ve taḥlīl eder ve o cüzʾ-i laṭīf ʿumḳa nüfūẕ edip miḳdārı ḳalīl olmakla eṡeri ẓāhir olmazdan muḳaddem maḥv olur ve arḍiyyet-i bāride-i keṡīre bāḳıye olup tebrīd-i şedīd ile tebrīd eder. Ammā ḍımād olunsa onların cevher-i arḍīleri mesāmmāta nüfūẕ eylemez ve keyfiyyet-i bürūdet bāṭın-ı vereme vāṣıl olmaz, ancak cüzʾ-i laṭīf nüfūẕ edip mādde-i veremi inḍāc eder ve taḥallüle müstaʿidde eder.

Ve eger o laṭīf olan eczālar nüfūẕu zamānında arḍiyyet-i bārideden bir miḳdār arḍiyyeti müstaṣḥıb olup maʿan nüfūẕ ederler ise mādde-i veremi inṣıbābdan menʿ edip redʿi ḥasebiyle dahi nefʿi olur ve ḥarāret-i ġarībeyi ḳahr eder. Ve bunun naẓīri olur baṣal ḥaḳḳında kitāb-ı evvelde ẕikr olunan ḫāṣṣa, zīrā o maḥallde taḥrīr olundu ki baṣal ile ḍımād olunsa iḥrāḳ keyfiyyeti ẓāhir ve āşikāre olur ve tenāvül olunsa iḥrāḳ eylemez ve o keyfiyyet-i rediyyeden selāmeti olur. Ve baṣalın bu ḥālet üzere olmasının vücūh-ı müteʿaddidesinden biri küzbere miṡlli buḳūlün keyfiyyet-i meẕkūresinde īrād eylediğimiz veche ve burhāna ḳarīb olmakla vācib olur ki bu maʿnā ve bu daʿvāmız edviyenin ẓāhiren ve bāṭınen istiʿmāl olunmak ḥasebiyle fiʿlleri muḫtelif olur dediğimiz maʿlūm muḥkem ve ḳāʿide muḥaḳḳaḳ olur.

Ve baʿḍı edviye için iki türlü cevher olur ki ṭabīʿatları muḫtelife olur ve o cevherlerin elbette imtizācı olmaz, o dahi iki ḳısm olur:

Biri ḥisse ẓāhir olur, ütrüccün yaʿnī ağaç kavununun eczāları gibi. Ütrüccün üst kabuğu derece-i s̱āniyede ḥārr ve derece-i s̱ālis̱ede yābistir ve laḥmı bārid-i raṭbdır ve ḥummāḍı derece-i s̱ālis̱e evāilinde bārid-i yābistir ve çekirdeği derece-i s̱ālis̱enin evvelinde ḥārrdır ve derece-i s̱āniyede yābistir. Ve bu eczālar ḥisse ẓāhir ve müşāheddir.

Ve nevʿ-i āḫerin iki türlü cevheri olur lākin ḥisse ẓāhir olmaz belki bezr-i ḳaṭūnā gibi eczāları ḫafī olur, [133a] zīrā bezr-i ḳaṭūnānın yaʿnī karnıyarık dedikleri devānın kabuğu ve kabuğun üzerinde olan ruṭūbetleri ziyāde tebrīd eder, istiʿmāl eden kimseyi sovutur, ammā kabuğun içinde olan ḥaşv-ı daḳīḳ mübālaġa ile tesḫīn eder, pes bezr-i ḳaṭūnā devā-i maḥmūd olur veyāḫūd redī ve muḳarriḥ devā olur. Bezr-i ḳaṭūnānın kabuğu ḥāciz ve ḥāil olup cüzʾ-i müsaḫḫib ü muḳarriḥ ile ve cüzʾ-i müberrid ü muḳarriḥ aralarını farḳ eder ve ayırır ve ona bināen saḥḳ olunmadan bezr-i ḳaṭūnā istiʿmāl olunsa kabuğunun ṣalābeti kabuğunun içinde cüzʾ-i müsaḫḫinin ẓuhūruna māniʿ olur ve ḫārice çıkmağa koymaz belki o kabuğun ẓāhiri ve üzerinde olan luʿābiyyeti bedeni tebrīd eder. Ammā bezr-i ḳaṭūnā saḥḳ olunsa kabuğun içinde olan ḥaşv-ı daḳīḳ-i müsaḫḫin ẓuhūr edip ʿuḍvu taḳrīḥ [eder] ve baʿḍıların bezr-i ḳaṭūnā semmdir dedikleri ona bināendir. Ve bezr-i ḳaṭūnānın daḳḳ ve saḥḳ olunmuş eczāları ḫurācātı tefcīr edip deştiği cüzʾ-i ḥārrının āşikāre olduğundan olur. Ve bezr-i ḳaṭūnānın ṣaḥīḥi ve saḥḳ olunmamışı ile ḍımād olunsa bürūdeti ḥasebiyle mādde-i ḫurācı tefcīc eder ve nuḍca māniʿ olur ve bu sebebden redʿ edip mādde-i ḫurācı inṣıbāba koymaz. Ve bu aṣla bu miḳdār beyān kifāyet eder, Allāhu taʿālā aʿlem.

Maḳāle-i Ūlānın Fuṣūl-i Sittesinden Faṣl-ı S̱ānī Edviyenin Tecribe Ḥasebiyle Ḳuvāları Ne Vechle Bilinir Onları Beyān Eder

Edviyenin ḳuvāları iki ṭarīḳ ile maʿlūm olur, evvelkisi ṭarīḳ-i ḳıyāstır ve ikincisi ṭarīḳ-i tecribedir. Biz ṭarīḳ-i tecribenin beyān ve ẕikrini taḳdīm eyleyelim:

Ve biz deriz ki ḥadste s̱iḳa ve muḥkem olanlara tecribe hidāyet ve delālet edip edviyenin ḳuvālarını bildirir ẕikri ātī yedi şarṭa riʿāyetten sonra:

O şurūṭun evvelkisi budur ki tecribesi murād olunan devā ṭabīʿatı üzere olup o devāda ʿārıḍ ve mükteseb bir keyfiyyet-i zāide bulunmaya, ṭabīʿī

olmayan ḥarāret ve bürūdetten bir nesne bulunmaya veyāḫūd cevherinin istiḥālesi ḥasebiyle veyāḫūd bir āḫer şeyʾe muḳāreneti ḥasebiyle keyfiyyet-i ʿārıḍası olmaya, zīrā sunun ṭabʿı her ne ḳadar bārid ise nāra muḳārenet ile tesaḫḫun eylese o süḫūnet-i ʿaraḍiyyesi olan su bedene mülāḳī oldukta bedeni tesḫīn eder ve bu mis̱lli su tecribe olunmakla ṭabīʿatı bārid olduğu anlaşılmaz. Ve kez̠ālik eferbiyūn dedikleri devānın ṭabīʿatı ḥārrdır ve kaçan o devā esbāb-ı bürūdetten bir sebeb ile tebrīd olunup istiʿmāl olunsa mādām ki bürūdet ʿārıḍası mevcūd ola lā-maḥāle istiʿmāl olundukta tebrīd eder. Ve kez̠ālik levzin yaʿnī bādāmın ṭabīʿatı laṭīf olup iʿtidāle māildir lākin tezennuḫ ve taġayyür eylese ḳuvvet ile tesḫīn eder. Ve laḥm-ı semek bāriddir lākin temlīḥ olunup tuzlansa süḫūnet-i zāide ile mütesaḫḫin olur. Ve bu mis̱lli ʿavārıḍları olan devānın tecribe ile ṭabīʿatı maʿlūm olmaz.

Ve yedi şarṭın ikincisi budur ki ṭabīʿatını bilmek ḳaṣdı ile bir devā marīḍe saḳy olunsa lāzımdır ki o marīḍin maraḍı ve ʿilleti müfred ola yaʿnī yā ḥārr veyāḫūd bārid ola, o devā mürekkebü'l-ḳuvā olmaya, ḥarāret ve bürūdet maʿan onda mevcūd olmaya, zīrā maraḍ-ı mürekkebde istiʿmāl olunan devānın menfaʿati müşāhede olsa o devānın ṭabīʿatı ḥarāret ve bürūdetten hangisi olduğu bilinmez. Mes̱elā ḥummā-ı balġamiyyesi olan kimseye ġārīḳūn saḳy olunmakla ḥummāsı müfāraḳat eyleyip ġārīḳūnun menfaʿati müşāhede olunsa o menfaʿat iki sebebden her birine iḥtimāli olur: Biri budur ki ġārīḳūnun ṭabīʿatı bārid olup ḥummā maraḍının ṭabīʿatı ḥārr olmakla bārid devā ḥārr olan maraḍı izāle etmiş ola. Ve ikinci iḥtimāl budur ki ġārīḳūnun ṭabīʿatı ḥārr olup ḥummānın māddesi olan balġamın ṭabīʿatı bārid olmakla ḥārr olan devā bārid māddeyi bi'z̠-z̠āt taḥlīl ve istifrāġ edip māddenin taḥallül ve istifrāġı ile ḥummā dahi zāile olmuş ola ve ġārīḳūnun ḥummāya nefʿi bi'l-ʿaraḍ ve bi'l-vāsıṭa ola. Pes bu iki iḥtimāl mevcūd iken mücerred ġārīḳūnun ḥummāya menfaʿat-i meşhūresi ḥasebiyle ġārīḳūnun ṭabīʿatı bāriddir veyāḫūd ḥārrdır diye ḥükm cāiz olmaz.

Ve tecribe şerāyıṭının üçüncüsü budur ki o devānın bir nevʿ maraḍa menfaʿati olmakla devānın ṭabīʿatına ḥükm olunmaya. Ve bir devā maraḍ-ı bāridde istiʿmāl olunup menfaʿati müşāhede olunsa o devānın ṭabīʿatı ḥārrdır diye ḥükm olunmaz belki maraḍ-ı bāridde istiʿmāl olunup nefʿi müşāhede olunduktan sonra o devā maraḍ-ı ḥārrda dahi istiʿmāl olunur,

eger maraḍ-ı ḥārrda ʿadem-i menfaʿati müşāhede olunursa o zamān o devānın ṭabīʿatı ḥārrdır diye ḥükm olunur. Ve eger o devānın maraḍ-ı bāride nefʿi olduğu gibi maraḍ-ı ḥārra dahi nefʿi müşāhede olunur ise o zamānda o devānın ṭabīʿatı ḥārrdır veyāḫūd bāriddir diye ḥükm olunmaz, zīrā baʿḍı devānın beynehümāda müḍādde olan iki maraḍın birine bi'ẕ-ẕāt ve āḫerine bi'l-ʿaraḍ menfaʿatleri olur ve mücerred menfaʿat ile ṭabīʿat müteʿayyin ve müteḥaḳḳaḳ olmaz. Mes̱elā saḳmūnyā ṭabīʿatı taḥarrī ve tecribe olunmak için maraḍ-ı bāridde istiʿmāl olunsa baʿīd olmaz ki tesḫīn edip menfaʿati ola ve ḥummā-ı ġıbb gibi maraḍ-ı ḥārrda istiʿmāl olunsa yine baʿīd olmaz ki ṣafrāyı istifrāġ edip ḥummāyı ḳalʿ ve izāle eyleye. Pes iki ḍıdda menfaʿati olan devānın menfaʿati ve tecribesi bize o devānın ṭabīʿatını ifāde edip bildirmez. O mis̱lli tecribe ile devānın ṭabīʿatı o zamān maʿlūm olur ki müteḍāddān olan iki maraḍın hangisine o devānın menfaʿati bi'ẕ-ẕāt olup ve hangisine bi'l-ʿaraḍ menfaʿati olduğu müteʿayyin ola. Maraḍ-ı bāride menfaʿati bi'ẕ-ẕāt olduğu müteʿayyin olur ise devānın ṭabīʿatı ḥārr olduğu o vaḳtte mütebeyyin olur ve keẕālik maraḍ-ı ḥārra nefʿi bi'ẕ-ẕāt olduğu maʿlūm olur ise ṭabīʿat-ı devā bārid olduğu müteḥaḳḳaḳ olur.

Ve tecribe şerāyıṭının dördüncüsü budur ki tecribe olunan devānın ḳuvveti marīḍin mizācının ḳuvvetine muʿādil ola. Mes̱elā maraḍ-ı bāridin bürūdeti derece-i s̱āniyeye bāliġ olsa o maraḍda istiʿmāl olunan devā-i ḥārrın ḥarāreti dahi ikinci derecede olmak vācib olur, eger o maraḍda istiʿmāl olunan devānın derece-i ūlāda ḥarāreti olsa o devānın maraḍa menfaʿati olmaz ve ʿadem-i menfaʿat ile devānın ʿadem-i ḥarāreti s̱ābit olmaz. Ve lāzım olur ki devānın ḳuvvet-i ḥarāreti hangi derecede olduğu tecribe olunmak murād olunsa evvelā o devā ḳalīlen mizācı bārid olan maraḍda istiʿmāl oluna ve sonra ḳalīlen ḳalīlen tedrīc ile bürūdeti ḳavī olan maraḍlarda istiʿmāl oluna tā ki onun ḥarāretinin derece-i ḳuvveti maʿlūm [ola.] Ve devānın keyfiyāt-ı sāiresi dahi bu ṭarīḳ ile maʿlūm olur.

Tecribe şerāyıṭının beşincisi budur ki tecribe için istiʿmāl olunan devānın teʾs̱īr edip fiʿlinin ẓuhūru zamānına mürāʿāt oluna. Eger istiʿmāl olunduğu gibi fiʿli ẓāhir olur ise evvel-i emrde menfaʿatin ẓuhūru devānın o menfaʿati ve fiʿli bi'ẕ-ẕāt olduğuna delīl-i iḳnāʿī olur. Ammā devādan evvel-i istiʿmālde ẓāhir olan fiʿlin āḫir-i emrde ḍıddı ẓāhir olsa veyāḫūd evvel-i

isticmālde devānın ficli ẓāhir olmayıp āḫir-i emrde ficli ẓāhir olsa bu mis̱lli devā mevḍic-i iştibāh ve maḥall-i işkāl olur, zīrā ḳarīb olur ki devānın aḫīren işlediği ficli bi'l-caraḍ olan [133b] efcālinden ola ve o devā evvelā bi'ẕ-ẕāt bir ficl-i ḫafīf ü ḫafī işleyip āḫir-i emrde ẓāhiren olan ficl ona ẓāhir ola.

Ve devānın ḳuvvetinde ve işlediği ficlin bi'ẕ-ẕāt olup veyāḫūd bi'l-caraḍ olduğunu ḥads ve tacyīninde olan işkāl ve iştibāh ve teşekkük ziyāde ḳavī olur, devā bedende iken ficli ẓāhir olmayıp devā bedenden müfāraḳat eyledikten sonra ficli ẓāhir olsa. Ve işkālin bu ṣūrette ḳavī olmasının vechi budur ki eger devā o ficli bi'ẕ-ẕāt işlese devā bedende iken işlerdi, ficlini devā bedende ve cuḍvda mevcūd iken işlemeyip bacde'l-müfāraḳat işlediği o ficlin efcāl-i ẕātiyyeden olduğunda olan işkāli lā-maḥāle taḳviye eder. Ve bu ẕikr eylediğimiz ḥükm ḥükm-i iḳnācī ve ḥükm-i eks̱erīdir.

Ve bacḍı ecsām olur ki ficl-i caraḍīsi evvelā işleyip bi'ẕ-ẕāt olan ficlini sonra işler, zīrā o bacḍ bir ḳuvve-i ġarībe iktisāb eder ki o ḳuvvet-i ġarībe ḳuvvet-i ṭabīciyyesine ġālib olur, mā-ı ḥārr mis̱lli, zīrā mā-ı ḥārr ḥālā tesḫīn eder, ammā yevm-i s̱ānīde tebrīd eder, maca-hāẕā mā-ı ḥārrın tesḫīni bi'l-caraḍdır ve tebrīdi bi'ẕ-ẕāttır.

<u>Ve tecribe şerāyıṭının altıncısı</u> budur ki tecribe olunan devā bir ficl üzere müstemirr ola, o devā her zamān bir ficl işleye veyāḫūd eks̱er-i ḥālde bir türlü ficl işleye, aḥyānen işlediği fil devānın ficl-i ṭabīcīsi olmaz belki devānın bi'ẕ-ẕāt olan ficl-i ṭabīcīsi o ficldir ki o ficli devā dāimā veyāḫūd eks̱er-i ḥālde işleye, aḥyānen ṣādır olan ficli bi'l-caraḍ olur.

<u>Ve tecribe şerāyıṭının yedinci şarṭı</u> budur ki devānın tecribesi beden-i insān ile ola, eger tecribe beden-i insānın ġayri ile olsa iki vech üzere tecribe taḫallüf eylemek iḥtimāli olur:

Vech-i evvel budur ki cāiz olur ki bir devā beden-i insāna ḳıyās olunsa ḥārr ola ve ġayri bedende mes̱elā arslanın ve atın bedenlerine ḳıyās olunsa bārid ola, zīrā bacḍı devānın mizācı insān mizācında ḥarārette ziyāde olur ve o devā insāna ḳıyās ile ḥārr olur lākin o devānın ḥarāreti arslan ve at mizācının ḥarāretinden nāḳıṣ olmakla o devā arslana ve ata ḳıyās ile bārid olur. Pes o mis̱lli esed ve feres bedenleri ile tecribe olunup o bedenlere göre bürūdeti olduğu ẓāhir olsa bize o devānın ṭabīcatı bāriddir demek ṣaḥīḥ olmaz, zīrā bizim keyfiyyāt-ı erbacadan eylediğimiz baḥs̱ler insān mizācına

ḳıyās ile olan keyfiyyetlerdir, feresin ve esedin keyfiyyetlerinden eṭıbbā baḥs̱ eylemezler ve esed bedeni ile tecribe olunup bāriddir diye s̱ābit olan ḥükm taẖallüf etmiş olur.

Ve taẖallüfün vech-i s̱ānīsi budur ki baʿḍı devānın baʿḍı bedene ḳıyās ile ẖāṣṣası olur, o devānın ẖāṣṣa-i meẕkūresi āẖer bedene ḳıyās ile olmaz, mes̱elā diyār-ı Ṣīn'de Helāhil tesmiye olan maḥallde bir nebt vardır, onun adına bīş derler, o nebt insāndan bedenine ḳıyās ile semm olur, onu insāndan kim tenāvül eder ise helāk olur lākin o nebt zürzūrun yaʿnī sığırcık kuşunun ġıdāsı olur, o kuş onunla taġaddī eder ve semrir.

Ve bu meẕkūrlar ḳavānīn-i sebʿadır ki tecribe ṭarīḳi ile edviyenin ḳuvāları onlara mürāʿāt ile bilinir.

Maḳāle-i Ūlādan Faṣl-ı S̱āliṡ Edviyenin Ḳuvāları Maʿrifetinin İkinci Ṭarīḳi Olan Ṭarīḳ-i Ḳıyāsı Beyān Eder

Ḳıyās ile edviye ḳuvālarını bildiren ḳānūnlarının baʿḍısı devānın nāriyyet ve tesaẖẖununa istiḥālesinin sürʿatinden veyāẖūd buṭʾundan meʾẖūẕ olur ve baʿḍısı dahi edviyenin sürʿat-i cümūdundan ve buṭʾ-ı cümūdundan meʾẖūẕ olur ve baʿḍısı revāyiḥ-i edviyeden ve baʿḍısı ṭuʿūmdan meʾẖūẕ olur ve baʿḍı kerre elvāndan meʾẖūẕ olur ve edviyenin maʿlūme olan efʿāl ve ḳuvālarından delīller iktisāb olunup o delāil-i müktesebe ile edviyenin mechūle olan ḳuvvetlerine istidlāl olunur.

Ammā ṭarīḳ-i evvelden meʾẖūẕ olan ḳānūn budur ki cirmleri ḳıvāmda yaʿnī taẖalẖul ve tekās̱üfte mütesāviye olan devāların hangisi ḥārr ve hangisi bārid olduğu bilinmek murād olunsa esbāb-ı süẖūnetten bir sebeb ile o devālardan her biri başka başka tesẖīn olunur, süẖūneti hangisinin ḳabūlü serīʿ olur ise o serīʿ olan devā baṭīʾden ḥārr olur ve keẕālik taẖalẖul ve tekās̱üfte berāber olan edviyelerin her biri esbāb-ı bürūdetten bir sebeb ile tebrīd olunur, o devālardan hangisinin bürūdeti ḳabūlü serīʿ olur ise serīʿü'l-ḳabūl olan devā baṭīʾden bārid olur.

Lākin taẖalẖul ve tekās̱üf ḥarāret ve bürūdete tābiʿ olup taẖalẖul ve tekās̱üfte tesāvī ḥarāret ve bürūdette tesāvīyi mūcib ve muḳteḍī olur iken ẕikr olunan ṭarīḳ ile o iki keyfiyyette mütesāvī olan devālar ḥarāret ve bürūdette mütefāvitler olmak ve keẕālik süẖūnet ve bürūdet esbābından sebeb-i

vāḥidin taḫalḫul ve tekās̱üfte berāber olan edviyeye nüfūẕdan mütefāvit olmak maḥall-i işkāk olmakla ʿilm-i ṭabīʿīde o işkāl defʿ olunup taḫalḫul ve tekās̱üfte berāber olan devāların ṭabīʿī olan ḥarāret ve bürūdette ve sebeb-i vāḥid-i meẕkūrun nüfūẕda tefāvütleri için müteʿaddid sebebler beyān olundu. *Muṣannif raḥmetullāhi taʿālā ʿaleyh o esbābın birini bu maḥallde ẕikr eyledi ve o meẕkūrun ḫulāṣası budur ki:*

Baʿḍı kerre ṭabīʿatı ḥārr olan devāya berd-i ḫāricī iṣābet edip ṭabīʿatı bārid olan devā ile taḫalḫul ve tekās̱üfte berāber olur. Kaçan esbāb-ı süḫūnetten bir sebeb ile o iki devālardan her biri tesḫīn olunsa ḥārr olan devā bārid olan devādan muḳaddem süḫūneti ḳabūl eder, zīrā sebeb-i süḫūnet devā-i ḥārrda ʿārıḍī bürūdeti izāle eyledikten sonra o devānın muḫtefī olan ḥarrı ẓāhir olup süḫūnetin sebeb-i ḫāricīsini taḳviye eder ve sebeb-i tesḫīn bir iken iki olup sürʿat ile tesḫīn ederler. Ammā o sebeb-i tesḫīnin devā-i bāridi tesḫīni devā-i ḥārrı tesḫīni gibi serīʿ olmaz, zīrā o sebebin ṭabīʿatı bārid olan devānın bürūdetini izāle eylediğinden sonra tesḫīnde muʿīn ve muḳavvīsi olmaz ve bilā-muḳavvī tesḫīn lā-maḥāle muḳavvī ve muʿīn ile olan tesḫīnden baṭīʾ olur. Ve bu baḥs̱ her ne miḳdār ṭabībin vaẓīfesi değil ise lākin feṭāneti olup ḥaḳīḳat-i ḥāle vuḳūfa meyl-i ṭabīʿīsi olan eṭıbbānın derūnuna ʿārıḍ olan ḫalecānı defʿ için taḥalḫül ve tekās̱üfte berāber olan devāların sebeb-i vāḥid ile tesaḫḫun teberrüdü ḳabūlde tefāvütlerinin ʿilm-i ṭabīʿīde īrād olunan esbābından bir sebebini muṣannif raḥmetullāhi ʿaleyh ẕikr edip bāḳī sebebleri ve bu maḥallde meẕkūr olan sebeb-i vāḥidin üzerine īrād olunan baḥs̱-i ṭavīli ʿilm-i ṭabīʿīye iḥāle eyledi.

Ve o devālardan bārid olan devānın esbāb-ı bürūdetten sebeb-i vāḥid ile bürūdeti serīʿan ḳabūlü üzere vārid olan işkāli defʿ devā-i ḥārra ḳıyās ile olur ve erbābına onu taḳrīri ve fehmi āsān olur.

Ammā keyfiyyet ve ḳuvāları ṭarīḳ-i ḳıyās ile bilinmek murād olunan iki devānın birinin taḫalḫulü ve āḫerin tekās̱üfü eşedd olsa taḫalḫulü eşedd olan devānın esbāb-ı süḫūnet ü bürūdetten her birini ḳabūlü tekās̱üfü eşedd olan devānın o sebeblerden her birini ḳabūlünden ziyāde sürʿatli olur her ne ḳadar o devālar ḥarr ve berdde berāber ve mütesāvīler olur ise.

Ammā o eşyālar ki nāra taḳrīb ile müşteʿil olup nāriyyete istiḥāle eylese ve nārdan tebʿīd olundukta ḫumūd edip nāriyyeti zāile olsa ve sovusa

o mis̱lli eşyānın ḳıvāmda berāber olanlarından yaʿnī taḫalḫul ve tekās̱üfte mütesāvīler olanlardan hangisinin ḫumūdu ve sovuması esraʿ olur ise ḫumūdu baṭīʾ olandan ebred olur ve hangisinin iştiʿāli esraʿ olur ise iştiʿāli baṭīʾ olandan esḫan ve eḥarr olur.

Ḳarīben ẕikri mürūr eden sebeb ve ʿillet mis̱lli ʿillet ve sebeb [134a] ḥasebiyle yaʿnī serīʿan ḫumūdu olan devā nārdan tebʿīd olundukta berd-i havā ile nāra ḳurbiyyeti katında müktesibe olan nāriyyeti zāile olur, ṭabīʿī olan muḫtefī bürūdeti ẓāhir olup havānın bürūdetini bürūdet-i ṭabīʿiyye taḳviye eder ve maʿan o devāyı sovuturlar, ḥārr olan devānın serīʿan iştiʿāli ḳabūlün vechi bu meẕkūra ḳıyās ile olur.

Ve ḫumūdu esraʿ olan bārid olup iştiʿāli esraʿ olan ḥārr olduğunun vech-i s̱ānīsi budur ki bizim şu devā ḥārrdır ve şu devā bāriddir demekten murādımız budur ki ḥārr devā tenāvül olundukta bizim bedenimizde olan ḥarāret-i ġarīziyyemiz onda serīʿan teʾs̱īr eder ve bārid devā tenāvül olundukta bizim ḥarāret-i ġarīziyyemiz onda baṭīʾen teʾs̱īr eder. Ve devāya bizim ḥārr ve bārid ıṭlāḳımız bedenimizde olan ḥarāret-i ġarīziyyeden teʾes̱s̱ürü ḳıyāsı üzere olur, teʾes̱s̱ürü serīʿ olan devāya ḥārr ıṭlāḳ olunur ve teʾes̱s̱ürü baṭīʾ olan devāya bārid ıṭlāḳ olunur. Ve ona bināen kaçan bir devā nār-ı ḫāricīye taḳrīb olundukta serīʿan müşteʿil olup nāriyyete istiḥāle eylese onda delālet olur ki o devā tenavül olundukta ḥarāret-i ġarīziyye ile dahi serīʿan müteġayyir ve müteʾes̱s̱ir olur ve ona o vechle ḥārr ıṭlāḳı ṣaḥīḥ olur ve kaçan nār-ı ḫāricīden bir devā baṭīʾen müşteʿil olsa delālet eder ki ḥarāret-i bedeniyye ile dahi baṭīʾen müteġayyir olur ve bināen ʿaleyh ona bārid ıṭlāḳı lāzım gelir. Ve bu uṣūl ve ḳavāʿid ʿilm-i ṭabīʿīde kemā-yenbaġī istidlāl olunup ḥuccet-i ḳāṭıʿa ve berāhīn-i sāṭıʿa īrād olundu.

Ammā o eşyālar ki ḳıvāmda muḫtelife olup birisi müteḫalḫil ve āḫeri mütekās̱if olup ve mütekās̱if olanın iştiʿāli eşedd yaʿnī esraʿ olup ḫumūdu ve inṭıfāsı ebṭaʾ olsa sen ḥükm eyle ki o devā bi-ḥasebi'l-cevher esḫan olur, keẕālik müteḫalḫil olan devānın iştiʿālini ebṭaʾ bulur isen sen ḥükm eyle ki o devānın bürūdeti ziyāde şedīd olur.

Ammā o taḫalḫul ve tekās̱üfte muḫtelif olan devālardan müteḫalḫil olan devānın iştiʿāli esraʿ olsa o devāya iştiʿālin sürʿati ḥasebiyle ḥārrdır diye cezm ve ḥükm eylemek cāiz olmaz, zīrā baʿḍı kerre taḫalḫul sürʿat-i iştiʿāle

sebeb olur, ṭabīᶜatı bārid olan devālar taḫalḫulü ḥasebiyle serīᶜan müşteᶜil olur. Keẕālik müteḫalḫil olan devānın ḫumūd ve inṭıfāsını sen serīᶜan bulsan o devānın ṭabᶜı bāriddir diye cezm ve ḥükm cāiz olmaz, zīrā baᶜḍı kerre sürᶜat-i ḫumūd u inṭıfā taḫalḫul ḥasebiyle olur devānın ṭabīᶜatı her ne ḳadar ḥārr olur ise, taḫalḫul ḥasebiyle serīᶜan ḫāmide olur cirmi ḍaᶜīf olup infiᶜāli serīᶜ olmakla. Mes̱elā ḫamrın süḫūneti ve ḥarāreti dühn-i ḳarᶜın yaᶜnī kabak yağının ḥarāretinden ziyāde olur lākin ḫumūdü ḳabūlü dühn-i ḳarᶜın ḫumūdü ḳabūlünden esraᶜ olur ve dühn-i ḳarᶜın ḫumūdu ḳabūlü ebṭaʾ olur belki dühn-i ḳarᶜ nārdan tebᶜīd olunduktan sonra ona ḫus̱ūret ḥādis̱ olur yine ḥarāreti sākine olmaz. Ammā ḫamr ve şarāb serīᶜan ḫāmide olur, zīrā baᶜḍı eşyā vardır ki koyulanmazdan muḳaddem ḫāmide olup ḥarāreti zāile olur ve bunun vechini maᶜrifet ᶜilm-i ṭabīᶜīde olur, o ᶜilmde vechi kemā-yenbaġī mübeyyendir.

Ve ḫus̱ūret ve meyeᶜānı ḳabūl eden eşyālar yaᶜnī erimeği ve koyu olmağı ḳabūl eden eşyālardan cevherlerinin ḳıvāmı berāber olanların hangisi bürūdet-i ḫāriciyye ḥasebiyle ḫus̱ūreti serīᶜan ḳabūl eder ise ḫus̱ūreti baṭīʾen ḳabūl edenden ebred olur.

Ve eşyānın koyu ve münᶜaḳid olmasının sebeb ikidir: ḥarāret ile koyulanır ve bürūdet ile dahi koyu ve ḫās̱ir olur. Bürūdet ile donup ġalīẓ olanlar ḥarāret ile ḥall olup erir ve meyeᶜān eder, ammā ḥarāret ile münᶜaḳid olup koyu olanlar tecfīf ḥasebiyle münᶜaḳid olur ve terṭīb ile ḥall olunur. Bu ẕikr olunan Cālīnūs'un reʾyidir, feylesūf-ı evvelin[2] reʾyi Cālīnūs'un reʾyine ḳalīlen muḫālif olur. Ve bu ᶜilmin istiḳṣāsı ᶜilm-i āḫerde mübeyyendir.

Ve o devā ki onun mizācı esḥan olup lākin ḳıvāmında ġılẓat ziyāde ola, mümkin olur ki ġılẓati ḥasebiyle o devānın ḫumūd ve inṭıfāyı ḳabūlü ebred ve elṭafın ḫumūdu ḳabūlüne berāber ola. Keẕālik ebred ve eraḳḳın iştiᶜāli ḳabūlü riḳḳati ḥasebiyle esḫan olan devānın iştiᶜāli ḳabūlüne berāber olmak mümkin olur.

Ḫus̱ūret ve inᶜiḳād yaᶜnī bir devānın koyulanmağı ḳabul eylemesi ḥarāret ve bürūdetten birine delālet eylemez, zīrā ḫus̱ūret ve inᶜiḳād ḥarāretten ḥādis̱ olduğu gibi baᶜḍı kerre eczā-i arḍiyyesi kes̱īre olup ġalīẓ olmakla dahi ḥādis̱e olur ve baᶜḍı kerre dahi eczā-i māiyyesi ve eczā-i havāiyyesi kes̱ī-

---

2 "Feylesūf-ı evvel"den murād Arisṭū olur.

re olup o eczālar taḫalḫul eylemek ḥasebiyle devāya ḫuṣūret ḥādiṣe olur.[3] Ve çok kerre olur ki devāda olan eczā-i havāiyyeye bürūdet ʿārıḍa olup o havāiyyet māiyyete istiḥāle edip o māiyyet ile devā merṭūb ve müteḫalḫil olur ve lā-maḥāle o devā ebred olur. Ve çok kerre olur ki devāda olan māiyyete nāriyyet ʿārıḍa olup o devāda māiyyet kaynar ve ġaleyān ḥasebiyle māiyyet havāiyyete istiḥāle edip devāya ḫuṣūret ʿārıḍa olur, menīye ḫuṣūret ʿārıḍ olduğu bu vechle olur. Kaçan nārī olan cüzʾ-i ḥārr o devādan müfāraḳat eyledikte yine ḥālet-i ūlāsına ʿavdet eder.

Ve bu taḳrīrden ẓāhir oldu ki ḥarāret ve bürūdetten mā-ʿadā bu maḥallde ẕikr olunan esbāb-ı ḫuṣūret üç sebebdir: birisi arḍiyyet ve ikincisi māiyyet ve üçüncüsü havāiyyettir.

Ve sebeb-i evvel ile yaʿnī arḍiyyet ile ʿārıḍ olan ḫuṣūrete arḍiyyet bārid olmakla bārid olmak lāzım olmaz, zīrā cāiz olur ki o mürekkebde nāriyyet müfriṭa olup arḍiyyetin bürūdetine nāriyyetin ḥarāreti ġālib ola ve o devā arḍiyyet ile ḫāṣir olup nāriyyet ile ḥārr ola, zīrā cüzʾ-i arḍı ʿanāṣırdan mürekkeb olan devānın cüzʾ-i nārīsinin ifrāṭına māniʿ olmaz. Ve arḍiyyet ḥasebiyle ḫuṣūreti olan devāların bu iḥtimāl ḥasebiyle kimisi ḥārr olup kimisi bārid olmak cāiz olur.

Ve keẕālik vech-i ṣānī ile yaʿnī māiyyeti ḥasebiyle ḫāṣir olan devānın dahi bārid olması veyāḫūd ḥārr olması cāiz olur. Ammā bārid olması cāiz olduğu onun içindir ki o māiyyetten ḥarāret ḥasebiyle istiḥāle edip bāḳī māiyyete muḫāliṭ olan havā cāizdir ki māiyyeti ḳahr edip bürūdetini izāle eylemeye ve mürekkebin ṭabīʿatı cüzʾ-i māiyyetin bürūdeti ḥasebiyle bāride ola. Ve o mürekkebin ḥārr olması onun için cāiz olur ki o māiyyete ḥarāreti ifrāṭ üzere olan cüzʾ-i nārīnin iḫtilāṭ edip ḳahr ile māiyyeti tesḫīn edip o mürekkeb ḥārr olur.

Ve sebeb-i ṣāliṣ ile ḫāṣir olan mürekkebin ḥarāret ve bürūdete iḥtimālinin vechi evvelki ḳısmların vechinden anlaşılır.

---

3 Eczā-i havāiyyetin taḫalḫulü ile cism ḫāṣir olur dediğinde işkāl vardır, zīrā taḫalḫul ecsām-ı havāiyyet ile ḥādiṣ olur. Ve bu işkālin ḥalli budur ki cismin eczāları biri birinden tebāʿud edip ḥādiṣ olan fürcelere havā-i ḫāricī nüfūẕ eder ise o cismde taḫalḫul ḥādiṣ olur. Ve eger cismin ʿanāṣırının biri olup o cşsmde olan Bāḳī ʿanāṣır ile mümtezic olan havā ḥāl-i imtizācında taḫalḫul eder ise cisme ḫuṣūret ve tekāṣüf ʿārıḍ olur. Ve *Ḳānūn*'da bu maḳāmda ẕikr olunan havānın taḫalḫulü nevʿ-i ṣānī olur Allāhu taʿālā aʿlem.

Bu ẕikr olunan ḳavānīn o ḳānūnlar idi ki edviyenin ṭabāyiᶜini ḳıyās ile bildiren iki ṭarīḳin ṭarīḳ-i evveline maḫṣūṣ olur idi, o ḳānūnları kemā-yenbaġī ḍabṭ ve aḫẕ eyle.

Ammā ṭarīḳ-i s̱ānī ḳavānīnlerinin beyānı budur ki evvelā eṭıbbāya vācib olan ḳānūn şeyʾ-i vāḥid olur, o şeyʾ-i vāḥid budur ki cevheri ve ṭabᶜı ḥārr olan devāda ancak ḥalāvet ve merāret ve melāḥat ve ḥarāfet ṭaᶜmları bulunur, bu dört ṭaᶜmdan mā-ᶜadā ṭaᶜmlar yalnız ḥarāret ile tekevvün eylemez. Ve keẕālik cevheri bārid olan devānın bürūdeti ile ancak ḳabḍ ve ḥumūḍat ve ᶜufūṣat ṭaᶜmları tekevvün eder. Ve keẕālik ḥādde ve zekiyye olan rāyiḥalar ve kokular dahi ḥarāretten tevellüd eder. Ruṭūbetli olup münᶜaḳıde ve katı olan ecsāmın beyāḍlığı dahi cevheri [134b] bārid olan ecsāmın bürūdetinden ḥādis̱ olur. Ammā yābise olup münferike olan ecsāmda yaᶜnī ovulmakla tefettüt edip dağılan ecsāmda levn-i ebyaḍ ḥarāret ḥasebiyle tevellüd eder. Ammā ẕikr olunan iki nevᶜ ecsāmın ṭabᶜı bārid olur ise levnleri ḥārrın levninin ᶜaksi olup esved olur yaᶜnī ruṭūbeti olup münᶜaḳid olan cismlerin ṭabīᶜatı ḥārre olur ise levni siyāh ve esved olur ve keẕālik yübūseti olup oğulmak ile tefettüt edip dağılan cismlerin ṭabīᶜatı bāride olur ise onun dahi levni esved olur, zīrā bürūdet raṭb olan cismi beyāḍ eder ve yābis olan cismi esved eder ve ḥarāret cism-i raṭbı esved eder ve cism-i yābisi beyāḍ eder.

Bizim bu ẕikr eylediklerimiz cevāb-ı ḥaḳḳ ve emr-i vācibdir lākin bu maḥallerde sebeb-i āḫer dahi vardır ki o sebebin vücūdu ḥasebiyle edille müteᶜaddide ve istidlāl muḫtelif olur ve ḫuṣūṣan rāyiḥa ve levn ḥaḳḳında olan istidlāl sāir ḳavānīnde olan istidlālden ziyāde muḫtelif olur ve ḫuṣūṣan levn ḥaḳḳında olan istidlālin iḫtilāfı rāyiḥa ḥaḳḳında olan istidlālin iḫtilāfından ziyāde olur. Ve bunun tavḍīḥ ve beyānı budur ki bundan aḳdem tafṣīlen biz beyān eyledik ki ecsām-ı devāiyye bir kerre keyfiyyetleri müteḍādde olan besāyıṭ-ıᶜanāṣırdan terkīb-i evvelī ile mürekkeb olur, o terkībden ḥādis̱ olan mizāca mizāc-ı evvel tesmiye olunur ve sonra yine terkīb-i āḫer ile terkīb olunup terkīb-i s̱ānīden ḥādis̱ olan mizāc mizāc-ı s̱ānī tesmiye olunmakla lāyıḳ ve sezā olur. Pes cāiz olur ki o terkīb-i s̱ānī eczāsından bir cüzʾün bir nevᶜ mizāc-ı evvel-i ḫāṣṣı olup o mizāc-ı ḫāṣṣ ile o cüzʾ bir nevᶜ rāyiḥaya ve levne ve ṭaᶜma müstaḥaḳḳ ola ve o müstaḥaḳḳ olduğu levn ve ṭaᶜm ve rāyiḥa o cüzʾde ḥādis̱ ve mevcūd ola ve bu ṣūrette

cāiz olur ki cüzʾ-i āḫer dahi o envāʿın aḍdādını iḳtiḍā edip o āḫer cüzʾde o aḍdād mevcūde ola. Ve yine cāiz olur ki cüzʾ-i āḫer ile o aḍdāddan bir nesne iḳtiḍā eylemeye.

Eger terkīb-i s̱ānī eczāsından cüzʾün biri cüzʾ-i āḫerin iḳtiḍā eylediği envāʿ-ı levnden nevʿ-i maḫṣūṣun ḍıddını ve muḳābilini iḳtiḍā edip o muḳteḍānın muḳābilesi tāmm olup kemmiyyet ve miḳdārda berāber olurlar ise o iki cüzʾden terkīb-i s̱ānī ile terkīb olunan cismde bir nevʿ levn mürekkeb ve ḥādis̱ olur ki o levn cism-i mürekkebin iki cüzʾlerinde olan levnlerinin imtizācından ḥādis̱ olur. Mes̱elā cism-i mürekkebin iki cüzʾünün biri levn-i ebyaḍı īcāb edip ve āḫeri levn-i esvedi īcāb eylese ve cüzʾ-i evvelin mūcebi olan beyāḍın miḳdārı ve kemmiyyeti cüzʾ-i s̱ānīnin mūcebi olan sevādının miḳdār ve kemmiyyetine berāber olsa o cism-i mürekkebde bir levn ḥādis̱ olur ki o levn sevād ile beyāḍ arasında mütevassıṭ olur ve sevād ve beyāḍdan birine o levnin meyli ziyāde olmaz.

Ammā cism-i mürekkebin iki cüzʾlerinin mūcebleri olan iki levnlerin miḳdārları ve kemmiyyetleri berāber olmasa belki birinin miḳdārı ziyāde ve birinin miḳdārı noḳṣān olsa yine o cism-i mürekkebin levni o cismin iki cüzʾlerinin mūcebleri olan iki levnden mürekkeb bir nevʿ olur lākin miḳdārı ziyāde olan levn-i nasīʿa levn-i mürekkebin meyli ziyāde olur. Mes̱elā mis̱āl-i meẕkūrda levn-i ebyaḍ-ı basīṭin miḳdārı bir derece olsa ve levn-i esved-i basīṭin miḳdārı iki derece olsa miḳdārları mütefāvit olan o iki levn-i basīṭten bir nevʿ levn-i mürekkeb ḥādis̱ olur ki o levn ebyaḍ ile esved arasında mütevassıṭ olup lākin sevāda meyli ziyāde olur, eger levn-i ebyaḍ-ı basīṭin miḳdārı ziyāde olur ise levn-i mürekkebin beyāḍa meyli ziyāde olur.

Ammā cism-i mürekkebin iki cüzʾünün birisi elvāndan bir nevʿ-i maḫṣūṣ-ı basīṭi īcāb edip cism-i mürekkebin cüzʾ-i āḫeri bir levni īcāb eylemese velākin o iki cüzʾlerin cevherleri miḳdārları berāber olsa cism-i mürekkebin levni cüzʾ-i evvelin levni üzere olur ve basīṭ olur.

Ve keẕālik cism-i mürekkebin iki cüzʾlerinin biri revāyiḥten ve ṭuʿūmdan bir nevʿ rāyiḥayı ve bir nevʿ ṭaʿmı īcāb edip ve āḫer cüzʾ revāyiḥ ve ṭuʿūm envāʿından birini īcāb eylemese cism-i mürekkebin rāyiḥası cüzʾ-i evvelin mūcebi olan rāyiḥa ve ṭaʿm olur lākin bu ṣūrette yaʿnī cism-i mürekkebin iki cüzʾünün biri levn ve rāyiḥadan nevʿ-i maḫṣūṣu īcāb edip ve cüzʾ-i

āḫerin mūcebi olmayıp ᶜadīmü'l-levn ve'r-rāyiḥa olduğu ṣūrette cism-i mürekkebin levn ve rāyiḥası her ne ḳadar mürekkebin levn ve rāyiḥayı īcāb eden cüzᵓ-i vāḥidin levni ve rāyiḥası olur ise o cüzᵓler bi-ḥasebi'l-cevher kemmiyyet ve miḳdārda berāber olduğu taḳdīr üzere ᶜadīmü'l-levn ve'r-rāyiḥa olan cüzᵓ levn ve rāyiḥayı īcāb eden cüzᵓün levn ve rāyiḥaya terettüb eden ḥükmünü kesr eder, nitekim beynlerinde müḍādde olan iki cüzᵓler terkīb olundukta her birinin keyfiyyet-i ṭabīᶜiyyeleri münkesir olduğu gibi. Keẕālik levni mūcib olan cüzᵓ ile levni mūcib olmayan iki cüzᵓden mūcib olmayan cüzᵓ mūcib olan cüzᵓün levninin ḥükmünü ve o levne terettüb eden es̱eri kesr eder. Mes̱elā iki cüzᵓün biri levn-i ebyaḍı īcāb edip ve cüzᵓ-i āḫer levnden bir nesne īcāb eylemese ve o iki cüzᵓlerin cevherleri kemmiyyet ve miḳdārda berāber olsa o iki cüzᵓü olan cism-i mürekkeb ke'l-evvel beyāḍ görünür, rüᵓyette o mürekkeb cism ile levni īcāb eden cüzᵓ-i vāḥidin farḳı olmaz lākin ḳable't-terkīb cüzᵓ-i ebyaḍda bulunan ḳuvvete ve beyāḍiyyete terettüb eden es̱ere baᶜde't-terkīb kesr gelir.

ᶜAdīmü'l-levn olan cüzᵓ cüzᵓ-i āḫerin mūcebi olan ebyaḍiyyetin ḥükmüne noḳṣān verir belki o ḥükmün ḫilāfını ve ḍıddını īcāba bāᶜis̱ ve müᵓeddī olur, zīrā mülevven ve ġayr-i mülevven iki cüzᵓü olan cism-i mürekkebin cüzᵓleri miḳdār ve kemmiyyette berāber olduğu gibi ḳuvvette dahi berāber olur ise o mürekkebde bir ḳuvvet olur ki o ḳuvvet iki cüzᵓlerin ḳuvvetleri arasında muᶜtedile olur. Ve eger ᶜadīmü'l-levn olan cüzᵓün ḳuvveti āḫer cüzᵓün ḳuvvetinden kes̱īren ḳaviyye ve zāide olur ise o cüzᵓ-i mülevvenin levninin ḥükmüne müḍādde cism-i mürekkebde bir ḥükm ḥādis̱ olur. Mes̱elā cüzᵓ-i mülevvenin levni ebyaḍ olup levn-i ebyaḍa bürūdet keyfiyyeti terettüb eylese kes̱īren ḳuvveti ziyāde olan cüzᵓ-i ġayr-i mülevven-i ḥārr ile cism-i mürekkebde ḥarāret-i ḳaviyye ḥādis̱ olup levn-i ebyaḍın īcāb eylediği bürūdet keyfiyyeti ᶜadīm olur, cüzᵓ-i ġayr-i mülevvenin ḳuvveti eks̱er olmak ḥasebiyle.

Ve bu ẕikr eylediğimiz ṣūret o iki cüzᵓün cevherleri berāber ve miḳdārda mütesāvī olanın ṣūreti idi, ammā cism-i mürekkebin iki cüzᵓlerinin birisi mülevven olup cevherinin kemmiyyet ve miḳdārı kes̱īr ve keyfiyyeti ve ḳuvveti ḍaᶜīfe olsa ve ġayr-i mülevven olan cüzᵓün cevherinin miḳdārı ziyāde ḳalīl lākin ḳuvveti ve keyfiyyeti kes̱īre olsa o cüzᵓ-i ġayr-i mülevven

mülevvenin ḳuvvetini kesr eylemez ve kes̱īrü'l-miḳdār olan cüzʾün īcāb eylediği levn ve levnin keyfiyyeti ve ḥükmü ʿalā-ḥālihā bāḳıye olur. Ḳalīlü'l-miḳdār olan cüzʾün kes̱ret-i ḳuvveti kes̱īrü'l-miḳdār olan cüzʾün ḳuvvet-i ḍaʿīfesini taġyīr eylemez belki o cevheri ḳalīlü'l-miḳdār olan cüzʾün ḳuvvet-i ḳaviyyesi lā-ḳuvvet gibi olur. Ve sen bu ḥālin keşf ve tavḍīḥini murād eder isen bir rıṭl lebene iki mis̱ḳāl eferbiyūnu ḫalṭ edip naẓar eyle, o mürekkebin cüzʾleri imtizāc edip şeyʾ-i vāḥid gibi oldukta eferbiyūnun süḫūnet ve ḥarāret-i ḳaviyyesi ile o mürekkebin süḫūneti ziyāde olmaz ve sütün ḥarāretinden kes̱īren ziyāde o mürekkebde ḥarāret olmaz ve o mürekkebin iki cüzʾünden olan cüzʾ-i ḳalīli yaʿnī eferbiyūnu ḥiss yaʿnī ḳuvve-i ḥāsse idrāk eylemez [135a] ve eferbiyūnun levnini ve ʿadīmü'l-levn ise ʿadem-i levnini keẕālik idrāk eylemez belki o mümtezic mürekkebe naẓar eden kimse sütün levni olan beyāḍ-ı ṣırfı rüʾyet eder. Ve bizden yaʿnī cemāʿat-i eṭıbbādan o mürekkebde mevcūd ve maḥsūs olan bürūdet-i ḳalīle sütün bürūdeti ve levn-i ebyaḍın es̱eri ve mūcebidir diyenlerin ṣıdḳ-ı maḳālleri maʿlūm olur ve o bürūdet meşrūb olan iki cüzʾden mecmūʿ mürekkebin keyfiyyetidir diyenlerin kiẕb-i maḳālleri müteḥaḳḳaḳ ve mütebeyyin olur.

Ve bu ẕikr olunan mürekkeb mürekkeb-i ṣınāʿīnin beyānı idi. Ve mürekkeb-i ṭabīʿīnin terkībinin mūcebi ve muḳteḍāsı dahi bu minvāl üzere olur ve levni ebyaḍ olan devānın ṭabīʿatı bārid olur ve bürūdet levn-i ebyaḍın es̱eri ve ḥükmü olur. Ve bu ḳānūna fülfül-i ebyaḍ ile vārid olan naḳḍ mürekkeb-i ṣınāʿīde ẕikr olunan taḥḳīḳāt ile mündefiʿ olur ve o defʿin vechi ve beyānı budur ki fülfül-i ebyaḍda iki ʿaded cüzʾ vardır ve o cüzʾlerin cevherleri kemmiyyeti berāberdir ve cüzʾün birinin mizāc-ı evveli levn-i beyāḍı īcāb eder ve cüzʾ-i āḫer ʿadīmü'l-levn olur lākin o cüzʾ-i s̱ānīnin ḳuvveti ziyāde ḳaviyye olmakla cüzʾ-i evvelin levninin īcāb eylediği bürūdetin ḍıddını yaʿnī ḥarāret-i ḳaviyyeyi īcāb eder. Ve cüzʾ-i evvelin mizāc-ı evvelinin mūcebi olan levn-i ebyaḍ fülfül-i ebyaḍda mevcūd olur lākin ebyaḍın mūcebi olan bürūdet ḳuvvetinin ḍaʿfı olup ve ḥarāreti mūceb olan ʿadīmü'l-levn cüzʾün ḳuvveti ḳaviyye olmakla cüzʾ-i evvelin ḳuvvet-i ḍaʿīfesini yaʿnī bürūdeti ḳahr edip ḥarāret-i ḳaviyyeyi iḥdās̱ eder ve levn-i ebyaḍın ḥükmü ẓāhir olmaz.

Bu ẕikr olunan beyān cümle ṭuʿūm ve revāyiḥ ve elvānda cārī olur lākin ṭuʿūmda cereyānı ḳavī olup ḥükm-i eks̱erī olur ve ṭuʿūmdan sonra eks̱er-i cereyānı revāyiḥte olur ve elvānda bu aḥkām ḍaʿīfe olur, ke-enne bu kelāmlar elvānda mevs̱ūḳun ʿaleyhā değildir, bu ḳānūna elvānda iʿtimād olunmaz.

Ve ṭuʿūmun ḳuvveti revāyiḥin ve elvānın ḳuvvetinden ḳaviyye ve eks̱er olduğunun esbābı vardır. Cümleden biri budur ki ḳuvve-i ẕāiḳa olan ʿuḍva maṭʿūmun cirmi bi-ʿaynihi mülāḳī olmakla ṭaʿm ḥādis̱ ve ẓāhir olur ve lā-maḥāle mülāḳāt ile maṭʿūmun bi'l-cümle eczāsının ḳuvveti ẓuhūr edip ḳuvve-i ḥassāsenin iḥsāsı ziyāde olur. Ve bu ḳıyās üzere ṭaʿmı cihetinden emrāḍa menfaʿati olan devālar tenāvül olundukta bāṭında dahi o devānın es̱eri ve ḳuvveti cümleten vāṣıl olup teʾs̱īri ḳavī olur. Ammā revāyiḥ ve elvān bunun ḫilāfı üzere olup onları iḥsās cirmlerinin ḥavāssa mülāḳātları ile olmaz belki muʿaṭṭır olan devā tebḫīr olunup buḫārı meşāmma vuṣūl ile olur ve buḫār cüzʾ-i laṭīften ḥādis̱ olur, eczā-i kes̱īfeden buḫār ḥādis̱ olmaz. Ve rāyiḥası cihetinden emrāḍa menfaʿati olan devānın menfaʿati ancak o devānın eczā-i laṭīfesinden ḥāṣıl olmakla ṭuʿūm gibi ziyāde ḳavī olmaz. Ammā levn ziyāde ġālib ve ẓāhir olur ise cāiz olur ki o levn ḥisse vāṣıl ola, ammā levn-i ḫafīden ḥisse bir nesne vāṣıl olmaz ve ḳuvvetinin bāṭında teʾs̱īri olmaz.

Ve yine ṭuʿūmun keyfiyyāta delāletinin ṣıḥḥati revāyiḥ ve elvānın delāletlerinin ṣıḥḥatinden ziyāde olduğunu beyān edip deriz ki revāyiḥ baʿḍı kerre ṭuʿūma delālet eder, mes̱elā rāyiḥa-i ḥulve ṭaʿmın ḥalāvetine ve rāyiḥa-i ḥāmiḍa ṭaʿmın ḥumūḍatına delālet eder. Bu minvāl üzere ḥırrīf ve mürre rāyiḥalar dahi ṭaʿmın merāret ve ḥarāretine delālet eder.

Pes evvelā ṭaʿm bir ḳuvvete delālet edip ʿaḳibinde rāyiḥa dahi o ḳuvvete delālet eylese ṭaʿmın delāleti iki vechle olmakla ḫaṭā iḥtimāli olmaz ve delāleti ziyāde ṣaḥīḥa olur. Ve ṭaʿmdan sonra ḳuvvete delāleti ṣaḥīḥa olan revāyiḥ olur ve revāyiḥten sonra delāleti ṣaḥīḥa olan elvān olur.

Ve baʿḍı kerre ṭuʿūmun delāleti taḫallüf eder, mes̱elā merāret ḥarārete delālet etmekle afyūnda olan merāret-i mevcūdenin muḳteḍāsı afyūnun ṭabīʿatı ḥārre olmak iken yine afyūnun ṭabīʿatı bārid olur ve o delālet ḥasebiyle afyūna ḥārr demek ḫaṭā olur. Pes bu taḫallüfün vechi bundan aḳdem ẕikr olunan vech olur yaʿnī afyūnun terkīb-i ṭabīʿīsinin iki cüzʾü vardır, bi-

risi ṭaᶜmın merāretini īcāb eder ve merāret ḥarāreti īcāb eder ve cüzᵓ-i āḫeri bürūdeti īcāb eder ve bürūdeti īcāb eden cüzᵓün ḳuvveti ḳaviyye olur ve merāretin ḥarāreti īcābı ona nisbet ile ḍaᶜīfe olup maḳhūre olur ve o ḥarāret muḫtefiye olup ẓāhire olmaz ve cüzᵓ-i ḳavīnin es̱eri olan bürūdet āşikāre olur.

Ve ṭuᶜūmda vāḳiᶜ olan bu mis̱lli ġalaṭ berd cānibinde ḥarr cānibinde olan ġalaṭtan eks̱er olur yaᶜnī çok kerre ṭaᶜm cihetinden ḥarāretin delīli mevcūd ve āşikār iken o devānın mizāc ve ṭabīᶜatı bārid olur. Ve baᶜḍı kerre dahi bürūdetin delīli ṭaᶜm cihetinden ẓāhir iken devānın ṭabᶜı ḥārr olup bürūdette ġalaṭ olur ẕikr olunan mis̱lli terkīb ḥasebiyle ve bu ġalaṭ nādirü'l-vuḳūᶜ olur onun için ki ḥarāretin ās̱ārı aḳvā ve efᶜāli aẓher ve enfeẕ olur ve ṭabīᶜatı ḥārr olan devānın terkībinde o ḥarāreti muḳteḍī olan cüzᵓ bürūdeti muḳteḍī olan cüzᵓe muḫāliṭ olsa ḥarāreti muḳteḍī olan cüzᵓün es̱eri muḫtefī olup bürūdeti muḳteḍī olan cüzᵓün es̱eri ẓāhir olmak baᶜīd olup nādirü'l-vuḳūᶜ olur.

Ve ḥarārete ṭuᶜūmu ḥāmile olmak bürūdetin ṭuᶜūmu ḥāmile olmaktan evlā olur ve ṭuᶜūmu ḥāmile olmak evlā olanın ṭaᶜmı muḫtefī olup ġayr olanın ṭaᶜmı ẓāhir olmak ġāyette nādir olur ve onun için ṭaᶜmı ṣırf ḥāmiḍ veyāḫūd ṣırf ᶜafıṣ olan eṭᶜimeden ve edviyeden ḥārru'l-mizāc bir ṭaᶜām ve bir devā bulunmaz, zīrā ḥumūḍatı ve ᶜufūṣatı ḥāmil olan bürūdettir ve ḥarāret ḳaviyye iken ḥarāretin ḥāmil olduğu ṭaᶜm ẓāhir olmayıp ḳavī olmayan bürūdetin ṭaᶜmı yaᶜnī ḥumūḍat ve ᶜufūṣat ẓāhir olmaz. Ammā ṭaᶜmı mürr ve leẕẕāᶜ olan devāların bāridü'l-mizāc olması kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur, zīrā leẕᶜ ve merāreti ḥāmil olan ḥarārettir ve keyfiyyet-i ḥarāret her ne ḳadar eḳall ise ḳuvveti aḳvā ve enfeẕ olmakla o ḥarāretin ḥāmil olduğu ṭaᶜm ẓāhir olup cüzᵓ-i bāridin ḥāmil olduğu ṭaᶜm muḫtefī olmak kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur.

Ve bu ẕikr olunan aḥkām eks̱er olan ḥükmlerdir, cāiz olur ki cüzᵓ-i bāridin ṭaᶜmı ẓāhir olup cüzᵓ-i ḥārrın ṭaᶜmı ẓāhir olmaya ve devānın ġālib olan mizācı ḥārr olur iken mizāc-ı maġlūbun yaᶜnī bürūdet mizācının ṭaᶜmı ẓāhir ola. Ve kaçan sen bu ḳavānīni taᶜarrüf edip bildin ise vācib olur ki ṭuᶜūm ve revāyiḥ ve elvān ḥaḳḳında olan eṭıbbānın maḳālleri̇ni biz senin üzerine ifāḍa edip ḥikāye eyleyevüz:

Eṭıbbā ṭuᶜūmu iki ḳısma taḳsīm ederler, biri ṭuᶜūm-ı basīṭa ve ikincisi ṭuᶜūm-ı mürekkebedir derler.

Ve ṭuᶜūm-ı basīṭa dokuz nevᶜe mütenevviᶜa olur lākin lāyıḳ olan budur ki ṭuᶜūmun envāᶜı sekiz nevᶜ olup tefeh yaᶜnī ṭaᶜmın olmaması dokuzuncu ola. O ṭaᶜm olmayan ġıdāya tefih dedikleri gibi mesīḫ dahi derler, sunun ṭaᶜmı olmadığı gibi, o ġıdānın ṭaᶜmı olmaz.

Ve tefehi eṭıbbānın ṭuᶜūmdan ᶜadd edip ṭuᶜūmun envāᶜı dokuz nevᶜ olur dedikleri ona bināen olmak ẓann olunur ki eṭıbbā ṭaᶜmı iki ḳısma taḳsīm ederler, bir ḳısmında bi'l-fiᶜl ṭaᶜm olur ve ẕikri ātī sekiz nevᶜde ṭaᶜm bi'l-fiᶜl olur ve ikinci ḳısmda ṭaᶜm bi'l-ḳuvve olur, bi'l-fiᶜl ṭaᶜm olmaz tefeh gibi, zīrā tefehte her ne ḳadar bi'l-fiᶜl ṭaᶜm yok ise[4] bi'l-ḳuvve ṭaᶜm olup muṭlaḳan ṭaᶜm dokuz nevᶜ olur. Ve tefeh dahi iki vech üzere olur, evvelki tefeh o tefehtir ki ḥafīfinde o tefehin ṭaᶜmı olmaz ve ikinci tefeh [135b] o tefehtir ki onda ṭaᶜm olur velākin cirmi şedīden tekās̱üf etmekle maḍġ olundukta o cirm-i mütekās̱if kemā-yenbaġī ḥall olmaz ve lisān üzere mefrūş olan ᶜaṣaba nüfūẕ etmemekle o ᶜaṣabda olan ḥāsse-i ẕevḳ onu iḥsās eylemeyip tefih olur. Ve her kaçan bu nevᶜ tefehin ḥīle ile eczāsı taḥlīl ve telṭīf olunup tenāvül olunsa ḫafī olan ṭaᶜmı ẓuhūr eder. Nuḥās ve ḥadīd tefehin ikinci ḳısmından olur, onların şiddet-i tekās̱üflerine bināen ṭaᶜmları iḥsās olunmaz ve kaçan iḥtiyāl olunup eczāları ziyāde taṣġīr olunsa yaᶜnī törpü ile törpülenip havanda dahi saḥḳ-ı nāᶜim ile saḥḳ olunup ve munḫuldan geçirilse onlarda lā-maḥāle ṭaᶜm-ı ḳavī ẓāhir olur.

Ammā ṭuᶜūm-ı tisᶜadan tefehten mā-ᶜadā sekiz ṭaᶜm bunlardır: ḥalāvet (1), merāret (2), ḥarāfet (3), mülūḥat (4), ḥumūḍat (5), ᶜufūṣat (6), ḳabḍ (7), düsūmet (8)

Ve eṭıbbā derler ki ṭaᶜmı ḥāmil olan cevher yā kes̱īf-i arḍī olur veyāḫūd laṭīf olur veyāḫūd cevher kes̱āfet ve leṭāfet arasında muᶜtedil olur. Ve bu ḳısmdan her birinin ṭabīᶜatı yā ḥārr olur veyāḫūd bārid olur veyāḫūd ḥarāret ve bürūdette muᶜtedil olur ve üçü āḫer üçe ḍarbdan dokuz ḳısm ḥāṣıl olur: Ve kes̱īf-i arḍī olan cevher ḥārr olur ise onun ṭaᶜmı merāret olur ve eger bārid olur ise ṭaᶜmı ᶜafıṣ olur ve ḥarāret ve bürūdette muᶜtedil olur ise ṭaᶜmı ḥulv olur. Ve cevheri laṭīf olan ḥārr olur ise ḥırrīf olur ve bārid olur ise ḥāmiḍ olur ve muᶜtedil olur ise desim olur. Ve cevheri kes̱āfet ve leṭāfette

4 Lākin bu tevcīh tefehin ẕikri ātī iki nevᶜinden birine muvāfıḳ olur ve birine muvāfıḳ olmaz.

muᶜtedil olan eger ḥārr olur ise māliḥ olur ve bārid olur ise ḳabḍ olur ve eger muᶜtedil olur ise eṭıbbā dediler ki ṭaᶜmı tefih olur. Lākin eṭıbbānın tefih olur dediklerinde kelām vardır yaᶜnī maḥall-i baḥs̱tir.

Ve bu ṭuᶜūmun ziyāde süẖūnetlisi ḥırrīftir sonra süẖūnetli olan mürrdür ve sonra esẖanı māliḥtir, zīrā ḥarāfetin taḥlīl ve taḳṭīᶜ ve cilāsı mürrden ḳavī olur.

Ve bu efᶜālde merāretin ḳuvveti ḥarārette nāḳıṣa olur ve melāḥat ikisinden dahi noḳṣān üzere olur, ke-enne mülūḥat bir merārettir ki onun merāretine cevherinde olan ruṭūbet-i bārideden kesr gelmiştir. Ve melāḥatin tekevvününde ẕikr eylediğimiz yaᶜnī ḳarīben cevher-i kes̱īf-i ḥārrdan merāret tekevvün eder ve kes̱āfet leṭāfette muᶜtedil olup mizācı ḥārr olan cevherden mülūḥat tekevvün eder dediğimiz bu maᶜnāya yaᶜnī ẕikr olunan efᶜālde mülūḥat merāretten ḍaᶜīf olduğuna delālet eder. Ve bu maḳālin ṣıdḳına delālet eder ki milḥ şems ile veyāẖūd nār veyāẖūd şedīdü'l-ḥarāret olan havā ile tesẖīn olunup ruṭūbet-i bāride milḥten müfāraḳat eylese o milḥin ṭaᶜmı mürr olur ve onun için būraḳ ve milḥ-i mürr meᵓkūl olan milḥten esẖan olur.

Ve min-beyni'ṭ-ṭuᶜūm ᶜafıṣ cümleden ebreddir sonra ḳābıḍ ve sonra ḥāmiḍ ebreddir. Ve buna bināendir ki baᶜde'l-inḍāc ḥulv olan s̱imār evvel-i ẓuhūrunda şedīdü'l-ᶜufūṣat olur ḥattā ona bir miḳdār havāiyyet ve māiyyet cereyān eylese havā ile ve şems-i münḍic ile bir miḳdār tesaẖẖun edip muᶜtedil olsa onun ᶜufūṣatı ḥumūḍata meyl eder, ḥıṣrımda[5] ḥāl bu minvāl üzere olur. Ve bu iki ḥālin arasında yaᶜnī ᶜufūṣatı ḥāli ile ḥumūḍatı ḥāli beyninde ḳabḍ-ı yesīri olur yaᶜnī ṭaᶜmı ᶜufūṣattan ḳabḍ dedikleri ṭaᶜma naḳl eder. Ve kaçan şemsin ḥarāret-i münḍıcası kemāl üzere inḍāc eylese ṭaᶜmı ḥumūḍattan ḥalāvete intiḳāl eder. Ve baᶜḍı kerre meᵓāli ḥulv olan s̱imār ṭaᶜm-ı evveli olan ᶜufūṣattan ḥalāvete intiḳāl eder, beynehümāda ḥumūḍat olmaz, zeytūnun ṭaᶜmı gibi, zeytūn evvelā ᶜafıṣ olur ve min-ġayri taḥammuḍin ᶜufūṣattan ḥalāvete intiḳāl eder.

Ve ḥāmiḍ olan maṭᶜūmun berdi ᶜafıṣın berdinden eḳall olur lākin eks̱er-i ḥālde ḥāmiḍin bedeni tebrīdi ᶜafıṣın tebrīdinden ezyed olur, zīrā ḥāmiḍin cevheri ᶜafıṣın cevherinden laṭīf olmakla nüfūẕu ve tebrīdi ziyāde olur.

---

5 "Ḥıṣrım" koruk maᶜnāsınadır.

Ve ʿafıṣ ile ḳabḍ ṭaʿmda biri birine ḳarīb olur ve farḳı budur ki ḳābıḍ ancak lisānın ẓāhirini ḳabḍ eder ve ʿafıṣ lisānın ẓāhirini ve bāṭınını taẖşīn edip ḳabḍ eder. Ve ẓāhir-i lisānı taẖşīnde ḳābıḍa muʿīn olur cevher-i ḳābıḍn eczā-i ṣıġāra kes̱āfeti ḥasebiyle serīʿan ʿadem-i inḳısāmı ve cüzʾ-lerinin baʿḍısı baʿḍı āẖer ile serīʿan ʿadem-i iltiḥāmı, pes ḳābıḍın cevherinde olan bu iki ẖullet ve ẖaṣlet ḥasebiyle saṭḥ-ı lisān üzere mevāḍiʿ-i muẖtelife ve iftirāḳ-ı maḥsūs ile müfterıḳa olur ve mevāḳiʿin iẖtilāfı ḥasebiyle ẖuşūnet ʿārıḍa olur ve ona muʿīn olur eczā-i ʿuḍvun biri birinin semtinde olmalarının ve biri birine inḍımāmlarının iẖtilāfları. Ammā ʿafıṣın cevheri elṭaf olup lisānın dāẖiline eczāları vāġıle olmakla ẓāhiri ve bāṭını ḳabḍ eder.

Ḥırrīf ve mürrden her biri lisānı tecrīd eder, ikisi dahi cārid olur lākin mürr lisānın ẓāhirini tecrīd eder ve ḥırrīfin tecrīdi ẓāhiri lisānda olduğu gibi bāṭın-ı lisānda dahi olur, zīrā ḥırrīfin cevheri laṭīf olur ve bāṭın-ı lisāna leṭāfeti ḥasebiyle dāẖil olur ve nüfūẕ eder ve lisānda olan eczā-i bāṭıneleri dahi tecrīd ve tefrīḳ eder.

Ammā mürrün cevheri s̱aḳīl ve yābistir, bāṭına ġāiṣ olup girmez ve tecrīdi ẓāhir-i lisāna ẖāṣṣ olur. Ve mürrün s̱aḳīl ve yābis olduğundan ṭaʿmı maẖlūṭ olmayıp ṣırfeten merāret ṭaʿmı olanlar ʿufūneti ḳabūl eylemez ve o mürrü'ṭ-ṭaʿm olanlardan ḥayvān tevellüd eylemez yaʿnī o mis̱lli ṭaʿmı ṣırfeten mürr olan fevākih mis̱lli kurtlanmaz ve sūsu olmaz ve o mis̱lli mürr tenāvül olundukta ondan ġıdā ḥāṣıl olmaz. Ve mürr yübūseti ḥasebiyle lisānı tecrīd eylediği gibi ẖuşūnetün-mā ile taẖşīn dahi eder.

Ve ḥırrīfin ḥarāreti mürrün ḥarāretinden ḳavī olmak ḥasebiyle ḥırrīf mülāḳī olduğu ʿuḍvun bāṭınına nüfūẕ edip şedīden taḳṭīʿ eder ve şedīden taḥlīl edip o ʿuḍvun bāṭınında olan ruṭūbeti maḥv eder ḥattā o ʿuḍvda teʾekkül ve ʿufūnet iḥdās̱ eder ve helāke müʾeddī olur.

Ve ḥulv ve düsūmetten her biri lisānı basṭ ve telyīn eder onun için ki berdin ʿaḳd eylediği ruṭūbeti ḥarāret-i laṭīfeleri ile ḥall ve tesyīl eder lākin taḥlīl eylemez ancak ẖuşūneti giderir ve izāle eder. Ve düsūmeti olanlar dahi bu efʿāli işler velākin tesẖīn-i beyyini olmaz yaʿnī ʿuḍvu ẓuhūr edecek ḳadar süẖūnet ile tesẖīn eylemez. Ve ḥulvün tesẖīn-i ẓāhiri olur ve bu sebebden ḥulvün inḍācı ziyāde olur.

Ve eṭıbbā dediler ki ḥulv onun için leẕīẕ olur ki ġalīẓ olan ruṭūbeti cilā-i ṣāliḥ ile cālī olur ve isāle edip telyīn eder ve min-ġayri taḳṭīᶜin cümūdunun eẕāsını izāle eder ve ᶜuḍva ᶜunf ile mülāḳī olmaz ve ittiṣālini ᶜuḍvun tefrīḳ eylemez ve süḫūnet-i mūẕiye [ile] tesḫīn eylemez belki o ḥulv leẕīẕ olur o suyun leẕẕeti gibi leẕẕet ile ki onun ḥarāreti muᶜtedile olup bürūdetten müteᵓeẕẕī olmuş ᶜuḍv üzere o su ṣabb oluna.

Ve eṭıbbā katında ġıdāiyyeti olan eṭᶜimenin ḥalāvetün-māsı olmak lāzım olur, ḳaṭᶜā ḥalāveti olmayan eṭᶜimede ġıdāiyyet olmaz ve ḥalāvet taġdiyenin şarṭıdır. Velākin eṭıbbādan ḳadri ᶜālī olanlar derler ki aḥlā olan ve keẕālik eleẕẕ olan aġdā olmak lāzım değildir. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki o eᶜālīnin bu kelāmı ḳavl-i faḍl ve kelām-ı ḥaḳḳtır, zīrā taġdiyenin ḥalāvet ve leẕẕetten her biri şarṭı olduğu gibi āḫer şerāyıṭı dahi vardır ve taġdiye ḥalāvet ve leẕẕet ḥasebiyle ḥāṣıla olmaz ve bu taḳrīri aḫẕ edip ziyāde ḥıfẓ eyle.

Ve düsūmetin ḥalāvete münāsebeti vardır, beynehümāda tenāfürleri yoktur. O eşyā-ı kes̱īfe ki telṭīf olundukta ḥalāvete ve düsūmete istiḥāleyi ḳābil ola yaᶜnī o kes̱īfi ḥall eden ḥarāret ḥalāvete muvāfıḳ ve münāsib ḥalāvet olur ise ḥalāvete istiḥāle eyleye ve eger düsūmete muvāfıḳ ḥarāret olur ise düsūmete istiḥāle eyleye. O mis̱lli kes̱īfi telṭīf eden mülaṭṭıfın ᶜimādı[6] ḳalīl havāiyyeti olan māiyyet olur ise o kes̱īf ḥalāvete istiḥāle eder. Ve eger o kes̱īfin mülaṭṭıfının ᶜimādı māiyyet-i ᶜaẕb olup o māiyyete havā-i kes̱īre muḫālaṭa edip şiddet-i müdāḫale etmiş olur ise o [136a] kes̱īf baᶜde't-telṭīf düsūmete istiḥāle eder.

Ve mürr ile māliḥten her biri lisānı tecrīd eder lākin māliḥin tecrīdi ḫafīf olur ve lisānı ġasl eder lākin taḫşīn eylemez. Ve māliḥe bu fiᶜllerde māliḥin cevheri laṭīf olduğundan cirm-i lisānın cemīᶜ-i eczāsına ᶜale's-seviyye vuṣūlü muᶜīn olur lākin fem-i miᶜdeye māliḥin eẕāsı olur. Ve mürrün tecrīdi şedīd olur ḥattā şiddet-i tecrīd ile lisānı mürr taḫşīn eder ve taḫşīne cevher-i mürrün eczālarının iḫtilāf-ı mevāḳiᶜi ḳarīben ẕikr olunduğu üzere muᶜīn olur.

Ve ḥırrīf ve ḥāmiḍden her biri lisānı leẕᶜ eder lākin ḥırrīfin leẕᶜi ḥāmiḍden şedīd olur ve ḥırrīfte tesḫīn olur. Ve ḥāmiḍin leẕᶜi mütevassıṭ ve bilā-tesḫīn leẕᶜ eder.

---

6 Bir mürekkeb devānın eczālarından istibdāli cāiz olmayıp sāir eczāların aṣlı ve mürekkeb ona nisbet olunur ise ona ᶜimād derler.

Ve māliḥ tefeh-i māīde mürrün inḥilālinden ḥādis̱ olur yaᶜnī bir mürr nesne ṭaᶜmı olmayan mā-ı remād gibi bir māiyyette ḥall olsa ve baᶜdehu münᶜaḳid olup katı olsa o mürekkeb milḥ olur.

Ammā ḥāmiḍ ḥulv olan nesnelerin ḥarāretine noḳṣān ᶜārıḍ olmakla ḥādis̱ olur veyāẖūd ᶜafıṣ olan nesneler ruṭūbeti ve ḥarāreti ziyāde olmakla nuḍcu ziyāde olsa o ᶜafıṣ ḥāmiḍ olur.

Ve ḥāmiḍin cevheri her ḥālde cevher-i raṭb olur. Ve ḥulvün dahi cevheri ruṭūbete māil olur. Ve mürr ile ᶜafıṣın cevheri yübūsete olur. Ve ḥulvün efᶜāli inḍāca ve telyīne ve ġıdāyı teks̱īre olur. Ve ṭabīᶜat-ı insān ḥulve māile ve muḥibbe olur ve ḳuvā-i cāẕibe ḥulvü ceẕb eder. Ve merāretin efᶜāli cilā ve tesẖīn olur. Ve ᶜufūṣatın efᶜāli budur ki eger ᶜufūṣat ḍaᶜīfe olur ise ḳabḍ eder ve eger şedīde olur ise ᶜaṣr eder. Ve ḳābıḍın efᶜāli ḳabḍ ve teks̱īf ve taṣlīb ve ḥabs eder. Ve düsūmetin efᶜāli telyīn ve izlāḳ olur ve ḳalīlen inḍācı dahi olur. Ve ḥarāfetin efᶜāli taḥlīl ve taḳṭīᶜ ve taᶜfīn olur. Ve mülūḥatın efᶜāli cilā ve ġasl ve tecfīf ve menᶜ-i ᶜufūnet olur. Ve ḥumūḍatın efᶜāli tebrīd ve taḳṭīᶜ olur. Bu ẕikr olunan mesāil ṭuᶜūm-ı tisᶜa-i basīṭanın mesāili idi.

Ammā mürekkebātın beyānı budur ki baᶜḍı kerre cirm-i vāḥidde iki ṭaᶜm cemᶜ olur, mes̱elā merāret ile ḳabḍ cirm-i vāḥidde cemᶜ olup o iki ṭaᶜmın imtizācından ḥādis̱ olan ṭaᶜm-ı mürekkebe beşāᶜat tesmiye olunur, ḥuḍaḍın yaᶜnī ḥavlān-ı Hindī'nin ṭaᶜmı beşīᶜ olur. Ve eşyā-ı sebeẖada merāret ile mülūḥat cemᶜ olur ve ona zuᶜūmet tesmiye olunur. Ve maṭbūẖ olan ᶜaselde ḥarāfet ile ḥalāvet cemᶜ olur. Ve bāẕincānda merāret ve ḥarāfet ve ḳabḍ işbu ṭuᶜūm-ı s̱elās̱e cemᶜ olur. Ve hindebāda merāret ile tefeh cemᶜ olur.

Ve baᶜḍı kerre iki ṭaᶜmın muḳteḍāsı ṭaᶜm-ı vāḥid-i āẖerin muḳteḍāsını taḳviye eder her ne ḳadar o ṭaᶜmlar zāil oldular ise, mes̱elā ẖamrın ṭaᶜmlarının muḳteḍāları yaᶜnī ḥiddetinin ve ḥarāfetinin muḳteḍāları olan teftīḥ olur ve ẖamr istiḥāle edip sirke olduktan sonra o ḥiddet ve ḥarāfetin muḳteḍāsı olan teftīḥ bāḳī kalıp ẖallin muḳteḍāsını ve tebrīdini taḳviye eder, zīrā teftīḥi olan ebdāna ẖall ziyāde nüfūẕ edip ẖallin bürūdeti ziyāde aᶜḍāyı tebrīd eder lākin ẖamrda olan ḥiddet ve ḥarāfetin ḥarāreti ẖall olduktan sonra bāḳıye kalmaz ve ẖamrdan istiḥāle eden sirkede muᶜteddün bih ḥarāret olmaz, hemān teftīḥ edip ẖallin ḳuvvet-i bürūdetini ziyāde tenfīẕ eder.

Ve baʿḍı kerre iki ṭaʿm cirm-i vāḥidde cemʿ olup biri āḫerin kemā-yenbaġī ẓuhūrunu ʿavḳ eder, mes̱elā ḥıṣrımda ḥumūḍat ve ʿufūṣat cemʿ olur ve ḥıṣrımın ḥumūḍatının ziyāde tebrīdini ʿufūṣatı ʿavḳ ve menʿ eder.

Ve baʿḍı kerre ḳıvām dahi keyfiyyete muʿīn olur ve baʿḍı kerre dahi ḳıvām keyfiyyete müḍādd olur, cevheri laṭīf olan sirkenin ḳıvāmı sirkenin keyfiyyet-i tebrīdine muʿīn olur, zīrā cevheri raḳīḳ olanların eczāları ḳıvāmının riḳḳati ve leṭāfeti ḥasebiyle mesāmmāta duḫūlü ziyāde olur ve bedenin dāḫiline ve ʿumḳuna vāṣıl olup tebrīdi eks̱er olur. Ve kaçan sirkenin ḳıvāmı kes̱īf ve ġalīẓ oldukta ʿumḳa nüfūẕu olmaz ve tebrīdi mesāfesi ḳaṣīr olur.

Ve baʿḍı ṭaʿm evvel-i emrde ṣırf olmaz yaʿnī ṭaʿm basīṭ olmaz belki mürekkeb olur lākin mürūr-ı vaḳt ile ona muḫāliṭ olan ṭaʿmlar zāil olup bāḳī kalan ṭaʿm ṣırf ve ḫāliṣ olur, mes̱elā mā-ı ḥıṣrımda yaʿnī koruk suyunun evvel-i emrde ḥumūḍatı ṣırf ve ḫāliṣ olmaz belki o ḥumūḍat ʿufūṣat ile maḫlūṭ olur ve kaçan koruğun ʿuṣāresi aḫẕ olunup üzerine zamān mürūr eylese o ʿuṣārenin ʿufūṣatı ve sāir ḥumūḍatına muḫāliṭ olan ṭaʿmların mevāddı rüsūb eder ve māiyyeti ṣırf ḥāmiḍ olur. Ve baʿḍı eṭʿime bunun ʿaksi üzere olup onun evvel-i emrde ṭaʿmı ṣırf olur ve mürūr-ı vaḳt ile ṣarāfeti zāile olup mürekkeb olur, mes̱elā ʿasel evvel-i zamānında ṣırf ḥulv iken üzerine zamān mürūr eyledikte ḥalāvetine merāret ve ḥarāfet maḫlūṭ olur. Ve müskir olan ʿuṣārelerin evvel-i ḥālinde merāret mevcūde ise mürūr-ı zamān ile o merāret ḳaviyye olup artar ve eger evvel-i vaḳtinde o müskir olan ʿuṣārede merāret yok ise mürūr-ı vaḳt ile merāret ḥādis̱e olur. Ve ʿineb ʿuṣāresi evvel-i zamānında ḥulv olup onda ş̱āibe-i merāret olmaz, üzerine biraz vaḳt mürūr etmekle o ʿuṣārede merāret-i memzūce ḥādis̱ olur yaʿnī ṭaʿm-ı evveline merāret karışır ve ʿatīḳ olup zamānı ziyāde oldukça merāreti artar ḥattā ṣırf mürr olur ve ṭaʿm-ı aṣlīsi zāil olur.

Ve kaçan mürr ʿafıṣa karışsa o ṭaʿmda ḳabḍ ile cilā keyfiyyetleri ḥādis̱e olur, rehel-i ḳalīli olan ḳurūḥun idmāli o keyfiyyetleri olan devā ile olur ve süddeden ḥāṣıl olan ıṭlāḳı ıṣlāḥ eder yaʿnī baʿḍı kerre ishālin ve ıṭlāḳ-ı baṭnın sebebi südde olur. Mes̱elā ʿurūḳta südde olmakla kebidden aḫlāṭ aʿḍāya vāride olmaz belki emʿāya dökülüp ishāl ile ḫurūc eder ve o keyfiyyetleri olan devā bu nevʿ ishāli ıṣlāḥ eder ve ṭıḥāl maraḍlarına dahi menfaʿat şe-

dīde olur eger ʿafıṣ ile maḫlūṭ olan merāret ḍaʿīfe olmaz ise. Ve bi'l-cümle merāret-i ḳaviyye ile ʿufūṣatı cāmiʿ olup cilā ve ḳabḍı olan edviye miʿde ve kebide nāfiʿ olur.

Ammā mürr-i muṭlaḳ ve ḥırrīf-i muṭlaḳ aḥşāya ve emʿāya muḍırr olur. Eger mürr ve ḥırrīfe ḳabḍ muvāfaḳat eder ise o zamān aḥşāya menfaʿati olur, zīrā merāreti ve ḳabḍı olan devā merāreti ile cilā eder ve ḳabḍı ile ḳuvvetini ḥıfẓ eder. Ve baʿḍı kerre ḳābıḍ ve mürr olan mürekkebü'l-keyfiyyet devāda ve belki merāret-i ḳalīle ile ḳabḍı olan devāda bir ḳuvvet-i ʿāṣıre olur ki onunla ṣafrāyı ve māiyyeti ishāl eder. Ve o devāda balġam-ı lezici ishāl edecek ḳadar ḳuvve-i müshile olmaz ḫuṣūṣan ki o mürekkebü'l-ḳuvā olan devānın ḳabḍı merāretten aḳvā ola. Bunun mis̱āli efsentīn olur yaʿnī pelin dedikleri devānın ishāli bu minvāl üzere olur.

Ḳabḍ ile ḥalāveti olan nesnelerin küllīsi aḥşānın ḥabībi ve devā-i sābıḳ gibi sevgilisi olur, zīrā bu keyfiyyetleri olan devā leẕīẕ ve muḳavvī olur.

Ve müceffif olan devānın sebeb-i tecfīfi ʿufūṣat veyāḫūd ḳabḍ olup o devāya düsūmet veyāḫūd tefeh veyāḫūd ḥalāvet ve'l-ḥāṣıl leẕʿe māniʿ olan keyfiyyetlerden biri iḫtilāṭ edip karışır ise o devā laḥmı münbit olur, ammā ḳabḍ ḥarāfet ile veyāḫūd merāret ile muḫāliṭ olur ise yaʿnī cevher-i nārī cevher-i arḍī ile terkīb olunup ẕikr olunan keyfiyyetler o mürekkebde ḥādis̱ olsa o devā ruṭūbet-i rediyyesi olan ḳurūḥu ıṣlāḥ eder ve idmāle cidden ṣāliḥ olur.

Ve mürekkebü'l-ḳuvā olan devāların terkībi ṭabīʿī olduğu gibi keẕālik ṣınāʿī dahi olur, o ḳuvvetlerin her biri başka başka cevherde ve māddede olur ve o keyfiyyetlerin terkībi murād olundukta mevāddı işbu bāb-ı ḳıyāsta ẕikr olunan şurūṭ üzere terkīb olunup mevāddın terkībinden o ḳuvāların terkībi lāzım gelir ve menfaʿati olduğu maḥallde istiʿmāl olunur. [136b]

Bu meẕkūrlar eṭıbbānın ṣarīḥan ṭuʿūm ḥaḳḳında olan maḳālātıdır veyāḫūd eṭıbbānın taṣrīḥ eyledikleri maḳāllerinden fehm olunan maḳālleridir. Ammā bu bābda kelām-ı muḥaḳḳaḳ ʿilm-i ṭabīʿīde olur, ṭabīb olanlara bizim eṭıbbā-i māḍiyenin kelāmlarından aḫẕ edip bu maḳāmda īrād eylediğimiz kifāyet eder.

Ammā revāyiḥin beyānı budur ki revāyiḥin ḥudūs̱u gāhīce ḥarāret ile olur ve gāhīce dahi bürūdet ile olur lākin müşemmem[7] olan ve muʿaṭṭıs olan

---

7 "Müşemmem"den murād āteşe vaḍʿ olunmadan rāyiḥası ẓāhir olan ʿıṭrlardır.

revāyiḥ eks̱er-i ḥālde ḥarāretten ḥādis̱ olur, zīrā ḳuvve-i şāmmenin revāyiḥi idrākinin iki ṭarīḳi vardır:

Ṭarīḳ-i evvel budur ki rāyiḥası olan cismin eczā-i laṭīfesi havāya muḫā-liṭ olup havā ile maᶜan meşāmma vāṣıl olmakla ḳuvvet-i şāmme o rāyiḥayı idrāk eder ve eks̱er-i ḥālde ḳuvve-i şāmmenin idrāki bu ṭarīḳ ile olur.

Ve ṭarīḳ-i s̱ānī budur ki havā rāyiḥası olan cisme mülāḳī oldukta onun keyfiyyeti ile tekeyyüf edip meşāmma vāṣıl oldukta o keyfiyyet-i revāyiḥī havādan ḥāsse iḥsās eder lākin bu vechle ḥāssenin revāyiḥi idrāki nādir olur.

Pes ġālib-i ḥālde min-ġayri iḥrāḳın ve tebḫīrin meşāmmın revāyiḥi idrā-ki delālet eder ki o rāyiḥa ṣāḥibi olan cism ġālib-i ḥālde ḥārru'l-mizāc olur, zīrā o mizāc ḥārr olmasa cüzʾ-i laṭīf havā ile hareket edip meşāmma vāṣıl olmazdı. Ve baᶜḍı edhān-ı bāridede mevcūd olan rāyiḥa-i ḍaᶜīfeyi ḳuvve-i ḥāssenin idrāki ṭarīḳ-i s̱ānī ile olup nādir ve ḍaᶜīf olur ve muᶜaṭṭısāt dahi bu ḳıyās üzeredir.

Ve o revāyiḥ ki ondan lez̠ᶜ iḥsās oluna veyāḫūd o revāyiḥte ḥalāvet cā-nibine meyl ola, o rāyiḥaların küllīsi ḥārre olur.

Ve o rāyiḥa ki ondan ḥumūḍat iḥsās oluna veyāḫūd tekerrüc eylemiş yaᶜnī fāsid olmuş ve küflenmiş nesnelerin rāyiḥası gibi ola ve o rāyiḥada tendiye ola yaᶜnī vāṣıl olduğu maḥalli yaşlandıra, o mis̱lli rāyiḥalar bāride olur.

Ve ṭuyūbun küllīsi yaᶜnī güzel rāyiḥası olanların mizācı cemīᶜan ḥārr olur lākin o ṭīb ki onda tendiye ola ve rūḥu ve nefsi ıḍṭırābdan teskīn ey-leye, kāfūr ve nīlūfer gibi, o ṭībde lā-maḥāle bir cevher-i müberrid olmak lāzımdır ki o cevher-i müberrid laṭīf rāyiḥaya ṣoḥbet edip maᶜan maḥall-i ḥisse mülāḳī ola.

Ve ṭībin küllīsi ḥārr olur. Ve kez̠ālik efāvīh tesmiye olunan devālar dahi ḥārr olur. *"Efāvīh" o devāya derler ki ḳaranfül ve dār-ı ṣīnī ve ḫavlencān mis̱lli rāyiḥa-i ṭayyibesi olan eczālardan terkīb oluna.* Bilā-şübhe bi'l-cüm-le eczāsı ḥārr olan mürekkeb ḥārr olur. Bināen ᶜaleyh rāyiḥası olan ṭuyūb ve efāvīh cemīᶜan muṣaddiᶜ olur, istiᶜmāl eden kimsenin başı ağrır.

Ammā elvānın beyānı budur ki bundan aḳdem beyān eylediğimiz üzere eks̱er-i ḥālde elvānın ḥükmü muḫtelif olur ve revāyiḥ gibi delāleti ḳaviyye olmaz lākin elvān bir maᶜnāya hidāyet ve delālet eder ve o delā-

let dahi ḥükm-i ekse̱rī olur, ḥükm-i küllī olmaz ve o maʿnā budur ki edviye-i müfrededen bir nevʿin aṣnāfı muḫtelif olup baʿḍısı beyāḍa ve baʿḍı ṣınfı ṣıbġ-ı aḥmere veyāḫūd ṣıbġ-ı esvede māil olsa: Eger o nevʿ müfredin mizācı cemīʿan bārid ise beyāḍa māil olan ṣınfın bürūdeti aḥmere ve esvede māil olan ṣınfın bürūdetinden ekse̱r olur ve aḥmer ve esvedin bürūdeti ebyaḍdan nāḳıṣa olur. Ammā o nevʿin mizācı cemīʿan ḥarārete māil ise emr ber-ʿaks olur yaʿnī aḥmerin ve esvedin ḥarāreti ziyāde olur ve ebyaḍın ḥarāreti nāḳıṣa olur. Ve bu ḳāʿide dahi baʿḍı nevʿde taḫallüf eder lākin aṣnāfı elvānda muḫtelif olan envāʿın ekse̱ri bu ḳānūn üzere cereyān eder.

Pes şimdiki ḥālde biz edviye-i müfredenin efʿālini beyān eden faṣla şürūʿ eyleyelim:

Maḳāle-i Ūlādan Faṣl-ı Rābiʿ Edviye-i Müfredenin Ḳuvālarının Efʿālini Beyān Edip Bildirir

Biz deriz ki edviyenin efʿāl-i külliyyesi ve efʿāl-i cüzʾiyyesi olur ve biraz efʿāli dahi olur ki o efʿāl efʿāl-i külliyyeye müşābih olur. Edviye-i müfredenin tesḫīni ve tebrīdi ve mevāddı ceẕb veyāḫūd defʿ eylemesi ve ḳurūḥu idmāli ve bu mis̱lli fiʿlleri efʿāl-i külliyye olur yaʿnī devānın fiʿlinden baḥs ecnāsta olan efʿālinin baḥs̱i olur ise o mebāḥis̱ efʿāl-i külliyye baḥs̱leri olur. Efʿāl-i cüzʾiyyesi nevʿ-i maḫṣūṣta olur, mes̱elā filān devā sereṭānda ve filān devā bevāsīrde veyāḫūd yereḳānda ve bunların ems̱āli emrāḍda menfaʿati olur diye īrād olunan baḥs̱ler efʿāl-i cüzʾiyye baḥs̱leri olur. Ve efʿāl-i külliyyeye müşābih olan fiʿller o efʿāldir ki ishāl ve idrār mis̱lli emrāḍda onların menfaʿati olur, zīrā bu maraḍlar her ne ḳadar ʿuḍv-ı maḫṣūṣa ve ālāt-ı maʿhūdeye ḫāṣṣ olur ise lākin emrāḍ-ı külliyyeye müşābih olur onun için ki o ʿuḍvların taḍarruru ile bi'l-cümle beden bi'l-ʿaraḍ mutaḍarrır olur ve o maraḍlarda menfaʿati olan devānın bedene bi'l-cümle bedene bi'l-ʿaraḍ menfaʿati olmuş olur. Ve biz bu maḳāmda efʿāl-i külliyyeden ve efʿāl-i külliyyeye müşābeheti olan müfredāttan baḥs̱ eyleriz:

Ammā efʿāl-i külliyye iki ḳısm olur, birisi efʿāl-i evveliyye olur ve āḫeri efʿāl-i s̱āniye olur. Efʿāl-i evveliyyeleri keyfiyyāt-ı erbaʿalarının fiʿli olur yaʿnī müfred devālardan mizācı ḥārr olanların mülāḳī oldukları ʿuḍvları

tesḫīni ve mizācı bārid olanların tebrīdi ve mizāc-ı raṭbın terṭību ve yābisin tecfīfi efʿāl-i külliyye-i evveliyye olur. Ammā müfredātın efʿāl-i s̱āniyeleri iḥrāḳ ve ʿufūnet ve icmād ve nühūʾet olur. *İḥrāḳ ve ʿufūnet her ne ḳadar tesḫīn gibi ḥarāretin fiʿli ise lākin her ḥarāret iḥrāḳ eylemez ve ʿufūnet dahi iḥdās̱ eylemez belki ḥarāretin ḥudūdu ve merātibi vardır, o ḥudūdun baʿḍısına ḥarāret bāliġa oldukta bir ḳuvvet-i zāide ḥādis̱ olup o ḳuvvet vāsıṭası ile ḥarāret iḥrāḳ eder ve iḥrāḳ ḥarārete fiʿl-i s̱ānī olur ve o ḥudūdun baʿḍı āḫerine bāliġa oldukta bir ḳuvvet ḥādis̱ olur ki o ḳuvvet ḥasebiyle ḥarāret taʿfīn eder ve ʿufūnet ḥarāretin fiʿl-i s̱ānīsi olur. Kez̠ālik icmād ve nühūʾet dahi bürūdetin fiʿli olur lākin ḥarārette z̠ikr olunduğu nesnelere ḳıyāsı üzere fiʿl-i s̱ānī olur. İcmādın maʿnāsı ẓāhirdir; bürūdet vāṣıl ve mülāḳī olduğu maḥalli dondurmaktır. Ammā nühūʾet mehmūzdur, bir nesnenin ṭabḫına ve nuḍcuna māniʿ olup çiğ ve nā-puḫte kılmaktır.*

Ve eger ḥarāretin fiʿl-i evveli tesḫīn olur demekten murād muṭlaḳan tesḫīn olur demek ise iḥrāḳ ve taʿfīnde dahi fiʿl-i evvel olan tesḫn mevcūd olur, o süḫūnet miḳdār-ı muʿayyen üzere oldukta ḳuvvet-i s̱āniye ʿārıḍa olup iḥrāḳ ve ʿufūnetten biri ḥādis̱ olur. Ve eger fiʿl-i evvel olan tesḫīnden murād tesḫīn-i ṣāliḥ olur ise iḥrāḳ ve ʿufūnette fiʿl-i evvel olan tesḫīn bulunmaz lākin ona muḳāyese ile süḫūnet-i fāside bir ḥadde bāliġ oldukta iḥrāḳ ve taʿfīn ḥādis̱ olup fiʿl-i s̱ānī bulunur. Bürūdet dahi bu ḳıyās üzere olur. Ve Ḳānūn'un فانها بعينها تسخينات وتبريدات لكنها مقدرة او مقايسة *dediğinin maḥṣūlü taḳrīr olunan maʿānī olur.*

Ve efʿāl-i s̱evānīden z̠ikr olunan efʿālden mā-ʿadā biraz efʿāl dahi vardır, o efʿāl taḫdīr (1), ḫatm (2), cez̠b (3), ilzāḳ (4), teftīḥ (5), taġriye (6) ve bu mis̱lli eşyālardır. Ammā efʿāl-i külliyyeye şebīh olanlar ishāl ve idrār ve taʿrīḳ olur.

Ve edviyenin z̠ikr olunan bu efʿālini beyāndan muḳaddem o edviye-i müfredenin kendi ṣıfātında tekellüm eyleriz ve biz deriz ki edviyenin kendi ṣıfatları keyfiyyāt-ı erbaʿa-i mez̠kūre olur yaʿnī tesḫīn ve tebrīd ve terṭīb ve tecfīf olur ve revāyiḥ ve elvān dahi ṣıfātından olur. Ve bunlardan mā-ʿadā edviyenin biraz meşhūre ṣıfātı dahi vardır ki o ṣıfāt bunlardır: el-leṭāfet (1), el-kes̱āfet (2), el-lüzūcet (3), el-heşāşet (4), el-cümūd (5), es-seyelān (6), el-luʿābiyyet (7), ed-dühniyyet (8), en-neşf (9), el-ḫiffet (10), es̱-s̱iḳal (11)

Ammā devā-i laṭīf o devādır ki onun şānından olur ki [137a] insān o devāyı tenāvül eylese o devā insānın bedeninde olan ḳuvve-i ṭabīᶜiyyeden münfaᶜil oldukta cidden ṣıġār olan eczālara münḳasım olur, zaᶜferān ve dār-ı ṣīnī gibi. Ve bu mis̱lli laṭīf olan devā cemīᶜan teʾs̱īrātında nāfiᶜ olur ḥattā bu mis̱lli laṭīf devānın tecfīfinde lez̠ᶜ olmaz velākin lez̠ᶜi olan devānın tecfīfindem laṭīf-i ġayr-i lez̠z̠āᶜın tecfīfi ḳavī olur.

Ve devā-i kes̱īf ile bizim murādımız o devādır ki onu insān tenāvül eyledikte devā-i laṭīfin eczā-i ṣaġīreye inḳısāmı gibi münḳasıme olmak şānından olmaya, ḳarᶜ ve cibsīn[8] gibi

Ve devā-i lezicden bizim murādımız o devādır ki beden-i insānda olan ḥarāretten münfaᶜil ve müteʾes̱s̱ir oldukta veyāẖūd infiᶜālden muḳaddem şānından ola medd ile munḳaṭıᶜ olmayıp imtidādı ḳabūl eylemek, bir ṭarafı bir maḥalle teşebbüs̱ ve taᶜalluḳ edip ṭaraf-ı āẖere çekilse üzülmeye ve belki uzaya ḥattā iki ṭarafından her biri birer cisme yapışsa ve o iki cismden her biri āẖerin cihet-i ẖilāfına ḥareket eylese o devā-i lezic uzaya ve kesilmeye, ᶜasel bu mis̱lli olur. Lākin bu ḥālet tenāvül olmazdan evvel mevcūd olur ise ona bi'l-fiᶜl lüzūcet derler ve eger ḳable't-tenāvül bu ḥāli olmayıp lākin tenāvül eden insānın ḥarāretinden müteʾes̱s̱ir olduktan sonra olur ise ona lüzūcet bi'l-ḳuvve derler.

Ammā heşş o devādır ki ḍaġṭ-ı yesīr ile yaᶜnī azacık sıkmak ile eczā-i ṣıġāra mütecezzī ve münḳasım ola ve onda yübūset veyāẖūd bir nevᶜ cümūd ola, ṣabır-ı ceyyid gibi.

Ve cāmid o devādır ki onun şānından olur ki o cāmid olan devā her hangi vaḍᶜ üzere farḍ olunur ise o vaḍᶜından ve heyʾetinden münbasıṭ olup şekl-i āẖeri ḳabūl eylemeye lākin z̠ātında ve cevherinde cüzʾ-i bārid olmakla bi'l-fiᶜl bulunan heyʾeti üzere bāḳī kala, bi'z̠-z̠āt ve bilā-ḳasr kendiliğinden münbasıṭ olmaya, şemᶜ gibi ve'l-ḥāṣıl seyelān onun şānından ola velākin bi'l-fiᶜl seyelān olmaya.

8 "Cibsīn"i Ḥācī Paşa ḥacerü'l-caṣṣ diye tefsīr eder. İbn Kütbī der ki cibsīn üç ḳısmdır: Biri ebyaḍ-ı ṣulb-i ġayr-i heşştir ve ġayr-i berrāḳtır, bu ḳısm caṣştır. Ve ikincisi ebyaḍ-ı berrāḳtır ve ṣafāyiḥīdir, o ḳısm isfīdāc-ı caṣṣāṣīndir. Ve üçüncüsü ḥumret-i ṣaẖrīdir.

Ve s̱āil o devādır ki şekli ve vaḍʿı üzere bi'l-fiʿl s̱ābit olmaz, ṣalābetli bir cirmin üzerinde vāḳiʿ olsa yukarı ṭarafı aşağı ṭarafına ḥareket eder ve sülūku mümkin olan her ṭarafa akar, māyiʿātın küllīsi bu minvāl üzere olur.

Ve devā-i luʿābī o devādır ki onun şānından olur ki o devā suyun içine veyāẖūd su gibi olan māyiʿāttan birinin içine ilḳā olunup nuḳūʿ kılınsa o devādan biraz eczā müfāraḳat edip temeyyüz eyleye ve o su ile muẖālaṭa eyleye ve mecmūʿ-ı mürekkeb bir cevher ola ki lüzūcete meyli ola, bezr-i ḳaṭūnā yaʿnī karnıyarık gibi ve ẖaṭmī gibi. Ve cemīʿan büzūr-ı luʿābiyye izlāḳı ḥasebiyle ishāl eyler lākin şeyy olunsa yaʿnī āteşte kavrulsa ve baʿdehu ẕikr olunan ṭarīḳ üzere luʿābı aẖẕ olunsa o luʿāb muġarrī olmakla ṭabīʿatı ḥabs ve ḳabḍ eder.

Ve dehīn o devādır ki onun cevherinde dühn ola.

Ve neşşāf o devādır ki arḍī ve bi'l-fiʿl yābis olur ve onun şānından olur ki su veyāẖūd su mis̱lli olan māyiʿāt-ı sāile ona mülāḳī olsa o devānın mesāmmāt-ı ẖafiyyelerine su ve māiyyet nüfūẕ eyleyip ġāiṣa ola ve görünmeye, sönmedik nūre ve kireç gibi.

Ammā ẖafīf ve s̱aḳīlin māhiyyetleri ẓāhiredir *yaʿnī ẖafīf o devādır ki onu iḥtimāl ṭabīʿata āsān olur ve onun fiʿli bedende serīʿ olur ve s̱aḳīl ẖafīfin ʿaksi üzere olur.*

Bu ẕikr olunan edviyenin ẕātında olan ṣıfātları idi, ammā o edviyenin efʿālini beyānda bize vācib olur ki o efʿālin meşhūrlarını evvelā ʿale'l-icmāl taʿdād edip sayavuz ve o efʿālin ẕikri mürūr eden ṣıfātların her birine tābiʿa olanlarını biri birinden ayırıp başka başka ṭabaḳa eyleyevüz ve baʿdehu tafṣīl edip tertīb eyleyevüz:

Ṭabaḳa-i ūlā devā-i müsaẖẖinin efʿāli ṭabaḳasıdır, o ṭabaḳa bunlardır: mülaṭṭıf (1), cālī (2), muḥallil (3), muẖaşşin (4), müfettiḥ (5), mürẖī (6), münḍic (7), hāḍım (8), muḳaṭṭıʿ (9), kāsir-i riyāḥ (10), cāẕib (11), lāẕiʿ (12), muḥammir (13), muḥakkik (14), muḳarriḥ (15), ekkāl (16), muḥrıḳ (17), müfettit (18), muʿaffin (19), kāvī (20), muḳaşşir (21)

Ṭabaḳa-i s̱āniye müberridin efʿāli ṭabaḳasıdır: rādiʿ (1), muġallıẓ (2), müfeccic (3), muẖaddir (4)

Ṭabaḳa-i s̱ālis̱e muraṭṭıbın efʿāli ṭabaḳasıdır: müneffiẖ (1), ġassāl (2), müvessiẖu'l-ḳurūḥ (3), müzliḳ (4), mümellis (5)

Ṭabaḳa-i rābiᶜa yübūsetin efᶜāli ṭabaḳasıdır: müceffif (1), ᶜāṣır (2), ḳābıḍ (3), müseddid (4), muġarrī (5), müdmil (6), münbitü'l-laḥm (7), ḥātim (8)

Ve bunlardan mā-ᶜadā edviyenin iki ṭabaḳası dahi vardır ki o ṭabaḳaları biri birinden efᶜāli ḥasebiyle mümtāz olur:

Ṭabaḳa-i vāḥide bunlardır: ḳātil (1), semm (2), tiryāḳ (3), bād-zehr (4)

Ṭabaḳa-i uḫrā: müshil (1), müdirr (2), muᶜarrıḳ (3)

Ve biz bu efᶜāli rüsūm ve taᶜrīfleri ile bildiririz:

Mülaṭṭıf o devādır ki onun şānı ḫılṭın ḳıvāmını ḥarāret-i ġarīziyyesi ḥasebiyle muᶜtedile eylemek olur, zūfā ve ḥāşā ve bābūnec gibi.

Muḥallil o devādır ki onun şānı aḫlāṭın eczāsını tebḫīr edip ayırmak olur bu vechle ki devā-i muḥallil ḫılṭı müştebik ve müctemiᶜ olduğu maḥallde tebḫīr edip bedenden iḫrāc eder ḥattā o muḥallil ḥarāretinin ḳuvveti ḥasebiyle ve fiᶜlinin devāmı ile o ḫılṭı cemīᶜan ifnā eder, cünd-i bīdester gibi.

Cālī devānın şānı budur ki saṭḥ-ı ᶜuḍvda olan mesāmmların ağzını ruṭūbāt-ı lezice sedd eder veyāḫūd cāmide olan ruṭūbāt sedd eder ve cālī olan devā o ruṭūbeti mesāmmātın ağzından taḥrīk ve tebᶜīd edip mesāmmātı açar ve ᶜasel bu minvāl üzere cālīdir. Ve cālī olan edviyenin her birisi cilāsı ḥasebiyle ṭabīᶜatı telyīn eder her ne ḳadar o devāda ḳuvve-i müshile bulunmaz ise. Ve merāreti olan eşyāların küllīsi cālī olur.

Muḫaşşin devānın şānı budur ki ᶜuḍvun saṭḥının eczālarını muḫtelif kılar, o eczāların baᶜḍısı fevḳe ve baᶜḍı āḫeri taḥta māil olur ve o vechle eczāların iḫtilāfı devānın ḳabḍı ziyāde olup cevherinin kes̱āfeti olmak ḥasebiyle olur ve bu ẕikr olunan bundan aḳdem sebḳat etti veyāḫūd devānın ḥarāfeti şedīde olup cevheri laṭīf olmakla olur ve bu mis̱lli devā eczā-i ᶜuḍvu taḳṭīᶜ edip istivāsı bāṭıl olur veyāḫūd devā-i muḫaşşin ᶜuḍvun ḫuşūnet-i aṣliyyesini iẓhār eder o vechle ki ḳıvāmı metīn olup saṭḥ-ı ẓāhiri bi-ḥasebi'l-ḫilḳa ḫuşūnetli olan ᶜuḍvun üzerine lüzūcetli ruṭūbet seyelān etmekle baᶜḍı kerre o ᶜuḍvda melāset-i ᶜārıḍa ḥādis̱ olup bi'l-ᶜaraḍ emles olur ve cilāsı olan edviye o ᶜuḍv-ı ḫaşinin üzerinde olan ruṭūbet-i leziceyi cilāsı ḥasebiyle izāle eyledikte melāset-i ᶜārıḍası zāile olup aṣlī olan ḫuşūneti ẓuhūr eder ve fi'l-ḥaḳīḳa taḫşīn o devānın fiᶜli ḥasebiyle ḫuşūnet-i aṣliyey ẓuhūr etmekle muḫaşşin aṣnāfından sayılır ve iklīlü'l-melikin taḫşīni bu vechle olur ve

bu nevᶜ muḫaşşinin taḫşīni ᶜiẓām ve ġaḍārīfte ẓuhūru eks̱er olur ve eḳall-i ẓuhūru cildde olur.

Müfettiḥ devānın şānı budur ki menāfiẕ dāḫilinde ve tecvīfinde vāḳiᶜ olan mevāddı ve süddeleri taḥrīk edip iḫrāc eder ve o mecārī meftūḥaten bāḳī kalır. Ve müfettiḥin fiᶜli cālī devānın fiᶜlinden ḳavī olur, fuṭrāsāliyūn gibi. *Bundan aḳdem fuṭrāsāliyūnu ᶜAllāme maḳdenūs ile tefsīr eylemiş idi.* Ve teftīḥ dahi muḫaşşin gibi birkaç vechle olur, zīrā müfettiḥ olan laṭīf ve muḥallil olmakla süddeleri telṭīf ve taḥlīl etmekle teftīḥ eder veyāḫūd laṭīf-i muḳaṭṭıᶜ olmakla teftīḥ eder, ḳarīben sen taḳṭīᶜin maᶜnāsını [137b] bilirsin, veyāḫūd devā-i laṭīf ġassāl olmakla teftīḥ eder ve ġassāli dahi ḳarīben bilirsin. Ve ḫırrīf olan devānın küllīsi müfettiḥ olur ve mürr-i laṭīf olan devānın dahi küllīsi müfettiḥ olur ve laṭīf-i seyyāl olan devānın küllīsi dahi müfettiḥ olur eger onun ḥarāreti muᶜtedile olur ise ve laṭīf-i ḥāmiḍin küllīsi müfettiḥtir.

Mürḫī devānın şānı budur ki bir ᶜuḍvun ḳıvāmı o ᶜuḍvda olan mesāmmātı teks̱īf eder olsa mürḫī olan devā o ḳıvāmı telyīn eder ve ḳıvāmın mülāyemeti ḥasebiyle o ᶜuḍvun mesāmmātı tevessuᶜ eder ve genişir ve vüsᶜat-i mesāmm ḥasebiyle muḥtebes olan fuḍūl sühūlet ile mündefiᶜ olur ve mürḫī devā bu fiᶜli ḥarāreti ve ruṭūbeti ile işler. Şibt yaᶜnī durak otu ve bezr-i kettān ile bir ᶜuḍva ḍımād olunsa o ḍımād mürḫī olur.

Münḍic devānın şānı budur ki o devā ḫılṭa nuḍc ifāde edip pişirir, zīrā münḍic devāda ḥarāret muᶜtedile olur, iᶜtidāl üzere ḫılṭı tesḫīn eder ve o devāda ḳuvve-i ḳābıḍa vard[ır], nuḍc olunca ḳadar ḫılṭı ḥabs eder, nuḍca māniᶜ ḥareketten ḫılṭı menᶜ eder ve o devā ᶜunf ile ḫılṭı taḥlīl etmekle iḥrāḳ eylemez. [İḥrāḳ] inḍācın ḍıddı olur. Muḥrıḳ devā, ḫılṭı ᶜunf ile taḥlīl eder ve ḫılṭın laṭīfini kes̱īfinden ayırıp taṣᶜīd eder ve kes̱īfini tersīb edip termīd eder yaᶜnī laṭīfi ṣuᶜūd edip mesāmmāttan ḫurūc eder ve remādiyyeti bāḳī kalır ve ona iḥrāḳ tesmiye olunur. İnḍāc bunun ḍıddı olur, inḍāc ile ḫılṭın ḳıvāmı muᶜtedil olur, inḍācda iḥrāḳ olmaz.

Hāḍım devānın şānı budur ki o devā ġıdānın haḍmına muᶜīn olup ḳuvve-i hāḍımeye fāidesi olur. Bundan aḳdem hāḍım devānın ẕikri sebḳat eyledi.

Kāsirü'r-riyāḥ devānın şānı budur ki o devā ḥarāreti ḥasebiyle ve tecfīfi ḥasebiyle rīḥin ḳıvāmını raḳīḳ ve havāyī eder ve o rīḥ muḥteḳan ve muḥ-

tebes olduğu maḥallde taḥallül ḥasebiyle miḳdār nāḳıṣ kalır, sez̠āb toḫumu kāsirü'r-riyāḥtır.

Muḳaṭṭıᶜ devānın şānı budur ki bir ᶜuḍva mültezik̩ olup yapışan ḫıṭ-ı lezicin saṭḥı ile yapıştığı ᶜuḍvun arasını devā faṣl eder ve leṭāfeti ḥasebiyle arasına girer, o ᶜuḍvu ḫılṭ-ı lezicden ᶜārī ve berī eder ve o ḫılṭ-ı lezicde devā-i muḳaṭṭıᶜ bi'l-fiᶜl suṭūḥ-ı mütebāyine iḥdās̠ edip teşebbüs̠ ve taᶜalluḳ eylediği mevḍiᶜden o ḫılṭ-ı lezicin ḫurūcunu teshīl eder, mis̠āli ḫardal ve sikencebīn olur.

Ve efᶜāl-i edviyenin her birinin fiᶜl-i āḫer-i ḍıddı olur. Muḳaṭṭıᶜın ḍıddı lezic-i mültezik̩ olur ve muḥallil muġallıẓ muḳābilinde olur ve mülaṭṭıf mükes̠s̠if muḳābilinde olur. Ve bunlardan mā-ᶜadā efᶜālden z̠ikrde muḳārin olan her iki fiᶜl biri birine muḳābil olur. Ve muḳaṭṭıᶜ devānın ḫılṭın ḳıvāmında fiᶜli ve teʾs̠īri olmaz belki taḳṭīᶜin şarṭı ve belki muḳaṭṭıᶜın fiᶜli ḫılṭın ittiṣālinde olup baᶜḍı kerre ḫılṭı eczā-i müteferriḳaya tefrīḳ eder velākin yine her bir cüzʾ evvelki ḳıvāmı üzere olur.

Ve cāz̠ib devānın şānı budur ki o devā mevāddı kendi bulunduğu ve vaḍᶜ olunduğu maḥalle cez̠b edip çeker leṭāfeti ve ḥarāreti ḥasebiyle, cünd-i bīdester gibi. Ve cāz̠ib devānın baᶜḍısının cez̠bi şedīd olur ve bedenin ᶜumḳundan mevāddı cez̠b eder. Ve cez̠b-i şedīdi olan cāz̠ib devānın ᶜırḳu'n-nesāya ve ġāire olan evcāᶜ-ı mefāṣıla menfaᶜati olur eger beden tenḳıye olunduktan sonra şedīdü'l-cez̠b olan cāz̠ib devā ile ḍımād olunur ise ve şevk ve süllāyı[9] meḥābisinden o şedīdü'l-cez̠b olan devā iḫrāc eder.

Lāz̠iᶜ devānın şānı budur ki o devānın ziyāde nüfūz̠u ve leṭāfeti olan bir keyfiyyeti olup ittiṣālde ᶜadedi kes̠īr ve mevḍiᶜleri müteḳārib ve miḳdārları ṣaġīr teferruḳ iḥdās̠ eder ve o ṣaġīr parçaların mevḍiᶜ-i infiṣāli bir birine ġāyette ḳarīb olmakla teferruḳlardan her birinin vecaᶜı cemᶜ olup ᶜuḍva şümūlü olan vecaᶜ-ı vāḥid gibi iḥsās olunur, ḫardal maᶜa'l-ḫall ḍımād olunsa veyāḫūd yalnız ḫall ile ḍımād olunsa o ḍımād bu vechle lez̠ᶜi iḥdās̠ eder.

Muḥammir devānın şānı budur ki o devā mülāḳī olduğu ᶜuḍvu tesḫīn-i şedīd ile tesḫīn eder, ḳuvvet-i tesḫīn ile demi ẓāhire cez̠b eder; ḫardal ve incir ve fūz̠enec edviye-i muḥammiredendir, bunların fiᶜli keyyin fiᶜline muḳārib olur.

9 سلى جلدة فيها الولد من الناس والمواشي *Ḳāmūs*. [Mütercim metinde diken anlamına gelen "süllāʾ"ı "doğumda çocuğu saran perde "selā" ile karıştırmış görünüyor!]

Muḥakkik devānın şānı budur ki o devā ḥiddeti ve tesḫīni ḥasebiyle lezᶜ ve ḥakk edici ḫılṭı mesāmmāta cez̠b eder lākin o devāda ᶜuḍvu taḳrīḥ edecek ḳuvvet olmaz. Ve baᶜḍı kerre muḥakkik devāda şevk-i zeġabī yaᶜnī çuka havı gibi dikenleri olup o şevkin ecrāmı ṣallāb olur velākin iḥsās ve ibṣār olunmaz ve o şevk ḥikke iḥdās̠ında ve lez̠ᶜde muḥakkik devānın keyfiyyetine muᶜīn olur ve kebīkec bu minvāl üzere muḥakkik devādır.

Muḳarriḥ devānın şānı budur ki o muḳarriḥ devā eczā-i cildin aralıklarında mevcūd olan ruṭūbetleri taḥlīl edip ifnā eder ve mevādd-ı rediyyeyi bedenden cilde cez̠b eder ve mecz̠ūb olan mevādd ᶜuḍvda ḳurḥa iḥdās̠ eder ve belādur mis̠lli devālar devā-i muḳarriḥtir.

Muḥrıḳ devānın şānı budur ki o devā aḫlāṭın ve aᶜḍānın laṭīfini taḥlīl eder ve kes̠īfi ve remādiyyeti bāḳī kalır, eferbiyūn mis̠lli devālar devā-i muḥrik olur.

Ekkāl devānın şānı budur ki o devānın taḥlīli ve taḳrīḥi ile bedende olan laḥmiyyet azalır ve noḳṣān üzere olur, zencār mis̠lli edviyeler ekkāl devā olur.

Müfettit devānın şānı budur ki o taḥaccür eylemiş ḫılṭa müṣādif ve mülāḳī olsa o taş gibi olan ḫılṭı parçalar ve küçük küçük eczālar eder ve raḍḍ olmuş gibi olur, ḥaṣātı yaᶜnī külāda ve mes̠ānede ḥādis̠ olan taşları ḥacerü'l-yehūdī tesmiye olunan devā mis̠llilerinin teftīt eylediği gibi.

Muᶜaffin devānın şānı budur ki ᶜuḍv[a] ṣāir ve rāciᶜ olan rūḥun mizācını ifsād eder ve kez̠ālik ᶜuḍvun ruṭūbetinin mizācını taḥlīl edip ifsād eder yaᶜnī cevher-i ruṭūbetin miḳdārını taḥlīl eylemez ancak mizācını taḥlīl eymekle mizāc fāsid olur ḥattā mizācı fāsid olan o ruṭūbet istiḥāle edip bedenden cüzᵓ olmağa ṣalāḥiyyeti olmaz ve ᶜufūneti mūcib olan ḥarārette iḥrāḳ edecek ḳadar ḳuvvet olmaz ki ḥattā ruṭūbeti ifnā edip ve remādiyyetini ibḳā etmekle o ḥarāret iḥrāḳı iḥdās̠ eyleye belki ruṭūbetin kemmiyyeti ve miḳdārı ᶜalā-ḥālihi bāḳıye iken o ruṭūbetin mizācını ifsād edip bedel mā-yeteḥallel olmağa ṣalāḥiyyetten çıkarır ve bu ᶜufūnetin ve kez̠ālik iḥrāḳın fāᶜili ḥarāret-i ġarībe olur ve ḥarāret-i ġarīziyye lez̠īz̠-i havāīdir, ondan bunların ems̠āli efᶜāl-i fāside ẓuhūr eylemez, zernīḫ ve s̠āfsiyā gibi devālar muᶜaffindir.

Kāvī devānın şānı budur ki o devā mülāḳī olduğu cildi iḥrāḳ-ı müceffif ile iḥrāḳ eder ve taṣlīb eder ve cildi ḥumeme gibi eder yaᶜnī nār ile ruṭūbeti

ifnā olunmuş ṣalābetli mīşe kömürü gibi eder ve o cildin cevheri ḫılṭ-ı sāilin cereyānına sedd olur eger ḫılṭ-ı sāil cildin yüzünde olur ise. Ve cereyān şānından iken cildin yüzünde mesdūd ve maḥbūs olan ruṭūbet-i ṣulbeye ḫuşkrīşet tesmiye olunur. Ve kāvī devālar şerāyīnden ve şerāyīn mis̱lliler-den demi ḥabs için istiᶜmāl olunur, zāc ve ḳulḳuṭār mis̱lli devālar kāvī devālardır.

Ḳāşır devānın şānı budur ki o devānın ifrāṭ üzere cilāsı ḥasebiyle cild-i fāsidden eczā-i fāsideyi taḳşīr edip izāle eder, ḳusṭ ve zerāvend mis̱lli devālar ve behaḳ ve kelef mis̱lli emrāḍ-ı cilde nāfiᶜ olan devālar devā-i ḳāşırdır.

Müberrid devāların fiᶜli ve şānı senin maᶜlūmundur.

Muḳavvī devānın şānı budur ki o devā ᶜuḍvun ḳıvāmını ve mizācını taᶜdīl eyler ve ᶜuḍv iᶜtidāl-i mizāc ḥasebiyle vārid olan fuḍūl ve āfātı ḳabūlden imtināᶜ eder. Ve muḳavvī olan [138a] devāların kimisi bi'l-ḫāṣṣa taḳ viye eder, ṭīn-i maḫtūm ve tiryāḳ ᶜuḍvu bi'l-ḫāṣṣa taḳviye eder. Ve baᶜḍı muḳavvī devāların mizāclarında iᶜtidāl olur ve iᶜtidāli ḥasebiyle mülāḳī olduğu ᶜuḍvda süḫūnet ve bürūdetten hangisi ifrāṭ üzere olur ise ᶜuḍv[un] o mizācını taᶜdīl eder, [iᶜtidāl-i] mizāc ḥasebiyle taḳviyet ḥāṣıl olur. Cālīnūs'un reᵓyi üzere dühn-i verdde olan taḳviyet bu nevᶜ taḳviyet olur.

Rādiᶜ, cāẕibin ḍıddı olur ve şānı budur ki rādiᶜ devānın keyfiyyeti bürūdet olmakla ᶜuḍvu tebrīd ve teks̱īf eder ve kes̱āfet ile ᶜuḍvun mesāmmātı ḍayyiḳ olur ve mevāddı cez̠b eden ḥarāret-i ᶜuḍv bürūdet ile münkesire olup ḳuvvet-i cāẕibesi noḳṣān üzere olur ve ᶜuḍv[a] seyelān eylemek şānından olan mevādda cümūd veyāḫūd ḫus̱ūret ᶜārıḍa olup seyelān eylemez ve seyelān eden mevāddı dahi ᶜuḍv tekās̱üfü ḥasebiyle ḳabūl eylemez, ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb evrāmda ve şişlerde istiᶜmāl olunsa bu fiᶜli işler devā-i rādiᶜdir.

Muġallıẓ, mülaṭṭıfın ḍıddı üzere olur ve şānı budur ki o muġallıẓ devā ruṭūbetin ḳıvāmın ġalīẓ eder üç sebebin biri ile:

Evvelkisi icmād ile yaᶜnī o devā ruṭūbeti dondurur ve cümūd ile lā-maḥāle ruṭūbetin cevheri ġalīẓ olur.

Ve ikinci taḫs̱īr etmekle yaᶜnī koyu etmekle ġalīẓ eder.

Ve üçüncü sebeb o devānın kendi nefsi ve cevheri ruṭūbete muḫālaṭa edip ruṭūbet ġalīẓ olur.

Ḳānūn'un bu maḥallde olan kelāmından ẓāhir olur ki muġallıẓdan murād mükes̱s̱ife şāmil bir maʿnā-yı ʿāmmdır ve mülaṭṭıftan murād muḥallile şāmil maʿnā-yı ʿāmmdır. Ve bundan aḳdem "muḥallil muġallıẓın ḍıddı ve mülaṭṭıf mükes̱s̱ifin ḍıddı olur" dediği maʿānī-i ḫāṣṣlarına naẓar olmakla iki kelām arasında münāfāt ve münāḳaḍa olmaz.

Müfeccic hāḍımın ve münḍicin ḍıddı olur. Müfeccic o devā olur ki bürūdeti ḥasebiyle ḥarāret-i ġarīziyyenin ve keẕālik ḥarāret-i ġarībiyyenin ġıdāda veyāḫūd mevādda olan fiʿllerini ibṭāl eder, o ḥarāretler ġıdāyı tesḫīn edip haḍm edemezler ve keẕālik mevāddı tesḫīn edip inḍāc edemezler ḥattā ġıdā ġayr-i münhaḍım olduğu ḥāl üzere kalır ve mevādd ġayr-i naḍīc kalır.

Muḫaddir o devādır ki onun ṭabīʿatı bārid olur ve bürūdeti bir ḥadde ulaşır ki onun ʿuḍvu tebrīdinden ḥiss ve ḥareket ḳuvvetlerini o ʿuḍva ḥāmil olan ervāḥın ḳıvām-ı cevherini taġlīẓ ve teks̱īf eder ve mizācını tebrīd [eder] ve ʿuḍvun dahi mizācını tebrīd eder, pes ervāḥ o ʿuḍvda cereyān eylemez ve cereyān eylese dahi o ʿuḍv cereyān eden ervāḥın ḥāmil olduğu ḥiss ve ḥareket ḳuvvetlerini ḳabūl eylemez, afyūn ve benc mis̱lli devālar devā-i muḫaddirdir.

Muraṭṭıb devānın efʿāli meşhūr ve müteʿāreftir.

Müneffiḫ o devādır ki onun cevherinde ruṭūbet-i ġalīẓa-i ġarībe olur, o devā tenāvül olunup ḥārr-ı ġarīzī o devāda teʾs̱īr ve ʿamel eyledikte o ruṭūbet-i ġarībe sühūlet ile ḥall olmayıp riyāḥa istiḥāle eder ve bedende yel ḥādis̱ olur, lūbiyā yaʿnī böğrülce ġıdā-i müneffiḫ olur. Ve müneffiḫ olan aġdiye ve edviyenin küllīsi ṣudāʿı īcāb eder ve ʿayna dahi maḍarratı olur.

Velākin aġdiye ve edviyeden müneffiḫ olanlar üç ṣınf üzere olur:

Ṣınf-ı evvel o müneffiḫtir ki onun nefḫe mādde olan ruṭūbetini miʿdede olan haḍm-ı evvel rīḥe iḥāle eder ve onun nefḫi miʿdede olur ve o nefḫin inḥilāli ve dağılması dahi miʿdede ve emʿāda olur.

Ve ṣınf-ı s̱ānī o müneffiḫtir ki o müneffiḫte olan mādde-i nefḫ ve ruṭūbet-i ġalīẓa miʿdede olan haḍm-ı evvel ile ẓuhūr eylemez belki ʿurūḳa vardıkta o ruṭūbet ʿurūḳta nefḫe ve rīḥe istiḥāle eder veyāḫūd o ruṭūbet miʿdede iken rīḥe istiḥāleye ibtidā eder lākin o istiḥālenin tamāmı ʿurūḳta olur.

Ve ṣınf-ı s̱ālis̱i o müneffiḫtir ki o müneffiḫin mādde-i rīḥ olan ruṭūbeti külliyyeten miʿdede rīḥe istiḥāle eder velākin o rīḥ miʿdede külliyyeten taḥallül eylemez belki o ruṭūbetin rīḥiyyeti bāḳıye iken ʿurūḳa nüfūẕ eder.

Ve o eczā ki onda ruṭūbet-i faḍliyye olup o ruṭūbet muḫāliṭ olduğu ġıdānın cevherine ġarībe ola, o eczānın muḫāliṭ olduğu aġdiyenin küllīsi ile nefḫ ḥādis̱ olur. Zencebīl ve circīr mis̱lli nesneler müneffiḫ olur ve cemīᶜan müneffiḫ olan devānın inᶜāẓı olur ve bāhı taḳviye eder.

Ġassāl devānın şānı budur ki o devāda cilā olur lākin cilāsı ḳuvve-i fāᶜiliyye ile olmaz belki ḳuvve-i münfaᶜile ile olur ve o devāda olan ḳuvve-i münfaᶜileye o devā-i raṭbın ḥareketi iᶜānet eder. Biz "ḳuvve-i münfaᶜile" ile murād ederiz devānın ruṭūbetini ve "ḥareket" ile murād ederiz devānın seyelānını yaᶜnī ġassāl olan devā lāzımdır ki sāil ve laṭīf ola. Ve o vaṣf üzere olan devāda kaçan bedenimizin ḥarāreti teʾs̱īr eylese seyelān edip ᶜuḍv üzere cārī olur ve ᶜurūḳun ağızlarını terṭīb ve telyīn edip açar ve fuḍūlü dahi telyīn edip akıtır ve o vechle mevādd-ı fāside ᶜurūḳtan seyelān eder. Ve bu taḳrīrden ẓāhir olur ki devā-i ġassālde ancak telyīn ve telṭīf olmakla mevāddı seyelāna müstaᶜidd eder ve ḳuvve-i fāᶜile āḫer maᶜnā olur. Arpa suyu ve mā-ı ḳarāḥ ġassāl olur. *"Ḳarāḥ" seḥāb vezninde o suya derler ki ona bir nesne karışmaya, mā-ı ḫāliṣ maᶜnāsına.*

Müvessiḫ-i ḳurūḥ olan devānın şānı budur ki ḳurḥanın māddesi olan ruṭūbet mis̱lli o devāda ruṭūbet ola ve istiᶜmāl olundukta o ruṭūbet devānın ruṭūbetine karışıp mādde-i ḳurḥa ziyāde olmakla o ḳurḥanın cefāfına ve indimāline māniᶜ ola.

Müzliḳ o devādır ki bir mecrāya mülāḳī ve muḥtebes olan cismin saṭḥını ıslatıp o cismi mecrādan faṣl eder ve ayırır ve o cisme müzliḳ devā karışmakla o cism yumuşayıp seyelānı ziyāde ḳabūl eder ve o cism s̱iḳal-i ṭabīᶜīsi ḥasebiyle aᶜlāda ise esfele ḥareket eder, eger aᶜlāda değil ise ḳuvve-i dāfiᶜanın defᶜi ile ḥareket [eder.] İccāṣ yaᶜnī erik izlāḳı ḥasebiyle ishāl eder.

Mümellis devānın şānı budur ki ḫuşūnetli bir ᶜuḍvun saṭḥına o devā münbasıṭ olur ve o ᶜuḍvun saṭḥı ḫaşin iken o devānın seyelānı ḥasebiyle emles olur yaᶜnī o saṭḥın mütefāvit olan eczālarının tefāvütünü o münbasıṭ devā düzler ve müsteviye edip o saṭḥ emles olur. *"Emles" müstevī maᶜnāsınadır.* O devā ḫuşūnet-i saṭḥı setr edip örtmek ile saṭḥ bi'l-ᶜaraḍ müstevī olur. Ve mümellis devānın baᶜḍıları ḫuşūnet-i ṣaṭḥı kendi setr eylemez belki bedende mevcūd olan ruṭūbet-i āḫeri o saṭḥ üzerine akıtıp isāle eder ve o āḫer ruṭūbet o saṭḥ üzere münbasıṭ olup saṭḥ-ı ḫaşini emles eder.

Müceffif devā o devādır ki luṭf ve taḥlīli ḥasebiyle ruṭūbātı ifnā eder.

Ḳābıḍ o devādır ki o devā mülāḳī olduğu ʿuḍvun eczālarının ifrāṭ-ı ḥareketlerini īcāb eder ve ifrāṭ-ı ḥareketten eczā-ı ʿuḍv ictimāʿ eder ve vaḍʿında tekās̱üf iḥdās̱ edip mecārī münsedde olur.

ʿĀṣır o devādır ki eczā-i ʿuḍvu ḳabḍ ve cemʿde o devā bir ḥadde bāliġ olur ki onun ḳabḍı ḥasebiyle ʿuḍvun eczāları arasında mevcūde olan ruṭūbāṭ muḍṭaribe olup bi'ḍ-ḍarūre ḫurūc eder.

Müseddid o mütenāveldir ki kes̱īf ve yābis veyāḫūd muġarrī olur ve o sebebden menfeẕlerde muḥtebes olup südde iḥdās̱ eder.

Muġarrī o devādır ki yābis olur ve onda lüzūcetli bir ruṭūbet-i yesīre olur ve o devā lüzūceti ve ruṭūbeti ḥasebiyle mecārīnin ağızlarına mülteṣıḳ olup sāili seyelāndan menʿ [eder.] Ve her devā ki onda lüzūcet ve seyelān ve izlāḳ ola, o devāda nār ʿamel eylese o devā muġarrī olur ve sādde ve ḥābis olur.

Müdmil o devādır ki cirāḥatin ve ittiṣāli müteferriḳ olan ʿuḍvun mütecāvirān olan iki saṭḥı arasında mevcūd olan ruṭūbet-i fāsideyi o devā [138b] kurutup teks̱īf eder ve ġıreviyyeti ḥasebiyle ve lüzūceti ile o iki saṭḥı biri birine ilṣāḳ edip yapıştırır, dem-i aḫaveyn ve ṣabır mis̱lli devālar müdmil devā olurlar.

Münbitü'l-laḥm devānın şānı budur ki o devā cirāḥate vārid olan demin mizācını taʿdīl eder ve tecfīfi ḥasebiyle o devā muʿaddilü'l-mizāc olan demi ʿaḳd edip demi laḥma iḥāle eder.

Ḫātim devānın şānı budur ki o devā müceffif olur, tecfīfi ḥasebiyle cirāḥatin saṭḥını kurutup üzerinde ḫuşkrīşet iḥdās̱ eder ve cild-i ṭabīʿī nābit olunca ḳadar ḫuşkrīşet ḥasebiyle cirāḥati āfāttan ḥıfẓ eder. Ve ḥarāret ve bürūdette muʿtedil olan devānın küllīsi bilā-leẕʿ müceffif olur.

Ḳātil o devādır ki bedenin mizācını ifrāṭla müfside iḥāle eder yaʿnī keyfiyyāt-ı erbaʿadan birini bedenin beḳāsına muḫill olacak ḳadar ziyāde eder, eferbiyūn ve şevkerān ve afyūn devā-i ḳātil olur.

Semm, ḳātil gibi mizācı ifsād eder lākin ḳātil nesnede bir keyfiyyet olur ki o keyfiyyet mizāc-ı insāna müḍādde olur ve o keyfiyyet insānın helākine müʾeddī olur, ammā semm gāhīce keyfiyyet ile helāke müʾeddī olur ve gāhīce bi'l-ḫāṣṣa ihlāk eder, ẕikr olunan keyfiyyet olmaz; bīş dedikleri nebt

bi'l-ḫāṣṣa helāke müʾeddī olmakla semm olur, ḳātil olmaz ve afyūn mis̱lliler hem ḳātil olur ve hemm semm olur.

Tiryāḳ ve bād-zehr bu iki devānın şānları budur ki o devālar rūḥun ṣıḥḥatini muḥāfaẓa edip semmin ḍararını rūḥun nefsinden defᶜ eder. Ve bu iki ismlerin maᶜnāları vāḥid olup o ismler müterādifān olur lākin tiryāḳın ṣınāᶜī olan mürekkebātta istiᶜmāli eks̱er ve evlā olur ve bād-zehrin müfredātta ve ṭabīᶜī olanlarda istiᶜmāli evlā olur. Ve müşābih olur ki vech-i āḫer ile tiryāḳ ile bād-zehr farḳ oluna, o vech budur ki ervāḥı semmden muḥāfaẓa eden ḳuvvet ṭabīᶜī olup nebātātta olur ise o nebāta tiryāḳ ismini ıṭlāḳ evlā olur ve eger maᶜdende o ḳuvvet ṭabīᶜī mevcūd olur ise o maᶜden bād-zehr ismine müsteḥaḳḳ olur. Ve yine müşābih olur ki tiryāḳ ve bād-zehr aralarında farḳ-ı kes̱īr olmayıp müsāvıḳlar[10] ola.

Müshil, muᶜarrıḳ, müdirr bu devāların māhiyyet ve maᶜnāları maᶜlūmedir.

Kaçan bir devāda ishāl ile ḳabḍ cemᶜ olsa, sūrincānda cemᶜ olduğu gibi, o devāların küllīsi evcāᶜ-ı mefāṣıla nāfiᶜ olur, zīrā ḳuvve-i müshile sürᶜat edip mevāddı cez̲b eder ve ḳuvve-i ḳābıḍa sürᶜat edip mevāddın mecrālarını ḳabḍ ve taḍyīḳ eder ve taḍyīḳ ḥasebiyle cez̲b ile mündefiᶜ olan mevādd geri ᶜavdet eylemez ve kez̲ālik āḫer maḥallden mefāṣıla mādde-i vecaᶜ dökülmez ve menfaᶜat ẓāhir olur.

Ve kaçan bir devāda taḥlīl ḳuvveti ile ḳabḍ ḳuvvetleri cemᶜ ola, o devā muᶜtedil olur ve evrām-ı balġamiyyede ᶜārıḍ olan istirḫā-i mefāṣıla ve teşennüce nāfiᶜ olur; ḳabḍ ile taḥlīlden her birisi tecfīfte muᶜīn olur, kaçan ikisi ictimāᶜ eyleseler yübsü ziyāde olur.

Ve edviye-i müshile ile edviye-i müdirre fiᶜllerinde biri birine mümānaᶜat ederler, zīrā müdrir olan edviye s̱üflün ruṭūbetini ve māiyyetini mes̱āne ṭarīḳine cez̲b eder ve s̱üflü eks̱er-i ḥālde tecfīf eder ve edviye-i müshile s̱üflü terṭīb eder ve beynehümāda temānuᶜ ẓāhir olur.

Ve bir edviye ki onda ḳuvve-i müberride ve ḳuvve-i müsaḫḫine ictimāᶜ eyleye, evrām-ı ḥārrede o mis̱lli edviyenin küllīsi nāfiᶜa olur, z̲ikr olunan evrāmın tezeyyüdü zamānından intihāsı zamānına gelince ḳadar menfaᶜa-

---

10 "Müsāvıḳ" o iki isme derler ki ikisinin mefhūm ve mā-ṣadaḳları bir olup veyāḫūd mā-ṣadaḳları mütteḥid ve mefhūmları muġāyir olmak iḥtimāli ola.

ti mütemādī olur, zīrā o devā bürūdetin īcāb eylediği ḳabḍ ile rādiᶜ olup vereme mevāddı inṣıbābdan redᶜ ve menᶜ eder ve tesḫīni ile veremde olan mevāddı taḥlīl eder.

Ve bir devā ki onda tiryāḳiyyet ile bürūdet cemᶜ olsa o mis̱lli devāların dıḳḳa menfaᶜati şedīde olur.

Ve tiryāḳiyyet ile ḥarāret bir devāda ictimāᶜ eylese ḳalbin bürūdeti ve sovukluğuna menfaᶜati sāir edviyenin menfaᶜatinden eks̱er olur.

Ve edviyenin teʾs̱īrinde biraz ᶜameller dahi vardır ki o ᶜameller ṭabībin ṣunᶜ ve iḫtiyārı ile olmaz belki o ᶜameli ṭabīᶜat işler, mes̱elā veremin zamān-ı tezeyyüdü āḫirlerinde intihāya ḳarīb zamānında rādiᶜ ile muḥallil devāları ṭabīb ḫalṭ edip saḳy veyāḫūd ṭılā eder ve ṭabīᶜat mürekkebü'l-ḳuvā olan o devādan taḥlīl ḳuvvesini ayırıp ancak veremde ḥālā mevcūde olan māddede istiᶜmāl eder ve veremden o māddeyi taḥlīl edip ifnā eder ve keẕālik o devādan redᶜi olan bürūdet ḳuvvetini dahi ayırıp o ḳuvveti vereme inṣıbāba müteveccih olan mevādda istiᶜmāl eder. Bu vechle o iki ḳ uvvet ayrılıp her birisi maḥallinde istiᶜmāl olunmasa o mürekkebü'l-ḳuvā devānın menfaᶜati olmaz. Ve Ḥaḳḳ celle ve ᶜalā ḥaḍretleri beden-i insāna o ṭabīᶜatı müsaḫḫare edip beden-i insān için müdebbir kıldı ve beden-i insānın beḳāsında nefᶜi olan ᶜameli ona müsaḫḫar kıldı, insānın beḳāsına elyaḳ olan menāfiᶜi bi-iẕni ḫālıḳıhā o ḳuvvet işler ve maḍarratlı olan nesneleri bi-iẕni ḫālıḳıhā defᶜ eder. O celb-i menāfiᶜ ve selb-i müḍādde o ḳuvvet min-ṭarafillāhi taᶜālā mülhem olur ve bi-iẕni ḫālıḳ mülhem olduğu nesneleri işler, ṭabībin o ᶜamelde ḳaṭᶜā medḫali olmaz, ancak ṭabībin fiᶜli o devāyı terkīb edip saḳy eylemek olur. "Fe-subḥānelleẕī bi-yedihī melekūtu külli şeyʾin lehü'l-ḥükmü ileyhi türceᶜūne"

İşbu faṣlda ẕikr olunan ẕikr olunan biraz ḳānūn ve uṣūl ve esrārdır ki eṭıbbāya onları maᶜrifet vācibe olur:

Maḳāle-i Ūlā Fuṣūlünden Faṣl-ı Ḫāmis Edviyeye Ḫāricden ᶜĀrıḍ Olan Aḥkāmları Bildirir

Ve biz deriz ki baᶜḍı kerre edviyeye ᶜamel-i ḫāricī ve ṣınāᶜat ḥasebiyle ᶜārıḍ olan aḥvāl ile aḥkām ᶜārıḍ olur, mes̱elā devā ṭabḫ olunmakla ve saḥḳ olunmakla ve nārda yakmakla ve ġasl eylemekle ve berd ile icmād edip

dondurmak ve āḫer devānın civārında kılmak ile o devāya ṭabīʿī olmayan aḥvāl ile baʿḍı aḥkām ʿārıḍ olur.

Ve baʿḍı kerre dahi edviyenin aḥkāmı edviye-i uḫrāya mümāzecet edip karışmakla dahi müteġayyir olur, bu mümāzecet ile ʿārıḍ olan taġayyürde olan kelām her ne ḳadar terkīb-i edviyede olan kelāma müşābih olur ise.

Ve biz deriz ki baʿḍı devā vardır ki cirmi kes̱īf olur ve o devā ṭabḫ olunmakla ḳuvvetini irsāl eylemez lākin ṭabḫta ziyāde ʿunf olunsa ve nār-ı ḳaviyye ile çok zamān kaynatılsa o zamān ḳuvvetini irsāl eder, aṣl-ı keber ve zerāvend ve zürünbād bu mis̱lli devālardan olur, ṭabḫ-ı ʿanīf ile ziyāde ṭabḫ olunmadıkça ḳuvvetlerini bu edviyeler irsāl eylemezler.

Ve baʿḍı devā muʿtedil olup ṭabḫ-ı muʿtedil ile ḳuvvetini irsāl eyler ve ona ṭabḫ-ı muʿtedil kifāyet eder, o mis̱lli devāyı ṭabḫta ʿunf olunsa ḳuvveti taḥallül edip taṣaʿʿud eder ve fenā bulur, bevli müdrir olan büzūr bu minvāl üzere olur, kezālik usṭuḫūdūs yaʿnī karabaş ve ona benzeyen devālar bu minvāl üzere olur.

Ve baʿḍı devā vardır ki onun ḳuvvetini ṭabḫ-ı muʿtedil ifnā eder belki onun ḳuvveti edbā ṭabḫ ile ẓāhire olur. Eger ednā ġaleyān üzere ziyāde olup bir ġalyi ziyāde ve artuk olsa ḳuvveti fāniye olur ve onun ḳuvvetinden bir es̱er kalmaz, eftīmūn gibi, zīrā eftīmūn ṭabḫ-ı ceyyid ile ṭabḫ olunsa ḳuvveti bāṭıl ve ʿameli ʿāṭıl olur. Ve leblāb dahi bu ḥükmde eftīmūn gibidir, ṭabḫa leblābın ḳuvveti dahi muṭīḳa olmaz, ednā ṭabḫ üzere iġlā-i vāḥid ziyāde olunsa ḳuvveti bāḳıye olmaz. Vācib olur ki eger o mis̱lli devālar raṭb ise mā-ı ḥārr içinde o devālar el ile oğulur ve o devālar yābis ise ġalye-i ḫafīfe ile kaynatılır.

Ve baʿḍı edviyenin dahi ḳuvvetini o edviyeyi saḥḳ eylemek aṣlen ve külliyyen ifnā eder, mes̱elā saḳmūnyānın saḥḳı ḳuvvetini ifnā eder. Ve vācib olur ki saḳmūnyā ziyāde rıfḳ ile saḥḳ oluna tā ki saḥḳ ḥasebiyle ḥarāret-i müfside ʿārıḍa olup ḳuvvetini izāle eylemeye. Ve ṣumūġun eks̱eri saḳmūnyā ṣıfatı üzere olup saḥḳı ḳuvvetini izāle eder. Ve bu mis̱lli ṣıfatı olan edviyeyi ruṭūbet içinde taḥlīl eylemek saḥḳından evfaḳ [139a] ve evlā olur.

Ve edviyenin küllīsinin her kaçan saḥḳında ifrāṭ olunsa efʿāli bāṭıle olur. Edviyenin saḥḳ ile cismi ṣaġīr olmakla ḳuvveti her bār maḥfūẓa olmaz belki cāiz olur ki ziyāde saḥḳ ile cism ṣıġarda bir ḥadde bāliġ ola ki o cism

kendiye maḫṣūṣ olan fiʿlini işlemeğe ḳādir olmaya, zīrā bir cismin ḳuvveti miḳdār-ı maʿlūm ḥareket ile bir nesneyi taḥrīk eylese ona lāzım olmaz ki o cismin cüzʾü dahi o ḥareketin cüzʾünü işleye, mes̱elā on nefer kimseler ittifāḳ üzere bir ḥımlı yevm-i vāḥidde bir fersaḫ maḥalle naḳl ederler velākin o kimseler iki bölünse ve iki fırḳa olup her fırḳa beşer olsalar o fırḳalardan biri o ḥımlı mesāfesi ḳalīle olan maḥalle naḳl eylemeğe ḳādire olmaz ve nıṣf fersaḫ mesāfesi olan maḥalle mecmūʿ-ı ḥımlı naḳl aṣlā mümkin olmaz. Ve kez̠ālik o ḥıml tanṣīf olunsa nıṣf-ı mez̠kūru beş nefer kimse naḳle ḳādir olmazlar belki mümkin olur ki ḳuvve-i kāmileden müteʾes̱s̱ir olup naḳli ḳābil olan nesne ḳuvvet-i nāḳıṣadan aṣlā müteʾes̱s̱ir olmaya, zīrā cāiz olur ki z̠ātü'l-eczā olan cismin mecmūʿ-ı eczāsına mecmūʿ-ı ḳuvvetin ʿurūḍu mecmūʿ oldukları ḥālde ola, ḳuvvetten birer cüzʾ cismden birer cüzʾe ʿārıḍ olmak ḥasebiyle olmaya.Ve bu mis̱lli ḳuvveti olan devā saḥḳ olundukta eczānın ictimāʿı zāil olup teferruḳ eder ve ictimāʿ ḥasebiyle mecmūʿ-ı eczāya ʿārıḍ olan ḳuvvet dahi zāile olur, o ḳuvvetten cirmin eczā-i ṣıġārında o eczā-i ṣıġāra mümās̱il eczā-i ḳuvvet bulunmaz ve cirmin mecmūʿuna cüzʾlerinin nisbeti üzere mecmūʿ-ı fiʿle nisbeti olan bir cüzʾ-i fiʿl cüzʾ-i cismden ṣudūr eylemez. Ona bināen ki bir ḳavm z̠āhib oldular ki bir cismi taṣġīr edip küçültmek o cismin ṣūretini ibṭāl eder ve ṣūrete terettüb eden ḳuvveti dahi ibṭāl eder.

Ve eṭıbbānın edviye-i mürekkebede olan baʿḍı ḳavlleri vardır ki o ḳavle ḳāil olan kimse z̠ikr olunan ḳavmin kelāmını inkāra ḳarīb olmaz belki beynehümāda muvāfaḳat olur. Mürekkebātta eṭıbbānın z̠ikr eylediği ḳavl budur ki baʿḍı mürekkebde bir ḫāṣṣa bulunur ki mürekkebin ṣūret-i nevʿiyyesi o ḫāṣṣayı iḳtiḍā eder, o mürekkebin eczāsının keyfiyyātı iḳtiḍā eylemez ve mürekkebde o ḫāṣṣanın vücūdu eczāsının keyfiyyetleri ḥasebiyle olmaz.

Ve kaçan edviyenin bir fiʿli şānından olsa ve o edviyenin saḥḳında ifrāṭ olunsa mümkin olur ki o devānın ḳable's-saḥḳ olan fiʿli baʿde's-saḥḳ fiʿl-i āḫere intiḳāl eyleye. Mes̱elā bir devā ifrāṭ üzere saḥḳ olunmazdan evvel bir ḫılṭı veyāḫūd s̱üflü istifrāġa ḳavī olsa ifrāṭ üzere saḥḳ olunduktan sonra ḫılṭ ve s̱üfl-i mez̠kūrları istifrāġa ḳādir olmaz belki o devānın fiʿli ve istifrāġ-ı mez̠kūru māiyyeti istifrāġa intiḳāl eyler o devānın saḥḳ-ı müfriṭ ile ḳuvveti sāḳıṭa olmakla veyāḫūd o sebebden ki ḫılṭı ve s̱üflü istifrāġ devānın bedende ziyāde

mekṡi ile olur ve ifrāṭ üzere saḥḳ olunan devā ziyāde raḳīḳ ve laṭīf olmakla bedene nüfūẕu ziyāde olur ve miḳdārı keṡīr olur ise istifrāġı ḳaṣd olunan ḫılṭ ve ṡüflün bulunduğu ʿuḍvda o mevādd-ı ġalīẓayı istifrāġ edecek ḳadar mekṡ eylemez belki āḫer ʿuḍvlara nüfūẕ edip bulduğu māiyyeti min-ġayri mekṡin sühūlet ile iḫrāc eder. Ve bu bābda Cālīnūs ḥikāye eder: Maʿcūn-ı kemmūnī-nin eczāları bir kerre ifrāṭ üzere saḥḳ olundu ve o maʿcūnun fiʿli ḳabḍı ishāl olmakla muʿteḳılu'ṭ-ṭabʿ bir kimsede istiʿmāl olundu ve o maʿcūn kendi fiʿlini işlemedi ve o kimsenin ṭabʿı ishāl eylemeyip bevlini idrār eylemedi.

Ve vācib olur ki cevherleri laṭīf olan edviyeyi saḥḳta mübālaġa olunmaya belki saḥḳta mübālaġa cevherleri keṡīfe olan edviyede oluna ḫuṣūṣan o keṡīfe edviyenin aʿḍā-i baʿīdeye vuṣūlü ve nüfūẕu ḳaṣd oluna, o zamān saḥḳta mübālaġa ziyāde vācib olur ḥareketi ağır ve cevheri keṡīf olduğu için. Büssed ve lüʾlüʾ ve şāẕenec miṡlli eczālardan mürekkeb olan riye devālarının eczāları mübālaġa ile saḥḳ olunmak gerektir.

Ammā iḥrāḳın aḥkāmı budur ki iḥrāḳ baʿḍı kerre devānın ḳuvveti nāḳıṣa olsun için olur ve baʿḍı kerre devāda ḳuvvet ziyāde olsun için devā iḥrāḳ olunur. Cevheri laṭīf olup ḥārr veyāḫūd muʿtedil olan devālar iḥrāḳ olunsa ḥarr ve ḥiddeti o devānın noḳṣānı olur, zīrā o devāda mestūr ve müstekin olan cevher-i nārı iḥrāḳ ile taḥallül eder, zācın ve ḳulḳuṭārın ḳuvveti iḥrāḳ ile nāḳıṣa olur. Ammā cevheri keṡīf ve ḳuvveti ve keyfiyyeti ġayr-i ḥārre ve ġayr-i ḥādde olan edviyenin ḳuvvetini iḥrāḳ ziyāde eder ve iḥrāḳ ile o edviyede keyfiyyet-i ḥārre ziyāde olur, nūre miṡlli, zīrā nūre bir ḥacerdir ki onda ḥiddet yoktur, kaçan kim iḥrāḳ olunsa onun keyfiyyeti keyfiyyet-i ḥārreye istiḥāle eder.

Ve edviyenin iḥrāḳı beş aʿrāḍdan biri için olur:

Evvelkisi devānın ḥiddetini kesr için iḥrāḳ olunur.
İkincisi devāya ḥiddet ifāde için iḥrāḳ olunur.
Ve üçüncüsü cevheri keṡīf olan devā laṭīfü'l-cevher olsun için iḥrāḳ olunur.
Ve dördüncüsü saḥḳa müstaʿidd olsun için iḥrāḳ olunur.
Ve beşincisi devānın cevherinde olan redāʾet zāil olsun için iḥrāḳ olunur.

Evvelin miṡāli ḳulḳuṭār ve ikincinin miṡāli nūre ve üçüncünün miṡāli sereṭān ve geyik boynuzu ki iḥrāḳ olunur ve dördüncünün miṡāli ibrīşīm, zīrā ibrīşīm taḳviye-i ḳalb için iki vechin her biri ile istiʿmāl olunur gāhīce

muḳarraṣan isticmāl olunur yacnī miḳrāṣ ile ḳaṭc olunur ve gāhīce iḥrāḳ olunur lākin muḳarraṣan isticmāli muḥarraḳan isticmālinden evlā ve menfacatli olur velākin taḳrīṣ ile eczāsı ḳadr-i kifāye küçülmemekle eks̱er-i isticmāli iḥrāḳ ile olur. Ve ḫāmisin mis̱āli caḳrebi iḥrāḳtır ḥaṣāta mucālece için. cAḳreb iḥrāḳ olunup redā'eti iḥrāḳ ile defc olunduktan sonra isticmāl olunur.

Ve ammā ġasl devādan devādan muḫāliṭi olan cevher-i ḥādd u laṭīfi selb eder ve devānın ḥiddetini teskīn eder ve keyfiyyetini tacdīl eder. Ve maġsūl olan devānın bacḍısında ḥarāret-i müfriṭa-i mestūre olup ġasl ile o ḥarāret ẓuhūr eder ve bacdehu zāile olduğundan ġayri bürūdet dahi iktisāb eder. Ve bu ḥālet o devā-i arḍīde olur ki o arḍī devā iḥrāḳ olunup iḥrāḳtan nāriyyet istifāde eder ve ġasl ile ẕikr olunan ḥālet ẓuhūr edip āḫirü'l-emr ḥarāretten ġasl ol devāyı berī ve cārī eder, nūre-i maġsūle gibi,[11] ġasl ile ḥarāreti müfāraḳat edip muctedile olduğu ḥālde bāḳī kalır.

Ve ġasl ile bacḍı kerre mücerred devāyı tebrīd ḳaṣd olunmaz belki ġasl ile devānın eczāsını taṣġīr edip o devāya muḫāliṭ olan eczāyı iḫrāc ile taṣvīl [ve] taṭhīr ve devānın cevheri ġāyet-i ḫulūṣa bāliġ olması maṭlūb olur; tūtiyāyı su ile saḥḳ eylemek ẕikr olunan taṣvīl için olur.

Ve bacḍı edviyede bir ḳuvvet olur ki o ḳuvveti isticmāl mucālecede maṭlūb olmaz ve ġasl ile o ḳuvvet devādan izāle olunur. Mes̱elā ḥacer-i Ermenīde ve lājverdde ġas̱eyānı mūcib bir ḳuvvet vardır, o iki devā ġaslde mübālaġa olunup o ḳuvvetleri izāle olunur.

Ammā devāyı icmād edip dondurmağın fāidesi budur ki bacḍı devāda ḳuvvet-i laṭīfe vardır ki o devā bāridü'l-cevher iken o ḳuvvet-i laṭīfe devānın bürūdeti ẓuhūruna mānic olur, kaçan o bürūdeti iẓhār ḳaṣd olunsa o devā icmād ile izāle olunur.

Ammā mücāveretin beyānı budur ki edviye mücāveret ile cevherine ġarīb olan bacḍı keyfiyyāt iktisāb eder ḥattā o keyfiyyāt-ı müktesibe ile o devānın ficli ficl-i āḫere istiḥāle eder. Ve çok edviye-i bāride vardır ki edviye-i ḥārreye mücāveret ile ḥarāret istifāde edip ṭabīcatı bāride iken ḥārre olur, ḥıltīt ve eferbiyūn ve cünd-i bīdester ve misk mis̱lli edviye-i ḥārreye mücāvir olan edviye-i bāridenin ṭabīcatı ḥarārete istiḥāle eder. Ve çok

11 Nūreye yacnī yanmış kirece su ṣabb olunsa evvelā ḥarāreti ifrāṭ üzere ẓuhūr eder bacdehu sākine olup bürūdet-i ṭabīcīsi cavdet eder.

ḥārr devālar dahi kāfūr [139b] ve ṣandal mis̱lli devā-i bāride mücāveret ve muḳārenet ile bürūdet istifāde edip devā-i ḥārrın ṭabīᶜatı bürūdete istiḥāle eder. Pes vācib olur ki bu ḳānūn ḍabṭ olunup muḫtelifetü'l-ecnās olan devāları biri biri yanında kılmaktan ictināb oluna ḥattā o devālardan maṭlūb olan ḳuvvet bāḳıye kala.

Ammā edviyeyi terkībin ve mümāzetecin aḥkāmı beyānı budur ki edviye üç ġaraḍın biri için terkīb olunur:

Evvelki ġaraḍ budur ki mümāzece ile edviyenin taḳviyesi ḳaṣd olunur.

İkinci ġaraḍ budur ki bir devāda maṭlūb olmayan bir fiᶜl olur, mümāzece ile o fiᶜli işleyen ḳuvvet-i fāᶜile devādan izāle olunup ᶜameli ibṭāl olunur.

Ve üçüncüsü budur ki baᶜḍı devānın menfaᶜat-i maṭlūbesi olduğu gibi maḍarratı dahi olur, mümāzecet ile o maḍarrat izāle olunur.

Evvelin mis̱āli o devādır ki onda ġayr-i ḳaviyye olan ishāl ḳuvveti olur velākin o ḳuvvet ḳaviyye olmamakla kemā-yenbaġī ishāl eylemez, o mis̱lli devā muᶜīn-i ishāl olan devāya mümāzecet olunmakla taḳviye olunur. Mes̱elā türbüdde ḳuvve-i müshile vardır velākin ḥiddeti ḍaᶜīfe olmakla taḥlīl-i şedīde ḳavī olmaz, ancak o ḳuvvet-i ḍaᶜīfe ile türbüd ḥāḍır olan balġam-ı raḳīḳi ishāl eder. Kaçan türbüd zencebīl ile terkīb olunsa zencebīlin ḥiddeti ḥasebiyle ḫılṭ-ı lezic ve balġam-ı zücācī-i kes̱īri ishāl eyler ve ishāli sürᶜat ile olur. Ve keẕālik eftīmūnun ishāli baṭīʾ olur, kaçan eftīmūn fülfül ile ve edviye-i laṭīfe ile terkīb olunsa sürᶜat ile ishāl eyler muḫāliṭlerinin iᶜāneti ḥasebiyle. Ve keẕālik rāvendde ḳuvve-i ḳābıḍa-i ḳaviyye vardır velākin ḳuvve-i müfettiḥası dahi vardır, her ne ḳadar ḳuve-i ḳābıḍası ḳaviyye ise ḳuvve-i müfettiḥası ḳuvve-i ḳābıḍasını kesr eder, o ḳuvve-i s̱āniyeden ḳuvve-i ūlāsına bi'l-ᶜaraḍ noḳṣān gelir, ḳabḍı kemā-yenbaġī ḥāṣıl olmaz. Kaçan rāvend ṭīn-i Ermenī ve aḳāḳıyā ile terkīb olunsa o zamān rāvend ḳabḍ-ı şedīd ile ḳabḍ eder.

Ve baᶜḍı kerre devāyı tenfīẕ-i beẕreḳa için āḫer devā ile mümāzecet olunur. Edviye-i ḳalbiyye yaᶜnī verd ve kāfūr ve büssed mis̱lli devālar zaᶜferān ile terkīb olunur ve zaᶜferān o edviyeyi ḳalbe tenfīẕ edip ulaştırır.

Ve baᶜḍı edviye neffāẕe olup istiᶜmāl olunduğu maḥallde fiᶜlini işleyince ḳadar meks̱ eylemez. O mis̱lli neffāẕe olan edviye nüfūẕunu ᶜāyıḳ devā ile mümāzece olunur ve o ᶜāyıḳ devā neffāẕe olan devāları menfaᶜati maṭlūbe

olan maḥallerde fiᶜlini işleyince ḳadar ḥabs eder. Mes̠elā bezr-i fücl yaᶜnī turp toḫumu ile kebide muᶜālece için istiᶜmāl olunup mülaṭṭıfāt-ı neffāẕe olan devālar ḫalṭ olunur ve o mülaṭṭıfāt kebide vāṣıl oldukta bezr-i fücl o mülaṭṭıfātı kebidde ḳabḍ eder ve maṭlūbe olan fiᶜlleri tamāmen işleyince ḳadar kebidde bezr-i füclün ḥabsi ile meks̠ ederler o vechle ki o edviye leṭāfeti ḥasebiyle ᶜurūḳta nüfūẕa istiᶜcāl eder ve bezr-i fücl muġas̠s̠ī olmakla o edviyeyi cānib-i ḫilāfa taḥrīk eder, pes iki ḳuvve-i muḥarrikenin birinde ġalebe olmamakla o edviye kebidde s̠ābite olur.

Ammā ibṭāl-i fiᶜl için mümāzece ve terkīb olunduğunun beyānı budur ki iki devā ki her birinin fiᶜli āḫerin fiᶜli gibi olur lākin o fiᶜl-i vāḥidin fāᶜili her birinde birer ḳuvvet olur ki o iki ḳuvvet beyninde müḍādde olur veyāḫūd müḍāddeye müşābih ḳuvvetler olur. Ve o mis̠lli devālar istiᶜmālde cemᶜ olsa ve biri muḳaddem ve āḫer devā muᵓaḫḫar olsa o muḳaddem olan devā fiᶜlini işler ve o iki devānın biri fiᶜlini muḳaddem işlemese ve maᶜan fiᶜle başlasalar fāᶜilleri müḍādde olmakla birini biri fiᶜlden menᶜ edip ᶜamelleri laġv olur. Ve bunun mis̠āli benefsec ile helīlec mis̠lli devālardır, zīrā ikisinin dahi fiᶜli ishāl eder lākin benefsec telyīn edip ishāl eder ve helīlec ᶜaṣr ve teks̠īf ile ishāl eder, ikisinin dahi fiᶜli ishāl olur lākin benefsec ile olan ishālin fāᶜili ḳuvve-i müleyyine olur ve helīlecde olan ḳuvve-i müshile ᶜaṣr ve teks̠īf ḳuvveti olur ve bu iki ḳuvvet arasında müḍādde olur, zīrā telyīnin maᶜnāsı ḫılṭı ve s̠üflü yumuşatıp reḫā eylemektir ve ᶜaṣrın maᶜnāsı sıkmak ve teks̠īf edip katı eylemektir, lā-maḥāle bu iki ḳuvvetler müḍādde olur ve maᶜan ikisi fiᶜle ibtidā eder ise fiᶜlleri bāṭıl olur. Eger helīlec sebḳat edip benefsec üzerine vārid olur ise ikisinin dahi fiᶜli olmaz, ammā benefsec evvel vārid olup telyīn eyledikten sonra üzerine helīlec vārid olsa o müleyyeni ve yumuşamış nesneyi helīlec ᶜaṣr edip ishāli ziyāde ve ḳavī olur.

Ammā mümāzecenin üçüncü ṣınfının mis̠āli ṣabır ile kes̠īrānın veyāḫūd muḳlün mümāzecesi ve terkībi olur. Ṣabırın menfaᶜati ishāl edip emᶜāyı tenḳıye eylemektir velākin emᶜāda saḥc iḥdās̠ eder, bağarsıkların saṭḥ-ı bāṭınını paralar ve damarların ağzını açar. Kaçan ṣabıra kes̠īrā ve muḳl muḳārin kılınsa kes̠īrā o saḥcı tağriye ve ıṣlāḥ eder ve muḳl dahi damarların ağzını şedd edip bağlar ve selāmet ḥāṣıl olur.

Ve bu mezḳūrlar biraz ḳavānīndir ki edviyenin ṭabāyiᶜini maᶜrifette menfaᶜati olur:

Maḳāle-i Ūlānın Fuṣūl-i Sittesinden Faṣl-ı Sādis Edviyeyi Tekevvün Eylediği Maḥallden Aḫẕ ve İltiḳāṭ Etmeğin Ṭarīḳini ve Baᶜdehu İddiḫār ve Muḥāfaẓa Olunmasını Bildirir

Edviyenin baᶜḍısı maᶜdenī olur ve baᶜḍısı dahi nebātī olur ve baᶜḍı āḫeri dahi ḥayvānī olur.

Maᶜdenī olanın efḍali maᶜrūfe olan maᶜādinden aḫẕ olunan maᶜdenī devālar olur, ḳalḳant-ı Kıbrīsī ve zāc-ı Kirmānī gibi. Ve maᶜden maᶜrūftan olduğundan sonra maᶜdenīnin efḍali ḫılṭ-ı ġarībden ᶜārī ve naḳī olan devālar olur. Ve vācib olur ki maᶜdenden iltiḳāṭ ve aḫẕ olunan devā ṣırfen cevheri kendi nevᶜinden ola, cevher-i āḫer ona muḫāliṭ olmaya ve kendi levni ve ṭaᶜmı münkesir olmaya.

Ammā edviye-i nebātiyyenin baᶜḍısı evrāḳ olur yaᶜnī yapraklar olur ve baᶜḍısı büzūr yaᶜnī toḫumlar olur ve baᶜḍısı kökler ve ḳaḍībler yaᶜnī ağaç ve ot dalları olur ve baᶜḍısı çiçek olur ve kimisi dahi ṣumūġ ve kimi dahi bi'l-cümle eczā-i mevcūdesi ile mecmūᶜ-ı nebāt olur.

Ve vācib olur ki evrāḳ nemāsı ve ḥacmi tamām olup henüz taġayyüre ve inkisār-ı levne başlamadan heyᵓet-i kāmilesi bāḳıye iken ictinā oluna yaᶜnī devşirilip aḫẕ oluna. Maḥallinde evrāḳı vaḳt-i taġayyüre ḳadar terk olunup baᶜdehu cemᶜ olunmak cāiz olmayınca vaḳt-i suḳūṭa ve intişāra ḳadar cemᶜi teᵓḫīr olunmak aṣlā cāiz olmaz.

Ammā büzūr ve toḫumlar maḥallerinde pekişip cirmleri müstaḥkem ve ruṭūbeti ve çiğliği zāil olunca ḳadar terk olunup baᶜdehu vaḳt-i istiḥkāmında cemᶜ ve ceny olunur.

Ammā uṣūl yaᶜnī kökler o köklerin nebātının yaprakları suḳūṭu ḳaṣd edip intişāra ibtidā eyledikte cemᶜ olunur.

Ve ammā zeherāt yaᶜnī çiçekler açılmağı tekmīl edip ẕübūle ve buruşmağa ve dökülmeğe başlamazdan muḳaddem kemāl-i ṭarāvetinde cemᶜ olunur.

Ammā ḳuḍbān yaᶜnī dallar idrāk edip ve erişip ẕübūl ve teşennüce ve buruşmağa başlamazdan muḳaddem ḥacminin kemāli vaḳtinde cemᶜ olunur.

Ammā s̱imār ve mīveler tamāmen idrāk edip ve erişip ve suḳūṭa müstaᶜidd olmazdan muḳaddem cemᶜ ve ictinā olunur.

Ve cemīᶜan eczāsı ile cemᶜ olunacak nebāt büzūru idrāk edip ve nebātı ġaḍḍa yaᶜnī tāze ve ṭarī iken aḫẕ olunur. Ve kaçan nebātın uṣūlünde ve kökünde teşennüc-i ḳalīl olsa ḳuḍbānda ẕübūl-i ḳalīl olur ve toḫumda simen ve imtilā ziyāde olur. Ve mīvenin iktināzı eşedd olup ağırlığı ziyāde olsa o mīve ziyāde ceyyid olur ve mīvenin ḥacmi ve cirmi ᶜiẓam-ı ṭabīᶜīsine bāliġ olup lākin ẕübūlü ve ḳaḍāfeti olsa onun ᶜiẓamının ve büyüklüğünün menfaᶜati olmaz. Eger ᶜiẓamda müntehī olan fākihelerde rezānet ve ağırlık olur ise o fākihe cidden fāḍıla olur. Ve havā ṣāf iken [140a] cemᶜ olunan s̱imār, havānın ruṭūbeti ve maṭara ḳurb-ı ᶜahdi zamānında cemᶜ ve ictinā olunan s̱imārdan efḍaldir. Ve beriyye, bostāniyyeden aḳvā olur ve ḥacmi dahi aṣġar olur. Ve cebeliyye, beriyyeden aḳvā olur. Ve o mevḍiᶜ ki onun cānibinde merāric ve müşrifāt ola yaᶜnī merᶜālar ve yüksek maḥaller ola, onun mīveleri sāir maḥallerden ḥāṣıl olan mīvelerden aḳvā olur. Ve vaḳt-i meẕkūrda cemᶜ olunan vaḳtsiz cemᶜ olunandan ḳavī olur. Ve bu meẕkūrlar ḥükm-i eks̱erī olur, baᶜḍı kerre dahi taḫallüf eder.

Ve kaçan s̱imārın levni eşbaᶜ ola yaᶜnī rengi ḳoyu ola ve ṭaᶜmı ẓāhir ve rāyiḥası ziyāde zekī ola, o meyve kendi bābında aḳvā olur.

Ammā ḥaşīş yaᶜnī kuru otlar iki veyāḫūd üç seneden sonra ḳuvvette ḍaᶜīf olur lākin ḳalīlü'l-ᶜaded ḥaşāyişin müddet-i ḳuvveti ṭavīle olup üç seneden ziyāde ḳuvveti bāḳıye olur, ḫarbaḳ-ı esved ve ḫarbaḳ-ı ebyaḍın ḳuvvetinin müddet-i beḳāsı üç seneden eks̱er olur.

Ammā ṣumūġ o vaḳtte cemᶜ olunur ki o ṣumūġ münᶜaḳıde olup seyelān eylemez velākin raṭb iken cemᶜ olunur, kuruyup oğmak ile dağılacak ḳadar maḥallinde terk olunmaz. Ve eks̱er-i ṣumūġun üç seneden ziyāde ḳuvveti kalmaz ḫuṣūṣan eferbiyūnun ḳuvveti o müddetten ziyāde olmaz. Ve ṣumūġdan her birinin ziyāde ḳavī olanları ḳavī olmayanlardan cevdet-i ḳuvveti üzere bāḳī olarak müddet-i beḳāsı eks̱er ve uzun olur.

Ve her hangi edviyenin ṭarī ve ḳavīsine iḥtiyāc olup o ḳavī ve ṭarī devā bulunmasa o devānın ᶜatīḳi ve ḍaᶜīfinin ḍıᶜfı ve iki katı ṭarī ve ḳavīnin maḳāmına her nevᶜde ḳāim olmağa ḳarīb olur.

Ammā edviye-i ḥayvāniyye vācib olur ki o devālar genç ve şābb olan ve cismi ziyāde ṣaḥīḥ ve aᶜḍāsı ziyāde tāmm olan ḥayvāndan eyyām-ı rebīᶜde aḫẕ oluna. Ve ḥayvānın cisminden nezᶜ ile aḫẕ olunacak devālar o ḥayvān ṣaḥīḥatü'l-ebdān iken ẕebḥ ve tezkiye olunduktan sonra nezᶜ oluna, ḥayvān maraḍ ḥasebiyle helāk olup meyyite olduktan sonra ondan nezᶜ olunan devāya iltifāt olunmaz.

Bu ḳavānīn biraz ḳānūndur ki ṭabīb onu ḥıfẓ ve ḍabṭ eyleyip müstaḥḍırı olmak vācib olur ve edviye-i müfrede emrinde bu uṣūl ṭabībin ᶜatādı olup muᶜālecātında bunlar ile ᶜamel eylemek ṭabībe ziyāde mühimm ve lāzım olur.

Ve şimdiki ḥālde biz maḳāle-i s̱āniyeye şürūᶜ edip bizim katımızda maᶜrūf olan edviye-i müfredenin veyāḫūd ᶜalāmāt-ı ṣaḥīḥasını tefaḥḥuṣ ve ās̱ārını tetebbuᶜ ile bize maᶜrifeti mümkin olan müfred devāların ṭabāyiᶜinde tekellüm ederiz ve o devālar ki esāmīsinden mā-ᶜadā ās̱ārına ve ṭabāyiᶜine bizim için ıṭṭılāᶜ mümkin olmaya, biz onları ihmāl edip terk eyleriz ve kitāb-ı s̱ānīnin evvelinde işāret eylediğimiz elvāḥı Allāhu taᶜālānın meşiyyeti ve ḥüsn-i tevfīḳi ve teysīri ile tertīb eyleriz.

Maᶜlūm buyurula ki muṣannif raḥmetullāhi taᶜālā ᶜaleyhi ḥaḍretleri edviye-i müfredeye müteᶜalliḳa olan mesāili beyānda ifṣāḥ edip mevḍūᶜları mütteḥid olan mesāili bir maḥallde yazıp āḫerlerden ifrāz eyledi ve o müfrez olan mesāili levḥa ᶜunvānı ile muᶜanven eyledi. Ve bi'l-cümle elvāḥ-ı muḥarrere on altı levḥaya bāliġa olur; üç evvelki levḥa edviyenin māhiyyetini ve devā-i müfredin ceyyidini ve ṭabᶜını bildirir, on biri edviyenin efᶜāl-i külliyyelerini ve ḫavāṣṣını ve keẕālik li-külli ᶜuḍvın ᶜuḍvın ḫāṣṣ olan ve ḫāṣṣ olmayan maraḍlarda olan devānın menfaᶜatini bildirir ve on altıncı levḥada ebdāli yaᶜnī o levḥa ṣāḥibi devāya ne aṣl devā bedel olduğunu bildirir. Ve bu elvāḥtan üç evvelki levḥalar ẕikrleri ātī devāların her birinde mültezim olur ve bāḳīler baᶜḍı edviyede cemīᶜan bulunur ve baᶜḍı āḫer devāda o elvāḥın baᶜḍısı bulunur ve baᶜḍı āḫerleri bulunmaz. İşbu temhīd eylediğimiz muḳaddime maᶜlūm oldu ise Ḳānūn'un kelāmına mübāşeret eyleyelim:

el-Maḳāletü'ṡ-Ṡāniyetü

Biz bu maḳāle-i s̱āniyede ẕikr olunan on altı levḥadan her bir levḥada vāḳıᶜa olan umūra delālet eyleriz ve o levḥalara maḫṣūṣ olan mülḥaḳāt ve aṣnāfa ve aṣbāġa dahi delālet eyleriz.

Ammā dört evvelki levḥaların emri ẓāhirdir yaᶜnī bizim ve āḫer kimselerin bilā-tekellüf maᶜlūmlarıdır ve mā-ᶜadā levḥalarda beyān olunan mesāil tafṣīl-i ebvāb ve tenvīᶜ-i envāᶜa muḥtāc olan mesāildir. Sen ẓann eyleme ki o levḥalarda bizim taᶜdād eylediğimiz ᶜadedlerde biz tekellüf ile o ᶜadedleri istiḳṣā eyledik ve bināen ᶜaleyh bu levḥalarda īrād eyledik, pes senin ẓann eylediğin vech üzere tekellüf eylemedik ve istiḳṣā ṭarīḳi ile taḥrīr eylemedik belki bilā-tekellüf bulduğumuzu edviye-i müfrede bābında yazdık.

Muṣannif raḥmetullāhi taᶜālā ᶜaleyhi edviye-i müfredelerin her birinde meẕkūr olan levḥalarda beyān eylediği eşyānın esāmīlerini cemᶜ edip tafṣīle şürūᶜ eylemezden muḳaddem icmāl ve esāmīden her bir nevᶜi birer levḥada beyān eylemek murād edip dedi:

Levḥa-i Ūlā Levḥ-i Efᶜāl ü Ḫavāṣṣtır: Ve o levḥada meẕkūr olan bunlardır: kes̱īf (1), laṭīf (2), lezic (3), neşşāf (4), mülaṭṭıf (5), mükes̱s̱if (6), mülziḳ (7), muḥallil (8), cālī (9), muġarrī (10), muḫaşşin (11), mümellis (12), müfettiḥ (13), yüfettihu efvāhe'l-ᶜurūḳı (14), mürḫī (15), muḳaṭṭıᶜ (16), kāsirü'r-riyāḥı (17), cāẕib (18), lāẕiᶜ (19), rādiᶜ (20), münaḳḳī (21), müsekkin li'l-vecaᶜı (22), muḥammir (23), muḥakkik (24), muḳarriḥ (25), ekkāl (26), muḥrıḳ (27), muṣliḥ li'l-ᶜufūneti (28), muᶜaffin (29), kāvī (30), muḳavvī (31), münḍic (32), müfeccic (33), muḫaddir (34), müşeddid li'r-rıḫvı ve'l-müteḫallili (35), müneffiḫ (36), ġassāl (37), müzliḳ (38), ᶜāṣır (39), ḳābıḍ (40), muṭfīᵓ (41), muṣıff li'd-demi (42), muᶜarrıḳ (43), ḥābis li'd-demi (44), ḥābis li'l-ᶜurūḳı (45), maḥmūdu'l-keymūs (46), meẕmūmu'l-keymūs (47), yedfeᶜu ḍarara'l-miyāhi (48), kes̱īrü'l-ġıdā (49), ḳalīlü'l-ġıdā (50), yuḳavvi'l-aᶜḍāe (51), yuḳavvi'l-aḥşāe (52), rediyyü'l-ḫılṭ (53), yesteḥīlü ilā külli ḫılṭın (54), yenfaᶜu min-emrāḍı's-sevdāi (55), yüvellidü'ṣ-ṣafrāe (56), yüvellidü'l-balġame (57), yedfeᶜu ḍarara'l-balġamı (58), yuvāfıḳu'l-meşāyıḫa (59), efᶜālün ġarībetün fiᶜlehu fi'l-ḫavāi (60), yübeẕriḳu'l-müshilete ve yuᶜīnuhā (61)

Levḥu'z-Zīneti: İşbu levḥada emrāḍ-ı zīnet cemᶜ olunmuştur ki her bir müfred devāda ẕikr olunan levḥa-i zīnette bu emrāḍın baᶜḍısına o devānın menfaᶜati beyān olunur. Emrāḍ-ı zīnetten murād cilde ᶜārıḍ olan maraḍlardır ve o emrāḍ bunlardır: yünaḳḳī (1), yükeddirü (2), yüzīlü's-süfūᶜa[12] (3), yenfaᶜu mine'l-behaḳı'l-esvedi (4), ve mine'l-veḍaḥı (5), ve mine'l-baraṣı (6), yuḥdiṡü'l-baraṣa (7), yenfaᶜu mine'l-ḳūbā (8), ve mine'l-kelefi ve'n-nemeşi (9), ve min-āṡāri'l-ḳurūḥı (10), ve min-āṡāri'l-cüderiyyi (11), ve min-şiḳāḳı'l-vechi ve'ş-şaᶜrı (12), yuḥammirü'l-levne (13), yenfaᶜu min-şiḳāḳı'l-ḳademi (14), yaḳlaᶜu'l-vesme (15), yenfaᶜu min-rāyiḥati'l-ibṭı ve'l-bedeni (16), yüntinü rāyiḥate'l-ibṭı ve'l-bedeni (17), yecẕibü'-sülā ve'ş-şevki (18), yeclu'l-esnāne (19), yaḳlaᶜu'l-esnāne (20), yenfaᶜu min-rāyiḥati'l-enfi (21), ve mine'l-beḫarı (22), müsemmin (23), mühezzil (24), yenfaᶜu mine'l-ḳamlı[13] (25), yūriṡü'l-ḳamle (26), yenfaᶜu mine'd-dāḫısı (27), ve min-esnāni'l-fāri (28)¸ ve mine'l-aẓfārı'l-muᶜvecceti (29), ve mine'l-aẓfārı'l-müteᵓekkeleti (30), ve mine'n-nuḳaṭı'l-beyḍı fīhā (31), yenfaᶜu'ṡ-ṡedye ve'l-ḫuṣyete (32), yuḥassinü'l-levne (33), yuṭayyibü'n-nükhete (34), yüsevvidu (35), yübeyyiḍu (36), yuṭavvilu (37), yükeṡṡirü (38), yuḥammiru (39), yuḳavvī (40), yücaᶜᶜidu (41), yüsebbiṭu (42), yuşaḳḳıḳu (43), yemnaᶜu'ş-şıḳāḳa (44), yenfaᶜu min-dāi'ṡ-ṡaᶜlebi (45), ve min-dāi'l-ḥayyeti (46), ve mine'l-intişārı (47), yemnaᶜu'ṣ-ṣalaᶜa (49), yuṣliᶜu (50), yuḥalliḳu (51), yünbitü'ş-şaᶜre (52)

Levḫu'l-Evrāmı ve'l-Büṡūri: yenfaᶜu mine'l-evrāmı'l-ḥārreti (1), ve mine'l-evrāmı'l-bārideti (2), ve mine'l-evrāmı'l-bāṭıneti (3), ve mine'l-filiġamūnī (4), ve mine'l-veremi'r-rıḫvı (5), ve mine'n-nefḫati (6), ve mine's-sereṭānı (7), ve mine'l-veremi'ṣ-ṣulbı (8), ve mine'l-ḫanāzīri (9), ve mine'l-ḳurūḥı'ş-şehdiyyeti (10), ve mine'd-dübeylātı'l-bāṭıneti (11), ve mine'l-ḥumreti (12), ve mine'n-nemleti (13), ve mine'ş-şerā (14), ve mine'l-cāversiyyeti (15), ve mine'n-nüfāṭātı (16), ve mine'n-nārı'l-fārsī (17), ve mine'ṭ-ṭāᶜūnı (18), ve mine'l-evrāmı'l-ḳurḥiyyeti (19), [140b] ve mine'l-ḥaṣafi (20), ve mine'l-büṡūri'l-leyyineti (21), yüvellidü'l-evrāme'l-ḥārrete (22), yüvellidü'l-evrāme'r-rıḫvete (23), yüvellidü'l-evrā-

---

12 "Yüzīlü's-süfūᶜa" sümūmun cildde iḥdāṡ eylediği āṡārı izāle eder demektir.

13 "Ḳaml" insānın bedeninde ḥādiṡ olan bit dedikleri dūddur.

me'ṣ-ṣulbete (24), yüvellidü's-sereṭāne (25), min-evrāmı'l-ᶜaṣabı (26), min-evrāmı'l-ᶜaḍali (27), min-evrāmı'l-üẕüneyni (28), min-evrāmı'l-ibṭı (29), min-evrāmı'l-kebidi (30), min-evrāmı'ṭıḥāli (31), min-evrāmı'l-ḳaḍībi (32), min-evrāmı'r-raḥimi (33), min-evrāmı'l-mes̱āneti (34), min-veremi's̱-s̱edyi (35), min-veremi'l-üns̱eyeyni (36), min-veremi'l-külyeti (37), min-veremi'l-maḳᶜadeti (38)

Levḫu'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: yenfaᶜu mine'l-ḳurūḥı's-sāᶜiyeti (1), ve mine'l-ḳurūḥı'l-ḫabīs̱eti (2), ve mine'l-ḳurūḥı'l-ᶜafineti (3), ve mine'l-ḳurūḥı'-vesiḫatı (4), ve mine'n-nevāṣīri (5), müvessiḫu'l-ḳurūḥ (6), mine'd-düşbüẕi (7), yüdmilü (8), yünbitü'l-laḥme (9), yüẕhibü'l-laḥme'z-zāide (10), yuḫtimu (11), yenfaᶜu mine'l-cerebi (12), ve mine'l-ḥikketi (13), ve min-ḥarḳı'n-nāreti (14), ve mine'l-ākileti (15), yenfaᶜu min-taᶜaffüni'l-aᶜḍāi (16), ve mine'n-nāri'l-fārsī fi'l-ᶜiẓāmı (17), yüleyyinü'l-ḫuşkrīşāte (18), mine'l-ḳulāᶜı (19), mine'l-cerebi'l-müteḳarriḥi (20), min-ḳurūḥı'r-riyeti (21)

Levḫu Ālāti'l-Mefāṣılı: yenfaᶜu min-vecaᶜı'l-mefāṣılı (1), ve mine'l-fesḫi (2), ve mine'l-hetki (3), ve mine'l-ves̱yi ve'r-raḍḍı (4), ve mine'l-iᶜyāı (5), ve min-vecaᶜı'l-ᶜaṣabı (6), ve min-iltivāi'l-ᶜaṣabı (7), ve min-ṣalābeti'l-mefāṣılı (8), ve min-ᶜileli'l-ᶜaṣabı'l-bārideti (9), yüyebbisü'l-ᶜaṣabe (10), yuḳavvi'l-aᶜṣābe (11), vereme'l-ᶜaṣabi (12), ḳurūḥa'l-ᶜaṣabi (13), yeḍurru'l-ᶜaṣabe (14), ve yenfaᶜu vecaᶜa'ẓ-ẓahrı (15), es-saḳṭate (16), eḍ-ḍarbete (17), et-teşennüce (18), et-temeddüde (19), el-fālice (20), er-raᶜşete (21), el-ḫalᶜa (22), el-ḳayle (23), el-fütūḳa (24), evcāᶜa'l-ḥalḳı (25), evcāᶜa'l-ḳademi (26), evcāᶜa'l-eṣābiᶜi (27), mine'n-niḳrīsi'l-ḥadīs̱i (28), istirḫāe'l-mefāṣılı (29), ᶜırḳa'n-nesāi (30), yenfaᶜu'l-ᶜaḍale (31), yüẕhibü'l-iᶜyāe (32), min-vecaᶜı'l-verikeyni (33)

Levḫu'l-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: mine'ṣ-ṣudāᶜı'l-ḥārrı (1), mine'ṣ-ṣudāᶜı'l-bāridi (2), eş-şaḳīḳati (3), el-beyḍati (4), yeḍurru'd-dimāġa'ḍ-ḍaᶜīfe (5), yuṣaddiᶜu (6), yuḳavvi'r-reˀse (7), yezīdü fi'd-dimāġı (8), yunaḳḳı'd-dimāġa (9), yuḥallilü'r-riyāḥa fi'r-reˀsi (10), yüfettiḥu südede'd-dimāġı (11), yüşaḳḳılu'r-reˀse (12), yüsebbitü (13), yünevvimü (14), yüseddirü (15), yübṭiˀu bi's-sekri (16), yenfaᶜu mine'ṣ-ṣarᶜı (17), tuḥarrikü'ṣ-ṣarᶜa (18), yenfaᶜu mine's-sekri (19), yenfaᶜu mine'd-düvārı ve's-sederi (20), yenfaᶜu mine's-sübātı (21), ve mine'l-mālīḫūliyā ve'l-fezaᶜı (22), yenfaᶜu mine'l-cünūni (23),

ve mine'l-fezaᶜı fi'n-nevmi li'ṣ-ṣıbyānı ve ġayrihim (24), yenfaᶜu līs̠erġuse (25), yenfaᶜu mine's-sersāmi'l-ḥārrı (26), ve mine's-sübātı's-seheriyyi (27), ve mine'l-cümūdi (28), yuḳavvi'l-ḫılṭa (29), yūris̠ü'n-nisyāne (30), yenfaᶜu mine'l-ḫumārı (31), yenfaᶜu mine'd-deviyyi ve'ṭ-ṭanīni (32), yenfaᶜu mine'ṣ-ṣamemi ve'ṭ-ṭareşi (33), yenfaᶜu min-vecaᶜı'l-üẕüni (34), yenfaᶜu min-veremi'l-üẕüni (35), ve min-ḳurūḥı'l-üẕüni (36), ve mine'n-nevāzili ve'z-zükāmı (37), yenfaᶜu mine'r-ruᶜāfı (38), yürᶜifu (39), yuᶜaṭṭısu (40), yüẕhibü bi'l-ᶜuṭāsı (41), yenfaᶜu min-büs̠ūri'l-femi ve'l-ḳulāᶜı (42), yenfaᶜu min-emrāḍı'l-femi (43) yenfaᶜu min-seyelānı'l-luᶜābı (44), yuḳavvi'l-esnāne (45), yenfaᶜu min-vecaᶜı'l-esnānı (46), yusḳıṭu'l-esnāne (47), yüsehhilü ḳalᶜa'l-esnāni (48), yenfaᶜu mine'ḍ-ḍaresi (49), yenfaᶜu min-evrāmı'l-lisānı (50), yenfaᶜu mine'ḍ-ḍıfdıᶜ (51), yenfaᶜu min-ḳurūḥı'l-lis̠eti (52), ve mine'l-lis̠eti'd-dāmiyeti (53)

Levḫu Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: er-remedü'l-ḥārru (1), er-remedü'l-müzminü (2), es-sebelü (3), el-ḳurūḥu (4), yenfaᶜu mine'l-ḳaẕā (5), eṭ-ṭarfetü (6), el-ās̠āru'l-ḫuḍru (7), mine'z-zürḳatı (8), mine'l-beyāḍı (9), yuḳavvi'l-baṣara (10), mine'l-cuḥūẓı (11), min-ġılaẓı'l-ḳarniyyeti (12), mine'd-demᶜati (13), yeclibü'd-demᶜa (14), yemnaᶜu'n-nevāzile (15), el-intişāre (16), aḍ-ḍīḳa (17), el-māe (18), el-ġarebe (19), aẓ-ẓufrete (20), er-remaṣa (21), yaḥfıẓu ṣıḥḥate'l-ᶜayne (22), el-cerebe (23), el-ḥikkete (24), es-sülāḳa (25), eş-şaᶜre'l-mūẕī (26)

Levḫu Aᶜḍāı'n- Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: yuḳavvī aᶜḍāe'n-nefesi (1), yeḍurru aᶜḍāe'n-nefesi (2), yenfaᶜu min-evrāmı'l-levzeteyni ve'l-lehāti (3), ve mine'l-ḫavānīḳı ve'ẕ-ẕebḥati (4), mine'l-ᶜalaḳı (5), min-āfātı'n-nefesi (6), mine'r-rebvi (7), min-intiṣābı'n-nefesi (8), min-ḫuşūneti'ṣ-ṣadrı (9), yuḫaşşinü'ṣ-ṣadra (10), min-ḫuşūneti'ṣ-ṣavtı (11), min-buṭlānı'ṣ-ṣavtı (12), yuṣaffi'ṣ-ṣavte (13), mine's-suᶜāli (14), mine's-suᶜāli'l-yābisi (15), mine's-suᶜāli'l-müzmini (16), min-ẕāti'l-cenbi (17), min-ẕāti'r-riyeti (18), mine'l-ḳayḥı (19), ve nefs̠i'l-middeti (20), mine's-silli (21), yunaḳḳī ḳurūḥa'l-ḥicābı (22), min-nefs̠i'd-demi (23), min-evcāᶜı'l-cenbi (24), mine'd-demi'l-cāmidi fi'r-riyeti (25), yuḳavvi'l-ḳalbe (26), yüẕekki'l-fehme (27), min-sūᵓi-mizācı'l-ḳalbi'l-ḥārrı (28), min-sūᵓ'l-mizācı'l-bāridi li'l-ḳalbi (29), mine'l-ġaşyi

(30), mine'l-ḫafaḳānı'l-bāridi (31), mine'l-ḫafaḳānı'l-ḥārrı (32), evrāmu'ṡ-ṡedyi (33), yuġazzirü'l-lebene[14] (34)

Levḫu Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: yuḳavvi'l-miᶜdete (1), yuḍᶜifu'l-miᶜdete (2), yehḍımu (3), yüsīᵓü'l-haḍme (4), yeftuḳu'ş-şehvete (5), yüsḳıṭu'ş-şehvete (6), mine'ş-şehveti'l-fāsideti (7), rediyyün li'l-miᶜdeti (8), yenfaᶜu mine'l-füvāḳı (9), mine'l-ġaṡeyānı (10), yuḳavvī (11), yekrubu (12), yenfaᶜu mine'l-cüşāi (13), yüceşşī (14), yürḫi'l-miᶜdete (15), yedbuġu'l-miᶜdete (16), yüfettiḥu südede'l-miᶜdeti (17), yelẕeᶜu'l-miᶜdete (18), yuᶜaṭṭışu (19), yüsekkinü'l-ᶜaṭaşa (20), yünfiḫu'l-miᶜdete (21), yüsekkinü nefḫa'l-miᶜdeti (22), yenfaᶜu min-vecaᶜı'l-miᶜdeti (23), mine'l-veremi fi'l-miᶜdeti (24), yuḳavvi'l-kebide (25), yeḍurru'l-kebide (26), min-vecaᶜı'l-kebidi (27), min-südedi'l-kebidi (28), yūriṡü südede'l-kebidi (29), evrāme'l-kebidi'l-ḥārreti (30), evrāme'l-kebidi'l-bārideti (31), ṣalābete'l-kebidi (32), yuṣallibü'l-kebide (33), mine'l-yereḳānı'l-aṣferi (34), yuḥdiṡü'l-yereḳāne (35), mine'l-istisḳāi'z-zıḳḳıyyi (36), min-vecaᶜı'ṭ-ṭıḥāli (37), min-veremi'ṭ-ṭıḥāli (38), mine'l-yereḳānı'l-esvedi (39), nefḫate'ṭ-ṭıḥāli (40)

Levḫu Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Aᶜḍā-ı nefḍden murād bedende olan ervāḥ ve ruṭūbāt miṡlli nesneler ki beden o nesnelerden ḫālī olmaz ve ḥareket eylemek onların şānından olur ve bedenden baᶜḍısı gider ve baᶜḍı āḫer yerine gelir, sāir aᶜḍālar gibi dāim ṡābit olmaz. Ve o aᶜḍāların levḥalarında meẕkūr olan bunlardır: yüshilü'l-merāre (1), yüshilü'r-ruṭūbete ve'l-aḫlāṭa'l-ġalīẓate (2), yüshilü's-sevdāe (3), yüshilü'l-māiyyete (4), yüshilü'r-rīḥe (5), yüshilü'd-deme (6), yuᶜaḳḳılu (7), yenfaᶜu mine'l-ishāli (8), mineẕ-ẕerebi (9), mine's-saḥcı (10), mine'l-heyḍatı (11), min-zelaḳı'l-emᶜāi (12), yubṭiᵓu fi'l-emᶜāı (13), mine's-saḥcı ve ḳurūḥı'l-emᶜāı (14), mine'l-maġṣı (15), yemġuṣu (16), mine'z-zaḥīri (17), mine'l-ḳūlıncı'l-ḥārrı (18), mine'l-ḳūlıncı'l-bāridi (19), min-veremi'l-emᶜāı (20), min-īlāvus (21), mine'd-dīdānı (22), min-vecaᶜı'l-miᶜā (23), min-netni'l-berāzı (24),yedürrü'l-bevle (25), yedürrü'ṭ-ṭamṡe (26), yedürrühümā (27), iḥtibāsu'l-bevli ve ġayrihi (28), ḥurḳatu'l-bevli (29), taḳṭīrü'l-bevli (30), selisü'l-bevli (31), bevlü'd-demi (32), bevlü'l-ḳayḥı (33), yuḳavvi'l-külyete (34), yeḍurru bi'l-külyeti (35), ẕiyābīṭīs (36), ḥaṣātu'l-külā (37), ḥaṣātu'l-meṡāneti (38), el-ḥaṣātu

14 Sütü çok eder demektir.

(39), evrāmu'l-külyeti (40), evrāmu'l-mes̱āneti (41), vecaᶜu'l-külyeti (42), ḳurūḥu'l-külyeti (43), ḳurūḥu'l-mes̱āneti (44) cerebü'l-mes̱āneti ve ḥikketühā (45), vecaᶜu'l-mes̱āneti (46), istirḫāu'l-mes̱āneti (47), yuḳavvi'l-mes̱ānete (48), yeḍurru bi'l-mes̱āneti (49), vecaᶜu'r-raḥimi (50), yaḥbisü seyelāne'r-raḥimi (51), yunaḳḳı'r-raḥime (52), yaḥbisü'ṭ-ṭams̱e (53), yenfaᶜu min-evrāmı'r-raḥimi (54), min-ṣalābeti'r-raḥimi (55), inḍımāmu femi'r-raḥimi (56), iḫtināḳu'r-raḥimi (57), yüsaḫḫinu'r-raḥime (58), yenfaᶜu min-eryāḥı'r-raḥimi (59), min-büs̱ūri'r-raḥimi (60), min-ḳurūḥı'r-raḥimi (61), yuᶜīnu ᶜale'l-ḥabeli (62), yenmaᶜu'l-ḥabele (63), yūris̱ü'l-ᶜafane (64), yaḥfaẓu'l-cenīne (65), yaḳtulu'l-cenīne (66), yuḫricu'l-cenīne ve yuskıṭuhu (67), yuḫricu'l-meşīmete (68), yüsehhilü'l-vilādete (69), yunaḳḳī' [141a] n-nüfesāe (70), yüheyyicü'l-bāhe (71), yükes̱s̱irü'l-meniyye (72), yuḳallilü'l-meniyye (73), yuḳallilü'l-iḥtilāme (74), yünaᶜᶜıẓu (75), yenfaᶜu mine'l-feryāsīmūsi (76), min-evrāmı'l-ḳaḍībi (77), min-ḳurūḥı'l-ḳaḍībi (78), min-ḫurūcı'l-maḳᶜadeti (79), yuḳavvi'l-maḳᶜadete (80), yenfaᶜu min-evrāmı'l-maḳᶜadeti (81), yenfaᶜu min-ḳurūḥı'l-maḳᶜadeti (82), min-şiḳāḳı'l-maḳᶜadeti (83), min-evcāᶜı'l-maḳᶜadet (84), min-bevāsīri'l-maḳᶜadeti (85), min-seyelānı demi'l-maḳᶜadeti (86), min-istirḫāi'l-maḳᶜadeti ve ḫurūcihā(87), min-nevāṣīri'l-maḳᶜadeti (88)

Levḫu'l-Ḥummayātı: mine'l-ḥummayātı'l-bārideti (1), mine'l-ḥummayātı'l-müzmineti'l-bārideti (2), mine'l-ḥummayātı'l-muḫteliṭeti (3), mine'l-ġıbbı (4), mine'l-muḥrıḳatı (5), mine'l-muṭbıḳatı (6), mine'r-ribᶜi (7), mine'n-nāibeti (8), mine'l-vebāiyyeti (9), mine'd-dıḳḳı (10), min-ḥummayātı yevmin (11), mine'l-ḥumma'l-ᶜatīḳati (12), min-şaṭrı'l-ġıbbı (13), mine'n-nāfiḍi (14).

Levḫu's-Sümūmi: tiryāḳ (1), bād-zehr (2), yaḳtulu'l-hevāmme (3), yaṭrudu'l-hevāmme (4), sümūm (5), semm (6), devāun ḳātilün (7), mine'l-bīşi (8), min-ḳurūni's-sünbüli (9), min-merāreti'l-efᶜiyyi (10), mine'ş-şevkerānı (11), mine'l-afyūnı (12), mine'l-benci (13), mine'l-merteki (14), mine'l-fuṭrı (15), mine'z-zerārīḥi (16), min-ḫānıḳı'n-nemiri ve'z̠-z̠iʾbi (17), mine'l-ernebi'l-baḥriyyi (18), yaḳtulu'l-fāre (19), min-lesᶜi'l-ḥayyāti (20), mine'l-efᶜiyyi (21), mine'l-ᶜaḳrebi (22), mine'r-rüteylā ve'l-ᶜankebūti (23), mine'l-cerrāreti (24), min-ḳamleti'n-nesri (25), ᶜaḍḍati'l-kelbi (26), ᶜaḍḍa-

ti'l-insānı (27), el-kelbi'l-kelibi (28), et-tinnīni'l-baḥriyyi (29), ibni ʿursin (30), muġāliyyin[15] (31), mine's-sihāmi'l-mesmūmeti (32), el-merātikü (33), el-helāhilü (34)

Ve On Altıncı Levḥ: Ebdāldır ki bir muʿālecede maḳṣūd olan devā bulunmasa onun maḳāmına hangi devā iḳāme olunur ise onu bildirir.

Bundan aḳdem ẕikr olunduğu üzere bu on altı levḥadan üç evvelki levḥa her devāda ẕikr olunur ve bāḳī on üç levḥa baʿḍı devāda cümleten bulunur ve baʿḍı devāda dahi on üç levḥadan baʿḍısı bulunur ve baʿḍısı bulunmaz.

Biz kitāb-ı s̱ānīnin ikinci maḳālesini iki ḳısma taḳsīm edip ḳısm-ı evvelde edviye-i müfrede elvāḥını ʿale'l-icmāl beyān eyledik. Ammā ḳısm-ı s̱ānī edviye-i müfredenin beyānında kılınıp yirmi sekiz faṣl kılındı, cemīʿan ḥurūf yirmi sekiz ḥarf olmakla edviye-i müfredenin esāmīleri evāili yirmi sekiz ḥurūfun her birinde müttaḫiẕe olan edviyeler birer faṣl kılınıp mürekkebāt-ı ebcediyye tertībi üzere o fuṣūl tertīb olundu.

Faṣl-ı Evvel Evvelinde Elif Olan Devāları Müşebbaʿan ve Tafṣīlen Beyān Eder Ve Bu Faṣlda Ẕikr Olunan Devālar Yetmiş Sekiz Devāya Bāliġ Olur

İklīlü'l-Melik Elif İle Muṣadder Olan Devāların Evvelkisi İklīlü'l-Melik Olur: اكليل الملك

Fī-Beyānı'l-Māhiyyeti: İklīlü'l-melik[16] bir otun çiçeğine derler, o çiçeğin levni saman levninde olur ve şekli hilālī olur yaʿnī ayın ġurresi gibi olur. Ve o çiçek müteḫalḫildir yaʿnī eczāları biri birinden ayrıdır lākin taḫalḫulü ile maʿan ṣalābetli ve katı olur ve o çiçeğin baʿḍısı ebyaḍ olur ve baʿḍısı aṣfer olur.

Ṭabʿ ile olan nüsḫada der ki Dīsḳūridūs der ki "Baʿḍı nās bu devāya īsḳīfūn - ايسقيفون tesmiye ederler. Ve isḳīfūn bir ḥaşīş-i yābistir ki aġṣānı kes̱īre olur yaʿnī dalları çok olur ve dört kūşeli olur ve beyāḍa māile olur. Ve onun varaḳı ayva varaḳına müşābih olur lākin ṭūla māil olur ve

15 "İbn ʿurs" gelincik dedikleri ḥayvāndır. "Mūġālī" gelinciğe müşābih bir āḫer ḥayvāndır. "Helāhil" Ṣīn'de bir maḥallin ismidir ki bīş dedikleri nebāt-ı semmī o maḥallde biter.

16 "İklīlü'l-melik" Türkīsi koç boynuzudur.

varaḳında ḫuşūnet-i yesīre ve zeġab yaʿnī hav gibi nesne olur ve varaḳın dahi levni beyāḍa māil olur ve mevāḍiʿ-i ḫaşinede biter." Ve bu kelām ḳalem ile muḥarrer olan nüsḫalarda mevcūd değildir. İntehā. Ve bu beyāndan maḳṣūd isḳīfūnun münāsebet ile maʿnā-yı meşhūrunu beyāndır, iklīlü'l-melik maʿnāsına olan isḳīfūnu beyān değildir.

Fī-Beyānı'l-İḫtiyārı: İklīlü'l-melikin ecvedi ve daha ziyāde ḫāliṣi ziyāde ṣalābetli ve katı ve levni ḳalīlen beyāḍa māil ve ṭaʿmı acı ve rāyiḥası ẓāhir ve āşikār olanlardır. Reʾīsü'l-ʿaşşābīn fāḍıl Dīsḳūrīdūs der ki iklīlü'l-melikin ziyāde ceyyidi ve menfaʿatlisi budur ki levninde zaʿferān levni ola ve rāyiḥası keskin ve zekiyye ola, fi'l-aṣl her ne ḳadar o nevʿin rāyiḥası ḍaʿīfe ve levni ḥulbe levninde yaʿnī boy toḫumu levninde olur ise.

Fī-Beyānı'ṭ-Ṭabʿı: İklīlü'l-melik derece-i ūlāda ḥārr ve yine derece-i ūlāda yābis olur ve bi'l-cümle mürekkebü'l-ḳuvādır yaʿnī hem ḥārr ve hem bāriddir ve ḥarāreti bürūdetine ġālibedir. Lākin Bedīġūres der ki iklīlü'l-melik ḥarāret ve bürūdette muʿtedil olur.

Fī-Beyānı'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: İklīlü'l-melikte ḳabḍ-ı yesīr ve taḥlīl fiʿlleri vardır ve ona bināen o devā münḍicdir, mevāddı inḍāc eder. Bedīġūres der ki bi'l-ḫāṣṣa o devā fuḍūlü eritir, müẕībdir. Ve eṭıbbā der ki bu devānın ʿuṣāresi meybuḫtec ile yaʿnī ṭabḫ olunmuş şarāb ile istiʿmāl olunsa evcāʿı ve ağrıları teskīn eder. Ve bu devā aʿṣabı mülaṭṭıf ve muḳavvī bir devā-i muḥallil olur.

Fī-Beyānı Nefʿihi li'l-Evrāmı ve'l-Büẕūri: Ve iklīlü'l-melik ıssı şişlere ve katı şişlere nāfiʿdir ḫuṣūṣan meybuḫtec ile maʿan istiʿmāl oluna, o vaḳt ziyāde menfaʿatli olur. Keẕālik yumurtanın akı ve boy toḫumu ve bezr-i kettān ve ḫaşḫāş mesḥūḳları ile terkīb olunup o şişin üzerine konula, ziyāde nefʿi olur.

Fī-Beyānı Nefʿihi li'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: İklīlü'l-melik raṭb olan ḳurḥalara ḫuṣūṣan şehdiyye[17] tesmiye olunan ḳurḥalara nāfiʿ olur. O devā yalnız su ile ḫamīr olunup ḳurḥalara ṭılā olunur veyāḫūd müceffifāttan mazu ve kurumuş ḫafīf balçık ve mercimek gibi nesne ile karıştırılıp ṭılā olunur.

Fī-Beyānı Nefʿihi li-Emrāḍı Aʿḍāı'r-Reʾsi: Kulakta olan şişe ve kulak ağrısına iklīlü'l-melik nāfiʿdir ḫuṣūṣan meybuḫtec ile ve ḳarābādīnde yazılan

17 "Şehdiyye" bir nevʿ sulu ḳurḥadır ki ekẟer vuḳūʿu başta olur.

sāir aḫlāṭ ile ḍımād oluna veyāḫūd iki kulağa iklīlin ʿuṣāresi taḳṭīr oluna. Ve bu devānın teskīn-i vecaʿda menfaʿati ziyāde serīʿa olur. İklīlden neṭūl ittiḫāẕ olunup ṣudāʿı olan kimse başını onunla ġasl eder ve ṣudāʿ o ġasl ile zāil olur.

Fī-Beyānı Nefʿihi li-Emrāḍı'l-ʿAynı: İklīlü'l-melik meybuḫtec ile veyāḫūd remedde yazılan sāir aḫlāṭ ile gözlerinde ağrı olan kimsenin gözleri üzerine ḍımād olunsa nefʿi olur.

Fī-Nefʿihi li-Emrāḍı Aʿḍāı'l-Ġıdāı: İklīlü'l-melik maṭbūḫan veyāḫūd ġayr-i maṭbūḫ şarāb ile veyāḫūd ẕikr eylediğimiz devāların biri ile istiʿmāl olunsa miʿde ağrsını teskīn eder. *Ve bu menfaʿat ancak nüsḫa-i sulṭāniyyede mevcūdedir.*

Fī-Nefʿihi li-Emrāḍı Aʿḍāı'n-Nefḍi: İklīlü'l-melikin maḳʿade ve ḫuṣye ve raḥim şişlerine menfaʿati olur. Bu iklīl meybuḫtec ile veyāḫūd yazılan sāir aḫlāṭ ile ḍımād olunur. Ve iklīl maʿa-aḫlāṭıhı şarāb ile ṭabḫ olunsa o maṭbūḫun dahi ẕikr olunan şişlere nefʿi olur. Ve iklīlin dalları ve yaprakları ṭabḫ olunup içilse bevli ve ṭamṡı idrār ve inzāl eder ve cenīni iḫrāc eder. Ve o maṭbūḫun suyu ile istincā olunsa ḫuṣyede ʿārıḍ olan ḥikkeyi izāle eder.

Ṣadrında Elif Olan Devāların İkincisi Enīsūn Dedikleri Devādır: انيسون

Onun māhiyyeti budur: Enīsūn rāziyāne-i Rūmīnin bezri ve toḫumudur. Rūmī enīsūnun ḥarāfeti Nebaṭī enīsūndan eḳall olur. Ve Rūmīde ḥalāvet olur lākin ḥarāreti Nebaṭī enīsūnun ḥarāretinden ziyāde olur.

Fī-Beyānı't-Ṭabʿı: Cālīnūs der ki [141b] enīsūn derece-i s̱āniyede ḥārrdır ve derece-i s̱ālis̱ede yābistir. Ve yine Cālīnūs mevḍiʿ-i āḫerde der ki ḥarāret ve yübūseti maʿan derece-i s̱ālis̱eye bāliġa olur. *Baʿḍı nüsḫada "Cālīnūs" bedeline "Dīsḳūrīdūs" vāḳiʿ olmuştur.*

Fī-Beyānı'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Enīsūnun ḳabḍ-ı yesīri vardır ve müfettiḥtir, evcāʿı ve ağrıları teskīn eder ve riyāḥı taḥlīl eder ḫuṣūṣan kavrulur[18] ise bu efʿāli ziyāde olur. Ve enīsūnda bir ḥiddet vardır ki o ḥiddet ḥasebiyle edviye-i muḥrıḳaya ḳarīb olur.

Fī'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Yüzde olan tehebbücden ve eṭrāfın yaʿnī el ve ayak şişlerine menfaʿati olur.

18 [Hamidiye'de "kurutulur" Arapça ibareye göre Ragıp Paşa tercih edildi.]

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'r-Re'si: Enīsūn tebḫīr olunup buḫārı istinşāḳ olunsa başta olan ağrıları teskīn eder ve düvārı yaᶜnī başının dönmesini defᶜ eder. Ve enīsūn saḥḳ olunup gül yağı ile karıştırılsa ve kulağa damlatılsa ṣadme ve ḍarbeden ᶜārıḍ olan ṣadᶜa ve yarığa nefᶜi olur ve ağrısını dahi teskīn eder.

Fī-Nefᶜihi li-Emrāḍı'l-ᶜAynı: Enīsūnun sebel-i müzmine nefᶜi olur.

Fī-Emrāḍı Aᶜḍāı't-Teneffüsi ve'ṣ-Ṣadrı: Enīsūn lebeni ziyāde eder.

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ruṭūbet-i būraḳiyyeden ᶜārıḍ olan ᶜaṭaşı yaᶜnī suya olan ifrāṭ üzere iştihāyı kesr ve ruṭūbāttan kebidde ve ṭıḥālde ḥādis̱ olan süddelere nefᶜi olur.

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevli ve ᶜaraḳı ve ebyaḍ olan ṭams̱ı idrār eder yaᶜnī rengi beyāḍ olan ruṭūbeti akıtır.

Hatunların önünden ḫurūc eden beyāḍ ruṭūbet her ne ḳadar dört meẕhebde dahi ḥayḍdan ve dem-i ṭams̱tan muᶜtebere değil ise lākin ruṭūbet-i ebyaḍın iḥtibāsı muḍırr olup ve idrārı demin idrārı gibi menfaᶜatli olmakla o beyāḍ ruṭūbete ṣāḥib-i Ḳānūn ṭams̱ ıṭlāḳ eyledi.[19]

Ve enīsūn beyāḍ ruṭūbātın seyelānından raḥimi tenḳıye eder ve bāhı taḥrīk eder ve baᶜḍı kerre baṭnı ᶜaḳl eder yaᶜnī ishāli kesre ve idrāra iᶜānet eder, böbrekte ve mes̱ānede ve raḥimde olan süddeleri teftīḥ eder.

Fī-Nefᶜihi li'l-Ḥummayātı: ᶜAtīḳa ve eski olan ḥummālara enīsūnun nefᶜi olur.

Fī-Nefᶜihi's-Sümūmi: Sümūmun yaᶜnī semmiyyetli ıssı yellerin ve semmiyyetli ḥaşerāt ve hevāmmın maḍarratlarını defᶜde menfaᶜati olur.

Ve Elifiyye Olan Devāların Üçüncüsü Efsentīn Yaᶜnī Pelindir: افستين

Fī-Beyānı'l-Māhiyyeti: Pelin bir ottur ki saᶜterin yaprağına benzer, ṭaᶜmında merāret ve ḳabḍ ve ḥarāfet vardır. Ḥuneyn der ki efsentīn türlü türlü

---

19 Hatunların ḳubülünden çıkan ruṭūbet altı levn üzeredir: sevād ve ḥumret ve ṣufret ve ḫuḍret ve küdret ve türbiyyet elvānı üzere. Bu altı levn cemīᶜan ḥayḍdan maḥsūbdur Ḥanefiyye katında. Lākin baᶜḍısında baᶜḍı ᶜulemānın ḫilāfı vardır. Ve levn-i ebyaḍ bi'l-ittifāḳ ḥayḍdan maḥsūb değildir ḥattā ḳaṣṣanın ḫurūcu ile ḥayḍın inḳıṭāᶜına istidlāl olunur. "Ḳaṣṣa" ḳāfın fetḥi ve ṣādın teşdīdi ve fetḥi ile ḥayḍ-ı ebyaḍ mis̱lli bir ruṭūbettir ki ḥayḍın tamāmından sonra çıkar, tafṣīli ḥāşiye-i *Hidāye*'sinde Şeyḫ Ekmel beyān eylemiştir.

olur, kimisi Ḫorāsānī ve kimi maşrıḳī ve kimi Cebel-i Lükām[20] cānibinden meclūb olur ve kimi Sūsī[21] ve kimi Ṭarsūsī olur. Ammā müteḳaddimūn olan sāir eṭıbbā derler ki efsentīn envāᶜı beş nevᶜdir: Ṭarsūsī (1), Sūsī (2), Nebaṭī (3), Ḫorāsānī (4), Rūmī (5) olur. Ve Nebaṭī olan nevᶜde ᶜıṭriyyet olur. Ve bi'l-cümle beş nevᶜde dahi bir cevher-i ᶜarḍī vardır ki o cevher arḍı ḥasebiyle ḳabḍ eder ve bir cevher-i laṭīf dahi vardır ki onunla ishāl ve teftīḥ eder. Ve efsentīn şīḥ aḍyāfındandır[22] yaᶜnī ṭabīᶜatta sarı yavşan dedikleri devāya māildir, onun için efsentīne şīḥ-i Rūmī tesmiye ederler. Ve efsentīnin ᶜaṣīri fiᶜl ve ṭabīᶜatta ferāsiyūn dedikleri devānın ᶜuṣāresi ḳıyāsı üzere olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Efsentīnin ecvedi ve ziyāde menfaᶜatlisi Sūsī ve Ṭarsūsī olup levni zeġabī ola yaᶜnī tāze biten tüyün rengi gibi ola ve ṭıflın tüyü miṡlli levni ola ve ferk olunup oğuldukta ondan ṣabır rāyiḥası [gibi rāyiḥa] ẓuhūr eyleye.

Fī-Beyānı'ṭ-Ṭabᶜı: Efsentīn derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i ṡāliṡede yābistir ve ᶜuṣāresi ziyāde ḥarāretlidir. Ve baᶜḍılar der ki efsentīnin yübūseti derece-i ṡāniyede olur, ṡāliṡeye bāliġa olmaz, bu ḳavl eṣaḥḥ gibidir.

Fī-Beyānı'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Efsentīn müfettiḥ ve ḳābıḍdır ve ḳabḍı merāretinden aḳvādır. Efsentīn-i Nebaṭīnin ḳabḍı eşedd olur ve ḥarāreti eḳall olur, onun için Nebaṭī pelin balġamı ishāl eylemez her ne ḳadar o balġam miᶜdede olur ise. Ve Nebaṭī pelin ile ishāl-i balġamda intifāᶜ olunmaz. Ve pelinin taḥlīli dahi vardır. Ve pelinin ḫavāṣṣındandır ki ṡiyābı tesevvüsten yaᶜnī güve maḍarratından ve ḫaşerāt-ı arḍın maḍarratından menᶜ eder ve midādı taġayyürden ve kāġadları ḳarḍdan yaᶜnī güve kesmesinden menᶜ eder.

Fī-Beyānı Nefᶜihi li-Maraḍı'z-Zīneti: Pelin istiᶜmāl eden kimsenin levni ḥasen olur; dāü'l-ḥayye ve dāᶜu'ṡ-ṡaᶜlebe menfaᶜati olur ve cillde benefşec levni gibi evrām ve büṡūrdan kalan eṡerleri ve lekeleri giderir gerek ise o eṡerler gözün altında olsun ve gerek ise ġayr maḥallde olsun.

---

20 "Cebel-i Lükām" şimālen Anṭākiyye'ye müntehī olur, tafṣīli *Ḳāmūs*'ta meẕkūrdur.

21 "Sūs" bir nāḥiyedir ki Ehvāz cānibinde olur, Dānyāl ᶜaleyhi's-selāmın ḳabri o maḥalldedir. O beldeyi Sūs bin Sām bin Nūḥ binā eylemiştir ve *Ḳāmūs*'ta beyān olunmuştur.

22 "Aḍyāf" "ḍayf"ın cemᶜidir; "ḍayf" meyl maᶜnāsına. Nūn ile "aṣnāf" nüsḫaları kātibden sehvdir.

Fī-Beyānı Nefᶜihi li'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Bāṭında olan ṣalābete ḫāricden ḍımād olunsa yāḫūd içirilse o ṣalābete menfaᶜati olur.

Fī-Beyānı Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Başta olan ruṭūbeti kurutur ve ᶜuṣāresi baş ağrısı iḥdāṡ eder. Ben ẓann ederim ki o ᶜuṣārenin miᶜdeye maḍarratı olur ve baş ağrısı miᶜde müşāreketinden ḥādiṡ olur. Ve ṭabīḫinin buḫārının kulak ağrısına nefᶜi olur. Ve ṭabīḫi şarābdan evvel şürb olunsa şarābın ḫumārına nefᶜi olur. Dāḫil-i ḥaneke ṭabīḫi ile ḍımād olunsa boğazın iç ṭarafında olan ḫunāḳa nefᶜi olur; iki kulak ardında olan şişlere menfaᶜati olur. Ve ᶜasel ile şürb olunsa sekteye menfaᶜati olur.

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Remed-i ᶜatīḳa yaᶜnī eski göz ağrılarına nefᶜi olur ḫuṣūṣan Nebaṭī olan pelinin nefᶜi ekṡer olur eger gözün alt ṭarafına onunla ḍımād olunsa. Ve gözde ḥādiṡ olan ġışāve dedikleri ᶜillete dahi menfaᶜati olur. Ve eger meybuḫtec ile efsentīn göze ḍımād olunsa gözün ḍarebānı ve veremi sākin olur. Ve gözde ẓuhūr eden vedḳe menfaᶜati olur yaᶜnī gözde kırmızı noḳṭa ẓuhūr eder ve baᶜḍı kerre laḥmiyyet ẓuhūr eder ve büyür ve bir maraḍ ẓuhūr eder ki gözün o maraḍı ḥasebiyle kulakta verem ḥādiṡ olur, onlara vedḳa derler. Ve o devānın cümlesine nefᶜi olur. *Ve vedḳanın ẕikr olunan tefsīri Ḳāmūs'ta meẕkūrdur.*

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı ve'n-Nefesi: Şarāb-ı efsentīn taḥt-ı şerāsīfte olan temeddüde nāfiᶜ olur yaᶜnī geyrekte ḥādiṡ olan gerginliğe nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Sāḳıṭa olan şehveti redd eder. Kaçan on gün ḳadar günde üç ḳuvāṣūsāt[23] efsentīnin ṭabīḫinden ve ᶜuṣāresinden şürb olunsa sāḳıṭa olan şehveti istirdād eylemekte sırr-ı ᶜacībi olur. Ve pelin şarābı miᶜdeyi taḳviye eder ve āḫer fiᶜlleri dahi olur. Ve yereḳāna menfaᶜati olur ve ḫuṣūṣan ᶜuṣāresi on gün ḳadar beher yevm üçer vuḳiyye şürb olunsa yereḳāna menfaᶜati olur ve istisḳāya dahi nefᶜi olur; keẕālik incir ve naṭrūn ve şeylemin daḳīḳi ile ḍımād olunsa istisḳāya nefᶜi olur ve bu ḍımād ṭıḥāle dahi ḍımād olunur. Ve efsentīn incir ve sūsen yağı ve naṭrūn ile istisḳā ve ṭıḥāl maraḍları için ḍımād olunur. *Baᶜḍı nüsḫalarda "dühn-i sūsen" bedeline "daḳīḳ-i sūs" ve baᶜḍı uḫrāda daḳīḳ-i sūsen" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve dīdānı yaᶜnī kurtları dahi ḳatl eder ḫuṣūṣan mercimek veyāḫūd pirinc ile efsentīn ṭabḫ oluna, o maṭbūḫun dīdānı ḳatli ziyāde olur. Ve efsentīnin ᶜuṣāresi miᶜdeye redī olur

23 "Ḳuvāṣūs" iki vuḳiyye ve üç rubuᶜ vuḳiyyedir.

ve ḥaşīşi ḫāṣṣaten fem-i miʿdeye muḍırr olur, zīrā Nebaṭī pelinden mā-ʿadā ḥaşīşinden [142a] tuzluluk olmakla fem-i miʿdeye muvāfıḳ olmaz, ammā Nebaṭī olan pelin miʿdeye ḍārr değildir. Efsentīne sünbül ḫalṭ olunsa miʿde vecaʿına menfaʿati olur ve bunun ile kebid ve miʿde ve ḫāṣıre yaʿnī böğür ḍımād olunsa o ʿuḍvların ağrılarına nefʿi olur lākin o ḍımād kebid ve ḫāṣıre için terkīb olunur ise ḥınnā yağı ile o ḍımād ḳayrūṭī kılınır ve eger miʿde için o ḍımād terkīb olunur ise dühn-i verd ile ḳayrūṭī kılınır ve verdin kendi dahi terkībinde baʿḍı kerre ḫalṭ olunur, o ʿuḍvların ṣalābetlerine ve katı olmalarına menfaʿati olur.

Fī-Nefʿihi li-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bevli ve ṭamsı idrār-ı ḳavī ile idrār eder ḫuṣūṣan mā-ı ʿasel ile efsentīnden ḥamūle ittiḫāẕ oluna. Ve ṣafrāyı ishāl eder. Ve balġamda efsentīn ile intifāʿ olunmaz. Ve bağarsıklarda vāḳıf olan mevād-da dahi efsentīn ile intifāʿ olunmaz. Ve efsentīnin gerek menḳūʿan ve gerek maṭbūḫan bir şerbeti beş dirhemden yedi dirheme varınca ḳadar olur ve kendi ḥālinde olanın yaʿnī ṭabḫ ve naḳʿ olmayan efsentīnin şerbet-i vāḥidi iki dirhem olur. Ve efsentīn şarābını şürbün bevāsīre ve maḳʿadede olan yarıklara dahi nefʿi olur. Ve kaçan efsentīn pirinc ile kaynatılsa ve maṭbūḫu bak ile şürb olunsa baṭnda olan kurtları ḳatl eder ve ḫafifen baṭnı ishāl eder, keẕālik mercimek ile kaynatılsa yine bu fiʿli işler ve şarābı dahi bi'l-cümle ẕikr olunan fiʿlleri işler ve ḫılṭ-ı merārīden ve ḫılṭ-ı māīden damarları tenḳıye edip idrār eder.

Fī-Nefʿihi li'l-Ḥummayātı: ʿAtīḳa ḥummālarda efsentīnin menfaʿati olur ḫuṣūṣan ʿuṣāresinin menfaʿati ġāfes̱in ʿuṣāresi menfaʿatine bāliġa olur.

Fī-Nefʿihi li's-Sümūmi: Tinnīn-i baḥrīnin ve ʿaḳrebin semmine menfaʿati olur, keẕālik müġālī dedikleri ḥayvānın nehş ve semmine nāfiʿ olur. *Müġālī dedikleri gelinciğe müşābih bir ḥayvāndır.* Ve şarāb ile efsentīn şürb olunsa şevkerānın maḍarratını defʿ eder ve fuṭrun yaʿnī ḫānıḳ ve muḍırr olan mantarın ḫanıḳ ve maḍarratından menfaʿati olur ḫuṣūṣan efsentīn ḫall ile şürb olunsa o zamān menfaʿat-i meẕkūresi ziyāde olur. Ve efsentīn bir maḥalle reşş olup saçılsa o maḥallden baḳḳı menʿ eder ve suyu ile mürekkeb ıslatılsa o mürekkeb ile yazılan kitābı fāre ḳarḍ edip kesmez.

Fī-Beyānı'l-Ebdāli: Bir maḥallde efsentīn bulunmasa bir mis̱li caʿde veyāḫūd bir mis̱li şīḥ-i Ermenī ona bedel olur. Ve taḳviye-i miʿdede bir mis̱li esārūn ile nıṣf veznī ihlīlec bedel olur.

Ve Elifiyye Olan Devāların Dördüncüsü Ās Dedikleri Devādır: آس

Fī-Beyānı Māhiyyetihi: Āsın[24] māhiyyeti maʿrūfedir ve onda ʿufūṣat ve ḥalāvet ile merāret vardır. Ve āsın sāḳında keff gibi yaʿnī elin içi ṣūret ve şeklinde bir nesne vardır ki ona bünk[25] derler ve o bünk sāir eczāsından aḳvā olur. Ve āsın bünkünden şarāb-ı ʿafıṣ ile ḳurṣ yapılır. Ve āsta cevher-i arḍī olur ve yesīren cevher-i laṭīf dahi olur. Ve āsın ẕikri ātī her ne ḳadar menfaʿati var ise āsta olan dühniyyet ḥasebiyle olur.

Fī-Beyānı'l-İḫtiyārı: Āsın ziyāde ḳavīsi levni karaya māil olandır ḫuṣūṣan ḫusrevānī dedikleri ṣınfı ve yaprakları değirmi olan ziyāde ḳavī olur ve ḫuṣūṣan cebelī olan sāirlerinden ziyāde ḳavī olur. Ve esved olan āsın s̱emeresi ebyaḍın s̱emeresinden ecved olur. Ve çiçeğinin ecvedi ve efḍali ebyaḍ olandır.[26] Ve s̱emeresinin ʿuṣāresi ecved olur ve ʿuṣāresi ʿatīḳa oldukta ḍaʿīf olur ve tekerrüc edip küflenir. Ve vācib olur ki o ʿuṣāreden ḳurṣlar ittiḫāẕ oluna tā ki fāside olmaya.

Fī-Beyānı'ṭ-Ṭabʿı: Āsta ḥarāret-i laṭīfe vardır, ġālib-i ṭabʿı bürūdettir ve ḳabḍı berdinden eks̱erdir ve benzer ki berdi derece-i ūlāda olup yübūseti derece-i s̱āniye ḥudūduna dāḫil ola.

Fī-Beyānı'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: İshāli ve ʿaraḳı ḥabs eder ve keẕālik ruṭūbetin bir ʿuḍva nezfi ve seyelānını ḥabs ve menʿ eder. Ās ile ḥammām-da beden delk olunsa ve oğulsa bedeni taḳviye eder ve taḥt-ı cildde olan ruṭūbeti neşf edip izāle eder. Ve suda kaynatıp ṭabīḫi ile münkesir olan kemiklere neṭūl kılınsa kırılan kemikleri sürʿat ile cebr eder yaʿnī bitiştirir. Ve ḥurāḳası bedenin rāyiḥasını taṭyīb etmekte tūtiyāya bedel olur. Ve her nezften için ās ile olan leṭūḫ ve ḍımādın menfaʿati olur, keẕālik meşrūben dahi nefʿi olur. Ve āsın kendi gibi olur āsın rubbu ve s̱emeresinin rubbu.

---

24 Ās maʿrūftur ve ḥüsn-i manẓarı vardır, onun için ehl-i Şām adına "ḳıf ve unẓur" derler.

25 "Bünk" bā-i muvaḥḥade ve nūn ile ṭīb maʿnāsına olduğu *Ḳāmūs*'ta muṣarraḥtır. Lüġat-i Ḥalīmī'de bünk bīḫ maʿnāsına olduğu meẕkūrdur. Āsın ẕikr olunan cüzʾüne bünk ismini istiʿāre iki maʿnāya dahi münāsibdir.

26 Ve ẕikr olunur ki āsın elvānı üç levndir: Biri aḫḍardır ve bu nevʿ ās-ı müşāheddir ve biri azraḳ-ı Rūmīdir, bunun vücūdu olmamağa ḳarībdir ve biri dahi aṣfer-dir, bu nevʿ arāḍī-i baʿīdede olur. Ve āsın reyḥānīsi iki cinstir, biri ḫusrevānīdir, yaprağı ʿarīḍ olur ve biri daḳīḳtir.

Ve rubbun ḳabḍı tebrīdinden aḳvā olur ve taġdiyesi ḳalīle olur. Ve eşribe-i ḳābıḍalarda şarāb-ı āsa hem ṭabᶜı ᶜaḳl ve hem riye vecaᶜlarına öksürüğe nefᶜi olmakta muᶜādil bir şarāb olmaz.

Fī-Beyānı Nefᶜihi li-Emrāḍı'z-Zīneti: Āsın dühnü ve ᶜuṣāresi ve ṭabīḫi şaᶜrın ve tüylerin kökünü taḳviye edip pekiştirir ve tüyleri tesāḳuṭtan menᶜ eder ve tüyleri uzatır ve karartır ḫuṣūṣan bu fiᶜli āsın ḥabbı ziyāde işler. Ve ḥabbının zeyt içinde maṭbūḫu teri menᶜ eder ve damarlarda ḥādis̱ olan saḥcı ıṣlāḥ eder. *Baᶜḍı nüsḫalarda "zeyt" bedeline "zübd" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve āsın yaprağının kurusu koltukta olan ve uylukta kısık maḥallde olan rāyiḥa-i kerīheyi izāle eder. Ve külü yaᶜnī remādı tūtiyāya bedel olur, kelefi ve nemeşi tenḳıye eder ve behaḳı cālī olur.

Fī-Beyānı Nefᶜihi li-Emrāḍı'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ās zeyt ile istiᶜmāl olunsa şişleri ve ḥumreti ve nemleyi ve bes̱releri ve ḳurḥaları ve şerāyı ve iki elde ḥādis̱ olanları ve nārın ḥarḳını bi'l-cümle teskīn eder. Kez̠ālik āsın şarābı ve varaḳı dahi zeyt ile ve ḫamr ile taḫbīṣ olunup yaᶜnī karıştırılıp ḍımād olunsa o āfetlere menfaᶜati olur. Ve kez̠ālik onlara dühn-i āsın ve dühnünden maṣnūᶜa olan merhemlerin dahi nefᶜi olur. Ve dāḫıs üzere [yaᶜnī] parmaklarda ẓuhūr edip dolama taᶜbīr olunan veremlerin üzerine āsın kurusu z̠erūr kılınsa nefᶜi olur, kez̠ālik āstan mütteḫaz̠ olan ḳayrūṭīnin dahi nefᶜi olur. Ve kaçan āsın s̱emeresi şarāb ile ṭabḫ olunup ḍımād ittiḫāz̠ olunsa elde ve ayakta olan ḳurḥaları ve ḥarḳ-ı nārı yaᶜnī āteş yanığını sağaltır ve teneffuṭtan yaᶜnī kabarlar iḥdāsından bi-meşiyyetillāhi taᶜālā menᶜ eder ve kez̠ālik külünden ḳayrūṭī ittiḫāz̠ olunsa o ḳayrūṭī dahi bu fiᶜli işler.

Fī-Nefᶜihi li-Ālātı'l-Mefāṣılı: Āsın s̱emeresi şarāb ile ṭabḫ olunsa o maṭbūḫ ile ḍımādın istirḫā-i mefāṣıla nefᶜi olur, kez̠ālik o maṭbūḫ yaralanan ve kesr olunan kemiğin küsūru üzere ṣabb olunsa nefᶜi olur.

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Ās burun kanını ḥabs eder ve ḥazāzı[27] cālī olur ve başta ẓuhūr eden ḳurḥaları kurutur. Ve kulakta olan ḳurḥayı ve ḳayḥı mā-ı ās taḳṭīr olunsa kurutur. Ve şarāb-ı ās diş etlerinin istirḫāsına nāfiᶜ olur. Ve yaprağı şarāb ile ṭabḫ olunup ḍımād olunsa ṣudāᶜ-ı şedīde nefᶜi olur. Ve şarābı nebīz̠ içmezden muḳaddem şürb olunsa ḫumārı menᶜ eder.

---

27 "Ḥazāz" bart baştan nuḫāle mis̱ālinde dökülen koğaklardır.

Fī-Nefᶜihi li-Emrāḍı'l-ᶜAynı: Remedi teskīn eder ve gözün cuḥūẓuna ve çukurlanmasına nefᶜi olur. Ve ās şaᶜīr ile ṭabḫ olunsa gözün şişine nefᶜi olur. Ve āsın külü ve remādı gözde ḥādis̱ olan ẓufre ᶜilletinin devāsına [142b] katılır.

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Ās ḳalbi taḳviye eder, ḫafaḳānı giderir ve izāle eder ve s̱emeresi ḥalāveti ḥasebiyle öksürüğe nāfiᶜ olur ve öksürük ṣāḥibinde ishāl var ise ishāli dahi ḳaṭᶜ eder ve s̱emeresinden ve rubbundan her biri nefs̱-i deme nāfiᶜ olur.

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ās miᶜdeyi taḳviye eder ve ḫuṣūṣan āsın rubbu ve ḥabbı miᶜdeye fuḍūlün seyelānını menᶜ eder.

Fī-Menfaᶜatihi li-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Āsın s̱emeresinin ᶜuṣāresi bevli idrār eder ve āsın kendisi ḥurḳat-i bevli ve ḥurḳat-i mes̱āneyi menᶜ eder ve ḥayḍın dürūrunu menᶜe nāfiᶜ olur. Ve mā-ı ās ṭabᶜı ᶜaḳl eder ve ṭılā olunsa ishāl-i merārīyi ve ishāl-i sevdāvīyi ḥabs eder. Ve dühn-i ḥall ile istiᶜmāl olunsa balġamı ᶜaṣr edip ishāl eder. Ve s̱emeresinin maṭbūḫu ruṭūbāt-ı raḥimi seyelāndan menᶜ eder. Ve ḍımādının bāsūra nefᶜi olur ve ḫuṣyenin veremine ve şişine nefᶜi olur ve maḳᶜadenin ḫurūcuna. Ve kez̠ālik raḥime maṭbūḫunun nefᶜi olur.

Fī-Nefᶜihi li's-Sümūmi: Rüteylā ᶜaḍḍına āsın nefᶜi olur, kez̠ālik s̱emeresini şarāb ile içmeğin rüteylā ᶜaḍḍına nefᶜi olur ve ᶜaḳreb sokmasına dahi nefᶜi olur.

Elifiyye Devāların Beşincisi Aḳāḳıyādır: اقاقيا

Aḳāḳıyānın[28] māhiyyeti ḳaraẓın ᶜuṣāresi olur ve o ᶜuṣāre kurutulur ve baᶜdehu ondan ḳurṣ ittiḫāz̠ olunur. Ve onda lez̠ᶜ vardır lālin bal ile o lez̠ᶜ izāle olunur. Ve onun iki cevheri olur, bir cüzʾī arḍī olur ve cüzʾ-i āḫeri cevher-i laṭīf olur, aḳāḳıyānın lez̠ᶜi o cüzʾ-i laṭīf ḥasebiyle olur ve aḳāḳıyā ġasl olunsa yaᶜnī yıkansa o cüzʾ-i laṭīf zāil olur. Ve aḳāḳıyā o ḥiddet ḥasebiyle ᶜumḳa ve bāṭına nāfiz̠ ve ġāiṣ olup cevher-i arḍı ḥasebiyle bāṭını tebrīd eder.

---

28 اَلْقَرَظُ [el-ḳaraẓ] (bi-fetḥi'l-ḳāfi ve'r-rāʾi) bir aṣl yapraktır, varaḳu's-selem derler, onunla saḫtiyān dibāġat ederler; ve minhu: أَدِيمٌ مَقْرُوظٌ ve كَبْشٌ قَرَظِيٌّ منسوب إلى بلد والقرظ هو اليمن لأنها منابته Aḫterī. "Ḳaraḍ" bir dikendir ki nebātı şecer ḳadar olur ve dalları sarkar, ḳāimen ve müsteviyen durmaz; ḥabbı lūbiyā gibi ḳurūn içinde ve türmüs ḳadar olur; varaḳı ve s̱emeri ile dibāġat olunur. Ve s̱emerinin ᶜuṣāresi aḳāḳıyādır. Ve ḫām iken olan ᶜuṣāre ecved olur. Tafṣīli *Mā-lā-Yesaᶜu*'da mez̠kūrdur.

Fī-Beyānı'l-İḫtiyārı: Aḳāḳıyānın ziyāde ceyyidi ve nāfiᶜi kokusu güzel olup ve levni karaya māil yeşil ve veznde ağır ve ṣalābetli olandır.

Fī-Beyānı'ṭ-Ṭabᶜı: Aḳāḳıyānın maġsūlü derece-i s̱āniyede bārid ve müceffif olur. Ve maġsūl olmayan aḳāḳıyā ūlāda bāriddir ve yübsü s̱ālis̱enin ḥudūdunda olur

Fī-Beyānı'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Aḳāḳıyā ḳābıḍdır, demi seyelāndan menᶜ eder.

Fī-Beyānı'z-Zīneti: Tüyü karartır, levni güzel eder ve sovuktan ᶜārıḍ olan yarıkları onultur.

Fī-Beyānı Nefᶜihi li'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Evrām ve büs̱ūrdan āsın menfaᶜati olanlarına aḳāḳıyānın dahi nefᶜi olur. Ve dāḫısa dahi menfaᶜati olur. Yumurta akı ile ḫalṭ olan aḳāḳıyānın āteş yanığına ve ıssı şişlere menfaᶜati olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: İstirḫā-i mefāṣılı aḳāḳıyā menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Ağızlarda ḳurḥa ḥudūs̱una māniᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Gözü ḳuvvetlendirir ve ġılẓati telṭīf edip başarı ḥiddetli eder lākin gözde bu menfaᶜati Mıṣrī olan aḳāḳıyānın olur, bundan mā-ᶜadānın ᶜaynda menfaᶜati olmaz. Ve göz ağrısını defᶜ ve teskīn eder ve gözde ḥādis̱ olan kızıllığı dahi teskīn eder ve ẓufre edviyesine dāḫil olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Aḳāḳıyā ile ḍımād veyāḫūd iḥtiḳān olunsa veyāḫūd aḳāḳıyā şürb olunsa ṭabīᶜatı ᶜaḳl ve ḥabs eder ve saḥcdan ve kan ile ishālden menfaᶜati olur ve raḥimde seyelān-ı ruṭūbeti ve raḥimin nütūʾunu menᶜ ve defᶜ eder ve raḥimi maḥalline redd eder, kez̠ālik maḳᶜadenin nütūʾunu redd eder ve istirḫāsına nefᶜi olur.

Elifiyye Olan Devā-i Müfredin Altıncısı İsḳīl Olur: اسقيل

Onun māhiyyeti budur: İsḳīl[29] bir baṣaldır ki ona baṣal-ı fār derler, fārı ḳatl eder, onun için o ismle tesmiye olunur. Ve onun ḥarāfet-i ḳaviyyesi olur lākin ṭabḫ veyāḫūd şeyy olunsa ḳuvveti münkesire olur. Ve isḳīl şeyy olunsa o meşvīnin ṣūreti şeftali kurusunun ṣūreti gibi olur ve levni aṣfer olup beyāḍa māil olur. Ve isḳīlin bir nevᶜi vardır ki o nevᶜe ḳattāl tesmiye

29 İşbu isḳīl ᶜunṣul olmak üzere yazılır lākin *Ḳānūn*'da ᶜunṣul ẕikr olundukta baᶜḍı maḥallinden müttehid olmak ve baᶜḍı maḥallinden ᶜunṣula muḫālif olmak fehm olur.

olunur. Ve baʿḍılar ẓann ederler ki bu nevʿ isḳīl bülbūs[30] tesmiye olunan devādır onun için ki ḳattāl olan isḳīlin baʿḍı ʿalāmetleri bülbūsta dahi bulunur lākin onların ḳavleri ḫaṭādır belki ḥaḳḳ budur ki bülbūs ve isḳīl-i ḳattāl başka başka devālardır.

Fī-Beyānı'l-İḫtiyārı: İsḳīlin ceyyidi levni ḳavī olup berīḳi yaʿnī lemeʿānı ve ṭaʿmında ḥiddet ve merāret ile ḥalāveti olandır.

Fī-Beyānı'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i s̱āniye ḥudūdunda yābis olur.

Fī-Beyānı'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Muḥallildir ve demi ve fuḍūlü ẓāhir-i bedene cez̲z̲ābdır, muḥrıḳ ve muḳarriḥtir. Ve keymūsāt-ı ġalīẓayı cidden telṭīf ve taḳṭīʿ etmekte ḳavīdir ve ḳuvvet-i taḳṭīʿi tesḫīninden ziyādedir. Ve isḳīlin sirkesi ḍaʿīf olan bedeni ḳavī eder ve bedene ṣıḥḥat ifāde eder

Fī-Nefʿihi li-Emrāḍı'z-Zīneti: İsḳīl ile siğillere ṭılā olunsa ḳalʿ eder. Ve zeyt ile ve rātīnec ile terkīb olunup ṭılā olunsa tüyü bitirir. Devāü'l-ḥayye ve devāü's̱-s̱aʿleb mis̱lli maraḍlara ṭılā olunup delk olunsa nefʿi olur. Ve topuk yarığına nefʿi olur ḫuṣūṣan çiğinin ortasının topuk yarığına nefʿi ziyāde olur. Ve sirkesi levni taḥsīn eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ẓāhir-i bedende olan ḳurḥalara menfaʿati olur. Ve ekli aḥşāda olan ḳurūḥa muḍırr olur. Ve isḳīl ile delk olunsa delk olunan ʿuḍvu taḳrīḥ eder.

Fī-Beyānı'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Selīm olan ʿaṣaba ḳalīlen ḍararı olur lākin aʿṣāb ve mefāṣıl ağrılarına ve fālic ve ḫāṣṣaten ʿırḳu'n-nesāya menfaʿati olur, kez̲ālik sirkesinin ve şarābının dahi o ağrılara nefʿi olur.

Fī-Nefʿihi li-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Ṣarʿa ve mālīḫūlyāya nefʿi olur. Ve ḫalli yaʿnī sirkesi diş etlerini şedd edip pekiştirir ve ḥareket eden dişlerini s̱ābit eder ve ağız kokusunu defʿ eder.

Fi'l-Aʿḍāı'l-ʿAynı: İsḳīlin ekli başarı ḳuvvetlendirir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Rebvden ve eski öksürükten ve ḫuşūnet-i ṣavttan nefʿi olur eger o devādan es̱ūlesāt-ı s̱elās̱eden yaʿnī dokuz ḳīrāṭ devā

30 Bülbūs ism-i Yūnānīdir, lüġat-i Fārsīde ona zīr derler ve baʿḍı kerre baṣal-ı zīr dahi derler ve beyne'l-ʿArab baṣalu'z̲-z̲iʾb derler, Türkīde yaban soğanı denmekle maʿrūftur. O soğanın ṭāḳları olmaz yaʿnī kat kat olmaz, ammā isḳīl ve ʿunṣul ada soğanı demekle maʿrūftur ve ṭāḳları olur.

bal ile saḳy olunur ise. Ve isḳīlin sirkesi ḥalḳı yaᶜnī boğazı taḳviye eder ve ıṣlāḥ edip nefᶜi olur.

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ṣalābet-i ṭıḥāle nefᶜi olur, miᶜdeyi ve haḍmı taḳviye eder ve ṭaᶜāmı ṭufüvvden yaᶜnī miᶜdenin ağzına çıkmasından menfaᶜati olur. Ve isḳīlin sirkesinde dahi bu menfaᶜatler olur. Ve isḳīlin sülāḳasını ṭıḥāli olan kimse kırk gün ḳadar içse nefᶜi olur. Ve baᶜḍılar derler ki maṭḥūl olan kimseye kırk bir gün ḳadar isḳīl taᶜlīḳ olunsa ṭıḥāli ẕevebān edip erir ve istisḳāya ve yereḳāna nefᶜi olur.

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: İsḳīl ḳuvvet ile bevli idrār eder. Ve şarābının ve sirkesinin dahi ḳavī idrārı olur ve ᶜusr-i bevle dahi nefᶜi olur ve ṭams̱ı idrār eder ḥattā isḳāṭ eder yaᶜnī cenīni düşürür. Ve sirkesi ve şarābı dahi bu fiᶜli işler. Ve iḫtināḳ-ı raḥime fāidesi olur. Ve sirkesinin dahi iḫtināḳ-ı raḥime fāidesi olur. Ve aḫlāṭ-ı ġalīẓayı ishāl eder ḫuṣūṣan meşvī olan isḳīlin ishāli ziyāde olur. Ve isḳīl altı mis̱li milḥ ile cemᶜ olunup aç karnına iki filcāre *ve baᶜḍı nüsḫada iki milᶜaḳa* şürb olunur. *"Filcāre" bir mis̱ḳāl ve nıṣf mis̱ḳāldir. Ve milᶜaḳa-i devā bir mis̱ḳāldir.* Meslūḳu dahi bu minvāl üzere şürb olunur. Ve isḳīlin bezri ve toḫumu dahi daḳḳ-ı nāᶜim ile daḳḳ ve saḥḳ olunup bir kuru āniye yaᶜnī kāse içinde bal ile ḫalṭ olunup ekl olunur ve bu vech ile ekl olunan bezr ṭabīᶜatı telyīn eder [143a] ve maḳᶜadeye ve raḥim vecaᶜlarına menfaᶜati olur ve maġṣa yaᶜnī sancıya nefᶜi olur.

Fī-Nefᶜihi li'l-Ḥummayātı: İsḳīlin sirkesi müzmin olan nāfiḍe nefᶜi olur.

Fī-Nefᶜihi li's-Sümūmi: Deyilir ki isḳīl kapı üzerine asılsa o dārdan hevāmmı yaᶜnī muḍırre olan ılan ve ᶜaḳreb ve mūẕī böcek mis̱lli ḥaşerātı menᶜ eder ve fārı ḳatl eder.[31] İsḳīl pād-zehrdir, sirke ile kaynatılıp ḍımād olunsa ılan sokan kimseye nefᶜi olur.

Fī-Beyānı'l-Ebdāli: Bedeli bir mis̱li ḳardemānā ve s̱ülüs̱ miḳdārı vecc ve s̱ülüs̱ miḳdārı ḥamāmādır.

---

31 Hevāmmı rāyiḥası ile helāk [eder.] Ve baᶜḍılar der ki hevāmmın ayağı dokunsa topal olup baᶜdehu helāk olur. Ve bir nesne içine konulup fāre iṭᶜām olunsa sāᶜatiyle ölür ve kurur ve şişip ruṭūbeti akmaz.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Yedincisi İẕḫirdir: اذخر

İẕḫirin[32] māhiyyeti maʿrūfedir. Bir ṣınfı aʿrābi olur, rāyiḥası ṭayyibdir ve āḫer ṣınfı dahi ācāmīdir;[33] bu ṣınfın baʿḍısı ince ve katı olur ve baʿḍısı kalın ve ziyāde rıḫv ve yumuşak olur ve bunun rāyiḥası olmaz, pişkin değildir.

Yanımızdaki olan Ḳānūn nüsḫalarında "ācāmī" vāḳiʿ olmuştur lākin baʿḍı kütüb hāmişinde iẕḫir beyānında "aʿcāmī" vāḳıʿ olmuştur, Allāhu aʿlem ṣavāb olan dahi odur, ḳısm-ı evvel aʿrābī ve ḳısm-ı s̱ānī aʿcāmī olmak ziyāde münāsib olur.

Dīsḳūrīdūs der ki iẕḫir iki nevʿ olur; bir nevʿinin s̱emeresi olmaz ve āḫer nevʿinin esvedü'l-levn s̱emeresi olur.

Fī-Beyānı'l-İḫtiyārı: İẕḫirin ziyāde ceyyidi ve efḍali aʿrābiyye olup levni aḥmer ve rāyiḥası ziyāde zekiyye ve keskin olan ṣınfıdır. Ve o ṣınf dahi efḍaldir ki onun fiḳāḥı ve çiçeği ḥumrete māil ola ve teşaḳḳuḳ edip açıldıkta levni firfīrī[34] ve nebti ince olup elde oğulup teftīt olunsa ṭīb-i rāyiḥası gül rāyiḥasına müşābih ola. Ve eks̱er-i menfaʿati zehrinde ve fiḳāḥında[35] ve aṣlında olur yaʿnī çiçeğinde ve kökünde olur. Ve dalları lisānı leẕʿ ve iḥrāḳ edip ḥiddetlendirir.

Fī-Beyānı'ṭ-Ṭabʿı: Ācāmīde ḳuvve-i müberride vardır; İbn Cüreyc katında iẕḫirin küllīsi bāriddir. Ve kökünün ḳabḍı eşeddir ve fiḳāḥının tesḫīn-i yesīri vardır ve ḳabḍı isḫānından azdır. Ve ḳarīb olur ki iẕḫirin aʿrābī olan ṣınfı ve ācāmīden dahi ṭabīʿatında ḥarāret olanların yübūseti derece-i s̱āniyede ola.

---

32 Mekke ayrığı dedikleri kokulu ḥaşīştir, ona ḫılāl-i Meʾmūnī derler; dāl-i mul-i muʿceme iledir lākin eṭıbbā arasında dāl-i mühmele ile şöhreti vardır.

33 "Ācāmī" "eceme"ye mensūb demektir. "Eceme" sık ağaçlık maʿnāsınadır. Hāmişte meẕkūr olan "ecāmī" bedeline "aʿcāmī" tesmiyesi *Minhāc*'dan menḳūldür ve *Minhāc*'ı teʾyīd eder İbn Kütbī'nin kelāmı, o kelām budur: وغلط الرازيي بجعل صنف منه لانه اشتبه عليه وغلط بعده من قلده İntehā.

34 *Ḳāmūs*'ta "firfīr" circīr vezni üzere bir nevʿ levnin ismidir, lüġatlerde firfīr benefşe olmak üzere muḥarrerdir.

35 *Ḳānūn*'da zehr ile fiḳāḥ maʿan ẕikr olunmuştur, ẓāhir budur ki ʿaṭf-ı tefsīrīdir lākin baʿḍı müfredātta farḳ olunup yapraktan evvel çıkan çiçeğe zehr derler ve yapraktan sonra çıkan çiçeğe fiḳāḥ der[ler] diye taḥrīr olunmuştur, ona bināen ikisi dahi ẕikr olunmuştur demek cāiz olur.

Fī-Beyānı'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: İẕḫirde ḳabḍ vardır, onun için her hangi mevḍiᶜden ve hangi ᶜuḍvdan dem nezf eylese iẕḫirin fiḳāḥı yaᶜnī çiçeği o demi ḥabs eder ve nezf ve ẓuhūrdan menᶜ eder. Ve iẓḫirin dühnünde dahi ḳabḍ ve taḥlīl olur. Ve bu fiᶜllerde iẕḫirin kökü ziyāde ḳavī olur ve ṭabīᶜatı ḳabḍ eder ve mevāddı inḍāc ve telyīn eder ve damarların ağzını açar ve bāṭında olan vecaᶜları ve ḫuṣūṣan raḥimde olan vecaᶜı teskīn eder ve riyāḥı taḥlīl eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Dühn-i iẕḫir ḥikkeye nāfiᶜdir ḥattā ḥayvānda ẓuhūr eden giciğe dahi nāfiᶜdir.

Fī-Nefᶜihi li-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: İẕḫirin ṭabīḫi evrām-ı ḥārreye ve bāṭında olan ṣalābete ve aḥşāda olan evrām-ı bārideye nefᶜ verir.

Fī-Nefᶜihi li-Emrāḍı'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: ᶜAḍalāta nefᶜi vardır ve teşennüce dahi nāfiᶜdir eger fülfül ile rubuᶜ mis̱ḳāl miḳdārı şürb olunsa. Ve ḥabbı iᶜyāyı izāle eder.

Fī-Nefᶜihi Min-Emrāḍı Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: İẕḫir başı ağırlaştırır ḫuṣūṣan ācāmī ṣınfı ziyāde başı s̱aḳīl ve ağır eder lākin iẕḫir-i ācāmīnin iki ḳısmından daḳīḳ ve ḳuḍbānı ince olan ḳısmı baş ağrısı iḥdās̱ eder ve ağlaẓ olup dalları kalın olan ṣınfının toḫmu münevvim ve muḫaddir olur. Ve bi'l-cümle iẕḫir diş etleri taḳviye eder ve diş etlerinin ruṭūbātını neşf edip izāle eder. Ve fiḳāḥı reᵓsi tenḳıye eder.

Fī-Nefᶜihi Min-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: İẕḫir akciğer ağrısına nāfiᶜdir. Ve iẕḫirin çiçeği kan tükürmekten nefᶜi olur.

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: İẕḫirin kökü miᶜdeyi taḳviye eder ve ṭaᶜāma iştihā getirir. Ve yine iẕḫirin kökü ġas̱eyānı teskīn eder eger kökten bir mis̱ḳāl istiᶜmāl olunur ise ḫuṣūṣan bir mis̱ḳāl aṣla bir mis̱ḳāl fülfül katıla o mürekkebin teskīni ziyāde olur. Ve çiçeğin miᶜde vecaᶜına nefᶜi vardır ve vecaᶜı teskīn eder ve miᶜde ve kebid veremlerine nefᶜi olur.

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Raḥimde olan ağrılara ḫāṣṣaten iẕḫirin nefᶜi olur. Ve iẕḫiri ṭabḫ edip raḥiminde verem-i ḥārrı olan hatunlar o maṭbūḫta otursalar nāfiᶜdir. Keẕālik o maṭbūḫtan ḳaṭūr ittiḫāẕ olunup raḥime damlatılsa veyāḫūd o maṭbūḫ tebḫīr olunup raḥime buḫārı ile tütsü verilse o vereme nefᶜi olur ve bevli ve ṭams̱ı idrār eder. Ve iẕḫir ḥaṣātı teftīt eder yaᶜnī parçalar. Ve iẕḫir ṭabīᶜatı ᶜaḳl ve ḥabs eder ḫuṣūṣan ācāmī ṣınfının iki

ḳısmı yaʿnī ḳuḍbānı daḳīḳ veyāḫūd ġalīẓ olanları bu fiʿlleri ziyāde işler ve o iki ācāmīler nezf-i demi ḳaṭʿ eder. Ve fiḳāḥının böğrek ağrılarına ve böbrek deminin nezfine nefʿi olur. Ve bir mis̱ḳāl iẕḫirin kökü fülfül yaʿnī büber ile ḫalṭ olunsa istisḳāya nefʿi olur. Ve fiḳāḥının maḳʿade şişlerine nefʿi olur.

Fī-Nefʿihi Mine's-Sümūmi: Dalları ġalīẓ olan iẕḫirin köküne yakın olan maḥallden yaprağı aḫẕ olunup ter ü tāze iken hevāmm-ı arḍın soktuğu maḥalle ḍımād olunsa nefʿi olur.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Sekizincisi Esārūn Demekle Maʿrūf Olan Devādır: اسارون

Fī-Beyānı'l-Māhiyyeti: Esārūn[36] bir nevʿ ḥaşīşedir ki onun büzūr-ı kes̱īresi olur ve kökleri müteʿaḳḳid ve muʿvecc olur yaʿnī düğümlü olur, s̱īle yaʿnī ayrık dedikleri nebte benzer ve rāyiḥası ṭayyibdir ve lisānı leẕʿ edip dalar. Ve çiçeği köküne ḳarīb olan iki yaprak arasından çıkar ve zehresinin levni firfīrī olur ve benc zehrine yaʿnī çiçeğine müşābih olur. Ve o nebtin kökü sāir maḥallerinden ziyāde menfaʿatlidir.

Ve esārūnda vecc yaʿnī eğir ḳuvveti vardır, ammā esārūnun kökü eğirden ḳuvvetlidir.

Ṭabʿ ile olan nüsḫada esārūn kökü Ṣīn memleketinden meclūbdur diye taḥrīr olunmuştur, sāir nüsḫalarda bu kelām yoktur belki müfredāt-ı sāirede yazılan İfrīḳiyye ve İfrenc bilādında bulunur ve ecvedi Maġrib-i Şimālī bilādında cezīre-i Ḫaḍrā nām maḥallden meclūb olur diye muḥarrerdir.

Fi'l-İḫtiyārı: Esārūnun ziyāde ecvedi ve menfaʿatlisi rāyiḥası zekiyye ve keskin olandır.

Fī-Beyānı'ṭ-Ṭabʿı: Esārūnun ṭabīʿatı derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir. Ve baʿḍılar der ki esārūnun yübūseti ḥarāretinden azdır, ḥarāreti eks̱erdir.

Fī-Beyānı'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Esārūn müfettiḥtir ve bāṭında olan ağrıları ve evcāʿı teskīn eder ve ḫuṣūṣan bizim istisḳā bābında ẕikr edeceğimiz vech üzere olan nuḳūʿu bu fiʿlleri ziyāde işler. Ve esārūn mülaṭṭıf ve muḥallildir ve aʿḍā-i bārideyi ıssı eder ve cilāsı dahi olur.

36 Fī-zamāninā kedi otu diye meşhūrdur ve *Ġāyetü'l-Beyān* tercümesinde dahi o vechle ẕikr olunmuştur lākin İbn Kütbī ve Şāh Muḥammed-i Kazvīnī kedi otu dedikleri oğul otudur diye taṣrīḥen yazarlar.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: ᶜIrḳu'n-nesā maraḍında nefᶜi olur. Ve eski olan verikeyn ağrılarından esārūnun nefᶜi olur ḫuṣūṣan istisḳā bābında ẕikr edeceğimiz nuḳūᶜun nefᶜi ziyāde olur.

Fī-Nefᶜᶜihi li-Aᶜḍāı'l-*ᶜAynı:* Ṭabaḳa-i ḳarniyyenin ġılẓatine ve katılığına esārūnun nefᶜi olur ve ᶜayn teşrīḥ olunduğu maḥallde ṭabaḳa-i ḳarniyye maᶜlūme olur.

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Esārūn kebidde olan süddelere cidden nāfiᶜ olur ve kebidin ṣalābetine dahi nāfiᶜ olur. Esārūndan üç misḳāl aḫẕ olunup on iki ḳūṭūlī ᶜaṣīr içinde iki ay miḳdārı terk olunup nuḳūᶜ olduktan sonra tervīḳ ve taṣfiye olunup istiᶜmāl olunsa yereḳāna ve istisḳāya nāfiᶜ olur ve ḥummāya nefᶜi [143b] ziyāde olur ve ṣalābet-i ṭıḥāle cidden nāfiᶜ olur.

Fī-Nefᶜihi li-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevli ve ḥayḍı idrār eder ve mes̱āneyi ve böbrekleri taḳviye eder ve baṭnı tenḳıyede ḫarbaḳ-ı ebyaḍ gibi olup ishāl eder. Ve bir şerbeti yedi mis̱ḳāl olur, mā-ı ᶜasel ile şürb olunur ve menīyi ziyāde eder.

Elifiyye Olan Devāların Dokuzuncusu Anzerūt Dedikleri Devādır: انزروت

Fī-Beyānı'l-Māhiyyeti: Anzerūt bir şecere-i şāyikenin ṣamġıdır yaᶜnī Fürs memleketinde bir nevᶜ dikenli ağaç vardır, anzerūt o ağacın sakızıdır, *günlük ḫurdesi gibi ẓuhūr eder*; ṭaᶜmında merāret olur, acıdır. Ve levni aṣfer veyāḫūd aḥmer veyāḫūd ikisinden mürekkeb olur.

Fī-Beyānı'l-İḫtiyārı: Ziyāde ceyyidi ve efḍali levni sarıya māil olup lübāna müşābih olandır. *Lübān günlüğe derler.*

Fī-Beyānı'ṭ-Ṭabᶜı: Baᶜḍı eṭıbbā der ki derece-i s̱āniyede ḥārr olur ve derece-i ūlāda yābis olur. Ve İbn Cüreyc der ki diyār-ı Fürs'te olan anzerūtun ṭabᶜı cidden ḥārr olur.

Fī-Beyānı'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Anzerūt muġarrīdir lākin leẕᶜi yoktur, onun için idmāli ve ilḥāmı olur yaᶜnī veremin māddelerini cemᶜ eder ve et bitirir. Ve anzerūt merhemlere katılır. Ve anzerūtta ḳuvve-i lāḥice vardır yaᶜnī fürceleri ḍayyiḳ etmek ḳuvveti vardır, o ḳuvvet ile yaraların boş

maḥallini bitiştirip sedd eder.[37] Ve anzerūtta merāret ḳuvveti dahi vardır, bināen ʿaleyh inḍāc ve taḥlīli olur.

Fī-Emrāḍı'z-Zīneti: Anzerūtu şürb etmeğe müdāvemet edip mütevātiren istiʿmāl eden kimsede ṣalaʿ ḥādis̱ olup başlarının tüyü azalır ḫuṣūṣan pīrlerin ṣalaʿı ziyāde olur.

Fī-Nefʿihi li'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Evrāmın ve şişlerin küllīsi sākin olur anzerūt ile ḍımād olunur ise.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Anzerūt laḥm-ı meyyiti ekl eder yaʿnī ḳurḥalarda cānsız ve fāsid etleri ifnā eder ve cirāḥāt-ı ṭariyyeyi yaʿnī tāze yaraları idmāl eder ve vüs̱āyı yaʿnī yerinden oynamış mafṣalları cebr ve ıṣlāḥ eder. Cebr-i ves̱y için anzerūtun muḫallili ve anzerūtun müceffif olan aṣlının muḫallili istiʿmāl olunur.

Fī-Nefʿihi li'l-Aʿḍāı'r-Reʾsi: ʿAsel ile bir fetīle ittiḫāẕ olunup o fetīle anzerūta bulaştırılsa ve āfetli olan kulağa idḫāl olunsa ḳalāil-i eyyāmda yaʿnī az günlerde ṣıḥḥat bulup bürʾ ḥādis̱ olur.

Fī-Nefʿihi li-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Göz ağrısından ve remaṣtan yaʿnī göz çapaklanmaktan ve ḫāṣṣaten göze inen nāzileden anzerūtun nefʿi olur ḫuṣūṣan anzerūt eşek sütü ile terbiye oluna, o zamān göze nefʿi ziyāde olur ḫuṣūṣan gözde olan ḳaẕāyı yaʿnī göze batan nesneleri iḫrāc eder.

Fī-Nefʿihi Min-Emrāḍı Aʿḍāı'n-Nefḍi: Anzerūt balġam-ı ḫām ve balġam-ı ġalīẓi ishāl eder ḫuṣūṣan verikte ve mefāṣılda olan balġam-ı meẕkūrları ziyāde ishāl eder. Anzerūtun şerbeti bir dirhem olur. Ve ıṣlāḥı eṭıbbānın ḳavli üzere besfāyec ile olur.

Elifiyye Olan Devāların Onuncusu Übhül Dedikleri Devādır ki Türkīce Ardıç Yemişi Derler: ابهل

Fī-Beyānı'l-Māhiyyeti: Übhül cebelī olan ʿarʿarın s̱emeresi olur. O s̱emere zuʿrūra yaʿnī alıç dedikleri yemişe benzer lākin übhülün sevādı ziyāde olur ve ḥiddetli güzel rāyiḥası olur. Ve übhülün şeceri iki ṣınf olur: Bir ṣınfının yaprağı serv yaprağı gibi olur ve dikeni çok olur, ağacının ʿarḍı ziyāde olur ve ḳāmeti uzun olmaz. Ve ṣınf-ı āḫerinin yaprağı ṭarfā yaʿnī

37 Anzerūtun ḳuvve-i lāḥıcesi o ḥadde bāliġa olur ki emzikli bir kūzeye konsa deliğini sedd eder, pes istiʿmālinde iḥtiyāṭ olunmak lāzımdır.

ılgun ağacı yaprağı gibi olur ve ṭaʿmı serv ṭaʿmı gibi olur. Ve bu ṣınfın yübūseti eks̱er ve ḥarāreti eḳall olur ve bu ṣınftan iki cüzʾ aḫẕ olunsa bir cüzʾ dār-ı ṣīnī maḳāmına [ḳāim] olur.

Fī-Beyānı'ṭ-Ṭabʿı: Baʿḍı eṭıbbā der ki übhül derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir. *Ve baʿḍı nüsḫada "derece-i s̱āniye" bedeline "derece-i s̱ālis̱e" vāḳiʿ olmuştur.*

Fī-Beyānı'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Taḥlīli şedīd olur, tecfīf eder ve hem leẕʿ eder ve ḳabḍ-ı ḫafīsi olur velākin ḳuvvet ile ḳabḍ eder. Ve müsaḫḫin ve muṭayyeb dühnlere idḫāl olunur ve eks̱eriyyā dühn-i ʿaṣīre idḫāl olunur.

Fī-Nefʿihi Mine'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Übhül ile ākile üzerine ẕerūr kılınsa nefʿi olur ve ʿasel ile istiʿmāl olunsa eski ve ʿatīḳ yaralara nefʿi olur ve sāʿiye tesmiye olunan nemleye dahi nefʿi olur ve ʿuḍvu kara edici ḳurḥalara dahi nefʿi olur. Ve übhülde leẕʿ ve yübs olmakla übhül ile ḍımād olunsa ḳurḥayı ve yarayı idmāl eylemez ve cemʿ-i midde kılmaz belki tecfīf-i beyyin ile yarayı kurutur.

Fī-Nefʿihi li-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Bir miġrefe içinde yaʿnī demirden tābe gibi bir nesne içinde übhülün cevzi dühn-i ḫall ile kaynatılsa ḥattā ġaleyān-ı ḥasbī ile cevz-i übhül esved olsa ve ṣamemi olan kimsenin kulağına o dühn damlatılsa cidden nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Übhül şürb olunsa şāribi kan işer, gebe hatun içse ḥamlini isḳāṭ eder, keẕālik übhülden ḥamūle ittiḫāẕ olunsa yaʿnī übhülü dübürüne soksa veyāḫūd tedḫīn edip duḫānını istiʿmāl eylese yine o fiʿlleri işler.

Fi'l-Ebdāli: Übhüle übhülün bir vezninde olan selīḫa veyāḫūd servin cevzi bedel olur.

Elifiyye Olan Devāların On Birincisi Üşne Dedikleri Devādır ki Türkīde Ona Mīşe Yosunu Derler: اشنه

Fī-Beyānı'l-Māhiyyeti: Üşne laṭīf ve ince ḳuşūr ve kabuktur, bellūṭ ve ṣanevber ve cevz ağaçlarına sarılır ve rāyiḥa-i ṭayyibesi ve güzel kokusu olur. Ve bir ḳavm der ki üşne bilād-ı Hindūstān'dan getirilir, ḥaḳḳ olan bu ḳavldir. *Ve baʿḍı nüsḫada "Hind" bedeline "Ṣīn" vāḳiʿ olmuştur.*

Fi'l-İḫtiyārı: Ebyaḍ olan üşne ceyyid ve efḍal olur ve esvedi redī olur. *Ve ṭabᶜ ile olan nüsḫada mesṭūrdur ki Diyāsḳūrīdūs der ki üşne aṣnāfından ecved olan şervīn - شروين üzere olan üşnedir. "Şervīn" ṣanevbere derler.* Ve bundan sonra ecvedi cevz ağacında olan üşne olur. Ve bunlar içinde ziyāde ceyyidi rāyiḥası ziyāde güzel olup ve levni zürḳata māil ebyaḍ olan üşne olur.

Fī-Beyānı'ṭ-Ṭabᶜı: Üşnede bürūdet-i yesīre vardır, o bürūdet fātire olur yaᶜnī ılıcak suyun bürūdeti gibi olur ve iᶜtidāl üzere ḳabḍı vardır. Ve bir ḳavm zuᶜm eder ki üşne derece-i ūlāda ḥārr olur ve derece-i s̱āniyede yābis olur. *Ve niçe kimseler dahi üşnenin ṭabīᶜatı bāride ve yübūseti şedīde olmasını tecvīz eylediler yaᶜnī üşne ẕikr olunduğu üzere ṭıbāᶜı muḫtelife olan eşcārın kabukları menzilinde olmakla o ḳuşūrun ṭabīᶜat-ı müktesebeleri muḫtelife olur ve her ṭāifenin tecribe ile müşāhede eyledikleri keyfiyyāta ẓāhib olmakla bu iḫtilāf ḥāṣıl olur. Ṣāḥib-i Ḳānūn ke-enne ḳavl-i evvel muḫtārı olduğuna işāret için ḳavl-i s̱ānīyi zuᶜm ve ḳavl-i s̱ālis̱i "ḳāleti'l-ḫavz"[38] ile taṣdīr eyledi.*

Fī-Beyānı'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Üşne için ḳuvve-i ḳābıḍa ve ḳuvve-i muḥallile cemīᶜan mevcūdedir, telyīn ḳuvveti dahi vardır. ḫuṣūṣan ṣanevberiyyenin ḳabḍı muᶜtedil olur. Ve ḳaṭrāniyye olan üşnede teftīḥ olur, süddeleri açar ve müsterḫī olur, gevşek olan luḥūmu cidden şedd edip bağlar. Ḳaṭrāniyyeden murād ṣanevberin bir nevᶜi vardır ki ona şernīn derler, ḳaṭrān ondan seyelān eder ve şernīnde tekevvün eden üşnede bu fiᶜller olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Evrām-ı ḥārre üzere üşne ile ṭılā olunur ve o ṭılā ile verem sākin olur ve ṣalābāt taḥlīl olunur ve verem-i rıḫvı teskīn eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Eṭıbbā zuᶜm ederler ki iᶜyā için ittiḫāẕ olunan dühnlere üşne idḫāl olunur ve ṣalābātı taḥlīl eder ve ṭabīḫi dahi bu fiᶜlleri işler.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Şarāb içinde üşne nuḳūᶜ kılınsa içen kimseyi uyutur, münevvimdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Cidden baṣarı üşne rūşen eder, ᶜaynı mücellīdir. [144a]

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Ḫafaḳāna menfaᶜati olur.

---

38 "Ḫavz" cīlün mine'n-nāsi. [Bu kelimede Ragıp Paşa esas alındı, Hamidiye'de "el-cevvāz"]

Fī-Nefᶜihi Min-Emrāḍı Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ḳayᵓı ḥabs eder ve miᶜdeyi taḳviye eder ve miᶜdenin nefḫini izāle eder ḫuṣūṣan şarāb-ı ḳābıḍ içinde nuḳūᶜ kılınsa bu fiᶜlleri ziyāde eder; ḍaᶜīf olan kebidin vecaᶜına menfaᶜati olur.

Fī-Nefᶜihi Min-Emrāḍı Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Raḥimin süddelerini açar. Üşnenin su[yu] içinde otursalar raḥimin vecaᶜına nefᶜi olur ve ṭamsı idrār eder.

Fī-Beyānı'l-Ebdāli: Üşnenin bir vezni miḳdārı ḳardemānā bedel olur, keẕālik bir vezni ve s̱ülüs̱ vezni miḳdārı vecc yaᶜnī eğir üşneye bedel olur.

Elifiyye Olan Devāların On İkincisi Aẓfāru'ṭ-Ṭīb Dedikleri İblīs Tırnağı Demekle Maᶜrūftur: اظفار الطيب

Fī-Beyānı'l-Māhiyyeti: Aẓfāru'ṭ-ṭīb ḳıṭāᶜdır yaᶜnī parça parça olur, her parçaları tırnak gibidir; güzel rāyiḥası olur, ᶜıṭriyyeti vardır, āteşte iḥrāḳ olunup duḫānı istiᶜmāl olunur. Dīsḳūrīdūs der ki aẓfāru'ṭ-ṭīb aḫzāf-ı ṣadeftir yaᶜnī ẕātü'l-aṣdāf olan ḥayvānāttan birinin ṣadefidir ki o ṣadef saksı parçası gibi ḫuşūnetli olur, inci ṣadefi gibi berrāḳ ve emles ve müstevī değildir, Hind'de bir cezīrede vardır, sünbül o cezīrede olur, keẕālik aẓfāru'ṭ-ṭīb o cezīrede olur. Ve aẓfāru'ṭ-ṭīb iki nevᶜdir, biri Ḳulzumī ve biri Bābilīdir. Bābilī esved ve aṣġar olur; ikisinin dahi rāyiḥası ceyyid ve ḥasen olur. Ben ẓan ederim ki o iki nevᶜden Ḳulzumī olan nevᶜ nāsın Ḳureşī tesmiye eyledikleri nevᶜdir. Ve denilir ki Ḳureşī laḥma ve deriye muttaṣıl olur, laḥmdan ve cildden munfaṣıl ve ayrı olmaz. Ve bu nevᶜden şeyᵓ-i ḳalīl ᶜAbbādān dedikleri maḥalle ḳarīb maḥallde vāḳiᶜ olur ve eks̱eri Mekkī olup Cüdde'den meclūb olur ve bu nevᶜ ile muᶜālece olunur ve onun tenḳıyesi ve taṭyībi olur.

Fī-Beyānı'l-İḫtiyārı: Aẓfāru'ṭ-ṭībın ecvedi ve efḍali beyāḍa māil ve Ḳulzüm ve Yemen ve Baḥreyn cāniblerinde olanlardır. Ammā Bābilī olanlar cidden ṣaġīr ve esved olur. ᶜAṭṭārlar derler ki aẓfāru'ṭ-ṭībın ḫayrlısı Baḥrān'da olan olur ondan sonra Cüddī efḍal ve ḫayrlı olur. Ve ᶜAbbādān[39] cānibinde olanlar dahi her ne ḳadar şeyᵓ-i ḳalīl ise o dahi efḍal olur.

39 "ᶜAbbādān" şarḳ cānibinde bir beldedir ki verāsında maḥall-i maᶜmūr yoktur.

Fī-Beyānı'ṭ-Ṭabʿı: Aẓfāru'ṭ-ṭībın ṭabīʿatı derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir ve yübūseti derece-i s̱ālis̱eye ḳarīb olur derler.

Fi'l-Efʿāli ve'l-H̬avāṣṣı: Aẓfāru'ṭ-ṭīb mülaṭṭıftır, mevādd-ı ġalīẓayı telṭīf eder.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Aẓfāru'ṭ-ṭībın duh̬ānı ṣarʿa nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Aẓfār-ı ṭīb ile bah̬ūr ih̬tināḳ-ı raḥime tenbīh eder yaʿnī raḥimde ih̬tināḳ olduğunu raḥimin ḳuvāsına bildirir, ona bināen ḳuvā ḥareket edip o maraḍı defʿe taṣaddī eder. Ve sirke ile aẓfār-ı ṭīb içilse baṭnı taḥrīk eder. Ve Būlus nām ḥakīmin ḳavli üzere bu fiʿli aẓfār-ı ṭībın envāʿının cümlesi işler, bir nevʿe bu fiʿl mah̬ṣūṣ olmaz.

Elifiyye Olan Devāların On Üçüncüsü İnfeh̬a Olur: انفخه

Fi'l-Māhiyyeti: İnfeh̬adan[40] her ḥayvānın memede olup raḍīʿ ve ṣaġīr olanlarının miʿdesinde olan süt murād olunur. Ve infeh̬alar çoktur, her nevʿ ḥayvāndan raḍīʿ olanların her birinin bir nevʿ infeh̬aları olur, biz her nevʿi ḥayvānları ẕikr olunduğu mevāḍiʿde ẕikr eyleriz.

Fī-Beyānı'l-İh̬tiyārı: Min-ciheti'n-nevʿ ecvedi ve enfaʿı tavşan infeh̬ası olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Cemīʿan enāfih̬ ḥārr ve yābis ve nārī olur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-H̬avāṣṣı: İnfeh̬a dem-i cāmidi ve leben-i mütecebbini yaʿnī donmuş kanı ve peyniriyyete istiḥāle eden sütü ve h̬ılṭ-ı ġalīẓi taḥlīl eder ve ergin olanları dondurur, katı eder. Enāfih̬in küllīsinde taḳṭīʿ fiʿli vardır ve her seyelānı olan hatunlarda olan nezf-i ruṭūbātı menʿ eder. Ve enāfih̬in küllīsi mülaṭṭıf olur ve maʿa-hāẕā müceffif olur. Cālīnūs der ki ḳabḍa iḥtiyāc olan maḥallde ḥiddetli infeh̬ayı istiʿmāl eylemem.

Fī-Beyānı Aʿḍāı'r-Reʾsi: Enāfih̬in her hangi nevʿi şürb olunsa ṣarʿdan nefʿi olur h̬uṣūṣan ḳūfī dedikleri ḥayvānın infeh̬ası ṣarʿa ziyāde nāfiʿ olur. *"Ḳūfī" bir ḥayvāndır ki baḥr-i Rūm'da olur.*

Fī-Beyānı Aʿḍāı'ṣ-Ṣadrı: Riyede olan dem-i cāmidi infeh̬a taḥlīl eder.

Fī-Beyānı Aʿḍāı'l-Ġıdāı: İnfeh̬a sirke ile şürb olunsa miʿdede tecebbün eden sütü ḥall eder ve yine miʿdede donmuş kanı ḥall eder. Ve infeh̬a miʿdenin kendiye redī olur.

40 "İnfeh̬a" Türkīde peynir mayası derler.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Hatunlar ṭamsları ndan ṭāhire olduktan sonra infeḫayı iḥtimāl eylese gebe kalmağa iʿānet eder ve ammā baʿde'ṭ-ṭuhr şürb eylese ḥabeli menʿ eder yaʿnī gebe kalmağa māniʿ olur. Ve iḫtināḳ-ı raḥime menfaʿati olur ve raḥim vecaʿlarını ıṣlāḥ eder ḫuṣūṣan ḳūfīnin infeḫası bu fiʿli ziyāde işler. Ve emʿāda olan ḳurḥalara nāfiʿ olur ḫuṣūṣan ḳurḥa ıṣlāḥında at yavrularının[41] infeḫası ziyāde nāfiʿ olur.

Fī-Nefʿihi Mine's-Sümūmi: Cemīʿan infeḫalar bād-zehr olur ve şevkerān tesmiye olunan nebāt-ı semmīden nāfiʿ olur. Ve şevkerānın maḍarratını defʿe ziyāde evfaḳ olan keçi yavrusunun infeḫası, keẕālik henüz doğmuş veled-i ẓaby ve veled-i nāḳa ve erkek kuzunun infeḫaları dahi şevkerānın maḍarratını defʿe evfaḳ olur. Ve bu infeḫaları saḳy sümūma ve semmiyyetli ḥayvānāt lezʿlerine ve sokmalarına nāfiʿ olur. Üç ūṣūlī saḳy olunur ve her şerbeti on ḳīrāṭtan eḳall olur ve ṭılā ile saḳy olunur. *Ve "ṭılā" o şarābdır ki ṭabḫ olunup iki s̱ülüs̱ten eḳalli gide.* Ve keçi yavrusunun infeḫası ferbiyūnun pād-zehri olur.

Elifiyye Olan Devāların On Dördüncüsü Emlec Dedikleri Devā-i Maʿrūftur: املج

Fi'l-Māhiyyeti: Emlec-i Hindī[42] bir devādır ki eṭrāfa Hind'den gelir. Ve emlecin mürebbāsı helīlecin mürebbāsından ḍaʿīf olur lākin helīlec-i mürebbānın fiʿlini işler ve onun ṭarīḳinden olur. Ve emlec lebende naḳʿ olunup o nuḳūʿa şīr-emlec denir ve bu şīr-emlec mevḍiʿinde ve bittiği yerde olur.

Fī-Beyānı'ṭ-Ṭabʿı: Yehūddan biri der ki emlec ḥārrdır. Ve Yehūddan çok kimseler ẕāhib olur ki emlec derece-i s̱āniyede bāriddir. Ve ehl-i Hind-den Şirkü'l-Yehūd der ki emlecde tesḫīn vardır. Ve ümīd olan budur ki emlec yābis ve ḳalīlü'l-berd olmak ṣavābdır.

Fī-Beyānı'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Demin ḥarāretini emlec söndürür.

Fi'z-Zīneti: Tüylerin köklerini taḳviye eder ve tüyleri siyāhlandırır.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Aʿṣāba cidden menfaʿati olur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Gözlere ḳuvvet verir.

---

41 Yaʿnī tayların infeḫası.

42 Bir şecere-i Hindīnin mīvesidir ki müstaʿmel olan üzerinde olan kabuğudur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Ḳalbi taḳviye eder ve ẕihni ẕekī ve fehmi ziyāde eder.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Miʿdeyi taḳviye edip dibāġat eder, ḳayʾ ve ʿaṭaşı teskīn eder ve ṭaʿāma iştihā getirir.

Fī-Nefʿihi Min-Emrāḍı Aʿḍāı'n-Nefḍi: Miʿdeyi taḳviye edip bāhı taḥrīk eder. Ve bir ḳavm katında baṭnı ʿaḳl eder lākin mürebbāsı min-ġayri ʿanāin yaʿnī meşaḳḳatsiz ṭabʿı telyīn eder ve bevāsīre cidden nefʿi olur.

Elifiyye Olan Devāların On Beşincisi Uḳḥuvān Demekle Maʿrūf Devādır: اقحوان

Fi'l-Māhiyyeti: Uḳḥuvān[43] maʿrūf devādır. Bir ṣınfı ebyaḍ ve ṣınf-ı āḫeri aşḳar olur ve ebyaḍı aḳvā olur. Ve uḳḥuvān biraz ḳuḍbān ve dallardır ki ince olup üzerinde yaprağı ve beyāḍ çiçeği olur ve mürrün çiçeğine müşābih olup ṭaʿm ve rāyiḥası ḥiddetli olur. Dīsḳūrīdūs der ki [144b] nāstan bir ṭāife ḳūrnīyūn - قورنييون ve ṭāife-i uḫrā emāriyūn - اماريون ve bir ṭāife erḳasimūn - ارقسمون tesmiye ederler. Onun küzbere yaprağına müşābih yaprağı olur ve çiçeği ebyaḍ ve değirmi olur ve çiçeğinin ortasında bir şeyʾ-i aṣfer olur ve kokusu ağır ve ṭaʿmı acı olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ṭabʿı derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābis olur.

Fī-Beyānı'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Münḍic ve müfettiḥdir, süddeleri açar. Ve kırmızı uḳḥuvānda ḳabḍ ḳuvveti olur ve cemīʿan seyelānı menʿ eder ve maʿa-hāẕā taḥlīli dahi olur lākin ḳabḍı tecfīf ile olur. Ve uḳḥuvān ʿaraḳı idrār eder. Ve dühn-i uḳḥuvān ile aʿḍālara mesḥ olunsa o dühn dahi ʿaraḳı idrār eder ve damarların ağzını açar ve muḥallil ve mülaṭṭıf olur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Uḳḥuvān müsbittir yaʿnī sübāt iḥdās eder. Uḳḥuvānın raṭbı şemm olunsa münevvimdir, uyutur ve kulak ağrılarına dühnü nāfiʿdir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Sinirlerin iltivāsına yaʿnī dolaşmasına ve bükülmesine nāfiʿdir. Uḳḥuvānın maṭbūḫunda bir miḳdār ṣūf ıslatılır ve iltivāsı olan ʿaṣab üzere ṣūf vaḍʿ olunur, bi-iẕnillāhi taʿālā nefʿi müşāhede olunur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Bus̱ūri: Miʿdede olan verem-i ḥārrı ve dem-i cāmidi taḥlīl eder ve cemīʿan evrām-ı bārideye menfaʿati olur.

---

43 "Uḳḥuvān" müfredātta ke-enne bābūnecden bir ṣınftır diye yazılmakla babadyanın büyüğüdür diye şöhreti vardır, sığır gözü demekle dahi maʿrūftur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Nāṣūrlara ve ḫuşkrīşātın taḳşīrine ve irinli olan ḳurḥalara ve sinirde olan cirāḥatlere nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Eftīmūn şürb eder gibi uḳḥuvānın kurusu sikencebīn ve milḥ ile şürb olunsa rebv maraḍına nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Uḥuvān fem-i miᶜdeye redī olur lākin muḥallildir, miᶜdeye taḥallüb eden ruṭūbātı kurudur ve miᶜdede olan dem-i cāmidi taḥlīl eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: İdrārı ḳavī olur. Ve mes̱ānede olan dem-i cāmidi mā-ı ᶜasel ile istiᶜmāl olunsa taḥlīl eder ve ḥaṣātı teftīt edip parçalar eger uḳḥuvān çiçeği ile şürb olunursa. Ve şarāb içinde fiḳāḥı yaᶜnī çiçeği istiᶜmāl olunsa ṭams̱ı idrār eder. Ve dühnü dahi ḥamūle kılınıp iḥtimāl olunsa ḳuvvet ile ṭams̱ı idrār eder. Ve dühnünü iḥtimāl raḥimin ṣalābetini dahi taḥlīl eder ve raḥimi teftīḥ eder. Ve uḳḥuvānın kurusu eftīmūn gibi sikencebīn ile içilir ve sevdāyı ve balġamı ishāl eder ve maḳᶜadede ẓuhūr eden ıssı şişlere nefᶜi olur. Ve uḳḥuvān ve uḳḥuvānın dühnü bevāsīri fetḥ eder ve māī olan üdrelere üdresi şaḳḳ olunduktan sonra onların nefᶜi olur ve ḳūlınc ve vecaᶜ-ı mes̱āne ve ṣalābete ve ṭıḥāl maraḍlarına nefᶜi olur. Ve düstūru'l-ᶜameldir ki onun şerbet-i tāmmesi üç dirhem olur ve ıṣlāḥı mā-ı leblāb ile olur.

Elifiyye Olan Devāların On Altıncısı Āẕerbūne Dedikleri Devādır: آذربونه

Fi'l-Māhiyyeti:[44] *Māhiyyeti beyānında maᶜrūfe ve meşhūre demekle iktifā olundu. Eks̱er-i nüsḫada levḥa-i māhiyyet yazılmadı.*[45]

Fī-Beyānı't-Ṭabᶜı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

Fi'z-Zīneti: Bu devā saḥḳ olunup ḫall ile istiᶜmāl olunsa dāü's̱-s̱aᶜlebe nāfiᶜ olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Bu devā iḥrāḳ olunup remādı ḫall ile yaᶜnī külü sirke ile istiᶜmāl olunsa ᶜırḳu'n-nesāya nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Āẕerbūnenin cebelīsini hatunlar mess eylese ve sürünseler ve ḥamūle ittiḫāẕ eyleseler yaᶜnī o devādan ferzice ittiḫāẕ edip

---

44 "Āẕerbūne" Ḥācī Paşa bir çiçek diye yazar. Ve İbn Kütbī s̱emneşī bir nebātır der. Ve baᶜḍılar nerges diye işāret ederler. Vaṣflarına göre nergese müşābih bir zehre olmak fehm olunur. Ve bu bā-i muvaḥḥade iledir; taḥtānī iki noḳṭalı olan bir köktür, nebtine ᶜarṭanīs̱ā derler.

45 "Āẕergūn" sarı gül. "Āẕerbūn" ḫaṭmī çiçeği. Ḥalīmī.

getirseler sāʿatiyle gebe ise ḥamlini isḳāṭ eder.[46] *Baʿḍı nüsḫada "cebelī" mevḳiʿine "ḥublā" vāḳiʿ olmuştur. Her ḥālde maʿnā tercümede ẕikr eylediğimiz olur ve bu maḥalle şerḥ gibi olur. Baʿḍı müfredātta taḥrīr olunan o muḥarrere ʿibāret bi-ʿaynihā budur:* ومن خواصه ان الحامل اذا امسكت منه شيئا في يدها اليسرى واطبقت يدها اليمنى عليها نال الجنين ضرر عظيم فان دامت امساكه اسقطت

Fī-Nefʿihi Mine's-Sümūmi: Āẕerbūne sümūmun küllīsine nāfiʿdir ḫuṣūṣan semmiyyetli ḥayvānların soktuğu kimselere ziyāde nāfiʿdir ve bu menfaʿate Cālīnūs şehādet eder.

Elifiyye Olan Devāların On Yedincisi Işṭarek Demekle Maʿrūf Olan Devādır: اصطرك

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki ışṭarek meyʿanın[47] bir nevʿidir. Ve baʿḍılar katında şecer-i neytūnun[48] ṣamġıdır. Ve ıṣṭarekin duḫānı kündür duḫānı maḳāmına her şeyʾde ḳāim olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Rāyiḥası ḥiddetli ve keskin olan ecved ve efḍal olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārrdır ve derece-i ūlāda yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Müsaḫḫin ve münḍicdir ve cidden müleyyin olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: İʿyā edviyelerinin terkībine idḫāl olunur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Sübāt iḥdās eder ve başı ağırlaştırır lākin zükāma ve nevāzile nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Öksürükten buḥūḥat-ı ṣavttan ve inḳıṭāʿ-ı ṣavttan menfaʿati olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Dühnünün ṣalābet-i raḥimden nefʿi olur ve ṭams̱ı idrār eder ve raḥimi teftīḥ eder; ʿilk-i buṭmdan[49] bir şeyʾ ile yutulsa ṭabīʿatı telyīn eder.

---

46 Ammā ʿāḳır olup gebe kalmayan hatunlar āẕerbūneden ferzice edip iḥtimāl eylese gebe kalır.

47 Bi-nefsihi ağaçtan seyelān eden ṣumūġa meyʿa-i sāile derler. "Meyʿa"nın iştiḳāḳı "meyeʿān"dandır.

48 [İmla "zeytūn"a çalmakla beraber doğrusu "neytūn"dur.]

49 ḫButm" sakız ağacıdır, "ʿilk" sakıza derler; eṣaḥḥ budur ki ʿilk-i buṭm termentīndir diye maʿrūftur.

Elifiyye Olan Devāların On Sekizincisi
Aġlācūn Dedikleri Devādır: اغلاجون

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki aġlācūn bir ḫaşebdir ki Hind'den ve bilād-ı ᶜArabdan getirirler, o ḫaşeb ṣalāyeye müşābihtir yaᶜnī ṭuyūbu saḥḳ eyledikleri mermere benzer, münaḳḳaṭ olur, güzel kokusu vardır; o ḫaşebin üzerinde cilde müşābih ḳışr vardır, o ḳışrın üzeri türlü elvān ile münaḳḳaştır.

Fī-Nefᶜihi li-Emrāḍı'z-Zīneti: Deyilir ki o ḫaşeb çiynense veyāḫūd ṭabīḫi ile maḍmaḍa olunsa ağız kokusunu tanẓīf eder. Ve baᶜḍı kerre o ḫaşebden ledūd ve ẕerūr ittiḫāẕ olunup bi'l-cümle bedene saçılır, bedenin kokusu güzel olur. Ve baᶜḍı kerre micmerede tedḫīn olunur, duḫānı kündür yaᶜnī günlük duḫānı maḳāmında kullanılır.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Kaçan o ḫaşebin aṣlından yaᶜnī kökünden bir mis̱ḳāl şürb olunsa miᶜdenin lüzūcetinden ve ḍaᶜfından nefᶜi olur ve miᶜde lehībini teskīn eder ve vecaᶜ-ı kebide ve vecaᶜ-ı cenbe nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Aġlācūnu şürb etmek emᶜā ḳurḥalarından nāfiᶜdir ve maġṣtan dahi nefᶜi ẓāhirdir.

Elifiyye Olan Devānın On Dokuzuncusu
İs̱mid Dedikleri Devādır: اثمد

Fi'l-Māhiyyeti: İs̱midin cevheri üsrübī olur yaᶜnī cevherine reṣāṣiyyet muḫāliṭ olur, onun için s̱aḳīl ve veznde ağır olur. Ve devā olan is̱midin meyyiti olur yaᶜnī is̱midde semmiyyet vardır, o semmiyyet aḫlāṭ-ı muṣlıḥa ile ıṣlāḥ olmadıkça istiᶜmāl olunmak cāiz olmaz ḫuṣūṣan bāṭında istiᶜmāli ḳaṭᶜā cāiz olmaz. Ve bu is̱midin ḳuvveti reṣāṣ-ı muḥraḳın ḳuvvetine müşābih olur yaᶜnī esrünc gibi bārid ve yābis olur.

Fi'l-İḫtiyārı: İs̱midin ceyyidi ṣafāyiḥī olup yaᶜnī yassı ve taḫta gibi olup oğuldukta fütātının ve ḫurdelerinin berīḳ ve lemeᶜānı olandır ve cevherine eşyā-ı ġarībe karışmayıp kirden ve vesaḫtan pāk ve ṭāhir olandır ve ednā ferk ile ve oğulmakla tefettüt edip dağılan ve cidden pāre pāre olandır.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir ve yübūseti sūrī tesmiye olunan zāc-ı aḥmerin yübūsetinden eks̱erdir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳabḍ ve tecfīfi vardır ve lez̠ᶜi olmaz, nezfi ve seyelānı ḳaṭᶜ eder ve ḳaṭᶜı ġāyete bāliġ olur.

Fi'l-Ḥurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḳurḥalara nefᶜi olur, laḥm-ı zāidi giderir. Ve cirāḥati idmāl edip cemᶜ eder ve ḥarḳ-ı nāra şaḥm-ı ṭarī ile vaḍᶜ olunur ise taḳarruḥtan menᶜ eder [ve taḳarruḥ eder ise] l idmāl eder eger is̠mid ile isfīdāc ile ḫalṭ olunur ise.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Dimāġın ḥicāblarından ẓuhūr eden ruᶜāfı is̠mid menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: İs̠mid ᶜaynın ṣıḥḥatini ḥıfẓ eder ve gözde olan ḳurḥaların vesaḫını ifnā eder.

Fī-Aᶜḍāi'n- [145a] Nefḍi: Ve is̠midden ḥamūle kılınsa nezf-i demi kesr ve kanın seyelānına māniᶜ olur.

Fi'l-Ebdāli: Nuḥās-ı muḥraḳ is̠mid maḳāmına ḳāim olur. *Nuḥās iki ḳısmdır, aḥmerine bakır ve aṣferine pirinc derler; kez̠ālik reṣāṣ dahi iki türlüdür, ebyaḍına kalay ve esvedine ᶜArabca ānük derler ve üsrüb dahi derler ve Türkīde kurşun derler. Ve z̠ikr olunanların muḥraḳları is̠mide bedel olur.*

Elifiyye Olan Devāların Yirmincisi Eftīmūn Dedikleri Devādır: افتيمون

Fi'l-Māhiyyeti: Eftīmūn bezr ve zehr ve ḳuḍbān-ı ṣıġār-ı müteheşşimeden ᶜibārettir *yaᶜnī bir nevᶜ nebāt ki üzerinde toḫumu ve çiçeği mevcūd olur ve o nebātın dalları küçük olur, zīrā nebātın kendisi her ne ḳadar s̠emneşī[50] olup ṣaᶜter nebātına benzer ise lākin o nebāttan meʾḫūẕ ve müstaᶜmel olan ruʾūsu olur ve ruʾūsun dalları ṣaġīr olur ve saç gibi ince telleri olur, ona bināen Türkīde gelin saçı demekle maᶜrūftur ve o nebt-i müteheşşimdir yaᶜnī kurumuş ot gibidir.* Ve ḥārr ve ḥırrīftir, ṭaᶜmında ḥarāfet vardır, bezri yaᶜnī toḫumu kırmızı olur ve nebātının ḳuvveti ḥāşā[51] ḳuvveti gibi olup ḥāşādan ḳuvveti ḍaᶜīf olur ḥattā baᶜḍılar derler ki eftīmūn ḥāşā cinsindendir. *Ve bu maḥallde Ḳānūn'un ᶜibāreti budur:* قوة نباته كقوة حاشا اضعف منه *[Ḳuv-*

50 Nebātın ḳadd ve ḳāmetinden ziyāde olup şecer ḳāmetinden noḳṣān olur ise o nebāta nebāt-ı s̠enmeşī derler.

51 "Ḥāşā" kekik demekle maᶜrūftur.

vetü nebātihi ke-ḳuvveti ḥāşā aḍʿafu minhü] قوة نباته *mubtedādır,* كقوة حاشا *ḫaberdir,* اضعف منه *ḫaber baʿde ḫaberdir. Maʿnāsı demektir ki eftīmūnun nebātının ḳuvveti ḥāşādan ḍaʿīf olur lākin tefāvütleri ḳalīldir ḥattā ḥāşā ḳuvvetine eftīmūnun ḳuvveti müşābih ve mümās̱il sayılır. Ve bu terkībde iḥtimāl vardır ki ḫaberin taʿaddüdü iḫtilāf-ı aḳvāle işāret ola ve o iḫtilāf ḳarīben ẕikr olunur.*

Fi'l-İḫtiyārı: Eftīmūnun ceyyid ve menfaʿatlisi Aḳrīṭus cezīresinin eftīmūnu ola yāḫūd Maḳdīsī ola, levni ḥumrete māil ola, her ne ḳadar kırmızıya meyli ziyāde ve ḥiddeti eks̱er olur ise cevdet ve menfaʿati eks̱er olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Eftīmūn derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yine derece-i s̱ālis̱ede yābistir ve bu Cālīnūs'un meẕhebidir, ammā Ḥuneyn der ki derece-i s̱ālis̱ede yābis ve derece-i ūlānın āḫirinde ḥārrdır.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Eftīmūn nefḫi ḥall eder ve kühūle ve meşāyıḫa muvāfıḳ olur ve emrāḍ-ı sevdāviyyeyi izāle eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Teşennüce nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Mālīḫūlyāya ve ṣarʿa nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Ṣafrāsı ġālib olanlara kerb ve ġamm iḥdās̱ eder ve keẕālik ṣafrāvīleri kusturur ve muʿaṭṭıştır, ziyāde susatır.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Eftīmūn münferiden şürb olunsa bir şerbeti iki dirhem olur ve maṭbūḫan şürb olunsa bir şerbeti dört dirheme ḳadar olmak cāiz olur. Ve eger eftīmūn ʿasel ve milḥ ile istiʿmāl olunsa sevdāyı ḳuvvet ile ishāl eder ve balġamı dahi ishāl eder. Ve vācib olur ki şürb olunan eftīmūn tatlı bādem yağı ile kavrulup lett oluna. Ve ṭabḫı istiḳṣā olunmak cāiz olmaz belki vācib olur ki aḫlāṭ-ı sāiresi ṭabḫ olunur ve eftīmūn ṭabḫın āḫirinde o maṭbūḫun içine ṭarḥ olunur ḳuvveti ifnā olunmasın için. *Ve bu tercüme nüsḫa-i Sulṭāniyyenin tercümesi idi. Ve nüsaḫ-ı sāirede der ki eftīmūnun şerbet-i vāḥidesi dört dirhemdir, milḥ ile ve ʿasel ile şürb olunur.* Sevdāyı ḳuvvet ile ishāl eder ve balġamı dahi ishāl eder. Ve baʿḍılar derler ki meşrūbu iki dirheme varınca ḳadar olur ve maṭbūḫu dört dıraḫmī olur. *Ve dıraḫmī mis̱ḳāl maʿnāsınadır.*

Elifiyye Olan Devāların Yirmi Birincisi Usṭuḫūdūs Dedikleri Devādır, Ona Lisān-ı Türkīde Karabaş Derler: اسطخودوس

Fi'l-Māhiyyeti: Usṭuḫūdūs[52] bir nebāttır ki onun arpa sinefātı gibi daḳīḳ ve kırmızı sinefātı olur yaᶜnī arpa kellesi ve sünbülesi gibi sünbüleleri olur ve varaḳı uzun olur ve ḳaḍībleri eftīmūn ḳaḍībleri ve dalları gibi ġubret levninde olur ve üzerinde nevri ve çiçeği olmaz[53] yaᶜnī çiçeği ile istiᶜmāl olunmaz, menfaᶜat mücerred nebtinde ve toḫumunda olur. Ve usṭuḫūdūs ḥarāfetli olur ve ḥarāret-i yesīresi olur ve cevheri arḍī-i bārid olur, cevher nārī-i laṭīften mürekkeb olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābis olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Usṭuḫūdūsun kendisi muḥallildir ve merāreti ḥasebiyle mülaṭṭıftır ve şarābı dahi mülaṭṭıftır ve teftīḥi vardır, süddeleri açar ve cālīdir ve ḳabḍ-ı yesīri vardır, bedeni ve aḥşāyı taḳviye eder ve ᶜufūneti menᶜ eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Maṭbūḫu sinirlerin ve ḍulūᶜun yaᶜnī göğüste olan eyegü kemiklerinin ağrılarını teskīn eder ve şarābı ᶜaṣabda olan sovuk maraḍlara cemīᶜan devālardan menfaᶜatli olur, pes vācib olur ki sinirlerinde ḍaᶜf ve emrāḍ-ı bāride olanlara usṭuḫūdūs şarābına müdāvemet eyleyeler.

Fī-Emrāḍı Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Mālīḫūlyāya ve ṣarᶜa nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Mizācında ṣafrā ġālib olanlara kerb iḥdās̱ eder ve ḳayˀ ettirir ve muᶜaṭṭıştır, susatır.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ālāt-ı bevli taḳviye eder ve balġamı ve sevdāyı ishāl eder. Ve bu meẕkūrları Cālīnūs ẕikr eylemedi. Ve şerbet-i bāliġası on iki küsūnādır. Küsūnā on sekiz dıraḫmīdir. Şarāb-ı ṣāf ile yāḫūd sikencebīn ve milḥ ile şürb olunur.

---

52 "Usṭuḫūdūs" kelime-i Yūnāniyyedir, maᶜnāsı mevḳıfu'l-ervāḥ ve ḥāfıẓu'l-ervāḥ demektir, Ḥaleb cānibinde Sincāres nām cezīrede olur, o cezīrenin ismiyle dahi tesmiye olunur.

53 Ve *Müfredāt*'ta حمته كالصعتر وبزره رقيق صغار وزهره الى البياض لها سنفة كالشعير الى حمرة diye taḥrīr olunmakla *Ḳānūn*'un "bilā-nevr" dediği vech-i muḥarrer üzere tefsīr ve tercüme olundu.

Elifiyye Olan Devāların Yirmi İkincisi Uşşaḳ Dedikleri Devādır: اشق

Fi'l-Māhiyyeti: Uşşaḳ[54] ṭurs̱ūs̱ dedikleri nesnenin ṣamġı olur. Ṭurs̱ūs̱ havuç gibi bir şeyʾdir ki taḥt-ı arḍda nābittir ve onun sakızı uşşaḳtır. Ve bu uşşaḳ dedikleri devāya lizāḳu'ẕ-ẕeheb dahi tesmiye ederler, zīrā kāġad ve varaḳ [yaᶜnī] kāġad gibi yazı yazılan deri ve kirbāslar yaᶜnī bezler onunla teẕhīb olunur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱āniyenin āḫirinde ḥārr ve derece-i ūlāda yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Taḥlīli ve taḫfīfi ḳavī olur ve leẕᶜi ḳavī olmaz ve teftīḥi o rütbeye bāliġ olur ki damarların ağızlarından kan seyelān eylemeğe ḳarīb olur. Ve muṣlıḥ müshilāt olan devālara idḫāl olunur. Ve ceẕb ve telyīn fiᶜli dahi vardır.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Uşşaḳ ḫall ve naṭrūn ile ṭılā ve ḍımād olunur ve ḫanāzīre yaᶜnī sıraca dedikleri maraḍa nefᶜi olur. Ve ṣalābāt ve silᶜ maraḍlarına dahi ṭılā ve ḍımādın nefᶜi olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Riyede ẓuhūr eden ḫurācāta nāfiᶜ olur ve laḥm-ı ḫabīs̱i ekl eder ve laḥm-ı ceyyidi inbāt eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: ᶜIrḳu'n-nesā ağrısından ve ḫāṣıre yaᶜnī böğür ve mefāṣıl ağrılarından bal veyāḫūd arpa suyu ile uşşaḳ saḳy olunsa menfaᶜati olur. Ve bal ve zift ile ḍımād olunsa mefāṣılın taḥaccürüne menfaᶜati olur. Ve sirke ve būraḳ ve dühn-i ḥınnā ile uşşaḳ terkīb olunup istiᶜmāl olunsa iᶜyādan nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Cefnin yaᶜnī göz kapağının ḫuşūnetini uşşaḳ telyīn eder ve cerebde olan ḫuşūneti dahi telyīn eder ve beyāḍ-ı ᶜaynı cilālandırır, berrāḳ eder ve gözde olan ruṭūbāta nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Uşşaḳ ᶜasel ile veyāḫūd mā-ı şaᶜīr ile leᶜūḳ olunsa rebvden ve ᶜusr-i nefesten ve nefes-i intiṣābdan nefᶜi olur ve ḥicābda[55] olan ḳurḥayı izāle eder ve ḫunāḳlara nefᶜi olur eger ḫunāḳın māddesi balġam ve mirre-i sevdā olur ise.

54 "Uşşaḳ" Türkīde çadır uşağı demekle maᶜrūftur, Fārsīde üşşec ve vuşşaḳ dahi derler, ᶜArabīsi lizāḳ-ı ẕehebdir. İbn Kütbī ṭurs̱ūs̱un ṣamġı olduğunu redd eder, başka bir nebātın ṣamġı olmak üzere yazar.

55 "Ḥicāb"dan murād ṣadrda olan ḥicāb-ı munṣıf ve aḍlāᶜı mücellil olan ḥicābdır.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Uşşaktan bir dıraḫmī yaʿnī bir misḳāl şürb olunsa ṣalābet-i ṭıḥālden ve ṣalābet-i kebidden nāfiʿ olur. Ve kezālik şarāb ile o maḥallere [145b] ṭılā olunsa nefʿi olur ve istisḳāya dahi nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bevli idrār eder ḥattā dem tebevvül ettirir ve ḥabbu'l-ḳarʿı yaʿnī miʿdede tekevvün eden kabak çekirdeği gibi olan kurtları ḳatl edip ishāl ve iḫrāc eder ve cenīni gerek ḥayy olsun ve gerek meyyit olsun iḫrāc eder ve ḥayḍı idrār ve ḫuṣyelerin veremine sirke ile sürülse nāfiʿ olur.

Fi's-Sümūmi: Mürr ve ṭılā ile uşşaḳ şürb olunsa ṭafīḳūn dedikleri semme pād-zehr olur. *Ḳānūn nüsḫalarında ṭafīḳūn - طفيقون vāḳiʿ olmuştur lākin sümūmda muḥarrer olan ṭafşīḳūn - طفشيقون dur, taḥşīḳūn - طحشيقون dan muʿarrebdir; o semm ile nibāl ve nüşşāb yaʿnī oklar tesmīm olunup düşmana remy olunur, erneb māddesinde sihām-ı Ermīniyye mesmūm olduğunun ẕikri gelir.* Ve kaçan bir mevḍiʿde iḥrāḳ olunsa duḫānı o mevḍiʿden ḥaşerātı ṭard ve menʿ eder. Kaçan uşşaḳ zeyt ve suʿd[56] ile karıştırılıp hevāmm ve ḥaşerāt olan arḍa taḳrīb olunsa onları ḳatl eder.

Fi'l-Ebdāli: Ḫulbetü'n-naḥl uşşaḳa bedel olur yaʿnī bal arısının vesaḫı ve çamuru bedel olur, *pes ḫulbeden murād pirebolu dedikleri nesnedir ki küvārāt-ı naḥlde olur.*

Elifiyye Olan Devāların Yirmi Üçüncüsü Encudān Dedikleri Devādır: انجدان

Fi'l-Māhiyyeti: Maʿrūftur.[57] Bir nevʿi ebyaḍ ve bir nevʿi esved olur. Esved aḳvā olur yaʿnī ziyāde ḥiddetli olur ve esved ziyāde ḥiddetli olduğundan eṭʿimeye idḫāl olunmaz. Encudānın kökünün ṭaʿmı uşturġāz ṭaʿmına müşābih olur, encudān kökünün ṭabʿı havāī olur ve uşturġāzın haḍmı baṭīʾ olur ve encudān kökünün haḍmı dahi her ne ḳadar cidden baṭīʾ ise lākin ṭabʿı havāī olmakla uşturġāz haḍmının buṭʾu miḳdārınca baṭīʾ olmaz. Ammā ḥıltīt tesmiye olunan devā encudānın ṣamġı olur, o ṣamġ münferiden bir bābda ẕikr olunur. Ve encudānın maṭbūḫu ve sirkesi istiʿmāl olunmak cirmini istiʿmālden evlā olur.

56 "Suʿd" topalak demekle maʿrūftur.

57 "Encudān" ism-i Fārsīdir ve bir şeceredir ki Horasān ve Bābil ve Ermīniyye ve Māhān ve arāḍī-i Aʿrabda vaḳt-i rebīʿde bitip evāil-i şitāda helāk olur ve havuç gibi aṣl-ı ġalīẓi olur. İbn Rıḍvān ve eṭıbbā-i Naṣārā ẕāhib olurlar ki sīsāliyūs onun yaprağıdır ve onların bu sözleri ġalaṭtır.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Encudānın nebti mülaṭṭıf olur ve aṣlı müneffiḫ olur. Ve beden encudān ile ve ḫuṣūṣan encudānın sütü ve lebeni delk olunup oğulsa ḳuvvet ile mevāddı ḫārice cez̠b eder.

Fi'z-Zīneti: Bedenin rīḥinin izāle eder ve taḥt-ı ʿaynda ẓuhūr eden kühbe-i demi o mevḍiʿe encudān ve zeyt ile ḍımād olunsa izāle eder. *"Kühbe" ile üç levn murād olunur, ḫāliṣ siyāha derler veyāḫūd beyāḍ olup ġubreti olan levne derler veyāḫūd karaya māil ġubrete derler. Bu maḳāmda her biri murād olunmak cāiz olur, zīrā demin ḳıllet ve kes̱reti ve şiddet-i iḥtirāḳı ve ḍaʿfı ḥasebleriyle taḥt-ı ʿaynda bu elvān ḥādis̱ olmak mümkin olur.*

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Bāṭında olan dübeylāta nāfiʿdir. Kaçan encudān ve encudānın kökü merāhimlere ḫalṭ olunsa ḫanāzīr maraḍına nefʿi olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Encudān dühn-i īresā ile veyāḫūd ḥınnā ile karıştırılsa ḫāṣṣaten evcāʿ-ı mefāṣıla nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Encudānın aṣlı müceşşīdir, geğirtir ve baṭnı ʿaḳl eder ve ṭaʿāmı haḍm ettirir lākin kendi geç haḍm olur ve miʿdeyi ıssı eder ve ḳuvvetlendirir ve şehveti uyandırır.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Sirke içinde nar kabuğu ile encudān ṭabḫ olunsa maḳʿadede olan bāsūru sağaltır ve idrār ve berāz ve füsānın[58] rāyiḥasını taġyīr edip ziyāde kerīh edetr. Ve encudān mes̱āneye muḍırr olur.

Fi's-Sümūmi: Encudān cemīʿan sümūma pād-zehr olur.

Elifiyye Olan Devāların Yirmi Dördüncüsü Uşturġāz Dedikleri Devādır: اشترغاز

Fi'l-Māhiyyeti: Uşturġāzın[59] māhiyyeti maʿrūfedir. Denilir ki uşturġāz ṭabīʿatta encudāna ḳarīb olur ve encudāndan redī olur. Ṣavāb olan uşturġāzın kendi istiʿmāl olunmayıp sirkesi istiʿmāl olunmaktır.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱ālis̱enin āḫirinde ḥārr-ı yābistir.

---

58 "Berāz" dübürden çıkan necāset ve "füsā" dübürden çıkan yeldir.

59 "Uşturġāz" kütüb-i müteḳaddimīnde z̠ikr olunmamıştır ve lafẓ-ı Fārsīdir, şevkü'l-cemel maʿnāsınadır. Menābiti Horasān ve Naḫcuvān ve cibāl-i Mavṣıl ve baʿḍ-ı Az̠erbaycān'dır. Ve Horasānī ecved olur, onun dahi ecvedi levninde ṣufret ve sevād olmayıp cirmi muʿtedil, ʿuḳdesi ḳalīl, ṭaʿmında ḥarāfet ve beşāʿatun-mā olandır. Ve encudān kökü ve sāir kökler ile ġaşş olunur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Sirkesi miᶜdeye ceyyiddir, miᶜdeyi tenḳıye eder ve miᶜdeyi taḳviye edip şehvete ifāḳat verir. Uşturġāzın cirmi ġas̱eyān iḥdās̱ eder ve lez̠ᶜ eder ve miᶜdede çok eğlenir, haḍmı baṭīᵓdir.

Fi'l-Ḥummayātı: Bi'l-ḫāṣṣa ḥummā-ı ribᶜe [yaᶜnī] sevdādan olan ḥummāya nāfiᶜdir.

Elifiyye Olan Devāların Yirmi Beşincisi Enberbārīs Dedikleri Devādır: انبربارس

Fi'l-Māhiyyeti: Enberbārīs[60] zirişk maᶜnāsınadır, *kelime-i Fārsiyyedir, ᶜArabīsi is̱rāredir, Türkīde kadın tuzluğu derler ve mīm ile ve nūn ile lüġattir, enberbārīs - انبرباريس ve emīrbārīs اميرباريس ikisi de cāizdir, berbārīs برباريس dahi derler.* Ve emīrbārīs aṣnāfından bir ṣınf değirmi ve kırmızı olup sehlde biter ve bir ṣınfı dahi esved olup uzun olur, kumlu yerde veyāḫūd cebelde ḥāṣıl olur. Ve bu esved-i müstaṭīl aḳvā olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱ālis̱enin āḫirinde bārid-i yābistir. *Ve baᶜḍı nüsḫalarda "derece-i s̱ālis̱e" bedeline "derece-i s̱āniye" vāḳiᶜ olmuştur. Müfredāt-ı sāirenin kiminde s̱āniye ve kiminde s̱ālis̱e diye mesṭūrdur.*

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ṣafrāyı cidden ḳāmiᶜdir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ve ḫavāṣṣındandır ki evrām-ı ḥārreye ḍımād olunsa nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Miᶜdeyi ve kebidi taḳviye eder ve susuzluğu cidden ḳaṭᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ṭabᶜı ᶜaḳl eder ve saḥcdan menᶜ eder, kez̠ālik esfelden seyelān eden demi dahi menᶜ eder. *Ve baᶜḍı nüsḫada mesṭūrdur ki enberbārīsi şürb eylemek raḥimden seyelān-ı müzmin ile sāile olan ruṭūbāttan nefᶜi olur.* Ve denilir ki gebe olan hatunun baṭnına enberbārīs şeceresinin aṣlı ile üç kerre ḍarb olunsa veyāḫūd enberbārīs ile o hatunun baṭnı telṭīḫ olunsa cenīnini o hatun isḳāṭ eder ve esfelden seyelān eden demi kesr ve nefᶜi olur.

60 "Emberbārīs" Anadolu'da kırmızısına sumak derler ve karasına karamuk derler.

Elifiyye Olan Devāların Yirmi Altıncısı İsfenc Yaᶜnī Süngerdir: اسفنج

Fi'l-Māhiyyeti: İsfenc[61] bir cism-i baḥrīdir ki deryāda tekevvün eder, rıḫvdır, müteḫalḫildir yaᶜnī yumuşak olur ve fürceleri olur, kepçe gibidir. Ve denilir ki isfenc bir ḥayvāndır ki mülteṣıḳ olduğu maḥallde ḥareket eder ve olduğu maḥallden zāil olmaz.[62]

Fi'l-İḫtiyārı: Tāzesinin ḳuvveti ziyāde olur ve tecfīfi eşedd olur, zīrā tāze iken baḥrden istifāde eylediği ṭabīᶜat-ı baḥriyye ḳaviyye olur.[63]

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir. Ve isfencin ḥıcāresi ṭabīᶜatta isfence ḳarīb olur ve ḥarārette eḳall olur. Ve ḥacer-i isfenc isfencin içinde ve arasında bulunur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: İsfenc ḳaviyyü't-tecfīf olur ḫuṣūṣan tāzesi iḥrāḳ olunup zeyt ile istiᶜmāl olunsa ziyāde tecfīf eder, onun için bir ᶜuḍv ḳaṭᶜ veyāḫūd baṭṭ olunsa isfenc-i muḥraḳın külü demini ḳaṭᶜ edip seyelāndan menᶜ eder. Ve isfenc her ne ḳadar ḥābisü'd-dem ise lākin isfenc ile keyy dahi olunur yaᶜnī bri ᶜuḍv dağlanmak murād olunsa isfenc nār ile işᶜāl olunur ve o müşteᶜil olan isfenc keyy olunması maṭlūb olan maḥalle vaḍᶜ olunur, demi ziyāde ḥābis olur. Ve iştiᶜālin ṭarīḳi budur ki sünger ḳīr ve ziftten biri ile telvīs̱ olunup baᶜdehu āteş ile yandırılıp ve isfenc fetīl kılınıp seyelānı olan ᶜurūḳun ağzına sokulur ve dem munḳaṭıᶜ olur. Ve ḥacer-i isfenc min-ġayri isḫān telṭīf ve tecfīf edip cālī olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Balġamī veremleri kurutur.

Fi'l-Ḥurācı ve'l-Ḳurūḥı: Sünger sirkenin içine konulup ıslatılır sonra cirāḥat üzerine vaḍᶜ olunur, bu muᶜālece ile o cirāḥat idmāl olunur. Ve bal ile ṭabḫ olunsa derin yaraları idmāl eder. Kez̠ālik gerek kuru ve gerek yaş sünger yaᶜnī su veyāḫūd şarāb ile ıslatılmış sünger o yaraların üzerine

---

61 "İsfenc" süngerdir, ona ᶜavāmm-ı Bağdād ġayme derler. Ve baᶜḍıların ḥayvāndır dedikleri ġalaṭtır belki sünger bir şeyʾdir ki baḥrde baᶜḍı aḥcār üzerine tekevvün eder. O ḥacerden līf heyʾetinde baᶜḍı eczālar kabarır ve cilde-i raḳīḳ gibi nesne o līfleri iḥāṭa eder, s̱uḳbeleri daḳīḳ olup kes̱īf olana z̠eker derler ve s̱uḳbeleri vüsᶜatli ve ḫafīf olana üns̱ā derler.

62 Ve mücerred ḥareket ile ḥayvān olmak iḳtiḍā eylemez belki cism-i kes̱īfte havāiyyet muḥtebese olup havānın ḫārici ṭaleb eylemesi ile cismi dahi taḥrīk eder.

63 Ve mā-ı baḥr-i māliḥ olmakla müceffiftir.

vaḍᶜ olunur ve eski yaraları o yābis veyāḫūd meblūl olan sünger kurutur ve mevḍiᶜini tenḳıye eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: İsfenc iḥrāḳ olunup ḥurāḳası zeyt ile ḍımād olunsa nefs̱-i deme yaᶜnī kan tükürmeğe ᶜilāc-ı ṣāliḥ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: [146a] İsfencde bulunan ḥacer Cālīnūs'un ġayrileri katında ḥaṣātı teftīt edip parçalar, ammā Cālīnūs ḥacer-i isfencin ḳuvveti mes̱āneye nüfūẕunu istibᶜād eder ve ḥacer-i isfencin böbreklerde olan ḥādis̱ olan taşları ve ḥaṣātı teftītini ve parçalanmasını taḳrīb ve tecvīz eder.

Elifiyye Olan Devāların Yirmi Yedincisi Ābār ve Ānük Dedikleri Devādır: ابار، آنك

"Ābār" ve "ānük" elfāẓ-ı müterādifedendir, reṣāṣ-ı esved maᶜnāsınadır yaᶜnī kurşun maᶜnāsınadır. Ḳānūn'un muḫtārı budur. Ve baᶜḍılar farḳ edip derler ki "ābār" muḥraḳ olan reṣāṣtır ve "ānük" reṣāṣ-ı esveddir.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu ikisi şeyʾ-i vāḥiddir, reṣāṣ-ı esvede her biri ıṭlāḳ olunur. Ve reṣāṣ-ı esvedde māiyyet-i kes̱īre vardır, o mā-ı kes̱īri berd icmād edip dondurur. Ve reṣāṣ-ı esvedde havāiyyet ve arḍiyyet dahi vardır lākin māiyyet kes̱retinden kes̱reti şedīde değildir. Ve Cālīnūs'un zuᶜmu üzere ruṭūbetinin delīli budur ki reṣāṣ-ı esved ednā tesḫīn ile ẕevebān edip erir ve havāiyyetinin delīli cirminin seḫāfeti ve ḳıvāmının ḍaᶜfı olur. Ve reṣāṣ-ı esved arḍ-ı nediyede yaᶜnī yaşlı yerde defn olunsa büyür ve şişer. Ve reṣāṣ-ı esved evrāmı ziyāde tebrīd eder ve sovutur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱āniyede bārid-i raṭb olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Kurşundan bir fihr ve ṣalāye ittiḫāẕ olunur yaᶜnī kürek gibi bir tābe ve yine kurşundan destec yapılır ve o fihre baᶜḍı edhān konulup o edhān kurşun fihrin içinde kurşun destec ile saḥḳ olunup ve o saḥḳ ḥasebiyle lā-maḥāle kurşunların eczālarından biraz eczā taḥallül edip dühn ile muḫāliṭ olur ve o mürekkeb evrām-ı ḥārreyi tebrīd edip nefᶜi olur ve bi'l-cümle evrām-ı ḳabīḥaya nefᶜi olup ḥattā sereṭāna dahi menfaᶜati olur. Ve kurşundan bir ṣafḥa yapılır ve o ṣafḥa ḫanāzīr ve ġuded ve mefāṣıl ḳurḥaları ve ġudedleri üzere bağlanır ve evrām ve ġudedi eritip taḥlīl eder.

<u>*Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı:*</u> Kurşunun ẕikr olunan süḥāḳa ve keẕālik kurşunun ḥurāḳası ve ḫuṣūṣan ḥurāḳanın maġsūlü ḫabīs̱ cirāḥatlara ve sereṭān ḳurḥalarına ve mefāṣıl ḳurḥalarına nāfiᶜ olur.

<u>*Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı:*</u> Ẕikr olunduğu vech üzere kurşunun mesḥūḳu ve keẕālik muḥraḳı mefāṣıl ḳurḥalarına menfaᶜati olur ve mefāṣılda olan iltivā-i ᶜaṣab ve ġuddelere kurşun ṣafḥası şedd olunsa iẕābe edip nefᶜi olur.

<u>*Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı:*</u> Ānükün muḥraḳı ḳurūḥ-ı ᶜayna nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan o muḥraḳ-ı maġsūl ola. Ve keẕālik muḥraḳ-ı maġsūl remed-i yābise yaᶜnī gözde olan ḳuru ağrıya nefᶜi olur.

<u>*Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı:*</u> Kurşunun muḥraḳı memede olan ḳurḥalara nāfiᶜdir, keẕālik ḥurāḳası ve süḥāḳası dahi meme ḳurḥalarına nāfiᶜdir. *Ḳānūn'un bu kelāmında işāret vardır ki muḥraḳ ile ḥurāḳanın farḳı vardır ve üsrübü iḥrāḳın ṭuruḳu maḥallinde ẕikr olunmuştur, baᶜḍısına ḥurāḳa ve baᶜḍısına muḥraḳ demekle işāret eder, tafṣīli ṣadedden ḫurūca bāᶜis̱ olur.*

<u>*Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi:*</u> Ẕikr olunan süḥāḳa ve ḥurāḳadan her biri bevāsīre nāfiᶜdir. Ve ḳurşunun ṣafḥası baṭna şedd olunsa iḥtilāmdan menᶜ eder ve şehvet-i bāhı teskīn eder. Ve süḥāḳası ve ḥurāḳası ẕekerde ve ḫuṣyelerde olan ḳurḥalara ve evrāma nāfiᶜ olur.

Elifiyye Olan Devāların Yirmi Sekizincisi Üşnān Dedikleri Devādır: اشنان

<u>*Fi'l-Māhiyyeti:*</u> Üşnānın[64] māhiyyeti maᶜrūfedir. Ve üşnānın envāᶜı [vardır] ve ziyāde laṭīfi ebyaḍ olup ḫurᵓu'l-ᶜaṣāfīr tesmiye olandır ve ziyāde ḥiddetlisi yeşil olandır.

<u>*Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı:*</u> Cilāsı vardır ve münaḳḳī ve müfettiḥtir.

<u>*Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi:*</u> Nıṣf dirhem üşnām bir dirheme varınca ḳadar ᶜusr-i bevli ḥall eder ve beş dirhem miḳdārı ḥayyen ve meyten cenīni isḳāṭ eder.

---

64 "Üşnān" ḍamm ile ve kesr ile lüġattir, ona ḥuruḍ dahi derler iki ḍamme ile. Ve baᶜḍı ḳurrā حَتَّى تَكُونَ حُرُضًا ḳırāᵓet edip أَيْ كَالْأُشْنَانِ نُحُولاً وَيُبْسًا diye tefsīr eylediler. Ve üşnānın melīḥ olanlarının māhiyyetini iki fāḍıl beyān eylediler ve melīḥ olmayanların māhiyyetleri mechūledir. Ve "ḥuruḍ" ḥamḍ cinsindendir. Ve ḥamḍ o nebāttır ki onda mülūḥat ola ve ᶜale'd-devām dābbe onu raᶜy eylemeye belki aᶜlāf-ı ṭayyibeden usandıkta onu raᶜy ede. Ve menābiti arāḍī-i sebeḫa ve ḫarābāt ve meᶜāṭış olur yaᶜnī susuz yerlerde ve ḫarābātta biter.

Ve üşnān-ı Fārsīden nıṣf dirhemden bir dirheme varınca ḳadar ṭamṡı idrār eder ve üç dirhem vezni istisḳānın māhiyyetini ishāl eder. *Ve üşnān-ı Fārsī yeşil olan üşnāndır ki ona ġāsūl dahi ıṭlāḳ olunur.*

Fi's-Sümūmi: On dirhem miḳdārı üşnān semm-i ḳātildir. Ve üşnān-ı aḫḍarın duḫānından hevāmm yaʿnī semmiyyetli böcekler kaçarlar.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Yirmi Dokuzuncusu Eṣābiʿ-i Ṣufr Dedikleri Devādır: اصابع صفر

Fi'l-Māhiyyeti: Eṣābiʿ-i ṣufr[65] bir nebāttır ki şekli keffin şekline benzer, yed gibi olur ve eblaḳtır yaʿnī levni alacadır, baʿḍı maḥalli aṣfer ve baʿḍı maḥall-i āḫeri ebyaḍ olur; ṣalābetlidir, ḥalāvet-i ḳalīlesi vardır ve baʿḍı efrādında beyāḍiyyet olmayıp aṣfer ve aġber olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Taḳrīben derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Fuḍūl-i ġalīẓayı cidden muḥallildir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Aʿḍā-i ʿaṣabiyye āfātına bi'l-ḫāṣṣa nefʿi vardır.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Ḫāṣṣaten eṣābiʿ-i ṣufrun cünūna nefʿi vardır.

Fi'l-Ebdāli: Cünūna menfaʿatte bedeli bir mis̱li ve nıṣf mis̱li hezār-ceşān[66] ile s̱ülüs̱ānı ḳadar suʿddur.

Elifiyye Olan Devāların Otuzuncusu Uʾmālī Dedikleri Devādır: اؤمالي

Fi'l-Māhiyyeti: Uʾmālī[67] bir nevʿ dühndür ki cidden ḥādd olur ve ʿasel gibi koyu belki ʿaselden ziyāde koyu olur ve o dühn bir şecerenin sāḳından müteḥallib olur ki o şecere tedmürī ve ḥulv olur yaʿnī ṣaġīr ve

65 "Eṣābiʿ-i ṣufr" bunu dahi fāḍılān ẕikr eylemedi. Ve buna keff-i ʿĀyişe ve keff-i Meryem dahi derler, pırasa yaprağı gibi yaprağı olur, onun rengindedir, ince sāḳı olur, o sāḳta min-evvelihi ilā-āḫirihi firfīriyyü'l-levn çiçekleri olur ve ṭıfl keffi gibi aṣlı olur, beş parmak gibi ünbūbları olur, her ünbūbesi ruṭūbet ile dolu olur, su kenārında ve kumlu maḥallerde olur, kurudukta levni beyāḍ ile sarı olur.

66 "Hezār-ceşān" fāşerā dedikleri devādır. Fāşerā Süryānīdir, ʿArabīsi kerme-tü'l-beyḍā ve Fārsīsi hezār-ceşāndır. Hezār-ceşānın maʿnā-yı aṣlīsi elf ẕirāʿdır. Ve suʿdun Türkīsi topalaktır.

67 "Uʾmālī" ism-i dühndür, Yūnān lisānında dühn-i ʿaselī maʿnāsınadır ve ʿasel-i Dāvūd dahi derler, terementī diye işāret olunmuştur ve hemze ile uʾmālīdir.

ṭaᶜmı ḥulv olur. Ve o ruṭūbetten dühn ittiḫāẕ o vechle olur ki ona bir çiçeğin dühnü karıştırılsa ve o mecmūᶜa dühn-i uᵓmālī ve dühnü'l-ᶜasel tesmiye olunur.

Fi'l-İḫtiyārı: Ecvedi ṣāf olup ziyāde koyu ve ᶜatīḳ olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḥārr-ı raṭbdır ve ḥarāreti ruṭūbetinden eks̱erdir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Uᵓmālī ile ṭılā olunsa müteḳarriḥ olan cerebe nāfiᶜdir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Evcāᶜ-ı mefāṣıla nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Sübāt ve kesel iḥdās̱ eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Uᵓmālī ile iktiḥāl olunsa ẓulmet-i ᶜayna ṣāliḥ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Üç evāḳī uᵓmālīye dokuz vuḳıyye mā ḫalṭ olunsa mirreyi ishāl eder, keẕālik aḫlāṭ-ı niyyeyi dahi ishāl eder lākin kesel ve irḫā iḥdās̱ eder. Uᵓmālīyi ishāl için istiᶜmāl eden kimseye gerektir ki onun o maḳūle ᶜavārıḍından münfaᶜil olmaya ve iḥtirāz eylemeye, zīrā o devādan ẕikr olunan ᶜavārıḍlar her ne ḳadar ẓuhūr eder ise lākin ẕātında selīmdir ve ḍararının zevāli serīᶜdir. Ve vācib olur ki uᵓmālī şürb eden kimse üzerine uyumaya.

Elifiyye Olan Devāların Otuz Birincisi Aġālūcūn Dedikleri Devādır: اغالوجون

Baᶜḍı nüsḫalarda aġālūcī[68] اغالوجي *yazılmıştır.*

Fi'l-Māhiyyeti: Hindī veyāḫūd ᶜArabī bir ḫaşebdir ki onun ᶜıṭriyyeti olur, ḳabuğu mülevven ve münaḳḳaştır ve ᶜıṭra idḫāl olunur ve onda merāre-i yesīre ile ḳabḍ olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Ṭabīḫi ile maḍmaḍa olunsa ağız kokusunu taṭyīb eder.

Fi'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Yan ağrılarına nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Vecaᶜ-ı kebide nāfiᶜdir. Bir mis̱ḳāli miᶜde lüzūcetine ve miᶜde ḍaᶜfına nefᶜ verir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Aġālūcī su ile içilse miᶜā ḳuralarından ve maġṣ-ı ḥārrdan nefᶜ verir.

68 "Aġālūcī" Süryānīdir, ᶜūdu'l-buḫūr ıṭlāḳ olunur.

Elifiyye Olan Devāların Otuz İkincisi Ümmü Ġaylān Dedikleri Devādır: ام غيلان

Fi'l-Māhiyyeti:[69] *Baʿḍı nüsḫalarda "maʿrūfe bir şeceredir ki bādiye[de] olur" demekle iktifā olundu ve nüsḫa-i uḫrāda "ʿiḍḍāt cinsinden olur" diye beyān olundu. ʿİḍḍāttan bu maḳāmda murād ümmü ġaylān aṣnāfından bir ṣınftır ki cümlenin maʿlūmudur lākin ẕikri ātī menāfiʿ-i şecerenin kendide olmak baʿīd olur. Baʿḍılar o menfaʿat mīvesinde olur derler ve baʿḍılar çiçeğinde olur derler, bu tafṣīl Ḳānūn'da ẕikr olunmadı, ẓuhūruna bināen terk olundu.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ṭabīʿatı bārid-i yābistir. *Ve Ḳānūn'da derecesi beyān olunmadı lākin baʿḍı kütübde "bāridün ve yābisün ve ḳābıḍun tebluġu'd-derecete'ṯ-ṯāniyete" diye tafṣīl olundu.*

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳābıḍ olup demi [146b] ve sāir seyelān şānından olan ruṭūbeti seyelāndan menʿ eder.

Fi'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Kan tükürmekten nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Seyelān-ı raḥimden nāfiʿ olur.

Elifiyye Olan Devāların Otuz Üçüncüsü Eẕrāḳıyūn Dedikleri Devādır: اذراقيون

Eẕāraḳī - اذارقي ve eẕārāḳī - اذاراقي dahi yazılır, cümlesi şeyʾ-i vāḥiddir.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā zebedü'l-baḥr envāʿından olur, cāmiddir, ḥalfāya ve aḳṣāba mülāṣıḳ olur yaʿnī ḫalfā dedikleri çalılara ve kamışlara muttaṣıl olur. *Bu tafṣīl nüsḫa-i sulṭāniyyede mesṭūrdur. Ve zebedü'l-baḥr nevʿinden olduğu baʿḍı eṭıbbānın ḳavlidir.* Ve bu devā ḥiddetlidir, ḥiddetine bināen saḳy olunması cāiz olmaz belki ḥiddeti kesr olunduktan sonra ḫāricden ṭılā ile istiʿmāl olunur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Cidden ḥārr olur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Rediyyü'l-mizāc olup bürūdette mizācı ġāyete erişen kimsenin mizācını taʿdīl eder lākin istiʿmāline cesāret olunmaz ancak vech-i mübeyyen üzere ṭılāen istiʿmāl olunur.

---

69 "Ümmü ġaylān" dikenli bir ağacın ismidir. Ehl-i bādiye meyvesine ve ʿavāmm çiçeğine ümmü ġaylān derler ve şevke-i Mıṣriyye demekle maʿrūftur, ẕuʿrūr ağacı kadar büyür.

Fi'z-Zīneti: Kelefi olanlara nefᶜi olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Bu devānın büs̱ūr-i lebeniyye tesmiye olunan bes̱relere nefᶜi olur. Burnun ve yüzün ṣafḥalarında beyāḍ bes̱reler ẓuhūr eder ve o bes̱re sütün yüzünde noḳṭalar gibi olan kabarcıklara benzer, o bes̱reler ᶜaṣr olunsa içinde semn-i münᶜaḳid gibi ruṭūbet ḫurūc eder, o bes̱relere büs̱ūr-i lebeniyye derler, ez̠āraḳıyūnun ona menfaᶜati olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Taḳarruḥ eden cerebden ve demregilerden nefᶜi olur.

Fī Ālātı'l-Mefāṣılı: Ḍımād olunsa ᶜırḳ-ı nesāya nefᶜi olur.

Elifiyye Olan Devāların Otuz Dördüncüsü Āzād-dıraḫt Dedikleri Devādır: آزاد درخت

Kelime-i Fārisiyyedir, ᶜatīḳ ağaç maᶜnāsına olur.

Fi'l-Māhiyyeti: Āzād-dıraḫt[70] bir ağaçtır ki diyār-ı Fārs'ta maᶜrūftur, s̱emere-i nebḳ gibi onun mīvesi olur. O ağaca diyār-ı Rey'de şecere-i ihlīlec ve şecere-i künār derler ve Ṭaberistān'da ṭāḫak derler ve eşcārın kibārından bir nevᶜ kebīr ağaçtır.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Fiḳāḥı yaᶜnī çiçeği derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i ūlānın āḫirinde yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Süddeleri āzād-dıraḫtın çiçeği teftīḥ eder.

Fi'z-Zīneti: O şecerin yağrağının suyu ḳamlı ḳatl eder ve tüyü uzatır ḫuṣūṣan o ağacın kökü ḫamr ile istiᶜmāl olunsa bu fiᶜli ziyāde işler.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: O ağacın çiçeği dimāġda olan süddeleri cidden çiçeği teftīḥ edip açar.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: O ağacın mīvesinin göğüse cidden ḍararı olur, ḳattāledir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Mīvesi miᶜdeye redī olur ve kerb-i miᶜde iḥdās̱ eder.

Fi'l-Ḥummayātı: Āzād-dıraḫtın liḥāsı şāh-terec ile ve ihlīlec ile ṭabḫ olunup süzülse ve taṣfiye olunup içilse denildi ki ḥummā-ı balġamiyyeye nefᶜi olur.

70 "Āzād-dıraḫt" kelime-i Fārsiyyedir, "dıraḫt" ağaç maᶜnāsına, "āzād" iᶜtāḳ maᶜnāsına, ḳadīm olan nesneye kimse taᶜarruḍ etmemekle āzāde olmuş olur.

Fi's-Sümūmi: O şecerin eṭrāfının yaʿnī uçlarında olup taṣallüb etmedik filizlerinin ʿuṣāresi ʿasel ile istiʿmāl olunsa bi'l-cümle sümūma muḳāvim olur. Ve s̱emeresini istiʿmāl baʿḍı kerre ḳatl eder.

Fi'l-Ebdāli: Tüyü uzun etmekte āzād-dıraḫtın bedeli şehdānec yaprağı ve āsın yaprağı ve sidrin yaprağı olur.

Elifiyye Olan Devāların Otuz Beşincisi Īresā Dedikleri Devādır: ایرسا

Fi'l-Māhiyyeti: Īresā[71] sūsen aṣnāfından āsmāncūnī olan sūsenin köküdür. Ve sūsen ḥaşāyiş cinsinden olur ve o ḥaşāyişin sāḳı olur ve üzerinde zehri ve çiçeğinin muḫtelif renkleri olur, beyāḍı ve sarısı ve āsmāncūnī ve fīrfīrīsi yaʿnī kırmızı olup kuḥliyyete bakan renklisi olur, pes elvān-ı muḫtelifeden mürekkeb olmakla īresā tesmiye olundu, zīrā īresā ʿalāyim-i semāviyyeden eleğim sağma dedikleri ʿalāmetin adıdır; īresānın elvānı o ʿalāmet elvānı gibi muḫtelif olmakla īresā tesmiye olundu Ve bu kökün ʿuḳdeleri olur ve yaprağı ince olur ve eskidikçe o köke sūs dedikleri kurt düşüp tesevvüs eder. *Ve bu tercüme bir nüsḫada mesṭūr olan ʿibāretin tercümesi idi ve nüsḫa-i uḫrānın tercümesi budur: Dīsḳūrīdūs der ki īresānın varaḳı berrde olup yabanī olan sūsenin varaḳına benzer lākin īresānın varaḳı uzun ve ekber olur ve onun sāḳı olur, bir sāḳta biri biri muḥāẕīsinde müteʿaddid çiçekler olup elvānı muḫtelif olur; baʿḍı çiçeğin levni sarıya māil urcuvānī olur ve semānın levnine dahi ḍārib ve māil olur, pes levninde bu iḫtilāflar olmakla īresā tesmiye olunur. Ve īresānın ʿurūḳu ve kökü ṣukb ve katı ve düğümlü olur, rāyiḥası ṭayyibe olur. Ve lāyıḳ olur ki o kök iltiḳāṭ olunsa yaʿnī aḫẕ olunsa gölgede kurutulup ve kettān ipliğine dizilip ḥıfẓ oluna.*

Fi'l-İḫtiyārı: O kökün ceyyidi ve ḫāliṣi kes̱āfetli ve mülezziz yaʿnī sıkı ve ġayr-i müteḫalḫil olup kısa ve levni ḥumrete māil olandır ve kokusunda ẕāt-ı nezz olan arḍdan müstefād olan koku olmayıp rāyiḥası ṭayyib olandır ve keẕālik lisānı ḥiddetli edip ḳuvvet ile ʿuṭāsı yaʿnī aksırığı taḥrīk eyleyendir.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: S̱āniyenin āḫirinde ḥārr ve yābistir.

---

71 ḫĪresā lafẓ-ı Yūnānīdir, ḳavs-ı kūzaḥ maʿnāsınadır, sūsenin zehresinin elvān-ı muḫtelifesi olmakla ḳavs-ı ḳūzaḥa müşābih olduğundan sūsen-i āsmāncūne yaʿnī gök sūsenin köküne īresā denildi, elsine-i nāsta benefşe kökü demekle maʿrūftur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Münḍic ve münaḳḳī ve cellādır. Ve ʿaṣīri mā-ı ʿasel ile istiʿmāl olunsa taḥlīl eder ve ġalīẓ olan balġamdan bedeni tenḳıye edip o balġamı iḫrāc eder.

Fi'z-Zīneti: Īresā bir mis̱li ḫarbaḳ ile kelef ve nemeşten cildi tenḳıye ve taṭhīr eder, yalnız īresā dahi o fiʿli işler.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Īresānın meslūḳu ṣalābātı ve evrām-ı ġalīẓayı ve ḫanāzīri ve büs̱ūr-ı lebeniyyeyi telyīn edip yumuşak eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Vesaḫlı olan ḳurḥalardan nefʿi olur ve nevāṣīr-de laḥmı inbāt eder her ne ḳadar istiʿmāli ẕerūr ṭarīḳi ile olur ise ve kemik-lerde et bitirip iksā eder.[72]

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Dühn-i īresā iʿyāyı taḥlīl eder. Ve sirke veyāḫūd şarāb ile şürb olunsa teşennücde nefʿi olur ve kez̄ālik hetk-i ʿaḍalden dahi nefʿi olur. Ve īresā ile iḥtiḳān ʿırḳ-ı nesāya nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Münevvimdir, müzmin baş ağrılarını giderir. Ve baʿḍı kerre īresāya gül yağı ve sirke ḍamm olunup başa ḍımād olunur ve o ḍımād baş ağrısını izāle ve menʿ eder. Ve īresānın ceyyidi ʿuṭās iḥdās̱ eder. *Ve bu tercüme olunan nüsḫadan mā-ʿadā bir nüsḫa dahi vardır lākin siyāḳ ve sibāḳ muntaẓam değildir, bināen ʿaleyh o nüsḫaya iltifāt olunmadı.* Ve maṭbūḫu ile maḍmaḍa olunsa vecaʿ-ı esnānı ḳaṭʿ eder. Ve dühn-i īresā sir-ke ile deviyy-i üẕünü yaʿnī kulak gürültüsünü keser ve müzmin nezleleri defʿ eder. Ve dühnü burun deliklerinde ẓuhūr eden rāyiḥa-i müntineyi izāle eder. Ve ṭabīḫi dahi o kötü kokuyu izāle eder ve tefezzuʿdan menʿ eder yaʿnī belinlemekten ve taḍaccur etmekten menʿ eder.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Dümūʿu celb eder yaʿnī īresā şemm olunsa gözü yaş-landırır.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Yan ağrısı ve ẕātü'l-cenbi teskīn eder, ruṭūbet-i ġalīẓadan ḥādis̱ olan öksürükten mā-ʿadā olan öksürüğe nāfiʿ olur ve ẕātü'r-riye ve ʿusr-i nefes ve ḫunāḳ maraḍlarına nāfiʿ olur; defʿi ʿusretli olup ṣadrda muḥtebes olan fuḍūlü telṭīf-i bāliġ ile telṭīf edip ve süddeleri teftīḥ etmekle defʿ ve taḥlīl eder. Ve ʿilel-i ṣadrda īresā meybuḫtec ile şürb olunur ve onunla maḍmaḍa eylemek lehātı ıḍmār eder yaʿnī küçük dil de-mekle maʿrūf olan ʿuḍvu zebūnīdir.

72 "İksā eder" yaʿnī kemiğe et giydirir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Īresā sirke ile şürb olunsa [147a] kebid ve ṭıḥālinde vecaᶜ-ı bāridi olanların vecaᶜını teskīn eder ḫuṣūṣan ṭıḥālin vecaᶜını ziyāde teskīn eder ve istisḳāya nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevāsīrin ağızlarını açar ve maġṣı izāle eder ve meẕī-nin kes̱retini ve iḥtilāmın kes̱retini menᶜ eder ve şarāb ile istiᶜmāl olunsa ṭams̱ı idrār [eder.] Ve raḥiminde ṣalābet veyāḫūd evcāᶜ-ı bāride olan hatun-lar īresāyı kaynatıp ṭabīḫine otursa nāfiᶜ olur. Ve īresādan ᶜasel ile ferzice ittiḫāẕ edip getirse isḳāṭ eder yaᶜnī cenīni düşürür. Ve dühnü raḥime nāfiᶜ olur. Ve īresānın ᶜatīḳi ve dağılmışı şürb olunsa mā-ı aṣferi ve mirreyi ve balġamı isḥāl eder. Ve şerbet-i vāḥidesi nıṣf vuḳıyyeden yedi dıraḫmīye yaᶜnī yedi mis̱ḳāle varınca ḳadardır.

Fi'l-Ḥummayātı: Dühn-i īresā berde ve nāfiḍe nāfiᶜdir.

Fi's-Sümūmi: Sirke ile īresā şürb olunsa cemīᶜan sümūma nāfiᶜ olur.

Elifiyye Olan Devāların Otuz Altıncısı Encüre Dedikleri Devādır ki Lisān-ı Türkīde Ona Isırgan Derler: انجره

Fi'l-Māhiyyeti: Encürenin[73] toḫumunun rengi pırasa toḫumunun rengi-ne benzer lākin encüre toḫumu pırasa toḫumundan küçük ve berrāḳ olur, pırasa toḫumu uzunluğunda olmaz, ondan kısadır. Mülāḳī olduğu dokun-duğu maḥalli leẕᶜ eder ve leẕᶜi haḍm olmakla zāil olmaz ḥattā bağarsıkları dahi leẕᶜ eder.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Encürenin kendisi ve keẕālik toḫumu derece-i s̱ālis̱enin ev-velinde ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābis olurlar. Ve tohumunun yübsü neb-tinin yübsünden eḳall olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Encüre ḳuvvet ile ceẕẕāb ve muḥallil ve muḳ arriḥtir, taḳrīḫ ve iḥrāḳ eder. Ve baᶜḍı eṭıbbā derler ki isḫānı ḳavī değildir. Ve encürede ḳuvve-i müneffiḫa vardır, şişirir ve cilāsı şedīd olur ve ḳurḥa-ları leẕᶜ eylemez. Ve kaçan laḥm ile encüre ṭabḫ olunsa encürenin efᶜāli bāṭıl olur, ẕikr olunan fiᶜlleri işlemez.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Bus̱ūri: Encüre sirke ile ḍımād olunsa dübeyleleri tef-cīr edip deşer ve dübeyleden nefᶜi olur ve ṣalābete dahi nefᶜi olur. Ve bezri

---

73 "Encüre" ḳurrayṣ dahi derler; yaprağının üzerinde olan dikenlerine cerebü'l-kelb tesmiye olunur; Türkīsi ısırgandır.

ile sereṭāna ḍımād olunsa ve keẕālik bezri iḥrāḳ olunup külü ile sereṭāna ḍımād olunsa nefᶜi olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Remādı milḥ ile kilābın ᶜaḍḍasından ḥādiṯ olan ḳurḥalara ve sāir ḳurūḥ-ı ḫabīs̱elere ve sereṭānlara nefᶜi olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Remādı milḥ ile mülteviye olan aᶜṣāba ḍımād olunsa nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Encürenin yaprağı daḳḳ olunup istiᶜmāl olunsa burun kanını keser ve bezri burunda olan ḫaşem ᶜilletini defᶜ eder yaᶜnī ḫayşūmun mesdūd olup koku almamak ᶜilletini defᶜ eder, zīrā miṣfātın süddelerini açar. *Bundan aḳdem beyān olundu ki rāyiḥayı idrāk eden ḳuvvet zāideteynde olur ve o zāide önünde bir kemik vardır ki ona miṣfāt derler, isfenc gibi deliklidir, o deliklerde kaçan südde olsa ḳuvve-i şāmme rāyiḥayı idrāk eylemez ve bu mis̱lli devālar ile südde teftīḥ olunsa o kimse kokuları idrāk eder.* Ve encüre toḫumu ile lis̱āta ḍımād olunsa dişleri iḫrāc āsān olur. Ve kulağı ardında veremi olan kimse bezri ile ḍımād eylese nefᶜi olur ve keẕālik o ḍımādın fūces̱lā - فوجثلا ya yaᶜnī kulak ardında olan ġuddeye ve beze nefᶜi olur.

Ṭabᶜ ile olan nüsḫada ومن فوجثلا *bedeline* وهو جلاء *yazılmıştır, ġalaṭ-ı maḥḍdır; nüsḫa-i sulṭāniyye ve ġayri ḳalem ile yazılan nüsḫalarda* ومن فوجثلا *vāḳiᶜ olmuştur.*

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Mā-ı şaᶜīr ile encüre saḳy olunsa ṣadrı tenḳıye eder. Keẕālik encürenin varaḳı mā-ı şaᶜīrde ṭabḫ olunsa ṣadrda olan aḫlāṭ-ı ġalīẓayı iḫrāc eder. Ve toḫumu aḳvā olur, rebvi ve nefes-i intiṣābı izāle eder ve ẕātü'l-cenb-i bāridi izāle eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Encüre bāhı taḥrīk eder ḫuṣūṣan toḫumu ṭılā ile yaᶜnī bāde ile istiᶜmāl olunsa bāhı ziyāde taḥrīk eder ve raḥimin ağzını açar ve menīyi raḥime ḳabūl ettirir ve keẕālik encüreyi soğan ve yumurta ile ekl eylese yine o fiᶜlleri işler. Ve mürr-i ṣāfī ile encüreyi iḥtimāl eylese ṭams̱ı idrār ve raḥimi fetḥ edip açar. Keẕālik mürr ile encürenin ṭabīḫi şürb olunsa yine bu fiᶜlleri işler. Ve nütūˀ edip ḫārice yumru olan raḥimin nütūˀunu ve yumruluğunu encürenin varaḳı ile ḍımād olunsa maḥalline redd edip idġām eder ve balġamı ve ḫılṭ-ı ḫāmı cilāsı ḥasebiyle ishāl eder ve encürenin evvel eylediği ishāl ḳuvve-i müshilesi olmak ḥasebiyle olmaz. Ve

dühn-i encürenin ishāli dühn-i ḳırṭımın ishālinden eks̱er olur. Ve bürāde-i ṣadef ile encüre varaḳının ṭabīḫi ṭabīᶜatı telyīn eder. Kaçan ishāl için encüreyi istiᶜmāl eden kimse murād eylese o ishāl raḳīḳ ola, o kimse encürenin toḫumunu alıp sevīḳ ile saḥḳ eyledikten sonra şarābın içine ṭarḥ edip şürb eylesin. *Nüsḫa-i sulṭāniyyede* لب حبه *bedeline* لزوجته *vāḳiᶜ olmuştur, meᵓāli vāḥiddir.* Ve encüre şürb eden kimse encüre şürbünden sonra dühn-i verd şürb etmeğe muḥtāc olur, zīrā o dühn ḥasebiyle encüre o kimsenin ḥalḳını lez̠ᶜ ve iḥrāḳ eylemez. Ve baᶜḍı kerre encüreden ᶜasel ile şiyāf ittiḫāẕ olunup iḥtimāl olunur ve aḫlāṭ-ı rediyyeyi ishāl eder.

Elifiyye Olan Devāların Otuz Yedincisi Afyūn Demekle Maᶜrūf Olan Devādır: افيون

Fi'l-Māhiyyeti: Afyūn Mıṣrī olan ḫaşḫāş-ı esvedin ᶜuṣāresidir ki o ᶜuṣāre müşemmese olur yaᶜnī o ᶜuṣāre şemsi iᶜmāl ile ḥāṣıl olur *bu ṭarīḳ ile ki afyūncu olan kimse ḫaşḫāş nābit olduğu maḥalle ḍaḥve vaḳtinde ve şebnem ıṭlāḳ olunan ruṭūbetin irtifāᶜı vaḳtinde varır, ḫaşḫāşelerin başı ṭarafına bir dāire resm eder ve o vechle ki o dāire ḫaşḫāşenin saṭḥ-ı ẓāhirinde olur, bāṭınına şaḳḳı tecāvüz eylemez. Ve mişraṭ ile o dāireden ḫaşḫāşenin esfeline varınca ḳadar ṭūlānī ḫuṭūṭ resmi üzerine yine şaḳḳı dāḫil-i ḫaşḫāşeye vāṣıl olmamak üzere şaḳḳ eder. Ve o ḫuṭūṭun biri birlerine ḳurb ve buᶜdü muᶜtedil olur, ne ziyāde ḳarīb olur ve ne ziyāde baᶜīd. Ve lā-maḥāle şarṭ olunduğu gibi ondan biraz ruṭūbet ẓāhire olur ve o ruṭūbete parmağı ile mesḥ edip bir ṣadefe içinde cemᶜ eder. Ve şarṭ eylediği ḫaşḫāşeleri ḳāimeten ᶜalā-ḥālihā bir gün ve bir gece terk eder ve sonra ᶜavdet edip o müddette müctemiᶜa olan ruṭūbeti aḫẕ edip meᵓḫūẕ-ı evvel ile bir ṣalāyeye cemᶜ edip rıfḳ ile saḥḳ eder ve sonra ondan ḳurşlar ittiḫāẕ edip ḥıfẓ eder. Ṣāḥib-i Ḳānūn'un "müşemmese" dediğinden murādı budur.* Ve müşemmes afyūnun şerbet-i vāḥidesi iki dānıḳtan ziyāde olmaz.

Ve berrī maruldan dahi afyūn ittiḫāẕ olunur. Ve ḫasstan yaᶜnī berrī maruldan ittiḫāẕ olunan afyūn dahi muḫaddir olur lākin ḫaşḫāşı olan afyūnun iki ḳısmından yaᶜnī ṣamġī ve müşemmesī olandan ve ṭabḫ ile iḫrāc olanlardan aḍᶜaf olur. Ve afyūn bir kızmış ḥadīd üzerinde kavrulup şeyy olunur

kızarınca ḳadar. *Ve Şeyḫ'in bu kelāmını şerḥ eder İbn Kütbī'nin ḳavli ve ʿibāreti bi-ʿaynihā budur:* وبعض الاطباء يستعمله بان يقليه على خزفة على النار الى ان يلين فيميل لونه الى الحمرة فيأمن غائلته ويقل ضرره *Yaʿnī baʿḍı eṭıbbā afyūnu āteş üzerinde bir saksı içinde yumuşayıp ve kızarınca ḳadar kavururlar ve sonra tenāvül ederler ve kavrulmakla maḍarratı ḳalīl olur.*

Fi'l-İḫtiyārı: Afyūnun muḫtārı ağır olup rāyiḥası ḥādde ve heşş [147b] olanlar olur yaʿnī oğulmakla dağılması āsān olur, keẕālik suda inḥilāli sehl olup ve teẕvīb olup eritilse taʿaḳḳud eylemez ve güneşe vaḍʿ olunsa ḥall olur ve sirāc üzerine vaḍʿ olunsa müşteʿil olup şuʿlesi muẓlim olmaz belki rūşen olur. Ve baʿḍı kerre māmīs̱ā dedikleri ṣamġ ile ġaşş olunur ve o maġşūş aṣferü'l-levn olur ve suya vaḍʿ olunsa suyu boyar ve ḫuşūnetli olur ve rāyiḥası ḍaʿīfe olur ve levni ṣāfī olur. Ve her hangi afyūnda bu ʿalāmetler mevcūde olsa o afyūn ḫāliṣ olmaz belki māmīs̱ā ile maġşūş olmuş olur. Ve baʿḍı kerre dahi berrī marulun lebeni yaʿnī ruṭūbeti ile ġaşş olunur ve onun ʿalāmeti budur ki o vechle ki maġşūş olan afyūnun rāyiḥası ḍaʿīfe olur. Ve baʿḍı kerre dahi ṣamġ-ı ʿArabī ile ġaşş olunur ve onun levni cidden ṣāfī ve berrāḳ olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Afyūn derece-i rābiʿada bārid-i yābis olur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Muḫaddirdir ve her vecaʿı müsekkin olur gerek afyūn şürb olunsun ve gerek ṭılā olunsun. Miḳdār-ı şerbeti büyük mercimek ḳadar.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Issı olan veremleri menʿ eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Afyūn ḳurḥaları tecfīf edip kurutur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Pişmiş yumurtanın sarısı ile ḫalṭ olunup niḳrise ṭılā olur ve vecaʿını teskīn eder ḫuṣūṣan o ṭılā leben ile ola, o zamān ağrıyı ziyāde teskīn eder.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Afyūn iḥtimāl olunsa münevvim olur gerek ise fetīle ile iḥtimāl olunsun ve gerek ise fetīlesiz iḥtimāl olunsun her ḥālde iḥtimāli uyku getirir. Ve kulağında elemi [olan] kimse afyūnu mürr ve zaʿferān ile gül yağı içinde idāfe ve ḥall edip kulağına damlatsa elemi sākin olur. Ve müzmin olan baş ağrılarını afyūn teskīn edip müsterīḥ eder. Ve afyūn fehmi ve ẕihni ibṭāl eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Remedi ve gözünde veremi olan kimse hatunların sütü ile istiᶜmāl eylese ağrısını teskīn eder. Ve eṭıbbādan ḳudemānın eks̱eri afyū-nu gözde istiᶜmāl eylemezler, başara maḍarratı olmak ḥasebiyle.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Afyūn suᶜāl-i mülḥifi teskīn eder, müber-riḥ olan suᶜāli teskīni kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur yaᶜnī ilḥāf [ve] ibrām ile ve keẕālik şiddet ile olan öksürüğe nefᶜi olup teskīn eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Afyūn ḥarr ve ruṭūbetten müsterḫiye olan miᶜdeyi di-bāġat edip eks̱er-i aḥvālde ḳabḍ ve cemᶜ eder. Ve afyūn yalnız yaᶜnī cünd-i bīdestersiz şürb olunsa haḍmı ibṭāl eder veyāḫūd cidden haḍmı noḳṣān eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Afyūn ishāli ḥabs eder, saḥcdan ve emᶜā ḳurḥaların-dan nefᶜi olur.

Fi's-Sümūmi: Afyūn ḳattāldir, icmādı ile ḳatl eder. Ve onun tiryāki cünd-i bīdester yaᶜnī kunduz ḫāyesi dedikleri devādır.

Fi'l-Ebdāli: Afyūnun bedeli üç ḍıᶜfı bezrü'l-benc ile bir ḍıᶜfı yaᶜnī bir mis̱li bezrü'l-luffāḥ olur yaᶜnī yebrūḥun toḫumu olur.

Elifiyye Olan Devāların Otuz Sekizincisi Ütrücc Yaᶜnī Ağaç Kavunudur: اترج

Fi'l-Māhiyyeti: Ütrüccün[74] māhiyyeti maᶜrūfedir. Ve kabuğundan it-tiḫāẕ olunan dühnü ḳavīdir. Ve çiçeğinden iḫrāc olunan dühn her bābda yaᶜnī her fiᶜlde ziyāde ḍaᶜīf olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḳışr-ı ütrücc yaᶜnī ağaç kavununun kabuğu derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābis olur. Ve ütrüccün eti derece-i ūlāda ḥārr-ı raṭbdır. Ve baᶜḍı ḳavm der ki laḥm-ı ütrücc derece-i ūlāda bārid-i raṭbdır ve berdi ruṭūbetinden eks̱erdir. Ve ütrüccün ekşisi derece-i s̱ālis̱ede bārid ve yābistir ve çekirdeği derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱ālis̱ede yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ütrüccün laḥmı müneffiḫtir, şişirir ve yaprağı nefḫi teskīn eder. Çiçeği yaprağından ziyāde laṭīf olur. Ve ekşisi ḳābıḍdır

---

74 Ütrücc İskenderiyye ve Mısr ve ᶜIrāḳ'ta kes̱īrü'l-vücūd olur lākin İskenderiy-ye'de ve aᶜmālinde baᶜḍı mevāḍiᶜde büyük olur ḥattā bir ütrücc otuz rıṭla bāliġ olur. Ve ütrücc ancak bostānī olur, berrī ve cibālī olmaz. Ve kebīrine sūsī derler. Ve ütrüccden bir ṣınf olur ki eṣābiᶜ gibi müterākibe olup muḫtelif ve müteġaṣṣın olur.

ve ṣafrāyı kāsirdir. Ve çekirdeği ve kabuğu muḥallildir. Ve kabuğu s̱iyāb içine konulsa s̱iyābı tesevvüsten ve güve kesmekten ḥıfẓ eder. Ve ütrüccün rāyiḥası havā-i fāsideyi ıṣlāḥ eder ve vebāyı dahi ıṣlāḥ eder.

Fi'z-Zīneti: Ḥummāḍı yaᶜnī ütrüccün ekşisi levni cilālandırı ve kelefi izāle eder. Ve kabuğu iḥrāḳ olunup ḥurāḳası ile ṭılā eylemek baraṣa ᶜilāc-ı ceyyid olur. Ve ḥummāḍının ṭabīḫi ağız kokusunu güzel eder ve müsemmindir, semirtir. Ve kabuğu ağız kokusunu taṭyīb eder eger kabuk ağız içinde imsāk olunur ise.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥummāḍı ile demregiye ṭılā olunsa nāfiᶜ olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Dühnü sinirlerin istirḫāsına nāfiᶜdir. Ve dühnü kabuğundan iḫrāc olunur. Ve fālice dahi nāfiᶜ olur. Ve ekşisi sinirlere redī ve muḍırr olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Laḳveden nefᶜi olur. Ve ütrüccün maṭbūḫu ağız kokusunu taṭyīb eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Ütrüccün ḥummāḍı ile iktiḥāl olunur ve gözde olan sarılığı ve yereḳānı izāle eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Ekşisi ḫafaḳān-ı ḥārrı teskīn eder ve mürebbāsı ḥalḳa yaᶜnī boğaza ve riyeye yaᶜnī akciğere ceyyid ve nāfiᶜ olur lākin ṣadra ḥummāḍının ḍararı olur. Ve ütrüccün lübbü sirke ile ṭabḫ olunup o maṭbūḫtan yarım üskürücce saḳy olunsa sülük dedikleri kurdu yutan kimsenin yuttuğu kurdu ḳatl edip iḫrāc eder. *Bir üskürücce altı istār ve rubuᶜ istārdır ve her istār altı dirhem ve iki dānıḳtır.*[75]

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ütrüccün laḥmı miᶜdeye redīdir ve müneffiḫtir ve haḍmı baṭīʾdir. Ve lāyıḳ olur ki laḥmı ekl olunsa mürrī[76] ile ekl oluna. Ve kez̠ālik ᶜasel ile mürebbā olan laḥmını ekl eylemek selāmetli olur ve haḍmı ziyāde ḳabūl eder lākin iks̱ār olunmaz, zīrā mürebbā dahi olsa çok yemek muḍırr olur. Lākin ütrüccün varaḳı miᶜdeyi ve aḥşāyı muḳavvīdir ve baᶜdehu fiḳāḥı muḳavvīdir ve kabuğu eṭᶜime ṭabḫ olunur iken o ṭaᶜāmın içine ebāzīr[77] gibi vaḍᶜ olunsa haḍma iᶜāneti olur ve kabuğunun kendisi

75 "Dānıḳ" südüs dirhemdir.

76 "Mürrī" "mümirrī"den muḫaffeftir, ṭaᶜāmı haḍm ettirici demektir, şaᶜīrden sāir aḫlāṭ ile terkīb olunur.

77 Ṭabḫı ıṣlāḥ eden eşyāya tevābil derler ve ṭaᶜāmı ıṣlāḥ ve taṭyīb edenlere ebāzīr derler.

ṣalābeti ḥasebiyle haḍm olmaz ve ṭabīḫi ḳayʾı teskīn eder. Ve ḥummāḍının rubbu miʿdeyi dibāġat eder. Ve ḥummāḍının suyu yereḳāna nāfiʿdir ve ṣafrāvī olan ḳayʾı teskīn eder ve ṭaʿāama iştihā getirir. Ve vācib olur ki ütrücc yalnız ekl oluna, ütrüccden evvel ve ütrüccden sonra ṭaʿām-ı āḫer ekl olunmaya.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ütrüccün laḥmı kūlınc iḥdāṡ eder. Ve ütrüccün ekşisi baṭnı ḥabs eder ve ṣafrāvī olan ishāle nāfiʿ olur. Ve çekirdeği bevāsīre nāfiʿ olur ve yine çekirdeğinde ḳuvve-i müshile vardır. Ve ekşisinin ʿuṣāresi nisvānda olan cimāʿa şiddet-i şehveti teskīn eder.

Fi's-Sümūmi: Ütrüccün iki dirhem miḳdārı çekirdeği şarāb ve ṭılā yaʿnī ṭabḫ olunmuş ḫamr ile ve mā-ı ḥārr ile cemīʿan semmlere muḳāvim olur ve ḫuṣūṣan semm-i ʿaḳrebe ziyāde nāfiʿ olur gerek içsin ve gerek ʿaḳreb soktuğu maḥalle ṭılā eylesin, o iki ḥālde dahi nāfiʿ olur. Ve ütrüccün kabuğu dahi semme muḳāvemette çekirdeğine ḳarīb olur. Ve ütrüccün kabuğunun ʿuṣāresi efāʿīnin nehşine yaʿnī ılan sokan kimselere şürb olunsa nefʿi olur ve kabuğu ile ḍımād dahi olunsa nefʿi olur.

Elifiyye Olan Devāların Otuz Dokuzuncusu İsḳanḳūr Dedikleri Ḥayvāndır: اسقنقور

Fi'l-Māhiyyeti: Seḳanḳūr[78] māī vereldir, Nīl-i Mıṣr'dan ṣayd olunur. Ve baʿḍılar dediler ki seḳanḳūr timsāḥ neslindendir, zīrā timsāḥ neslini suyun ḫāricine bıraksa ve o nesl suyun taşrasında büyüse seḳanḳūr olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Seḳanḳūrun ecvedi ve efḍali faṣl-ı rebīʿde ve heyecānı vaḳtinde ṣayd olunandır ve aʿḍāsının ecvedi göbeği olur. [148a]

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Sinirlerde olan bāride ʿilletlere seḳanḳūrun nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Seḳūnḳūrun milḥi bāhı müheyyicdir, pes milḥinde bāhı taḥrīk oldukta etinin taḥrīki ziyāde olduğunu ondan fehm eyle ve luḥū-

78 "İsḳanḳūr" verele müşābihtir. Baʿḍılar verel-i māī derler, nevāḥī-i Ṣaʿīd'de Nīl'de ve rimālinde bulunur ve Hind'de ve baḥr-i Ḳulzüm'de bulunur. Erkeğinin iki ẕekeri ve dişisinin iki ferci olur ve erkeğinde ḫorūs ḫuṣyesi gibi iki beyḍa olur ve dişisinin yumurtası yirmi ḳadar oldukta kuma defn eder, bilā-ḥiḍānetin kumda yumurtadan veledi çıkar ve büyüklüğü kedi ḳadar ve kediden küçük olur ve derisi mülāyim olur, ammā verelin derisi ḫuşūnetli olur.

mu beyninde göbeğinin laḥmının bāhı taḥrīki kat-ender-kat olduğunu dahi anla. Keẕālik böbreklerine ḳarīb olan laḥmları ve şaḥmı dahi mübālaġa ile bāhı taḥrīk eder.

Elifiyye Olan Devāların Kırkıncısı İccāṣ Yaᶜnī Erik Dedikleri Mīvedir: اجاص

Hemzenin kesri ve cīmin teşdīdi ile lüġat-i daḫīledir yaᶜnī ᶜArabiyyü'l-aṣl değildir, zīrā ᶜArabī lüġatte kelime-i vāḥidede cīm ile ṣād cemᶜ olmaz yāḫūd denir ki iccāṣ ᶜArabīden bir lüġayyedir yaᶜnī ehl-i Şām'a maḫṣūṣ bir lüġatcik olur, nitekim mişmiş ve kümmeṯrā lüġatleri ehl-i Şām'a maḫṣūṣ olduğu gibi. Ve ᶜavāmmın nūn ziyāde edip incāṣ dedikleri cāiz değildir.

Fi'l-Māhiyyeti: İccāṣın[79] māhiyyeti cümlenin maᶜlūmudur.

Fi'l-İḫtiyārı: İccāṣ-ı Bülüstī - بلستي iccāṣ-ı esvedden aḳvādır. *Baᶜḍı nüsḫada "Bülüstī" bedeline bilā-lām "Büstī" vāḳiᶜ olmuştur, ẓāhir budur ki ḳalem-i nāsiḫin taḥrīfidir; Bülüst İskenderiyye ḳurālarından bir ḳaryenin ismidir, Lübbü'l-Lübāb'da Suyūṭī taḥrīr eylemiştir.* İccāṣ-ı aṣfer iccāṣ-ı aḥmerden aḳvādır. İccāṣ-ı kebīr-i ebyaḍ s̱aḳīl olur ve ishāli ḳalīl olur. Ve iccāṣ-ı Ermenī cümlesinden aḥlā olur. *Ve Ermen, Rūm'dan bir ṭāifedir, onların bilādından ve Ermeniyye'den meclūb olur.* Ve iccāṣın şedīdü'l-ishāl olanı iccāṣ-ı Ermenī olur ve ziyāde ecvedi kebīr olup eti ziyāde olanlardır.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱āniyenin evvelinde bārid ve derece-i s̱āniyenin āḫirinde raṭbdır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ṣamġı mülaṭṭıf ve ziyāde muḳaṭṭıᶜ ve muġarrīdir. Ve Dīsḳūrīdūs katında iccāṣ-ı Dımaşḳīde ᶜaḳl ve ḳabḍ vardır, ammā Cālīnūs-ı fāḍıl Dımaşkīnin ḳābıḍ-ı ᶜāḳıl olduğunu inkār eder. Ve iccāṣın niyyi ve ḫāmı

---

79 Fī-Envāᶜı'l-İccāṣ: Bir nevᶜi ālūçe, küçük ve sarı olur, cümlesinin ebredi ve elṭafıdır. Nevᶜ-i āḫeri şāhlūcdur, ebyaḍ olup küçük olur. Ve nevᶜ-i dīgeri ālū-kiştedir, ṣaġīr olur, bürūdet ve ḥumūḍatı şedīde olur, taṭfiᵓede ve terḳīḳte temr-i Hindī maḳāmına ḳāim olur. Nevᶜ-i dīger ᶜuyūnu'l-baḳardır, esved olur ve esvedin eslemi Ḳūmesī'dir. Ḳūmes, Bisṭām ile Simnān arasıdır. Nevᶜ-i dīger merkeşīdir, Cīlān'da Azerbaycān'da olur, aṣġar ve müdevverdir, ẓann olunur ki merkeş ḫām dedikleridir, ġāyet leẕīẕ, ḥalāvetli ve ḥumūḍat-ı yesīresi olur lākin nādirdir, az bulunur. Ve ᶜarḍı yirmi dört dereceden noḳṣān olan yerde erik olmaz.

ve erişmemişi ḳābıḍdır ve ġıdāiyyeti ḳalīledir. Ve iccāṣ ḳable'ṭ-ṭaᶜām ekl olunur ve üzerine mā-ı ᶜasel ve nebīẕ mis̱lli merṭūb nesneler içilir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: İccāṣın ṣamġı ḳurḥalarda et bitirir ve onuldur ve ḫall ile istiᶜmāl olunsa ḳūbāyı yaᶜnī demregileri ḳalᶜ eder ḫuṣūṣan ᶜasel ile veyāḫūd sükker ile istiᶜmāl oluna ve ḫuṣūṣan ṣıbyānın demregisi ola.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: İccāṣın varaḳı suyu maḍmaḍa olunsa levzeteyne ve lehāta nāzil olan ruṭūbātı nüzūlden menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: İccāṣın ṣamġı ile iktiḥāl olunsa baṣarı taḳviye eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: İccāṣ-ı müzz yaᶜnī taᶜmı tatlı ile ekşi arasında olan iccāṣ iltihāb-ı ḳalbi teskīn eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: İccāṣın müzzü ve mayḫoşunun ṣafrāyı ḳamᶜı eşedd olur. Ve tatlısı miᶜdeyi irḫā eder terṭīb ve tebrīdi ḥasebiyle. Ve bi'l-cümle iccāṣ miᶜdeye mülāyim olmaz.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: İccāṣın ḥulvünün ṣafrāyı ishāli eşedd ve raṭbının yaᶜnī tāzesinin ishāli kurusunun ishālinden eşedd olur. Ve iccāṣın ishāli lüzūceti ḥasebiyle olur. Ve iccāṣ-ı Dımaşḳī baᶜḍı eṭıbbā katında baṭnı ᶜaḳl eder. Ve yabanī erik cidden nuḍc bulmayıp kemāl üzere erişmese onda bi'l-icmāᶜ ḳabḍ olur. Cālīnūs dedi ki Dīsḳūrīdūs der ki Dımaşḳī erikte ḳabḍ vardır. Dīsḳūrīdūs'un bu ḳavli ḫaṭādır belki Dımaşḳī müshildir. Ve iccāṣın ṣamġı ḥaṣāt-ı mes̱āneyi teftīt edip paralar. Ve iccāṣın suyu ṭams̱ı idrār eder ve her ne miḳdār erik ṣaġīr olur ise ishāli o miḳdār eḳall olur.

Elifiyye Olan Devāların Kırk Birincisi İsfīdāc Dedikleri Devādır: اسفيداج

Fi'l-Māhiyyeti: İsfīdāc[80] reṣāṣın veyāḫūd ānükün yaᶜnī kalayın ve kurşunun remādı ve külü olur. Ve ānük şiddet ile iḥrāḳ olunsa esrünc olur ve ona ziyāde iḥrāḳ ḥasebiyle ziyāde leṭāfet gelir. Ve isfīdācāt baᶜḍı kerre sirke ile ve baᶜḍı kerre emlāḥ ile ittiḫāẕ olunur ve vücūh-ı şettā ve ṭuruḳ-ı muḫtelife ile ittiḫāẕ olunur ve bu şānın ᶜulemāsının kütüblerinde o ṭuruḳlar mufaṣṣaleten muḥarrerdir.

80 "İsfīdāc" "sefīd"den muᶜarrebdir, sefīd Fārsīdir, ebyaḍ maᶜnāsınadır. İsfīdācdan murād isfīdāc-ı reṣāṣtır. Baᶜḍı kerre cibsīn dedikleri ecsād-ı ḥaceriyyeye dahi isfīdāc derler. Iṣfahān'da bir nevᶜ ṭīn vardır, onunla ṣıbyān kitābet ederler, ona dahi isfīdāc derler.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱āniyede bārid-i yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Sirke ile maʿmūl olan isfīdācda leṭāfet eşedd olur ve bāṭına ziyāde ġāiṣ ve nāfiẕ olur ve bāḳīlerin telṭīfi şedīd olmaz. Ve isfīdāc muġarrīdir ḫuṣūṣan esrüncde taġriye ziyāde olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Bus̱ūri: Evrām-ı bāride-i ṣulbiyyeyi telyīn eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: İsfīdāc merāhime idḫāl olunur ve ḳurūḥun içine fetīle ile doldurulur ve ḳurūḥta laḥm-ı ṣāliḥ inbāt edip et bitirir ve laḥm-ı fāsidi ekl edip ifnā eder ḫuṣūṣan esrünc laḥm-ı fāsidi ziyāde ekl eder ve laḥm inbātı dahi esrüncün ziyāde olur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Gözde ẓuhūr eden bes̱relere nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Maḳʿade yarıklarının ve şuḳūḳunun isfīdāc edviyesindendir.

Fi's-Sümūmi: İsfīdāc sümūmdandır ve sümūmdan idiğinin şerḥi sümūm baḥs̱inde ẕikr olundu.

Elifiyye Olan Devāların Kırk İkincisi Ābnūs Dedikleri Şecerdir: آبنوس

Fi'l-Māhiyyeti: Ābnūsun māhiyyeti maʿrūftur yaʿnī bir nevʿ şecerin maʿrūf olan ḫaşebi olur. Levni esved ve mecessesi ṣulb ve kesr olunsa şeẓāyāsı olmaz. Ve menābiti Ḥabeşe ve Hind'de olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Ābnūsun ecvedinin ʿalāmeti budur: Esved olup müstevī ola ve onda ḫuṭūṭ olmaya yaʿnī damarlı olmaya ve melmesi kazınmış boynuz melmesi gibi ola ve müstaḥṣaf[81] ola ve meẕāḳatta leẕʿ ola yaʿnī ağzı dalaya ve micmerede iḥrāḳ olunsa rāyiḥa-i ṭayyibe münteşire ola.

Bu ẕikr olunan bir nüsḫanın tercümesidir, ammā nüsḫa-i sulṭāniyyenin tercümesi budur ki Dīsḳūrīdūs der ki ābnūsun ecvedi diyār-ı Ḥabeşe'den meclūb olandır ve Ḥabeşī ābnūsun dahi ecvedi levni yalnız siyāh olup āḫer levn karışmayandır. Ve onun ṭabaḳātı ve katmeri olmayıp melāsette ḥakk olunmuş boynuz gibi ve zebīl-i maḫrūṭ yaʿnī kazınmış dağarcık gibi ola Ve kaçan kesr olunsa küsāresi yaʿnī kırıkları ağır ola ve leẕʿi ola yaʿnī o küsārelerin meẕāḳında leẕʿ ola. Ve Dīsḳ

81 "Müstaḥṣaf" ḫuşūnetli maʿnāsınadır.

ūrīdūs'un ġayrileri derler ki ecvedi müstevī olandır ve ḫuṭūṭu olmaz ve melmesi ḳarn-ı maḫrūṭun melmesine müşābih olur ve müstaḥṣaf olur ve meẕāḳında leẕʿ olur ve cemre üzerine vaḍʿ olunsa ʿıṭrdan fāyiḥa olan bir rāyiḥa-i ṭayyibe gibi rāyiḥa müstenşire olur. Ve ṭabʿ ile olan nüsḫa her ne ḳadar min-ciheti'l-ʿibāret iki nüsḫaya muḫālif ise meʾālinde o nüsḫalardan ḫāric bir nesne yoktur velākin o nüsḫada ḳarn-ı maḫrūṭ gibi ḳarn-ı maḥḳūḳ dahi vardır. "Ḳarn-ı maḥḳūḳ"un maʿnāsı o ḳarnlar ki ondan ḥoḳḳalar dizilmiştir demek olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ābnūs derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir. Ve bir ḳavm ẕāhib oldular ki ābnūsun ṭabʿı her ne ḳadar ḥārr ise lākin demin ḥarāretini söndürür.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Su içinde ābnūs ḥakk olunsa taḥallül edip maḥlūl olan eczāsı suya çıkar, nitekim aḥcārın çoğu su içinde ḥakk olunsa taḥallül eyler. Ve ābnūsun o maḥlūl olan eczāları mülaṭṭıf ve cellā olur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Göze ʿārıḍa olan ġışāveyi ve beyāḍı ābnūs cālī olur. Ve ābnūsun ḥukākesinden şiyāf ittiḫāẕ olunur. Ve ābnūstan misenne yaʿnī bileği ittiḫāẕ [148b] olunup edviye-i ʿaynı ḳaṭʿ ve ḥakk edecek ḥadīde müteʿalliḳa āletler onda taḥdīd olunur onun için ki ābnūsun edviye-i ʿayna muvāfaḳati eks̱erdir ve āletler ābnūstan mütteḫaẕ olan misenneden istifāde ettiği keyfiyyeti edviye-i ʿayna ifāde etmekle o edviyeyi taḳviye eder. Ve ābnūs destere ile neşr olunup nüşāresi bir ṭabaḳ üzerinde yaʿnī büyük tuğla üzerinde iḥrāḳ olunup ve ḥurāḳası ġasl olunsa gözde olan ḳurūḥ-ı müzmineye nefʿi olur ve remed-i yābise ve cerebü'l-ʿayna ve seyelān-ı müzmine dahi nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ḥūzistān diyārının eṭıbbāları derler ki ābnūs külāda olan ḥaṣātı teftīt edip parçalar. Ve baʿḍılar derler ki baṭnda olan nefḫi ābnūs dağıtır ve taḥlīl eder.

Elifiyye Olan Devāların Kırk Üçüncüsü Āẕānu'l-Fār Dedikleri Devādır: آذان الفار

Fi'l-Māhiyyeti: Cālīnūs der ki āẕānu'l-fār bir ḥaşīşedir ki onun ḳuvveti ḥaşīşetü'z-zücāc ḳuvvetine ḳarīb olur. Ve āẕānu'l-fār ismi iki nevʿ ḥaşīşeye ıṭlāḳ olunur:

Evvelkisi Cālīnūs'un ḳarīben ẕikr eylediği ḥaşīşedir, o ḥaşīşeden ebegümeci rāyiḥası ẓāhir olur ve onda ṣalābet olmaz.

Ve ikincisi Dīsḳūrīdūs ẕikr eylediği ḥaşīşedir. Dīsḳūrīdūs zuᶜm eder ki o ḥaşīşe leblāba benzer lākin yaprağı leblābın yaprağından ṣaġīr olur ve bir ḥaşīşedir ki yer yüzünde münbasıṭ olur, ḳuḍbānı ince olur, bostānīdir ve ṭayyibdir lākin rāyiḥası ve ṭaᶜmı ḳavī değildir, çiçeği lāzverd levnindedir, küzbere çiçeğine müşābihtir ve kırlaguç ondan raᶜy eder ve ḥādde olur ḫuṣūṣan su ḳurbunda bitmeyenlerin ḥiddeti ziyāde olur.

Ve Mesīḥ der ki āẕānu'l-fārın menfaᶜati efsentīn menfaᶜati gibidir. Pes Mesīḥ'in bu kelāmı iki fāḍılın yaᶜnī Cālīnūs'un ve Dīsḳūrīdūs'un ẕikr eylediğine muvāfıḳ olmaz, onların ẕikr eylediği ḥaşīşelerin menfaᶜati efsentīn menfaᶜatine muvāfıḳ değildir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Maᶜrūf olan budur ki Cālīnūs katında derece-i ūlāda bāride-i raṭbdır ve ammā Dīsḳūrīdūs'un ẕikr eylediği ḥaşīşe edviye-i ḥārreden olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḥaşīşe-i ūlāda ḳabḍ vardır ve ḥaşīşe-i s̱āniye müceffife ve muḥammiredir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Dīsḳūrīdūs'un ẕikr eylediği ḥaşīşe şevk ve süllāyı iḫrāc edip cirāḥati bitiştirir ve ḳurḥaları tenḳıye eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Āẕānu'l-fār saḳy olunsa ṣarᶜa nāfiᶜ olur ve seᶜūṭ ile istiᶜmāl olunsa laḳveye nāfiᶜdir eger şiddet ile seᶜūṭ olunur ise. Ve seᶜūṭu dimāġı tenḳıye eder.

Elifiyye Olan Edviyenin Kırk Dördüncüsü Erneb-i Berrī ve Erneb-i Baḥrī Dedikleri Ḥayvāndır Yaᶜnī Karada ve Denizde Olan Tavşanlardır: ارنب بري، ارنب بحري

Fi'l-Māhiyyeti: Ammā erneb-i baḥrī bir ḥayvāndır ki Ḥammādī'de[82] ṣayd olunur, ṣadefīdir, levni kırmızıya māildir ve eczāları arasında üşnān yaprağı gibi şeyʾler vardır.

82 "Ḥammād" bir ceddin ismidir. Bu maḳāmda mütebādir olan budur ki Ḥammādī ḳavminin sākin oldukları diyārda ṣayd olunur demek olur. Ve baᶜḍı müfredātta cīm ile yazılmıştır, ona göre zamān-ı berdde ṣayd olunur demek olur lākin *Ḳānūn* nüsḫalarında ḥā-i mühmele iledir. Ve yevm-i ḥarr murād olunmak iḥtimāli vardır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Berrī tavşanın infeḫası yaᶜnī kursağı infeḫa bābında ẕikr olunan efᶜāli cemīᶜan işler ve elṭaf ve aḥsen olur, o efᶜāli ziyāde işler.

Fi'z-Zīneti: Tavşanın kanı kelefi tenḳıye eder. Ve başını iḥrāḳ edip remādı istiᶜmāl olunsa dā-i s̱aᶜlebe nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan erneb-i baḥrīnin başı remādında nefᶜ ziyāde olur. Ve ernebin baṭnı yaᶜnī içinde mevcūd olan ḳāẕūrātı ile maᶜan işkenbesi ve bağarsıkları ve aḥşā-i sāiresi aḫẕ olunup bir miḳlā içinde yaᶜnī saç gibi bir nesne üstünde kavurma ṭarīḳiyle iḥrāḳ olunsa onun ḥurāḳası devā-i ceyyid olur ve başta tüy bitirir eger o ḥurāḳa saḥḳ olunup dühn-i verd ile istiᶜmāl olunur ise. Dīsḳūrīdūs der ki ammā deryā tavşanı yalnız veyāḫūd ḳurrayṣ ile istiᶜmāl olunsa o ḥurāḳa tüyü ḥalḳ eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Dimāğı şeyy olunsa emrāḍ ᶜaḳibinde ḥādis̱ olan raᶜşeye nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Ṣıbyānın ᶜamūdu yaᶜnī dişleri bitecek maḥalli tavşan dimāğı ile oğulsa sürᶜat ile dişlerini bi'l-ḫāṣṣa bitirir ve bitirmesi bilā-vecaᶜ ve sühūletli olur. Ve keẕālik tavşan dimāğı semn ile veyāḫūd kaymak ile veyāḫūd ᶜasel ile ḥall olunsa yine bu fiᶜli işler. Ve tavşanın infeḫası sirke ile şürb olunsa ṣarᶜa nefᶜ-i beyyini olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ḫayḍdan ṭuḥra dāḫile olan hatunlar tavşanın infeḫasını üç gün şürb eylese gebe kalmaktan menᶜ eder ve ruṭūbet-i sāileden raḥimi tenḳıye eder. Ve erneb-i berrīnin demi maḳlüvven istiᶜmāl olunsa saḥcdan menᶜ eder ve bağarsıkta olan veremleri ve ishāl-i müzmini menᶜ eder.

Fi's-Sümūmi: Erneb-i berrīnin infeḫası sirke ile istiᶜmāl olunsa cemīᶜan sümūma fād-zehr olur. Ve ernebin demi ḳaly olunsa Ermīniyye sihāmının semminden nāfiᶜ olur.

Elifiyye Olan Devāların Kırk Beşincisi Ebū celsādır: ابو جلسا

Nüsḫa-i sulṭāniyyede cīm ile yazılmıştır ve baᶜḍı nüsḫada enḫūsiyā - انخوسيا ve ebū ḫalsā ابو خلسا yazılmıştır.

Fi'l-Māhiyyeti: Ebū ḫalsānın māhiyyeti ḫass-ı ḫımārdır yaᶜnī eşek marulu dedikleri devādır ve ona sincār ve sinḳār dahi tesmiye olunur. O nebt zeġabānī, dikenli ve ḫuşūnetli ve esved olur, köküne bitişik varaḳları çok

olur ve kökü parmak kalınlığında olur ve levni cidden aḥmer olur, eyyām-ı ṣayfta ona mess olunsa mess eden ʿuḍvu boyar. Ve bir ṣınfı dahi vardır ki varaḳı aṣġar olur ve levni aṣfer olur. Ve sāir ṣınfları çoktur. *Ve baʿḍı nüsḫada mezkūrdur ki aṣnāfı dörttür: ebū celsā ve ebīsāviyūs -* ابيساويوس*, ūcālsūs -* اوجالسوس*, eksūfānīn -* اكسوفانين *dir.*

Fi'l-İḫtiyārı: Ve cümlesinin aḳvāsı ṣınf-ı evveldir, nüsḫa-i sulṭāniyyede böyle yazılmıştır. Ve bāḳīlerde yazılan budur ki cümlesinin aḳvāsı iki evvelki ṣınftır.

Fi't-Ṭabʿı: Cālīnūs der ki ebū celsānın baʿḍısı ḥārr ve yābis olur ve āḫerleri ḫilāfı üzere olur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bu devādan ebū ḫalsā tesmiye olunan maʿa'l-ḳabḍ mülaṭṭıf olur, onun için o ṣınf ʿafıṣ ve mürr olur ve bāḳī aṣnāfında ḳ abḍ ziyāde ẓāhir olur. Ve aṣnāf-ı erbaʿadan iki āḫir ṣınflar iki evvelki ṣınflardan ziyāde ḥarāfetli ve ḥarāretleri aḳvā olur. Ve kökü yaprağından aḳvā olur.

Fi'z-Zīneti: Bu devā sirke ile behaḳa ṭılā olunsa nefʿi olur belki külliyyen berāʾet iḥdās̱ eder ve cildi taḳşīr eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥumret dedikleri veremi daḳīḳ-i keşk ile ebū ḫalsānın kökü menʿ eder. Keẕālik aṣnāfından lūmāyis - لومايس ṣınfının kökü dahi ḥumrete nāfiʿ olur. *Ve bir nüsḫada lūmāyis -* لومايس *bedeline lūciyās -* لوجياس *ve birinde dahi ebū celsūs -* ابو جلسوس *vāḳiʿ olmuştur.* Ve ḫanāzīrin üzerine bu devā şaḥm ile vaḍʿ olunsa ḫanāzīri taḥlīl eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Bu devā şemʿ ile cemīʿan ḳurḥalar üzerlerine vaḍʿ olunur ve ḫuṣūṣan nār üzerine vaḍʿ olunur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Ebū celsānın aṣlı ve kökü miʿdeyi dibāġat eder ve ṭabīḫi mā-ı ḳarāṭīn ile yereḳāndan ve vecaʿ-ı ṭıḥālden nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ebū celsānın mā-ı ḳarāṭīn veyāḫūd mā-ı ḳırṭım ile vecaʿ-ı külā ve vecaʿ-ı ḥaṣāt-ı külāya nefʿi olur. Ebū celsānın kökünü gebe hatunlar iḥtimāl eyleseler cenīni isḳāṭ ederler. Ve yaprağı şarāb ile kavrulup istiʿmāl olunsa baṭnı ʿaḳl eder lākin ebū celsā aḫlāṭ-ı mirreyi taḥlīl eder. Ve sarı yapraklısının kökü zūfā ile veyāḫūd ḫardal [149a] ile baṭnda olan kurtları ḳatl edip iḫrāc eder ve keẕālik muṭlaḳan sincār gerek aṣferi ve gerek ġayrisi bu fiʿli işler lākin aṣferin fiʿli ḳavī olur.

Fi'l-Ḥummayātı: Bu nebātın aṣlının ṭabīḫi mā-ı ḳarāṭīn ile ḥummayāt-ı müzmineye nāfiᶜdir.

Fi's-Sümūmi: Yaprağı sarı olup mīvesi kırmızı olanın mīvesi maḍġ olup hāmme üzere o memḍūġ tükürülse hāmmeyi ḳatl eder. *"Hāme" mīmin taḫfīfi ile baykuş nevᶜinden bir ṭāirdir.*[83] Ammā iki āḫer ṣınflar ılanın soktuğu kimseye içirilse veyāḫūd ṭılā olunsa veyāḫūd taᶜlīḳ olunsa nefᶜi olur. *Ve baᶜḍı nüsḫada "taᶜlīḳ" bedeline "taḳrīb" vāḳiᶜ olmuştur.*

Elifiyye Olan Edviyelerin Kırk Altıncısı Elmās Dedikleri Cevherdir: الماس

Fi'l-Māhiyyeti: Elmāsın mādde-i aṣliyyesi "mās"tır, elif-lām taᶜrīf içindir. Ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:

Lāyıḳ olan elmās bābu'l-mīmde īrād olunmak idi lākin lām cüzʾ gibi istiᶜmāl olunup mās ile şöhreti olmamakla biz dahi meşhūra ittibāᶜan elif bābında īrād eyledik.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Bir ḳavm der ki elmās bārid-i yābistir ve āḫerleri der ki ḳuvvet ile ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Elmāsta cilā-i şedīd olur. Dīsḳūrīdūs der ki elmās muḥrıḳ-ı muᶜaffindir.

Fi'z-Zīneti: Dişleri elmāz ziyāde cilālandırır.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Bir ḳavm der ki elmās ağız içinde imsāk olunsa dişleri paralar. Ve eṭıbbā dediler ki elmāsın bu fiᶜli ḫāṣıyyeti ḥasebiyle olur. Ve bir ḳavm dediler ki elmāsın bu fiᶜli onun içindir ki elmās bulunan maḥaller efāᶜī maḥalleri olur, lā-maḥāle elmās efāᶜīden semmiyyet istifāde edip bu fiᶜli ḳuvvet-i müstefāde ile işler ve o ḳavmin bu kelāmı mücāzefesi kes̱īr olan kimselerin kelāmıdır, bilā-sened bu kelāmı söylediler ve bilmediler ki efᶜānın semmi ḫārice ṭarḥ olunduktan sonra o semmin fiᶜli bāṭıl olur ḫuṣūṣan ki müddet-i kes̱īre mürūr eyleye.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bir ḳavm der ki elmāstan bir ḥabbe Rūmī sakız ile zerrāḳanın ṭarafına yapıştırılıp mes̱ānesinde ḥaṣāt olanların iḥlīline idḫāl olunsa ḥaṣātı teftīt eder ve bu fiᶜl istibᶜād olunan eşyālardandır.

Fi's-Sümūmi: Elmās semm-i ḳātildir.

---

83 [Mütercim haşerat anlamına gelen "hāmme" ile "hāme"yi karıştırmış görünüyor!]

Elifiyye Olan Devāların Kırk Yedincisi Ermāktır: ارماك

Fi'l-Māhiyyeti: Ermāk Yemeniyye bir ḫaşebedir ki onun ʿıṭriyyeti olur ve levninde ḳırfeye benzer. *"Ḳırfe"den mütebādir olan dār-ı ṣīnī ḳırfesi olur. Ve baʿḍılar egerçi* يشبه قرفة القرنفل والدار الصيني *diye taʿmīm eder lākib Şeyḫ'in kelāmından mütebādir olan dār-ı ṣīnī ḳırfesidir.*[84]

Fi'z-Zīneti: Ağız kokusunu ṭaṭyīb eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Evrām-ı ḥārreye ḍımād olunsa nefʿi olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḳurūḥun yayılmasını menʿ edip ve yābisini idmāl eder, zīrā ermāk bilā-lez̠ʿ müceffif olur ve aʿḍāyı taʿaffünden menʿ eder.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Dimāğı taḳviye eder; ʿumūru yaʿnī dişler arasında olan etleri bağlar ve ağızda olan emrāḍa muvāfıḳ olur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Ermāktan ekl olunsa remede nāfiʿ olur. *Bu kelāmdan mütebādir budur ki ermāktan ṭabaḳ ve kāse ittiḫāẕ olunup içinde olan ṭaʿām ekl olunsa demek olur.*

Fī-Aʿḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ḳalbi ve aḥşānın küllīsini taḳviye eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ermāk ṭabīʿatı küllen ḳabḍ eder.

Elifiyye Olan Devāların Kırk Sekizincisi Lebaḫ Dedikleri Devādır: لبخ

Fi'l-Māhiyyeti: Dediler ki lebaḫ sidr dedikleri ağaçtır, elbaḫ dedikleri değildir. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki:

Ben derim ki bu maḥallde mez̠kūr olan lebaḫ değildir. Eger lebaḫ olduğu müteḥaḳḳaḳ olur ise eṭıbbānın bābu'l-lāmda olan devāyı bābu'l-elifte īrādları muvāfıḳ-ı niẓām değildir yaʿnī lāyıḳ olan budur ki bu maḳāmda mez̠kūr olan elbaḫ ola.[85]

---

84 Fi'l-aṣl ḳırfe nar kabuğuna derler ve nar kabuğu ile dibāğat olunan deriden maṣnūʿ olan dağarcığa dahi derler. Ve tevābil ile ṭabḫ ve terbiye olunup o dağarcığın içinde luḥūm ḥıfẓ olunur ve sonra muṭayyeb olan ḳuşūr ḳırfe (kesr-i ḳāf ile) tesmiye olundu. Ve ṣāḥib-i *Ḳānūn* "fi'l-levn" diye ḳayd etmekle maʿrūfu olan dār-ı ṣīnī ḳırfesi murād olunur.

85 "Lebaḫ" lāmdan sonra bā-i muvaḥḥade ve āḫiri ḫā-i muʿceme iledir. *Ḳāmūs*'ta der ki lebeḫa muharreketen bir şecere-i ʿaẓīmedir ki mīvesi ḫurmā gibi ḥulv olur lākin kerīh olur ve o ağacı minşār ile neşr edip iki nīme edenlerin burnu kanar ve biçilen iki taḫtasını ḍamm eyleseler yine mülteḥime olup şeyʾ-i vāḥid olur. Ve

Elbaẖ bir nebtin köküdür, havuç gibi olur. Baᶜḍı nüsẖada yazıldığı üzere sidr ağacı ve baᶜḍı āẖerde yazıldığı üzere min-ġayri taᶜyīn şecere-i kebīre olmak münāsib değildir. Şecere-i kebīre murād olunduğuna ẕāhib olanlar derler ki o şecere diyār-ı āẖerde idi, Mıṣr'a sonradan naḳl olunmakla ṭaᶜm-ı aṣlīsi taġyīr olundu. Dīsḳūrīdūs der ki lebaẖ bir şeceredir ki ona fürsi - فرسي tesmiye olunur, onun mīvesi meᵓkūl olur ve o şecerede rüteylā[86] dedikleri semmiyyetli ḥayvān çok bulunur ẖuṣūṣan arāḍī-i Mıṣriyye'den Ṣaᶜīd nāḥiyesinde olan şecere-i lebaẖta ziyāde çok olur. Ve bir ḳavm ẓann eylediler ki diyār-ı Fārs'ta bu şeceri ekl eden kimseler helāk olurlardı lākin diyār-ı Mıṣr'a naḳl olunduktan sonra o şecerenin ṭabᶜına ve ṭaᶜmına taġayyür gelip semmiyyeti zāile oldu ve ekl edenlere ıḍrār eylemedi.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: O ağacın yaprağı kan cereyān eden maḥalle ẕerūr kılınsa veyāẖūd yaprak ᶜalā-ḥālihi kan seyelān eden ᶜuḍv üzerine vaḍᶜ olunsa demi keser, nezf etmez olur.

Elifiyye Olan Devāların Kırk Dokuzuncusu İnsān Olur: انسان

Fi'l-Māhiyyeti: İşbu levḥa-i māhiyyet ancak nüsẖa-i sulṭāniyyede mesṭūrdur ve ᶜibāreti budur: هو حيوان ناطق مايت متحرك بالارادة *Yaᶜnī insān o cismdir ki onun nuṭḳ ve idrāki olur ve ölmek şānındandır lākin henüz ölmemiştir ve irādesi ile ḥareket eder. Ke-enne Şeyẖ kemāl-i tafṣīl edip insānın taᶜrīfinde ḥayvān-ı nāṭıḳ kifāyet eder lākin ḳuyūdāt-ı zāide īrād eyledi. Ve iḥtimāli vardır ki Şeyẖ'in bu tafṣīlden murādı ᶜilm-i*

---

enbiyā-i ᶜiẓāmdan biri ḥaferden şikāyet eyledi, vaḥy olundu ki lebeẖadan ekl eyleye. Denildi ki bu ağaç Fārs'ta semm idi ve Mıṣr'a naḳl olunmakla semmiyyeti zāile oldu. İntehā kelāmu'l-*Ḳāmūs*. Bundan ẓāhir oldu ki Şeyẖ'in sidrden murādı mīvesi nebḳ olan sidr değildir belki şecere-i ᶜaẓīme maᶜnāsınadır, zīrā tedevvuḥ eden her şecereye sidr ıṭlāḳ ederler lākin bu maḳāmda bu vechle olan lebaẖ olsa bābu'l-lāmda ẕikr olunmak lāzım olur idi. Ve evveli hemze baᶜdehu lām ve baᶜdehu nūn ve āẖiri cīm olan elbenc olsa elbenc bir nebātın kökü olur, şecere ile tefsīr ṣaḥīḥ olmaz. Ve bundan mülaẖẖaṣ budur ki eṭıbbā ᶜörfünde bu māddede lām-ı taᶜrīf cüzᵓ olmuştur, bināen ᶜaleyh bābu'l-elifte ẕikr olundu.

86 "Rüteylā" örümcekten bir nevᶜdir, ayakları kısa ve ḥareketi serīᶜa olur, semmiyyetlidir, onu ekl eden kimse ağzında iken ve yutmadan helāk olur. Rüteylānın soktuğu kimse āniye-i ẕehebe bir gün tamāmen naẓar eylese ṣıḥḥat bulur ve altını saḥḳ edip soktuğu maḥalle ekse ṣıḥḥat bulur.

aḫlāḳta ẕikr olunan insān-ı kāmilin taʿrīfine işāret ola, zīrā Rāġıb-ı Iṣ-fahānī Neşʾeteyn adlı kitābında der ki الانسان الحي الناطق المايت هو كما قيل مت بالارادة تحي بالطبيعة *İntehā. Ve bu nevʿ insān mevālīd-i s̱elās̱enin eşrefi-dir yaʿnī ṣūret-i nevʿiyyesi bi'ẕ-ẕāt maḥfūẓa olan ecsām-ı mürekkebe üç ḳısmdır, evvelkisi nebātāt ve ikincisi maʿādin ve üçüncüsü ḥayvāndır ve bu üç aḳsāma mevālīd-i s̱elās̱e derler. Ḳısm-ı s̱ālis̱in içinde nevʿ-i insān cemīʿan mevālīd-i bāḳıyeden efḍaldir.*

Fi'z-Zīneti: Denilir ki insānın menīsi behaḳa cilā olur. Keẕālik ṣıbyānın bevlinden bakır kap içinde milḥi aḫẕ olunsa behaḳa ve kelefe cilā olur ve zibli yaʿnī necāseti veḍaḥa nāfiʿ olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: İnsānın bevlinin ʿakeri yaʿnī dürdü ḥumreti tes-kīn eder denilir. Ve keẕālik insānın zibl-i ḥārrı dahi ḥumret dedikleri vere-mi teskīn eder. Ve insānın tüyünün külü büs̱ūru giderir. Ve o bevl semn ile ḫalṭ olunsa sāʿiye olan veremleri menʿ eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: İnsānın bevli müteḳarriḥa olan ḳurḥaları menʿ eder, cālīdir ve keẕālik ḥikkeyi dahi menʿ eder ve ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eyi saʿydan ve yayılmadan menʿ eder ve demregileri dahi giderir ḫuṣūṣan insān menīsi demregiye ziyāde nāfiʿdir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Denildi ki ḥayḍ kanı niḳrise nāfiʿ olur, vecaʿını ḳaṭʿ eder. Ve keẕālik insān menīsi ve sütü afyūn ile şemʿ ve zeyt ile niḳrisi teskīn eder. *İki nüsḫada "afyūn" bedeline" ebyūn" vāḳiʿ olmuştur. Eger o nüsḫalar ṣaḥīḥa ise "afyūn"da "ebyūn" dahi lüġat olmak ge-rektir. Ebyūn ismi ile maʿrūf devā yoktur belki maʿrūf [149b] olan budur ki "ebyūn" Cezīre'de bir deyrin adıdır, Deyru Ebbūn*[87] *ve Deyru Ebyūn demekle maʿrūftur. Ve Ḥaḍret-i Nūḥ ʿaleyhi's-selāmın ḳabr-i şerīfleri o deyrin ḳurbunda olur.*

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Kulağı ve dişi ağrıyan kimse şaʿr-ı insānın ḥurāḳasını kulağına ve dişine taḳṭīr eylese vecaʿını teskīn eder diye iddiʿā olundu. Ve oruç olan insānın tükürüğü kulağına kurt giren kimsenin kulağından kurdu çıkarır. Ve insān kemiğinin yanmışı ṣarʿa şifā olur. Ve insān kulağının ve-saḫı şaḳīḳaya nāfiʿ olur.

---

87 "Ebbūn" tennūr vezni üzeredir ve müdġamun fīh olan vāvı yāya ḳalb edip ebyūn demek dahi cāizdir, temaṭṭī ve telaẓẓī gibi.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: İnsānın bevli ʿasel ile nuḥās içinde ṭabḫ olunsa beyāḍını cilālandırır ve ṭarfeden nāfiʿ olur. Ve şaʿrının ḥurāḳası mertek[88] ile yaʿnī mürdāsenc ile maʿan ʿaynda olan cerebe ve ḥikkeye nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'ṣ-Ṣadrı: Baʿḍı eṭıbbā dediler ki ṣıbyānın bevli şürb olunsa ʿusr-i nefesten ve nefes-i intiṣābdan nefʿi olur. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki اقول بئس العلاج İntehā. Yaʿnī bevl-i ṣıbyānı şürb kötü ve ḳabīḥ ʿilācdır, *zīrā bevlin ʿaynı necāset-i muġallaẓa ile necistir, edviye-i ṭāhire mevcūd iken necāseti istiʿmāl eylemek ve ḫuṣūṣan ekl ve şürb ile istiʿmāl eylemek bi'l-icmāʿ cāiz olmaz ḫuṣūṣan ki* وضع شفائكم فيما حرم عليكم *ḥadīs̱-i şerīfinin*[89] *ẓāhiri üzere murdārda şifā olmaz.* Ve hatunların sütü sill maraḍından cidden nāfiʿdir. Ve leben-i merʾe erneb-i baḥrī semmine ʿilācdır.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Miʿdede olan lez̠ʿe insān sütünün nefʿi olup lez̠ʿi teskīn eder. İnsān bevlinden bir üskürücce sikencebīn ile yereḳānı olan kimseye bevl idiğini bildirmeden içirilse yereḳāna nefʿi olur ve ḫuṣūṣan bal ile noḫūd-āb ile içirilse o vaḳt nefʿi ziyāde olur. Ve insān ziblinin dahi yereḳāna nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: İnsānın sütü bevli idrār eder. Ve baʿḍılar dediler ki dem-i ḥayḍ bir nesneye karıştırılmadan ḫāliṣ ve maḫḍ iken iḥtimāl olunsa yaʿnī o dem-i maḥḍdan ferzice ittiḫāẕ olunsa ḥabeli menʿ eder yaʿnī o hatun gebe kalmaz. Ve insān sütü raḥimde olan ḳurḥaları ve cirāḥatleri neṭūlen ve ḥamūlen menʿ eder. Ve baʿḍılar dediler ki insānın sidiği ishāli ḳaṭʿ eder ve raḥimi tenḳıye edip pākler kirāren ve mirāren ṭabḫ olunup üç rıṭl miḳdārı istiʿmāl olunsa.

---

88 ḫMertek hüve'l-murdāsenc. Ḳāle'ş-Şeyḫ: Hüve'l-ānükü'l-muḥraḳ. Ḥācī Paşa.

89 Bu ḥadīs̱ ile İmām Muḥammed istidlāl edip laḥmı meʾkūl olan ḥayvānın bevli ṭāhirdir dedi, zīrā Resūl-i ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥaḍretleri müsteskīlere deve sidiğini içmek ile emr eyledi. Ebū Yūsuf der ki kaçan bir murdār muʿālecede müteʿayyin olsa ḥurmeti mürtefiʿa olur, pes o nesne ṭāhir olduğu ḥālde muʿālece olunur baʿde'l-bürʾ yine ḥurmeti ʿavdet eder, ḥadīs̱in teʾvīli budur. Ve deve ve sāir eti yenen ḥayvānın bevli muʿālece vaḳtinin ġayride murdārdır, muʿālecede ṭāhirdir. Ebū Ḥanīfe der ki Ebū Yūsuf'un kelāmı ṣavāb olurdu eger muʿālecenin teʾs̱īri müteḥaḳḳaḳ olsa lākin her ne ḳadar muʿālecāt var ise teʾs̱īri meşkūktur ve ḳaṭʿī olan murdārın ḥurmeti şekk ile zāil olmaz. Ve deve sidiği ile müsteskīlere muʿālece cāiz olmaz. Ve Resūl-i ekrem deve sidiği ile muʿālece eylediği o muʿālece o kimselerin ḥaḳḳında teʾs̱īri olacağını vaḥy ile yaḳīn eyledi, eṭıbbāda o yaḳīn mutaṣavver olmaz.

Fi'l-Ḥummayātı: Zibl-i yābis bal ile veyāḫūd şarāb ile ḥummayāt-ı dāirede isticmāl olunsa o ḥummānın edvārını menc eder.

Fi's-Sümūmi: İnsān sütü erneb-i baḥrīnin tiryāḳı olur. Ve insānın dişi saḥḳ olunup ılan soktuğu maḥalle ekilse veyāḫūd dişin ḥurāḳası ekilse nefci olur. Ve insān caḍḍ edip ısırdığı maḥalle insānın zibli ekilse nāfic olur. Ḥayyāt ve caḳāribi insānın cale'r-rīḳ tükürdüğü ḳatl ve ihlāk eder. Ve aç karnına insān āḫeri caḍḍ edip ısırsa o cuḍv-ı macḍūḍ müteḳarriḥ olur.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredelerin Ellincisi
İbrīsīmdir: ابريسيم

Fi'l-Māhiyyeti: İbrīsīm aḍcaf-ı ḥayvānın yacnī ipek kurdunun faḍlası olur, müferriḥāt-ı ḳalbiyyedendir.

Fi'ṭ-Ṭabcı: Derece-i ūlāda ḥār ve yine derece-i ūlāda yābis olur.

Fi'l-İḫtiyārı: İbrīsīmin ḫāmı efḍaldir lālin mādām ki boyanmış olmaya; pişmeyeni dahi isticmāl nāfic olur. Miḳrāṣ ile ḳaṭc olanlar, muḥraḳından evlā olur.

Fi'l-Efcāli ve'l-Ḫavāṣṣı: İbrīsīmde telṭīf ve neşf ve tefrīḥ vardır, bi'l-cümle bu efcāl ibrīsīmin ḫavāṣṣındandır. *İbrīsīm bābında ṭabc ile olan nüsḫada bu levḥalar dahi meẕkūrdur.*

Fī-Acḍāı'l-Ġıdāı: İbrīsīm ṣalābet-i rediyyeye merāreti ve dibāġatı ḥasebiyle nāfic olur ve dibāġatı dahi telṭīf ve tenşīfi ḥasebiyledir ve bu ficlleri bilā-leẕc işler. Ve yübūseti muctedile olur. Ve bu ficlleri bir nevce muḫtaṣṣ olmaz, cemīcan ibrīsīm envācı o ficlleri işler.

Fī-Acḍāı'l-Başarı: İbrīsīmden kuḥl ittiḫāẕ olunsa 81nefci olup demcayı menc eder ve gözde olan ḳurḥayı neşf eder, zīrā o kuḥl gözü tesmīn edip semritir. Ve ibrīsīmin mizācı muctedil olmak ḥasebiyle gözde olan yübūseti tacdīl eder. Ve ibrīsīm ervāḥı taḳviye eden edviyeden olur ve micdeyi dahi taḳviye eder, o taḳviye ḥasebiyle micde ṭacāmda ziyāde taṣarruf eder. Ve ibrīsīmin bu ficlleri işlemek için vezn-i muḳadderi yoktur.

Elifiyye Olan Devāların Elli Birincisi Ekitmekit Dedikleridir: اكتمكت

Fi'l-Māhiyyeti: Ekitmekit[90] bir devā-i Hindī'dir ki fāvāniyānın fiᶜlini işler. *Ṣāḥib-i Ḳānūn'un bu kelāmından mütebādir olur ki ekitmekit nebāt cinsindendir, zīrā fāvāniyā cins-i nebāttan olur. Ve meşhūr olan budur ki ekitmekit bir taştır, ona ḥacer-i ᶜuḳāb ve ḥacer-i vilādet tesmiye olunur; aṣnāf-ı erbaᶜası vardır, efᶜāli mufaṣṣalan müfredātta beyān olunmuştur. Ḥattā İbn Kütbī der ki* وصاحب المنهاج اختلط في تفسير هذ الدواء وكذا الرازي في كتابه المسمى بالكافي *İntehā. Lākin baᶜḍı aḥcārda nebāt ve uṣūl-i nebāt efᶜāli olmakta beᵓs yoktur Allāhu taᶜālā aᶜlem.*

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Reᵓsin ekitmekit ile buḫār ṣuᶜūd edecek maḥalli ṭılā olunur ve o ṭılā ṣarᶜı menᶜ eder.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Elli İkincisi Isfānāḫ Olur: اسفاناخ

Fi'l-Māhiyyeti: Isfānāḫ buḳūl-i maᶜrūfedendir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Yazıldığı üzere ısfānāḫın ṭabīᶜatı derece-i ūlānın āḫirinde bārid-i raṭbdır.

Fi'l-Ḫavāṣṣı ve'l-Efᶜāli: Isfānāḫ müleyyindir ve ġıdāsı sermaḳın[91] ġıdāsından ecveddir. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki ben derim ki ısfānāḫta ḳuvvet-i cāliye vardır ve ġassāledir, ṣafrāyı ḳamᶜ eder ve meraḳasında yaᶜnī suyunda ḥiddet olmakla baᶜḍı kerre ısfānāḫtan meraḳası ḥasebiyle miᶜde nefret eder, o vaḳtte lāzım olur ki ısfānāḫ taṣfiye olunup süzüle ve suyu ve meraḳası iḫrāc ve taṣfiye olunduktan sonra ekl oluna. *Bu maḳāmda yanımızda olan nüsḫalardan nüsḫa-i sulṭāniyyeden mā-ᶜadāsının iḫtilāli vardır, "meraḳa" lafẓı "varaḳa" yazılmıştır, maᶜnā-yı ṣaḥīḥi yoktur, pes āḫer kütübden taṣḥīḥ olunmuştur.*

---

90 "Ekitmekit" bir taştır ki taḥrīk olunsa cevfinde olan āḫer taş dahi ḥareket eder, o āḫer taşa lübb derler. Ve her ḥayvānın dişilerinin doğurmakta ᶜusreti olsa o taşı altına koysalar sühūlet ile ḥamlini vaḍᶜ eder. Bunun ḫāṣṣası nüsūrdan aḫẕ olunmuştur, kaçan nesrin dişisi yumurtlamakta ᶜusreti olsa erkeği o taşı getirip dişinin taḥtına vaḍᶜ eder ve sühūlet ile yumurtlar. Ve bu ḥacerde fāvāniyā fiᶜli vardır. Fāvāniyā ᶜūdu'ṣ-ṣalībe derler. Ve baᶜḍılar ᶜūdu'ṣ-ṣalīb olduğunu inkār edip başka bir nebātın aṣlıdır derler.

91 "Sermaḳ" ḳaṭaf dedikleri baḳla-i māiyyedir, bārid-i raṭbdır.

Fī-Aʿḍāı'l-Mefāṣılı: Demevī olan vecaʿ-ı ẓahra yaʿnī arkada olan ağrılara nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Ṣadrda olan vecaʿ-ı ḥārrdan nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Isfānāḫ baṭnı müleyyindir.

Elifiyye Olan Devāların Elli Üçüncüsü Elenfel Dedikler Devādır ki Ona Nefl Dahi Derler: النفل

Baʿḍı müfredātta bābu'n-nūnda yazdılar.

Fi'l-Māhiyyeti: Bir devā-i ʿArabīdir ki ḳatta müşābih olur yaʿnī fıṣfıṣaya müşābih bir nebt vardır ki ona ḳatt derler ve elenfel o ḳatta müşābih olur. *Ve baʿḍı nüsḫada "ʿArabī" bedeline "baḥrī" vāḳiʿ olmuştur, ẓāhir budur ki ḳalemin taḥrīfidir, baḥr ile nebātın münāsebeti yoktur.* Pes bu elenfel rebīʿde biter, ḥandeḳūḳāya müşābih olur, dalları çok olur ve toḫumu havuç toḫumu gibi olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ḥarāretlidir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Ṭıḥāle cedden nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bevli idrār eder.

Elifiyye Olan Devāların Elli Dördüncüsü İsfāḳī Dedikleri Devādır: اسفاقي

Taḫfīf edip sifāḳī - سفاقي derler ve sifāḳīn - سفاقين dahi derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Ẓann olunur ki sifāḳī riʿyü'l-ibil dedikleri nebttir. *Ve riʿyü'l-ibil tesmiye olunduğunun vechi budur ki ibil o nebtten raʿy eylese semmiyyetli ḥayvānın ḍarbı ona ḍarar vermez ve eger raʿyından evvel ḍarb eylese ibil ṭavāf edip o nebti bulur ve raʿy edip ḫalāṣ olur ve bulamaz ise helāk olur. Ve o nebtin çiçeğinden semmiyyetli hevāmmın soktuğu kimse saḳy olunur. Baʿḍılar ġalaṭ edip [150a] lisān-ı iyyele ile yaʿnī geyik diline riʿyü'l-ibil derler, lisānu'l-iyyel ise diş otu dedikleridir.*

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: İsfāḳī külāya cidden tenḳıye eder.

Fi's-Sümūmi: Kelb-i kelibin ısırdığı ʿaḍḍasından nefʿi olur ve bu ʿaḍḍaya nefʿ-i şedīdi olduğunu Būlus müşāhede eylemiştir.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Elli Beşincisi Ālūsen Dedikleri Devādır: آلوسن

İşbu ism tafṣīl olunduğu üzere iki hemze ve beynehümāda elif ile ve lāmın ḍammı ve lāmdan sonra sīnin fetḥi ve baᶜdehu nūn iledir: اآلسن Ve baᶜḍı kerre lāmdan sonra vāv ziyāde olunur اآلوسن, Ḳānūn nüsḫalarında olduğu gibi ālūsen - االوسن dahi denilir ki Ḳānūn'da hemze-i sānīye-i mümāle taḫfīfen terk olunup alūsen - الوسن yazılmıştır.

Ve bu devāya ḥaşīşetü's-sülaḥfāt dahi derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Ālūsen bir ḥaşīşedir ki türse yaᶜnī kalkana müşābih olur, onun için o devāya türsī dahi derler.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda ḥārr ve yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: İᶜtidāl üzere müceffiftir ve cilāsı dahi vardır.

Fi'z-Zīneti: Kelefe nefᶜi olur. Ve bu devādan emrāḍ-ı cildiyyenin küllīsi iᶜtidāl üzere müteḥallil olur.

Fi's-Sümūmi: Cālīnūs der ki bu devā kelb-i kelibin ᶜaḍḍasından bi'l-ḫāṣṣa nāfiᶜ olur. Bir cemāᶜati kuduz daladı, bu devā ile cemīᶜan necāt buldular, onun için adına ālūsen dediler. Lüġat-i Yūnān'da ālūsen demek kelb-i kelibin ᶜaḍḍasına nāfiᶜ demektir.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Elli Altıncısı Aṭrāṭīḳūs Dedikleri Devādır: اطراطيقوس

Bu devā āḫer müfredātta aṣṭaraṭīḳūs - اصطرطيقوس ve sīn ile asṭaraṭīḳūs - اسطرطيقوس dahi yazılır. Maᶜnāsı şebīhün bi'l-kevkeb ve baᶜḍılarında būniyūn - بونيون dahi tesmiye olunur, maᶜnāsı ḥālib demektir, ḥālibin emrāḍına nāfiᶜ olmakla o ism ile tesmiye olunur. Ve Türkīde ayı kulağı derler diye işāret olunmuştur.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā ḥālibī dedikleri devādır ki beyne'l-eṭıbbā maᶜrūftur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ednā tebrīdi vardır, ḳabḍı yoktur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: O devānın ḳuvveti ḳuvve-i muḥallile olur ve tebrīd ile maᶜan taḥlīl eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥālibin evrāmında nāfiᶜ olur eger o devā ile evrāma ḍımād olunur ise veyāḫūd o veremin ṣāḥibine o devā taᶜlīḳ olunur ise.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Elli Yedincisi Eridḳayānī Dedikleri Devādır: اردقياني

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā keber gibi şecerdir, cidden ḥādde olur ve ḳatl eder, ġılāf içinde s̱emeresi olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Rāhib nām ṭabīb-i ᶜaşşāb der ki eridḳayānī ṭabīᶜatta ᶜineb-i s̱aᶜlebden ve kākünecden aḳvādır yaᶜnī ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb ve kākünec derece-i s̱āniyede bārid ve yābistir, eridḳayānī onlardan dahi ḳavīdir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Bāṭında olan şişlere nāfiᶜdir Rāhib'in ḳavli üzere. Ve bir şerbeti iki ūḳıyye olur. Ve ẖāricde olan ḥārr şişlere ṭılā olunur ise nāfiᶜ olur, verem kanda olur ise olsun o devānın nefᶜ-i ᶜacībi vardır.

Fi's-Sümūmi: Arı soktuğu maḥalle o devā [ile ṭılā olunsa] ṭılā olunduğu fibi sağaltır.

Elifiyye Olan Devāların Elli Sekizincisi Aḳferāsifūn Dedikleri Devādır: اقفراسفون

Fi'l-Māhiyyeti: Devā-i Fārsīdir. *Nüsẖa-i sulṭāniyyede levḥa-i māhiyyet bu miḳdārdır. Baᶜḍı nüsẖalarda* ويقال له الذبحة والحزم *diye ziyādesi vardır.*[92]

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Ḥıfẓa ve ẕihne ve unutulan nesneleri teẕekküre nefᶜi olur.

Elifiyye Olan Devāların Elli Dokuzuncusu Ebū ṭaylūn Dedikleri Devādır: ابو طيلون

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā bir nebāttır ki ḳarᶜa yaᶜnī kabağa müşābih olur. Ḥūzistān eṭıbbāsı der ki bu devā evbūṭaylūn - اوبو طيلون demekle meşhūrdur, herkes bilir.

Fi'l-H̱urācı ve'l-Ḳurūḥı: Deyilir ki bu devānın cirāḥāt-ı ṭariyyeye yaᶜnī tāze yaralara ziyāde nefᶜi olur, o cirāḥatin üzerine konduğu gibi ayrılmış maḥalleri biri birine bitiştirir ve et bitirir.

92 İbn Kütbī der ki "mezīḥa" teḳavvun dedikleridir, buna ḥazm dahi derler, ᶜaḳlı ziyāde eder ve feraḥ verir ve zekāyı artırır. Baᶜḍılar dediler ki "mezīḥa" dürüst dedikleridir, bundan ẓāhir oldu ki "ẕebḥa" taḥrīftir, ṣaḥīḥī "mezīḥa"dır.

Elifiyye Olan Devāların Altmışıncısı Asyūs Dedikleri Devādır: اسيوس

Asyūs ism-i Yūnānīdir, maʿnāsı rıḫv demektir. Baʿḍı sevāḥil-i biḥārda ṣıġār ve kibār aḥcār bulunur, o aḥcār sāir aḥcār gibi ṣulb olmaz, rıḫv ve ḫafīf olur ve baḥrin ṭalli yaʿnī çisintileri o aḥcār üzerine vāḳiʿ olup eczā-i arḍiyyeden o aḥcār üzerine bir cism tevellüd eder ve ḥarāret-i şemsten kuruyup o tevellüd eden cism nüşādura müşābih bir şeyʾ olur, pes o ḥacere ve üzerinde tevellüd eden nesneye cemīʿan asyūs derler ve yalnız üzerinde olan şeyʾ-i mütevellide zehr-i asyūs derler. Ve ṣāḥib-i Ḳānūn bu maʿnāya işāret edip der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Asyūs bir nevʿ taştır ki onun üzerinde zehr-i asyūs tesmiye olunan milḥ tevellüd eder ve ẓann olunur ki o milḥin tekevvünü deryānın nedāvetinden ve yaşlığından ve deryādan ḥādis̱ olan çisintiden olur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Asyūsun ve zehrinin ḳuvveti budur ki teftīḥ edip et bitirir ve yesīren taʿaffün eder ve müteʿaffin olan laḥmı min-ġayri lez̠ʿin tez̠vīb edip eritir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Asyūs ṣamġ-ı buṭm veyāḫūd zift ile ḍımād olunsa cirāḥātı taḥlīl eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: ʿUsretli ve eski ve ʿaẓīm ve derin ḳurḥaların her birisine cemīʿan nefʿi olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Asyūs arpa unu ile niḳris üzerine vaḍʿ olunsa nefʿi olur. Mefāṣılında āfeti olanların eli ve ayağı asyūsun ṭabīḫine idḫāl olunsa nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Asyūs bal ile laʿḳ olunsa riye ḳurḥalarına nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Asyūs kils ile ve sirke ile ṭıḥāl üzere ṭılā olunsa ṭıḥāl emrāḍına nefʿi olur.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Altmış Birincisi Aṭyūt Dedikleri Devādır: اطيوت

Ekṡer-i nüsḫada āḫiri dahi ṭā iledir.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu levḥa ekṡer-i nüsaḫta yoktur ve bulunduğu nüsḫada bu levḥte yazılan budur: ادوية لا اعرف *Yaᶜnī aṭyūt*[93] *bir devādır ki onun māhiyyeti benim maᶜlūmum olmamıştır.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ṡāniyede ḥārr ve derece-i ūlāda raṭbdır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bu devānın cilāsı vardır.

Fi'z-Zīneti: Behaḳı ḳuvvet ile cālī olur.

Elifiyye Olan Devāların Altmış İkincisi Aḳsūn Dedikleri Devādır: اقسون

Hemzeden sonra ḳāf ile ve sīn, vāvdan sonra nūn iledir, ṭabᶜ ile olan nüsḫa bu vechledir ve bu nüsḫa İbn Kütbī nüsḫasına muvāfıḳtır ve āḫer nüsḫalarda āḫirinde nūn bedeline rā yazılmıştır; cāizdir ki ikisi dahi lüġat ola.[94]

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā Kirmānī ve Fārsī bir devādır.[95]

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḳoles nām ṭabīb der ki bu devā ḥārr olur ve laṭīf olur yaᶜnī o devānın sāḳının kabuğu soyulup ekl olunur ve kökünün maḍġında ḥarāret ẓāhir olur. Ve kökünden veyāḫūd varaḳından üç dirhem miḳdārı aḫẕ olunup şarāb ile şürb olunsa küzāzı ve raḳabenin ḫalfe meylini izāle eder ve teşennücün yübsī olandan mā-ᶜadāsına nefᶜi olur.

---

93 İbn Kütbī der ki aṭyūṭ bunduḳ-ı Hindīdir ki ona rete dahi derler ve fūfel ẓann edenler ḫaṭā eylediler.

94 Nüsḫa-i sulṭāniyyede ḳāf ile ve İbn Kütbī'nin tertībinden dahi fehm olunan ḳāf olmaktır lākin ekṡer-i nüsḫalarda fā ile yazılmıştır. Ve *Ḳānūn*'un Kirmānī ve Fārsī dediği o ṭaraflarda şöhreti ziyāde olduğundandır ve onun için İbn Kütbī ويوجد في اكثر المواضع diye vücūdu āḫer mevāḍiᶜde dahi olduğuna işᶜār eyledi.

95 Ve *Ḳānūn*'un Kirmānī ve Fārsī dediği o ṭaraflarda şöhreti ziyāde olduğundandır ve onun için İbn Kütbī ويوجد في اكثر المواضع diye vücūdu āḫer mevāḍiᶜde dahi olduğuna işᶜār eyledi.

Elifiyye Olan Devāların Altmış Üçüncüsü Anāġalis Dedikleri Devādır: اناغلس

Baᶜḍı Ḳānūn nüsḫalarında ve sāir müfredātta iki elifin arasında nūn ile ve elif-i s̱ānīden sonra ġayn-ı muᶜceme iledir ve baᶜḍı āḫerde taḥtında bir noḳṭa ile menḳūṭe bā ve ᶜayn-ı mühmele iledir.

Fi'l-Māhiyyeti: Denildi ki bu devā iki ṣınftır, evvelkisinin çiçeği sarı olur, ikincisinin çiçeği āsmāncūnīye meyli olur. *Ḳāmūs'ta ᶜayn-ı mühmele faṣlında der ki "ᶜalesiyy" bir nebāttır ki sūsen gibi çiçeği olur. İntehā.*

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Bu devānın iki ṣınfından her biri cirāḥātı ıṣlāḥ edip teverrümden menᶜ eder ve süllā[96] ve süllā mis̱lli nesneleri cez̠b edip iḫrāc eder ve ḳurūḥu intişārdan menᶜ [150b] eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Bu devānın iki ṣınfından hangisi ile ġarġara olunur ise yāḫūd istiᶜāṭ olunur ise balġam-ı kes̱īr indirir ve iḫrāc eder ve balġam reˀsin hangi cānibinden indi ise o cānibde olup ağrıyan dişin ağrısını fi'l-ḥāl teskīn eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bu devā şarāb ile şürb olunsa böbrek ağrılarına nefᶜi olur. Bir ḳavm zuᶜm eder ki bu nebātın baᶜḍısının zehri erzaḳ olur ve o zürḳate māil olanı nütūˀ eden miᶜdeyi idġām eder yaᶜnī nütūˀunu izāle edip şekl-i ṭabīᶜīsi üzere eder ve zehri aḥmer olan nütūˀu evvelki mertebeden ziyāde eder.

Fi's-Sümūmi: Kaçan şarāb ile bu devā şürb olunsa bir ḳavm katında efᶜīnin nehşinden yaᶜnī ılan sokan kimseye nefᶜi olur.

Elifiyye Olan Devāların Altmış Dördüncüsü Ebraḳ Dedikleri Devādır: ابرق

Fi'l-Māhiyyeti: Denildi ki bu devā bir nevᶜ devā-i Fārsīdir.[97]

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Bu devā ᶜaḳla ve ḥıfẓa devā-i ceyyiddir.

---

96 Ve fi'ṣ-*Ṣıḥāḥ*: لسلا مقصور الجلدة الرقيقة التي يكون فيه الولد من المواشي إن نزعت عن وجه الفصيل ساعة يولد وإلا قتلته ilḫ. Bu "selā"ya Türkīde eş derler, insānda dahi olur. Bu maḳāmda murād bedende ve laḥm içinde olup iḫrācı lāzım olan ez̠ā ve ḳaz̠ādır gerek ise ḫāricden girsin diken ve sāir diken mis̱lli nesne olsun ve gerek ise o maḥallde tekevvün eylesin.

97 "Ebraḳ" *Ḳānūn*'da z̠ikr olunduğu vech üzere *Ḳāmūs*'ta dahi mez̠kūrdur. İbn Kütbī bu māddeyi taḥrīr eylemedi.

Elifiyye Olan Devāların Altmış Beşincisi Ūsbīd Dedikleri Devādır: اوسبيد

Fi'l-Māhiyyeti: Denildi ki bu devā nīlūferden bir nevᶜdir yaᶜnī Hindī nīlūferdir.[98]

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: İbn Māserceveyh der ki bu devā ḥārr-ı yābistir ve ġayriler der ki ᶜaks üzere olur. Ve ehl-i Hind der ki cidden ḥārrdır. *Ve bu iki ḫilāf nüsḫa-i sulṭāniyyeden ġayride meẕkūr değildir.*

Elifiyye Olan Devāların Altmış Altıncısı Erendberend Dedikleri Devādır: ارندبرند

Fi'l-Māhiyyeti: Şaḳḳ olmuş soğan gibi bir devādır.[99]

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevāsīre o devānın nefᶜi olur.

Elifiyye Olan Devāların Altmış Yedincisi Efyūs Dedikleri Devādır: افيوس

Baᶜḍı nüsḫalarda evāḳīyūs - اواقييوس yazılmıştır.

Fi'l-Māhiyyeti: Efyūsu'l-ḥadaḳī[100] bir devādır ki ḥadaḳa müşābih olur. "Ḥadaḳ" bāẕincāna derler. Baᶜḍılar katında "ḥadaḳ" bāẕincān-ı berrīye derler.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Cālīnūs der ki derece-i s̱āniyede bārid ve derece-i ūlāda müceffif olur. Efyūsun s̱emeresi derece-i ūlānın evvelinde ḥādde ve ḳābıḍdır ve derece-i s̱āniyede müceffifedir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ṣıbyānın ᶜānesinde tüy bitmekten mānīᶜ olur, o maḥalle ṭılā olunsa bir müddet tüy bitmez.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Bu nebtin mīvesinin yereḳāna nefᶜi vardır.

---

98 "Ūsbīd" İbn Kütbī der ki kökü bāriddir, yebrūḥun fiᶜlini işler ve kendi ḥārr-ı yābistir, riyāḥ-ı ġalīẓayı taḥlīl eder, ruṭūbāt ve ebrideyi giderir. Miḳdār-ı istiᶜmāli bir dirheme varınca ḳadardır.

99 "Erendberend" devā-i Fārsīdir, Sicistān'dan celb olunur.

100 "Efyūs" bunun kökü باعشيقي dedikleri turpa benzer, armut gibi ṭūlānī olur, Türkīce burçalık derler, Etrāk beyninde meşhūrdur; yaban turpu dahi derler diye işāret olunmuştur.

Elifiyye Olan Devāların Altmış Sekizincisi Enderūnīlūn Dedikleri Devādır: اندرونيلون

Baᶜḍı nüsḫalarda enderūfīlūs - اندروفيلوس yazılmıştır.[101]

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā feᵓs dedikleri devādır., feᵓsin iki ḥaddi ve ṭarafı olduğu gibi bu devānın dahi iki ağzı ve ḥiddetli ve ince iki ṭarafı vardır. *"Feᵓs"in maᶜnā-yı aṣlīsi baltadır.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Bu devā ḥārrdır ve merāret ve ᶜufūṣatı vardır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Aḥṣāda olan süddeleri teftīḥ eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Mefāṣılda olan ağrılara nāfiᶜdir.

Elifiyye Olan Devāların Altmış Dokuzuncusu Eṣābiᶜ-i Hürmüs Dedikleri Devādır: اصابع هرمس

Fi'l-Māhiyyeti: Sūrincānın fiḳāḥına yaᶜnī çiçeğine derler, o çiçeğin adı şenbelīẕ olur.[102] Pes bu eṣābiᶜ-i hürmüste sūrincānın ḳuvveti vardır.

Elifiyye Olan Devāların Yetmişincisi Aṭmāṭ Dedikleri Devādır: اطماط

Fi'l-Māhiyyeti: Baᶜḍılar dediler ki aṭmāṭ devā-i Hindīdir, būzīdān ḳuvvetindedir. Ve vācib olur ki bu devāda teᵓemmül oluna, aṭmūṭ - اطموط müşābih olmakla aṭmāṭ - اطماط ve aṭmūṭ - اطموط şeyᵓ-i vāḥid kılınmaya, zīrā onlar başka başka devālardır. *ᶜAcībdir ki İbn Kütbī Ḳānūn'un bu kelāmı var iken aṭmāṭ ve aṭmūṭ ve aṭyūṭ şeyᵓ-i vāḥid olmak üzere taḥrīr edip bunduḳ-ı Hindī ile tefsīr eyledi.*[103] *Ve bunduḳ-ı Hindī ḥārr-ı yābistir ve bu devā ise ḥārr-ı raṭbdır diye taṣrīḥ olundu, bu vechle dahi o tefsīr Ḳānūn'a muḫālif oldu. Būzīdān müstaᶜcile dedikleridir, Hind'den meclūb bir kökün adıdır.*

---

101 "Enderūnīlūn" bi-ᶜaynihi bu devāyı İbn Kütbī enderūṣārūn - اندروصارون ismiyle taḥrīr eder.

102 "Eṣābiᶜ-i hürmüs" işbu eṣābiᶜ-i hürmüse şenbelīẕ derler, sūrincānın zehridir, maṭar-ı ḫarīf ibtidā vuḳūᶜundan bir hafta sonra ẓuhūr eder, rāyiḥa-i ᶜaṭıre vü zekiyyesi olur, derece-i s̱ālis̱ede ḥārr-ı yābistir.

103 İḥtimāli vardır ki bunduḳ-ı Hindī'nin aṣnāfı vardır, o ismlerden her biri bir ṣınfın ismi ola. Ve bunduḳ-ı Hindī'nin bir ṣınfının üzerinde siyāh ḫuṭūṭ olur ṣalīb şeklinde, her kim ağacından o bunduḳu koparsa sāᶜati ile maṣrūᶜ olur, üzerinden ilḳā olmadıkça ifāḳat bulmaz, eger ilḳā olunmaz ise helāk olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḥārr-ı raṭbdır.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Cidden bāhı ziyāde eder.

Elifiyye Olan Devāların Yetmiş Birincisi Aṭmā Dedikleri Devādır: اطما

Ṭā'dan sonra mīm ve āḫiri elif olmak üzere nüsḫa-i sulṭāniyyede muḥarrerdir ve āḫer nüsḫalarda mīm yazılmamıştır lākin bir nüsḫada āḫirinde iki elif yazılıp elif-i memdūde olduğuna işāret olunmuştur, her ḥālde kelime-i Yūnāniyyedir.

Fi'l-Māhiyyeti: Denildi ki aṭmā[104] şecere-i ġarebdir yaᶜnī kavak dedikleri şecere-i ᶜaẓīmedir, biz aṭmāda tekellümü ġareb māddesine teʾḫīr ederiz.

Elifiyye Olan Devāların Yetmiş İkincisi Erüzz Dedikleri Yaᶜnī Pirinçtir: ارز

Fi'l-Māhiyyeti: Erüzz[105] maᶜrūf olan meʾkūl bir nevᶜ ḥabbdır.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Erüzzün ṭabᶜı ḥārr-ı yābistir ve yübsü ḥarāretinden aẓherdir. Ve bir ḳavm dediler ki erüzz ḥınṭadan eḥarrdır. *Nüsḫa-i sulṭāniyyede yazıldı ki ben o ḳavmin erüzz ḥınṭadan ḥarāretli olur dediklerini taṣdīḳ eylemem yaᶜnī ḥarāretine ẕāhib olanlar her ne ḳadar eks̱er ise baᶜḍılar dahi bürūdetine ẕāhib olmuşlardır ve baᶜḍı āḫer kimseler ḥarr ve berdde iᶜtidāline ẕāhib olmuşlardır, ṣavāb onlar iledir ve yübsü ittifāḳīdir.*

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Erüzz ġıdā-i ceyyid ü ṣāliḥ ile taġdiye eder lākin ġıdāsı bulunduğu ḳadar yübse māil olur. Kaçan süt ile ve bādem yağı ile erüzz ṭabḫ olunsa ġıdāsı eks̱er ve ecved olur ve tecfīfi ve ḳabḍı zāil olur ḫuṣūṣan pirinç bir gece mā-ı nuḫāle içinde naḳᶜ olunsa ve ıslatılsa. Ve erüzzde tebrīd olur, [lākin] buṭʾ üzere tebrīd eder, bedeni geç sovutur ve cilāsı dahi

104 "Aṭmā" kavak ağacıdır, ᶜArabca adına ġareb derler, ġareb māddesinde tafṣīl olunur.

105 "Erüzz" pirinçtir, zā-i muᶜcemenin teşdīdi ve hemze-i meftūḥa veyāḫūd hemze-i maḍmūme ile ve hemzenin fetḥi ve rānın sükūnu veyāḫūd rānın ḍammı ve zā-i muᶜcemenin taḫfīfi ile veyāḫūd bilā-hemze rā-i mühmelenin ḍammı ve zā-i muᶜcemenin teşdīdi ile veyāḫūd hemze-i meftūḥa ve rā-i mühmele ve nūn ve zā-i muᶜceme-i muḫaffefe ile: erüzz, ürüzz, ürz, ürüz, rüzz, rünz.

olur. *Baᶜḍı nüsḫa taṣḥīḥ olunup* وهو مما يبرد ويبطئ *kılınmıştır, o nüsḫanın tercümesi budur ki erüzz müberrid olur ve inḥidār ve haḍmı baṭīᵓ olur.*

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Su ile pirinç ṭabḫ olunsa ġāyet ile ṭabᶜı ᶜaḳl ve ḳabḍ eder; süt ile ṭabḫ olunsa menīyi ziyāde eder ve ᶜaḳl ve ḳabḍ eylemez lākin sütte ṭabḫ olan pirinç tedbīr olunsa ḫuṣūṣan mā-ı nuḫālede bir gece ıslatılan pirinç tedbīr olunsa yaᶜnī pirinç kabuğundan ayrılmadan kabuğu içinde kavrulsa ve sütün suyu izāle olunsa o süt ile ṭabḫ olunan erüzz-i maḳlüvvün ṭabīᶜatı ᶜaḳlı zāil olmaz.

Elifiyye Olan Devāların Yetmiş Üçüncüsü Iṭriye Dedikleridir: اطريه

Fi'l-Māhiyyeti: Iṭriye[106] lüġat-ı Fārisiyyedir, rīşte dedikleri maṭbūḫāttan bir nevᶜ maṭbūḫtur, ᶜacīnden ittiḫāẕ olunur, laḥm ile veyāḫūd bilā-laḥm suda ṭabḫ olunur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Iṭriye ḥārredir ve ruṭūbeti ifrāṭ üzere [olur.]

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Şekk yoktur ki ıṭriyenin inhiḍāmı baṭīᵓ olur ve miᶜdeden inḥidārı dahi baṭīᵓ olur, zīrā ıṭriye bir faṭīrdir ki onun ḫamīri olmaz yaᶜnī o ᶜacīnin māyesi olmaz ve māyesiz ᶜacīn inhidār ve haḍmda baṭīᵓ olur. Ve ıṭriyenin bilā-laḥm ṭabḫ olanı baᶜḍılar katında ziyāde ḫafīf olur ve ümīd olan budur ki ıṭriyenin ḥāli o kimselerin dedikleri gibi değildir. Kaçan ıṭriyeye büber ve bādem yağı katılsa ıṭriyenin ḥāli ḳalīleten ṣāliḥa olur ve ıṭriye haḍm olunsa ġıdāsı cidden ziyāde olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Riyeye ṣāliḥa olur ve öksürükten ve kan tükürmekten nefᶜi olur ve ḫuṣūṣan semiz ot ile ṭabḫ olunsa nefᶜi ziyāde olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Iṭriye ṭabᶜı telyīn eder.

Elifiyye Olan Devāların Yetmiş Dördüncüsü Aḳder Dedikleri Devādır: اقدر

Ṭabᶜ ile olan nüsḫada nūn ile ender - اندر *yazılmıştır.*

Fi'l-Māhiyyeti: Devā-i Kirmānī'dir, ḫāṣṣıyeti ḥıfẓı ve zekāyı artırır.

106 "Iṭriye": ᶜAcīn süyūr gibi kesilip ṭabḫ olunur, ona lüġat-i Fārsīde rīşte derler ve eger münaḳḳar ve değirmi ḳaṭᶜ olunur ise ona tutmaç derler.

Elifiyye Olan Devāların Yetmiş Beşincisi Uḫayles Dedikleridir: اخيلس

Fi'l-Māhiyyeti: [151a] Cālīnūs der ki uḫaylesin ḳabḍı senderīṭīs[107] - سندريطيس dedikleri devānın ḳabḍından ziyāde olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Uḫayles kanın inficārını ve ḳurūḥ-ı emᶜāyı ve nisāya ᶜārıḍ olan nezfi ḳaṭᶜ eder.

Elifiyye Olan Devāların Yetmiş Altıncısı Ūfārīḳūn Dedikleri Devādır: اوفاريقون

Fi'l-Māhiyyeti: Bir ḳavm katında Rūmī bir nevᶜ devādır. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫada dādī-i Rūmī vāḳiᶜ olmuştur yaᶜnī dādī iki ḳısmdır, Rūmī olan ḳısmına heyūfārīḳūn - هيوفاريقون derler ve ūfārīḳūn dahi derler.*

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bu devā iḥtimāl olunsa bevli ve ṭams̱ı idrār eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Denildi ki devām üzere kırk gün mütevāliyen bu devā şürb olunsa ᶜırḳ-ı nesāyı sağaltır.

Fi'l-Ḥummayātı: Bir ḳavm zuᶜm eder ki ūfārīḳūnun bezri yaᶜnī toḫumu şürb olunsa ḥummā-ı ribᶜi defᶜ eder.

Elifiyye Olan Devāların Yetmiş Yedincisi Es̱īmidyūn Dedikleri Devādır: اثيمديون

Fi'l-Māhiyyeti: "Lestü aᶜrifühu" yaᶜnī ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki ben bu devānın māhiyyetini bilmedim.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bu devā tebrīd-i şedīd ile tebrīd eder ve ruṭūbet-i māiyyesi olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Memeleri memelerin ḳāᶜidesi üzere ḥıfẓ eder yaᶜnī ṣadra muttaṣıl olan kökü üzere ḥıfẓ edip inḥidāra mānīᶜ olur, Ḳoles nām ṭabībin zuᶜmu üzere bu menfaᶜati vardır.

Bu maḳāmda faṣlu'l-elif ḫatm oldu. Egerçi evvel-i faṣlda bi'l-cümle o faṣlın edviyesi yetmiş sekiz olmak üzere işāret eylemiş idi lākin baᶜḍı nü-

---

107 Senderīṭis bir nevᶜ nebāt-ı rebīᶜīdir, varaḳı ferāsiyūna ve bellūṭun varaḳ-ı ṣıġārına benzer, ṭaᶜmında ḳubūḍat vardır, taşlıkta biter, bezr-i esvedi olur, ṭabīᶜatı bāride ve ḳābıḍadır, ruṭūbeti ẓāhiredir.

saḫta erneb-i berrī ve erneb-i baḥrī devā-i vāḥid sayılmakla yetmiş yedi olmak üzere taᶜdād olundu.

Faṣl-ı S̱anī Evveli Bā İle Olan Edviye-i Müfredede Kelām-ı Müşebbaᶜdır ve Bu Faṣlda Biz Elli Sekiz Devā Īrād Eyleriz

Evvelkisi Bān Demekle Maᶜrūf Olan Devādır: بان

Fi'l-Māhiyyeti: Bān ḥubūbāttan bir nevᶜ ḥabbedir ki onun yumuşak lübbü ve içi olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Bānın ṭabīᶜatı derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābis olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bān münaḳḳīdir ve onun cilāsı vardır ve ḫuṣūṣan o ḥabbın lübb-i leyyini aḫlāṭ-ı ġalīẓayı ḳaṭᶜ eder. Ve sirke veyāḫūd su ile ṭabḫ olunsa aḥşāda olan süddeleri teftīḥ eder ve s̱ecīrinde yaᶜnī o ḥabbın s̱üflünde ve küspesinde merāret ve ḳabḍ çok olur ve o merāret ve ḳabḍ ḥasebiyle o küspede ḳuvvet-i kāviye olur. Ve kabuğunda ḳabḍ eks̱er olur. Ve dühnü dahi ḳabḍdan ḫālī olmaz. Ve bi'l-cümle eczāsı cilādan ve taḳṭīᶜden ḫālī olmaz.

Fi'z-Zīneti: Ḥabb-ı bān bereş ve nemeş ve kelefe ve ās̱ār-ı ḳurūḥa nāfiᶜdir. Bānın dühnü dahi ẕikr olunan emrāḍ-ı zīnete nāfiᶜdir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Evrām-ı ṣulbenin yaᶜnī katı olan şişlerin küllīsine nāfiᶜdir eger bān merāhime idḫāl olunsa ve siğillere dahi nāfiᶜdir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Kurūḥı: Bān sirke ile cildi taḳaşşurdan menᶜ eder ve cerebden taḳarruḥ edenlere nāfiᶜ olur ve büs̱ūr-ı lebeniyyeye ve saᶜfeye dahi nāfiᶜ olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Sinirleri ıssı eder ve teşennücü yumuşatır ve sinirlerin katılığın giderir ve ḫuṣūṣan dühnü bu fiᶜlleri ziyāde işler.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Ḳabḍı ḥasebiyle ruᶜāfı ḳaṭᶜ eder. Ve dühnü kulak ağrısına ve kulak gürültüsüne nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan ördek yağı ile ziyāde nāfiᶜ olur. Ve bān kökünün ṭabīḫi ile maḍmaḍa olunsa diş ağrısına nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Kebidin ve ṭıḥālin ṣalābetlerine nāfiᶜ olur eger iki dirhem miḳdārı bān ḫall-i memzūc ile şürb olunsa. Ve baᶜḍı kerre bān ḫubz ile veyāḫūd şeylem daḳīḳi ve mā-ı ḳarāṭın ve kirsenne daḳīḳi ve beyan kökü-

nün daḳīḳi ile cemᶜ olunup ṭıḥāle ḍımād olunur. Ve bān miᶜdeye redī olur, muġaṣṣīdir. Ve bānın ᶜuṣāresinden ᶜasel ile bir miṡḳāl şürb olunsa ḳuvvet ile ḳayᵓ ettirir ve ishāl eder. Ve s̱emeresi dahi ᶜuṣāresi gibi bu fiᶜlleri işler.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ḥabb-ı bāndan bir miṡḳāl ᶜasel ile şürb olunsa balġam-ı ḫāmı ishāl eder ve dühnü dahi bu fiᶜli işler eger o dühn ile bir fetīle yağlanıp iḥtimāl olunsa.

Fi'l-Ebdāli: Bānın bedeli bir mis̱li ve bir mis̱linin nıṣfı selīḫa kabuğu ve bir mis̱linin ᶜöşrü yaᶜnī on bölükte bir bölüğü besbāsedir.[108]

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin İkincisi Bābūnec Yaᶜnī Babadyadır: بابونج

Fi'l-Māhiyyeti: Bābūnec bir nevᶜ ḥaşīşedir ki onun elvānı ve aṣnāfı olur, kiminin çiçeği sarı ve kiminin ak ve kiminin firfirī olur. Ve bu ḥaşīşe meşhūrdur, vaḳtinde cemᶜ olunur, varaḳı ve zehri aḳrāṣ kılınıp ḥıfẓ olunur, vaḳt-i ḥācette istiᶜmāl olunur ve kökü dahi kurutulur, ḥıfẓ olunur. Cālīnūs dedi ki babadyanın ḳuvveti leṭāfette verdin ḳuvvetine ḳarīb olur ve ḥārrdır ve ḥarāreti zeyt ḥarāreti gibi mülāyimdir ve ḫuşūnetli mevāḍiᶜde biter ve yol üzerlerinde nābit olur ve vaḳt-i rebīᶜde cemᶜ olup ḥıfẓ olunur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda ḥārr ve yābis olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Müfettiḥ ve mülaṭṭıftır, mütekās̱if olan mevāddı telṭīf eder ve irḫāsı ve taḥlīli vardır ve cez̄bi ḳalīldir ve belki aṣlā cez̄bi yoktur ve edviye beyninden bilā-cez̄b taḥlīl eylemek babadyaya maḫṣūṣtur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Evrām-ı ḥārrenin ḥarāretini irḫāsı ve taḥlīli ḥasebiyle teskīn eder ve cidden ṣulb olmayan ṣalābeti dahi telyīn eder ve kes̱āfetli olan aḥşānın evrāmı için şürb olunur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Temeddüdü irḫā eder yaᶜnī gerginliği gevşek eder ve ᶜaṣabī olan cemīᶜan ᶜuḍvları taḳviye eder, iᶜyādan nefᶜi olan edviyenin küllīsinden iᶜyāya nefᶜi ziyāde olur onun için ki babadyanın ḥarāreti insānın ḥarāretine müşābih olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Babadya dimāġı muḳavvīdir ve ṣudāᶜ-ı bāride nāfiᶜ-dir ve baştan mevāddı istifrāġa dahi nefᶜi vardır, zīrā babadyanın bilā-cez̄b

108 [Yazmada "besbābe"ydi, Ragıp Paşa esas alındı.]

taḥlīl eylemek ḫavāṣṣındandır ve ḳulāᶜa yaᶜnī ağızda olan kabarlara dahi ṣāliḥ olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Babadya ile ḍımād olunsa gözde olan ġarb münfecir olur ve keẕālik remede ve tekeddüre ve büs̱ūra ve ḥikkeye ve vecaᶜa ve cerebe bi'l-cümle gözde olan bu āfetlere babadya nāfiᶜ olur eger ḍımād olunur ise.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Nefs̱i ᶜusretli olanın nefs̱ini sühūletli eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Yereḳānı izāle eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevli idrār eder ve ḥaṣātı iḫrāc eder ḫuṣūṣan çiçeği firfirī olan babadya bu fiᶜlleri ziyāde işler. Ve babadya ile mes̱āneye kimād olunur ve evcāᶜ-ı ḥārre ve evcāᶜ-ı bāridesine nāfiᶜ olur. Ve babadya suyu şürb olunsa veyāḫūd o su içinde oturulsa ṭams̱ı [151b] idrār eder ve cenīni ve meşimeyi iḫrāc eder ve īlāvus dedikleri sancıya nefᶜi olur.

Fi'l-Ḥummayātı: Dāire olan ḥummayātta babadya yağının nefᶜi olur, o dühn ile maḥmūm temrīḫ olunur ise. Ve ḥummayāt-ı ᶜatīḳanın āḫirinde şürb olunur. Ve ḥummāsı şedīdetü'l-ḥiddet olmayan bağarsık şişlerinin ḥādd olanlarına dahi nefᶜi olur eger mevāddının nuḍcu müstaḥkem oldu ise. Ve baᶜḍı kerre ḥummā-ı veremiyyeye muṭlaḳan nāfiᶜ olur yaᶜnī ḥummāyı mūcib olan verem gerek bağarsıkta ve gerek ġayr-i maḥallde olsun bi'l-cümle nāfiᶜ olur eger ḥummā ḥādde olmayıp ve mevāddı dahi naḍīce olur ise.

Fi'l-Ebdāli: Taḳviye-i dimāġda ve ṣudāᶜdan menfaᶜatte babadyanın bedeli birincāseftir ki ona ḳaysūm dahi derler.

Bāiyye Olan Devāların Üçüncüsü Bāẕāverd Dedikleri Devādır Türkīde Boğa Dikeni Demekle Maᶜrūftur: باذاورد

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā şevketü'l-beyḍā dedikleri devādır ki ḥaseke dedikleri nebte müşābeheti vardır lākin bu devānın beyāḍlığı eşeddir ve dikeni uzundur ve yaprakları ḥamāmā yaprağına müşābihtir, bu devānın beyāḍlığı eşeddir ve yaprağı incedir ve baᶜḍıların sāḳı iki ẕirāᶜa bāliġ olur ve çiçeği firfirīdir ve toḫumu ḳırṭım toḫumu gibidir lākin değirmiliği ḳırṭım toḫumunun değirmiliğinden ziyādedir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Bu devānın kökünde tebrīd ve tecfīf vardır ve bu fiᶜller ile bir miḳdār taḥlīli dahi vardır ve toḫumu ḥārr ve laṭīftir. Ve baᶜḍılar derler ki bu devānın bi'l-cümle eczāsı cemīᶜan cidden ḥārrdır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bu devāda ḳuvve-i müfettiḥa ve ḳuvve-i muḥallile vardır ve ḫuṣūṣan bu ḳuvvetler bezrinde ziyādedir ve nezfi dahi ḳ abḍ eder ve ḳabḍı muᶜtedil olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Balġamiyye olan şişlerden nefᶜi olur ḳabḍ ve taḥlīli olmak ḥasebiyle. Ve bu devā ile şişlere ḍımād olunur ve ḫuṣūṣan bezri ile ḍımādın nefᶜi ziyāde olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Teşennücden nefᶜi olur taḥlīli olup iᶜtidāl üzere ḳabḍı dahi olduğundan için. Ve ᶜaḍallerinin ḥarekātında fesād olan ṣıbyāna bu devānın toḫumu içirilse menfaᶜati olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Dişi ağrıyan kimse bu devānın selāḳası ile maḍmaḍa eylese ağrısı sākin olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Kan tükürmeden nefᶜi olur ḫuṣūṣan bezrinin o ᶜillette nefᶜi ziyāde olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Miᶜde ḍaᶜfından nefᶜi olur ve süddeleri, teftīḥ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Müzmin olan ishālden nefᶜi olur, lā-siyyemā mebdeˀi miᶜde olan ishāle nefᶜi ziyāde olur ve ḫuṣūṣan kökünün nefᶜi ziyāde olur ve idrārı dahi olur.

Fi'l-Ḥummayātı: Balġamiyye olup zamānı uzun olan ḥummālara nāfiᶜ olur. Ve miᶜde ḍaᶜfından ḥādis̱ olan ḥummālara ve kez̠ālik ᶜatīḳa ve ḳadīme olan ḥummālara nefᶜi olur.

Fi's-Sümūmi: Bu devā maḍġ olunup ᶜaḳreb soktuğu maḥalle vaḍᶜ olunur ve semmi cez̠b edip çıkarır. Ve bu devānın bezri ḥaşerātın ve hevāmmın soktuğu kimseye içirilir.

Fi'l-Ebdāli: Ḥummayāt menāfiᶜinde bedeli şāhterec olur.

Bāiyye Olan Devāların Dördüncüsü Belesān Dedikleri Devādır: بلسان

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki belesān şecere-i Mıṣriyyedir, Mıṣr'da ᶜAynü'ş-şems nām mevḍiᶜde nābit olur, āḫer maḥallerde olmaz; yaprağı ve rāyiḥası sez̠āb yaprağına ve rāyiḥasına benzer velākin belesān yaprağı kes̱īren beyāḍa māil olur ve ağacının boyu ḥuḍaḍın boyu ḳadar olur ve belesānın dühnü ḥabbından efḍal olur. Ve dühnünün ṭarīḳ-i aḫz̠ı budur: Şiᶜrā dedikleri necmin ṭulūᶜundan sonra ḥadīdden maṣnūᶜ mişraṭ ile o şece-

re şarṭ olunur, tereşşuḥ eden ruṭūbeti bir ḳıṭʿa panbuk ile cemʿ olunur ve o dühn mecmūʿ-ı senede erṭālı tecāvüz eylemez yaʿnī erṭāl-ı ḳalīle olur. *Ve bu kelāmdan mütebādir olan rıṭldan az olur demektir, zīrā erṭāl cemʿ-i ḳıllettir, ʿaşerenin mā-taḥtında istiʿmāl olunur lākin müfredāt-ı sāirede yazıldığı üzere o ağaçlardan senede ḥāṣıl olan dühn elli rıṭla bāliġ olur.*

Ṭabʿ ile olan nüsḫada meẕkūrdur ki Dīsḳūrīdūs der ki bu şecere ancak bilād-ı Yehūdda ve onun ġavrında Filisṭīn'de olur, ḫuşūnet ve ṭūl ve riḳḳatte muḫtelif olur. İntehā.

Ve belesān māddesinde ṭabʿ ile olan nüsḫalarda nüsḫa-i sulṭāniyyeye muġāyir kelimāt mesṭūrdur lākin biz bu māddede nüsḫa-i sulṭāniyyeyi tercüme ile iktifā eyleyelim, zīrā o nüsḫa muʿtemed olduğundan mā-ʿadā şecere-i belesān münḳarıḍa olmuştur. O bābda ẕikr olunan mesāil ḳudemānın kütüblerine mütābiʿaten olur ve onun ḥaḳḳında ziyāde kelām ʿabeẕe iştiġāl olur. Ve Yeni Dünya'da bir ağaçtan bir nevʿ dühn aḫẕ olunur ki o dühnde dühn-i belesān menfaʿati vardıt, dühn-i belesāna her fiʿlde bedel olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Ve dühn-i belesān dühn-i ṣanevber ve dühn-i maṣṭakī ile ġaşş olunur ve keẕālik ḥınnā dühnü içinde müẕāb olmuş şemʿ ile ġaşş olunur. Ve dühn-i belesān o maġşūş dühn ile bu vechle imtiḥān olunup farḳ olunur ki süt üzerine dühn-i belesān damlatılır, eger dühn damlatıldığı gibi sütü icmād edip dondurur ise o dühn ḫāliṣ belesān idiği maʿlūm olur ve suya damlatılsa su ile o dühn muḫteliṭ olur ve suyu koyu eder. Ve dühn-i belesānı teşerrüb eden panbuk suya ġams olunsa panbuğun yağı suya çıkıp panbuk dühnden ʿārī olur ve dühn-i belesānın rāyiḥası ẕekiyye ve keskin olur. Bu vechler ile ḫāliṣ olan dühn ḫāliṣ olmayanlardan farḳ olunur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Belesānın ʿūdu yaʿnī ağacı derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir. Ve ḥabb-ı belesānın ḥarāreti ʿūd-ı belesānın ḥarāretinden ḳalīlen ziyādedir ve dühnünün süḫūneti ḥabbının süḫūnetinden dahi eks̱erdir. Pes dühn-i belesānın ḥarāreti derece-i s̱ālis̱enin evvelinde olur, ẓann olunduğu üzere s̱ālis̱enin evvelini tecāvüz eylemez.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Südedi teftīḥ eder ve aḥşānın ġılẓatinden nefʿi olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḳurūḥu tenḳıye ve taṭhīr eder ḫuṣūṣan īresā ile istiʿmāl olunsa tenḳıye ziyāde olur ve taḳaşşur eden ʿiẓāmın ḳışrlarını iḫrāc eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Bu devā şürb olunsa ᶜırḳ-ı nesāya nāfiᶜ olur ve ṭabīḫi teşennüc için şürb olunur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Başın ḳurḥalarını ve başın kendini tenḳıye eder ve ṣarᶜa ve düvāra nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Belesānın kendi ve dühnü gözde olan ġışāveyi cālī olur ve baṣarı ḥiddetli eder ve göz nezlelerinin edviyesine idḫāl olunur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Belesānın ᶜūdu ve ḥabbı yan ağrılarına nāfiᶜ olur ve ġılẓatli revbden ve ḍīḳ-ı nefesten ve vecaᶜ-ı riyeden nefᶜi olur ve ḥabbının bārid olan ẕātü'r-riyeden nefᶜi olur ve öksürüğe dahi nāfiᶜ-dir, keẕālik dühnü dahi nāfiᶜdir ve merāḳḳ üzere olan aḥşāya ve aᶜḍāya bi'l-cümle nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ḍaᶜf-ı haḍma nāfiᶜdir. Ve belesānın ṭabīḫi sūᵓ-i haḍma nāfiᶜdir, miᶜdeyi tenḳıye eder ve kebidi taḳviye eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: İdrār eder ve maġṣtan yaᶜnī sancıdan nāfiᶜ olur ve raḥimin ruṭūbetinden baḫūr ile nāfiᶜ olur ve raḥimin berdinden dahi nāfiᶜ-dir, cenīni ve meşīmeyi dahi iḫrāc eder. Ve belesān tebḫīr olunsa cemīᶜan raḥimde olan ağrılara nāfiᶜ olur ve raḥimde olan süddeleri ṭabīḫi teftīḥ eder. Şemᶜ ve dühn-i verd ile belesāndan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunsa raḥimin bürūdeti-ne nefᶜi olur. Ve belesān ᶜusr-i bevle dahi nāfiᶜ olur.

Fi'l-Ḥummayātı: Nāfiḍi dühn-i belesān izāle eder.

Fi's-Sümūmi: Sümūma muḳāvim olur, ılan sokanlara menfaᶜati olur. Ve dühnünün [152a] şevkerāndan nefᶜi olur eger süt ile o dühn şürb olunur ise. Ve hevāmm ve ḥaşerāttan dahi nefᶜi olur ve ḫāṣṣaten ᶜaḳreb sokanlara nefᶜi ziyāde olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Beşincisi Benefşecdir: بنفشج

Fi'l-Māhiyyeti: Benefşec maᶜrūf bir nebttir, kökünün fiᶜli kendinin efᶜā-line ḳarībdir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda bārid-i raṭbdır. Ve bir ḳavm dediler ki dere-ce-i ūlāda ḥārrdır ve şekk yoktur ki yaprağı bāriddir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Baᶜḍılar dediler ki benefşec dem-i muᶜtedil tevlīd eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Evrām-ı ḥārreye arpa sevīḳı ile ḍımād olunsa varaḳı teskīn [eder] kez̠ālik yaprağı ile ḍımād olunsa yine evrām-ı ḥārreyi teskīn eder.

Fi'l-H̱urācı ve'l-Ḳurūḥı: Benefşenin dühnü cerebe ṭılā-i ceyyid olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Benefşeyi kokumak ve şemm eylemek ṣudāᶜ-ı demevī-ye nāfiᶜ olur ve ṭılāsı dahi o ṣudāᶜa nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Ḥarāretli göz ağrısından nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ḥarāretli olan öksürüğe nāfiᶜdir ve göğüsü yumuşatır ẖuṣūṣan sükker ile olan mürebbāsı bu fiᶜli ziyāde işler. Ve benefşe şarābı z̠ātü'l-cenbe ve z̠ātü'r-riyeye nāfiᶜdir ve bu bābda benefşe şarābı cüllābdan efḍaldir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Miᶜde iltihābından nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Benefşe şarābı vecaᶜ-ı külāya nāfiᶜdir ve idrār eder. Ve benefşe kurusu ṣafrāyı ishāl eder. Ve yine şarābı rıfḳ ile ṭabīᶜatı telyīn eder ve maḳᶜadenin nütūˀundan nefᶜi olur.

Bāiyye Olan Devāların Altıncısı Behmendir: بهمن

Fi'l-Māhiyyeti: Bir nevᶜ ẖaşebī yaᶜnī ağaç gibi ḳıṭᶜalardır ki fi'l-ḥaḳīḳa o ḳıṭᶜalar köklerdir, kuru ve müteşennic yaᶜnī büzülmüş ve bükülmüş olur. O dahi iki nevᶜdir, bir nevᶜi ebyaḍ olur ve nevᶜ-i āẖeri aḥmer olur.

Fi't-Ṭabᶜı: Derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir.

Fi'z-Zīneti: Müsemmindir, semritir.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Cidden ḳalbi taḳviye eder ve ẖafaḳāndan nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Menīyi ziyāde eder ve ziyādeliği āşikāre olur.

Fi'l-Ebdāli: Behmenin bir mis̱li tūderī ve yarım mis̱li lisānu'l-ᶜaṣāfīr behmene bedel olur.

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin Yedincisi Bırincāsef Dedikleri Devādır: برنجاسف

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā bir nevᶜ nebāttır ki efsentīne müşābihtir lākin birincāsefin levni ziyāde yeşil olur ve ruṭūbet-i dıbḳiyyesi olur yaᶜnī o ruṭū-bet leṣūḳtur, iki nesneyi biri birine yapıştırır. Ve bir ṣınfının dalları kısa ve yaprakları kebīr ve ᶜaẓīm olur ve o nebt için beyāḍ ve sarı yapraklar olur,

faṣl-ı rebīᶜ ve faṣl-ı ṣayfta ẓāhir olur. Cālīnūs dedi ki bu iki ṣınflar iki türlü ḥaşīşelerdir ki ṭabīᶜatları biri birine müteḳārib olur, ikisi dahi bu ism ile tesmiye olunur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda bārid-i raṭbdır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Cidden mülaṭṭıf ve müfettiḥtir, onunla ḍımād olunsa fuḍūlün aᶜḍāya taḥallübünü menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Bu devā ile başa ḍımād olunsa veyāḫūd maṭbūḫu ile baş ġasl olunsa ṣudāᶜ-ı bāride nefᶜi olur. Ve meslūḳunda ziyāde emn vardır, burunda olan süddeleri açar ve ẕükāma nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Külyede olan ḥaṣātı paralar ve teftīt eder. Ve ṭabīḫinde cülūs ṭamṣı idrār eder ve raḥimin ḳurḥalarından nefᶜi olur ve cenīn ve meşīmeyi iḫrāc eder ve inḍımām-ı raḥime nāfiᶜ olup raḥimi teftīḥ eder ve ṣalābet-i raḥimden dahi nefᶜi olur şürb veyāḫūd ṭılā olunur ise. Ve bu devānın miḳdār-ı meşrūbu beş dirheme varınca ḳadar olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Sekizincisi Belādur Dedikleri Devādır: بلادر

Fi'l-Māhiyyeti: Belādur[109] bir s̱emeredir ki ḫurmā çekirdeğine müşābih olur ve o s̱emerenin lübbü [cevzin lübbü] gibi ḥulv olur, onda maḍarrat olmaz. Ve o s̱emerenin kabuğu müteḫalḫil olur ve s̱uḳbeleri olur ve taḫalḫülünde yaᶜnī eczālarının fürcelerinde lüzūcetli ve kokulu ᶜaseli olur ve baᶜḍı nās o s̱emereyi dişleri ile ḳaḍm edip çiyner, ona aṣlā ḍarar olmaz ḫuṣūṣan cevz ile ḳaḍm olunsa maḍarratı olmamak ziyāde olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i rābiᶜada ḥārr ve yābis olur. *Ṭabᶜ olan nüsḫada derece-i rābiᶜanın āḫirinde ḥārr-ı yābistir diye ẕikr olunmuştur.*

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: ᶜAsel-i belādur muḳarrih ve müverrimdir, demi ve aḫlāṭ-ı sāireyi iḥrāḳ eder.

Fi'z-Zīneti: Siğilleri ḳaṭᶜ eder ve baraṣı izāle eder ve veşmeyi izāle eder. *"Veşme" kola ve sāir aᶜḍāya vurdukları iğdedir ki dilāverler o maḥalle ibre ile ḍarb edip nīlec ile telvīn ederler ve o zürḳat sühūlet ile zāile olmaz.* Ve belādur onu ḳalᶜ edip izāle eder ve balġamī olan dā-i s̱aᶜlebi dahi sağaltır.

109 "Belādur" ism-i Hindīdir ve beyne'l-eṭıbbā maᶜrūftur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Bāṭında olan evrām-ı ḥārreyi taḥrīk ve tehyīc eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Sinirlerde olan bürūdetten ve sinirlerin istirḫāsından ve fālicden ve laḳveden nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Belādurdan maṣnūᶜ olup enḳardiyā tesmiye olunan maᶜcūnu unutkan olup geçmiş nesneleri teẕekkür edemeyip fesād-ı ẕikri olan kimseler tenāvül eyleseler nefᶜi olur velākin vesvāsı ve mālīḫūlyāyı taḥrīk eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Belādur iḥrāḳ olunup duḫānı istiᶜmāl olunsa bāsūru tecfīf eder.

Fi's-Sümūmi: Belādıur aḫlāṭı iḥrāḳ eder ve ḳātildir, onun tiryāḳı meḫīḍ-i lebendir yaᶜnī ekşi yoğurt ayranıdır. Ve dühn-i cevz belādurun ḳuvvetini kesr eder.

Fi'l-Ebdāli: Belādurun miḳdār ve vezninin beş katı bunduḳ ve rubuᶜ vezni dühn-i belesān ve s̱ülüs̱ vezni nefṭ-i ebyaḍ bi'l-cümle ᶜilletlerde ve maraḍlarda belādura bedel olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Būraḳ Dedikleri Devādır: بورق

Fi'l-Māhiyyeti: Būraḳın ḳuvveti milḥin ḳuvveti cinsinden olur ve milḥin ḳuvvetinden aḳvā olur lākin būraḳın ḳabḍı olmaz. Ve baᶜḍı kerre būraḳ cemerāt-ı mültehibe üzere mevḍūᶜa olan saksı üzerinde iḥrāḳ olunur ve şeyy olup kavrulunca ḳadar tesḫīn olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Būraḳın ecvedi Ermenī olup ḫafīf ve ṣafāyiḥī ve heşş yaᶜnī dağılması serīᶜ olup sünger gibi olup ve ebyaḍ olanlardır veyāḫūd levni verdī veyāḫūd firfirī olup leẕẕāᶜ olanlardır. Ve būraḳın İfrīḳī olan nevᶜinin sāir bevārıḳa ḳıyāsı sāir būraḳların milḥe ḳıyāsı üzere olur yaᶜnī ḳuvvetlerinin cinsi vāḥid olur lākin İfrīḳī sāirlerinden ḳuvvette ziyāde olur. Ve būraḳ ancak sebeb-i ᶜaẓīm için ekl olunur. Ve būraḳın zebedi būraḳın kendiden elṭaf olur ve zebed-i būraḳ būraḳın ḳuvvetidir yaᶜnī būraḳın ḳuvvetini ḥāmil olan eczā-i laṭīfesidir. Ve zebed-i būraḳın ziyāde ḫāliṣi ve ecvedi tefettütü ve dağılması serīᶜ olup zücācī olanlarıdır *yaᶜnī būraḳın aṣnāfı keṯīresi vardır, milḥ gibi ḫalḳī olur, maᶜdenī ve ḥacerī olur ve cemedī olur ve maṣnūᶜu*

dahi olur. Ve zebed-i zücācī dediğinden murād bürāde-i zücācdan maṣnūʿ olanlardır.[110]

<u>*Fi'ṭ-Ṭabʿı:*</u> Būraḳ derece-i s̱āniyedenin āḫirinde ḥārr-ı yābistir ve baʿḍı kerre yübūseti s̱ālis̱eye varır.

<u>*Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı:*</u> Ḳuvvet ile cilā eder ve ġasl dahi eder ḫuṣūṣan būraḳ-ı İfrīḳī bu fiʿlleri ziyāde eder ve taḳşīr ve tenḳıye dahi eder ve ġalīẓ ḫılṭları ḳaṭʿ edip paralar. Ve būraḳıyātta maʿa-cilāin ceyyid ḳabḍ-ı yesīr olur milḥiyyeti ḥasebiyle, ancūk būraḳ-ı İfrīḳī'de aṣlā ḳabḍ olmaz belki cilāsı olur ve cilāsı kes̱īr olur, ammā milḥte ḳabḍ olur ve cilāsı ḳalīl olur.

<u>*Fi'z-Zīneti:*</u> Tüylerin üzerine saçılsa tüyleri ince eder. Ve būraḳ ile ḍımād olunsa demi bedene cez̠b eder ve levni ḥasen eder ve hüzālden nefʿi olur lākin çok ekl olunsa baʿḍı kerre [152b] levni sevāda māil eder.

<u>*Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı:*</u> Ḥikkeye menfaʿati olur ṣadīdi taḥlīli ḥasebiyle ḫuṣūṣan sirke ile būraḳ-ı İfrīḳī'nin ḥikkeye nefʿi ziyāde olur ve cerebe dahi nefʿi olur.

<u>*Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı:*</u> Būraḳtan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunsa o ḳayrūṭīnin fālice nefʿi olur ve ḫuṣūṣan o fālic zamān-ı tezeyyüdü tecāvüz edip zamānının teʾeḫḫürü ola ve ḫuṣūṣan o fālic-i müteʾeḫḫir zamān-ı inḥıṭāṭa bāliġ olmuş ola. Ve iltivā-i ʿaṣaba dahi nefʿi olur. *Ve İbn Kütbī'nin kelāmı Ḳānūn'un bu kelāmını şerḥ gibi olur, o kelām budur:* وقد يقع في القيروطيات ضمادا لدفع الهزال ويضمد به الفالج الذي يعرض منها ميل الرقبة الى خلف عند انحطاط العلة وينفع ايضا حينئذ من الالتواء العصب *İntehā.*

<u>*Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi:*</u> Būraḳın ḥazāza nefʿi olur. *"Ḥazāz" ḥā-i mühmele ve iki zā-i muʿceme arasında elif ile o nuḫāle mis̱ālinde olan nesnedir ki baştan dökülür ve başta ḳurḥa yok iken o nesneler tevellüd edip tenās̱ür eder, ona ibriyye dahi derler.* Ve būraḳın rıġvesi bal ile kulağa damlatılır ise kuşağı tenḳıye eder ve kulağı açıp ṣamemden ve sağırlıktan nefʿi olur. Ve ḫamr ile yāḫūd şarāb-ı zūfā ile damlatılır ise devīden yaʿnī kulak gürültüsünden nefʿi olur.

<u>*Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı:*</u> Būraḳ miʿdeye redī olur, müfsid-i miʿdedir. Ve būraḳ-ı İfrīḳī ḳayʾı tehyīc eder. Ve İfrīḳīnin kusturması olmasa miʿdenin aḫlāṭını

---

110 Zebed-i būraḳ ile būraḳ-ı zebedīnin farḳı ve būraḳ-ı zebedī ile zehre-i asyūsun farḳı İbn Kütbī müfredātında mez̠kūrdur.

ziyāde taḳṭīᶜ ederdi yaᶜnī kusturması taḳṭīᶜinden sürᶜatli olmakla taḳṭīᶜ edecek miḳdār aḫlāṭı miᶜde imsāk eylemez ve bināen ᶜaleyh taḳṭīᶜi ḳalīl olur. Ve būraḳtan incir ile ḍımād olunur ise istisḳānın şişlerini ıḍmār eder yaᶜnī izāle eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Būraḳ iḥtimāl olunsa baṭnı ıṭlāḳ eder. Ve būraḳ şarāb ile ve kemmūn ile ekl olunsa veyāḫūd sez̲āb ve şibs̲ yaᶜnī durak otu ṭabīḫi ile ekl olunsa maġṣı yaᶜnī sancıyı teskīn eder. Bu z̲ikr olunan devālar mis̲lli ile būraḳı istiᶜmāl milḥi istiᶜmālden z̲ikr olunan menfaᶜatte eks̲er olup milḥe fāiḳ olur. Ve aḥşāda olan dūdu ḳātil olan edviye ile būraḳ şürb ile istiᶜmāl olunsa o kurtları iḫrāc eder. Kez̲ālik baṭn ve sürre būraḳ ile mesḥ olunup o kimse āteş karşısında oturtulsa o kurtları ḳatl eder ve bu mis̲lli ḫavāṣṣ ile būraḳ milḥten fāiḳ ve aᶜlā olur.

Fi's-Sümūmi: Būraḳın küllīsi ve ḫuṣūṣan būraḳ-ı İfrīḳī fuṭrdan olan ḫunāḳa cidden nāfiᶜ olur yaᶜnī semmiyyetli ve redī mantar ekl eden kimseye ḍīḳ-ı nefes ve iḫtināḳ ᶜārıḍ olsa İfrīḳī būraḳ ona ziyāde nāfiᶜ olur gerek o būraḳ muḥraḳ olsun ve gerek ise ġayr-i muḥraḳ olsun iki ḥālinde dahi nāfiᶜdir ve būraḳın zebedi dahi kez̲ālik nāfiᶜ olur. Ve būraḳ eşek veyāhūn ḫınzīr yağları ile kelb-i kelibin ᶜaḍḍası üzere vaḍᶜ olunur. Ve kez̲ālik būraḳ su ile şürb olunur, z̲erārīḥ şürb eden kimseden z̲erārīḥin yaᶜnī kuduz böceğinin semmiyyetini defᶜ eder ve z̲erārīḥ envāᶜından būrḳarīṭan - بورقريطن dedikleri böceğinin maḍarratını defᶜ eder. Sümūmdan maᶜdūd olan dem-i s̲evrin maḍarratını būraḳ encudān ile şürb olunsa defᶜ eder.

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin Onuncusu Baṣal Yaᶜnī Soğandır: بصل

Fi'l-Māhiyyeti: Soğanın māhiyyeti maᶜrūfedir, onda ḥarāfet-i muḳaṭṭıᶜa ile merāret ve ḳabḍ vardır. Ve meʾkūl olan soğan uzun olur ve uzun olup meʾkūl olan eḫaff olur. Ve kırmızı olan beyāḍdan ḥarāfetli olur ve kurusu yaşından ḥarāfetli olur ve ṭabḫ olmamışı meşvīden ve maṭbūḫtan ḥarāfetli olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̲ālis̲ede ḥārrdır ve ruṭūbet-i faḍliyyesi dahi vardır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Mülaṭṭıf ve muḳaṭṭıᶜdır ḫuṣūṣan meʾkūl olanda bu fiᶜller ziyāde olur. Ve soğanda cilā ile maᶜan ḳabḍ vardır ve ḳavī teftīḥi vardır ve nefḫi vardır ve demi ḫārice cez̲b eder ve cildi kızartır. Ve maṭbūḫ

olmayan soğandan ġıdā-i muᶜteber ḥāṣıl olmaz. Ve ẕīrbāc dedikleri ṭaᶜām-ı maᶜrūf soğan ile maṣnūᶜ olsa nefḫi soğansız olandan eḳall olur. Ve her ne ḳadar soğan ṭabḫ olunsa yine ḥāṣıl olan ḫılṭı ġalīẓ olur. Ve meʾkūl olan soğanın ḍarar-ı miyāhtan nefᶜi olur. Ve soğanın suyu istiᶜmāl olunup s̱üflü remy ve ilḳā olunsa baᶜḍı kerre onda koku kalmaz, rāyiḥası zāile olur.

Fi'z-Zīneti: Soğanın tenāvülü vechi kızartır. Ve soğanın toḫumu behaḳı giderir. Ve dāü's̱-s̱aᶜlebin eṭrāfı soğan ile oğulup temrīḫ olunsa cidden nefᶜi olur. Ve soğanın tuz ile s̱üʾlūle yaᶜnī siğile nefᶜi olup siğili ḳalᶜ eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Soğanın suyunun ḳurūḥ-ı vesiḥaya nefᶜi olur ve ṭārr-ı mestten ayakta ḥādis̱ olan saḫca tavuk yağı ile soğanın nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Soğan suyu ile istiᶜāṭ edip burnuna o suyu idḫāl eylese başı tenḳıye eder. Ve başında s̱iḳal olup ve kulağında ṭanīn veyāḫūd ḳayḥ veyāḫūd kulağında su olan kimsenin kulağına soğan suyu taḳṭīr olunsa nefᶜi olur. Ve soğan baş ağrısı getirir ve çok ekl eden kimseye sübāt getirir ve soğandan ḫılṭ-ı ġalīẓ tekevvün etmekle ᶜaḳlı noḳṣān eder ve ağız suyunu çoğaltır.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Meʾkūl olan soğanın suyu göze nüzūl eden māddeden nefᶜi olur ve baṣarı cilālandırır. Ve göze ak düşse soğan tohumu ile iktiḥālin nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Soğan suyu bal ile ḫunāḳı menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Soğanın haḍmı ᶜusretli olur ve onun bir nevᶜi ḳayʾı taḥrīk eder. Ve soğanın meʾkūl olan ṣınfı merāreti ḥasebiyle miᶜde-i ḍaᶜīfe-yi taḳviye edip iştihā getirir. Ve ṭabḫ ve şeyy tekrār olunsa tekrār ḥasebiyle ġıdāiyyeti ziyāde olur ve muᶜaṭṭış olur ve yereḳāna nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevāsīrin ağızlarını açar. Ve envāᶜ-ı baṣal bi'l-cümle bāhı taḥrīk eder. Ve mā-ı baṣal ṭams̱ı idrār eder ve ṭabīᶜatı telyīn eder.

Fi's-Sümūmi: Kuduz kelbin ᶜaḍḍasından nāfiᶜ olur eger soğan suyu tuz ile ve seẕāb ile maḥall-i maᶜḍūḍa neṭūl ḳılınsa. Ve baṣal-ı meʾkūl rīḥ-i semūmun yaᶜnī sāmm yeli dedikleri yelin ḍararını defᶜ eder. Ve baᶜḍılar dediler ki baṣal-ı meʾkūl rīḥ-i semūmun miᶜdede ruṭūbetli ḫılṭ-ı kes̱īr tevlīd eder ve o ruṭūbet-i kes̱īre semūmun ᶜādiyesini ve ḍararını defᶜ eder. Ve maḍarrat-ı semūmu defᶜde baṣal-ı meʾkūlün nefᶜi bāliġ ve eks̱er olur.

Bāiyye Olan Edviyenin On Birincisi Baḳla-i Yemāniyye Dedikleridir: بقله يمانيه

Yaʿnī o baḳladır ki ona baḳla-i ʿArabiyye dahi derler, Türkīde iştir ve sirken derler diye işāret olunmuştur.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki baḳla-i Yemāniyyede devāiyyet yoktur, ḳaṭaf yaʿnī sermaḳ-ı Fārsī gibi māiyyedir ve ṭaʿmı yoktur ve māiyyette sāir buḳūlden eks̱erdir ve terṭībi ẖasstan ve ḳarʿdan yaʿnī kabaktan ziyādedir ve ġıdāiyyeti ḳalīldir ve nüfūẕu serīʿ değildir būraḳiyyeti olmamak ḥasebiyle.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Cālīnūs dedi ki derece-i s̱āniyede bārid-i raṭbdır.

Fi'l-Evrāmı: Baḳla-i Yemāniyye ile evrām-ı ḥārreye ḍımād olunur.

Fi'l-H̱urācı ve'l-Ḳurūḥı: Baḳla-i Yemāniyye kökü ile ḳurūḥ-ı şehdiyyeye[111] ḍımād olunur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Bu baḳlın ʿuṣāresi gül yağı ile ẖalṭ olunsa iḥrāḳ-ı şemsten ḥādis̱ olan ṣudāʿa nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Ṣudāʿa nefʿi olup teskīn eder ve ẖuṣūṣan baḳla-i [153a] Yemāniyyenin ṭabīẖi bādem yağı ile ve tatlı enār suyu ile istiʿmāl oluna ve keẕālik ḥarāretli ʿaṭaşı dahi defʿ eder.

Bāiyye Olan Edviyenin On İkincisi Bülbūs Dedikleri Devādır: بلبوس

Fi'l-Māhiyyeti: Bir nevʿ baṣaldır ki meʾkūl olur, ṣaġīrdir, nercis baṣalına benzer ve yaprakları sarımsak yaprağına benzer ve çiçeği benefşe çiçeğine benzer. Ve bülbūsun bir nevʿi vardır ki ḳayʾı taḥrīk eder. Bir ḳavm dediler ki bülbūs dedikleri zīr dedikleri baṣaldır. Ve ḳavm-i āẖer dediler ki bülbūs baṣal-ı zīr değildir belki ṭalẖ-biyāz[112] dedikleri cinsin bir nevʿidir, benzer ki ona ebāʿalis - اباعلس dedikleri bülbūs ola, pes ebāʿalisin maʿānīsi bu mevḍiʿe naḳl olunsun.

---

111 "Ḳurūḥ-ı şehdiyye" başta olan bir nevʿ ḳurḥadır ki ondan beyāḍa māil sarı ve ġalīẓ ṣadīd seyelān eder.

112 "Ṭalẖ-biyāz" "telẖ-i piyāz"dan muʿarreb olur, acı soğan maʿnāsına olmak fehm olunur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Bülbūsun ṭabᶜı baṣalın ṭabᶜına ḳarībdir, ümīd budur ki derece-i ūlāda yābis olur ve ruṭūbet-i faḍliyyesi olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Müneffiḫtir ve muᶜarrıḳtır, ter getirir ve ḥanek ve lisānı ḫuşūnetli eder.

Fi'z-Zīneti: Ḫāṣṣaten kelefe şemste ṭılā olunur ve nefᶜi ẓāhir olur ve ḳurḥalardan baᶜde'l-bürʾ bāḳī kalan es̱erlere nefᶜi olur ve lisān ve ḥaneki ḫuşūnetli eyler. Ve siğillere yumurta sarısı ile ṭılā olunur ve yumuşak ḳurḥalara sikencebīn ile ṭılā olunur. *Ve baᶜḍı nüsḫada "ḳurūḥ-ı leyyine" bedeline "ḳurūḥ-ı lebeniyye"*[113] *vāḳiᶜ olmuştur.*

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Bülbūs, ṣīr dedikleri balığın başı ile şeyy olunup çenede olan ḳurḥa üzerine ekilse o ḳurḥayı ḳalᶜ ve izāle eder. *Ḳānūn'un bu kelāmını İbn Kütbī şerḥ ve tafṣīl edip der ki kaçan bülbūs ıssı kül içinde ṭabḫ ve şeyy olunup ehl-i Mıṣr'ın ṣīr dedikleri dedikleri bir nevᶜ küçük balıkların başlarına baᶜde'l-iḥrāḳ o meşvī bülbūs karıştırılıp çenede ᶜārıḍa olan ḳurḥa üzerine ẕerūr kılınsa nefᶜi olur. Ve çenede ᶜārıḍa olan ḳurḥadan murād bir ḳurḥadır ki o ḳurḥa küçük ve ṣafrāviyye bes̱relerden mürekkebdir, müddet-i meks̱i ziyāde olur ve biri birlerine ulaşır ve ona lüġat-i Yūnānī üzere sūfā - سوفا derler ve eks̱er-i ḥālde ḳable'l-inbāt ᶜārıḍa olur.*

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Bülbūs sirke ile ḍımād ittiḫāẕ olunsa ᶜaḍalin vasaṭında olan vehne ṣāliḥ olur ve niḳrise ve evcāᶜ-ı mefāṣıla dahi ḍımād ṣāliḥ olur ve yalnız bülbūs ile mültevī olup bükülen ve dolaşan sinirlere dahi ḍımād olunur. Ve tırnaklarda olan yarıklara ve kulak yarıklarına ve o mis̱lli eşdāḫa ve yarıklara bülbūsun sevīḳ ile ḍımādı nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Bülbūsun başta olan ḥazāza ve ḳurḥaya nefᶜi olur. Ve başı yarılıp lākin baş kemiği parçalanıp dağılmasa yumurta sarısı ile bülbūs ḫalṭ olunup o şicāca ve baş yarığına ṭılā olunur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Yumurta sarısı ile bülbūsun ṭarfeye nefᶜi olur ve o ṭılāya sirke dahi karıştırılırsa gözde olan ġarb ᶜilletine nefᶜi olup devā-i ceyyid olur ve göz pınarında olan şişlere dahi devā-i ceyyid olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Bülbūsun tatlı olup levni kırmızı olanları miᶜdeye muvāfıḳ ve ceyyid olur. Ve miᶜde ağrılarına ᶜasel ile o nevᶜ bülbūs ḍımād olunur. Ve bülbūsun mürr ve acı olanları ziyāde ceyyiddir, ṭaᶜāmı haḍm

113 Yaᶜnī o ḳurḥalar ki süt gibi içinde ruṭūbet ḫurūc eder.

eder ve ġıdāiyyeti ziyāde olur lākin ġıdā-i maḥmūd olmaz ḫuṣūṣan bülbūs-ı mürr ġayr-i meşvī olur ise onun ġıdāsı cidden ġayr-i maḥmūd olur ve bināen ᶜaleyh istimrāsı ve haḍmı olmaz ve nefḫi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bülbūs bāhı taḥrīk eder.

Bāiyye Olan Devāların On Üçüncüsü Bezr-i Ḳaṭūnā Yaᶜnī Karnıyarık Demekle Maᶜrūf Olan Devādır: بزر قطونا

Fi'l-Māhiyyeti: Karnıyarık iki türlüdür, bir türlüsüne şitevī der[ler] ve āḫer türlüsüne ṣayfī derler, her hangisi olursa her birisinin şerbet-i vāḥidesi iki dirhem olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Ziyāde ceyyidi mükteniz ve sıkı olup ruṭūbet ile mümtelī ve suya bırakılsa rüsūb edip dibine çökendir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱āniyede bārid-i raṭbdır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Karnıyarık kurutulup gül yağı ile lett olunsa ve karıştırılsa ḳabḍ eder ve sirke ile ḍımād olunsa cidden evcāᶜı teskīn eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Bus̱ūri: Sirke ile ḍarb ve ḫalṭ olunup istiᶜmāl olunsa ıssı şişlere ve nemleye ve ḥumrete ve ḫuṣūṣan kulak ardında olanlara ve balġamī olan şişlere nāfiᶜ olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Sinirlerin iltivāsına ve teşennüce ve niḳrīse ve ḥārre olan evcāᶜ-ı mefāṣıla sirke ile ve gül yağı ile karnıyarık ḍımād olunur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Başına karnıyarık ile ḍımād eden kimsenin ḥarāretli baş ağrısına nefᶜi olur

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Göğüsü ziyāde yumuşatır.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Karnıyarığın luᶜābı gül yağı ile veyāḫūd tatlı bādem yağı ile ṣafrā ḥasebiyle olan ᶜaṭaş-ı şedīde yaᶜnī ziyāde susuzlupa nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Maḳlüvv olup yaᶜnī kavrulup gül yağı ile mültevit olan karnıyarık ṭabᶜı ᶜaḳl eder ve saḥca nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan ṣıbyānın saḥcına ziyāde nāfiᶜ olur. Ve luᶜābı ile telaᶜᶜub edenlerin saḥcına dahi nāfiᶜ olur. Ve luᶜābının kendisi dühn-i benefşec ile maᶜan ṭabīᶜatı ıṭlāḳ eder.

Fi'l-Ḥummayātı: Bezr-i ḳaṭūnā şürb olunsa ḥārre olan ḥummayātın iltihābını teskīn eder.

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin On Dördüncüsü Būyānis Dedikleri Devādır: بويانس

Ḳānūn nüsḫalarında taḥtında iki noḳṭa ile būyānis - بويانس vāḳiᶜ olmuştur. İbn Kütbī nüsḫasında ḳāf ile ebūḳānis - ابوقانس vāḳiᶜ olmuştur. Cāizdir ki ḳāfı yā ile istibdāl edip taᶜrīb olmuş ola. Diyār-ı Mıṣriyye ve Şām'da bu devāya ġāsūl-i Rūmī tesmiye olunur.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devādan ekṡer-i ḥālde istiᶜmāl olunan aṣlı ve kökü-dür ve bunun ṣamġı olur ve ᶜuṣāresi dahi olur. Ve ṣamġı ᶜuṣāresinden ziyāde ḳavī olur. Ve baᶜḍı kerre mürrī ile ve miḳdār-ı ḳalīl şarāb ile ḫalṭ olunup ḫuṡūret ve ġılẓat olunca ḳadar ḍarb olunur ve ġılẓatte iᶜtidāli ḥasebiyle o ᶜuṣāre ecved ve enfaᶜ olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ṡāliṡede ḥārr ve yine derece-i ṡāliṡede yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Muḥallildir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Fāsid kemikleri taḳşīr eder tecfīf-i şed[īd]i ḥasebiyle ve ḳurḥaları dahi tenḳıye ve taṭhīr eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Sinirlere cidden muvāfıḳ olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ṣadrda olan fuḍūl-i ġalīẓadan nefᶜi olur. Şürben ve ḍımāden riyeye ve riyede olan ḳurḥalara nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ṭıḥāl katılığına mesḥūḳan ve ġayr-i mesḥūḳ mā-ı ḥārr ile ṭılā olunsa menfaᶜati olur.

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin On Beşincisi Büsr ve Belaḥ Dedikleridir: بسر، بلح

"Büsr" ḫurmānın ḫāmıdır. Muḥammed el-Vanī Terceme-i Ṣıḥāḥ'ta der ki ḫurmānın evveli "ṭalᶜ"dır, ondan sonra "ḫalāl"dir ḫā-i muᶜcemenin fetḥi ve lāmın taḫfīfi ile, ondan sonra "belaḥ", ondan sonra "büsr"dür, ondan sonra "ruṭab"dır, ondan sonra "temr"dir.[114]

Fi'l-Māhiyyeti: Büsr ve belaḥın māhiyyetleri meşhūre ve maᶜrūfedir. Ve bunların eşcārları büldān-ı ḥārre ve ıssı olan diyārda olur.

114 Baᶜḍı şürūḥta yazıldığı üzere ḫurmā çiçek iken ṭalᶜ olur, çiçek dökülüp ḫurmānın ᶜaḳdi ẓāhir olmasa ḫalāl olur ve ᶜaḳdi ẓuhūr eylese belaḥ olur ve büyüyüp ve ekle ṣāliḥ olup lākin ḫām ve ġayr-i naḍīc olsa ona büsr derler ve nuḍc ḥāṣıl oldukta ruṭab derler ve kuruyup ḳadīd oldukta temr derler.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Büsr ve belaḥın ṭabīᶜatları derece-i s̱āniyede bārid ve yābistir. *Ve büsr ḳasebden ziyāde ḳābıḍdır. "Ḳaseb" bir nevᶜ kuru ḫurmāya derler.*[115]

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Büsr ve belaḥ için nefḫ vardır ḫuṣūṣan üzerine su içilse nefḫi ziyāde olur. Ve büsr ḥelvā olmağa bedᵓ eylese ḥalāveti zamānının ibtidāsında ḳarḳarası eks̱er olur. Ve büsr ile belaḥ aḥşāda südde iḥdās̱ eder. Ve büsrün ṭabīḫi lehībi teskīn eder velākin ḥarāret-i ġarīziyye maḥfūẓ olur, ona ḫaleli olmaz. Ve büsr ve belaḥı tenāvülde iks̱ār eylemek aḫlāṭ-ı [153b] ġalīẓa tevlīd eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Büsr Büsr ṣudāᶜ getirir. Ve büsrün tenāvülü iks̱ār olunsa müskir olur. Büsr ve belaḥtan her biri lis̱eye ve ᶜumūra ceyyid olur yaᶜnī dişlerin dibinde ve aralıklarında olan etlere nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Büsr ve belaḥ göğüse ve akciğere nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Bu ikisi miᶜdeyi dibāġat ederler velākin kebidde südde iḥdās̱ ederler. Ve bu ikisinin haḍmı baṭīᵓ olur ve heşş olanın haḍmı eḳall olur. Ve bu ikisinin haḍmı ve ġıdāsı ḳalīl olur. Ve her birinden maṣnūᶜ olan ḥasv ve bulamaçın buṭᵓ-ı haḍmı az olur, ke'l-evvel baṭīᵓ olmaz.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Büsr ve belaḥtan her biri baṭnı ᶜaḳl eder ḫuṣūṣan ki sirke ile veyāḫūd şarāb-ı ᶜafıṣ ile mezc olunup karıştırılsa ᶜaḳlı ziyāde olur. Ve belaḥ bevli iks̱ār eder. Ve belaḥ ᶜafıṣ ile şürb olunsa raḥimin seyelānını ve bevāsirin nezfini menᶜ eder.

Fi'l-Ḥummayātı: Büsr ve belaḥın kes̱ret-i istiᶜmāli nāfiḍ ve ḳuşaᶜrīret iḥdās̱ eder.

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin On Altıncısı Bünk Dedikleri Devādır: بنك

Fi'l-Māhiyyeti: Bünk[116] bir şeyᵓdir ki Hind'den ve Yemen'den getirilir. Ve baᶜḍı eṭıbbā dediler ki bünk ümmü ġaylān uṣūlündendir, kaçan o uṣūl yonulsa bünkü tesāḳuṭ eder velākin bu ḳavl s̱ābit değildir.

115 Ve baᶜḍı maḥallerde "ḳaseb"i erdeᵓ-i temr diye tefsīr ederler. Vankulu lüġatinde "ḳaseb" o kuru temrdir ki ağıza idḫāl olunsa ağızda dağıla der. İntehā. Bundan ẓāhir olan, ḳaseb fī-zamāninā balçık dedikleri ola.

116 "Bünk" biraz kabuktur ki tūt ağacının kabuğuna benzer, Hind'den gelir ve Yemen'de ᶜAvsec nām bir nāḥiyeden gelir. Baᶜḍılar dediler ki Yemen'de ümmü ġaylān şecerinin kabuğudur, ᶜıṭriyyeti vardır, ṭuyūb-ı mürekkebeye idḫāl olunur.

Fi'l-İḫtiyārı: Bünkün ziyāde ceyyidi ve efḍali sarı ve ḫafīf olup rāyiḥası ʿaẕb olandır. Ve levni ebyaḍ ve ağır olanları redī olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ṭabīʿatı derece-i ūlāda ḥārr ve yābistir. Ve baʿḍılar der ki derece-i ūlāda bāriddir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Aʿḍāyı cidden taḳviye eder.

Fi'z-Zīneti: Cildi tenḳıye eder ve cildin taḥtında olan ruṭūbeti neşf eder ve bedenin rāyiḥasını taṭyīb eder ve nūrenin kokusunu yaʿnī ʿāneye yakılan kilsin[117] rāyiḥa-i kerīhesini giderir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Bünk miʿdeye ceyyid olur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Ẕihni ve ʿaḳlı müşevveş eder.

Bāiyye Olan Edviyenin On Yedincisi Biṭṭīḫtir: بطيخ

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maʿrūfedir *ki Türkīce kavun ve karpuz derler.*[118]

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱āniyenin evvelinde bārid ve derece-i s̱āniyenin āḫirinde raṭbdır. Kaçan biṭṭīḫin bezri kurutulsa ruṭūbeti gider ve derece-i ūlāda müceffif olur ve kökü dahi müceffiftir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Biṭṭīḫin naḍīci laṭīf olur ve ḫām ve niyyi kes̱īf olur. Ve ḫām-ı ġayr-i naḍīc olan biṭṭīḫ ḳıs̱s̱ā ṭabīʿatındadır. Ve biṭṭīḫ gerek naḍīc olsun ve gerek ġayr-i naḍīc olsun her ḥālde müfettiḥ olur. Ve hilyevn - هليون in ḫılṭı sāirlerinden tevellüd eden ḫılṭtan efḍal olur.

Bu ʿabd-i mütercim der ki yanımda olan nüsḫalarda hā-i hevvez ile hilyevn - هليون vāḳiʿ olmuştur lākin "hilyevn" hā ile bir nevʿ nebāttır ki onun köküne Rūmī saparna derler. Biṭṭīḫ aṣnāfından olanlar lüġat-i Fārsīde bā ile belyūn - بليون ve mīm ile melyūn - مليون dur. "Belyūn" bā ile elsine-i nāsta şamama dedikleridir ki enār kadar olur, lüġat-i Fārsīde destenbūye derler. Ve "melyūn" şalak ve kelek dedikleridir. Fehm olunur ki ḳalem-i nāsiḫ taḥrīf edip "melyūn"u veyāḫūd "belyūn"u "helyūn-hilyevn" resm eylemiştir.

---

117 "Kils" yanmış kireçtir ki onunla ḥammāmda zernīḫ ile ʿānenin tüyleri izāle olunur.

118 بطيخ ماهيته معروفة المختار منه ما نظم في هذ الشعر: ثلث هن في البطيخ فضل || وفي الانسان منقصة وذلة || خشونة جلده والثقل فيه || وصفرة لونه من غير علة *Şerḥ-i Mūcez* li'l-Ḳazvīnī.

Ve hilyevnin laḥmı cālīdir ve ḫuṣūṣan bezri ziyāde cālīdir. Ve biṭṭīḫ muṭlaḳan yaʿnī gerek naḍīc olsun ve gerek ġayr-i naḍīc olsun cālīdir. Ve bezrinin cilāsı ziyāde ḳavīdir ve miʿdede hangi ḫılṭı vāḳıf ve mevcūd bulur ise biṭṭīḫ ona istiḥāle eder. Ve biṭṭīḫin balġama meyli ṣafrāya meylinden ziyāde olur ve sevdāya meylinden mübālaġa ile ziyāde olur. Ve hilyevn serīʿan istiḥāle eylemez.

Fi'z-Zīneti: Biṭṭīḫ cildi tenḳıye eder ve ḫuṣūṣan bezri ziyāde tenḳıye eder ve keẕālik cevfi ve içi dahi tenḳıye eder yaʿnī ḥayvānda olan aḥşā ve emʿā gibi biṭṭīḫin dahi cevfinde bezre muttaṣıla esḳāṭı vardır, o esḳātı tenāvül dahi cildi tenḳıye eder. Ve biṭṭīḫin kelefe ve behaḳa ve ḥazāza nefʿi olur ḫuṣūṣan biṭṭīḫin cevfi yaʿnī içinde olan esḳāṭı ḥınṭa dühnü ile yoğurulup güneşte kurutulsa ẕikr olunan emrāḍa menfaʿati ziyāde olur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Kavunun kabuğu alına konulsa nezleyi göze nüzūlden menʿ eder.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Kavun kusturucudur ve ḫuṣūṣan kökü ziyāde kusturucudur. Ve kökünden iki dirhem miḳdārı şarāb ile şürb olunsa ḳayʾı taḥrīk edip bilā-ʿunf kusturur. Ve biṭṭīḫ aṣlā haḍm olmayıp ʿalā-ḥālihi miʿdede bāḳī kalsa heyḍa maraḍını taḥrīk eder. Hilyevn için buṭʾ-ı inhiḍām vardır lākin cevfi ile maʿan ekl olunursa haḍma ḳarīb olur. Ve hilyevnin ġıdāiyyeti ziyāde ṣāliḥ ve ḫılṭı dahi evfaḳ olur. Ve vācib olur ki biṭṭīḫ ṭaʿām-ı āḫire tābiʿ kılına, zīrā biṭṭīḫ ṭaʿām-ı āḫire tābiʿ kılınmasa ḳayʾ ve ġas̱eyāna müʾeddī olur.[119] Ve maḥrūru'l-mizāc olan kimseler kavun ekl eylese üzerine sikencebīn şürb eylesin ve mizācı raṭb olanlar kavun üzerine zencebīl mürebbāsı veyāḫūd kemmūnī maʿcūn tenāvül eylesin veyāḫūd şarāb-ı ʿatīḳ-i reyḥānī şürb eylesin.

---

119 Eṭıbbā iki fırḳadır, bir fırḳası der ki fākihe ḳable'ṭ-ṭaʿām tenāvül olunur ve āḫer fırḳa der ki baʿde'ṭ-ṭaʿām tenāvül olunur; Muḥammed b. Zekeriyyā fırḳa-i aḫīredendir ve *Ḳānūn* dahi fırḳa-i s̱āniyeyi ẕikr eder, ammā Muḥammed-i Ḳazvīnī beynehümāyı tevfīḳ edip der ki fākihe gerek evvel ve gerek sonra tenāvül olunmak cāiz değildir belki iki ṭaʿāmın arasında tenāvül olunmak gerektir, mes̱elā bir nevbet ṭaʿām tenāvül olunup birkaç sāʿat mürūrundan sonra tefekküh olunur ve baʿde-müddetin ṭaʿām-ı s̱ānī tenāvül olunur, miʿde ḫālī iken veyāḫūd mümtelī iken tefekküh olunmaz ve bu tevfīḳ üzere tefekkühü ḳable'ṭ-ṭaʿām rivāyeti ve baʿde'ṭ-ṭaʿām rivāyeti ve iḫtilāf-ı eṭıbbā ittiḥād eder Allāhu aʿlem.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Naḍīc ve ġayr-i naḍīc olan biṭṭīḫin idrārı vardır, bevli idrār eder, külyede ve mes̱ānede olan ṣaġīre ḥaṣāttan nefʿi olur ḫuṣūṣan külyede olan ḥaṣāt-ı ṣaġīreden nefʿi ziyāde olur. Ve hilyevnin idrārı eḳall olur ve hilyevn aḥlā olur ve inḥidārı esraʿ olur ḫuṣūṣan hilyevnin rıḫvında ve yumuşağında bu fiʿller ziyāde olur.

Fi's-Sümūmi: Kavun miʿdede fāsid olsa ṭabīʿat-ı semmiyyeye istiḥāle eder. Kaçan miʿdede s̱ıḳleti ḥads olunup fesādı fehm olunsa vācib olur ki ḳayʾ ile serīʿan iḫrāc oluna, evlā olan budur ki muḳayyiʾāttan mümkin olanlar ile ḳayʾ oluna, bir defʿa ḳayʾ ile iktifā olunmaya.

Bāiyye Olan Edviyenin On Sekizincisi Beyḍdir: بيض

Fi'l-Māhiyyeti: Beyḍ yumurtadır ve māhiyyeti maʿlūmdur.

Fi'l-İḫtiyārı: Yumurtaların efḍali tavuk yumurtasının ṭarī ve tāze olanlarıdır. Ve yumurtanın içinde olanların dahi efḍali muḫḫu ve sarısıdır. Ve yumurtanın ṭabḫının efḍali yumurtayı ʿaḳd olmayacak ḳadar ṭabḫ edip ve āḫer nesne karıştırmamaktır belki su içinde nīm-birişt olunca ḳadar ṭabḫ eylemektir. Ve tavuk yumurtasından sonra efḍal olan o kuş yumurtasıdır ki tavuk mecrāsına cārī olur, sülün ve bıldırcın ve keklik ve çil dedikleri kuşlar gibi, ammā ördek ve ördek mis̱lli olanların yumurtasının ḫılṭı redī olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Yumurtanın ṭabʿı iʿtidāle māildir ve beyāḍının ṭabʿı bürūdete māildir ve sarısı ḥarārete māildir ve sarısı ve beyāḍı bunlardan her birisi ruṭūbete māildir ḫuṣūṣan beyāḍının ruṭūbete meyli sarısının meylinden ziyādedir. İvezz ve neʿāmın yumurtaları ruṭūbet ve yübūset arasındadır.

"Neʿām" devekuşuna derler ve "ivezz" kaz maʿnāsınadır. Muḥammed el-Vanī Tercüme-i Ṣıḥāḥ'ında der ki اَلْإِوَزَّةُ [el-ivezzet] hemzenin kesri ve vāv'ın fethi ve zā'nın teşdīdi ile, ṭuyūr kısmından olan kazdır. Ve baʿḍılar ördektir dedi. İntehā. Her ḥālde eṭıbbā kaz maʿnāsına istiʿmāl ederler. Ve "baṭṭ" kaz ve ördek arasında müşterektir lākin eṭıbbā "baṭṭ"ı ördek maʿnāsına istiʿmāl ederler ve ʿulūm-ı edebiyye ʿulemāsı ʿaks üzere istiʿmāl eder.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Yumurtada ḳabḍ vardır ḫuṣūṣan sarısı şeyy ve ṭabḫ olunsa ḳabḍı ziyāde olur. Ve yumurtanın beyāḍı leẕʿi olan ağrıları teskīn eder beyāḍ-ı beyḍde taġdiye olmak ḥasebiyle ve o beyāḍın ʿuḍva bitişip bir müddet beḳāsı olup süt gibi serīʿan zāil olmadığı ḥasebiyle. Ve ziyāde

ṭabḫ olup [154a] pişkinleri ve aᶜḳad olanlarının ḥaḍmı baṭīᵓ olur velākin ġıdāsı eks̱er olur. Ve efḍali nīm-birişt olanlardır ve nīm-biriştin nüfūẕu serīᶜ olur.

Fi'z-Zīneti: Şemste iḳāmet ile müteġayyir olan levni yumurtanın beyāḍı ile neṭūl olunsa izāle eder ve levn-i ṭabīᶜīsini iᶜāde eder. Ve yumurtanın sarısı şeyy olunup bal ile saḥḳ ve ḥall olunsa kelefe ve ās̱ār-ı sevāda ṭılā olur. Ve yumurta beyāḍı āteş yanığına ceyyid olur. Ve toy kuşu yumurtası baᶜḍıların ẕāhib oldukları üzere ḫıḍāb olur ve sevāda ṣābiġ olur lākin o ṣıbġın vaḳt-i muᶜayyeni vardır, o vaḳti taᶜarrüfün ṭarīḳi budur ki ṣūftan fetl olunan bir ḫayṭ yumurtaya idḫāl olunup bir müddet terk olunur ve baᶜde-müddetin o ḫayṭa naẓar olunur, eger o ḫayṭın levni esvel oldu ise o yumurtada ṣıbġa ṣalāḥiyyet vardır. Ve laḳlaḳ yumurtası ḥubārā yumurtası gibi ṣıbġ olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Evrāma māniᶜ olan devālara idḫāl olunur, keẕālik ḳurūḥ ve evrām için ittiḫāẕ olunan ḥuḳnelere dahi idḫāl olunur. Ve ḥumret üzere zeyt ile ṭılā olunur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Yumurta maḳᶜadede ve ᶜānede olan cirāḥate ve āteş yanığına nāfiᶜdir ve bir ḳıṭᶜa ṣūf ile istiᶜmāl olunur ve āteşin yaktığı maḥall taḳarruḥ eylemez, keẕālik ıssı suyun yaktığı maḥallde dahi bu vechle yumurta istiᶜmāl olunsa taḳarruḥtan māniᶜ olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Yumurtanın akı ve sarısı sinirleri telyīn eder ve mefāṣıl ağrılarına cemīᶜan nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Dimāġda olan ġışāların nezf-i demi için maṣnūᶜ olan nezf-i demi ḳāṭıᶜa edviyelere idḫāl olunur ve zükāmdan nāfiᶜ olur. Ve tavuk yumurtasının sarısı kulakta ẓuhūr eden evrām-ı ḥārreye nāfiᶜ olur. Ve denilir ki berrī olan kaplunbağa yumurtasının ṣarᶜa nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Yumurtanın beyāḍı göz ağrısını teskīn eder. Ve yumurta sarısı zaᶜferān ile ve dühn-i verd ile ḍarebān-ı ᶜayna nāfiᶜ olur. Ve yumurta sarısı arpa unu ile ḍımād olunsa göze müteveccih olan nezleyi nüzūlden menᶜ eder. Keẕālik yumurta sarısı günlük ile alına ṭılā olunsa göze nezle nüzūlünü menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Yumurtanın nīm-birişti boğazda olan ḫuşūnete ve öksürüğe ve şevṣaya ve sille ve ḥarāretten olan buḥūḥat-ı ṣavta ve ḍīk-ı nefese ve kan tükürmeğe nāfiᶜ olur ve ḫuṣūṣan yumurta sarısı ḥasv

kılınıp müfteriten istiᶜmāl olunsa ziyāde nāfiᶜ olur. Ve berrī kaplunbağanın yumurtası ṣıbyānın öksürüğüne mücerrebdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Yumurta olduğu ḥāl üzere ṭabḫ olunsa o maṭbūḫ sirke ile miᶜdeye ve emᶜāya mevāddı inṣıbābdan menᶜ eder ve merīnin ve miᶜdenin ḫuşūnetini izāle eder. Ve yumurtanın meşvīsi ve pişmişi duḫāniyyete münḳalib olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Olduğu ḥāl üzere yumurtanın maṭbūḫu sirke ile ishāli ve saḥcı menᶜ eder. Ve sarısının külyelerde ve mes̱ānede olan ḳurḥalara nefᶜi olur ve ḫuṣūṣan çiğ yumurta ile teḥassī[120] olunsa bu ḳurḥalara nefᶜi ziyāde olur. Ve yumurta duḫānı olmayan ıssı kül içinde şeyy olunsa istiṭlāḳ-ı baṭndan nefᶜi olur eger baᶜḍı edviye-i ḳābıḍa ile ve koruk suyu ile maᶜan ekl olunur ise. Ve bağarsıkların ve mes̱ānenin ḫuşūnetinden dahi nefᶜi olur. Ve bağarsıklarda olan ḳurḥalar ve ᶜufūnet için yumurtanın beyāḍı iklīlü'l-melik ile iḥtiḳān olunur. Ve maḳṭadede ve ᶜānede olan ḳurḥalara dahi nefᶜi olur. Ve bir fetīle yumurtanın beyāḍına ve dühn-i verde ġams ve idḫāl olunup iḥtimāl olunsa maḳᶜade veremine ve ḍarebānına nefᶜi olur. Ve yumurtanın beyāḍı ile ḥınnā dühnünden ferzice ittiḫāẕ olunsa raḥimde olan ḳurḥalara nefᶜi olur ve raḥimi telyīn eder. Ve olduğu ḥāl üzere çiğ yumurta ile teḥassī olunsa nezf-i demden ve bevl-i demden nefᶜi olur. Ve cemīᶜan yumurta ecnāsı ve ḫuṣūṣan serçe yumurtası bāhı ziyāde eder. Ve baᶜḍılar der ki kaz yumurtası zeyt ile karıştırılıp fātiren raḥime taḳṭīr olunsa taḳṭīri gününden dört gün sonra ṭams̱ı idrār eder.

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin On Dokuzuncusu Bül Dedikleri Devādır: بل

Fi'l-Māhiyyeti: Ehl-i Hind der ki bül[121] ḳıs̱s̱ā-i Hindīdir, ḳıs̱s̱ā-i kebīre ḥacmde mümās̱il olur velākin bül acıdır, merārette zencebīle benzer. *Ṣāḥib-i Ḳānūn'un ḳıs̱s̱ā-i kebīrden murādı ḫıyārşenberdir ve ḫıyārşenbere dahi ḳıs̱s̱ā-i Hindī ıṭlāḳ olunur. Bül tesmiye olunan ḳıs̱s̱ā-i Hindī ḫıyārşenber mis̱lli olur lākin zencebīl gibi merāretli olur.*

---

120 حسا زيد شرب الماء شيئا بعد شيء Keẕā fi'l-*Ḳāmūs* yaᶜnī yumurtayı azar azar içse demektir.

121 "Bül" ḳıs̱s̱ā-i Hindīdir, uzun ġılāflardır, içinde ḥabbeleri olur ve ḥabbelerin düsūmetli lübbü olur, müstaᶜmel olan lübbüdür.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Bül derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir. Baʿḍılar derece-i s̱ālis̱ede ḥārr-ı yābistir dediler.

Fi'l-Efʿāli ve'l-H̱avāṣṣı: Ḳābıḍdır, aḥşāyı taḳviye eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Sinirlerin ṣalābetine ve ruṭūbetine ve fālic ve laḳve gibi emrāḍ-ı bāridesine nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Miʿdeyi āteşlendir[ir] ve ḳayʾdan nāfiʿ olur ve cüvāri-şenāt terkībine dāẖil olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Baṭnı ṭaḳl eder ve riyāḥı dağıtır.

Bāiyye Olan Edviyenin Yirmincisi Belīlec Dedikleri Devādır: بليلج

Fi'l-Māhiyyeti: Belīlecin ṭabʿı emlec ṭabʿına ḳarībdir. Ve belīlecin lübbü ḥulvdür, bunduḳa ḳarībdir.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-H̱avāṣṣı ve'l-Efʿāli: Ḳuvvet-i muṭlaḳası ve ḳuvve-i ḳābıḍası vardır. *Ḳānūn'un bu kelāmından fehm olunur ki belīlec mürekkebü'l-ḳuvādır, hem ḳabḍ eder ve hem isḥāl eder. İbn Kütbī bu maʿnāyı şerḥ edip der ki* وهو قابض يقوي المعدة ويذهب رطوبتها ويدبغها وينقيها ويسهل السوداء بلطف ويبلغ من دبغه الى ان يعقل في بعض الابدان اذ المعروف منه التليين كالاملج *İntehā.*

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Miʿdeyi dibāġat ve cemʿ edip taḳviye eder ve miʿde istirẖāsına ve ruṭūbātına nāfiʿ olur ve miʿdeyi belīlecden ziyāde bir nesne dibāġat eylemez.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Belīlec baʿḍı kerre baṭnı ʿaḳl eder. Ve baʿḍılar katında belīlec baṭnı aṣlā ʿaḳl ve ḳabḍ eylemez, ancak belīlecde telyīn ḳuvveti olup telyīn eder, ẓāhir olan baʿḍın kelāmıdır ve ḳabḍı olmamaktır. Ve belīlec miʿā-i müstaḳīm yaʿnī dübüre muttaṣıl olan bağarsığa ve maḳṭadeye nāfiʿdir.

Bāiyye Olan Edviyenin Yirmi Birincisi Bāderencbūye Yaʿnī Oğul Otu Demekle Maʿrūf Olan Nebttir: بادرنجبويه

Fi'l-Māhiyyeti: Bu nebāt meşhūr nebāttır.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-H̱avāṣṣı: Balġamdan ve sevdādan ḥādis̱ olan ʿilelin ve emrāḍın cümlesine nāfiʿdir.

Fi'z-Zīneti: Ağız kokusunu taṭyīb eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Cereb-i sevdāvīye nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Dimāġda olan süddeleri açar ve ağızın rāyiḥa-i kerīhesini izāle eder.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Müferriḥ ve ḳalbi muḳavvīdir, ḥafaḳān-ı ḳalbi izāle eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Haḍma muᶜīn olur ve ınçkırığı izāle eder.

Fi'l-Ebdāli: Ḳalbi tefrīḥte bedeli bir vezni ibrīsīm ve s̱ülüs̱ānı ağaç kavununun kabuğu olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Yirmi İkincisi Bāẕincāndır: باذنجان

Fi'l-Māhiyyeti: Bāẕincān maᶜrūftur.[122]

Fi'l-İḫtiyārı: Tāzesi eslemdir ve eskisi redīdir; ṭaᶜmı ve ṭabᶜı ḳalā dedikleri devānın ṭabᶜına ve ṭaᶜmına muvāfıḳtır. *"Ḳalā" üşnān-ı aḫḍardan ve ġayriden istiḫrāc olunan ruṭūbettir, o ruṭūbet ḥacer-i reḥāya müşābih olur, tafṣīli maḥallinde meẕkūrdur.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: İbn Māserceveyh katında bāẕincānın ṭabīᶜatı bāriddir lākin ṣaḥīḥ olan bāẕincānda olan ḳuvvet-i ġālibe derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābis olmaktır merāreti ve ḥarāfeti ḥasebiyle.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bāẕincān [154b] sevdāyı tevlīd eder ve levni ifsād eder ve beşereyi karartır ve levni sarartır. Ve bāẕincānın küçüklerinde laḥmiyyet olmaz, bi'l-cümle kabuktan ᶜibārettir. Onun iks̱ār-ı tenāvülü kelef iḥdās̱ eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Bāẕincān sereṭānı ve ṣalābāt ve cüẕāmı īcāb eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Baş ağrısı ve süddeler ve ağızda bes̱reler iḥdās̱ eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Kebidde ve ṭıḥālde süddeye müˀeddī olur lākin sirke ile ṭabḫ olunan bāẕincāndan südde ḥādis̱ olmaz belki baᶜḍı kerre kebidde bulunan süddeyi teftīḥ eder.

---

122 قيل في مدحه ردا على الاطبا: كرة من المسك الزكي تضمنت || من تحت مسك سمسما مقشورا|| خذ الحقايق واترك ما تزوره || فالحق متبع والزور مهجورا || ولا تؤخر لذيذ الاكل خوف ردي || فلا تجد في الموت تقديما وتأخيرا

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bāẕincān bevāsīri tevlīd eder lākin gölgede kurutulan aḳmāʿı[123] yaʿnī çöpüne muttaṣıl olan ve düğme gibi katı olan maḥalli saḥḳ olunup bāsūra o mesḥūḳ ile ṭılā olunsa nefʿi olur. Bi-ẕātihi bāẕincānda ḳuvve-i ʿāḳıle ve ḳuvve-i muṭlıḳa yoktur lākin dühnde yaʿnī zeyt ile ṭabḫ olunsa ṭabīʿatı ıṭlāḳ eder ve sirke ile ṭabḫ olunsa ṭabīʿatı ʿaḳl eder.

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin Yirmi Üçüncüsü Behrāmec Dedikleri Devādır: بهرامج

Fi'l-Māhiyyeti: Baʿḍılar dediler ki behrāmec reyāḥīn ecnāsındandır, *diyār-ı Belḫ'te olan söğüt ağacının çiçeğidir, ana renf[124] dahi derler ve Fārsī lüġatte behrām derler, taʿrīb olunup behrāmec dediler.*

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Behrāmec ile neṭūl olunsa nefḫi taḥlīl eder ve o nefḫ hangi ʿuḍvda olursa olsun cemīʿan aʿḍānın nefḫalarını dağıtır.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Behrāmecin fiḳāḥı ve çiçeği başta olan ġalīẓ yelleri dağıtır ve varaḳı dahi şemm olunsa yine riyāḥı taḥlīl eder. Ve behrāmec baṭnı dahi ishāl eder. *Ṭabʿ ile olan nüsḫada ishāli mezkūr değildir.*

Bāiyye Olan Edviyenin Yirmi Dördüncüsü Būzīdāndır: بوزيدان

Fi'l-Māhiyyeti: Būzīdān Hindī bir devā-i ḫaşebīdir, onun ḳuvvetinde behmen ḳuvvetine müşābehet vardır.

Fi'l-İḫtiyārı: Būzīdānın ceyyidi ve ḫāliṣi ebyaḍ ve ġalīẓ olup ḫuṭūṭu keṣīre ve ḫuşūnetli olanlarıdır, ammā ʿūdu daḳīḳ olup melāsetli ve beyāḍlığı ḳalīl olanları redī ve ġayr-i ḫāliṣtir. Ve baʿḍı kerre luʿbe-i Berberiyye ile būzīdān ġaşş olunur. *Luʿbe-i Berberiyye sūrincāna müşābih bir devādır. İbn Sīnā katında sūrincānın kendisine luʿbe-i Berberiyye derler.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i ṡāniyede ḥārr ve derece-i ūlāda yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Mülaṭṭıftır.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Vecaʿ-ı mefāṣıla ve niḳrise nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bāhı ziyāde eder.

Fi's-Sümūmi: Sümūmdan nāfiʿdir.

---

123 "Aḳmāʿ" iki maʿnāya gelir: Biri böğründen sivilciler gibi ḫurūc eden nesnedir, aḳmāʿ-ı verdden murād o tomurcuklardır ve maʿnā-yı āḫeri çöpüne muttaṣıl olan maḥall-i ṣulb olur.

124 [Yazmada "renḳ" daha belirgin!]

Bāiyye Olan Edviyenin Yirmi Beşincisi Biring-i Kābülīdir: برنك كابلي

Lüġat-i Fārsīdir, taʿrīb edip birinc derler. Kābül, Hind diyārında bir nāḥiyenin ismidir.

Fi'l-Māhiyyeti: Biring ḥabb-ı Hindīdir veyāḫūd Sindīdir. Ve biring iki nevʿdir: Bir nevʿi ṣaġīr olur ve müfennen ve mürakḳaş olur yaʿnī siyāhlı ve beyāḍlı olup üzerinde siyāhtan noḳṭalar olur. Ve nevʿ-i āḫeri kebīr olur, mürakḳaş olmaz, ḥumrete māil olur. Ve ṣıġārı efḍal ve enfaʿ olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Mefāṣıldan balġamı ḳalʿ eder ve bu fiʿli ġāyete bāliġ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bağarsıklardan balġamı ve kurdu ve ḥabbu'l-ḳarʿı ishāl eder. Biringin bu fiʿli dahi ġāyete cidden bāliġ olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Yirmi Altıncısı Būḳīṣādır: بوقيصا

Fi'l-Māhiyyeti: *Ḳānūn* ṣāḥibi der ki bu devāyı ben bilmedim.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ṭabīʿatı bāriddir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Cilāsı ve ḳabḍı vardır ve mīvesinin ġılāfında ve ẓarfında terṭīb vardır.

Fi'z-Zīneti: Vechi ziyāde mücellā eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Bu devā saḥḳ olunup müteḳarriḥ olan cereb üzerine vaḍʿ olunur ve cirāḥātı ilzāḳ eder yaʿnī ayrılmış maḥalleri biri birine yapıştırır ḳabḍı ve cilāsı ḥasebiyle ve ḫuṣūṣan ağacının kabuğu bu fiʿli ziyāde eder. Ve kesr olmuş kemik üzerine yaprağının ve kökünün ṭabīḫi saçılır ve neṭūl olunur.

Fi'l-Ālātı'n-Nefḍi: Ḳışre-i ġalīẓası sovuk su ile veyāḫūd şarāb ile bir mis̱ḳāl saḳy olunsa balġamı ishāl eder.

Bāiyye Olan Edviyenin Yirmi Yedincisi Behārdır: بهار

Fi'l-Māhiyyeti: Behār o devādır ki ona gāv-çeşm derler yaʿnī sığır gözü derler, çiçeğinin yaprakları sarı olur ve ortası kırmızı olur, babadya çiçeğinden semānetli olur yaʿnī katları ve katmeri ziyāde olur. *Ṭabʿ ile olan nüsḫalarda* اسمن من ورد البابونج *bedeline* من ورق البابونج *vāḳiʿ olmuştur.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve derece-i ūlāda yābistir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Behārı şemm edip kokumak başta olan riyāḥ-ı ġalīẓaya menfaᶜat-i ẓāhire ile nefᶜi olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Yirmi Sekizincisi Būşīrdir: بوصير

Āḫer müfredātta būş ṣīrā - بوش صيرا yazılıp cūs̱erān - جوثران diye tefsīr olunmuştur ve lüġat-i Yūnānīde ḳalemūs - قلموس derler, maᶜnāsı ayı kulağı demektir.

Fi'l-Māhiyyeti: Būṣīr devā-i maᶜrūftur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Būṣīr muḥallildir ḫuṣūṣan zehri altın sarısı gibi sarı ola. Ve bu devā iᶜtidāl üzere cālī olur.

Fi'z-Zīneti: Būṣīr-i berrīnin ẕehebī olan çiçeği tüyü kırmızı eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Yaprağının ṭabīḫi evrāma nāfiᶜ olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Būṣīr ᶜasel ile ḳurḥa ve cirāḥat üzere ḍımād olunur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: ᶜAḍalin şedḫına ve pārelenmesine ṭabīḫinin nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Diş ağrısı için būṣīrin ṭabīḫi ile maḍmaḍa olunur.

Fi'l-Āᶜḍāı'l-ᶜAynı: Remed-i ḥārra ṭabīḫinin nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Suᶜāl-i müzmine ṭabīḫinin nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Yaprakları esved veyāḫūd ebyaḍ olanları müzmin olan ishāle nāfiᶜdir.

Bāiyye Olan Edviyenin Yirmi Dokuzuncusu Benc Dedikleri Devādır: بنج

Fi'l-Māhiyyeti: Bencin[125] erdeˀi ve aḫbes̱i esved olanlarıdır ondan sonra aḥmer olan erdeˀ, aḫbes̱tir lākin ebyaḍı selāmetli olur. Ve bencin ancak istiᶜmāl olunanları ebyaḍ olanlardır, evlā olan esved ve aḥmeri istiᶜmāl olunmamaktır. Ve benc-i esvedin zehri urcuvānī olur ve benc-i aḥmerin zehri sarı olur ve benc-i ebyaḍın zehri ebyaḍ olur veyāḫūd ṣufrete māil beyāḍ olur. Ve müstaᶜmel olan bencde yaᶜnī benc-i ebyaḍda ruṭūbet-i dühniyye olur.

125 "Benc" kütüb-i fıḳhiyyeden *Ḳuhistānī* adlı kitābda "bencün ḳınnebün" yaᶜnī kendir olmak üzere taṣrīḥ eder ve kendirin ġayri maᶜrūf bir nebt olmak üzere *Ḳāmūs*'ta mesṭūrdur.

Fi'l-İḫtiyārı: Bencin ecvedi ebyaḍ olandır, eger ebyaḍ bulunmazsa aḥmeri istiᶜmāl olunur. Ve esvedini istiᶜmālden dāimā ictināb lāzımdır lākin esvedin dallarının ᶜuṣāresi baᶜḍı kerre afyūn bedeline istiᶜmāl olunur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Benc-i esvedin ṭabīᶜatı derece-i s̱ālis̱enin āḫirinde bārid ve yābistir ve ebyaḍının ṭabīᶜatı derece-i s̱ālis̱enin evvelinde bārid ve yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Muḫaddirdir, nezfi ḳaṭᶜ eder ve taḫdīri ḥasebiyle evcāᶜ-ı ḍarebāniyyeyi teskīn eder.

Fi'z-Zīneti: Tesmīn için yaᶜnī arık olan kimseleri semridtci devāların terkībine idḫāl olunur, zīrā benc demi icmād edip ᶜaḳd eder ve demin ᶜinᶜiḳādı ile simen ḥādis̱ olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Evrām ve büs̱ūrun ağrılarını teskīn eder ve ḫuṣyelerde olan ṣalābeti ḥall eder ve ḥumrete nefᶜi olur.

Fī-Emrāḍı'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Üç ḳīrāṭ benc mā-ı ᶜasel ile şürb olunsa veyāḫūd ṭılā olunsa niḳris ağrısını teskīn eder. Baᶜḍılar dediler ki benc yaprağından üç yaprak veyāḫūd dört yaprak ṭılā ile yaᶜnī maṭbūḫa olan ḥamr ile şürb olunsa kemikte ḥādis̱ olan ākileyi defᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Re'si: Bencin her nevᶜinin ᶜuṣāresi [155a] kulak ağrısını teskīn eder. Ve eger ᶜuṣāresi sirke ile ve dühn-i verd ile istiᶜmāl olunsa diş ağrısını teskīn eder, bezri dahi bu fiᶜli işler ve bencin kökü dahi sirkede ṭabḫ olunsa bu fiᶜli işler, keẕālik dühnü dahi bu ağrıları teskīn eder ve sāir menāfiᶜi dahi dühnünde mevcūd olur. Ve benc müsbit olur yaᶜnī sübāt getirir. Ve miḳdār-ı muᶜteberi olan yaprağını ekl eden kimsenin ᶜaḳlında iḫtilāṭ olur, keẕālik yaprağının ṭabīḫi ile iḥtiḳān olunsa iḫtilāṭ-ı ᶜaḳlı īcāb eder. Ve dühnü kulağa taḳṭīr olunsa kulak ağrısını teskīn eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Bencin bezri veyāḫūd yaprağının ᶜuṣāresi ile ᶜayn üzere ṭılā olunsa ṣuᶜūbetli olan göz ağrısını teskīn eder. Ve bencin rubbu veyāḫūd yaprağı veyāḫūd bezri ile göze ṭılā olunsa göze nevāzil nüzūlünü menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Bezr-i bencden iki ūs̱ūlüs yaᶜnī altı ḳīrāṭ şürb olunsa ifrāṭ üzere kan tükürene nefᶜi olur. Ve hatunların meme ağrıları için yaprağı ile memelerine ḍımād olunur. Ve baᶜḍı kerre öksürük için terkīb olunan devāya idḫāl olunur. Ve gebe kaldıktan sonra hatunların memelerine ᶜārıḍ olan şişlere ṭılā olunur ve o şişleri eritip izāle eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: ʿUṣāresi vecaʿ-ı raḥimden nāfiʿdir, raḥimden nezf-i demi menʿ eder; evrām-ı ḫuṣyeye yaprağı ile ḍımād olunur.

Fi's-Sümūmi: Benc sümūmdandır, ʿaḳlı iḫtilāṭ üzere eder ve nisyān getirip teẕekkürü ibṭāl eder ve ḫunāḳ ve cünūn iḥdāṯ eder.[126]

Bāiyye Olan Edviyenin Otuzuncusu Benḳasedir: بنقسه

Bir noḳṭa ile bādan sonra nūn ve ḳāf ve sīn ile. Ve İbn Kütbī müfredātında ve Ḳāmūs'ta mevcūd olan bilā-nūn "baḳs"tır, onlarda "benḳase" meẕkūr değildir, şimşār diye tefsīr olunmuştur ve baʿḍı vaṣfları Ḳānūn'un ẕikr eylediği vaṣfa muvāfıḳtır.

Fi'l-Māhiyyeti: Baʿḍılar dediler ki bu devānın ḳuvveti ʿades yaʿnī mercimek ḳuvvetine müşābihtir ve haḍmı mercimeği haḍmdan ʿusretlidir.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Muʿtedildir, yübse māildir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Mercimek gibi ḳābıḍdır ve sevdāyı tevlīd eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Mefāṣıla ceyyiddir; ṣıbyānlarda ḳayle ve fetḳ maraḍlarına ḍımād olunur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Baṭnı ʿaḳl eder.

Bāiyye Olan Edviyenin Otuz Birincisi Baṭṭ Yaʿnī Ördektir: بط

Fi'l-Māhiyyeti: Ṭuyūrdan bir nevʿ ṭayrdır.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ḥārrdır, ehlī olan kuşların cümlesinden ıssıdır. Baʿḍılar dediler ki ördek mizācı bürūdet üzere olanları tesḫīn eder ve maḥrūru'l-mizāca ḥummā īcāb eder.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ağrıları teskīnde ördek yağının nefʿi ʿaẓīm olur ve bedenin derinliğinde ve ʿumḳunda olan ağrıları ve leẕʿi teskīn eder. Kuş yağlarının cümlesinden ördek yağı efḍal olur. Ve laḥmı kāsirü'r-riyāḥtır, yelleri dağıtır. Ve ḳāniṣasının yaʿnī kursağının ġıdāiyyeti ziyāde olur.

Fi'z-Zīneti: Şaḥmı levni taṣfiye eder ve laḥmı arık olanları semritir, müsemmindir.

Fī-Aʿḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ṣavtı taṣfiye eder.

---

126 Ve ḫayālāt-ı fāside gösterdiğinden ona eşrār-ı esrār tesmiye ederler, bu ḥāletleri olduğu için müteʾeḫḫirīn ḥürmetine iftā eylediler.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Miᶜdede laḥmı s̱aḳīl ve baṭīᵓ olur ḫuṣūṣan kazın laḥmı miᶜdeye ziyāde s̱aḳīl olur ve bunların aᶜḍā-ı sāiresine nisbet ile kanatları eḫaff olur. Ve bu kuşların luḥūmu haḍm olunduktan sonra ġıdāiyyeti cemīᶜan kuşların luḥūmunun ġıdāiyyetinden ziyāde olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bāhı ziyāde eder ve menīyi iks̱ār eder.

Bāiyye Olan Edviyenin Otuz İkincisi Bersiyāvşān Yaᶜnī Baldırıkaradır: برسياوشن

Fi'l-Māhiyyeti: Bir nevᶜ ḫaşīşe-i daḳīḳadır ki onun nebātının maḥalleri ḥıyāḍ yaᶜnī su biriktiği maḥaller ve su kenārları ve ırmaklar olur ve kuyu içlerinde dahi nābit olur. Ve bersiyāvşān[127] küzbere-i raṭbeye müşābihtir lākin ḳuḍbānı ve dalları siyāha māil kırmızı olur, sākı ve zehri ve nevri olmaz, ḳuvveti serīᶜaten zāile olur.[128]

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Cālīnūs dedi ki ṭabīᶜatı muᶜtediledir. Şeyḫ-i Reᵓīs der ki ben derim ki baᶜḍı kerre ṭabīᶜatı cidden yesīr olan ḥarāret ve yübūsete meyli olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Muḥallil ve müfettiḥ ve mülaṭṭıftır, ḳabḍı dahi vardır ve seyelānı menᶜ eder. Ve ḫorūsların ve bıldırcınların ᶜalefine bersiyāvşān katılsa nifārlarını ve tevaḥḥuşlarını ziyāde eder.

Fi'z-Zīneti: Bersiyāvşānın remādı ḫall ve zeyt ile dāü's̱-s̱aᶜlebe ve dāü'l-ḥayyeye nāfiᶜdir. Bersiyāvşān mersin yağı ile ve şarāb ile istiᶜmāl olunsa şaᶜrı uzatır ve intişārını menᶜ eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Dübeylāttan nāfiᶜdir ve ḫanāzīri tebdīd edip dağıtır.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Kurūḥı: Nāṣūrdan ve ḳurūḥ-ı ḫabīs̱e ve ḳurūḥ-ı raṭbeden nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Külünün suyu ḥazāza nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Emrāḍ-ı ᶜayndan ġarb maraḍına nāfiᶜdir.

---

127 Bersiyāvşān Fārsīdir. Vech-i tesmiye budur ki Efrāsyāb ẓulmen Siyāvuş'u ḳatl ettikte kanı döküldüğü maḥallde bu nebāt bitti, onun için bersiyāvşān dediler. "Ber" mīve maᶜnāsınadır. Bunun ᶜArabīde on sekiz ismi vardır, iki Yūnānī ve bir Süryānī isimleri vardır, maḥallinde meẕkūrdur.

128 Bir sene mürūrunda külliyyen ḳuvveti zāile olur ve nıṣf senede ḍaᶜf ve vehn gelir lākin külliyyen zāil olmaz.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Akciğeri cidden tenḳıye eder ve öksürüğe nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Fuḍūlün baṭna ve miᶜdeye seyelānından bersiyāvşān şarāb ile istiᶜmāl olunsa nāfiᶜ olur ve vecaᶜ-ı ṭıḥāle dahi nāfiᶜ olur ve yereḳāna dahi nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevli idrār eder ve ḥaṣātı pāreler ve meşīmeyi iḫrāc eder ve nifāsta olan hatunları tenḳıye eder ve nezfini ḳaṭᶜ eder ve baṭnı eks̱er-i eṭıbbā katında ᶜaḳl eder ve İbn Māseveyh katında ishāl eder.

Fi's-Sümūmi: Bersiyāvşān şarāb ile ılan sokan ve kuduz dalayan ve sāir ḥaşerāt ve hevāmmın soktukları ve daladıkları kimselere nāfiᶜdir.

Fi'l-Ebdāli: Rebve ve tevātür-i nefese menfaᶜatte bersiyāvşānın bedeli bersiyāvşān vezni ḳadar benefşe ve nıṣf vezni rubb-ı sūs olur. Ve baᶜḍılar dediler ki beyan kökü dahi bersiyavşānın maḳāmına ḳāim olur.

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin Otuz Üçüncüsü Bādrūcdur: بادروج

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥavk dedikleri maᶜrūf devādır.[129] Ve dühnünün ḳuvveti merzencūş dühnü ḳuvvetine mücānistir velākin merzencūş dühnü ḳuvvetinden aḍᶜaftır. Ve bādrūcda ḳuvā-yı müteḍādde vardır yaᶜnī ḳabḍ ve ishāl ḳuvvetleri vardır, efᶜāl ve ḫavāṣṣ levḥasında ẕikr olunur ve yübūset ve ruṭūbet ḳuvvetleri dahi vardır.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlānın āḫirinde derece-i s̱āniyeye māil ḥarāreti vardır ve derece-i ūlānın evvelinde yābistir ve ruṭūbet-i faḍliyyesi vardır, o ruṭūbeti derece-i s̱āniyeye bāliġ olur lākin ruṭūbeti cevherinde değildir belki faḍliyyedir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bādrūcda ḳabḍ ve ishāl vardır, zīrā bādrūc ḳābıḍdır lākin ishāle müstaᶜidd olan ḫılṭa müṣādif olsa istiᶜdādı ḥasebiyle ishāl eder ve taḥlīl ve inḍāc ve nefḫ ḳuvvetleri dahi vardır ve taᶜfīne sürᶜati vardır ve ḫılṭ-ı redīᵓ-i sevdāvī tevlīd eder ve sevdāyı tevlīd eden ebdāna bādrūcun bezri nāfiᶜ olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Sirke ile dühn-i verd ile bādrūc ḥārr olan şişlere ṭılā olunsa nefᶜi olur.

---

129 "Bādrūc" ism-i Fārsīdir, ᶜArabīsi "ḥavk"tır, Türkīde "Ḥorāsānī tere" derler; reyḥānīsi vardır ḥattā baᶜḍılar reyḥānu'l-mevtā bādrūcdur dediler.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Burnu kanayanlara bādrūcun ʿuṣāresi ḳaṭūr olunsa nāfiʿ olur ḫuṣūṣan ki ḫamr ve kāfūr ile bādrūcdan fetīle kılınsa ruʿāfa ziyāde nāfiʿ olur. Ve diş ağrısını bādrūc izāle eder ve baʿḍı mizācdan aksırığı defʿ ve teskīn eder ve mizāc-ı āḫerin ʿuṭāsını ve aksırığını taḥrīk eder.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: ʿAynın ḍarebānından nāfiʿdir bādrūc ile ʿayna ḍımād olunur ise. [155b] Ve bādrūcun ekli ẓulmet-i başar iḥdāṡ eder ruṭūbeti taḥlīl ve tebḫīr eylediği ḥasebiyle. Ve ʿuṣāresi ile iktiḥāl olunsa baṣarı taḳviye eder.

Fī-Aʿḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ḳalbi cidden taḳviye eder ve ṣadr ve riyeyi kurutup tecfīf eder ve suyundan bir sükerrece şürb olunsa sūʾ-i teneffüsten nāfiʿ olur. Ve kan tükürenlere suyu nāfiʿdir ve lebeni idrār eder.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Haḍmı ʿusretli olur ve ʿufūneti sürʿatli olur ve miʿdeye redī olur ḫuṣūṣan yaprağı ziyāde redī olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: ʿAḳlı vardır. Eger ḫılṭ-ı müstaʿidde müṣādif olur ise ishāl eder ve idrār eder ve maḳʿadeye muḍırr olur. Ve bezri ʿusr-i bevle nāfiʿdir.

Fi's-Sümūmi: Arının ve ʿaḳrebin ve tinnīn-i baḥrīnin sokmasına nāfiʿdir ve menfaʿati ẓāhiredir.

Bāiyye Olan Edviyenin Otuz Dördüncüsü Birṭānīḳī Dedikleri Devādır: برطانيقي

Fi'l-Māhiyyeti: Baʿḍılar dediler ki birṭānīḳī[130] bostān-efrūz dedikleri devādır. Ve baʿḍılar dahi dediler ki birṭānīḳīnin yaprakları ḥummāḍ-ı berrīnin yaprağına benzer velākin birṭānīḳīnin yaprağı sevāda māildir ve ḥüsn ve revnaḳı vardır. *Ve baʿḍı ṡānīnin bu kelāmı baʿḍı evvelin kelāmını redd eder, zīrā bostān-efrūzun yaprağı ḳıṡṡā yaprağı gibidir ve ḳıṡṡā yaprağı ḥummāḍ-ı berrī yaprağına muġāyirdir.*

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Yaprağı ḳābıḍdır.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Cirāḥāt ve ḳurūḥu idmāl eder.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Birṭānīḳī ʿuṣāresi ağızda olan ʿatīḳ ḳurḥalara ve ḳulāʿa ziyāde ceyyid ve nāfiʿdir. Ve vācib olur ki birṭānīḳīden rubb ittiḫāẕ olunup ḳulāʿ için istiʿmāl oluna, zīrā rubbun ḳulāʿa menfaʿati ġāyete bāliġ olur.

130 "Birṭānīḳī" lüġat-i Yūnānīdir, İfrencler bīṭūrṭā - بيطورطا derler bir ḥaşīşedir ki rebīʿde nābittir, yaprağı ḥummāḍ-ı berrī yaprağına benzer, sāḳı olur, çiçeği kırmızıya māildir.

Bāiyye Olan Edviyenin Otuz Beşincisi Bīliyūn Dedikleri Devādır: بيليون

Nüsḫa-i sulṭāniyyede bā-i muvaḥḥadeden sonra iki yā-i müs̱ennāt arasında lām ile ve baʿdehā vāv ile nūn ile bīliyūn - بيليون vāḳiʿ olmuştur lākin İbn Kütbī ve el-Ḥācc Ḫıḍır Paşa nüsḫalarında bā-i muvaḥḥade baʿdehu lām ve mīm ile belmūn - بلمون vāḳiʿ olmuştur. Ḳānūn'un ṭabʿ ile olan nüsḫalarında bā-i muvaḥḥade bedeline fā ve yā-i s̱āniye bedeline mīm ile fīlmūn - فيلمون vāḳiʿ olmuştur. Bābu'l-bāiyyeye her ne ḳadar fāʾ ile taṣdīr olan kelime muvāfıḳ değil ise bāʾ ile fā beyninde istibdāl müteʿāreftir, her ḥālde maʿnāları Ḳānūn'da mezkūr olandır.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devānın māhiyyeti yetūʿāttan olan ferfaḫın yabanīsi olur ve bezrinde yetūʿāt bezri gibi nāriyyet olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Baṭnı ifrāṭ üzere ishāl [eder.]

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin Otuz Altıncısı Baḳlatu'l-Ḥamḳādır: بقلة الحمقا

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maʿrūfedir, *Türkīce semiz ot derler.*[131]

Fi'l-İḫtiyārı: Baḳlatu'l-ḥamḳānın ʿuṣāresi sāir eczālarından enfaʿdır ve fiʿli eblaġ ve eks̱erdir.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱ālis̱ede bārid ve derece-i s̱āniyenin āḫirinde raṭbdır.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳabḍı vardır, nezfi ve seyelānāt-ı müzmineyi menʿ eder ve ġıdāiyyeti ḳalīl olur, kes̱ret-i vefret üzere taġdiye eylemez ve ṣafrāyı cidden ḳamʿ edip söker.

Fi'z-Zīneti: Semiz ot ile bedende olan siğil ḥakk olunsa bi'l-ḫāṣṣa o maḥkūk siğilleri ḳalʿ eder ve ḳalʿı keyfiyyeti ḥasebiyle değildir belki ḫāṣṣıyeti ile işler.

---

131 بقلة الحمقا ولها اسماء اخرى كالرجلة والفرفخ والبقلة اللينة والبقلة المباركة والبقلة الزهراء والبقلة الطاهرة وتسميتها بالمبارلة لكثرة نفعها وبركتها وبالحمقاء لانها تنبت في كل مكان فلم تتعزز نفسها بقلة النبت في مكان مخصوص وقيل لانها تنبت على الطرق فتداس بالرجل ولذا سميت رجلة وتنبت على مجرى السيل فيقلعها وباللينة للين وخلقها بازهرا والطاهرة لحب فاطمة الزهراء عليها السلام لها وقيل ان القوم الحمقاء سموها حمقاء فان بني امية سموها بذلك لحب فاطمة عليها السلام فطم الله تعالى لهاء والقرار لمحبيها من النار والعار وفطم مبغضيها من الجنة دار القرار واسكنهم دار البوار جهنم يصلونها *Şerḥ-i Mūcez*-i Kazvīnī.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Fesādından ḫavf olunan evrām-ı ḥārreye ḍımād olunur ve ḥumret tesmiye olunan vereme dahi ḍımād olunur. Ve şarāb ile memzūc olan semiz ot ile baş ġasl olunsa başta olan bes̱relere nāfiᶜ olur ve ḫuşūneti izāle edip lis̱ātı yaᶜnī diş etlerini melāsetli eylediğinden diş ağrısına dahi nefᶜi olur ve ḍarebānı olan ḥarāretli baş ağrısına nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Remedden nāfiᶜdir, ekḥāle dahi idḫāl olunur, ammā çok olur ise göze ġışāve getirir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi: Semiz ot ḳuvve-i ᶜufūṣatı ḥasebiyle kan tükürene nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Şürben ve ḍımāden miᶜdesinde iltihāb olanlara ve kez̠ālik kebidi mültehibe olanlara nefᶜi olur ve merār ḳayᵓ edenlere nefᶜi olur lākin şehveti ḍaᶜīfe eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bağarsıklarında saḥcı olanlara ve ishāl-i merārīsi olanlara semiz ot ile iḥtiḳān olunur, böbrek ve mes̱āne ağrılarına ve ḳurḥalarına nefᶜi olur ve şehvet-i bāhı eks̱er-i ḥālde ḳaṭᶜ eder. Ve Māserceveyh zuᶜm eder ki bāhı ziyāde eder; eger bu ḳavli ṣaḥīḥ olur ise ḥārr ve yābis olan mizāclarda olur. Ve semiz ot dem-i ḥayḍın nezfini ḥabs eder ve raḥimin ḥurḳatından nefᶜi olur. Ve bevāsīr-i dāmiyeden semiz ot suyunun nefᶜi olur. Ve ᶜuṣāresi ḥabbu'l-ḳarᶜı iḫrāc eder. Ve semiz ot şeyy olunup ekl olunsa ishāli ḳaṭᶜ eder.

Fi'l-Ḥummayātı: Ḥiddetli ḥummālardan ve ḥummā-ı muḥrıḳadan nāfiᶜ olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Otuz Yedincisi Bunduḳtur: بندق

Türkīde fındık derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Bunduḳun māhiyyeti maᶜrūfe[dir.] Ve arḍiyyeti cevzin arḍiyyetinden eks̱erdir ve cevzin ġıdāiyyetinden bunduḳun ġıdāiyyeti dahi eks̱erdir, zīrā bunduḳun iktināzı yaᶜnī sıḳlığı eşeddir ve dühniyyeti eḳalldir ve inhiḍāmı baṭīᵓdir. Bu vaṣflar lā-maḥāle kes̱ret-i ġıdāiyyete delālet eder.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Bunduḳun ṭabᶜı ḥarārete ve yübūsete ziyāde māildir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bunduḳtan mirār tevellüd eder, cevzde olan ḳabḍdan ziyāde ḳabḍı olur ve nefḫi olur ve baṭn-ı esfelde yaᶜnī ḳaᶜr-ı miᶜdede riyāḥı tevlīd eder.

Fi'z-Zīneti: İḥrāḳ olunsa ḥurāḳası tüylere ḫıḍāb olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Baş ağrısı iḥdāṡ eder. Ve kavrulup azacık büber ile ekl olunsa zükāmı inḍāc eder. Fāḍıl İbuḳrāṭ dedi ki bunduḳ dimāġı ziyāde eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Bir ḳavm zuᶜm eylediler ki azraḳu'l-ᶜayn olan ṭıflın yāfūḫuna ve tepesine fındık ile ṭılā olunsa zürḳati zāile olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Bal ile fındık ekl olunsa müzmin olan öksürüğe cidden nāfiᶜ olur ve cidden nefṡe nefᶜ-i bāliġi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Cevzden haḍmı baṭīˀdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Kabuğu ḳābıḍdır, baṭnı ᶜaḳl eder.

Fi's-Sümūmi: Bi'l-cümle nühūşa nefᶜi olur ḫuṣūṣan incir ve seẕāb ile ᶜaḳrebin soktuğu kimselere nefᶜ-i bāliġi olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Otuz Sekizincisi Penc-engüşttür: پنجانگشت

İsm-i Fārsīdir, "penc engüşt" terkībinden meˀḫūẕdur, beş parmak maᶜnāsına; bir adı dahi ẕū-ḫamsetü eṣābiᶜdir,[132] *zīrā o otun dalları olur ve her dalın başında parmağa müşābih beş yaprağı olur.*

Fi'l-Māhiyyeti: Dediler ki bu devā bir nevᶜ ottur ki büyük olur ve şecer olmağa ḳarīb olur ve suya ḳarīb maḥallerde olur ve dalları ṣalābetli olur ve yaprakları zeytūn ağacı yaprağı gibi olur lākin zeytūn yaprağından mülāyim olur. Onun çūbu ṭıbba idḫāl olunmaz ve menfaᶜati olmaz ancak ṭıbba idḫāl olunan zehri ve varaḳı olur; ṡemerinde ve sāir müstaᶜmel olan eczālarında leṭāfet ve ḥarāfet ve ᶜufūṣat olur ve bu keyfiyyātta seẕāb-ı yābise ḳarīb ve ondan dūn olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i ṡāliṡede yābis olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Muḥallil ve mülaṭṭıf ve riyāḥı müfeşşī olur, elbette onda nefḫ olmaz ve ḳabḍ ile maᶜan teftīḥi olur.

Fi'z-Zīneti: Levni tenḳıye ve taṣfiye eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Mülteviye olan sinirlere yaprağı ile ḍımād olunur ve iᶜyāyı cidden izāle eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Şürbü sübāt ve ṣudāᶜı iḥdāṡ eder, ammā ḍımād olunsa ṣudāᶜa menfaᶜati olur ve kavrulup ekl olunsa īcāb eylediği ṣudāᶜ ḳalīl olur.

132 "Penc-engüşt" beşparmak dedikleri nebttir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi: Hatunların sütünü çoğaltır ve menīyi azaltır. Şerbeti bir dirheme varınca ḳadar olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Kebidin ve ṭıḥālin süddelerini teftīḥ eder ve cidden ṣalābet-i ṭıḥāle nāfiʿ olur eger sikencebīn ile iki [156a] dirhem miḳdārı şürb olunur ise. Ve istisḳāya dahi nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Raḥiminde vecaʿı olan hatunlar ṭabīḫinde otursalar vecaʿlarına nāfiʿ olur ve fūtenec ile şürb eyleseler veyāḫūd baḫūr eyleseler raḥim şişlerine nāfiʿ olur ve menīyi tecfīf eder. Ve ḳuḍbānından bir şeyʾ arkanın taḥtına vaḍʿ olunsa inʿāẓdan ve iḥtilāmdan māniʿ olur. Ve şehveti ziyāde olan hatunlar tebḫīr edip baḫūrun istiʿmāl eyleseler şehvetlerini noḳṣān eder. Ve bu devā müdirr olur ve şiḳāḳ-ı maḳʿadeden nefʿi olur ḫuṣūṣan bezrinin maḳʿade yarığına nefʿi ziyāde olur. Ve ḫuṣye şişlerine semn ile maʿan ḍımād olunsa nefʿi olur.

Fi's-Sümūmi: Bir dirhem miḳdārı şürb olunsa ılan sokanlara nefʿi olur ve kilābın ve sāir sibāʿın ʿaḍḍından ve ısırmasından nefʿi olur eger maḥall-i ʿaḍḍa ḍımād olunur ise. Ve yaprağı ile tebaḫḫur olunsa hevāmmı ṭard eder. Bu mezkūrlar eṭıbbānın sözleridir.

Bāiyye Olan Edviyenin Otuz Dokuzuncusu Besfāyecdir: بسفايج

Muʿarrebdir, aṣlı "bes-pāy"dır, kes̱īrü'l-ercül maʿnāsına olur.

Fi'l-Māhiyyeti: Besfāyec bir nevʿ ʿūdlardır ki aġberü'l-levn olur ve sevāda ve ḳalīl ḥumrete māil olur, incedir, kes̱īrü'l-ercül kurtlar gibi şuʿab-ı kes̱īresi vardır ve mez̠āḳında ḳabḍ ile ḥalāveti vardır. Ve baʿḍı eṭıbbā dediler ki besfāyec ġıyāḍda olan şecere üzere nābit olur. Ve baʿḍılar dahi derler ki aḥcār üzere nābit olur. *"Ġıyāḍ" ġayn-ı muʿceme ile "ġayḍa"nın cemʿidir, "ġayḍa" sulak maḥallerde ağaç birikintisine derler.*

Fi'l-İḫtiyārı: Besfāyecin ecvedi kiçi parmak miḳdārı ġalīẓ olup ḥumrete māil olanlardır, kez̠ālik ṣufrete māil olup mükteniz ve sıkı ve tāze olup merāret-i ḫafiyyesi olandır ve ʿufūṣat ile ʿuz̠ūbeti ve ṭaʿmında ḳaranfüliyyet ola, onlar ecved olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱āniyede ḥārr olur ve yübūseti derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar olur, tecfīfi mübālaġa olur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Nefḫi ve ruṭūbātı taḥlīl eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Besfāyec ile ḍımād olunsa sinirlerin iltivāsına ve dolaşıklığına nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Sevdāyı bilā-maġṣ ishāl eder ve balġamı ve māı ve keymūsu dahi ishāl eder. Ve ḳūlınc için ẖbesfāyec orūs veyāẖūd balık veyāẖūd buḳūl meraḳaları içinde ṭabẖ olunur. Besfāyec aṣlı mā-ı ḳarāṭın yaᶜnī mā-ı ᶜasel üzere ekilse ve şürb olunsa balġamı ve mirreyi ishāl eder. Bir şerbeti altı kezeme olur ve her kezeme altı ḳīrāṭ olur ve belki her şerbeti iki dirheme bāliġa olur. Ve vācib olur ki su ile maẖlūṭ olan şarāb ile içile ve içilmezden evvel ṭırrīẖ tenāvül oluna. *Ṭırrīẖ bir nevᶜ balıktır ki buḥayre-i Ercis'ten ṣayd olunur, bir şibr ṭūlü olur ve içi yumurta ile dolu olur, onu tuzlayıp eṭrāfa gönderirler.* Ve eger besfāyecden maṭbūẖ ittiẖāẕ olunur ise onun şerbeti dört dirheme varınca ḳadar olur.

Fi'l-Ebdāli: Bedeli eftīmūn ve nıṣf vezni milḥ-i Hindī olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Kırkıncısı Büsseddir: بسد

Türkīde mercān kökü derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maᶜrūfedir, mercān dedikleri taşın aṣlıdır, *baḥr-i Rūm ve baḥr-i Maġrib'de olur, o deryāların ḳaᶜrında nābit olur.* Envāᶜ-ı s̱elās̱esi olur, kimi kırmızı ve kimi kara ve kimi beyāḍ olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱ālis̱ede yābis olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-H̱avāṣṣı: Ḳābıḍdır, nezfi menᶜ eder ve tecfīfi ḳabḍından eks̱er ve eşeddir.

Fi'l-H̱urācı ve'l-Ḳurūḥı: Laḥm-ı zāidi ḳaṭᶜ eder

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Cilāsı ḥasebiyle ve gözde mütemekkin ve müstekin olan ruṭūbātı neşfi ile ᶜaynı taḳviye eder ẖuṣūṣan muḥraḳ ve maġsūl olan büssed bu fiᶜlleri işler ve ḳurḥa ās̱ārını cālī olur ve demᶜayı izāle eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Kan tükürmeği ḥabs eder ve nefs̱e muᶜīn olur. Ve büssed-i esved dahi bu efᶜāli işler ẖuṣūṣan esvedin muḥraḳı ve maġsūl olanı bu fiᶜli ziyāde işler. Ve büssed ḳalbi muḳavvī ve ẖafaḳāna nāfiᶜ olan edviye-i ḳalbiyyedendir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Verem-i ṭıḥāl için büssed şürb olunur ve nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bağarsıklarda olan ḳurḥalardan nefᶜi olur.

Bāiyye Olan Devāların Kırk Birincisi Bīş Dedikleri Nebttir: بيش

Fi'l-Māhiyyeti: Semm-i ḳātildir.[133]

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḥarāret ve yübūsette ġāyete ulaşmıştır.

Fi'z-Zīneti: Bīş ile ṭılā olunsa veyāḫūd bīşin cüvārişen-i bezr-i celīsinden şürb olunsa baraṣı ve cüẕāmı izāle eder.

Fi's-Sümūmi: Bīşi şürb eden kimsenin bedeni münfesiḫ olup helāk olur eger nıṣf dirhemden eks̱er şürb ederse. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki benim katımda o vezinden eḳalli dahi ḳatl eder. Pes bu semmin tiryāḳı fāretü'l-bīş[134] dedikleri ḥayvāndır, o ḥayvānı bīş şürb eden kimse ekl eylese bīşin maḍarratını defᶜ eder. O ḥayvān bir nevᶜ fāredir ki onun ġıdāsı bīştir, onu tenāvül eder ve bīş o ḥayvānı semritir ve ona ġıdā-i ceyyid olur. Keẕālik sümānā yaᶜnī bıldırcın dahi bīş ile taġaddī eder ve ona semm olmaz, ona dahi ġıdā-i ceyyid olur. Ve bīş şürb eden kimseye düvāü'l-misk nāfiᶜdir, maḍarratını defᶜ eder ve semmine muḳāvim olur ve devāü'l-misk maḍarrat-ı bīşi defᶜ eden maᶜcūnātın birisi olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Kırk İkincisi Bellūṭtur: بلوط

Fi'l-Māhiyyeti: Bellūṭ[135] maᶜrūftur ve ḳabḍı vardır ve şāh-bellūṭun ḳabḍı bellūṭtan eḳall olur. Ve bellūṭun eczāsından ziyāde ḳābıḍ olan cüzᵓ cüft-i bellūṭtur. Cüft-i bellūt bellūṭun iç kabuğudur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Bellūṭ derece-i s̱āniyede bārid-i yābistir lākin bürūdeti derece-i s̱āniyenin evvelindedir. Ve şāh-bellūṭta ḥarāret-i ḳalīle vardır ḥalāveti ḥasebiyle. Ve bellūṭ yaprağının ḳabḍı tecfīfinden eşeddir ve tecfīfi eḳalldir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Şāh-bellūṭta cilā vardır ve cemīᶜan bellūṭta baṭn-ı esfelde nefḫ vardır ve nezfleri menᶜ ve ḥabs eder ve ḫuṣūṣan bellūṭun cüftü yaᶜnī iç kabuğu nezfleri ziyāde ḥabs eder ve bi'l-cümle bellūṭ aᶜḍāyı taḳviye

133 "Bīş" Ṣīn'de Helāhil nām mevḍiᶜde nābit semmiyyetli bir nebttir, o diyārda ekl olunur, ḍararı olmaz lākin sınırını çıktıktan sonra ḫāric-i sınırda ekl edenler helāk olurlar diye yazarlar ve sāir ᶜacāyibātı dahi muḥarrerdir, murād edenler İbn Kütbī'ye naẓar eylesinler.

134 O fāre bīş-mūş derler, bīş-mūş-ı būḥā māddesinde ẕikr olunur.

135 "Bellūṭ" maᶜrūfe bir şecerdir, Türkī'de pelit ağacı derler, onun şāh-bellūṭ bir nevᶜidir, Türkī'de ona kestane derler.

eder. Ve şāh-bellūṭun haḍmı baṭīʾ olur ve ġıdāsı bellūṭa nisbet ile aḥsen olur ve sükker ile ḫalṭ olunur ise maḍarratını sükker defʿ edip ceyyid ġıdā olur. Ve Cālīnūs dedi ki bellūṭun ġıdāsı ḥubūbāt-ı sāireden eks̱er olur ḥattā bellūṭun ḥabbından ḫubz ittiḫāẕ olunur taʿnī baʿḍı ahālī-i cibāl bellūṭtan zamān-ı ḳaḥṭ-ta ḫubz ittiḫāẕ ederler her ne ḳadar o ḫubz ġalīẓ ve baṭīʾ ve haḍmı ʿasīr olur ise lākin şāh-bellūṭta ḥalāvet olmakla ġıdāiyyeti bellūṭtan dahi ziyāde olur. Şāh-bellūṭun ve sāir bellūṭ aṣnāfının cemīʿan ġıdāiyyeti insāna nisbet ile ġayr-i maḥmūd olur belki bu aṣnāfın cümlesinin ḫanāzīre ġıdāiyyeti ceyyid olur.

Ṭabʿ ile olan nüsḫada mezkūrdur ki "Baʿḍı nās bellūṭ ile taġaddī ederler ve onunla taġaddī muʿtādları olur ve ḫubzları bellūṭtan kılarlar, onlara bellūṭun maḍarratı olmaz belki tenāvülünden intifāʿ ederler."

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Bellūṭun keçi yağıyla ve keẕālik tuzlu ḫınzīr yağı ile ṣalābete menfaʿati olur. Ve bellūṭun mīvesinin zamān-ı ibtidāda olan evrām-ı ḥārreye nefʿi olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḳulāʿın saʿyına ve sāir ḳurūḥ-ı sāʿiyyeye iḥrāḳ olunup ḥurāḳası istiʿmāl olunsa nefʿi olur. Ve bellūṭun yaprağı cirāḥātı ilzāḳ eder ve teferruḳunu cemʿ ve ilḥām eder eger o yaprak saḥḳ olunup cirāḥatin üzerine ekilir ise.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Bellūṭ ṭabīʿatı ʿaḳl edip buḫārı ḥaḳn eylediğinden ṣudāʿa müʾeddī olur.

*Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi [156b] ve'ṣ-Ṣ*adrı: Kan tükürene nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Ruṭūbet-i miʿdeye nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Baṭnı ʿaḳl eder ve saḥca nāfiʿ olur ve bağarsık ḳurḥa-larına ve nezf-i deme dahi nāfiʿdir ve bevli iks̱ār eder.

Fi's-Sümūmi: Bellūṭ hevāmm ve ḥaşerātın sümūmuna nāfiʿdir. Ve kabu-ğunun maṭbūḫu inek sütü ile sihām-ı Ermīniyye semmine nāfiʿdir. Şāh-bel-lūṭun laḥmı sümūma ceyyiddir.

Bāiyye Olan Edviyenin Kırk Üçüncüsü Besbāsedir: بسباسه

Fi'l-Māhiyyeti: Besbāse biri biri üzerine konulup ve kat kat olan mü-tekās̱if ve büklümlü ve kuru olan ḥumrete ve ṣufrete māil yapraklara benzer ağaç kabuğu gibi ve ağacın kendi gibi ve yaprak gibi olur, lisānı ḥāẕī ve ḳābıḍ olur yaʿnī ısırır gibi mūlim olur, kebābe gibi ḳārıştır, Şīn bilādından

meclūb olur. İbn Māseveyh der ki besbāse cevz-i bevvānın kabuğudur yaᶜnī üst kabuğudur, *İbn Kütbī böyle tefsīr eylemiştir.* Ve Mesīḥ der ki ḳuvvette nār-müşke müşābihtir ve nār-müşkten dahi elṭaftır. *Nār-müşk rummān-ı Hindī aḳmāᶜı ile tefsīr olunur.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Būlus nām ṭabīb der ki besbāsenin ṭabīᶜatı muᶜtediledir. Ve Būlus'un ġayrileri der ki ṭabīᶜatı derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir. *Ḳānūn* ṣāḥibi der ki ḥarr ve yübsünde iştibāh yoktur yaᶜnī ḥarr ve yübsü iᶜtidāli tecāvüz eylediğinde iştibāh yoktur, iştibāh ancak taᶜyīn-i derecededir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Nefḫi taḥlīl eder ve ḳabḍı vardır.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Besbāse ḳayrūṭīye idḫāl olunsa ṣalābāt-ı ġalīẓ ayı taḥlīl eder.

Fi'z-Zīneti: Ağız kokusunu taṭyīb eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Besbāse dühn-i benefşec ile istiᶜmāl olunsa başta olan riyāḥ-ı ġalīẓadan ḥādis̱ ṣudāᶜa ve şaḳīḳaya menfaᶜati olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Kebidi ve miᶜdeyi taḳviye eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Mebṭūn olanların ishāllerini kesr eder ve saḥcdan nāfiᶜdir ve raḥime ceyyiddir.

Bāiyye Olan Edviyenin Kırk Dördüncüsü Bezr-i Kettān Dedikleri Toḫumdur: بزر كتان

Fi'l-Māhiyyeti: Kettān toḫumunun ḳuvveti boy toḫumunun ḳuvvetine ḳarībdir.[136]

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda ḥārrdır, ruṭūbet ve yübūsette muᶜtedildir. Ve baᶜḍılar dediler ki kettānın ṭabīḫinde yaᶜnī kettānın nebti raṭb ve tāze iken ṭabḫ olunsa o maṭbūḫta ruṭūbet-i faḍliyye vardır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Kettān münḍic ve cālīdir ve ruṭūbet-i faḍliyyesi olmak ḥasebiyle nefḫi vardır ḥattā kavrulmuş bezr-i kettānın dahi nefḫi olur, ḳavrulmak ile nefḫ zāil olmaz lākin kavrulmuşunda ḳabḍ ẓāhir olur, kavrulmamışında ḳabḍ muᶜtedil olur yaᶜnī telyīn ile maḫlūṭ ḳabḍ olur. Ve bezr-i kettānda babadyadan ednā teskīn-i evcāᶜ ḳuvveti olur.

136 "Bezr-i kettān" kettān tohumudur. Baᶜḍı kerre "bezr" muṭlak ẕikr olunup bezr-i kettān murād olunur şöhretine bināen ve baᶜḍı kerre dahi büzūr-ı sāireden farḳ için kesr edip "bizr" derler.

Fi'z-Zīneti: Bezr-i kettān naṭrūn ile ve incir ile kelefe ve büs̱ūr-i lebeniyyeye ḍımād olur ve tırnaklar teşennücüne ve teşaḳḳuḳuna ve taḳaşşürüne nefᶜi olup o āfetlerin ḥudūs̱unu menᶜ eder eger bezr-i kettān bir mis̱li ḥurf ile yaᶜnī ḫardal ile ḫalṭ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ise.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Bezr-i kettān evrām-ı ḥārrenin ẓāhirini ve bāṭınını telyīn edip yumuşatır ve kulak ardında olan şişleri dahi yumuşatır mā-ı remād ile istiᶜmāl olunur ise ve evrām-ı ṣulbiyyeyi yaᶜnī katı şişleri dahi yumuşatır.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Teşennüce nefᶜi olur ve ḫuṣūṣan tırnakta olan teşennüce nefᶜi olur eger bezr-i kettān şemᶜ ile ve ᶜasel ile ḫalṭ olunur ise.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi: Balġamī olan öksürüğe bezr-i kettānın ve bā-ḫuṣūṣ bezr-i kettānın kavrulmuşu nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Bezr-i kettānın duḫānının zükāmdan nefᶜi olur ve kettānın nebtinin dahi duḫānı zükāmdan nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Miᶜdeye redīdir ve haḍmı ᶜusretlidir, ġıdāiyyeti ḳalīledir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bezr-i kettānın kavrulmuşu baṭnı ᶜaḳl eder ve kavrulmamışının ᶜaḳlı muᶜtedildir ve idrārı ḍaᶜīftir lākin kavrulmuşunda idrār ḳavī olur. Ve bezr-i kettān ᶜasel ve fülfül ile tenāvül olunsa bāhı taḥrīk eder ve raḥiminde veyāḫūd emᶜāsında lez̠ᶜ ve verem olan hatunlara ṭabīḫi ile iḥtiḳān olunsa ve ṭabīḫine iclās olunsa nefᶜi olur ve mes̱āne ve böbrekler ḳurḥalarına dahi nefᶜi olur. Ve bezr-i kettānın ṭabīḫi gül yağı ile iḥtiḳān olunsa bağarsıklarda olan ḳurḥalara nefᶜi ᶜaẓīm olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Kırk Beşincisi Berdīdir: بردي

Berdī o nebttir ki ondan ḥaṣīr örerler.

Fi'l-Māhiyyeti: Berdī[137] o nebttir ki ondan ḳırṭās ittiḫāẕ ederler *yaᶜnī ehl-i Mıṣr'ın ḳırṭāsı o nebtten olur. Ve kütüb-i ṭıbbda ḳırṭās muṭlaḳ ẕikr olunsa o nebtten maṣnūᶜ olan ḳırṭās murād olunur.* Ve bu nebtten maṣnūᶜ olan ḳırṭāsta ḳırṭās-ı maᶜrūfun ḳuvveti vardır. Ve o nebtin muḥraḳının tecfīfi eşedd olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ṭabīᶜatı bārid ve yābistir.

---

137 [Ragıp Paşa nüshasında "berdī" kelimesi "beredī" şeklinde harekelenir!]

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Berdī nezften nāfiʿ olur. Ve berdīnin remādı nezften māniʿ olur yaʿnī remādın nefʿi nebtin nefʿinden eks̱er olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Berdī cirāḥat üzere ekilir ve ẕerūr kılınır ve cirāḥati idmāl eder. Ve berdī sirke içinde naḳʿ olunur ve baʿdehu kurutulur ve nāṣūr ve sāir ḳurūḥ-ı sāʿiye ve cirāḥāta idḫāl olunur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Berdīnin remādı yaʿnī külü ağızda olan ākileye nāfiʿ olur ve külünün kan tükürene dahi nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Berdī raṭb aḫẕ olunup kettān ile leff olunur yaʿnī dürülür ve kuruyunca ḳadar terk olunur ve kuruduktan sonra bāsūra vaḍʿ olunur ve nefʿi müşāhede olunur.

Bāiyye Olan Edviyenin Kırk Altıncısı Bāḳılādır: باقلى

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maʿrūfedir:[138] İki türlüdür, bir türlüsü Mıṣrī ve bir türlüsü Nebaṭīdir. *Ṭabʿ ile olan nüsḫalarda üç ḳısm kılınıp ḳısm-ı s̱ālis̱i Hindī bāḳılā diye meẕkūrdur.* Nebaṭīnin ḳabḍı eşedd olur ve Mıṣrī erṭab olur lākin ġıdāiyyeti eḳall olur ve raṭbının fuḍūlü eks̱er olur. Ve bāḳılānın haḍmı baṭīʾ ve nefḫi kes̱īr olmasa bedeni ceyyiden tağdiye-i kes̱īre ile ġıdālandırmada keşk-i şaʿīrden ḳāṣır ve nāḳıṣ olmaz idi ve belki bāḳılādan ḥādis̱ olan dem ağlaẓ ve aḳvādır.

Fi'l-İḫtiyārı: Bāḳılānın ziyāde ceyyidi ebyaḍ ve semīn olanlarıdır, tesevvüs etmeyip kurtsuz olanlarıdır ve ṭarīsi ve tāzesi erdeʾ olur ve ıṣlāḥı naḳʿını iṭāle ile olur yaʿnī su içine konulur, ḫaylī zamān su içinde meks̱ eylemekle ve ṭabḫının cevdeti ile. Ve ekli büber ve tuz ve ḥıltīt ve ṣaʿter mis̱lliler ile ve edhān ile olmak ile olur. *Ṭabʿ ile olan nüsḫada mesṭūrdur ki ammā Hindī bāḳılā edviye-i muḳayyiʾe ve edviye-i muṭlıḳaya yaʿnī müshil edviyeye vezn-i maḫṣūṣ üzere idḫāl olunur ve ġayri menfaʿati olmaz.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: İʿtidāle ḳarībdir ve yübse meyli eks̱erdir ve ruṭūbet-i faḍliyyesi vardır ḫuṣūṣan yaşında bu ruṭūbet ziyādedir. Ve ḥaḳḳ budur ki tāzesinin berd ve ruṭūbetine ḥükm ve ḳaḍā olunur. Tāzesinin ṭabʿı muʿtedildir ve berd ve yübse meyli vardır denilmez. Ammā baʿḍı ḳavm derler ki bāḳılānın berdi derece-i s̱āniyeye bāliġ olur, pes onların kelāmında ifrāṭ vardır.

---

138 "Bāḳılā" maʿrūftur; ḳāf müşeddede olur ise memdūde ve muḫaṭṭaṭa olur ise maḳṣūre olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Cilāsı ḳalīl olur ve cidden nāfiḫ olur, her ne ḳadar ṭabḫı ceyyid olur ise nefḫi zāil olmaz [157a] ve keşk-i şaᶜīr gibi nefḫsiz olmaz, zīrā ṭabḫ-ı mükerrer ile ancak şaᶜīrin nefḫi zāil olur velākin baḳılā kabuğundan iḫrāc olunup ṭabḫ olunsa ve ḳıdrında iken bilā-taḥrīk ṭaḥn olunsa ve karıştırılmasa nefḫi ḳalīl olur. Ve bāḳılānın kavrulmuşunda nefḫ ḳalīl olur velākin haḍmı baṭīᵓ olur. Ve kabuğu ile ṭabḫ olan bāḳılāda nefḫ kes̱īr olur. Ve ümīd budur ki daḳīḳinde nefḫ ḳalīl olur. Ve Nebaṭī olan bāḳılāda ḳabḍ eşedd olur ve kabuğunda ḳabḍ ḥabbından eşedd olur ve cilāsı olmaz. Mıṣrī baḳılā cümlesinin aḳbaḍı olur ve cilāsı olur, ondan laḥm-ı rıḫv tevellüd eder ve ġalīẓ aḫlāṭ tevellüd eder.[139] İbuḳrāṭ ḥükm ve ḳaḍā eyledi ki Mıṣrī bāḳılānın ġıdāsı ceyyiddir ve ṣıḥḥati ḥıfẓ eder. Ve kabuğundan iḫrāc olunup iki bölünse ve nezf eden mevḍiᶜe vaḍᶜ olunsa nezfi keser. Ve ḫavāṣṣı budur ki tavuḳlar o bāḳılā ile taᶜlīf olunsa yumurtadan kesilir. Ve bāḳılā tenāvül eden kimseye aḥlām-ı rediyye ve fenā düşler gösterir ve ḥikke iḥdās̱ eder ḫuṣūṣan tāzesi ve ṭarīsi ziyāde iḥdās̱ eder.

Fi'z-Zīneti: Bāḳılā kabuğu ile tüylere ḍımād olunsa tüyleri ince eder ve ṣıbyānın ᶜānelerine kabuğu ile ḍımād olunsa tüyleri bitmekten māniᶜ olur ve [tüyü tırāş ve ḥalḳ olan mevḍiᶜe kirāren ḍımād olunsa kez̠ālik o mevḍiᶜde] tüyü bitmekten māniᶜ olur ve yüzde olan behaḳı giderir ve cālī olur ḫuṣūṣan bāḳılā kabuğu ile kelefi ve nemeşi cālī olur ve levni taḥsīn eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḫuṣye veremlerine şarāb ile bāḳılā ḍımād olunur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: ᶜAḍalde olan ḳurḥalara nāfiᶜdir. Ve bāḳılānın maṭbūḫu laḥm-ı ḫınzīr ile niḳrise ḍımād olunur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Muṣaddiᶜdir ve ṣudāᶜ muᶜtādı olanlara cemīᶜan ḍararı olur. Mıṣrī baḳlanın cevfinde olan şeyᵓ-i aḫḍardan ṭaᶜmı merāretli olanlar saḥḳ olunup gül yağı ile ḫalṭ olunduktan sonra ağrıyan kulağa taḳṭīr olunsa nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Kümūdet-i ᶜayna bāḳılā ve boy toḫumu ile ḍımād olunsa nefᶜi olur, kez̠ālik ṭarfeye dahi nāfiᶜdir ve günlük ve gül ve yumurta

---

139 ويولد لحما رخوا لرطوبة الفضلية ويعين في ذلك برودته فان عاقد اللحم وملززه هي الحرارة التي ليست فيه ويولد خلطا غليظا جيد الغذاء وقد قضى بقراط لجودة غدائه وانحفاظ الصحة به وهو عسر الهضم لبرودته وغلظ جوهره كذا في شرح الموجز للقزويني لكن هذ المقام من المغلقات فايتأمل

beyāḍı ile bāḳılā ḍımād olunsa cuḥūẓ-ı ʿayna yaʿnī gözün fevḳ ṭarafına irtifāʿına nāfiʿ olur ḫuṣūṣan bebek ıṭlāḳ olunan ḥadeḳanın irtifāʿına nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Ṣadra ceyyiddir ve kan tükürmeğe ve öksürüğe dahi nāfiʿdir. Bal ile ve boy toḫumu unu ile ḫalṭ olunsa boğazda ve levzelerde olan şişlere nāfiʿdir ve memelerde olan şişlere ḍımād ceyyiddir ve memede sütün tecebbününe yaʿnī peynir gibi katı olmasına dahi cidden nefʿi vardır.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Haḍmı ʿusretlidir lākin miʿdenin feminden ḳaʿrına inḥidārı ve ḳaʿr-ı miʿdeden ḫurūcu baṭīʾ değildir ve süddeyi tevlīd eylemez. Ḳışrı ile sirkede maṭbūḫ olsa ḳayʾı menʿ eder. *Ṭabʿ ile olan nüsḫada yazıldı ki Hindī bāḳılā ḳayʾı müheyyiʾ olur ve taḥrīki ġāyete bāliġ olur.*

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: İshāl-i müzmine sirke ile ṭabḫ olunan bāḳılā nāfiʿ olur ḫuṣūṣan kabuğu ile ṭabḫ oluna ve saḥca dahi nāfiʿdir ḫuṣūṣan Nebaṭī bāḳılānın saḥca nefʿi ziyādedir. Ve bāḳılānın sevīḳi yaʿnī kavrulmuş unu nāfiʿdir gerek sevīḳin kendi ve gerek ḥasvı tenāvül olunun iki ḥālde dahi nāfiʿdir. Ve ḍımādının ḫuṣyelerde olan şişlere menfaʿati vardır ḫuṣūṣan şarāb ile ṭabḫ olunsa nefʿi ziyāde olur. Ve ḳalīlü'l-miḳdār Hindī bāḳılā şürb olunsa üç dirhemden eḳall olur ise dahi baṭnı ıṭlāḳ ve ishāl eder.

Bāiyye Olan Edviyenin Kırk Yedincisi Bābülüs: بابلس

Āḫiri sīn ile yazıldığı gibi ṣād ile dahi yazılıp bābuluṣ - بابلص denir

Fi'l-Māhiyyeti: Bābülüs ḫaşḫāş-ı berrī ve ḫaşḫāş-ı zebedī demekle maʿrūf olan nebttir. Ve ishālde yetūʿun fiʿli ve teʾs̱īri gibi fiʿli ve teʾs̱īri olur. *Ḫaşḫāş-ı berrīnin aṣnāf-ı kes̱īresi vardır, birisi Ḳānūn'un bu maḳāmda ẕikr eylediğidir. Ve zebedī tesmiyesi ebyaḍ ve aḫaff olduğundandır ve ona ḥamāsūs dahi tesmiye olunur.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Cidden ḥārrdır.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Yetūʿātın ishāli gibi ishāl eder.

Bāiyye Olan Edviyenin Kırk Sekizincisi Bevldir: بول

Fi'l-Māhiyyeti: Bevl aḫlāṭ-ı erbaʿadan mürekkebedir ve o aḫlāṭ-ı erbaʿa ṣıḥḥat ve maraḍdan inbā ve iḫbār eder.

Fi'l-İḫtiyārı: Sidiklerin ziyāde menfaᶜatlisi aᶜrābī erkek ve necīb olan devenin sidiğidir. Ve insān bevli bevllerin ziyāde ḍaᶜīfidir. Ve ḫınzīrlerin ehlī ve ḫaṣī olanlarının bevli insān bevlinden dahi ḍaᶜīf olur. Ve bevlin ᶜatīḳi aḳvā olur. Ve her ḥayvānın ḫaṣīsinin ve iğdicinin bevli ġayr-i ḫaṣīden ve faḥlinden ḍaᶜīf olur. Ve cemīᶜan bevllerin eclāsı insān bevlidir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Denilir ki bevl ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Cemīᶜan bevlin envāᶜı cālīdir. Ve bevl-i insān remād-ı kerm yaᶜnī teğek külü ile mevḍiᶜ-i nezfe vaḍᶜ olunsa nezfi menᶜ eder. Ve devenin sidiği ile baş ġasl olunsa ḥazāzı defᶜ eder ve öküzün sidiği dahi bu fiᶜli işler.

Fi'z-Zīneti: Behaḳa cidden cālī olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḥımārın bevli ḳurūḥ-ı sāᶜiyeye ve ḳurūḥ-ı raṭbeye nāfiᶜ olur ve bevl-i insān dahi ẕikr olunan ḳurḥalara nāfiᶜdir ḫuṣūṣan būraḳ ve māu'l-ḥummāḍ ile istiᶜmāl oluna. Ve bevlin s̱üfl ve dürdü ḥumrete vaḍᶜ olunup nefᶜi olur ve dürd ile ṭılā olunsa cerebe ve seᶜafa ve kurtlanmış ḳurḥalara nāfiᶜ olur. Ve ayakta olan ḳurḥa üzere bevl olunup terk olunur ḥattā o ḳurḥa sağalınca ḳadar ġasl olunmaz.

Fī-Ālātı'l-Mefāṣılı: ᶜAṣabda olan ağrılara bevlin nefᶜi olur ḫuṣūṣan māᶜizin yaᶜnī keçinin sidiği o ağrılara ziyāde nāfiᶜ olur gerek māᶜiz-i ehlī ve gerek māᶜiz-i vaḥşī olsun bu fiᶜlde ikisinin sidikleri berāberdir. Ve ḫuṣūṣan māᶜizlerin sidiği teşennüce ve imtidāda ziyāde nefᶜi olur, kezālik o sidikler ile istiᶜāṭ olunsa imtidāda nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Öküz sidiğinde mürr-i ṣāfī ḥall olunup raḳīḳan ağrıyan kulağa damlatılsa ağrısını teskīn eder. Ve keçinin sidiği dahi kulak ağrısını teskīn eder gerek ise üẕün-i mütevecciᶜaya yalnız taḳṭīr olunsun ve gerek ise mürr ile taḳṭīr olunsun iki ḥālde dahi teskīn-i vecaᶜ eder. Ve insānın bevl-i muᶜataḳı kulaktan seyelān-ı ḳayḥı ve irin akmağı keser. Ve ḫayşūm āfetine cemelin yaᶜnī erkek devenin sidiğinin şedīden nefᶜi olur ve cidden ḳuvve-i şedīd ile miṣfātın süddelerini açar ve ḳuvve-i şāmmeye rāyiḥa vāṣıl olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Bakır kap içinde bevl ᶜaḳd olunur ve ak düşen göze nāfiᶜ olur ve cereb-i ᶜayna dahi nāfiᶜ olur ve ḫuṣūṣan ṣıbyānın bevli ziyāde nāfiᶜ olur ve pırasa ile maṭbūḫ olan bevlin dahi bu fiᶜllerde nefᶜi ziyāde olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi: Eṭıbbā dediler ki memede olan ṭıflın sidiği intiṣāb-ı nefesten nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Bir kimse görüldü ki o kimse maṭḥūl idi ve o kimse nevminde ve düşünde emr olundu ki beher yevm kendi sidiğinden üçer avuç içe ve o kimse rüᵓyāsı mūcebince kendi sidiğinden bir müddet üçer avuç içti ve bi-meşiyyetillāhi taᶜālā o kimse ṣıḥḥat buldu ve sonra çok [157b] kerre tecribe olundu, cemīᶜan bu vechle şürb-i bevl edenler ṣıḥḥat buldu ve bu fiᶜlde bevlin teᵓs̱īri ᶜacīb oldu. Ve insānın bevli ve deve yaᶜnī cemelin bevli istisḳāya nefᶜi vardır ve ṣalābet-i ṭıḥāle dahi nefᶜi vardır ve ḫuṣūṣan liḳḥanın yaᶜnī devenin sütü ile şürb oluna o zamān nefᶜi ziyāde olur, zīrā Resūlullāh ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem müstesḳā olan bir ḳavme buyurdular ki لو شربتم من البانها وابوالها لصححتم Yaᶜnī "Siz nāḳaların sütünü ve sidiğini içerseniz sağalırsınız." O ḳavm içtiler ve sağaldılar. *Bu ḥadīs̱-i şerīfin mebniyyün ᶜaleyhi olan ḳıṣṣaya ᶜUreynūn ḳıṣṣası derler, uṣūlde mez̠kūrdur ve o kimseler emr olundukları üzere içtiler ve ṣıḥḥat buldular.* Ve keçinin bevli istisḳā-i laḥmīye nāfiᶜdir ḫuṣūṣan dağ keçisinin bevli ziyāde nāfiᶜdir ve bā-ḫuṣūṣ dağ keçisinin bevline sünbül-i ṭīb ḫalṭ olunsa nefᶜi mübālaġa ile ziyāde olur. Kez̠ālik ḫınzīrin mes̱ānede olan bevl-i muᶜtaḳı dahi ḳaviyyü'n-nefᶜ olur eger şarāb ile istiᶜmāl olunur ise.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ḫınzīrin bevli böbreklerde ve mes̱ānede olan ḥaṣātı teftīt ve idrār eder. Ve ḥımārın bevli böbrekte olan ağrılara nāfiᶜ olur. Ve insān bevli kürrās̱ ile ṭabḫ olunsa ve beş gün ḳadar raḥiminde vecaᶜı olan hatunlar o bevl-i maṭbūḫun içine mütevāliyen beher yevm otursa nefᶜi olur.

Fi's-Sümūmi: Ilan sokan kimseye insān bevlini şürb etmek nāfiᶜdir. Ve ılanın soktuğu maḥalle dahi o insān sidiği ṣabb olunur ḫuṣūṣan o sokan ılan efāᶜe-i ṣaḫriyye olursa insān sidiği ziyāde nāfiᶜ olur. Ve insān sidiği naṭrūn ile maᶜan ᶜaḍḍa-i kilāba ve her ḥayvānın ᶜaḍḍasına ẕāt-ı sümūmun sokmasına nāfiᶜdir. Ve insānın bevl-i muᶜattaḳı sümūmun küllīsine ve erneb-i baḥrī semmine nāfiᶜdir.

Bāiyye Olan Edviyenin Kırk Dokuzuncusu Büzāḳtır Yaᶜnī İnsān Tükürüğüdür: بزاق

Fi'l-Māhiyyeti: Fiᶜli ḳavī olan tükürük ᶜale'r-rīḳ cāyiᶜ ve aç olan kimsenin tükürüğüdür ḫuṣūṣan mizācı ḥarāret üzere olan kimsenin tükürüğü ziyāde ḳavīdir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Kurūḥı: Demregiye nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Göz āfetlerinden ṭarfeye ve beyāḍa nāfiᶜdir.

Fi's-Sümūmi: Hevāmmı cemīᶜan ḳatl eder ve ḥayyeyi ve ᶜaḳrebi ḳatl eder.

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin Ellincisi
Baᶜru'l-Ḥayvāndır: بعر الحيوان

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti meşhūr ve maᶜrūftur.

Fi'z-Zīneti: Ḍabbın yaᶜnī keler dedikleri ḥayvānın baᶜrı[140] ve necāseti baraṣa ve bereşe ve kelefe cilāsı ḥasebiyle nāfiᶜdir. Ve erkek devenin baᶜrı baᶜr-ı ḍabb gibi ẕikr olunan baraṣ ve keleften cildi tenḳıye eylemez. Ve tenḳıye eder diyenlerin ḳavli redd ve menᶜ olunur velākin bedende olan siğilleri ḳalᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Kelerin baᶜrı cilāsı ḥasebiyle ḥazāza[141] nāfiᶜdir. Ve erkek devenin baᶜrı ruᶜāfı ḳaṭᶜ eder ve ṣarᶜ edviyeleri ile şürb olunsa nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Kelerin baᶜrı beyāḍ-ı ᶜaynı cālī olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Erkek devenin baᶜrı beṯreleri ve ḳurḥaları taḥlīl eder, keẕālik başta olan ḳurūḥ-ı şehdiyyeye ṭılā olunsa nefᶜi olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büṯūri: Keçinin baᶜrı ḫanāzīri taḥlīl-i ḳavī ile taḥlīl eder, keẕālik erkek devenin baᶜrı dahi ḫanāzīri ḳaviyyen taḥlīl eder. Ve koyunun baᶜrı ḥumreti taḥlīl eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Erkek devenin baᶜrı mefāṣıl ağrılarını ve şişlerini teskīn eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Keçi baᶜrının kurusu bir ḳıṭᶜa ṣūfe ile seyelān-ı raḥimi menᶜ eder.

Fi's-Sümūmi: Māᶜizin baᶜr-ı yābisinin bir vuḳıyyesi beş sükerrece ḫamr içinde ḳıvāma gelince ḳadar ṭabḫ olunup ve keẕālik ṭarīsi dahi o vech üzere ṭabḫ olunup efᶜānın ve ḥayye-i muᶜaṭṭışenin soktuğu maḥalle ḍımād olunur. Ve koyunun baᶜrının muḥraḳı ve ḫuṣūṣan o muḥraḳın sirke ile maᶜcūnu ile kelb-i kelibin ᶜaḍḍasına ṭılā olunur.

140 "Baᶜr" ḥayvānın murdārıdır ki bunduḳ gibi olur, kurudur, birer birer dökülür ve gelmeyince o bunduḳaların birkaçı yapışık olur.

141 Yaᶜnī baştan dökülen nuḫāle gibi ḳışrlara nāfiᶜdir.

Bāiyye Olan Edviyenin Elli Birincisi Zīndir: زين

Ḳānūn'da evveli zā-i muʿceme ve āḫiri nūn ve beynehümāda yā ile yazılmıştır lākin müfredāt-ı sāirede āḫiri rā-i mühmele ile zīr - زير yazılmıştır.

Fi'l-Māhiyyeti: Zīr bir nevᶜ baṣaldır ki baṣal-ı fāra ṭaᶜmında ve ḳuvvetinde müşābih olur ve onun bulunmadığı maḥallde bedeline istiᶜmāl olunur ve ondan aḍᶜaf olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Raḥimde ve külāda bürūdetten ḥādiṡ olan vecaᶜı teskīn eder.

Fi's-Sümūmi: Sümūma nāfiᶜdir, ᶜaḳreb lesᶜasına ve rüteylā lesᶜasına nefᶜi vardır şürb olunur ise veyāḫūd incir ile ḍımād olunur ise.

Bāiyye Olan Edviyenin Elli İkincisi Benāt-ı Verdāndır: بنات وردان

Fi'l-Māhiyyeti: Devā-i maᶜrūftur yaᶜnī ᶜaşşāblar bilirler; redī ve müntin ve ᶜufūnetli buḫārı olan maḥallerde nābit olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Verdānın taḥlīli zeyt ve mūm ve yumurta sarısı ile kesr olunur ise raḥim ve böbrek ağrılarına nefᶜi olur ve ı ᶜuḍvları taṣlīb eylemez. Ve benāt-ı verdān bevli ve ṭamṡı idrār eder ve cenīni isḳāṭ eder ve ḳardemānā ile bevāsīre nefᶜi olur.

Fi'l-Ḥummayātı: Nāfiḍe nāfiᶜdir.

Fi's-Sümūmi: Hevāmmın sümūmuna nāfiᶜdir.

Fi'l-Ebdāli: Bedeli o ḳuşūrdur ki ona keffü'l-kelb tesmiye olunur, ondan murād bundan sonra ẕikri ātī bedāseḳāndır.

Bāiyye Olan Edviyenin Elli Üçüncüsü Bedāseḳāndır: بداسقان

Ona bediskān ve beẕāseḳān ve bedāsekān dahi derler, cemīᶜan Fārsī-i muᶜarrebdir.

Fi'l-Māhiyyeti: Keşt-ber-keşt dedikleri devānın bedelidir, onda taḥrīr olunacak menāfiᶜ bunda dahi vardır. Bedāseḳān ḫaşebīdir, ondan zenc hatunları bilezik ittiḫāẕ ederler.

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin Elli Dördüncüsü Baḳla-i Yehūdiyyedir: بقله يهوديه

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maᶜrūfedir yaᶜnī hindebā-i berrīden bir nevᶜ-dir ki onu ᶜaşşābīn bilirler.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḥarāreti iᶜtidālden ziyādedir.

Bāiyye Olan Edviyenin Elli Beşincisi Bīş-mūştur: بيش موش

Nüsḫa-i sulṭāniyyede bu miḳdār meẕkūrdur ve ṭabᶜ ile olan nüsḫada bīş-mūş-ı būḥā - بيش موش بوحا vāḳiᶜ olmuştur yaᶜnī bu nebte bīş-mūş tesmiye olunduğu gibi būḥā dahi tesmiye olunur, "hüve būḥā" taḳdīrindedir diye Ḥācī Paşa ẕikr eder. Ve baᶜḍı müfredātta būḥā - بوحا bedeline bīşā - بيشا ve baᶜḍı Ḳānūn'da būkā - بوكا vāḳiᶜ olmuştur.

Fi'l-Māhiyyeti: Bīş-mūş bir ḥaşīşedir ki bīş ile maᶜan nābit olur ve bīş-mūş hangi bīşin civārında biter ise o bīşin s̱emeri olmaz ve bīşin maḍarratına bīş-mūş tiryāḳ olur. Ve bīşte olan menāfiᶜ bīş-mūşta dahi vardır, baraṣa ve cüẕāma nāfiᶜ olur. Ve mūş bir ḥayvāndır ki bīşin aṣlında ve taḥtında sākin olur. *İşbu maḳāmda ẕikr eylediğimiz tefsīr ve tercüme sāir muṣannifīnin Ḳānūn'un ᶜibāretinden fehm eyledikleri maᶜnādan intiḥāl edip kendi kütüblerinde yazdıkları vech üzere ve onlara muvāfıḳ olan tefsīr ve tercümedir lākin imᶜān-ı naẓar olunsa bu maḳāmda Ḳānūn'un kelāmından ẓāhir olan budur ki ẕikr olunan semmiyyetli nebtin ismi bīş olur ve taḥtında ve civārında nābit olup tiryāḳiyyeti olan nebtin ismi bīş-mūş-ı būḥā olur ve onun aṣlında ve taḥtında sākin olan fārın ismi bīş-mūş olur.*

Fi'z-Zīneti: Baraṣa nāfiᶜdir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Cüẕāma nāfiᶜdir.

Fi's-Sümūmi: Her semme nāfiᶜdir, semm-i efᶜāya dahi nāfiᶜdir.

Bāiyye Olan [158a] Edviyenin Elli Altıncısı Baṭbāṭtır: بطباط

Baṭbāṭın māhiyyeti ᶜaṣa'r-rāᶜī dedikleri nebttir, o nebtin ḫavāṣṣını bābu'l-ᶜaynda ẕikr eyleriz inşāallāhu taᶜālā.[142]

142 "Baṭbāṭ" ᶜaṣa'r-rāᶜī demekle maᶜrūftur.

Bāiyye Olan Edviyenin Elli Yedincisi Būş-ı Derbendīdir: بوش دربندي

Fi'l-Māhiyyeti: Baᶜḍılar dediler ki būş-ı derbendī bir devādır ki Ermīniyye'den meclūb olur, o diyārın koyunları ḫaşāyiş-i devāiyyeyi raᶜy eylediklerinde aẓlāfında yaᶜnī tırnaklarında bulunur ve aẓlāflarından aḫẕ olunur.[143] *Ve bu tercüme nüsḫa-i sulṭāniyyenindir, sāir nüsḫada bu tafṣīl olmadığından mā-ᶜadā "devā" bedeline "şiyāf" vāḳiᶜ olmuştur.*

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Baş ağrısını teskīn eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥarāretli olan şişlere ve bes̱reler üzerine ṭılā olunur ve nefᶜi ẓāhir ve āşikār olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Ḥarāretli niḳrise nāfiᶜdir.

Bāiyye Olan Edviyenin Elli Sekizincisi Buṭmdur: بطم

Buṭm, ḥabbetü'l-ḫaḍrānın ṣamġı olur yaᶜnī sakız ağacının sakızı olur, faṣlu'l-ḥāda onu ẕikr ederiz inşāallāhu taᶜālā.

Bu maḥallde faṣl-ı s̱ānīnin elli sekiz edviyesi müşebbaᶜaten beyān olundu ve şimdi faṣl-ı s̱ālis̱e şürūᶜ eyleyelim:

Faṣl-ı S̱āliṣ Esāmīsinin Evveli Cīm Olan Edviye Bābında Olan Kelām-ı Müşebbaᶜdır ve O Faṣlda Biz Otuz ᶜAded Edviye Ẕikr Eyleriz

Cīmde Olan Edviyenin Evvelkisi Cevzdir: جوز

Fi'l-Māhiyyeti: Cevzin māhiyyeti maᶜrūfedir *yaᶜnī cevzden murād cevz-i Rūmīdir yaᶜnī Kostantiniyye'de ve sāir bi-maᶜna'l-āmm Rūm ıṭlāḳ olan mevāḍiᶜde maᶜrūf olan cevzdir ki onun māhiyyeti Rūmīlerin cümlesine maᶜlūmedir. Ve bir cevz-i Rūmī vardır ki onun başka faṣlı gelir ve kehrübā onun ṣamġı olur, o Rūm bi-maᶜna'l-ḫāṣṣ Rūm'dur. Ve kütüb-i ṭıbbda Rūm muṭlaḳ ẕikr olunsa İfrenc murād olur diye yazarlar. Fi'l-aṣl Rūm ᶜĪṣū b. İsḥāḳ en-Nebiyy ᶜaleyhi's-selāmın oğlunun ismidir.* Ve cevz ḥārrdır, ḥarā-

143 "Būş-ı derbendī" bir nebtin ḥabbıdır ki müdevver olur ve şehdānecden ṣaġīr olur, menbiti olan diyārın ahālīleri o ḥabbı daḳḳ edip kuruturlar ve tecfīf ve ḳurṣ ederler ve diyār-ı sāireye ḥaml ederler. Ṭabīᶜatı derece-i s̱āniyede bārid müleyyin olur, revādiᶜin aḳvāsıdır.

reti ḥasebiyle maḥrūru'l-mizāca ve keẕālik miʿdesi ḍaʿīf olanlara muḍırr olur, pes cevzi maḥrūr olanlar tenāvül eyleseler onun tiryāḳı sikencebīn olur ve ḍaʿīfetü'l-miʿde olan kimseler tenāvül eyleseler tiryāḳı sirke ile mürebbā cevz olur yaʿnī ḍaʿīfetü'l-miʿde olan kimselere lāzımdır ki cevzi tenāvül murād eyleseler sirke ile terbiye edip tenāvül eyleyeler tā ki miʿdeleri mutaḍarrıre olmaya.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i s̱āniye evvelinde yābistir ve yübsü ḥarāretinden eḳalldir ve ruṭūbet-i ġalīẓası vardır, eskidikçe o ruṭūbet-i ġalīẓası zāile olur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-H̱avāṣṣı: Cevzin kavrulmuşunda ḳabḍ eks̱erdir; kabuğu ve yaprağı nezfleri ḥabs ve ḳabḍ eder ve yanmış kabuğu bilā-leẕʿ müceffiftir. Ve ʿatīḳ cevzin dühnü zeyt-i ʿatīḳ gibidir ve cevz-i ʿatīḳin cilāsı ḳavīdir.

Fi'z-Zīneti: Ḍarbeden bāḳī kalan ās̱āra yaş cevz ḍımād olur ve ḳışr-ı raṭbı dahi o ās̱āra ḍımād olur. Keẕālik yaprağı sıkılıp iʿtiṣār olunsa tesvīd-i şaʿr için [ittiḫāẕ] olunan edviyeye idḫāl olunur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Sevdāvī ve müteḳarrıḥ olan şişler üzerlerine cevzin lübbü çiynenip vaḍʿ olunsa nefʿi olur.

Fi'l-H̱urācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḥarāretli ḳurḥalara cevzin ṣamġı nes̱r olunsa veyāḫūd o ḳurḥanın merāhimine idḫāl olunsa nāfiʿ olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: İltivā-i ʿaṣaba ʿasel ve seẕāb ile nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Cevz ṣudāʿ iḥdās̱ eder. Middesi olan kulağa cevz yaprağının ʿuṣāresi müftireten damlatılır ise nefʿi olur. Ḥūzistān eṭıbbāsı derler ki cevz lisānı ağırlaştırır ve ağızda bes̱reler ve sivilciler iḥdās̱ eder.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Dühnü'l-cevzin ākile maraḍına nefʿi olur, ḥumrete ve gözün eṭrāfında olan nāṣūra dahi nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi: Ḳışrının ʿuṣāresi ve rubbu ḫunāḳı menʿ eder denildi ve öksürüğe muḍırrdır. Ve ʿatīḳ cevzin dühnü boğazda ağrı iḥdās̱ eder. Ḥūzistān eṭıbbāsı s̱edy-i müteverrimelere cevzin bi'l-cümle aṣnāfı ile ḍımād ederler ḫuṣūṣan kebīr olup mülūkī ıṭlāḳ ve tesmiye olunan cevz ile ṭılā olunsa meme şişlerine ziyāde nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Haḍmı ʿusretlidir, miʿdeye rediyyedir; cevz-i mürebbā ve cevz-i raṭb miʿdeye ecveddir ve maḍarratı ḳalīledir eger mürebbā ve raṭb olan o cevz dāḫiliyye ve ḫāriciyye olan bi'l-cümle kabuklarından soyulup

taḳşīr olunur ise. Ve miᶜde-i bārideye ᶜasel ile mürebbā cevzin nefᶜi olur. Muṣannif der ki ben derim ki cevz ancak miᶜde-i ḥārreye mülāyim ve muvāfıḳ olmaz ve redī olur, bāḳıye miᶜdelere redī değildir belki muvāfıḳ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bes̱re ve sivilci iḥdās̱ eder ve maġṣı teskīn eder. Ve cevz ḥābistir ḫuṣūṣan kavrulmuş cevz ziyāde ḥābistir. Ve cevzin ḳışrı dem-i ṭams̱ın nezfini ḥabs eder. Ve cevzin mürebbāsı baṭnda olan kurtları ishāl ile iḫrāc eder ve ḥabbu'l-ḳarᶜ dedikleri kurdu dahi ishāl eder ve aᶜver ıṭlāḳ olunan bağarsığa nefᶜi olur.

Fi's-Sümūmi: Cevz incir ve sez̠āb ile bi'l-cümle sümūma nāfiᶜdir ve soğan ve tuz ile cevz kelb-i kelibin ᶜaḍḍasına nāfiᶜdir.

Cīmiyye Olan Edviyenin İkincisi Cevzü'r-Rūmīdir: جوز الرومي

Nüsḫa-i sulṭāniyyede ikinci olmak üzere yazılmıştır, ṭabᶜ ile olan nüsḫada on birinci olmak üzere yazılmıştır ve iki nüsḫa arasında muġāyeret ve tefāvüt dahi vardır, pes tercümenin nefᶜi ᶜāmm olsun için iki nüsḫada olanları maᶜan z̠ikr eyleriz inşāallāhu taᶜālā.

Fi'l-Māhiyyeti: Cevz-i Rūmī[144] ekīrūs dedikleri devādır. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫadan levḥ-i māhiyyette mesṭūr budur ki cevz-i Rūmīnin şeceri o nehrde biter ve nābit olur ki nehre Līrāndānūs - ليراندانوس derler ve o ağacın ṣamġ-ı sāili olur ve o ṣamġ ağacından evvel-i ḫurūcunda o ırmağa dökülüp müncemid olur ve o müncemid olan ṣamġa īlaḳṭūn - ايلقطون derler ve baᶜḍı nās dahi ḥūsūfūrūn - حوسوفورون tesmiye ederler ve o ṣamġ-ı müncemid bizim kehrübā dediğimiz olur. Kaçan o ṣamġ elde oğulsa o ṣamġdan rāyiḥa-i ṭayyibe fāyiḥa olur ve levni altın levni gibi olur.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱ālis̱ede tesḫīn-i şedīdi olur ve derece-i ūlāda tecfīfi eşedd olur ve ṣamġının tecfīfi ġāyete bāliġ olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Diyāsḳūrīdūs kitābında der ki cevz-i Rūmīnin s̱emeri sirke ile şürb olunsa ṣarᶜı olanlara nāfiᶜ olur. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫada mesṭūr olur ki:*[145]

---

144 "Cevz-i Rūmī" İbn Kütbī'nin kehrübāda yazdığı kelimātından fehm olunan budur ki cevz-i Rūmīden murād Rus ve Bulgar cāniblerinde ḥāṣıl ve nābit olan cevzlerdir.

145 Yaᶜnī ālāt-ı mefāṣıl levḥası ve baᶜdinde olan iki levḥa cemīᶜan ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda mez̠kūr, mā-ᶜadāda z̠ikr olunmamıştır.

Fī-Ālātı'l-Mefāṣılı: Niḳristen ʿārıḍ olan ḍarebāna cevz-i Rūmīnin yaprağı sirke ile ḍımād olunsa nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Cevz-i Rūmīnin ṣamġı şürb olunsa miʿdeden seyelānı menʿ eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ve ṣamġını şürb eylemek bağarsıkların dahi seyelānını menʿ eder. Ve bu ṣamġ merāhime katılıp menāfiʿi olur.

Cīmiyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Cevz-i bevvādır: جوز بوا

Fi'l-Māhiyyeti: Cevz-i bevvā ʿafṣ yaʿnī mazu miḳdārında olur lākin şekli ṣanevberī yaʿnī çam kozası şeklinde olur, kesri ve kırması sühūletli olur, kabuğu ince olur, rāyiḥası ṭayyibe olur ve Ṣīn'den meclūb olur.[146] *Ve bu kelām-ı aẖīr ancak nüsẖa-i [158b] sulṭāniyyede mesṭūrdur.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Mesīḥ der ki derece-i s̱āniyenin āẖirinde ḥārr-ı yābis olur derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Ḳabḍı vardır.

Fi'z-Zīneti: Nemeşi tenḳıye eder ve ağız kokusunu ve rāyiḥasını taṭyīb [eder.]

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Göze ʿārıḍ olan sebeli menʿ eder ve gözü ḳuvvetlendirir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Kebidi ve ṭıḥāli ve miʿdeyi ḳuvvetlendirir ve ẖuṣūṣan fem-i miʿdeyi ziyāde taḳviye eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ṭabʿı ʿaḳl eder ve idrār eder ve edhāna ẖalṭ olunsa ağrılara nefʿi olur, kez̠ālik ferzicelere dahi ẖalṭ olunsa nefʿi olur ve ḳayʾı menʿ eder.

Fi'l-Ebdāli: Bir buçuk mis̱li sünbül cevz-i bevvāya bedel olur.

Cīmiyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Cünd-i bīdester Yaʿnī Kunduz Ḫāyesi Demekle Maʿrūf Olan Devādır: جند بيدستر

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā maşrıḳta bir ḥayvānın ẖuṣyesidir, o ẖuṣye çift olur, ikisi aṣl-ı vāḥide muʿallaḳ ve asılı olur, ke-enne sığırın iki merāresi

146 Şerḥ-i *Mūcez*'de Hind'den meclūb olur diye muḥarrerdir. Hind'in Ṣīn'e dahi şümūlü vardır. Ve ẓāhir olan bu olur ki o diyārda bir maḥallin ismi olur lākin *Ḳāmūs*'ta fehm olunan bu Eymen'de bir vādīnin ismidir.

aṣl-ı vāḥide asılmış gibi olur ve ikisi dahi müceffef ve kuru olur ve ḳışrı ince olur, ednā mess ile münkesir olup paralanır. *Ve nüsḫa-i sulṭāniyyeden mā-ʿadā nüsḫalarda ḫuṣye-i ḥayvān-ı baḥrī vāḳiʿ olmuştur. Ẓāhir budur ki o ḫuṣyelerin ṣāḥibi olan ḥayvān iki nevʿdir, biri berrī olur, berārī-i maşrıḳta bulunur ve biri baḥrī olur veyāḫūd o ḥayvān berr ve baḥrde taʿayyüş eder ve nevʿ-i vāḥid olur. İbn Kütbī'nin ḥayvān-ı baḥrī vü berrī dediği iki maʿnāya dahi iḥtimāli olur.* Elsine-i nāsta kelb-i mā demekle maʿrūftur, kelbe benzer lākin kelbden cüs̱sesi ṣaġīredir, tüyleri ġalīẓdir ve berrāḳtır, levni ḥumrete nāẓır esved olur, sevādı ḫāliṣ değildir.[147]

Fi'l-İḫtiyārı: Muḫtār olan o iki ḫuṣyeler maʿan mevcūd ola, tek olmaya ve biri birine mültezıḳ ve muttaṣıl ola ve biri birinden ayrılmış olmaya ve bu vaṣf üzere olanlar muḫtār ve ceyyid olur ve maġşūş olmak iḥtimāli olmaz.[148] Ve bu vaṣf üzere olmayanları taḳlīd ederler, cāvşīr ile ṣamġı dem ile maʿcūn ederler ve cünd-i bīdesterden ḳalīlü'l-miḳdār ḫalṭ edip mes̱āne içinde kuruturlar ve cünd-i bīdester olmak üzere verirler. Ve vācib olur ki o ʿuḍvu ḥayvānından aḫẕa tevellī eden kimse ʿuḍvu aḫẕ için üzerinde olan cild-i ġalīẓi şaḳḳ eyledikte o cildin taḥtında olan ruṭūbeti maʿan aḫẕ eyleye, o ruṭūbet ʿasel gibi bir ruṭūbettir ki ʿuḍvun keyfiyyātı onda dahi vardır ve o ruṭūbet ʿuẕv ile maʿan tecfīf olunur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Müceffifāt ve müsaḫḫinātın cümlesinden cünd-i bīdester elṭaf ve aḳvādır. Ve vācib olur ki derece-i s̱āli s̱enin āḫirinde rābiʿaya varınca ḳadar ḥārr ola ve derece-i s̱āniyede yābis ola.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Nefḫi taḥlīl eder ve onunla bir maḥalle mesḥ olunsa yaʿnī ṭılā olunsa bedeni yaʿnī o maḥalli tesḫīn eder. Ve cünd-i bīdester içinde şemʿ gibi bir şeyʾ vardır ve o şeyʾ lāẕiʿdir ve elbette tesḫīni şedīd olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥarāretli şişlere nāfiʿdir.

Fi'l-Ḳurūḥı: Mühlik olan ḳurḥalara nāfiʿdir.

---

147 "Cünd-i bīdester" baʿḍı müfredātta cünd-i bādester yazılıdır, kunduz ḫāyesi demekle maʿrūftur.

148 Bu ḥayvānı ṣayyādı ṣayd edip ḫuṣyelerini nezʿ ve aḫẕ ederler ve kendiyi deryāya atarlar, ölmeyip yine suda sibāḥat ider ve yüzerek gider. Ve rivāyet olunur ki onun ṣayyādı ṣayd etmek için onu ṭaleb eyledikte o ḥayvān ayaklarını ayırır ve uyur ve ṣayyād varıp ḫuṣyesini nezʿ ve kendiyi terk eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: ᶜAṣaba nāfiᶜdir, tesḫīn eder; raᶜşeye ve teşennüc-i raṭba ve küzāz-ı raṭba ve ḫadere ve fālice nāfiᶜdir.

Fi'r-Reˀsi: Nisyān ve līs̱erġustan nāfiᶜdir eger ḫall ile ve dühn-i verd ile istiᶜmāl olunur ise. Ve her ne ḳadar ḥummāsı var ise dahi mesbūt olan kimse bal ve büber ile kunduz ḫāyesisini şürb eylese nāfiᶜdir ve maḍarratı olmaz ve şerbeti bir milᶜaḳadır. Ve bu devā ṣudāᶜın aṣnāf-ı bāridini ve rīḥī-sini baḫūran ve ḍımāden defᶜ ve taḥlīl eder ve sovuktan ḥādis̱ olan sağırlığa dahi nāfiᶜ olur ve kulakra olan rīḥe bu devādan enfaᶜ bir devā olmaz. Cünd-i bīdesterden mercimek miḳdārı aḫẕ olunup nārdīn dühnü içinde idāfe ve ḥall olunup kulağa taḳṭīr olunur ve taḥlīl-i rīḥte nefᶜi ᶜaẓīm olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Cünd-i bīdesterin buḫārından istinşāḳ riye veremleri-ne ve sāir riyede olan ᶜillet ve maraḍa nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Füvāḳı yaᶜnī ınçkırığı olan kimseye bu devā sirke ile maᶜan nāfiᶜ olur ve muᶜaṭṭıştır, susatır.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bu devā sirke ile saḳy olunsa maġṣı giderir ve nefḫi taḥlīl eder, ṭams̱ı idrār eder ve meşīmeyi iḫrāc eder. Fūẕenec ve iki dirhem miḳdārı ᶜasel ile ṣāfini faṣd eyledikten sonra saḳy olunsa bilā-ḍarar idrār eder ve cenīni iḫrāc eder, raḥimin berdini ve rīḥini ve ḫuṣyelerin berdini izāle eder.

Fi's-Sümūmi: Hevāmm ve ḥaşerātın lez̠ᶜine nāfiᶜdir ve ḫarbaḳ tenāvü-lünden ᶜārıḍ olan ḫunāḳa nāfiᶜdir. Ve cünd-i bīdesterden levni aġber olup sevāda nāẓır olan semm olur, eks̱eriyyā onu şürb edenler şürb eyledikleri gün helāk olurlar ve onu şürb edenler bersām maraḍına müstaᶜidd olurlar, pes o semmin bād-zehri ağaç kavununun ekşisi olur ve ḫamrdan istiḥāle eden sirke ve eşek sütü olur.

Fi'l-Ebdāli: Cünd-i bīdesterin bedeli bir mis̱li vecc ile nıṣf mis̱li büber olur.

Cīmiyye Olan Edviye-i Müfredenin Beşincisi Cāvşīrdir: جاوشير

Fi'l-Māhiyyeti: Bir şecerin yaᶜnī bir nebtin[149] yaprağıdır, yerden baᶜīd olmaz, incir yaprağına müşābeheti olur, ḫudreti şedīde olur, muḫamme-

149 "Cāvşīr" Fārsī'den muᶜarrebdir, aṣlı gāv-şīrdir yaᶜnī sığır sütü demektir. O nebtin lebeni beyāḍlıkta ve kes̱rette sığır sütüne teşbīh olunup gāv-şīr tesmiye eylediler. Eyyām-ı rebīᶜde bādiye ve berārī ve cibāl ve sāir yerlerde çok bulunur.

sedir yaᶜnī yapraklarının şerefātı beş şerefe olur ve yapraklarının ḳıṭᶜaları müstedīr olur ve sāḳı ḳıs̱s̱ā gibi olur ve üzerinde zeġab-ı ġubārī olur ve yaprakları cidden ṣaġīr olur ve ucunda şibt yaᶜnī durak otu iklīli ve tācı gibi iklīli olur ve zehri aṣfer ve nevrinin[150] rāyiḥası aṭyeb olur ve ᶜurūḳu kes̱īr olur ve o ᶜurūḳ aṣl-ı vāḥidden teşaᶜᶜub eder ve aṣl-ı vāḥidinin ḳışrı ġalīẓ olur ve o aṣlın rāyiḥası s̱aḳīl olur ve o aṣlın ṣamġı istiḫrāc olunur. Ve ṭarīḳ-i istiḫrācı budur: Sāḳın evvel-i ẓuhūrunda o aṣl şaḳḳ olunur ve eṭrāfına ḥufreler kazılır, yaprak döşenir ve seyelān eden ruṭūbet aḫẕ olunup kurutulur ve ḥıfẓ olunur ve kaçan o şaḳḳ ḥakk olunup kazılsa maḥall-i şaḳḳı zaᶜferān levninde olur. Ve baᶜḍı nebāt vardır ki vaṣf olan nebāta evṣāf-ı mez̠kūrede müşābih olur, o müşābihler dahi cāvşīr aṣnāfından sayılır. Ve iki nebāt vardır ki onlar dahi cāvşīr aṣnāfından sayılır, birine māḳābīs isḳīlīyū - ماقابيس اسقيليو ve āḫerine māḳābīs ḥīrūbiyūn - ماقابيس حيرويبون derler. Nebt-i evvelin sāḳı edaḳḳ olur, o nebt yerden bir ẕirāᶜ miḳdārı kalkar ve sonra teşaᶜᶜub eder, rāziyānec mis̱ālinde olur, bu nevᶜ aḍᶜaf olur. Ve ikinci nebātın beyāḍ babadya varaḳı gibi yaprağı olur ve çiçeğinin levni altın levninde olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Bu nebtin kökünün ecvedi ebyaḍ olup lisānı ḥāẕī ve teşennücü olmayan köklerdir ve rāyiḥasında ᶜıṭriyyet olanlardır. Ve mīvesinin ecvedi sāḳında olanlardır ve ortada olan ziyāde ecveddir. Ve ṣamġının ecvedi cidden mürr ve acı olup içi ebyaḍ ve taşra zaᶜferān levninde olanlardır ve heşş olup suda ḥall olandır. Ammā esvedü'l-levn olup mülāyim ve yumuşak olan ṣamġı maġşūş olur, uşşaḳ ile ġaşş edip cāvşīr yerine beyᶜ ederler.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Cāvşīr ṣalābātı telyīn eder ve çiçeği büs̱ūru telyīn eder ve yumuşatır.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Cāvşīrin aṣlı ᶜiẓām-ı ᶜādiye yaᶜnī fāsid olan kemiklerin müdāvātı olur. *Ve baᶜḍı nüsḫada rā ile ᶜiẓām-ı ᶜāriye vāḳiᶜ olmuştur, ona göre maᶜnā budur ki laḥmı gidip ᶜuryān ve açık olan kemiklere*

---

150 *Ḳānūn* nüsḫalarında ونوره اطيب vāḳiᶜ olmuştur, müfredāt-ı sāirede وبزره اطيب vāḳiᶜ olmuştur, ẓāhir olan da budur; kitāb-ı *Ḳānūn*'u taḥrīf eylemişlerdir. Ve *Ḳānūn*'un terkībi budur: وبزره اصفر وبزره اطيب Eger taḥrīf olmasa وبزره اصفر واطيب olmak iḳtiḍā ederdi, zīrā "zehr" ve "nevr" bir maᶜnāyadır.

onunla müdāvāt olunur demektir. Ve cāvşīr [159a] bal ile ḳurūḥ-ı müzmineye ve nār-ı Fārsīye nāfiᶜdir ve çiçeği dahi cirāḥatlara ve bes̱relere nāfiᶜdir. Ve'l-ḥāṣıl cāvşīrin her eczāsı ḫabīs̱ ḳurḥalara nāfiᶜdir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Ḍarb ḥasebiyle ᶜaḍalinde vehn olan kimselere mā-ı ḳarāṭın veyāḫūd şarāb ile cāvşīr saḳy olunur. Ve baᶜḍılar dediler ki cāvşīr ᶜaṣaba redīdir ve benzer ki o baᶜḍın kelāmı ṣaḥīḥ olan ᶜaṣaba maḫṣūṣ ola ve ruṭūbet-i fāsidesi olan ᶜaṣaba şāmil olmaya, zīrā ruṭūbet-i fāsidesi olan ᶜaṣabın ruṭūbetini cāvşīr izāle edip ᶜaṣabı ıṣlāḥ eder ve ḳıvām-ı aṣlīsi üzere kılar, o mis̱lli ᶜaṣaba cāvşīr ne keyfiyyette redī olur! Ve cāvşīr ᶜırḳu'n-nesāya nāfiᶜ olur eger ᶜaṣīri şürb olunur ise ve iᶜyāyı izāle eder. Ve cāvşīr ile ḍımād olunsa niḳrise ve evcāᶜ-ı mefāṣılın küllīsine nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Re'si: Te'ekkülü olan dişlerin mevḍiᶜ-i ekline cāvşīr ḥaşv kılınsa yaᶜnī te'ekkülden ḥādis̱ olan s̱uḳbelerin içine doldurulsa nāfiᶜ olur, vecaᶜını teskīn eder ve baş ağrısına ve ṣarᶜa ve ümm-i ṣıbyāna nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Cāvşīr ile iktiḥāl olunsa gözü ḥiddetli eder.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Yan ağrılarına cāvşīr yaprağı ile ḍımād olunur; bārid olan vecaᶜ-ı cenbe ve suᶜāl-i bāride nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Cāvşīrin ᶜaṣīri sirke ile ṭıḥāl ṣalābetine şürben ve ḍımāden nāfiᶜdir. Cāvşīrden ᶜaṣīr ittiḫāẕının ṭarīḳi budur: İki cürre ᶜaṣīr-i ᶜineb içine veyāḫūd[151] bir ḫazef ᶜaṣīr içine on dıraḫmī cāvşīr ṭarḥ olunup iki şehr ᶜalā-ḥālihi terk olunduktan sonra taṣfiye olunur ve o ᶜaṣīr-i muṣaffā ṭıḥāle cidden nāfiᶜ olur ve istisḳāya dahi nāfiᶜ olur. *Bir dıraḫmī bir mis̱ḳāldir ve cürre-i muṭlaḳa-i vāḥide yirmi ḳısṭ olur. Ve ṣaġīre ile cürre ḳayd olunur ise yalnız dört ḳısṭ murād olunur. Ve ḳısṭ-ı ᶜasel bir buçuk rıṭldır.*[152]

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Cāvşīr ṣalābet-i raḥimi telyīn eder ve taḳṭīr-i bevle nāfiᶜ olur. İdrār-ı bevl ve idrār-ı ḥayḍ için ve raḥimi bāridi taḥlīl için cāvşīrden miḳdār-ı bunduḳa şürb olunur. *Bir bunduḳa bir dıraḫmīdir yaᶜnī bir mis̱ḳāldir.* Cāvşīrin s̱emeresi dahi ṭams̱ı iks̱ār eder ḫuṣūṣan efsentīn ile istiᶜmāl oluna. Ve cenīni ḳatl eder ḫuṣūṣan aṣlı ḥamūlen ve şürben cenīni isḳāṭ eder. Ve cāvşīr iḫtināḳ-ı raḥime nāfiᶜ ve raḥimin nefḫasını ve ṣalābe-

151 Bu terdīd iḫtilāf-ı nüsaḫa mebnīdir. Baᶜḍı nüsḫada "cürre ᶜaṣīr" ve baᶜḍı nüsḫada "ḫazef ᶜaṣīr" vāḳiᶜ olmuştur.

152 Ve "ḳısṭ"ın bu tefsīri Ḥācī Paşa mekāyilindendir, onda iḫtilāfāt-ı kes̱īre vardır.

tini izāle eder, ḳūlınca nefᶜi olur ve ḫılṭ-ı ḫāmı ishāl eder ve mes̱ānede olan ḥikkeye nāfiᶜ olur.

Fi'l-Ḥummayātı: Nāfiḍe ve ḥummā-ı dāireye cāvşīr mā-ı ḳarāṭın ile nāfiᶜ olur.

Fi's-Sümūmi: Cāvşīrden zift ile merhem ittiḫāẕ olunur ve kelb-i kelibin ᶜaḍḍasına lüṣūḳ ceyyid olur. Ve zerāvend ile şürb eylemek lesᶜalara nāfiᶜ olur. Bu menfaᶜatler ᶜaṣīrinde dahi olur.

Fi'l-Ebdāli: Bedeli incirdir. *Ḳānūn* ṣāḥibi der ki uşşaḳ fiᶜlde cāvşīre ḳarīb olur.

Cīmiyye Olan Edviyenin Altıncısı Cillevzdir: جلوز

Fi'l-Māhiyyeti: Cillevz ṣanevber-i kibārın ḥabbı olur yaᶜnī çam fustuḳunun üns̱āsı ve dişisi iki ḳısm olur, biri ṣaġīr ve biri kebīr olur; kebīrinin ḥabbına cillevz ıṭlāḳ olunur. Pes cillevzin ġıdāsı cevzden efḍal olur lākin inhiḍāmı ebṭaᵓdır, geç haḍm olur. Ve cillevz māī ve arḍī iki cevherden mürekkebdir ve havāiyyeti ḳalīledir. Ve lāyıḳ olur ki cillevz ḥaḳḳında kelām-ı tāmmı bābu'ṣ-ṣāddan ṣanevber māddesinde tekellüm eylediğimiz maḥallde ṭaleb oluna.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Cillevzin ṭabᶜı muᶜtedildir ve ḥarāret-i yesīresi vardır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Cillevz bedeni ġıdā-ı ḳavī ile taġdiye eder ve ġıdāsı ġalīẓ-i ġayr-i redī olur, emᶜāda olan ruṭūbāt-ı fāsideyi ıṣlāḥ eder ve haḍmı baṭīᵓdir. Ve mebrūdun cillevzi haḍmını ᶜasel ıṣlāḥ eder ve maḥrūrun haḍmını ṭaberzed yaᶜnī miᵓāt sükkeri ıṣlāḥ eder ve bunlar ile cillevzin ġıdāiyyetinin cevdeti ziyāde olur. Ve cillevz su içinde naḳᶜ olunsa ḥiddet-i ḥarāfeti ve lez̠ᶜi zāil olur ve ġāyet-i taġdiyeye ṣāir ve bāliġ olur ḥattā cillevz-i ṣaġīr olan ḥabb-ı ṣanevberin ġıdāiyyeti yok iken vech-i mez̠kūr üzere naḳᶜ olunsa o ṣaġīr ḥabb-ı ṣanevber-i menḳūᶜda ġayr-i devāī ceyyiden ġıdāiyyet ḥādis̱ olur. Ve bu z̠ikr olunan ṣıġār ṣanevber-i ṣıġārın ceyyididir, cemīᶜ-i büldānda mevcūddur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Bu devā evcāᶜ-ı mefāṣıl ve evcāᶜ-ı ẓahrı ve ᶜırḳ-ı nesāyı defᶜ eder ve istirḫāya nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Riyeyi cidden tenḳıye edip riyenin irinini ve ġalīẓ ḫılṭını riyeden iḫrāc eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bāhı tehyīc ve taḥrīk eder ḫuṣūṣan cillevz-i mürebbā ziyāde taḥrīk eder ve meṡānede olan ḳayḥ ve ḥaṣāta nefᶜi olur.

Fi's-Sümūmi: İncir ve ḫurmādan biri ile cillevz ᶜaḳreb sokan kimseye nefᶜi olur.

Cīmiyye Olan Edviyenin Yedincisi Cenṭiyānādır: جنطيانا

Fi'l-Māhiyyeti: Bu nebtin[153] köküne muttaṣıl ve ḳarīb olan yaprağı cevz yaprağına müşābihtir ve lisān-ı ḥamel yaprağına dahi müşābihtir yaᶜnī sinirli yaprağı gibidir ve levni kırmızıdır ve ortası müşerref ve ᶜālīdir ve sāḳı ecvef ve emlestir ve sāḳı parmak ġılaẓında olur ve ṭūlü iki ẕirāᶜ olur ve yaprakları biri birinden mütebāᶜid ve uzak olur ve mīvesi aḳmāᶜında ve filizlerinde olur ve kökü uzun olur, zerāvend köküne müşābih olur ve cibālde muẓıll yaᶜnī gölgeli yerlerde ve nedāvetli sulak yerlerde nābit olur. Ve baᶜḍılar dediler ki o nebte onun için cenṭiyānā tesmiye olundu ki o nebti evvelā taᶜarrüf edip ḫavāṣṣını istiḫrāc eyleyen kimsenin ismi Cenṭīn nām melik idi. Ve menābiti yüce dağ başlarında olur. Ondan ᶜuṣāre ittiḫāẕ olunur. Ve ᶜuṣāre ittiḫāẕının ṭarīḳi budur ki cenṭiyānā birkaç gün su içinde naḳᶜ olunur, beş güne varınca ḳadar su içinde terk olunur sonra ṭabḫ olunup taṣfiye ve tervīḳ olunur ve baᶜdehu ᶜasel gibi katı ve koyu olur, o vaḳt istiᶜmāl olunur.

Fi'l-İḫtiyārı: Ecvedi Rūmī olan cenṭiyānādır, Rūmīnin levni ḥumret-i şedīd ile aḥmer olur ve ṣalābet üzere olur. Ve o devā devā ḫaşeb ve ᶜurūḳtur, ġılaẓ-ı iṣbaᶜda olur ve iṣbaᶜdan kalın ve ince dahi olur ve sevāda māil aṣfer olur ve kesr olundukta meksiri ve kırılan maḥalli rīvend levnine ḳarīb olup ṣufret-i şedīde ile aṣfer olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ṡāliṡede ḥārr ve derece-i ṡāniyede yābis olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Teftīḥ ve ḳabḍı vardır ve kökün teftīḥi ve telṭīf ve cilāsı mübālaġa üzere olur.

Fi'z-Zīneti: Kökü behaḳı cālī olur ḫuṣūṣan kökün ẕikri sābıḳ olan ᶜuṣāresinin behaḳı cilāsı ziyāde olur.

153 "Cenṭiyānā" maᶜrūftur. İki ṣınf olur, biri Rūmī ve āḫeri Curmaḳānī olur. Ve muṭlaḳ ẕikr olunsa kökü murād olunur. Fārsīde kūşād derler, ᶜArabın ᶜAcemīsi bişilşeke derler.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Teʾekkülü olan cirāḥātı sağaltır ve ḳurūḥ-ı ḫabīs̱elere dahi bāʿis̱-i bürʾ ü ṣıḥḥat olur ḫuṣūṣan ʿuṣāresi bu fiʿli ziyāde işler.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Dolaşıp mültevī olan sinirlere şarāb ile iki dirhem miḳdārı cenṭiyānā şürb olunsa nāfiʿ olur. Ve mevḍiʿ-i ʿālīden düşen kimselere dahi bu devā nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Cenṭiyānādan leṭūḫ ittiḫāẕ olunup remedde istiʿmāl olunur.

Fī-Aʿḍāı'ṣ-Ṣadrı: İki dirhem miḳdārı ʿuṣāresi ẕātü'l-cenbe nāfiʿ ve ceyyid devādır.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Kebid ve ṭıḥāl süddelerini açar, müfettiḥtir; iki dirhem miḳdārını şarāb ile şürb eylemek kebid ve ṭıḥāl ağrılarına ve bürūdetlerine ve veremlerine nāfiʿ olur ve kökünü şürb etmek bāride olan miʿdeyi ıṣlāḥ eder.

Fī-Aʿḍāı' [159b] n-Nefḍi: Bevl ve ṭams̱ı idrār eder; şiyāfı gibi aṣlı dahi iḥtimāl olunur ve cenīni iḫrāc eder.

Fi's-Sümūmi: Lesʿa-i ʿaḳrebe bu devā cümle devālardan enfaʿ olur. İki dirhem miḳdārı şarāb ile cemīʿan hevāmmın lesʿalarına ve kelb-i kelibin ʿaḍḍasına ve cemīʿan yırtıcı ḥayvānātın ʿaḍḍalarına nāfiʿ olur.

Fi'l-Ebdāli: Cenṭiyānānın bedeli bir mis̱li ve nıṣf mis̱li esārūn veyāḫūd keber kökünün ḳuşūrundan cenṭiyānā vezninin nıṣfı olur.

Cīmiyye Olan Edviyenin Sekizincisi Cūr-ı Cendümdür: جور جندم

Vāvdan sonra rā-i mühmele ile ve cīm-i evvelin ḍammı ile gūr-ı gendüm lafẓından muʿarrebdir ḥattā bu edviyeye cūr-ı gendüm dahi tesmiye ederler.

Fi'l-Māhiyyeti: Baʿḍılar dediler ki bu devā şaʿīr-i rūmī dedikleri devādır. *Bu ẕikr olunan levḥa-i māhiyyet ancak nüsḫa-i sulṭāniyyede mesṭūrdur, āḫer nüsaḫta ẕikr olunmamıştır lākin müfredāt-ı sāirede yazılan budur ki cūr-ı cendüm şaḥmu'l-arḍ dedikleridir, Raḳḳa eṭrāfında ona ḫurʾ-ı ḥamām derler ve Endelüs'te türbetü'l-ʿasel derler ve baʿḍılar dahi muṭlaḳ türbe demekle bilirler. Ve o esāmīnin müsemmāsı muḥabbeb noḫūd ḳadar bir türbedir, sarıya māil ebyaḍdır. Ve cūr-ı cendümün bu maʿnāsı meşhūr olup beyāndan müstaġnī olduğundan ʿalā-mā fī-baʿḍı'n-nüsaḫ ġayr-i meşhūr*

olan bu maʿnāyı ṣīġa-i temrīḍ ile īrād edip maʿnā-yı meşhūru şöhretine bināen terk eyledi. Şaʿīr-i Rūmī ḫanderūstur ve ṭabīʿatı ḥarr ve berdde muʿtediledir, yübsü şedīd ve ʿaḳlı erüzzden yaʿnī pirinçten aḳvādır.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Būlus nām ḥakīm dedi ki cūr-ı cendümde ḳuvvet-i müberride vardır, ḥarāreti söndürür, ḳalīlen tecfīfi vardır.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Baʿḍılar dediler ki ḥayḍın nezfini keser.

Fi'z-Zīneti: Müsemmindir, semritir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Demregileri sağaltır.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bāhı tehyīc ve taḥrīk eder.

Cīmiyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Cevzü's-Servdir: جوز السرو

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maʿrūftur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ṭabīʿatı bārid-i yābistir. *Bu iki levḥa ancak nüsḫa-i sulṭāniyyede mesṭūrdur.*

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Fetḳ āfetine ḍımād olunur.

Fi'l-Evrāmı: Vereme ve ḍarbeye ḍımād olunur.

Cīmiyye Olan Edviyenin Onuncusu Ceblāhenktir: جيلاهنك

Ve ceblehenk ve celbehenk dahi derler.[154]

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā bir devādır ki onun fiʿli ḫarbaḳ fiʿline ḳarīb olur. Ve bir ḳavm bunun ḫilāfını dedi. *Nüsḫa-i sulṭāniyyede icmāl olunmuştur, ammā sāir nüsḫalarda yazılan budur:* Bir ḳavm dediler ki bu devā türbüd-i esvedin bezridir. İnteha'l-iḫtilāf. Ve celbehenk kökünün kabuğu türbüd-i aṣferdir, menbiti Ṣoġd'da olur. *Ṣoġd, Semerḳand'da bir mevḍīʿdir, ṣād ile ve sīn ile ikisi dahi lüġattir.* Velākin ceblāhenkin ceyyidi Hindī ceblāhenktir ve Hindīsi tūderīye müşābihtir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Eṭıbbādan baʿḍıları meflūca iki dirhem celbehenk saḳy ederlerdi ve baʿḍı kerre şifā olurdu.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Muḳayyiʾdir ve baʿḍı kerre ḳayʾın ḳuvveti ḥasebiyle ḳatl eder.

---

154 "Ceblāhenk" s̱emneşī bir nebāttır, sez̠āba benzer, derce-i s̱ālis̱enin āḫirinde ḥārr-ı yābistir, yübsü ḥarāretinden eḳalldir, ḥarāret ve lez̠ʿi eks̱erdir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bu devā müshil devādır, onun şerbeti nıṣf dirhem olur ve bir dirheminde münferiden istiʿmāl olunur ise ḫaṭar olur.

Fi's-Sümūmi: Ceblehenkte semmiyyet ḳuvveti vardır ḫuṣūṣan aṣferinde ve esvedinde semmiyyet ziyādedir.

Cīmiyye Olan Devānın On Birincisi Cevz-i Hindīdir: جوز هندي

Fi'l-Māhiyyeti: Cevz-i Hindī nārecīl dedikleri devādır. *Ṭabʿ ile olan nüsḫada* يجلب من الزنج *vāḳiʿ olmuştur, fe-teʾemmel.*[155] Cevz-i Hindīnin [ceyyidi] tāze ve ṭarī olup beyāḍı şedīd ve cevzinde olan suyu ʿaẕb olandır. Eger içinde su olmaz ise delālet eder ki o cevz ʿatīḳ ve eskidir ve vācib olur ki o cevzin lübbünün ḳışrı aḫẕ ve izāle oluna.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱āniyenin evvelinde ḥārr ve derece-i ūlāda yābistir, miḳdār-ı muʿteber ruṭūbet-i faḍliyyesi vardır belki cevz-i Hindīnin raṭbı yaʿnī ṭarīsi ve tāzesi derece-i ūlāda raṭbdır.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Dühn-i nārecīlin ʿatīḳi ẓahrda ve rükbelerde olan ağrılara nāfiʿdir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Cevz-i Hindī s̱aḳīldir lākin ġıdāsı ceyyid olur ve lübbünün ḳışrı haḍm olmaz, pes lübbü istiʿmāl olundukta üzerinden ḳışr aḫẕ ve izāle olunsun, maʿan tenāvül olunmasın. Ve vācib olur ki cevz-i Hindīnin üzerine ṭaʿām tenāvül olunmaya ve tenāvül olunmak iḳtiḍā eder ise baʿde-sāʿatin tenāvül eyleye. Ve dühn-i ṭarīsi yaʿnī cevz-i Hindīden istiḫrāc olunan dühnün tāzesinin keymūsu ve aḫlāṭı semnin yaʿnī saya yağının keymūsundan efḍaldir, miʿdede lüzūcet iḥdās̱ eylemez ve irḫāsı dahi olmaz.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bāhı ziyāde eder. Ve dühnü bevāsīre nāfiʿdir ḫuṣūṣan dühnünün ʿatīḳi ziyāde nāfiʿdir ve ḫuṣūṣan cevz-i Hindī dühnünden bir mis̱ḳāl ile bir mis̱ḳāl mişmiş dühnü şürb oluna, bāsūra ziyāde nefʿi olur. Ve cevz-i Hindīnin dühnünün ʿatīḳi ekl olunsa ḥabbu'l-ḳarʿı ve sāir kurtları ḳatl edip ishāl eder.

155 Cevz-i Hindī zenc diyārından meclūb olmak ḫilāf-ı ẓāhir olmakla fe-teʾemmel ile işāret olundu ki cāizdir ki o ağacın menbiti Hind'in zenc sınırında vāḳiʿ olup zencīler cevzini aḫẕ edip eṭrāfa ḥaml eyleyeler.

Cīmiyye Olan Edviyenin On İkincisi Cevzü'ṭ-Ṭarfādır: جوز الطرفا

Fi'l-Māhiyyeti: Cevzü'ṭ-ṭarfānın[156] māhiyyeti kezmāzektir *ve ona ḥab-bu'l-es̱l dahi derler, fī-zamāninā ʿaṭṭārlar ʿaẕbe derler diye yazılmıştır.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ḥarārette muʿtedil gibidir yāḫūd derece-i ūlānın evvelinde ḥārrdır ve tecfīfi derece-i ūlānın āḫirinde olur ve derece-i ūlānın fevḳinde olur. Bir ḳavm katında derece-i ūlāda bārid olur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳaṭʿ-ı nezfe devā-i ceyyiddir.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Diş ağrısı için sirke ile maḍmaḍa olunur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Baʿḍılar dediler ki cevz-i ṭarfā su ile ve sirke ile ṭabḫ olunsa ṭıḥālin ṣalābetine nāfiʿdir.

Cīmiyye Olan Edviyenin On Üçüncüsü Cüllenārdır: جلنار

Fi'l-Māhiyyeti: Maʿrūftur, berrī olan rummān-ı Fārsīnin ve rummān-ı Mıṣrīnin çiçeğine derler.[157] O çiçeğin baʿḍısı aḥmer olur ve kimis ebyaḍ olur. Ve cüllenārın ʿuṣāresi kendi ṭabʿında liḥyetü't-teys ʿuṣāresi ṭabʿı gibi olur. Ḳoles nām ṭabīb der ki cüllenārın ḳuvveti şaḥm-ı rummān ḳuvvetinde olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i ūlānın āḫirinde bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Muġarrīdir, cemīʿan seyelānı ḥabs ve menʿ eder, sevdāyı tevlīd eder.

Fi'z-Zīneti: Lis̱e-i dāmiyeye nāfiʿdir yaʿnī kanı akan diş etlerine nāfiʿdir, kanını ḥabs eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Cirāḥātı idmāl eder, keẕālik ʿatīḳ ḳurḥaları ve şicācı yaʿnī baş yarıklarını ve ʿuḳūru yaʿnī yırtıcı ḥayvānın ısırdığı ve ʿaḍḍ eylediği yaraları idmāl eder. *Ve baʿḍı nüsḫalarda "ʿuḳūr" dāl ile "ʿuḳūd" vāḳiʿ olmuştur, o nüsḫa ṣaḥīḥ olur ise ġudde mis̱ālinde bedende olan ʿuḳdeleri dahi idmāl eder demektir yaʿnī o ṣalābetli ʿuḳdeleri telyīn edip middesini cemʿ ve idmāl eder demek olur.* Ve cemīʿan bu idmāller cüllenār ẕerūr olunmakla olur.

---

156 "Cevzü'ṭ-ṭarfā" ṭarfā-i bostānī olan ılgun ağacıdır ve "es̱l" beyāḍ ılgundur; tercü-me-i *Ṣıḥāḥ*'ta bu vechle meẕkūrdur.

157 "Cüllenār" "gül-i enār"dan muʿarrebdir, nar çiçeğine derler. Baʿḍılar derler ki cüllenārdan ṭıbbda murād olunan yabanī narın çiçeğidir ki onun mīvesi olmaz.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Cüllenār fetḳ için lezūḳ ittiḫāẕ olunur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Ḥareket üzere olan dişleri şedd edip pekiştirir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi: Kan tükürmeği menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: ᶜAḳl eder, emᶜā ḳurḥalarından ve seyelān-ı raḥimden ve nezfinden nefᶜi olur.

Fi'l-Ebdāli: Cüllenārın bedeli cüft-i bellūṭ ve aḳmāᶜ-ı rummān olur.

Cīmiyye Olan Edviyenin On Dördüncüsü Cüft-āfrīddir: جفت افريد

Bu ism lüġat-i Fārsī [160a] üzeredir, ḫilḳatinde zevcdir, vitr değildir demektir.[158]

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devānın şekli ṣanevberīdir ve başında iki şevke ve diken gibi birer şeyᵓ vardır, biri birine ittiṣāl üzeredir. Ve baᶜḍılar dediler ki o şeyᵓ levze yaᶜnī bādeme müşābihtir ve baᶜḍı kerre münfetiḥ olup açılır.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Cidden bāhı ziyāde eder.

Cīmiyye Olan Edviyenin On Beşincisi Cibsīn Dedikleri Taştır: جبسين

Fi'l-Māhiyyeti: Cibsīn ḥacer-i caṣṣtır, ṣafāyiḥī olur yaᶜnī taḥta gibi yassı olur, ebyaḍ ve şeffāflı olur ve iḥrāḳ olunsa leṭāfeti dahi ziyāde olur.[159]

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Bārid-i yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Eṭıbbānın aḳvāli üzere muġarrīdir. Nezfi olan maḥallin eṭrāfına vaḍᶜ olunsa ḳabḍ eder, zīrā cibsīnde taġriye olduğundan mā-ᶜadā ḳuvve-i ilṣāḳ vardır ve lā-maḥāle onda lüzūcet ile ḳabḍ olur. İḥrāḳ olundukta leṭāfeti ziyāde olur ve tecfīfi dahi ziyāde olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Cibsīn ile cebhe ṭılā olunur veyāḫūd başa ġılāf kılınır yaᶜnī taḳye gibi cibsīn ile baş örtülür ve ruᶜāfı olan kimsenin ruᶜāfını ḳaṭᶜ eder. Keẕālik o ġılāf ve ṭılā caṣṣ ile olsa ruᶜāfı ḳaṭᶜ eder ḫuṣūṣan o ṭılāya ṭīn-i Ermenī ve ᶜades yaᶜnī mercimek ve ḳalīlü'l-miḳdār sirke ḫalṭ olunsa

158 "Cüft-āfrīd" ism-i Fārsīdir, çift yaratılmış demektir, s̱emneşī bir nebāttır, sāḳı vardır ve sāḳında ḳuḍbān-ı kes̱īresi vardır.

159 "Cibsīn" kireç taşı ki ona alçı derler. Muṣannifin kelāmından ẓāhir olan caṣṣ-ı ᶜāmm olur, cibsīn ḫāṣṣ olmaktır. Baᶜḍılar ᶜaks ederler ve cibsīni üç ḳısma taḳsīm ederler, biri caṣṣ ve biri isfīdāc-ı caṣṣāṣīn ve biri cibsīn-i aṣġardır derler.

ḳaṭᶜ-ı ruᶜāf fiᶜli ziyāde olur. *Ve ekṣer-i nüsaḫda* ولا سيما مع الطين الارمني والعدس وهيوفسطيداس بماء الاس وقليل خل *vāḳiᶜ olmuştur. Heyūfesṭīdās baᶜḍılara göre liḥyetü't-teystir ve baᶜḍı āḫer katında ṭurṣūṣ olur ki liḥyetü't-teysin taḥtında nābit olur ve liḥyetü't-teysin köküne muttaṣıl olur. Pes o nüsḫalara naẓaran ḳaṭᶜ-ı ruᶜāf için ittiḫāẕ olunan ṭılā ve ḍımādın aḫlāṭına ve eczāsına heyūfesṭīdās ile mersin suyu dahi ḫalṭ olunur.*

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Cibsīne taḥaccür eylemesin için beyāḍ-ı beyḍ yaᶜnī yumurta akı ḫalṭ olunup demevī remed için gözler üzere vaḍᶜ olunur.

Fi's-Sümūmi: Cibsīn sümūm-ı ḫānıḳa cümlesindendir, ekl eden kimseyi boğup helāk eder ve ḫanıḳta yaᶜnī boğmakta fiᶜli ġāyete bāliġdir.

Cīmiyye Olan Edviyenin On Altıncısı Caᶜdedir: جعده

Fi'l-Māhiyyeti: Baᶜḍılar dediler ki caᶜde şīḫten bir nevᶜdir.[160] *Tercüme-i Ṣıḥāḥ'ta Muḥammed el-Vānī der ki "Şīḫ şīnin kesri ile bir otun adıdır ki yavşan derler." İntehā.* Ve caᶜdede ḳalīlen ḥarāret ve ḥiddet vardır ve iki ḳısmdır: Ḳısm-ı evvel ṣaġīr olur yaᶜnī bir şibr miḳdārı nebtinin ḳāmeti olur ve ḳısm-ı s̱ānī kebīr olur. Ve ṣaġīr olan caᶜdede ḥiddet ve merāret ziyāde olur ve o ṣaġīr biraz ḳuḍbān ve dallardır ve çiçeği zeġabī ve ebyaḍ olup ṣufrete māildir, bir şibr ḳadar olur ve içi bezr ile doludur ve onun başı küre gibi değirmidir, beyāḍ kıl gibi onda bir şeyᵓ vardır, rāyiḥası s̱aḳīl ve ednā ṭayyib kokusu vardır. Ve kebīr ve aᶜẓam olan ḳısm aḍᶜaf olur lākin o ḳısm-ı kebīrde dahi merāret vardır ve ḥarāretün-mā dahi vardır. Ve cebelī diye meşhūr olan ḳısmı başka ḳısm değildir belki ṣaġīr dediğimiz ḳısmdır, cebelī olan ṣaġīr olur, bostānīsi kebīr olandır.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Caᶜdeden ḳısm-ı ṣaġīrin ṭabᶜı derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir ve kebīrinin ṭabᶜı derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Müfettiḥ ve mülaṭṭıftır ve ḫuṣūṣan bāṭında ve dāḫil-i bedende olan süddeleri teftīḥ eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Caᶜdenin tāzesi ve raṭbı tāze olan yaraları idmāl eder ve ḫuṣūṣan kebīri tāze ve ṭarī olan cirāḥātı ziyāde idmāl eder. *Nüsḫa-i sulṭāniyyede ve ḫuṣūṣan* وخصوصا الكبيرة ويابسه *vāḳiᶜ olmuştur yaᶜnī*

160 "Caᶜde" s̱emneşī bir nevᶜ ḥaşīşedir ki eṭıbbā arasında maᶜrūftur, dereler kenārında biter.

cirāḥat-i ṭariyyeyi caʿde-i kebīrin raṭbı ve yābisi idmāl eder demek olur. Ve caʿdenin yābisi ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eyi idmāl eder ḫuṣūṣan ṣaġīrin yübsü ve kurusu ziyāde idmāl eder.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Baş ağrısı iḥdās̱ eder.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Caʿde sirke ile ṭıḥāl veremine ve ṭıḥāl ṣalābetine ṭılā olunur ve miʿdeye muḍırr olur ve yereḳān-ı esvede menfaʿati olur ḫuṣūṣan caʿde-i kebīrin maṭbūḫu yereḳān-ı esvede ziyāde nāfiʿ olur ve istisḳādan dahi nefʿi olur. Cemīʿan caʿde yaʿnī kibār ve ṣıġārı ve cebelīsinin miʿdeye ḍararı olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Sidiği ve ḥayḍ kanını idrār eder ve ishāl dahi eder ve ḥabbu'l-ḳarʿ dedikleri kurttan nāfiʿ olur.

Fi'l-Ḥummayātı: Ḥummayāt-ı müzmineye nāfiʿdir.

Fi's-Sümūmi: ʿAḳreb sokana nāfiʿdir. Caʿde-i kebīrin ṭabīḫi hevāmm ve ḥaşerāt sokana nāfiʿdir, tedḫīn olunsa veyāḫūd o nebāt ferş olunsa o maḥallden hevāmmı defʿ eder.

Fi'l-Ebdāli: İḫrāc-ı dūd ve idrār-ı bevl ü ṭams̱ta caʿdenin bedeli bir vezni enār ağacının yaş kabuğu ve bir vezninin iki s̱ülüs̱ü selīḫa kabuğu olur.

Cīmiyye Olan Edviyenin On Yedincisi Cümmārdır: جمار

Muḥammed el-Vānī Tercüme-i Ṣıḥāḥ'ında der ki اَلْجُمَّارُ *[el-cummār] (cīm'in ḍammı ve mīm'in teşdīdi ile) şaḥm-ı ḥanẓal dedikleri nesnedir ki eṭıbbā katında maʿrūftur ve Ṣıḥāḥ'tan baʿḍı nüsḫalarda şaḥm-ı naḫl vāḳiʿ olmuştur, ṣavāba ḳarīb olan dahi budur. Ve o şaḥm şol nesnedir ki hurmā ağacının ucunda biter ki ona hurmā göbeği derler." İntehā.Ḳāmūs'ta dahi* شَحْمُ النَّخْلِ اَلْجُمَّارُ كَالْجَامُورِ *Ve bu maḳāmda murād her ḥālde şaḥmu'n-naḫldir, zīrā İbn Kütbī dahi der ki* هو الجزء الاعلى من عضو جرم النخلة يسمى قلب النخل وقلبها بالضم والفتح *İntehā.*

Fi'l-Māhiyyeti: Maʿrūftur.[161]

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱āniyede bārid ve derece-i ūlāda yābistir. *Ve baʿḍı nüsḫalarda "yābis fi'l-ūlā" bedeline "yābis fi'l-evveli" vāḳiʿ olmuştur yaʿnī derece-i s̱āniyenin cüzʾ-i evvelinde yābistir demek olur. Ammā müf-*

161 "Cümmār" rummān vezníndedir, āḫiri rā-i mühmeledir. Elsine-i nāsta ona ḫurmā ağacının beynisi derler, zīrā ḳaṭʿ olsa o ağaç kurur ve helāk olur, nitekim ḥayvānın beynisi iḫrāc olunsa helāk olduğu gibi.

redāt-ı İbn Kütbī'de "bāridün fī-āḫiri'd-dereceti'l-ūlā ve yābisün fī-vasaṭıhā" vāḳiᶜ olmuştur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Cümmār ḳābıḍdır.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ḫuşūnet-i ḥalḳtan nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: İshāl ve nezfi ḳabḍ ve menᶜ eder.

Fi's-Sümūmi: Arı soktuğu maḥalle cümmār ḍımād olunsa nefᶜi olur.

Cīmiyye Olan Edviyenin On Sekizincisi Cümmeyzdir: جميز

Ṣīġa-i taṣġīr üzere incire müşābih bir mīvedir.[162]

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs kitābında der ki cümmeyz büyük ağaçtır, incir ağacına benzer, cidden kes̱īr lebeni ve sütü vardır ve yaprağı tūt yaprağına benzer, beher sene üç kerre belki dört kerre mīve verir ve s̱emeri incīr s̱emeri gibi sāḳının ferᶜinden ḫurūc eylemez belki sāḳın kendiden çıkar ve s̱emeri yabanī incire benzer ve ficc olan incīrden tatlı olur ve bezrinin ḥacmi incir bezrinin ḥacmi miḳdārında olmaz. Ve cümmeyz ḥadīdden mütteḫaẕ kuş tırnağı gibi mişraṭ ile çizilmedikçe nuḍc bulmaz. Ve Ḳārs̱ā قارثا dedikleri bilādda cümmeyz çok nābit olur ve Rodods dedikleri maḥallde dahi kes̱īr olur. Ve mīvesi ile her vaḳtte intifāᶜ olunur.[163] Ve baᶜḍı nās cümmeyze sīḳūmūrūn tesmiye ederler, maᶜnāsı tīn-i eceff demektir. *Nüsḫa-i sulṭāniyyede "rīn-i eceff" bedeline "tīn-i aḥmer" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve ṭaᶜmı ḍaᶜīf olduğundan tīn-i eceff maᶜnāsına olan sīḳūmūrūn tesmiye olunmuştur eceff olan ġālib-i ḥālde ḳalīlü'ṭ-ṭaᶜm olduğundan. Aḳṭālā nāmında bir nevᶜ ağaç dahi vardır ki o ağacın yaprağı şeftali yaprağına benzer ve mīvesinin [160b] ḥacmi ve büyüklüğü iccāṣ ḥacmi ḳadar olur ve iccāṣtan tatlı olur ve sāir ḫuṣūṣta cemīᶜan cümmeyze benzer.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Baᶜḍılar dediler ki cümmeyz ḥārr-ı raṭbdır. *Nüsḫa-i sulṭāniyyede "bāridün raṭbun fī-mā yuḳālū Dīsḳūrīdūs" diye mesṭūrdur lākin İbn Kütbī "ve'n-nāḍıcu minhü ḥārrun yābisün fi'l-ūlā" diye ḳayd eylemiştir.*

---

162 "Cümmeyz" zā-i muᶜceme ile incir gibi bir yemiştir.

163 Ve *Ḳānūn*'un "Cümmeyz ile her vaḳtte intifāᶜ olunur" dediği baᶜḍı eṭıbbāyı redde işārettir, zīrā İsrāilī ve Temīmī ẕāhib oldular ki diyār-ı Fürs'te cümmeyz semmdir, ākilini helāk eder lākin İskenderiyye'de elma ve emrūd gibi ekl olunur. Lākin onların kelāmları Cālīnūs'un kelāmını sūʾ-i fehmden nāşīdir ve ġalaṭ eylemişlerdir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Baᶜḍılar dediler ki bu ağacın lebeni olur ve o leben mīve vermezden evvel istiḫrāc olunur ve ṭarīḳi budur ki ağacın taşra kabuğu raḍḍ olunup döğülür ve ezilir ve ondan ẓāhir olan ruṭūbeti bir ṣūfe ile cemᶜ olunup kurutulur ve ḳurṣ olunur ve o ḳurṣ cidden muḥallil ve müleyyin olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Dīsḳūrīdūs der ki cümmeyzin ġıdāiyyeti ḳalīl ve miᶜdeye ziyāde redīdir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Baᶜḍılar dediler ki bu ağacın sütü indimāli ᶜusretli olan cirāḥātı ilzāḳ ve idmāl eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Taḥallülü ᶜusretli olan veremleri dahi taḥlīl eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Baṭnı ishāl eder.

Fi'l-Ḥummayātı: Bu ağacın sütü ḳuşaᶜrīrete nāfiᶜ olur.

Fi's-Sümūmi: Hevāmmın soktuğu maḥalle cümmeyz ile mesḥ olunur.

Cīmiyye Olan Edviyenin On Dokuzuncusu Caṣṣtır: جص

Fi'l-Māhiyyeti: Caṣṣ cibsīn gibidir.

Cīmiyye Olan Edviyenin Yirmincisi Cild Yaᶜnī Deridir: جلد

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥayvānātın derileri maᶜrūftur.

Fi'l-İḫtiyārı: Cildin ḫayrlısı süt emen ṣaġīr ḥayvānların derileridir, raṭb olduğu ḥasebiyle efḍaldir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Cildin ġıdāiyyeti ḳalīl olur, o dahi lüzūcetli olur. Ve cildin aḥvāli ġıdāiyyette ekāriᶜin yaᶜnī paçanın aḥvāli gibi olur. Ve kaçan keçi derisinin nuḥātesi[164] ve kazıntısı seyelān-ı dem üzere vaḍᶜ olunsa demi ḥabs eder.

Fi'z-Zīneti: Efᶜīnin derisi iḥrāḳ olunup ḥurāḳası ile dāu's̱-s̱aᶜlebe ṭılā olunur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Baᶜḍılar dediler ki feres-i mā yaᶜnī su aygırının derisi bes̱re ve sivilci üzere vaḍᶜ olunsa o bes̱reyi tebdīd eder yaᶜnī paralar.

164 [Tercüme nüshalarda yanlış olarak balgam anlamına gelen "nuḫāme" yazılıdır, oysa Arapça nüshalarda deri kazıntısı anlamında "nuḥāte"dir, bu şekilde tashih edildi. Vakıa "kazıntı" kelimesi ipucudur.]

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Katır mis̱lli ḥayvānın derisi iḥrāḳ olunur ve remādı ḥarḳ-ı nāra ve ḥārre olan ḳurḥalara eger veremi olmaz ise vaḍᶜ olunur ve ẕikr olunan remād ayakta olup ḫuff-ı ḍayyiḳten ḥādis̱ olan saḥca dahi nāfiᶜ olur. [Ve uyluklarda olan saḥca ve bevāsīre dahi nāfiᶜ olur.] Ve koyunun derisi selḫ olunduğu sāᶜatte ḍarb-ı mübreḥ ile maḍrūb olan kimseye sarılsa āfetini ve ḍararını menᶜ eder; o vechle olan koyun derisi ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eye ve cerebe ve ākileye ṣāliḥ devā olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Kuşların kursağı içinde olan müstebṭın derisi ḫuṣūṣan ḫorūs ḥavāṣılı içinde olan deri kurutulduktan sonra saḥḳ olunup ṭılā ile yaᶜnī ḫamr-ı maṭbūḫ ile şürb olunsa miᶜde ağrısına nāfiᶜ olur.

Fi's-Sümūmi: Keçi derisi selḫ olduğu gibi efᶜīnin soktuğu maḥalle vaḍᶜ olunsa semmi cez̲b eder Ḳoles nām ṭabībin zuᶜmu üzere.

Cīmiyye Olan Edviyenin Yirmi Birincisi Cenāḥtır Yaᶜnī Ṭuyūrun Kanatlarıdır: جناح

Fi'l-Māhiyyeti: Kuşların kanatları meşhūrdur.

Fi'l-İḫtiyārı: Kanatların efḍali tavukların kanatlarıdır. Ve kazın kanadının haḍmı ve ġıdāsı ṣāliḥ olur. Ve sāir laḥmının haḍmı ṣāliḥ olmayıp ancak kanadı ṣāliḥ olduğu onun içindir ki kazın kanadında ḥareket-i riyāḍiyye çok olmakla lā-maḥāle kanat ḫafīf olur ve ḫafīf olan ġıdānın haḍmı ṣāliḥ olur. Ve kaz kanadında laḥm kes̱īr olup ve ḳalbe dahi ḳarīb olmakla ġıdāsı dahi kes̱īr olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Aḳvāl-i eṭıbbā üzere vereşān dedikleri kuşun kanadının rīşi ve yeleği nezᶜ olup kendi vezni ḳadar benc ile iḥrāḳ olunsa ve ḥurāḳaları saḥḳ olunup o mesḥūḳ milḥ gibi ḫubza katılsa o ḫubz boyunda ḥādis̱ olan sıracayı ve ḫanāzīri min-ġayri ḥadīdin taḥlīl eder ve baṭṭa ḥācet olmaz. *Muḥammed el-Vānī Tercüme-i Ṣıḥāḥ'ında der ki اَلْوَرَشَانُ [el-vereşān] (fet1ateynle) kumru dedikleri maᶜrūf kuş, سَاقُ حُرّ [sāḳu ḥurr] maᶜnāsına.*[165] *Ve fi'l-mes̱eli: "بِعِلَّةِ الْوَرَشَانِ يَأْكُلُ رُطَبَ الْمُشَانِ" Yaᶜnī "Kumru bahānesiyle ḫurmā ağacına çıkıp hurmā yer." Ve مُشَانٌ [muşān] mīm'in ḍammıyla ḫurmānın iyisine derler. İntehā. Ḳāmūs'ta der ki bu mes̱el o*

165 Kumrunun ṣavtı "sāḳun ḥurrun" ḥikāyesi olmakla o ism ile tesmiye olundu yāḫūd "ḥurr" kumrunun adıdır, "sāḳ" veled maᶜnāsınadır, "sāḳun ḥurrun" kumru yavrusu demektir.

kimse için ḍarb olunur ki o kimse işlediği işten murādı her ne ise onu iẓhār eylemez belki murādının ġayri bir āḫer iş murādı olmak üzere iẓhār eder, o mis̱lli kimseye بِعِلَّةِ الْوَرَشَانِ يَأْكُلُ رُطَبَ الْمُشَانِ *diye ḍarb-ı mes̱el olunur.* Keẕālik o mesḥūḳ ḥurāḳa etmek üzerine ekilse yine o boyunda ḥādis̱ olan sıracayı taḥlīl eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Baʿḍılar dediler ki ẕikr olunan ḫubz baṭnı ıṭlāḳ edip cidden ishāl eder.

Cīmiyye Olan Edviyenin Yirmi İkincisi Cāru'n-nehrdir: جار النهر

Fi'l-Māhiyyeti: Bir nevʿ nebāttır ki onun çiçeği nīlūfer çiçeğine benzer ve suya ġāiṣ olur yaʿnī o nebt su içindedir, sudan ḫāric olan maḥalli ḳalīldir. Ve bu nebātın ḳuvveti baṭbāṭın ḳuvvetine ḳarībdir.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Eṭıbbānın ḳavli üzere bārid-i ḳābıḍdır.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eye ve ḥikkeye ṣāliḥtir.

Cīmiyye Olan Edviyenin Yirmi Üçüncüsü Cerād Yaʿnī Çekirgedir: جراد

Fi'l-Māhiyyeti: Çekirgenin ecvedi semiz olup kanadı olmayanlardır.[166]

Fi'z-Zīneti: Baʿḍıların ḳavli üzere cerādın ayakları s̱üʾlūlü yaʿnī siğili ḳalʿ edip izāle eder.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Değirmi ve müstedīr olan çekirgelerden on iki çekirge aḫẕ olunup başı ve eṭrāfı koparılıp nezʿ olunur ve bāḳī cesedine āstan miḳdār-ı ḳalīl katılıp o ḥāl üzere şürb olunur ve istisḳāya nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Çekirge taḳṭīr-i bevlden nāfiʿ olur. Kaçan çekirge tebḫīr olunursa ʿusr-i bevlden nefʿi olur ve ḫuṣūṣan hatunlarda olan ʿusr-i bevle ziyāde nefʿi olur. Ve bevāsīr için dahi tebḫīr olunur.

Fi's-Sümūmi: Semiz olup kanadı olmayan çekirge kebāb olup ekl olunsa ʿaḳreb sokana nefʿi olur.

166 قال الاوزاعي كان ببيروت رجل يذكر انه رأى رجلا راكبا على جرادة وعليه خفان طويلان ويقول بيده هكذا فحيث ما اشار انساب الجراد الى ذلك الموضعفبلغنا ان ذلك ملك الجراد. تفسير وسيط. Yaʿnī Evzāʿī ḥikāye eder: Beyrūt'ta bir kimse naḳl edip dedi ki bir kimse gördüm ki çekirgeye binmiş idi ve çekirgenin ḳāmeti şu miḳdār idi diye elinde çizmeleri ile elin kaldırıp işāret eyledi ve o çekirge beyleri idi.

Cīmiyye Olan Edviyenin Yirmi Dördüncüsü Cem-siferem Yaʿnī Fesleğen Olur: جم سفرم

Fi'l-Māhiyyeti: Cem-siferemin ḳuvveti ʿineb-i s̱aʿleb ile olan şīḥ ḳuvvetine müşābihedir.[167]

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Müfettiḥtir ve bi'l-ḫāṣṣa nefḫ ve riyāḥı teskīn eder.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Miʿdede olan lüzūcetli ruṭūbātı taḥlīl eder ve ṣıbyānın miʿdelerine cidden nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Raḥimde olan riyāḥa nāfiʿdir.

Cīmiyye Olan Edviyenin Yirmi Beşincisi Cübn Yaʿnī Peynirdir: جبن

Fi'l-Māhiyyeti: Peynir baʿḍı kerre leben-i ḥalībden ittiḫāẕ olunur ve baʿḍı kerre dahi rāyibden ittiḫāẕ olunur ve rāyibden ittiḫāẕ olunan peynir eḳıṭ tesmiye olunur. *Eḳıṭ hemzenin fetḥi ve ḳāf'ın kesri ile keş dedikleri yoğurttan maṣnūʿ olur, Etrāk ṭaʿāmıdır.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Peynirin tāzesi derece-i s̱āniye[de] bārid-i raṭbdır ve tuzlusu ve eskisi ḥārr-ı yābistir. Ammā mā-ı cübnün būraḳıyyeti olmakla onda ḥarāret-i ḳalīle vardır ve būraḳıyyet dem ve ṣafrādan müstefāddır yaʿnī māu'l-cübn ittiḫāẕ olunan lebenin māddesinde olan dem-i evvel ve cüzʾ-i ṣafrādan bāḳıye ḥarāretün-mā vardır.

Fi'l-İḫtiyārı: Peynirin efḍali beyne'l-ʿulūket ve'l-heşāşet mütevassıṭ olandır yaʿnī sakız [161a] gibi lüzūcetli olmamakla teftīti ṣaʿb olmayıp ve keẕālik teftīti sühūleti dahi olmayıp beynehümāda mütevassıṭ olanlardır, zīrā külliyyen ʿulūke ve heşş olanlar redī ve muḍırr olur. Ve yine peynirin efḍali ṭaʿmı ʿadīm olan ve ṭaʿmı ḥalāvete ve leẕẕete māil olandır ve tuzu muʿtedil olandır ve vaḳt-i cüşāda yaʿnī geğirdiği vaḳtte o peynirin rīḥi zamān-ı kes̱īr bāḳī olmayanlardır yaʿnī peyniri yeyip zamān-ı kes̱īrden sonra geğirdikte rīḥi ẓāhir olur ise o peynir redī olur derler. Ve leben-i ḥāmiḍden mütteḫaẕ olan peynir peynirlerin efḍalidir. Ve mülaṭṭıf olan nesneleri peynir tenāvülünden sonra

---

167 "Cem-siferem", siprem ve siferem fesleğen maʿnāsınadır; Cem, Ḥaḍret-i Süleymān'ın ismidir. Cem-siferem, sulṭānu'r-reyāḥīn demektir. Ve fesleğenin ʿArabīsi ḍavmerāndır. Baʿḍılar ḍavmerān mīr-ʿāşıḳān dedikleri ota ıṭlāḳ eder lākin o ḳavl eṣaḥḥ değildir.

isti'māl eylemek peyniri ifsād edip şerrini ve maḍarratını ziyāde eder onun için ki mülaṭṭıfāt onu telṭīf edip mecārī-i ebdāna tenfīẕ eder ve onu a'ḍāya akıtır ve maḍarratı bi'l-cümle ebdāna sārī olur. Ve mülaṭṭıfāt ra'y eden keçi sütünün peyniri s̱īl ve cülbān ra'y eden keçi peynirinden efḍaldir. *"S̱īl" ayrık dedikleri nebttir ve "cülbān" ḥubūbāttan bir nev' ḥabbdır ki bir ṣınf burçak derler. Vankulu lüġatinde māşa müşābih bir ḥabbdır diye ẕikr eder.*

Fi'l-Ef'āli ve'l-Ḫavāṣṣı: Peynirde cilā vardır, tāzesi muġaddīdir ve müsemmindir, ākilini semritir. Tāze peynir tenāvülünden sonra 'asel tenāvül olunur. Ve peynirin 'atīḳi ḥārr ve cellā ve münaḳḳī olur ve mirārī olan ḫılṭı tevlīd eder. Ve memlūḥ olup lākin ġayr-i 'atīḳ olan peynir beynehümāda mütevassıṭ olur. Ve māu'l-cübn kilābı semritir, müsemminü'l-kilābdır ve onları muġaddīdir. Ve peynir aṣnāfından eḳıṭ tesmiye olunan ya'nī Türkīde keş dedikleri peynirde ḳuvvet-i muḥallile vardır, sāir aṣnāfından bu ḳuvvet ḥasebiyle mümtāzdır.

Fi'z-Zīneti: Sevdāyı tenḳıye eden edviye ile māu'l-cübn şürb olunsa kelefe nāfi' olur. Ve tāze peynir bir mis̱li olan ṭılā dedikleri şarāb ile nar kabuğu içinde s̱ülüs̱ü zāil olunca ḳadar ṭabḫ olunsa *ba'ḍı nüsḫaya göre nıṣfı zāil olunca ḳadar ṭabḫ olunsa* yüze 'ārıḍ olan teşennücü men' eder ve düzler. Ve tuzlu ve 'atīḳ olan peynir cidden hüzāl īcāb eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Tuzlu olmayıp tāze olan peynir cirāḥātı teverrümden men' eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Eski peynir ḳurūḥ-ı rediyyeye ve cirāḥāta ceyyid olur ve tāzesi cirāḥāt-ı ḫafīfe-i ṭariyyeye nāfi' olur. Bu bābda peynirin tāzesi ziyāde ḳavī olur, ẕikr olunan cirāḥātı teverrümden men' eder ḫuṣūṣan ki dülb ve ḥummāḍ-ı berrī yaprakları ile isti'māl oluna. *"Dülb" dālın ḍammı ve lāmın sükūnu ile çınar ağacıdır. "Ve "ḥummāḍ" ḥānın ḍammı ve mīmin teşdīdi ile kuzukulağıdır, Vankulu lüġatinde muṣarraḥtır.* Ve mā-ı cübn cereb için şürb olunur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Peynirin 'atīḳi zeyt ile veyāḫūd ḫınzīrin tuzlanmış paçasının suyu ile saḥḳ ve ḥall olunup mefāṣılında taḥaccür olan kimsenin mefāṣılına ḍımād olunsa ruṭūbet-i müteḥaccireyi bilā-eẕā kireç gibi iḫrāc eder. Eṭıbbānın aḳvāli üzere bu 'ilācın nef'i cidden 'aẓīm olur. *Ba'ḍı nüsḫada "ḫınzīr" bedeline "baḳar" vāḳi' olmuştur.*

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Tuzsuz peynir remede ve ṭarfeye ḍımād olunur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Cübn suda ṭabḫ olunup mürḍiᶜaya yaᶜnī dāyeye saḳy olunsa lebeni çoğalır.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Tuzlu peynir miᶜdeye redīdir, keẕālik tuzsuz olanlar dahi miᶜdeye redī olur lākin tuzlu peynirde dibāġat olur. Dīsḳūrīdūs der ki tāze peynir miᶜdeye ceyyid olur. Dīsḳūrīdūs'un bu kelāmında naẓar vardır yaᶜnī bu kelāmı biz teslim eylemeziz. Ve tāze peynirin tuzsuzu miᶜdeye ḳıyās ile ḍārr ile nāfiᶜ arasındadır. Ve tāze peynirin tuzsuzu haḍm ve istimrāda ve fem-i miᶜdeden inḥidārda ᶜatīḳten esraᶜdır. Ve keşin miᶜdeye ḍararı cübn-i müteᶜāreften eḳalldir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Böbreklerde ve mes̱ānede ḥaṣātı tevlīd eder ḫuṣūṣan tāze peynirin ẕikr olunan ᶜuḍvlarda ḥaṣātı tevlīdi eks̱er olur ve ḫuṣūṣan ebāzīr-i müneffiẕe ile ile tenāvül olunan peynirin tevlīdi mübālaġa ile eks̱erdir. Ve tuzsuz peynir ṭabīᶜatı telyīn eder ve māiyyeti ṣafrāyı ishāl eder ve būraḳıyyeti ḥasebiyle ᶜārıḍ olan cilāsı dahi ṣafrā ishāline muᶜīn olur ve ᶜasel ḫalṭ olunur ise ziyāde menfaᶜatli olur. Ve her devā ki keçi ve koyun sütlerinden ve cübnünden ittiḫāẕ olunup istiᶜmāl olunur, o devā emᶜā ḳurḥalarına nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan meşvīsi ziyāde nāfiᶜ olur ve ishāli dahi menᶜ eder. Ve baᶜḍı kerre o meşvī saḥḳ olunup mesḥūḳu dühn-i verd ile veyāḫūd zeyt ile iḥtiḳān olunur ve ḳıyām-ı aġrāstan nāfiᶜ olur. *"Ḳıyām-ı aġrās" zaḥīr-i kāẕibde bir āfettir ki bağarsık mesdūd olur ve süddeden aşağı olan maḥallerin ruṭūbeti eriyip akar ve tīz tīz memşāya ḳıyām eder ve ishāl ẓann olunup ḳābıḍ devālar ile muᶜālece olunup marīḍ helāk olur.*

Fi's-Sümūmi: Ẕikr olunur ki cübn fūẕenec-i cebelī ile sümūma ṭılā olunur.

Cīmiyye Olan Edviyenin Yirmi Altıncısı Cedvārdır: جدوار

Yaᶜnī o nebtin köküdür ki bīş ile maᶜan nābit olur ve bīşsiz dahi nābit olur.

Fi'l-Māhiyyeti: Cedvār ḳıṭᶜa ḳıṭᶜa olur, zerāvende benzer ve zerāvendden ince olur ve ḳuvveti dahi zerāvend ḳuvvetinde olur belki dahi efḍal ve aḳvā olur; bīş ile biter ve bīşi onun mücāvereti ḍaᶜīf eder. İbn Māserceveyh der ki cedvārın fiᶜli derūnec fiᶜli gibidir lākin derūnecden aḍᶜaf olur. Ṣāḥib-i

Ḳānūn der ki ben derim ki bu kelāmdan İbn Māserceveyh'in murādı ẓāhir-i kelāmı üzere cedvār derūnecden aḍʿaf olur demek ise benim maẓnūnum budur ki İbn Māserceveyh'in ẓannı sūʾ-i ẓann olur ve eger murādı ẓāhir-i ʿibāretinin ḫilāfı üzere olup derūnec cedvārdan aḍʿaf olur demek olur ise o kelāmı baʿīd olmaz. Benim ʿindimde taḥaḳḳuḳ eyleyen budur ki İbn Māserceveyh'in kendi tecribesi bu temyīze bāliġ oldu ve mevs̱ūḳ olan ṣudūrdan ve eimme-i ṭıbbdan rivāyeti yoktur, mücerred ẕikr eylediği kelām kendi tecribesinin muḳteḍāsıdır. Pes bundan aḳdem ẕikr olundu ki cedvār civārında nābit olan bīşi iḍʿāf eder ve kemāl-i ḳuvveti ve şiddet-i keyfiyyeti ve semmiyyeti olan bīşe ġālib ve ḳāhir olan cedvār ne keyfiyyette derūnecden ḍaʿīf olur.

Fi's-Sümūmi: Semm-i efʿīden ve bīşten ve bi'l-cümle sümūmdan nāfiʿ-dir.

Fi'l-Ebdāli: Cedvārın tiryāḳiyyette bedeli vezninin üç katı zürünbād olur.

Cīmiyye Olan Edviyenin Yirmi Yedincisi Cizrdir: جزر

Türkī lisān üzere havuç derler, cīmin kesri iledir, muʿarrebdir.

Fi'l-Māhiyyeti: Cizrin māhiyyeti maʿrūfedir. Ve büzūrundan ziyāde ḳavī olan berrī cizrin bezri ve toḫumudur. Dīsḳūrīdūs der ki havuç aṣnāfından bir ṣınfın varaḳı rāziyānec varaḳından aṣġar olur velākin rāziyānec ṣūretinde olur ve sāḳı bir şibre varınca ḳadar olur ve çiçeği aṣfer olur ve onun küzbere veyāḫūd şibt ṣavmaʿası gibi ṣavmaʿası olur. *"Ṣavmaʿa" o nesne[ye] derler ki ucu ince ola. Naṣārā evleri ve maʿbedleri eks̱erī çadır heyʾetinde olup başı sivri olduğundan ṣavmaʿa tesmiye olundu.* Ve onun s̱emere-i ebyaḍı olur ve o s̱emere ḥiddetli olur ve rīḥi ve maḍġı ṭayyib olur. Ve cizrin [161b] bu ṣınfı açıklık ve güneşli olup taşlık ve sengistān olan maḥallerde olur. Ve ikinci ṣınfı o cizrdir ki Rūmī kerefse benzer, ḥarāfetli ve muḥrıḳ olur, rāyiḥası ṭayyib olur. Ve üçüncü ṣınfı o cizrdir ki onun yaprakları küzbere yaprağı gibi olur ve çiçeği ebyaḍ olur, ṣavmaʿası ve s̱emeresi şibtī olur ve cevzin aḳmāʿı gibi onun dahi aḳmāʿı olur ve içi o büzūr ile maḥşüvve ve dolu olur ki heyʾette ve ḥiddette o büzūr kemmūna müşābih olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱āniyenin āḫirinde ḥārr ve derece-i ūlāda raṭb olur

Fi'l-Kurūḥı: Bezri ve varaḳı döğülüp ḳurūḥ-ı müteʾekkile üzerine konulsa nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ẕātü'l-cenbe ve müzmin olan öksürüğe nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Havucun haḍmı ʿusretli olur ve mürebbāsının haḍmı sühūletli olur ve istisḳāya nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Maġṣı teskīn eder ve ḫuṣūṣan yabanī havuç ki ona dūḳū derler, onun maġṣı teskīni ziyāde olur. Ve havuç bevli şedīden idrār eder ve ḫuṣūṣan berrī olan havuç ve ḫuṣūṣan berrī olan havucun toḫumu mübālaġa-i şedīde ile idrār eder; varaḳının dahi keẕālik idrārı şedīd olur. Ve havuç bāhı taḥrīk eder ḫuṣūṣan bostānī havucun bezri bāhı ziyāde taḥrīk eder, zīrā o bezrin nefḫi ziyāde olur ve nefḫ her ne miḳdār ziyāde olur ise bāh dahi o miḳdār ziyāde ḥareket eder, ammā berrī havucun bezri bostānī ḳadar nāfiḫ ve müheyyic-i bāh olmaz. Ve yabanī cizre müşābih bir nebt vardır ki ona şīşḳāḳul derler ve şeḳāḳul dahi derler ve baʿḍı eṭıbbā onu cizr-i berrī aṣnāfından ʿadd ederler. Onun cizr-i berrī olması ṣaḥīḥ olur ise cizr-i berrīnin o ṣınfının bāhı tehyīci ve taḥrīki cizr-i bostānīden ziyāde olur. Ve havucun ṭams̱ ve bevli idrārı olur ḫuṣūṣan o idrār berrīde ziyāde olur gerek şürben olsun ve gerek iḥtimālen olsun. Ve havucun bezri ve aṣlı ʿusr-i bevle nāfiʿ olur. *Ve ṭabʿ ile olan nüsḫalarda ve ġayride "li-ʿusri'l-bevli" bedeline "li-ʿusri'l-ḥabeli" vāḳiʿ olmuştur. Ve cizrin her ne ḳadar ḥabele iʿāneti var ise lākin "yenfaʿu li-ʿusri'l-ḥabeli" taʿbīri ḥaḳḳ taʿbīr değildir; nüsḫa-i sulṭāniyyede muḥarrer olan ʿibāret ṣaḥīḥa olmak fehm olunur.*

Cīmiyye Olan Edviyenin Yirmi Sekizincisi Circīrdir: جرجير

Circīr iki cīm-i meksūre arasında rā-i sākine ile Türkīde tere dedikleri baḳldır.

Fi'l-Māhiyyeti: İki ḳısmdır, biri berrī ve āḫeri bostānīdir. Circīrin toḫumu maṭbūḫātta ḫardal bedeline istiʿmāl olunur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Circīr derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i ūlāda yābistir ve tāzesinin ruṭūbeti vardır ve o ruṭūbet derece-i ūlāda olur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Circīrin nefḫ ve telyīni vardır.

Fi'z-Zīneti: Circīrin suyu merāre-i baḳar ile sağalan ḳurḥaların yerinde kalan bāḳī es̱erlere nāfiᶜ olur. Bezri veyāḫūd suyu nemeş ve kelefi ġasl eder ve giderir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Circīr ṣudāᶜ getirir ḫuṣūṣan yalnız ekl olunur ise ṣudāᶜ iḥdās̱ı ziyāde olur. Circīrin maḍarrat-ı ṣudāᶜını marul ve hindebā ve semiz ot defᶜ ve izāle eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi: Sütü idrār eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ġıdāyı haḍm eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Yabanī circīr bevli idrār eder ve bāhı taḥrīk eder ve inᶜāẓı olur ḫuṣūṣan bezrinde bu fiᶜller ziyāde olur.

Fi's-Sümūmi: Tere ekl olunup üzerine şarāb-ı reyḥānī şürb olunsa ibn ᶜursun ve sāirlerinin lesᶜasına ve ısırmasına nāfiᶜ olur.

Cīmiyye Olan Edviyenin Yirmi Dokuzuncusu Cāverstir: جاورس

İbn Kütbī der ki cāvers Fārsīden muᶜarrebdir, darı maᶜnāsınadır, aṣl-ı ᶜArabīsi duḫndur. Cāversten murād duḫnun ṣınf-ı vāḥididir ki o ṣınf ṣaġī-rü'l-ḥabb olur, levni aġber olur.

Fi'l-Māhiyyeti: Cāvers üç cinstir ve ḳuvvette erüzze yaᶜnī pirince müşābihtir lākin pirincin ġıdāiyyeti ziyāde olur. Ve cāvers cemīᶜ-i aḥvālinde duḫndan ḫayrlıdır lākin duḫnun ḳabḍı ziyāde olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Cāvers derece-i s̱āniyenin āḫirinde bārid-i yābistir. Ve baᶜḍı eṭıbbā dediler ki cāvers derece-i ūlāda ḥārrdır lākin ḳavl-i evvel eṣaḥḥtır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳabḍ ve tecfīfi vardır lākin leẕᶜi yoktur ve ağrıları teskīne cāvers kimād olunur. Ve cāvers tenāvül eden kimsede idrār olmasa o cāversten dem-i redī tevellüd eder. Ve cāversin ġıdāiyyeti sāir kendilerden ḫubz ittiḫāẕ olunan ḥubūbun ġıdāiyyetinden eḳall olur. Ve cāversin ġıdāsı ḳalīl ve lezic olur. Ve baᶜḍılarının zuᶜmu üzere cāverste leṭāfet olur lākin cāvers süt ile ṭabḫ olunur ise veyā semīdin nuḫālesi suyu ile ṭabḫ olunur ise cāversin ġıdāsı ceyyid olur ḫuṣūṣan saya yağı veyāḫūd tatlı bādem yağı ile ekl oluna.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Miᶜdede cāversin nefsi veyāḫūd ḫubzu ikisi dahi baṭīᵓ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Maġṣ için yaʿnī ince bağarsıklarda olan sancılar için cāvers ile kimād olunur. Ve cāversin idrārı dahi olur.

Cīmiyye Olan Edviyenin Otuzuncusu Cevz-i Māṡildir: جوز ماثل

Fi'l-Māhiyyeti: Cevz-i māṡil semm-i muḫaddirdir, cevze müşābihtir, üzerinde ġalīẓ ve ḳaṣīr dikenler vardır, cevzü'l-ḳayʾ gibidir ve ḥabbı ütrücc ḥabbı gibidir.[168]

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Taḫdīr eder.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Sübāt iḥdāṡ eder, dimāġa redīdir, bir dānıḳı müskirdir.

Fi's-Sümūmi: Ḳalbe düşman ve ʿadūdur, bir dirhemi semmdir.

Cīmiyye Olan Edviyenin Otuz Birincisi Cāsūstur: جاسوس

Fi'l-Māhiyyeti: Ẕikri sābık ceblāhenk tesmiye olunan devānın ḳuvvetine cāsūsun ḳuvveti ḳarībdir, pes bunun efʿāl ve ḫavāṣṣı ve menāfiʿi ceblāhenk bābında ṭaleb olunsun. Baʿḍılar dediler ki cāsūsun şerbet-i vāḥidesi nıṣf dirhem üzere, ziyāde olunmaz.

İşbu maḥallde faṣl-ı ṡāliṡ müntehī oldu.

Faṣl-ı Rābiʿ Ḥarf-i Dālda Olan Kelām-ı Müşebbaʿdır ve Bu Faṣlda Biz Yirmi Altı Devā Ẕikr Eyleriz İnşāallāhu Taʿālā

Dāliyye Olan Edviyenin Evvelkisi Dār-ı Ṣīnīdir: دار صيني

İbn Kütbī der ki bu lafẓın maʿnāsı şecerü'ṣ-Ṣīn demektir.[169]

Fi'l-Māhiyyeti: Dār-ı ṣīnīnin aṣnāf-ı keṡīresi vardır ve bulunduğu maḥallerde her ṣınfının başka başka ismi vardır. Ve ṣınfının biri ṣınf-ı

---

168 "Cevz-i māṡil" bunun şecerine şecer-i merḳad derler, bādincān ḳadar ḳāmeti ʿālī olur ve yaprağı bādincān yaprağı gibidir lākin ondan metīndir ve mufaṣṣalātta evṣāf-ı sāiresi ẕikr olunmuştur. Sehere mübtelā olup nevmden meʾyūs olanları münevvimdir, bir ismi dahi dehtūredir.

169 "Dār"ın şecer maʿnāsına olduğuna kütüb-i lüġatte müṣādif olunmamıştır lākin Baḥreyn'de bir maḥall vardır ki ona Dāreyn derler, onda bir sūḳ vardır, Hind'den misk getirenler o çārsūda beyʿ eder, onun için ʿaṭṭāra dāriyy derler. Baʿīd değildir ondan ism-i dār naḳl olunup baʿḍı muṭayyibāta dār ıṭlāḳ olunup dār-ı ṣīnī, dār-ı fülfül miṡlli tesmiyeler oluna Allāhu aʿlem.

ceyyiddir, levni sevāda nāẓırdır, cebelīdir ve ġalīẓdir. Ve bir ṣınfı dahi rıḫvdır, müntefiḫtir, münferikü'l-aṣldır yaᶜnī parçalanmış gelir, sāirleri gibi ḳalem-vārī ve uzun değildir. Ve bir ṣınfı dahi esved ve emles ve ᶜuḳdeleri ḳalīl olur. Ve bir ṣınfı dahi vardır ki rāyiḥası selīḫa rāyiḥasında olur ve ḫuḍrete nāẓırdır ve kabuğu selīḫa kabuğu gibi ḥamrādır ve bu nevᶜ dār-ı ṣīnīnin ḳuvveti bir zamān bāḳī olur ḫuṣūṣan ki daḳḳ olunup şarāb ile ḳurṣ oluna. Dīsḳūrīdūs der ki dār-ı ṣīnīnin baᶜḍısında ṭayyib rāyiḥa var iken dahi seẕāb rāyiḥasından yāḫūd ḳardemānā rāyiḥasından bir şey᾽ vardır ve onda ḥarāret ve lisānı leẕᶜ vardır ve ḥarāretli mülūḥattan bir şey᾽ dahi vardır, her kaçan ḥakk olunsa ve kazılsa serīᶜan münşeᶜiṡ olup dağılmaz ve kaçan kesr olunsa aᶜḍāsının aralarında ince toprak gibi nesneler olur ve o fütāt onun ḫalṭı ve ġaşşı olur ve bu vechle olmayanlar ḫāliṣ olur. Ve yine Dīsḳūrīdūs der ki dār-ı ṣīnīden bir nevᶜ vardır ki ona dār-ı ṣīnī-i kāẕib derler, onun rāyiḥası vardır ve ḫuşūnetli olur ve ḳuvveti ḍaᶜīfe olur. Ve bir ṣınfı dahi vardır ki ona ābḫī - آبخي derler, o ṣınfın manẓarı dār-ı ṣīnī manẓarına müşābih [162a] olur lākin onda rāyiḥa-i meẕmūme vü kerīhe olmakla farḳ olunur. Ammā ḳırfe demekle maᶜrūf olan dār-ı ṣīnīye aṣlında ve keṡret-i ᶜuḳadında müşābih olur, pes bu ḳırfe ḫaşebī bir dār-ı ṣīnīdir, ᶜīdānı ṭavīledir ve şedīden ḳavīdir ve ṭayyib rāyiḥası dār-ı ṣīnī rāyiḥasından eḳalldir. Ve baᶜḍı nās zuᶜm ederler ki ḳırfe dār-ı ṣīnī ecnāsından değildir ve ḳırfenin ṭabīᶜatı dār-ı ṣīnī ṭabīᶜatına muġāyirdir. Ve baᶜḍı kerre kāẕib olan dār-ı ṣīnden dühn ittiḫāẕ olunup ḥıfẓ olunur. *Ve bu levḥa-i māhiyyet ṭabᶜ ile olan nüsḫanın levḥasıdır, bāḳīlerde bu tafṣīl yoktur.*

<u>*Fi'l-İḫtiyārı:*</u> Ecvedi ṭayyibü'r-rāyiḥa olup meẕāḳında bilā-leẕᶜ ḥiddet olanlardır ve levni ṣırf olup yaᶜnī levni vāḥid olup mümtezic olmayanlardır. Ve Dīsḳūrīdūs der ki bu ṣınfın dahi ecvedi ḥadīṡ olup yaᶜnī tāze olup remādiyyet sevādına[170] ve ḥumrete māil olup emles ve aġṣānı müteḳārib ve daḳīḳ olanlardır ve ṭaᶜmında ḥalāvet ve mülūḥat ve leẕᶜ-i yesīr olup nehşi cidden olmayanlardır ve dār-ı ṣīnīnin cevdetine delālet eder rāyiḥası sāir revāyiḥe ġalebe edip onun rāyiḥası yanında sāir nesnelerin rāyiḥaları iḥsās olunmamak. Ve dār-ı ṣīnīnin redīsi ise āsiyye ve kündüriyye ve selīḫiyye

170 Yaᶜnī kül siyāhı gibi olan siyāha māil olup

ve zühūmiyye ve ebyaḍ-ı münferik ü müteşennic ve emles olup ḫaşinü'l-aṣl olanlardır. Ve dār-ı ṣīnīnin ḳuvveti ḥıfẓ olunur dār-ı ṣīnī daḳḳ olunup ḳurṣ olunmakla. Eger bu vechle ḥıfẓ olunmasa on beş seneden sonra ḳuvveti ḍaʿīfe olur ve dahi evvel-i ḍaʿīfe olur. Ve vācib olur ki aṣl-ı vāḥid üzere olanlar aḫẕ oluna, zīrā fütātı ve parçalanmışlarında ġaşş olur. Ve ecvedi o dār-ı ṣīnīdir ki rāyiḥası ḫayāşimi ve meşāmmı doldura ve kendiden dūn olanların rāyiḥasını iḥsās ve maʿrifetten māniʿ ola.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Dīsḳūrīdūs der ki bi'l-cümle dār-ı ṣīnī müfettiḥ ve müseḫḫindir, her ʿufūnete ṣāliḥ ve nāfiʿdir, leṭāfeti ġāyettedir ve cāẕib-dir ve ḳuvvet-i fāsideleri ıṣlāḥ eder ve ṣadīdiyye olan aḫlāṭ-ı fāsideyi ıṣlāḥ eder. Ve dühnü muḥallildir ve cidden ḥārrdır ve müẕībdir, ġalīẓ olan şeyʾ-leri eritir.

Fi'z-Zīneti: Kelefe ve ʿadesī olan nemeşe nāfiʿdir ve sirke ile büs̱ūr-ı lebeniyyeye nāfiʿdir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Demregilere ve ḳurūḥa nāfiʿdir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Dār-ı ṣīnīnin dühnünün raʿşeye nefʿi ʿacīb olur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Dühnü zükāma nāfiʿdir ve başta olan ağırlığa dahi nā-fiʿdir ve dimāġı tenḳıye eder ruṭūbātını taḥlīl eylediği ḥasebiyle. Ve o dühn kulak ağrılarını müsekkin olan edviyeden olur ve o edviyenin aḫlāṭına ve terkībine idḫāl olunur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Ġışāveden ve ẓulmet-i ʿayndan eklen ve kuḥlen nāfiʿ-dir ve gözde olan ruṭūbet-i ġalīẓayı giderir.

Fī-Aʿḍāı'ṣ-Ṣadrı: Müferriḥtir, öksürüğe nefʿi vardır, ṣadrı tenḳıye eder.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Kebidin süddelerini açar ve kebid ve miʿdeyi taḳviye eder ve miʿdenin ruṭūbātını tecfīf eder ve istisḳādan nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Evcāʿ-ı raḥimden ve böbrek ağrılarından ve evrāmın-dan nefʿi olur miḳdār-ı ḳalīl zeyt ile ve şemʿ ve yumurta sarısı ile ḳuvveti kesr olunduktan sonra, zīrā dār-ı ṣīnīnin ẕikr olunan eşyā ile ḳuvveti kesr olunmasa ẕikr olunan aʿḍāyı taṣlīb eder. Ve dār-ı ṣīnī bevl ve ṭams̱ı idrār eder ve cenīni isḳāṭ eder ve ḳardemānā ile dār-ı ṣīnīnin bevāsīrden nefʿi olur.

Fi'l-Ḥummayātı: Nāfiḍe nāfiʿdir ḫuṣūṣan dühnü ile aʿḍāya mesḥ olunsa ziyāde nāfiʿ olur.

Fi's-Sümūmi: Sümūm-ı hevāmmdan nāfiᶜ olur ve incir ile ᶜaḳreb sokana nefᶜi olur.

Fi'l-Ebdāli: Bedeli selīḫa kabuğu ki ḳābıḍ ola veyāḫūd dār-ı ṣīnīnin ikişer katı selīḫa ve übhül olur.

Dāliyye Olan Edviyenin İkincisi Derūnecdir: درونج

İbn Kütbī der ki derūnec bir nebttir ki onun varaḳı arḍa mülāṣıḳ olur ve lūf varaḳına müşābih olur ve ṣufrete māil ve zeġabī olur ve o yaprakların ortasından bir ḳaḍīb ḫurūc eder, iki ẕirāᶜ miḳdārı yāḫūd dahi ziyāde o ḳaḍībin ṭūlü olur ve o ḳaḍībin cevfi olur ve o ḳaḍībin aṣlı olur ve şekli ᶜaḳreb şekli gibi olur ve her sene o aṣlın baᶜḍısı helāk olup ve baᶜḍı āḫeri bāḳī kalır, pes o aṣlda beher sene kalan cüzᵓler birer ᶜaḳd olur ve bir aṣlda iki ᶜaḳd veyāḫūd üç ᶜaḳd bulunur. Ve İbn Kütbī'nin kelāmı ile temhīd olundu ise maᶜlūm ola ki ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:

Derūnec biraz ḳıṭᶜalardır ki onlar ḫaşebiyye olurlar yaᶜnī onlarda şeceriyyet vardır ve uṣūliyyet dahi vardır, kök gibidir ve o ḳıṭᶜaların miḳdārı aṣlda ve kökte olan ᶜuḳdelerin miḳdārı ḳadar olur ve aṣġar olur, bāṭını ebyaḍ ve ḫārici aġber olur ve ṣalābet ve rezānete māil olur yaᶜnī oldukça katı ve ağır olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Riyāḥı müfeşşīdir, yelleri dağıtır.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ḳalbi taḳviye eder ve ḫafaḳāna cidden nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Raḥimde olan yelleri dağıtır.

Fi's-Sümūmi: Sümūmdan nāfidir, ᶜaḳreb ve rüteylā sokanlara şürbü ve incir ile ḍımādı nāfiᶜdir.

Fi'l-Ebdāli: Bedeli bir mis̱li zürünbād ve ili s̱ülüs̱ü ḳaranfül olur.

Dāliyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Dār-ı Şīşeᶜāndır: دار شيشعان

İsm-i Fārsīdir ve ᶜArabīsi ḳunẕūl ve ᶜūdu'l-berḳ demekle maᶜrūftur.[171]

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki bu devāya nāsın baᶜḍısı fesaᶜsāḳın - فسعساقن tesmiye ederler ve Süryānīler vebāksebīn - وباكسبين tesmiye eder-

171 "Dār-ı şīşeᶜān" karaçalı dikeni gibidir.

ler ve ehl-i Fürs dār-ı şīşeᶜān tesmiye ederler. Bu devā bir şecerdir ki ġılẓati olur ve ġılẓati ḥasebiyle ḫuşūnetli yerlere duḫūl eder ve onda şevk-i kes̱īr olur ve ᶜaṭṭārlar onu edhānlarda istiᶜmāl ederler. *Ve baᶜḍı nüsḫalarda "ᶜaṭṭārūn onunla edhānlarını ḳabḍ ederler" diye vāḳiᶜ olmuştur yaᶜnī dār-ı şīşeᶜānın ṭabīᶜatı ḳābıḍdır, ḳābıḍ olmayan edhānda istiᶜmāl olunsa o edhānda ḳuvve-i ḳābıḍa iḥdās̱ eder demek olur.* Ve dār-ı şīşeᶜān o diyārda bulunur ki Ebṣūren - ابصورن diye tesmiye ederler ve Rūẕiyā - روذيا dedikleri bilādda dahi bulunur. Dār-ı şīşeᶜānın eczāsı müteşābih olmaz yaᶜnī cüzᵓlerinin biri birine muḫālif ṭabīᶜatları olur; ḳışrı yaᶜnī kabuğu ḥırrīf olur ve çiçeği ḥārr olur ve ᶜūdu ᶜafıṣ olur ve dār-ı şīşeᶜānda bürūdet dahi olur, mürekkebü'l-ḳuvādır ve ḥarāfeti ve ḳabḍı vardır, ḥarāfeti ḥasebiyle tesḫīn eder ve ḳabḍı ḥasebiyle tebrīd eder. Ve baᶜḍılar zuᶜm ederler ki dār-ı şīşeᶜān sünbül-i Hindīnin aṣlı ve köküdür velākin bu ḳavl s̱ābit değildir.

Fi'l-İḫtiyārı: Dār-ı şīşeᶜānın ceyyidi ve efḍali rezīn yaᶜnī ağır olup ve kabuğu izāle olunsa taḥtında olan cismin levni aḥmer olup firfīriyyete māil olanlardır ve ṭaᶜmı ve rāyiḥası aṭyeb olanlardır, ammā beyāḍ olup rāyiḥası olmayanlar redīdir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda ḥārr olur. Ve baᶜḍılar dediler ki derece-i s̱āniyenin āḫirinde s̱ālis̱eye varınca ḳadar yābistir ve baᶜḍı āḫer dediler ki derece-i s̱ālis̱enin evvelinde yābistir. Ve bu iki ḳavl her ne ḳdar min-ḥays̱ü'l-maᶜnā berāber ve mütesāvī ẓann olunur ise lākin iki taᶜbīr arasında farḳ vardır, taᶜbīr-i [162b] s̱ānīnin medlūlü olan yübs medlūl-i evvelden aḳvā olur. Ve baᶜḍı eṭıbbā dediler ki dār-ı şīşeᶜānın ṭabīᶜatı bāridedir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Taḥlīl ve ḳabḍı vardır, riyāḥı taḥlīl eder, seyelānātı ve nezfi ḥabs eder ve ᶜufūneti ıṣlāḥ eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Sāᶜiye ve müteᶜaffine olan ḳurḥalardan nefᶜi olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Bi'l-ḫāṣṣa istirḫā-i ᶜaṣabdan nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Burunda ẓuhūr eden netn ve fesāda nāfiᶜdir. Ve dār-ı şīşeᶜāndan fetīle ittiḫāẕ olunup burnun s̱uḳbelerine sokulur. Ve ṭabīḫi ile ḳulāᶜ için maḍmaḍa olunur ve o maḍmaḍanın ḥıfẓ-ı esnāna dahi nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Maṭbūḫunun suyu ṣadrdan nefs̱-i demi menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Miᶜde intifāḫına nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ṭabīḫi baṭnı ᶜaḳl eder ve bağarsıkların intifāḫına ve ᶜusr-i bevle nefᶜi olur. Ve dār-ı şīşeᶜān iḥtimāl olunur ise cenīni iḫrāc eder. Ve ᶜicān ve meẕākīrde olan sāᶜiye ve ṣalābetli ḳurḥa üzerlerine ekilip nefᶜi olur. *"ᶜİcān" ᶜaynın kesri ve cīm-i muᶜceme ile ḫuṣye ile dübürün arasında olan maḥalldir. "Meẕākīr" ālet-i cimāᶜ maᶜnāsına olan "ẕeker"in cemᶜidir; er maᶜnāsına olan "ẕeker"in cemᶜi "ẕükūr" gelir.*

Fi'l-Ebdāli: Dār-ı şīşeᶜānın bedeli s̱ülüs̱ān vezni ḫarnūb veyāḫūd yenbūt dedikleri s̱emeredir. *"Yenbūt" ḫarnūb-ı Maġribīdir ve baᶜḍılar katında ḫarnūbu'ş-şevktir.*

Dāliyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Dıbḳtır: دبق

Lisān-ı Türkī üzere ökse derler diye işāret olunmuştur. "Dıbḳ"ın maᶜnāyı lüġavīsi Vankulu'da ẕikr olunduğu üzere dālın kesri ve bānın sükūnu ile ġırā gibi bir yapışkan nesnedir ki onunla kuş avlarlar, ammā ᶜört-i eṭıbbāda dıbḳ bu meẕkūrdur.[172]

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maᶜrūfedir, *biraz aġṣāndır ki ẕikri ātī eşcārın sāḳında filiz gibi nābite olur; menbiti olan ağacın cinsi ve kendi filizi gibi değildir belki aġṣān-ı müctemiᶜadır ve sebaṭ olur, mevḍiᶜ-i vāḥidde müctemiᶜa olup aṣl-ı vāḥidden top top biter, her topu bir şecere-i ṣaġīre gibidir, yaprakları ṣıġār ve laṭīfe ve levninin ḫuḍreti ṣāfiye olur, rummān ve āsın yapraklarının ṣıġārına müşābih olur. Ve ṣāḥib-i Ḳānūn der ki* dıbḳın s̱emeresi siyāh noḫūd gibi olur, istidāresi ḫāliṣ ve tāmm değildir, müteġaṣṣın olur yaᶜnī dalları çok olur. *Ve baᶜḍı nüsḫalarda ḍād-ı muᶜceme ile "müteġaḍḍın" vāḳiᶜ olmuştur yaᶜnī büklümlü olur.* Ve münkesir olup lebeni yede bulaştıkta tutkal bulaşan yed gibi olup her ne aḫẕ ederse o meʾḫūẕa yedi lüṣūḳ edip yapışır. Ve maᶜdini yaᶜnī nābit olduğu maḥalli bellūṭ ve elma ve armut ağaçları olur. Ve dıbḳta māiyyet ve havāiyyet ḳuvvetleri olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Dıbḳın ceyyidi tāze olup emles olan ve bāṭını kürrās̱iyyü'l-levn ve ẓāhiri ṣırf yeşil olandır. Evvelā dıbḳ daḳḳ olunup ġasl olunur ve baᶜdehu ṭabḫ olunur.

---

172 "Dıbḳ" kökçe [ki] ağaçlar kuruyıcak biter, baᶜḍı yerlerde burç derler ki kuş bokundan olur, öksüt onun yemişinden olur, bu sebebden öksüte dahi dıbḳ derler. Ḥalīmī.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Süḫūneti ṭūl-i mekṡ ile ẓāhir olur yaʿnī bir ʿuḍva ṭılā olunsa zamān-ı ṭavīl o ʿuḍv üzere eğlenmedikçe ʿuḍvu tesḫīn eylemez; dıbḳ tesḫīnde ṡāfsiyā gibidir ve ṡāfsiyādan dahi aḍʿaftır. Ve dıbḳta ruṭūbet-i faḍliyye vardır ve ruṭūbeti naḍīc değildir. Ve dıbḳ derece-i ṡāliṡede ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Dıbḳ muḥallildir, ceẕbi ḳavī olmakla ʿumḳ-ı bedenden ruṭūbāt-ı ġalīẓayı ceẕb ve taḥlīl eder ve telyīn dahi eder. Ve baʿḍılar dediler ki ruṭūbāt-ı daḳīḳada dıbḳın fiʿli olmaz.

Fi'z-Zīneti: Ẕernīḫ ile maʿan aẓfār-ı rediyye üzere vaḍʿ olunsa aẓfārı ḳalʿ eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büṡūri: Bārid şişleri taḥlīl eder ḫuṣūṣan nūre ile taḳviye olunsa taḥlīli ziyāde olur, şerādan ve benātu'l-leyl dedikleri beṡrelerden nefʿi olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Eski yaraları ve redī cirāḥātı telyīn eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Dıbḳ bir miṡli rītiyānec ve bir miṡli şemʿle mefāṣılı telyīn eder.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Şemʿle ve rītiyānec ile dıbḳ terkīb olunsa kulak ardında ḥādiṡ olan bārid şişlere nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Nūre miṡlli dıbḳı taḳviye eden eşyāların baʿḍısı ile dıbḳ taḳviye olunsa ve o dıbḳ ṭıḥāl üzere vaḍʿ olunsa ṭıḥāli eritir.

Dāliyye Olan Edviyenin Beşincisi Dūddur: دود

Yaʿnī ṭıbbda menfaʿati olan kurtlardır ki o kurtlardan biri ḳırmız dedikleri kurttur.[173] "Ḳırmız" ism-i Rūmī veyāḫūd Türkīdir ve onun müsemmāsı fi'l-aṣl o menndir ki cıdar ve bellūṭ ağaçlarının yapraklarına gökten dāne dāne nāzil olur ve her dānesi evvel-i nüzūlünde mercimek ḳadar olur ve levni aḥmer ve şekli dūd şeklinde olur ve günden güne büyür, ġāyet-i ʿiẓamı noḫūd ʿiẓamına bālşiġ olur ve ḥumreti ziyāde olur, māh-ı eyāra bāliġ olunca ḳadar o ḥabblara ḳırmız tesmiye olunur, o ḥabblar māh-ı eyāra yaʿnī mayıs ayına bāliġ olmaksız cemʿ olunur ise ona dūdu'ṣ-ṣabbāġīn ve dūdu'l-ḳırmız derler. Ḥaḳḳında yazılan menfaʿat māh-ı eyārdan muḳaddem cemʿ olunan ḳırmızda olur, onunla ibrisīm boyarlar ve ʿatīḳinin boyası ḥadīṡinden ḳavī olur. Ve o menn terk olunup ağacından aḫẕ olunmasa ḥattā

173 "Dūd" kurt ve böcektir.

üzerinden māh-ı eyār mürūr eylese cānlanır ve kanatlanıp ṭayerān eder ve vaḳt-i ṭayerānında ṣībān gibi yaʿnī kehle yumurtası ve toḫumu gibi toḫum ilḳā eder ve bināen ʿaleyh ḳırmız ḳable nefḫi'r-rūḥ yumurta ecnāsından olmakla ekli ḥelāl olur diye fetvā verilir. Bu mez̠kūrlar ile temhīd olundu ise maʿlūm ola ki ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Dūdu'l-ḳırmız dūdu'ṣ-ṣabbāġīn dedikleri nesnedir ve onun ḳuvveti isfīdāc ḳuvveti gibidir lākin dūdu'l-ḳırmız isfīdācdan elṭaf ve aġvaṣ olur yaʿnī bāṭına duḫūlü ziyāde olur. Ve baʿḍılar dediler ki dūdu'l-ḳırmız eşyā-ı kes̠īreden ḥattā bellūṭtan dahi iltiḳāṭ ve aḫẕ olunur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Dūd-ı ḳırmızın ṭarīsi ve tāzesi müberriddir ve miḳdār-ı muʿteberīsi dahi vardır.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bilā-lez̠ʿ dūd-ı ḳırmız müceffiftir. Cālīnūs dedi ki dūd-ı ḳırmızda ḳabḍ-ı muʿtedil vardır.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: ʿAṣab cirāḥātı için dūdu'l-ḳırmız saḥḳ olunup şarāb ile istiʿmāl olunsa veyāḫūd ḫall ve ʿasel ile istiʿmāl olunsa nāfiʿ olur. Baʿḍılar dediler ki su destīsinin altında bulunup ayakları çok olan kurtlardan bir mis̠ḳāl şürb olunsa veremli olan teşennüc ve küzāzı sağaltır. *Ve baʿḍı nüsḫalarda "müverrimīn" bedeline "müz̠īyyīn" vāḳiʿ olmuştur.*

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Henüz z̠ikr olunan kes̠īrü'l-ercül dūd-ı cirārı[174] nar kabuğu ile ve gül yağı ile saḥḳ olunup ağrıyan kulağa damlatılsa ağrısını teskīn eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi: O kırmızı kurt ki destī altında bulunur ve ayakları çok olur ve yürüdükte çöreklenip müstedīr ve değirmi olur, o kurt bal ile teḥannük olunsa yaʿnī ḥanekine vaḍʿ olunsa ḫunāḳlardan nefʿi olur, kez̠ālik ekl dahi olunsa ḫunāḳlara nefʿi olur ve rebve ve nefes-i intiṣāba dahi nefʿi olur. Ve bu mez̠kūrları baʿḍı eṭıbbā iddiʿā ederler.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Z̠ikr olunan cirārı ve kes̠īrü'l-ercül olan dūd şarāb ile şürb olunsa yereḳāna nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Küpler ve destīler taḥtında bulunan dūd-ı kes̠īrü'l-ercül şarāb ile şürb olunsa ʿusr-i bevle devā-i [163a] ceyyid olur.

---

174 [Büyük su testisi anlamına gelen "cirār"ı Ragıp Paşa nüshası ısrarla "cürrār" harekesiyle verir!]

Fi's-Sümūmi: Dūdu'l-baḳl zeyt ile saḥḳ olunup hevāmmın soktuğu maḥalle mesḥ olunsa menfaᶜati olur. *Ḳānūn'un ẕikr eylediği dūdu'l-baḳl bir nevᶜ kurttur ki meʾkūl olan sebzelerde bulunur, yeşil olur, karnı altında bedeninden ḫāric eczāsı olur, o eczālar ayağı gibidir ve çoktur, o ḳurdun ṭabᶜı bārid-i yābistir ve tāze iken raṭbdır ve o kurt zeyt ile ḥall olunsa ve hevāmmın soktuğu maḥalle sürülse nefᶜi olur ve semm saḳy olunan kimseye dahi nefᶜi olur, mücerrebdir.*

Dāliyye Olan Edviyenin Altıncısı Dādī Dedikleri Devādır: دادي

Fi'l-Māhiyyeti: Dādī lüġat-i Fārsīdir, arpa gibi bir nevᶜ ḥabbdır, onda ḥumretün-mā vardır, çiçeği düknete māildir,[175] ince ve uzun olur ve o çiçek acı olur.[176]

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: İbn Māseveyh der ki ṭabᶜı bāriddir lākin ṣaḥīḥ budur ki dādīnin ṭabᶜı ḥarārete māildir ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳābıḍdır ve ᶜaḳlı vardır ve nebīẕ-i temre katılsa ḳabḍı ḥasebiyle nebīẕi ḥumūḍattan menᶜ eder ve ekşitmez.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Telyīni vardır, ṣalābāta ceyyiddir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Seder iḥdās̱ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: ᶜAḳlı vardır, maḳᶜade vecaᶜlarına ve istirḫāsına mā-ı ṭabīḫinde cülūsun nefᶜi olur. İki dirhem miḳdārı dādī lett olunup istifāf olunsa yaᶜnī sefūf-ı sāire gibi tenāvül olunsa bāsūra nefᶜi olur.

Fi's-Sümūmi: Sümūma nefᶜi vardır.

Fi'l-Ebdāli: Ṣalābātı taḥlīlde bedeli vezninin iki s̱ülüs̱ü bādem ve nıṣf vezni übhül olur lākin gebe hatunlara übhül verilmek cāiz olmaz.

Dāliyye Olan Edviyenin Yedincisi Düyük ve Dücücdür Yaᶜnī Ḫorūslar ve Tavuklardır: ديك، دجج

Fi'l-Māhiyyeti: Ḫorūs ve tavuk māhiyyetleri maᶜrūfedir.[177] Ve yaşlı ḫorūsun ḫavāṣṣı vardır, biz onları ẕikr eyleriz: Yaşlı ḫorūsun ṭabīḫinin

175 Yaᶜnī toprak rengine māildir.
176 "Dādī" arpaya müşābih bir ḥabbedir.
177 "Düyük" "dīk"in cemᶜidir, ḫorūs maᶜnāsınadır; "dücüc" "decāce"nin cemᶜidir, decāce tavuk maᶜnāsınadır.

ṭarīḳini Cālīnūs ẕikr edip dedi ki yaşlı ḫorūs ʿalef ile iġdā olunur ve besiye konulur, o miḳdār semritilir ki ḥareketinde düşer ve kalkar, bir düzüye yürümeğe ḳādir olmaz ve baʿdehu ẕebḥ olunup baṭnında olan eskāṭı iḫrāc olunur ve baṭnı tuz ile doldurulup dikilir ve yirmi ḳısṭ su ile ṭabḫ olunur ve üç ḳūṭūlī su kalınca ḳadar kaynatılır ve mevḍiʿ-i vāḥidde o üç ḳūṭūlū su içilir. Bu ṭarīḳ Cālīnūs'un beyān eylediği ṭarīḳtir, inşāallāhu taʿālā muʿālecātta meraḳa-i dīk geldikçe bu miḳdār üzere bizim dahi ziyādemiz maḥall-be-maḥall ẕikr olunur.

Fi'l-İḫtiyārı: Rūfus der ki ḫorūsun ecvedi ṣaʿḳa ve ṣayḥa eylemek mertebesine varmayanlardır ve tavuğun ecvedi henüz yumurtaya başlamayandır, zamānı bu miḳdārdan ziyāde olan ḫorūs ve tavuk redīdir.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ferārīcin şaḥmı decāc-ı kebīrin şaḥmından ḥarāretlidir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḫorūsun ḫaṣīsinin laḥmı maḥmūd ve haḍmı serīʿdir.

Fī-Aʿḍāı'l-Mefāṣılı: Düyūkun ẕikr olunan meraḳası raʿşeye ve vecaʿ-ı mefāṣıla muvāfıḳ olur ve vācib olur ki bu emrāḍlar için meraḳası istiʿmāl olunan dīk-i herim besfāyec ve şibt ve milḥ ile yirmi ḳūṭūlī su içinde sunun s̱ülüs̱ü veyāḫūd rubuʿu kalınca ḳadar ṭabḫ oluna.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Fetā ve genç olan tavuk eti ʿaḳlı ziyāde eder. Ve tavuk beynisi nezf-i ruʿāfı ḥabs ve menʿ eder eger o nezf dimāġın ḥicāblarına ʿārıḍ olur ise.

Fī-Aʿḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ẕikr olunan meraḳa-i dīk rebve nāfiʿdir. Ve decācın laḥmı ṣavtı taṣfiye eder. Dīk-i herimin meraḳası şibt ve ḳırṭım ile ẕikr olunan menāfiʿi cāmiʿdir. Ve ferārīcin isfīdbācı iltihāb-ı miʿdeyi teskīn eder.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Meraḳa-i dīk rīḥten ʿārıḍ olan miʿde vecaʿına nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Dīk-i herimin meraḳası besbāyec ve şibt ile ḳūlınca cidden nāfiʿdir. Genç tavuk eti menīyi ziyāde eder. Ve vaṣfı ẕikr olunan ḫorūs meraḳası besfāyec ile sevdāyı ishāl eder ve ḳırṭım ile şürb olunur ise balġamı ishāl eder. Ve o meraḳa edviye-i ḳābıḍa ile maʿan ṭabḫ olunup saḥc için istiʿmāl olunur. Ve süt ile ṭabḫ olunup mes̱āne ḳurḥaları için istiʿmāl olunur.

Fi's-Sümūmi: Tavuk veyāḫūd ḫorūs ḳalbi ṭarafından şaḳḳ olunup hevāmm soktuğu maḥallin üzerine vaḍʿ olunsa sāʿaten-fe-sāʿaten biri gi-

derilip bir ġayrisi dahi vaḍʿ olunsa semmin füşüvvünden ve aʿḍāya neşr ve sirāyetinden menʿ eder. Ve semm saḳy olunan kimseye düyūkun ve dücücün ṭabīẖi şibt ve milḥ ile ḥasv olunsa yaʿnī bulamaç ittiẖāẕ olunup yedirilse kusturur, semmi iẖrāc edip cidden nāfiʿ olur.

Dāliyye Olan Edviyenin Sekizincisi Dimāġdır: دماغ

Fi'l-Māhiyyeti: Dimāġdan murād olunan ḥayvānātın beynisidir ve beyni maʿrūftur.

Fi'l-İẖtiyārı: Beynilerin efḍali kuşların beynisidir ẖuṣūṣan cebelī olan kuşların dimāġı ziyāde efḍaldir, ammā dört ayaklı enʿāmın edmiġası içinde efḍal olan kuzu dimāġıdır sonra efḍal olan buzağı dimāġıdır.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Dimāġ bārid-i raṭbdır.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Dimāġ balġam ve aẖlāṭ-ı ġalīẓayı tevlīd eder.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Mebdeʾi dimāġın ḥicābı olan ruʿāfa ve burun kanına tavuk dimāġı nāfiʿdir. Ve devenin dimāġı kurutulup ẖamr sirkesi ile ṣarʿı olan kimseye saḳy olunsa nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Dimāġ haḍm olduğu zamān muġaṯṯī olur, gönlü döndürür, şehveti izāle edip giderir ve vācib olur ki dimāġ ebāzīr ile ekl oluna. Ve kaçan ṭaʿām üzere ḳayʾ murād olunsa ṭaʿām eklinden sonra dimāġ ekl olunur, lā-maḥāle kusturur. Ve dimāġın haḍmı baṭīʾdir, miʿdeyi telṭīẖ eder yaʿnī miʿdeye suvaşır.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Baṭnı telyīn eder. Ördeğin beyni maḳʿade şişlerinin edviyesindendir.

Fi's-Sümūmi: Sümūm saḳy olunan kimselere edmiġa ṣāliḥ olur ve ḥayvānāt semmine dahi edmiġa tenāvülü devā-i ṣāliḥtir.

Dāliyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Dülbdür: دلب

Vankulu lüġatinde der ki اَلدُّلْبُ [ed-dulb] (dālın ḍammı ve lāmın sükūnuyla) çınar ağacı; vāhidi "dulbe" gelir.

Fi'l-Māhiyyeti: Şecere-i maʿrūfedir.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ḳışrı ve cevzi şedīdü'l-yübstür. Ve dülb derece-i ūlāda bāriddir ve kabuğu ve mīvesinin cilāsı ve tecfīfi şedīddir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḫanāfis[178] dülbün varaḳından ve mīvesinden ve kabuğundan helāk olur ve şedīdü't-tecfīftir. Ve yaprağı üzerinde bulunan ġubār ḥavāssa ve ġayriye redīdir ve müceffiftir.

Fi'z-Zīneti: Dülbün kabuğunda cilā ve tecfīf ḳuvvesi vardır; baᶜḍı kerre baraṣa ve behaḳa dahi nefᶜi olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Yaprağı balġamī şişlere ve mefāṣıl ve rükbe şişlerine nāfiᶜdir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Dülbün remādı taḳaşşür eden ᶜuḍva vaḍᶜ olunur ve tevessuḫ eden cirāḥāt üzere dahi vaḍᶜ olunur ve sirke ile ṭabḫ olunan kabuğu āteş yaktığı yere nefᶜi olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Dülbün varaḳı ve yaprağı mefāṣıl ağrılarına ve ḥarāretli şişlerine ve ḫuṣūṣan dizlerde ḥarāretli şişlere nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Dülbün kabuğu sirke ile ṭabḫ olunsa diş ağrılarına nāfiᶜ olur ve devā-i ceyyid olur. Ve dülbün ġubārı semᶜe ve bi'l-cümle üẕünün aḥvāl-i sāiresine redī olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Yaprağının ġubārı göze muḍırr olur lākin yaprağı tāze iken ġasl olunup ṭabḫ olunsa göze ḍımād olunsa nevāzili göze nüzūlden ḥabs eder ve nāzil olanları [163b] heyecāndan menᶜ eder ve remedi menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Dülbün ġubārı riyeye ve ṣavta muḍırr olur.

Fi's-Sümūmi: Dülbün s̱emeresi ṭarī ve tāze iken şarāb ile nehş-i hevāmma nāfiᶜdir ve cevzi şaḥm ile nehşe ve ᶜaḍḍaya ḍımād olur. Ve ḳarīben ẕikr olundu ki dülb ḫanāfise semm olur; ḫanāfis, varaḳından ve kabuğundan ölür ve helāk olur.

Dāliyye Olan Edviyenin Onuncusu Diflādır: دفلي

Vankulu lüġatinde der ki اَلدِّفْلَى [ed-diflā] (dāl'ın kesri ve fā'nın sükūnu ve elifin ḳaṣrı ile) bir acı ottur. Ve sāhib-i Muhez̲z̲eb دِفْلَى [diflā] ağu ağacı demekle maᶜrūf ağaçtır demiş. Baᶜḍılar elifi teʾnīs̱ için kılıp tenvīn idḫāl eylemez ve baᶜḍılar elifi ilḥāḳ için kılıp tenvīn idḫāl eder. İntehā mülaḫḫaṣan. Ve Ḳāmūs'ta der ki ذِكْرَى [ẕikrā] vezni üzeredir, o bir nevᶜ acı otun ismidir ki o ota Fārsī'de ona ḫar-zehre derler, ḳattāldir, çiçeği sarı gül gibidir,

178 "Ḫanāfis" "ḫunfese"nin cemᶜidir, donuzlan böceğine derler.

mīvesi ḫarnūb gibidir, ḥikkeye ve cerebe ṭılā olunsa nāfiᶜdir ve rükbe ve ẓahr ağrılarına ḍımādı nāfiᶜdir. Ve diflā ġasl ve inḳā olunduktan sonra ṭabḫ olunup ṭabīḫi bir mevḍiᶜe saçılsa o mevḍiᶜden berāġīs̱i ve araḍa dedikleri böceği ṭard ve menᶜ eder. İntehā. Ve ağaç olmayıp bu maḥallde ẕikr olunan ot murād olduğuna İbn Kütbī'nin kelāmında taṣrīḥ vardır ve keẕālik Ḳānūn'un kelāmında dahi işāret vardır.

Fi'l-Māhiyyeti: Diflā[179] iki türlüdür, biri berrī ve āḫeri nehrīdir. Berrīnin varaḳı semiz ot varaḳı gibidir belki semiz ot varaḳından dahi incedir ve yaprakları yer yüzüne döşenmiştir ve varaḳı katında şevk ve diken vardır ve ḫarābātta nābit olur. Ve nehrī diflā ırmak kenārlarında nābit olur ve aġṣānı yerden yukarı nühūḍ edip kalkar ve dikeni ḫafī olur ve yaprağı söğüt ağacı yaprağı gibi ve tatlı bādem yaprağı gibi enli olur ve ṭaᶜmı cidden acı olur ve o nebtin sāḳının aᶜlāsı esfelinden aġlaẓ olur ve çiçeği verd-i aḥmer gibi olur, cidden aḥsendir ve üzerinde tüyler ve şaᶜrlar gibi müctemiᶜa şeyᵓler olur ve s̱emeresi ṣulbe ve müfettiḥa olur ve içinde ṣūf gibi ḥaşvı olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Cidden muḥallildir, ṭabīḫi bir odaya reşş olunsa berāġīs̱i ve araḍayı ḳatl eder. *"Araḍa" ağaç kurduna derler.*

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Diflānın varaḳı katı olan şişlerin üzerlerine vaḍᶜ olunur ve menfaᶜat-i ᶜuẓmāsı olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Diflā ḥikke ve cerebe ve taḳaşşüre nāfiᶜdir ḫuṣūṣan yaprağının ᶜuṣāresi ziyāde nāfiᶜdir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Arkada olan eski ağrılara ve diz ağrısına nāfiᶜdir ḍımād olunur ise.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Çiçeği muᶜaṭṭıstır, aksırtır.

Fi's-Sümūmi: Diflā semmdir. Ve baᶜḍı kerre diflā şarāb ile ḫalṭ olunup hevāmm sokan kimseye saḳy olunur ve menfaᶜati olur. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki ben derim ki diflāyı saḳyında ḫaṭar vardır, zīrā diflānın kendi ve zehri insāna ve devābba ve kilāba semmdir lākin baᶜḍıların ẕāhib oldukları üzere seẕāb ile maṭbūḫ olan şarāb ile şürb olunan diflānın semmiyyeti olmayıp maḍarratı dahi olmaz.

---

179 "Diflā" acı ottur, ağu otu dahi derler.

Dāliyye Olan Edviyenin On Birincisi Dār-ı Fülfüldür: دار فلفل

Fi'l-Māhiyyeti: Dār-ı fülfül ṣaġīr şeyʾlerdir ki enāmil gibi yaʿnī parmaklar eṭrāfı gibi olur ve söğüt ağacından dökülen söğüt çiçeği gibi olur lākin ondan küçüktür. Ve dār-ı fülfül mütelezziz ve ṣulb yaʿnī sıkı ve katı olur ve ṭaʿmı ḥiddette fülfül ṭaʿmına ḳarīb olur. İşbu dār-ı fülfül fülfül ağacının ibtidā meyvesi olur, ağacından dār-ı fülfül tesāḳuṭ eyledikten sonra o ağacın ikinci mīvesi maʿrūf olan fülfül olur. Ve dār-ı fülfül s̱emere-i ūlā olmakla erṭab olup teʾekkül eder ve evvel-i ẕevḳte leẕʿi olmaz.

Fi'l-İḫtiyārı: Dār-ı fülfülün ceyyidi ʿameli olmayandır ve ṭūl-i nehār mā-ı fātir içinde meks̱ olunsa ḥall olmayıp ḥāli üzere bāḳī kalandır ve ṭaʿmında fülfüle müşābih olandır.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Muḥallildir, emrāḍ-ı bārideyi izāle eder.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Dār-ı fülfül keçi kebidinin meşvīsinin suyu ile emrāḍ-ı ʿayndan olan ʿaşāya nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Hāḍımdır ve mümrīdir yaʿnī onunla ṭaʿām istimrā olunur ve miʿdeyi taḳviye eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bāhı ziyāde eder ve zencebīli ḥikāye eder yaʿnī dār-ı fülfül efʿāli zencebīlin aḥvāline müşābih olur. *Ḳāmūs'ta geldi ki* وَحَاكَيْتُهُ شَابَهْتَهُ وَفَعَلْتَ فِعْلَهُ أَوْ قَوْلَهُ *İntehā.*

Dāliyye Olan Edviyenin On İkincisi Dehmesttir: دهمست

Dehmest lüġat-i Fārsīdir. Ḥalīmī der ki dehmeşt defne ağacı ki yemişine ḥabbu'l-ġār derler. İntehā.

Fi'l-Māhiyyeti: Dehmest ġār dedikleri ağaçtır, ḥabbı keẕālik varaḳı dahi istiʿmāl olunurlar, bi'l-cümle eczāsından ḥabbı ḳavī olur ve ḥabbından sonra aḳvā olan aṣlının kabuğu olur. Ve dehmestin bu efʿālinden bu maḳāmda bir şeyʾ ẕikr ederiz, tamāmı faṣlu'l-ġaynda ġār māddesinde ẕikr olunur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Dehmest ʿaṣabın istirḫāsına ve fālic ve laḳveye devā-i ceyyiddir.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Mesḥūḳu ve döğülmüşü muʿaṭṭıstır yaʿnī aksırtır.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Kebid ve ṭıḥāl şişlerinden nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ḳūlınca nefʿi olur *ḥattā Ḳānūn'un bu kelāmını īḍāḥ edip İbn Kütbī der ki ḥabbu'l-ġār saḥḳ olunup iki miṣḳāl miḳdārı yābisen şürb olunsa maġṣı şürbü sāʿatinde teskīn eder.*

Fi's-Sümūmi: Baʿḍılar dediler ki dehmestin suyunu şürb ılanın semmine muḳāvim olur.

Dāliyye Olan Edviyenin On Üçüncüsü Dūserdir: دوسر

Ḥalīmī der ki "dūser" yulaf ki ḥubūb cinsindendir.[180]

Fi'l-Māhiyyeti: Dūser bir ḥaşīşedir ki onun varaḳı ḥınṭa varaḳı gibi olur lākin ḥınṭa varaḳından yumuşak ve elyen olur ve o nebtin s̱emeresi iki veyāẖūd üç ʿaded ḥicāb içinde olur ve üzerinde şaʿr yaʿnī kıl mis̱lli bir şeyʾ olur. Ve baʿḍı kerre o s̱emereden ʿuṣāre ittiẖāẕ olunup ḥıfẓ olunur ve o s̱emere ḥaşīşinden efḍal olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Dūser derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Müceffif ve muḥallildir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Taṣallübe ve katılığa ibtidā eden veremleri telyīn edip taṣallübden menʿ eder.

Fi'z-Zīneti: Dūserin ẖavāṣṣındandır ki dā-i s̱aʿlebi izāle eder.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Gözde olan ġarb ʿilletine nefʿi olur.

Dāliyye Olan Edviyenin On Dördüncüsü Derdārdır: دردار

Kara ağaç dedikleri şecerdir diye işāret olunmuştur lākin Ḥalīmī der ki derdār kavak ağacı dedikleri ki ʿArabca şeceretü'l-baḳḳ derler, kabarcıkları olur, pus[181] *gibi nesnecikler olur, ʿacāyiz taḥlīl-i evrām için süt ile dürterler, şifā olur. İntehā. Lākin kavak ağacına ġareb derler ve ġareb müfredātın āẖer faṣlında gelir. Pes bu maḳāmda derdārdan işāret olunan maʿnā murād olunmak evlā olur. Bunların müşākilleri cümle ẖilāf ve ṣafṣāf ecnāsından olur.*

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki ẖilāf ağacı gibi derdār bir ağaçtır, ehl-i Şām o ağaca derdār derler ve ehl-i ʿIrāḳ şeceretü'l-baḳḳ tesmiye ederler;

180 "Dūser" ılaf dedikleridir, iki başı ince olduğundan dūser tesmiye olunur. [Diğer kaynaklarda "devser" şeklinddedir.]

181 [Yazmada "püşn" idi, Halīmī yazmalarına göre "pus" olarak tashih edildi.]

o şecerden biraz aḳmāᶜ ẓuhūr eder ki o aḳmāᶜ[182] müntefiḫadır, rummānāt ḳadar intifāḫ ḥasebiyle o aḳmāᶜ büyük olur, içinde ruṭūbāt vardır ki o ruṭūbetten baḳḳ yaᶜnī sinek tevellüd ve tekevvün eder. Ve o aḳmāᶜ tefettuḳ [164a] edip açıldıkta sinekleri ḫurūc eder, keẕālik o ağacın kendi ġılāfında yaᶜnī kabuğunda olan ruṭūbet dahi kurusa ondan dahi baḳḳa müşābih bir ḥayvān tekevvün eder. Ve derdār ağacının yaprağı tāze ve raṭb iken ṭabḫ olundukta ekl olunur.

Fi'l-Ḫavāṣṣı ve'l-Efᶜāli: Ḳabḍ-ı cilāsı vardır, ḳışrı ḳābıḍdır ve kökübün ḳabḍı dahi ḳışrın ḳabḍına ḳarīb olur.

Fi'z-Zīneti: Aḳmāᶜının ruṭūbeti yüzü cālī olur ve henüz raṭb iken kabuğunun sirke ile göze cilāsı olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Derdārın kabuğu ḍarb olunan maḥallere ve cirāḥāt üzerlerine ribāṭ gibi leff olunup sarılır ve o sarıldığı maḥalleri idmāl eder. Keẕālik çiçeği ve yaprağı ve kabuğu dahi cirāḥāta ṣāliḥ olur. Keẕālik ḳışrından çürüyüp tesāḳuṭ ve tenās̱ür eden eczālarının ve daḳīḳ gibi yaᶜnī un gibi dağılan eczālarının dahi cirāḥāta nefᶜi olur ve cirāḥāt-ı ḫabīs̱eleri saᶜydan ve sirāyetten māniᶜ olur ḫuṣūṣan o eczālara kendi mis̱lli enīsūn katılıp maṭbūḫ ile maᶜcūn oluna.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Kökünün ve yaprağının maṭbūḫu ile kırılıp kesr olunan kemiklere tenṭīl olunur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ġalīẓ olan kabuğundan bir mis̱ḳāl miḳdārı maṭbūḫ ile şürb olunsa yāḫūd sovuk su ile şürb olunsa balġamı nefḍ eder, müshil-i balġamdır.

Dāliyye Olan Edviyenin On Beşincisi Dīvdārdır: ديودار

Ḥalīmī der ki "dīvdārū" ve "dīvdār" bir nevᶜ ardıç ağacıdır ki sütü olur, "şīr-dīvdār" derler, istirḫā-i ᶜaṣab maraḍlarında ve eflāc ve laġve ᶜilāclarında bundan efḍal dārū yoktur, ḥārr-ı yābistir. İntehā.[183]

Fi'l-Māhiyyeti: Dīvdār übhül yaᶜnī ardıç ağacı cinsinden bir nevᶜdir ve ona ṣanevber-i Hindī derler ve onun ᶜīdānı ẕürünbād ᶜīdānına müşābih olur,

---

182 "Aḳmāᶜ" tomurcuk nesneler.
183 [Ragıp Paşa'da "düyūdār" harekesi verilmiştir.]

onda ḥiddet-i yesīre vardır. Ve dīvdārın lebenine şīr-dār derler, ḥārr-ı ḥırrīftir, muʿaṭṭışṭır.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱ālis̱ede yābistir ve yübsü ḥarrından eks̱erdir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-H̱avāṣṣı: Lebeninde ḥarāfet vardır, iḥrāḳ eder ve cevherinde ḳabḍ vardır.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: ʿAṣab istirẖāsına ve fālice ve laġveye ġāyette ceyyiddir, o emrāḍa dīvdārdan efḍal nesne olmaz.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Dimāġda olan emrāḍ-ı bārideye ve sekteye ve ṣarʿa nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Lebeni muʿaṭṭışṭır.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Mes̱āne ve böbreklerde ḥādis̱ olan ḥaṣātı pāreler ve ṭabīʿatı ḥabs eder ve ṭabīẖinde oturan kimsenin maḳʿadesinde olan istirẖāya nāfiʿdir, izāle eder.

Dāliyye Olan Edviyenin On Altıncısı Dürdiyydir: دردي

Muḥammed el-Vanī Terceme-i Ṣıḥāḥ'ta der ki اَلدُّرْدِيُّ [ed-durdiyy] (dāl-ı ūlānın ḍammı ve s̱āniyenin kesri ile ve āẖirinde yānın teşdīdiyle) bir nesnenin dibine çöken yaramazı; yukālu: هذَا دُرْدِيُّ الزَّيْتِ İntehā.

Fi'l-Māhiyyeti: Fenn-i ṭıbbda dürdiyy ile sirkenin ve şarābın dibine çöküp rüsūb eden eczā-i arḍiyyet murād olunur *ve bu levḥ-i māhiyyet ancak nüsẖa-i sulṭāniyyede meẕkūrdur.*[184]

Fi'l-İẖtiyārı: Dürdīlerden efḍal ve eslem olan ẖamr-ı ʿatīḳin dürdīsi olur ve sonra efḍal olan ẖamr-ı ʿatīḳ dürdīsine müşābeheti olan dürdīler olur. Ve sirkenin dürdīsinin ḳuvveti şedīde olur ve istiʿmāl etmek murād eden kimse dürdī-i ẖalli tecfīf edip ve ziyāde kurutup ve zebedü'l-baḥri iḥrāḳ eder gibi iḥrāḳ etmeğe muḥtāc olur ve iḥrāḳın ṭarīḳi budur: Bir ẖazefe veyāẖūd bir ḳıdr içine konup ağzı taṭyīn olunur ve beyāḍ olunca ḳadar āteş üzerinde iḥrāḳ olunur ve o muḥraḳ ẕerūr kılınıp bir mevḍiʿe ekilse raḳīḳ ekilir. Ve her dürdīyi istiʿmāl bu vechle olur. Ve vācib olur ki dürdī tāze ve ṭarī iken ẕikr olunan vech üzere iḥrāḳ olunup istiʿmāl oluna, zīrā ʿatīḳ olan dürdīnin ḳuvveti ḍaʿīfe olur. Ve vācib olur ki dürdī bir kap içinde ḥıfẓ olunup havādan ṣavn ve ḥıfẓ oluna, havā dokunmaya ve baʿḍı kerre tūtiyā ġasli gibi ġasl olunur.

184 "Dürdiyy" Türkīde zeyt ve sirke gibi māyiʿātta olan tort dedikleri nesnedir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Sirke dürdīsi cemīᶜan dürdīlerin ḳavīsidir ve ḳuvveti bunlardır: cellāt-ı ḳābıḍadır ve dürdī-i muḥraḳta iḥrāḳ ḳuvveti vardır ve hem muᶜaffindir ve bu ḳuvvetleri evvelen meẕkūr olan ḳuvvetlerinden başka bir ḳuvvettir.

Fi'z-Zīneti: Tırnakları ebyaḍ olan kimselere muḥraḳ olan dürdī rītiyānec ile istiᶜmāl olunur ise ıṣlāḥ edip levn-i aṣlīsi üzere eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ġayr-i muḥraḳ olan dürdī yalnız veyāḫūd ās ile tehebbüce ceyyid devādır ve ḳurḥası olmayan bes̱re ve sivilcileri dahi fāş eder, dağıtır.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ġayr-i muḥraḳ olan dürdī bedende lehībi söndürür eger o lehībi olan bedende demin iḥtiḳānı olur ise.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ġayr-i muḥraḳ olan dürdī mevāddı miᶜdeye seyelāndan menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ġayr-i muḥraḳ olan dürdī ile ḫāric-i raḥim ḍımād olunsa ṭams̱ın nezfini menᶜ eder.

Dāliyye Olan Edviyenin On Yedincisi Duḫāndır Yaᶜnī Tütündür: دخان

Fi'l-Māhiyyeti: Duḫān arḍiyyetin laṭīfi olan bir cevherdir *yaᶜnī bir cism iḥrāḳ olunduğunda o cismde olan eczā-i laṭīfe-i arḍiyye vü nāriyye tereffüᶜ eder, zīrā nārın maḥalli ve meskeni cümle ᶜanāṣırın üzerinde olur ve iḥrāḳ olunan cismin nāriyye olan eczāları o ᶜālī maḥalli ṭālib olur ve arḍiyyetin eczā-i laṭīfeleri leṭāfeti ḥasebiyle nāriyyete tebeᶜiyyet edip maᶜan mürtefiᶜa olur ve o mürtefiᶜa olan eczālara duḫān tesmiye olunur. Fi'l-ḥaḳīḳa duḫān eczā-i nāriyye ve eczā-i arḍiyyeden mürekkebdir. Ḳānūn'un taᶜrīf-i duḫānda eczā-i arḍiyyeye ẕikri taḫṣīṣinin vechi menfaᶜat ancak eczā-i arḍiyyette olduğundan olur ve yine onun için olur ki ẕikr olunan duḫāndan dūde ittiḫāẕ ederler, mürekkeb yapanların dūdesi gibi; eks̱er-i ḥālde eṭıbbānın duḫāndan murādı o dūde olur ve ondan nāriyyet munfaṣıla olur.* Pes duḫān o cevher-i arḍī ḥasebiyle muḫtelif olup duḫān için aṣnāf-ı kes̱īre olur. Ve bi'l-cümle duḫānın aṣnāfı müceffiftir, zīrā arḍın ṭabīᶜatı yābistir ve bā-ḫuṣūṣ duḫānda nāriyyet-i yesīre dahi olur, nārın ṭabīᶜatı dahi yābistir.[185]

185 "Duḫān" egerçi tütüne derler lākin murād olan duḫānın isi ve kurumudur ki her nesnenin duḫānında istiḫrāc olunur ve ona dūde derler.

Fi'l-İḫtiyārı: Edḫınenin aḳvāsı ḳaṭrānın duḫānı olur sonra raṭb olan zif-tin duḫānı ḳavī olur sonra meyᶜa duḫānı aḳvādır sonra mürrün duḫānı sonra günlük duḫānı sonra buṭmun duḫānı aḳvādır ve ẓann olunur ki nefṭin duḫā-nı cümlesinden aḳvā olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Duḫān münḍic ve muḥallildir.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Duḫān-ı kündür yaᶜnī günlük duḫānı ve keẕālik duḫān-ı buṭm ḳurūḥ-ı ᶜayn edviyesinde vāḳiᶜ olur ve ᶜaynda nebāt-ı şaᶜrı menᶜ eder ve keẕālik ᶜaynda sülāḳ ve teᵓekkül ve bilā-remed ruṭūbet ḥudūs̱unu ve ḳurūḥ-ı māḳı menᶜ eder.

Dāliyye Olan Edviyenin On Sekizincisi Duḳūdur: دقو

Fi'l-Māhiyyeti: Yaban havucunun toḫumu ve bezridir ve cizr māddesin-de onun emri tafṣīl olundu.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i s̱āniye[186] evvelinde yābistir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Cidden müfettiḥtir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevli ve ṭams̱ı idrār eder ve ikisinde dahi nefᶜi olur.

Dāliyye Olan Edviyenin On Dokuzuncusu Demü'l-Aḫaveyn Yaᶜnī İki Kardaş Kanı Demekle Maᶜrūf Olan Devādır: دم الأخوين

Fi'l-Māhiyyeti: Bir nevᶜ ᶜuṣāredir ki kırmızı olur ve maᶜrūf meşhūrdur.[187]

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḥārrdır lākin ḥarāreti kes̱īre değildir ve baᶜḍı eṭıbbā bāriddir dediler lākin yübūseti derece-i s̱āniyede olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳurḥaları ve tāze olan cirāḥatları ilzāḳ eder yaᶜnī [164b] ayrılan eczāları biri birine yapıştırır.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Miᶜdeyi taḳviye eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: ᶜAḳl eder ve saḥcdan ve maḳᶜadede olan yarıklarda nefᶜi olur

Fi'l-Ebdāli: Demü'l-aḫaveyne her fiᶜlinde marul bedel olur baᶜḍı eṭıb-bānın zuᶜmu üzere.

---

186 [Yazmada "derece-i s̱āniye" fakat Ragıp Paşa'da ve Arapça nüshalarda "derece-i s̱ālis̱e"!]

187 "Demü'l-aḫaveyn" iki karındaş kanıdır, ona dem-i tinnīn ve dem-i s̱uᶜbān dahi derler. Baᶜḍılar ṣamġdır, Seḳuṭarī dedikleri cezīrede meclūb olur derler.

Dāliyye Olan Edviyenin Yirmincisi Dend Dedikleri Devādır: دند

Ḥalīmī der ki "dend" ṭabībler katında ḥabbu's-selāṭīn dedikleri devānın adıdır, ammā Esedī-i Ṭūsī dedi ki her nesne ki ġāyette ḳabḍdan boğaz yutar, mazu gibi ve nar kabuğu gibi, denddir dedi. İntehā. Ve İbn Kütbī der ki dend ḫırvaᶜ-ı ṣīnīdir. Baᶜḍılar dend māhū-dānedir yaᶜnī ḥabbu'l-mülūk dedikleri devādır dediler, o kimseler ġalaṭ eylediler. "Ḫırvaᶜ" dirhem vezni üzere kene otudur diye Vankulu lüġatinde ve Ḥalīmī'de mesṭūrdur. Dendde bu mis̱lli ḫilāf olduğundan ṣāḥib-i Ḳānūn taᶜyīn etmeyip dedi:

Fi'l-Māhiyyeti: Ṣīnī olan dend fustuḳ gibidir ve dend-i Şıḥrī ḫırvaᶜ-ı aḥmer gibidir, üzerinde siyāh noḳṭalar vardır. *"Şıḥr" Yamen'de bir beldenin ismidir, Ṣanᶜā gibi iḳlīm-i evveldendir, kündür olduğu maḥalldir.* Ve dend-i Hindī'nin ḥacmi ve cüs̱sesi Ṣīnī ile Şıḥrī arasında mütevassıṭtır, Ṣīnī'den aṣġar ve Şıḥrī'den ekberdir. Ve dendin lübbü ṣufrete māildir ve ḫāṣṣası budur ki mürūr-ı ezmān ile lübbü teṣāġur edip noḳṣān olur ḥattā külliyyen fenā bulup o zamān-ı kes̱īre mürūru ile bir nesne kalmaz lākin kendi bilādında oldukça geç fenā bulur.

Fi'l-İḫtiyārı: Dend-i Ṣīnī cümle aḳvā olur baᶜdehu Hindī aḳvā olur ve dend-i Şıḥrī redī olur. Şıḥrī'nin ᶜameli baṭīᵓ olur ve kerb ve maġṣ iḥdās̱ eder. Ve vācib olur ki ālet-i ḥadīd ile dend-i Ṣīnī'nin kabuğu soyula, dudağa mess olunmaya, kaçan Ṣīnī'nin kabuğu dudağa dokunsa dudağın levn-i aṣlīsini izāle eder ve baraṣ gibi bir nesne iḥdās̱ eder. Ve kaçan dend-i Ṣīnī'nin kabuğu soyulsa ḥabbın içinde bir nesne ẓāhir olur ki ona lisān tesmiye ederler, o lisān lübbün ortasında bitip başına çıkınca ḳadar uzar, onun ḥarāreti derece-i rābiᶜanın āḫirine bāliġa olur, semm-i muvaḥḥīdir, bīş gibidir, ᶜilāc ḳabūl etmemek mertebesine bāliġ olur, pes vācib olur ki o lisān lübbden aḫẕ ve ṭarḥ olunup dend baᶜdehu istiᶜmāl oluna.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Dend cidden ḥārrdır.

Fi'z-Zīneti: Müleyyin olan edviyeyi dende ḫalṭ edip o maḫlūṭ ile istifrāġ olunsa sūᵓ-i şaᶜrı ḥıfẓ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: İfrāṭ üzere ishāli olur. Dendin bir şerbeti bir ḥabbe ve bir nıṣf ḥabbe olur. Ve dend ancak mefāṣılda olan ruṭūbātı ve sevdāyı ve balġamı ishāl eder ve dend ancak belde-i bāridede ve bāridü'l-mizāc olanlara saḳy olunur ve yalnız saḳy olunur. Ve baᶜḍı kerre tecāsür olunup

ıṣlāḥ olunan dend iki dānıḳa varınca ḳadar saḳy olunur eger saḳy olunan kimse ḳaviyyü'l-mizāc olur ise ve ishāle müteḥammil olur ise. Ve vācib olur ki dend saḥḳ olunup nişāstec ile ve zaᶜferāndan bir şeyᵓ ile ḫalṭ oluna. Ve fiᶜline muᶜīn olan edviye-i müshile ile ḫalṭ olunmak murād olunur ise afyūn ve eferbiyūn ḫalṭ olunmaya belki türbüd ve eşek sütü ve pelin ᶜuṣāre-si ve ḥabbu'n-nīl ve kürküm mis̱lliye iki ḫumus ḫalṭ oluna, mā-ᶜadāya ḫalṭ olunmaya.

Dāliyye Olan Edviyenin Yirmi Birincisi Demdir: دم

Fi'l-Māhiyyeti: Demin taᶜrīfi budur: الدم خلط سيال احمر من شانه ان يغدوا الغضاء Yaᶜnī kan aḫlāṭ-ı erbaᶜadan bir ḫılṭ olur ki o ḫılṭ akıcı ve kırmızı olur ve onun şānı budur ki aᶜḍāya ġıdā olur ve fenā bulan eczālara onunla bedel ḥāṣıl olur. *Ve bu taᶜrīf nüsḫa-i sulṭāniyyede mez̲kūrdur.* İnsānın demi dem-i ḫınzīr ile her şeyᵓde müteşābihlerdir ve ikisinin etleri dahi müteḳāriblerdir her ne ḳadar kerāmette ve ḫabās̱ette mütebāᶜidler ise ḥattā bir kimse ḫınzīr eti istiḫbās̱ etmeyen ṭāifeye bir müddet laḥm-ı insānı laḥm-ı ḫınzīr olmak üzere beyᶜ eyledi ve kimse o laḥmın laḥm-ı insān olduğuna mütenebbih olmadı o vaḳte gelince ḳadar ki beyne'l-luḥūm eṣābiᶜ-i insāndan bir iṣbaᶜ bulunup onunla mā-cerā nümāyān ve beyᶜ olunan luḥmān luḥūm-ı insān olduğu ẓāhir ve ᶜayān oldu. Ve eṭıbbā dediler ki bir kimse insān demi üzere bir nesne tecribe etmek murād eylese o kimse ḫınzīr demi üzere tecribe eylesin, zīrā ḫınzīrin demi her ne miḳdār insānın deminden aḍᶜaf ise lākin müşābeheti vardır. Ve eṭıbbānın dem ḥaḳḳında yazdıkları maḳālātı biz dahi yazarız lākin o maḳālātın eks̱eri muᶜtemed değildir ve içinde ḳalīlen muᶜ-temed dahi olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Edviyede istiᶜmāl olunan dem vācib olur ki dem-i selīm olup levninde ḫılṭ-ı ġālibin es̱eri ve levni olmayan ve kez̲ālik ᶜufūneti olma-yan ḥayvāndan meᵓḫūz̲ ola.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: At kanı muḥrıḳ ve muᶜaffindir ve cemīᶜan is-timrāsı ve haḍmı ṣaᶜbdır ḫuṣūṣan atın dem-i ġalīẓinin istimrāsı ziyāde ṣaᶜb-dır.

Fi'z-Zīneti: Issı tavşan kanı behaḳa ve kelefe nāfiᶜdir. Baᶜḍıların ḳavli üzere yarasanın kanı nebāt-ı şaᶜra māniᶜ olur lākin bu kelām ṣaḥīḥ değildir.

Ve yeşil kurbağanın kanı keẕālik ḳırd-ı kelbiyyenin kanı yaʿnī büyük olan maymunun kanı nebāt-ı şaʿra ziyāde māniʿ olur. *Ḳānūn'da "demü'l-ḥılm" vāḳiʿ olmuştur ve Ḳāmūs'ta meẕkūrdur ki "ḥılm" ḳırdın ṣaġīrine ıṭlāḳ olunur veyāḫūd kebīrine ıṭlāḳ olunur, aḍdāddandır.*[188] *Ve ibn Kütbī ḳırd-ı kelbiyye diye taʿbīr eder ve gözde biten tüye mānīʿdir diye nebāt-ı şaʿrı o vechle beyān eder.*[189] Ve ḫuffāşın[190] kanı baʿḍıların ḳavli üzere memeleri ḥāli, üzere ḥıfẓ edip tezāyüd-i fāḥişten menʿ eder, baʿḍının bu ḳavli dahi müteḥaḳḳaḳ değildir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Tavşan kanı üzere ḥarāretli şişleri serīʿan inḍāc eder, keẕālik teysin yaʿnī ergeç dedikleri keçinin kanı dahi o şişleri inḍāc eder lākin cümūd edip donduktan sonra istiʿmāl olunur. Ve ḥayḍ kanı ile ḥumret dedikleri şişler telṭīḫ olunur. Ve s̱evr[191] kanı ıssı iken ṣulb olan şişlere nāfiʿ olur. Ve ıssı iken tavşan kanı lebeniyye olan şişlere ve bes̱relere nāfiʿ olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Ḥayḍ kanı niḳris üzere damlatılıp nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Ḥamām ve şifnīn ve vereşānın kanları hāşime ve āmme tesmiye olunan baş yarıklarına ıssı iken taḳṭīr olunsa nāfiʿ olur ve dühn-i verd ile o kanlar müftir iken ḫalṭ olunur. ʿĀlī maḥallden suḳūṭ eden kimselerde istiʿmāl olunsa verem ḥudūs̱una māniʿ olur. *"Ḥamām" güğercin maʿnāsınadır. Ve "şifnīn" yaban güğercinidir ki levnde ve cüs̱s̱ede üğeyik dedikleri kuşa ḳarīb olur. Ve "vereşān" güğercine müşābih bir kuştur ki tafṣīli mürūr eyledi. "Ve "şicāc" "şecc"in cemʿidir, cirāḥat eger başta olur ise ona "şicāc" derler ve eger sāir aʿḍāda olur ise "cirāḥat" ismine maḫṣūṣ olur. Ve şicācın aḳsāmı çoktur, birisi hāşimedir ve biri dahi āmmedir. "Hāşime" ona derler ki baş kemiği münkesir olup yarıla. Ve "āmme"*

---

188 ʿÖrf-i lüġavī budur ki bir lafẓ müteḍāddeyn olan iki maʿnāya başka başka vaḍʿ olunsa ona aḍdāddandır derler.

189 [Mütercimin Ragıp Paşa nüshasında "ḥılm" harekelediği kelime "ḥalem"-dir ve "ḥalem" kelimesini mütercim büsbütün yanlış anlamış ve tercüme etmiş, metinde yer alan "ḥalem" kelimesi kene, sakırga anlamına gelen قُرَادٌ [ḳurād] iken bunu maymun anlamına gelen قِرْدٌ [ḳırd] ile karıştırmıştır. *Ḳānūn*'da da açıkça böyledir! Dolayısıyla büyük ya da küçük olan, maymun değil kenedir.]

190 "Ḫuffāş" ve "ḫuşşāf" rummān vezni üzere ikisi dahi lüġattir, yarasa maʿnāsınadır.

191 "S̱evr" öküz maʿnāsınadır.

ona derler ki baş yarığı ümm-i dimāġa bāliġ ola. "Ümm-i dimāġ" beyniyi muḥīṭ olan ḥicāb-ı ġalīẓ ve ḥicāb-ı raḳīḳa derler. Ve şicācın aḥkāmını tamāmen bilmek murād edenler kütüb-i fıḳhiyyede faṣlu'ş-şicāca mürāca'at eylesinler. Ve Cālīnūs der ki ẕikr olunan kanların müftir olmasının maʿnāsı budur ki o kanlar bir müddet terk olunur ve istiʿmāl olunmaz ve terk ile efʿālerine fütūr gelir ve kaçan o dimāʾ yaʿnī o kanlar dühn-i verd ile ḫalṭ [165a] olunsa efʿālini tamāmen işler, dühn-i verd o kanlara ʿārıḍ olan fütūru izāle edip tāze eder. Ve tavuk kanı dahi bu minvāl üzeredir, kaçan terk olunup fiʿline fütūr gelse dühn-i verd ile tāzelenir dediler. Ammā eşek kanı menşeʾi ḥicāb olan ruʿāfı [defʿ] eder. Ve sülaḥfāt-ı berriyyenin yaʿnī berrī olan kaplubağanın kanı şarāb ile ṣarʿ için istiʿmāl olunur. Ve erkek kuzu kanı dahi şarāb ile maṣrūʿa saḳy olunur. Baʿḍılar dediler ki cemel yaʿnī erkek deve kanı ṣarʿa nāfiʿ olur lākin bu ḳavl ṣaḥīḥ değildir. Cālīnūs der ki cemel bi-ḥasebi'l-keyfiyyet o meblaġa bāliġ değildir ki ṣarʿı ḳaṭʿ ve izāle eyleye. Muṣannif der ki cāizdir ki o ḳāilin ḳavli keyfiyyātından istidlāl ḥasebiyle olmaya belki tecribe ḥasebiyle ola, zīrā keyfiyyātında müsāʿade yok iken ṣūret-i nevʿiyye ḥasebiyle baʿḍı devālardan baʿḍı efʿāl ṣādır olur ve o efʿālin ṣudūru tecribe ile bilinir, keyfiyyāttan ona istidlāl olunmaz, pes cāizdir ki dem-i cemelde her ne ḳadar bi-ḥasebi'l-keyfiyyāt ṣarʿı ḳaṭʿ edecek ḳuvvet yok ise ṣūret-i nevʿiyye ile ḳaṭʿ eylesin ve o ḳāil o ḫāṣṣayı ve menfaʿati tecribe ile bilsin ve eger tecribe o ḳāilin kelāmını taṣdīḳ eder ise o ḳavl ṣaḥīḥ olur, keyfiyyātın müsāʿadesi olmadığı ṣıḥḥate münāfī değildir lākin tecribeye muḥtācdır.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Verelin yaʿnī büyük vezeġa ve keler kanı ve keẕālik ḥirẕevnin kanı baṣarı ḳuvvetlendirir. Ve ḥırbānın[192] kanı göz kapaklarını tüy bitmekten menʿ eder. Ve baʿḍıların ḳavli üzere yeşil kurbağanın kanı dahi göz kapaklarında nebāt-ı şaʿrı menʿ eder lākin bu ḳavli tecribe taḥḳīḳ ve taṣdīḳ eylemez. Ḥamām ve vereşān ve şifnīn kanları ḫuṣūṣan bu ṭuyūrun kanatlarında olan damarların kanları emrāḍ-ı ʿayndan ṭarfe maraḍı üzere

192 اَلْحِرْبَاءُ [el-ḥirbāʾ] (ḥā'nın kesri ve elifin meddi ile) bir nevʿ kertenkeledir ki güneşe yüz tutup güneş ne cānibe devr eder ise o dahi o cānibe teveccüh eder ve güneşin ḥarāreti ḥasebiyle elvān-ı muḫtelife ile mütelevvin olur. أُمُّ حُبَيْنٍ [ummu ḥubeyn]in müẕekkeridir ki أُمُّ حُبَيْنٍ [ummu ḥubeyn] dahi kertenkele ismidir; müʾenneṡi اَلْحِرْبَاءَةُ [el-ḥirbāʾet]tir. *Tercüme-i Ṣıḥāḥ* li-Muḥammed el-Vanī.

damlatılır. Ve fāḫte yaᶜnī üğeyik dedikleri kuşun demi dahi meẕkūrlar gibidir. Ve bu ẕikr olunan kuşların yeleklerinin kanlı olan kökleri damlatılır ise o dahi nāfiᶜ olur, o kökler ṭarfe üzere damlatılır ve ekilir lākin Cālīnūs der ki bizim yanımızda olan edviye-i sāire o kökü göze dürtmekten muġnī olur yaᶜnī o kanlı kökü göze ilḳā eylemek ḫaṭarlıdır, lāzımdır ki ondan iḥtirāz olunup ḫaṭarsız devā ile muᶜālece oluna.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Baykuş kanı s̱edy-i nāhidi[193] ᶜalā-nehdihi ḥıfẓ edip memeleri büyümeğe māniᶜ olur lākin bu ḳavlin dahi aṣlı mütehaḳḳaḳ değildir. Ammā keçi yavrusunun ġalīẓ olan kanı donmazdan muḳaddem o kandan bir vuḳıyye aḫẕ olunup ve sirke ile ḫalṭ olunduktan sonra o maḫlūṭ kan üç gün müsaḫḫanen şürb olunsa bir ḳavm şehādet eder ki ḥıfẓ-ı s̱edye o dahi nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Eṭıbbānın zuᶜmüne göre ḥayḍ kanını iḥtimāl eden hatunlar gebe kalmazlar. Tüyūs ve māᶜiz ve ibil kanları kurutulup istiᶜmāl olunsa ishāli ḥabs eder. Ve keçi kanı bal ile şürb olunsa ẕūsenṭāriyādan nefᶜi olur. Ve teysin yaᶜnī ergeç dedikleri keçinin kanı kurutulup istiᶜmāl olunsa böbreklerde olan ḥaṣātı teftīt edip paralar.

Fi's-Sümūmi: Keçinin yāḫūd geyiğin veyāḫūd tavşanın kanları kurutulup şarāb ile şürb olunsa sihām-ı Ermīniyye-i mesmūma iṣābet eden kimseye nāfiᶜ olur ve o semmin maḍarratını defᶜ eder. Ve kelb-i kelibin demi dahi nāfiᶜdir, maḍarrat-ı semm-i sihām-ı mesmūmeyi defᶜ eder. Ve ḳavmin erācīf-i kelimātlarından biri dahi budur ki kelb-i kelibin demi kelb-i kelib ᶜaḍḍasına nāfiᶜ olur.

Dāliyye Olan Edviyenin Yirmi İkincisi Dīnārūye Dedikleri Devādır: ديناريه

Ḥalīmī der ki dīnārūye çördek dedikleri ot ki yaban durak otu dahi derler, yoğurdu onunla taᶜbiye ederler. İntehā. İbn Kütbī der ki dīnārūye ism-i Fāsīdir, eṭıbbā-i ᶜIrāḳ katında ḥizā ve zūferā ıṭlāḳ olunur, zīrā onlar katında ḥizā ve zūferā şeyᵓ-i vāḥiddir lākin Maġrib eṭıbbāları katında ḥizā başka ve zūferā başkadır. Pes bu temhīd ẕikr olundu, Ḳānūn ẕikr eyleyelim:

193 اَلنَّاهِدُ [en-nāhid] (hā'nın kesriyle) ve اَلنَّاهِدَةُ [en-nāhidet] memesi kalkmış kız. Vankulu.

Fi'l-Māhiyyeti: Baᶜḍılar dediler ki dīnārūye ḥizā dedikleri nebttir. Ve bu devānın menāfiᶜini biz faṣlu'z-zāda zūferāyı ẕikr eylediğimiz mevḍiᶜde beyān eyleriz, zīrā denildi ki dīnārūye ve zūferā şeyᵓ-i vāḥiddir, o maḥallde dīnārūye menfaᶜatini ṭaleb eyle.

Dāliyye Olan Edviyenin Yirmi Üçüncüsü Dühndür: دهن

Bundan aḳdem dühn-i belesān ẕikr olundu, ammā dühn-i ḫırvaᶜ ve dühn-i fücl ḳuvvetleri biri birine müteşābihlerdir, ikisi dahi muḥallillerdir, biri birine ḳıyās ile o iki dühnün aḳvāsı dühn-i ḫırvaᶜdır velākin dühn-i fücl esḫandır. Ve dühn-i fücl ᶜatīḳ zeyte müşābihtir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Bu iki dühnün ṭabᶜları derece-i s̱ālis̱ede ḥārr-ı yābistir. Dühn-i sūsen ve dühn-i yāsemīn derece-i s̱ālis̱ede ḥārr-ı yābistir. Ve dühn-i encüre ve dühnü'l-ḳırṭım derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede raṭbdır. Ve dühn-i nercis[194] derece-i s̱āniyede ḥārr, derece-i ūlāda raṭbdır. Ve ḫīrī[195] dühnü derece-i s̱āniyede ḥārr-ı raṭbdır. Dühn-i bān ve dühn-i levz-i mürr dahi ḫīrī gibi derece-i s̱āniyede ḥārr-ı raṭbdır. Eṭrāf-ı kerm yaᶜnī üzüm teğegi uçlarının ve filizlerinin dühnü ve dühn-i verd ve dühn-i luffāḥ yaᶜnī yebrūḥ s̱emeri ki ona ḥabbu's-selāṭīn dahi derler, onun dühnü işbu üç ᶜaded dühn tebrīd ve ḳabḍda biri birine müteḳāriblerdir ve ayva dühnü dahi onlar gibidir. Ve babadya dühnü iᶜtidāl üzere ḥārrdır. Ve durak otu dühnü babadya dühnüne müşābihtir ve babadya dühnünden süḫūnetlidir. Ve nercis dühnü ḳuvāda ve efᶜālde durak otu dühnüne ḳarībdir lākin dühn-i nercisin rāyiḥası ḥiddetlidir, bināen ᶜaleyh başa sürülmeğe ṣāliḥ olmaz. Şibt yaᶜnī durak otu yağının başa ṣalāḥiyyeti ḳadar dühn-i benefsecde ḳabḍ yoktur lākin ḳalīlü'l-miḳdār tebrīdi vardır. Dühn-i seẕāb muḥallildir. Biz bu maḳāmda ṣanᶜat ẕikr eylemeziz belki o ṣınāᶜayı aḳrābādīn yazdığımız kitāb-ı ḫāmiste beyān eyleriz ve keẕālik edviye-i kes̱īreden mürekkebe olan ḳusṭ ve dār-ı şīşeᶜān dühnü mis̱lli edhānı dahi biz ancak aḳrābādīnden ẕikr eyleriz, o dühnlerin gerek ittiḫāẕ ve istiḫrācını ve gerek menāfiᶜini o maḥallde beyān eyleriz.

---

194 نرجس [nercis] (nūn'un fethi ve cīm'in kesri ile) nerges ki maᶜrūf çiçektir, muᶜarrebdir ve evvelinde nūn zāᵓiddir. Vanī, *Tercüme-i Ṣıḥāḥ*'.

195 "Ḫīrī" şebboy dedikleri çiçektir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bādem yağı ḫuṣūṣan acı bādemin dühnü müfettiḥtir. Tuffāḥ ve sefercel yağlarında ḳabḍ ve tebrīd ḫāṣṣaları vardır. Babadya dühnü ağrıları teskīn eder ve tekāsüfü izāle eder ve buḫārātı taḥlīl eder. Ve sūsen yağı aᶜḍāyı telyīn ve taḳviye eder ve ağrıları teskīn eder ve inḍāc eder. Ve dühn-i ās aᶜḍāyı şedd eder ve taḳviye [eder] ve ayva yağından ziyāde tebrīd eder ve mevādd-ı müteḥallibeyi taḥlīlden menᶜ eder. Seẕāb yağı nefḫi cidden muḥallildir ve seẕāb dühnü dühn-i ġār gibidir ve dühn-i ġārdan dahi süḫūnetlidir ve ikisi dahi müzmine olan ağrıları teskīn eder, yelleri taḥlīl eder. Ḳust yağı aḥvāl-i vebānın iḫtilāfında nāfiᶜ olur, ḳāẕūrāt ve havānın kerīh rāyiḥalarını taṭyīb eder ve fesādını izāle eder.

Fi'z-Zīneti: Dühn-i ġār dā-i s̱aᶜlebde istiᶜmāl olunur. Ve dühn-i ās tüylerin diplerini bekitir ve taḳviye eder ve tüyleri siyāḥlandırır. Dühn-i ḳusṭ tüylerin siyāhluğını ḥıfẓ eder. Bādem yağı bal ile ve ḫuṣūṣan acı bādem yağı ve sūsen kökü ve erimiş bal mūmu vechi tefaḍḍundan menᶜ eder yaᶜnī [165b] yüzü buruşmaktan menᶜ eder ve keleften ve ās̱ār-ı sāireden ve bu mis̱lli zīnet-i veche ḫaleli olan nesnelerden menᶜ eder. Ve maṭbūḫ ile bādem yağı ḥazāz ve nuḫāle üzere ṭılā olunsa nefᶜ verir. Dühn-i ḫırvaᶜ bereşe ve kelefe nāfiᶜdir. Boy toḫumunun yağı levn-i fāside nāfiᶜdir ḫuṣūṣan meḥācir-i ᶜaynda yaᶜnī gözlerin eṭrāfında ẓuhūr eden levn-i fāside ziyāde nāfiᶜdir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Bādem yağı ves̱yden yaᶜnī mafṣallar yerinden oynayıp yarımca çıkmasından ḥādis̱ veremlere nāfiᶜdir. Ve sūsen yağı eski ve ᶜatīḳ ṣalābetlere nāfiᶜdir ve sūsen yağı taḥlīl edip ṣalābeti izāle eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Dühn-i ḫırvaᶜ büs̱ūr-ı ġalīẓa ve cereb için istiᶜmāl olunur. Ve boy toḫumu yağı saᶜfede istiᶜmāl olunur. Ās dühnünün ḳurūḥtan nefᶜi olur. Dühn-i ḳusṭ bi-sürᶜatin cerebi ve ḥikkeyi izāle eder.

Fi'l-Ālātı'l-Meḟāṣılı: Bādem yağı vüs̱āya nāfiᶜdir. Ve babadya yağı iᶜyāya nāfiᶜdir ve dühn-i sūsen dahi iᶜyāya nāfiᶜdir ve keẕālik durak otu yağı dahi iᶜyāya nāfiᶜdir, keẕālik berdden müteʾes̱s̱ir olanlara dahi bu yağlar nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Bādem yağı ṣudāᶜa nāfiᶜdir ve kulakta olan ḍarebāna ve ṭanīne ve ṣafīre nāfiᶜdir. Ve acı bādem yağının ṭayfa yaᶜnī efkār-ı fāside ve ḫayālāt-ı bāṭıla-i kāsideye nefᶜi kes̱īr olur ve o yağın eks̱er-i nefᶜi kulağa ve kulağın süddelerine nefᶜi olur ve kulak ṭanīnine ve kulakta olan kurda olur. Gül yağı dimāğın iltihābına cidden nāfiᶜdir ve evrāmın evvel-i ẓuhūrunda

dahi nāfiᶜdir ve dimāġın ḳuvāsını ziyāde eder ve fehmi dahi ziyāde eder. Ve gül yağı iᶜtidāle māildir, bināen ṭaleyh Cālīnūs ẕāhib oldu ki gül yağı şedīdü'l-berd olan bedeni tesḫīn eder ve beden-i ḥārrı tebrīd eder. Şeyḫ-i Reᵓīs der ki benim katımda gül yağının ebdān-ı ḥārreyi taᶜdīli ebdān-ı bārideyi taᶜdīlinden eks̱er olur. Ġār dühnü ve seẕāb dühnü başta olan müzmin maraḍlara ceyyidler olurlar. Boy toḫumunun yağı ḥazāza nāfiᶜdir. Ve ḫırvaᶜ yağı başın ḳurḥalarına nāfiᶜdir ve başta olan evrāma dahi nāfiᶜdir ve kulak ağrısına dahi nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Bādem yağı ṭıḥāle nāfiᶜ ve miᶜdeye s̱aḳīl olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Encüre ve ḳırṭım yağları baṭnı ıṭlāḳ eder. Ve gül yağ izlāḳa muḥtāce olan māddeye müṣādif olur ise onu ıṭlāḳ eder ve baᶜḍı kerre ishāl-i mirārīyi ḥabs ve ḳabḍ eder. Ve ḫırvaᶜ yağı ishāl eder ve ḥabbu'l-ḳarᶜı iḫrāc eder. Bādem yağı böbrek ağrılarına nāfiᶜdir ve ḥaṣr-ı bevle ve ḥaṣāta ve evcāᶜ-ı raḥim ü mes̱āneye ve iḫtināḳ-ı raḥime nāfiᶜdir. Sūsen yağı vilādeti teshīl eder ve evcāᶜ-ı raḥimi şürben ve iḥtiḳānen teskīn eder. Ve bu emrāḍın cümlesine ḥulbe dühnü dahi nāfiᶜdir ve raḥim ṣalābetine ve raḥim dübeylātına ve ᶜusr-i vilādete ḥulbe yağı nāfiᶜdir. Ve dühn-i ḫırvaᶜ maḳᶜade evrāmına ve raḥimde olan sancıya ve inḳılāb-ı raḥime nāfiᶜdir.

Fi'l-Ḥummayātı: Dühn-i būbānec yaᶜnī babadya yağı ḥummayāt-ı müteṭāvileye dühn-i verdden ḫayrlıdır. Ve durak otu yağı nāfiḍe ceyyiddir.

Fi'l-Ebdāli: Dühn-i belesānın bedeli mürr-i seyyāl olur yāḫūd belesān dühnü vezninde dühn-i dādī ile nıṣf vezni dühn-i nārecīl ve rubuᶜ vezni zeyt-i ᶜatīḳ olur. Ve dühn-i ġārın bedeli zift-i raṭb olur. Ve sūsen dühnünün bedeli dühn-i ġār olur. Dühn-i encürenin bedeli dühn-i ḳırṭımdır ki dühn-i encüreden aḍᶜaftır. Ve dühn-i ḥınnānın bedeli merzencūş dühnü olur. Nīlūfer dühnünün bedeli dühn-i verd ve dühn-i benefşec olur. Ve dühn-i ḫırvaᶜın bedeli turp yağı yāḫūd kettān yağı olur lākin ṣūret-i aḫīrede ᶜaks yoktur yaᶜnī dühn-i kettāna dühn-i ḫırvaᶜ bedel olmaz.

Dāliyye Olan Edviyenin Yirmi Dördüncüsü Dürrācdır: دراج

Muḥammed el-Vanī Terceme-i Ṣıḥāḥ'ta der ki dürrāc ve dürrāce (dāl'ın ḍammı ve rā'nın teşdīdi ile) turaç dedikleri kuştur; müẕekkere ve müᵓennes̱e ıṭlāḳ olunur. Kaçan ki ẕikr olunan kuşa حَيقَطَانٌ [ḥayḳaṭān] deseler ḥā-i

mühmelenin fetḥi ve yā'nın sükūnu ve ḳāf'ın dahi fetḥiyle, müẕekkere maḫṣūṣ ism olur ki ẕikr olunan kuşun müẕekkerine ḥayḳaṭān derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Dürrāc maʿrūf kuştur, laḥmı ḳabc[196] ve fāḫte laḥmlarından efḍaldir ve aʿdel ve elṭaftır ve laḥm-ı tedrücden eybestir ve ḥarārette eḳalldir.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Dürrācın laḥmı dimāġı ve fehmi ziyāde eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Dürrācın laḥmı menīyi cidden ziyāde eder.

Dāliyye Olan Edviyenin Yirmi Beşincisi Dārkīsedir: داركيسه

İbn Kütbī der ki dārkīse ṭālīsferdir. Ve baʿḍılar dediler ki besbāsedir ve besbāsenin ẕikri teḳaddüm eyledi. Ammā ṭālīsfer bir nevʿ ḳışrdır ki Hind'den gelir, ġalīẓdir, ṭaʿmında ḳabḍ-ı şedīd vardır ve ḥiddetten bir şeyʾ-i yesīr vardır, ʿıṭriyyeti ḳavī değildir, tāze iken levni aşḳardır ve ʿatīḳinin levni esved olur. İntehā.[197] *Ve ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:*

Fi'l-Māhiyyeti: Dārkīse ḳışr-ı Hindīdir ve cidden ḳābıḍdır.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Ḳabḍı vardır.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi: Nefs̱-i deme ve ẕātü'l-cenbe nāfiʿdir ve ṣavtı taṣfiye eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bağarsık ḳurḥalarına nāfiʿ olur.

Dāliyye Olan Edviyenin Yirmi Altıncısı Durūmṭārīstir: درومطاريس

Bu ism Yūnānīdir, bellūṭī-i seraḫs maʿnāsınadır. "Seraḫs" Türkīde eyrelti dedikleri devādır.

Fi'l-Māhiyyeti: Dürūmṭārīs bir şeyʾdir ki ʿatīḳ olan şecere-i bellūṭa sarılır ve eyreltiye müşābih olur lākin eyreltiden ṣaġīr olur, şaṭbları yaʿnī yeşil dalları eḳall olur ve kökleri müteşebbike ve mütedāḫile olur, onda ḥarāfetli ḥalāvet olur ve merāret ve ḳabḍ olur ve ḳuvvet-i muʿaffinesi olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ḥārr-ı ḳaviyyü'l-ḥarārettir ve yābistir.

---

196 "Ḳabc" ḥacel maʿnāsına kekliktir. Ve "fāḫte" üğeyik maʿnāsınadır.

197 "Ṭālīsfer" tercümede vaṣf olunan kabuktur. Ġāfiḳī besbāse ẓann eyledi ve baʿḍılar şecere-i Hindiyyenin kökü ẓann eyledi. Ve İbn Cülcül lisānu'l-ʿaṣāfīr ẓann eyledi. Ve baʿḍılar dahi bir ʿuşbedir ki onu dūd-ı ḥarīr raʿy eder ẓann eyledi. Ve Mecūsī zeytūn-i Hindīnin yaprağı ẓann eyledi. Bi'l-cümle bunlar ġalaṭ eylediler ve ẓunūn-ı fāsideye tābiʿ oldular diye İbn Kütbī taḥḳīḳ ve ḥükm eyledi.

Fi'z-Zīneti: Şaʿrı terḳīḳ eder ve şaʿrı ḥalḳ ve tırāş dahi eder ve taʿfīn ve ḥiddeti ḥasebiyle tüyleri izāle eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Fālic ve laḳveye nāfiʿ olur.

Ve bu mevḍiʿ ḥarf-i dālın āḫiridir ki o ḥarf-i dālın yirmi altı edviyesi müşebbaʿaten beyān olundu.

Faṣl-ı Ḫāmis Ḥurūf-ı Hāda Kelām-ı Müşebbaʿdır ve O Ḥarfin Edviyelerinden On İki Devā Ẕikr Eyleriz

Hāiyye Olan Edviyenin Evvelkisi Heyūfārīḳūndur: هيوفاريقون

Bu lafẓ "ūfārīḳūn" olan lafẓ-ı Yūnānī'den muʿarrebdir. Baʿḍılar dediler ki heyūfārīḳūndan murād dādī-i Rūmī veyā ḥabb-ı belesāndır, onlar ġalaṭ eylediler belki ṣavābı Ḳānūn'un bu ẕikr eylediğidir.

Fi'l-Māhiyyeti: Heyūfārīḳūn biraz dallardır ve o çiçekler ile ki onlar münferik olup oğulur, keẕālik o dallarda summāḳ gibi kırmızı ṣaġīr ḥabblar olur lākin summāḳın ḥumreti ḳadar ḥumreti olmaz belki ondan noḳṣān olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Cālīnūs der ki heyūfārīḳūn saḳy olundukta yalnız çiçeğini saḳy ile iktifā olunmaz belki mīvesi ile maʿan saḳy olunur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve derece-i s̱āniyenin āḫirinde yābistir.

[*Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı:*] Muḥallil ve mülaṭṭıftır ve teftīḥ ve iẕābe ḳuvvetleri dahi vardır.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Yaprağı ile ḍımād olunsa āteş yanığına nāfiʿ [166a] olur ve cirāḥat-i ʿaẓīme ve ḳurūḥ-ı rediyyeyi idmāl eder ve yaprağı döğülüp müterehhile ve müteʿaffine olan ḳurḥalar üzerlerine konulsa nefʿi olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Heyūfārīḳūnun maṭbūḫu şarāb ile vecaʿ-ı mefāṣıl ve verik ve ʿırḳ-ı nesādan nāfiʿ olur ḫuṣūṣan ʿale'l-vilā kırk gün şürb olunsa ʿırḳ-ı nesāyı sağaltır.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bevl idrār eder ve ṭams̱ı idrār ḫāṣıyyeti olur ve mīvesi vilādeti teshīl eder.

Fi'l-Ebdāli: Heyūfārīḳūnun bedeli idḫir ve uṣūl-i keber olur.

Hāiyye Olan Edviyenin İkincisi Helīlecdir: هليلج

Ve aṣlı ihlīlec - اهليلج olup o dahi muʿarrebdir. Ehl-i lüġatten baʿḍılar lāmın ikisi dahi meksūrdur derler ve baʿḍılar lām-ı s̱āniyenin fetḥi iledir derler lākin lām-ı s̱āniye meftūḥ olduğu ṣūrette kelām-ı ʿArabda naẓīri olmayıp ve kesr ṣūretinde ibrīsīm ve ıṭrīfil veznine muvāfıḳ olmakla lām-ı s̱āniyenin kesri evlā olur.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki helīlecin aṣnāf-ı kes̱īresi vardır: Ṣınf-ı evveli ficc-i aṣfer olur. Ve ṣınf-ı s̱ānīsi esved-i Hindī olur ve bu esved-i Hindī naḍīc ve nihāyet-i naḍīce bāliġ olur ve semānetli yaʿnī etli olur. Ve ṣınf-ı s̱ālis̱i helīlec-i Kābülīdir ve ihlīlecātın cemīʿsinden büyük olur. Ve ṣınf-ı rābiʿi helīlec-i Ṣīnīdir[198] ve bu ṣınf-ı rābiʿ cümlesinden ince ve ḫafīf olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Helīlecin ecvedi ṣufreti şedīde olan aṣfer ki ḫuḍrete māil ola ve ağır ve içi dolu ola ve ṣulb yaʿnī katı ola. Ve Kābülīnin ecvedi etli olup s̱aḳīl olan olur ve suya konulsa suyun dibine çöke, rüsūb eyleye ve ḥumrete māil ola. Ve helīlec-i Ṣīnīnin ecvedi ẕü'l-minḳār ola. *Ve Ṣīnī nādirü'l-vücūd ve ġayr-i meşhūr olmakla vaṣf ve taʿrīfine muṣannefāt-ı sāirede çokluk taʿarruḍ olunmadı. Ve minḳār bi-ḥasebi'l-lüġat kuş burnuna derler, ẓāhir budur ki onda kuş burnuna müşābih nesne ola demektir.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Baʿḍılar dediler ki helīlec-i aṣfer esvedden ziyāde süḫūnetlidir ve yine baʿḍılar dediler ki Hindī Kābülīden bürūdette eḳalldir. Ve cemīʿan helīlecāt derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Helīlecātın küllīsi mirre-i ṣafrāyı söndürür ve mirre maḍarratına nāfiʿ olur.

Fi'z-Zīneti: Helīlec-i esved levni sarartır.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Cemīʿan helīlecāt cüẕāma nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Helīlec-i Kābülī ḥavāssa ve ḥıfẓa ve ʿaḳla nāfiʿdir keẕālik ṣudāʿa dahi nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Helīlec-i aṣfer müsterḫiye olan ʿayna nāfiʿdir ve gözden seyelān eden mevāddı helīlec-i aṣfer kuḥlen ve şürben defʿ eder.

---

198 İbn Kütbī der ki Ṣīnī helīlecin ecvedi ağır ve beşeresi düsūmetli olandır lākin o ecvedin dahi mirrede fiʿli ḍaʿīftir. Ve baʿḍı kütübde meẕkūrdur ki helīlecin biri dahi ebyaḍ-ı Ṣīnīdir ve cemīʿan helīlecātın ḍaʿīfidir. Ve belīlec ve emlec dahi onlara mülḥaḳ olup bi'l-cümle helīlecāt altı olur.

Fī-Aᶜḍāı'ş-Ṣadrı: Helīlec şürb olunsa ḫafaḳānı ve tevaḥḥuşu defᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Vecaᶜ-ı ṭıḥāle nāfiᶜdir ve bi'l-cümle ġıdā āletlerine nāfiᶜdir ve ḫuṣūṣan helīlecātın iki esvedleri yaᶜnī esved-i ṣaġīr ve esved-i kebīr miᶜdeyi ziyāde taḳviye ederler ve ḫuṣūṣan o esvedlerin mürebbālarının taḳviyesi ziyāde olur ve ṭaᶜāmı haḍm eder ve miᶜdede olan ḫamlları dibāġat ve tenḳıye ve neşf edip bu sebebler ile miᶜdeyi taḳviye eder. Ve helīlec-i aṣferin dibāġatı ziyāde cevdetli olur. Esved dahi aṣfer gibidir, dibāġatı ecveddir. Ve Ṣīnī dahi Kābülī fiᶜlini işler lākin ḍaᶜf üzere işler, Kābülī gibi ḳuvvetli değildir. Ve Kābülī helīlecde tefşiye vardır yaᶜnī müctemiᶜa olan riyāḥ ve nefḫi dağıtır ve keẕālik Kābülīnin istisḳāya nefᶜi vardır.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Kābülī ve Hindī helīlecler kavrulup zeyt ile istiᶜmāl olunsa baṭnı ᶜaḳl eder. Ve sarı helīlec ṣafrāyı ve miḳdār-ı ḳalīl balġamı ishāl eder. Ve helīlec-i esved sevdāyı ishāl eder ve bevāsīre nefᶜi olur. Ve kābülī sevdāyı ve balġamı ishāl eder. Ve baᶜḍılar dediler ki Kābülīnin ḳūlınca nefᶜi olur. İshāl için Kābülīnin menḳūᶜan şerbet-i vāḥidesi beş dirhemden on bir dirheme varınca ḳadar olur ve ġayr-i menḳūᶜ iki dirheme varınca ḳadar olur. Muṣannif der ki ben derim ki iki dirhem üzere ziyāde olmak dahi cāiz olur, ammā helīlec-i aṣferde yine ben derim ki on dirheme ve dahi eks̱ere varınca ḳadar daḳḳ olunup suda ḥall olunduktan sonra istiᶜmāl olunur.

Fi'l-Ḥummayātı: Kābülīnin ḥummayāt-ı ᶜatīḳaya ve ḥummayāt-ı mürekkebeye eṭıbbānın ḳavli üzere nefᶜi olur.

Hāiyye Olan Edviye-i Müfredenin Üçüncüsü Hīl-i Bevvādır: هيل بوا

Ḥācī Paşa der ki hīl-i bevvā - هيل بوا ve hāl-i bevvā - هال بوا ve ḫīr-i bevvā - خير بوا bu üçü dahi ḳāḳulenin ṣıġārının ismidir ve o ṣıġāra sūsmīn - سوسمين dahi derler. İntehā. Ve ṣıġār olan ḳāḳule mercimek ḥacminde olur ve ona dişi ḳāḳule derler ve kebīrine erkek ḳāḳule derler. Ve muṣannif der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Baᶜḍılar dediler ki hīl-i bevvā ve hāl-i bevvā bu ismlerden her biri ile ḫīr-i bevvā murād olunur ve ḫīr-i bevvā ḳāḳuleden elṭaf olur. *Pes bu kelāmdan ẓāhir olur ki ḳāḳule ismi kebīre maḫṣūṣtur.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Laṭīftir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Bāridler olan kebid ve miʿdeyi taḳviye eder ve ṭaʿāmı cidden haḍm eder.

Hāiyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Hezār-ceşāndır: هزارجشان

Fārsī lafẓdır, bin arşın demektir, fāşerā dedikleri nebte ıṭlāḳ olunur:[199]

Fi'l-Māhiyyeti: Bunun mīvesinin üzüm salkımları gibi salkımları olur, debbāġlar istiʿmāl edip deriden tüyleri onunla ḥalḳ ve tırāş ederler. Hezār-ceşānın ispençiyar katlarında olanları ḫaşebī ḳıṭʿalardır ki şeftali kurusuna benzer ve evvel-i maḍġda mesīḫ olur yaʿnī ağıza konup çiynendikte evvel-i emrde ṭaʿmı olmaz baʿdehu merāreti ẓāhir olur. Ve fāşerā ẕikrinde fā faṣlında kelāmı istiḳṣā eyleriz.

Hāiyye Olan Edviyenin Beşincisi Hindebādır: هندبا

Hānın kesri ve dālın fetḥi iledir. Baʿḍı kerre dāl kesr üzere olup elif ḳaṣr olur ve baʿḍı kerre kesr ile dahi medd olur diye Ḳāmūs'ta meẕkūrdur.

Fi'l-Māhiyyeti: Hindebā iki ḳısmdır, biri berrī ve yabanīdir ve āḫeri bostānīdir. Ve bostānī dahi iki ḳısmdır, birinin yaprağı enli ve ʿarīḍdir ve āḫerinin yaprağı daḳīḳtir yaʿnī enli değildir Ve yaprağı ensiz olan marul gibidir, meʾkūl olur buḳūlden maʿdūddur ve marulun fiʿli onda dahi vardır lākin eṭıbbānın ḳavli üzere ḳuvveti marulun ḳuvvetinden dūn ve ḍaʿīftir. Ve ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki benim katımda hindebānın iki ḳısmı dahi ḳuvvetleri marulun ḳuvvetine fāiḳ olur teftīḥ etmekte ve kebidin süddelerine menfaʿatte lākin ḥarāreti söndürmekte ve bedeni taġdiyede hindebā maruldan ḍaʿīf olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Merāreti ziyāde olanlar yaʿnī ziyāde acı olan hindebā kebide menfaʿatli olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i ūlānın āḫirinde bāriddir. Ve yābis hindebā derece-i ūlānın evvelinde yābistir. Ve hindebā-i raṭb derece-i ūlānın āḫirinde raṭbdır. Ve bostānī hindebā yabanīden ebred ve erṭabdır ve eyyām-ı ṣayfta merāreti ziyāde olup o merāret ḥasebiyle hindebānın ṭabʿı ḥarāret-i ḳalīleye māil olur lākin ḳılleti ḥasebiyle ḥarāreti müʾeṡṡire olmaz. Berrī hindebā ruṭūbette eḳall olur ve berrī hindebāya ṭaraḫşeḳūḳ derler.

---

199 "Hezār-ceşān" fāşerā dedikleri kerme-i beyḍāya dahi derler.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Aḫşānın ve ᶜurūḳun süddelerini teftīḥ eder ve ḳabḍ-ı ṣāliḥi vardır, ḳabḍı şiddetli değildir. Ve hindebā suyu isfīdāc ve sirke ile tebrīdi murād olunan ᶜuḍva ṭılā olunsa fiᶜli ᶜacīb olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Hindebā ile niḳrise ḍımād olunur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Remed-i ḥārra hindebā nāfiᶜdir. Hindebā-ı berrīnin lebeni beyāḍ-ı ᶜayna cilā olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Hindebā arpa unu ile [166b] ḥafaḳān için ḍımād olunur ve ḳalbi taḳviye der. Ve hindebā suyunda ḫıyār-şenber taḥlīl olunup ġarġara olunsa evrām-ı ḥalḳa nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ġas̱eyānı ve heyecān-ı ṣafrāyı teskīn eder ve miᶜdeyi taḳviye eder. Ve mizācı ḥārrı olan miᶜdeyi hindebā edviyenin ḫıyārından ve eşrefinden olur. Ve yabanī hindebā bostānīden miᶜdeye ecved olur. Ve baᶜḍılar dediler ki hindebā kebide evfaḳ olur kebid ne keyfiyyette olursa olsun yaᶜnī gerek ḥārr ve gerek bārid olsun her ḥālde evfaḳtır, ammā ḥārra muvāfaḳatı ziyāde olur ve bāride dahi maḍarratı buḳūl-i sāirenin kebide maḍarratı gibi olmaz.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Hindebā sirke ile ekl olunsa baṭnı ᶜaḳl eder ḫuṣūṣan berrī hindebā ziyāde ᶜaḳl eder.

Fi'l-Ḥummayātı: Ḥummā-ı ribᶜe ve ḥummayāt-ı bārideye nāfiᶜdir.

Fi's-Sümūmi: Hindebānın nebti kökü ile ḍımād olunsa ᶜaḳreb ve hevāmm ve zenābīr ve ḥayye ve sāmm-ı abraṣ sokanlara nefᶜi olur, kez̠ālik hindebā sevīḳ ile dahi o lesᶜaların maḥallerine ṭılā olunsa nefᶜi olur.

Hāiyye Olan Edviyenin Altıncısı Hilyevndir: هليون

Ḳāmūs'ta der ki "hilyevn" birz̠evn[200] vezni üzere bir nebtin ismidir ki ḥārr-ı raṭb ve bāhīdir. İntehā. İbn Kütbī der ki hilyevn kelime-i Yūnānīden muᶜarrebdir, evāil-i rebīᶜde ẓāhir olup şitāda bulunur, suyu çekilen kumlu maḥaller mis̠lli yerlerde olur. İntehā. Ḳānūn'da der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki baᶜḍı nās ona miyan - ميان tesmiye ederler ve baᶜḍı āḫerler ism-i āḫer ile tesmiye eder. *Nüsḫa-i sulṭāniyyede levḥ-i māhiyyet bu miḳdār mez̠kūrdur. Ve ṭabᶜ ile olan nüsḫada ziyāde edip der ki:* Ve baᶜḍılar dahi asfārāġas - اسفاراغس tesmiye ederler ve baᶜḍı kerre

200 "Birz̠evn" pālān atıdır.

mevāḳīnūs - مواقينوس tesmiye olunur. Ve denildi ki koç boynuzu ḳaṭᶜ olunup toprağa defn olunsa ondan hilyevn biter.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Cālīnūs der ki hilyevn muᶜtedildir, zīrā tebrīd ve tesḫīnden ẓāhir-i ḥālde bir şeyᵓ yoktur lākin ṣaḫrī olan hilyevn muᶜtedil değildir yaᶜnī taşlık maḥallerde biten hilyevn muᶜtedil olmaz. *Bu kelām ḥarr ve berde iḥtimāli olmakla Ḳānūn taᶜyīn edip der ki* ben derim ki o hilyevn ḥarāretten baᶜīd değildir ve kaçan hilyevn taṣallübe ve katı olmağa başlasa ṣalābeti ḥasebiyle ḥarrı müştedd olur ve onda cidden leẕẕāᶜ olan leben-i yetūᶜī ẓāhir olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳuvvet-i cāliyesi vardır, bi'l-cümle aḥşānın süddelerini teftīḥ edip açar ḫuṣūṣan kebidin ve külānın süddelerini ziyāde teftīḥ eder ve taḥlīli dahi vardır ḫuṣūṣan ṣaḫrī olan hilyevnin taḥlīli ziyāde olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Arka ağrısı için ve ᶜırḳ-ı nesā için ṭabīḫi şürb olunur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Aṣlının ṭabīḫi veyāḫūd aṣlının kendi toḫumu sirke ile ṭabḫ olunsa diş ağrısına nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Kebidin süddelerini açar ve yereḳāna nefᶜi olur ve tefşiye ḳuvveti vardır, riyāḥ ve mevāddı dağıtır.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Rūfus Ḥakīm zuᶜm eder ki ᶜaḳlı vardır ve ḳarīb olur ki onun ᶜaḳlı idrārı ḥasebiyle ola. Ve Rūfus'un ġayrileri derler ki hilyevnin meslūḳu baṭnı telyīn eder. Ve eks̱er-i eṭıbbā derler ki hilyevn ḳūlınc-i balġamīye ve ḳūlınc-ı rīḥīye nāfiᶜdir. Ve kökünün maṭbūḫu bevli idrār eder ve ᶜusr-i bevle nāfiᶜ olur, menīyi ve bāhı ziyāde eder ve ᶜusr-i ḥabele nāfiᶜ olur. Ve bezri iḥtimāl olunsa keẕālik ṭams̱ı idrār eder, böbrekte olan süddeleri açar.

Fi's-Sümūmi: Hilyevn şarāb ile ṭabḫ olunsa nehş-i rüteylāya nāfiᶜ olur ve ṭabīḫi kilābı ḳatl eder eṭıbbānın ḳavli üzere.

Hāiyye Olan Edviyenin Yedincisi Hezār-ṭamān: هزار طمان

Bu lafẓa Fārsīdir, taᶜrīb edip herṭamān - هرطمان dahi derler. İbn Kütbī der ki herṭamān cülbāna müşābih bir ḥabbdır. Baᶜḍlar derler ki herṭamān cülbānın kendidir lākin baᶜḍının bu kelāmı ġalaṭtır. İntehā

Fi'l-Māhiyyeti: Denildi ki herṭamān ḥabbının ḳuvveti arpa ḳuvveti gibi-

dir ve belki onun ḳuvveti arpa ve buğday ḳuvvetleri arasında mütevassıṭtır ve sevīḳ ve deşīşi, arpanın sevīḳ ve deşīşinden aḳbaḍ olur.[201]

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Herṭamān ṭabīʿatı muʿtedil olur ve ruṭūbete meyli olur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bilā-lez̠ʿ tecfīfi vardır ve onda hem taḥlīl ve hem ḳabḍ vardır.

Hāiyye Olan Edviyenin Sekizincisi Heyūfeḳısṭīdāstir: هيوفقسطيداس

Baʿḍı müfredātta bilā-ḳāf heyūfesṭīdās - هيوفسطيداس yazılmıştır, lafẓ-ı Yūnānīdir.

Fi'l-Māhiyyeti: Liḥyetü't-teys dedikleri nebātın ʿuṣāresidir ve o ʿuṣāre ḳābıḍa-i bāridedir. Ve bābu'l-lāmda liḥyetü't-teys māddesinde biz onu beyān eyleriz. *Lākin İbn Kütbī bu ḳavli tezyīf edip liḥyetü't-teys civārında nābit başka bir nebttir diye daʿvā eder.*

Hāiyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Hernevedir: هرنوه

Ve ḳāf ile ḳarneve - قرنوه dahi derler ve bu lafẓ muʿarrebdir denildi. Ve baʿḍılar dediler ki herneve şecere-i ʿūdun mīvesidir.

Fi'l-Māhiyyeti: Fülfüle müşābih olur lākin levni ṣufrete māildir, ʿıṭriyyeti vardır, rāyiḥası ʿūd rāyiḥasına müşābihtir, Ṣaḳālibe memleketinden getirilir.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ṭabīʿatı muʿtedil olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Miʿdeyi ve haḍmı ve şehveti taḳviye eder.

Hāiyye Olan Edviyenin Onuncusu Hūfīlūstur: هوفيلوس

Ve İbn Kütbī nüsḫasında herfelūs - هرفلوس yazılmıştır ve hem İbn Kütbī der ki ism-i Yūnānīdir. Baʿḍılar baḳla-i Yehūdiyyeye ve baʿḍılar ḫass-ı ḥımāra ıṭlāḳ ederler lākin ḥaḳḳ budur ki herfelūs hindebādan bir nevʿdir. Ve şincārdır diyenler ġalaṭ eylediler. İntehā.

Fi'l-Māhiyyeti: Baʿḍılar dediler ki yaʿnī Ḥuneyn dedi ki hūfīlūs ḫass-ı ḥımārdır, pes ḫass-ı ḥımārı ḫā faṣlında biz z̠ikr ederiz.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Bārid-i raṭbdır ve ḳalīlen tecfīf ve tesḫīni vardır.

---

201 Ḥubūbātın küsāresi ıslatılıp bulamaç gibi kılınsa ona deşīşe derler.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳabḍ-ı muᶜtedili vardır Ḳoles iḥtiyāṭī ḳavli üzere. *Ve bu ḳavl Ḳoles ḳavli olduğu nüsḫa-i sulṭāniyyede muḥarrerdir.*

Hāiyye Olan Edviyenin On Birincisi Heşt-dehāndır: هشتدهان

Kelime-i Fārsīdir, Hindī bir ağacın ismidir, el-ān maᶜrūf değildir diye İbn Kütbī yazmıştır. Muṣannif der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Hindī bir ağaçtır ki tācirler onu bilir, maᶜrūftur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Heşt-dehānın ḫāṣṣası budur ki niḳrise menfaᶜati vardır.

Hāiyye Olan Edviyenin On İkincisi Herīsedir: هريسه

Ḳāmūs der ki "herīs" daḳḳ-ı ᶜanīfe derler, onun için maᶜrūf olan ḥunūndan mütteḫaẕ olan ṭaᶜāma herīse derler, zīrā onu daḳḳ-ı ᶜanīf ile daḳḳ ederler.

Fi'l-Māhiyyeti: Herīsenin māhiyyeti maᶜrūfedir. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "ṭabīḫ-i maᶜrūftur" diye muḥarrerdir.*

Fi'z-Zīneti: Müsemmindir ve bedeni kuru olanlara muvāfıḳtır.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Haḍmı baṭīᵓ olur ve ġıdāsı keṡīr olur; evlā olan mürrī ile ekl olunmaktır.[202]

Muṣannif raḥimehullāhu taᶜālā bābu'l-hāyı herīse ile ḫatm eyledi, ẓann olunur ki ġaraḍı teberrüktür, zīrā Resūlullāh ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellem herīseyi severdi ve illā herīsenin ẕikri kitāb-ı ḫāmise münāsibdir, müfredāt ebvābında ẕikri lāyıḳ değildir. Ṭabᶜ ile olan nüsḫada ṭabīḫ-i maᶜrūftur diye taṣrīḥ olmasa āḫer maᶜnāya ḥaml olunmak evlā olurdu, zīrā Ḳāmūs'ta taṣrīḥ olundu ki "herās" seḥāb vezni üzere bir şecere-i şāyikedir ki nebḳ gibi ṡemeresi olur, vāḥidi hā ile gelir yaᶜnī "herāset" gelir. Allāhu taᶜālā aᶜlemü bi'ṣ-ṣavābi ve ileyhi'l-merciᶜü ve'l-meᵓābü. [167a]

202 Fi'l-ḥadīṡi: ان جبرائيل عليه السلام امر بنبينا صلى الله عليه وسلم باكل الهريسة لشيد بها ظهره لقيام الليل فاكل منها فاعطى قوة اربعين رجلا فى البطش والجماع *Şirᶜatü'l-İslām.*

Faṣl-ı Sādis Vāv Ḥarfinde Kelām-ı Müşebbaᶜdır Biz O Faṣlda Sekiz Edviye Ẕikr Eyleriz

Vāviyye Olan Edviyenin Evvelkisi Vesmedir: وسمه

Ḳāmūs'ta der ki "vesimet" feriḥat vezni üzere nīl yaprağına derler ve o nebāta dahi derler ki onun yaprağı ile ḫıḍāb olunur ve onda ḳuvve-i muḥallile olur. Muḥammed el-Vanī tercümesinde der ki اَلْوَسِمَةُ [el-vesimet] (vāv'ın fetḥi ve sīn'in kesri ile) şol nesnedir ki nisā ṭāifesi onu rastık gibi istiᶜmāl ederler ve lisānı Fārsīde ola berg-i nīl derler ve sīni sākin kılmakla dahi istiᶜmāl ederler; vāvın ḍammıyla "vüsme" demek cāiz değildir.

Fi'l-Māhiyyeti: Nīlin yaprağıdır. *Ḥalīmī der ki "nīl" çivit maᶜnāsınadır ki onunla gök renk boyarlar, ḥaḳīḳatte onun otunun adıdır.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlānın āḫirinde ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳabḍı ve cilāsı vardır.

Fi'z-Zīneti: Şaᶜrı boyar.

Vāviyye Olan Edviyenin İkincisi Verddir: ورد

"Verd" her çiçeğe ıṭlāḳ olunur lākin muṭlaḳ ẕikr olunsa gül demekle müteᶜāref olan çiçek murād olunur.

Fi'l-Māhiyyeti: Gül cevher-i māī ve cevher-i arḍīden mürekkebdir ve gülde ḥarāfet ve ḳabḍ vardır ve ḳabḍ ile merāret ve ḳalīl ḥalāvet vardır. Māiyyetinde olan ḥarāreti münkesiredir ḥalāveti ve merāreti muḳteḍī olan eczāsı ḥasebiyle. Ve gülde leṭāfet dahi vardır ve o leṭāfeti ḳabḍını tenfīẕ eder ve çok kere zükām iḥdās̱ eder. Mādām ki gül tāze ve ṭarī oldukça merāret ḳuvveti onda s̱ābit ve dāim olur, kaçan kurusa merāreti nāḳıṣa olup azalır ve ona bināen gül raṭb ve tāze iken on dirhem miḳdārı şürb olunsa ishāl eder. Ve gül aṣnāfından verd-i müntin tesmiye olunan ṣınfı ḥārrdır ve o ṣınf gülün kökü ᶜāḳırḳarḥā gibi muḥrıḳtır.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Cālīnūs der ki bizim ebdānımıza ḳıyās ile gül şedīdü'l-berd değildir. Ve Cālīnūs der ki vācib olur ki derece-i ūlāda bārid ola. Muṣannif der ki ben derim ki gül derece-i s̱āniyenin evvelinde yābistir ḫuṣūṣan kuru gülün s̱āniye evvelinde yābis olduğu ziyāde müteḥaḳḳaḳtır. Ve Būlus der ki gülün ḳuvveti ḥarāret ve ḳabḍdan mürekkebdir. Ve İbn Māseveyh der ki

gül derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir belki derece-i s̱āniyenin āḫirinde yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Gülün tecfīfi ḳabḍından ḳavīdir, zīrā gülde olan merāret ṭaʿmında olan ḳabḍından aḳvādır. Ve gül müfettiḥ ve cellādır ve ṣafrānın ḥareketini teskīn eder. Ve gülde olan eczālardan cümlesinden bezrinin ḳabḍı eşedd olur, kez̠ālik gülün ortasında olan zeġabının ḳabḍı dahi eşeddir. Ve gülün cemīʿan eczāları aʿḍā-ı bāṭıneyi taḳviye eder. Ve gülün ḳuvve-i ḳābıḍası gülün taḥlīline māniʿ olmaz hem ḳabḍ ve hem taḥlīl eder. Ve kuru gül raṭb olan gülden ziyāde ḳābıḍ ve bārid olur. Ve baʿḍı kerre daʿvā olunur ki gülde ḳuvve-i cāz̠ibe olur ḥattā şevk ve süllāyı cez̠b ve iḫrāc eder. Ve gül ʿuṣāresinin ceyyidi ve ḫāliṣi maḳlūmu'l-aẓfār tesmiye olunan gülün ʿuṣāresidir ki gölgede kurutulup rubb kılınır. Ve *Ḳānūn* ṣāḥibi maḳlūmu'l-aẓfārı beyāḍ diye tefsīr eder. *Dikensiz olmakla maḳlūmu'l-aẓfār tesmiye oludu.*

Fi'z-Zīneti: Gül ḥammāmda istiʿmāl olunsa netn-i ʿaraḳa yaʿnī terinde rāyiḥa-i kerīhe olanlara nefʿi olur. Ve gülden ġasūl ittiḫāz̠ olunur ve ṭarīḳi budur ki kendiye nedāvet ve yaşlık iṣābet eylemeyen tāze gül aḫz̠ olunur ve serilip bir maḥallde ḍumūr edip buruşunca ḳadar terk olunur ve ondan kırk mis̱ḳāl aḫz̠ olunur ve sünbül-i ṭībden beş mis̱ḳāl ve mürrden altı mis̱ḳāl aḫz̠ olunup o mecmūʿdan aḳrāṣ-ı ṣıġār ittiḫāz̠ olunur. Ve baʿḍı kerre eṭıbbā bu terkīb üzere ḳusṭ ve sūsenden ikişer dirhem ziyāde ederler. Ve baʿḍı kerre nisā ṭāifesi bu aḳrāṣı meḫānıḳına ve kısık maḥallerine vaḍʿ ederler ve defr-i ʿaraḳı yaʿnī terlerinin rāyiḥa-i kerīhesini defʿ için o aḳrāṣ ile bedenlerini ġasl ederler. Ve bir ḳavm derler ki bedende siğilleri olan kimse mesḥūḳan gül ile siğillere ḍımād eyleseler cemīʿan siğilleri ḳalʿ eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Cemīʿan ḳurūḥa nāfiʿ olur ḫuṣūṣan efḫāz̠ ve meġābinde ve kısık olan maḥallerde vāḳiʿ olan ḳurūḥ-ı saḥciyyeye ziyāde nāfiʿ olur ve ʿamīḳ olan ḳurḥalarda et bitirir. Ve bir ḳavm iddiʿā eder ki süllā ve şevki maḥallinden taḥrīk eder. *Ve baʿḍı nüsḫalarda "iḫrāc eder" vāḳiʿ olmuştur.*

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Tāze gülün kendi ve mā-ı ṭabīḫi ṣudāʿı teskīn eder. Dühn-i verd ve verdin kendisini kokumak ve istişmām etmek muʿaṭṭıstır, aksırtır. Ve bir ḳavm der ki gülün dühnünde iki ḳuvvet vardır ki o ḳuvvetler biri birine ḍıdd olurlar, o ḳuvvetlerin biri ḳuvvet-i cāz̠ibe vü cālibedir ve

biri dahi ḳuvvet-i mānicа[203] vü dāficadır. Pes isticmāl olunan gülün evvelā ḳuvvet-i cāẕibesi buḫārı daḳīḳatü'l-fuḍūl olan dimāġa ceẕb edip ve ceẕb eylediği buḫārı dimāġda ḥabs eder ve sonra yine o gülün ḳuvve-i dāficası maḥbūs olan buḫārı dimāġda aksırtmak ile defc eder. Pes gülün tacṭīsi kendinin dimāġda ḥabs eylediği buḫārı defc ve ıṭlāḳ için olup kendi maḍarratına cilāc yine kendisi olur ve gülün kendisi dimāġı ḥarāretli olan kimse[leri] aksırtır, mucaṭṭıstır. Ve gülün bezri diş etlerini şedd edip bağlar ve pekiştirir, keẕālik gülün sülāḳası maṭbūḫ ile isticmāl olunsa yine bu ficli işler ve keẕālik iki kulak ağrısına dahi nefci olur.

Fī-Acḍāı'l-cAynı: Ḥarāret ḥasebiyle olan göz ağrısını teskīn eder. Ve keẕālik kuru gülün ṭabīḫi ile iktiḥāl olunsa göz kapağında ḥādis̱ olan ġılẓ ate nāfic olur, keẕālik gül yağının ve gül cuṣāresinin dahi o āfete nefci olur. Ve gül aṣnāfından remede ve göz ağrısına ancak nāfic olan beyāḍ gül olur, onun dahi nefci zevāidi ḳaṭc olunup ḫāliṣ yaprak kalır ise olur.

Fī-Acḍāı'n-Nefḍi: Gül suyu tecerruc olunsa ve içilse ġaşy ve baygınlık cārıḍ olan kimseye nāfic olur. Ve gül cuṣāresi ve dallarının suyu kan tükürene nāfic olur ve aḳmācının yacnī tomurcuklarının dahi ona nefci olur.

Fī-Acḍāı'l-Ġıdāı: Gül kebide ve micdeye ceyyiddir. Gülün bal ile mürebbāsı micdeyi taḳviye eder, o mürebbāya cülencebīn derler ve haḍma cülencebīn mucīn olur. Gül ve gülün cuṣāresi micdenin bellesine ve yaşlığına nāfic olur. Gül yağı micde iltihābını söndürür. Keẕālik gül ile micdenin üstüne ṭılā olunsa yine micde iltihābını söndürür. Ve gül şarābının micde istirḫāsına menfacati olur.

Fī-Acḍāı'n-Nefḍi: Gül bir rīşe yacnī kuş yeleği ile maḳcade üzerine ṭılā olunsa maḳcade ağrısını defc eder ve raḥimin ağrısını dahi teskīn eder eger o ağrılar ḥarāret ḥasebiyle olur ise, keẕālik gülün yābisinin ṭabīḫinde dahi bu menfacatler vardır. Ve yābisinin ṭabīḫi micā-i müstaḳīme nefci olutr ve bağarsık ḳurḥaları için onunla iḥtiḳān olunur ve keẕālik gül şarābı bağarsık ḳurḥaları için şürb olunur. Ve gül döşenen firāş üzere uyumak şehveti kesr eder. Ve tāze gülden on dirhem isticmāl olunsa on meclis ishāl eder ve kuru gül ishāl eylemez. Ve gül yağı baṭnı ishāl eder.

---

203 [Hamidiye'de "nāfica" iken bu kelime Ragıp Paşa'ya göre "mānica" olarak değiştirildi.]

Vāviyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Veccdir: وج

Yaᶜnī beyne'n-nās eğir dedikleri [167b] köktür.

Fi'l-Māhiyyeti: Vecc berdī nebtine müşābih bir otun kökküdür[204] ve ekṣerīsi ḥavḍlarda ve sularda biter ve o köklerin üzerlerinde ᶜuḳdeler vardır, beyāḍa māildir ve rāyiḥa-i kerīhesi vardır ve ḳalīlen ṭayyib rāyiḥası dahi vardır. Ve vecc ḥārr-ı ḥırrīftir. Cālīnūs der ki veccden istiᶜmāl olunan ancak köküdür ki mā-ᶜadā eczāları istiᶜmāl olunmaz ve onun ḳuvveti zerāvend ve īresā ḳuvvetine ḳarībdir. *Ve bundan sonra ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda biraz nesneler meẕkūrdur ki āḫer nüsḫalarda meẕkūr değildir, o meẕkūrlar bunlardır: Dīsḳūrīdūs der ki vecc nebtinin varaḳı īresā varaḳına müşābihtir lākin ondan aṭvel ve edaḳḳtır ve kökü dahi īresā köküne müşābehetten baᶜīd değildir lākin vecc kökünün eczāları biri biri ile müştebik ve mütedāḫildir ve müstaḳīm değildir, muᶜveccedir ve o kökün ẓāhirinde beyāḍa māil ᶜuḳdeler vardır, oldukça ḥarāfetlidir, rāyiḥası kerīhe değildir. Ve bu evṣāf ile mevṣūfe olan o bilāddan meclūb olur ki ona ḫalḳīs - خلقيس ve ḳalesrīn - قلسرين derler. Ve yine Dīsḳūrīdūs der ki Yūsuf-ı Endelüsī ḫaber verdiği veccden bir nevᶜ vardır ki ona erġālāṭıyā - ارغالاطيا derler, Endelüs bilādından meclūb olur.*

Fi'l-İḫtiyārı: Veccin ecvedi ve efḍali ziyāde keṡāfetli ve mümtelī olandır ve rāyiḥası aṭyeb olandır. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda ẕikr olunur ki Dīsḳūrīdūs der ki veccin ecvedi ebyaḍ ve ekṡef olup ġayr-i müteᵓekkil ve mümtelī ve ṭayyibü'r-rāyiḥa olandır.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ṡāniyenin evvelinde ḥārr ve yābistir. Ve baᶜḍıları derece-i ṡāniyenin o keyfiyyetler evāsıṭına bāliġ olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Nefḫ ve riyāḥı taḥlīl eder ve mülaṭṭıftır, bilā-leẕᶜ cellā ve müfettiḥtir. Ve Cālīnūs katında rāyiḥası ṭayyibdir lākin ġayr-i ṭayyib olmak üzere iḥsās olunur.

Fi'z-Zīneti: Levni taṣfiye eder, behaḳa ve baraṣa nefᶜi olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Teşennüce ve ᶜaḍallerin teşedduḫ ve teḳaṭṭuᶜuna nāfiᶜdir. Ve ṭabīḫi dahi menṭūlen ve meşrūben o āfetlere nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Vecaᶜ-ı sinne yaᶜnī diş ağrısına ve ṡiḳal-i lisāna yaᶜnī lisānın ağırlığına nāfiᶜdir.

---

204 "Vecc" maᶜrūftur ki ona eğir derler, Fārsīden muᶜarrebdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Ṭabaḳāt-ı ᶜayndan ṭabaḳa-i ḳarniyyenin ġılẓatine nāfiᶜdir ve göze düşen beyāḍa dahi nāfiᶜdir ve ḫuṣūṣan ᶜuṣāresi dahi o iki āfet-i mezkūreye nāfiᶜdir ve ẓulmet-i baṣarı dahi keşf edip açar.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Sadrı ve'n-Nefesi: Ṭabīḫi yan ve göğüs ağrılarına nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Kebid-i bārid ağrılarına nāfiᶜdir, kebidi ve miᶜdeyi taḳviye eder ve ṭıḥālin ṣalābetine menfaᶜati olur belki ṭıḥāli cidden ıḍmār eder ve küçültür ve miᶜdeyi tenḳıye eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Sancıya ve fetḳe nāfiᶜdir. Ve ṭabīḫi vecaᶜ-ı raḥime nāfiᶜdir, bevl ve ṭams̱ı idrār eder ve taḳṭīr-i bevlden nāfiᶜdir ve bu menfaᶜat eṭıbbādan bir ḳavmin ẕikr eylediği menfaᶜattir. Ve bāhı ziyāde ve şehveti ziyāde eder ve sovuktan ᶜārıḍ olan bağarsık ağrısını teskīn eder ve saḥca nāfiᶜ olur.

Fi's-Sümūmi: Hevāmm ve ḥaşerātın sokmasına nāfiᶜ olur.

Fi'l-Ebdāli: Ṭard-ı riyāḥta ve kebid ve ṭıḥāle menfaᶜatte bedeli vezninin bir mis̱li kemmūn ile maᶜan s̱ülüs̱ vezni rīvend olur.

Vāviyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Verstir: ورس

Vankulu lüġatinde der ki اَلْوَرْسُ [el-vers] (vāv'ın fetḥi ve rā'nın sükūnu ile) sarı ottur ki Yemen'de olur, yüze sürecek ᶜilācı ondan ederler. Ve Ḳāmūs'un ᶜibāreti budur: الورس نبات كالسمسم ليس إلا باليمن يزرع فيبقى عشرين سنة نافع للكلف طلاء وللبهق شربا ولبس الثوب المورس مقو على الباه وقد يكون للعرعر والرمث وغيرهما من الأشجار ولاسيما بالحبشة ورس *İntehā. İbn Kütbī bu mezkūrları ẕikr eyledikten sonra der ki Yemen'den meclūb olan vers saḥḳ olmuş zaᶜferān gibi bir nesnedir ve kaçan vers ẕikr olunsa o meclūb murād olunur ve altından sarı olur, Ḥabeşīsi siyāh ve Hindīsi kırmızı olur. Ve baᶜḍılar derler ki kürküm dedikleri devā vers ağacının kökküdür lākin bu ḳavl s̱ābit değildir. Ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:*

Fi'l-Māhiyyeti: Vers bir nesnedir ki aḥmer-i ḳānī olur,[205] döğülmüş zaᶜferāna müşābihtir ve Yemen diyārından meclūbdur. Ve baᶜḍılar derler ki ağacının nuḥātesi ve kazıntısıdır.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

205 Evlā olan aḥmer-i nāṣıᶜ demektir, zīrā zaᶜferāna müşābih olan aḥmer-i ḳānī değildir belki aḥmer-i nāṣıᶜdır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳābıḍdır.

Fi'z-Zīneti: Keleften ve nemeşten nāfiᶜdir ve şürben veḍaḥtan dahi nāfiᶜdir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Bes̱relere ve sivilcilere nāfiᶜdir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Cerebe ve ḥikkete ve saᶜfeye ve demregilere nāfiᶜdir.

Vāviyye Olan Edviyenin Beşincisi Vesaḫtır: وسخ

Kir maᶜnāsınadır. Vesaḫ muṭlaḳ ẕikr olunsa her ne ḳadar insān kiri murād olunsa lākin Ḳānūn bu maḳāmda maᶜnā-yı ᶜāmmını murād eyledi.

Fi'l-Māhiyyeti: Kirin māhiyyeti maᶜrūfedir, faḍalāt-ı müctemiṭadan ᶜibārettir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Kūrun vesaḫı derece-i s̱āniyenin āḫirinde müsaḫḫindir. *"Kūr" kāfın ḍammıyla demircilerin ṭīnden ittiḫāẕ eyledikleri ocaktır ve hem bal arısının mevḍiᶜidir, bu maᶜnālar Ḳāmūs'ta meẕkūrdur. Vankulu lüġatinde bu maᶜnāları ẕikr eyledikten sonra der ki اَلْكُوَارَةُ [el-küvāret] (kāfın ḍammı ve vāvın fetḥi ile ve taḫfīfiyle) şol baldır ki henüz şemᶜ içinde ola. İntehā. Ve İbn Kütbī der ki vesaḫ-ı kevārīrden murād arı kovanında olan evsāḫtır dibine rüsūb eden ᶜakerden mā-ᶜadā ve o vesaḫın ecvedi aḫḍar olan vesaḫtır. İntehā.* Ve ḥammāmın cidārından meʾḫūẕ olan vesaḫ iᶜtidāl üzere tesḫīn eder. Ve muṣāriᶜīnin yaᶜnī güreş eden pehlevānların vesaḫları vesaḫ-ı ḥammāma ḳarīb olur yaᶜnī onun dahi o miḳdār tesḫīni olur. Ve güreş edenlerin vesaḫı iki ṣınf üzere olur: Bir ṣınfı budur ki o güreşçiler yağlanır ve yağlı bedenlerine toz iṣābet edip vesaḫ olur. Ve ikinci ṣınfı budur ki o oyuncuların terleri ve ebḫıreleri dīvārlara ve oynadıkları maḥallere ve yerlere iṣābet edip vesaḫ tekevvün eder.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Güreşçi evsāḫının iki ṣınfı dahi iᶜtidāl üzere taḥlīl ve inḍāc eder. Ve vesaḫ-ı kūr iᶜtidāl üzere cālī ve cidden cāẕib olur. Ve bu vesaḫların cümlesi süllāyı ve şevki ceẕb eder.

Fi'z-Zīneti: Kulakta olan vesaḫ dāḫısa nāfiᶜdir ve şefehleri yarıldıkta yarık olan maḥallere dahi kulak kiri ile ṭılā olunur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Evsāḫ cirāḥātı taḥlīl eder. Ve güreşçilerin vesaḫı memede olan şişlere nāfiᶜdir. Vesaḫ-ı ḥammām nüfāṭāta ve kabarcıklara nāfiᶜdir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Güreşçi evsāḫının ṣınf-ı s̱ānīsi yaʿnī dīvārdan meʾḫūẕ olan vesaḫları meşāyıḫta olan ḳurḥalara ve şeccelere nāfiʿdir. Ve vesaḫ-ı kūr demregileri cidden cālī olup defʿ eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Güreşçilerin bedeninden meʾḫūẕ olan vesaḫ ʿırḳ-ı nesāya nāfiʿdir eger merhem üzerine tesḫin olunup vaḍʿ olunur ise. Ve berācimin yaʿnī parmaklarda olan mefāṣılın taḥaccürüne dahi nāfiʿ olur.

Vāviyye Olan Edviyenin Altıncısı Vereşān Dedikleri Kumrudur: ورشان

Ki ona sāḳu ḥurr dahi derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Maʿrūf kuştur. *İbn Kütbī der ki üğeyikten büyük ve tavuktan küçüktür.*

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Gözde olan cirāḥata vereşānın kanı nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Laḥm-ı vereşānı haḍm ʿusretli olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Laḥmı baṭnı ʿaḳl eder.

Vāviyye [168a] Olan Edviyenin Yedincisi Vereldir: ورل

ʿAvāmm-ı nās varan derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Vezeġa eşkālinde olanların verel ʿaẓīmi ve büyüğü olur. *Nüsḫa-i sulṭāniyyede der ki*: verel ḥayvān-ı māīdir, vezeġa ve sāmm-ı abraṣ eşkālinde olur, kuyruğu uzun ve başı küçüktür ve ḍabb dedikleri kelerin ġayrıdır. Ve ḍabb bādiyede ve çöllerde olur, ġayri yerde olmaz ve olursa dahi az olur, başı ve kuyruğu ve bedeni verilin o aʿḍālarına muḫālif olur ve ṭabīʿatları biri birine ġālib-i ḥālde ḳarīb olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Verelin laḥmı cidden ḥārr olur.

Fi'z-Zīneti: Verelin zibli kelefe ve nemeşe nāfiʿdir. *Bu maḳāmda Ḳānūn'un bir terkībi vardır ki ḥalli müşkildir, o terkīb budur:* ومسمن بقوة شحمه ولحمه طبقات من النساء *Bunun ḥalli budur:* طبقات *(ṭabaḳāt)* طبق *(ṭabaḳ)ın cemʿidir ve ṭabaḳ ʿavretin fercinin ẓahrına derler: Maʿnā demektir ki ḫVerelin şaḥmını veyāḫūd laḥmını hatunlar ferci üzere yakı gibi bağlasalar ferci semrir ve büyür.* مسمن *(müsemmin) muḳaddem-i ḫaberdir ve* شحمه *(şaḥmuhu) muʾaḫḫar-ı mubtedādır,* لحمه *(laḥmuhu)* شحمه *(şaḥmuhu) üzere*

maʿṭūftur, بقوة *(bi-ḳuvvetin)* مسمن *(müsemmin)e müteʿalliḳtir,* طبقات *(ṭabaḳāt)* مسمن *(müsemmin)in mefʿūlüdür,* من النساء *(mine'n-nisāi) ẓarf-ı müsteḳarr-dır,* طبقات *(ṭabaḳāt)tan ḥāldir. Ve bu maʿnā murād olduğuna ḳarīne budur: İbn Kütbī der ki verelin şaḥmı ile ẕeker delk-i şedīd ile delk olunsa ẕekeri büyütür ve laḥmı bir ʿuḍv üzerine şedd olunup bağlansa ḳuvve-i cāẕibesi ziyāde olmak ḥasebiyle o ʿuḍvu semritir. İntehā. Ve* طبق *(ṭabaḳ)ın ẓahr-ı fercü'l-merʾe maʿnāsına geldiği Ḳāmūs'ta muṣarraḥtır.*

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Verelde şevk ve süllāyı ceẕb ḳuvveti vardır.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ziblinin saḥḳ olunmuşu s̱eʾālīli yaʿnī siğilleri ḳalʿ eder.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Eṭıbbānın ḳavli üzere verelin zibli ḍabbın zibli gibi ak düşen göze nāfiʿdir.

Vāviyye Olan Edviyenin Sekizincisi Vedaʿdır: ودع

Dālın fetḥiyle ve sükūnuyla ikisi dahi lüġat olur; cemʿinde vedeʿāt der-ler. Vankulu lüġatinde der ki اَلْوَدَعَاتُ *[el-vedeʿāt] (fetḥateynle) şol ak bon-cuklardır ki deryādan çıkar, irili ve ufaklı olur ki ona lisān-ı Türkīde ılan başı ve katır boncuğu derler ve Fārisīde gūş-māhī derler. İntehā.*[206] *Ammā İbn Kütbī der ki vedaʿ bizim katımızda yaʿnī eṭıbbā katında aṣdāf-ı ṣıġārdan bir ṣınftır, bāḳılā miḳdārında ve sünüce-i ṣaġīre miḳdārında olur ve lāṭıye olur yaʿnī taşa ve ağaca yapışık olur. İntehā. Ammā ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:*

Fi'l-Māhiyyeti: Vedaʿ ṣadeftir yaʿnī ṣadefin envāʿ-ı kes̱īresinden bir ṣınftır *ki o ṣınf vaṣf olundu. "Ṣadef" o şeyʾdir ki kemikten katı ve ḥacerden yumuşak olur ve suda olur; karada olanların dahi lā-maḥāle mebdeʾi su olur.*

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Şevk ve süllāyı cāẕibdir.

Fi'z-Zīneti: Vedaʿın mesḥūḳu siğilleri ḳalʿ eder gerek ise o siğil mismārī olup kökü dāḫil-i ʿuḍva girsin ve gerek ise ẓāhir-i ʿuḍva müteʿalliḳ ve asılı olsun.

Vāv ḥarfinde olan kelām müntehā oldu, el-ḥamdü lillāhi taʿālā.

---

206 Göz boncuğu dahi derler, iṣābet-i ʿayn için. Yezīd b. S̱ervān ki o Hebenneḳa demekle maʿrūftur, ona dahi Ẕu'l-Vedeʿāt derler o boncuktan ḳılāde ittiḫāẕ edip kendi kendiyi onunla temyīz eylediği için. Ḥikāyesi maʿrūftur, *Ḳāmūs*'ta meẕkūrdur.

Faṣl-ı Sābiᶜ Ḥarfü'z-Zāda Kelām-ı Müşebbaᶜ u Mufaṣṣaldır Bu Faṣlda Ẕikr Edeceğimiz Yirmi Yedi Devādır

Zāiyye Olan Edviye-i Müfredenin Evvelkisi Zencebīldir: زنجبيل

Bu mevḍiᶜde murād olan zencebīl bu diyārda maᶜrūf zencebīldir. Ḳāmūs'ta yazıldığı üzere o zencebīl kamış gibi ve berdī gibi bir nebtin aṣlı ve köküdür ki arḍa sārī olur ve dağılır, ammā yaprağı söğüt ağacı yaprağı gibi olan nebtin köküne zencebīlü'l-kilāb derler, o kök kilābı ḳatl eder. Ve uşturġāza zencebīl-i ᶜAcem ve rāsene[207] *zencebīl-i Şām derler. Ve zencebīl, ḫamr maᶜnāsına dahi istiᶜmāl olunur. Ṭabᶜ ile olan nüsḫada der ki:*

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki zencebīl küçük köklerdir, suᶜdun uṣūlü gibidir, levni beyāḍa māildir ve ṭabᶜı *ve baᶜḍı nüsḫada "ve ṭaᶜmı"* fülfül ṭaᶜmına ve ṭabᶜına müşābihtir, rāyiḥası ṭayyibdir velākin zencebīlde fülfül leṭāfeti olmaz. Ve zencebīl bir otun köküdür ki o ot birkaç mevḍiᶜde olur ve eks̱eriyyā olduğu maḥallerin esāmīleri Ṭurr[208] ve ᶜAlād - علاد ve Ṭabḳī - طبقى'dır ve o nāḥiyelerin ahālīleri o nebtin yaprağını eşyā-ı kes̱īrede istiᶜmāl ederler bizim sez̠ābı eşribe ve maṭbūḫlarda istiᶜmāl eylediğimiz gibi. Ve Dīsḳūrīdūs yine der ki zencebīlin bir nevᶜi dahi vardır ki ona zencebīl-i kelb derleri ehl-i Ṭaberistān ona fülfülek derler. Ve ᶜumūmen zencebīl-i kilāb ġudrānda yaᶜnī göllerde olur ve yenābīᶜ-i ṣıġārda olur ve cereyānı baṭīᵓ olan sularda olur ve onun ᶜuḳdeli ve boğumlu sāḳı olur ve o sāḳın ṭūlü dize çıkar ve onun dalları ve yaprakları naᶜnāᶜ dallarına ve yapraklarına benzer lākin naᶜnāᶜdan ekber ve beyāḍlığı eşedd olur ve nuᶜūmeti yaᶜnī yumuşaklığı ve melāseti ziyāde olur ve ṭaᶜmı fülfül gibi ḥırrīf olur ve rāyiḥası ṭayyibdir, ᶜaṭır değildir yaᶜnī kokusunda ᶜıṭriyyet olmadığı gibi kerāhet dahi yoktur ve o nebtin mīvesi ṣaġīrdir, āniye ve ġılāf içinde olur, küçük filizlerde olur, o filizlerin maḫrecleri yaprakların dibi olur ve o filizler müctemiᶜ olur, dalları ve çöpleri üzüm salkımı gibi baᶜḍısı baᶜḍı āḫerleri ile müterākim ve mütecāvir olur ve mīvesi dahi kökü gibi ḥarā-

---

207 "Rāsen" andızdır.

208 طُرَّةُ [Ṭurret] beldetün bi-İfrīḳiyye. Ve İbn Kütbī der ki eks̱eriyyā ᶜUmān'da bulunur.

fetli olur. Ve yine Dīsḳūrīdūs der ki maʿrūf olan zencebīle ruṭūbet-i faḍliyyesi ḥasebiyle teʾekkül ʿārıḍ olur ve yine ruṭūbet-i faḍliyyesi ḥasebiyle zamān-ı tesḫīni fülfülün tesḫīninden mütemādī olur ve tesḫīni çok zamān bāḳī olur ve zencebīlin kes̱āfeti dahi tesḫīnin beḳāsına sebeb olur, ḫardal ve ḥurf ve s̱āfsiyāda olan kes̱āfet zamān-ı ṭavīl onların tesḫīnlerinin beḳāsına sebeb olduğu gibi.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Zencebīl derece-i s̱ālis̱enin āḫirinde ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir ve ruṭūbet-i faḍliyyesi vardır. Ve zencebīl-i mürebbā dahi ḥārr-ı yābistir lākin ruṭūbet-i faḍliyyesi kes̱īre değildir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḥarāreti ḳaviyyedir lākin ʿale'l-fevr tesḫīn eylemez belki onda olan ruṭūbet-i faḍliyye ḥasebiyle baʿde-zamān ve müterāḫiyen tesḫīn eder ve ḳuvvet ile tesḫīn eder ve telyīn dahi edip nefḫi taḥlīl eder. Ve ʿasel ile terbiye olunsa ʿasel ruṭūbet-i faḍliyyesini baʿḍan izāle edip cefāfı eks̱er olur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Ḥıfẓı ziyāde eder ve başın nāḥiyelerinde olan ruṭūbeti cālī olur ve boğazda olan ruṭūbeti dahi cālī olur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Ruṭūbet ḥasebiyle göze ʿārıḍ olan ẓulmeti defʿ eder ve cilālandırır gerek şürb olunsun ve gerek kuḥlen istiʿmāl olunsun.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Hāḍımdır ve kebid ve miʿdede olan berde ve sovukluğa muvāfıḳtır ve miʿdede olan belleyi neşf eder ve fevākih tenāvülünden miʿdede ḥādis̱ olan ruṭūbātı dahi neşf eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bāhı [168b] tehyīc eder ve baṭnı telyīn eder. Ḥūzistān ahālīsi derler ki zencebīl belki baṭnı imsāk eder. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki ben derim ki sūʾ-i haḍm ve izlāḳ ḥasebiyle olan ḫılṭl-ı lezicin ishāline zencebīl nāfiʿ olur.

Fi's-Sümūmi: Hevāmm ve ḥaşerāt sokanlara nāfiʿdir.

Zāiyye Olan Edviyenin İkincisi Zūfā-i Raṭbdır: زوفا رطب

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā bir vesaḫtır ki Ermīniyye diyārının koyunları eleyātında yaʿnī kuyruklarında müctemiʿ olur, o diyārın merʿālarında olan ḥaşāyiş-i yetūʿiyye üzerlerine koyunların kuyrukları sürünür ve o kuyruklarda cemʿ olan evsāḫ-ı ḥaşāyiş-i yetūʿiyyelerden kuyruklar ḳuvā ve lebe-

niyyet kesb eder. Ve baᶜḍı kerre evsāḫ sāile olur ve o sāile olan evsāḫ aḫẕ olunup ṭabḫ olunur ḳıvāma gelince ḳadar.[209]

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve derece-i ūlāda raṭbdır.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Münḍic-i muḥallildir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Katı şişleri taḥlīl eder ve düşbüẕleri[210] dahi taḥlīl eder zūfā-i raṭb ile ḍımād olunsa.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Zūfā-i raṭb incīr ve būraḳ ile ḍımād olunsa ṭıḥāle nāfiᶜdir, şürbü dahi nāfiᶜdir ve istisḳāya dahi nāfiᶜdir. *Bu levḫada ẕikr olunan ṭabᶜ ile olan nüsḫanın tercümesidir ve mā-ᶜadā nüsḫada mevcūd olan budur:* Zūfā kebidin bürūdetine ṭılāen ve saḳyen nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Mes̱āne ve raḥim nevāḥīlerinde olan ṣalābātı taḥlīl eder ve raḥim ve mes̱āne bürūdetine ve böbreklerin dahi bürūdetine nāfiᶜ olur.

Zāiyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Zūfā-i Yābistir: زوفا يابس

İbn Kütbī der ki zūfā-i yābis bir ḥaşīşenin ismidir ki onun dalları yer yüzüne döşenir, onun yaprağı ve dalları vardır, merzencūş yaprağına ve dallarına benzer ve rāyiḥa-i ṭayyibesi vardır ve ṭaᶜmı acıdır, rebīᶜin āḫirinde idrāk eder. İntehā.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā iki ḳısmdır, bir ḳısmı cebelīdir ve ḳısm-ı āḫeri bostānīdir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱ālis̱ede yābistir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Saᶜter gibi laṭīftir.

Fi'z-Zīneti: Şürb-i zūfā levni taḥsīn eder ve yüze sürülse yüzde olan ās̱ārı ve lekeleri cilā ve izāle eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Katı ve ṣulb olan şişleri taḥlīl eder şarāb ile saḳy olunur ise.

---

209 İbn Kütbī der ki zūfā-i raṭb o evsāḫtır ki koyunun yünleri üzere cemᶜ olur, kulaklarında ve uyluklarında ḫuṣūṣan cemᶜ olur. O evsāḫ cemᶜ olup ṣūftan dühniyyet-i vesaḫiyye ayrılınca ḳadar ṭabḫ olunur, ḳıdrın üzerinde müctemiᶜa olan o evsāḫ-ı dühniyye aḫẕ olunup s̱āniyen bir dahi ṭabḫ olunur ve taṣfiye olunur. İntehā.

210 "Düşbüẕ" deri gibi bir nesnedir ki ᶜaṣabī ve ṣulb olup cirāḥatta biter; o izāle olmadıkça bürʾ ḥāṣıl olmaz.

Fī-Aᶜḍāı'r-Re'si: Yābis zūfānın maṭbūḫu sirke ile diş ağrısını teskīn eder. Ve incir ile yābis zūfā ṭabḫ olunsa o ṭabīḫin buḫārı deviyy-i üẕüne nāfiᶜdir eger ḳamᶜ ile huni gibi bir nesne ile o buḫār kulağa alınıp aḫẕ olunsa.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Yābis zūfā ṭabḫ olunup sonra ṭarfe üzere ḍımād olunur ve göz kapağının içinde olan dem-i meyyite dahi ḍımād olunur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ṣadra ve riyeye nāfiᶜdir. Ve rebvden ve suᶜāl-i müzminden incir ve bal ile ṭabīḫi dahi nāfiᶜdir. Ve katı şişlerden ve nefes-i intiṣābdan nāfiᶜdir. Bāṭın-ı ḥalḳta olan ḫunāḳa maṭbūḫu ile ġarġara nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: İncīr ve būraḳ ile yābis zūfā ṭıḥāle ḍımād olur ve şürb olunsa dahi nefᶜi olur ve istisḳādan dahi nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Balġamı ve ḥabbu'l-ḳarᶜ dedikleri kurdu ve sāir kurtları ishāl eder ve ḳardemānā ile ve īresā ile karıştırılsa ishāli ḳavī olur.

Zāiyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Zürünbāddır: زرنباد

Fi'l-Māhiyyeti: Bir nevᶜ nebātın uṣūlü ve kökküdür ki suᶜda müşābih olur velākin ḥacmi suᶜddan büyük olur ve ᶜıṭriyyeti ḳalīl olur ve levni aġber olur, Ṣīn bilādından meclūb olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱āli̱seye varınca ḥārr ve yābistir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Riyāḥı taḥlīl eder.

Fi'z-Zīneti: Müsemmindir, ebdānı semritir ve ağızdan şarāb ve soğan ve sarımsak kokusunu izāle eder.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Kalbi tefrīḥ eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ḳay'ı ḥabs eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Baṭnı ᶜaḳl eder, erḥāmda olan riyāḥa nefᶜi olur.

Fi's-Sümūmi: Hevāmm sokana cidden nefᶜi olur ḥattā o nefᶜde cedvāra ḳarīb olur.

Fi'l-Ebdāli: Hevāmm lezᶜinin ḥaḳḳında bedeli bir mis̱li ve nıṣf mis̱li derūnec ve bir vezninin iki s̱ülüs̱ü ṭaraḫşeḳūḳ-ı berrī ve nıṣf mis̱li ağaç kavunu çekirdeği olur.

Zāiyye Olan Edviyenin Beşincisi Zencebīlü'l-Kilābdır: زنجبيل الكلاب

Fi'l-Māhiyyeti: Zencebīlü'l-kilāb[211] maᶜrūfe baḳladır, ona fülfül-i mā yaᶜnī su büberi derler, yaprağı söğüt ağacı yaprağına benzer lākin söğüt yaprağından zencebīlü'l-kilāb yaprağı ziyāde sarıdır ve ḳaḍībleri kırmızıdır, onda zencebīl ṭaᶜmı vardır, kilābı ḳatl eder.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve derece-i ūlāda yābistir.

Fi'z-Zīneti: Tāze zencebīlü'l-kilāb bezri ile saḥḳ olunsa yüzde olan ās̱ārı ve lekeleri izāle eder ve ᶜatīḳ olan kelef ve nemeşi dahi izāle eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Tāzesi bezri ile döğülüp ḍımād olunsa katı şişleri taḥlīl eder.

Zāiyye Olan Edviye-i Müfredenin Altıncısı Zībaḳtır: زيبق

Ki lisān-ı Türkīde ona cıva derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Zībaḳ[212] iki türlüdür: Bir türlüsü ᶜamele muḥtāc değildir, su gözü gibi maᶜdeni vardır, su çeker gibi onu dahi çekip iḫrāc ederler. Ve ikinci türlüsü maᶜdeninde bir nevᶜ taştır, o taşlar maᶜdeninden iḫrāc olunup āteş ile o taşlardan zībaḳ istiḫrāc olunur, nitekim altın ve gümüş maᶜdenlerinden aḥcār ve türbe oldukları ḥālde iḫrāc olunup āteş ile aḥcārlarından altın ve gümüş istiḫrāc olunur. Ve zībaḳ maᶜdeninden iḫrāc olunan aḥcārlar eger ṣāfiye olup o aḥcārın cevherinde ecnebī toprak ve taş ve sāir ḫilāf-ı cinsi olan aḫlāṭ olmaz ise o aḥcār-ı maᶜdenī züncüfr levninde olur ve züncüfrün maᶜdeni ḥacerine mülḥaḳ olur belki biz deriz ki o ṣāf olan ḥacer-i zībaḳ o levnde aṣldır ve züncüfr ona mülḥaḳtır. Cālīnūs ve Cālīnūs'un ġayrileri ẓann ederler ki ḥıcāre-i zībaḳ maᶜden değildir belki mertek yaᶜnī mürdāsenc reṣāṣtan ve ẕeheb ve fıḍḍa aḥcārlarından istiḫrāc olunup maᶜmūl olduğu gibi ḥacer-i zībaḳ dahi züncüfr ḥacerinden istiḫrāc olunur, pes ḥacer-i zībaḳ ᶜamelī olur, maᶜdenī değildir. Züncüfr ḥaceri ile zībaḳ ḥacerinin arasında müşābehet olmakla Cālīnūs züncüfr ḥacerini aṣl ᶜadd edip ve ḥacer-i zībaḳ ondan ᶜamel ile istiḫrāc olunur, bir ḳıdrın içine

211 "Zencebīlü'l-kilāb" maᶜrūftur, su büberi dahi derler, onu ekl eden kilāb helāk olur, onun için zencebīlü'l-kilāb derler.

212 "Zībaḳ" maᶜrūftur, Fārsīde sīm-āb ve Türkīde cıva derler.

ḥacer-i züncüfr konulup ṭīn ile taṭyīn olunup āteşte taṣʿīd olunur ve ḥacer-i zībaḳ o vechle maʿmūl olur dedi. Lākin ḥaḳīḳat-i ḥāl Cālīnūs'un dediği gibi değildir belki züncüfr ḥacer-i zībaḳtan kibrīt ile istiḫrāc olunur baʿdehu zībaḳ o müstaḫrec olan ḥacer-i züncüfrden dahi istiḫrāc olunmak mümkin olur, maʿdenī olan ḥacer-i zībaḳtan zībaḳ istiḫrāc olunduğu gibi. Ve'l-ḥāṣıl ḥacer-i zībaḳ aṣldır, ondan zībaḳ gāhīce bilā-vāsıṭa istiḫrāc olunur ve gāhīce dahi ḥacer-i zībaḳtan ḥacer-i züncüfr istiḫrāc olunup ḥacer-i züncüfrden zībaḳ istiḫrāc olunur. *Ebū ʿAlī katında züncüfrün cevheri ḥacer-i zībaḳın cevheridir, Cālīnūs katında ḥacer-i zībaḳın cevheri züncüfrün cevheridir.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Zībaḳ derece-i s̱āniyede bārid ve raṭbdır.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Taṣʿīd olunan zībaḳ ḳābıḍ olur.

Fi'z-Zīneti: Zībaḳ öldürülüp dühn-i verd ile kehle ve ḳamḳām dedikleri tüy diplerinde olan yapışık kehle ve yavşak dedikleri kehle toḫumu için istiʿmāl olunur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ölü zībaḳ gül yağı ile veyāḫūd cereb edviyesinin sāirleri [169a] ile cereb için istiʿmāl olunur ve ḳurūḥ-ı rediyye için dahi istiʿmāl olunur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Zībaḳın buḫārı fālici ve raʿşeyi īcāb ve iḥdās̱ eder ve aʿḍāyı şell ve tutmaz eder.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Zībaḳın duḫānı semʿi izāle eder ve ağızı kokutup beḫarı īcāb eder eger o duḫān feme dokunur ise.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Zībaḳın duḫānı başarı izāle eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ḳoles iḥtiyāṭī der ki baʿḍı maḳtūl olan zībaḳı īlāvusta istiʿmāl ederler.

Fi's-Sümūmi: Muṣaʿʿad olan zībaḳ ḳattāl olur taḳṭīʿi şedīd olmak ḥasebiyle. Ve zībaḳ-ı muṣaʿʿadi şürb eden kimseye ʿilāc-ı ḳavī budur ki o kimse süt içip ḳayʾ eder. Cālīnūs der ki bu ʿilāc-ı meẕkūr tecribe olunmamıştır. *Ṭabʿ ile olan nüsḫada* لا تجربة *bedeline* لا يجوز *vāḳiʿ olmuştur.* Ve baʿḍılar dediler ki zībaḳ-ı maḳtūl s̱iḳali ve ağırlığı ḥasebiyle ḳatl eder, zīrā her ne şeyʾe mülāḳī olursa o şeyʾi zībaḳ-ı maḳtūl s̱iḳali ḥasebiyle ekl eder ve müṣādif olduğu ʿuḍvun fenāsından insānın helāki lāzım gelir. Muṣannif der ki bu kelām muḥaṣṣal ve muḥaḳḳaḳ değildir. Ve zībaḳ fārı ḳatl eder ve tütününden hevāmm ve ḥayyāt hereb edip kaçarlar.

Zāiyye Olan Edviyenin Yedincisi Zācdır: زاج

Vankulu lüġatinde der ki اَلزَّاجُ [ez-zāc] kara boya; Fārsīden muᶜarreb-dir, aslı "zāg"dır.

Fi'l-Māhiyyeti: Zāc bi-ḥasebi'l-elvān muḫtelif olur, ebyaḍ ve aḥmer ve aṣfer ve aḫḍar olur ve üç ṣınfı olup bir ṣınfına ḳalḳadīs ve ikinci ṣınfına ḳalḳand ve üçüncü ṣınfına sūrī derler. Pes lāzımdır ki bu aṣnāf ve envāᶜ biri birlerinden farḳ olunup mütemāyiz olalar ve farḳı şerḥ ve beyān bu vechle olur: Bi'l-cümle zācāt bir nevᶜ cevherdir ki ḥall olunmağı ḳābil olur velākin ḥall olunmağı ḳābil olmayan aḥcāra muḫāliṭ olur ve aḥcār-ı ġayr-i müteḥal-lileden ayrılıp mümtāz olmadıkça zāc ile intifāᶜ olunmaz. Pes o taḥallülü ḳābil olan cevher muḫāliṭlerinden maᶜdeninde seyelān edip münᶜaḳid olur ve o münᶜaḳidin aṣferine ve levni sarı olanlarına ḳulḳuṭār tesniye olunur ve ebyaḍına ḳalḳadīs ve aḫḍarına ḳalḳand ve aḥmerine sūrī tesmiye olunur. Ve cemīᶜan zāc cevheri su içinde ḥall olur ve ṭabḫ ile dahi ḥall olur lākin sūrī tesmiye olunan zāc şedīdü'l-inᶜiḳād olmakla tecessüd ve taṣallüb edip su ile ve ṭabḫ ile ḥall olmaz. Ve zāc-ı aḫḍarın aṣferden inᶜiḳādı eşedd olur ve ec-zālarının inṭıbāḳı dahi eşedd olur. Ve zācın baᶜḍı aṣnāfı dahi vardır ki onun levni ẕikr olunan elvān-ı erbaᶜanın ikişerinden mürekkeb olur ve o mis̱lli zācın levninde hangi zāca müşābehet ziyāde olur ise ṭabīᶜatı dahi o zācın ṭabīᶜatına müşābih olur. Ve Cālīnūs'un vehmine sābıḳ olur ki zāc-ı aḥmer ḳulḳuṭār ıṭlāḳ olunan zācdan tevellüd eder ve bir kerre dahi reʾy eder ki zāc-ı aḥmer ḳulḳuṭārı müştemil olmakla ḳulḳuṭār zāc-ı aḥmerden mütenās̱ir olur ve Cālīnūs'un bu kelāmlarında naẓar vardır.

Fi'l-İḫtiyārı: Envāᶜ-ı zācdan aḫḍar-ı Mıṣrī zāc-ı Ḳıbrīsīden aḳvā olur lākin emrāḍ-ı ᶜaynda Ḳıbrīsī Mıṣrīden aḳvā olur. Ve ġayr-i muḥraḳ olan zāc-ı muḥraḳtan aḳvā olur ve zāc-ı muḥraḳ elṭaf olur. Ve zācın cümle-sinden ḳalḳadīs ve zāc-ı aḫḍar elṭaf olur ve ḳulḳuṭār aᶜdel olur ve sūrī ağlaḍ olur, onun için sūrī suda münḥall olmaz. Ve o zāc ki onda telmīᶜāt-ı ẕehebiyye olup altın gibi şaᶜşaᶜası ve lemeᶜānı ola, o mis̱lli zācın ḳuvveti ḳulḳuṭār ḳuvvetine ḳarīb olur. Ve ḳulḳuṭārın ecvedi ve efḍali tefettütü serīᶜ olup nuḥāsī, naḳī ve ṭariyy-i ġayr-i ᶜatīḳ olanlardır. Ve zācu'l-ḥibr ki ona suḥayre tesmiye olunur, onun ecvedi ṣalābetli olup ẕehebiyye gibi lemeᶜān edendir ve onun ḳuvveti ḳulḳuṭār ḳuvveti gibidir. Ve sūrīnin ec-

vedi Mıṣr'dan meclūb olup getirilendir ve teftīt olundukta ᶜan-sevādin tefettüt edendir yaᶜnī parçaları ve dağılmışları siyāh görünenlerdir ve tecvīfleri kes̱īr olup mez̠āḳında zühūmet ve ḳabḍ olanlardır ve şemmi dahi bu mis̱lli olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābis olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Zācın küllīsi muḥrıḳtır, ḫūşkrīşet iḥdās̱ eder ve ḳabḍ eder. Ve zāc-ı aḥmer ḳulḳuṭārdan lez̠ᶜi eḳall olur ve zāc-ı esākife aṣnāf-ı zācın cümlesinden aḳbaḍ olur. *"Esākife" "iskāf"ın cemᶜidir, "iskāf" hemzenin kesri ve sīnin sükūnuyla başmakçı, kefş-ger maᶜnāsınadır diye Vankulu lüġatinde muḥarrerdir. İbn Kütbī der ki ṣaḥīḥ olan ḳavl budur ki zācu'l-esākife ḳalḳadīs aṣnāfından bir ṣınftır ki leyyinü'l-mecesse olur ve eczāları mütesāvī ve müteşābih olur, su iṣābet eyledikte siyāhlanır. İntehā.* Ve ḳulḳuṭārın ḳabḍı muᶜtedil olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḳulḳuṭār evrām-ı sāᶜiyeden ve ḥumret tesmiye olunan veremlerden nefᶜi olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Zāc ecnāsının küllīsi cerebe ve saᶜfeye nāfiᶜdir. Ve baᶜḍı kerre ḳulḳuṭārdan ve zācın sāir aṣnāfından fetīleler yapılıp nāṣūrda istiᶜmāl olunur ve nāṣūrun taḫazzüf eden cüzᵓlerini yaᶜnī katılanıp saksı ḳıṭᶜaları gibi olan eczālarını söker ve izāle eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Zāc-ı sūrī ḫamr ile ᶜırḳ-ı nesā için iḥtiḳān olunup nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Zāc buruna nefḫ olunsa ruᶜāfa nāfiᶜ olur ve ᶜale'l-ḫuṣūṣ ḳulḳuṭār buruna nefḫ olunsa ziyāde nefᶜi olur. Ve lis̱ede olan ākileye ve evrām-ı rediyyeye zācın küllīsi nāfiᶜ olur. Ve bal ile bir fetīle ittiḫāz̠ olunup zāca bulaştırılsa ve ḳurḥası olan kulağa sokulsa üz̠ünde olan o ḳurḥadan ve o ḳurḥanın middesinden nāfiᶜ olur ve kez̠ālik zāc minfāḫ ile o kulağa nefḫ olunsa yine menfaᶜati olur. Ve zāc teᵓekkül-i esnānı refᶜ eder. Ammā o zāc-ı aḥmer ki sūrī demekle maᶜrūftur, dişleri şedd edip pekiştirir ve ḥareket eden azı dişleri dahi pekiştirir. Ve dil altında olan ḍıfdıᶜ dedikleri maraḍa zāc-ı muḥraḳ sūrincān ile cemᶜ olunup vaḍᶜ olunsa menfaᶜati olur. Ve zācdan ḳayrūṭī ittiḫāz̠ olunup ağız içinde veyāḫūd burun içinde olan ākileye ve sāir ḳurḥalara sürülse nefᶜi olur ve ḫuṣūṣan o ḳayrūṭī zāc-ı aḥmerden ittiḫāz̠ oluna, onun nefᶜi ziyāde olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Cemīᶜan aṣnāf-ı zāc ve ḫuṣūṣan ḳulḳuṭār göz kapaklarının ġılẓatinden ve ḫuşūnetinden nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Riyeyi tecfīf eder ve tecfīfi ḥasebiyle baᶜḍı kerre ḳatl eder.

Fi's-Sümūmi: Zācda tecfīfi ḥasebiyle ḳuvvet-i semmiyyet olur.

Zāiyye Olan Edviyenin Sekizincisi Zernīḫtir: زرنيخ

İbn Kütbī der ki "zernīḫ" Fārsī ismdir, maᶜdeninde tevellüd eden bir nevᶜ cism-i arḍiyyete ıṭlāḳ olunur ki onun tevellüdü kibrītin tevellüdü gibi olur lākin zernīḫte arḍiyyet ve s̱aḳīl olan ruṭūbet-i māiyyet ziyāde olur ve kibrītte nāriyyet ziyāde ẓāhir olur, onun için kibrītin iḥrāḳı gibi iḥrāḳı olmaz. Ve elvānı iᶜtibār ile dört ṣınf olur, aṣfer ve aḥmer ve aḫḍar ve ebyaḍ olur. Aḥmeri ziyāde ḥiddetli olur ve aṣferi muᶜtedil olur ve aḫḍarı ziyāde s̱aḳīl ve ġalīẓ ve erdeʾ olur ve ebyaḍı redāʾette aḫḍardan eḳall olur. İntehā. Ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Zernīḫ cevher-i maᶜdenīdir, aḫḍarı ve aṣferi ve aḥmeri olur. *Baᶜḍı nüsḫada "aḫḍar" bedeline "ebyaḍ" vāḳiᶜ olmuştur.* [169b]

Fi'l-İḫtiyārı: Zernīḫ ecvedi müşebbaᶜ ola yaᶜnī rengi tok ola, münseḥıḳ ola yaᶜnī serīᶜan tefettüt eyleye ve rāyiḥası kibrīt rāyiḥası ile müteşābih ola. *İbn Kütbī zernīḫin ṣınf-ı aḥmerinin ecvedi bu evṣāf ile mevṣūf olur diye ḳayd eder. Nüsaḫ-ı Ḳānūn'un eks̱erinde "aḥmer" ḳaydı taṣrīḥen yoktur lākin ḳarāyinden fehm olunur ve bir nüsḫada "aḥmer " ḳaydı taṣrīḥen ẕikr olmuştur.* Ve sarı zernīḫin ecvedi Ermenī ve ẕehebī ola yaᶜnī Ermen dedikleri nāḥiyeden meclūb olup altın gibi berrāḳ ola ve ṣafāyiḥī olup ṭalḳ-ı aṣfer gibi ola. *"Ṭalḳ" ᶜurūḳ-ı ᶜarūs dedikleri taştır ki berrāḳ olur ve kat kat olur. Ve baᶜḍı nüsḫada* واجوده الاصفر البشيزج *vāḳiᶜ olmuştur. Ẓāhir budur ki maᶜnā "O aṣfer pul gibi olup yassı ve ince ola" demek olur. Ve "beşīzec" pul maᶜnāsına olan "peşīz"-i Fārsīden muᶜarreb ola. Ammā nüsḫa-i sulṭāniyyede bu taᶜbīr yoktur.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Zernīḫin bi'l-cümle aṣnāfı muᶜaffin ve leẕẕāᶜ olur. Ve zernīḫ-i aḥmer ḳalḳandiyūndan ecveddir. *Baᶜḍı nüsaḫta ḳalḳadīḳūn -* قلقديقون *ve baᶜḍı āḫerde feldefiyūn -* فلدفيون *vāḳiᶜ olmuştur.*

Fi'z-Zīneti: Zernīḫ şaʿrı ḥalḳ eder. Ve zernīḫ rātiyānec ile ās̱ār-ı deme yaʿnī kırmızı lekelere ve dā-i s̱aʿlebe nāfiʿdir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Şaḥm ile zernīḫ cirāḥāt üzere vaḍʿ olunur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Şuḥūm ve edhān ile zernīḫ cerebe ve raṭb saʿfeye ve ʿufūnete nāfiʿdir ve cildi iḥrāḳ eder. Ve kehle için ve kan lekesi ve ās̱ārı için mürr ile leṭūḫ olur. Ve tırnakta olan ās̱āra ve lekeye zift ile leṭūḫ olur. Ve baʿḍı kerre ḳaml için dahi zift ile leṭūḫ olur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Zernīḫten ve ḫuṣūṣan zernīḫ-i aḥmerden ittiḫāẕ olunan ḳayrūṭī burunda ve ağızda olan ākileye ve sāir o ʿuḍvun ḳurḥalarına nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi: Müteḳayyiḥūna yaʿnī irin tükürenlere ūmālī ile zernīḫ saḳy olunur. *"Ūmālī" şarāb-ı ʿatīḳ ile ʿasel-i muṣaffādan ittiḫāẕ olunan şerbettir.* Veyāḫūd zernīḫ mā-ı ʿasel ile saḳy olunur. Müzmin öksürüğü olan kimseye zernīḫ rātiyānec ile tebḫīr olunup buḫārı istiʿmāl olunur. Ve baʿḍı kerre dahi zernīḫ rebv için istiʿmāl olunan ḥabbın eczāsına idḫāl olunur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Maḳʿadede ẓuhūr eden büs̱ūr ve bevāsīr için zernīḫten gül yağı ile leṭūḫ ittiḫāẕ olunur.

Fi's-Sümūmi: Taṣʿīd olunan zernīḫ ḳātildir.

Zāiyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Zebedü'l-Baḥrdir: زرنيخ

Zebedü'l-baḥrin bi-ḥasebi'l-lüğat maʿnāsı deryā köpüğü demektir, ammā eṭıbbā ʿörfünde bir cism-i mürekkebdir ki eczā-i arḍiyye-i laṭīfe ile eczā-i havāiyyeyi baḥrin ruṭūbeti cemʿ eder ve mā-ı baḥrin temevvücü ve telāṭumu ile o eczā-i müctemiʿadan ḥādis̱ olup tecessüd ve tekevvün eden cism-i mürekkebe ıṭlāḳ olunur. Ve zebedü'l-baḥrin beş ṣınfı vardır ve o aṣnāfa Ḳānūn ṣāḥibi işāret edip der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Zebedü'l-baḥrin ṣınf-ı evvelinin şekli isfencī[213] olur ve rāyiḥası zühm olur yaʿnī yağlılıktan ḥādis̱ olan bed rāyiḥası olur ve o rāyiḥada misk rāyiḥasının şiddeti gibi sühūket ve şiddet olur ve o isfencī ṣınfı kes̱īf ve sāḥilī olur yaʿnī emvāc-ı baḥr onu sāḥil-i baḥre ilḳā eder ve sāḥil-i baḥrden aḫẕ olunur. *Bu maḳāmda Ḳānūn'un terkībinde mes̱el-i rāyiḥa* مثل

213 "İsfencī" sünger eşkāli üzere olur demektir.

رايحته مسك سهك vāḳiᶜ olmuştur ve sühūketin iki maᶜnāsı vardır, bir iştidād ve āḫeri balık rāyiḥasıdır. Balık rāyiḥası maᶜnāsına ḥamlden rāyiḥa-i misk ve muḳaddeminde zühmü'r-rāyiḥa dediği ābī olmakla biz sühūketi iştidād maᶜnāsına ḥaml eyledik, ammā İbn Kütbī rāyiḥa-i semek maᶜnāsına ḥaml edip der ki اصفر رزين زهم الرايحة كانه صديد السمك fe'l-yeteᵓemmel. Vezebedü'l-baḥr aṣnāfının ikinci ṣınfı isfencī-i ḫafīf olur, bu dahi ṣınf-ı evvel gibi sünger heyᵓetinde olur lākin ḫafīf olur, ṣınf-ı evvel gibi keṡīf olmaz ve uzun olur, ṭūlānīdir ve rāyiḥası ṭuḥlub rāyiḥasında olur. *"Ṭuḥlub" kurbağa yosununa derler, lüġat-ı Fārsīde caġz-vāre derler, suyun yüzünde ve kenārında taş üzerinde tekevvün eder ve yeşil olur.* Ve üçüncü ṣınfı dūdī olur yaᶜnī kurt şeklinde olur ve levni kırmızı[214] olur. *Ḳānūn nüsḫalarında verdī vāḳiᶜ olmuştur lākin ḳalem-i nāsiḫin taḥrīfi olduğu ẓāhirdir.* Bu nevᶜe dūdī dahi tesmiye olunur. Ve dördüncü ṣınfı kirlenmiş ṣūfa müşābihtir ve ḫafīftir. Ve beşinci ṣınfı fuṭriyyü'ş-şekldir yaᶜnī mantar heyᵓetinde olur, ẓāhiri melāsetli ve bāṭını ḫuşūnet üzere olur ve onun rāyiḥası olmaz.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Zebedü'l-baḥr derece-i ṡāliṡede ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Evsāḫı tenḳıye eder, cālīdir ve iḥrāḳı dahi vardır. Ve ṣınf-ı ṡāliṡi yaᶜnī dūdī olan ṣınf cümlesinden elṭaftır.

Fi'z-Zīneti: İḥrāḳ olunan zebedü'l-baḥr ḫuṣūṣan üçüncü ṣınfının yaᶜnī dūdī tesmiye olunan ṣınfının muḥraḳı dā-i ṡaᶜlebe menfaᶜati vardır. Ve fuṭrī zebedü'l-baḥr ḥalḳ-ı şaᶜrda istiᶜmāl olunur ve eṭıbbānın ḳavli üzere behaḳtan dahi nefᶜi olur. Evvelen mezkūr olan iki isfencī ṣınfları ġasūlāta idḫāl olunur ve lebeni büṡūrun edviyelerine dahi idḫāl olunur ve kelefte ve yüzde olan lekelerde dahi istiᶜmāl olunur ve bāḳīleri tüyleri tırāş eder, ḥallāḳ-ı şaᶜrdır.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Zebedü'l-baḥrin emlesi dişlerin cilāsına ziyāde evfaḳtır ve cemīᶜan zebedü'l-baḥr dişleri cālīdir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büṡūri: Zebedü'l-baḥrin emlesi mismārī olan evrāma evfaḳtır; dūdī olan zebedü'l-baḥr ḫanāzīre evfaḳtır.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Zebedü'l-baḥr ve ḫuṣūṣan iki isfencīler müteḳarriḥ olan cerebe ve demregilere nāfiᶜdir.

214 [Hamidiye nüshasındaki bu "kırmızı" ibaresi Ragıp Paşa'da ve Arapça nüshalarda "firfīrī"dir, müstensih kelimeyi kırmızı okuyup kopyalamış!]

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Dūdī olan zebedü'l-baḥr şemᶜ ile ve gül yağı ile niḳrise nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Dūdī ṭıḥāle ve istisḳāya nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Zebedü'l-baḥrden dūdī olan ṣınf ᶜusr-i bevle ve mes̱ānede olan kumları tenḳıyeye nāfiᶜdir ve böbrek ağrılarına dahi nāfiᶜdir. *Bu maḳāma gelince her ne ḳadar dūdī ẕikr olundu ise Ḳānūn nüsḫalarında vāv ile verdī vāḳiᶜ olmuştur.*

Zāiyye Olan Edviyenin Onuncusu Züncüfrdür: زنجفر

Zībaḳ māddesinde müstevfā züncüfrün cevheri beyān olundu. Bu maḳāmda Ḳānūn'un ẕikr eylediği budur:

Fi'l-Māhiyyeti: Bir ḳavm der ki züncüfrün ḳuvveti isfīdāc ḳuvveti gibidir ve āḫerleri der ki şāẕenec ḳuvveti gibidir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Eṣaḥḥ-ı aḳvālde züncüfr ḥārr-ı yābistir, benzer ki o keyfiyetler derece-i s̱āniye āḫirinde ola ve buna muġāyir ṭabīᶜat is̱bāt edenlerin sözleri bu bābda maᶜrifetleri olmadıklarındandır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Züncüfr ḳābıḍ ve cāẕibdir lākin bir ḳavm der ki ḳabḍı ceẕbinden aḳvādır ve āḫer ḳavm der ki ceẕbi ḳabḍından aḳvādır.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Cirāḥātı idmāl eder ve ḳurḥalarda laḥm bitirir ve āteş yanığına ve ḥaṣafe māniᶜ olur. *"Ḥaṣaf" o bes̱reler ve sivilcilerdir ki darı gibi ḫurūc eder ve diken gibidir, sivri olur.*

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Esnānı teʾekkülden menᶜ eder.

Zāiyye Olan Edviyenin On Birincisi Zücācdır: زجاج

Eflāṭūna ᶜazv edip İbn Kütbī der ki zücāc yaᶜnī sırça iki ḳısmdır, biri müteḥaccirdir ve biri kumdan ve ḥaṣāttan maṣnūᶜdur ve maᶜrūf olan ikinci ḳısmdır. İntehā.

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maᶜrūfedir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede [170a] yābistir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Dişleri cilālandırır ve tüyleri bitirir eger dühn-i zībaḳ[215] ile o maḥallere ṭılā olunsa veyāḫūd o maḥallere onunla ġasl olunsa.

215 [Zanbak olmalı!]

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Zücācda ḳabḍ ve leṭāfet vardır.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Zücāc ile baş ġasl olunsa ibriyyeden başı tenḳıye ve dişleri cilālandırır.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Ak düşen gözün beyāḍını giderir ve zücāc-ı muḥraḳın bu fiᶜli ḳavī olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Döğülmüş sırça ve muḥraḳ olan sırça mes̱āne ve külā ḥaṣātına nāfiᶜdir eger şarāb ile saḳy olunur ise.

Zāiyye Olan Edviyenin On İkincisi Zernebdir: زرنب

İbn Kütbī der ki zerneb kelime-i Fārsiyyedir, bir nevᶜ şecere-i Fārsīnin yaprağına derler ki o yaprak ṭarfā yaprağına müşābih olur, levni sarı olur, ᶜArab memālikinde o ağaç nābit olmaz lākin şiᶜrlerinde istiᶜmāl ederler ve ona ricl-i cerād ıṭlāḳ ederler ve ütrücc rāyiḥasında olur. İntehā. Ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Biraz ḳuḍbān ve dallardır ki ince ve değirmi olur, misel-le yaᶜnī çuvaldız ġılaẓında ve ḳalem ġılaẓına ve kalınlığına varınca ḳadar o ḳuḍbānın ġılẓati ve kalınlığı olur, ṣufrete māil siyāh olur, ṭaᶜm ve rāyiḥası olmaz ve ḳalīlen mevcūd olan rāyiḥası ütrücciyye olur yaᶜnī ağaç kavunu rāyiḥasında olur ve ḳuvveti cevz-i bevvā ḳuvvetinde olur lākin cevz-i bev-vādan ḳalīlen elṭaf olur ve dedikleri üzere dār-ı ṣīnden bedel olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Efᶜāli: Zernebde ḳabḍ vardır ve riyāḥı taḥlīl ḳuvveti vardır.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Su ile ve gül yağı ile zerneb ṣudāᶜ-ı bārid için seᶜūṭ olunur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Bārid olan kebide ve bārid miᶜdeye nāfiᶜdir ve men-faᶜati cidden ẓāhirdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Denildiği üzere baṭnı ᶜaḳl eder.

Zāiyye Olan Edviyenin On Üçüncüsü Zübddür: زبد

"Zübd" zānın ḍammı ve bānın sükūnu ile kere yağıdır, Vankulu lüġatin-de meẕkūrdur. İbn Kütbī der ki zübd sütün yağı ve semnidir, sütün üzerine su koyup mütevātiren ḍarb ve taḥrīk ile istiḫrāc olunur ve her ḥayvānın sütünden zübd istiḫrāc olunmaz ve zübd-i müstaḫrecden eks̱er-i ḥālde müs-taᶜmel olan koyun ve keçi ve sığır sütleri olur. İntehā

Fi'l-Māhiyyeti: Maᶜrūftur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda ḥārrdır ve ruṭūbeti ḥarāretinden aᶜlādır. *Ḳānūn'un bu maḳāli mücmeldir. İbn Kütbī taṣrīḥ eder ki ruṭūbeti dahi derece-i ūlādadır ve ḥarāretinden eks̱er ve aġlebdir.*

Fi'l-Efᶜāli ve'l-H̱avāṣṣı: Zübd münḍic ve muḥallildir ve irẖāsı dahi vardır lākin ebdān-ı mütevassıṭadan taḥlīl eder, ebdān-ı ṣulbeyi taḥlīl eylemez ve ebdān-ı nāᶜimede yaᶜnī eṭfāl ve nisvān mis̱llilerin bedenlerinde taḥlīli ve teʾs̱īri sühūlet ile olur. Ve duẖānı müceffiftir, rıfḳ ile ḳabḍ eder ve aᶜḍāya dökülen mevāddın ağrısını teskīn eder. *Zübdden duẖān istiẖrācının ṭarīḳi budur ki zübd iltihāb olunup üzeri bir kap ile örtülür ve sönmesin için bir ṭarafı açık konur ve lā-maḥāle o duẖān üzerine örtülen kaba taᶜalluḳ edip tecessüm eder ve aẖẕ olunup istiᶜmāl olunur.*

Fi'z-Zīneti: Zübd ile beden taṭliye olunur ve ṭılā olundukta menāfisten dāẖile nüfūẕ edip bedeni taġdiye eder ve semritir.

Fi'l-H̱urācı ve'l-Ḳurūḥı: Sinirlerde olan cirāḥāta nefᶜi olur ve ḳurḥalara nüfūẕ edip mevāddını inḍāc etmekle tenḳıye eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Dimāġ ḥicāblarında olan veremler için terkīb olunan edviye zübd ile saḳy olunur, keẕālik kulak ardında olan veremler için ve ürbiyye veremleri için ve ağızda ve diş etlerinde olan veremler için ve ḳulāᶜ için terkīb olunan edviye bi'l-cümle zübd ile saḳy olunur. Eṭfālin dişleri bitecek zamān ᶜumūru yaᶜnī dişlerinin menbiti zübd ile ṭılā olunur ve dişleri sühūlet ile biter.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Sovuktan ᶜārıḍ olan yübūsetli öksürüğe nefᶜi olur ẖuṣūṣan bādem ve sükker ile tenāvül olunsa nefᶜi ziyāde olur, keẕālik vech-i meẕkūr üzere tenāvülü ẕātü'l-cenbe ve ẕātü'r-riyeye nāfiᶜ olur ve nefs̱i sühūletli olur inḍācı olmak ḥasebiyle. Zübd bādem yağı ile ve sükker ile istiᶜmāl olunur ise inḍācı ziyāde olur, ammā zübd yalnız istiᶜmāl olunsa tenḳıyesi inḍācından eḳall olur ve zübd sükker ile istiᶜmāl olunur ise ᶜaks üzere olup inḍācı tenḳıyesinden eḳall olur ve kan tükürmeği menᶜ eder. Bir vuḳıyye ve nıṣf vuḳıyye zübd bal ile istiᶜmāl olunsa midde tükürmeği menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Zübd telyīn eder, çok tenāvül olunsa ishāl eder. Bağarsıklarda olan ḥarāretli ve ṣalābetli şişler için zübd ile iḥtiḳān olunur ve

raḥimde ve ḫuṣyede olan o mis̱lli şişler için dahi iḥtiḳān olunur. Ve mes̱āne ağzında olan cirāḥātın edviyesinde zübd idḫāl olunur.

Fi's-Sümūmi: Sümūma muḳāvim olur, ılan soktuğu maḥalle ıṭlāḳ olunsa nefᶜi olur.

Zāiyye Olan Edviyenin On Dördüncüsü Zifttir: زفت

Vankulu lüġatinde der ki "zift" zānın kesri ile kara sakız maᶜnāsına.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki o zift ki ona aġra - آغرا dahi tesmiye olunur, iki ṣınf üzere olur, ṣınf-ı evveli baḥrī olur, levni esveddir ve seyāldir. *İbn Kütbī der ki o ṣınf çeşmelerden su ile maᶜan akar ve o ᶜayndan ḫurūc eden mā ıssı olur ve bu çeşmeler Hīt şehrinde kes̱īrü'l-vücūd olur. İntehā. Hīt, Fırāt kenārında bir mıṣrın ismidir.* Ziftin bu ṣınf-ı baḥrīsi merāhime idḫāl olunur, buna ḳār derler, *ᶜavāmm-ı nās ḳīr derler ve ziftin ṣınf-ı s̱ānīsi berrī olur, suda olmaz belki cebelde eşcārdan tevellüd eder,* berrī ve cebelīdir. Berrī olan zift dahi birkaç ḳısmdır: Bir ḳısmı o zifttir ki yenbūt demekle maᶜrūf olan ağaçtan seyelān edip akar, o ağacın mīvesine ḳaḍm-ı Ḳureyş derler, *o ağaç ṣanevberden ṣaġīr olur ve büyüğüne erze derler, ṣanevberin erkeği olur. Ve berrī ziftin ḳısm-ı āḫerleri sāir ṣanevberden sāil olur. Ve zift derece-i ūlāda raṭbdır lākin ṭabḫ ile baᶜḍı kerre ruṭūbeti izāle olunup cāff-ı yābis olur. Ve ziftin eks̱eri ẕikr oluna yenbūt ve ḳaḍm-ı Ḳureyş ağacından tevellüd edip sāil olur.* Ve ziftin dühnü ḳaṭrāna ḳarībdir; ḳaṭrānın māhiyyeti bābu'l-ḳāfta yazıldığı üzere şernīn dedikleri ağacın ᶜuṣāresidir. Ve ziftin dühnü üç vech üzere istiḫrāc olunur: Vech-i evvel budur ki zift izāle-i ruṭūbet için ṭabḫ olundukta *ḳıdr içinde gül taḳṭīr olunduğu gibi* taḳṭīr olunur ve muḳaṭṭarına dühn-i zift derler, *nitekim gülün muḳaṭṭarına gül-āb denildiği gibi.* Vech-i s̱ānī budur ki zift tecfīf için ṭabḫ olundukta ḳıdrın üzerine bir ḳıṭᶜa ṣūf taᶜlīḳ olunup asılır ve ziftin ḥīn-i ṭabḫta olan buḫārı ile o ṣūf ıslanır, teneddī eder ve sonra o ṣūf bir āḫer kaba sıkılır ve o ᶜuṣāreye dühn-i zift tesmiye olunur. Ve vech-i s̱ālis̱ budur ki mümkin olur ki zift ḳarᶜa ve inbīḳ ile taḳṭīr oluna ve bu vech ile taḳṭīr olunsa muḳaṭṭar [170b] ve muṣaᶜᶜad ecved olur ve hem maḥfūẓ olup ḍāyiᶜātı olmaz.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Zift aḫlāṭ-ı[216] ġalīẓayı inẓāc eder, cellādır ve hem müsaḫḫin olur. Zift-i raṭbın inḍācı eşedd olur ve zift-i yābisin tecfīfi eşedd olur ve merāhime idḫāl olunur.

Fi'z-Zīneti: Tırnaklara ᶜārıḍ olan beyāḍa nāfiᶜdir, ḳalᶜ ve izāle eder ve demi aᶜḍāya cez̠b eder. Ve yakı edip aᶜḍāya vaḍᶜ olunsa o ᶜuḍvu semritir ve ḫuṣūṣan ki ilṣāḳı tekrār olunup ve ḳalᶜ olundukça ᶜunf ile defᶜaten ḳalᶜ olunsa tesmīni ve sāir fiᶜli ziyāde olur; ayakta ve sāir aᶜḍāda ẓuhūr eden yarıklara vaḍᶜ ve ilṣāḳ olunur, o vaḍᶜ olunduğu yarıkları ıṣlāḥ eder. Ve dāu's-s̠aᶜleb üzere zift ḍımād olunsa tüylerini bitirir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̠ūri: Evrām-ı ṣulbiyyeyi yaᶜnī katı olan şişleri telyīn eder ve ḫuṣūṣan raṭb olan ziftin şişleri telyīni ziyāde olur. Ve ḫanāzīr üzere arpa unu ile istiᶜmāl olunur. Ve zift kibrīt ile veyāḫūd yenbūt ağacının kabuğu ile ḫalṭ ve istiᶜmāl olunsa nemle-i sāᶜiyeyi saᶜydan menᶜ eder ve ḫurācāt-ı ġudedin küllīsine nāfiᶜ olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Demregileri izāle eder ve ᶜamīḳ ḳurḥalarda et bitirir ḫuṣūṣan günlüğün ufakları ile ve bal ile istiᶜmāl olunsa o fiᶜlleri ziyāde olur ve ruṭūbāt-ı fāside olan vechleri[217] tenḳıye eder. Ve zift-i yābis o ḳurḥalarda ve cirāḥātta istiᶜmāl olunsa tecfīfi eşedd olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Zift ᶜaḍallerin evrāmına ve şişlerine nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Ziftin raṭbı ve yābisi baş ḳurḥalarına nāfiᶜ olur devā-i ceyyiddir.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Ziftin duḫānı gözün kirpiklerini güzellendirir ve kirpikleri dökülenlerin kirpiklerini bitirir ve demᶜayı defᶜ eder ve ḳurūḥ-ı ᶜaynı doldurur yaᶜnī izāle eder o vechle ki fürce kalmaz, sağalıp ke'l-evvel baṣarı tāmm olur ve baṣarı ḳuvvetlendirir.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Bārid ve yābis olan öksürüğe yalnız zift ve bā-ḫuṣūṣ bādem ve şeker ile nāfiᶜ olur, kez̠ālik [z̠ātü'l]-cenb ve z̠ātü'r-riyede nefs̠i ve tükürmeği teshīl eder ve mevāddını inḍāc eder. Kez̠ālik dühn-i levz ile dahi ziftin inḍācı ziyāde olur ve yalnız istiᶜmāl olundukta tenḳıyesi inḍācından eḳall olur, ammā sükker ile ᶜaks üzere olur yaᶜnī inḍācı tenḳıyesinden eḳall olur. Ve zift-i raṭb teḥannük olunsa yaᶜnī ḥaneke sürülse ḫunāḳlara nefᶜi olur.

216 [Hamidiye'de "iḫtilāṭ-ı" idi, Ragıp Paşa esas alındı.]
217 [Bir istinsah hatası! Ragıp Paşa'da "ḳurūḥ"ları müstensihçe "vechleri" okunmuş!']

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Zift müleyyindir ve ikṡārı müshildir. Zift ile ıssı ve katı olan şişler için iḥtiḳān olur eger o şişler bağarsıklarda ve raḥimde ve ḫuṣyelerde olur ise. Ve meṡāne ağzında olan cirāḥātın edviyesine idḫāl olunur. Ve maḳᶜade yarıklarına zift ile ṭılā olunsa sağaltır.

Fi's-Sümūmi: Bi'l-cümle sümūma muḳāvim olur ve efāᶜī nehşesine ṭılā olunsa nefᶜi olur.

Zāiyye Olan Edviyenin On Beşincisi Zaᶜferāndır: زعفران

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maᶜrūfedir.

Fi'l-İḫtiyārı: Zaᶜferānın ceyyidi ve efḍali o zaᶜferāndır ki ḥadīṡ ve ṭarī ola ve levni ḥasen ve rāyiḥası zekiyye ve keskin ola ve şaᶜreleri üzere ḳalīl beyāḍ ola ve o beyāḍlık keṡīre olmaya yaᶜnī ṣībānī ola yaᶜnī kehle yumurtası ve toḫumu gibi ola, o şaᶜreler ṣaḥīḥ muḥkem ola, ṣıbğı yaᶜnī boyası serīᶜ olmaya, biri birine telleri mültezic ve yapışık olmaya ve heşş olup pārelenmiş ve ufaklanmış olmaya.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ṡāniyede ḥārr ve derece-i ūlāda yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳābıḍdır ve muḥallil ve münḍicdir ḳābıḍ ve muġarrī olmak ḥasebiyle. Ve ḥarāreti muᶜtediledir ve müfettiḥtir. Cālīnūs dedi ki ḥarāreti ḳabḍından aḳvādır ve dühnü müsaḫḫindir. Ve Ḫūzīler yaᶜnī Ḫūzistān eṭıbbāları der ki zaᶜferān bir ḫılṭı taġyīr eylemez belki her ḫılṭı ᶜale's-seviyye ḥıfẓ eder ve ᶜufūneti ıṣlāḥ eder ve aḥşāyı taḳviye eder.

Fi'z-Zīneti: Zaᶜferān şürb olunsa levni zīnetli eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büṡūri: Evrāmı muḥallildir. Zaᶜferān ile ḥumret tesmiye olunan vereme ṭılā olunur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Başa muḍırrdır, ṣudāᶜ īcāb eder. Meybuḫtec ile ḫumār için şürb olunur; münevvimdir, uyutur; ḥavāssı muẓlimdir, gözleri karanlık eder ve sāirlerine dahi muḍırrdır. Ve zaᶜferān şarāb ile saḳy olsa ġaşy gelince ḳadar sekri īcāb eder ve kulakta olan verem-i ḥārra nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Başarı cilālandırır ve nevāzil-i ᶜaynı nüzūlden menᶜ eder, ġışāveye nefᶜi olur; ḫasta olmak ḥasebiyle göze ᶜārıḍa olan zürḳati, zaᶜferān ile iktiḥāl giderir.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ḳalbi muḳavvīdir, tefrīḥi olur. Bersāmı olanlara ve şevṣa aṣḥābına tenvīm için koklatılıtır ḫuṣūṣan zaᶜferānın dühnü koklatılsa tenvīmi ziyāde olur, nefesi teshīl eder ve ālāt-ı nefesi taḳviye eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ġas̱eyān getirir; şehveti isḳāṭ eder miᶜdede olup şehvete tenbīh eden ḥumūḍata sevdāviyyeye zaᶜferān müḍādde olmak ḥasebiyle lākin nefs-i miᶜdeyi taḳkiye eder zaᶜferānda ḥarāret ve dibāġat ve ḳabḍ olmak ḥasebiyle. Bir ḳavm dediler ki zaᶜferān ṭıḥāle ceyyid ve nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bāhı taḥrīk eder ve bevli idrār eder ve ṣalābet-i raḥime ve inḍımām-ı raḥime nāfiᶜ olur, kez̠ālik raḥimde olan ḫurūḥ-ı ḫabīs̱elere nāfiᶜ olur eger iki katı mūm veyāḫūd ilik ile istiᶜmāl olunur ise. Baᶜḍılar dediler ki zaᶜferānın üç mis̱ḳāl miḳdārı tenāvül olunsa tefrīḥi ḥasebiyle ḳatl eder.

Fi'l-Ebdāli: Bedeli bir vezni ḳusṭ ve rubuᶜ vezni selīḫa kabuğu olur.

Zāiyye Olan Edviyenin On Altıncısı Zencārdır: زنجار

Fi'l-Māhiyyeti: Zencār ṭarīḳ-i şettā ile bakırdan istiḫrāc olunur: Ṭarīḳ-i evveli budur ki sirkenin tortu içinde bir ḳıṭᶜa bakır tekrīc olunur ve o tekrīc olunan bakırın mibred ile bürādesi aḫẕ olunup ve üzerine sirke saçılıp nemnāk olan bir maḥalle defn olunur; o bürāde-i mütekerrice zencāra istiḥāle edince ḳadar medfūnen terk olunur baᶜdehu istiḫrāc olunup ḥıfẓ olunur. Ve ṭarīḳ-i s̱ānī budur ki sirke dolu bir kabın üzerine bir bakır kap kapanıp cengār bağlayınca ḳadar terk olunur baᶜdehu o cengār bakır kaptan kazınır, aḫẕ olunur. Üçüncü ṭarīḳi budur ki nuḥās nūşādur ḫalṭ olunup bir nemnāk maḥalle defn olunup cengār olur, bu ṭarīḳ ṭarīḳ-i maᶜrūftur. Ve zencārdan bir nevᶜ zencār dahi ittiḫāẕ olunur ki o nevᶜ zencār cidden laṭīf olur ve onun ṭarīḳ-i ittiḫāẕı budur: Sirke taṣᶜīd olunup muṣaᶜᶜadı aḫẕ olunduktan sonra bakırdan maṣnūᶜ hāven içinde bakır midaḳḳa ile yaᶜnī havan eliyle daḳḳ olunur ve o daḳḳ ziyāde şemsi ḥarāretli günlerde ve güneşli maḥallerde olur ve saḥḳı terk olunmayıp tekerrüc ḥādis̱ olunca ᶜale't-revālī sirke saḥḳ olunur ve tekerrüc eylediğinden sonra miḳdārları vāḥid içine şebb ve milḥ ṭarḥ olunur ve yine saḥḳ olunup saḥḳ ve taḥrīk ḥasebiyle o eczālar yoğurulup ᶜacīn oldukta cemᶜ olunup kurutulur ve bir miḳdār sirke serpilir ve ṣıbyān bevli dahi serpilir ve yine saḥḳ olunup tekrār ḥall olduktan sonra bir nemnāk maḥalle terk olunup baᶜdehu yine cemᶜ olunup ve tecfīf olunup

ḥıfẓ olunur. Ve bu aṣnāfın küllīsi maṣnūᶜ olan zencār idi. Ve zencārın bir nevᶜi dahi maᶜdenī olur, o maᶜdenī olan zencār maᶜden-i nuḥās katında olan ṣaḫreler ve taşlar üzerlerinde tevellüd edip o ṣaḫrelerde cemᶜ olunur ve maᶜ-den-i nuḥāsın kendilerde dahi tevellüd edip maᶜdenden aḫẕ olunur.[218]

Fi'l-İḫtiyārı: Maᶜdenī [171a] olan ecveddir, tūbālinden ve rūsaḫtecden aḫẕ olan zencār aḳvā olur. *"Tūbāl"den murād nuḥās sebk olunmak için çekiç ile ḍarb olundukta ḳışre miṡālinde üzerinden dağılan ḫabeṡi olur. Ve "rūsaḫtec" nuḥās-ı muḥraḳ maᶜnāsına olur. Bu iki kelimeler Fārsīden muᶜarreblerdir.* Zencār-ı ḫallī nūşādurīden mülāyim olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Zencār derece-i rābiᶜaya varınca ḳadar ḥārr ve yābis olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Zencār cālīdir, ṣalābetli olan etleri ve yumuşak etleri ekl eder. Ve zencārda ḥiddet vardır lākin zencārdan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunsa ḥiddetini ḳayrūṭī taᶜdīl eder ve iᶜtidāli ḥasebiyle bilā-lezᶜ tecfīfi olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Zencār ḳurūḥ-ı sāᶜiyeleri menᶜ eder ve idmāl eder eger ḳayrūṭī ile istiᶜmāl olunur ise ve vesaḫlı olan ḳurḥaları tenḳıye eder. Ve zencār ᶜilk-i enbāṭ ile ve naṭrūn ile cereb-i müteḳarriḥa ve baraṣ ve behaḳa ᶜilāc olur. *Ve "ilk-i enbāṭ" ᶜilk-i buṭm dedikleri sakızdır ki ağacının ṡemeresine ḥabbe-i ḫaḍrā derler, ağacının ṣamġına ᶜilk-i enbāṭ derler, beyne'n-nās o ṣamġ termentīn demekle maᶜrūftur. "Enbāṭ" "nebṭ"in cemᶜidir. Vankulu der ki* نبط *[Nebaṭ] (fetḥateynle) ve* نبيط *[Nebīṭ] (nūnun fetḥi ve bānın kesri ile ve meddi ile) bir kavmdir ki ᶜIrāḳayn beyninde yaᶜnī Baṣra ile Kūfe arasında olan betāyıḥta konup sākin olurlar. Ve* بطايح *[beṭāyiḥ] şol vāsiᶜ derelerdir ki kenārlarında ufak taşlar ola.*

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Burnunda rāyiḥa-i kerīhe ve ḳurūḥ-ı rediyye olan kimselere nüşādur ve şebb ve sirkeden mütteḫaẕ olan zencār saḥḳ olunup burnuna nefḫ olunsa ᶜilāc olup menfaᶜati olur lākin boğazına burnu ṭarīḳinden zencār vāṣıl olup müteʾeẕẕī olmasın için ḥīn-i nefḫte ağzı su ile doldurulur. Ve ḥadīdden mütteḫaẕ olan zencār sirke ile diş etlerini pekiştirir. Ve

218 İbn Kütbī der ki zencārın maᶜdenīsi nuḥās maᶜdeninde tevellüd eder ve maᶜdeninde olan kīrānda yaᶜnī ocaklarda tevellüd eder lākin kīrānī olan zencār keṡīrü'd-değal olur yaᶜnī aḫlāṭ-ı fāsidesi çok olur. Bir ṣınfı dahi vardır ki Şiᶜrā-i Yemāniyye necmi ṭulūᶜunda Kıbrıs'ta bir mağarada teḳāṭur eder, ona dahi eczā-i türābiyye ve ḥıcāre muḫāliṭ olur. Bu iki ṣınflar insānda istiᶜmāle ṣāliḥ olmazlar.

zencār-ı ḥadīdīden evrām-ı lis̱e için ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur, keẕālik zencār-ı nuḥās dahi bu fiᶜlleri işler.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Göz kapaklarının ġılẓatine ve nāṣūra zencārın nefᶜi olur ve ᶜaynı cilālandırır ve göze ᶜārıḍ olan ḳurḥa edviyesine idḫāl olunur ve demᶜayı cidden idrār eder. Ekḥāle idḫāl olunsa ṣavāb olan budur ki ıssı suda ıslanmış bir ḳıṭᶜa sünger ile gözüne kimād oluna.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevāsīr ᶜilāclarına zencār idḫāl olunur. Ve zencār ile uşşaḳtan ittiḫāẕ-ı fetāil olunup bāsūr deliklerine o fetāil ḥaşv gibi doldurulur.

Zāiyye Olan Edviyenin On Yedincisi Zehretü'n-Nuḥās Dedikleri Devādır: زهرة النحاس

Fi'l-Māhiyyeti: *Zehretü'n-nuḥāsın māhiyyeti maᶜrūfedir yaᶜnī nuḥāsın maᶜdeni kīrānında eritilip sebīke kılınmak için yerde ittiḫāẕ olan eḫādīd*[219] *içre icrā olundukta o nuḥās-ı müẕābın üzerine su reşş olunur ve o mā-ı merşūş nuḥās-ı müẕāb üzere eḫādīd içinde ḥabbeten ḥabbeten cemᶜ olup rıġve mis̱ālinde cümūd eder ve o ḥabbelere zehretü'n-nuḥās derler. O ḥabbeler her ne ḳadar mütelezziz ve sıkı olur ise telezzüzü miḳdārınca ecved olur ve her ne miḳdār ḥabbeleri ṣaġīr olur ise o miḳdār ḥiddeti ziyāde olur.*

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳābıḍ ve ekkāl ve leẕẕāᶜdır.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḳurḥalarda olan laḥm-ı zāidi ekl eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Zehretü'n-nuḥās kulakta olan ḳurḥaları müceffif olan devāların aḫlāṭına idḫāl olunur. Ve ebyaḍu'l-levn olan zehretü'n-nuḥās saḥḳ olunup aṣammın kulağına nefḫ olunsa müzmin ve ḳadīm olan ṣamemi izāle eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi: Lehāt ve neġānıġda[220] veremi olan kimselere zehretü'n-nuḥāsı ᶜasel ile ḥanekine sürseler nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Zehretü'n-nuḥāstan dör üs̱ülüs şürb olunsa ġalīẓ olan aḫlāṭı ve mā-ı aṣferi ishāl eder. *Her üs̱ülüs üç ḳīrāṭtır.* Ve bevāsīri kurutucu, keẕālik maḳᶜade ḳurḥalarını kurutucu edviyeye idḫāl olunur eṭıbbānın ḳavli üzere.

---

219 "Eḫādīd" "uḫdūd"un cemᶜidir, arık maᶜnāsına.

220 اَلنَّغَانِغُ [en-neġānıġ] (nūn-ı evvelin fetḥi ve s̱ānīnin kesri ile) şol etlerdir ki boğazda olan dilcik yanında olur. Vankulu.

Zāiyye Olan Edviyenin On Sekizincisi Zūferādır: زوفرا

Fi'l-Māhiyyeti: Zūferā[221] ḥabbının yaᶜnī mīvesinin şeceresi encudāna benzer, ona ḥizā derler. Ve ṣınf-ı āḫeri seẕāba müşābihtir, onun mīvesine dīnārūye derler. *Bu ẕikr olunan levḥa ḳalem ile yazılan nüsḫaların levḥası idi ve ṭabᶜ ile olan nüsḫaların levḥa-i māhiyyeti budur:* Dīsḳūrīdūs der ki zūferā bir ağaçtır ki Līfūriyā - ليفوريا bilādında vāḳiᶜ Eḳābīs - اقابيس nām cebelde çok nābit olur ve o cebel Mıṣr'a mücāvir ve ḳarīb bir cebeldir ve ahālīsi o ağaca fānākṡīr - فاناكثير tesmiye ederler. Fānākṡīr,[222] cāvşīr maᶜnāsınadır, zīrā zūferā ağacının aṣlı ve sāḳı cāvşīr ağacının aṣlına ve sāḳına müşābih olur ve zūferānın ḳuvveti dahi cāvşīr ḳuvvetine müşābih olur, ḫaşin ve eşcārı keṡīr ve muẓıll olan cibāl-i şāhiḳalarda[223] biter ve ḫuṣūṣan sevāḳī şefīrinde yaᶜnī ṣağīr ırmak kenārında nābit olur, sāḳı daḳīḳ olup şibt sāḳına müşābih olur, sāḳının ᶜuḳdeleri ve boğumları olur, sāḳı üzere iklīlü'l-melik yapraklarına müşābih yapraklar olur lākin zūferā yaprağının nuᶜūmeti ziyāde olur, rāyiḥası ṭayyib olur ve sāḳının üst ucu daḳīḳ ve müteferriḳ olur ve ucunda bir iklīl olur ki onda bezr-i esved olur, o bezr mücevvef ve olduğu ḳadar ṭūlānī olur ve rāziyānec bezrine müşābih olur, o bezrin meẕāḳı ḥırrīf olur ve ᶜıṭriyyeti dahi olur ve onun aṣlı ebyaḍ olur ve fānākṡīr tesmiye olunan nebātın aṣlı ve kökü gibi olur, rāyiḥası ṭayyib olur. Ve bir ḳavm dedi ki bu şecerenin ḥabbı encudān ḥabbına müşābih olur, ona ḥizā tesmiye olunur ve bir ṣınfı seẕāba müşābih olur, ona dīnārūye derler.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Nefḫi taḥlīl eder ve müsaḫḫindir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ṭaᶜāmı haḍm eder ve nefḫ-i miᶜdeye nāfiᶜdir ve miᶜdenin balġamī olan evrāmına dahi nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Bezri ve kökü ẓulmet-i ᶜayna nāfiᶜdir ve baṣarı cilālandırır.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Cereb ve ḥikke vecaᶜlarına nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Aṣlı ve bezri menīyi tecfīf ḳuvvesinde seẕāba

221 "Zūferā" ḥizā ve dīnārūye dedikleri maᶜrūf devādır.
222 Āḫer levḥada fehm olunur ki fānākṡīr başka bir devādır lākin ṭāife-i maḫṣūṣa zūferāya dahi fānākṡīr tesmiye ederler.
223 "Cibāl-i şāhiḳa" yüksek dağ maᶜnāsınadır.

müşābihtir ve şürb olunsa ṭamṡı ve bevli idrār eder ve hatunlar aṣlını iḥtimāl eyleseler keẕālik o fiᶜlleri işler.

Fi's-Sümūmi: Lesᶜ-i ᶜaḳāribden nāfiᶜdir ve hevāmm lesᶜalarından dahi şürben ve ṭılāen nāfiᶜdir.

Zāiyye Olan Edviyenin On Dokuzuncusu Zerrīn-Dıraḫttır: زرين درخت

"Zerrīn-dıraḫt"[224] terkīb-i Fārsīdir, maᶜnāsı "altın ağaç" demektir. Yanımızda mevcūd olan kütüb-i ṭıbbiyyede bu ism yazılmamıştır lākin bu terkībin maᶜnāsına ḳarīb "zerecūn" māddesini İbn Kütbī müfredātında ẕikr olunup ḫamra ve mecāzen kermeye ıṭlāḳ olunur demekle iktifā olunmuştu. "Kerme" teğektir ki çubukları altına müşābih olduğundan mā-ᶜadā altın levninde olan şarāb ondan ḥāṣıl olmakla "zerecūn"[225] denilir, zīrā "zer-gūn"dan muᶜarrebdir, altın renginde demektir, pes baᶜīd değildir ki bu iᶜtibārlar ile zerrīn-dıraḫttan murād kerme ola.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: ᶜIrḳ-ı nesāya nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Zerrīn-dıraḫtın suyu ᶜusr-i [171b] bevl ve ᶜusr-i ṭamṡ için istiᶜmāl olunur ve meṡānede cāmid olan demi iḫrāc eder.

Fi's-Sümūmi: Hevāmm sokan kimselere nefᶜi olur.

Zāiyye Olan Edviyenin Yirmincisi Zuᶜrūrdur: زعرور

Türkīde alıç derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Maᶜrūf olan zuᶜrūra müṡelleṡetü'l-ᶜacem derler, üç çekirdekli demektir. Ve zuᶜrūrdan bir nevᶜ-i āḫer dahi vardır ki ahālī-i Yūnān ona heyfelīmūn - هيفليمون ve selṭıyūn - سلطيون tesmiye ederler ve baᶜḍıları dahi

---

224 "Zerrīn" altınlı demek olur, zīrā ki Fārsīde bā ile nūn bir ismin āḫirine ulaşır, edāt-ı nisbettir; gāh olur ki kāf-ı ᶜAcem ile lāḥıḳ olur, ġam-gīn ve nem-gīn ve sehm-gīn gibi. Ḥalīmī. "Dıraḫt" ağaç ki henüz kesilmemiş ola; kesildikten sonra "çūb" derler. Ammā Ḥaḍret-i ṣāḥib-i aᶜẓam ve kāfil-i meṣālıḥ-ı ümem meddallāhu ẓıllahu medden ve ceᶜale beynehu ve beyne'l-ḥavādiṡi sedden işbu beytte: "Lāle ḫaddinden meger gül reng ü bū uğurlamış - Kim dıraḫta saruban gezdirdiler bāzārda" Hoş istiᶜāre eylemiştir. Ḥalīmī.

225 "Zerecūn", "zer-gūn"dan muᶜarrebdir, altın renkli demektir. Şarāb altın renginde olur ve kermenin mīvesi olan üzümden ḥāṣıl olmakla kermeye dahi zerecūn ıṭlāḳ olunup إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا ḳabīlinden ve mecāz olur.

tuffāḥ-ı berrī tesmiye ederler ve şeceresi yapraklarında tuffāḥ şeceresine müşābih müşābih olur lākin tuffāḥ yaprağından aṣġar olur ve ṭaᶜmı ᶜafṣ olur. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫanın levḥa-i māhiyyetinde der ki* Dīsḳūrīdūs dedi ki şecere-i zuᶜrūr dikenli bir ağaçtır, varaḳı lūḳūrāşī - لوقوراشي varaḳına müşābih olur ve s̱emeresi ṣaġīre olur, tuffāḥa benzer lākin tuffāḥtan ṣaġīr olur ve levni aḥmer olur, leẕīẕdir, her birinde üçer çekirdek olur, onun için adına bir ḳavm ṭūrīfīniyūn - طريفونيون tesmiye eyledi, maᶜnāsı üç ḥabbe ṣāḥibi demektir. Ve zuᶜrūrdan bir nevᶜ dahi vardır ki ehl-i Yūnān ona heyfelīmūn - هيفليمون tesmiye ederler ve baᶜḍı kerre dahi tuffāḥ-ı berrī tesmiye ederler ve şeceresi varaḳında ve aṣlında tuffāḥ şecerine müşābih olur, değirmi olur, meʾkūldür, yenir, ṭaᶜmı ᶜafṣ olur ve esfeli enli olur ve bu nevᶜ s̱emere aṣfer olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Bir ḳavm dedi ki zuᶜrūrun ṭabᶜı bārid-i raṭbdır. *Bu levḥa ṭabᶜ ile olan nüsḫada meẕkūredir.*

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Ḳābıḍdır ve ḳabḍı ġubeyrānın yaᶜnī iğdenin ḳabḍından ziyādedir, ṣafrāyı ḳamᶜ eder ve seyelānātı ḥabs eder ve bu fiᶜlleri sāir s̱emerātın fiᶜllerinden ziyāde olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Muṣaddiᶜdir, başı ağrıtır.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Miᶜdeye redīdir. *Bu iki levḥada olan efᶜāli işleyen zuᶜrūrun heyfelīmūn ṣınfıdır diye baᶜḍı nüsaḫta muḳayyeddir.*

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Baṭnı ᶜaḳl eder lākin bevli idrār eylemez.

Zāiyye Olan Edviyenin Yirmi Birincisi Zibldir: زبل

Sirḳīn maᶜnāsınadır, ᶜörf-i eṭıbbāda berāz derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Zibller[226] envāᶜın iḫtilāfı ile muḫtelife olurlar yaᶜnī her nevᶜ ḥayvānın zibli nevᶜ-i āḫerin zibline keyfiyyette ve efᶜālde muḫālif olur ve belki bir nevᶜin baᶜḍı eşḫāṣının ve baᶜḍı efrādının zibli o nevᶜden olan şaḫṣ-ı āḫerin zibline muḫālif olur ḫuṣūṣan nevᶜ-i insānın efrādı ve eşḫāṣlarının ziblleri biri birine muḫālif keyfiyyātta ve efᶜālde eks̱er-i ḥālde ittiḥādları olmaz. Ammā baṭṭın yaᶜnī ördeğin ziblinin ḥarāreti ifrāṭ üzere olmakla o zibl istiᶜmāl olunmaz, ammā bāzī ve ṣaḳr ve bāşaḳ ve sāir sibāᶜ-ı ṭuyūrun ziblleri az ve ḳalīlen istiᶜmāl olunur, zīrā o ezbālin dahi ḥarāretleri ifrāṭ üze-

226 "Zibl" insān ve sāir ḥayvān tersleridir.

re olur. *"Bāzī" ve "ṣaḳr" maʿlūmlardır, doğan ve çakır demekle maʿrūflardır, ammā "bāşaḳ" hācer vezni üzere "bāşe"den muʿarrebdir, "bāşe" Fārsīdir, atmaca maʿnāsınadır.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Zibllerde müberrid ve muraṭṭıb bir nesne olmaz. Müstaʿmel olan zibllerden güğercinin zibli cümle ezbālin süḫūnetlisi olur. Ve onların dahi devācininin zibli yaʿnī evlerde taʿlīf olunanların zibli keyfiyyetleri rāʿiye olup yabanda raʿy ile geçinip vaḥşī olanların zibli keyfiyyetlerinden noḳṣān olur yaʿnī yabanīnin zibli ziyāde ḥarāretli olur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Keçinin baʿrı ve ḫuṣūṣan dağ keçilerinin baʿreleri seylān-ı dem için istiʿmāl olunur. Ḥımārın revs̱inin gerek muḥraḳı ve gerek ġayr-i muḥraḳı seyelān-ı dem için istiʿmāl olunur. Ve güğercinin zibli muḥammirdir yaʿnī bāṭından demi ẓāhire cez̠b edip beşereyi kırmızı eder. Güğercin tersi arpa unu ile istiʿmāl olunsa taḥlīl eder. Keçi tersinin yanmışı ziyāde laṭīf olur lākin süḫūneti artmaz ve esḫan değildir.

Fi'z-Zīneti: Koyun tersi sirke ile siğil ecnāsından nemliyye ve mismāriyye ve tūs̱iyye olan siğillere ḍımād olunur. Çekirgenin zibli kelefe nāfiʿdir. Kez̠ālik pirinç ile taʿlīf olunan ve yemlenen zürzūrun yaʿnī sığırcık kuşunun tersi z̠ikr olunan āfetlere nāfiʿdir. Ve kez̠ālik ḥirz̠evn ve verel ziblleri levni taḥsīn edip güzellendirir. Ve keçinin tersi ve ḫuṣūṣan dağ keçisinin tersi dā-i s̱aʿleb üzere muḥraḳan istiʿmāl olunur. Ve kez̠ālik fār-ı aʿẓamın yaʿnī keme dedikleri fārın zibli dahi dāu's̱-s̱aʿlebe nāfiʿdir. Ve güğercinin zibli levni muḥassin olan edviyeden olur. Ḍabbın yaʿnī keler dedikleri ḥayvānın baʿrı kelefi cālīdir ve cilāsı mücerrebdir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Aḫs̱ā-i baḳar yaʿnī sığır tersi sirke ile ḥarāretli ḫurācāt üzere ḍımād olunur ve ḥarāretini teskīn eder. Ve sirke ile koyun tersi āteş yanığına dühn-i verd ve şemʿ ile sürülür. Güğercin tersi bal ve kettān toḫumu ile nār-ı Fārsī dedikleri ʿilletten ve kez̠ālik āteş yanığından ḥādis̱ olan ḫuşkrīşetler için istiʿmāl olunur. Keçi tersi derisi soyulan kimselere nāfiʿ olur. Güğercin ve toy kuşu ziblleri demregilere nāfiʿ olur, kez̠ālik pirinç ile yemlenen ve taʿlīf olunan sığırcık kuşunun zibli dahi demregiye nāfiʿ olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Kemik iṭʿām olunan kelbin zıbli bal ile ṭılā olunsa ʿatīḳ olan ḳurḥalara nāfiʿdir.

<u>*Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı:*</u> Sığır tersi ᶜırḳ-ı nesāya ḍımād olunur. Keçi tersi ḫuṣūṣan cebelī olan keçilerin tersi ḫınzīr şaḥmı ile niḳrise ḍımād olur ve ᶜırḳ-ı nesāya dahi ḍımād olur. Ḫınzīrin ḫurᵓ-ı yābisi yaᶜnī tersinin kurusu sirke ile vehn-i ᶜaḍal için şürb olunur ve ḳayrūṭī ile iltivā-i ᶜaṣaba vaḍᶜ olunur ve ṣalābātın küllīsi üzere dahi vaḍᶜ olunur. Güğercin zibli evcāᶜ-ı mefāṣıl üzere vaḍᶜ olunur. Keçi tersi mefāṣılda olan ṣalābāta ve mefāṣılın şişlerine ve ḫuṣūṣan memzūc olan sirke ile vaḍᶜ olunur, nefᶜi mücerrebdir ve bu devā Cālīnūs'un mücerrebidir. Keẕālik bu āfetlere baᶜr-ı māᶜiz arpa unu ile dahi nāfiᶜdir lākin unu ile keçi tersini istiᶜmāl laḥmı katı ve kuru olanlara ziyāde muvāfıḳtır.

<u>*Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi:*</u> Eşek tersi ruᶜāf-ı ḳavīsi olanlara koklatılır veyāḫūd eşek tersinin ruṭūbeti burnuna taḳṭīr olunur yaᶜnī damlatılır ve demi ḥabs eder. Ve güğercin tersi saᶜfeye nāfiᶜ olur. Cālīnūs der ki rāᶜiye olan güğercinin tersi bezr-i ḥurf ile [yaᶜnī] reşād ile beyḍa dedikleri baş ağrısında istiᶜmāl olunsa nefᶜi olur. Sığır tersi kulak ardında olan şişlere nāfiᶜdir.

<u>*Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı:*</u> Verelin zibli keẕālik ḍabb ve timsāḥın ziblleri ak düşen göze nāfiᶜdir, keẕālik güğercin ve serçe ziblleri dahi nāfiᶜdir ve ḫuṭṭāfın ziblinin o bābda ᶜacīb teᵓs̱īri olur. Şeyḫ der ki zibl-i ḫuṭṭāfı bal ile ben tecribe eyledim. Ve fārın ziblinin gözde olan ṭabaḳa-i ḳarniyye ḳurḥalarına ve ṭabaḳa-i ḳarniyye altında müctemiᶜa olan middeye menfaᶜati mücerrebdir.

<u>*Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı:*</u> Ḫınzīr tersi su ile ve şarāb ile kan tükürene ve yanı ağrıyana nāfiᶜdir. Ve kemik iṭᶜām olunan kelbin zibli ḫunāḳı olanların ḥanekine sürülür, keẕālik ṣıbyānın zibli dahi ḫunāḳ için teḥannük olunur. Ve baᶜḍı kerre bu teḥannük faṣddan muġnī olur ve vācib olur ki evvelā o ṣabīye ḫubz ile türmüs iṭᶜām oluna tā ki teḥannük olunan berāzında koku ve rāyiḥa-i kerīhe ḳalīl ola. Aḫs̱ā-i baḳar sill mis̱lli maraḍı olanların riyesi baḫūrlarındandır yaᶜnī tezek tütsüsü riyelerine nāfiᶜdir.

<u>*Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı:*</u> Keçi tersi ḫuṣūṣan dağ keçisinin tersi baᶜḍı efāvīh ile yereḳān için şürb [172a] olunur, mücerrebdir ve ḍımāden ve şürben istisḳāya dahi nāfiᶜdir gerek ḍımādı ve gerek ṭılāsı her hangisi istiᶜmāl olunur ise güneşli maḥallde olunmak gerektir.

<u>*Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi:*</u> S̱evrin tersi raḥimin nütūᵓu için tebḫīr olunur. Ve keçinin zibli ḫuṣūṣan dağ keçisinin zibli baᶜḍı efāvīh ile şürb olunsa ṭams̱ı id-

rār eder ve cenīni isḳāṭ eder ve ṭıḥālin ṣalābetini taḥlīl eder. Ve o baʿrelerin yābisi ṭaḥn ve saḥḳ olunup raḥimin nezfi için iḥtimāl olunur ḫuṣūṣan günlük ile maʿan iḥtimāl olunsa nezf-i raḥime menfaʿati ziyāde olur ve baʿr-ı māʿizin bu menfaʿati mücerrebdir. Decācın tersi ḳūlınc için istiʿmāl olunur, keẕālik kurdun zibli veremden mā-ʿadā olan sebeblerden ḥādis̱ olan ḳūlınc için su ile saḳy olunur, keẕālik maṭbūḫ ile veyāḫūd efāvīh sülāḳası ile dahi ẕiʾbin zibli saḳy olunur ve ḳūlıncdan menfaʿati olur ḫuṣūṣan o zibli ki diken üzerinde veyāḫūd arḍdan muḳıll yaʿnī mürtefiʿ olan nebāt üzerinden aḫẕ oluna yaʿnī o zibl yerden keyfiyyet aḫẕ etmiş olmaya ve ebyaḍ ola ve o ziblde kemik buluna, pes bu evṣāf ile mevṣūf olan ziblin ḳūlınca menfaʿati ziyāde olur. Ve bu zibl-i mevṣūf cild-i ẕiʾbin içine vaḍʿ olunup yāḫūd kurdu görüp ḫavfından münfelit olup firār eden koyunun derisinden veyāḫūd geyik derisinden o zibl-i mevṣūf ile fetīle ittiḫāẕ olunup yāḫūd gümüşten bir ẓarf içine o zibl vaḍʿ olunup ḳūlıncı olan kimseye taʿlīḳ olunsa ve taʿlīḳ ḫāṣıre katında olsa menfaʿati olur. Cālīnūs gümüş ẓarf ile taʿlīḳ eder idi. Ammā ḳūlıncın sükūnu zamānında o zibl şürb olunsa ḳūlıncın ḥudūs̱una māniʿ olur ve ḥādis̱ olur ise dahi ḫafīf olur ve bu vechle olan menfaʿate Cālīnūs şehādet eyledi. Reḫame dedikleri kuşun zibli ile gebe hatunlara tütsü verilse cenīni isḳāṭ eder. Fārın zibli günlük ile ve şarāb ile ḥaṣātı teftīt eder. Ve bu edviyeler iḥtimāl olunsa ṣıbyānın baṭnını ishāl eder. Güğercin zibli ḥuḳnede istiʿmāl olunsa ḳūlınc ağrısına nāfiʿ olur. Kemik yedirilen kelbin zibli ile iḥtiḳān olunsa yāḫūd ıssı demir ve ıssı çakıl taşları ile kızdırılmış süt ile ishāle ve bağarsıkta olan ḳurḥalara nāfiʿ olur. Ve denildiği üzere fīlin zibli ḥabeli menʿ eder.

Fi's-Sümūmi: Keçi tersi ḫuṣūṣan dağ keçisinin tersi sirke ve şarāb ile ṭabḫ olunsa hevāmm ve ḥaşerāt sokanlara nāfiʿ olur ve Cālīnūs şehādet eylediği efāʿī lezʿine dahi nefʿi vardır. Merʿāda raʿy eden ḥımārın ziblinin kurusu şarāb ile ʿaḳreb sokanlara nāfiʿdir ve cidden ceyyiddir. Ḫurʾ-ı decāc yaʿnī tavuk tersi fuṭr-ı ḫānıḳın tiryāḳı olur, mücerrebdir; lüzūcetli ve ġalīẓ olan ḫılṭları dahi teftīt eder. Ve māʿizin baʿrelerinde ḳuvve-i cāẕibe vardır, arının semmini ceẕb eder. Öküzün tersi bi'l-ḫāṣṣa baḳḳı ve sinekleri tebḫīr olunduğu mevḍiʿden ṭard eder.

Zāiyye Olan Edviyenin Yirmi İkincisi Zeytūndur: زيتون

Fi'l-Māhiyyeti: Zeytūnun[227] şeceresi ᶜaẓīme olur, baᶜḍı bilādda bulunur ve zeyti baᶜḍı kerre ḫām zeytūndan sıkılır ve baᶜḍı kerre idrāk etmiş ve yetişmiş zeytūndan iᶜtiṣār olunup sıkılır. Beyne'l-eṭıbbā zeyt-i ünfāḳ diye marūf olan zeyt ḫām zeytūndan sıkılan zeyt olur. Ve baᶜḍı kerre dahi zeytūn-ı aḥmerden dahi iᶜtiṣār olunur. Zeytūn-ı aḥmer o zeytūndur ki ḫām ile müdrik arasında mütevassıṭ olur, ḳalīlen nuḍc bulup kızarır lākin kemāl-i nuḍcu olup siyāhlanmamıştır ve bundan muᶜtaṣar olan zeyt ḳuvvette zeyt-i ünfāḳ ile müdrik olan zeytūnun zeyti arasında mütevassıṭ olur. Ve zeytūnun berrīsi ve bostānīsi olur ve iki nevᶜinden dahi zeyt iᶜtiṣār olunur. Ve zeyt-i ᶜatīḳ ḍımādātta dühn-i ḫırvaᶜ ḳuvvetinde olur ve fücl ve şūnīz dühnleri ḳuvvetinde dahi olur lākin bu meẕkūrların süḫūnetleri ziyāde olur ve fiᶜlleri zeyt fiᶜline ḳarīb olur. Ve baᶜḍı kerre zeytūn ağacının yaprakları ve dalları iḥrāḳ olunup ḥurāḳası ve remādı istiᶜmāl olunur. Kaçan iḥrāḳları murād olunsa vācib olur ki iḥrāḳı murād olunan yaprak ve aġṣān ᶜasel ile telṭīḫ olunup yaᶜnī onlara bal sürülüp baᶜdehu iḥrāḳ oluna.

Fi'l-İḫtiyārı: Ṣaḥīḥü'l-mizāc olanlara ḳıyās ile zeytin ecvedi zeyt-i ünfāḳtır. Ve zeytūn-ı berrīnin ṣamġı vardır, ṣamġının ecvedi lisānı leẕᶜ edendir ve lisānı leẕᶜ eylemeyenlerde fāide yoktur. *İbn Kütbī, Ḳānūn'un bu kelāmını tavḍīḥ edip der ki zeytūn-ı berrīnin ṣamġı olur, o ṣamġ ḥārrdır ve ḳalīlen yābistir ve o ṣamġın ziyāde ḳavīsi ve ḥiddetlisi olur; o ḳavīlerin ecvedi ḳaṭarāt-ı ṣıġārdan müctemiᶜa olanlar olur ve o ṣamġ saḳmūnyāya benzer ṣūrette, ḥumrete māil olur. İntehā.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Zeyt-i ünfāḳ derece-i ūlāda bārid ve yābistir. Ve Rūfus der ki ruṭūbeti vardır. Ve yetişmiş zeytūnun zeyti iᶜtidāl üzere ḥārrdır ve ruṭūbete māildir, o zeyt ġasl olunsa ruṭūbet ve yübūsette muᶜtedil olur ve ḥarāreti eḳall olur. Ve'l-ḥāṣıl zeytūn-ı naḍīc ḥārrdır ve zeyti ruṭūbete māildir. Ve zeytūn-ı ficc bāriddir ve ḫaşebi ve varaḳı bāridleridir. Kaçan zeyt-i ünfāḳ cidden ᶜatīḳ olsa onun dahi ṭabᶜı zeytūn-ı ḥulvün ṭabīᶜatında olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Zeyt envāᶜının cümlesi bedeni taḳviye eder, ḥarekete tenşīṭ eder ve iṭfāsı vardır. Zeytūn-ı berrīnin zeyti bakır kap içinde

227 "Zeytūn ḥabbı"na zeytūn ve yağına "zeyt" derler.

ᶜaḳd olunca ḳadar ṭabḫ olunur, o miḳdār ṭabḫ ile ḳuvveti ḥuḍaḍ yaᶜni ḫavlān-ı Hindī ḳuvvetine ḳarīb olur. Mümellaḥ zeytūnun suyu mā-ı milḥten tenḳıyede aḳvā olur. Ve eṣıḥḥāya zeytin ecvedi zeyt-i ünfāḳtır. Ve zeyt-i ᶜatīḳin ḥiddeti leẕᶜe bāliġa olmaz yaᶜnī zeyte her ne miḳdār eskidikçe bir nevᶜ ḥiddet ᶜārıḍ olur ise lākin leẕᶜ edecek ḳadar muḥtedd olmaz. Ve zeytūnda ḳalīlen ġıdāiyyet olur.

Fi'z-Zīneti: Zeytūn-ı berrīnin yaprağı dāḫısa nāfiᶜ olur ve berrīnin yaprağı ile çok terleyen kimsenin teri silinse terlemekten menᶜ eder. Ve berrī zeytūnun zeyti ekṡer-i menāfiᶜde gül yağı gibi olur, şaᶜrı ḥıfẓ eder ve sürᶜat-i şeybden menᶜ eder her gün istiᶜmāl olunur ise.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büṡūri: Berrī olan zeytūnun [zeyti] ḥumre ve nemle ve şerāda ve evrām-ı ḥārrede istiᶜmāl olunur ve bu veremleri taḥlīl eder. Ve ḥaṭabı yakıldıkta ondan seyelān eden ruṭūbet cerebe ve ḳūbāya nāfiᶜdir. Ve zeytin ᶜakeri yaᶜnī dibine çöken balçığı ġudedli olan evrām-ı ḥārreye nāfiᶜdir ḫuṣūṣan yaprağı ile istiᶜmāl oluna.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Zeytūn-ı berrīnin ḫāmından sıkılan zeyt raṭb ḳurḥalara ve yābis ḳurḥalara ve cerebe nāfiᶜdir. Ve zeytūn-ı berrīnin yaprağı ḥumreye ve ḳurḥa-i ḫabīṡeye ve vesiḫaya ve nemleye ve şerāya nāfiᶜdir. Ve zeytin ᶜakeri ḫāmālāvun ile cerebi sağaltır ḥattā dābbelerin cerebini dahi dahi sağaltır ḫuṣūṣan türmüs naḳīᶜi içinde all oluna. Su ve tuz ile mürebbā olan zeyt-i berrī ki ona su zeytūnu derler, onunla ḥarḳ-ı nāra ḍımād olunsa teneffuṭ eylemez ve ondan nüfāṭāt ᶜārıḍ olmaz ve ḳurūḥ-ı vesiḫayı tenḳıye eder. Ve zeytūn-ı berrīnin ṣamġı müteḳarriḥ olan cerebden ve demregilerden nāfiᶜdir ve cirāḥāt merāhimine dahi idḫāl olunur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Tuzlu zeytūnun suyu ile ᶜırḳ-ı nesā için iḥtiḳān olunur. Ve zeyt-i maġsūl ᶜaṣab vecaᶜlarına ve ᶜırḳ-ı nesāya muvāfıḳ olur. Zeyt-i ᶜatīḳ ile ṭılā [172b] olunsa niḳrisi olanlara nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Zeytūn yaprağı koruk suyu ile bal ḳıvāmında olunca ḳadar ṭabḫ olunur sonra müteᵓekkil olan esnāna ṭılā olunur ve o ṭılā ile diş münḳaliᶜ olup çıkar. Zeytūn-ı berrīnin zeyti baş ağrısına menfaᶜatte gül yağı gibidir. Zeytūn-ı berrīnin ᶜuṣāresi kurutulup ve ondan ḳurṣ ittiḫāẕ olunup ḥıfẓ olunur, seyelān-ı üẕüne onunla muᶜālece olunur. Ve berrī zeytūnun zeyti ile maḍmaḍa olunsa liṡe-i dāmiyeye yaᶜnī kanayan diş etlerine nefᶜi

olur ve ḥareket eden dişleri dahi pekişdirir. Zeytūn-ı berrīnin ṣamġı ile müteʾekkil olan dişlerden mevḍiʿ-i teʾekküle ḥaşv kılınsa menfaʿati olur. Zeyt-i ʿaḳārib vecaʿ-ı üẕünün eşref-i edviyesindendir. *Ẓāhir budur ki zeyt-i ʿaḳārib ile ṣāḥib-i Ḳānūn zeyt ile maṣnūʿ olan dühn-i ʿaḳāribi murād eyledi.* Zeytūnun yaprağı ḳulāʿa nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Zeyt-i ʿatīḳ ile iktiḥāl olunsa ẓulmet-i ʿayna nāfiʿ olur. Ve zeytin tortu edviye-i ʿaynda dāḫil olur. Ve varaḳının ḫurāḳası tūtiyāya menfaʿat-i ʿaynda bedel olur. Ve ṣamġının dahi ġışāveye ve beyāḍa ve ṭabaḳa-i ḳarniyyenin ġılẓatine nefʿi olur. Ve yaprağının ʿuṣāresi cuḥūẓ-ı ʿayna ve ṭabaḳa-i ḳarniyyenin ḳurḥlarına ve nevāzile nefʿi olur. Emrāḍ-ı ʿayna bostānī zeytūn yabanīden evfaḳ olur. Ve keẕālik bostānīnin ṣamġı ʿaynı cālī olur ve evsāḫını izāle eder ve gözde olan suyu ve beyāḍı giderir.

Fī-Aʿḍāı'ṣ-Ṣadrı: Siyāh zeytūn çekirdeği ile rebv için tebaḫḫur olunur yaʿnī onunla tütsü verilir ve emrāḍ-ı riye için dahi tebḫīr olunur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Zeytin tortu müsteskānın baṭnına vaḍʿ olunur. Zeytūn kendi ḥāli üzere iẕā ḫulliye ve ṭabʿahu bāḳī olsa haḍmı ʿusretli olur. Ve zeytūn-ı ġalīẓin memlūḥu şehveti taḥrīk eder ve miʿdeyi taḳviye eder ve keymūs-ı ḳābıḍı tevlīd eder.Ve zeytūn-ı muḫallel yaʿnī sirke ile mürebbā olan zeytūn cümlesinden ziyāde haḍmı ḳabūl eder ve serīʿan haḍm olunur. Ve zeyt-i ünfāḳ miʿdeye ceyyid olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ḳable'ṭ-taʿām zeytūn mürrī ile maʿan tenāvül olunsa baṭnı telyīn eder. Dokuz vuḳıyye zeytūn ıssı su ile veyāḫūd arpa suyu ile ishāl eyler. Ve zeytūn seẕāb ile ṭabḫ olunsa sancıya ve dīdāna yaʿnī aḥşāda olan kurtlara nefʿi olur ve ḳūlınc-ı veremīye nefʿi olur ve onunla ḳūlınc-ı s̱üflīye iḥtiḳān olunur. Ve zeytūnun ʿuṣāresi raḥimin seyelānı ve nezfi için iḥtimāl olunur ve ishāl-i müzmin için arpa unu ile ḍımād olunur. Zeytin ʿatīḳi ḳıvāma getirilip mā-ı ḥıṣrım ile yaʿnī koruk suyu ile iḥtiḳān olunsa maḳʿadenin bāṭınında olan ḳurḥalarına nāfiʿ olur ve raḥim ḳurḥalarına dahi nāfiʿ olur. Ve ağacının ṣamġı ṭams̱ ve bevli idrār eder ve cenīni iḫrāc eder.

Fi's-Sümūmi: Zeyt mā-ı ḥārr ile şürb olunsa tehevvuʿ iḥdās̱ edip kusturur ve onunla semmin ḳuvveti ḍaʿīfe olur. Ve ḳavmin dedikleri üzere zeytūn-ı berrīnin ṣamġı edviye-i ḳattāleden sayılır.

Zāiyye Olan Edviyenin Yirmi Üçüncüsü Zedvārdır: زدوار

Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki ben ẓann ederim ki "zedvār" cedvār dedikleri devādır. *İbn Kütbī der ki bir ṭāife cedvāra zedvār tesmiye ederler. Ve cedvārın levḥaları sebḳat eyledi.*

Zāiyye Olan Edviyenin Yirmi Dördüncüsü Zerāvenddir: زراوند

Ṭabᶜ ile olan nüsḫada der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki bu devānın ism-i esbaḳı ariston-loḫos - ارسطن لوخوس idi, iki kelimeden mürekkeb idi, "ariston" kelimesinin maᶜnāsı "fāḍıl" demektir ve "loḫos" "nüfesā" demektir, vaḍᶜ-ı ḥaml eden hatunlardır. Bu devānın menfaᶜati fāḍıle ve zāide olmakla bu ism ile yaᶜnī ariston-loḫos ismiyle tesmiye olundu. Ve zerāvend iki ḳısmdır, birine zerāvend-i müdaḥrec derler ki o müdaḥrec ünsā iᶜtibār olunur ve onun varaḳı ḳısūs yaᶜnī leblāb-ı kebīr varaḳı gibi olur, rāyiḥası ṭayyib ve ḥiddetten dahi bir şeyʾ olur, olduğu ḳadar istidāreye māil olur ve nebtinin şuᶜbesi keṣ̱īr olup aṣl-ı vāḥidde olur yaᶜnī şuᶜbelerinin kökleri bir olur ve dalları uzun olur ve çiçeği ebyaḍ olur, ke-enne berāṭıl yaᶜnī kalansüve miṣ̱lli olur ve çiçeğinin içinde olan zevāidi kerīhü'r-rāyiḥa olur. Ve zerāvendin ikinci ḳısmı zerāvend-i ṭavīldir, o erkek iᶜtibār olunur ve ona ḳuṭūlindus - قطولندس tesmiye olunur ve yaprağı zerāvend-i müdaḥrec yaprağından uzun ve ağṣānı ince olur, uzunluğu bir şibrdir ve çiçeği firfīrīdir, müntindir, rāyiḥa-i kerīhesi vardır ve armut zehrine müşābihtir ve zerāvend-i müdaḥrecin kökü şelceme müşābihtir, tedvīri vardır. Ve zerāvend-i ṭavīlin aṣlı bir şibr ve şibrden ekṣ̱er olur, parmak kalınlığında olur. Ve bu iki kökte dahi ḥaṭabiyyet vardır yaᶜnī çemşir dedikleri ağaca benzer ve ṭaᶜmında zühūmetli acılık ve merāret vardır. Ve zerāvend-i ṭavīlden bir nevᶜ vardır ki ṭayyib olur, ağṣānı ince olur ve ağṣānının üzerinde çok yapraklar olur ve olduğu ḳadar istidāreye meyli olur ve ḥayy-ı ᶜālemin ṣınf-ı ṣağīrinin yaprağına müşābih olur ve çiçeği seẕāb çiçeğine müşābih olur ve kökü ifrāṭ üzere uzun ve ince olur ve üzerinde kalın kabuğu olur, kabuğunun kokusu muᶜaṭṭır olur, ᶜaṭṭārūn terbiye-i edhānda o kabuğu istiᶜmāl ederler. *Pes bu maḳālāt ṭabᶜ ile olan nüsḫalara maḫṣūṣtur. Levḥa tamāmına gelince ḳadar ẕikr olunacaklarda cümle nüsḫa müşterektir:* Ve bir ḳavm-i āḫer zuᶜm eder ki zerāvend ṭavīl olur ve baᶜḍısı

müdaḥrec olur. Ve bir nevᶜi dahi vardır ki şaḳīḳ-ı kerme benzer yaᶜnī yarılmış teğeğin nıṣfına müşābihtir, o dahi zerāvend-i ṭavīlin bir ṣınfı olur. Ve müdaḥrec ünṡā iᶜtibār olunur, onun yaprağı ḳısūs dedikleri nebātın yaprağına benzer. "Ḳısūs" leblābdan bir ṣınftır, ḥiddet ile ṭayyibetü'r-rāyiḥa olur, istidāreye māil olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Zerāvend aṣnāfının cümlesi derece-i ṡāniyeye varınca ḳ adar ḥārr olur ve ṡāliṡede yābistir. *Baᶜḍı nüsḫada derece-i ṡāliṡeye varınca ḳadar ḥārr ve derece-i ṡāniyede yābis olur yazılmıştır.*

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Cilāsı vardır ve müfettiḥ ve müraḳḳıḳ ve ceẕẕābdır, şevk ve süllāyı ceẕb eder. Zerāvend-i ṭavīl inbāt-ı laḥma ve ḳurūḥa evlādır, zīrā ṭavīlin cilāsı ve isḫānı ziyādedir ve sāir efᶜālde müdaḥrec evlādır. Müdaḥrecinn teftīḥ ve telṭīfi eşeddir. Ṭavīlin ḳuvveti isḫānda müdaḥrecin ḳuvveti gibidir ve ümīd olur ki müdaḥrecin ḳuvvet-i isḫānında ṭavīlin ḳuvvet-i isḫānı fāḍıl ola lākin leṭāfeti fāḍıla olmaz, zīrā müdaḥrec ziyāde elṭaftır, onun için müdaḥrecin riyāḥ ağrılarını teskīni eşedd olur. Zerāvendin ṣınf-ı ṡāliṡi yaᶜnī şaḳīḳ-i kerm gibi olanlarının efᶜāli ḍaᶜīfe olur.

Fi'z-Zīneti: Behaḳa nefᶜi olur, dişlere cilā verir, kirlerine nefᶜi olur, izāle eder ḫuṣūṣan müdaḥrecin bu fiᶜlleri ziyāde olur ve levni taṣfiye eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Münaḳḳīdir, ḳurūḥ-ı vesiḫayı ve ḫabīṡeyi tenḳıye eder [173a] ve taḳaşşürden dahi tenḳıye eder, et bitirir ḫuṣūṣan zerāvend-i ṭavīlin bu fiᶜli ziyāde olur, ḫabīṡe ve ᶜafine ve ᶜamīḳa olan ḳurḥaların ḫabīṡini defᶜ eder ve īresā ile istiᶜmāl olunur ise ḳurḥaları laḥm-ı ṣāliḥ ile doldurur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: ᶜAḍalin tefessuḫundan ve bozulmasından nāfiᶜ olur. Ve niḳrise zerāvend ṭılā olur ḫuṣūṣan müdaḥrecin o menāfiᶜi ziyāde olur ve vehn-i ᶜaḍale nefᶜi olur, aṣḥāb-ı niḳris onu içer ve ondan intifāᶜ ederler.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Kulak kirlerini izāle eder, semᶜi ḳavī eder eger bal ile zerāvend kulağa konulsa. *Ve baᶜḍı nüsḫada "ᶜasel" bedeline "mā-ı ᶜasel" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve middeyi tevellüdden menᶜ eder, kulakta midde tevellüd eylemez. Eger zerāvend fülfül ile istiᶜmāl olunsa dimāğı fuḍūlden tenḳıye eder, ṣarᶜdan nefᶜi olur, dişleri bağlar.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Rebve ceyyid olur ḫuṣūṣan müdaḥrecin rebve nefᶜi

ziyāde olur, ṣadrı tenḳıye eder ve su ile şürb olunsa yan ağrılarına nefᶜi olur. Bu meẕkūrların cümlesinde müdaḥrec aḳvā olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Zerāvendden bir dıraḫmī yaᶜnī bir mis̱ḳāl saḥḳ olunup şürb olunsa aḫlāṭ-ı balġamiyyeyi ve mirārı ishāl eder ve maḳᶜadeye nefᶜi olur. Ve ṭavīl ve müdaḥrecden biri mürr ve fülfül ile şürb olunsa vaḍᶜ-ı ḥaml eden nüfesādan fuḍūl-i raḥimi tenḳıye eder ve ṭams̱ı idrār eder ve cenīni iḫrāc eder.

Fi'l-Ḥummayātı: Ḥummayāt-ı nāfiḍeden nefᶜi olur.

Fi's-Sümūmi: ᶜAḳreb sokana nefᶜi olur ḫuṣūṣan ṭavīlin nefᶜi ziyāde olur iki dirhem miḳdārı şarāb ile şürb olunsa. Ve hevāmm lesᶜalarına ve sümūma ḍımād olunur.

Fi'l-Ebdāli: Zerāvend-i müdaḥrecin bedeli bir vezni zürünbād ve bir s̱ülüs̱ü besbāse ve nıṣf vezni ḳusṭtur. Ve zerāvend-i ṭavīlin bedeli bir vezni zürünbād ve nıṣf vezni fülfüldür.

Zāiyye Olan Edviyenin Yirmi Beşincisi
Zemmāretü'r-Rāᶜīdir: زمارة الراعي

Ona mizmāru'r-rāᶜī dahi derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maᶜrūfe bir devādır *yaᶜnī bir nebttir ki onun varaḳı lisān-ı ḥamel varaḳına müşābih olur lākin lisān-ı ḥamel varaḳından raḳīḳ olur ve cānib-i arḍa meyl edip eğilir ve ondan bir ince sāḳ ẓuhūr eder ki sāzecedir ve bilā-varaḳ olur, ẕirāᶜ miḳdārı uzar, o sāḳın eṭrāfında ᶜamūd gibi bir ḳāim nesne olur ki o nebtin başı olur ve çiçeği o başta olur, ṣufrete māil ebyaḍ olur ve ince olur, siyāh kökleri olur, ḫarbaḳ-ı esvede benzer, ince olur, cidden rāyiḥa-i ṭayyibesi olur ve ruṭūbeti dibḳtır, ele yapışır, sulak maḥallde nābit olur.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Meʾmūl olan budur ki zemmāretü'r-rāᶜī derece-i s̱āniyenin evvelinde ḥārr ve yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Denildi ki tehebbücü taḥlīl eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Cālīnūs'un mücerrebidir ki mizmārın sülāḳası böbreklerde olan ḥaṣātı taḥlīl eder. Ve bir ḳavm dedi ki emᶜā ḳurḥalarına ve sancıya nāfiᶜdir ve raḥimin elemlerine dahi nāfiᶜdir ve ṭams̱ ve bevli idrār eder ve fütūḳa nāfiᶜ olur.

Fi's-Sümūmi: Zemmāretü'r-rāʿīden bir mis̱ḳāl veyāḫūd iki mis̱ḳāl şürb olunsa erneb-i baḥrī veyāḫūd afyūn mis̱lli nesneleri şürb eden kimselere nāfiʿ olur.

Zāiyye Olan Edviyenin Yirmi Altıncısı Zebībdir: زبيب

ʿİnebin ḳadīdine derler, biz onu faṣl-ı ʿaynda ʿineb resminde ẕikr eyleriz inşāallāhu taʿālā.

Zāiyye Olan Edviyenin Yirmi Yedincisi Zehredir: زهره

Fi'l-Māhiyyeti: Bu maḳāmda zehreden murād bir nebt olur ki o nebātın bir nevʿinin varaḳı ʿadesī olur ve aġṣānı muntaṣıbdır yaʿnī o aġṣān esfele eğilmez, doğru havāya mürtefiʿ olur ve kökü incedir, çoraklı ve güneşli maḥallerde biter, ṭaʿmında mülūḥat ve tuzluluk olur. Ve zehrenin nevʿ-i āḫeri kemāfīṭūs dedikleri nebt olur ve levni ve urcuvāniyyeti[228] aḥsen olur.

Fi'l-Ḳurūḥı: İdmāli vardır.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Fuḍūlü telṭīf eder ḥattā zehrenin nevʿ-i s̱ānīsi sikencebīn ile şürb olunsa ṣarʿa nefʿi olur.

Zāiyye Olan Edviyenin Yirmi Sekizincisi Ziʾāndır: زؤان

Vankulu lüġatinde der ki الزؤان [ez-ziʾān] (zā'nın kesri ve hemzenin meddi ile) terike aralarında olan siyāh dāneler ki leẕẕeti acı olur. İntehā. Anadolu diyārında o siyāh dāneye delice derler, eks̱er maṭīr olan senelerde ve kıraç yerlerde olur. Ve Ḳāmūs'ta zā'da üç ḥareke tecvīz olunmuştur ve hemze bedeline vāv dahi lüġattir.[229]

Fi'l-Māhiyyeti: Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki ben derim ki züvān kelimesini nās iki nesne[ye] ıṭlāḳ ederler: Birisi ḥınṭaya müşābih bir ḥabba ıṭlāḳ ederler ki nās ondan ḫubz ittiḫāẕ ederler ve ona yaʿnī o ḫubza züvān-ı kebs̱ī derler yaʿnī şeyy ve nuḍc olmuş züvān demek olur. Ve āḫer ḳavm züvān ismini bir şeyʾ-i müskire ıṭlāḳ ederler, o şeyʾ redīdir ve ḥubūb içinde vāḳiʿ olur lākin bu maʿnā-yı s̱ānīde bizim baḥs̱imiz olmaz ve bizim züvān ile murādı-

228 "Urcuvāniyyeti" yaʿnī erġavān levninde olması demektir.
229 "Züvān" ḥınṭaya müşābihtir, ḥubūbāttandır.

mız maʿnā-yı evveldir, maʿnā-yı s̱ānīde menāfiʿ-i ṭıbbiyyeden bu menfaʿat-i maʿlūme yoktur. *Pes bu taḥrīrāttan ẓāhir olur ki Ḳānūn ṣāḥibinin ẕikr eylediği maʿnā-yı s̱ānī kütüb-i lüġatte ẕikr olan maʿnā olur. Ve maʿnā-yı evvel Allāhu aʿlem ʿörf-i ḫāṣṣ olur ve Türkīde çavdar dediklerine muvāfıḳ olur ve şeylem dedikleri ki onunla kuşları taʿlīf edrler, ona muvāfıḳ olmaz, zīrā ẕikr olunan vaṣflar ona muṭābıḳ değildir.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Denildi ki züvān ḥārr-ı raṭbdır. Rūfus dedi ki ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-İḫtiyārı: Züvānın ecvedi odur ki vezni ḫafīf olur lākin çürük ve mütefettit olmaz belki maḍġ olunsa lüzūceti ẓāhir olur, ḥumrete māil olur ve onda ḳalīlen ʿufūṣat olur.

Bu maḥallde bāb-ı sābiʿin yirmi yedi edviyesi ḫatm oldu. Bi-ḥasebi'r-resm edviye yirmi sekiz ʿadd olundu lākin zedvār ve cedvār şeyʾ-i vāḥid olmakla yirmi yedidir diye icmālde evvel-i faṣlda ḥükm olundu.

Faṣl-ı S̱āmin Ḥarf-i Ḥāda Olan Kelām-ı Müşebbaʿdır Ve O Faṣlda Biz Elli Yedi Edviye Beyān Eyleriz

Ḥāiyye Olan Edviyenin Evvelkisi Ḥuḍaḍdır: حضض

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥuḍaḍ iki türlüdür, biri Hindī ve āḫeri Mekkīdir. Ẓann-ı ġālib budur ki ḥuḍaḍ-ı Hindī fīlzecin ʿuṣāresidir. Ve baʿḍı kerre bir vechle ġaşş olunur ki aʿşāb ve ʿaḳāḳīr temyīzinde ḥaẕḳ ve mahāreti olanlar dahi farḳ edemeyip onu ḥuḍaḍ-ı Hindī iʿtiḳād ederler, zirişkin yaʿnī emīrbārisin ʿuṣāresi su içinde ʿaḳd olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve o ʿuṣāre-i münḳaʿide ḥuḍaḍ ẓann olunur. Ve ḥuḍaḍ-ı Hindīnin ḳuvveti nārī ve laṭīf olan cevher ile arḍiyye-i bāride olan cevherden mürekkeb olan cevherin ḳuvvetine ḳarīb olur. Ammā ḥuḍaḍ-ı Mekkī maṣnūʿ olur.[230] *Bu meẕkūrlar ṭabʿ ile olan nüsḫada evvelen meẕkūrdur, nüsḫa-i sulṭāniyyede āḫer levḥada meẕkūr-*

230 Ṣāḥib-i *Ḳānūn* ve āḫerleri ḥuḍaḍ-ı Mekkī maṣnūʿdur diye cezm ettiler lākin ne ṭarīḳ ile maṣnūʿ olduğunu beyān eylemediler. İḥtimāl olur ki ḥuḍaḍ-ı Hindīnin maġşūşu ḥuḍaḍ-ı Hindī ola. Ve ġaşşın ṭarīḳi vücūhla beyān olundu, birisi *Ḳānūn*'da meẕkūrdur ki ẕikr olundu. Ve iḥtimāli olur ki ḥuḍaḍ-ı Mekkīnin ṣınāʿati ṭarīḳ-i āḫer ile ola, o ṣınāʿat aṣḥābının beyninde cihet-i ṣınāʿası esrār-ı mektūme olmakla müştehir olmaya.

dur. Ve "fīlzec" "fīl-zehrec"den muḫaffeftir. Ḥuḍaḍ-ı Hindīye fīl-zehrec tesmiye olunur, zīrā ḥuḍaḍ-ı Hindī fīli ḳatl eder. [Fīl-zehrec] "fīl-zehr"den muᶜarrebdir, semm-i fīl maᶜnāsına.[231] Dīsḳūrīdūs dedi ki şecere-i ḥuḍaḍ dikenli bir ağaçtır, üçer ẕirāᶜ ve dahi eks̱er dalları olur ve onun mīvesi fülfüle benzer, mülezzizdir yaᶜnī cismi [173b] sıkıdır, gevşek değildir ve meẕāḳı mürrdür yaᶜnī acıdır ve melāsetlidir ve kabuğu sarıdır ve kökleri kes̱īredir, emākin-i veᶜire[232] vü yābisede biter. Ve baᶜḍı kerre ḥuḍaḍın yaᶜnī yaprağının ᶜuṣāresi istiḫrāc olunur eger yaprak tāze ve ṭarī olup ağacında olduğu ḥāl üzere olur ise, o yaprak daḳḳ olunur ve ᶜaṣr olur; eger yaprak tāze olmayıp yübūset ᶜārıḍ olduysa o yaprak eyyām-ı kes̱īrede su içine vaḍᶜ olunup nuḳūᶜ kılınır baᶜdehu ṭabḫ olunup iḫrāc olunur sonra mükerreren katı olunca ḳadar nāra iᶜāde olunup ṭabḫ olunur, o maṭbūḫ ḥuḍaḍ yaprağının ᶜuṣāresi olur. Ve baᶜḍı kerre ġaşş olunup o ṭabīḫe zeytin tortu ḫalṭ olunur, efsentīn ᶜuṣāresi dahi ḫalṭ olunur ve baḳar merāresi dahi ḫalṭ olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi şecere-i ḥuḍaḍın mīvesinde ᶜuṣāre ittiḫāẕ olunur, s̱emeresi güneşe serilir ve baᶜdehu ᶜaṣr olunur.

Fi'l-İḫtiyārı: Şaᶜr yaᶜnī tüy emrinde ve taḳviyesinde ḥuḍaḍ-ı Hindī ḥuḍaḍ-ı Mekkīden aḳvā olur ve evrāmda Mekkī [aḳvā] olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḥuḍaḍ ḥarr ve berdde muᶜtedil olur ve derece-i s̱āniyede yābis olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḥuḍaḍ-ı Hindīden taḥlīl olur ve ḳabḍ-ı yesīr olur, her nezfe menfaᶜati olur; taḥlīli ḳabḍından eks̱er olur ve taḥlīli derece-i s̱āniyede olur ve ḳabḍı tecfīfinden dahi ednā ve eḳall olur ve ḳuvve-i laṭīfesi olur.

Fi'z-Zīneti: Tüyleri muḥammirdir, kızartır ve taḳviye eder ḫuṣūṣan ḥuḍaḍ-ı Hindī bu fiᶜli ziyāde işler ve kelefi sağaltır. Ve cemīᶜan ḥuḍaḍ dāḫısı sağaltır.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Rıḫv şişlere ve nemleye nāfiᶜdir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḥuḍaḍın Hindīsi ve Mekkīsi bu iki ḳısmdan her birisi ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eden nāfiᶜ olur.

231 "Fīl-zehrec" tesmiyesinin vücūh-ı uḫrāsı İbn Kütbī müfredātında beyān olunmuştur.

232 "Veᶜir" sehl'in ḍıddıdır, taşlık ve kayalık demektir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Aᶜḍāyı ve mafṣalları şedd edip pekiştirir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Hindīnin kulaktan middenin seyelānına ve ḳurḥalarına nefᶜi olur. Ve ḳulāᶜ için teḥannük olunsa yaᶜnī ḥanekine ḥuḍaḍ-ı Hindī mesḥ olunsa nefᶜi olur ve sağaltır; diş etlerinin şişlerine ve emrāḍına cidden nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Remede nāfiᶜdir ve ṭabaḳa-i ḳarniyyeyi cilālandırır ve ġışāvesini izāle eder ve göz cerebine nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Sadrı ve'n-Nefesi: Ḥuḍaḍ-ı Hindī kan tükürenlere ve öksürüğü olanlara saḳy olunur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ḥuḍaḍ-ı Hindī şürb olunsa yereḳān-ı esvede ve ṭıḥāle nefᶜi olur ve keẕālik Hindī ile o maraḍlara ṭılā olunur ve şeceresi dahi o fiᶜli işler ve menşeᵓi miᶜde olan ishāli dahi defᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Maḳᶜadede olan şiḳāḳa nefᶜi olur. Ve müzmin olan ishāl için keẕālik ḍaᶜf-ı miᶜdeden ᶜārıḍ olan ishāl için ve ẕūsenṭāriyā için ḥuḍaḍ şürb olunur veyāẖūd iḥtimāl olunur ve ṭams̱ı dahi idrār eder. Ve tāze ve ṭarī olan s̱emeresi balġam-ı māīyi ishāl eder ve dübürde olan ḳurḥalara nāfiᶜ olur, nisāda olan nezfi menᶜ eder ve bevāsīre menfaᶜati olur.

Fi's-Sümūmi: Mīvesi ḳattāl olan nesneleri istiᶜmāl edenlere nefᶜi olur. *Baᶜḍı nüsẖalara* قتالات *bedeline* نبالات *vāḳiᶜ olmuştur, ona göre maᶜnā: "Sihām-ı mesmūmeden nefᶜi olur" demektir.* Ve ḥuḍaḍ-ı Hindī kelb-i kelib ᶜaḍḍası için saḳy olunur.

Fi'l-Ebdāli: Ḥuḍaḍın bedeli bir vezni fīl-zehrec ve mütesāviyyü'l-miḳdār fūfel ve ṣandalın mecmūᶜundan bir vezni dahi ḥuḍaḍa bedel olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin İkincisi Ḥınnādır: حنا

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki ḥınnānın[233] ḳāmet-i şeceresi iki ẕirāᶜ miḳdārı olur ve şuᶜbeleri yaᶜnī dalları ince olur ve varaḳı aġṣānı üzere olur yaᶜnī sāḳında olmaz, dallarında olur ve varaḳı zeytūn ağacı yaprağına benzer lākin zeytūn yaprağından geniş ve mülāyim olur ve ẖuḍratı dahi şedīde olur ve ebyaḍ çiçeği olur, üşne çiçeğine müşābih olur, ṭayyibü'r-rāyiḥa olur

233 "Ḥınnā" ḥıḍāb-ı maᶜrūftur.

ve bezri esved olur ve aḳṭā[234] - اقطى tesmiye olunan nebātın bezrine müşābih olur.[235] Ve ḥınnā Başra'dan ve sāir büldān-ı ḥārreden meclūb olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'z-Zīneti: Ḥınnā mā-ı kündüs ile tüylere leṭūḫ kılınsa tüyleri kızartır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḥınnāda taḥlīl ve ḳabḍ ve tecfīf ḳuvvetleri vardır velākin lez̠ᶜ eylemez, o fiᶜlleri bilā-lez̠ᶜ işler; muḥallil-i müfeşşiş ve efvāh-ı ᶜurūḳı müfettiḥtir yaᶜnī taḥlīli mevāddı dağıtmakla olur ve damarların ağızlarını açar. Ve dühn-i ḥınnā için cidden tesḫīn ve telyīn ḳuvveti vardır.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ṭabīḫ-i ḥınnā balġamī olan şişlere ve ürbiyye[236] veremlerine nāfiᶜdir.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḥınnā ṭabīḫi ile āteş yanığına neṭūl kılınır. Ve baᶜḍılar dediler ki ḥınnānın cirāḥātta dem-i aḫaveyn fiᶜli gibi fiᶜli olur. Ve ᶜiẓām-ı meksūre üzerlerine ḥınnā yalnız veyāḫūd ḳayrūṭī ile maᶜan vaḍᶜ olunur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Ḥınnānın çiçeğinin ᶜaṣab ağrılarına nefᶜi olur ve temeddüd ve fālic için terkīb olunan merāhim aḫlāṭına idḫāl olunur ve dühnü iᶜyāyı taḥlīl eder ve aᶜḍābı telyīn eder ve kırılan kemiklere nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Ḥınnādan sirke ile baş ağrısı için cebhe üzere ṭılā olunur, kez̠ālik ağızda olan ḳurḥalara ve ḳulāᶜa dahi nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Şevṣaya muvāfıḳ olur ve ḫunāḳ için terkīb olunan merāhime idḫāl olunur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Raḥim ağrılarına nāfiᶜdir.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Ḥamāmādır: حماما

Bu devānın levḥa-i māhiyyetinde nüsḫalar muḫteliftir ve iḫtilāfları ancak ᶜibārette olmakla nüsḫa-i sulṭāniyye tercüme olunmak iḫtiyār olundu:

---

234 Nüsḫa-i sulṭāniyyede enṭā - انطى nūn iledir. İbn Kütbī müfredātında der ki "Enṭūniyā - انطونيا: اسم روي للهند بالشامي وهو العريض الورق المسمى بالهندبا البلخيه

235 Ḥalīmī "ḥāmā" māddesinde der ki bir ağacın adıdır ki iki cins olur, aḳṭā derler, Türkçe mürver ağacı derler ve ḥāmā aḳṭā onun küçüreğidir ki tarlalar kenārında biter, ağacı olmaz ve baᶜḍı yerde ona biber otu derler.

236 "Ürbiyye" uylukta olan kısık maḥall, aṣlu'l-faḫiz̠ maᶜnāsınadır.

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥamāmā[237] bir ağaçtır ki aġṣānının terekkübü ve heyʾet-i ictimāʿı salkım gibidir, ke-enne ḫaşebden bir salkımdır, müteşebbiktir, biri birine aʿḍāları mütedāḫildir ve çiçekleri küçürektir, levnde sāẕece benzer[238] ve yaprakları fāşerā yaprakları gibidir ve levni altın levni gibidir ve ağacının levni yāḳūt levni gibidir, rāyiḥası ṭayyibdir. Ve ḥamāmādan bir ṣınf vardır ki yeşildir ve ġalīẓdir, yaşlık olan maḥallerde biter ve rāyiḥası seẕāb rāyiḥasına benzer. Ve bir ṣınfı dahi vardır ki Ḳıbṭīdir, uzun değildir ve ʿarīḍ dahi değildir ve inkisārında ṣuʿūbet dahi yoktur belki ʿunḳūdīdir yaʿnī üzüm salkımı gibidir, mārre-i ṭarīḳe rāyiḥası şāyiʿa olur yaʿnī yoldan geçenlere kokusu vāṣıl olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Ṣınf-ı evvelin ecvedi ve efḍali ẕehebī ve ṭarī olup Ermenī ve mürr ve rāyiḥası laṭīf olandır. Ammā ağacı yeşil olan ṣınf-ı s̱ānī redīdir ve ḍaʿīfü'r-rāyiḥadır, mevāḍiʿ-i nediyede ve sulu yerlerde biter. Ve ṣınf-ı s̱ālis̱in ecvedi ḥadīs̱ ve tāze olup beyāḍa ve ḥumrete māil olandır ve kes̱īf ve emles olup münbasıṭ ve ġayr-i mültevī ve mükteniz ve lāẕiʿ ve ḥādd olanlardır ve fütātından yaʿnī kırıklı ve ufaklanmışlarından ictināb olunur, zīrā fütāt maġşūş olur ve aġṣānı aṣl-ı vāḥid üzere olanlar iḫtiyār olunur, zīrā o mis̱lli olan ḥamāmā taḳlīd olunmaz ve maġşūşu bulunmaz. Dīsḳūrīdūs der ki ḥamāmānın ecvedi ebyaḍ ve ḥumrete ḍārib olanlardır ve bezr ile dolu olup ʿanāḳīd gibi yaʿnī salkımlar gibi olanlardır ve min- ġayri ẕefer[239] rāyiḥası s̱aḳīl olanlardır ve bir renk üzere olup alaca ve muḫtelifü'l-elvān olmayanlardır ve lisānı lezʿ edendir ve mütekerric ve küflenmiş olmayanlardır. *Ṭabʿ ile olan nüsḫada ẕikr olunur ki:* Bir ḳavm ḥamāmāya emūmīs[240] - اموميس testmiye olunan devā ile ġaşş ederler, zīrā o devā ḥamāmāya benzer lākin rāyiḥası yoktur ve mīvesi dahi yoktur ve o devā Ermīniyye diyārında olur ve zehresi fūẕenec-i cebelī zehresine müşābih olur. Sen murād edersen ki ḥamāmāyı imtiḥān edip maġşūş ḥamāmādan [174a] farḳ edesin, fütātından ictināb eyle.

---

237 "Ḥamāmā" maʿrūftur, bu ism lüġat-ı Nebaṭī üzeredir.

238 İbn Kütbī der ki çiçeği ḫīrīnin kırmızı olan çiçeğine benzer, zīrā İbn Kütbī'nin yazdığı üzere sāẕecin çiçeği olmaz ve kendi levni ġubrete māil beyāḍ olur, ḥamāmānın ẕikr olunan çiçeği kırmızı olur ve Şeyḫ'in ḳavli üzere sāẕecin çiçeği olur ve cāizdir ki iki çiçekler arasında müşābehet ola ve iḥtimāldir ki "sāẕec" aṣl nüsḫada "sāc" olup "sāẕec" kātibin taḥrīfi ola, zīrā şecer-i sāc kırmızıdır.

239 "Ẕefer" keskin rāyiḥa ve koltuk rāyiḥası. Vankulu.

240 "Meys" İbn Kütbī müfredātında ve *Ḳāmūs*'ta meẕkūrdur.

Ẕikri mürūr eylediği üzere aṣl-ı vāḥid üzere aġṣānına o devā benzemez ve ona bir nesnenin müşābeheti olmaz, ancak müşābehet fütātında olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḥamāmā derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Mevāddı terḳīḳ eder ve münḍicdir ve ḳabḍı vardır, ḳuvveti vecc yaᶜnī eğir ḳuvveti gibidir belki ḥamāmā eğirden inḍāc-da eks̱er ve eşeddir ve eğirin tecfīfi ziyādedir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Evrām-ı ḥārreyi inḍāc eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Münḳaris[241] ṭabīḫini şürb ile veyāḫūd içinde oturmakla intifāᶜ ederler.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Başı ağırlaştırır ve ağrıtır ve münevvimdir, uyutur. Baᶜḍılar dediler ki ḥamāmā ile cebhe üzere ṭılā olunsa ṣudāᶜı defᶜ eder. Ve ḥamāmā müskirāttan ve münevvimāttan olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Ḥarāretli remede ve göz ağrısına ḥamāmānın ṭabīḫi ile tenṭīl olunur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Şevṣa-i bārideden ḥamāmā nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Kebidin süddlerini teftīḥ eder. ᶜİlel-i kebid için ḥamāmā şürb olunur. Veccden haḍmı ḥamāmānın eks̱er olur yaᶜnī ṭaᶜāmı ziyāde haḍm ettirir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevl ve ṭams̱ı idrār eder ve raḥim ağrılarına nefᶜi olur ve raḥim için ittiḫāẕ olunan ferzicelerde vāḳiᶜ olur. Ve böbrek ağrıları için ṭabīḫine marīḍ iclās olunur. Ve aḥşā veremlerine nefᶜi [olur.]

Fi's-Sümūmi: Ḥamāmā bādrūc ile lesᶜa-i ᶜaḳrebe ḍımād olunsa nefᶜi olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Ḥurftur: حرف

Kāmil-i ᶜAlāī'nin taḥḳīḳi üzere ḥurf ḥubūbāttandır, ona ḥabbu'r-reşād ıṭlāḳ olunur ve reşād nebtinin ismidir.

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maᶜrūftur.[242] Dīsḳūrīdūs der ki bizim gördüğümüz şecere-i ḥurfun ecvedi arḍ-ı Bābil'de nābite olanlardır. Ve ḥurfun

---

241 "Münḳaris" niḳris olanlardır.

242 "Ḥurf" *Ḳāmūs*'ta der ki الحرف بالضم حب الرشاد Ve yine *Ḳāmūs*'ta der ki حب الرشاد الحرف سموه به تفاؤلا لأن الحرف معناه الحرمان Vanḳulu der ki ki اَلْحُرْفُ [el-ḥurf] (ḥānın ḍammı ve rānın sükūnu ile) üzerlik toḫumu dedikleri dāneler, sipendān maᶜnāsına. İbn Kütbī der ki bu lafẓa lüġat-ı Nebaṭiyye'dir, ᶜArabīde الثُّفَّاءُ [es̱-s̱uffāᵓ] derler, (قُرَّاءٌ [ḳurrāᵓ] vezni üzere, ḫardal veyāḫūd ḥurftur, keẕā fi'l-*Ḳāmūs*.

ḳuvveti ḫardal ile bezr-i füclün mecmūᶜunun ḳuvveti gibi olur. Ve baᶜḍılar derler ki ḫardal ile bezr-i circīrin müctemiᶜan ḳuvveti gibi olur. Ve ḥurfun yaprağında ruṭūbet olmakla yaprağın fiᶜli ḥabbın fiᶜlinden eḳall olur, kaçan yaprak kurusa ruṭūbeti zāile olup ḥabba ḳuvvette müşākil olur ve ḥabba lāḥıḳ olmağa muḳārib olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar ḥārr-ı yābis olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Muḥallil ve münḍicdir ve müsaḫḫindir ve telyīn eyler, cerebin irinlerini neşf eder. Ḥurf şürb olunsa veyāḫūd ṭılā olunsa tesāḳuṭ eden şaᶜrı imsāk eder yaᶜnī tüyleri dökülmekten menᶜ eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Balġamī olan şişlere ceyyiddir. Ḥurf su ve tuz ile çıbanlara ḍımād olunur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Müteḳarriḥa olan cerebe ve demregilere ḥurf nāfiᶜdir ve bal ile ḳurūḥ-ı şehdiyyeye menfaᶜati olur ve nār-ı Fārsīyi ḳalᶜ eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Ḥurf ḫall ile ve arpa sevīḳı ile şürb olunsa veyāḫūd ḍımād olunsa ᶜırḳ-ı nesāya nefᶜi olur. Ve ᶜırḳ-ı nesā için baᶜḍı kerre ḥurf ile iḥtiḳān olunur ve o iḥtiḳān ile intifāᶜ olunur ḫuṣūṣan o iḥtiḳān bir şeyᵓ ishāl eyleye ki o şeyᵓ dem ile muḫāliṭ ola. Ve ḥurf cemīᶜan aᶜṣābın istirḫāsına nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Riyeyi tenḳıye eder ve rebve nāfiᶜ olur ve rebvin edviyesine idḫāl olunur, kez̠ālik rebv için ittiḫāz̠ olunan ḥasvlara ve bulamaçlara idḫāl olunur ḥurfun taḳṭīᶜi ve telṭīfi olmak ḥasebiyle. Ḥurf miᶜdeyi ve kebidi tesḫīn eder ve ṭıḥāl ġılẓatine nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan ḥurf bal ile ṭıḥāl üzere ḍımād olunsa nefᶜi eks̱er olur. Ve ḥurf miᶜdeye redī olur ve miᶜdeye redāᵓeti lez̠ᶜi ḥasebiyle olmak anlaşılır. Ve ṭaᶜāma iştihā getirir. Ḥurftan bir eksūnāfin - اكسونافن yaᶜnī on sekiz dıraḫmī şürb olunsa mirreyi kusturur ve ishāl eder ve baᶜḍı kerre bu fiᶜli yaᶜnī mirreyi ishāl yalnız bir dirhemin üç rubuᶜu dahi işler.[243]

243 *Ḳānūn*'un bu iki kelāmı mülteᵓim değildir, biri birine baᶜīddir, zīrā on sekiz dıraḫmī on sekiz mis̱ḳāldir, bir dirhemin erbāᶜı on sekiz mis̱ḳālin işlediği fiᶜli işlemek baᶜīddir ve hem on sekiz mis̱ḳāl ḥurf tenāvül olunmaz, onun için İbn Kütbī çiçeğinden bir eksūnāfin istiᶜmāl olunsa diye yazar. Ḳāle: ولا يزاد شربته على اربعة دوانيق ونصف ونوره اذا شرب منه مقدار اكسونافن وهو ثمانية عشر قيراطا اخرج الاخلاط المرية بالقئ والاسهال Bu mez̠kūr İbn Kütbī'nin ᶜibāretidir, ammā *Ḳānūn*'da mekāyīl baḥs̱inde mez̠kūrdur ki eksūnāfin on sekiz dıraḫmīdir ve dıraḫmī bir mis̱ḳāldir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bāhı ziyāde eder, aḥşāda olan kurdu iḫrāc ve ishāl eder ve ṭamsı idrār eder ve cenīni isḳāṭ ede. Ve kavrulmuş ḥurf ḥābistir ḫuṣūṣan saḥḳ olunmamış ola, zīrā ḥurfta lüzūcet vardır ve lüzūcet ḥabse müʾeddī olur; kaçan saḥḳ olunsalar lüzūcet bāṭıl olur ve ḳuvve-i ḥābise zāile olur. Ve ḥurfun ḳūlıncdan nefʿi vardır. Ve ḥurftan dört dirhem saḥḳ olunup ıssı su ile şürb olunsa veyāḫūd beş dirhem şürb olunsa ṭabīʿatı ishāl eder ve emʿādan riyāḥı taḥlīl eder. Baʿḍı eṭıbbā dediler ki ḥurf-ı Bābilī'den bir eksūnāfin şürb olunsa mirreyi ishāl eder ve ḳayʾ dahi ettirir ve eksūnāfinden eḳall dahi bir dirhemin üç rubuʿuna varınca ḳadar bu fiʿli işler. *Ve bu kelām aʿḍā-i ṣadr levḥasında dahi mürūr eyledi.*

Fi's-Sümūmi: Hevāmmın nehşinden bal ile şürb olunsa veyāḫūd ḍımād olunsa nefʿi olur ve bir mevḍiʿde tedḫīn olunsa o mevḍiʿden hevāmmı ve ḥaşerātı ṭard ve menʿ eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Beşincisi Ḥāşādır: حاشا

Türkī'de kekik derler diye işāret olunmuştur.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki ḥāşā bir nevʿ nebāttır ki ekṡer-i nās onu bilir ve dikenli olur, aġṣānları küçüktür ḥattā üzerine panbuk sarılıp ḳanādīle fetīle kılınır ve ġuṣnları eṭrāfında küçük ve ince yapraklar olur ve aġṣānının uçlarında küçürek başları olur, üzerinde firfīrī çiçekleri olur ve ekṡeri taşlıkta nābit olur ve yüksek mevḍiʿlerde biter, ḥumrete māil ebyaḍ çiçekleri olur ve ḳaḍībi yaʿnī dalları raḳīḳ ve idḫir ḳaḍībine müşābih olur ve çiçeği müstedīr ve değirmi olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i ṡāliṡeye varınca ḳadar ḥārr-ı yābistir. Rūfus dedi ki ḥāşānın yübūseti fūẕenecin yübūsetinden ziyādedir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Muḥallil ve muḳaṭṭıʿdır ḥattā cāmid ve münʿaḳid olan demi dahi taḳṭīʿ edip taḥlīl eder ve müsaḫḫindir ḥattā ḥāşā şarābı şitāda ʿārıḍ olan ḳuşaʿrīreti izāle eder.

Fi'z-Zīneti: Siğilleri taḥlīl eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büṡūri: Tāze ve ḥadīṡ olan balġamī şişler için ḥāşā sirke ile ḍımād olunur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Sinirlerin ḍaᶜfı için şürb olunur. Ve sevīḳ şarāb ile ᶜırḳ-ı nesāya ḍımād olunur. Ve taḥt-ı şerāsīfte olan ağrılar için ḥāşā şarābı nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Ḥāşā ṭaᶜāma ḫalṭ olunur ise onun ḳuvveti başarı ḥıfẓ eder ve ḍaᶜīf olan başarı ḳuvvetlendirir ve bu menfaᶜate Dīsḳūrīdūs şehādet eder.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Göğüsü ve akciğeri tenḳıye eder ve tükürmeğe muᶜīn olur ve şerāsīf ağrılarını teskīn eder eger ṭabḫ olunup ᶜasel ile laᶜḳ olunursa. Ve ḥāşāda tecfīf olmakla kan tükürmekten nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Haḍma muᶜīn olur. Ve şarāb-ı ḥāşā sūᵓ-i haḍmı izāle eder ve ḳıllet-i şehveti dahi izāle eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevl ve ṭams̱ı idrār eder ve aḥşāda olan kurtları ishāl ve iḫrāc eder. Ve iki dirhemden dört dirheme varınca ḳadar ḥāşā şürb olunsa bilā-eẕā ishāl-i kāfī vü nāfiᶜ ile balġamı ishāl eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Altıncısı Ḥasektir: حسك

Vankulu Terceme-i Ṣıḥāḥ'ta der ki اَلْحَسَكُ [el-ḥasek] (fetḥateynle) demir dikeni ki nebātāt ḳısmındandır.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki ḥasek iki ṣınftır: Bir ṣınfının varaḳı semiz ot varaḳına benzer lākin semiz ot yaprağından ince olur ve değirmi dalları olur, yer yüzüne münbasıṭ olup döşenir ve yaprağının yanında diken olur lākin diken sıkı ve ṣulb olur ve ḫarābātta nābit olur. Ve ḥasekin ikinci ṣınfı nedevī olur yaᶜnī yumuşak ve ruṭūbetli olur, mevāḍiᶜ-i nediyede ve sulak [174b] ve ırmak olan yerlerde biter ve dalları mürtefiᶜ olur ve yaprağı dikeninden enli olup yaprağının eni dikenini örter ve iḫfā eder ve sāḳının ᶜālī ṭaraf-ı esfelinden ġalīẓ olur ve üzerinde kıl gibi bir ince şeyᵓ nābit olur ki sünbülede olup alın saçı gibi olan ḫūṣa benzer ve mīvesi ṣınf-ı evvelin mīvesi gibi katı ve ṣalābetli olur. Ve ḥasekin iki ṣınfı dahi tebrīd ederler, Yesṭarūmūn - يسطرومون nehri ḥavālīsinde sākin olan ḳavm bu nebātı ṭarī ve raṭb iken devābblarını onunla taᶜlīf ederler ve mīvesinden ḫubz ittiḫāẕ ederler ve ekl ederler muġaddī olmak ḥasebiyle. Ve'l-ḥāṣıl ḥasek berrī ve bostānī olur ve berrīsinde arḍiyyet eks̱er olur ve bostānīsinde māiyyet eks̱er olur; terkībi bürūdeti kes̱īre olmayan cevher-i raṭb ile bürūdeti yesīre ol-

mayan cevher-i yābisten olur. *Ve levḥa-i māhiyyette bu tafṣīl ṭabᶜ ile olan nüsḫada mesṭūr[dur.]*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḥasekin iki ṣınfı cemīᶜan Dīsḳūrīdūs katında bārid-i yābistir. Ve Dīsḳūrīdūs'un ġayrileri derler ki derece-i ūlāda ḥārr-ı yābistir. Ve ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki ḳavl-i s̱ānī bizim diyārımızda nābit olan ḥaseke eşbeh ve evfaḳtır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḥasekte ḳuvve-i ḳābıḍa olmakla mevāddı inṣıbābdan menᶜ eder ve inḍāc ve telyīni dahi vardır.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥarāretli şişleri ḥudūs̱ten menᶜ eder ve mevāddı dahi inṣıbābdan menᶜ eder ve ḥalḳta ẓuhūr eden evrāma dahi devā-i ceyyid olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: ᶜUfūnetli laḥmda olan ḳurḥalara ve yaralara nefᶜi olur bal ile istiᶜmāl olunur ise.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Diş ağrılarında olan ᶜufūnete devā-i ceyyid olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Ḥasekin ᶜuṣāresi ekḥālde vāḳiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi: Boğazda olan ᶜaḍalin evrām-ı muṭabbaḳasına nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bāhı ziyāde eder ve böbreklerde ve mes̱ānede olan ḥaṣātı teftīt eder ve ᶜuṣāresi dahi bu fiᶜlleri işler ve ᶜusret-i bevlden ve ḳūlıncdan nefᶜi olur.

Fi's-Sümūmi: Ḥasekin nedvāsı ve ṣınf-ı s̱ānīsi s̱emeresinden iki dirhem miḳdārı efᶜī nehşine nāfiᶜ olur. *"Nedvā" bedeline baᶜḍı nüsḫada "ḥasek-i berrī" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve onun iki dıraḫmīsi yaᶜnī iki mis̱ḳāli şarāb ile şürb olunsa sümūm-ı ḳātile saḳy olunanlara nefᶜi olur ve bir mekāna ṭabīḫi reşş olunur ise berāġīs̱i ḳatl eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yedincisi Ḥarmeldir: حرمل

Ḥalīmī lüġatinde der ki sipend ve sipendān, yüzerlik, ḥarmel maᶜnāsına ki yaramaz gözden ötürü tütsü ederler. İntehā. Vankulu lüġatinde dahi bu minvāl üzere mez̠kūrdur. Ve Ḳāmūs'ta ḥabb-ı nebāt diye iktifā olunup menāfiᶜi beyān olundu ve "ḥarmel" ve "ḥarmele" ve "ḥureymile" başka başka nebtlerdir diye tafṣīl olundu. Pes yazıldığı üzere "ḥarmel" üzerlik olduğu üzere "ḥurf" dahi üzerlik idi, "ḥurf" z̠ikrinden sonra "ḥarmel"

ẕikr olunmak tekrār olmasın için her birine her ne ḳadar üzerlik denir ise iki cinstir ve başka başka efʿāli vardır demeğe muḥtāc oluruz veyāḫūd Kāmil-i ʿAlāī'nin ẕāhib olduğu üzere "ḥurf" tere-i tīzdir yaʿnī bir teredir ki ḥarāfetün-mā vardır ve circīr dedikleri tereden ġayri bir nevʿdir, ṭabībler ona acı tere derler deriz.

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maʿrūfedir.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ḥārr-ı yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Muḳaṭṭıʿ ve mülaṭṭıftır.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Vecaʿ-ı mefāṣıla nāfiʿdir ve baʿḍı kerre ḥarmel ile ṭılā olunur yaʿnī vecaʿ-ı mefāṣıla ṭılāsının nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Ḥarmelde ḳuvve-i müskire vardır, mes̱elā ḫamrın iskārı gibi iskārı olur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Dīsḳūrīdūs der ki ḥarmel ile ve şarāb ile ve keklik merāresi ile veyāḫūd decāc merāresi ile ve mā-ı rāziyānec ile saḥḳ olunsa ḍaʿf-ı baṣara muvāfıḳ olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Ḳuvvet ile ġas̱eyānı īcāb eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bevli tūt ile idrār eder ve ṭams̱ı idrār eder eger şürb olunur ise veyāḫūd ṭılā olunur ise. Ve ḳūlınca dahi şürben ve ṭılāen nāfiʿ olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Sekizincisi Ḥıltīttir: حلتيث

Muḥammed el-Vanī Tercüme-i Ṣıḥāḥ'ında der ki اَلْحِلْتِيثُ [el-ḥıltīt] (ḥānın kesri ile ve lāmın sükūnu ve tānın kesri ile) أَنْجُدَانٌ [encudān] dedikleri otun ṣamġıdır; وَلَا تَقُلْ حِلْتِيثٌ بِالثَّاءِ الْمُثَلَّثَةِ Ammā gāh olur حِلِّيتٌ [ḥıllīt] derler lām'ın teşdīdiyle ve tā-i vāḥid ile. İntehā.[244]

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki ḥıltīt encudānın ṣamġıdır ve o ṣamġ bu vechle istiḫrāc olunur ki nebtinin aṣlı ve sāḳı mişraṭ ile şarṭ olunur ve şarṭ olunan mevḍiʿlerden ḥıltīt seyelān eder. Ḳūrīġā - قوريغا dedikleri arāḍīden meclūb olan ḥıltītten bir kimse lisānına koyup ẕevḳ eylese ẕevḳ eylediği sāʿatte ve o mekānda cemīʿan bedeninde ḥaṣaf gibi yaʿnī kuru gicik gibi nesneler ẓāhir olur ve rāyiḥası kederiyye değildir yaʿnī rāyiḥasını eczā-i laṭīfesi ḥāmil olur ve rāyiḥasının ẓuhūru küdūretli olan cevherlerinin haḍmına muḥtāc olmaz, o sebebden onun meẕāḳı nükhet-i feme serīʿan muʿīn olur. Ve ḥıltītten bir

244 "Ḥiltīt" ṣumūġdan maʿrūf ṣamġdır.

āḫer nevᶜ vardır ki sūriyā demekle maᶜrūftur ki Şām'dan gelir ve o sūriyā Ḳūrīġā'dan aḍᶜaf olur. Ve ḥıltītin cemīᶜan aṣnāfı ġaşş olunur henüz ḥıltīt raṭb iken sekbīnec ḫalṭ olunmakla veyāḫūd bāḳılā unu ḫalṭ olunmakla. Ve ḥıltītin maġşūşu mezāḳından ve rāyiḥasından ve levninden temyīz ve farḳ olunup ḫāliṣi maġşūşundan mümtāz olur. Ve baᶜḍı nās bu nebātın sāḳına sefliyūn[245] - سفليون tesmiye ederler ve köküne māġīṭāriṡ - ماغيطارث tesmiye ederler ve maḥrūṡ dedikleri devādan murād dahi o köktür. Ve bu nebātın eczālarının aḳvāsı ṣamġıdır ve sonra yaprağıdır ve sonra sāḳıdır. Ve Lūniye - لونيه bilādında bir ot biter ki o otun kökü encudān köküne benzer lākin encudān kökünden ince olur ve o kök ḥırrīf olur vce onun ṣamġı olmaz ve iddiᶜā olunur ki şaḳḳından yaᶜnī yarılsa yarığından akan su ṣamġın fiᶜlini işler. Ve bi'l-cümle ḥıltītin iki ṣınfı vardır, bir ṣınfı münti[n]dir ve ṣınf-ı āḫerinin rāyiḥa-i kerīhesi olmaz belki ṭayyibdir velākin ḳaviyyü'r-rāyiḥa değildir. Ve rāyiḥa-i müntinesi olan ziyāde süḫūnetli olur ve müntin olan ḥıltītte sāir ecnāsından ziyāde nāriyyeti olur ve bu nevᶜin ekṡeri havāyī olur. *Ve baᶜḍı nüsḫada vāḳiᶜ oldu ki* bu müntin olan ḥıltītin ekṡeri Ḳayrevānī[246] olur ve maḥrūṡ dedikleri aṣl-ı encudānın ṣamġı olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Ecved ve efḍali ḥumrete meyli olup ṣāf olan ve mürre müşābih olanlar olur, rāyiḥası ḳavī olup lākin pırasa rāyiḥasına benzemeyenler ve levni aḫḍar olmayanlar ve mezāḳı kerīh olmayanlar olur ve izābesi heyyin ve sühūletli olup ve idāfesi ḥall olunduktan sonra levni beyāḍa māil olanlar olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i rābiᶜanın evvelinde ḥārr ve derece-i ṡāniyede bārid olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Taḥlīli ḥasebiyle riyāḥı kesr ṭard eder ve kendi kāsir-i riyāḥ iken neffāḫtır, ondan nefḫ ḥādiṡ olur. Ve ḥıltīt muḳaṭṭıᶜdır, cevfte cāmid olan demi taḥlīl eder.

Fi'z-Zīneti: Dā-i ṡaᶜlebden nāfiᶜdir, sirke ve fülfül ile leṭūḫ kılınır ise ve eṭᶜime ile ḥıltīt istiᶜmāl olunsa levn-i beşereyi taḥsīn edip güzellendirir ve mismār tesmiye olunan siğilleri ḳalᶜ eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büṡūri: ᶜUḍvu imāte edip ᶜamelden geri koyan ḳurūḥ-ı

245 [Ragıp Paşa'da selfiyūn - سلفيون şeklindedir.]
246 Kütüb-i heyᵓette yazıldığı üzere Ḳayrevān iḳlīm-i ṡāliṡte bir beldenin ismidir.

ḫabīs̱e mişraṭ ile şarṭ ve şaḳḳ olunup ve maḥall-i şarṭ üzere ḥıltīt vaḍᶜ olunsa nefᶜi olur ve ẓāhirde ve bāṭında olan dübeylāta devā-i ceyyid olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Demregilere nāfiᶜdir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Mā-ı rummān ile ḥıltīt şürb olunsa ᶜaḍalin şedḫından ve teferruḳundan mefᶜi olur ve sinirlerde olan ağrılardan dahi nefᶜi olur, temeddüd ve fālic gibi āfetlerden nefᶜi olur. Eger ḥıltītten bir üs̱ūlūs yaᶜnī üç ḳīrāṭ aḫẕ alınıp ve baᶜḍılarının ḳavli üzere o üs̱ūlūse [175a] şemᶜ ḫalṭ olunup belᶜ olunur ise yaᶜnī yutulur ise veyāḫūd ḥıltītten o miḳdār fülfül ve sez̠āb ile maḫlūṭan şarāb ile şürb olunur ise.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Teʾekkülü olan aḍrāsın s̱uḳbe-i teʾekkülüne ḥıltīt ḥaşv olunur yāḫūd ḥıltīt günlük ile ḫalṭ olunup dişlere ilṣāḳ olunur ve yapıştırılır. Ve ḥıltīt fāvāniyānın ṣarᶜa işlediği fiᶜli işler. Boğazına ᶜalaḳ yaᶜnī sülük yapışan kimse ḥıltīt ile ġarġara eylese boğazından ᶜalaḳı ḳalᶜ edip iḫrāc eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Gözüne su inen kimse evvel-i nüzūlde bal ile ḥıltītten kuḥl ittiḫāẕ edip iktiḥāl eylese devā-i ceyyid olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi: Ḥıltīt suda idāfe ve ḥall olunup tecerruᶜ olunsa ṣavtı ᶜale'l-fevr taṣfiye eder ve boğazında olan ḫuşūnet-i müzmineden nefᶜi olur. Ve yumurta ile ḥıltīt ḥasv olunsa müzmin öksürüğe ve şevṣa-i bārideye nefᶜi olur. Ve lehātta olan şişlere ḥıltītin ḥıntit - حنتت fiᶜli gibi fiᶜli olur. *Ve baᶜḍı nüsḫalarda "ḥıntit"*[247] *bedeline "şebb" vāḳiᶜ olmuştur ve nūn ile ḥıntit ḳarīben ṭabᶜ ile olan nüsḫada ẕikr olunur, ammā sāirlerinde "ḥulīb" ismi üzere ẕikr olunur.*

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Kuru incir ile ḥıltīt istiᶜmāl olunsa yereḳāna nefᶜi olur. Ve ḥıltīt miᶜdeye ve kebide muḍırr olan nesnelerdendir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevāsīre nāfiᶜdir, bāhı muḳavvīdir ve bevl ve ṭams̱ı idrār eder ve sancıya nefᶜi olur ve bağarsık ḳurḥalarına dahi nefᶜi olur. Ve Ḳoles zuᶜm eder ki ḥıltītte ḳalīlen ishāl ḳuvvesi olur ve ḳabḍı dahi olur. Ve cumhūr-ı cemāᶜat katında maᶜlūmdur ki ḥıltīt ᶜatīḳ ve bārid olan ishāle nāfiᶜdir.

Fi'l-Ḥummayātı: Ḥummā-ı ribᶜe cidden nāfiᶜ olur.

---

247 [Bkz. Roma nüshası, s. 176]

Fi's-Sümūmi: Kelb-i kelib ʿaḍḍası üzere vaḍʿ olunur ve hevāmm lesʿasına dahi vaḍʿ olunur ḫuṣūṣan ʿaḳreb ve rüteylā soktuğu maḥalle dahi vaḍʿ olunur. Ve cümlesine ḥıltītin şürbü ve zeyt ile ṭılāsının nefʿi olur ve sihām-ı mesmūmenin ḍararını izāle eder ve semāimin baʿḍılarına dahi nefʿi olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Ḥanẓaldır: حنظل

Muḥammed el-Vanī tercümede der ki اَلْحَنْظَلُ [el-ḥanẓal] (ḥānın ve ẓānın fetḥi ve nūnun sükūnu ile) karga düğlüğü ki ona ebū cehl kavunu dahi derler. Ve sāhib-i Ṣurāḥ حَنْظَلٌ [ḥanẓal]ı dıraḫt-ı telḫ ile tefsīr etmiştir, münāsib değildir. İntehā.

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥanẓal iki ṣınf üzere olur, birisi erkektir, līflerden terkīb olunmuştur ve ṣınf-ı āḫeri dişi ḥanẓaldir, rıḫv olur ve ebyaḍ ve selis olur. *Ḳāmūs'ta geldi ki سلس [selis] (كَتِفٌ [ketif] vezni üzere) sehl, leyyin, münḳād maʿnāsınadır. Ve Ḳānūn'un bu icmālini İbn Kütbī tafṣīl edip der ki ḥanẓalın erkeği ağır olur, elyāfı çok olur ve içi sarı olur, pes erkek ḥanẓal redīdir, istiʿmāl olunmaz. Ammā ḥanẓalın dişisi rıḫv olur, ḫafīf olur ve emles olur, içi beyāḍ ve taşrası sarı olur ve ḥabbı müteḫalḫil olur.*

Fi'l-İḫtiyārı: Ḥanẓalın muḫtārı ebyaḍ olup ve beyāḍı şedīd olanlardır ve mülāyim olandır, zīrā esvedi ve katısı redīdir. Ve lāyıḳ olur ki ḥanẓal kökeninden devşirildikte mīvesinin şaḥmı nezʿ olunmaya belki mīvesi ḥāli üzere ḥıfẓ oluna, zīrā o mīvenin şaḥmı yaʿnī kabuğunun içinde olan eti kabuğundan ayrılıp şaḥm münferiden ḥıfẓ olunsa o şaḥmın ḳuvveti ḍaʿīfe olur. Ammā o mīve devşirilmesinin vaḳt-i ṣāliḥi ḥanẓal sararıp lākin ḫuḍreti külliyyen zāil olmadığı vaḳttir, eger bu vaḳtten evvel veyāḫūd sonra devşirilirse ḍārr ve redī olur. Ve vācib olur ki ḥanẓalın kabuğundan ve çekirdeğinden ictināb ve iḥtirāz oluna. Ammā ḥanẓal şeceresinde yalnız bir ḥanẓal olsa o ḥanẓale-i vāḥide ḳattāledir ve rediyyedir, ondan iḥtirāz lāzımdır. Ve erkek ḥanẓal līfi olmakla üns̱ā ve rıḫv olan ḥanẓaleden ḳvādır. Ve vācib olur ki erkek ḥanẓalın saḥḳı nāʿim olup mübālaġa ile saḥḳ oluna ve saḥḳında mübālaġa eylemekte ziyāde diḳḳat ve ihtimām eyleyeler, ḥanẓal-ı ẕeker bi-ḥasebi'r-rüʾyet nāʿimen münseḥıḳ olduğuna maġrūr olmayalar, zīrā baʿḍı kerre ḥanẓalın eczāları naẓarda ḫurde olur ve tenāvül olunup ruṭūbete müṣādif oldukta tecessüm edip büyür ve miʿdenin nevāḥīsine

ve bağarsıkların büküm yerlerine ve teᶜārīcine yapışır ve o maḥalleri tevrīm eder, ona binā'en vācib olur ki ḥanẓal saḥḳ olundukta mā-ı ᶜasel ile ıslatıla ve tecfīf olunup saḥḳ oluna. Ve ḥanẓalın ıṣlāḥı ve ġāilesinin defᶜi keṯīrā ile olur velākin ṣamġ-ı ᶜArabī ile ḥanẓalı ıṣlāḥ keṯīrā ile ıṣlāḥından evlā olur, zīrā ṣamġ devānın ḳuvvetini ziyāde ḳahr eder.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḥarāreti derece-i ṯāliṯede olur, yābistir. Ve Kindī nām ḥakīm ẓann eylediği ḥanẓal bārid ve raṭbdır ve o ḥakīm ḥaḳḳtan ve emr-i ṣavābdan buᶜd-ı şedīd ile baᶜīd oldu.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Muḥallil ve muḳaṭṭıᶜ ve cāẕibdir ve ceẕbi mekān-ı baᶜīdden olur. Ve yaprağının tāzesi nezf-i demi ḳaṭᶜ eder.

Fi'z-Zīneti: Cüẕām ve dāü'l-fīl yaprağı ile delk olunur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büṯūri: Tāze olan yaprağı evrāmı taḥlīl eder ve inḍāc eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Sinir vecaᶜlarına ve mefāṣıl ağrılarına ve ᶜırḳ-ı nesāya ve bārid niḳrise cidden nāfiᶜ olur ve dimāġı tenḳıye eder. Ve kökü ḫall ile ṭabḫ olunup diş ağrıları için maḍmaḍa olunur veyāḫūd o aṣlın içi oyulup ḫurāṭası ṭarḥ olunduktan sonra o menḳūr sirke ile doldurulup ıssı kül içinde sirke kaynatılır ve o sirke ile maḍmaḍa olunur. Ve eger zeyt ile ṭabḫ olunup kulağında devī olanların kulağına damlatılsa devīyi o ḳaṭūr nāfiᶜ olur ve ḳalᶜı iḳtiḍā eden esnāna ṭılā olunsa sühūlet ile o diş ḳalᶜ olunur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi: Ḥanẓal ile istifrāġ olunsa nefes-i intiṣābı şedīd olanlara nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ḥanẓalın kökü istisḳāya nāfiᶜdir ve miᶜdeye redīdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Mefāṣıl ve aᶜṣābdan ġalīẓ olan balġamı ishāl eder ve merārı dahi ishāl eder ve raṭb ve rīḥi olan ḳūlınclara cidden menfaᶜati olur ve baᶜḍı kerre demi ishāl eder. Ve ḥanẓal ile baᶜḍı kerre iḥtimāl olundukta cenīni ḳatl eder. Ve ḥanẓal merāreti ḥasebiyle emᶜādan sürᶜat ile ḫurūc eder, onun için ḥanẓalın teʾṯīri ümīd ve meʾmūl olduğu miḳdār olmaz, zīrā ziyāde teʾṯīr çok mekṯ eyleyip ṭabīᶜat onda taṣarruf etmekle olur, mekṯin zamānı

ḳalīl oldukta lā-maḥāle teʾs̱īr dahi ḳalīl olur. Ve ḥanẓalın emrāḍ-ı külā vü mes̱āneye nefʿi olur ve bir şerbeti iki kezemedir yaʿnī on iki ḳīrāṭtır. *Her kezeme altı ḳīrāṭtır.* Ve vācib olur ki ḥanẓal nāʿimen saḥḳ oluna.[248] Ve baʿḍı kerre fevḳ ṭarafından ḥanẓalın içi iḫrāc olunur ve içine rubb-ı ʿineb veyāḫūd şarāb-ı ḥulv u ʿatīḳ doldurulur ve bir gün ve bir gece ḥāli üzere terk olunur veyāḫūd ıssı kül üzere vaḍʿ olunur ve tamāmen süḫūnet gelince ḳadar meks̱ ettirilir baʿdehu istiʿmāl olunur.

Fi's-Sümūmi: Ḥanẓal yeşil iken cemʿ olsa ve devşirilse ishāl ve ḳayʾı ifrāṭ üzere olur ḥattā baʿḍı kerre ḳatl eder. Ve bir aṣldan münferideten ḥāṣıl olan ḥanẓale-i vāḥideden iki dānıḳ baʿḍı kerre ḳatl eder ve kabuğundan ve çekirdeğinden bir dānıḳ ḳatl eder. Ve leẕʿi efāʿīye aṣlı ve kökü nāfiʿdir ve ʿaḳreb leẕʿine enfaʿ-ı edviyeden olur. Eṭıbbādan biri ḥikāye eyledi ki bir ʿArabī kimseyi ʿaḳreb dört mevḍiʿden ḍarb eyledi ve ondan yaʿnī aṣl-ı ḥanẓaldan bir dirhem miḳdār o maḍrūba saḳy eyledim, hemīn o mecliste bürʾ ḥāṣıl oldu. Keẕālik onunla ṭılā olunsa dahi ʿaḳreb sokana nāfiʿ olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Onuncusu Ḥımmaṣtır: حمص

Muḥammed el-Vanī tercümede der ki اَلْحِمَّصُ [el-ḥimmaṣ] (ḥānın kesri ve mīmin fetḥi ve teşdīdi ile) noḫūd ki ḥubūbāt ḳısmındandır. Ve Muberred eyitti: حِمِّصٌ [ḥimmiṣ] mīm'in kesri iledir ḥālā ki bu ṣīġa üzere esmāda bir kelime gelmemiştir illā حِلِّزٌ [ḥilliz] ḳaṣīr maʿnāsına ve جِلِّقٌ [Cilliḳ] nāḥiye-i Şām'da bir mevḍiʿ maʿnāsına. İntehā. [175b]

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥımmaṣın aṣnāfı çoktur, ebyaḍı olur ve aḥmeri olur ve esvedi ve burçak gibisi olur ki ona kirsennī derler, keẕālik bostānīsi olur ve berrīsi yaʿnī yabanīsi olur. Berrīsi ziyāde ḥiddetli olur ve ziyāde merāreti olur ve berrīnin tesmīni eşedd olur ve berrī bostānīnin her işlediği fiʿli işler. Ve bostānīde olan ḳuvvet berrīde dahi olur lākin bostānīnin ġıdāiyyeti berrīnin ġıdāiyyetinden ecved olur.

Fī'ṭ-Ṭabʿı: Ḥımmaṣ-ı ebyaḍ derece-i ūlāda ḥārr ve yābistir ve esvedin ḳuvveti ziyādedir.

---

248 İbn Kütbī'nin ʿibāretinde ولا يسحق ناعما لئلا يعقر vāḳiʿ olmuştur ve hāmişinde İbn Sīnā'nın naṣṣına muḫāliftir diye iʿtirāḍ olunmuştur. لئلا يعقر ḳarīnedir ki aṣl-ı ʿibāret ويسحق dur, لا kelimesi ḳalem-i nāsiḫtir, ziyādātındandır.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Müfettiḥ ve müleyyindir ve taḳṭīᶜi dahi olur ve ġıdāiyyeti bāḳılānın ġıdāiyyetinden aḳvādır ve telezzüzü eşeddir yaᶜnī cismi müteḫalḫil değildir, sıkıdır, riyeyi taġdiyede eşkāl ve ems̱ālinden bunun gibi bir nesne yoktur. Yaş noḫūd kuru noḫūddan fuḍūlü ziyġde tevlīd eder.

Fi'z-Zīneti: Nemeşi cālī olur, ṭılāen ve eklen levni taḥsīn eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥarāretli olan ve katı olan şişlerden nefᶜi olur ve bi'l-cümle şişlere ve ġudedī olan şişlere dahi nefᶜi olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Dühn-i ḥımmaṣ demregilere nefᶜi olur. Ve noḫūd unu ḳurūḥ-ı ḫabīs̱elere ve ḳurūḥ-ı sereṭāniyyelere ve ḥikkeye nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Mefāṣılı: Arka ağrılarına nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Başta olan yaş bes̱relere nefᶜi olur. Ve ḥımmaṣın naḳīᶜi diş ağrısına nāfiᶜdir ve diş etlerinin ḥarāretli ve katı şişlerine ve kulak altında olan şişlere nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ṣavtı taṣfiye eder ve riyeyi taġdiye sāir aġdiyenin taġdiyesinden efḍal olur, onun için ḥımmaṣ daḳīḳinden ḥasv ittiḫāẕ olunur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ḥımmaṣın ṭabīḫi istisḳāya ve yereḳāna nāfiᶜdir ve hem müfettiḥtir, kebidin ve ṭıḥālin süddelerini teftīḥ eder ḫuṣūṣan kirsennī ve esved olan ḥımmaṣlarda tefrīḥ ziyāde olur. Ve vācib olur ki ḥımmaṣ vasaṭ-ı ṭaᶜāmda ekl olunup ṭaᶜāmın evvelinde ve āḫirinde ekl olunmaya.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ḥımmaṣ-ı esvedin ṭabīḫi külāda ve mes̱ānede olan ḥaṣātı teftīt eder eger bādem yağıyla ve fücl ve kerefs ile istiᶜmāl olunur ise ve bu cümle ile cenīni iḫrāc eder ve mes̱āne ḳurḥalarına redī olur. Ve cidden bāhı ḥımmaṣ ziyāde eder, onun için devābbın erkekleri ve cimāl yaᶜnī erkek develer ḥımmaṣ ile taᶜlīf olunur. Ve naḳīᶜ-i ḥımmaṣ ḳuvvet ile inᶜāẓ eder eger o naḳīᶜ aç karnına ve ᶜale'r-rīḳ şürb olunur ise. Ve ḥımmaṣın küllīsi baṭnı telyīn eder ve külānın südedini teftīḥ eder ve ḫuṣūṣan esved ve kirsennī ḫımmaṣlarının teftīḥi ziyāde olur. Ve baᶜḍı eṭıbbā dedi ki ḥımmaṣ sirke içinde nuḳūᶜ kılınsa ve ᶜale'r-rīḳ ekl olunup nıṣf-ı nehāra ḳadar ṣabr olunsa aḥşāda olan kurtları ḳatl eder. Buḳrāṭ Ḥakīm dedi ki ḥımmaṣta iki cevher vardır, kaçan ḥımmaṣ ṭabḫ olunsa o iki cevher müfāraḳat eder: O iki cevherin birisi māliḥtir, ṭabīᶜatı telyīn eder ve cevher-i āḫer ḥulvdür, bevli idrār eder ve cevher-i ḥulvde nefḫ vardır, bāhı tehyīc eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin On Birincisi Ḥınṭadır: حنطه

Türkīde buğday ve Fārsīde gendüm derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥınṭanın māhiyyeti maʿrūfedir.

Fi'l-İḫtiyārı: Ḥınṭanın ecvedi ṣalābette ve seḫāfette muʿtedile ve mütevassıṭa olanlardır ve dānesi ʿaẓīme ve semīne olup ḥadīs̱ ve tāze ve melsā olanlardır ve levni aḥmer ile ebyaḍ arasında mütevassıṭ olanlardır. Ve ḥınṭa-i esvedin ġıdāsı redīdir.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ḥınṭanın ṭabʿı ḥārrdır ve ruṭūbet-i yübūsette muʿtediledir, ammā sevīḳı yübūsete māildir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḥumreti ziyāde olan ḥınṭada ġıdāiyyet ziyāde ve eks̱er olur. Ve meslūḳ olan ḥınṭanın haḍmı baṭīʾ ve neffāḫa olur lākin istimrā olunduktan sonra meslūḳun ġıdāiyyeti kes̱īr olur. Ve ḥuvvārā[249] ḥınṭa neşāya ḳuvvette ḳarīb olur lākin neşādan süḫūnette ziyāde olur. Bi-ṭabʿihi lüzūcetli olan daḳīḳ ṣanʿat ḥasebiyle lüzūcet ʿārıḍa olan daḳīḳ gibi değildir, ḫalḳī ve ṭabʿī olan lüzūcet lüzūcet-i ʿārıḍadan muḥkem olur ve lüzūcet-i ʿārıḍa lüzūcet-i ṭabīʿiyyeye ḳıyās olunmaz.[250] Ve ḥınṭa sevīḳının inḥidārı baṭīʾ olur ve nefḫi kes̱īr olur, pes ḥınṭa sevīḳı tenāvül olundukta bir ḥalāvetten lāzımdır ki sürʿat ile onu iḥdār eyleye ve mā-ı ḥārr ile ġasl olunmak lāzımdır ki nefḫini izāle eyleye. Ve ḥınṭa sevīḳının aḫlāṭı ḳalīl olur, ammā neşāstec bārid ve raṭb ve lezic olur.

Fi'z-Zīneti: Ḥınṭa vechi tenḳıye eder ve ās̱ārı var ise izāle eder. Ve ḥınṭa unu ve neşāstec kelefe devā olur ḫuṣūṣan zaʿferān ile istiʿmāl olunur ise devāiyyeti ziyāde olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Ḥınṭa ve şaʿīr sevīḳları s̱aḳīl olur.

---

249 اَلْحُوَّارَى [el-ḥuvvārā] (ḥā-i mühmelenin ḍammı ve rā-i mühmelenin fetḥi ve vāvın teşdīdi ile) o ḥınṭadır ki su ile ıslatılıp daḳḳ olunmakla kabuğu izāle olunduktan sonra ṭaḥn oluna. Ve nuḫālesi iḫrāc olunan daḳīḳ semīd tesmiye olunur ve nuḫālesi iḫrāc olunmaz ise ona ḫuşkār derler. Ve sevīḳ piste dedikleri, ṭaʿāmdır ki Fārsīdir, Türkīde kavut derler, unu su ile ṭabḫ edip ḥelvā gibi pişirirler ve o su ile kavrulmuş unu sonra su ile veyāḫūd yağ ile ıslatıp ekl ederler, ona sevīḳ-i meltūb u müctedaḥ derler.

250 Mes̱elā buğdayın lüzūceti arpa lüzūcetinden eks̱er olur ve arpanın lüzūceti ṣanʿat ile buğday lüzūceti ḳadarına bāliġa olsa yine buğday lüzūcetinin fiʿlini işlemez.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ḥınṭa-i niyye yaᶜnī ṭabḫ olunmadık buğday ve keẕālik ṭaḥn olmadan suda ṭabḫ ve meslūk olup lākin tehriye olmayan buğday ve keẕālik herīse pes bu meẕkūrlar ekl olunsalar aḥşāda dūdu tevlīd eder.[251]

Fi's-Sümūmi: Ḥınṭa daḳḳ olunup kelb-i kelibin yaᶜnī kuduz köpeğin ısırdığı maḥalle ẕerūr kılınsa ve ekilse nefᶜi olur. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki benim katımda aç karnına ve ᶜale'r-rīḳ insānın maḍġ eylediği ve çiynediği buğdayı vaḍᶜ eylemek ḫayrlı olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin On İkincisi Ḥulībdir: حليب

Lāmdan sonra taḥtında iki noḳṭalı yā ile baᶜdehu bir noḳṭalı bā iledir. Ve ṭabᶜ ile olan nüsḫada ḥādan sonra nūn ve nūndan sonra iki tā ile ḥıntit - حنتت vāḳiᶜ olmuştur. İbn Kütbī nüsḫasında iki noḳṭalı yā bir noḳṭalı iki bā arasında ḥılbīb - حليبب vāḳiᶜ olmuştur. Muḥammed el-Vānnī Terceme-i Ṣıḥāḥ'ta der: اَلْحُلَّبُ [el-ḥulleb] (ḥānın ḍammı ve lāmın fetḥi ve teşdīdiyle) bir ottur ki onu ekseriyyā āhūlar otlar; yukālu: تَيسٌ حُلَّبٌ وَتَيسٌ ذُو حُلَّبٍ ki تَيسٌ [teys]ten murād āhūnun erkeğidir. Baᶜḍılar eyitti: حُلَّبٌ [ḥulleb] bir sık yapraklı ottur ki yaprağı ġāyet koyu yeşil olur, yer yüzüne döşenir ve kaçan ki bir yerin koparsan sütü akar. İntehā. Pes bundan fehm olunur ki ṣaḥīḥ olan nüsḫa-i ūlādır yaᶜnī "ḥulīb" nüsḫası ṣaḥīḥtir, zīrā aṣl-ı lüġat lāmın teşdīdiyledir ve ḳāᶜide budur ki muḍāᶜaf olan iki ḥarfin birini yāya ḳalb etmek cāizdir, nitekim temaṭṭī - تمطي ve telaẓẓī - تلظي kelimelerinde ḳalb olundu. Temaṭṭī - تمطي aṣlında temaṭṭuṭ - تمطط ve telaẓẓī - تلظي aṣlında telaẓẓuẓ - تلظظ idi, muḍāᶜaftan ḥarf-i s̱ānī yāya ḳalb olundu.

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥulīb[252] devā-i Hindīdir, sūrincān-ı ebyaḍa müşābihtir.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Niḳrise ve evcāᶜ-ı mefāṣıla cidden nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Balġamı ve ḫılṭ-ı ḫāmı ve baṭnda olan kurtları ve ḥabbu'l-ḳarᶜı ve aḫlāṭ-ı ġalīẓayı cemīᶜan bu nesneleri ishāl ve iḫrāc eder.

---

251 Ḥınṭa-i maġsūle o buğdaydır ki taḳşīr olunur ve su içinde naḳᶜ olunup birkaç defᶜa suyu dökülür ve kemāl mertebe müntefiḫa olunca ḳadar suda meks̱ olunur. Keẕā mā ḳāle'-s-Semerḳandī.

252 "Ḥulīb" devā-i Hindīdir, nebtini āhūlar raᶜy ederler, sūrincāna benzer.

Ḥāiyye Olan Edviyenin On Üçüncüsü Ḥummāḍdır: حماض

Vankulu lüġatinde der ki اَلْحُمَّاضُ [el-ḥummāḍ] (ḥānın ḍammı ve mīmin teşdīdi ile) bir ekşi ottur, kırmızı çiçeği vardır ki o kuzukulağı dedikleri ottur. İntehā.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs dedi ki bu otun aṣnāf-ı kes̱īresi vardır: Bir ṣınfı arḍ-ı desimede yaᶜnī semiz ve dühniyyeti olan topraklarda biter, yaprakları uzun ve başı ince olur ve bu nevᶜ baᶜḍı kerre bostānlarda biter ve kaçan ṭabḫ olunsa ṭaᶜmı ṭayyib olur. Ve ikinci ṣınfı ācāmda nābit olur ve evrāḳı katı olur ve eṭrāfı keskin ve ḥiddetli olur ve ona kesūlānus - كسولاناس derler. Ve üçüncü ṣınfı dahi berrī olur ve yumuşak olur, lisān-ı ḥamele yaᶜnī sinirli yaprağına benzer. Ve dördüncü ṣınfının varaḳı ṣaᶜter varaḳına benzer ve dallarının üzerinde toḫumu ve bezri olur ve büzūru kibār olmaz, ḥāmiḍ ve aḥmer ve ḥırrīf olur. Ve beşinci ṣınfı enḳūlūyūn - انقولويون tesmiye olunur ve baᶜḍı nās ola leᶜanūn - لعنون tesmiye eder ve bu ṣınf bizim vaṣf eylediğimizden ekber olur, bu dahi ācāmda ve sık ağaçlı yerlerde biter ve bu ṣınfın ḳuvveti aṣnāf-ı sāiresinin ḳuvveti gibi olur. Ve baᶜḍılar dediler ki ḥummāḍ-ı berrīye sılḳ-ı berrī tesmiye olunur. Ve ḥummāḍ-ı berrīnin küllīsinde ḥumūḍat ve ekşilik olmaz belki baᶜḍısında ḥumūḍat olmak ümīd olunur ve berrī her şeyᵓde ve küllü efᶜālde sāirlerden aḳvā olur.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḥummāḍ derece-i s̱āniyede bārid-i yābistir. Ve ḥummāḍın bezri derece-i [176a] ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḥummāḍda ḳabḍ vardır ve ḥummāḍın tefihinde yaᶜnī ṭaᶜmı ve ḥumūḍatı olmayanlarda taḥlīl-i yesīr vardır ve ekşi olanları ziyāde ḳābıḍḍdır. Ve ḥumūḍatı şedīde olmayanlarda ġıdāiyyet ziyāde olur ve şedīdü'l-ḥumūḍat olmayanlar hindebāya şebīh olur. Ve ḥummāḍın bi'l-cümle aṣnāfı ṣafrāyı ḳalᶜ edip söker ve ondan ḥāṣıl olan ḫılṭ ḫılṭ-ı ṣāliḥ ü maḥmūd olur.

Fi'z-Zīneti: Ḥummāḍın aṣlı ve kökü sirke ile tırnakların taḳaşşürüne nāfiᶜ olur. Ve kaçan onun kökü şarāb ile ṭabḫ olunsa maṭbūḫun ḍımādı baraṣa ve demregiye nāfiᶜ olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥummāḍ ile ḫanāzīre yaᶜnī sıracaya ḍımād olunur ḥattā denildi ki ḥummāḍın kökü ḫanāzīr maraḍı olanların boynuna asılsa intifāᶜ olunur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḥummāḍın aṣlı sirke ile müteḳarriḥ olan cerebe ve demregiye nāfiᶜdir ve ṭabīḫi mā-ı ḥārr ile ḥikkeye nāfiᶜdir, keẕālik ḥummāḍ kökünün kendi dahi ḥammāmda ḥammām suyu ile o āfetlere nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Ḥummāḍ ᶜuṣāresi ile diş ağrısı için maḍmaḍa olunur, keẕālik maṭbūḫu ile dahi maḍmaḍa olunur eger şarāb ile ṭabḫ olunur ise ve kulak altında olan şişlere dahi nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ḥummāḍ şarāb ile yereḳān-ı esvede menfaᶜati olur ve ġas̱eyānı teskīn eder. Ve ṭīn eklini iştihā edenlere ḥummāḍ ekli nāfiᶜ olur, o iştihāyı izāle eder. Ṭuḥāl maraḍı olanlara ḥummāḍı ṭabḫ edip ṭıḥāl üzere ḍımād eyleseler ṭıḥālde olan şişleri taḥlīl eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ḥummāḍ ve ḥummāḍın bezri baṭnı ᶜaḳl eder ḫuṣūṣan kebīr olan bezri ziyāde ᶜaḳl eder. Ve baᶜḍılar dediler ki aṣnāf-ı ḥummāḍın her ṣınfının yaprağı ṭabḫ olunup maṭbūḫan ekl olunsa baṭnı telyīn eder. Ve yinde denildi ki bezrinin muṭlaḳan ᶜaḳlı olur yaᶜnī gerekse o bezr maḳlüvv olsun ve gerekse ġayr-i maḳlüvv olsun ᶜaḳlı olur. Ve baᶜḍılar dediler ki ġayr-i maḳlüvv olan bezrde izlāḳ ve telyīn vardır. Ve ḥummāḍ kökü daḳḳ olunsa seyelān-ı raḥime nāfiᶜdir ve şarāb ile şürb olunsa böbrekte olan ḥaṣātı teftīt eder ve onda olan lüzūcet emᶜāda s̱üflün yübūsetinden ᶜārıḍ olan saḥca nāfiᶜ olur ve ẕikr olunan saḥca nāfiᶜ olduğundan mā-ᶜadā izlāḳı dahi olur. Ve ḥummāḍın bezri ve belki sāir eczāları dahi su ile ve ḫamr ile şürb olunsa bağarsıklarda olan ḳurḥalardan ve ishāl-i müzmineden nefᶜi olur. Ve kaçan saḥḳ olunup hatunlar iḥtimāl eyleseler raḥimlerinde seyelān-ı müzmin ile sāil olan ruṭūbetlerini ḥabs ve ḳaṭᶜ eder. Ve şarāb ile ṭabḫ olunup ve maṭbūḫu şürb olunsa mes̱ānede olan ḥaṣātı teftīt eder ve cidden ṭams̱ı idrār eder.

Fi's-Sümūmi: ᶜAḳreb sokana nefᶜi olur ḫuṣūṣan berrī ḥummāḍın nefᶜi ziyāde olur. Ve bezri istiᶜmāl olunduktan sonra hevāmm ve ᶜaḳreb lesᶜ eylese o lesᶜalar ona ḍarar vermez.

Ḥāiyye Olan Edviyenin On Dördüncüsü Ḫarşeftir: حرشف

Terceme-i Ṣıḥāḥ'ta der ki حَرْشَفٌ [ḥarşef] bir otun adıdır ki ona lisān-ı Fārsīde kenger ve Türkīde eşek dikeni derler. İntehā. Ve ḥālā enginar derler diye işāret olunmuştur.

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥarşef kenger dedikleri nebātın bir ṣınfıdır. *Ḳānūn'un bu kelāmından fehm olunur, kenger ʿāmmdır, ḥarşef ḫāṣṣtır, ḥarşef kengerin ṣınfı vāḥidi olur. Ve İbn Kütbī ve Ḥācī Paşa bunun ʿaksini yazdılar, onları müṭālaʿa edenlerin maʿlūmları olur.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ḥarşef ḥarāret ve bürūdette muʿtedildir lākin ḥarārete meyli vardır ve derece-i s̱āniyeye varınca ḳadar ruṭūbeti vardır. Ḥūzīler derler ki ḥarşef bārid ve raṭbdır. Mesīḥ der ki ḥarşef efʿālinde hilyevn gibidir ve derece-i ūlāda ḥārr ve raṭbdır. Ve bir ġayri ṭāife dediler ki derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede raṭbdır. Ve Cālīnūs'a ʿazv ve nisbet olundu ki ḥarşef derece-i s̱āniyede ḥārrdır. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki benin katımda ḥarşefin ecnāsı çoktur, her bir cinsin bir türlü ṭabīʿatı vardır, cemīʿan ṭabīʿat-ı vāḥid üzere değildir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳalīlen tenḳıye eder ve tecfīfi vardır ve leṭāfeti dahi vardır, telṭīf eder. Ve Ḥūzīler dediler ki ḥarşef sevdā tevlīd eder ve o ṭāife ḥaḳḳtan ve ṣavābdan baʿīd oldular.

Fi'z-Zīneti: Ḥarşef dā-i s̱aʿlebe nāfiʿdir ve suyu ile baş ġasl olunsa ḳamlı yaʿnī kehleyi ḳatl eder. Ve ḥarşef bevli idrārı ḥasebiyle ve ḫāṣṣası ḥasebiyle koltukta olan netni ve rāyiḥa-i kerīheyi izāle eder.

Fi'l-Evrāmı: Evrāmı taḥlīl eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ṣalābetli ḥikkelere ḥarşefin suyu nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Suyu baştan ḥazāzı giderir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Ḥarşef ve ḫuṣūṣan ḥarşefin cebelīsi ġas̱eyān getirir ve ḫuṣūṣan aṣlı ve ṣamġı ziyāde muġas̱s̱īdir ve o ṣamġa kengerzed tesmiye olunur, bābu'l-kāfta biz ẕikr eyleriz ki bu meẕkūrda buʿd vardır.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bāhı ziyāde eder ve ve bevli idrār eder ve müntin bevli iḫrāc eder, ṭabīʿatı telyīn eder, balġamı iḫrāc eder. Ve şarāb ile şürb olunsa baṭnı ʿaḳl eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin On Beşincisi Ḥandeḳūḳādır: حندقوقى

Ḳāmūs'ta der ki اَلْحَنْدَقُوقُ [el-ḥandeḳūḳ], اَلْحَنْدَقُوقَى [el-ḥandeḳūḳā] gibi bir baḳlın adıdır ki ذُرَقٌ [ẕuraḳ] der[ler.] Vankulu lüġatinde der ki اَلذُّرَقُ [eẕ-ẕuraḳ] (ẕālın ḍammı ve rānın fetḥi ile) kara yonca dedikleri ot, حَنْدَقُوقٌ [ḥandeḳūḳ] maʿnāsına.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu nebtin berrīsi ve bostānīsi ve Mıṣrīsi olur ve büzūrundan ḫubz ittiḫāẕ edip ekl ederler.

Fī'ṭ-Tabᶜı: İbn Cüreyc dedi ki derece-i s̱āniyenin āḫirinde ḥārr-ı yābistir ve İbn Māseveyh dedi ki derece-i s̱āniyenin vasaṭında ḥārrdır. Ve bostānīsinin ṭabᶜı benzer ki onun ḥarāreti derece-i ūlānın āḫirinde ola.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bostānīnin cilāsı ve tecfīfi muᶜtedil olur. Ve ḥandeḳūḳ-ı berrīde maᶜa't-tesḫīn ḳabḍ vardır, dühnü riyāḥ-ı ġalīẓa için istiᶜmāl olunur.

Fi'z-Zīneti: Berrīsi kelef içindir, kez̠ālik kelef için bostānī dahi istiᶜmāl olunur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Bostānīnin ᶜuṣāresi bal ile ḳurḥaları tenḳıye eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Ḥandeḳūḳ dühnü evcāᶜ-ı mefāṣıla menşeʾi rīḥ ise nāfiᶜ olur; her ne ḳadar eskiyip müzmin olmasından ḫavf olunursa dahi o dühnün teʾs̱īri olur ve bu dühn ile o vecaᶜa mübtelā olan bir ḳavm necāt buldular.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Ḥandeḳūḳ ᶜuṣāresi ile istiᶜāṭ olunsa ṣudāᶜ iḥdās̱ eder ve ṣarᶜa nefᶜ-i kes̱īri olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Aḍlāᶜda yaᶜnī eyegü kemiklerinde balġamdan ḥādis̱ olan ağrılara nefᶜi olur ḫuṣūṣan berrīnin nefᶜi ziyāde olur lākin boğazda ağrı iḥdās̱ eder ve ḫunāḳa müʾeddī olur ve o maḍarratları küzbere ve ḫass ve hindebā tedārük edip defᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Bürūdetten olan miᶜde vecaᶜına nāfiᶜdir ve miᶜdede olan rīḥiyye vecaᶜdan ve vehn-i miᶜdeden ve istisḳādan nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevli ve ṭamṣı idrār eder. Şarāb ve mülūḫıyā bezri ile ḥandeḳūḳ mes̱āne ağrılarına nāfiᶜ olur. Ve dühnünün ḫuṣye ve raḥim ağrılarına nefᶜi olur. Ve berrīsinin heyḍaya nefᶜi olur ve baṭnı o dühn şedd eder yaᶜnī muḥkem eder. Ve ḥandeḳūḳun kendi ve dühnü bāhı taḥrīk eder.

Fi'l-Ḥummayātı: Baᶜḍılar dediler ki eṭıbbānın dedikleri üzere ḥummā-ı ġıbbı olan kimse ḥandeḳūḳun yaprağından üç yaprak saḳy olunsa veyāḫūd bezrinden üç ḥabbe saḳy olunsa ḥummā-ı ġıbbın devrlerini müşevveş eder; kez̠ālik ḥummā-ı ribᶜi olan kimseye ḥandeḳūḳun yaprağından dört yaprak

veyāḫūd bezrinden dört dāne saḳy olunsa ḥummā-ı ribᶜin edvārını müşevveş eder.[253]

Fi's-Sümūmi: ᶜAḳreb sokan kimse ḥandeḳūḳ suyunu maḥall-i lesᶜe saçsalar vecaᶜı fi'l-ḥāl sākin olur. Ṣaḥīḥ sālim olan bir ᶜuḍv üzerine ḥandeḳūḳ suyunu saçsalar o ᶜuḍv-ı selīmde lez̠ᶜ ve vecaᶜ iḥdās̠ eder. Ve ᶜaḳreb sokana [176b] muᶜālecede bezri suyundan aḳvā olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin On Altıncısı Ḥulbedir: حلبه

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maᶜrūfedir yaᶜnī boy toḫumu dedikleri bezrdir. *Ḳāmūs'ta der ki اَلْحُلْبَةُ [ḥulbet] (ḍamm ile) bir nebttir ki ṣadra ve suᶜāle ve bevāsīre ẓahra ve kebide ve mes̠āneye ve bāha menfaᶜati olur. Ḳānūn nüsḫalarının baᶜḍısında vāḳiᶜ oldu ki "Ḥulbe şenbelīz̠dir." Bu lafẓ kātibin taḥrīfidir, ṣaḥīḥ olan "şenbelīle" olmaktır, zīrā Ḥalīmī der ki "şenbelīz̠" sūrincān çiçeğine derler, "şenbelīle" boy toḫumu ḥubūbāttandır. İbn Kütbī verd-i sūrincān diye taṣrīḥ eder.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlānın āḫirinde ḥārr ve derece-i ūlāda yābistir ve ruṭūbet-i ġarībeden ḫālī olmaz.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: İnḍāc ve telyīn ḳuvveleri vardır, onun için ki ḥulbede ḥarāret ile lüzūcet cemᶜ olmuştur. Lüzūceti ḥasebiyle ḥarāretinin ez̠āsını menᶜ eder ve ḥarāreti rıfḳ ile ᶜamel edip z̠ikr olunan inḍāc ve telyīn fiᶜllerini işler. Ve ḥulbenin keymūsu redī olur her ne ḳadar keymūsu ḳalīl olmaz ise yaᶜnī keymūsu kes̠īrdir velākin redīdir.

Fi'z-Zīneti: Ḥulbe ile āstan mütteḫaẕ olan dühn şaᶜra nāfiᶜdir ve ḳurḥalardan bāḳī ās̠āra dahi nāfiᶜdir. Ve luᶜābı ḫuṣūṣan dühn-i verd ile sovuktan ḥādis̠ olan şiḳāḳa nāfiᶜdir ve kelef için mütteḫaẕ olan edviyeye dāḫil olur ve levni taḥsīn eder ve nükheyi taġyīr eder yaᶜnī ağızda olan rāyiḥa-i kerīheyi izāle eder ve terin rāyiḥa-i kerīhelerini giderir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̠ūri: Balġamiyye ve ṣulbe olan şişleri taḥlīl eder. Ve ḥulbe daḳīḳi ẓāhirde ve bāṭında olan evrām-ı ḥārreye nāfiᶜdir eger o evrām mültehibe olmayıp ṣalābetün-māya meyli olur ise. Ve dübeylātı dahi telyīn ve inḍāc eder.

---

253 "Ḥummā-ı ġıbbın ve ḥummā-ı ribᶜin edvārını müşevveş eder" demek o ḥummālar vaḳtini değiştirir demektir, mes̠elā ḥummā-ı ġıbb gün aşırı aḫẕ ederken evvel veyāḫūd sonra aḫẕ etmeğe başlar.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḥulbe gül yağı ile ḥarḳ-ı nāra nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Ḥulbe ile baş ġasl olunsa ḥazāzı izāle eder. Ve ḥulbe ṣudāᶜı īcāb eder ḫuṣūṣan mürrī ile istiᶜmāl olunan ḥulbenin ṣudāᶜ īcābı ziyāde olur. Ve ḥulbenin miᶜdeye dahi maḍarratı olur lākin mürrī ile istiᶜmāl olunur ise miᶜdeye maḍarratı ḳalīl olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Ḥulbenin ṭabīḫi ṭarfeye devā olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Ṣavtı taṣfiye eder ve riyeyi taġdiye eder ve ṣadrı ve ḥalḳı telyīn eder ve suᶜāli ve rebvi teskīn eder ḫuṣūṣan ḥulbe bal ile veyāḫūd mürrī ile veyāḫūd incir ile ṭabḫ olunsa öksürüğü ve rebvi teskīni ziyāde olur. Ve ecved olan budur ki ḥulbe ile laḥīm olan temr cemᶜ olunup ᶜuṣāreleri iḫrāc olunur ve meʾḫūẕ olan ᶜuṣāre ᶜaṡel-i keṡīr ile ḫalṭ olunup cemr üzere iᶜtidāli ile katı olunca ḳadar mekṡ olunur. *Ve baᶜḍı nüsḫada "iᶜtidāl üzere süḫūnet gelince ḳadar mekṡ olunur" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve ṭaᶜāmdan evvel müddet-i ṭavīlede yaᶜnī ağır ağır ekl olunur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ṭuḥāl için ḥulbe naṭrūn ile ḍımād olunur. Ve ḥulbenin sirke ile ṭabīḫi ḍaᶜf-ı miᶜde için istiᶜmāl olunur ḫuṣūṣan ṭarī ve tāze olan ḥulbenin ẕikr olunan ṭabīḫi o maraḍlara ziyāde nāfiᶜ olur ve miᶜde ḳurḥalarına dahi nāfiᶜdir. Ve ḥulbe muġaṡṡīdir lākin sirke ve mürrī ḥulbenin maḍarratını ekl edenlerden defᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ḥulbe ṭabīḫinde raḥiminde ağrı ve verem olan hatunlar veyāḫūd inḍımām-ı raḥimi olan hatunlar iclās olunur. Ve ṭabīḫi ḫall ile ḳurūḥ-ı emᶜāya nāfiᶜ olur. Ve yine ḳurūḥ-ı emᶜā için tāze ve ṭarī ḥulbe sirke ile ḳaḍman ekl olunur yaᶜnī azı dişleri ile ḥulbeyi çiyneyerek ekl olunur. Ve ḥulbeyi su ile ṭabḫ edip zaḥīr ve ishāl için istiᶜmāl nāfiᶜ olur. Ve ḥulbe dühnü maḳᶜade şişlerine nāfiᶜ olur. Ve ḥulbe ile zaḫīr ve maġṣ için iḥtiḳān olunur ḫuṣūṣan mürrī ile ḳable'ṭ-ṭaᶜām ziyāde nāfiᶜ olur. Ve iḥtiḳān olundukta ṡüflü ḥurāḳası ile maᶜan defᶜ ve iḫrāc eyler ḫuṣūṣan bir miḳdār ᶜasel ile olur ise ḳuvvet-i leẕᶜi olmaz. *Bu maḳāmda baᶜḍı nüsḫada "bi-ᶜaṡelin keṡīrin" ve āḫeri nüsḫada "bi-ᶜaselin ġayri keṡīrin" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve ḥulbenin ṭabīḫi bal ile emᶜādan ruṭūbāt-ı ġalīẓayı iḥdār eder ve bevl ve ṭamṡı idrār eder. Ve raḥiminde ṣalābet olup ve cefāf ḥasebiyle vilādeti ᶜasīre olan hatunlar ḥulbeyi ördek şaḥmı ile iḥtimāl eyleseler nefᶜi olur ve vilādeti eshel olur. Ve ḥulbe bāsūru olanlara nāfiᶜdir ve ceyyid devādır, recīᶜi taṭyīb edip kokusın

izāle eder ve bevli ve terin kokusunu kerīh eder ve türmüs gibi kendinin ḫurūcu ʿasīr olmaz.

Ḥāiyye Olan Edviyenin On Dördüncüsü Ḥirẕevndir: حرذون

Muḥammed el-Vanī der ki اَلْحِرْذَوْنُ [el-ḥirẕevn] (ḥānın kesri ve rānın sükūnu ve ẕāl-ı muʿcemenin fetḥi ile) bir cānverdir. Ve baʿzılar kelerin erkeğidir dedi. İntehā. Ve İbn Kütbī der ki bir ḥayvāndır ki ḍabbe yaʿnī kelere benzer velākin kelerden küçüktür, verel ṭabīʿatında olur. Ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥirẕevn ḍabbın ve kelerin kendidir ve ṭabīʿatı verel ṭabīʿatına ḳarībdir, zīrā ḥirẕevnin ġıdāsı laḥm ve verel olur, ona bināen ḥirẕevnde verel ṭabīʿatı olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin On Sekizincisi Ḥavez-i Rūmīdir: حوز رومي

İbn Kütbī der ki ḥavez - حوز zā-i muʿceme vü mühmele ile ıṭlāḳ olunur velākin muʿcemenin istiʿmāli eks̱erdir. Ve ḥavez bir şecer-i ʿaẓīmdir, iki türlü olur, biri Nebaṭī olur ve biri Rūmī olur. Nebaṭīnin şeceri laṭīf olur velākin ṣamġı olmaz. İntehā. Ṭabʿ ile olan nüsḫalarda ḥavez-i Rūmī meẕkūr değildir. Ve baʿḍı āḫer nüsḫada ḥulbeden muḳaddem yazılmıştır ve bir dahi ḥavez ḥammām ẕikr olunduktan sonra ẕikr olunmuştur, o nüsḫada tekrār şāyibesi olmakla biz nüsḫa-i sulṭāniyyeyi tercüme eyledik.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki ḥavez-i Rūmīnin şeceresi ırmak üzere nābit olur ve onun ṣamġı olur ve o ṣamġ ağacından seyelān edip ırmak içinde cümūd eder ve donar ve o yerin ahālīsi katında o ṣamġın bir ismi vardır. *Ve baʿḍı nüsḫada o ism beyān olunup ona ekīrūs derler diye ẕikr olunmuştur.*[254] Kaçan o ṣamġ teftīt olunup paralansa ondan rāyiḥa-i ṭayyibe ẓāhir olur, o ṣamġın levni altın levni gibi olur. *Ve baʿḍı nüsḫada ḥavez-i Rūmīnin ṣamġı kehrübār diye muḥarrerdir.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ṭabīʿatı muʿtedil olur ve ḳalīlen yübūsete māildir.

---

254 [Bu maddedeki bilgiler daha önce bahsi geçen "Cevzü'r-Rūmī" maddesinde verilen bilgilerin aynısıdır! "Cevz" ile "ḥavez"in imlaca benzerliği bilgilerin karışmasına yol açmıştır!]

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Ḥavez-i Rūmī laṭīftir ve bezri ziyāde elṭaftır ve ḥarāreti cidden şedīde değildir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Dīsḳūrīdūs dedi ki s̱emeresi sirke ile şürb olunsa ṣarᶜı olana nefᶜi olur ve yaprağının ᶜuṣāresi müftiren kulağa damlatılsa ağrısını teskīn eder.

Fī-Ālātı'l-Mefāṣılı: Ḥavez-i Rūmī şeceresi mīvesinin bir mis̱ḳāli ᶜırḳ-ı nesāya nāfiᶜdir. Ve yaprağı sirke ile ḍımād olunsa niḳristen ᶜārıḍ olan ḍarebāna nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Mīvesi ᶜasel ile iktiḥāl olunsa göze ḳuvvet olur ve bu taḳviye mücerrebdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ṣamġı şürb olunsa miᶜdeden seyelānı menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ṣamġı şürb olunsa emᶜādan ruṭūbetin seyelānını menᶜ eder; s̱emeresinden bir mis̱ḳāl taḳṭīr-i bevle nāfiᶜ olur. Hatunlar ṭuhra duḫūlünden sonra s̱emeresinden mis̱ḳāl-i vāḥid sirke ile şürb eyleseler gebe kalmazlar, ḥabeli menᶜ eder, yaprağı dahi bu fiᶜli işler.

Ḥāiyye Olan Edviyenin On Dokuzuncusu Ḥalezūndur: حلزون

Vankulu lüġatinde der ki اَلْحَلَزُونُ [el-ḥalezūn] (fetḥateynle ve zā-i muᶜcemenin ḍammı ve meddiyle) bir böcektir ki merᶜālarda olur, eti miᶜdeye ve kuduz it daladığı cirāḥata nāfiᶜdir. İntehā. Ḳāmūs'ta dahi bu minvāl üzere muṣarraḥtır lākin İbn Kütbī taᶜmīm edip der ki ḥalezūn ṣadefī [177a] olan bir ḥayvānın ismidir ki berrī ve baḥrī ve nehrī olanlara şümūlü vardır. Ve zenṭāriḥ - زنطارح tesmiye olunan berrī ki ağaçlara ve otlara taᶜalluḳ eder, onlar redīdir Ve Ḳānūn ḥalezūnun ṣadeften bir ṣınf-ı maḫṣūṣ olduğuna ẕāhib olup der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥalezūn aṣdāf envāᶜından bir ṣınftır ve ona berūs - بروس tesmiye olunur, sevāḥilde bulunur. *Ve bu kelāmda delīl vardır ki ehl-i lüġatın ẕikr eylediği maᶜnā murād değildir, zīrā ġālib-i ḥālde sāḥil-i baḥrde merᶜā olmaz belki sāḥil-i baḥrde olan ẕevi'l-aṣdāf-ı baḥrīye mülḥaḳ bir ṣınf olur.*

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḥalezūn demin ḥarāretini iṭfā edip söndürür.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Ḥalezūn-ı muḥraḳ gözde olan ḳurḥalara nāfiᶜdir.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yirmincisi Ḥalldir: حل

Nüsḫa-i sulṭāniyyede lām ile ve ġayrilerde dāl ile resm olunmuştur ve bu iki nüsḫada mersūm olanların birisi dahi gördüğümüz sāir kütübde ẕikr olunmamıştır. Şīrūġandan bir ṣınfa dühn-i ḥall ıṭlāḳ olunur, o dahi bu maḳāma münāsib değildir. Keẕālik bu resme ḳarīb İbn Kütbī'de ḥā ile lām arasında sīn ile "ḥasel" meẕkūrdur, o dahi nebt-i āḫer olmak üzere muḥarrerdir, maḳāma o dahi münāsib değildir Allāhu aʿlem.

Fi'l-Māhiyyeti: Baʿḍılar dediler ki māhiyyeti cüllenār-ı Ḥūzīdir yaʿnī Ḥūzistān diyārında olan nar çiçeğidir. *Ṭabʿ ile olan nüsḫada "cenār-ı Ḥūzī" vāḳiʿ olmuştur.*

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Sinirlere ḍararı olur ve teşennüc iḥdās̱ eder

Bundan muḳaddem meẕkūr olan ḥalezūn resminde nüsḫa-i sulṭāniyyede bir levḥa ẕikr olunmuştur lākin o levḥanın maḥalli ḥalezūn resmi olmayıp ḥall resmine muvāfıḳ olduğu ẓāhir ve nāsiḫin sehvi ile maḥalli mütebeddil olduğu āşikār olmakla ḥaḳīḳati üzere bu maḥalle taḥrīr olundu.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yirmi Birincisi Ḥaşīşetü'z-Zücācdır: حشيشة الزجاج

ʿAṭṭārların eks̱eri buna encüre-i sevdā derler; eks̱er-i ḥālde çoraklı yerlerde ve dīvārlarda ve ḫarābāt yerlerde biter, ince ḳaḍībleri olur, kırmızıya māil olur, yapraklarının üzerinde ḫuşūnetli zeġabı olur ve ḳaḍībleri üzere düğme gibi nesneler olur ki ḫuşūnetlidir, s̱iyāba taʿalluḳ eder, onun için o nebte Türkīde yapışkan tesmiye olunur.

Fi'l-Māhiyyeti: Bir ḥaşīşedir ki onunla şişelere cilā verilir ve kiri ve pası silinir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳabḍı vardır ve o ḳabḍı ruṭūbeti ile olur. Mülṣıḳtır ve münaḳḳī ve müleyyindir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Şişleri teskīn eder, ḥumret tesmiye olunan şişleri yaprağı saḳy olunursa teskīn eder ve āteş yanığını ve balġamī şişleri dahi teskīn eder. Ve ʿuṣāresi isfīdāc-ı reṣāṣ ile nemle ve ḥumre üzerlerine vaḍʿ olunur. Ve levzeteyn veremleri için ʿuṣāresi ile ġarġara olunur.

Fī-Aʿḍāı'l-Mefāṣılı: Ḥaşīşetü'z-zücāc ḳayrūṭī ile niḳris üzere vaḍʿ olunur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Gül yağı ile ḥaşīşetü'z-zücācın ʿuṣāresi kulak ağrısı için istiʿmāl olunur; levzetānda olan veremler için ʿuṣāresi ile teḥannük olunur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi: Müzmin olan öksürük için ʿuṣāresi ḥasv gibi ekl olunur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bevāsīri izāle eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yirmi İkincisi Ḥarbedir: حربه

Fi'l-aṣl" ḥarbe" kısa sünü maʿnāsınadır ve bu nebtin ḥarbeye müşābeheti olduğundan ḥarbe tesmiye olundu. Bu nebti İbn Kütbī lūnḫīṭis - لونخيطس *resminde mufaṣṣalan yazdı.*

Fi'l-Māhiyyeti: يقال لها لونخيطس *Ṭabʿ ile olan nüsḫalarda ūġanīṭis -* اوغنيطس *vāḳiʿ olmuştur.* Bu nebtin bezri müs̱elles̱ü'ş-şekl ḥarbe gibidir ve varaḳı müs̱elles ve suḳūlaḳandriyūn سقولوقندريون varaḳına müşābih olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ḥarbenin bostānīsi ve yabanīsi olur. Bostānīnin ḥarāreti ḳalīle olur ve yabanīnin ḥarāreti derece-i s̱āniyede olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Tāze ve ṭarīsi cirāḥātı i[d]māl eder.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Kabuğu sirke ile ṭıḥāl üzere vaḍʿ olunur ve kuru yaprağı şürb olunsa ṭıḥāli defʿ eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ḥarbenin idrārı olur ḫuṣūṣan suḳūlaḳandriyūn yaprağına benzeyen yaprağının idrārı ziyāde olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yirmi Üçüncüsü Ḥālibīdir: حالبي

Ḥālibī lüġat-ı ʿArabiyyedir, Yūnān lüġatinde aṣṭarṭīḳūn - اصطرطيقون *derler, Türkīde ayı kulağı derler diye işāret olunmuştur lākin ayı kulağı būṣīrānın bir nevʿidir, ona ḳalemūs derler, ʿArabīsi āẕānu'd-dübbdür.*

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā bir nebāttır ki ona ḥālibī tesmiye olunur, zīrā ḥālibān veremleri bununla muʿālece olunur ḍımād olunmakla ve keẕālik taʿlīḳ olunmakla. *Tercüme-i Ṣıḥāḥ'ta der ki* اَلْحَالِبَانِ *[el-ḥālibān] iki damardır ki göbeğin iki ṭarafındadır. İntehā.* Ve gül gibi bu devā mürekkebü'l-ḳuvādır.

Fi'l-Ḫavāṣṣı ve'l-Efʿāli: Bu devāda taḥlīl ḳuvvesi vardır yaʿnī ḥarāreti ḥasebiyle taḥlīl eder ve ḳuvve-i müberridesi vardır, o ḳuvvet ḥasebiyle rādiʿ ve dāfiʿ olur eṭıbbā ḳavli üzere.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥālibde olan veremler üzere işbu devā taʿlīḳ olunsa şifā olur, ḍımādının şifā olması bi-ṭarīḳi'l-evlā s̱ābit olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yirmi Dördüncüsü Ḥizādır: حذا

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥizā, zūferā dedikleri devādır ve zūferā dīnārūye dedikleridir ve biz bundan aḳdem o devālarda tekellüm eyledik.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yirmi Beşincisi Ḥāşīştir: حاشيش

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā Ermenī bir devādır yaʿnī Ermen diyārından meclūbdur. Ve baʿḍılar dediler ki devā-i Fārsīdir, diyār-ı Fārs'tan gelir. *Bu maḥalli İbn Kütbī beyān edip der ki şemʿ gibi bir devādır ve baʿḍılar nebttir dediler İntehā.* Ḥūzistān eṭıbbāsı dediler ki ḥāşīş eferbiyūndan aḳvādır, şerbeti bir dirhem üzere ziyāde olsa ḳatl eder.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i rābiʿada ḥārr ve yābistir.

Fi'l-Efʿāli: Muḥrıḳtır, ṭaʿmı yoktur, mesīḫtir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Miʿdeyi muḥrıḳtır, yakar ve muḳayyiʾdir, kusturur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yirmi Altıncısı Ḥabbu'l-Bāndır: حب البان

Bābu'l-bāda bānı ẕikr eylediğimizde ḥabbu'l-bānı tafṣīlen ẕikr eyledik.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yirmi Yedincisi Ḥabbu'l-Ġārdır: حب الغار

Vankulu ġārın maʿnāsını taʿdād es̱nāsında der ki defne ağacına dahi ġār derler.[255]

Fi'l-Māhiyyeti: Bu ḥabbın māhiyyeti dehmest olur, küçük fındık kadardır ve kabuğu siyāha māildir; kaçan o ḥabb ġamz olunsa ve sıkılsa iki şaḳḳ olur ve o parçalar ṣufrete māil olur ve o ḥabbda ʿıṭriyyet olur. Ve efʿālini bābu'l-ġaynda ġārı ẕikr eylediğimiz maḥallde biz ẕikr eyleriz.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yirmi Sekizincisi Ḥabbu'z-Zelemdir: حب الزلم

Fi'l-Māhiyyeti: Ṭaʿmı cidden ceyyid bir ḥabbdır ve o ḥabb şehr-i Zūr'da biter. *Ḳānūn'un bu maḥallini İbn Kütbī şerḥ edip der ki ḥabbu'z-zelem iki*

255 "Ḥabbu'l-ġār" defne yemişi.

ṣınf olur: Bir ṣınfı şehr-i Zūr'da nābit olur, ḥımmaṣtan ekber ve müferṭaḥ olur, kokulu olur ve meẕāḳı ḥulvdür ve kabuğu sevāda nāẓırdır. Ve ikinci ṣınfı Mıṣr'da ve Berābire diyārında nābit olur, uzun ve muṭāvil olur ve sarı olur.[256] *İntehā.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ḥarāreti derece-i s̱āniyede olur, ruṭūbeti dahi vardır.

Fi'z-Zīneti: Müsemmindir, semritir, menīyi cidden ziyāde eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yirmi Dokuzuncusu Ḥabbu'l-Menşimdir: حب المنشم

ʿArab ʿıṭru'l-menşim derler, zīrā o ḥabbın ʿıṭriyyeti vardır, Ḥicāz ve Yemen'de ondan intifāʿ ederler, eks̱eriyyā onu nisā ṭāifesi istiʿmāl ederler ve nisā onunla ruḳye ederler ve zuʿm ederler ki o ruḳye muḥabbet veyāḫūd ʿadāvetten hangisi için istiʿmāl olunur ise maḳṣūdları ḥāṣıl olur. Bu ḥabb sakız ağacı ḥabbının lübbü ḳadar olur, levni kırmızı ile sarı arasında olur, ẓāhiri emles olur, rāyiḥası zekiyye olur. ʿIrāḳ ve Mıṣr ve Şām ahālīleri o ḥabbı bilmezler ve onlara o ḥabb meclūb olmaz. Bu cümle İbn Kütbī'nin muḥarrerātıdır. Ṣıḥāḥ-ı Cevherī tercümesinde Muḥammed el-Vanī der ki مَنْشِمُ *[Menşim] (mīmin fetḥi ve şīnin kesri ile) Mekke-i müşerrefe'de bir ʿaṭṭāre ʿavretin ismidir, kaçan Ḫuzāʿa ve Curhum kabīlesi ḳıtāl etmek dileseler onun ṭībiyle ṭīblanırlardı. Ve kaçan ki mezbūrenin ṭībın istiʿmāl etseler mā-beynlerinde ḳıtāl çok olurdu, ona bināʾen "*أَشْأَمُ مِنْ عِطْرِ مَنْشِمٍ*" kelāmı mes̱el olmuştu. Ve baʿḍılar* عِطْرُ مَنْشِمٍ *[ʿiṭru menşim] ḥabb-ı belesāndır dedi. İntehā. Ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:*

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā bir ḥabbdır ki fülfül miḳdārında ve fülfül levninde olur lākin inkisārı ve kırılması sehl ve āsān olur ve kabuğu pārelendikte içinden şedīdü'l-beyāḍ ve ʿaṭır bir lübb ẓuhūr eder ve çıkar.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Ḳavmin dedikleri üzere müsterḫiye olan miʿde-i bārideye ceyyiddir.

256 Ve bu ṣınf-ı s̱ānīye ḥabbu'l-ʿazīz derler ki ʿāmme taḥrīf edip ʿabdülleẕīẕ derler.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Otuzuncusu Ḥabbu'n-Nīldir: حب النيل

Fi'l-Māhiyyeti: Bu ḥabba ḥabb-ı ḳırṭım-ı Hindī derler. *Vankulu lüġatinde der ki* قرطم *[ḳırṭım] (ḳāfın ve ṭānın kesri ve rānın sükūnuyla) ʿuṣfur toḫumu, ḥabb-ı ʿuṣfur maʿnāsına; ḳāf ve ṭānın ḍammı dahi lüġat olduğu muḥarrerdir. Ve İbn Kütbī, Hindī olan ḳırṭımı beyān edip der ki ḳırṭım-ı Hindī bir nebātın ḥabbıdır ki o nebāt leblāba müşābih olur, mücāvirlerine yaʿnī yanında olan eşcāra ve nebātāta taʿalluḳ edip sarılır ve dalları ince ve yeşil olur ve yaprakları dahi yeşil olur, beher varaḳta bir zehre-i āsmāncūniyyesi olur ve o zehrelerde üçer ḥabbe olur ki zebībü'l-cebel tesmiye olunan ḥabbu'r-reʾsten aṣġar olur ve müs̱elles̱ü'ş-şekl oluur, müstaʿmel olan o ḥabbeler olur.*

Fi'l-İḫtiyārı: Ḥabbu'n-nīlin ecvedi ve efḍali ağır ve emles ve ḥadīs̱ yaʿnī tāze olanlardır.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Baʿḍı eṭıbbā dediler ki derece-i ūlāda ḥārr-ı yābistir. Ṣaḥīḥ budur ki derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar ḥārr-ı yābistir.

Fi'z-Zīneti: Baraṣṣa ve behaḳ-ı ebyaḍa nāfiʿdir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Mükerrib ve muġas̱s̱īdir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ġalīẓ olan aḫlāṭı ve sevdāyı ve balġamı ḳuvvet ile ishāl eder ve aḥşāda olan kurtları ve ḥabbu'l-ḳarʿı dahi ishāl ve iḫrāc eder.

Fi'l-Ebdāli: İshālde ve sevdāya menfaʿatte nıṣf vezni şaḥm-ı ḥanẓal ile südüs vezni ḥacer-i Ermenī olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Otuz Birincisi Ḥabbu's-Sümnedir: حب السمنة

Vankulu der ki سمنة *[sumnet] (sīnin ḍammı ve mīmin sükūnu ile) şol devādır ki onunla nisā tāʾifesini semritirler.*

Fi'l-Māhiyyeti: Sümne bir şeceredir ki yabanda ve arḍ-ı ḳafrāda olur, ḳāmeti bir ẕirāʿ ḳadar olur, ebyaḍdır lākin beyāḍlığı şedīd değildir; mīvesi fülfül gibi olur, dühniyyeti vardır ve leyyin olur, yumuşaktır. Baʿḍılar dediler ki ḥabbu's-sümne ṣāmiryūmā dedikleri nebtin bezridir. *İbn Kütbī der ki ṣāmiryūmā ism-i Süryānīdir, ḥaşīşetü'l-ʿaḳrebe ıṭlāḳ olunur, onun ʿuṣāresinden lājverd levninde bir ṣamġ ṣanʿat olunur, lājverd maḳāmına ḳāim olur ve lājverdden dahi levni revnaḳlı olur.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ḥārrdır, ḳalīl ruṭūbete māildir.

Fi'z-Zīneti: Semritir ve cemāl iḥdāṡ edip güzellendirir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Miʿdede baṭīʾü'l-haḍmdır lākin haḍm olduktan sonra ġıdāiyyeti ekṡer olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Menīyi ziyāde eder ve bāhı taḥrīk eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Otuz İkincisi Ḥabbu'ṣ-Ṣanevberdir: حب الصنوبر

Vankulu der ki صنوبر [ṣanevber] (ṣādın ve nūnun fetḥi ve vāvın sükūnuy-la) bir ağacın ismidir ki o kenār ağacıdır ve baʿḍı yerde ona çam fustuḳu derler ve baʿzılar صَنَوْبَرٌ [ṣanevber] mīvesinin ismidir dedi.

Fi'l-Māhiyyeti: Ṣanevber bir şecerenin ismidir ki o şecerin ḳışrı fustuḳ ḳışrından daḳīḳ ḥabbı olur ve o ḥabb heşş olur yaʿnī ednā ġamz ile dağılır, tefettüt eder ve kırmızı olur ve kabuğu pārelendikte ḫāric olan lübbü ebyaḍ ve dühnü leẕīẕ olur. Bu ẕikr olunan ḥabb-ı ṣanevber-i ünṡānın kebīri ki ona şerbīn tesmiye olunur, onun ḥabb-ı kebīridir. Ammā ḥabb-ı ṣıġār ki ṣanev-ber-i ünṡādan ṣaġīr olup yenbūt tesmiye olunan şecerenin ḥabbı ve mīvesi-dir, o ḥabb müṡelleṡü'ş-şekldir ve kabuğu katıdır ve lübbü eḥaddır ve onda ḥarāfet ve ʿufūṣat vardır, o ḥabblarda devāiyyet ġıdāiyyetten ziyāde olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Kibār olan ḥabblar muʿtedil gibidir ve ḥarārete meyli var-dır ve ruṭūbeti ziyādedir. Ve ṣıġār olan ḥabblar derece-i ṡāniyede ḥārr ve yābistir.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Bu ḥabblarda inḍāc ve telyīn ve taḥlīl ve leẕʿ ḳuvveleri vardır ḫuṣūṣan ṭarī ve tāze olanlarda bu ḳuvvetler ziyādedir. Ve suda naḳʿ olunup ıslatılır ise leẕʿi zāil olur ve telyīn ve tağriye ḳuvvetlerine kemāl gelir; her ne ḳadar o ḥabblar su içinde naḳʿ olunmazdan muḳaddem dahi onlarda bu iki ḳuvvet tamāmem mevcūde ise baʿde'n-naḳʿ o tāmm olan ḳuvvetler etemm ve ekmel olur. Ve bu ḥabbların cevheri arḍī ve māī olur ve havāiyyet-i ḳalīle dahi olur.

Fi'z-Zīneti: Müsemmindir, semritir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Ṣanevberin ḥabb-ı kebīri istirḫāya ve ḍaʿf-ı bedene ekl olunmakla menfaʿati olur ve bedende ve mefāṣılda olan ruṭūbāt-ı fāsi-deyi kurutur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Ḥabbu'ṣ-ṣanevberin ṣaġīr ve kebīrinden her biri akciğerde olan ʿufūnetli ruṭūbāta ve irinlere ve nezf-i deme ve ök-

sürüğe nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan ṭarī ve tāzesinin meybuḫtec ile nefᶜi ziyāde olur meybuḫtecde merāret-i yesīre olmak ḥasebiyle. Ve kaçan o ṣıġār ve kibār ḥabblar şarāb-ı ḥulvle ṭabḫ olunsa ḳayḥ-ı riyeyi tenḳıyede cidden nāfiᶜ olur, keẕālik o ḥabbların kabukları ve ḫaşebleri dahi leᶜūḳāta idḫāl olunsa tenḳıye-i ḳayḥta o miḳdār fiᶜli olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Bu ḥabblar pelin ile miᶜde üzere ḍımād olunsa miᶜdeyi taḳviye eder. Ve bu ḥabbın inhiḍāmı ᶜusretli olur ve ġıdāsı keẕīr olur, ḳuvveti ḥasebiyle miᶜdeyi leẕᶜ eder lākin mā-ı ḥārrda naḳᶜ olunup maḥrū-ru'l-mizāc olanlar ṭaberzed sükkeri ile yaᶜnī miᵓāt sükkeri ile ve mebrūd olanlar ᶜasel ile ekl eyleseler münhaḍım ve ceyyid olur ve miᶜdeye dahi ceyyid olur. Dīsḳūrīdūs dedi ki ṣanevber ḥubūbunu ekl miᶜdeye muḍırr olur. Ümīd budur ki Dīsḳūrīdūs'un bu kelāmı vaṣf-ı meẕkūr üzere ekl olunmayan ḥabblara maḫṣūṣtur ki ḥarāfeti üzere bilā-tedbīr çok ekl edenlere elbette muḍırrdır, ammā naḳᶜ ile ḥarāfeti giderilse ve iᶜtidāl üzere ekl olunsa miᶜdeye nefᶜi olur ve miᶜde riyāḥını kesr eder. Ve kaçan ḥabbu'ṣ-ṣanevber semiz ot ile şürb olunsa leẕᶜi olan miᶜdenin leẕᶜi sākin olur. Ve o ḥabbın kendi leẕᶜ eylemesi kanda mutaṣavver olur! *Bu maḳāmda Ḳānūn'da* فضلا عن ان لا يلذع *vāḳiᶜ olmuştur, ṣavāb olan* فضلا عن ان يلذع *olmaktır;* لا *kelimesi nāsiḫin ziyādesidir, ehlinin maᶜlūmudur.*

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Menīyi keẕret üzere ziyāde eder eger simsim ve ṭaberzed sükkeri ile ekl olunur ise yāḫūd ᶜasel ve fānīẕ ile ekl olunur ise. Ve bu vechi keẕīren ekl ve ṣıġārını muṭlaḳan ekl yaᶜnī gerek eklde keẕret olsun gerek olmasın maġṣ ve sancı iḥdāẕ eder ve onun tiryāḳı rummān-ı mürr yaᶜnī ekşi ile tatlı arasında mütevassıṭ olan enār olur, ḥabbu'ṣ-ṣanevberi baᶜde'l-ekl o miẕlli enār maṣṣ olunsa maḍarratını defᶜ eder. Ve ḥabbu'ṣ-ṣanevberin külā ve meẕāne ruṭūbetlerini cilāsı şedīd olur ve külā ve meẕāneleri taḳviye edip ḥabs-i bevl eder ve taḳṭīr-i bevl maraḍını defᶜ eder ve meẕāne ḳurḥalarını ve ḥaṣātı menᶜ eder bevl[i] idrār eder. Ve ḥabbu'ṣ-ṣanevber efsentīn ile ḍımād olunsa nāfiᶜ olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Otuz Üçüncüsü Ḥabbu'l-Ḳılḳıldır: حب القلقل

Vanī tercümede [der ki] اَلْقِلْقِلُ *[el-ḳilḳil] (ḳāfların kesri [178a] ve mā-beyninde olan lāmın sükūnu ile) bir cins ottur ki onun siyāh toḫumu olur. Ve*

fi'l-meseli: "دَقَّكَ بِالْمِنْحَازِ حَبَّ الْقِلْقِلِ" ʿĀmme حَبَّ الْفُلْفُلِ [ḥabbu'l-fülfül] derler fā'-i maḍmūmeler ile. Aṣmaʿī eyitti: ʿĀmmenin bu kelāmı taṣḥīftir, zīra قِلْقِلٌ [ḳilḳil] ki ḳāfladır, onun dānesi cemīʿ-i dānelerden muḥkemdir.[257] *Ve مِنْحَازٌ [minḥāz] mīmin kesri ile ve ḥā'-i mühmele ve zā-i muʿceme ile havan destesidir. İntehā. Ḳāmūs'ta dahi bu minvāl üzere mezkūrdur. Pes bu lüġatler Ḳānūn'un كالفلفل الايض dediğine bi-ḥasebi'ẓ-ẓāhir muḫālif olmakla İbn Kütbī tevfīḳe işāret edip dedi: Ḥabbu'l-ḳılḳıl aġber olur, pes levn-i aġbere baʿḍı kerre sevād ve baʿḍı kerre beyāḍ ıṭlāḳ olunur ve beynehümāda tevehhüm olunan teḫālüf mürtefiʿ olur.*

Fi'l-Māhiyyeti: Bu ḥabb-ı ḳılḳıl ak büber gibi bir ḥabbdır, ḳırṭımdan yaʿnī ḥabb-ı ʿuṣfurdan büyüktür, ḫāliṣ değirmi değildir, kesr olunsa içinden çıkan lübbü dühniyyetli olur ve ṭaʿmı ṭayyib olur. Ve baʿḍılar dedi ki ḥabbu'l-ḳılḳıl rummān-ı berrīnin bezridir ve yine o ḳāil dedi ki muġās̱ dedikleri devā o berrī rummān ağacının aṣlı ve köküdür.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Kavrulmuş ḥabb-ı ḳılḳıl ḫafīf olur.

Fi'z-Zīneti: Müsemmindir, semritir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Müsterḫiye olan ebdānı taḳviye eder.

Fī-Aʿḍāı'r-Re'si: Muṣaddiʿdir, başı ağrıtır ḫuṣūṣan şarāb-ı ʿatīḳ içtikten sonra o ḥabb ile nuḳl olunsa taṣdīʿi ziyāde olur. *"Nuḳl" Türkīde ʿayyāşların meze dedikleridir, hey'et-i ṭaʿām üzere yemezler, vaḳtli vaḳtsiz ḳalīlen ḳalīlen ekl ederler.*

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Ḥabbu'l-ḳılḳıl ekli iks̱ār olunsa toḫme ve heyḍa maraḍlarını iḥdās̱ eder, ammā ṭaberzed sükkeri ile ve bal ile ekl olunsa haḍmı ceyyid olur ve kavrulmuşu dahi ecved olur. Ve bu ḥabbın ḫılṭı redī olmaz. *Ve baʿḍı nüsḫada vāḳiʿ oldu ki bu ḥabbın ṣaġīri miʿdeyi lez̲ʿ-i şedīd ile lez̲ʿ eder.*

Ḥāiyye Olan Edviyenin Otuz Dördüncüsü Ḥadīddir: حديد

Demir maʿnāsınadır. Ḥadīd-i ṭabīʿī iki ḳısmdır: Ḳısm-ı evveli şedīden aṣleb ve katı olur, Fārsīde ona şābūrḳān derler ve ʿArabīde ḥadīd-i z̲eker

257 Aṣmaʿī'nin ḫulāṣa-i kelāmı budur ki bu ḍarb-ı mes̱el ṣuʿūbetli bir fiʿl işlendiğinde istiʿmāl olunur, pes fülfülü daḳḳta ṣuʿūbet olmaz, ancak ṣuʿūbet ḳılḳılı daḳḳta olur ve ḳılḳıl olmak ḍarb-ı mes̱ele eḥaḳḳ olur.

yaʿnī erkek demir derler ve isṭām dahi derler ve baʿḍı kerre fūlād-ı ṭabīʿī dahi derler. Ve ikinci ḳısmı rıḫvdır yaʿnī yumuşak demirdir, Fārsīde ona nermehān derler ve ʿArabīde ona ḥadīd-i üns̱ā derler. Ve bunlardan mā-ʿadā ḥadīdin ṣınf-ı s̱ālis̱i olur ki o ṣınf ḫalḳī ve ṭabīʿī olmaz belki ṣınāʿat ile olur. Dişi demir ile taṣlīb ve tenḳıye olunur ve ona fūlād tesmiye olur; erkek demire fūlād dedikleri gibi buna dahi fūlād derler, ṭabīʿī ḳayd olunmaz belki muṭlaḳan fūlād derler.[258] *İşbu ʿamelī olan ṣınf ile ḥadīdin aṣnāfı üç ṣınf olur. Bu mezkūrlar İbn Kütbī'nin maḳālātıdır, temhīden li-mā seyyiʾāti ẕikr olundu.*

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥadīd üç ṣınf üzere olur, evvelkisi şābūrḳān ve ikincisi nermāhen ve üçüncüsü fūlād-ı maṣnūʿdur. Ve şābūrḳān yaʿnī ṣınf-ı evvel fūlād-ı ṭabīʿī tesmiye olunur. Ve fūlād-ı maṣnūʿ ki ṣınf-ı s̱ālis̱tir, nermāhenden yaʿnī ṣınf-ı s̱ānīden ve dişi demirden ittiḫāẕ olunur edviye ile taṣlīb ve tenḳıye olunmakla. Ve şābūrḳānın yaʿnī erkek demirin tūbāli bakır tūbāline menfaʿatte ve ḳuvvette ḳarīb olur. "Tūbāl" ecsād-ı münṭariḳadan yaʿnī miṭraḳa ve çekiç ile döğülen demir ve bakır gibi nesnelerden tesāḳuṭ eden eczālardır. Ve tūbāl ıṭlāḳı üzere ẕikr olunsa ondan tūbāl-i nuḥās murād olunur, zīrā nuḥāsın tūbāli sāirlerinden ziyāde nāfiʿ olur ve şeyʾ-i muṭlaḳ ẕikr olunsa kemāle maṣrūf olur. Ve ḥadīdin tūbāli dahi nuḥās tūbāline menfaʿatte ve ḳuvvette ḳarīb olur. Ve biz bābu'l-ḥāda ḫabes̱leri müstaḳillen bir faṣlda ẕikr eyleriz. *Muṣannifin taḥrīrātından fehm olunan budur ki ecsād-ı münṭariḳadan tesāḳuṭ eden o ecsādın kendi eczāsı olur ise onū tūbāl derler ve kendi eczāsı olmayıp belki üzerinde olan ṣadāsı yaʿnī pası ve vesaḫı olur ise ona ḫabes̱ derler.*

---

258 Ḥadīd-i üns̱ānın bir ṣınfı dahi vardır ki ona baḥrī derler, sühūlet ile münkesir olur. Ve "nermāhen" Fārsīdir, "nerm" yumuşak maʿnāsına ve "āhen" demir demektir, baʿḍı kerre elif teʾḫīr olunup "nermehān" derler. Ve nermehānın bir ṣınfı vardır ki ona billūrī derler, ziyāde berrāḳ olur ve bu aṣnāftan eczālar aḫẕ ve tezvīb olunup eczā-i sāire ile ḫalṭ olunmakla gūnāgūn süyūf ve ālāt-ı sāire ittiḫāẕ olunur, her birinde kendiye maḫṣūṣ menfaʿatler olur, kemā ḳālallāhu taʿālā "Ve enzelna'l-ḥadīde fīhi beʾsün şedīdün ve menāfiʿun li'n-nāsi" (Hadīd, 57/25) Bu āyet-i kerīmenin tefsīrinde *ʿUyūn* ve ġayrileri der ki Ḥaḍret-i Ādem ṣalavātullāhi ʿalā nebiyyinā hübūṭunda bir iğne ve bir çekiç ve bir örs ve bir kelbeteyn maʿan ihbāṭ eyledi ki cemīʿan demir idi.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḥadīdden maṣnūʿ olan zencār ekkāl ve ḳābıḍdır. Ḥadīdin ḫabesi ḥadīdin zencārından aḍʿaftır. Ve ḥadīdin ḫabesinin tecfīfi sāir ḫabeslerin tecfīfinden aḳvādır.

Fi'z-Zīneti: Demirin pası yaʿnī üzerinde olan vesaḫları aḫẕ olunup parmak uçlarında dāḫıs taʿbīr olunan veremler üzerlerinde vaḍʿ olunur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Demirin pası şarāb ile ḥumret dedikleri şişlere ve bes̱relere konulur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Demir pası şarāb ile niḳris üzere konulsa menfaʿati olur.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Demir s̱aḳīf olan sirke ile saḥḳ olunup baʿdehu yine o sirke içinde ṭabḫ olunsa o sirke kulağından irin akan kimseye nāfiʿ olur, o maraḍ her ne ḳadar müzmin ise o sirke kulağına damlatılmak ile bürʾ ḥāṣıl olur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Göz kapaklarında olan ḫuşūnete ve ẓufreye nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Demir kızdırılıp su içinde veyāḫūd şarāb içinde söndürülse ṭıḥāl şişine ve miʿde istirḫāsına va ḍaʿfına o su nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ḥadīdin tūbālinde suyu ishāl ḳuvvesi vardır lākin nuḥāsın tūbālinin suyu ishāl ḳuvvesinden aḍʿaftır. Ve ḥadīdin pası ḳābıḍdır, o pas iḥtimāl olunsa raḥimden nezf-i demi ḳaṭʿ eder ve ṣadāsı yaʿnī pası bevāsīri tecfīf edip kurutur. Ve ḥadīd kızdırılıp şarāb içinde söndürülse o şarāb ishāl-i müzmini keser, ẕūsenṭāriyāyı dahi ḳaṭʿ eder ve istirḫā-i miʿdeye dahi nāfiʿ olur ve selisü'l-bevle ve nezf-i ḥayḍa nefʿi olur ve bāhı taḳviye eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Otuz Beşincisi Ḥamāmdır: حمام

Vanī Terceme-i Ṣıḥāḥ'ta der ki حمام [ḥamām] (ḥānın fetḥi ve mīmin taḫfīfiyle) muṭlaḳan boynunda ṭavḳı olan kuş, gerek üğeyik olsun gerek kumru olsun gerek boğurtlak olsun, isferūd maʿnāsına gerek yaban güğercini olsun, bunlara benzer ne ki var ise. Ve حَمَامٌ [ḥamām] müẕekkere ve müʾennes̱e ıṭlāḳ olunur. Ve dāḫil olan hā vaḥdet içindir, teʾnīs̱ için değildir. Ve gāh olur vāḥide dahi حَمَامٌ [ḥamām] derler. Ve ʿāmme katında meşhūr olan budur ki حَمَامٌ [ḥamām] hemīn دَوَاجِنُ [devācin]e maḫṣūṣ olur. Ve دَوَاجِنُ [devācin] evlerde beslenip meʾnūs olana derler. İntehā. İbn Kütbī'nin

ḫülāṣa-i kelāmı budur ki bi-ḥasebi'l-lüġat ḥamām ẕikr olunan maʿnāyadır lākin güğercin maʿnāsına ıṣṭılāḥ olunmuştur. Ve güğercinin yabanīsi levn-i vāḥid üzere olur, azraḳ ve aġber olur, āḫer levn bulunmaz, ammā ḥamām-ı ehlīde elvān-ı muḫtelife mevcūd olur ve yek renk olur ve alaca olur.

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥamām maʿrūf kuştur.[259]

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ḥamāmın firāḫında ve yavrusunda ḥarāret vardır ve ruṭūbet-i faḍliyyesi vardır ve nevāhiḍi ziyāde ḫafīftir. *Vanī der ki* ناهض *[nāhiḍ] (hā-nın kesri ile) şol kuş yavrusudur ki kanatları vāfir olup uçmağa şürūʿ ede. İntehā. Pes buna göre firāḫ kanadı bitmeyene maḫṣūṣ olur.* Ve güğercin yumurtası cidden ḥārr olur.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Güğercin firāḫı ruṭūbet-i faḍliyyesi ḥasebiyle ġalīẓ olur.

Fī-Aʿḍāi'r-Reʾsi: Güğercin kanı ruʿāfı ḳaṭʿ eder eger o ruʿāfın menşeʾi ḥicāb-ı dimāġ olur ise.

Fī-Aʿḍāi'l-Ġıdāı: Nevāhiḍin firāḫından haḍmı eḫaff olur ve ḫılṭı ecved ve efḍal olur. Vācib olur ki nevāhiḍi yaʿnī güğercin palazını maḥrūru'l-mizāc olanlar ḥıṣrım ve küzbere ve ḫıyār lübbü ile ekl eyleyeler. Ve yumurtası zühūmetlidir yaʿnī ṭaʿmında ve rāyiḥasında bir nevʿ kerāhet vardır.

Fī-Aʿḍāi'l-ʿAynı: Ḥamāmın zibli ṭabaḳa-i ḳarniyyede olan ḳurḥanın indimālinden göze ʿārıḍ olan beyāḍlığına nāfiʿdir. *Ve bu levḥa ancak ṭabʿ ile olan nüsḫalarda mesṭūrdur.*

Ḥāiyye Olan Edviyenin Otuz Altıncısı
Ḥabbetü'l-Ḫaḍrādır: حبة الخضرا

Türkī lisānı üzere onun ağacına [178b] sakız ağacı derler ve ʿArabca buṭm derler. Ağacının dalları yeşil olur ve ḥabbesinin kabuğu mādām ki o ḥabbe ṭarī ve tāze oldukça siyāha māil yeşil olur ve kabuğunun taḥtında bir cism olur ki büyüdükçe ṣulb ve ḫaşebī olur ve lübbü o cism-i ḫaşebīnin içinde olup müferṭaḥ ve dühniyyeti ve fustuḳıyyeti olur, mādām ki o ḥabb tāze ve ṭarī oldukça ona ḥabbetü'l-ḫaḍrā derler ve kurusuna buṭm derler, keẕā ẕekerehu İbn Kütbī.[260]

---

259 "Ḥamām" güğercindir, Fārsīde kebūter derler.
260 "Ḥabbetü'l-ḫaḍrā" sakız ağacının mīvesi ki ona buṭm derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu ḥabbenin şeceresi meşhūr ve maʿrūf bir ağaçtır, çok maḥallerde ve eks̱er-i büldānda ve bārid olan mevāḍiʿde bulunur ve Fūflādus - فوفلادس dedikleri cezīrede dahi bulunur ve o cezīrede bulunan ecved olur ve o cezīrede ḥāṣıl olan ḥabbın levni sırça levnine ve levn-i semāya māil olur. Ve o ḥabbda rāyiḥa-i ṭayyibe-i fāyiḥa olur. Ve bi'l-cümle ṣumūġların ecvedi şecere-i ḫaḍrā-i mezkūrenin ṣamġı olur sonra maṣṭakī ecved olur ve maṣṭakīden sonra ecved olan neytūne [261]ṣamġıdır. *Ḳāmūs'ta der ki اَلْنَيْتُونُ [en-neytūn] شَجَرٌ مُنْتِنٌ yaʿnī neytūn bir nevʿ şecere-i müntinenin adıdır.* Ṣumūġdan aḫīren ẕikr olunan ṣamġın kibārına ḍırv derler *yaʿnī şecere-i neytūndan o ṣamġ evvelā noḫūd miḳdārında ẓāhir olup mürūr-ı eyyām ile büyür ḥattā ʿiẓamda baṭīḫa miḳdārına bāliġ olur ve büyüdükten sonra ona ḍırv tesmiye olunur ve baʿḍılar o şecereye buṭm tesmiye eylediler. Şeyḫ Dāvūd'un taḥḳīḳi üzere ḍırv dedikleri ṣamġ ḥaṣā lübāndır ki ʿaselbend demekle maʿrūftur. Ve Ḳāmūs'un ʿibāreti budur: اَلضِّرْوُ [eḍ-ḍirv] بالكسر شجرة الكمكام لا صمغه وغلط الجوهري والحبة الخضراء İntehā.*

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Baʿḍılar dediler ki ḥabbetü'l-ḫaḍrānın dühnünde telyīn ve ḳabḍ vardır ve o fiʿller gül yağında olduğu gibi ḥaḳḳ budur ki ḥabbetü'l-ḫaḍrānın tesḫīni dūn ve ḳalīl değildir, ammā tecfīfi mādām ki [o ḥabbe] raṭb oldukça ḳalīl olur ve kaçan kemāle erişip idrāk eylese ve ḳışr-ı s̱ānīsi pekişirse o zamān tecfīfi derece-i s̱ālis̱eye bāliġ olur. Ve ṣamġı ḥārr olur ve yübūset-i ḳalīle dahi vardır.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Müsaḫḫin ve müleyyin ve münaḳḳīdir ve ḳabḍı dahi vardır. Ve ḥabbetü'l-ḫaḍrānın ṣamġının taḥlīli maṣṭakī taḥlīlinden ziyādedir, zīrā ḥabbetü'l-ḫaḍrā ṣamġının merāreti ziyādedir ve onda ḳabḍ-ı ḳalīl vardır ve cilāsı ḳavīdir ve teftīḥi ceyyiddir ve nefḫ ve telyīni vardır ve mevāddı ʿumḳ-ı bedenden cāẕibdir, evḳāt-ı kes̱īrede maṣṭakī maḳāmına ḳāim olur. Ve buṭmun duḫānı kündür duḫānı gibi eẕādan baʿīd olur. Ve ḥabbetü'l-ḫaḍrā dühnü üç ḳuvvetten mürekkebdir, ḳuvve-i ḳābıḍası dahi vardır. *Ẓāhir budur ki üç ḳuvvetten Şeyḫ'in murādı tesḫīn ve telyīn ve tenḳıye ḳuvvetleridir.* Ve baʿḍılar zuʿm eylediler ki ḥabbetü'l-ḫaḍrānın dühnünde bir nevʿ tebrīd vardır.

261 "Neytūn" zeytūn vezni üzere yazılmıştır.

Fi'z-Zīneti: Yüzde olan lekeyi ve kelefi cālīdir, izāle eder. Ve ᶜilk-i enbāṭ yüzde olan şıḳāḳa ve yarıklara nāfiᶜdir. *Meşhūr olan budur ki ᶜilk-i enbāṭ buṭmun ṣamġı ve sakızıdır. İsḥāḳ b. ᶜÖmer der ki ᶜilk-i enbāṭ fustuḳun ṣamġıdır li levni ebyaḍ-ı kemid olur, siyāha nāẓırdır, ṭaᶜmında merāret vardır, o ṣamġ şiddet-i ḥarārette mīvesinden çıkar ve ağacından ḫurūc eden ṣamġa rātīnec derler.*

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥabbetü'l-ḫaḍrānın ṣamġı ṣalābetli olan şişleri inḍāc eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Uyuzu ve demregiyi izāle eder, cālīdir. Ve ḥabbetü'l-ḫaḍrānın ṣamġı cirāḥātı tenḳıye ve middeyi neşf için ittiḫāẕ olunan merāhime idḫāl olunur., ẓāhir-i bedende olan ḳurḥaları tenḳıye eder ve ḳurūḥta ve cereb-i müteḳarriḥte olan ḥikkeyi izāle eder ve balġamī olan bes̱relere nāfiᶜ olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Bu ḥabbın dühnü iᶜyā için ittiḫāẕ olunan edhāna ve merāhime idḫāl olunur ve fālic ve laḳve muᶜālecātına dahi idḫāl olunur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Ḥabbetü'l-ḫaḍrā ṣamġının ruṭūbet-i üẕüne ᶜasel ve zeyt ile nefᶜi olur, ᶜilāc-ı ceyyiddir.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Duḫānı ḥıfẓ-ı şaᶜr için olan ekḥālin aḫlāṭına idḫāl olunur ve teʾekkül-i esnān ᶜilācına dahi idḫāl olunur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Yan ağrılarına ḍımād olunsa veyāḫūd mesḥ olunup sürülse ceyyid ve ṣāliḥ olur. Ve ṣamġının akciğerde olan yaralara nefᶜi olur ve öksürüğe nefᶜi olur yalnız o ṣamġ veyāḫūd tatlı ile leᶜūḳan ekl olunur ise.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ṭıḥāle nāfiᶜdir ḫuṣūṣan lübbü ziyāde nāfiᶜdir lākin şehvet-i ṭaᶜāmı giderir ve keẕālik ṣadrı tenḳıye eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bāhı taḥrīk eder ve bevli idrār eder, keẕālik ṣamġı dahi idrār ve bedeni telyīn eder; ᶜale'r-rīḳ bunduḳa ḳadar veyāḫūd cevz ḳadar aḫẕ ve ekl olunur ise aḥşāyı tenḳıye ve külāyı mücellā eder.

Fi's-Sümūmi: Rüteylā nehşi için şarāb ile s̱emeresi ve ṣamġı şürb olunur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Otuz Yedincisi Ḥırbādır: حربا

Vānī der ki اَلْحِرْبَاءُ [el-ḥirbāʾ] (ḥānın kesri ile ve elifin meddi ile) bir nevᶜ kertenkeledir ki [güneşe] yüz tutup güneş ne cānibe devr ederse o dahi o cānibe teveccüh eder ve güneşin ḥarāreti ḫasebiyle elvān-ı muḫtelife ile

mütelevvin olur. أُمُّ حُبَيْنٍ *[ummu ḥubeyn]in müẕekkeridir ki* أُمُّ حُبَيْنٍ *[ummu ḥubeyn] dahi kertenkele ismidir. Müʾenneṡi* اَلْحِرْبَاءَةُ *[el-ḥirbāʾet] gelir. İntehā. Ve bu ḥayvānā Yūnān lüġatinde ḫāmālāvun derler.*

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Gözde biten şaʿr yolunup tüy bittiği yere ḥırbānın kanı sürülse tüyü nebāttan menʿ eder.

Fi's-Sümūmi: Baʿḍılar dediler ki ḥırbānın yumurtası semm-i ḳātildir, biz onu kitāb-ı ḫāmiste ẕikr eyleriz.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Otuz Sekizincisi Ḥayyedir: حيه

Ilan maʿnāsınadır.

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥayyenin aṣnāf-ı keṡīresi vardır. Ve ḥayyenin maṭbūḫu istiʿmāl olunur eger su ve milḥ ve şibt ile ṭabḫ olunur ise ve baʿḍı kerre bunların üzerine zeyt ziyāde olunur.[262] Ve ḥayye milḥi[263] ve keẕālik selḫi dahi istiʿmāl olunur.[264] Ve biz ḥayyātın aṣnāfını kitāb-ı rābiʿde ẕikr eyleriz.

Fi'l-İḫtiyārı: Ḥayye luḥūmunun ecvedi dişi ılanın laḥmı olur ve selḥinin ecvedi erkek ılanın selḥi olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Laḥmının tecfīfi ḳavīdir, ammā laḥmında tesḫīn-i şedīd olmaz; selḫinin dahi tecfīfi şedīd olur.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Laḥmının ḫāṣṣası budur ki fuḍūlü cilde tenfīẕ eder ḫuṣūṣan insān ġayr-i naḳī ola yaʿnī müdennes ve kirli olur. Ve ḥayye ekline iʿtiyādı olan bir kimsenin boynunda bir ḫurāc-ı kebīr ẓuhūr eyledi ve o ḫurāc baṭṭ olundu ve içi bütün ḳaml ve kehle ẓuhūr eyledi. Ve laḥmı istiʿmāl olunsa ʿömrü uzun eder bi-meşiyyetillāhi taʿālā ve ḳuvveti taḳviye eder ve ḥavāssı ve şebābı ḥıfẓ eder.

Fi'z-Zīneti: Ḥayyeyi ekl kehleyi tevlīd eder ve cildi taḳaşşür eder yaʿnī deriyi kavlatır ve soyar bāṭında olan fuḍūlü ḫārice defʿ eylediği ḥasebiyle ve cüẕām maraḍından nefʿ-i ʿaẓīmi olur ve dāü's-ṡaʿleb üzerine istiʿmāl olunsa yine nefʿi ʿaẓīm olur.

---

262 Yaʿnī ḥayye bu eşyālar ile ṭabḫ olunur ise ekle ṣāliḥ olur.

263 ["Milḥ" yerine "laḥm" beklenirdi!]

264 İbn Kütbī der ki ev ılanı aḫẕ olunup başı muṭayyen bir kūz içinde iḥrāḳ olunup remād olsa ve zeyt ile saḥḳ olunup ḫanāzīre ṭılā olunsa taḥlīl eder, keẕālik selḫi dahi iḥrāḳ olunup bezr yağı içinde birkaç eyyām meks ettirilse nevāṣīr-i ʿatīḳaya nāfiʿ olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥayyeden başı ve kuyruğu kesildikten sonra laḥmını ve merakını isti^cmāl ḫanāzīri ya^cnī sıracayı tezeyyüdden men^c eder ve ḥayyenin selḫi dahi bu minvāl üzeredir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: A^cṣābında ağrısı olan kimse ılanın dört parmak miḳdārı başı ṭarafından ve dört parmak miḳdārı kuyruğu ṭarafından ḳaṭ^c edip ẕikr olunan minvāl üzere ṭabḫ eyledikten sonra meraḳasını taḥassī eylese ve keẕālik etini ekl eylese nef^ci olur ve keẕālik selḫini isti^cmālin dahi nef^ci olur.

Fī-A^cḍāı'r-Re^ɔsi: Selḫü'l-ḥayye şarābda ṭabḫ olunup kulağı ağrıyan kimsenin kulağına taḳṭīr olunsa veca^cı sākin olur. Ve dişi ağrıyan kimse sirke içinde selḫi ṭabḫ edip o maṭbūḫ sirke ile maḍmaḍa eylese dişinin veca^cını teskīn eder. Ve selḫü'l-ḥayyenin ecvedi erkek ılanın selḫidir. Ve Cālīnūs zu^cm eder ki ḫuyūṭ-ı kes̱īre aḫẕ olunsa ve ḫuṣūṣan [179a] o ḫuyūṭ urcuvānī boya ile boyanmış olsa ve o ḫuyūṭ ile ef^cī ya^cnī ılan boğulsa bu ṣıfat ile mevṣūfe olan ḫuyūṭun birisi lehātında ve boğazında veremi olan kimsenin boynuna sarılsa ve leff olunsa nef^c-i ^cacībi ẓāhir olur.[265]

Fī-A^cḍāı'l-^cAynı: Ẕikri sābıḳ olan ḥayyenin meraḳası ve laḥmı baṣarı taḳviye eder. Ve eṭıbbā ittifāḳ eylediler ki ḥayyenin şaḥmı gözde olan nüzūlü'l-mā maraḍına nāfi^cdir ya^cnī göze sunun inmesine māni^c olur lākin insān-ı ^cāḳıl şaḥm-ı ḥayyeyi gözüne sürmeğe cesāret eylemez.

Fi's-Sümūmi: Ilan sokan kimse o ılanı aḫẕ edip baṭnını şaḳḳ eylese ve soktuğu maḥalle baṭn-ı meşḳūḳu vaḍ^c eylese veca^cı sākin olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Otuz Dokuzuncusu Ḥımārdır: حمار

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥımār[ın] vaḥşīsi ve ehlīsi olur, ikisi dahi ma^crūflardır.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Ḥımārın laḥmının keẕālik kebidinin külü zeyt ile sovuktan ḥādis̱ olan şiḳāḳa cidden nāfi^c olur.

---

265 *Ḳānūn*'un kelāmından fehm olunan budur ki ḫuyūṭ-ı kes̱īre ile bir ef^cī boğulup o ḫuyūṭun içinden biri ile ḫunāḳ ṣāḥibi taṭvīḳ olunur. *Şerḥ-i Mūcez*'de Nefīsī der ki bir ḫayṭ ile boğulan ef^cīler her ne ḳadar kes̱īr olur ise o ḳadar menfa^cati ziyāde olur. Urcuvānī boyadan murād ne idiğini beyān edip İbn Cülcül der ki baḥrde bir ṣadef vardır, ismine ferfūr derler, onun cevfinde bir ḳıṭ^ca laḥme vardır, onunla firfīrī levnine bir nesneyi boyarlar. Ben ẓann ederim ki urcuvān-ı baḥrī ile o ḫayṭ boyalı ola dedikleri o ṣadefin boyası ola. Ḳarşī der ki mu^ctād olan urcuvānın kendi ṣūfundan ḫayṭ ittiḫāẕ olunup efā^cī onunla boğulur. Ve ba^cḍı eṭıbbā dediler ki muṭlaḳan ṣūfla ittiḫāẕ olunan ḫayṭ nīl ile ya^cnī çivit ile boyalı olur ise ḫunāḳ-ı veremī mu^cālecesinde menfa^cati ġāyete ulaşır.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥımār kebidinin remādı zeyt ile ḫanāzīr üzere vaḍᶜ olunur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Cüẕāmı sağaltır. *Ḳānūn'da bu miḳdār ile iktifā olundu. Ve gördüğümüz kütübün müfredātında ḥımārın cüẕāma menfaᶜati yazılmadı lākin ṣarᶜa menfaᶜati meşhūrdur.*

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Yübūsetten küzāzı olan kimse laḥm-ı ḥımārı ṭabḫ edip meraḳasına otursa nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Ḥımārın kebidi şeyy olunup ᶜale'r-rīḳ maṣrūᶜa yedirilse nefᶜi olur ve keẕālik muḥraḳ olan tırnağı dahi nāfiᶜdir ve her yevm iki filcār olur. *İbn Kütbī tafṣīl edip der ki defᶜaten içmeyip azar azar mütevāṣılen içer ise her şerbeti nıṣf dirhemi tecāvüz eylemez; eger yevmiyye şerbetini defᶜaten içerse iki dirhemi tecāvüz eylemez.*

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ḥımārın bevli böbrek ağrılarına nāfiᶜdir denildi ve yine dedikleri üzere ḥımār-ı vaḥşīnin bevli mes̱ānede olan ḥaṣātı teftīt eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Kırkıncısı Ḥacerü'l-Yehūddur: حجر اليهود

Ḳānūn nüsḫalarında yehūd - يهود yā-i s̱āniyesiz yazılmıştır ve baᶜḍı müfredātta ḥacerü'l-yehūdī - حجر اليهودي yā ile yazılmıştır. Bu ḥacer Filisṭīn ve arḍ-ı Şām'da ve cebel-i Beyrūt'ta bulunur ve zeytūn-ı Benī İsrāīl demekle maᶜrūftur, zīrā elvānı zürḳat-ı zeytūnīye māildir.[266]

Fi'l-Māhiyyeti: Cirmi cevz-i ṣaġīr ḳadar olur lākin ḳalīlen ṭūlü olur, onun için baᶜḍı müfredātta bellūṭa benzer diye yazılır ve o ḥacer ḫuṭūṭ ile müteḳāṭıᶜ olur, biraz ḫuṭūṭ ṭūlünün bir ṭarafındn bedˀ edip ṭūlün ṭaraf-ı āḫerinde müntehī olur ve ḫuṭūṭ-ı āḫerleri dahi o ḥacerin ᶜarḍını dāire şeklinde dolanır ve ṭūla sālik olan ḫuṭūṭ ile ᶜarḍa sālik olan ḫuṭūṭ cemīᶜan teḳāṭuᶜ ederler; ṭūla sālik olan ḫuṭūṭ biri biriyle mütevāzīler ve keẕālik ᶜarḍa sālik olan ḫuṭūṭ dahi mütevāzīler ve mütevāzinler olmakla o ḥacer ḫuṭūṭun içinde tefālīs gibi bāḳī kalıp lemeᶜān eder. *"Tefālīs" o lemᶜalardır ki ᶜuḍv-ı maġsūlün es̱nāsında ve içinde müteᶜaddid maḥallerde fülūslar ḳadar kuru yerler kalıp lemeᶜān eder.*

---

266 Ḳafru'l-yehūd resminde yazıldı ki Beytü'l-Maḳdis ḳurbünde bir buḥayre vardır ki ona Buḥayretü'l-Yehūdā derler, ḳafru'l-yehūdun vücūdu ve ḥudūs̱u o maḥallde olmakla bu ism ile tesmiye olundu, cāizdir ki ḥacerü'l-yehūd o semtte çok olduğundan ola, lākin bu tercümede yazılan ondan ābīdir.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ḥacerü'l-yehūd miᶜdeyi ḍaᶜīfe eder ve miᶜdeye muvāfıḳ olmaz ve şehveti isḳāṭ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Böbreklerde olan ḥaṣātı teftīt eder ve iḫrāc eder. Ve şerbet-i vāḥidesi mā-ı ḥārr ile üs̱ūlūsāt-ı ᶜaşere olur. Ve iddiᶜā olundu ki bu ḥacerin mes̱āne ḥaṣātına dahi nefᶜi olur lākin ṣaḥīḥ değildir ve mes̱ānede olan ḥaṣāta menfaᶜati s̱ābit değildir. Ve denildiği üzere maḳᶜadede seyelān eden demi ḳaṭᶜ eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Kırk Birincisi Ḥacerü'l-Mes̱ānedir: حجر المثانه

Ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda cümleden muᵓaḫḫardır ve o nüsḫada meẕkūr olan budur:

Fi'l-Māhiyyeti: Bir ḳavm dediler ki mes̱ānede tevellüd eden ḥaceri aḫẕ edip mes̱ānesinde ḥaṣātı olan kimse o ḥaceri şürb eylese ḥaṣātını teftīt *ve baᶜḍı nüsḫada mes̱ānede ve külāda tevellüd eden ḥaṣātı teftīt eder diye yazılmıştır.* Ve ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki bu devā o devālardandır ki ḳavm onu derler ve ben ona rāḍī olmam. *Ve baᶜḍı nüsḫalarda yazıldı ki Cālīnūs dedi ki ḳavmin bu kelāmı bir şeyᵓ-i muᶜteber değildir.*

Ḥāiyye Olan Edviyenin Kırk İkincisi Ḥacerü'l-İsfencdir: حجر الاسفنج

Fi'l-Māhiyyeti: Bu ḥacer isfenc cirminde bulunur yaᶜnī süngerin dāḫilinde bulunur ve ondan iḫrāc olunur.[267]

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Külāda olan [ḥaṣātı] teftīt eder. *Ve Ḳānūn'un icmālini tafṣīl için yazdılar ki bu ḥacerden iki dānıḳ miḳdārı şarāb ile şürb olunsa külāda olan ḥaṣātı teftīt eder ve müceffiftir, murād olunan her tecfīfe ṣāliḥ olur ve tenşīf eder ve su ile saḥḳ olunsa eczāsı ḥall olur ve süḥālesi ᶜuṣārāt-ı sāire gibi saḳy olunur.*

Ḥāiyye Olan Edviyenin Kırk Üçüncüsü Ḥacer-i Lübnādır: حجر لبنى

Fi'l-Māhiyyeti: Bu ḥacer kaçan su ile ḥakk olunsa ondan leben gibi bir ruṭūbet ḫurūc eder, onun için ḥacer-i lübnā tesmiye olunur. Levni remād levninde olur ve ṭaᶜmı ḥulv olur, su ile saḥḳ olunur ve ondan taḥallül eden reşāṣtan bir ḥoḳḳa içinde ḥıfẓ olunur.

267 "Ḥacerü'l-isfenc" süngerden çıkan taştır.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ṭabʿı muʿtedildir.[268]

Fi'l-Evrāmı: Ḥarāretli şişlerin zamān-ı ibtidāsından bu ḥacerin nefʿi olur, ammā ḳuvveti o meblaġa bāliġa olmaz ki evrām-ı ḥārreye zamān-ı intihāsında saġaltacak ḳadar menfaʿati ola.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Ḥacer-i lübnā su ile ḥakk olunup ḥukākesi ile iktiḥāl olunsa fuḍūlün ʿayna seyelānını menʿ eder ve ḳurūḥ-ı ʿārıḍayı gözden menʿ eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Kırk Dördüncüsü
Ḥacerü'r-Reḥādır: حجر الرحى

Fi'l-Māhiyyeti: Değirmen taşına derler, maʿrūftur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: O ḥacer kızdırılıp üzerine sirke ṣabb olunsa ḥādis̱ olan buḫārı ve nezfi ve evrām-ı ḥārreyi menʿ eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Kırk Beşincisi Ḥacerü'l-Misenndir: حجر المسن

Mīmin kesri ve sīnin fetḥi ile bileği taşı ki onunla bıçak bilerler, kez̠ā fī-tercemeti'l-Vanī. İbn Kütbī der ki bu ḥacerin elvānı muḫtelif olur, kimi aḥmer ve kimi aġber ve kimi aḫḍar olur.

Fi'l-Māhiyyeti: Maʿrūftur.

Fi'z-Zīneti: Ḥukākesi memeler üzerlerine ve ḥuṣyelere büyümesin için vaḍʿ olunur.

Fi'l-Evrāmı: Ḥukākesi memelerde ḥādis̱ olan ḥarāretli şişlere nāfiʿdir.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Kırk Altıncısı Ḥacerü'l-ʿĀcīdir: حجر العاجي

ʿĀc fīl dişine derler ve sāir ʿiẓāmına dahi ıṭlāḳ olunur. Ve bu ḥacer bu ʿunvān ile İbn Kütbī nüsḫasında ve ġayride mez̠kūr değildir ve iḥtimāldir ki ḥacer-i ʿācīden murād ḥacer-i şerīṭ ola, zīrā ḥacer-i şerīṭ sarı mermerdir ve onun levnde ʿāca müşābeheti vardır ve yazıldığı üzere fiʿlleri dahi muvāfıḳtır Allāhu aʿlem.

Fi'l-Māhiyyeti: Maʿrūftur.

268 Ḳuvveti sādenec ḳuvvetinde olur. İbn Kütbī der ki ḥacer-i lübnānın ṭabʿı bārid-i yābis olur.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Müceffif ve mücellīdir ve demi ḥabs eder.
Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḳurūḥun nezfini menᶜ eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Kırk Yedincisi Ḥacerü'l-ᶜAselīdir: حجر العسلي

Fi'l-Māhiyyeti: Bir ḥacerdir[269] ki ḥukākesinin ḥalāvet-i müfriṭası olur ve cemīᶜan efᶜāli ḥacer-i lübnā efᶜāli gibi olur ve onda sāẕenec ḳuvveti olur, bir nevᶜ ḥarāreti olur ve eṭıbbā edviyeden ᶜadd ederler.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Kırk Sekizincisi Ḥacerü'l-Ḳamerdir: حجر القمر

Yā-i nisbet ile ḥacer-i ḳamerī dahi derler. Bilād-ı ᶜArabda ve arḍ-ı Maġrib'de çok olur. Ve bu ḥacer ebyaḍ ve ḫafīf olur ve şefīfī olur ve derler ki nedāvetten ve yaşlıktan ṣaḫre ve ḥıcāre üzere tevellüd eder, ḳamerin nūru ve ehviyenin mürūru ile taḥaccür eder.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu ḥacere büzāḳu'l-ḳamer derler, zebedü'l-ḳamer dahi derler, ḳamerin nūrunun ziyāde olduğu vaḳtte bulunur ve bilād-ı ᶜArabda olur ve ḫafīf olur.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Mīvesi olmayan mīve ağacının üzerine taᶜlīḳ olunur ve o ağaç mīve verir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Ṣarᶜa şifā [179b] olur ve o ḥacerden taᶜvīẕ ittiḫāẕ olunur, maṣrūᶜa taᶜlīḳ olunur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Kırk Dokuzuncusu
Ḥacer-i Semīṭūstur: حجر سميطوس

Bu ḥacer efᶜālinde sāẕeneye benzer lākin şāẕeneden ḍaᶜīf olur. "*Şāẕene" ism-i Fārsīdir, bir ḥacere ıṭlāḳ olunur ki kırmızı olur, ecvedi serīᶜü't-tefettüt olan olur, ḥumreti müşebbaᶜ ve tok olur ve eczāsı müstevī olur ve onda vesaḫ olmaz ve damarı dahi olmaz ve iki ṣınf olur: Biri maᶜdenī ve dīgeri maṣnūᶜ olur. Ona şādene dedikleri gibi şāẕenec dahi derler sīn-i mühmele vü muᶜceme ikisi dahi lüġattir.*

269 "Ḥacerü'l-ᶜaselī" ᶜayndan sonra sīn iledir; ekẕer-i nüsaḫta sīn yoktur, kātibin sehvidir.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Ellincisi Ḥacer-i Ḥabeşīdir: حجر حبشي

Bu ḥacer-i Ḥabeşī zebercede benzer. Baʿḍılar dediler ki zebercedden bir nevʿdir.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu ḥacer bilād-ı Ḥabeş'ten meclūb olur, levni sarıya māildir, istiḥkāk olunsa yaʿnī kazınsa onun ḥukākesi lisānı leẕʿ eder ve o ḥukāke süte benzer ve ebyaḍ olur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: ʿAynda bilā-verem ġışāvesi olana nāfiʿ olur eger remedi dahi olmazsa. Ve gözde olan ḳurḥadan bāḳī ās̱ārı ve lekeleri izāle eder; ʿatīḳ ve ṣulb olmayıp tāze ve leyyin olan ẓufreyi ḳalʿ eder.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Elli Birincisi Ḥacerü'l-Ḥayyedir: حجر الحيه

İbn Kütbī der ki baʿḍı ḳavm der ki bu ḥacerden murād bād-zehrdir ve baʿḍı āẖer der ki bād-zehrden başka bir ḥacerdir ki zeberced maʿdeninde bulunur ve elvān-ı muẖtelifesi olur, esved ṣulb ve ebyaḍ heşş olur ve remādīsi olur ve kimi muẖaṭṭaṭ olup üç ẖaṭṭı olur. İntehā.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Denildi ki mes̱ānede olan ḥaṣātı dağıtır. Cālīnūs ḥacerü'l-ḥayyenin bu fiʿlini inkār eyledi.

Fi's-Sümūmi: Ḥacerü'l-ḥayye ılan sokan kimseye taʿlīḳ olunsa menfaʿati olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Elli İkincisi Ḥacer-i Efrūẖīdir: حجر افروخي

İbn Kütbī der ki bu ḥacer Ḳosṭanṭiniyye ardında olur ve su üzere ṭāfī olur ḳışreler ṭāfī olup su üzere çıktığı gibi. İntehā.[270]

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maʿrūftur.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Müceffiftir ve tecfīfi ḳabḍ ile leẕʿ ve taḥlīl ile olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Elli Üçüncüsü Ḥacerün Yuṭfāʾu Bi'z-Zeyt Dedikleri Taştır: حجر يطفئ بالزيت

Ve baʿḍı nüsẖa[da] ḥacerü'z-zeyt vāḳiʿ olmuştur

270 "Ḥacer-i efrūẖī" nüsẖaların kiminde ẖā ve kiminde cīm yazılmıştır.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu ḥacer zeyt ile iṭfā olunur ve su ile istiᶜmāl olunur yaᶜnī o ḥacer tesḫīn olunur ve zeyt ile söndürülür ve sonra su ile istiᶜmāl olunur.[271]

Fi's-Sümūmi: O ḥacerden hevāmm ve ḥaşerāt hereb ederler ve kaçarlar.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Elli Dördüncüsü Ḥacerü'l-Yeşftir: حجر اليشف

Ve baᶜḍı nüsḫada āḫeri fā bedeline bir noḳṭalı bā ile yazılmıştır; ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda ḥacerü's-seyf vāḳiᶜ olmuştur. "Yeşb" bā ile yeşm dedikleri taştır ki ona ᶜaḳīḳ dahi derler, ḥaḳḳında müteᶜaddid eserler vardır: Ḳāle ᶜaleyhi's-selām: تختموا بالعقيق فإنه مبارك *Ve ḳāle ᶜaleyhi's-selām:* تختموا بالعقيق فإنه لا يصيبكم غم مادام عليكم *ᶜAḳīḳin baḥsi Dürer Ġurer'de mezkūrdur. Lākin Şeyḫ'in bu ḥacerin māhiyyeti benim maᶜlūmum olmadı dediği delālet eder ki aṣl nüsḫa "yeşb" olmaya, zīrā yeşbin māhiyyeti cümlenin maᶜlūmudur.*

Fi'l-Māhiyyeti: Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki ḥacerü'l-yeşfin māhiyyetini ben bilmedim.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Cidden miᶜdeye nāfiᶜdir. Ve Cālīnūs ẕikr eyledi ki bu ḥacerden ḳılāde ittiḫāẕ olunup miᶜdeye müvāzī ve muḥāẕī olmak üzere taḳallüd olunsa ve bağlansa veyāḫūd takınılsa miᶜdeye ve merīye nefᶜi olur.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Elli Beşincisi Ḥacerü'l-Esākifedir: حجر الاساكفه

Fi'l-Māhiyyeti: Bu ḥacerin māhiyyeti maᶜrūftur yaᶜnī bir ḥacerdir ki el-vān-ı muḫtelife o ḥacerde cemᶜ olmuştur, eczālarının kimi kırmızı ve kimi sarı ve kimi kara olur, ṣalābetlidir, kaçan pārelense ġubrete ve zürḳata māil olur, onu esākife yaᶜnī paşmakçılar istiᶜmāl ederler.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Bu ḥacer evrām-ı lehāt yaᶜnī dilçikte olan şişlere nāfiᶜdir.

271 İḥtimāl vardır ki bu ḥacer ḥacer-i nār ola. Kaçan bu ḥacer-i nār iḳtidāḥ olunsa ondan s̱aḳīl ve duḫānī bir rāyiḥa ḫurūc eder. Ve bunun ḫavāṣṣı İbn Kütbī'de mezkūrdur. Bu ṣūretle bilā-tesḫīn zeyt ile söndürülmeği o ḥacer ḳābil olmak iḥtimāli vardır.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Elli Altıncısı Ḥacer-i Ermenīdir: حجر ارمني

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā bir ḥacerdir ki lājverdiyyete ednā meyli vardır, lājverd levninde ve iktināzında yaʿnī sıklığında değildir belki bir nevʿ remliyyeti vardır. Ve baʿḍı kerre boyacılar ve naḳḳāşlar bu ḥaceri lājverd bedeline istiʿmāl ederler ve bu ḥacer mülāyim ve melāsetli olur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Bu ḥacer miʿdeye redī olur, maġsūl olmayanları muḳayyiʾdir, ġasl olunsa muḳayyiʾ olmaz ve her ḥālde miʿdeye redī olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Sevdāyı ishāl-i ḳavī ile ishāl eder ve ishāli lājverdin ishālinden aḳvā olur. Ḥacer-i Ermenī ile ṣafrānın ʿale'l-kemāl istifrāġ olunduğu eṭıbbā katında ẓāhir ve müteḥaḳḳaḳ olalıdan beri ḫarbaḳ-ı esvedin ishāl-i sevdā için istiʿmāli terk olunup bedeline ḥacer-i Ermenī istiʿmāl olunur oldu.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Elli Yedincisi Ḥazāzu'ṣ-Ṣaḫrdır: حزاز الصخر

Ḥā-i mühmeşe ve iki zā-i muʿceme ve beynehümāda elif iledir, Türkī lisānında ciger otu derler diye işāret olunmuştur, Latiniyye'de abaşḳa - اباشقه derler ve ehl-i Mıṣr ḥınnā-i ḳureyş derler. Yaşlık yerlerde ve çi düşen maḥallerde ṣuḫūr üzerinde ṭuḥluba müşābih bir cismdir ki nebātiyyeti ġālibdir, onda ḳuvve-i cāliye vardır ve bürūdeti şedīddir.

Fi'l-Māhiyyeti: Cālīnūs dedi ki ḥazāzu'ṣ-ṣaḫr bir devādır ki ḥacer üzerinde tekevvün eder, ṭuḥluba benzer ve iki vechle tecfīf olur; ḥacerden cilā ve tecfīf iktisāb eder ve sudan bürūdet iktisāb eder ve bürūdet şedīde oldukta cümūdu ve cefāfı īcāb eder, pes ḥacerden ve sudan ḥazāzu'ṣ-ṣaḫrda tecfīf ḳuvvesi ḥāṣıl olur.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Bu devā müceffif ve müberriddir. Dīsḳūrīdūs der ki bu devā demi ḳaṭʿ eder. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki bunun ḳaṭʿ-ı dem eylediğine ben ḳāil olmadım. *Ve ḥazāzu'ṣ-ṣaḫr resmi Ḳānūn nüsḫalarından ancak ṭabʿ ile olan nüsḫalarda mesṭūrdur.*

Ve faṣl-ı s̱āminin elli yedi edviyesi tekmīlen ve tamāmen ẕikr olundu.

Faṣl-ı Tāsiᶜ Ḥarf-i Ṭā İle Muṣadder Olan Edviyede Kelām-ı Mufaṣṣal u Müşebbaᶜdır O Faṣlda Biz Otuz İki Edviye Beyān Eyleriz

Evvelkisi Ṭabāşīrdir: طباشير

Bunda iki ḳavl vardır: Ḳavl-i evvel budur ki ṭabāşīr ḳanā dedikleri nebtin ᶜatīḳ olanlarının cevfinde bulunur; ḳanānın sāḳı ᶜuḳdeli ve boğumlu olur, ᶜuḳdelerinde bulunan ecved olur. Ve ḳavl-i s̱ānī budur ki ṭabāşīr ẕikr olunan ḳanā nebātının iḥtirāḳından tekevvün eder ve o nebātın remādiyyeti ṭabāşīr olur ve iḥtirāḳı bu vechle olur ki ehviyenin hübūbundan evvel nebātın aġṣānı iḥtikāk eder ve biri birleri ile tokuşmak ile o nebtin nāriyyeti ẓuhūr edip yanar ve remādiyyeti ṭabāşīr olur ve fülfül-i esved bulunan maḥallerde bulunur ve ecvedi beyāḍı müştedd olup derāhim gibi aḳṭāᶜ-ı müstedīre olanlar olur ve koyun kemiğinin muḥraḳı ile ġaşş olunur ve onun müşābeheti ancak bi-ḥasebi'ṣ-ṣūret olur. Ve ṣāḥib-i Ḳānūn o iki ḳavlden ḳavl-i s̱ānīyi iḫtiyār edip der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Ṭabāşīr ḳanā dedikleri [180a] nebtin uṣūl-i muḥraḳıdır. Ve denilir ki riyāḥ-ı ᶜāṣıfe o nebtin dallarını şiddet üzere taḥrīk eyledikte aġṣānları biri birine şiddet ile iḥtikāk ve ḍarb eder ve ondan nāriyyet ẓāhir olup nebātın uṣūlü ve dibi yanar. Ve ṭabāşīr bilād-ı Hind'de olur. *Ve baᶜḍı nüsḫada "Hind" bedeline "Ṣīn" vāḳiᶜ olmuştur.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ṭabāşīr derece-i s̱āniyede bārid ve derece-i s̱ālis̱ede yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ṭabāşīrde ḳabḍ vardır ve defᶜ ḳuvvesi dahi vardır yaᶜnī rādiᶜdir ve taḥlīli ḳalīl olur ve tebrīdi kes̱īrdir ve tecfīfi ḳabḍı ḥasebiyle müştedd olur, gül gibi ṭabāşīr dahi mürekkebü'l-ḳuvādır.

Fī-Aᶜḍāi'r-Reʾsi: Ḳulāᶜa nefᶜi olur ve tevaḥḥuşa dahi menfaᶜati olur.

Fī-Aᶜḍāi'l-ᶜAynı: Gözde olan ḥarāretli şişlere ṭabāşīrin menfaᶜati olur.

Fī-Aᶜḍāi'ṣ-Ṣadrı: Ḳalbi taḳviye eder, ḫafaḳān-ı ḥārra nāfiᶜdir ve miᶜdeye dökülen ṣafrā ḥasebiyle ᶜārıḍ olan ġaşye ḳalbi taḳviyesi ḥasebiyle nefᶜi olur eger ṭabāşīr saḳy olunur ise, zīrā rādiᶜ olmak ḥasebiyle ṣafrāyı inṣıbābdan menᶜ eder. Ve ṭabāşīr kerbe dahi nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāi'n-Nefḍi: Ḫulfe-i ṣafrāviyyeyi menᶜ eder. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda ṭā ile "ḫılṭa" vāḳiᶜ olmuştur, ṭābiᶜin taḥrīfidir, ṣaḥīḥ olan nüsḫa-i*

sulṭāniyyedir, onda fā ile yazılmıştır, zīrā ḫilfe emrāḍ-ı miʿdedendir, ḳable'l-haḍm ṭaʿāmın defʿaten veyāḫūd müteḳarriḥan ḫurūcuna derler.

Fi'l-Ḥummayātı: Ḥummayāt-ı ḥāddeye nefʿi olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin İkincisi Ṭarḫūndur: طرخون

İbn Kütbī der ki ṭarḫūn baḳla-i maʿrūfedir. Mesīḥī der ki ʿāḳırḳarḥānın baḳline derler. Mesīḥī'nin bu zuʿmu ġalaṭ olur. Ve ṭarḫūnun bezri olmaz diyenlerin kelāmı dahi kiẕbdir, pes bu iki nebtin dahi toḫumu vardır, ziraʿat olunur ve filizleri dahi ġars olunur, ḳaṣab miḳdārı büyür. İntehā. Ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Ṭarḫūnun māhiyyeti maʿrūfedir.[272] Eṭıbbā dediler ki ʿāḳırḳarḥā ṭarḫūn-ı cebelīnin aṣlı ve köküdür.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ẓāhir budur ki ṭarḫūnun ṭabīʿatı derece-i s̱āniyeye [varınca] ḳadar ḥārr-ı yābistir lākin ḳuvve-i muḥaddiresi vardır. Ve muʿtemed olmayan kimse der ki bārid-i yābistir.

Fi'l-Havāṣṣı: Ruṭūbātı tecfīf eder, nāşiftir ve onda bir nevʿ tebrīd vardır ve ḳulāʿa nāfiʿdir eger ṭarḫūn maḍġ olunup ağızda imsāk olunur ise.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefesi: Boğaz ağrısı iḥdās̱ eder.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Haḍmı ʿusretlidir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Şehvet-i bāhı ḳaṭʿ eder.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Ṭaraḫşeḳūḳtur: طرخشقوق

Nüsḫa-i sulṭāniyyede ve İbn Kütbī nüsḫasında ṭādan sonra rā ile yazılmıştır ve Ḳānūn'da āḫer nüsḫalarda lām ile ṭalaḫşeḳūḳ - طلخشقوق yazılmıştır, ṭaraşeḳūḳ - طرشقوق dahi lüġattir.

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maʿrūfedir ve hindebā aṣnāfındandır yaʿnī hindebā-i berrīye ıṭlāḳ olunur diye muḥarrerdir ve hindebā resminde *Ḳānūn*'da dahi ẕikr olundu.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Bürūdeti ruṭūbetinden eks̱erdir lākin ruṭūbeti dahi vardır her ne ḳadar bürūdetinden eḳall olur ise ve tafṣīli hindebā resminde mürūr eyledi.

272 "Ṭarḫūn" maʿrūf nebttir ki Türkīde taḥrīf edip "tarkun" derler.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Müberrid ve müfettiḥtir.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Onda aln lebeniyyet beyāḍ-ı ʿaynı cālīdir.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: ʿUṣāresi istisḳāya nāfiʿdir ve kebidde olan süddeleri teftīḥ eder.

Fi's-Sümūmi: Sümūma muḳāvemet eder, lüsūʿ üzere ḍımād olunur ḫuṣūṣan ḍımādı ʿaḳreb sokmasına ziyāde nāfiʿdir.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Ṭarfādır: طرفى

Türkī lisānı üzere ılgun ağacı derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs dedi ki ṭarfā bir şeceredir ki maʿrūfedir, miyāh-ı ḳāime yaʿnī göl kenārında olur, onun s̱emeri ṣūret ḥasebiyle zehre yaʿnī çiçeğe benzer ve ḳıvāmda üşne ḳıvāmına benzer. Ve Mıṣr ve Şām'da ṭarfānın bostānīsi olur ve her cihetten bostānī berrīye müşābih olur lākin bostānīnin mīvesi ʿafṣa benzer ve lisānı ḳabḍ etmekle diş ağrısı iḥdās̱ eder, muḍarrıstır. Ve edviye-i ʿaynda ve edviye-i femde ʿafṣ bedeline istiʿmāl olunur. Ve kan tükürene muvāfıḳ olur ve ishāle dahi muvāfıḳ olur eger şürb olunur ise.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Ḳabḍı ve cilāsı ve tenḳıyesi vardır, maʿa-hāẕā tecfīfi şedīd değildir. Ṭarfā suyu dahi cālī ve müceffiftir ve cilāsı tecfīfinden eks̱erdir ve tecfīfi ḳabḍ iledir, ammā ṭarfānın s̱emeresi şedīdü'l-ḳabḍdır. Ve ṭarfāda miḳdār-ı ḳalīl leṭāfet vardır ki o leṭāfet aḫḍar olan ʿafṣta yoktur, pes ṭarfā telṭīften mā-ʿadā efʿālde ʿafṣ maḳāmına ḳāim olur ve eṭıbbā ʿafṣa bedel olmak üzere istiʿmāl ederler.

Fi'z-Zīneti: Kes̱īrü'l-ḳaml olan kimseler ṭarfā ṭabīḫi ile tenṭīl olunur, ḳamlı ḳatl eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Rıḫv ve balġamī şişlere ṭarfā varaḳı ile ḍımād olunur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ṭarfānın duḫānı raṭb ḳurḥaları ve cüderīyi tecfīf eder. Ve ṭarfānın saḥīḳi ve döğülmüşü ve külü āteş yanığına ve ruṭūbetli ḳurḥalara ẕerūr kılınır ve s̱emeresi ve külü ʿusretli ḳurḥaları kurutur ve laḥm-ı zāidi ekl eder.

Fī-Aʿḍāı'r-Reʾsi: Yaprağının ṭabīḫi şarāb ile maḍmaḍa olunsa diş ağrısına nāfiʿ olur ve teʾekkül-i esnāna dahi nāfiʿ olur ḫuṣūṣan mīvesi ziyāde nāfiʿ olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Müzmin nefs̱i olan kimseye ṭarfānın ḫuṣūṣan s̱emeresinin nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Dalları sirke ile ṭabḫ olunup ve müherrā olup ḥall olunca ḳaynatılsa ṭıḥāl üzere āfeti olan kimse ḍımād eylese nefᶜi olur veyāḫūd yaprağı ve dalları şarāb ile ṭabḫ olunup maṭḥūl saḳy olunsa nefᶜi olur. Ve ṭarfādan meşribe ittiḫāẕ olunup maṭḥūl olan kimse istiᶜmāl eylese nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ṭarfānın ishāl-i müzmine nefᶜ olur. Raḥimin seyelānı için hatunlar ṭarfānın ṭabīḫinde iclās olunur. Ve ṭarfānın ḥabbı seyelān-ı raḥim için iḥtimāl olunur ve yine seyelān-ı raḥim için s̱emeresi şürb olunur. *İbn Kütbī'nin es̱l resminde taḥrīri üzere s̱emeresi bilā-zehr noḫūd miḳdārı ve noḫūddan ekber ve aṣġar olur ve onun içinde biri birlerine muttaṣıl ve mülteṣıḳ bezrler olur ve o büzūra ḥabbu'l-es̱l ıṭlāḳ olunur. Ve bu beyāndan ẓāhir olur ki ṭarfānın ḥabbından murād o büzūr olur, zīrā es̱l ṭarfānın ṣınf-ı kebīridir.*

Fi's-Sümūmi: Rüteylā sokana s̱emeresinin nefᶜi olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Beşincisi Ṭarās̱īs̱tir: طراثيث

"Ṭurs̱ūs̱"un cemᶜidir. Muḥammel el-Vanī der ki طرثوث *[ṭurs̱ūs̱] (ṭānın ve s̱ānın ḍammıyla) bir ottur ki yenir, ona ṭabībler katında uşturġāz derler. İntehā. Ve İbn Kütbī der ki ṭarās̱īs̱ biraz ḳıṭᶜalardır ki ḫaşebī olur ve o ḳıṭaᶜ-ı ḫaşebī bir nevᶜ nebāttır ki fuṭr gibi biter ve eks̱erī havuç gibi yere batar ve onda ḥumret vardır ve eks̱eriyyā noḫūd nebātının altında ve derelerde ve ağaçların altında olur. Ve'l-ḥāṣıl ṭarās̱īs̱ bir nevᶜ nebāt-ı fuṭrīdir ki kırmızısı ḥulv olur ve meʾkūldür ve ebyaḍı mürr olur. Ḳānūn der ki:*

Fi'l-Māhiyyeti: Biraz ḫaşeb ḳıṭᶜalarıdır ki onda taᶜaffün vardır, parmak kalınlığında olur ve uzunluğu ḳarār üzere değildir, biri birinden ṭūlda eḳall ve eks̱er olur ve ṭaᶜmında ḳabḍ vardır, lisānı ḳabḍ eder ve levni aġberdir ve ḳuvveti cüllenār ḳuvveti gibidir. Ve denilir ki ṭarās̱īs̱ bādiyeden ve çöllerden gelir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Ḳābıḍdır, Denildiği üzere bi'l-cümle aᶜḍāda demin ḥareketini menᶜ eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Müsterḫiye olan mefāṣılı taḳviye eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Miᶜde istirḫāsına nefᶜi olur ve kebide dahi nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: ᶜAḳlı vardır ve nezf-i demi ḥabs eder, iḫtilāf-ı deme ve aġrāsa nefᶜi olur eger ṭarās̱īs̱ keçi sütü içinde ṭabḫ olunup içilir ise. *"İḫtilāf-ı dem"den murād berāz yerine tīz tīz kan gelmekle müsterāḥa gidip gelmektir. "İḫtilāf-ı aġrās" bağarsaklarda olan ṭullā gibi ruṭūbetler eriyip ḫurūc etmekle müsterāḥa tereddüd etmektir.*

Fi'l-Ebdāli: Ṭarās̱īs̱in bedeli yumurta kabuğu ḥurāḳasının maġsūlünden nıṣf vezni ve südüs vezni mazu ve ᶜöşür vezni ṣamġ-ı ᶜArabīdir.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Altıncısı Ṭalḳtır: طلق

Ḳāmūs'ta meẕkūrdur ki "ṭalḳ" bir devādır ki āteş yanığına [180b] onunla ṭılā olunsa mānīᶜ olur ve meşhūr budur ki lām sākin olur veyāḫūd "telk" lafẓasının laḥnıdır. Ebū Ḥātim ḥikāye eder ki "ṭılḳ" مِثْلٌ [mis̱l] gibidir ve bir ḥacer-i berrāḳtır, daḳḳ olundukta kat kat ṣafāyiḥi ve şaẓiyyeleri olur, nāᶜimen daḳḳ olunmaz, ḥammāmlarda olan depe camları yerine onlardan meḍāvī ittiḫāẕ olunur. Ve ṭalḳın ecvedi ṭalḳ-ı Yemānī baᶜdehu ṭalḳ-ı Hindī ve baᶜdehu ṭalḳ-ı Endelüsī olur. Ve ṭalḳ ḥall olunmaz illā ḥīle ile ḥall olur ve ḥallin ḥīlesi budur ki ḥaṣā taᶜbīr olunan ḫurde taşlar ile ṭalḳ bir ḫırḳa içine vaḍᶜ olunup o ḫırḳa mā-ı fātir içine idḫāl olunur ve ḥall olunca ḳafar rıfḳ ile taḥrīk olunur ve kaçan ḥall olsa ḫırḳadan suya çıkar ve sudan taṣfiye olunup ṭalḳ-ı muṣaffā aḫẕ olunur ve güneşe könulup kurutulur. İntehā mā fi'l-Ḳāmūs.[273] *Ammā ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:*

Fi'l-Māhiyyeti: Baᶜḍı eṭıbbā dediler ki merḍāya ṭalḳı saḳyda ḫaṭar var, zīrā miᶜdenin şeẓāyālarına ve ḫamllerine ṭalḳ yapışır ve teşebbüs̱ eder ve boğaza ve merī dedikleri ṭaᶜām mecrāsına teşebbüs̱ eder, bināen ᶜaleyh ḥalle muḥtāc olur. Ve kaçan ḥalli murād olunsa bir ḫırḳa içine vaḍᶜ olunup o ḫırḳa içine ḳıṭaᶜ-ı cemed yaᶜnī buz parçaları veyāḫūd ḥaṣāt-ı miᶜā idḫāl olunur ve o ḫırḳa içinde ḥall olunca ḳadar taḥrīk olunur. Ve eger ḫırḳa içine ḥaṣā ile konulur ise ḥallinde lā-maḥāle suya ġams olunup daldırılmak lāzımdır ve eger ṭalḳ ḫırḳa içinde ferk olunup bir kūze içinde nefḍ olunsa yaᶜnī silkilse baᶜdehu o silkilen eczālar aḫẕ olunup ṣamġ suyu

273 "Ṭalḳ" ᶜurūḳ-ı ᶜarūs dahi derler ve kevkebü'l-arḍ dahi denir, Yūnān diyārına Kıbrıs'tan meclūb olur diye *Ḳānūn*'da ṭīn-i Şāmūs resminde gelir.

ile ve ġayri sular ile istiᶜmāl olunsa istiᶜmāl eden insānın maṭlūb olan ġaraḍına ziyāde nāfiᶜ olur.[274]

Fi'l-İḫtiyārı: Ṭalḳın mükellesi aḳvā ve elṭaf olur.[275]

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Ḳābıḍdır ve kanı ḥābistir. Ve nūrede istiᶜmāl olunur. Būles ve ġayrinin zuᶜmu üzere nūre ile istiᶜmāli tecfīfi eks̱er olsun içindir. Ve ṭalḳı nār iḥrāḳ eylemez lākin ḥīle ile iḥrāḳ eder.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: S̱edy ve mez̠ākīr veremlerine nāfiᶜdir ve kulak ardında ve sāir rıḫv olan laḥm veremlerine dahi nāfiᶜdir lākin menfaᶜati o veremlerin zamān-ı ibtidāsında olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi: Lisān-ı ḥamel suyu ile ṭalḳ olunsa kan tükürmeği ḥabs eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ṭalḳın maġsūlü raḥiminden ve maḳᶜadesinden dem seyelān eden kimseye saḳy olunsa veyāḫūd ṭılā olunsa demi ḥabs eder ve z̠ūsenṭāriyāya nefᶜi olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yedincisi Ṭuḥlubdur: طحلب

Ṭānın ḍammı ve ḥānın sükūnu ve lāmın ḍammı veyāḫūd fetḥi ile su yüzünde olur, ona baᶜḍı vilāyetlerde yosun derler;[276] kez̠ā fī-tercemeti'ṣ-Sıḥāḥ. İbn Kütbī der ki ṭuḥlub iki ḳısmdır: Evvelki ḳısmı ḫuyūṭīdir, ḫayṭlar gibi olup telebbüd eder yaᶜnī keçe gibi biri birine yapışır ve bu nevᶜ akar su kenārında olur, mā-ı rākidde olmaz. Ve āḫer ḳısmı biri birinden ayrı olur ve ona ḫurᵓ'u'ḍ-ḍafādıᶜ derler ve bu ikinci ḳısm miyāh-ı ḳāime ve cereyān etmeyen göllerde olur.

Fi'l-Māhiyyeti: Nehrī olan ṭuḥlub māī ve arḍī olur yaᶜnī cüzᵓ-i māī ve cüzᵓ-i arḍīden mürekkeb olur. Ve baḥrīnin ḳabḍı ziyāde olur. *Ḳānūn'un*

274 Īḳād olunan nāra ṭalḳ idḫāl olunup iḫrāc olunsa ḥāli üzere iḫrāc olunur, āteş onu yakmaz. Ve bir ᶜuḍva ṭalḳ ile ṭılā olunsa o ᶜuḍvu dahi āteş yakmaz. İbn Kütbī'de mez̠kūrdur.

275 "Kils" kireç maᶜnāsınadır. Ve eks̱eriyyā teklīs ḥacer mis̱lli bir nesneyi tesḫīn edip üzerine su dökmek ile olur. İḥtimāldir ki bu maḳāmda murād vech-i müteḳaddim üzere ḥall etmek ola, zīrā maḥlūl olan ṭalḳ ebyaḍ olup suyun dibine rüsūb eder ve kils-i daḳīḳ gibi olur.

276 "Ṭuḥlub" kurbağa yosunudur.

nehrīden murādı ḳısm-ı evvel ve baḥrīden murādı ḳısm-ı s̱ānīdir. Ammā ṭuḥlubu'ṣ-ṣaḫr dedikleri bizim ḥazāzu'ṣ-ṣaḫr dediğimizdir ki onu maḥallinde beyān eyledik.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ṭabᶜı bāriddir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Demi ḥābistir, her ᶜuḍvdan akan kanı ḳaṭᶜ eder, eger ṭılā olunur ise baḥrīnin bu fiᶜli eşedd olur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Evrām-ı ḥārre ve ḥumre ve nemle üzere ṭuḥlub vaḍᶜ olunur ve kez̠ālik [ᶜades] ve sevīḳ ile ṭuḥlubdan ittiḫāẕ olunan devā dahi vaḍᶜ olunur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Ṭuḥlub niḳris-i ḥārr üzere ve evcāᶜ-ı ḥārresi olan mefāṣıl üzere vaḍᶜ olunur. Ve ṭuḥlub zeyt-i ᶜatīḳ ile kaynatılsa sinirleri telyīn eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ṣafneyne yaᶜnī ḫuṣyeleri kīsine bağarsıkları nüzūl etmekle ḳaylesi olan kimseye ṭuḥlub ile ḍımād eylese ḳaylesini ıḍmār eder.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Ṭıḥāldir: طحال

Kitāb vezni üzeredir.

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti maᶜrūfedir ki ḥayvānlarda olur, dalak derler.

Fi'l-İḫtiyārı: ᶜİnde'l-eṭıbbā aṭḥilenin ṭıbben menfaᶜatlisi ḫınzīr ṭıḥāli olur, maᶜa-hāẕā onun keymūsu redīdir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Ṭıḥālde ḳabḍdan bir cüzᵓ vardır ve dem-i sevdāvīyi tevlīd eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Ṭıḥālin ᶜufūṣatı ḥasebiyle haḍmı baṭīᵓ olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Ṭālīsferdir: طاليسفر

Bu devā mezālıḳ-ı aḳdāmdandır. İbn Kütbī der ki bu devā Ġāfıḳī katında besbāsedir ve baᶜḍılar katında bir nevᶜ şecere-i Hindīnin ᶜırḳıdır ve İbn Cülcül katında lisānu'l-ᶜaṣāfīrdir ve baᶜḍılar katında bir nevᶜ ᶜuşb ve ottur ki onu ipek kurdu raᶜy eder ve Mecūsī katında zeytūn-ı Hindīnin yaprağıdır. Pes bu cümlesi ġalaṭtır ve ṭālīsferin māhiyyetine muḫāliftir belki ṭālīsfer biraz ḳuşūrdur ki Hind'den gelir, ġalīẓa olur, ḳabḍ-ı şedīdi vardır, lisānı ḳabḍ eder, onun için Ḳānūn dedi:

Fi'l-Māhiyyeti: Ṭālīsferin māhiyyeti biraz ḳuşūr-ı Hindīdir ki onda ḳabḍ ve ḥiddet ve ḳalīlen ʿıṭriyyet vardır ve onda cevher-i arḍiyye eks̱erdir ve cevher-i laṭīfi ḳalīldir.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Muʿteber olacak miḳdārı ḥarr ve berdi Cālīnūs katında ẓāhir ve mütebeyyin değildir. Ve baʿḍılar dediler ki derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Onda ḳabḍ ve tecfīf-i şedīd vardır ve taḥlīli dahi vardır, cevāhir-i kes̱īreden mürekkebdir lākin cevher-i arḍīsi eks̱erdir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ẕerebden ve ḳurūḥ-ı emʿādan ve raḥimden olan nezf-i demden ve keẕālik maḳʿadede olan dem nezfinden nāfiʿdir ve bevāsīre dahi nefʿi vardır.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Onuncusu Ṭayʿāndır: طيعان

Ṭabʿ ile olan nüsḫalarda ṭādan sonra rā-i mühmele ile ve yādan sonra ḳāf ile ve baʿḍı nüsḫada ʿayn ile ṭarīḳān - طريقان ve ṭarīʿān - طريعان yazılmıştır; İbn Kütbī'de meẕkūr değildir.

Fi'l-Māhiyyeti: Bir nevʿ nebttir ki rebīʿde biter ve bezri ʿuṣfur bezrine benzer.

Fi's-Sümūmi: Ṭabīḫi ılanın soktuğu maḥalle dökülse vecaʿı sākin olur. Ve selīm olan ʿuḍva ṭabīḫi ṣabb olunsa nehş-i efʿādan ḥādis̱ olan vecaʿ o ṭabīḫten ḥādis̱ olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin On Birincisi Ṭīn-i Maḫtūmdur: طين مختوم

Bu ṭīn bir tepeden ve mürtefiʿ maḥallden meclūb olur ki o maḥall-i mürtefiʿin bulunduğu ṣaḥrāya Ḥīre - خيره dedikleri bir mevḍiʿdir ki onda ağaçtan ve ottan ve taştan ve kayadan bir nesne yoktur, arḍ-ı melsādır ve ḳāʿdır.[277] *Bu mis̱lli düz yere ḥīre tesmiye olunur, onun için Kerbelā'ya dahi ḥīre derler ḥā-i mühmele ile ve iki noḳṭalı yā ve rā-i mühmele iledir.* Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki bu ṭīnin aḥvālini bana o maḥalli gören kimse iḫbār eyledi ki o ṭīne ṭīn-i kāhinī derler onun için ki sālif-i ezmānda o ṭīni kimse

277 İbn Kütbī der ki ṭīn-i maḫtūm maġribī baḥrde Lim[n]os cezīresinden meclūb olur ki Arṭāmis-i ʿĀbid'in heykeli o cezīrededir ve o heykelin ḳayyim-i vāḥidi vardır ve o ḳayyim bir ʿavrettir, ilā āḫiri mā-ḳāle.

aḫẕ eylemezdi, bir kāhine ᶜavret var idi, ancak o ᶜavret aḫẕ eder idi ve o vaḳtte maġre-i kāhine derlerdi, ḥaḳīḳaten o ṭīn maġre idi yaᶜnī kırmızı toprak idi ki onda nebāt bitmez idi ve kāhine ᶜavret aḫẕ ederdi. Ve o toprak Arṭamis olduğu maḥallde olur idi. Ve Arṭamis bir ᶜābidin adıdır, taṣvīr olunup ṣūreti o maḥalle vaḍᶜ olunmuştu ve o kāhine ᶜavret o ṣūretin muḥāfıẓası ve sādini idi ve o toprağı şehrine indirip onu bulamaç gibi edip yaᶜnī su ile karıştırıp ḳuvvet ile taḥrīk eyledikten sonra ḥareketten sākin olup arḍiyyeti rüsūb edince ḳadar terk eder idi sonra māiyyetini ṣabb edip arḍiyyette olan ġalīẓ nesneleri ṭard edip şemᶜ gibi düsūmetli ve lüzūcetli olan arḍiyyetten ḳurṣlar yapıp üzerini ḫatm eder idi. Ve Dīsḳūrīdūs katında ẕikr olunan maḥallde bir kehf vardır, ṭīn-i maḫtūm o kehfin ṭīnidir, tüyūsun yaᶜnī ergeç keçilerin kanı ile o kehfin toprağı yoğuruşup ṭīnine ṭīn-i maḫtūm tesmiye olunur. [181a] Baᶜḍılar o ṭīne taḳlīd edip farḳ ve temyīz olunmayacak ḳadar ġaşş ederler.

Fi'l-İḫtiyārı: Ṭīn-i maḫtūmun ecvedi rāyiḥası şibt yaᶜnī durak otu rāyiḥasında olup ağızdan akan kanı kesen ve lisāna yapışıp taᶜalluḳ edendir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı ve'l-Efᶜāli: Būles dedi ki bir devā yoktur ki ṭīn-i maḫtūmun demi ḳaṭᶜından ziyāde demi ḳaṭᶜ eyleye. Ve bu ṭīn ṭīn-i Şāmūs'tan dahi aḳvādır ve ḳuvveti o mertebeye bāliġa olur ki cidden verem-i ḥārrı olan ᶜuḍv onun ḳuvvetini iḥtimāl eylemez ve ḫuṣūṣan ᶜuḍv-ı nāᶜim aṣlā iḥtimāl eylemez belki ondan bir nevᶜ ḫuşūnet iḥsās olunur. Ve bu ṭīn müberrid ve muġarrīdir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ḥārr olan şişlerin zamān-ı ibtidāsında menfaᶜati olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Tāze olan cirāḥatları idmāl eder ve ᶜusretli olan ḳurḥalara menfaᶜati olur ve āteş yanığını taḳarruḥtam menᶜ eder ve taḳarruḥ eyledi ise sağaltır.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Saḳṭa katında istiᶜmāl olunsa aᶜḍāyı ḥıfẓ ve meʾūf olan ᶜuḍvları cebr eder yaᶜnī āfetini giderir ve mevāddın ellere ve ayaklara inṣıbābını menᶜ eder ve teʾekkülü menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Nezleyi menᶜ eder ve ağızdan ve lis̱eden yaᶜnī diş etlerinden seyelānı menᶜ eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Saḳta katında istiᶜmāl olunsa aḥşāyı ḥıfẓ eder ve sill maraḍına nāfiᶜ olur ve akciğerde olan ḳurḥayı kurutmakla kan tükürene mefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Emᶜāda olan ḫabīs saḥclara saḳy olunsa veyāḫūd iḥtiḳān olunsa nāfiᶜdir ḫuṣūṣan ṣurūfete ve ḥumrete māil mā-ı ᶜasel ile evvelā iḥtiḳān olunup baᶜdehu mā-ı milḥ ile iḥtiḳān olunup üçüncü iḥtiḳān ṭīn-i maḫtūm ile olsa ziyāde nāfiᶜ olur. *Bu maḳāmda nüsḫalar muḫtelifedir, baᶜḍında ṣurūfet - صروفت fā ile ve baᶜḍı āḫerde ṣurūmet - صرومت mīmle yazılmıştır. "Ṣırf" bir devādır ki ṣıbġdır, aḥmer olur, onunla naᶜl tasması boyarlar. Ve "ṣarm" ḳaṭᶜ maᶜnāsına olur. Aḥmer-i nāṣıᶜ olan bal ḳuvvetli olur, munḳaṭıᶜ olmaz; munṣarım olan bal ḳuvvetsiz olur. Ve ẓāhir budur ki "ṣurūfet" nüsḫası ṣaḥīḥadır.*

Fi's-Sümūmi: Sümūm ve nühūşa muḳāvim olur şarāb ile saḳy ve sirke ile ṭılā olunur ise. Ve ṭīn-i maḫtūmun kaçan ḫāliṣi saḳy olunsa ġaṡeyān ile semmi ḳaẕf ve remy etmekten ḫālī olmaz ḫuṣūṣan semm saḳy olunmazdan evvel ṭīn-i maḫtūmu şürb eylese semmi ziyāde ġaṡeyān ve ḳayʾla iḫrāc eder. Cālīnūs dedi ki ben tecribe eyledim ki ṭīn-i maḫtūm ile mütteḫaẕ olan devā-i ᶜarᶜar erneb-i baḥrīnin lezᶜine ve ẕerārīḥin semmine menfaᶜati vaḥyen ve serīᶜan olur ve o devā saḳy ile fi'l-ḥāl semmi ḳaẕf eylediğini müşāhede eyledim ve kuduz kelbin ᶜaḍḍasına o ṭīni şarāb ile tecribe eyledim ve o ṭīni sirke ile efᶜī nehşi üzere ben ṭılā eyledim. Ve bu ṭılādan sonra isḳūrdiyūn veyā ḳanṭūriyūn yaprağı maḥall-i nehşin üzerine vaḍᶜ olunur. İlā hünā kelāmu Cālīnūs.

Ṭāiyye Olan Edviyenin On İkincisi Ṭīn-i Muṭlaḳtır: طين مطلق

Ṭīn-i muṭlaḳ o eczā-i arḍiyyedir ki biri birleriyle mülteʾime ve mülteṣıḳa ola. Eger o ṭīn reml ve ḥaṣāt ve o miṡlli muḫāliṭlerden ḫālī olur ise ona ṭīn-i ḥurr derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Her mevḍiᶜde olan ṭīne muṭlaḳan ṭīn derler.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ṭīnin cümlesi bāriddir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Müceffiftir, cilāsı vardır. Ve güneşli maḥallde olan ṭīn-i ḥurr yaᶜnī kumsuz ve taşsız ḫāliṣ toprağın ṭīni müterehhil olan bedeni bilā-lezᶜ tecfīf eder tağriyesi olmak ḥasebiyle, eger o ṭīnin içinde ḫazef küsāre-

leri veyāḫūd güneşte muḥteriḳ olan dīvārın küsāre-i mederleri olmaz ise. Ve bu muḥteriḳ olan nesnelerden biri o ṭīne maḫlūṭ olur ise olur ise o fiᶜli işlemez. Ve ṭīn-i muṭlaḳta ḳuvve-i muḥallile vardır ve bu ṭīn-i muṭlaḳ merreten uḫrā ġasl olunsa müceffif ve ḥarr ve berdde muᶜtedil olur ve laṭīf olur. *Ve bi'l-cümle nüsḫalarda* فان مرة اخري *vāḳiᶜ olmuştur, ᶜibāret-i ṣaḥīḥa* مرة بعد اخرى *olmaktır, "baᶜde" ḳalem-i sehvdir, zīrā ṭīnin ġasli mürūr eylemedi ki ḥattā merreten uḫrā ᶜibāreti ṣaḥīḥ ola.*

Fi'z-Zīneti: Müterehhil olan laḥmı şedd eder yaᶜnī gevşek olan laḥmı katı eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Ṭīn-i ḳayrūṭī ile ḫanāzīr ve ṣalābāt üzere vaḍᶜ olunur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Müsteskūn ve maṭḥūlūn güneşli maḥallerin ṭīnleri ile ṭılā olunurlar ve nefᶜ-i beyyin ü ẓāhir ile intifāᶜ ederler ve bu vechle ṭılā istisḳā-i laḥmīye kes̱īren şifā olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin On Üçüncüsü Ṭīn-i Ermenīdir: طين ارمني

İbn Kütbī der ki bu ṭīn Ermen ve Ermeniyye nāḥiyesinin cānib-i baḥrīsinden meclūb olur, ḥumret ve ṣufret ve sevāda meyli olur, rāyiḥası ṭayyibe ve cirmi s̱aḳīl ve lisāna lüṣūḳu olur. İntehā. Ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Bir nevᶜ ṭīn-i aḥmerdir ki ġubrete māildir ve maᶜrūf ve meşhūr bir ṭīndir ki onu boyacılar altın boyasında istiᶜmāl ederler ve ṭīn-i Ālānī fiᶜlde bu ṭīn-i Ermenīye ḳarīb olur. *Ḳānūn'un Ālānī dediği ṭīnin māhiyyeti istiᶜmāl eylediğimiz nüsḫalarda meẕkūr değildir lākin Ḳāmūs'ta der ki* أَلِينٌ *[Elīn] (*أَمِيرٌ *[emīr] vezni üzere) Merv diyārında bir ḳarye ismidir. Ġālib-i iḥtimāl budur ki o ṭīnin maᶜdini o ḳaryede ola; nisbetinde yāı elife ḳalb ile ṭīn-i Ālānī ıṭlāḳ oluna. Ve lüġat-ı Fārsīde "elāne" gölge maᶜnāsına olur.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ṭīn-i Ermenīnin ṭabᶜı derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Tecfīfi ġāyete bāliġ olmakla demi ḥabs eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Şürb ve ṭılā olunsa ṭāᶜūnlara nefᶜi olur ve ᶜufūneti saᶜydan menᶜ eder yaᶜnī bir ᶜuḍvda olan ᶜufūnetin aᶜḍā-i sāireye yayılmasından menᶜ eder.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Bu ṭīnin fiᶜli emr-i cirāḥatta ᶜacīb olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Nezleyi menᶜ eder ve ḳulāᶜa nāfiᶜ olur.

Fī-Aᶜḍāı'ṣ-Ṣadrı: Nefs̱-i deme ceyyid olur ve riyede olan ḳurḥayı tecfīf etmekle sill maraḍına nefᶜi olur ve nevāzil ḥasebiyle ḍīḳ-ı ṣadrı olanlara bu ṭīn ᶜilāc olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bağarsık yaralarına ve ishāle ve raḥimin nezfine bu ṭīn ceyyid olur.

Fi'l-Ḥummayātı: Sill maraḍından olan ḥummāya nefᶜi olur ve ḫuṣūṣan vebā ḥummāsına nefᶜi ziyāde olur. Ve bir ḳavm ṭīn-i Ermenīnin şarāb-ı raḳīḳ ile şürbüne müdāvemet etmekle vebā-i ᶜaẓīmden sālim oldular. *Ḳānūn* ṣāḥibi der ki vebā ḥummāsında ṭīn-i Ermenī saḳy olunsa lāzımdır ki şarāb ile saḳy oluna, zīrā şarāb o ṭīni ḳalbe akıtır ve fiᶜlini ḳalbde icrā eder ve o şarābı dahi saḳy eden kimse mā-ı verd ile mezc edip karıştırsın.

Ṭāiyye Olan Edviyenin On Dördüncüsü Ṭīn-i Şāmūstur: طين شاموس

Mīmden sonra vāv iledir, vāvsız dahi lüġattir. Ḳāmūs 'ta der ki "Şāmis" Yūnān'da bir cezīredir, o diyārda olan üç yüz cezīrenin fevḳindedir. İbn Kütbī müfredātında ve Ḥalīmī Fārsī lisānı üzere teʾlīf eylediği lüġatte der ki ṭīn-i Şāmūs iki ṣınf üzere olur: Birisi kes̱īf ve ẕū-ṣafāyiḥ olur, misenneye yaᶜnī bileği taşına benzer, ḳalīlen berīḳı ve lemeᶜānı olur ve ona kevkebü'l-arḍ ve kevkeb-i Şāmūs tesmiye olunur, nitekim ṭılḳın dahi lemeᶜānı olmak ḥasebiyle kevkebü'l-arḍ tesmiye olunur. Ve ṣınf-ı āḫerinin levni ebyaḍ olup beyāḍlığı nihāyete ve ġāyete bāliġ olur ve ḫafīf olur, dıbḳ gibi lisāna lüṣūḳu olur Ve su ile inmāᶜ yaᶜnī ezmek ve raḳīḳ seyyāl etmek murād olunsa terḳīḳı sehl ve serīᶜ olur ve mecessesi leyyin ve tefettütü serīᶜ olur.

Fi'l-Māhiyyeti: Fāḍıl-ı māhir Cālīnūs ḥakīm der ki biz ṭīn-i Şāmūstan kevkeb-i Şāmūs tesmiye olunan ṭīni istiᶜmāl eyleriz. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki ben derim ki Cālīnūs'un bu kelāmına bināen baᶜḍılar ẓann eylediler ki ṭīn-i Şāmūs ṭalḳın kendidir ve menşeʾ-i ẓannları budur ki ṭalḳa dahi kevkebü'l-arḍ tesmiye olunur lākin bu ẓann fāsiddir, zīrā Şāmūs Yūnān cezāyirinden bir cezīrenin ismidir ve muḥaṣṣılūndan bu fennde ḫibresi olanlar ẕikr edip ṭalḳın baᶜḍı aḥvālini beyān eylediler ki ṭalḳ Yūnān bilādında olmaz belki o bilāda ṭalḳ Kıbrıs cezīresinden gelir, *pes ṭalḳa ne keyfiyyette*

ṭīn-i Ṣāmūs tesmiye olunur! Ve maʿa-hāẕā ismde ittiḥād māhiyyette ittiḥādı īcāb eylemez ve ẓāhir [181b] budur ki ṭīn-i Ṣāmūs başka ve ṭalḳ başkadır.

Fi'l-Efʿāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Cālīnūs der ki ben derim ki demi ḥabste bu ṭīn ṭīn-i maḫtūm gibidir ve āḫer emrlerde dahi ṭīn-i maḫtūm gibidir. Ve Şāmūsun havāiyyeti ṭīn-i maḫtūmdan çoktur, memelerde olan şişlere nāfiʿdir havāiyyeti ekẟer olduğundan, ḫiffeti şedīde ve ziyādedir. Ve ṭīn-i maḫtūmdan Şāmūsun lüzūceti ziyāde olur ve aʿlek olur yaʿnī sakızlığı ziyāde olur. Ve maḫtūm, Şāmūstan aḳvā olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ṭīn-i Şāmūs ʿalik ve lezic ve muġarrīdir yaʿnī onda sakızlık ve lüzūcet ve taġriye vardır ve ġasle muḥtāc olmaz ve tebrīdi ḳalīldir velākin ḥarāreti söndürür ve teskīn eder, eṭıbbānın maḳālātı böyledir.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büẟūri: Bu ṭīn evrām-ı ḥārreyi sāir ṭīnlerden ziyāde zamān-ı ibtidāda menʿ eder ve emrāḍ-ı ẟedye menfaʿatlidir. Ve bir ʿuḍvun maraḍına menfaʿati olsa ṭīn-i maḫtūm gibi o ʿuḍvda ḫuşūnet-i teşennücī iḥdāẟ eylemez ve ṭīn-i maḫtūmda o ḫuşūnet iḥsās olunur, Şāmūsta iḥsās olunmaz.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Şāmūsta ʿalikiyyet ve sakızlık ziyāde olduğundan ḥarḳ-ı nāra maḫtūm ḳadar nāfi değildir.

Fī-Aʿḍāı'l-Mefāṣılı: Ḳalīlen niḳrise menfaʿati olur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Ṭabaḳa-i ḳarniyyede ʿārıḍa olan nüfāṭāta ve kabarlara nefʿi olur.

Fī-Aʿḍāı'ṣ-Ṣadrı: ẟedyde ve kulak ardında olan şişlere nāfiʿ olur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Raḥimden demin inficārına ve akmasına ve iḫtilāf-ı deme yaʿnī berāz ṭarīḳinden demin ishāline nefʿi olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin On Beşincisi Ṭīn-i Meʾkūldür: طين مأكول

İbn Kütbī der ki Sīrān dedikleri mevḍiʿden bir nevʿ ṭīn meclūb olur, ziyāde yeşil olur ve zencāra müşābih olur ve ṭaʿmı ṭayyib olur ve o ṭīn ekl olunur ve çok ḍararı olmaz. İntehā. Lākin ṭīn-i meʾkūl diye müteʿāref olan ṭīn-i Neysābūrīdir ki ona ṭīn-i Iṣfahānī dahi derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Bir maʿrūf ṭīndir, hatunlar onu ekl ederler.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Müseddid olur ve mizācı ifsād eder lākin fem-i miʿdeyi taḳviye eder ve ṭaʿāmın veḫāmetini izāle eder ve bu menfaʿati var iken ben

o ṭīnin istiᶜmāl olunmasını tecvīz eylemem. Ve onun ḳayʾı menᶜde ḫāṣṣıy-yeti vardır. Ve baᶜḍılar iddiᶜā ederler ki ṭīn-i meʾkūlü ekl nefesi taṭyīb ve tefrīḥ eder, baᶜḍıların o kelāmı ancak ekl-i ṭīne müştāḳ ve müştehī olanlara ḳıyās ile olur ve o iştiyāḳ ve iştihā ṭaᶜāma olan ḥırṣ-ı şehveti ḳarḥ ve cerḥ edip ifsād etmekle ve mecrā-yı ṭabīᶜīsinden iḫrāc etmekle olur. *Bu mevḍiᶜde Ḳānūn nüsḫaları muḫtelifedir, eṣaḥḥ olan nüsḫa-i sulṭāniyyedir, onun ᶜibāreti budur:* فذلك بالقياس إلى المشتاقين إليه المشتهين إياه بما يحدث من قروح الطغرة بالشهوة *Pes bunun tercümesi bizim ẕikr eylediğimiz vech üzere olur, zīrā Ḳāmūs'ta "ṭaġr"ı "daġr" ile tefsīr eder ve "daġr"ı dahi ṣıbyānın süte doymamasıyla tefsīr eder ve bu maḥallde ḥırṣ-ı ṭaᶜām murād olmak ẓāhir olur. Ammā ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda ṭā-i mühmele muḳābilinde muᶜceme vuḳūᶜu ve ġayn-ı muᶜceme[278] vuḳūᶜunun bir vechle maᶜnā-yı ṣaḥīḥi yoktur.*

Ṭāiyye Olan Edviyenin On Altıncısı Ṭīn-i Beled-i Maṣṭakīdir: طين بلد مصطكي

Maṣṭakī Ḥabūs - حبوس dedikleri cezīrede nābit bir nevᶜ ağacın ṣamġıdır ve bu ṭīn o cezīrenin ṭīnīidir, onun için ona ṭīn-i Ḥabūsī dahi derler. Ve baᶜḍılar beledi ḥaẕf edip ṭīn-i maṣṭakī derler. Bu ṭīnin ṭabīᶜatı ḥārredir, sāir aṭyānın ṭabīᶜatlarına muḫāliftir. Ve bunun efᶜāli tamāmen İbn Kütbī müfredātında meẕkūrdur.

Fi'l-Māhiyyeti: Cilāsı ve ġasli vardır, et bitirir.

Ṭāiyye Olan Edviyenin On Yedincisi Ṭīn-i Aḳrīṭustur: طين اقريطس

Ḳānūn nüsḫalarında āḫiri sīn-i mühmele ile resm olmuştur, ammā Suyūṭī der ki "Aḳrīṭuş" hemzenin fetḥi ve ḳāfın sükūnu ve rānın kesri ve ṭā-i mühmele ve şīn-i muᶜceme ile mağribde bir cezīredir. Ve Ḳāmūs'ta der ki o rabṭ ile merbūṭ olan lafẓ bir cezīre-i meşhūredir, baḥr-i Rūm'da olur ve onun devri üç yüz elli mīl olur veyāḫūd on beş günlük mesāfe olur ve eger āḫirinde hā-i resmī yazılır ise Mıṣr'da bir beldenin ismi olur ki ondan Mıṣr'a peynir ve bal meclūb olur lākin yā bedeline Ḳāmūs'ta nūn yazılmıştır, yā ile mi olur yāḫūd nūn ile mi olur taṣrīḥan o kitābların birinde ẕikr olunmamıştır. Ṣāḥib-i Ḳānūn der ki:

278 [Doğrusu Ragıp Paşa'ya göre de "fā-i muᶜceme" olmalıydı!]

Fi'l-Māhiyyeti: Bu ṭīnin havāiyyeti kes̱īredir, ẕikr olunan aṭyān-ı sāireye müşābeheti vardır lākin onlardan aḍᶜaf olur ve bi-ġayri leẕᶜin cilāsı olur ve ḥavāssı iḍᶜāf eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Bu ṭīn gözde olan ḳurḥalara ve kühyeye nāfiᶜdir. *Ve Ḳāmūs'ta yazılan "kühye"nin maᶜānīsinden maḳāma münāsib olan kelef maᶜnāsıdır. Ve "kühye" ḍaᶜf maᶜnāsına dahi gelir lākin "kühye" "ḳurḥa" ile ẕikr olunması ḳarīnedir ki maᶜnā gözde olan ḳurḥaya ve kelefe bu ṭīn nāfiᶜdir demek olur.*[279]

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bu ṭīn vilādeti tesyīl ve taḫfīf eder eṭıbbānın aḳvāli üzere. Ve gebe hatunlara taᶜlīḳ olunsa ḥamllerini muḥāfaẓa eder.

Ṭāiyye Olan Edviyenin On Sekizincisi Ṭīn-i Ḳaymūliyādır: طين قيموليا

Ḥalīmī der ki ḳaymūliyā iki türlü toprağın ismidir: Bir türlüsü ak olur ve āḫer türlüsü kızıllığa māil olur, Endelüs memleketinden veyā Ermen vilāyetinden gelir, onda çok olur, eṭıbbā katında maᶜrūftur.

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥuneyn dedi ki ṭīn-i ḳaymūliyā o ṭīndir ki ẕīrī demekle maᶜrūftur. *Ve "ẕīrī" bi-ḥasebi'l-lüġat o ṭīndir ki türāb ile serḳīn ḫalṭ olunur.* Ve eṭıbbā katında maᶜrūf olan ḳaymūliyā iki ṣınf olur, birisi ebyaḍ ve āḫer firfīrī olur ve ṭabīᶜatı dāsim ve yağlı olucu ve bāridü'l-mecesse yaᶜnī yapışan kimse bürūdetini iḥsās eder ve o ṭīn sevāḥil-i baḥrdan meclūb olur ḫuṣūṣan o mevḍiᶜden meclūb olur ki ona Seyyirān derler. *Ḳāmūs'ta vāḳiᶜ olan vāv ile "Sīrevān"dır ve tefsīr edip der ki* سِيرَوَانْ *[Sīrevān] (kesr ile rānın fetḥi ile) bir kūre yaᶜnī nāḥiyedir ki ona Māşebeẕān derler veyāḫūd o kūrenin yanında olan kūre-i uḫrādır. Mıṣr'da bir beldeye ve Fārs'ta maᶜrūf bir mevḍiᶜe ve Reyy diyārında dahi bir mevḍiᶜ-i maᶜrūfa Sīrevān derler. Ve İbn Kütbī, Seyyirān'dan meclūb olan ṭīne ḳaymūliyā ıṭlāḳını ṭīn-i muṭlaḳ yazdığı maḥallde inkār eyledi.*

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Bu ṭīn derece-i s̱āniyede bārid ve derece-i ūlāda ḥārrdır yaᶜnī mürekkebü'l-ḳuvādır, onda bürūdet ve ḥarāret cemᶜ olmuştur ve ḥarāret ve bürūdeti ẕikr olunan derecelere bāliġa olmuştur.

279 Bu tercüme nüsḫalarda "kühye" iki noḳṭalı yā ile olduğuna bināen olur lākin ẓāhir olan budur ki "kühbe" bir noḳṭa-i bā olup nāsiḫ taḥrīf eylemiştir. "Kühbe" taḥt-ı ᶜaynda olan dem-i meyyittir ki siyāh olur ve bu ṭīn ile ṭılā olunsa onu izāle eder.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Bu ṭīnin ḫāliṣi kes̱īrü'l-menāfiᶜ olur ve onda tebrīd ve taḥlīl olur, ḳaçan ġasl olunsa taḥlīli bāṭıl olur.

Fi'l-Ḳurūḥı: Bu ṭīn sirke ile idāfe ve ḥall olunsa āteş yanığına ve sāir cirāḥāta sāᶜatince ve teneffuṭ ve teverrüm eylemezden muḳaddem ṭılā olunursa nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Ḫall ile idāfe olunan ḳaymūliyā uṣūl-i āẕānda ve levzeteynde olan evrāma ve miᶜde taḥtında olan evrāma nāfiᶜ olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Cesedde olan evrāmın küllīsine nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ṭīn-i ḳaymūliyānın iki ḳısmından her birisi ḫuṣyelerde olan şişleri telyīn eder.

Ṭāiyye Olan Edviyenin On Dokuzuncusu Ṭīn-i Kermdir: طين كرم

كرم [kerm] (kāfın fetḥi ve rānın sükūnu ile) üzüm çubuğu maᶜnāsına, keẕā fi't-tercemeti li'l-Vanī. İbn Kütbī der ki bu ṭūn Sūriyā nām maḥallden gelir, onunla evvel-i ẓuhūrunda kermin aġṣānını suvarlar ve telṭīḫ ederler, o ṭīn ile mülaṭṭaḫ olunan aġṣān müfsid ḥayvānların ve sāir müfsidātın ifsādından maṣūn olurlar ve onun için o ṭīne ṭīn-i kerm tesmiye olundu. İbn Kütbī'nin ḫulāṣa-i kelāmı budur.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs dedi ki bu ṭīn arḍ-ı Şām'da olur, esvedü'l-levndir, erze ḫaşebinden ittiḫāẕ olunan uzun kömür gibi olur ve onun içinde odundan müşaḳḳaḳ ve ṣıġār parçalara şebīh nesneler olur ve o müstaṭīl [182a] cismin ṣayḳalı berāber ve müteşābih olup su içinde veyāḫūd dühn içinde saḥḳ olunsa inḥilāli baṭīᵓ olmaz, ammā o ṭīnin ebyaḍı ve inmāᶜı baṭīᵓ olanları redī olur.

Fi'l-İḫtiyārı: Vācib olur ki onun esved olanı iḫtiyār oluna.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Müceffiftir ve tecfīfi lez̠ᶜden baᶜīd değildir ve dedikleri üzere bu ṭīnde ednā taḥlīl dahi vardır ve ḳuvvet-i müberridesi vardır.

Fi'z-Zīneti: Kirpikleri inbāt için maṣnūᶜ olan kuḥllara bu ṭīn idḫāl olunur, keẕālik tüyleri ve kaşları boyamak için ittiḫāẕ olunan ṣıbġa dahi idḫāl olunur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bu ṭīn ile baᶜḍı kerre kerm telṭīḫ olunur ḥattā yaprağı ve aġṣānı bitince ḳadar kerm üzere meks̱ ettirilir ve o ṭīn kurtları ḳatl eder. Ve o ṭīnden şürb olunsa emᶜāda olan dūdu ve ḥayyātı ḳatl eder.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmincisi Ṭīnü'l-Maġredir: طين المغره

Fi'l-Māhiyyeti: Ṭīn-i maʿrūftur *yaʿnī aşı demekle maʿrūftur. Vankulu'da kırmızı toprak diye mesṭūrdur.*

Fi'l-İḫtiyārı: Ecvedi Baṣdādī olup ecnebī nesneler şevbinden ve iḫtilāṭından ḫālī olanlardır ve aḥmer-i ḳānī yaʿnī şedīd kırmızılığa meyli olanlardır.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Būles zuʿm eder ki maġrenin ḳabḍ ve tecfīfte fiʿli maḫtūmun ḳabḍ ve tecfīfinden eks̱erdir.

Fi'l-Ḳurūḥı: Cirāḥātı idmāl eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Dūdu ḳatl eder, nīmbirişt üzere taḥassī olunur, mücībe olan ṭabīʿatı ḥabs eder.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmi Birincisi Ṭīnü'l-Araḍīne'l-Mezrūʿati: طين الارضين المزروعة

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs dedi ki ṭıbbda ve muʿālecātta istiʿmāl olunan aṭyānın küllīsi için ḳuvve-i ḳābıḍa ve ḳuvve-i müleyyine vardır, tebrīd ve taġriye ḳuvveleri dahi vardır, bu ḳuvvetlerde cemīʿan aṣnāfı müşterekler-dir. Ve bu ḳuvvetlerden mā-ʿadā o aṭyānın her birlerine maḫṣūṣ menfaʿatler vardır ki o menfaʿatlerden her biri bir ṣınf ṭīnde bulunur, āḫer ṣınflarda bulunmaz. Ammā o tarlalar ki ekin ekerler, onların ṭīnleri iki ṣınf üzere olurlar, bir ṣınfının ṭīni şedīdü'l-beyāḍ olur ve ṣınf-ı āḫerin ṭīni remādī yaʿnī kül levninde olur. Ve ṭīn-i remādī ṭīn-i ebyaḍdan ecved olur ve keẕālik elyen yaʿnī yumuşak ve mülāyim olur ve kaçan nuḫās yaʿnī bakır üzere o ṭīn ḥakk olunsa onun ḥukākesinden levn-i zencār ḥādis̱ olur ve bu ṭīn isfīdāc gibi ġasl olunur yaʿnī ʿaşiyyen o ṭīn üzere birkaç defʿa su ṣabb olup baʿdehu suyu irāḳa olunduktan sonra defʿa-i uḫrāda suyu ile güneş ḍaḥv[e] vaḳtine varınca ḳadar terk olunur tā ki o su taṣaffī edip ve ṭīni suyun dibine rüsūb eyledikte suyu dökülür ve güneşte vaḳt-i ʿaşāya varınca ḳadar o ṭīn tesḫīn olunup on gün ḳadar beher yevm bu ʿamel tekrār olunur ve sonra o ṭīn suda saḥḳ olunup ondan lāyıḳı üzere ḳurṣlar yapılır.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Bu ṭīnin ḳābıḍ ve müberrid ve yesīren telyīn ḳuvveleri vardır eṭıbbā ḳavli üzere.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḳurḥaları laḥm ile doldurur ve cirāḥātı ilzāḳ eder, şefelerini biri birine ilṣāḳ eder cirāḥatın evvel-i ᶜurūḍunda istiᶜmāl olunur ise.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmi İkincisi Ṭīn-i Sāmāᶜīdir: طين ساماعي

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki bu ṭīn taş gibi olur, onu boyacılar bir nesneyi melāsetli ve müstevī kılmak için ve cilā vermek için istiᶜmāl ederler. Ve bu ṭīn dahi birkaç ṣınf olur, kimisinin levni remādī olur, ṭīn-i araḍīn-i mezrūᶜa remādī olduğu gibi, bu ṣınf raḳīḳ olur, ṣafāyiḥi yaᶜnī kat kat ṣafḥaları olur lākin ḳıṭᶜalarının eşkāli muḫtelife olur ve kimisinin levni şedīden beyāḍ olur ve mücellī olur ve serīᶜan mütefettit olur ve ruṭūbāttan bir ruṭūbet ile ıslatılsa serīᶜan münḥall olur; üşnān ve naṭrūn bedeline bu ṭīn ile ḥammāmlarda insānın bedeni delk olunur.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Ḳābıḍ ve müberrid ve müceffiftir.

Fi'l-İḫtiyārı: Vācib olur ki ṣınf-ı evvelden yaᶜnī remādī olan ṣınftan beyāḍa meyli ziyāde olanları iḫtiyār oluna ve ṣınf-ı s̱ānīden yaᶜnī beyāḍı şedīd olandan remādī levne meyli olanlar iḫtiyār oluna.

Fi'z-Zīneti: Bedeni ṣāf eder ve güzellendirir ve yüzü cilālandırır.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reʾsi: Ḥavāssı ġılẓat üzere kılar.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Bu ṭīn süt ile istiᶜmāl olunursa ak düşen göze ve sāir gözde olan ḳurḥalara nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'l-Ġıdāı: Bu ṭīn şürb olunsa miᶜde ağrılarına nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Baᶜḍı kerre ẓann olunur ki gebe olup vilādet ağrısı aḫẕ eden hatunlara bu ṭīn taᶜlīḳ olunsa tīz vilādet eder ve ḥāmil üzere taᶜlīḳ olunsa cenīni suḳūṭtan ḥıfẓ eder.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmi Üçüncüsü Ṭarīḳūbiyūndur: طريقوبيون

Bu devā İbn Kütbī nüsḫasında ṭarīfūliyūn - طريفوليون yazılmıştır.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki bu bir ottur ki biḥārın sevāḥilinde ve müteᶜaddid emkinede olur ve baḥrin suyu feyeḍān edip arttıkta o nebti su örter ve o nebt suyun içinde değildir ve sudan baᶜīd dahi değildir belki su cezr ve nuḍūb eylediği ve geri çekildiği zamān keşf olup açılan maḥallerde nābit olur ḥattā o su feyeḍān edip evvelki aktığı yere yine aktıkta o ne-

bāt suyun içinde kalır ve mestūr olur. Ve o nebātın varaḳı aṭāṭīs varaḳına müşābih olur velākin bu nebtin varaḳı aṭāṭīs varaḳından aġlaẓ olur. *İbn Kütbī "aṭāṭīs" bedeline "nīl" ẕikr edip bu nebtin varaḳı nīl varaḳına müşābih olur lākin nīl varaḳından aġlaẓ olur dedi. Ẓāhir budur ki murādı "aṭāṭīs"i "nīl" ile tefsīr eylemektir.* Bu nebātın bir şibr ḳadar sāḳı olur ve sāḳın aᶜlā cānibi meşḳūḳ ve yarıḳ olur. Ve denilir ki bu nebātın çiçeğinin levni günde üç kerre müteġayyir olur, ṣabāḥ ile ebyaḍ olur ve nıṣf-ı nehārda levni firfīriyyete māil olur ve akşam ile aḥmer-i ḳānī olur yaᶜnī şedīdü'l-ḥumret kırmızı olur. Ve bu nebātın kökü ebyaḍ olur ve rāyiḥası ṭayyib olur ve lisāna konulup iẕāḳa olunsa lisānı tesḫīn eder.

Fi'ṭ-Ṭabᶜı: Ḥarārete māildir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bu devādan iki dıraḫmī miḳdārı şürb ile şürb olunsa baṭnda olan māiyyeti ishāl eder ve bevli idrār eder.

Fi's-Sümūmi: Bu nebāttan semmin ḍararını defᶜ için cemīᶜan bādzehrlerden muḳaddem ḍarūrī ittiḫāẕ olunur. *"Ḍarūre" o devādır ki ona ḥācet müştedde ola.*

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmi Dördüncüsü Ṭarenḥūmāstır: طرنحوماس

Ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda nūn bedeline ṭarefḫūmās - طرفحوماس yazılmıştır.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs dedi ki bu devāya nāsın baᶜḍısı edbār - ادبار tesmiye eylediler. Ve bu bir nebāttır ki bersiyāvşān yaᶜnī baldırıkara bittiği mevḍiᶜde biter ve ḳarṭīs - قرطيس dedikleri nebāta müşābih olur, yaprakları cidden uzun olur, o yapraklar iki cānibinden çıkar ve ince olur, mercimek nebtinin yaprağına müşābih olur, ince dallar üzerinde o yapraklar iki cānibden biri birlerine muḥāẕī olurlar ve onun dalları her ne miḳdār ince ve raḳīḳ olur ise lākin ṣalābetli ve muḥkem ve mücellā ve sevāda māil olur. Ve eṭıbbā zuᶜm eder ler ki berşiyāvşānın cemīᶜan efᶜāli ṭarenḥūmās nebātında mevcūd olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmi Beşincisi Ṭāṭīḳustur: طاطيقس

Fi'l-Māhiyyeti: Iṣṭafiṭun ḥakīm zuᶜm eder ki ṭāṭīḳus bir ḥayvāndır ki çekirge miḳdārındadır, zeytūn ağacında olur, ekṡer-i ezminede ṣayḥa eder ve ṣayḥası ṣarīr olur yaᶜnī ḳalem ṣadāsı ve kapı ḥareket ettikte işitilen ṣadā gibi olur ve o ḥayvāna ehl-i Şām zīr tesmiye ederler ve ehl-i Ṭaberistān en-

gūr-pāşin tesmiye ederler. *Ḳānūn*'da bu terkīb naḍḍācu'l-ʿineb[280] demekle tefsīr olunmuştur. Ve ehl-i Ḫorāsān o ḥayvāna cered - جرد tesmiye ederler. Ṭabʿ ile olan nüsḫada ceṡred - جثرد vāḳiʿ olmuştur.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Bu ḥayvān bir ṭābaḳ yaʿnī [182b] bir büyük tuğla üzerinde şeyy olunsa yaʿnī kebāb meṡāne ağrılarına nāfiʿ olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmi Altıncısı Ṭalāyiyūndur: طالاييون

Fi'l-Māhiyyeti: Bu nebāta eṭıbbā ābzūnu'l-berr tesmiye ederler, keẕālik ricle-i beriyye dahi tesmiye ederler. Bu nebātın sāḳı ve yaprağı semiz ot sāḳı ve yaprağına benzer ve yapraklarından her bir yaprağından ḳuḍbān ve filizler çıkar, her birisi altı veyāḫūd yedi ṣıġār şuʿbe olur ve o şuʿbeler yaprağına varınca ḳadar ruṭūbet ile doludur ḥattā oğulsa ruṭūbeti ẓāhire olur ve onun çiçeği ebyaḍ olur ve kürūm yaʿnī üzüm teğeği aralarında biter.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Ṭabīʿatı bārid ve raṭbdır, yaprağı ile baraṣ üzere ḍımād olunup altı sāʿat ḳadar üzerinde mekṡ olunsa ʿilāc-ı ṣāliḥ olur ve vācib olur ki bu ḍımāddan sonra arpa unu istiʿmāl oluna. Ve kaçan yaprağı daḳḳ olup yaʿnī döğülüp o döğülmüş yaprak ile güneşte behaḳ üzere laṭḫa olunsa ve kuruyunca ḳadar behaḳ üzere o laṭḫa terk olunup kuruduktan sonra silinse cidden behaḳı giderir ve sağaltır.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmi Yedincisi Ṭarṭāḳīyādır: طرطاقيا

Ṭabʿ ile olan nüsḫalarda tā bedeline ḳāf ile ṭarḳāḳīyā - طرقاقيا yazılmıştır.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki ṭartāḳīyā müşevvek biraz aġṣāndır ki onun aṣlı ve dibi ʿarīḍ ve ḫuşūnetli olur ve o şevk keṡīrā demekle maʿrūf olan ṣamġın şevki olur. Bir mehraḍ üzere birkaç ḳavī ve ḳaṣīr dallar biter, çok yaprakları olur ve o yapraklar ince olup aralarında gizli ve ḫafī dikenler olur ve o dikenler ebyaḍ ve ṣulb ve ḳāimler olur yaʿnī fevḳ cānibine istiḳāmet üzere sālik olur. Kaçan o aṣl ḳaṭʿ veyā ḫadş olunup çizilse o mevḍiʿden bir ruṭūbet ẓāhir olur ki o ruṭūbet keṡīrā dedikleri ṣamġdır. *İntehā. kelāmu ṣāḥibi Ḳānūn naḳlen ʿan Dīsḳūrīdūs.*

Bu ʿabd-i mütercim der ki bu kelāmın tavḍīḥi budur ki bir nevʿ dikenli ağaç vardır ki onun baʿḍısı tedevvuḥ eder yaʿnī büyük ağaç olur

280 Ṭabʿ ile olan nüsḫalarda ṣāḥḥu'l-ʿineb - صاح العنب vāḳiʿ olmuştur.

ve o ağaca ḳatād tesmiye olunur. Dikenleri ziyāde ṣulb ve ḥiddetli olduğundan bir müşkil işe onunla ḍarb-ı mes̱el olunur, أَصْعَبُ مِنْ خَرْطِ الْقَتَادِ *denir. Pes Dīsḳūrīdūs'un ẕikr eylediği aġṣān-ı ḳışārın aṣlı o şecere-i ḳatādın sāḳında olur. Ve mehraḍ -* مهرض *, herḍ -* هرض *den ism-i mekāndır. "Herḍ"in maᶜnāsı Ḳāmūs'ta yazıldığı üzere ḥaṣaftır ki insānın bedeninde şiddet-i ḥarāretten fiska fiska ẓuhūr eder. Ve ḳatād ağacının sāḳında dahi biraz uṣūl-i ᶜarīḍ ü metīn olup aṣl üzere aġṣān-ı meẕkūre biter ve o aṣl ḳa[ṭ]ᶜ olunsa sāḳtan kes̱īrā ṣamġı akar. Ve bu taḳrīrden ẓāhir olur ki ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda* وينبت فوق مهرض *bedeline* وينبت فوق الارض *vāḳiᶜ olduğu ve keẕālik* اصله عريض *bedeline* هو اصل عريض *vāḳiᶜ olduğu ṭābiᶜin inḥirāf-ı ṭabᶜı ḥasebiyledir, zīrā ṭartāḳīyā o aṣlın ismi değildir belki aġṣānının ismidir.*

Fī-Aᶜḍāi'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Ṭartāḳīyā bal ile maᶜcūn kılınıp taḥte'l-lisāna o maᶜcūn vaḍᶜ olunsa öküsürğe ve ḫuşūnet-i ṣadra nāfiᶜ olur o şarṭ ile ki kaçan o maᶜcūn taḥt-ı lisānında eriyip eriyenleri boğazına sühūlet ile sāyiġ olup aktıktan sonra ardınca bir dıraḫmī şarāb-ı ḥulv şürb eyleye. *Bu maḳāmda bir dıraḫmī ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda on sekiz ḳīrāṭ ile tefsīr olunmuştur.*

Fī-Aᶜḍāi'n-Nefḍi: Ve yine bu ṭartāḳīyā ṣamġı ile yaᶜnī kes̱īrā ile muḥraḳ ve maġsūl geyik boynuzu karıştırılıp veyāḫūd şebb-i Yemānīden bir şeyʾ-i ḳalīl ḫalṭ olunup istiᶜmāl olunsa böbrek ağrılarına ve ḥurḳat-i mes̱āneye nāfiᶜ olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmi Sekizincisi Ṭarḳārīdūstur: طرقريدس

Ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda ṭarfūndus - طرفوندس *vāḳiᶜ olmuştur.*

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs dedi ki bu devā bir ᶜuşbe ve ottur ki ḳuḍbānı ve dalları çoktur ve o dallar ᶜaṣāya yaᶜnī ᶜaṣa'r-rāᶜī dedikleri nebātın dallarına benzer ve nebātı kemāderyūs nebātına benzer ve yaprağı incedir, noḫūd nebtinin yaprağına benzer ve bilād-ı ḳilīḳiyye'de çok biter. *"Ḳilīḳiyye" o beldelerdir ki cebel gibi iki mürtefiᶜ olan maḥallerin arasında olan vādīlerinde ve ṣaḥrālarında olur.* Ve bu devā devā-i ḳavīdir, ṭariyyen yaᶜnī tāze iken içilir ise sirke ve su ile içilir velākin kurusunun ṭabīḫi içilir.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Ṭarḳarīdūs ṭabḫ olunup maṭbūḫu içilir ise ṭıḥāl veremlerini şedīden ve ziyāde taḥlīl eder, keẕālik maṭḥūl olan kimseye o devā incir ve sirke ile ḍımād olunsa menfaʿat-i ẓāhire ile nefʿi olur.

Fi's-Sümūmi: Bu devā yalnız sirke ile nehş-i hevāmma nāfiʿ olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmi Dokuzuncusu Ṭayfāḳūfāvundur: طيفاقوفاون

Ṭabʿ ile olan nüsḫalarda ṭayḳāḳūvāvun - طيقاقوواون resminde vāḳiʿ olmuştur.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīsḳūrīdūs der ki bu nebātın varaḳları bostānī olan ʿinebü's-s̱aʿleb varaḳına müşābih olur ve dalları kes̱īr olur ve çiçekleri esved ve ṣaġīr ve kes̱īr olur ve toḫumu cāverse yaʿnī darıya müşābih olur, ḫarnūb-ı Şāmīye müşābih ve müşākil bir ġılāf içinde ḥāṣıl olur, o nebāt üç veyāḫūd dört kök üzere nābit olur yaʿnī kökü üç ve dört çatal olup o çatalların eks̱erinde o nebāt nābit olur. Ve o nebāttan bir menn yaʿnī bir batman aḫẕ olunup altı ḳūṭūlī şarāb-ı ḥulv içinde bir gün ve bir gece nuḳūʿ olunduktan sonra nuḳūʿu şürb olunsa raḥimi tenḳıye eder ve nuṭfeyi raḥim ziyāde kapar ve ḳabūl eder. Ve bu devā ḥasvın yaʿnī bulamacın içine katılıp şürb olunsa eṭıbbā ḳavli üzere hatunların sütünü idrār eder.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Otuzuncusu Ṭaraʿyūndur: طرعيون

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā bir ottur ki İfrīḳiyye memleketinde biter. *Ṭabʿ ile olan nüsḫalarda ينبت بقريطي vāḳiʿ olmuştur. Ẓāhir budur ki قريطي o memlekette bir maḥallin ismidir.* Ve nebātın yaprağı ve dalları ve mīvesi vardır ve yaprağı ve dalları aḥsūs - احسوس nām nebātın yaprağına ve dallarına benzer lākin bu ḳuḍbānlar aḥsūs ḳuḍbānından ṣaġīrdir. *Ṭabʿ olan nüsḫalarda aḥsūs - احسوس bedeline aḥyūs - احيوس vāḳiʿ olmuştur, ikisi dahi İbn Kütbī müfredātında meẕkūr değildir belki onda meẕkūr olan aḥyūn - احيون sīn-i āḫir bedeline nūn vāḳiʿ olmuştur.* Ve bu ṭaraʿyūn nebātının ṣamġ-ı ʿArabīye müşābih ṣamġı olur. Ve bu nebtin yaprağının ve mīvesinin ve s̱emeresinin ḳuvve-i ceẕẕābesi vardır, mübālaġa ile ceẕb eder. Ve bu nebātın bir nevʿ-i āḫeri dahi vardır ki onun yaprağı suḳūlūḳandriyūn yaprağına müşābih olur ve kökü yaban turpuna benzer.

Fi'l-Efᶜāli ve'l-Ḫavāṣṣı: Dīsḳūrīdūs der ki yaban keçisini ṣayyādlar ok ile ururlar ve o keçi firār edip bu nebāt arasında yayılmakla oku o nebāt cez̠b eder ve keçiden ok düşer, etinin içinde süllāsı ve şevki olan kimseler şarāb ile bu devādan ḍımād ittiḫāẕ eylese şevk ve süllāyı ve sāir laḥma duḫūl eden nesneleri cez̠b ve iḫrāc eder.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bu devā şürb olunsa taḳṭīr-i bevli sağaltır ve mes̠ānede olan ḥaṣātı teftīt eder ve ṭams̠ı idrār eder eger o devādan bir dıraḫmī yaᶜnī bir mis̠ḳāl şürb olunur ise. Ammā ṣınf-ı āḫerden yaᶜnī ṭaraᶜyūnun varaḳta suḳūlūḳandriyūna müşābih olanlarından gerek maṭbūḫ ve gerek ġayr-i maṭbūḫ olsun ekl olunsa eṭıbbānın ḳavli üzere bağarsıkta olan ḳurḥalardan nefᶜi olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Otuz Birincisi Ṭarāᶜūndur: طراعون

Ve baᶜḍı nās ona seḳūrifiyūn - سقورفيون tesmiye ederler. Dīsḳūrīdūs dedi ki ṭarāᶜūn vech-i arḍ üzere nābit bir nevᶜ nebāttır ki ṭūlü bir şibr olur ve ḳalīlen şibrden büyük dahi olur ve eks̠er-i ḥālde sevāḥil-i baḥrda biter ve onun yaprağı olmaz ve dallarında ḥabbetü'l-ḫaḍrā miḳdārında kırmızı ve küçük ᶜineb gibi ḥabbeler olur ki o ḥabbelerin uçları [183a] ḥiddetli ve keskin ve sayısı çok olur ve o ḥabbeler ḳābıḍdır ve nāsın baᶜḍıları o ḥabbeleri döğüp ondan aḳrāṣ yaparlar ve vaḳt-i ḥācet için o ḳurṣları ḫazīnede ḥıfẓ ederler.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Ẕikr olunan ḥabbelerden on ḥabbe şarāb ile şürb olunsa müzmin olan ishāllerden nāfiᶜ olur ve müzmin ve raḥimden olan seyelān-ı ruṭūbetten dahi nāfiᶜ olur Dīsḳūrīdūs'un zuᶜmu üzere.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Otuz İkincisi Ṭarfūlustur: طرفولس

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā aḳṭāᶜ-ı laṭīfedir, ṭıḥālin cüsᵓeti için saḳy olunup menfaᶜat-i ẓāhiresi olur, ḥaḳīḳat-i ḥāli Allāhu taᶜālā aᶜlem.

Faṣl-ı ʿĀşir Yā Ḥarfinde Kelām-ı Müşebbaʿdır Biz Bu Bābda Beş Devā Ẕikr Eyleriz

Yāī Olan Edviyelerin Evvelkisi Yebrūḥtur: يبروح

Taḥtānī iki noḳṭalı yānın bir noḳṭalı bā üzerine taḳdīmi ile ve ʿaks üzere "beyrūḥ" dahi derler. Ve yebrūḥ lüġat-ı Süryānī üzere "teʿūẕuhu'r-rūḥu" maʿnāsınadır. Sedīdī, Temīmī'ye ʿazv edip der ki yebārīḥ yedi yebrūḥtur. Cümlesinin efḍali yebrūḥ-ı ṣanemīdir, tāze ve ṭarī iken gece lemeʿān eder ve sirāc gibi ḥavālīsini tenvīr eder, onun için ona sirāc-ı ḳuṭrub dahi tesmiye olunur. Ve bu şecerenin kökü ve aṣlı bir ṣanem-i ḳāim gibidir ki onun elleri ve ayakları insān gibi sāir ʿuḍvları olur ve bu nebātın maḥall-i ṭulūʿu ve ẓuhūru o ṣanemin başının vasaṭından ve ortasından olur ve yaprağı ʿulleyḳ yaprağı gibi olur ve mīvesi kırmızı olur ve rāyiḥası ṭayyibe olur ve menbiti cibālde ve ağaçlık olan yerlerde olur. Ve bir ḳavm zuʿm ederler ki onun ḳalʿı ziyāde istiṣʿāb olunur, zīrā onun ḳalʿı vaḳti o vaḳttir ki onda Mirrīḫ mesʿūd ola ve seyrinde müstaḳīm ola ve büyūtunun birinde ola, hangi beyti olursa olsun. Hürmüs der ki bana maḥbūb olan budur ki Mirrīḫ beyt-i aʿlāsında iken ḳalʿ oluna, beyt-i aʿlāsı Ḥamel'dir veyāḫūd vaḳt-i ḳalʿında Mirrīḫ beyt-i şarḳta ola, beyt-i şarḳı Cedy'dir ve o beytin yirmi dördüncü derecesinde ola veyāḫūd müs̱elles̱ātının birinde ola veyāḫūd ḥudūdundan bir ḥadde ola ki o ḥadde Mirrīḫ'in fiʿli ḳavī ola. Ve yebrūḥu ḳalʿa ṭālib olanlar ḥaẕer eylesinler Mirrīḫ'in sāḳıṭ olduğu zamānda ḳalʿ etmekten veyāḫūd Mirrīḫ rāciʿ iken veyāḫūd müteḥayyir iken ve muḥteriḳ iken ḳalʿ eylemekten. Ve lāyıḳ olur ki yebrūḥu ḳalʿda emr-i Ḳamer'e dahi riʿāyet oluna, Ḳamer Mirrīḫ'a muḳārin iken veyāḫūd Ḳamer Mirrīḫ'in olduğu burcda iken ḳalʿ eyleye. Ve baʿḍılar dediler ki yebrūḥu ḳalʿ ancak ḥīle ile olur, o ḥīle budur: Yebrūḥun eṭrāfı kazılıp ḥafr olunur, kökünden mā-ʿadā cirminin toprağı iḫrāc olunur ve iki gün aç ve cāyiʿ terk olunmuş bir kelbin boğazına o yebrūḥ bağlanır ve mekān-ı baʿīde gidilir ve uzaktan kelbe ġıdā gösterilip ṣayḥa olunur, kaçan ṣāḥibi cānibine kelb ves̱be edip ʿadv eyledikte yebrūḥ münḳaliʿ olur ve kelb dahi meyyiten sāḳıṭ olur. Sedīdī der ki bu vechle yebrūḥun ḳalʿı s̱ābit ve müteḥaḳḳaḳ değildir belki bu ḥīlesiz bilā-ḫavf bi-ʿināyetillāhi taʿālā ḳalʿı mümkindir.

Fi'l-Māhiyyeti: Yebrūḥ luffāḥ dedikleri mīveden berrī ve yabanī olanların nebātının köküdür ki o köke yebrūḥ-ı ṣanemī derler. *İbn Kütbī bu yebrūḥu tefsīr edip der ki bu aṣl iki insān ṣūretindedir ki biri birleriyle kocuşmuşlar ve muʿānaḳa eylemişlerdir. İntehā.* Ve yebrūḥ-ı ṣanemī aṣlın ismidir. Keẕālik kökü insān ṣūretinde olan her nebātın aṣlına yebrūḥ derler. "Yebrūḥ"un maʿnāsı ḫilḳatinde ṣanem ola. Ṣanemden murād insān ṣūreti ve tims̱ālidir. Ve el-ān müstaʿmel olan yebrūḥ o ṣūret üzere olmamakla yebrūḥ olmamak vehmini izāle edip ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki yebrūḥun maʿnāsı her ne ḳadar insānın tims̱āli ve ṣūreti demek olur ise o maʿnāya olan yebrūḥ ismi baʿḍı nebāta ve uṣūle ıṭlāḳ olunur ki onda o ṣūret mevcūd olmaz, pes yebrūḥ-ı ṣanemīde ṣūret-i insān mevcūd olmak üzere maʿrūftur ve bāḳīlerinde o ṣūrette olmayanlar dahi vardır ve o maʿnā mevcūd olmaması yebrūḥ tesmiyesine ḳadḥ vermez. Ve ḥālā mevcūd olan yebrūḥ bir nevʿ ağaçtır ki ġubār levninde olur, tefettüte ve ufaklanmağa müstaʿiddir ve büyüklüğü ḳusṭ-ı kebīr ḳadar olur. Ve yine Dīsḳūrīdūs der ki yebrūḥa baʿḍı nās enṭames - انطمس tesmiye ederler ve baʿḍılar dahi mūḳūlūn - موقولون tesmiye ederler ve baʿḍılar dahi verḳıyā - ورقيا tesmiye ederler ve maʿnāsı "bu nebātın aṣlı muḥabbeti taḥrīk eder" demektir ve bu maʿnā yebrūḥta mevcūddur.[281] Ve yebrūḥ iki ḳısmdır, evvelki ḳısmı üns̱ā demekle maʿrūftur ve levni olduğu ḳadar sevāda māil olur ve ona ḫassī derler, ḫass yaʿnī marul yaprağına benzediği için lākin ḫass yaprağından üns̱ānın yaprağı ince ve daḳīḳ olur ve zühūmeti vardır, rāyiḥası s̱aḳīl olur ve yer yüzüne nebti münbasıṭ olur ve yaprağının yanında mīvesi olur ve tuffāḥa benzer veyāḫūd tuffāḥtan ṣağīr olur, mīvenin rāyiḥası ṭayyibe olur ve o mīvede armūd çekirdeği gibi çekirdek olur ve o mīvenin ʿiẓamına ṣāliḥ olacak ḳadar uṣūlü olur ve onun ikisi veyāḫūd üçü bir aṣlda olup biri birine muttaṣıl olur ve o mīvenin taşrası esved ve içi ebyaḍ olur ve üzerinde kalın kabuğu olur ve sāḳı dahi olur. Ve yebrūḥun ṣınf-ı s̱ānīsi luffāḥın erkeği demekle maʿrūftur ve baʿḍı nās ona mūriyūn - موريون tesmiye ederler, ebyaḍ ve emles olur ve kebīr ve enli olur, varaḳı sılḳ varaḳına yaʿnī pazı yaprağına benzer ve mīvesi üns̱ā yebrūḥ mīvesinin ḍıʿfı ve iki katı olur ve levni zaʿferān levni üzere olur, rāyiḥası ṭay-

281 وزعم هرمس انها شجرة سليمان بن داود عليهما الصلاة والسلام كان نها شئ تحت فص خاتمه وبهذه الشجرة كان يدبر ذو القرنين الملك Sedīdī.

yib olur lākin s̱iḳali olur, çobanlar onu yerler ve onlarda sübāt ḥādis̱ olur, müsbittir ve erkeğin dahi üns̱ā aṣlına benzer aṣlı olur yaʿnī ṣūrette ona benzer lākin erkeğin aṣlı ḳalīlen üns̱ā aṣlından ṭavīl olur ve erkeğin sāḳı olmaz. Bu ṣınf-ı s̱ānīnin kabuğundan ṭarī iken ʿuṣāre istiḫrāc olunur ve istiḫrācı bu vechle olur: Erkek yebrūḥun kabuğu tamāmem saḥḳ olunur baʿdehu bir s̱aḳīl nesne taḥtına vaḍʿ olunur ve akan ʿuṣāresi şemste münʿaḳid olunca ḳadar veyāḫūd koyu olunca ḳadar terk olunur baʿdehu bir saksı içinde ḥıfẓ olunur. Kez̠ālik yebrūḥun yaprağından dahi ʿuṣāre istiḫrāc olunur kabuğundan istiḫrāc olunduğu gibi lākin yaprağının ʿuṣāresinin ḳuvveti ḍaʿīfe olur. Ve baʿḍı kerre yebrūḥun kökünün kabuğu aḫẕ olunup bir ḫayṭa dizilir ve bir maḥalle asılıp taʿlīḳ olunur ve kuruduktan sonra bir inā˒ içinde ḥıfẓ olunup vaḳt-i ḥācette istiʿmāl olunur. Ve nāsın baʿḍısı kökün kendisini aḫẕ ederler ve s̱ülüs̱ānı gidip s̱ülüs̱ü bāḳī kalınca ḳadar şarāb ile ṭabḫ ederler ve sonra taṣfiye edip bir inā˒ içinde ḥıfẓ ederler. Ve baʿḍı kerre dahi yebrūḥun demʿası istiḫrāc olunur yebrūḥun kökü taḳvīr olunmakla yaʿnī kökün müteʿaddid maḥallerinden değirmi dirhemler gibi oyulup çukurlar iḥdās̱ olunur ve o çukurlarda demʿası yaʿnī ruṭūbeti cemʿ olunur ve o çukurlardan demʿalar aḫẕ olunup ḥıfẓ olunur lākin ʿuṣāresi demʿadan ḳaviyye olur ve yebrūḥ kökünün her maḥallinde demʿa olmaz ve hem maḥallinde demʿa olmadığına tecribe şehādet eder. Ve baʿḍı nās zuʿm eder ki luffāḥtan bir cins-i [183b] āḫer vardır ki gölge yerlerde nābit olur, onun varaḳı luffāḥ-ı ebyaḍ yaʿnī yebrūḥ yaprağına benzer lākin luffāḥ-ı ebyaḍ yaprağından küçük olur ve o varaḳın ṭūlü bir şibr olur ve levni beyāḍ olur ve kökünün ḥavālīsinde olur ve kökü mülāyim ve ebyaḍ olur ve kökünün uzunluğu bir şibrden ḳalīlen ziyāde olur ve baş parmak kalınlığında olur.

Fi'ṭ-Ṭabʿı: Yebrūḥ derece-i s̱ālis̱ede bārid ve derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar yābistir ve ḥarāret-i ḳalīlesi dahi vardır baʿḍı eṭibbānın ẓannı üzere. Ve yebrūḥun kökü muḳavvīdir ve müceffiftir ve kökün kabuğu ḍaʿīftir. Ve yaprağının tāze ve kurusu istiʿmāl olunur ve ikisinin dahi menfaʿati olur. Ve luffāḥın kendi yaʿnī yebrūḥ mīvesinde ruṭūbet olur.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Yebrūḥ muḫaddirdir. Ve yebrūḥun demʿası ve ʿuṣāresi olur ve ʿuṣāre demʿadan aḳvā olur. Ve bir kimsenin ʿuḍvu ḳaṭʿ olunmak murād olunsa yebrūḥtan üç üs̱ūlūs yaʿnī dokuz ḳīrāṭ şarāb ile saḳy olunur

ve o kimse mesbūt olur ve sonra ᶜuḍvu ḳaṭᶜ olunur, ḥissi muᶜaṭṭal olmakla ḳaṭᶜ ağrısını ḥiss eylemez. Ve baᶜḍılar dediler ki yebrūḥun kökü ile fīl dişi altı sāᶜat miḳdārı ṭabḫ olunsa fīlin dişi ve sāir kemiği yumuşar ve sühūlet ile murād olunan şekl üzere kılınmak mümkin olur.

Fi'z-Zīneti: Yaprağı ile bereş oğulur ve bilā-leẕᶜ ü taḳrīḥ bereşi giderir ḫuṣūṣan o yaprağın bulunduğu yerde tāzesi istiᶜmāl olunsa bereşi ziyāde izāle eder. Ve luffāḥın lebeni nemeşi ve kelefi bilā-leẕᶜ ve bilā-ḳurḥa[282] ḳalᶜ eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büs̱ūri: Katı şişlere ve dübeylāt ve ḫanāzīr üzere istiᶜmāl olunur, menfaᶜati görülür. Ve yebrūḥun kökü nāᶜimen daḳḳ olunup ḫall ile ḥumreye vaḍᶜ olunsa sağaltır ve bes̱releri dahi izāle eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Yebrūḥun kökü sevīḳ ile vecaᶜ-ı mefāṣıla ḍımād olunur ve baᶜḍı kerre dahi dāü'l-fīl için saḳy olunur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Sübāt iḥdās̱ eder ve uyku getirir ve şarāba katılsa şedīden sekri olur. Maḳᶜadede iḥtimāl olunması ve keẕālik şemm olunması sübāt iḥdās̱ eder lākin bu müsbit olan sāḳı olmayıp yaprağı ebyaḍ olanlardır ki ona erkek ıṭlāḳ olunur. Ve luffāḥın tenāvülünü ve şemmini iks̱ār etmek sekteyi īrās̱ eder ḫuṣūṣan ebyaḍu'l-varaḳ olan yebrūḥun luffāḥı sekteyi ziyāde īcāb eder.Ve baᶜḍı kerre yebrūḥdan şarāb ittiḫāẕ olunup onunla seher maraḍı defᶜ olur ve o şarābın ṣanᶜatı budur: Yebrūḥ kökünün kabuğundan üç menn aḫẕ olunup on menn şarāb-ı ḥulv içine konulup ondan üçer ḳuvānūs şürb olunup ve baᶜḍı kerre ḳuşūru şarāb içinde ṭabḫ olunup şarāb o ḳuşūrun ḳuvvetini aḫẕ eder ve isbāt ve ināme için o muḳavvī şarāb istiᶜmāl olunur lākin sübāt ḳaṣd olunur ise o şarābdan şürb olunan kes̱īrü'l-miḳdār olup uyku ḳaṣd olunur ise ḳalīlü'l-miḳdār şürb olunur. Ve bir ḳavm yebrūḥtan mesbūt olan kimseyi ziyāde sovuk su içinde oturturlar ve o şedīdü'l-berd su içinde ifāḳat bulunca ḳadar meks̱ ettirirler. *Ḳānūn* ṣāḥibi der ki ben ẓann ederim ki sovuk su mesāmmātı teks̱īf eder ve ḥarāret-i ġarīziyyeyi bāṭında cemᶜ eder ve ḥarāretin ictimāᶜı ile ifāḳat ḥāṣıl olur ve eṭıbbā onun için o mis̱lli suya iclās ederler. Ve yebrūḥ ḥissi belīd eder, ḥavāss efᶜālini lāyıḳ üzere işlemez. Ve keyy olunmak veyāḫūd ḫıtān veyāḫūd bir

---

282 [Yazmada "ḳurḥa" olmakla beraber gerek bağlam gerekse Ragıp Paşa ve Arapça nüshalara göre "ḥurḳa"]

ʿuḍv baṭṭ olunmak iḳtiḍā eylese o kimseye evvelā yebrūḥ saḳy olunup baʿ-dehu o efʿāl işlenir ve o kimse vecaʿları anlamaz ve müteʾeẕẕī dahi olmaz ḫader ve sübāt ʿārıḍ olmak ḥasebiyle. Ve yebrūḥun ṣınf-ı s̱ālis̱i aṣlından bir mis̱ḳāl miḳdārı bir kimse şürb eylese veyāḫūd sevīḳ ile ḫalṭṭ edip ekl eylese veyāḫūd ḫubz ile ekl eylese veyāḫūd baʿḍı ṭabīḫ ile şürb eylese ʿaḳlı muḫ-teliṭ olur, sāʿatince sübāt ʿārıḍ olur ve üç dört sāʿat miḳdārı sübātı temādī eder, bir nesneyi ʿaḳl ve iḥsās eylemez. Ve baʿḍı kerre nārsız aṣl-ı yebrūḥun ḳuşūrundan şarāb ittiḫāẕ olunur ve o şarābın ṣanʿatı budur ki üç batman o kuşrūdan aḫẕ olunup ve üzerine mikyāl şarāb ṣabb olunur ve ondan üç ḳuvānūs şarāb saḳy olunur o kimselere ki ʿuḍvu ḳaṭʿ olunmak murād oluna. Ve bu şarābın rāyiḥasını istinşāḳ edenlere dahi sübāt ʿārıḍ olur ve ʿuṣāreden dahi sübāt ʿārıḍ olur.

Fī-Aʿḍāı'l-ʿAynı: Yebrūḥun demʿası edviye-i ʿayna idḫāl olunsa ʿaynın ifrāṭ üzere olan ağrılarını defʿ eder ve varaḳı dahi o mis̱lli ağrısı olan göze ḍımād olunur.

Fī-Aʿḍāı'l-Ġıdāı: Yebrūḥun demʿasından bir ūḳıyye aḫẕ olunup mā-ı ḳarāṭın [yaʿnī] bal suyu ki yağmur suyu ile ittiḫāẕ oluna, o mürekkeb su ile istiʿmāl olunur; mirreyi ve balġamı ḫarbaḳ gibi kusturur, eger bir vuḳıyye-den ziyāde olursa ḳatl eder.

Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi: Nıṣf üs̱ūlūs demʿası iḥtimāl olunsa idrār eder ve cenī-ni iḫrāc eder. Ve luffāḥın bezri şürb olunsa raḥimi tenḳıye eder. Āteş ya-pışmadık kibrīt ile luffāḥın bezrini iḥtimāl eden hatunların menşeʾi raḥim olan nezflerini ḳaṭʿ eder. Luffāḥın lebeni balġamı ve mirreyi ishāl eder. Ve ṣabī ṭıfl ġalaṭ ḥasebiyle luffāḥı ekl eylese o ṣabīye ḳayʾ ve ishāl ʿārıḍ olur ve baʿḍı kerre dahi ṣabīyi ihlāk eder.

Fi's-Sümūmi: Yebrūḥ bal ile ve zeyt ile lüsūʿ üzere vaḍʿ olunur. Dīsḳū-rīdūs der ki yebrūḥ ve ḫuṣūṣan o ṣınf ki yaprağı ebyaḍ olana benzeyip ṣaġī-rü'l-varaḳ ola, ʿinebü's̱-s̱aʿleb aṣnāfından ḳattāl olan ṣınfın bādzehri olur. Ve yebrūḥun ḳattāli tenāvül olunsa ḳatl eylemezden muḳaddem şāribinden bu ʿavārıḍlar ḥādis̱ olur: Raḥiminde iḥtināḳ ve ḥumret-i vecne ve cuḥūẓ-ı ʿayn ve intifāḫ-ı ʿayn ḥādis̱ olur sekrānda olduğu gibi ve onun ʿilācı semn ve ʿasel olur ve ḳayʿ ona nāfiʿ olur.

Yāiyye Olan Edviyenin İkincisi Yentūndur: ينتون

<u>*Fi'l-Māhiyyeti:*</u> Sezāb-ı cebelīnin ṣamġıdır ki ona s̱āfsiyā derler.[283]

Yāiyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Yenbūttur: ينبوت

<u>*Fi'l-Māhiyyeti:*</u> Yenbūt ḫarnūb-ı Nebaṭīdir, faṣlu'l-ḫāda ḫarnūb resminde aḥvālini ve efʿālini beyān eyleriz.[284]

<u>*Fi'ṭ-Ṭabʿı:*</u> Mürekkebü'l-ḳuvādır, ḳalīlen ḥarr ve berdi vardır yaʿnī ʿalā-ḍaʿfın mürekkebü'l-ḳuvādır ve derece-i s̱āniyede yābistir.

<u>*Fi'l-Ḫavāṣṣı:*</u> Ḳuvve-i muḳayyiʾesi vardır, bilā-lez̠ʿ kusturur.

<u>*Fī-Aʿḍāı'n-Nefḍi:*</u> Ḫilfeyi menʿ eder.

<u>*Fi's-Sümūmi:*</u> Yenbūtun ṭabīḫi berāġīs̱i ḳatl eder.

Yāiyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Yāsemīndir: ياسمين

Yāsemīnin māhiyyeti maʿrūfedir. İbn Kütbī şerḥ edip der ki yāsemīn maʿrūf çiçektir ve ağacı ṭalḥ gibi ʿaẓīm olur ve ās ağacı gibi yeşil olur, emlestir ve yaprakları mülāyimdir ve pişkindir ve iki ṣınfır: Bir ṣınfının çiçeği ebyaḍ ve ağacı ḍaʿīf olur ve ona zanbaḳ tesmiye olunur, Baġdād'da bulunmaz ve Baṣra'da çok olur. Ve āḫer ṣınfı aṣfer yaʿnī sarı olur ve ebyaḍı aṣferden kokulu ve ḥiddetli olur ve ḥarāreti dahi sarı yāsemīnden eks̱er olur. İntehā.

<u>*Fi'ṭ-Ṭabʿı:*</u> Ebyaḍı sarısından süḫūnetlidir. Ve bir nevʿi dahi vardır ki onun çiçeği urcuvānīdir, sarısı urcuvānīden ıssı olur.[285] Ve cemīʿan yāsemīnin aṣnāfı eṭıbbā ḳavli üzere derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir.

<u>*Fi'l-Ḫavāṣṣı:*</u> Mülaṭṭıftır ve dühnünün pīrlere nefʿi vardır.

<u>*Fi'z-Zīneti:*</u> Yüzünde kelefi olan kimse yāsemīnin gerek yaşını ve gerek kurusunu döğüp onunla ḥammāmda yüzünü yaykasa o kelefi giderir. Ve yāsemīn çok koklansa benzi sarartır.

---

283 "Yentūn" s̱āfsiyā dedikleri ṣamġdır ki sez̠āb-ı cebelīden çıkar.

284 "Yenbūt" Nebaṭī olan keçi boynuzu ki ona ḫarnūb-ı Nebaṭī dahi derler.

285 "Urcuvān" "erġuvān"ın muʿarrebdir. Bu ṣınf İbn Kütbī müfredātında mez̠kūr değildir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāṣılı: Sinirlerde ve pīrlerde olan sovuk maraḍlara yāsemīn yağı nāfiᶜdir.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reˀsi: Yāsemīn kokusu baş ağrıtır ve maᶜa-hāẕā lüzūcetli balġamı ḥasebiyle başı ağrıyan kimse yāsemīni koklasa ağrısını taḥlīl edip giderir. Ve dühn-i yāsemīnin ḫāliṣini şemm eden kimsenin o rāyiḥa sāᶜatince burnunu kanatır.

Yāiyye Olan Edviyenin Beşincisi Yetūᶜdur: يتوع

Fi'l-Māhiyyeti: [184a] Yetūᶜ o nebāta derler ki onda ḥiddetli ve muḳaṭṭıᶜ ve muḥraḳ süt gibi ruṭūbet ola. Ve yetūᶜāttan yedi ᶜaded yetūᶜ meşhūr ve müstaᶜmeldir:

Evvelkisi "ᶜuşer"dir *ᶜaynın ḍammı ve şīnin fetḥi ile, "ᶜuşere"nin cemᶜidir. Bir nevᶜ dikenli ağacın ismidir, çöllerde biter ve ṭulūldan sükker-i ᶜuşer dedikleri ṭall onun üzerine yağar. Ve bir yaprağı veyāḫūd dalı ḳaṭᶜ olunsa sütü akar ḥattā bir ağaçtan bir rıṭl süt akar. Cirmi ziyāde mülāyimdir, ᶜArab onun yaprağı ve dalları ile yastıklarını doldururlar ve āteşi dahi ziyādedir, nārlarını onunla yakarlar, çıra yerine onu istiᶜmāl ederler. Efᶜāl ve ḫavāṣṣı bābında ẕikr olunur.*

Ve yedi yetūᶜun ikincisi şübrümdür. *İşbu şübrüm sütlüğen envāᶜından-dır, bir ẕirāᶜ miḳdārı yukarı çıkar, boğumları olur, küçürek yaprağı olur, çam yaprağına veyāḫūd ṭarḫūn yaprağına benzer, firfīrī çiçeği olur, mercimek gibi incerek ve sarıca toḫumu olur ve baᶜḍı kütübde küçürek noḫūd ḳadar mīvesi olur diye yazarlar ve yoğun kökü olur, kökünün içi ve eṭrāfının kesilecek maḥalli peynir gibi leben ile dolu olur, bostānlarda ve sāir maᶜmūr yerlerde biter; Diyār-ı Bekr'den meclūb olan ceyyid olur, Fürs diyārından meclūb olan redī olur. Ve kökü mīvesinden ḳavī olur ve mīvesi yaprağından ḳavī olur. Ve leben-i şübrüm istiḫrācının ṭarīḳi maḥallinde meẕkūrdur.*

Ve yedi yetūᶜun üçüncüsü lāğıyedir. *Ve lāğıye bir nevᶜ küçürek ağaçtır, yaprağı değirmidir, çiçeği sarıdır, rāyiḥası ṭayyib olur, kerīh değildir, cemīᶜan yetūᶜātın eslemi ve aṣlaḥı olur. İçinde balıkları olan bir göle lāğıyeden bir miḳdār bırakılsa balıkları suyun üzerine çıkarlar ve sāir yetūᶜātta dahi bu ḫāṣṣa olur. Ve lāğıyenin çiçeğinden raᶜy eden bal arısı balını ishāl*

ṭarīḳi ile verir ve o balda acılık olur. Fī-zamāninā ṭabībler lāġıyeyi istiʿmāl eylemezler, eger istiʿmāle ḥācet olursa vācib olur ki arpa unu ile ve keṡīrā ile istiʿmāl oluna ve bir dirhem üzere ziyāde olunmaya.

Ve yedi yetūᶜun dördüncüsü ᶜarṭanīṡādır. *Buḫūr-ı meryem aṣnāfından bir ṣınfa derler. Ve baʿḍılar ona ḳalʿiyy ıṭlāḳ ederler, ṣūf ve sāir ṡiyāb onunla ġasl olunduğu ḥasebiyle. ᶜArṭanīṡā dikenli bir nevʿ ottur, bir şibr sāḳı olur ve aġṣānı çok olur ve yaprağı lahana yaprağına benzer ve dalları uçlarında ġılāfı olur ki içlerinden ikişer veyāḫūd üçer ḥabbeler olur ve ḥabbeleri içinde olan çekirdekleri sarıya māil olur ve kökü büyük olur, şelceme miṡāli olur, ḥınṭa ve sāir mezrūʿāt aralarında biter. ᶜArṭanīṡānın müstaʿmel olan kökūdür. Ve baʿḍılar derler ki ᶜarṭanīṡā kelime-i Rūmiyyedir, āẕerbūn dedikleri devāya ıṭlāḳ olunur dedi.*

Yetūᶜun beşincisi māhūndānedir. *Vāv ile dāl arasında nüsaḫ-ı muʿteberede nūn ile yazılmıştır ve ekṡeriyyā nūn taḫfīf olunup bilā-nūn māhū-dāne yazılır. Lafẓ-ı Fārsīdir, maʿnāsı "yalnız başına ishāle kifāyet eder" demektir. Şarḳ eṭıbbāsı katında bu devā ḥabbu'l-mülūk demekle maʿrūftur. Māhū-dāne bir ottur ki onun sāḳı bir ẕirāʿ miḳdārı uzar, parmak kalınlığında olur ve sāḳı ecvef olur yaʿnī içi boştur ve sāḳının ucunda olan yaprakları sāḳında olan yapraklar gibi olmaz; sāḳın yaprakları uzun ve bādem yaprağı gibi olur, emlestir, şuʿabların yaprağı küçük ve değirmi olur, leblāb veyāḫūd zerāvend-i ṭavīl yaprağına şebīh olur ve sarı çiçeği olur, büyük mīve gibi bir nevʿ ḥabbı olur.ve içinde biri birinden ayrı üç ḥabbesi olur ve o ḥabbelerden her birinin kendilere maḫṣūṣ ġılāfı olur, o ḥabbeler burçak miḳdārında büyük olur, ḳışrının ẓāhiri aġber olur ve bāṭını ebyaḍ olur ve kökü ince olur ve ṭıbbda kökünden intifāʿ olunmaz.*

Ve yedi yetūᶜun altıncısı māzeryūndur. *Māzeryūn Fārsīdir, otu nebāt ile şecer miḳdārları arasında olur ve dalları bir şibr olur, yaprağı zeytūn yaprağı gibi olur lākin ondan ince olur ve acı ve keṡīf olur, lisānı leẕʿ eder. Ve māzeryūn iki ṣınf olur: Bir ṣınfının varaḳı büyük ve ince olur ve ṣınf-ı āḫeri ṣaġīr ve keṡīf olur, bu ikinci ṣınf redī olur.*

Ve yedi yetūᶜun yedincisi benṭāfilun derler, *fādan sonra yā ile benṭāfīlun dahi derler; bu lafẓlar Yūnānīdir, maʿnāsı ẕü'l-evrāḳu'l-ḫamse demektir. Ve baʿḍılar benṭāṭūs derler, maʿnāsı ẕū-ḫamsetü'l-aḳsām demektir. Ve*

baʿḍılar benṭānāṭīs derler, ẕū-ḫamsetü'l-ecniḥa maʿnāsına. Ve baʿḍılar fencengüşt[286] derler, beş parmak maʿnāsına. Bu nebātın dahi boyu ağaç boyuna ḳarībdir, dalları ince olur ve dallarının boyu bir şibrdir, yaprağı naʿnaʿ yaprağı gibidir, her bir dalında beş yaprağı vardır, ziyāde ve noḳṣān olanları nādirdir ve yaprağının işrāḳı vardır, lemeʿān eder, iki ṭaraflarında destere dişleri gibi dişleri vardır ve çiçeği beyāḍa ve sarıya māildir, nem-nāk mevḍiʿlerde ve ırmaḳ ḳurbünde biter, kökü uzundur ve kırmızıya māildir ve kalındır ve bu kökün menāfiʿi çoktur, ḥiddetsiz ve ḥarāfetsiz tecfīf-i ḳavī ile tecfīf eder, tecfīfi derece-i s̱ālis̱ede olur, ḥarr ve berdde muʿtedil gibi olur.

Pes bu ẕikr olunan yedi ʿaded yetūʿātın küllīsi ḳattāldir ve eks̱er-i ḥālde menfaʿatleri sütünden maṭlūbdur. Ve yetūʿāttan biraz ṣınflar dahi vardır ki bu ẕikr olunan meşhūr yetūʿlardan ḫāriclerdir, o ġayr-i meşhūrlar bunlardır: āẕānu'l-fārdan bir ṣınf ve leblābdan dahi bir ṣınf ve ferfaḫ-ı berrī ve bunlar mis̱llilerdir.

Ve leben-i yetūʿ muṭlaḳ ẕikr olunsa lāġıye sütü murād olunur. Ve ẓann olunur ki eṭıbbānın tiryāḳ-ı ferāvī diye ve keẕālik fūsencī diye ẕikr eyledikleri devādan murād leben-i lāġıye olur. Ve yine eṭıbbā dediler ki yetūʿ yedidir, cümlesinin ḥiddetlisi ẕeker yaʿnī erkek yetūʿ dedikleridir ve onun ismi ḥārāfiyāstır ve bunun mā-ʿadāsının küllīsine üns̱ā tesmiye olunur.

Ve yetūʿun ziyāde ḳuvvetlisi āsa yaʿnī mersin dedikleri nebāta benzeyen olur ve ona mūrīsṭīṭas - مورسطيطس tesmiye olunur. Ve bundan sonra aḳvāsı ṣaḫrīlerdir yaʿnī taşlar arasında bitip ṣaḫrī tesmiye olunanlar olur. Ve bundan sonra aḳvāsı ʿarīḍu'l-varaḳ tesmiye olunan yetūʿ olur ki būṣīre benzer. Ve sonra aḳvāsı servī dedikleri ve baʿdehu baḥrī dedikleri yetūʿlar olur ki sāḥil-i baḥrda biter.

Ve yine Dīsḳūrīdūs mevḍiʿ-i āḫerde dedi ki yetūʿun aḳvāsı ẕikri mürūr eden yetūʿ-ı ẕekerdir yaʿnī erkek yetūʿdur ve onun ceẕri yaʿnī aṣlı bir ẕirāʿdan uzun ve levni ḥumrete māildir, ḫuşūnetli ve yābis olan mevḍiʿ-i cebeliyyede nābit olur. Ammā yetūʿun üns̱āsına ḥūzī[287] tesmiye ederler, onun nebātı ḥaşīşetü'l-fār nebātına müşābih olur ve ondan ekber yaʿnī büyük ve

286 "Fencengüşt" "penc engüşt"ten muʿarrebdir, lüġat-i Fārsīde "pen" beş demektir ve "engüşt" parmak maʿnāsına. Terkībin maʿnāsı "beş parmak" demek olur.

287 ḫḤūzī" ḥā-i mühmele iledir; rā mühmele ve muʿceme olmak cāizdir.

aḳvā olur ve yapraklarının başlarında diken gibi nesneler olur, kökünden biraz ġuṣnlar çıkar ki uzunluğu bir şibr olur, bir sene mīve verir, sene-i uḫrāda mīvesi olmaz, lisānı lez̠ᶜ eder, ḥūza müşābih olur ve tenḳıyede bu ṣınf ṣınf-ı evvelden ednā olur ve menbiti erkek menbiti gibi olur. Ammā baḥrī yetūᶜa ḫaşḫāşī derler, onun aġṣānı birkaç şibr[288] olur, ḥumrete māil olur, beş veyāḫūd altı ġuṣnu olur ve yaprakları ince ve ḳalīlen uzun olur ve mīvesi burçak gibi olur, yaprağı kettān yaprağına benzer ve başı değirmi ve iki kattır ve çiçeği beyāḍdır.

Ve yine Dīsḳūrīdūs dedi ki yetūᶜdan bir nevᶜ yetūᶜ vardır ki ona müşemmes derler, semiz ot gibi olur ve yaprağı ondan ziyāde ince olur ve değirmiliği ondan ziyāde olur, kökünden dalları çıkar ve kırmızıya māil olur ve dallarının içi süt ile dolu olur, dallarının ᶜadedi dört veyāḫūd beş olur ve dallarının başı durak otu başı gibi olur ve mīvesi başında olur ve bi'l-cümle kellesi mīve ile [184b] maᶜan güneş ile deverān eder ve eks̠eriyyā ḫarābātta ve büldānın ḥavālīlerinde biter. Ammā yetūᶜun servī ṣınfı onun bir şibr miḳdārı ġuṣnu olur ve bir şibrden ziyāde dahi olur ve yaprağı serv ve ṣanevber yaprağına müşābih olur lākin ruṭūbeti ziyāde olur. Ve ammā ṣuḫūrī ki ona yetūᶜ-ı şecerī dahi derler, onun yaprağı āsın ṣaġīr ṣınfının yaprağı gibi olur ve erkek yetūᶜun yaprağı gibi dahi o nebtin aᶜlā ṭarafı ruṭūbetli olur, ḥamemi[289] çok olur. Ve bir nevᶜ yetūᶜ olur ki ḫıyāra müşābih olur, aṣlı ve varaḳı māiyyeti cemīᶜan ishāl eder. *Pes levḥa-i māhiyyette ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda taṭvīl-i kelām vardır, fāidesi ḳalīl olmakla nüsḫa-i sulṭāniyye tercümesi ile iktifā olundu.*

Fi'l-İḫtiyārı: Yetūᶜun eczālarının aḳvāsı sütüdür ve sonra aḳvāsı toḫumudur ve sonra kökidür ve sonra aḳvāsı yaprağıdır. Leben-i yetūᶜ ıṭlāḳ üzere z̠ikr olunsa lāġıye dedikleri yetūᶜun sütü murād olunur.

Fi''ṭ-Ṭabᶜı: Yetūᶜun sütü derece-i rābiᶜada ḥārr-ı yābistir ve sütünden mā-ᶜadā eczāları derece-i s̠āniyeden derece-i s̠ālis̠eye varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

288 Baᶜḍı nüsḫada müfred ṣīġası üzere "şibr" ve baᶜḍı uḫrāda "eşbār" vāḳiᶜ olmuştur.

289 "Ḥamem"den murād dallarında olup yaprak yerine ince çayır gibi biten nesnelerdir.

Fi'l-Ḫavāṣṣı: Yetūᶜāt cemīᶜan ḳurḥa iḥdās̱ eder ve ḳattāldir, ekl edeni öldürür. Bir miḳdār yetūᶜ birkeye bırakılsa yaᶜnī içinde balık olan su gölü içine atılsa o balıklar suyun yüzüne çıkarlar.

Fi'z-Zīneti: Siğil envāᶜından tūs̱u ve sāirleri ve ben dedikleri laḥmı ve tırnakların eṭrāfında ḥādis̱ olan laḥm-ı zāidi yetūᶜ ḳalᶜ eder yaᶜnī giderir. Ve tüylere yetūᶜun sütü güneşte yalnız sürülse onu tırāş eder ve sonra bitenler ḍaᶜīf olur ve sonra ḍaᶜīfen biten tüylere dahi yetūᶜun lebeni sürülse bir dahi o maḥallde tüy bitmez. Ve leben-i yetūᶜ zeyt ile ḫalṭ olunup tüyü tırāş için istiᶜmāl olunsa o kimse yetūᶜ sütünün ḍararından emīn olur.

Fi'l-Ḫurācı ve'l-Ḳurūḥı: Bāsūrunun eṭrāfında ṣalābet yaᶜnī katılık olan kimse yetūᶜun kökünü sirke ile sürse ṣalābetini giderir ve bu ṭılā ile demregiler dahi gider, ᶜufūnetli olan ve keẕālik teᵓekkülü olan ḳurḥalar dahi zāil olur eger yetūᶜ ḳayrūṭī dedikleri merheme girip istiᶜmāl olunursa; keẕālik sevdāvī uyuza ve nār-ı Fārsīye ve ākile ve ġanḳarāyāya cemīᶜan bu emrāḍa ḳayrūṭī içinde nefᶜi olur.

Fī-Aᶜḍāı'r-Reᵓsi: Çürüğü olan dişe yetūᶜun sütü taḳṭīr olunsa dişi parelenip düşürür. Ve baᶜḍı kerre yetūᶜun sütü ḳaṭrān ile terkīb [olunup] çürük dişlere istiᶜmāl olunur, ḳaṭrānın ḳuvveti ḥasebiyle dişi ziyāde kesr edip paralar, ziyāde selāmetli olan sağ dişler bir miḳdār bal mūmu ile örtülür ve çürük olan diş açık konup leben-i yetūᶜ üzerine damlatılır ve bu vechle sağ olan dişler o sütün ḍararından emīn olur. Ve yetūᶜun kökü sirke içinde ṭabḫ olunup maḍmaḍa olunsa diş ağrısını teskīn eder.

Fī-Aᶜḍāı'l-ᶜAynı: Yetūᶜun sütü göze ᶜārıḍ olan ẓufre ᶜilletini giderir.

Fī-Aᶜḍāı'n-Nefḍi: Bevāsīri ḳalᶜ eder yaᶜnī memelerini giderir, balġamı ve māiyyeti ishāl eder. Bir incir üzerine iki ḳaṭre veyāḫūd üç ḳaṭre yetūᶜun sütü damlatılıp baᶜdehu o incir kurutulduktan sonra ekl olunsa kifāyet miḳdārı ishāl eder, keẕālik leben-i yetūᶜ sevīḳ ile veyāḫūd etmek ile ekl olunsa veyāḫūd yalnız yetūᶜun sütü şürb olunsa yine kifāyet miḳdārı ishāli olur lākin evlā olan yetūᶜun sütü ḳayrūṭī içinde veyāḫūd ᶜasel ile şürb olmaktır ağzı ve boğazı taḳrīḥ eylemesin için. Ve baᶜḍı kerre yetūᶜun aġṣānının tāzesi alınıp bir saksı üzere nār-ı hādiye ile yap yap kavrulup sonra saḥḳ olunur ve iki kezeme miḳdārı döğülmüş yetūᶜ sevīḳa karıştırılıp üzerine su dökülüp şürb olunur. Ve yetūᶜun kuru dallarının ḳuvveti cidden ḍaᶜīfe olur, tā-

zesi ḳadar fiᶜli ḳuvvetli olmaz. Ve yetūᶜun kerefyūn - كرفيون tesmiye olunan ṣınfının dalları aḫẕ olunup gölgede kurutulur sonra kuru dallarının kabuğu alınıp şarāb-ı ᶜatīḳ içinde dokuz kezeme kabuk nuḳūᶜ olunur, bir gün ve bir gece o şarāb içinde ẕikr olunan kabuk terk olunur ve sonra süzülüp fātiren şürb olunur yanī ılıcak içilir ve bilā-eẕā ishāl eder.

Fi'l-Ebdāli: Bağarsaklarda olan māiyyeti ishālde ve aᶜḍādan balġamı ishālde yetūᶜātın bedeli üç vezni īresā veyāḫūd bir vezninin iki s̱ülüs̱ü miḳdārı sekbīnec olur. Ve ṭabībe vācib olur ki yetūᶜātı saḳy eyledikte ziyāde iḥtiyāṭ eyleye tā ki tedāvī eylediği maraḍdan eşedd ve eşerr bir ḍarar iṣābet eylemeye.

Bu maḳāmda faṣl-ı ᶜāşir tamām oldu.

On Birinci Faṣl Ḥarf-i Kāfta Kelām-ı Müşebbaᶜdır Bu Faṣlda Biz Kırk Yedi Devā Zikr Eyleriz

Evvelkisi Kāfūrdur: كافور

Fi'l-Māhiyyeti: Kāfūrun envāᶜ-ı müteᶜaddidesi vardır, fenṣūrī[290] - فنصوري ve ribāḥī - رباحي ve āzād ve isferek-i azraḳ esāmīsi ile maᶜrūftur. Kāfūrun kimisi ḫaşebi ile muḥteliṭ ve kimisi ḫaşebinden taṣᶜīd olunmuştur. Ve baᶜḍılar dediler ki kāfūrun şeceresi kebīre olur ḥattā ḫalḳ-ı kes̱īr taḥtında otursalar cümlesini gölgesi taẓlīl eder ve ona nümūr ülfet eder yaᶜnī kaplan dedikleri sebuᶜun yatağıdır. O şecereye vāṣıl olmak ancak senede müddet-i maᶜlūmede mümkin olur ve o şecere dağ eteğinde ve deryā kenārında olur. Ve bu ẕikr olunan baᶜḍıların zuᶜmlarıdır. Ammā o şecerin ḫaşebini biz rüʾyet eyledik ve o ḫaşeb ebyaḍ ve cidden heşş ve ḫafīfü'l-vezndir. Ve baᶜḍı kerre o ḫaşebin arasında es̱er-i kāfūrdan bir şeyʾ-i muḥtebes bulunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Kāfūrun ṭabīᶜatı derece-i s̱ālis̱ede bārid-i yābis olur.

ez-Zīnetü: Sakalı sürᶜat ile ağartır.

el-Evrāmu ve'l-Bus̱ūrü: Verem-i ḥārrı menᶜ eder.

290 Fenṣūrī - فنصوري fā ve nūn veyāḫūd ḳāf ve taḥtānī iki noḳṭalı yā iledir. Ve ribāḥī - رباحي taḥtānī bir noḳta veyāḫūd iki noḳta ile dahi cāizdir, Teẕkire-i Dāvūd'da muṣarraḥtır.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Kāfūr ḫall ile veyāḫūd ʿaṣīr-i büsr ile veyāḫūd mā- ās ile veyāḫūd mā-ı bādrūc ile istiʿmāl olunsa ruʿāfı menʿ eder ve ḥummayāt-ı ḥārr u seheriyyede olan ṣudāʿı defʿ eder ve maḥrūrların mizācını taḳviye eder ve ḳulāʿa şedīden nefʿi olur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Remed-i ḥārr edviyelerine dāḫil olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Bāhı ḳaṭʿ eder, külāda ve mes̱ānede ḥaṣāt tevlīd eder, ḫilfe-i ṣafrāviyyeyi ʿaḳl eder.

İkincisi Kündür Yaʿnī Günlük: كندر

el-Māhiyyetü: Maʿrūf ṣamġdır ve ona baʿḍı kerre ṣumūġ-ı sāire ile ve rītiyānec ile ġaşş olunur. Beynehümāyı fārıḳ budur ki kündür iltihāb eder, rītiyānec tedeḫḫun eder, iltihāb eylemez. Kündürün bir ṣınfı Hindīdir, ḫuḍrete māil olur ve bir āḫer ṣınfı müdaḥrecdir, fi'l-aṣl murabbaʿ ḳıṭʿalardır, destī içine vaḍʿ ve ḍarb ve taḥrīk olunmakla müstedīr ve müdaḥrec olur[291] ve bu ṣınf kaçan ʿatīḳ olsa aḥmerü'l-levn olur ve dīger ṣınfı ebyaḍdır maṣṭakī gibi, baṭīʾen mülāyim olup yumuşar. Ve kündürün lübānı[292] ve ḳuşārı ve duḫānı ve diḳāḳı ve şeceresinin eczāsı cemīʿan bu mez̠kūrlar tedāvīde istiʿmāl olunur ve ḫuṣūṣan evrāḳı eks̱er istiʿmāl olunur ve ona ġaşş olunur.

el-İḫtiyāru: Kündürün ecvedi z̠eker-i ebyaḍ ve müdaḥrec ve dıbḳıyyu'l-bāṭın ve dühnī olan ṣınfıdır.

eṭ-Tabʿu: Ḳuşārının s̱āniyede tecfīfi olur ve nefs-i kündürden yesīren bārid olur. Ve kündürün [185a] kendi s̱āniyede ḥārr ve derece-i ūlāda müceffiftir. Ve ḳışrı s̱āniye ḥudūdunda müceffif olur.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḳavī tecfīfi ve ḳabḍı olmaz, onlar kündürde ḍaʿīf olur ve ḳuşārında tecfīf olur. Ve kündürde inḍāc olur ve ḳuşārında inḍāc ve ḥiddet ve laḥmı lez̠ʿ olmaz. Ve kündür demi ḥābistir. Ve kündürü istiks̱ār demi iḥrāḳ eder. Ve duḫānının tecfīfi ve ḳabḍı eşedd olur. Ve baʿḍılar dediler ki kündürün aḥmeri ebyaḍından aḥlā olur ve diḳāḳının ḳuvveti kündür ḳuvvetinden aḍʿaf olur.

291 Ṭabʿ ile olan nüsḫada eṭrāfında remād-ı ḥārr kılınan destī içine konulmakla tedaḥruc eder diye vāḳiʿ olmuştur.

292 Bu maḳāmda "lübān" nūn ile yazılmıştır, ẓāhir olan taḥtiyye bir noḳṭa ile "lübābı" olmaktır, zīrā "lübān" kündür ile müfesserdir ve maʿnā "kündürün kündürü" demek olur.

ez-Zīnetü: Kündür ᶜasel ile dāḫıs üzere vaḍᶜ olunsa dāḫısı izāle eder ve ḳuşūru ās̱ār-ı ḳurūḥa ceyyid olur. Ve kündür ḫall ve zeyt ile leṭūḫ kılınsa mürekkeb tesmiye olunan vecaᶜa nāfiᶜ olur. O mürekkeb bir vecaᶜdır ki bedene siğiller gibi ᶜārıḍ olur ve onda debīb-i neml gibi nesneler olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Kündür ḳaymūliyā ve dühn-i verd ile s̱edy üzere vaḍᶜ olunsa s̱edye ᶜārıḍ olan verem-i ḥārra nāfiᶜ olur. Ve evrām-ı aḥşāyı muḥallile olan ḍımādāta idḫāl olunur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cidden müdemmildir ḫuṣūṣan cirāḥāt-ı ṭariyyeyi idmāli eşedd olur ve ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eleri intişārdan menᶜ eder, ḳuvābā üzere şaḥm-ı baṭṭ ile ve ḥarḳ-ı nārdan olan ḳurūḥ üzere şaḥm-ı ḫınzīr ile vaḍᶜ olunur ve şiḳāḳ-ı berd üzere dahi keẕālik vaḍᶜ olunur.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Ẕihne nāfiᶜ ve muḳavvī olur. Ve baᶜḍı nās kündürü naḳᶜ edip dāimā naḳīᶜini şürb ile emr eylediler. Ve kündür kes̱ret üzere istiᶜmāl olunsa muṣaddiᶜdir ve onunla reˀs ġasl olunur. Ve baᶜḍı kerre naṭrūn ile ḫalṭ olunup o maḫlūṭ ile baş ġasl olunup ḥazāzı tenḳıye olunur ve ḳurūḥu tecfīf olunur. Ve şarāb ile üẕüne taḳṭīr olunsa vecaᶜını teskīn eder ve yalnız zift ile veyāḫūd maᶜa'l-leben zeyt ile kündür ḫalṭ olunup üẕüne ṭılā olunsa şedḫ-ı üẕünü izāle eder, ruᶜāfī ve ḥicābī olan nezf-i deme nāfiᶜ olur, nezfini ḳaṭᶜ eder ve raḍḍ-ı üẕüne muᶜālece olunan devālardan olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ḳurūḥ-ı ᶜaynı idmāl edip mümteliˀe eder ve gözde olan verem-i müzmini inḍāc eder. Ve kündürün duḫānı verem-i ḥārra nāfiᶜ olur, ruṭūbāt-ı ᶜaynın seyelānını ḳaṭᶜ eder ve ḳurūḥ-ı rediyyeyi idmāl eder, sereṭān-ı ᶜayna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Kaçan ḳaymūliyā ve dühn-i verde ḫalṭ olunsa nüfesānın s̱edylerinde ᶜārıḍa olan evrām-ı ḥārreye nāfiᶜ olur ve ḳaṣabe-i riye ᶜilletleri edviyesine dāḫil olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ḳayˀı ḥabs eder, miᶜdeyi taḳviye ve şedd eder ve şedīden miᶜdeyi tesḫīn ve haḍmına enfaᶜ olur ve ḳuşārı miᶜde-i müsterḫiyeyi cemᶜ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḫilfeyi ve ẕerebi ve raḥimden ve miᶜdeden olan nezf-i demi ḥabs eder eger ondan bir fetīle ittiḫāẕ olunur ise.

el-Ḥummayātu: Ḥummayāt-ı balġamiyyeye nāfiᶜdir.

es-Sümūmu: Kündür ḫamr ile veyāḫūd sirke ile kes̱īren şürb olunsa şāribini ḳatl eder.

Üçüncüsü Kehrübā: كهربا

<u>*el-Māhiyyetü:*</u> Cevz-i Rūmīnin şeceri ṣamġıdır ve o ṣamġ senderūs gibi mükessire ve mütenevviᶜadır, ṣufrete ve beyāḍa ve işfāfa māil olur ve baᶜḍılar dahi ḥumrete māil olur, tibni ve heşāmı yaᶜnī samanı ve kuru otları nefsine cez̠b eder, o sebebden ki ona kāh-rübā tesmiye olunur lüġat-ı Fārsīde, "kāh-rübā" demek cālibü't-tibn demektir. Kehrübā iki cüzᵓden mürekkebdir, biri māiyyet-i fātire ve āḫeri arḍiyyet-i mülaṭṭafedir.

<u>*eṭ-Ṭabᶜu:*</u> Ḳalīlen ḥārr ve derece-i s̠āniyede yābistir.

<u>*el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu:*</u> Ḳābıḍdır, ᶜale'l-ḫuṣūṣ dem hangi mevḍiᶜde bulunur ise onu ḳabḍ eder. Ve kehrübānın ḳuvveti şecerinin zehri ḳuvveti gibidir lākin kehrübānın bürūdeti zehrin bürūdetinden eks̠erdir.

<u>*el-Evrāmu ve'l-Büs̠ūru:*</u> Ve baᶜḍı eṭıbbā dediler ki kehrübā evrām-ı ḥārra taᶜlīḳ olunsa nefᶜi olur.

<u>*Aᶜḍāu'r-Reᵓsi:*</u> Ruᶜāfı ḥabs eder ve kez̠ālik reᵓsten riyeye olan taḥallübü ḥabs eder.

<u>*Aᶜḍāu'l-ᶜAynı:*</u> Edviye-i ᶜaynda vāḳiᶜ olur.

<u>*Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı:*</u> Nıṣf mis̠ḳāl kehrübā mā-ı bārid ile şürb olunsa ḫafaḳāna nāfiᶜ olur ve kan tükürenlere cidden nāfiᶜ olur.

<u>*Aᶜḍāu'l-Ġıdāı:*</u> Ḳayᵓı ḥabs ve miᶜdeden mevādd-ı rediyyeyi menᶜ eder ve maṣṭakī ile miᶜdeyi taḳviye eder.

<u>*Aᶜḍāu'n-Nefḍi:*</u> Nezf-i demi ḥabs eder gerek ise o nezf maḳᶜadede veyāḫūd raḥimde olsun ve ḫilfeyi dahi ḥabs eder ve zaḥīre nefᶜi olur.

Dördüncüsü Kemāfīṭūs: كمافيطوس

<u>*el-Māhiyyetü:*</u> Ḳuḍbān ve zehr-i ḥamrādır, ḥumreti sevāda ḍāribtir ve ḫaḍrā-i diḳāḳtır ve zehrin ṭaᶜmı mürrdür, ḳabḍ-ı yesīri vardır ve ḥarāfeti merāret meblağına bāliġa olmaz, ondan dūndur. Ve varaḳı ᶜuşbiyyedir, arḍ üzere debībi vardır yaᶜnī arḍ üzere münbasıṭ olur, varaḳı behāra müşābihtir yaᶜnī uḳḥuvān-ı aṣfere benzer lākin bu edaḳḳ ve evhendir ve zehri dahi eks̠erdir ve çiçeği sarıdır.

<u>*eṭ-Ṭabᶜu:*</u> S̠āniyede ḥārr ve s̠āli s̠ede müceffiftir.

<u>*el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu:*</u> Müfettiḥtir ve cellādır ve cilāsı aᶜḍā-i bāṭınede isḫānından eks̠erdir ve onda ḳuvve-i müshile dahi vardır.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Bu devā ṣalābāt üzere vaḍᶜ olunur ḫuṣūṣan s̱edy üzere kılınır ve verem ve büs̱ūru saᶜydan menᶜ eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cirāḥātı idmāl eder ᶜasel ile o devā ḍımād olunur ise ve ḳurūḥ-ı ᶜafineyi dahi idmāl eder.

el-Ālātu'l-Mefāṣılu: ᶜIrḳ-ı nesāya nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan ᶜasel ile şürb olunsa. Ve baᶜḍılar dediler ki bu devā edrūmālī - ادرومالي ile kırk gün miḳdārı şürb olunsa o devā cirāḥ ve ḳurūḥu ibrāʾ eder ve yereḳān-ı sevdāviyyeye dahi nāfiᶜ olur yedi gün ᶜale't-tevālī şürb olunur ise.

ᶜAḍāu'n-Nefḍi: Süded-i raḥimi feth eder ve bevl ve ḥayḍı idrār eder ve ᶜusr-i bevli izāle eder ve evcāᶜ-ı külāya nāfiᶜ olur. Ve ᶜasel ile o devā iḥtimāl olundukta raḥimi tenḳıye eder. Ve kaçan iki mis̱ḳāli ile maᶜa't-tīn veyāḫūd maᶜa'l-ᶜasel şiyāf ittiḫāẕ olunsa kifāyet miḳdārı balġam iḥdār eder.

es-Sümūmu: Bu devā erfesṭūn - ارفسطون ismiyle müsemmā semme nāfiᶜ-dir, onun ḍararını defᶜ eder.

el-Ebdālü: Onun bedeli nıṣfı miḳdārı sīsāliyūs ve rubuᶜu vezninde olan selīḫadır.

Kemāderyūs: كماديوس

el-Māhiyyetü: Biraz ḳuḍbān ve varaḳ-ı müteheşşimedir ki reyḥān ġılẓatinde ve dahi ekber olur, ḫuḍrete māildir ve Yūnāniyyūn onun ᶜuşbuna bellūṭu'l-arḍ tesmiye ederler, zīrā varaḳı varaḳ-ı bellūṭa müşābih olur ṣıġarı ḥasebiyle ve mürre olur ve aṣlı urcuvāniyyete māildir.

el-İḫtiyāru: Bezrini iẓhār eyledikte iltiḳāṭ olunmak vācibdir.

eṭ-Ṭabᶜu: Cālīnūs der ki kemāderyūs derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir ve isḫānı tecfīfinden aḳvādır.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Müfettiḥ, mülaṭṭıf, muḳaṭṭıᶜdır ve onda tesḫīn-i beden ḳuvvesi vardır.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: ᶜAsel ile istiᶜmāli ḳurūḥ-ı müzmineyi tenḳıye eder.

el-Ālātu'l-Mefāṣılu: Ṭarīsi veyāḫūd ṭabīḫi şedḫ-i ᶜaḍale nāfiᶜ olur ve şarābı teşennüce nāfiᶜdir, ne ḳadar ᶜatīḳ olur ise o miḳdār cevdeti eks̱er olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ondan ḥubūb ittiḫāẕ olunup tecfīf olunur ve ḳurūḥ-ı ᶜaynda istiᶜmāl olunur ve keẕālik zeyt ile ṭabīḫi veyāḫūd saḥīḳı ġarb-ı ᶜayna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Suᶜāl-i müzmine nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ṭıḥālin ġılẓatini ıḍmār eder ve yereḳān-ı sevdāviyyeye nāfiᶜ olur. Ve ondan ittiḫāẕ olunan şarāb haḍma cidden nāfiᶜ olur ve her ne ḳadar ᶜatīḳ olursa o miḳdār ecved olur ve ibtidā-i istisḳāya nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bevli ve hayḍı idrār eder ve cenīni iḥdār eder.

es-Sümūmu: Nehş-i hevāmma onunla ḍımād olunur.

el-Ebdālü: Onun bedeli ᶜurūḳ-ı ġāfeṡ veyāḫūd isḳūluḳandriyūn olur.

Kezmāzek: كزمازك

el-Māhiyyetü: Ṡemere-i ṭarfādır, bābu'ṭ-ṭāda biz onu ẕikr eyledik.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i ṡāniyede yābistir.

Kündüş: كندش

el-Māhiyyetü: Ekṡeriyyā müstaᶜmel olan, onun aṣlıdır ve onun aṣlı maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ṡāliṡede rābiᶜaya varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cālī ve münaḳḳī ve ḥırrīf-i leẕẕāᶜ ve ḳayᵓı müheyyicdir, [185b] balġamı ve mirre-i sevdāyı ḳaṭᶜ eder.

ez-Zīnetü: Baraṣa ve behaḳa ve ḫuṣūṣan onların ṣınf-ı esvedlerini cālī olur.

el-Evrāmu ve'l-Büṡūru: Cerebe nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Muᶜaṭṭıstır. Ve üẕünü münaḳḳī olan edviyeden biridir, kulakta olan vesaḫı cāliyedir. Ve bi'l-ḫāṣṣa munḫurda muḥtebes olan riyāḥı taḥlīl eder ve ḫaşeme nāfiᶜ ve süded-i miṣfātı bi-ḳuvvetin fātiḥtir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Bi-ḳuvvetin muḳayyiᵓdir; ṣalābet-i ṭıḥāli teẕvīb eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Müshildir, bevli idrār eder ve iḥtimāl olunsa ḥayḍı idrār eder ve cenīni iḫrāc ve ḥaṣātı teftīt eder.

el-Ebdālü: Ḳayᵓ için onun bedeli cevzü'l-ḳayᵓ olur, kündüşün bir miṡli cevzü'l-ḳayᵓ ṡülüṡ vezni fülfül ile istiᶜmāl olunur ise.

Sekizincisi Kebābe: كبابه

el-Māhiyyetü: Onun ḳuvveti füvveye müşābihtir velākin kebābe elṭaftır, Ṣīn diyārından meclūb olur.

eṭ-Tabᶜu: Ḳavm dediler ki onda maᶜa-ḥarāretihā ḳuvve-i müberride vardır ve fi'l-ḥaḳīḳa derece-i s̱āniyeye varınca ḳadar ḥārre-i yābisedir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: İlā-ḥaddin müfettḥ-i laṭīftir velākin dār-ı ṣīnīye bedel olmak rütbesine bāliġ olmaz.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Aᶜḍā-i leyyinede olan ḳurūḥ-ı ᶜafineye ceyyiddir.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Femde olan ḳulāᶜ-ı ᶜafineye ceyyid olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Kaçan femde imsāk olunsa ṣavtı taṣfiye eder ve süded-i kebidi teftīḥte ḳuvveti vardır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Mecārī-i bevli tenḳıye ve remliyyeti idrār ve külā ve mes̱ānededen ḥaṣātı iḫrāc eder. Ve māḍıġ-ı kebābenin rīḳi menkūḥayı leẕīẕ eder.

Dokuzuncusu Kibrīt: كبريت

Maᶜrūfu'l-māhiyyettir.

eṭ-Ṭabᶜu: Rābiᶜaya varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Mülaṭṭıf ve cāẕib ve cidden muḥallildir.

ez-Zīnetü: Kibrīt ve ḫuṣūṣan onun nār mess eylemeyenleri edviye-i baraṣtandır. Ve kaçan ṣamġ-ı buṭm ile ḫalṭ olunsa aẓfār üzere olan ās̱ārı ḳalᶜ eder ve ḫall ile behaḳa nāfiᶜ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cereb-i müteḳarriḥ üzerine vaḍᶜ olunur ve ḳūbāyı yaᶜnī demregiyi cālī olur ḫuṣūṣan ᶜilk-i buṭm ile ve ḫall ile istiᶜmāl oluna. Ve eger naṭrūn ile istiᶜmāl olunur ise ḥikkeye nāfiᶜ olur; onunla beden ġasl olunur.

el-Ālātu'l-Mefāṣılu: Kibrīt naṭrūn ve mā ile niḳrise ṭılā-i ceyyid olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Tebḫīr olunsa zükāmı ḥabs eder; ḫall ve ᶜasel ile istiᶜmāl olunsa şedḫ-ı üẕüne nāfiᶜ olur.

Onuncusu Küseylā: كسيلا

el-Māhiyyetü: Füvveye müşābih ᶜīdānın ḳışrıdır ki onun üzerine sevād ᶜālī olur.

eṭ-Tabᶜu: Derece-i ūlā ḥudūdunda ḥārr ve raṭbdır.

el-Ḫavāṣṣu: Muġarrīdir, ṣamġ gibi edviye-i ḥārrenin ḳuvvetini kesr eder.

ez-Zīnetü: Müsemmindir, levn-i beşereyi taḥsīn eder.

On Birincisi Keṡīrā: كثيرا

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ şecere-i müşevvekenin ṣamġıdır ki ona ḳatād derler ve Yūnānīde ṭarᶜānīṡā tesmiye olunur.

eṭ-Tabᶜu: Bāriddir ve yübse māildir.

el-Ḫavāṣṣu: Bu devāda ḳuvvet-i ṣamġ gibi ḳuvvet vardır ve ṣamġda olan tecfīfe ḳarīb tecfīf olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ekḥālde ṣamġın vuḳūᶜu miṡlli vāḳiᶜ olur.

On İkincisi Kemālyūn: كماليون

el-Māhiyyetü: Māzeryūndan bir ṣınftır ve ḳattāl olur ve devā ḥāmālyūn demekle dahi maᶜrūftur, biz onu bābu'l-ḥāda ẕikr eyledik.

On Üçüncüsü Kākünec: كاكنج

el-Māhiyyetü: Onun ḳuvveti ᶜinebü'ṡ-ṡaᶜleb ve ḫuṣūṣan varaḳ-ı ᶜinebü'ṡ-ṡaᶜleb ḳuvvetlerine ḳarībdir.

eṭ-Ṭabᶜu: Bārid ve yābistir derece-i ṡāniyeye varınca ḳadar.

el-Ḳurūḥu: Onun ᶜuṣāresi ḥıfẓ olunup vaḳt-i ḥācette ḳurūḥ tedbīrlerinde istiᶜmāl olunur, nevāṣīr ṣalābetini giderir ve kulakta olan ḳurūḥ-ı müzmineyi dahi iẕhāb eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Rebve ve nehşe ve ᶜusr-i nefese nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Yereḳāna nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Mecārī-i bevlin ḳurūḥuna nāfiᶜdir.

On Dördüncüsü Kebīkec: كبيكج

el-Māhiyyetü: O nebāt dört nevᶜ üzere olur. Dīsḳūrīdūs dedi ki onun bir nevᶜinin varaḳı küzbere varaḳı gibidir velākin onun varaḳının ᶜarḍı küzbere varaḳının ᶜarḍından ziyādedir ve beyāḍa māildir ve zehri aṣferdir ve baᶜḍısı firfīrī olur ve nebti iki zirāᶜa ḳadar mürtefiᶜ olur ve ve cerezi yaᶜnī sāḳı ġalīẓ olmaz ve aṣlı ebyaḍ olur ve onun fürūᶜu vardır ki ḫarbaḳ fürūᶜuna müşābih olur ve mā-ı cārī şuṭūṭunda nābit olur. Ve bir nevᶜi dahi vardır ki nevᶜ-i

evvelden levni aġber ve sāḳı aṭvel ve varaḳı müşaṭṭab[293] olup ona kerefs-i berrī tesmiye olunur. Ve bir āḫer ṣınfı dahi vardır ki cidden ṣaġīr olur, levni ẕehebī olur. Ve ṣınf-ı rābiᶜi ṣınf-ı s̱ālis̱e müşābihtir lākin zehri ebyaḍ-ı lebenīdir.

eṭ-Ṭabᶜu: Cemīᶜan aṣnāfı ḥārr ve yābistir derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cemīᶜan envāᶜı ḥārr-ı ḥādd olmakla muḳarriḥ ve cellā ve ḳaşşār ve leẕẕāᶜ-ı cild ve muḥakkiktir.

ez-Zīnetü: Ḳable'l-yübs varaḳı ve ḳuḍbānı baraṣı ḳalᶜ ve beyāḍ-ı aẓfārı izāle eder.

el-Veremü ve'l-Büs̱ūru: Cidden cerebi ḳalᶜ eder ve siğil aṣnāfından mismārī olanları neşr edip dağıtır ve müteᶜalliḳa olup berd ḥasebiyle ᶜārıḍ olan ġudedi dahi nes̱r eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Kebīkec ṭabḫ olunup mā-ı fātiri ile saᶜfeye tenṭīl olunur ise ona nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Onun uṣūl-i müceffefesi muᶜaṭṭısāt-ı ḳaviyyeden olur ve mesḥūḳu ḍarebān-ı esnāna nāfiᶜdir.

On Beşincisi Kengerzed: كنكرزد

el-Māhiyyetü: Ḥarşef ṣamġıdır; cedvelinde olan ḳavlde tekellüm olundu.

On Altıncısı Keşt-ber-keşt: كشت بر كشت

el-Māhiyyetü: Onun nebātı ḫuyūṭa müşābih olup baᶜḍısı baᶜḍı āḫer üzere mültefit olur ve eks̱er-i ḥālde o ḫuyūṭ beş ᶜaded olup aṣl-ı vāḥide mülteffe olur ve levni sevād ve ṣufrete ḍārib olur ve onda kes̱īr ṭaᶜm olmaz. Baᶜḍılar dediler ki bu devā bedeşkān dedikleridir ve baᶜḍılar dahi dediler ki bedeşkāna muġāyir başka devādır velākin onda bedeşkān ḳuvveti vardır; ḳavl-i s̱ānī eṣaḥḥtır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīftir.

293 "Müşaṭṭab" ḫaḍrā ve ṭavīl maᶜnāsına.

On Yedincisi Keyl-dārū: كيل دارو

el-Māhiyyetü: Seraḫs-ı Ṭaberīdir yaᶜnī o diyārın eyreltisidir ve biz seraḫsı bābu's-sīnde īrād eyleriz.

On Sekizincisi Küşūs̱: كشوث

el-Māhiyyetü: Bir şeyᵓdir ki şevk ve şecere iltifāt eder, līf-i Mekkīye müşābihtir, varaḳı olmaz, sarı ve beyāḍ çiçeği olur, onda merāret ve ᶜufūṣat vardır ve cevher-i mürrü cevher-i ᶜufūṣata ġālibdir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlānın evvelinde ḳalīlen ḥārrdır, āḫir-i s̱āniyede yābistir ve maᶜa-hāẕā onun ḳuvā-yı müteḍāddesi vardır.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Münaḳḳīdir, fuḍūl-i laṭīfeyi ᶜurūḳtan iḫrāc eder ve ḳabḍı ḥasebiyle miᶜdede s̱aḳīl olur ve ᶜurūḳ içinde olan fuḍūlü iḫrāc etmekle ᶜurūḳu tenḳıye eder, müzlıḳ-ı laṭīftir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeyi taḳviye eder ḫuṣūṣan maḳlüvvünün taḳviyesi eks̱erdir. Ve ḫall ile şürb olunsa füvāḳı teskīn eder ve kebid ve miᶜde süddelerini teftīḥ edip taḳviye eder. Ve suyu yereḳāna ᶜacībü'l-menfaᶜat olur. Ve küşūs̱-ı berrīnin ᶜuṣāresi saḥḳ olunup şarāba ẕerr olunsa miᶜde-i ḍaᶜīfeyi taḳviye eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: ᶜUrūḳu tenḳıyesi ile baṭn-ı cenīnden evsāḫı izāle eder ve bevli ve ṭams̱ı idrār eder ve maġṣa nāfiᶜ olur. Ve iḥtimāl olunsa nezf-i demi ḳabḍ eder. Ve maḳlüvvü ᶜaḳl eder ve raḥimin seyelānını tenḳıye eder.

el-Ḥummayātu: Küşūs̱un bezri ve suyu ḥummayāt-ı ᶜatīḳaya nāfiᶜ olur.

On Dokuzuncusu Kemmūn: كمون

el-Māhiyyetü: Denildi ki kemmūnun aṣnāfı kes̱īredir, bir ṣınfı Kirmānī-i esved ve biri dahi Fārsī-i aṣfer ve üçüncü ṣınfı Şāmī ve dördüncüsü Nebaṭīdir. Mevāḍiᶜ-i sāirede mevcūd olan dördüncü ṣınfıdır. Ve bi'l-cümle aṣnāfının berrīsi ve bostānīsi olur ve berrīnin ḥarāfeti eşedd olur. Ve berrīden bir ṣınf vardır ki onun bezri bezr-i sūsene müşābih olur.

el-İḫtiyāru: Kirmānī Fārsīden aḳvā ve Fārsī ġayrilerden aḳvā olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Kemmūn s̱āniyede ḥārr ve s̱ālis̱ede yābis olur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Riyāḥı ṭard ve taḥlīl eder ve onda taḳṭīᶜ ve tecfīf ve ḳabḍ vardır.

ez-Zīnetü: Mā-ı kemmūn ile vech ġasl olunsa vechi taṣfiye eder ve kemmūnu ḳadr-i lāyıḳ üzere aḫẕ ve istiᶜmāl dahi taṣfiye eder lākin kes̱ret-i tenāvülü sarı eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Kemmūn ḳayrūṭī ile veyāḫūd zeyt ve daḳīḳ-ı bāḳılā ile iki ḫuṣye evrāmı üzere istiᶜmāl olunur belki kemmūn yalnız zeyt ile veyāḫūd maᶜa'l-ᶜasel zeyt ile istiᶜmāl olunur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cirāḥātı idmāl eder ḫuṣūṣan bezri sūsen bezrine müşābih olan kemmūn-ı berrīnin idmāli eks̱er olur eger o kemmūn ile s̱uḳbe-i cirāḥati cidden maḥşüvve ve mümteliᵓe eder isen.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Kemmūn ḫall ile saḥḳ olunup işmām olunsa [186a] ruᶜāfı ḳaṭᶜ olur. [Ve keẕālik o mesḥūḳtan fetīle ittiḫāẕ olunup enfe idḫāl olunsa o dahi ḳaṭᶜ-ı ruᶜāf eder.]

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Baᶜḍı kerre kemmūn maḍġ olunup zeyt ile ḫalṭ olunduktan sonra ṭarfe üzere *baᶜḍı nüsḫada ẓufre üzere vāḳiᶜdir* ve keẕālik taḥt-ı ᶜaynda olan kühūbet-i dem üzere taḳṭīr olunsa ondan intifāᶜ olunur. Ve kemmūn maᶜa'l-milḥ maḍġ olunup rīḳı cereb-i ᶜayn ve sebel-i mekşūṭa ve ẓufre-i ᶜayn üzere taḳṭīr olunsa laṣḳı menᶜ eder. Ve berrīnin ᶜuṣāresi baṣarı cilālandırır ve demᶜayı ḥalb eder ve ona lüġat-ı Yūnānīde ḳāsūs tesmiye olunur. "Ḳāsūs" duḫān maᶜnāsındadır. Ve o ᶜuṣāre kāviyāt-ı netfte dahi istiᶜmāl olunur ki ᶜaynda nābit olan şaᶜr netf olundukta o kāvī istiᶜmāl olunsa nebāt-ı şaᶜrdan māniᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Mā ile memzūc olan ḫall ile kemmūn saḳy olunsa ᶜusr-i nefese nāfiᶜ olur. Cālīnūs katında nefes-i intiṣāba ve ḫafaḳān-ı bāride dahi nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Evrām-ı ḫuṣye üzere zeyt ile istiᶜmāl olunur ve baᶜḍı kerre ḳayrūṭī ile istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre zeyt ve daḳīḳ-i bāḳılā ile istiᶜmāl olunup ḥaṣātı teftīt eder ḫuṣūṣan berrīsinin teftīti eks̱er olur ve taḳṭīr-i bevlden ve bevl-i demden ve maġṣ ve nefḫten dahi nāfiᶜ olur. Ve berrīnin ᶜuṣāresi mā-ı ᶜasel ile saḥḳ olundukta ṭabīᶜatı ıṭlāḳ eder. Ve Rūfus dedi ki kemmūn-ı Nebaṭī baṭnı ishāl eder, ammā Kirmānī ıṭlāḳ eylemez belki ᶜaḳl eder; kemmūn-ı berrī ḥaşīşi bevl ile mirār iḥdār ve inzāl eder.

es-Sümūmu: Nehş-i hevāmm için şarāb ile saḳy olunur ḫuṣūṣan bezri enfaᶜ olur, sūsen bezrine müşābih kemmūn-ı berrīnin o bābda nefᶜi ziyāde olur.

Yirmincisi Kerevyā: كرويا

el-Māhiyyetü: Enīsūnun aḥvāline onun aḥvāli ḳarīb olur.

eṭ-Tabᶜu: Ṣāniyede yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Riyāḥı ṭard eder, müceffiftir, leṭāfeti kemmūn leṭāfetine bāliġ olmaz.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Kerevyā şürb olunsa ṭufūʾ-ı ṭaᶜāmdan ḥādiṡ olan ḳayʾı ḳaṭᶜ eder ve miᶜdeyi tesḫīn eder ve ṭaᶜāmı haḍm eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Edviye-i ᶜayna idḫāl olunur ve baṣarı ḥiddetlendirir, ekḥāle dahi idḫāl olunur lākin şürbüne idmān olunsa baṣarı iḍᶜāf eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Füvāḳa ve ḫafaḳāna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bu nebātın ve bezrinin ṭabīḫi şürb olunsa bevli idrār eder ve maġṣı teskīn ve menīyi ḳaṭᶜ eder. Ve kaçan nisā o ṭabīḫte cülūs eylese evcāᶜ-ı raḥimden intifāᶜ eder. Ve onun bezri iḥrāḳ olunup bevāsīr-i nābiteye ḍımād olunsa onu ḳalᶜ eder ve ḥabbı veyāḫūd bezri şürb olunsa dīdānı ḳatl eder.

Yirmi Birincisi Kirsenne: كرسنه

el-Māhiyyetü: Baᶜḍılar dediler ki kirsenne bir ḥabbdır ki ḥabbu'l-mülūk-tan aṣġar olur, ᶜadese ḥacmindedir lākin müferṭaḥ ve yassı değildir belki muḍallaᶜdır ve levni ġubret ile ṣufret arasındadır ve ṭaᶜm-ı māş ve ᶜades gibi ṭaᶜmı olur ve onu baḳar iᶜtilāf eder. Ḥūzīler zuᶜm eylediler ki onun ḥabbı ḥabb-ı sefercele benzer. Benim katımda kirsenne melik dedikleri ḥabbdır ḫuṣūṣan berrīsi ḥabbu'l-melik olmak müteḥaḳḳaḳtır. Ve onun levni denil-diği üzere ṣufrete māil ebyaḍdır ve baᶜḍı kerre aḥmer dahi olur. Dīsḳūrīdūs dedi ki kirsenne bir nevᶜ ḥaşīşe-i ṣaġīredir ki varaḳı daḳīḳ ve bezri aḳmāᶜda olur.

eṭ-Tabᶜu: Derece-i ūlāda s̱āniyeye varınca ḳadar ḥārr ve s̱āniyede yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Müfettiḥ ve cālīdir ve onun ḫılṭ-ı redīsi vardır ve onun ıṣlāḥ türmüsü ıṣlāḥ gibidir ve onda beyāḍa māil olanların devāiy-yeti aḥmerin devāiyyetinden eḳall olur. Ve iki kerre ṭabḫ olunsa cilāsı bāṭıl olur arḍiyyeti bāḳī olmakla, onda yesīr ġıdāiyyet olur..

ez-Zīnetü: Behaḳ ve kelef ve bereş ve ās̱ār üzere ṭılā ceyyid olur ve levni taḥsīn eder. Ve ondan sevīḳ ittiḫāẕ olunup miḳdār-ı cevze mehzūl olanlara verilse hüzāli izāle eder. Ve ṭabīḫi berdden ḥādis̱ olan şiḳāḳa ve ḥikkeye ve büs̱ūr-ı lebeniyyeye nāfiᶜ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Ṣalābātı telyīn eder ve ṣalābet-i s̱edyi dahi telyīn eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: ᶜAsel ile istiᶜmāl olunsa ḳurūḥu tenḳıye eder ve saᶜfeye nāfiᶜ olur, laḥmı ve ᶜuḍvu imāte eden ḳurūḥun ṣalābātını telyīn eder, nār-ı Fārsīye ve şehdiyyeye nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣalābet-i s̱edye nāfiᶜ olur ve nefs̱-i ġalīẓi ishāl eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Kirsenne tenāvülüne idmān mübevvil-i demdir ḳuvvet-i idrārı ḥasebiyle ve ṭabīᶜatı ıṭlāḳ eder. Ve kaçan ḫall ile lett olunup şürb olunsa ᶜusr-i bevle nāfiᶜ olur ve zaḥīr ve maġṣı teskīn eder.

es-Sümūmu: Nehş-i efᶜīye şarāb ile ḍımād olunur, keẕālik kelb-i kelib ve insān-ı ṣāim ᶜaḍḍasına dahi şarāb ile ḍımād olunur.

Yirmi İkincisi Kümāşīr: كماشير

el-Māhiyyetü: Onun aḥvāli cāvşīr aḥvāli gibidir velākin cāvşīrden kes̱īren aḳvā olur.

eṭ-Tabᶜu: S̱āniyede bi-ḳuvvetin ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Müẕīb ve muḥallil ve mülaṭṭıftır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bevl ve ṭams̱ı idrār ve cenīni bi-ḳuvvetin isḳāṭ eder ki onun naẓīri olmaz ve māiyyeti ishālde dahi naẓīri yoktur.

Yirmi Üçüncüsü Kirm-dāne: كرمدانه

el-Māhiyyetü: Onun ḥabbını eṭıbbā medḥ ederler.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Cidden ḳubülü tesḫīn eder ve mā ve mirreyi ishāl eder.

Yirmi Dördüncüsü Gūr-ı Gendüm: كوركندم

el-Māhiyyetü: Denildi ki bu devā şeyᵓ-i ḫafīftir, üşne gibi olur, ṭīnīdir riḳḳati ḥasebiyle; ona ḫurᵓu'l-ḥammām derler ve Baġdād'da ona cūr-ı cendüm derler.

el-İḫtiyāru: Berberīsi ecved ve Raḳḳīsi ḍaʿīf olur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda ḥārr ve raṭbdır ve denildi ki ḳalīlen tebrīd eder velākin benim katımda s̱ābit değildir.

el-Ḫavāṣṣu: Müceffiftir ve onda taṭfiʾe dahi vardır. Ve iddiʿā olundu ki o devā demi ḳaṭʿ eder. Ve dahi onun ḫavāṣṣı budur ki kaçan on rıṭl ʿasel ve otuz rıṭl su ve bir keylce kūr-ı kendüm aḫẕ ve cemʿ olunup ḍarb-ı ceyyid ile ḍarb olunsa bir ināʾ içinde o inānın ağzı tağṭıye olunup terk olunsa sāʿatinde idrāk edip şarāb olur.

ez-Zīnetü: Cidden müsemmindir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Cidden menīyi ziyāde eder.

Yirmi Beşincisi Gāv-zebān: كاوزبان

el-Māhiyyetü: ʿArabın lisānu's̱-s̱evr dedikleri nebttir, biz lisānu's̱-s̱evri bābu'l-lāmda ẕikr eyleriz.

Yirmi Altıncısı Kilz: كلز

el-Māhiyyetü: Ḫaşeb-i Hindīdir, bizim bilādımıza kes̱īren meclūb olur, baʿīd değildir ki kilz muġās̱-ı Hindī dedikleri ola.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Kesr ve ves̱y ve ḫalʿ umūrlarında ʿaẓīmü'n-nefʿ olur.

Yirmi Yedincisi Kāşim: كاشم

el-Māhiyyetü: Devā-i maʿrūftur.

eṭ-Ṭabʿu: Bezri ve aṣlı müsaḫḫindir ve derece-i s̱ālis̱ede bezri müsaḫḫin ve müyebbistir.

el-Ḫavāṣṣu: Riyāḥı ṭard eder ve müfettiḥ ve muḥallildir.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Münḍic ve hāḍımdır, nefḫi taḥlīl eder ḫuṣūṣan miʿdede olan nefḫi taḥlīl ve miʿdeyi taḳviye eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Kāşimden miḳdār-ı dirhem dīdānı ve ḥabbu'l-ḳarʿı ishāl eder. Ve bezri bi-ḳuvvetin ḥayḍı idrār eder.

es-Sümūmu: Lesʿe nāfiʿdir.

Yirmi Sekizincisi Kemᵓet: كمأة

el-Māhiyyetü: Kemᵓet cevher-i arḍī ve cevher-i māīden mürekkebdir; arḍiyyeti eks̱er ve māiyyeti eḳalldir ve onda havāiyyet ve luṭf-ı yesīr vardır ve onun ṭaᶜmı ᶜadīmdir.

el-İḫtiyāru: Kemᵓenin ecvedi remlī ve ebyaḍ olup onda rāyiḥa-i rediyye olmayanlardır. Ve onun yābisi raṭbından erdā olur. Ve kemᵓenin kabuğu izāle olunup sikkīn ile şaḳḳ olunduktan sonra mā ile ve milḥ ile evvelā selḳ olunup ve baᶜdehu mürrī ve tevābil ve ḥıltīt ile ṭabḫ olunsa ecved olur. Ve onun erdā ecnāsı fuṭrdur ve ḫuṣūṣan taḥte'l-eşcārda nābit ve arāḍī-i rediyyede olanlardır.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cidden ġalīẓdir ve ġıdā-i ġalīẓ ile bedeni taġdiye eder ve bir ġıdānın ġılẓati ona müdānī ve muḳārīb olmaz. Ve onun tiryāḳı şarāb-ı ṣırf ve tevābil olur. Eger evvelā selḳ olunup sonra ṭabḫ olunsa ondan ġıdā-i ġalīẓ-i redī ḥāṣıl olur velākin onda ṭaᶜm olmaz.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Onu tenāvülden fālic ḫavf olunur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Sekte ᶜurūḍu ḫavf olunur

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Resūlullāh ṣallallāhu ᶜaleyhi ve sellemden mervīdir ki kemā-hüve onun suyu ᶜayna cilā verir; Mesīḥ nām ṭabīb ve ġayriler dahi bu menfaᶜate iᶜtirāf ederler.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Haḍmı baṭīᵓ ve mūẕī ve miᶜdeyi müs̱aḳḳıl ve keymūsu ġalīẓdir. Ve Cālīnūs bir mevḍiᶜde dedi ki onun keymūsu redī değildir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳūlınc ve ᶜusr-i bevli īrās̱ eder.

Yirmi Dokuzuncusu Keber: كبر

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ s̱emerdir, [186b] onun aṣlı olur ve o aṣlın keberden mā-ᶜadā ḳıs̱s̱ā gibi bir s̱emeri dahi olur. Ve keber ḥırrīfe-i ḥāddedir, ᶜaṣīr içine ilḳā olunsa o ᶜaṣīri ġaleyāndan muḥāfaẓa eder ḫardal gibi. Ve onun aṣlı mürr-i ḥırrīftir. Ve onun bir nevᶜi dahi vardır ki ḳulzumī olur, femde bes̱re iḥdās̱ edip tenfīṭ meblağına bāliġ olur ve lis̱ātı tevrīm eder.

el-İḫtiyāru: Onun enfaᶜı aṣlının ḳuşūru olur.

eṭ-Tabᶜu: Bilād-ı ḥārrede olanlar eḥarr olur ve cümlesinin ḥarr ve yübsü derece-i s̱āniyededir.

el-Ḫavāṣṣu: Kendi muḥallil-i cellādır ve aṣlı muḥallil ve muḳaṭṭıᶜdır ve keẕālik mülaṭṭıf ve münaḳḳī ve müfettiḥtir. Ve ḳuşūrunda merāret ve ḥarāfet ve ḳabḍ vardır. Ve s̱emeresinin ġıdāiyyeti ḳalīle olur ḫuṣūṣan temlīḥ oluna. Ve raṭbı yābisinden aġdā olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Aṣlı ḫanāzīri ve ṣalābātı taḥlīl eder ve ona ḳuvvetini kāsir ḫalṭ olunur ve bu bābda onun varaḳı tecribe olunmuştur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Aṣlının ḳuşūru ḳurūḥ-ı ḫabīs̱e vü vesiḫa üzere kılınır.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Aṣlının ḳuşūru ᶜırḳ-ı nesāya ve evcāᶜ-ı verike nāfiᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre ᶜaṣīri ile iḥtiḳān olunup onlara cidden nāfiᶜ olur ve fālic ve ḫadere dahi nāfiᶜ olur ve aᶜḍāyı ḳabḍı ḥasebiyle şedd eder ve keẕālik ruᵓūs-ı ᶜaḍalāta ve vasaṭına ᶜārıḍ olan hetke dahi nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Ḳuşūr-ı aṣlını maḍġ reᵓsten ruṭūbeti celb eder ve başta olan vecaᶜ-ı bāridi teskīn eder. Ve ᶜuṣāresi dīdān-ı üẕün için taḳṭīr olunur. Ve sinn-i mütevecciᶜ ile ḳuşūr-ı aṣlı ᶜaḍḍ olunsa onun vecaᶜı sākin olur ḫuṣūṣan o ḳuşūr raṭb ola veyāḫūd varaḳı ᶜaḍḍ oluna. Ve keber ṭabḫ olunan ḫall ile maḍmaḍa olunsa ondan intifāᶜ olunur veyāḫūd keber ṭabḫ olunan şarāb ile maḍmaḍa olunsa veyāḫūd bir defᶜa ḫall ve defᶜa-i uḫrāda şarāb ile maḍmaḍa olunsa sinn-i müteᵓellime nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Keber-i memlūḥ aṣḥāb-ı rebve nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ṭıḥāle ve ṣalābetine enfaᶜ-ı eşyā olur gerek şürb olunsun ve gerek arpa unu mis̱lli ile ḍımād olunsun ḫuṣūṣan ḳışr-ı aṣlı o bābda ziyāde nāfiᶜ olur ve çok kerre ṭıḥālden mevādd-ı ġalīẓa-i sevdāviyye iḫrāc edip onu ᶜāfiyet taᶜḳīb eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḫām ve ġalīẓ ḫılṭı ishāl ve ṭams̱ı idrār ve miᶜāda olan dīdān ve ḥayyātı ḳatl eder ve bevāsīre nāfiᶜ olur ve bāhı ziyāde eder ve ḳable'ṭ-ṭaᶜām mümellaḥını istiᶜmāl muṭlıḳ-ı ṭabīᶜat olur.

es-Sümūmu: Keber sümūma tiryāḳ-ı ceyyid olur.

Otuzuncusu Keşnec: كشنج

el-Māhiyyetü: Kemᵓe cinsinden bir şeydir ki mülezziz ve müctemiᶜ olur yaᶜnī müteḫalḫil değildir ve külye[294] ᶜiẓamına ḥacmi bāliġ olur lākin cidden

294 Ben ẓann ederim ki bu maḳāmda "külye" "kemᵓe"den muḥarreftir.

müceddirdir yaʿnī cüderī iḥdās̱ eder. Ve nebāt-ı kemʾe ve fuṭr gibi rimālde nābit olur ve bizim Māverāünnehr ve Ḫorasān diyārında vāḳıʿa bilādımızda çok olur ve o diyār ahālīlerine fuṭr ve kemʾe ıḍrārı ḳadarına bir eḥada keşnecin ıḍrārının ḳadarı bāliġ olmadı. Ve keşnecin ṭaʿmı kemʾe ṭaʿmına ḳıyās ile yesīren ḥalāvete māil olur.

eṭ-Tabʿu: Ṭabʿı bāriddir velākin bürūdeti kemʾe ve fuṭr bürūdetinden ednādır ve cevheri yābistir ve maʿa-hāẕā ruṭūbet-i ġarībeden ḫālī değildir.

el-Ḫavāṣṣu: Muṭfīʾ ve cidden ġalīẓdir.

Otuz Birincisi Kerefs: كرفس

el-Māhiyyetü: Onun envāʿı vardır, kimi cebelī ve kimi berrī ve kimi bostānī ve kimi dahi su içinde veyāḫūd sunun ḳurbünde olan mevḍiʿde nābit olur. Māīsi bostānīden aʿẓamdır ve ḳuvveti bostānī ḳuvveti gibidir. Ve bir nevʿi dahi vardır ki ona semerbiyūn - سمربيون derler, bostānīden aʿẓamdır, sāḳı ecvef ve beyāḍa māildir. Ve kerefs bilād ḥasebiyle dahi muḫtelif olur, kimi Rūmī ve kimi ġayr-i Rūmī olur. Ve fuṭrāsāliyūn cebelīdir velākin her cebelī fuṭrāsāliyūn-ı değildir belki onun kimine ṣaḫrī derler.

el-İḫtiyāru: Aḳvāsı cebelīdir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir. Rūfus dedi ki bostānī raṭbdır velākin aṣlı bi'l-ittifāḳ yābistir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Nefḫi muḥallil ve südedi müfettiḥ ve muʿarrıḳ ve evcāʿı müsekkindir ve berrīsi muḳarriḥ ve mūlim ve mürebbāsı maḥrūra evfaḳtır.

ez-Zīnetü: Berrīsi dā-i s̱aʿlebe ve siğillere ve tırnakta olan yarıklara ve sovuktan ḥādis̱ yarıklara nāfiʿdir. Ve kerefs-i bostānī nükheyi yaʿnī ağız kokusunu taṭyīb eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Onlardan balġamī olanların nefḫini evvel-i zamānında taḥlīl eder ve keẕālik ṣulbe ve ḥārre olan evrāmı dahi taḥlīl eder ḫuṣūṣan kerefs envāʿından semerbiyūn tesmiye olunanların evrām-ı meẕkūreyi taḥlīli eks̱er olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Kerefs-i berrī ḍımād kılınsa taḳrīḥ eder ve keẕālik cerebe ve demregiye ḫātim oluncaya ḳadar nāfiʿ olur ve ḫuṣūṣan semerbiyūnun nefʿi ve ḫatmi eks̱er olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Semerbiyūnun bi'l-cümle eczāsı ʿırḳ-ı nesāya muvāfıḳ olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Ṣarʿa redīdir, maṣrūʿīnin ṣarʿını taḥrīk ve tehyīc eder. Ve denildi ki aṣl-ı kerefs sinni mütevecciʿ olan kimsenin boynuna taʿlīḳ olunsa vecaʿını teskīn eder velākin fett-i sinn eder yaʿnī dişi dağıtır. *Ve baʿḍı nüsḫada* يفتها *bedeline* ثقبها *vāḳiʿ olmuştur.*

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Kerefs-i bostānī evcāʿ-ı ʿayn aḍmidesine idḫāl olunur.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Suʿāle nāfiʿdir ḫuṣūṣan semerbiyūnun nefʿi eks̱erdir ve kez̠ālik rebve ve nefesin ḍīḳ ve ʿusrüne dahi nāfiʿdir. Ve kerefs s̱edyin evrām-ı ḥārresine ḍımād olunur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Kebid ve ṭıḥāle nāfiʿdir ve taḥlīli ile cüşāı taḥrīk eder ve inhiḍām ve inḥidārı serīʿ olmaz. Ve kerefsin bezri muġas̱s̱ī ve muḳayyiʾdir lākin kavrulup baʿdehu tenāvül olunur ise ḍarar-ı mez̠kūru zāil olur. Baʿḍılar dediler ki kerefsin cemīʿan envāʿı miʿdeye nāfiʿ olur. Rūfus dedi ki ḥaḳīḳatü'l-ḥāl o baʿḍın dediği gibi değildir belki kerefs miʿdeye redīdir, ona ḥādde ruṭūbet celb eder ve kerefsin niyyi miʿdede ṭavīlen meks̱ eder ve ġas̱eyānı olur velākin kerefs-i Rūmī ecved olur. Cālīnūs dedi ki kerefs maʿa'l-ḫass tenāvül olunmak ve baʿde'ṭ-taʿām tenāvül olunmak muvāfıḳ olur. Ve bezr-i kerefs istisḳāya nāfiʿdir ve kebidi tenḳıye ve tesḫīn eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Bevli ve ṭams̱ı idrār ve ḥabālāya redī olur. Ve külye ve mes̱āne ve raḥimi kerefs aṣnāfı ve eczāsı tenḳıye eder. Ve onun bezr ve varaḳı muṭlıḳ değildir, ammā varaḳının ıṭlāḳ ḳuvveti vardır. Cebelī kerefs ḥaṣātı teftīt eder. Ve kerefs ʿusr-i bevle nāfiʿdir ve meşīmeyi iḫrāc eder ḫuṣūṣan semerbiyūn-ı berrīnin fiʿl-i mez̠kūru eks̱er olur ve ekline idmān olunsa raḥimi ruṭūbet-i ḥırrīfe ile doldurur. Ve baʿḍılar dediler ki kerefs bāhı tehyīc eder ḥattā onlar dediler ki mürḍiʿa kerefs tenāvülünden menʿ olunmak vācibdir şehveti heyecān etmekle lebeni fāsid olmasın için. Ve Rūmī kerefs ḳūlūna ve mes̱āneye ve külyeye nāfiʿ olur.

es-Sümūmu: ʿAdes ile kerefs ṭabḫ olunsa onun ṭabīḫi semm şürb edenlere saḳy olunur ve semmi tenḳıye eder. Ve mesmūma semerbiyūn sāir envāʿından evfaḳ olur ve onun ākilini ʿaḳreb lesʿ eylese emri müştedd olur.

Otuz İkincisi Külye: كليه

el-Māhiyyetü: ʿUḍv-ı maʿrūftur, böbrek maʿnāsına.
el-İḫtiyāru: Külye-i cedyin ġıdāiyyeti cümleden aḥmeddir.
eṭ-Ṭabʿu: Muʿtedildir ve yübse meyli vardır.
el-Ḫavāṣṣu: Ḫılṭı redīdir.
Aʿḍāu'l-Ġıdāı: ʿAsirü'l-inhiḍāmdır, zehim ve baṭīʾü'l-inḥidārdır.

Otuz Üçüncüsü Kirş: كرش

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur, işkenbe maʿnāsınadır.
el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ġıdāsı ḳalīl, keymūsu redīdir ve aḥşādan ona müşābih olan dahi onun gibidir her ne ḳadar haḍmı ceyyid olur ise ve maʿa-ẕālik riyeden ġıdāiyyeti eks̱erdir lākin ṭuyūrun buṭūnu münhaḍım oldukta efḍal ġıdā olur ve ḫuṣūṣan decāc ve ivezzin buṭūnunun ġıdāiyyeti baʿde'l-haḍm ziyāde eks̱er ve efḍal olur.
Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Baṭīʾü'l-inhiḍāmdır.

Otuz Dördüncüsü Kebid: كرش

el-Māhiyyetü: ʿUḍv-ı maʿrūftur, karaciğer maʿnāsına.
el-Ḫavāṣṣu: Ondan mütevellid olan ḫılṭ ġalīẓ olur. Ve ekbādın aṣlaḥı baṭṭ-ı müsemmenin ve decāc-ı müsemmenin kebidi olur.
Aʿḍāu'r-Reʾsi: Māʿizin kebidi ve ḫuṣūṣan teysin kebidi maṣrūʿun emrini keşf eder ve maṣrūʿ onu ekl eylese ṣarʿı ẓāhir olur yaʿnī ṣarʿda iştibāh olsa onunla imtiḥān olunur. Ve aḍrās-ı müteʾekkile üzere vezeġa kebidi vaḍʿ olunsa elemi [187a] mündefiʿ olur.
Aʿ ḍāu'l-ʿAynı: Kebid-i māʿizin suyu kuḥlen ve eklen ve buḫārı üzre inkibāben ʿaşāya nāfiʿ olur.
Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Ẕiʾbin kebidi evcāʿ-ı kebidin küllīsine nāfiʿ olur. Cālīnūs dedi ki ammā ben ẕiʾbin kebidini devā-i ġāfes̱ içre ṭarḥ eyledim, bilā-kebid maʿmūl olan devā-i meẕkūrda bulduğum menfaʿatten ziyāde o maṭrūdda menfaʿat bulmadım. ʿUrūḳta sülūku baṭīʾedir lākin baṭṭ-ı müsemmen kebidinin ʿurūḳa sülūkunda buṭʾu olmaz.

es-Sümūmu: Kelb-i kelibin maᶜḍūḍuna o kelbin kebidini saḳy nāfiᶜ olur. Ve ḳavm ẕikr eylediler ki o kebidi saḳy ile maᶜḍūḍa mādan fezaᶜ ᶜurūḍu menᶜ olunur. Ve bir kelb-i kelib cemīᶜan bir ḳavmi ᶜaḍḍ eyledi, onlara mirā-ren āḫer muᶜālece olunup müfīde olmadı, ancak o kelbin kebidi ile ṣıḥḥat buldular.

Otuz Beşincisi Kerneb: كرنب

el-Māhiyyetü: Buḳūl-ı maᶜrūfeden bir nevᶜdir yaᶜnī lisān-ı Türkī üzere lahana maᶜnāsınadır.

et-Ṭabᶜu: Kernebin aṣlı varaḳından erṭabdır ve berrīsi esḫan ve eybestir ve bi'l-cümle derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir. Ve kernebin aṣnāfı vardır, kimi bostānī ve kimi baḥrī ve kimi berrīdir ve kimi dahi kerneb-i mādır. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "kerneb-i baḥrī" yazılmamıştır, o nüsḫa şevb-i tekrārdan ᶜārīdir.* Ve kerneb-i berrī emerrdir yaᶜnī ziyāde acıdır ve eḥarr yaᶜnī ziyāde ḥarāretlidir ve ġıdāiyyetten ebᶜaddır. Ve mā-ı rummān ile aṣl-ı kernebin ṭabīḫi ṭayyibdir. Ve ḳunnebīṭ ġalīẓu'l-ġıdā ve muġalliẓ-i demdir eger ḥall olmaz ise ve onun s̱enduve nāḥiyesinde ve iki cenblerde nefḫi olur. *Ve ṭabᶜ ile olan nüsḫada "s̱enduve" bedeline" "sürre" vāḳiᶜ olmuştur. "S̱enduve" s̱edyin maġrizi ve "sürre" göbek maᶜnāsına.* Ve o nefḫin vecaᶜı olur velākin vecaᶜ-ı rīḥī gibi intiḳāl etmez.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Münḍic ve müleyyin ve müceffiftir ḫuṣūṣan kerneb ṭabḫ olunup onun mā-ı evveli ṣabb olunsa o efᶜāli eks̱er olur. Ve ḳaḍīblerinin remādı ḳaviyyü't-tecfīf olur ve onda teskīn-i evcāᶜ ḫāṣṣıyyeti vardır. Ve ġıdāsı ᶜades ġıdāsından ḳalīlen raṭb olur ve ondan tevellüd eden dem redī olur. Ve kaçan laḥm-ı semīn ile ve laḥm-ı decāc ile ṭabḫ olunsa ḳalīlen ceyyid olur.

el-Evrāmu ve'l-Bü s̱ūru: Kernebin baḥrī ve verrī ve bostānī olan aṣnāfı filiġamūnīleri ve ṣalābātı inḍāc eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cirāḥātı idmāl eder ve ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eyi saᶜydan menᶜ eder. Ve kerneb-i beyāḍ beyāḍ-ı beyḍ üzere vaḍᶜ olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Raᶜşeye nāfiᶜdir. Ve baᶜḍı kerre kerneb ᶜasel ile veyāḫūd ḥulbe ile niḳris ve vecaᶜ-ı mefāṣıl üzere vaḍᶜ olunur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Kernebin ṭabīḫi ve bezri sekri ibṭāʾ eder ve ḥazāza nāfiʿ olur. Ve ʿuṣāresi ile istiʿāṭ olunsa reʾsi tenḳıye eder. Ve lisānı tecfīf eylemek ḫavāṣṣındandır ve münevvimdir.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Muẓlim-i başardır ve maʿa-hāẕā ekḥālde vġḳiʿ olur.

Aʿḍāu'n-Nefesi: ʿAṣīri ile veyāḫūd ṭabīḫi ile maʿa-dühni'l-ḫall ḫavānīḳten için ġarġara olunur. Ve ekli ṣavtı taṣfiye eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Kerneb miʿdeye redīdir. Ve ʿaṣīri nebīẕ ile ṭıḥāle ve yereḳāna nāfiʿdir. Ve ebyaḍının haḍmı baṭīʾ olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Bevli ve ṭams̱ı idrār eder. Ve bezri mā-ı türmüs ile dīdānı ḳatl eder. Ve fiḳāḥı ṭams̱ı idrār eder. Ve kerneb ve ʿuṣāresi daḳīḳ-i şeylem ile veyāḫūd zehresi ile iḥtimāl olunsa cenīni ḳatl eder. Ve cimāʿdan sonra bezri iḥtimāl olunsa menīyi ifsād eder. Ve aṣlının remādı ḥaṣātı teftīt eder. Ve kerneb-i baḥrī mülūḥata ve merārete māildir, bināen ʿaleyh ṭabīʿatı telyīn ve ishāl eder ḫuṣūṣan laḥm-ı semīn ile istiʿmāl oluna. Ve o baḥrīnin varaḳı zerāvend varaḳı gibidir, aṣl-ı vāḥidden nābit olur.

es-Sümūmu: ʿUṣāresi şarāb ile nühūş için istiʿmāl olunur ve kelb-i kelibin ʿaḍḍasına dahi nāfiʿdir.

Otuz Altıncısı Kürrās̱: كراث

el-Māhiyyetü: Kürrās̱ın aṣnāfı olur, kimi Şāmī ve kimi Nebaṭī olur. Ve bir ṣınfı dahi vardır ki ona kürrās̱-ı berrī derler, s̱ūm ile kürrās̱ arasında mütevassıṭtır, bu ṣınf kürrās̱ın devāya müşābeheti ṭaʿāma müşābehetinden eks̱erdir. Ve kürrās̱-ı Nebaṭīnin muʿālecāta duḫūlü Şāmīnin duḫūlünden ezyeddir.

eṭ-Ṭabʿu: Kürrās̱-ı Nebaṭī s̱ālis̱ede ḥārr ve s̱āniyede yābistir. Ve kürrās̱-ı berrī eḥarr ve eybes ve erdeʾdir.

ez-Zīnetü: Şāmī kürrās̱ summāḳ ile s̱üʾlūlde istiʿmāl olunur ve şerāyı iẕhāb ve izāle eder.

el-Evrāmu ve'l-Bus̱ūru: Şāmī maʿa'l-milḥ ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eye nāfiʿdir. Ve kürrās̱-ı berrī s̱edyi taḳrīḥ eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Kürrās̱ ruʿāfı ḳaṭʿ eder. Ve dūdu olan sinne bezr-i kürrās̱ maʿa'l-ḳaṭrān tebḫīr olunsa dūdunu ḳatl edip isḳāṭ eder. Ve ekli muṣaddiʿdir, aḥlām-ı rediyye taḫyīl eder. Üẕün-i veciʿaya ve ṭānneye yaʿnī ṭanīni olan

kulağa kürrāsın remādı dühn-i verd ve ḫall-i ḫamr ile nāfiᶜdir. Ve esnān ve lis̱ātı ifsād edip şaḳḳ eder ḫuṣūṣan Şāmī kürrās̱ta bu efᶜāl ziyāde olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Başara muḍırrdır.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Mevādd-ı ġalīẓadan ḥādis̱ olan rebve kürrās̱ mā şaᶜīr ile istiᶜmāl olunur ḫuṣūṣan Nebaṭī kürrās̱ın ve ḫuṣūṣan ᶜasel ile nefᶜi ziyāde olur. Ve evrām-ı riyeye nāfiᶜdir, inḍāc eder. Ve bezrinden iki dirhem miḳdār bir mis̱li ḥabb-ı ās ile nefs̱-i dem için istiᶜmāl olunur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Berrīsi bostānīden miᶜdeye redīdir, zīrā berrīnin merāreti ve ḥiddeti ve lez̠ᶜi bostānīden eks̱erdir. Kürrās̱ın bi'l-cümle aṣnāfı neffāḫtır ve iki su ile selḳ olunur nefḫi ḫafīf olsun için. Rūfus dedi ki kürrās̱ cüşā-i ḥāmiḍi ḳaṭᶜ eder ve bi'l-cümle baṭīᵓü'l-haḍmdır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bevl ve ṭams̱ı idrār eder ḫuṣūṣan Nebaṭīnin ve berrīnin idrārı ziyāde olur. Ve o iki ṣınfın müteḳarriḥler olan mes̱āneye ve külyeye maḍarratı olur. Ve meslūḳu meᵓkūlen ve ḍımāden bevāsīre nāfiᶜ olur ve bāhı taḥrīk eder ve kez̠ālik bezr-i maḳlüvvü dahi muḥarrik-i bāh olur ve onun bezri zaḥīr ve dem-i maḳᶜade için ḥabb-ı ās ile ḳaly olunur. Ve mā ile varaḳının ṭabīḫinde o ᶜalīl iclās olunur ve inḍımām-ı raḥimden ve raḥimde olan ṣalābāttan için dahi nāfiᶜ olur. Ve ᶜuṣāresi dühn-i ḳırṭım ve dühn-i levz ve şīrec işbu edhāndan biri ile kürrās̱tan isfīdbāca ṭabḫ olunsa ḳūlınca nāfiᶜ olur. Ve ᶜuṣāresi müshilāt-ı dem cümlesindendir.

Otuz Yedincisi Küzbere: كزبره

el-Māhiyyetü: Cālīnūs dedi ki onun bir ṣınfı raṭb ve bir ṣınfı yābistir ve ḳuvveti mürekkebedir ve cüzᵓ-i ġālibi arḍiyyet-i mürredir ve onun māiyyeti elbette fātiredir ve onda ᶜan-ḳabḍın ᶜufūṣat-ı yesīre vardır. Benim katımda onun māiyyeti bāridedir, elbette fātire değildir lākin ona ḥārr ve laṭīf cevher muḫālaṭa edip serīᶜan müfāraḳa eder ise o zamān māiyyeti fātire olur. Ve Ḥuneyn dahi küzbereden berdin nefyini ḥikāye eyledi ve Cālīnūs'un nefy-i mez̠kūru Diyāsḳūrīdūs'a muᶜānedettir dedi yaᶜnī Cālīnūs küzberede bürūdet yoktur dediği mücerred Dīsḳūrīdūs'a muḫālefet içindir ve bilā-delīldir. Ve küzberenin berdine Rūfus ve Erkaġānīs ve ġayriden dahi şehādet eyledi.

eṭ-Tabᶜu: Derece-i ūlānın āḫirinde derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar bārid-dir ve s̱āniyede yābistir ve İbn Cüreyḥ katında s̱ālis̱ede yābistir. Ve muṣan-

nif katında küzbere-i yābise tesḫīn-i yesīre māildir. Cālīnūs der ki cemīᶜi-sinde tesḫīne meyl vardır, ḳarīb olur ki onda bir cevher-i laṭīf olup taḥallül eyleye ve şürb katında bāḳī kalmaya; o cevher-i laṭīf şürb katında mevcūd olsa küzberenin ᶜuṣāresi kes̱īreten şürb olundukta tebrīd eylemezdi.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda ḳabḍ ve taḫdīr olur. Ve ᶜuṣāresi leben ile ḍarebān-ı şedīdin küllīsini teskīn eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı ḥārreye nāfiᶜ olur. Ve maᶜa'l-isfīdāci ve'l-ḫalli ve dühni'l-verd ve kez̲ālik maᶜa'l-ᶜaseli ve'z-zeyt şerāya ve nār-ı Fārsīye nāfiᶜ olur. Ve daḳīḳ-ı bāḳılā veyāḫūd daḳīḳ-ı ḥımmaṣ ile ḫanāzīre nāfiᶜ olur eger onlara küzberenin ᶜuṣāresi [187b] ḫalṭ olunur ise. Cālīnūs dedi ki ḫanāzīri küzbere taḥlīl eyledikte ne keyfiyyet üzere küzbere bārid olur? Velākin Cālīnūs'a cevāb vermek mümkindir ki cāizdir ki küzberenin ḫanāzīri taḥlīli bi'l-ḫāṣṣa ola veyāḫūd küzberede bir cüzᵓ cevher-i laṭīf-i ġavvāṣ ġavṣ ve nüfūz̲ eyleyip ḫanāzīri taḥlīl eyleye ve cevher-i bāridi ġāiṣ olmaya velākin şürb olundukta o cüzᵓ-i laṭīf ü ḥārr sürᶜat ile taḥallül edip ve bārid cüzᵓü bāḳī kalmakla fāᶜil tebrīd ola. Ve bir ḳāᶜil dedi ki ḥumretten şifā ancak bārid ile olur veyāḫūd ḥumretin māddesine ḫılṭ-ı sevdāvī ve ḫılṭ-ı balġamī muḫāliṭ olur ise ġayr-i bārid ona şifā olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Sebebi merārī ve balġamī olan buḫārdan ḥādis̱ düvāra ṣarᶜa nāfiᶜ olur. Ve küzberenin ḫāṣṣası baştan buḫārı menᶜdir, ona bināen küzbere maṣrūᶜun ṭaᶜāmına idḫāl olunur eger onun ṣarᶜına sebeb miᶜde buḫārı ise. Ve raṭb ve yābis küzbere tenāvülünü iks̱ār z̲ihni iḫtilāṭa müᵓeddī olur. Ve raṭbı münevvimdir, ruᶜāfı dahi menᶜ eder. Ve ḳulāᶜa yābisi z̲erūr kılınsa ve raṭbının ᶜuṣāresi ile maḍmaḍa olunsa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ẓulmet-i baṣarı tevlīd eder. Ve gözde olan ḍarebānı ᶜuṣā-resi ḳaṭūr kılınsa defᶜ eder ḫuṣūṣan leben-i nisā ile taḳṭīr oluna. Ve varaḳı ḍımād olunsa mevāddı ᶜayna seyelāndan menᶜ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ḫafaḳān-ı ḥārra nāfiᶜdir. Lisān-ı ḥamel suyu ile ondan iki dirhem miḳdārı saḳy olunsa nefs̱-i demi ḥabs eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Haḍmı baṭīᵓ olur ve miᶜde-i maḥrūreyi taḳviye edip o mis̱lli miᶜde aṣḥābının ḳayᵓını menᶜ eder. Ve denildi ki baᶜde'ṭ-ṭaᶜām ḥādis̱ olan cüşā-i ḥāmiḍi defᶜ eder buḫārı ve ḥareketini menᶜ ḥasebiyle.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Maḳlüvv olan bezri ᶜaḳl eder. Ve denildi ki onun bezri meybuḫtec ile ḥayyātı ishāl eder. Ve küzbere-i raṭbe maᶜa'l-ᶜaseli ve'z-zeyt ḫuṣyelerin evrām-ı ḥārresine nāfiᶜdir. Ve raṭb ve yābisi bāhın ḳuvvetini ve inᶜāẓı kesr eder ve menīyi tecfīf eder.

es-Sümūmu: ᶜUṣāresinden dört vuḳıyyeye ḳarīb şürb olunsa şāribini ḳatl eder ġamm ve ġaşy iḥdās̱ etmekle, ve'l-ḥāṣıl onun tenāvülünü iks̱ār cāiz olmaz.

Otuz Sekizincisi Kümmes̱rā: كمثرى

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur, emrūd maᶜnāsına olur. Onda arḍiyyet ve māiy-yet vardır. Ve bizim bilādımızda yaᶜnī muṣannifin bilādında ki Ḫorasān ve Māverāünnehr'dir, bir nevᶜ kümmes̱rā vardır ki ona şāh-emrūd derler, ḥacmi kebīr ve şedīdü'l-istidāre ve cidden ṭayyibü'r-rāyiḥa ve raḳīḳu'l-ḳışre ve ḥasenü'l-levn olup şeyʾ-i müşeffef ve mā-ı sükker-i ḥasen ü maᶜḳūd u cāmid gibi olur ki onun cümūdu iktināz ve ictimāᶜ ḥasebiyle olur, ġılẓati ḥasebiyle olmaz ve rāyiḥası cidden ṭayyib olur; kaçan şeceresinden yere sāḳıṭ olsa muḍmaḥill olur, onda aṣlā maḍarrat olmaz.

eṭ-Tabᶜu: Ṣīnī demekle maᶜrūf kümmes̱rā derece-i ūlāda bārid, derece-i s̱āniyede yābistir; şāh-emrūd muᶜtedil-i raṭbdır.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cemīᶜan aṣnāfı ḳābıḍ olmakla ḥābis-i mevādd olan edviyeye ve ḍımādāta dāḫil olur ve onda cilā-i yesīr vardır. Rūfus'un ḳavli üzere onun ḫılṭı tuffāḥın ḫılṭından eks̱er ve aḥmed olur. Ve ammā yalnız diyār-ı Ḫorasān'da şāh-emrūd denmekle maᶜrūf olan kümmes̱rānun ṭabīᶜatı müleyyin ve keymūsu cidden ḥasen olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cirāḥātı idmāl eder ḫuṣūṣan berrīnin müceffefi istiᶜmāl oluna.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeyi dibāġat eder ve ḫāṣṣaten Ṣīnī miᶜdeyi ziyāde taḳviye eder ve ᶜaṭaşı ḳaṭᶜ ve ṣafrāyı teskīn eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Baṭnı ᶜaḳl eder ḫuṣūṣan kurusunun ᶜaḳlı eks̱er olur ve bi'l-ḫāṣṣa kümmes̱rā ḳūlınc iḥdās̱ eder ve vācib olur ki onu eklden sonra efāvīh ile ᶜasel şürb oluna. Ve kümmes̱rānın rubbu ḫilfe-i ṣafrāviyyeye nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Kümmes̱rādan ḳabḍı şedīd ve nuḍcu baṭīʾ olan nevᶜ fuṭra ᶜilāc olur; kaçan semm olan fuṭr kümmes̱rā ile ṭabḫ olunsa maḍarratı ḳalīle olur.

Otuz Dokuzuncusu Kürāᶜ Yaᶜnī Paça: كراع

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Lüzūcetli ve ġayr-i ġalīẓ ḫılṭ tevlīd eder lākin onun ḫılṭı maḥmūd ve ḳalīlü'l-fuḍūl olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Suᶜāl-i ḥārra nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan keşk-i şaᶜīr ile istiᶜmāl oluna.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Haḍmı ṣāliḥ, keymūsu ceyyid ve lezice ve ġayr-i ġalīẓ adır. Ve cevdet-i haḍmına delīl budur ki ṭabḫ katında bi-sürᶜatin büyüyüp teherrī eyler velākin ġıdāsı ġazīr yaᶜnī kes̱īr olmaz.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Cevherinde olan lüzūceti ile ıṭlāḳ eder.

Kırkıncısı Kelb: كلب

Māhiyyeti maᶜrūf olan ḥayvāndır.

ez-Zīnetü: Kelbin bevli s̱eʾālīlde yaᶜnī siğillerde istiᶜmāl olunur. Baᶜḍı nās daᶜvā eder ki onun lebeni ḥālıḳtır ve keẕālik şaᶜr-ı mentūf üzere ṭılā olunsa o mevḍiᶜde şaᶜr nebātını menᶜ eder ve bu daᶜvā Cālīnūs'un zuᶜmu üzere bāṭıldır. Ve yine baᶜḍılar zuᶜm eylediler ki kelbin demi cenīni raḥimden iḫrāc eder, bunu dahi Cālīnūs tekẕīb eder. Ve kelbin bevli taᶜaffün edince ḳadar terk olunur baᶜdehu şaᶜra ṭılā olunsa şaᶜrı ġāyet ile tesvīd edip o sevād-ı şaᶜr müddet-i medīde bāḳī kalır.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: ᶜİẓām tenāvül eden kelbin zibli ḫunāḳa cidden nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Kelb-i kelibin demi o kelbin nehşine cidden nāfiᶜdir.

Kırk Birincisi Kerm: كرم

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs der ki kerm-i berrī ve kerm-i cebelī ḳuḍbānları ṭıvāldir, ḥabel gibi mülteff olduğu şecerin ṭūlü ḳadar olur ve varaḳı ᶜineb-i s̱aᶜleb-i bostānī varaḳı gibi olur ve belki ondan aᶜraḍ olur ve zehri şaᶜrīdir ve s̱emeri ᶜanāḳīd gibidir, nuḍc vaḳtinde muḥammere olur ve ḥabbı mütedaḥricdir, evvele mā-yünbitü varaḳı meʾkūldür.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Kermin remād-ı ḳuḍbānı edviye-i kāviyyede vāḳiᶜ olur. Ve dühn-i kerm dühn-i verd gibidir velākin onda ıṭlāḳ-ı baṭn yoktur. Ve dühn-i ᶜaṣīri müsekkin ve müsaḫḫindir. Ve berrīnin fiḳāḥı şedīdü'l-ḳabḍdır.

ez-Zīnetü: Kermin demᶜası s̱eʾālīl-i nemliyyeye nāfiᶜdir Ve kerm-i berrī kelefi ve nemeşi cālīdir. Kerm-i ehlīnin fiᶜli ḍaᶜīftir. Ve berrīnin demᶜası maᶜa-zeytin baᶜḍı kerre şaᶜrı ḥalḳ eder ḫuṣūṣan kerm-i ṭarīnin iştiᶜāli katında aḫẕ olunan demᶜanın ḥalḳı eks̱er olur. Ve kerm-i berrīnin dühnü bi'l-cümle edhānın ḳavīsidir.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Kermin demᶜası cerebe ve ḳūbāya nāfiᶜdir. Ve kerm-i berrīnin s̱emeresi verem-i cirāḥātı menᶜ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: S̱ecīrin remādı yaᶜnī cibresinin külü ḫall ile iltivā-i ᶜaṣaba nāfiᶜdir. Ve ḳuḍbānının remādı zeyt ile şedḫ-i ᶜaḍal ve mefāṣıl-ı müsterḫiyye üzere vaḍᶜ olunur ve baᶜḍı kerre saḳṭa için remādının suyu şürb olunur. Ve ᶜaṣīrinin dühnü ᶜaḍal ve ᶜaṣab evrāmına ve iᶜyāya ceyyid olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Kermin varaḳı ve ḫuyūṭu sevīḳ-i şaᶜīr ile miᶜde veremi ve iltihābı için ḍımād kılınır. Ve varaḳının ᶜuṣāresi ḥarāretten ḥādis̱ vecaᶜ-ı miᶜdede istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre kerm-i berrīnin aṣlı su ile veyāḫūd şarāb ile şürb olunur ve istisḳāya nāfiᶜ olur ve māı dahi ishāl eder. Ve kerm-i berrīnin s̱emeresi miᶜdeye ve ġas̱eyāna ve ḥumūḍat-ı ṭaᶜāma nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Kermin ᶜuṣāre-i varaḳı ẕūsenṭāriyā ve vecaᶜ-ı miᶜde ve ḥarāretten ḥādis̱ kerb için istiᶜmāl olunur. Ve ṣamġ mis̱lli olan demᶜası şarāb ile şürb olunsa ḥaṣātı teftīt eder. Ve remād-ı s̱ecīri ḫall ile bevāsīr ve tūs̱ üzere kılınır. Ve s̱emeresi maḳᶜadeye ceyyiddir, idrārı ve ᶜaḳlı olur.

es-Sümūmu: Kermin s̱ecīrinin remādı nehş-i efāᶜīye tiryāḳ olur.

Kırk İkincisi Kemer-zehre: كمرزهره

el-Māhiyyetü: Denildi ki bu devā o cibāl-i bāridede olur ki onun üzerine s̱elc vāḳiᶜ olur ve onun varaḳı varaḳ-ı āsa müşābihtir ve onun nebti yerden iki şibr miḳdārı veyāḫūd eḳall ve eks̱er mürtefiᶜ olur ve aṣlında şuᶜbe [188a] olur ve evrāḳı biri birine müteḳārib olur ve kaçan ḳaṭᶜ olunsa ondan leben-i kes̱īr seyelān eder ve başında iklīl vardır ve bezri māzeryūn bezri gibidir ve ḥabbı kirsenne büyüklüğünde olur. Ve bu nebātın üzerinde ipek kurdu

miḳdārında kurtlar olur, münaḳḳaṭ ve dībāc gibi münaḳḳaş olup sevād ve ḥumret ve beyāḍı olur ve o nebātta semmiyyetten bir ḳuvvet olur, ḥayvānātı ḳatl eder.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Rīḥten olan diş ağrısına onun aṣlını şürb eylemek nāfiᶜ olur ve sinn-i müteʾekkile üzere mirāren vaḍᶜ olunsa o sinni ḳalᶜ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun varaḳından şürb olunsa ishāl ve taḳyiʾe eder ve mefāṣıla ve fālice ve laḳveye nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Lebeni ᶜaḳreb ve ḥayye lesᶜalarına semn-i baḳar ile istiᶜmāl olunsa nāfiᶜ olur. Ve bu nebāt ḥayye için tiryāḳ-ı nāfiᶜdir.

Kırk Üçüncüsü Kisīfūn: كسيفون

el-Māhiyyetü: Bu nebāta ism-i meẕkūr ile tesmiyenin vechi budur ki o nebāt her şeklinde süyūfa müşābihtir ve sūsen varaḳına benzer lākin ondan aṣfer ve eraḳḳ olur ve iki cānibleri kılıç gibi ince ve ḥiddetli olur ve onun sāḳı bir ẕirāᶜ miḳdārı uzun olur ve çiçeği muṣaffef olup biri birinden ayrı ve müferriḳ olur ve levni firfīrī olur ve s̱emeri müstedīr olur ve onun iki aṣlı olup eḥadühümā āḫer üzere terkīb olunmuştur ve ke-ennehümā iki ḥabledir ki eḥadühümā āḫeri üzere vāḳiᶜ olmuştur ve aᶜlāsı mümtelle ve süflāsı ḍāmiredir ve eks̱eriyyā menābiti arāḍī-i ġāmire ve kühūf olur ve aᶜlāsı aṣl olur.

el-Ḫavāṣṣu: Onun ile maᶜa'l-kündüri ve'ş-şarāb saḳy olunsa laḥmdan ezicce ve şevk ve süllāyı iḫrāc eder.

el-Evrāmu ve'l-Bus̱ūru: Kaçan o devā aṣl-ı sūsen daḳīḳı ve mā-ı ᶜasel ile ḫalṭ olunup bes̱re üzere ṭılā olunsa berāʾet ḥāṣıl olur ve ona bināen o merāhim aḫlāṭına idḫāl olunur, onun bu āfetlere nefᶜi olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Merʾe onu iḥtimāl eylese ṭams̱ını idrār eder. Ve denilir ki o devā şarāb ile şürb olunsa şehvet-i cimāᶜı taḥrīk eder velākin nesli ḳaṭᶜ eder. Ve denilir ki kaçan ḳayle-i emᶜā ki ona üdre-i māī derler, o mis̱lli āfeti olan ṣabīye onun aṣl-ı aᶜlāsı saḳy olunsa onlara nāfiᶜ olur.

Kırk Dördüncüsü Kesyūs: كسيوس

el-Māhiyyetü: Bu nebte baᶜḍı nās sūsen-i berrī ve ehl-i Rūm ona ism-i āḫer tesmiye ederler. Ve o devā bir nebttir ki onun varaḳı sūsen varaḳına benzer lākin varaḳı sūsenden ᶜarīḍ olur ve iki ṭarafları eḥadd ve keskin olur

ve onun sāḳı evrāḳının vasaṭından ḫurūc eder, ṭūlü bir ẕirāᶜ olur, ziyāde sāḳı ġalīẓ olur, üzerinde üç zāviyeli ġuluf ve ġuluf üzere bir zehri olur ki onun levni firfīrī levni olur ve vasaṭ-ı zehrin levni aḥmer-i urcuvānī olur ve onun s̱emeresi ġulufta olup müstedīr ve esved ve ḥırrīf olur ve onun aṣlı kes̱īrü'l-ᶜuḳad ve aḥmer ve ṭavīl olur.

el-Ḫavāṣṣu: Ona zehr-i nuḥāstan üç cüzᵓ, aṣl-ı ḳanṭūriyūndan beş cüzᵓ, ᶜaselden kifāyet miḳdārı ḫalṭ olunup ḍımād olunsa laḥmda olan ezicce ve ᶜiẓam ve ġayri ḳaẕāyı iḫrāc eder.

el-Ḫurācu: Reᵓste olan cirāḥata ve cümcüme-i reᵓste ᶜārıḍ kesre devā-i ṣāliḥ olur.

el-Evrāmu: Ḫall ile o devā ḍımād olunsa evrām-ı balġamiyyeye berāᵓet gelir.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ḫall ile şürb olunsa verem-i ṭıḥāli taḥlīl eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Fetḳ ve ᶜırḳ-ı nesā ve taḳṭīr-i bevl ve ishāl için şarāb-ı ḥulv ile şürb olunur. Ve varaḳından üç ūs̱ūlūsāt şarāb ile şürb olunsa idrār-ı şedīd ile bevli idrār eder. Ve kaçan ḫall ile şürb olunsa verem-i ṭıḥāli taḥlīl eder.

Kırk Beşincisi Keşīş: كشيش

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki keşīş bir nebāttır ki onun zehri olur ve varaḳı ḳısūs varaḳına müşābih olur velākin ondan aṣġar olur ve onun aġṣān-ı ṣaġīreleri olup o aġṣān ḳurbünde ve ḥavālīsinde olan sāir nebātāta taᶜalluḳ ve iltifāt eder. Ve baᶜḍı kerre sibāḫātta ve kürūm fürcelerinde ve ḥınṭa zürūᶜunun aralarında nābit olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bu nebātın ᶜuṣāresi şürb olunsa baṭnı miḳdār-ı kifāye ishāl eder.

Kırk Altıncısı Kemūsūfā: كموسوفا

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs der ki bu meẕkūr bir nebāttır ki onun ṭūl-i ışbaᶜda ḳuḍbānı olup arḍ üzere ᶜale'l-istidāre münbasıṭa olur ve leben ile memlüvve olur ve üzerinde varaḳ-ı ᶜadese müşābih ve bülbūs varaḳı gibi ṣıġār riḳāḳ varaḳı olur ve s̱emeri bülbūs miḳdārında ve taḥt-ı varaḳında olur ve onun zehri olur velākin sāḳı olmaz ve onun aṣlı raḳīḳ olur ve o aṣlın ṭıbbda menfaᶜati olmaz ve o nebāt emākin-i ṣaḫriyye vü nedviyyede olur.

el-Evrāmu: Onun ile ḍımād olunsa evrām-ı balġamiyyeyi menᶜ eder.

[*el-Ḳurūḥu:* Ḳurūḥ-ı rediyyeye nāfi [olur.]

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Seder ve düvāra nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: ᶜAynın ẓulmetine ve intişārına onların evvel-i ẓuhūrunda nāfiᶜ olur ve ās̱ār-ı ḳurūḥu iẕhāb ve izāle eder ve keẕālik ibtidā mādde o ᶜasel ile iktiḥāl olunsa nāfiᶜ olur.

Kırk Yedincisi Kelḫīdūn-ı Kebīr: كلحيدون كبير

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki o ism kendi ile eşyā ṣıbġ olunan ᶜurūḳa ıṭlāḳ olunur. Onun sāḳı bir ẕirāᶜ olur ve gerçi onun sāḳı daḳīḳtir velākin ondan şuᶜab-ı kes̱efe-i mümteliᵓe teşaᶜᶜub eder ve onun varaḳı baṭrāḥiyūn - بطراحيون varaḳına müşābih olur velākin ondan enᶜam olur ve levni zürḳata māil olur ve zehri ḫanderīlī - خندريلي zehrine şebīh olur ve her varaḳ yanında birer zehr olur ve ᶜaṣīrinin levni levn-i zaᶜferān gibidir ve ṭaᶜmı ḥırrīftir, lisānı leẕᶜ-i yesīr ile leẕᶜ eder ve onda merāretten bir şeyᵓ vardır ki kerīh ve müntindir ve aṣl-ı aᶜlāsı vāḥid ve esfeli müteşaᶜᶜibdir ve onun s̱emeresi ḫaşḫāş s̱emeresine benzer, ṣanevbere mis̱īlli daḳīḳ-i ṭavīldir ve bezri bezr-i ḫaşḫāştan aᶜẓamdır ve baᶜḍı kerre onun aṣlı ve varaḳı ve s̱emeri evvel-i ṣayfta ᶜaṣr olunup ᶜaṣīri aḫẕ ve ẓıllda s̱eḫīn olunca ḳadar terk olunur ve baᶜdehu ondan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur. Ve bir ḳavm ẓann ederler ki bu nevᶜ nebāta tesmiye-i meẕkūrenin vechi budur ki bu nebāt ḫaṭāṭīf ẓuhūr eyledikte nābit olur ve ḫaṭāṭīf ġaybet eyledikte o nebāta ḫazān erişip kurur. Ve bir ḳavm-i āḫer dahi ẓann eder ki kaçan ḫaṭāṭīfin ferḫına ᶜamā kelse yāḫūd o ferḫı bir insān aᶜmā eylese o ferḫın anası bu nebātı celb edip ferḫın bāṭın-ı ᶜaynına vaḍᶜ eylemekle onun baṣarı ᶜavd ve ricᶜat eder.

el-Bus̱ūru: Nemle ve bes̱reden cidden nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Onu maḍġ vecaᶜ-ı esnānı defᶜ eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Aṣlı enīsūn ve şarāb-ı ebyaḍ ile şürb olunsa yereḳāndan cidden nāfiᶜ olur.

Kırk Yedincisi Kelḫīdūn-ı Ṣaġīr: كلحيدون صغير

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs der ki bu ism māmīrāna ıṭlāḳ olunur.

Kuḥl: كحل

el-Māhiyyetü: Kuḥl is̱mide derler. Bu iki devānın menāfiᶜi cedāvilini beyān eyledik, el-ḥamdü lillāhi taᶜālā maḥallinde ṭaleb oluna. [188b]

On İkinci Faṣl Ḥarf-i Lāmda Kelām-ı Müşebbaᶜdır ki O Faṣlda Biz Yirmi Altı Devā Beyān Eyleriz

Evvelkisi Lāẕen: لاذن

Fi'l-Māhiyyeti: Lāẕen bir ruṭūbettir ki maᶜz-i rāᶜiyenin tüyüne ve sakalına ḳīsūs demekle maᶜrūf nebātı raᶜy eyledikte taᶜalluḳ eder, zīrā ḳīsūs üzerine ṭall vāḳıᶜ olup üzerinde nedāvet mürtekim ve müctemiᶜ olur ve ona o nebātın reşḥi muḫālaṭa eder, kaçan maᶜz onu raᶜy eylese şaᵓrına ve liḥyesine taᶜalluḳ edip lāẕen olur. Ve onun nefīsi ve ḫāliṣi liḥāsına ve eşᶜārından arḍdan mürtefiᶜ olanlara taᶜalluḳ edenler olur ve erdeᵓi o lāẕendir [ki] eṭrāfına ve aẓlāfına taᶜalluḳ edip onun ile reml ve türāb vaṭᵓ eyleye.

el-İḫtiyāru: Lāẕenin ecvedi düsūmetli ve rezīn yaᶜnī ağır ve sengīn ve Ḳıbrīsī ve ṭayyibü'r-rāyiḥa ve ṣufrete māile olur ve onda remliyyet olmaz ve dühn içinde küllīsi taḥallül edip süflü bāḳī olmaz ve esved-i ḳārī yaᶜnī zift sevādında olan ġayr-i ceyyid olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārr ve s̱āniyede yābistir ve bilād-ı cenūbiyyede olan esḫandır. Ḥūzī dedi ki lāẕen bārid-i ḳābıḍdır velākin onların dedikleri gibi değildir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cidden laṭīftir, onda ḳabḍ vardır, ruṭūbet-i ġalīẓa-i leziceyi münḍicdir ve o ruṭūbeti bi-iᶜtidālin muḥallildir ve onda ḳuvve-i cāẕibe ve ḳuvve-i müsaḫḫine vardır, efvāh-ı ᶜurūḳu teftīḥ eder ve teskīn-i evcāᶜ edviyelerine dāḫil olur.

ez-Zīnetü: Şaᶜrı inbāt eder ve teks̱īf ve teks̱īr edip ḥıfẓ eder ḫuṣūṣan dühn-i ās ve şarāb ile istiᶜmāl olunsa. Ve onun bu efᶜāle maṣdar olduğu onun içindir ki lāẕen laṭīftir, ᶜuḍva ġāiṣ olur ve muḥallildir, laḥmı ekl eden fesādı tenḳıye eder ve ceẕẕābdır, şaᶜra ṣāliḥ olan māddeyi ceẕb eder ve onun ḳuvveti ṣalaᶜın ve temerruṭ ve intis̱ārın evvel-i ẓuhūrunda nāfiᶜ olmak mertebesine bāliġa olur velākin dāü's̱-s̱aᶜlebe şifā olmak mertebesine bāliġ olmaz,

zīrā dāü'ṡ-ṡaᶜlebi taḫlīl lāẕende olan taḫlīl ve telṭīf ve cilā ḳuvvetlerinin miḳdārından ekṡer ve eşedd ḳuvvetler ile olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳāṭācānīs'te der ki lāẕen ᶜasiretü'l-indimāl olan ḳurūḥu idmāl eder.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Vecaᶜı olan üẕüne dühn-i verd ile taḳṭīr olunur ve ṣudāᶜ ve ḍarebān ᶜilācına idḫāl olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Suᶜāle nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ferzicede iḥtimāl olunsa evrām-ı raḥimi taḥlīl eder. Ve ḳamᶜ ile tedḫīn olunsa cenīn-i meyyiti ve meşīmeyi iḫrāc eder. Ve şarāb-ı ᶜatīḳ ile şürb olunsa baṭnı ᶜaḳl ve bevli idrār eder.

İkinci Luffāḥ: لفاح

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur, bābu'l-yebrūḥta onu müstevfā beyān eyledik.

eṭ-Tabᶜu: Muṣannif katında ṡāliṡeye varınca ḳadar bāriddir ve raṭbdır.

Üçüncü Lübnā: لبنى

el-Māhiyyetü: Bu devā meyᶜa denmekle maᶜrūf olan devādır. Ve onun aṣnāfı ve ḍurūbu vardır. Sāil olan ṣınfına ᶜasel-i lübnā ıṭlāḳ olunur ve demᶜasına ıṣṭarek derler ve o demᶜa sefercel gibi bir şecerin demᶜasıdır, biz ıṣṭarek bābında ẕikr edeceğimizi ẕikr eyledik velākin o meẕkūrumuzu bu mevḍiᶜde dahi īrād eyleriz her ne ḳadar tekrār olur ise. Ve baᶜḍılar dediler ki lübnā şecere-i uḫrā-yı Rūmiyyenin dühnüdür.

el-İḫtiyāru: Meyᶜanın ecved-i aṣnāfı o o ṣınftır ki bi-nefsihi seyelān edip şehdī ve ṣamġī ve ṭayyibü'r-rāyiḥa ola ve ṣufrete māil esved-i nuḫālī olmaya. Ve baᶜḍı kerre onun mürre müşābih esved-i seyyāli dahi bulunur ve o esved ᶜasel ve edhān içinde şemste terbiye olunup baᶜdehu ᶜaṣr olunmakla ġaşş olunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārr, derece-i ṡāniyede yābis olur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda münḍice ve müleyyine ve müsaḫḫine ve muḥallile ḳuvāları vardır ve onun duḫānı duḫān-ı kündüre müşābihtir ve onda bi'ṭ-ṭabᶜ taḫdīr vardır ve onun Şām diyārında ittiḫāẕ olunan dühnü telyīn-i ḳavī ile telyīn eder ve onun dahi duḫānı kündür duḫānı gibi olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Laḥmda olan ṣalābāta nāfiᶜ olur ve büs̱ūr-ı raṭ-beye ve büs̱ūr-ı yābiseye maᶜa'l-edhān onunla ṭılā olunur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cereb-i raṭb u yābise onunla ṭılā olunur ve onunla ṭılā ceyyid olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Aᶜḍāyı taḳviye eder ve tesebbük[295]-i mefāṣıla şürben ve ṭılāen nāfiᶜ olur ve iᶜyā edhānında vāḳiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Raṭb ve yābis nezleye onunla tebḫīr nāfiᶜ olur ve zükāma nefᶜi meblaġ-ı ġāyete bāliġ olur; onda ḳuvve-i müsbite vardır ḫuṣūṣan düh-nünün sübāt iḥdās̱ı eks̱er olur ve telyīni şedīd olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Suᶜāl-i müzmine ve balġama ve vecaᶜ-ı ḥalḳa nāfiᶜ olur ve buḥūḥalı ṣavtı taṣfiye eder ve telyīn-i şedīdi olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Hāḍımdır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ṭabīᶜatı telyīn eder, bevli ve ṭams̱ı idrār-ı ṣāliḥ ile şürben ve iḥtimālen idrār eder ve ṣalābet-i raḥimi telyīn eder. Ve onun yābisi baṭnı ᶜaḳl eder. Ve kaçan meyᶜadan veyāḫūd meyᶜanın sāilinden bir mis̱ḳāl bir mis̱li ṣamġ ile şürb olunsa ġayr-i eẕā balġam-ı lezici ishāl eder.

el-Ebdālü: Bedeli cünd-i bīdester ve iki katı dühn-i yāsemīndir.

Dördüncüsü Lājverd: لاژورد

el-Māhiyyetü: Ḳuvveti lizāḳu'ẕ-ẕeheb ḳuvvetindedir ve yesīren ondan aḍᶜaftır.

eṭ-Ṭabᶜu: S̱āniyede ḥārr ve s̱ālis̱ede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda ḳuvve-i ḳallāᶜa ve ḳuvve-i muᶜaffine vardır ve maᶜa-ḥiddetin cālī olur ve ḳabḍ-ı yesīri ve iḥtirāḳ ve taḳrīḥi vardır.

ez-Zīnetü: S̱eʾālīli isḳāṭ eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Eşfārı taḥsīn ve teks̱īr ede ve bu bābda denildiği üzere nefᶜi ġāyete erişir ḫāṣṣıyyeti ile veyāḫūd eşfārın cevdet-i inbātına māniᶜ olan aḫlāṭ-ı rediyyeyi istifrāġı ile.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Bühre nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: İdrār-ı ṣāliḥ ile ṭams̱ı idrār eder şürb veyāḫūd iḥtimāl olunur ise ve sevdāyı ve ġalīẓ olup deme muḫāliṭ olanları cemīᶜan ishāl eder ve vecaᶜ-ı külādan nāfiᶜ olur. Ve şerbet-i vāḥidesi dört kezemeye varınca

295 "Tesebbük" sīn-i mühmele ve muʿceme ile nüsḫadır.

ḳadar olur ve edviyeye ḫalṭ olunur ise bir dirheme varınca ḳadar ḫalṭ olunur.

Beşincisi Lükk: لك

el-Māhiyyetü: Būles dedi ki lükk ḥaşīşe-i mürr gibi bir ḥaşīşenin ṣamġıdır ve rāyiḥası ṭayyibdir. Ve āḫerūn Būles'in ḳavl-i meẕkūrunu ġalaṭa ḥaml edip dediler ki lükk kehrübādır. Ve baʿḍı āḫer dahi dediler ki lükk Būles'in dediği vech üzeredir velākin ḫıṣāl-i kes̱īrede onda kehrübā ḳuvveti vardır.

ez-Zīnetü: Ḳuvvet-i şedīde ile mühezzildir.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Ḫafaḳāna nāfiʿdir.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Kebide nāfiʿ ve muḳavvī olur, yereḳāna ve istisḳāya ve evcāʿ-ı kebide nāfiʿ olur. *Ve fī-nüsḫatin:*

es-Sümūmu: قيل ان الميويزج منه يقتل الانسان

Altıncısı Lāġıye: لاغيه

el-Māhiyyetü: Şecere-i sefḥiyyedir, onun verdinde rāyiḥa-i ḳalīle vardır, bal arısı onu raʿy eder ve müşābih olur ki o şecere būsencetü[296]'t-tiryāḳ fervesinin şeceresi ola lākin onu dahi taḥḳīḳen taʿarrüf eylemedik. Ve onun ḳuvveti ferāsiyūn ḳuvvetine münāsibdir lākin ondan ḳuvveti aḍʿaftır ve o devā yetūʿdur.[297]

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir. Ve baʿḍılar dediler ki rābiʿaya varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Semek olduğu ġadīre lāġıyenin lebeni ilḳā olunsa semek ṭāfī olur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Bi-ḳuvvetin muḳayyiʾdir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Māı ishāl eder.

Yedincisi Liḥyetü't-Teys: لحية التيس

el-Māhiyyetü: Nebt-i maʿrūftur, ergeç sakalına müşābeheti için bu ism ile tesmiye olundu.

296 Nüsḫa: Fūsenec
297 "Lāġıye" sütleğen. Tercüme-i İbn Bayṭār.

eṭ-Ṭabʿu: Onda ḳalīl ḥarāret vardır ve berdi dahi ḥarāretini teftīr edecek miḳdār olur, ke-ennehu berdi şedīd değildir belki derece-i ūlānın āḫirindedir ve yübsü şedīddir, s̱ālis̱e varınca ḳadar yābis olur.

el-Ḫavāṣṣu: İlā-ḥaddin ḳābıḍdır ve aṣlının ḳabḍı aḳvādır. Ve tiryāḳta vāḳiʿ olur, aʿḍāyı teşdīd için. Ve liḥyetü't-teysin ʿuṣāresi ḳabḍda zirr-i verd yaʿnī gül tomurcağı gibidir.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Onun varaḳı tecfīf olunsa ḳurūḥu idmāl eder ve ḳurūḥ-ı ʿafineye nāfiʿ olur ve cemīʿan bu efʿālde zehri ḳavī olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Onun aṣlı üẕünün vesaḫını cālī ve ḳurūḥunu müceffif ve şemme nāfiʿ olur.

Aʿḍāu't-Nefesi: Zehri ve varaḳı ve aṣlı bunların her hangisi mā-ı şaʿīr ile ḳurḥa-i riye için saḳy olunsa [189a] nāfiʿ olur. Ve ʿuṣāresi nefs̱-i deme nāfiʿdir.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Miʿdeyi tenḳıye eder ve mevāddı miʿdeye inṣıbābdab menʿ eder ḫuṣūṣan ʿuṣārenin o fiʿli aḳvā olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Ḳurūḥ-ı emʿāya onu saḳy aḳvā devā olur ḫuṣūṣan zehri veyāḫūd ʿuṣāresi şarāb ile şürben ḍımāden raḥimden nezf-i deme nāfiʿ olur.

Sekizincisi Lūf: لوف

el-Māhiyyetü: Lūfun[298] bir ṣınfı sebṭ ve āḫeri caʿddır. Ve caʿd lūfu'l-ḥayye tesmiye olunandan esḫandır. Ve sebṭında arḍiyyet kes̱īredir, ona bināen onun ḥalāveti ḥalāvet-i caʿddan eḳalldir. Ve iki ṣınftan her birisi cālīdir. Dīsḳūrīdūs dedi ki onun varaḳı diyāḳrīṭūn varaḳına müşābihtir ve dahi aṣġardir ve ās̱ārı muḫteliftir ve ceẕri bir şibrdir ve aṣlı o devānın aṣlı gibidir ki o devā şebīh-i destecetü'l-hāven diye meẕkūrdur ve s̱emeri aṣfer olur. Ve lūfun caʿd olan ṣınfı aṣfer olur, ünbūbe mis̱ālindedir.

eṭ-Ṭabʿu: Lūfun sebṭı derece-i ūlānın āḫirinde ḥārr ve müceffiftir. Ve caʿd āḫir-i s̱āniyede müsaḫḫindir. Ve eczā-ı lūfun aḳvāsı bezridir ve enfaʿı aṣlıdır.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Südedi teftīḥ ve aḫlāṭ-ı ġalīẓa vü leziceyi taḳṭīʿ-i muʿtedil ile taḳṭīʿ eder ve onda cilā keyfiyyeti dahi olur. Ve her devāda caʿd aḳvā olur. Ve lūfun iki ṣınfından yaʿnī caʿd ve sebṭ eczālarında cüzʾ-i arḍī aḳvā olur.

---

298 "Lūf" ılan yastığı. Tercüme-i İbn Bayṭār.

ez-Zīnetü: Lūf-ı caᶜdın aṣlı kelefi ve behaḳı ve nemeşi cālīdir ḫuṣūṣan ᶜasel ile istiᶜmāl oluna. Ve şiḳāḳ-ı berd onunla maᶜa'ş-şarāb telṭīḫ olunur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Cilāya muḥtāc olan evrāma nāfiᶜ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Lūfun aṣlı ḫuṣūṣan ondan ṣınf-ı caᶜdın aṣlı fāşerāya ḫalṭ olunup ḳurūḥ-ı ḫabīs̱e merāhimine idḫāl olunur. Ve ruṭūbeti olan lūf cirāḥāta aṣlaḥ olur o yābis lūftan ki cemīᶜan cirāḥātın muḥtāc olduğu edviyeden ḥiddeti eks̱er olur. Ve baᶜḍı kerre ondan merāhim-i ḳurūḥ ve nevāṣīr fetīleleri mekānına medfūḳ ittiḫāẕ olunur. Ve onun aṣlından nevāṣīr için belālīṭ ittiḫāẕ olunur. Ve onun varaḳı cirāḥāt-ı rediyyeye ceyyid devā olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Lūfun aṣlı sığır tersi ile niḳris ve vehn-i ᶜaḍal üzere kılınır.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Lūf-ı bostānīnin ᶜaṣīr-i ᶜunḳūdu yaᶜnī salkımının şīresi vecaᶜ-ı üẕüne nāfiᶜdir ve dühn-i verd ile teˀekkül ve sereṭānı olan enfe vaḍᶜ olunsa nāfiᶜ olur. Ve lūfu'l-ḥayyenin ṭarafında olan ᶜunḳūdunun ᶜaṣīri zeyt ile ᶜaṣr olunup üẕün-i müteˀellime taḳṭīr olunsa vecaᶜı teskīn eder. Ve lūfu'l-ḥayyenin aṣlı edviye-i cellādır, vesaḫ-ı üẕünü cilā edip tecfīf eder ve şemme nāfiᶜ olur. Ve lūfun bezri bevāsīr-i enf için saḳy olunur ḥattā bevāsīr-i enfin sereṭānī olanları için belki nefs-i sereṭān için dahi istiᶜmāl olunur ve reˀy-i müstaḥsen budur ki o devā bir ḳıṭᶜa ṣūfe ile iki munḫura dess oluna.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Lūfun aṣlı ḳurūḥ-ı ᶜayna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: O devā müneffis̱tir, rebve ve intiṣāb-ı nefese nāfiᶜdir, devāiyyeti zāil olunca ḳadar mirāren selḳ olunduktan sonra o meslūḳ intiṣāb-ı nefesi ve rebv-i ᶜatīḳi olanlara iṭᶜām olunur, aṣlı dahi o fiᶜli işler velākin caᶜdın fiᶜl-i meẕkūru aḳvā olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onu eklden ḫılṭ-ı ġalīẓ tevellüd eder.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Lūf-ı caᶜd şarāb ile şürb olunsa bāhı taḥrīk eder ve külyeyi tenḳıye eder ve bevāsīre nāfiᶜ olur. Ve denildi ki s̱emere-i caᶜd[d]an otuz ᶜaded s̱emere aḫẕ olunup ḫall-i memzūc ile veyāḫūd şarāb ile şürb olunsa cenīni isḳāṭ eder ve baᶜı kerre ondan maᶜmūl olan bellūṭu iḥtimāl dahi cenīni isḳāṭ eder. Ve o nebāt zehrin ẕübūlü katında şemm olunsa yine cenīn sāḳıṭ olur. Ve baᶜḍı kerre cidden bevli idrār [eder.]

es-Sümūmu: Aṣlı ile beden delk olunsa o bedeni efᶜī nehş eylemez.

Dokuzuncusu Luᶜbetü'l-Berberiyye: لعبة البربريه

el-Māhiyyetü: Sūrincān gibi bir şeyᵓdir, İfrīḳiyye nevāḥīsinden meclūb-dur; baᶜḍı kerre onunla sūrincān ġaşş olunur.

eṭ-Tabᶜu: S̱āniyede ḥārrdır ve ūlāda raṭbdır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bāhı taḥrīk eder.

Onuncusu Lisānu'l-ᶜAṣāfīr: لسان العصافير

el-Māhiyyetü: Lisānu'l-ᶜuṣfūr bir lübbdür ki onun ᶜuṣfūr lisānına müşābeheti olur.[299]

eṭ-Tabᶜu: S̱āniyede ḥārr ve ūlāda raṭbdır.

el-Ḫavāṣṣu: Varaḳında ḳabḍ ve tenḳıye vardır.

el-Ḳurūḥu: Varaḳı ḳurūḥ-ı raṭbeyi cidden idmāl ve ilḥām eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ḳuşūru ḫall ile ᶜaḍal-i merḍūḍ üzere vaḍᶜ olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ḫafaḳāna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bāhı ziyāde eder.

el-Ebdālü: Taḥrīk-i bāhta bedeli bir vezni cevz-i muḳaşşer ve bir vezni tūderī-i aḥmerdir.

On Birincisi Līnūs: لينوس

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs der ki bu devā mārḳas̱īs̱ā dedikleridir, biz onda kelāmı bābu'l-mīme teᵓḫīr eyleriz.

On İkincisi Lūfās Erlī: لوفاس ارلي

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs der ki bu devā ḫurᵓ-ı cebelīdir, onun varaḳ-ı ᶜaẓīmi vardır, bostānīnin varaḳından ᶜaẓīmdir ve ḥarāreti eşedd ve bostānī s̱emerinden s̱emeri aṣġar lākin ḥarāfette eşedd ve emerr ve aḳvādır ve ṭaᶜmı bostānīden erdeᵓdir.

es-Sümūmu: Cebelī ve bostānīsi ḍımād kılınsa veyāḫūd şarāb ile şürb olunsa ẕevātu's-sümūm ḥayvāndan nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan o ḥayvān baḥrī ola.

---

299 Yaᶜnī s̱emerinin her birinin cevfinde birer lübb vardır ki onda o müşābehet olur.

On Üçüncüsü Līsḳūrmūn: ليسقرمون

el-Māhiyyetü: Bu devā ḥabbu'l-ḳult[300] dedikleridir ve bir nebāttır ki onun varaḳı zeytūn varaḳına müşābihtir velākin ondan aṭvel ve elyen olur ve aṣla ḳarīb olan varaḳı evrāḳ-ı sāiresinden aʿraḍ ve enli olur, arḍ üzere müfteriş ve münbasıṭ olur ve onun ḳāime ve diḳāḳ ḳuḍbānı vardır ki ʿīdān-ı iẕẖir devresinde olur ve ṣulbedir ve eṭrāfında bir şeyʾ vardır ki sāḳ gibi olup iki ḳısma münḳasım olur ve o sāḳta evrāḳ-ı ṣıġār vardır ve o evrāḳ katında kirsenne ʿiẓamında ḥacer ṣalābetinde müstedīr ve ebyaḍ büzūru vardır ve o nebāt mevāḍiʿ-i ʿāliye ve emākin-i ẖaşinede nābit olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Külyede ve mes̱ānede ḥaṣātı olan kimse onun bezrini şürb eylese ḥaṣātını teftīt eder.

On Dördüncüsü Lesmāh: لسماه

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki bu nebātın varaḳı lisānu'l-ḥamel varaḳına benzer velākin ondan eraḳḳtır ve ebyaḍdır ve onun sāḳı daḳīḳ-i sāẕecdir, ṭūlü bir ẕirāʿdan eks̱erdir ve ṭarafında reʾs-i ḳamerīye müşābih reʾs vardır ve onun zehri ebyaḍ olup ṣufretün-māya bulunduğu miḳdār māil ve daḳīḳtir ve ẖarbaḳ-ı esved uṣūlüne müşābih aṣlı vardır, diḳāḳtır ve ṭayyib ve ḥırrīf rāyiḥası vardır ve onda ruṭūbet-i yesīre vardır ki yede bulaşır ve bu nebāt emākin-i māiyyede nābit olur.

el-Evrāmu: Onunla evrām-ı balġamiyye ḍımād olunsa teskīn eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: O devā yalnız veyāẖūd bir mis̱li dūḳū ile şürb olunsa küzāza nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Vaḥdehu şürb olunsa baṭnı ʿaḳl eder ve maʿa'd-dūḳū şürb olunsa ḳurḥa-i emʿādan ve maġṣtan nāfiʿ olur ve ṭams̱ı idrār eder.

On Beşincisi Lisānu's̱-S̱evr: لسان الثور

el-Māhiyyetü: Bir ḥaşīşedir ki varaḳı ʿarīḍadır mürr gibi ve ẖaşebi emlestir ve ḳuḍbānı ercül-i cerād gibi ẖaşebiyyedir ve levni ẖuḍret ve ṣufretten mürekkebdir.

---

300 "Ḥabbu'l-ḳult" māş-ı Hindīdir.

el-İḫtiyāru: Vācib olur ki o nebātın Ḫorāsānī ve ġalīẓü'l-varaḳ olup vechinde izāle olunan şevkin nefṭ gibi ās̱ārı ve uṣūlü olanlar yāḫūd zeġab-ı müteberrīsi olanlar isti'māl oluna. Ammā bu diyārda ya'nī muṣannifin diyārında mevcūd olanlar ve eṭıbbānın isti'māl eylediklerinin eks̱eri lisān-ı s̱evr değildir belki mervden bir cinstir ve onda menfa'at yoktur.

eṭ-Ṭab'u: Ṭabī'atı ṣandala ḳarīb olup ḥarāret-i yesīreye māil ve derece-i ūlānın āḫirine varınca ḳadar raṭbdır ve o nebātın yābisinin ruṭūbeti eḳalldir. Ve Ḥūzīler dediler ki onun ṭabī'atı s̱āniyenin āḫirinde bārid-i raṭbdır, onların bu ḳavli ba'īddir.

el-Ef'ālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Muḥraḳının ḳuvvesi ḳulā'-ı ṣıbyānı izāle eder ve femin lehībini teskīn eder ve kendi dahi o fi'li işler velākin aḍ'af olur.

A'ḍāu'n-Nefesi: Ḳalbi müferriḥ ve muḳavvīdir, tevaḥḥuşa ve ḫafaḳ āna ve 'ilel-i sevdāviyyeye şarāb ile isti'māli ceyyiddir. Ve bir ḳavm ḫafaḳān-ı ḥārr aṣḥābına ṭīn-i Ermenī ile iki dirhem saḳy ederler, su'āle ve ḫuşūnet-i ḳaṣabe-i riyeyeye nāfi' olur ḫuṣūṣan mā-ı 'asel veyāḫūd sükker ile saḳy oluna.

On Altıncısı Lisānu'l-[189b] Ḥamel: لسان الحمل

el-Māhiyyetü: Nebt-i ma'rūftur.[301] Ba'ḍılar o nebte ẕū-seb'atü'l-aḍlā' ve ba'ḍı āḫer kes̱īrü'l-aḍlā' tesmiye ederler. Ve lisān-ı ḥamel iki cins olur, biri ṣaġīr ve biri kebīr olur. Dīsḳūrīdūs dedi ki kebīrinin varaḳı ṣaġīrinin varaḳından ekber olur ve cevheri māiyyet ve arḍiyyetten mürekkebdir; māiyyet ile tebrīd eder ve arḍiyyet ile ḳabḍ eder.

el-İḫtiyāru: Ekberi enfa'dır ve s̱emerinin ve aṣlının ṭabī'atı varaḳı ṭabī'atına [ḳarībdir] velākin onlar eybes ve miḳdār-ı ḳalīl ebreddir.

eṭ-Ṭab'u: Cālīnūs der ki lisān-ı ḥamel derece-i s̱āniyede bārid-i yābistir. Ve ġayriler derler ki aṣlı eybes ve ruṭūbeti eḳalldir, berdi dūne't-taḫdīr ve yübsü dūne'l-leẕ'dir ve bināen 'aleyh ḳurūḥa nef'i meblaġ-ı ġāyete bāliġdir ve laṭīftir ḫuṣūṣan tecfīf oluna.

el-Ef'ālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Varaḳı ḳābıḍ ve rādi'dir [ve onda māiyyet-i bāride vardır] ve seyelān-ı demi men' eder ve yübsü ġayr-i leẕẕā'dır, ona

301 "Lisānu'l-ḥamel" sinirli yapraktır.

bināen ᶜatīḳ ve ḥadīs̱ cirāḥātı idmālde nāfiᶜdir ve ondan efḍal bir şeyᵓ yoktur ve onda bi-cilāin teftīḥ vardır. Ve onun aṣlı ṣāḥib-i ḫanāzīrin ᶜunuḳuna taᶜlīḳ olunur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı ḥārreye ve ḥarḳ-ı nāra ve nemle ve şerā ve cemreye ve evrām-ı uṣūlü'l-üẕüne ve ḫanāzīre ceyyid devā olur, bu bābda olan edviyenin cümlesine lisānu'l-ḥamel nefᶜde müteḳaddim olur. Ve ḳaymūliyā ve isfīdāc ile cemre üzere vaḍᶜ olunsa nāfiᶜ olur. Ve dāᵓ-i fīle onun ile ḍımād olunsa tezeyyüdünü menᶜ edip ıḍmār eder.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Ḥarāretten ḥādis̱ olan vecaᶜ-ı üẕüne nāfiᶜdir. Ve aṣlının ṭabīḫi ile maḍmaḍa olunsa vecaᶜ-ı üẕüne nāfiᶜdir. Ve ᶜadesiyye denmekle maᶜrūf olan maraḍı için ittiḫġẕ olunan ṭaᶜāmın aḫlāṭından sılḳ bedeline lisānu'l-ḥamel vaḍᶜ olunsa o ṭaᶜāmı tenāvül ṣarᶜa nāfiᶜ olur. Ve varaḳının ᶜuṣāresi üẕün-i müteveccicaya taḳṭīr olunsa üẕünün vecaᶜını teskīn eder. Ve aṣlı maḍġ olunsa ve aṣlın sülāḳası ile maḍmaḍa olunsa vecaᶜ-ı esnānı teskīn eder ve keẕālik mā-ı varaḳı ḳulāᶜı sağaltır.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Remede nāfiᶜdir. ᶜAyn için maᶜmūl olan şiyāfāt onun ᶜuṣāresi ile iẕābe olunsa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Bezri demevī nefs̱e nāfiᶜdir. Ḳarīben ẕikr olunduğu üzere sılḳ bedeline lisān-ı ḥamel vaḍᶜ olunan ᶜadesiyye rebve nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Aṣlı ve bezri ve varaḳı kebid ve külye südedine nāfiᶜdir. Ve sılḳ bedeline lisānu'l-ḥamel vaḍᶜ olunan ᶜadesiyye istisḳāya nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳurūḥ-ı emᶜāya ve mirār ishāline bezrini şürb ve ᶜuṣāresi ile iḫtiḳān nāfiᶜdir ve nezf-i bevāsīri dahi ḥabs eder. Ve varaḳı ṭılā ile şürb olunsa mes̱āne vecaᶜını teskīn eder.

el-Ḥummayātu: Denildi ki ḥummā-ı müs̱elles̱eye yaᶜnī ġıbba nāfiᶜdir. Ve baᶜḍılar dediler ki onun üç ᶜaded aṣlı dört buçuk vuḳıyye şarāb-ı memzūc ile ġıbb için ve dört ᶜaded aṣlı miḳdār-ı meẕkūr şarāb-ı memzūc-ı meẕkūr ile ribᶜ için şürb olunur.

es-Sümūmu: Kelb-i kelib ᶜaḍḍasın üzere maᶜa'l-milḥ vaḍᶜ olunur.

On Yedincisi Lisān: لسان

el-Māhiyyetü: Bir cevher-i mürekkebdir ki onda olan laḥm-ı rıḫva ᶜurūḳ ve ᶜaṣab ve ᶜaḍal nüfūẕ eylemiştir ve onun ḫılṭı raṭbdır.

On Sekizincisi Lūfḳardīs: لوفقرديس

el-Māhiyyetü: Ḥacer-i Mıṣrīdir, onu ḳaṣṣārlar tebyīḍ-i s̱iyāb için istiᶜmāl ederler; rıḫvdır, suda ẕevebān eder.

el-Ḫavāṣṣu: Muġarrīdir ve bilā-leẕᶜ tecfīf eder ve ḳābıḍdır, māddeyi ᶜuḍva seyelāndan menᶜ eder.

el-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ ve cirāḥāta nāfiᶜdir ḫuṣūṣan aᶜḍā-i leyyinede olanlara nefᶜi kes̱īrdir.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Nefs̱-i deme ceyyiddir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: İshāl-i müzmine ve vecaᶜ-ı mes̱āneye nāfiᶜdir ve nezfi ḳaṭᶜ için iḥtimāl olunur.

On Dokuzuncusu Lūbiyā: لوبيا

eṭ-Ṭabᶜu: Onun aṣnāfından ṣınf-ı aḥmer esḫan olur. İbn Māseveyh ve Ercīḥānus dediler ki lūbiyā bārid ve yābistir ve benim katımda onun cevheri yābistir velākin ruṭūbet-i faḍliyyesi vardır ve onun ḥarārete meyli vardır ve aḥmeri esḫandır.

el-Ḫavāṣṣu: Lūbiyānın inhiḍām ve ḫurūcu māşın inhiḍām ve ḫurūcundan esraᶜdır ve ġıdāiyyeti māşın ġıdāiyyetinden eḳall değildir. Ve denildi ki lūbiyānın nefḫi māşın nefḫinden eḳalldir velākin onda naẓar vardır, eṣaḥḥ budur ki lūbiyānın nefḫi māşın nefḫinden eks̱erdir velākin bāḳılā lūbiyādan dahi enfaḫtır ve lūbiyānın ḫılṭı raṭb-ı balġamīdir ve tenāvül edenler aḥlām-ı rediyye görürler.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ṣadr ve riyeye ceyyiddir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ḫılṭ-ı ġalīẓ tevlīd eder ve ḫardal onun ḍararını defᶜ eder. Ve keẕālik ḫall milḥ ile ve fülfül ve saᶜter ve keẕālik nebīẕ-i ṣulb şürbü dahi ḍararını defᶜ eder. Ve ḫall ile mürebbā lūbiyā ḳalīlü'r-ruṭūbet olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Lūbiyā ḫuṣūṣan aḥmeri ṭams̱ı idrār eder ḫuṣūṣan dühn-i nārdīn ile istiᶜmāl oluna.

Yirmincisi Levz: لوز

el-Māhiyyetü: Levzin dühniyyeti cevzin dühniyyetinden eḳalldir ve maᶜa-hāẕā levzde dahi dühniyyet-i kes̱īre vardır, onun için ona dahi zenaḫ

ve fesād ʿārıḍ olur. Ve cevz inhiḍāmda levzden esraʿ olur ve mirāra istiḥāledede dahi esraʿ olur. Ve baʿḍıların zuʿmüne göre levz-i ḥulvün ṣamġının ḥāli ṣamġ-ı ʿArabī ḥāline müşābih olur.

eṭ-Tabʿu: Levz-i ḥulv iki keyfiyyette muʿtedildir ve ruṭūbete ḳalīlen māildir ve mürrü s̱ālis̱ede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Levz-i mürrün ṣamġı ḳābıḍ-ı müsaḫḫindir ve cemīʿan aṣnāf-ı levzde cilā ve tenḳıye ve teftīḥ vardır lākin ḥulv teftīḥte mürrden kes̱īren aḍʿaftır, zīrā mürr mülaṭṭıf-ı cellādır. Ve levz bi'l-ʿaraḍ müneffiḫtir. Ve denildi ki elbette levzde ḳabḍ yoktur ve ġıdāiyyeti ḳalīldir. Ve mürrün ḫavāṣṣı s̱aʿlebi ḳatldir. Ve levz-i mürr ġıdā değildir belki devādır, ammā ḥulv ceyyid ġıdādır velākin ġıdāiyyeti ḳalīledir. Ve levzin dühnü cirminden eʾcafftır.

ez-Zīnetü: Kelef ve nemeş ve ās̱ār ve seġūġ üzere vaḍʿ olunur. *Seġūġ, yüze sürülen yağdır.* Ve keẕālik teşennüc-i vechi levz basṭ eder. *Baʿḍı nüsḫada "teşennüc" yerine "tehebbüc" vāḳiʿ olmuştur.* Ve levz-i mürrün aṣlı ṭabḫ olunup kelef üzere vaḍʿ olunsa devā-i ḳavī olur. Levz-i ḥulv ekli müsemmindir.

el-Evrāmu: Şarāb ile levz-i mürrü istiʿmāl şerāya nāfiʿdir.

el-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ-ı sāʿiye ve nemle üzere ʿasel ile ve ḳuvābā üzere ḫall ile veyāḫūd şarāb ile vaḍʿ olunur ve cemīʿan bu menfaʿatlerde mürr eblaġ olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Üẕünde olan vecaʿa ve devīye nāfiʿ olur ḫuṣūṣan levz-i mürr ziyāde nāfiʿdir gerek dühnen ve gerek mesḥūḳan istiʿmāl olunsun. Ve eger maʿa'ş-şarāb levz ile reʾs ġasl olunsa reʾsin ruṭūbeti ve ḥazāzı tenḳıye olunur ve tenvīm eder. Ve kaçan şürb-i şarābdan muḳaddem levz-i mürr şürb olunsa sekri menʿ eder ḫuṣūṣan meşrūb olan levz-i mürrün ʿadedi elli ʿadede bāliġ olsa. Ve levz-i mürrün şeceri nāʿimen daḳḳ olunup ḫall ile ve dühn-i verd ile ḫalṭ olunduktan sonra maṣdūʿun cebīni yaʿnī yanakları üzere onunla ṭılā olunsa ṣudāʿı menʿ eder. Ve keẕālik levz-i mürrün dühnü ṣudāʿa nāfiʿdir.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Başarı taḳviye eder.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Levz-i mürr ḥınṭadan mütteḫaẕ neşāstec ile nefs̱-i deme nāfiʿdir ve keẕālik suʿāl-i müzmine ve rebve ve ẕātü'l-cenbe nāfiʿdir

ḫuṣūṣan levz-i ḥulvün dühnünün nefᶜi eks̱erdir. Ve sevīḳu'l-levz suᶜāle ve nefs̱-i deme nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Kebid ve ṭıḥāl süddelerini teftīḥ eder ḫuṣūṣan levz-i mürr eṭrāf-ı ᶜurūḳta olan süddeleri teftīḥ eder. Ve kaçan levz-i ṭarī bi-ḳışrihi tenāvül olunsa miᶜde bellesini tenḳıye eder. Ve levzin haḍmı ᶜasīr ve ḫılṭı ceyyid ve ġıdāiyyeti ḳalīledir ve sükker ile tenāvül olunur ise serīᶜan münḥadir olur. Ve sevīḳi s̱aḳīldir, ṣafrāyı ḥalāveti ḥasebiyle tehyīc ve taḥrīk eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Levz-i mürr külyeler südedini teftīḥ eder. Ve levz-i mürrün dühnü külyeyi ve mes̱āneyi tenḳıye ve ḥaṣātı teftīt ve ḫuṣūṣan īresā ile şürb olunsa fiᶜl-i meẕkūru eks̱er olur ve maᶜa'l-īresā ve maᶜa-dühni'l-verd ḍımād dahi olunur [190a] ve raḥimin evcāᶜına ve evrām-ı ḥārresine ve ṣalābetine ve iḫtināḳına ve ᶜusr-i bevle ve vecaᶜ-ı külāya nāfiᶜ olur ve iḥtimāl olundukta ṭams̱ı idrār eder. Ve levz-i ḥulv cilāsı ḥasebiyle ḳūlınca nāfiᶜ olur ve levz-i mürr ondan enfaᶜ olur ve dühnü cirminden eḫaff olur.

es-Sümūmu: Kelb-i kelib ᶜaḍḍasından nāfiᶜdir.

Yirmi Birincisi Leymūniyūn: ليمونيون

el-Māhiyyetü: Devā-i maᶜrūftur.[302]

el-Ḫavāṣṣu: S̱emeresi ḳābıḍa ve yābisedir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: İnṭılāḳ-ı baṭna ve deme nāfiᶜdir; şarāb ile saḳy olunur ve nezf-i dem için dahi saḳy olunur ve şerbeti bir eksūnāfī olur.

Yirmi İkincisi Lizāḳu'ẕ-Ẕeheb: لزاق الذهب

el-Māhiyyetü: Bu ism uşşaḳa ıṭlāḳ olunur ve biz uşşaḳta tekellüm eyledik. Ve baᶜḍı kerre bir nevᶜ devāya ıṭlāḳ olunur ki onun ittiḫāẕı bu vech üzere olur: Ṣıbyānın bevli aḫẕ olunup nuḥāstan mütteḫaẕ hāvende o bevl şemste münᶜaḳid olunca ḳadar saḥḳ olunur ve ona lizāḳu'ẕ-ẕeheb ıṭlāḳ olunur. Ve baᶜḍı kerre onun maᶜdenīsi dahi olur, o maᶜdenī zencārdan tevellüd eder mā-ı ḥārrda taḥallül edip baᶜdehu münᶜaḳid olmakla. Bizim el-ān ẕikr eylediğimiz bu ḳısmdır.

302 "Leynūniyūn" kuzukulağının kebīridir.

el-İḫtiyāru: Ṣāfī ve naḳī ve ḫuṣūṣan maṣnūᶜu maᶜdenīsinden aḳvā ve elṭaf olur ve baᶜdehu maᶜdenī-i muḥraḳ iḫtiyār olunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḥārr-ı ḥāddır.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cālī ve ḳābıḍ ve müsaḫḫin ve bi-rıfḳın muᶜaffin, yesīren leẕẕāᶜ, bi-ḳuvvetin muḥallil ve müceffif ve taḥlīli leẕᶜinden eşeddir ve tecfīfi dahi onun gibidir ve leẕᶜ-i keṡīr eylemeden ẕevebān eder. Ve maṣnūᶜunun tecfīfi eşedd ve leẕᶜi eḳall olur luṭf-ı zāidi olmakla. Ve onun maᶜdenīsi iḥrāḳ olunsa leṭāfeti ziyāde olur ve bu ebvābda bāliġ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Laḥmı iẕābe eder ve ᶜasiretü'l-indimāl olan cirāḥāta devā-i ceyyid olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Muḳayyiᵓ ve ḳābıḍdır.

Yirmi Üçüncüsü Leblāb: لبلاب

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki bu nebāt üç ṣınf üzeredir: Evvelki ṣınf ebyaḍ ve ikinci esved ve üçüncü aġberdir ve esvedin ṡemeresi dahi esved olur ve baᶜḍısı maᶜa-sevādihi aṣfer olup levni zaᶜferāna müşābih olur. Ammā āḫerler müteşebbik olup ṡemeresi olmaz ve ḳuḍbānı daḳīḳ ve varaḳı dahi diḳāḳ olup ḥumrete ḍārib olur.

eṭ-Tabᶜu: Muᶜtedil ve ḥarāretün-māya māil ve yübsü leyyindir ve ᶜinde'l-Ḥūz bāriddir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Muḥallil ve müfettiḥtir. Ve leblāb aṣnāfı beyninden ḥablu'l-mesākīn denmekle maᶜrūf olan leblāb-ı ᶜaẓīm yaᶜnī kebīr şaᶜrı ḥalḳ eder ve ḳamlı ḳatl eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḥablu'l-mesākīnin varaḳ-ı ṭarīsi cirāḥāt-ı kibāra ṣāliḥtir, şarābda ṭabḫ olunsa o cirāḥātı idmāl eder ve ḥarḳ-ı nār üzere ḍımād olunsa ḫuṣūṣan maᶜa'l-ḳayrūṭī ḍımād olunsa nāfiᶜ olur ve bu menfaᶜatte ona naẓīr olmaz.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Üẕün-i mütevecciᶜaya ᶜaṣīri ḳuṭn ile taḳṭīr olunur ḫuṣūṣan dühn-i verd ile taḳṭīr olunur ḫuṣūṣan üẕünde verem-i ḥārr var ise taḳṭīrin nefᶜi ekṡer olur ve ṣudāᶜ-ı müzmine nāfiᶜ olur ve ᶜuṣāresi üẕüne müteḥallibe olan mevādda nāfiᶜ olur her ne ḳadar müzmin olur ise ve ḳurūḥ-ı ᶜatīḳaya dahi nāfiᶜdir.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Ṣadr ve riyeye ceyyiddir ve rebvi tenḳıye eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Süded-i kebidi teftīḥ eder ve ḫall ile varaḳı ṭıḥāle ceyyiddir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Mā-ı leblāb ṣafrā-i muḥteriḳayı ishāl eder ve ṭabḫ olunmasa aḳvā olur. Ve aṣnāf-ı leblābdan bir ṣınfı redīdir, demi ishāl eder.

es-Sümūmu: Uṣūlünün ʿuṣāresi ḫall ile ve şarāb ile ḫalṭ olunsa rüteylā nehşinden nāfiʿ olur.

Yirmi Dördüncüsü Luʿāb: لعاب

Yaʿnī ağız suyu ki ona ruḍāb ve rīḳ dahi derler.

el-Māhiyyetü: Envāʿının iḫtilāfı ile ve emzice-i eşḫāṣın iḫtilāfı ile efʿāli muḫtelife olur ve bi'l-cümle onun ḳuvveti münḍice ve muḥalliledir.

ez-Zīnetü: Kelefi ve nemeşi ve dem-i meyyiti mücellīdir.

el-Evrāmu: İnsān-ı ṣāimin luʿābı ve kāfūr ile ḳuvābā delk olunur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Dūddan müteʾez̠z̠iye olan üz̠üne ṣāimin luʿābı taḳṭīr olunsa ḳatl edip sāʿatince iḫrāc eyler.

es-Sümūmu: Luʿāb sümūma muḳāvim olur, kaçan ṣāim ʿaḳreb üzere mirāren tükürse o ʿaḳreb helāk olur. Ve kez̠ālik insān-ı ṣāim insān-ı āḫeri ʿaḍḍ eylese onun luʿābı maʿḍūḍa semm olur.

Yirmi Beşincisi Leben: لبن

el-Māhiyyetü: Leben cevāhir-i s̠elās̠eden mürekkeb olur: māiyyet ve cübniyyet ve düsūmet mis̠lli. Leben-i baḳarda düsūmet eks̠er ve leben-i liḳāḥ düsūmet ve cübniyyette eḳall olur ve o leben cidden raḳīḳtir. Ve eşek sütü dahi ḳalīlü'd-düsūmet ve raḳīḳ olur. Ve leben-i niʿāc ḳalīlü'd-desim ve raḳīḳ olur. Ve leben-i baḳar aġlaẓ ve edsem olur. Ve leben-i rimāk liḳāḥ gibi raḳīḳ-i māīdir. Ve leben-i rebīʿ leben-i ṣayftan māiyyette eks̠erdir. Ve nebāt-ı ṭarī raʿy edenlerin lebeni nebāt-ı yābis raʿy eden ḥayvānın elbānından telyīnde eks̠erdir.

el-İḫtiyāru: İnsāna elbānın efḍali leben-i nisādır ve ecved-i elbān ḍarʿdan şürb olunan lebendir veyāḫūd ḥalb olunduğu fevrinde şürb olunan lebendir. Ve kez̠ālik ecved-i elbān beyāḍı şedīd ve ḳıvāmı müstevī olup tır-

nak üzere taḳṭīr olunsa üzerinde s̱ābit olup seyelān eylemeyen lebendir ve kez̠ālik onun ḥayvānı nebāt-ı fāḍıl raᶜy edip onda ḥumūḍata ve merārete ve ḥarāfete māil ṭaᶜm olmayıp ve rāyiḥa-i ġarībe vü kerīhesi olmayan lebendir. Ve vācib olur ki o mis̱lli leben ḥalbi fevrinde ve ḳable'l-istiḥāle şürb oluna. İnsānın ḥamlinin müddetinden ḥamli ziyāde olan ḥayvānın lebeni redīdir, bināen ᶜaleyh müddette ḥamli insān ḥamlibe muḳārib olanların lebeni insāna münāsib olur, leben-i baḳar gibi.

eṭ-Ṭabᶜu: Lebenin māiyyeti ḥārredir ve zübdiyyeti muᶜtedil ve ḥarārete māildir. Ve leben-i ḥāmiḍ bārid ve yābistir.

el-H̱avāṣṣu: Māiyyeti mülaṭṭıfe ve ġassāle ve muṭlıḳa-i ġayr-i lez̠z̠āᶜadır. Ve leben keymūsātı taᶜdīl ve bedeni taḳviye edip semritir. Ve ᶜasel ile şürb olunsa ḳurūḥ-ı bāṭıneyi aẖlāṭ-ı ġalīẓadan tenḳıye edip inḍāc ve ġasl eder, ceyyidü'l-keymūs ve muġaddīdir, dimāġı ziyāde eder ẖuṣūṣan leben-i nisā ola. Ve leben haḍma ḳarībdir onun için ki leben tevlīd eden dem ġāyet inhiḍām ile münhaḍımdır ve o haḍm üzere āẖer haḍmun-mā ᶜārıḍ olmuştur yaᶜnī o dem-i naḍīc ḍarᶜda dahi bir nevᶜ āẖer haḍm ile münhaḍım olmuştur her ne ḳadar o haḍm-ı āẖerin fāᶜili ᶜuḍv-ı bārid olan s̱edyler ise, zīrā leben fi'l-aṣl kāmilen ve bāliġan nuḍcu olan dem idi ve o dem ile ᶜuḍv iġtidā eylemedi belki üzerine nuḍc-ı āẖer ᶜārıḍ oldu. Pes o mis̱lli dem tenāvül olundukta haḍma ve merreten baᶜde uẖrā taṣfiyeye muḥtāc olmaz ve ona ednā ḥarāret-i fāḍıla istīlā eylese münhaḍım olup lā-maḥāle inhiḍāmı serīᶜ olur ve ṭabīᶜat-ı ūlāsına merdūde olup dem-i ṣāliḥ olur.

Bu maḳāmda Rūfus'un ḳavli ne güzel ḳavldir her ne ḳadar o ḳavle iᶜtirāḍ olundu ise. Ve onun ḳavl-i ḥaseni budur ki lebenin berde meyli olmakla aṣḥāb-ı balġamı leben ıḍrār eylemez, zīrā aṣḥāb-ı balġamın ḥarāret- ḍaᶜīfesi lebeni deme vech-i lāyıḳ üzere iḥāle eylemez belki lebenin demeviyyete ᶜahdi ḳarīb olmakla bedeni onu ḳable'l-istiḥāle istiᶜmāl eder. Ve kez̠ālik ḥārr ve yābis mizāc aṣḥābına dahi leben nāfiᶜ olur eger miᶜdelerinde ṣafrā yok ise.

Lebenin ebdāna biraz münāsebetleri vardır ki onun esbābı idrāk olunmaz. Ve leben şürb eyleyen kimseye vācib olur ki ᶜaḳīb-i şürbde leben fāsid ve ḥāmiḍ olmasın için sākin ola. Ve vācib olur ki leben şürb eden ᶜaḳīb-i şürbünde nāim olmaya ve üzerine leben münḥadir olunca ḳadar aġdiye-i uẖrā tenāvül eylemeye.

Ve sinnleri mütenāhī olanlara leben şübbāndan mizāc-ı ḥārr aṣḥābına ṣalāḥından ekser ṣāliḥ olur; ḥārru'l-mizāc olan şübbānda leben ṣafrāya istiḥāle eder ve terṭībi ile meşāyıḫa nāfiᶜ olur ve meşāyıḫa ḫāṣṣ olan ḥikkeyi izāle eder velākin meşāyıḫ leben şürb eyledikte mā-ı ᶜasel ile haḍma iᶜānet olunmak vācib olur. Ve çok kerre leben-i meşrūb fiᶜle ıṭlāḳ ile ve nevāḥī-i emᶜādan fuḍūlü iḫrāc ile ibtidā eder ve baᶜdehu taġdiyeyi aḫẕ edip bedende münteşir olur ve ṭabᶜı ḥabs eder. Ve leben neffāḫtır [190b] velākin kaynatılan lebende nefḫ zāil olur. Ve leben māiyyet-i muṭlaḳa ve cübniyyet-i ᶜāḳıleden mürekkebdir.

Ve libāʾ yaᶜnī ağuz baṭīʾü'l-inhiḍām ve ġalīẓü'l-ḫılṭ, baṭīʾü'l-inḥidār olur ve ᶜasel onu ıṣlāḥ edip bedeni ġıdā-i kesīr ile taġdiye eder. Ve leben-i ḥāmiḍin ḫılṭı ḫām olur ve onun maṭbūḫu ve ḫuṣūṣan ağlaẓı aᶜḳal olur.

Ve cemīᶜan leben südde īcāb eder ve ḫuṣūṣan südde-i kebidi īcāb ekser olur velākin leben-i liḳāḥ mislliler südde īcāb eylemez cübniyyeti ve cilā-i māiyyeti ḳalīl olmakla. Ve aᶜḍā-i bāṭıneye munṣabbe olup ḥiddeti ve lezᶜi ḥasebiyle īẕā eden mevādda nāfiᶜ olur, zīrā leben o aᶜḍāyı suda mevcūd olmayan cilāsı ḥasebiyle sudan ekser ġasl eder, ona bināen mevādd-ı mūẕiyeye ḍaᶜf gelip leben nāfiᶜ olur ve keẕālik māddeyi taᶜdīl edip ᶜuḍva münāsebete māddenin keyfiyyetini iḥāle eder. Ve leben seyelān-ı dem aṣḥābına muḍırr olur.

Ve leben aḥşāya ceyyid değildir. Ve keçi sütü aḥşāya sāir sütlerden aḍarrdır, zīrā maᶜizin ekser-i raᶜyı nebāt-ı ḳābıḍdır; ḍaʾnın lebeni onun ḫilāfı üzeredir ve maḥmūd değildir, onda iltihāb vardır. Fī-cevherihi leben serīᶜü'l-istiḥāledir ve ḫuṣūṣan ḥarra istiḥālesi ekserdir. Ve bedene leben-i redīnin maḍarratından ekser bir muḍırr nesne yoktur. Ve eşek sütü māīdir. Ve ḫınzīr sütü māī-i ġayr-i naḍīcdir.

Ve leben-i rebīᶜī ṣayfīye ḳıyās ile māīdir. Ve keẕālik rīf ve ācām yaᶜnī çemen ve sulak maḥallin otunu raᶜy eden ḥayvānın lebeni ṣayfī nebāta ḳıyās ile māīdir. Ve her kaçan ṣayf ḥarīf cānibine imᶜān eyleye, leben dahi o miḳdār ġılaẓa imᶜān eder. Ve lebenin ecvedi vasaṭ-ı ṣayfta olandır velākin leben-i ṣayfīden ḫavf olunur ki onu baᶜde'ş-şürb ṣayfın ḥarrı iḥāle eyleye, rebīᶜīde bu ḫavf olmaz.

Elbān-ı ibilde semniyyet ve cübniyyet ḳalīledir. Leben-i baḳar kes̱īrü's-semndir. Ve leben-i ḍaʾnda yaʿnī koyun sütünde semniyyet ve cübniyyet maʿan kes̱īredir. Ve deve sütünden sonra ḳalīlü'l-cübniyyet leben-i ḫayl ve baʿdehu leben-i etāndır, ona bināen leben-i etān miʿdede ḳalīlen tecebbün eder. Ve leben-i ibilde mülūḥat ve ḥumūḍat vardır ve o leben elbānın ḫayrlısıdır ve maʿa-hāẕā denildi ki leben-i ibil miʿdede ve eʿālī-i cevfte şedīdü'l-baṭīʾdir ve ġayr-i elbāndan buṭʾu eks̱erdir.

Ve maʿlūm buyurula ki leben ḥayvānının nevʿinin iḫtilāfı ile muḫtelif olur ve bi-ḥasebi's-sinn dahi muḫtelif olur, ṣaġīr ve kebīr ve mütevassıṭ biri birine ḳıyās ile lebende muḫtelif olur. Ve seḫanesi ḥasebiyle dahi muḫteliftir, laḥmı leyyin olanın lebeni ṣulbün lebenine ve ʿacīf semīne ve ebyaḍ levn-i āḫere muḫālif olur. Ve denildiği üzere lebenin aḍʿafı leben-i ebyaḍdır ve leben-i ebyaḍın inḥidārı esraʿ olur.

ez-Zīnetü: Baʿḍıların zuʿmü üzere elbānı iks̱ār ḳamlı tevlīd eder ve bu ḳavl-i baʿīd değildir velākin ās̱ār-ı ḳabīḥa üzere ṭılā olunsa onu cālī olur ve şürb olunsa cidden levni taḥsīn eder ve çok kerre veḍaḥı ceẕb eder velākin leben-i liḳāḥtan ceẕb-i veḍaḥ ḫavfı ḳalīl olur. Ve sükker ile şürb olunsa levni cidden taḥsīn eder ḫuṣūṣan nisā şürb eyleye ve tesmīn dahi eder ḥattā mā-ı cübn mizāc-ı ḥārr ve yābis aṣḥābını tesmīn eder eger sebeb-i hüzālleri o mizāc ise. Ve lebenin tesmīnine sebeb o cüzʾ-i mādır ki bedeni terṭīb eder ve ḫılṭ-ı redīyi iḫrāc ve ġıdāyı ıṣlāḥ eder. Ve leben-i rāib ḫabes ile istiʿmāl olunsa mizāc-ı ḥārr ve yābis aṣḥābı serīʿan tesnīb eder. Ve māu'l-cübn kelefi ve ās̱ārı ṭılā ḥasebiyle izāle eder ve baʿḍı kerre şürbü dahi onlara nāfiʿ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Ve çok kerre evrām-ı rediyye ve māşerā ve demāmīl ve cereb ve ḥikke aṣḥābına şürb-i leben bāʿis̱-i bürʾ olur eger onların mizāclarında lebeni ifsād edip ṣafrāya iḥāle eder bir nesne yok ise. Ve leben evrām-ı bāṭıne aṣḥābına ḍārr olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Leben ḳurūḥ-ı bāṭıneye ġasl ve tenḳıyesi ve taġriyesi ḥasebleriyle nāfiʿ olur ve mizāclarında lebeni ifsād ve ṣafrāya iḥāle eder bir nesne yok ise aṣḥāb-ı ḳurūḥa nāfiʿ olur. Ve cerebe maʿa'l-helīlec māu'l-cübn ceyyid olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Elbān aᶜṣāba rediyyedir, emrāḍ-ı ᶜaṣaba ve ḫuṣūṣan onlardan balġamī emrāḍ-i ᶜaṣab aṣḥābına redīdir.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Leben-i māᶜiz nevāzile nāfiᶜdir, nezleyi ḥabs eder ve ḥarāfetini taṭyīb ve ḳurūḥ-ı ḥalḳa nāfiᶜ olur. Ve leben nisyān-ı yābise ve ġamm ve vesvāsa ᶜilāc olur. Ve leben esnāna ve esnānın teʾekkülüne muḍırr olur ve esnānı ḥafr ve teftīt eder ḫuṣūṣan sinn bāridü'l-mizāc ola ve lis̱eyi dahi irḫā eder. Ve vācib olur ki baᶜde şürbi'l-leben ᶜasel ve şarāb-ı sikencebīn ile maḍmaḍa oluna velākin denildiği üzere leben-i ütün ile maḍmaḍa olunsa esnānı ve lis̱eyi şedd eder. Ṣudāᶜ ve ṭanīn aṣḥābına muvāfıḳ olmaz ḫuṣūṣan baᶜde'ş-şürb nāim ola. Ve bi'l-cümle reʾsi ḍaᶜīf olanlara muḍırr olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Leben baᶜdı kerre ẓulmet-i ᶜayn ve ġışā iḥdās̱ eder lākin ᶜayna ḥalb olunsa remedde nāfiᶜ olur ve ᶜayna munṣabbe olan mevāddın ḍararını ve ṭarfe ḫuşūnetini izāle eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Eşek ve keçi sütleri suᶜāle ve sille ve nefs̱-i deme ceyyid olurlar. Ve nefs̱-i deme leben-i niᶜāc enfaᶜ olur. Ve leben ḳurūḥ-ı riye ve sill edviyesindendir. Ve leben ile maḍmaḍa ve ġarġara ḫavānīḳa ve ẕebḥaya ve lehāt ve levzeteyn veremlerine nāfiᶜ olur velākin ḫafaḳān-ı raṭbı olanlara muḍırr olur gerek ise o ḫafaḳān-ı raṭbın māddesi dem olsun ve gerek balġam olsun. Ve leben-i liḳāḥ rebve ve sehere nāfiᶜdir. Ve leben ṣadra, reʾse ve miᶜdeye menfaᶜatinden eks̱er nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Leben mes̱ānede südde īrās̱ eder. Ve māu'l-cübn yereḳāna nāfiᶜdir ve leben-i liḳāḥ ve leben-i māᶜiz ḳaṭᶜan ve ḳāṭıbeten nāfiᶜdir. Ve eşek sütü istisḳāya nāfiᶜdir. Ve cemīᶜan o elbān ṣalābet-i ṭıḥāle nāfiᶜdir. [Ve leben-i liḳāḥ dühn-i ḫırvaᶜ ile bāṭında olan ṣalābāta nāfiᶜdir.] Ve leben miᶜdede nefḫ ve vecaᶜ iḥdās̱ eder ḫuṣūṣan libāʾın iḥdās̱ı eks̱er olur ve ikisi dahi füvāḳ ve cüşā-i duḫānī iḥdās̱ eder ve ḫuṣūṣan lebenin iḥdās̱ı eks̱er olur. Ve tedbīr-i mülaṭṭıfa muḥtāc olan maṭḥūl ve mekbūda muḍırr olur lākin leben-i liḳāḥ ṭıḥāl ve kebidin emrāḍ-ı kes̱īresine nāfiᶜ olur ve kebidi ṭarī kılıp tāzeler. Ve leben-i liḳāḥ istisḳāya nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan liḳāḥ-ı ᶜArabiyye bevli ile şürb oluna. Ve şehvet-i ġıdāyı tehyīc ve taḥrīk ve taᶜṭīş eder. Ve leben-i ḥāmiḍin istimrāsı cidden baṭīʾ olur ve ḫılṭı ḫām olur lākin gerek ṭabīᶜī ve gerek ᶜaraḍī ḥarāret ile ḥārr olan miᶜde onu haḍm edip ondan intifāᶜ olunur ve ondan zübd nezᶜ olunmakla duḫāniyyetinden ḫavf olunmaz.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Māu'l-cübn ṣafrā-yı muḥteriḳi ishāl eder. Ve eftīmūn ile māu'l-cübn sevdā-yı muḥreriḳi ishāl eder. Ve leben ḥaṣāt iḥdāṡ eder. Ve māiyyeti zāil olunca ḳadar maṭbūḫ olan leben baṭnı ᶜaḳl eder ve iḫtilāf-ı demi ḥabs eder. Ve leben-i liḳāḥ ṭamṡı müdirr olur. Ve meḫīḍ-i baḳar ishāl-i mirārīye ceyyid olur. Ve leben-i ḥalīb ile ḳurūḥ-ı raḥime iḥtiḳān olunur. Ve ḳurūḥ-ı meṡāneye leben-i māᶜiz nāfiᶜ olur. Ve leben ḍarar-ı cimāᶜı tedārük eder ve bāhı taḳviye eder ve emᶜāda nefḫ iḥdāṡ eder. Ve leben-i ġalīẓin küllīsi ḳūlıncı taḥrīk ve ḥaṣātı tevlīd eder ḫuṣūṣan libāın tevlīdi ekṡer olur. Ve leben cimāᶜı taḥrīk eder ḥattā ebdān-ı ḥārrede leben-i ḥāmiḍ ve māst terṭībi ve nefḫi ile cimāᶜı taḥrīk eder ve çok kerre baṭnı telyīn eder ḫuṣūṣan ḫayl ve ibil ve ütün lebenlerinin telyīni ekṡer olur ve baᶜdehu leben-i baḳarın ve baᶜdehu leben-i maᶜizin telyīni ekṡer olur. Ve māiyyeti ḳalīle olan elbānın küllīsi istikṡār olunsa baṭnı telyīn eder ve münhaḍım olmaz. Ve milḥ lebenin ve mā-ı cübnün ishāllerine muᶜīn olur. Ammā maṭbūḫ veyāḫūd muḥmāt olan ḥaṣāt ve ṣafāyiḥ-i ḥadīd ile müṡaḫḫan ve muḳavvem olan leben lā-maḥāle baṭnı ᶜaḳl eder. Ve leben saḥca nāfiᶜ olur. Ve maṭbūḫ olan leben-i ḥāmiḍ demevī ve ṣafrāvī ishāli ḥabs eder. Ve leben-i liḳāḥ bevāsīre nāfiᶜ olur. Ve kaçan maḳᶜade ve ᶜāne evrāmı ve ḳurūḥu üzere leben vaḍᶜ olunsa nāfiᶜ olur ve o aᶜḍālarda ḥādiṡ olan leẕᶜi teskīn eder.

el-Ḥummayātu: Leben-i māᶜiz ve leben-i etān dıḳḳa ceyyiddir ve çok kerre leben-i ḥāmiḍ semniyyeti nezᶜde icāde olunup istimrāya ṣāliḥ oldukta medḳūḳta istiᶜmāl olunur. Ammā leben-i ḥalīb ḥummayātta [191a] istiᶜmāl olunmaz, ṣāḥib-i ḥummāya leben-i ḥalīb taḳrībi cāiz olmaz.

es-Sümūmu: Leben edviye-i ḳattāle şürbüne nāfiᶜdir. Ve erneb-i baḥrī ve şevkerān ve ḫāṣṣaten benc şürbüne nāfiᶜdir, ḫāṣṣaten ẕerārīḥ ve erneb-i baḥrī ve ṡāfsiyā ve ḫarbaḳ ve ḫānıḳu'ẕ-ẕiᵓb ve ḫānıḳu'n-nemir ve cemīᶜan edviye-i ekkāle-i muᶜaffineye nāfiᶜdir. Ve benc saḳy olunan kimseye leben saḳy olunsa ᶜaḳlını istirdād eder.

Yirmi Altıncısı Laḥm: لحم

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

el-İḫtiyāru: Luḥūm-ı fāḍıla laḥm-ı ḍaʾndır, o laḥm maʿa-ḥarāfetihi laṭīftir. Ve māʿiz ve ʿacācīlin fetāsının ve ṣıġārının luḥūmları haḍmı aḳbel ve ġıdāiyyeti elṭaf olur. Ve cedyin ḥamelden fuḍūlü eḳall olur. Ve leben-i maḥmūd emen kuzunun laḥmı ceyyiddir, ammā leben-i ġayr-i maḥmūd emen kuzunun laḥmı redīdir. Kocayıp heremi olan koyunun laḥmı redīdir. Ve keẕālik ʿacīf yaʿnī zebūn koyun laḥmı dahi redīdir. Ve ġanem-i esvedin laḥmı eḫaff ve eleẕẕdir ve laḥm-ı ẕeker yaʿnī erkek koyun laḥmı dahi onun gibidir. Ve ziyāde semiz koyundan ayrılan laḥmın aḥmer ve ebyaḍı eḫafftır ve ala yağlı laḥm-ı mücezzaʿ ġıdāiyyette eḳall olur ve fem-i miʿdeye ṭāfī olur.

Ve laḥmın efḍali ve emreʾi yaʿnī istimrāı ziyāde ḳabūl edeni ʿaẓma mülābis olup ḳavī ve semiz olan laḥm olur. Ve laḥm-ı eymen laḥm-ı eyserden ḫafīf ve efḍal olur. Ve vasaṭ-ı ʿaḍalde olan laḥm ʿaybdan naḳī ve ʿārī olur. Ve ʿaṣabī olmayan laḥm-ı rıḫvın leẕẕeti baʿḍı kerre eks̱er olur ḫuṣūṣan ki onun rıḫv olması s̱edy gibi tevlīd-i leben sebebiyle ola veyāḫūd lisān gibi tevlīd-i luʿāb sebebiyle ola ve o laḥmın haḍmı katında ġıdāsı ceyyid olur ve eks̱er-i evḳātta balġamī olur. Ve laḥm-ı rıḫvın ġıdāsı kes̱rette luḥūm-ı sāirenin ve laḥm-ı ʿaḍalin ġıdāsı gibi olur, ondan eks̱er olmaz velākin s̱edyin ve ḫaṣī düyūkun ġıdāiyyeti eks̱er olur. Ve laḥmdan cevdeti eḳall olan, diʿāme olsun için maḫlūḳ olan luḥūmlardır, kebidin ʿurūḳu ve ġayri ʿurūḳlar beyninde müntesic olan luḥūm ve laḥm-ı ḳalb ve aṣlı ve tūs̱e gibi. Ve s̱edyin ġıdāsı ceyyiddir ve onda leben var ise o s̱edyin laḥmı ġalīẓ olur.

Ve ḫaṣīnin laḥmı āḫerlerden efḍaldir. Ve laḥm-ı ṭayrın efḍali tedāric ve decāc laḥmlarıdır. Ve ḳıbāc yaʿnī keklik ve ṭayāhīc ve derārīc onlardan elṭaf olur velākin aġdā olmaz. Ve yābisü'l-mizāc olan ḥayvānın ṣaġīri kebīrinden efḍal olur, mes̱elā cedy fāḍıldır ammā māʿizi cidden fāḍıl değildir belki baʿḍı kerre māʿizin ḫılṭı cidden redī olur. Ve teysin yaʿnī ergecin laḥmı muṭlaḳan redīdir. Ve luḥūm-ı sibāʿ rediyyedir. Ve ṭuyūr-ı māīnin kibārı ve ṭıvālü'l-aʿnāḳ ṭuyūr ve ṭāvūs ve ḫırbān[303] ve ḥamāmāt-ı ṣulbe ve ḳaṭā ve

303 "Ḫareb" toy kuşu, cemʿi "ḫırbān" gelir.

sevdāyı tevlīd eden ve onlara müşābih olan ve ᶜaṣāfīr bu meẕkūrlar cemīᶜan rediyyedir. Ve ecniḥa-i ṭuyūr-ı ġalīẓatü'l-laḥmda riyāḍet olmakla ceyyidetü'l-keymūs olur.

Ve luḥūm-ı vuḥūşun ḫayrlısı luḥūmu ḍıbā olur ve maᶜa-hāẕā sevdāviyyete meyli olur. Naṣārā ve o mecrāya cārī olanlar dediler ki belki luḥūm-ı vaḥşiyyenin ḫayrlısı ḫınzīr-i berrīnin laḥmıdır, zīrā o laḥm ehlī ḫınzīrin laḥmından ḫafīftir ve maᶜa-hāẕā ġıdāiyyeti ḳaviyye ve keṡīre ve inhiḍāmı serīᶜ olur ve onun ecved-i aḥvālinin evḳātı vaḳt-i şitā olur. Ve vācib olur ki ḥayvānın sinnine ve merᶜāsına ve riyāḍetine ve o miṡlli olup leben bābında ẕikr olunan aḥvāllerine naẓar oluna.

eṭ-Ṭabᶜu: Cemīᶜan laḥm-ı ṭayr dört ayaklı ḥayvān laḥmından eybestir. Ve laḥm-ı baḳar laḥm-ı māᶜizden eybestir. Ve laḥm-ı māᶜiz yābistir ve haḍmı laḥm-ı ḍaʾndan aᶜserdir. Ve laḥm-ı cezūr ġalīẓü'l-ġıdā serīᶜü'l-isḫāndır. Ve laḥm-ı erneb ḥārr-ı yābistir. Ve kibār ṭuyūrun luḥūmu ve laḥm-ı ivezz ve ḫırbān ġalīẓdir, ammā baṭṭ ve ṭuyūr-ı mā şedīdü'r-ruṭūbettir ve ruṭūbette ḍaʾna ḳarībdir. Ve baᶜḍılar ẓann eylediler ki laḥm-ı ḳunfuẕ muraṭṭıbdır. Ve laḥm-ı semīn ve elye ḥārre-i raṭbedir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Laḥm bedeni muḳavvī ġıdādır ve min-beyni'l-aġdiye deme istiḥāleye aḳrebdir. Ve laḥm-ı muṭabbaḫanın ve meşvīnin ġıdāsı eybes ve meslūḳu erṭabdır. Ve ebāzīr ve mürrī miṡlliler ile maṭbūḫun ḳuvveti ebāzīrinin ḳuvveti miṡllidir. Ve semīn ve şaḥīm rediyyü'l-ġıdādır ve onların ḳalīli ṭaᶜāmı mülaṭṭıftır ve onlardan ṭaᶜāma leẕẕet verecek miḳdārı ḳadr-i yesīr ṣāliḥ olur. Ve laḥm-ı memlūḥ her ne ḳadar fi'l-aṣl muraṭṭıb olur ise dahi tecfīfe ᶜavdet edip luḥūm-ı yābisenin küllīsinden eybes olur ve ġıdāsı ḳalīl olur. Ve laḥm-ı semīn baṭnı telyīn eyler velākin ġıdāiyyeti ḳalīle ve duḫāniyyete ve mirāra istiḥālesi serīᶜa olur ve serīᶜan münhaḍım olur. Ve elye laḥm-ı semīnden haḍm ve ġıdāiyyette erdeʾ olur ve elye şaḥmdan eḥarr ve aġlaẓ olur. Ve laḥm-ı baḳarın ġıdāsı keṡīr ve ġalīẓ olur. Ve baḳarın laḥm-ı esvedi emrāḍ-ı sevdāviyye tevlīd eder. Ve laḥm-ı baḳarın efḍali laḥm-ı ᶜacācīldir. Ve ḳışr-ı biṭṭīḫ laḥm-ı baḳarı tehriye eder. Ve laḥm-ı baḳar tenāvülünün efḍal-i evḳātı vaḳt-i rebīᶜ ve evāil-i ṣayftır. Naṣārā ve o mecrāya cārī olanlar dediler ki ve maᶜa-hāẕā laḥm-ı baḳarda ḫınzīr laḥmının lüzūceti ve metāneti yoktur. Ve luḥūm-ı ḫanānīṣ yaᶜnī ḫın-

zīr yavrularının laḥmı şiddet-i taḥlīli ḥasebiyle ḳalīlü'l-ġıdā olur. Ve laḥm-ı baṭṭ keṡīrü'l-ġıdā olur velākin laḥm-ı decāc cevdetinde olmaz ve ḳavāniṣi leẕīẕe ve kebidi leẕīẕe ve ġıdāsı ceyyidedir ve ḫılṭı fāḍıldır. Ve şıḳrāḳın laḥmı riyāḥı kāsirdir. Ve laḥmların taᶜaffüne ebᶜadı şaḥmı eḳall ve cevheri eybes olanlardır.

ez-Zīnetü: Laḥm-ı baḳar müvellid-i behaḳtır. Ḥımār-ı vaḥşīnin şaḥmı ile kelefe ṭılā ceyyiddir, baṭṭ-ı müsemminin şaḥmı dahi onun gibidir. Ve kuzu laḥmının ḥurāḳası ile behaḳa ṭılā olunur. Ve kurbağa laḥmının ḥurāḳası ile dāü's-ṡaᶜlebe ṭılā olunur.

el-Evrāmu ve'l-Büṡūru: Laḥm-ı baḳar sereṭān tevlīd eder ve keẕālik luḥūm-ı ġalīẓa-i sāire dahi sereṭān tevlīd eder ve evrām-ı ṣulbiyyeyi taḥlīl eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Laḥm-ı baḳar cereb ve ḳuvābā-yı rediyyeyi tevlīd eder ve luḥūm-ı ġalīẓa-i sāire dahi onun gibidir. Ve laḥm-ı ḥamelin ḥurāḳası ḳuvābā üzere ṭılā olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Laḥm-ı baḳar cüẕām ve dāü'l-fīl ve devālī tevlīd eder ve luḥūm-ı ġalīẓa-i sāire dahi onlar gibidir. Ve semīn ve elye ᶜaṣāb-ı cāsī vü ṣulbe ḍımād ceyyiddir. Ve evcāᶜ-ı mefāṣıl ṣāḥibi ve ṣāḥib-i niḳris laḥm-ı erneb meraḳasına iḳᶜād olunurlar ve o meraḳanın fiᶜli meraḳa-i ṡaᶜleb fiᶜline ḳarīb olur. Ve ibn ᶜursun laḥmı evcāᶜ-ı mefāṣıl üzere ḍımāden istiᶜmāl olunur. Ve ḥımār-ı vaḥşīnin şaḥmı rīḥ-i ġalīẓadan ᶜārıḍ olan vecaᶜ-ı ẓahra dühn-i ḳusṭ ile merūḫ ceyyid olur ve bābu'l-cüẕāmda yazıldığı üzere laḥm-ı efᶜānın ona nefᶜi olur. Ve laḥmu'l-ḳunfuẕ yaᶜnī kirpi eti dahi cüẕāma ceyyiddir.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Laḥm-ı baḳar sāir luḥmān-ı ġalīẓa-i meẕkūra tecfīfi ḥasebiyle vesvās tevlīd eder. Ve inb ᶜursun laḥmı şarāb ile ḫalṭ olunup ṣarᶜ için şürb olunur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Kuzu laḥmının remādı beyāḍ-ı ᶜayna nāfiᶜdir. Ve sibāᶜın luḥūmu ve miḫlebi olan sibāᶜ-ı ṭuyūrun luḥūmu nāfiᶜ ve muḳavvīdir.

.*Aᶜḍāu'n-Nefesi:* Sereṭān-ı nehrī meslūlīne cidden nāfiᶜ olur. Ve luḥūm-ı ferāḫ ḫavānīḳi tehyīc eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ẕikri mürūr eden luḥūm-ı ġalīẓa ṭıḥāli taġlīẓ eder velākin küzbere-i yābise ve zaᶜferān ile ittiḫāẕ olunan laḥm-ı baḳar sikbācı miᶜdeye seyelān-ı mevāddı seyelāndan menᶜ eder. Ve fesād-ı mizāc ve istisḳā ve süded-i ṭıḥāl ve kebid muᶜālecesi için laḥm-ı ḳaṭā dahi ẕikr olunur ve evlā

olan o laḥmdan müstesḳāya ḳarīṣ ittiḫāẕ olunmaktır tehyīc-i ʿaṭaş eylemesin [için.] Ve nāstan baʿḍıdır o kimseler ki luḥūm-ı sibāʿı berd-i miʿde ve miʿde ruṭūbeti ve miʿde ḍaʿfı için medḥ eyledi. Ve ġıdānın inhiḍāmının ve inḥidārının sürʿat ve buṭʾu ġıdānın riḳḳat ve ġılẓati ḥasebiyle değildir, zīrā berrī ve ehlī olan ḫınzīrin luḥūmu denildiği üzere lezice ve ġalīẓa ve ḳaviyyü'l-ġıdā iken maʿa-ẕālik inhiḍāmı ve inḥidārı serīʿ olur. Ve keẕālik geyik eti ġalīẓdir ve maʿa-hāẕā serīʿü'l-inḥidārdır. Ve laḥm-ı ḳunfuẕ sikencebīn ile istisḳāya nāfiʿdir. Ve laḥm-ı sibāʿ ve ẕevātu'l-meḫālib yaʿnī sibāʿ-ı ṭuyūr luḥūmu tenāvülünü miʿde kerīh görür.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Luḥūm-ı baḳar emʿāya ṣafrānın taḥallübünü menʿ eder. Ve laḥm-ı erneb-i meşvī ḳurūḥ-ı emʿāya ceyyiddir. Ve laḥm-ı ḳunfuẕ müceffif sikencebīn ile vecaʿ-ı külāya [191b] ceyyiddir. Dīk-i herimin meraḳası ḳūlınca ve emrāḍ-ı sevdāviyyeye ceyyiddir. Ḥımār-ı vaḥşīnin şaḥmı dühn-i ḳusṭ ile rīḥ-i ġalīẓadan ḥādis̱ vecaʿ-ı külāya ceyyiddir. Ve luḥūm-ı sibāʿ ve luḥūm-ı ẕātü'l-meḫālib bevāsīre ceyyiddir. Ve laḥm-ı baḳar sikbācının meraḳası ishāl-i mirārīye ceyyiddir ve o ishāli ḳaṭʿ eder ve onun laḥmından küzbere ile mütteḫaẕ olan ḳarīṣ ve ḫall ve ḫalle müşābih olanlar ve küzbere-i yābise ve ḳalīl zaʿferān dahi ceyyiddir. Ṭuyūrun meşviyye ve ġayr-i meşviyye luḥūmu ṭabīʿatı ʿaḳl eder ḫuṣūṣan ḳıbāc ve ṭayāhīcin ʿaḳlı eks̱er olur ve ḳaṭā onlardan dahi ʿaḳlda aḳvā olur. Ve ḳanābir ve ḫuṣūṣan selḳ olunup meraḳası ṣabb olunan ḳanābir ve geyik eti bevli idrār eder. Ve luḥūm-ı semīne luḥūm-ı sāireden telyīnde eşedd olur.

el-Ḥummayātu: Laḥm-ı baḳar ve eyāyil ve evʿāl ve kibār ṭuyūr luḥūmu ḥummayāt-ı ribʿ iḥdās̱ eder.

es-Sümūmu: İbn ʿursun laḥm-ı müceffefi sümūm için şarāb ile saḳy olunur. Kuzu laḥmının muḥraḳı ḥayyāt ve ʿaḳārib ve cerrārāt lesʿaları için saḳy olunur ve o laḥm-ı ḥumlān-ı muḥraḳ şarāb ile kelb-i kelib için ve luḥūm-ı ḍıfdıʿ lesʿ-i hevāmm için saḳy olunur. Allāhu aʿlem bi-ḥaḳīḳati'l-ḥāl.

On Üçüncü Faṣl Ḥarf-i Mīmde Kelām-ı Müşebbaᶜdır
Bu Faṣlda Biz Elli Dört Devā Ẕikr Eyleriz

Evvelkisi Misk: مسك

Fi'l-Māhiyyeti: Misk ẓaby gibi bir nevᶜ dābbenin sürresi yaᶜnī göbeğidir, onun iki nāb-ı ebyaḍı vardır ki iki boynuz gibi o nāblarda cānib-i ünsīye taᶜḳīf vardır.

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi maᶜdeni sebebiyle Tibetī olur. Ve baᶜḍılar dediler ki belki ecved olan Ṣīnī ve baᶜdehu Ḥīzḫīrī[304] ve baᶜdehu Hindī-i baḥrī olur. Ve raᶜy sebebiyle ecvedi iki nevᶜ behmenler ve sünbül raᶜy edenlerdir ve baᶜdehu ecvedi mürr raᶜy eden ḥayvānın miskidir. Ve levn ve rāyiḥa cihetinden ecvedi aṣferü'l-levn ve tuffāḥiyyü'r-rāyiḥa olan misktir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir. Baᶜḍılar katında yübsü ercaḥtır.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Laṭīf ve muḳavvīdir.

ez-Zīnetü: Ṭabīḫa idḫāl olunsa münciz olur.[305]

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Misk maᶜa-zaᶜferān ve ḳalīl kāfūr seᶜūṭ kılınsa ṣudāᶜ-ı bāride nāfiᶜ olur ve vaḥdehu misk ile istiᶜāṭ dahi o ṣudāᶜa nāfiᶜdir taḥlīl ve dimāġı taḳviye sebebiyle.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Misk ᶜaynı taḳviye eder ve ruṭūbātını neşf eder ve beyāḍ-ı raḳīḳa cilā olur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi ve'ṣ-Ṣadrı: Ḳalbi taḳviye ve tefrīḥ eder ve ḫafaḳān ve tevaḥḥuşa nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Bi'l-cümle sümūma ve ḫuṣūṣan bīşe tiryāḳ olur.

İkincisi Maṣṭakī: مصطكي

el-Māhiyyetü: Bir ṣınfı Rūmīdir ve ṣınf-ı āḫeri Ḳıbṭīdir, sevāda bakar ve şeceresi māiyyet-i ḳalīle ve arḍiyyet-i kes̱īreden mürekkebdir. Ve maṣṭakī kündürden elṭaf ve enfaᶜdır.

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi ebyaḍ ve cülāl yaᶜnī ᶜaẓīm ve naḳī olanlardır. Ve onun ıṣlāḥı sirke içinden birkaç gün terk etmekle taḥlīl edip baᶜdehu tecfīf etmekle olur.

---

304 "Cizcizī" nüsḫa.
305 Baᶜḍı nüsḫada "ez-zīnetü" yoktur, fe-teʾemmel.

eṭ-Ṭabʿu: S̱āniyede ḥārr ve yābistir. Ve kündürden tesẖīn ve tecfīfi eḳalldir. Ve şeceresinde şedīden tebrīd ve tesẖīn yoktur ve kendide mevcūd olan tesẖīn şeceresinin tesẖīninden eks̱erdir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḳābıḍ ve muḥallildir ve şeceresinin bi'l-cümle eczāsı ḳābıḍ ve terkībi māī ve müftir cevher ile cevher-i arḍīden mürekkebdir. Ve uṣūlü ve ḳuşūr-ı uṣūlü aḳāḳıyā ve heyūḳasṭīdās maḳāmlarına ḳāim olur ve onlara bedel olur ve varaḳı ʿuṣāresinin fiʿli dahi onun gibi olur. Ve şecerenin s̱emeresinden şedīdü'l-ḳabḍ bir nevʿ dühn ittiḫāẕ olunur. Ve anlaşılan budur ki Cālīnūs reʾy eder ki maṣṭakānın bi'l-cümle eczāsında maʿa'l-ḳabḍ telyīn vardır ve edhānı dahi eczāsı gibidir. Ve maṣṭakādan Ḳıbṭī olup sevāda nāẓır olanların ḳabḍı eḳall ve tecfīfi eks̱erdir. Ve taḥlīl-i ḳavīye muḥtāc olanlara Ḳıbṭī maṣṭakī evfaḳtır. Ḳabḍ ve telyīn ve tecfīfi olan edviyede o efʿāl bilā-eẕā olur ise o devā cidden laṭīf olur. Ve leṭāfeti ve telyīni ve ḥarāret-i raḳīḳası ḥasebiyle balġamı iẕābe eder ve maʿa-ẕālik onda ḥiddet dahi olmaz, ḥiddet ve kes̱āfeti ṣumūġ-ı sāireden eḳall olur.

ez-Zīnetü: Senūnāt ve ġamereye vaḍʿ olunup sinnde ve ġamer olunduğu mevḍiʿde ḥüsn iḥdās̱ ve īrās̱ eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Maṣṭakī ḳabḍ ve telyīni ile evrām-ı aḥşāya nāfiʿ olur. Ve esved-i Ḳıbṭī ṣalābāt-ı bāṭınene evfaḳ olur. Ve esved evrām-ı nemliyye[ye] nāfiʿ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Onun ʿuṣāresi ve varaḳının ṭabīẖi sāʿiyeyi saʿydan menʿ eder. Ve şeceresinin dühnü cerebe nāfiʿdir ḥattā mevāşīnin ve kilābın cerebine dahi nāfiʿdir. Ve varaḳının ṭabīẖi ve ʿuṣāresi ḳurūḥ üzere ṣabb olunup laḥmı inbāt eder ve keẕālik ʿiẓām-ı meksūreyi dahi cebr eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Maṣṭakīyi maḍġ reʾsten balġamı celb edip tenḳıye eder ve keẕālik onunla maḍmaḍa lis̱ātı şedd eder.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Hüdb-i münḳalib onunla ilṣāḳ olunur.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Suʿāle ve nefs̱-i deme nāfiʿdir ḫuṣūṣan şecerinin aṣlı ve ḳışrı ziyāde nāfiʿdir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Kebid ve miʿdeyi taḳviye ve şehveti fetḳ ve miʿdeyi taṭyīb ve cüşāyı taḥrīk ve balġamı iẕābe eder ve evrām-ı balġamiyyeye nāfiʿ olur. Ve aṣl ve ḳışrının ṭabīẖi iḫtilāfa ve ẕūsenṭāriyāya nāfiʿ olur. Ve keẕālik varaḳının kendi dahi raḥimden olan nezf-i deme ve erḥām evcāʿının cüm-

lesine ve raḥimden seyelān eden ruṭūbāt-ı rediyyeye ve raḥim ve maḳᶜade nütūʾuna nāfiᶜ olur ve keẕālik dühn-i şeceresi dahi onlara nāfiᶜ olur ve idrārı dahi olur.

Üçüncüsü Mū: مو

el-Māhiyyetü: Muḫtelifü'ş-şekl ḳıṭāᶜdır, ġārīḳūn levninde olur ve onun ġubārı olur ki ḳabḍ ve merārete ḍārib olur; onun rāyiḥası ṭayyibdir, lisānı ḥaẕy ve leẕᶜ eder. Ve o ḳıṭāᶜ bir nebātın aṣlıdır ki ondan ancak o aṣl istiᶜmāl olunur, bilād-ı Maḳadūniyā'da o aṣl kes̱īrü'l-vücūd olur.

el-İḫtiyāru: Ecvedi ebyaḍ ve cülāl yaᶜnī büyük ve naḳī olanlardır. Ve onun ıṣlāḥı taḫlīl yaᶜnī sirke içinde biraz eyyām terk ve baᶜdehu tecfīf etmekle olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr-ı yābis olur ve onda ġayr-i naḍīca ve nāfiḫa ruṭūbet-i ġarībe olur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Laṭīf ve cellā ve müfettiḥ ve ḳuvvette sünbüle müşābihtir lākin esḫan ve aḳbaḍdır.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Evcāᶜ-ı mefāṣıla şürben ve ṭılāen nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Onda ruṭūbet-i mücemmide olmakla onu iks̱ār ṣudāᶜ īcāb eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Kebid-i bāride ve nefḫe nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Şürben ve ḍımāden ᶜusr-i bevle nāfiᶜdir ve keẕālik mes̱ānede olan evcāᶜa ve iḥtiḳān-ı fuḍūle nāfiᶜdir ve ṭams̱ı idrār eder ve vecaᶜ-ı erḥāma nāfiᶜ olur ḥattā suyunda cülūs dahi nāfiᶜ olur ve maġṣa ve ḳarāḳıra ve nefḫe dahi nāfiᶜdir. Ve kaçan saḥḳ olunup ᶜasel ile ḫalṭ olunsa ve sonra laᶜḳ olunsa maḳᶜadede ᶜārıḍ olan rīḥi menᶜ eder ve bevli idrār eder.

Dördüncüsü Māẕeryūn: ماذريون

el-Māhiyyetü: Kes̱īrü'l-vücūd bir yetūᶜdur ve o yetūᶜ iki ṣınftır, bir ṣınfının varaḳı kebīr ve raḳīḳ olur ve ṣınf-ı āḫerin varaḳı ṣaġīr ve s̱eḫīn olur ve bu ṣınf-ı aḫīr erdeʾ olur ve esved olan ḳattāl olur.

el-İḫtiyāru: Māẕeryūnun ecvedi varaḳı kes̱īr olup zeytūn varaḳına şebīh ve elṭaf olanlardır, ammā varaḳı ṣıġār olup caᶜd olanlar redī olur. Ve māẕeryūnun ġāilesi baᶜḍı kerre taḫlīl ile kesr olunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i rābiᶜada ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-H̱avāṣṣu: Ḥādd ve münaḳḳī ve muḳaşşirdir ve ḥurāḳası şedīdedir. [192a]

ez-Zīnetü: Bi'l-cümle māẕeryūn aṣnāfı behaḳ ve baraṣ ve nemeşe ẖāric-den ṭılā olunur ve baᶜḍı kerre ona kibrīt ẖalṭ olunup cemīᶜan ṭılā olunur.

el-H̱urācu ve'l-Ḳurūḥu: Cemīᶜan aṣnāfı ḳuvābā ve ḳurūḥ-ı vesiẖa için ᶜasel ile istiᶜmāl olunur ve onda muḥallil ve ekkāl cevher olmakla ẖuşkrīşātı ḳalᶜ eder ve keẕālik cerebi dahi tecfīf eder.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Diş ağrısı için māẕeryūn ṭabīẖi ile ẖuṣūṣan esvedinin ṭabīẖi ile maḍmaḍa olunup onunla ağrı sākin olur. Ve baᶜḍı kerre māẕer-yūndan bir şeyˀ-i fülfül ve ḳıṭᶜa-i mūm ile sinn-i mütevecciᶜe ilṣāḳ olunur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye ve kebide māẕeryūn cidden muḍırr olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Māẕeryūn māı ishāl eder ẖuṣūṣan çiçeği zamānında raṭ-ben aẖẕ olunan ziyāde ishāl eder ve onun ḥiddeti ẖall içinde naḳᶜ olunup baᶜdehu tecfīf olunmakla kesr olunur. Ve onun şerbeti menḳūᶜan altı dı-raẖmīdir, o miḳdār māẕeryūn bir buçuk rıṭl su içinde nıṣfı ve rubuᶜu bāḳī kalınca ḳadar yaᶜnī zāil olunca ḳadar ṭabẖ olunur ve baᶜdehu şürb olunur. Ve ḥayyāt ve ḥabbu'l-ḳarᶜı ishāl eder ẖuṣūṣan fūẕenec-i cebelī ṭabīẖi ile ondan bir eksūnāfī şürb oluna. Ve baᶜḍı kerre yirmi dirhem māẕeryūn şarābdan iki cüzˀde naḳᶜ olunup iki şehr terk olunur ve baᶜdehu istisḳā ve tenḳıye-i nifās için şürb olunur. Ve māẕeryūnun ṭabīẖi bevlin ᶜusr-i şedī-dine nāfiᶜ olur. Baᶜḍılar dediler ki o devā sevdāyı ve aẖlāṭ-ı balġamiyyeyi dahi ishāl eder ẖuṣūṣan iki mis̱li efsentīn ile ẖalṭ olunup ondan ᶜasel ile maᶜcūn kılındıktan sonra ondan şiyāfāt ittiẖāẕ oluna. Ve māẕeryūn ile mā-ı aṣferi ishāl murād olunsa vācib olur ki ona müshilāt-ı uẖrā ẖalṭ oluna. Ve eger onunla sevdā ishāli murād olunsa yine vech-i evvel gibi istiᶜmāl olu-nup ona sevdāyı müshil nesne ẖalṭ oluna..

es-Sümūmu: Nehş-i hevāmm için māẕeryūn menhūşa şarāb ile saḳt olunur. Ve māẕeryūn ẖuṣūṣan esvedi semm-i ḳātildir. Ve kaçan māẕeryūn sevīḳ ile ẖalṭ ve mā ve zeyt ile cemᶜ olunsa fār ve kilābı ve ẖanāzīri ḳatl eder. İnsānı māẕeryūnun iki dirhem miḳdārı ḳatl eder ve onu ḳatli kerb ve ḳayˀ ve ishāl iḥdās̱ etmekle olur.

Beşincisi Merv: مرو

el-Māhiyyetü: Hind dedi ki mervin envāᶜı vardır, bir nevᶜinin rāyiḥası ṭayyibedir, ona mermāḥūz derler, eḥarr ve eybestir ve nevᶜ-i āḫerine semūsā derler ve o nevᶜ ḥārr-ı līndir ve nevᶜ-i s̱ālis̱i merv-i ebyaḍdır ve muᶜtedildir ve onda ḳuvve-i muḳarriḥa vardır. Ben ẓann ederim ki ḳuvve-i muḳarriḥası olan merv lisānu's-s̱ervdir. Ve bir nevᶜine dahi merv-māhūs tesmiye olunur, ḥārr ve yābis ve mülaṭṭıftır. Ve bir nevᶜine dahi mīşbehār tesmiye olunur, o nevᶜ bāriddir vāṣıfının ḳavli üzere.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir ve s̱āniyeden ziyāde iḫtilāf vardır.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cemīᶜan aṣnāfı müfeşşī, laṭīf ve nefḫi ve balġamı muḥallildir, südedi kanda var ise teftīḥ eder.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Üẕün-i veciᶜaya leben ile taḳṭīr olunur. Ve onun mīşbehār nevᶜi ṣudāᶜ-ı ḥārrdan nāfiᶜdir. Ve mervin sāir aṣnāfı ṣudāᶜ-ı bāride nāfiᶜdir lākin ᶜıṭriyyeti olanlar muṣaddiᶜdir ḫuṣūṣan şarāb üzere şürb olunsa.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeden balġamı taḥlīl eder ve vecaᶜını defᶜ edip taḳviye eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Emᶜāyı taḳviye eder. Ve bezri kavrulsa saḥca ve ẕūsenṭāriyāya nāfiᶜ olur ve kavrulmadan istiᶜmāl olunur ise balġamı ishāl eder.

Altıncısı Mermāḥūz: مرماحوز

el-Māhiyyetü: Bu nebt maᶜrūftur ve zehri ḫuḍrete māil aġberdir, rāyiḥası ṭayyibe ve ᶜaṭıredir.

eṭ-Ṭabᶜu: Dımaşḳī dedi ki mermāḥūz merzencūştan esḫan ve aḳvādır; s̱ālis̱ede ḥārr, s̱āniyede yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Laṭīf, muḥallil, müsekkin-i riyāḥtır ve südedi balġamiyyeyi müfettiḥtir, hangi ᶜuḍvun süddesi olur ise olsun cemīᶜan teftīḥ eder.

Aᶜḍāu'r-Resi: Şarāba ilḳā olunsa serīᶜan sekr eder. Ve şarāb üzere şemmi taṣdīᶜ eder lākin şemmi ve neṭūlü üzere ikbāb bi'l-cümle buḫārı ve ṣudāᶜ-ı bāridi taḥlīl eder ve bu efᶜālde şīḥe benzer.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeyi taḳviye ve süded-i aḥşāyı teftīḥ eder ve ruṭūbet-i miᶜdeyi neşf eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Emᶜāyı taḳviye eder.

Yedincisi Muḳlu'l-Yehūd ve Muḳl-i Mekkī: مقل مكي، مقل اليهود

el-Māhiyyetü: Muḳl-ı Yehūdun bir ṣınfı Ṣaḳālibī ve ṣınf-ı āḫeri ᶜArabī-dir, ikisi dahi düvādim[306] ve ṣumūġ cinsindendir, devmin s̱emeresi değildir, ammā muḳl-i Mekkī şecere-i devmin s̱emeresidir.

el-İḫtiyāru: Ecved o muḳldür ki azraḳ ve ṣāfī ve mürrü'ṭ-ṭaᶜm, ᶜīdāndan naḳī, inḥilāli serīᶜ, ṭayyibü'r-rāyiḥa olur ve onun rāyiḥası ġār rāyiḥası gibi-dir. Kaçan muḳl-i Yehūd ᶜatīḳ olsa telyīnden tecfīfe ḫurūc eder.

eṭ-Ṭabᶜu: Muḳl-i Mekkī bārid-i yābistir ve āḫer muḳl ūlāda ḥārrdır, mü-leyyindir ḫuṣūṣan Ṣaḳālibī olan Ve muḳl-i ᶜArabīyi zamān yaᶜnī ᶜatīḳ tecfīf eder.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Muḥallildir ḥattā dem-i cāmidi dahi taḥlīl eder, müleyyin ve münḍicdir ve riyāḥı kāsirdir. Ve Ṣaḳālibīnin telyīni eşeddir ve ġayr-i ṭarī olan ᶜArabī eybestir.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Muḳl evrām-ı ṣulbeyi telyīn eder ḫuṣūṣan oruç olan kimsenin ağzı suyu ile idāfe olunan muḳlün ṣalābeti telyīni ezyed olur ve kez̠ālik evrām-ı bāride-i sāireyi dahi taḥlīl eder. Ve o muḳl-i Mekkī ki s̱emere-i devmin ġayri olup ona muḳl-i Yehūdī tesmiye olunur, o muḳl ḫanāzīri z̠übūlde kılar ve evrām-ı bāṭıne vü ṣulbe için maṭbūḫan şürb olu-nur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Saᶜfe üzere ḫall ile ṭılā olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Fesḫ-i ᶜaḍale ve teşennüce ve ṣalābet-i aᶜḍāya nāfiᶜ olup ᶜaḳd eder.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ḳaṣabe-i riye evcāᶜına ve evrāmına nāfiᶜdir ve suᶜāl-i müzmine ve z̠ātü'l-cenb evcāᶜına nāfiᶜ olur. Muḳl-i ᶜArabī evcāᶜ-ı ḥancere-ye ve ḥalḳa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Şürben ve ḥamūlen ve baḫūren muḳl bevāsīre nāfiᶜ olur ve dem-i bāsūru ḥabs eder ve ḥaṣāt-ı külāya nāfiᶜdir. Ve kaçan müshilātta

306 "Düvādim" ṣumūġ gibi bir nesnedir, eşcār-ı ᶜatīḳanın cevfinde bulunur, dem gibi ḥumrete nāẓır esved olur.

vāḳiᶜ olsa saḥcı menᶜ eder ve ṭamṡı idrār eder. Ve baᶜḍı kerre ẓann olunur ki muḳl-i Mekkī dahi idrār eder ve şekk yoktur ki muḳl-i Mekkī ᶜaḳl eder ve ḥaṣātı teftīt eder. Ve aḥmer olan muḳl-i ᶜArabīden iki miṡḳāl miḳdārı saḥḳ olunup mā-ı ᶜasel ile şürb olunsa balġamı ḥaṭṭ eder. Ve cemīᶜan iki muḳl māiyye olan üdreyi taḥlīl eder. Ve munḍamm olan raḥimi o iki muḳl teftīḥ eder ve cenīni iḥdār ve raḥimi tenḳıye eder ve onlar evrām-ı maḳᶜadeyi ve ḫuṣye veremlerini taḥlīl eder.

es-Sümūmu: Lesᶜ-i hevāmma nāfiᶜ olur.

Sekizincisi Maḳlāmensūs: مقلامنسوس

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki bu devā buḫūr-ı meryem denmekle maᶜrūf olan devādır ve ehl-i ᶜIrāḳ u Ḳıbṭ ona ᶜarṭanīṡā derler. Bu nebātın varaḳı leblāb varaḳına müşābihtir ve o varaḳın elvān-ı muḫtelifesi vardır, evvelinden āḫirine varınca ḳadar onda ḫuṭūṭ-ı beyḍ vardır ve sāḳı üzerinde zeġab vardır ve zehri verd-i aḥmere müşābihtir ve levni firfīrīdir ve aṣlı esveddir, şelceme müşābihtir, olduğu ḳadar arḍā māildir. Ve onun bir nevᶜ-i āḫeri dahi vardır ki baᶜḍı nās ona ism-i āḫer ile tesmiye eder, varaḳ-ı leblāb gibi varaḳı olur ve leyyindir ve onda ḥurāḳa-i ġayr-i müfriṭa vardır ve lüzūcetlidir ve onun aṣlı müntefaᶜun bih değildir ve mevāḍiᶜ-i ḫaşinede ve cibālde beyne'ṣ-ṣuḫūr nābit olur ve baᶜḍı kerre taḳşīr olunup ᶜaṣr olunur ve mevāḍiᶜ-i ẓılliyyede vāfiyen yaᶜnī keṡīren bulunur ve ḫāṣṣaten ẓılāl-i şecerde bulunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: İltivā-i ᶜaṣaba ve niḳrise muvāfıḳtır.

el-Evrāmu ve'l-Büṡūru: O nebātın aṣlı raṭben şerā için saḳy olunur ve ḥaṣafı izāle eder.

el-Ḳurūḥu: Ḫall ve ᶜasel ile ḫalṭ olunsa cirāḥātı sağaltır ve yalnız dahi istiᶜmāl olunsa yine bürᵓ-i cirāḥate sebeb olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Baş üzere ṣabb olunsa başa ᶜārıḍ olan ḳurūḥa ve berdden ᶜārıḍ olan şiḳāḳa muvāfıḳ olur. Ve kaçan şarāb ile ḫalṭ olunsa [192b] o şarāb ḳaviyyen sekr eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ondan ṭılā ile veyāḫūd mā ile memzūc şarāb-ı ᶜasel ile üç miṡḳāl şürb olunsa yereḳān-ı aṣfere berāᵓet ḥāṣıl olur. Ve yereḳān için onu şürb eden kimseye lāyıḳ olur ki ıḍṭıcāᶜ edip üzerine ṡiyāb-ı keṡīre örtünmekle taᶜarruḳ eyleye ve o ᶜaraḳın levni mirre-i ṣafrā levnine müşābih olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: O devānın suyu ᶜasel ile ḫalṭ olunup iktiḥāl olunsa ᶜayna ᶜārıḍ māya ve ḍaᶜf-ı başara muvāfıḳ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun aṣlı edrūmālī denmekle maᶜrūf şarāb ile şürb olunsa balġamı ve keymūs-ı māı ishāl eder ve kaçan ḳuṭne ve şarāb ile iḥtimāl olunsa ṭamṣı idrār eder. Ve baᶜḍı nās zuᶜm eyledi ki gebe olan hatun o devāya mürūr edip üzerinden taḫaṭṭī eylese sāᶜatince ḥamlini isḳāṭ eder ve eger ḥublā olmayan hatun taḫaṭṭī eylese gebe kalmaz.Ve onun suyu ᶜasel ile ṣūfe üzerinde kılınıp maḳᶜadede iḥtimāl olunsa baṭnı ishāl eder. Ve keẕālik merᵓe ᶜānesine ve ḫāṣırasına ve merāḳḳına onu laṭḫa eylese baṭnını telyīn eder ve baṭnında olan veledi ifsād eder. Ve iḫrāc-ı cenīn için ḳābile hatunların istiᶜmāl eylediği edviyeye idḫāl olunur. Ve onun suyu ḫall ile ḫalṭ olunup nātiᵓe olan yaᶜnī taşra çıkan maḳᶜadeye ṭılā olunsa dāḫile redd eder. Ve nās zuᶜm ederler ki baᶜḍı kerre tenḳıye-i erḥām için baᶜde'l-vilāde şürb olunur ve baṭnda olan evcāᶜa şifā olur.

es-Sümūmu: Ṭılā ile şürb olunup edviye-i ḳattāleye ve sümūma ve devābb-ı ḫabīs̱enin lez̠ᶜine nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan erneb-i baḥrīnin sümūmuna ḍımād olunur.

Dokuzuncusu Mārṭas: مارطس

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ nebāttır ki onun aṣl-ı vāḥidde ḳuḍbān-ı kes̱īresi olur, esāfili kırmızı olur ve o ḳuḍbān aṣl-ı vāḥidin eṭrāfını ve cevānibini iḥāṭa eder ve onun evrāḳı raḳīḳler ve ṭavīller olup o evrāḳın arkasının ortasında māiyyet olur ve levni sevāda ḍāribdir ve eṭrāfı ḥādde olur ve aġṣānından biraz ṣıġār ve riḳāḳ aġṣān teşaᶜᶜub eder, o ḳuḍbānın üzerinde levni aṣfer-i lājverdī ezhārı olur ve onun ġılaẓ-ı iṣbaᶜda aṣl-ı ġalīẓi olup o aṣlın şuᶜab-ı kes̱īresi olur. Ve bi'l-cümle bu nebāt isḳūlūḳandriyūna müşābih olur velākin ondan eḳall ve aṣġar olur. Ve baᶜḍılar dediler ki işbu mārṭas āẕānu'l-fār denmekle maᶜrūf olan devādır ve biz onu beyān eyledik.

Onuncusu Mārzevān: مارزوان

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs der ki mārzevān bir nebāttır ki onun varaḳı ḥummāḍa benzer velākin ondan aṭveldir ve evrāḳının ᶜadedi altıdır veyāḫūd yedidir ve o evrāḳ ḳāimedir, bāṭını emlestir ve ẓāhirinde bir şeyᵓ vardır ki

ke-enne o şeyʾ müẕāb-ı diḳāḳ ve varaḳa mülteziḳtir. Ve o nebt mevāḍiᶜ-i ẓalīlede ve besātīnde nābittir ve ᶜafıṣtır, onun zehri ve s̱emeri ve sāḳı yoktur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳurḥa-i emᶜā ve ishāl için şürb olunur.

es-Sümūmu: Onun varaḳı ᶜatīḳ ve ġayr-i ḥadīs̱ şarāb ile şürb olunsa nehş-i hevāmma muvāfıḳ olur ve onunla mevāşī telvīs̱ ve tevḍīr olunsa nāfiᶜ olur.

On Birincisi Mūreflūn: مورفلون

el-Māhiyyetü: Bu lafẓanın maᶜnāsı kes̱īrü'l-varaḳ olur. Onun sāḳının aġṣānı olur ve aṣlı vāḥiddir, üzerinde rāziyānec varaḳı gibi varaḳlar vardır ve sāḳının tecvīfi vardır ve levni muḫteliftir, ācāmda ve mevāḍiᶜ-i raṭbede nābit olur. Ve baᶜḍı kerre arḍ üzere bir vechle tesaṭṭuḥ eder ki ke-enne bir ṭāriḥ onu ṭarḥ eylemiştir ve ḳıṭᶜa ḳıṭᶜa döşemiştir.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Onunla yābisen veyāḫūd raṭben maᶜa'l-ḫall taḍmīd olunsa ḳurūḥa ve veremin cirāḥat-i ṭarīsine nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Mevḍiᶜ-i ālīden suḳūṭ eden kimseye mā-ı bārid ile saḳy olunur.

On İkincisi Mālīfrūn: ماليفرون

el-Māhiyyetü: Bir bevᶜ nevāttır ki onun ṭūlü iki ẕirāᶜ miḳdārı olur ve onun varaḳı varaḳ-ı füvvehe müşābih olur ve bi-ḥasebi'l-eşkāl lūbiyāya ve kirsenneye müşābih varaḳı dahi olur ve vaḳt-i ruṭūbetinde yedi dābıḳtır ve cidden düsūmetlidir. O varaḳ aḫẕ olunup ḫafīfen kavrulur ve daḳḳ olunup medḳūḳundan fetāil ittiḫāẕ olunup sirāc bedeline isrāc olunur. Ve onun düsūmeti ḫuşūnet-i cildi telyīn ve temlīs eder. Ve bu efᶜālde denildiği üzere o nebtin ḫavāṣṣındandır ve o ḫavāṣṣa bināen o nebtin aᶜḍāda o ḳavmin ẕikr eyledikleri menāfiᶜi benim o ḫavāṣṣa s̱iḳa ve iᶜtimādım olmadığına bināen terk eyledim ve bu mevḍiᶜde īrādından ictināb eyledim.

On Üçüncüsü Māʾ: ماء

el-Māhiyyetü: Su bir cevher-i basīṭ-i seyyāldir ki eşyāyı terṭīb eylemek şānındandır. Ve maᶜlūm buyurula ki miyāhı temyīzde ᶜusret vardır o miyā-

hın memerrleri ve tevellüd eylediği emkineleri iḫtilāf üzere olmakla ve keẕā-lik ehviyenin emzicelerinde ve āḫer eşyādan nāşī iḫtilāfı olmak ḥasebiyle.

el-İḫtiyāru: Miyāh-ı fāḍıla vü maḥmūdeyi kitāb-ı evvelde biz ẕikr eyledik, baᶜḍı aġrāḍını o maḥallden ṭaleb eyle. Ve ᶜale'l-eks̱er ceyyid olan miyāh o sudur ki ᶜaẕb ve ṣāf olup ona mizāc-ı āḫer karışmaz ve baṭnda ẕehābı serīᶜ ve ġıdāyı tenfīẕi sehl olur, onun nefḫi olmaz ve müddet-i ṭavīle meks̱ eylese taġayür eylemez. Ammā miyāh-ı rediyye o sudur ki tākide ve beṭāyiḥiyye olur ve ona ṭaᶜm-ı ġarīb ve rāyiḥa-i ġarībe ġālibe olur, kedire ve ġalīẓa ve s̱aḳīle olup taḥaccüre mübāderet eyler. Ve o su dahi redīdir ki üzerinde ġus̱ā-i redī ṭāfī olur yaᶜnī seylin yüzünde cemᶜ olan eşyā-ı yābise gibi nesneler olur ki ona ḳumāş derler ve onda bir şeyʾ-i ġarīb cümūd eder. Ve bundan sonra maᶜlūm ola ki būraḳıyyenin ḍararını leben ve şarāb-ı ġalīẓ ve neşāstec ve şarāb-ı raḳīḳ-i reyḥānī ve ġubeyrā-i niyy ve ḳıs̱s̱ā-i ficc ve buḳūl-i muṭlaḳa ve medere istiᶜmāli tedārük eder. Ve miyāh-ı kedire-i ġalīẓayı s̱ūm ve baṣal ve kürrās̱ mis̱lli mülaṭṭıfāt ıṣlāḥ eder ve üzerine şarāb şürb olunsa onun ġāilesini ve ḍararını defᶜ eder ḫuṣūṣan şarāb o su ile maḫlūṭan şürb olunsa meʾmūnu'l-ġāile olur. Ve suyun ḫuşūnetini baᶜḍı kerre ġılẓatinden veyāḫūd ḥādd ve cellā olduğundan olur. Ve baᶜḍı kerre şedīdü't-tenḳıye olup bāṭını ġasl etmekle o mis̱lli suya mā-ı ḫaşin ıṭlāḳ olunur. Ve mā-ı mürrü ḥalāvāt ıṣlāḥ eder. Ve mā-ı māliḥi ḫarnūb-ı Şāmī ve ḥabbu'l-ās ve zuᶜrūr ṭīn-ı ḥurr ve sevīḳ ıṣlāḥ eder. Ve bi'l-cümle mā-ı redīyi ḫall ıṣlāḥ eder.

eṭ-Ṭabᶜu: Māu'l-baḥr ḥırrīf-i ḥāddır. Ve mā-ı būraḳī müceffiftir. Nuḥāsī ve ḥadīdī sular aḥşāya nāfiᶜdir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Mā-ı bārid aṣḥāb-ı südede muḍırrdır velākin taḫalḫul ve seyelān aṣḥābına nāfiᶜdir, o seyelān hangi seyelān olur ise ve hangi ᶜuḍvun seyelānı olur ise olsun cümlesine nāfiᶜdir ve ondan ḥādis̱ olan emrāḍa dahi nāfiᶜdir. Eger ḳuvālar yaᶜnī hāḍime ve cāẕibe ve māsike ve dāfiᶜa işbu ḳuvā-yı erbaᶜa bi'l-cümle iᶜtidāl üzere olur ise mā-ı bārid o ḳuvāları cemīᶜan taḳviye eder.

ez-Zīnetü: Mā-ı baḥr ḳable't-taḳarruḥ berdden ᶜārıḍ olan şiḳāḳa nāfiᶜ olur ve ḳamlı ḳatl ve taḥt-ı cildde olan dem-i münᶜaḳidi taḥlīl eder. Ve miyāh-ı kibrītiyye behaḳ ve baraṣa ceyyiddir ve māu'l-baḥr dahi onun gibidir.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Mā-ı ḳarāḥ ḳurūḥa redīdir terṭībi ḥasebiyle, tedbīr-i ḳurūḥta mā-ı bārid-i vācibin ḫilāfı olur. Ve mā-ı baḥri istiᶜmāl ḥikkeye ve cerebe ve ḳuvābāya nāfiᶜdir, onun gibi miyāh-ı kibrītiyye cerebe ve ḳuvābāya nāfiᶜdir eger onunla istiḥmām olunur ise ve keẕālik saᶜfeye dahi nāfiᶜdir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Māu'l-baḥr ve o mis̱lli miyāh emrāḍ-ı ᶜaṣaba nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan o miyāh ile istiḥmām olunsa raᶜşe ve fālic ve ḫader mis̱lli emrāḍa nāfiᶜ olur. Miyāh-ı kibrītiyye dahi onun gibi emrāḍ-ı aᶜṣāb-ı meẕkūreye nāfiᶜdir ve cemīᶜan evcāᶜ-ı mefāṣıla ve ᶜaṣab-ı bāride dahi nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Maṣrūᶜlar mā-ı fātir ile intifāᶜ eder ve mā-ı ḥārrdan mutaḍarrır olurlar. [193a] Ve mā-ı baḥrin buḫāru ṣudāᶜ-ı bārid aṣḥābına nāfiᶜdir. Ve mā-ı nuḥās feme ve üẕüne nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Māu'l-ḳafr ᶜayna redīdir.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Cidden bārid olan su ṣadra redīdidir. Ve su ḳaṣabe-i riyeye muḍırrdır, zīrā ḳaṣabe-i riyenin tecfīfe ḥāceti vardır ve su muraṭṭıb olmakla ḳaṣabe-i riyeye muḍırr olur. Ve mā-ı fātir lehāt ve ḥalḳ ve ṣadr veremlerine ceyyiddir. Ve evrām-ı s̱edy mā-ı baḥr ile tenṭīl olunur. Ve mā-ı būraḳī baᶜḍı kerre riyeye nāfiᶜ olur. Ve māu'ş-şebb nefs̱-i deme nāfiᶜ olur. Ve mā-ı ḥadīdī ṭıḥāle ve miᶜdeye nāfiᶜdir. Ve mā-ı nuḥāsī dahi menfaᶜatte mā-ı ḥadīdīye ḳarībdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Cidden bārid olan aṣḥāb-ı südede muḍırr olur. Māu'l-baḥr ve o mis̱lli sular miᶜdeye redīdir. Ve mā-ı baḥrın buḫārı istsiḳāya nāfiᶜdir. Ve mā-ı būraḳī būraḳıyyeti ile baᶜḍı kerre miᶜde-i raṭbeye nāfiᶜ olur. Ve māu'ş-şebb ḳayˀa māniᶜ ve nāfiᶜdir ve keẕālik ḥamˀe-i ḳābıḍa miyāhı dahi nāfiᶜdir. Ve miyāh-ı kibrītiyye ṭıḥāl evrāmına ve evcāᶜına nāfiᶜdir, kebidin dahi evrām ve evcāᶜına nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Maġṣ için māu'l-baḥr ile iḥtiḳān olunur ve baᶜḍı kerre dahi saḳy olunup ishāl eder ve baᶜdehu meraḳ-ı decāc saḳy olunup ondan ḥādis̱ olan leẕᶜ teskīn olunur. Ve mā-ı şebbī isḳāṭı ve nezf-i ḥayḍı menᶜ eder. Ve miyāh-ı kibrītiyye raḥim-i bāride cidden nāfiᶜdir ve bāha redīdir ve baṭnı ᶜaḳl eder ve ḥarekāt-ı menīyi ve menīnin seyelānını teskīn eder. Mā-ı māliḥ ishāl eder ve baᶜdehu tecfīfi ḥasebiyle imsāk eder. Ve maᶜdenī olan miyāhın cemīᶜisi bevl ve ḥayḍ ve vilādet ᶜusrlerini īcāb eder. Ve miyāh-ı

maᶜdenīnin eks̱eri ıṭlāḳ ve tecfīf eder ve baᶜḍısı ᶜaḳl eder ve baᶜḍı kerre ḳūlınc iḥdās̱ eder. Ḥadīdī ve nuḥāsī miyāh külāya ve ḳūlınca ceyyid olur. Ve miyāh-ı kedire külyede ve mes̱ānede ḥaṣāt iḥdās̱ eder. Ammā içinde ḥadīd-i maḥmāt söndürülen su nefs̱-i deme nāfiᶜdir.

el-Ḥummayātu: Miyāh-ı kibrītiyye ve ḥameʾiyye ve rākide-i müntine ḥummayāt iḥdās̱ eder. Ve miyāḥ-ı ġalīẓa min-beyni'l-ḥummā ribᶜi iḥdās̱ eder.

es-Sümūmu: Efᶜī lesᶜ eylediği kimse mā-ı baḥra cülūs eylese onunla intifāᶜ eder ve kez̠ālik ḥayvān-ı ḳattāle ve ġayr-i ḳattāle olanların lesᶜalarına nāfiᶜ olur.

On Dördüncüsü Mizmāru'r-Rāᶜī: مزمار الراعي

el-Māhiyyetü: Maᶜrūf devādır.

el-H̱avāṣṣu: Ḳuvve-i cilāiyyesi vardır.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı ḥārreyi taḥlīl eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Aḥşāda olan rıẖva ve s̱aḳīle evcāᶜa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ṭabīẖi ḥaṣāt-ı külyeyi teftīt edip nāfiᶜ olur ve aṣlı ḳurūḥ-ı emᶜāya nāfiᶜ olur.

On Beşincisi Muġās̱: مغاث

el-Māhiyyetü: Baᶜḍılar dediler ki muġās̱ rummān-ı berrīnin köküdür velākin bizim z̠ikr edeceğimiz vaṣf ona muvāfıḳ değildir, o vaṣf budur ki muġās̱ın bezri bāha muvāfıḳ olur ve bāhı bi-ḳuvvetin taḥrīk eder.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyeye varınca ḳadar ḥārrdır ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-H̱avāṣṣu: Aᶜḍāyı muḳavvīdir.

ez-Zīnetü: Cidden müsemmindir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Vüs̱āya ve kesre ve vehn-i ᶜaḍale ṭılā olunsa nāfiᶜdir, niḳris ve teşennüce nāfiᶜdir, düşbüz̠e ve ṣalābet-i mefāṣıla ceyyiddir.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ḥalḳ ve riye ṣalābetine nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bāhı taḥrīk eder ẖuṣūṣan bezrinin taḥrīki eks̱erdir.

On Altıncısı Mürdāsenc: مرداسنج

el-Māhiyyetü: Ānük-i muḥraḳtır, ānükün ġayrıdan dahi ittiḫāẕ olunur. Ve ānük ıṣlāḥında mübālaġa olunur; onun ıṣlāḥı meẕkūru ḫall veyāḫūd ḫamr ile ṭabḫ olunup merreten uḫrā iḥrāḳ olunmakla veyāḫūd o ṭabḫtan sonra iki defᶜa dahi ṭabḫ olunmakla veyāḫūd cemr üzere iḥrāḳ olunup üzerine ᶜālī olan şeyʾi nezᶜ etmekle veyāḫūd mā ve ḥınṭa ve şaᶜīr ile teşaḳḳuḳ edince ḳadar ṭabḫ edip ondan o ḫalīṭleri yaᶜnī mā ve ḥınṭayı nezᶜ edip yine mā-ı cedīd ile o devā ḫāliṣ olunca ḳadar ṭabḫ olunup baᶜdehu tersīb olunmakla ve baᶜdehu mirāren bu minvāl üzere ṭabḫ ve tersīb olunduktan sonra milḥ ile senin bildiğin minvāl üzere tenḳıye olunmakla olur. Ve baᶜḍı kerre bu meẕkūrların ġayri ᶜamel ile dahi ıṣlāḥ olunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Cālīnūs dedi ki mürdāsenc tecfīfe māildir velākin ḍaᶜīfü'l-isḫān ve't-tebrīddir. Ve Cālīnūs'un ġayrileri katında olduğu miḳdār berde māildir. Ve mürdāsenc-i maġsūl lā-maḥāle bāriddir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḳābıḍ ve müceffiftir, maᶜa-ḳabḍın ve taġdiyetin ḳalīlen cālīdir ve mevādd-ı ġalīẓayı telṭīf eder ve ḳabḍ ve cilāsı yesīrlerdir. Ve merāhimin mürdāsenc māddesidir, edviyesini cemᶜ eder, taḥlīl ve teʾkīlin ifrāṭını kesr eder ve keẕālik ḳabḍı dahi kesr eder.

ez-Zīnetü: Beden ve ibṭin rāyiḥalarını taṭyīb eder, faḫiẕin saḥcını menᶜ eder, kelefi ve ās̱ār-ı sūdu ve dem-i meyyiti cālī olur ḫuṣūṣan maġsūl ola, cüderīyi izāle ve ᶜaraḳı menᶜ eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Bi'l-ᶜaraḍ laḥm-ı ḳurūḥu inbāt eder lākin Cālīnūs dedi ki mürdāsenc münaḳḳī ve müvessiḫ ve nāḳıṣ değildir, onda evṣāf-ı erbaᶜadan biri dahi bulunmaz velākin mādde-i merāhimdir, meġābin ve efḫāẕda vāḳiᶜ olan saḥca nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Mürdāsenc-i maġsūl u ebyaḍ ekḥāle idḫāl olunsa ᶜayna cilā verip nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Eger şürb olunsa bevli menᶜ eder. Ve bizim bilādımızın hatunları ṣıbyāna ᶜārıḍ olan ḫilfe ve ḳurūḥ-ı emᶜā için saḳy ederler. Ve baᶜḍı kerre su kīzānına suyun ḍararı ḳalīl olsun [için] mürdāsenc ilḳā ederler.

es-Sümūmu: Mürdāsenc semm-i ḳātildir; bevli ḥabs eder, baṭnı ve iki ḥālibi nefḫ eder, lisānı ebyaḍ eder ve nefesi taḍyīḳ edip ḫaniḳ eder.

On Yedincisi Müşk-ṭarāmşīᶜ: مشكطرامشيع

el-Māhiyyetü: O nebt biraz ḳuḍbāndır ki şāhisfereme müşābih olur. Onun yābisinin evvel- teṭaᶜᶜumunda kes̱īr ṭaᶜmı ve kes̱īr rāyiḥası olmaz ve sonra merāret ve ḥiddeti taᶜḳīb eder. Ve onu ġanem raᶜy eylese onun maḥlūbu dem olur. Ve o nebt fūẕenec maḳāmına ḳāim olur ve belki fūẕenecden kes̱īren aḳvā olur. Ve bu nebt iki ṣınftır, birine müşk-ṭarāmşīᶜ-i ḥaḳḳ derler ve āḫerine müşk-ṭarāmşīᶜ-i müzevvir-i kāẕib derler ve bu ṣınf-ı s̱ānī dahi ṣınf-ı evvele müşābih olur velākin ondan ḍaᶜīfü'l-aḥvāl olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyeye varınca ḳadar ḥārr ve yābis olur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Bu devā ruṭūbāt-ı leziceyi ṣadrdan ve riyeden iḫrāc eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onun şarābı kerb ve ġas̱ye nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bi-ḳuvvetin ṭams̱ı ve bevli idrār eder ḥattā kan bevl ettirir. Ve şürben ve iḥtimālen ecinneyi iḫrāc eder. Ve şarābı dem-i nifāsı iḥdār eder.

On Sekizincisi Merāre: مراره

el-Māhiyyetü: Viᶜā-i maḫṣūṣta müctemiᶜ olan ḫılṭ-ı ṣafrāvīnin fuḍālesidir.

el-İḫtiyāru: Dört ayaklı behāyimin merārelerinin aḳvāsı merāre-i baḳardır baᶜdehu merāre-i ḍabuᶜa ve merāre-i dübb ve baᶜdehu merāre-i māᶜiz ve baᶜdehu merāre-i ḍaʾn aḳvādır. Ve merārāt-ı ṭayrın eslemi dīk ve dürrāc ve ḳabc merāreleri olur. Ve ṭuyūr-ı sāirenin merārātı ẕevātu'l-erbaᶜa ḳıyāsen aḳvā olur. Buġās̱ mevāşīye ve ṣuyūda ḳıyās ile ve ṭuyūrun cevāriḥi yaᶜnī yırtıcıları vuḥūşun cevāriḥine ḳıyās ile merāreleri aḳvā olur. Ve cidden ḳaviyye ve leẕẕāᶜa olan merārāt cevāriḥin merāresidir ḫuṣūṣan cevāriḥ-i kibārın merāresi cevāriḥ-i ṣıġārdan aḳvādır. Ve merārāttan muḫtār olan aṣfer-i ṭabīᶜī olan merāredir, ammā levn-i zencārī ve lājverdī olan merāre redīdir ve keẕālik aḥmer-i nāṣıᶜ olan merāre dahi redīdir. Ve merārātın aḍᶜafı ḫınzīrin merāresi ve şebbūṭ ve ᶜaḳreb ismleriyle müsemmā olan balıkların merāreleridir. Ve sülaḥfātın merāresi ẕevātu'l-ḳavāimi'l-erbaᶜ merāresinden aḳvādır. Dīsḳūrīdūs dedi ki merārātın ṭarafları şedd olunup insān üç

ġalve[307] miḳdārı ᶜadv edince ḳadar *ve baᶜḍı nüsḫada "üç ᶜadve miḳdārı [193b] ᶜadv edince ḳadar"* kaynatılır ve baᶜdehu iḫrāc olunup yaşlığı olmayan gölgeli bir mevḍiᶜde kurutulur ve ḥıfẓ olunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Merār[ā]tın küllīsi derece-i rābiᶜada ḥārr-ı yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Küllīsi ḥādd ve cellādır. Ve merāret bi-ḥasebi'ẕ-ẕükūret ve'l-ünūs̱et muḫtelife olur ve ᶜaṭaş ve cūᶜ ve irtivā yaᶜnī ᶜaṭaşı olmadığı ḥasebiyle ve ḥāl-i sükūn ve deᶜa ve ḥāl-i riyāḍet ḥasebiyle dahi muḫtelife olur.

ez-Zīnetü: Ḥımār-ı vaḥşīnin merārı tūs̱u ḳalᶜ eder ve onunla ṭılā evrāmdan bāḳıye kalan ās̱āra nāfiᶜ olur. Ve ḥumretin merāhiminde vāḳiᶜ olsa ḥumreti menᶜ eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Merārāt naṭrūn ve rītīyānec ve ṭīn-i ḳaymūliyā ile ḫalṭ olunsa cereb-i müteḳarriḥe nāfiᶜ olur. Ve merāre-i baḳar ḥumret ve evcāᶜ-ı şedīde olan ḳurūḥtan mā-ᶜadā ḳurḥa merāhimine dāḫil olur. Ve teysin merāresi siğil gibi olan laḥmı ḳalᶜ eder. *Bu maḳāmda üç türlü nüsḫa vardır, kiminde* يقلع اللحم الثؤلولي *ve kiminde* اللحم التوثي *ve kiminde* اللحم الزائدة *vāḳiᶜ olmuştur.* Ve bi'l-cümle ḳurūḥ bi-ḥasebi'l-evḳāt ve bi-ḥasebi'n-neḳāʾ ve't-tevessuḫ merārāta ḥācette muḫtelife olurlar, kimi merāre-i ḳaviyyeye ve kimi merāre-i ḍaᶜīfeye muḥtāc olurlar. Ve ẕiʾbin merāresi cirāḥāt-ı ᶜaṣabiyyeye nāfiᶜ olup meḫūf olan teşennüc ve küzāza zamān-ı berdde nāfiᶜ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Merāre-i tesy dāʾ-ı fīl ve devālī üzere vaḍᶜ olunup nāfiᶜ olur ve keẕālik ḥımār-ı vaḥşīnin merāresi ve ḫuṣūṣan merāre-i ẕiʾb cirāḥāt-ı ᶜaṣaba tābiᶜ olan teşennüc ve küzāzı menᶜ eder ḫuṣūṣan berde muḳārin ola.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Teysin ve s̱evrin merāresi üẕünde olan ḳurūḥ-ı ṭariyyeye nāfiᶜdir. Ve reḫamenin merāresi zeyt ile ağırlaşan üẕüne taḳṭīr olunur ve keẕālik ṭareşi olan üẕüne ve kürrās̱-ı Nebaṭī ᶜuṣāresi ile ṭanīni ve s̱iḳal-i semᶜi olan üẕüne taḳṭīr olunur. Ḳaymūliyā ve naṭrūn ve merāretü's-s̱evr ile ḥazāzı olan reʾs ġasl olunur. Ve denildi ki ayı ödü laᶜḳ olunsa ṣarᶜa nāfiᶜ olur. Ve sülaḥfātın merāresi ṣıbyānın ağzında ẓuhūr eden ḳulāᶜ-ı ḫabīs̱eye nāfiᶜ olur diye dahi ẕikr olundu ve o merāreyi istinşāḳ ile maṣrūᶜ dahi intifāᶜ eder. Ve cemīᶜan merārāt ḫaşeme nāfiᶜdir ve miṣfāt südedini cidden müfettiḥtir.

---

307 وهي اي الغلوة مقدار ثلثمأة ذراع الى اربع مأة ذراع *Dürer Ġurer.*

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Merārātın küllīsi ẓulmet-i baṣara nāfiᶜdir. Ve cevāriḥin merārātı ve ḫuṣūṣan o merārātın yābisi ibtidā-i māya ve intişār-ı ᶜayna nāfiᶜdir. Ve merārātı istiᶜmāl ancak beden ve reʾs tenḳıye olunduktan sonra olur, ḳablehu cāiz olmaz. Ve ᶜayna merārātın ẕevātu'l-erbaᶜdan enfaᶜı merāre-i ẓabydır ve merāre-i ṭayrdan enfaᶜı ḳabc merāresidir ve simāktan enfaᶜı şebbūṭ merāresidir. Ve ᶜanz merāresi ᶜaşāya nāfiᶜ olur ve ḫuṭūṣan cebelī ᶜanz merāresi ziyāde nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Merāre-i s̱evr ḫunāḳ için ᶜasel ile iḥtināk olunur ve bu menfaᶜat sülaḥfāt merāresinde dahi vardır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Şevrin merāresi bevāsīrin efvāhını fetḥ eder. Ve merārenin küllīsi bevāsīri telṭīf eder ḥattā merāre-i ḫınzīr dahi telṭīf eder o merāre ile sürreye mesḥ olunur ise veyāḫūd iḥtimāl olunur ise. Ve maᶜa'l-ᶜasel merāretü's̱-s̱evr ḳurūḥ-ı maḳᶜadeye ṭılā olur ve ondan vecaᶜ-ı raḥim ve vecaᶜ-ı üns̱eyeyn için leṭūḫ ittiḫāẕ olunur ve evrām-ı ṣafn için o leṭūḫ işlenir.

es-Sümūmu: Tüyūs-ı cebeliyyenin merāresi nühūşa tiryāḳtır ve keẕālik merāretü's̱-s̱evrde dahi o tiryāḳiyyet vardır.

On Dokuzuncusu Mūm: موم

el-Māhiyyetü: Mūm-ı ṣāfī bal arısı evinin dīvārı ve cidārıdır, o evde bal arısı yumurtlayıp ferḫını iḫrāc eder ve ᶜaselini o evde maḫzūn eder. Ve mūm-ı esved vesaḫ-ı kevāiri yaᶜnī kovanının vesaḫıdır.

eṭ-Ṭabᶜu: Muᶜtedildir.

el-Ḫavāṣṣu: Müleyyindir, ḳurūḥu vesaḫ ile doldurur ve bi'l-ᶜaraḍ muraṭṭıbdır, zīrā mübdiḳtir, mesāmmı sedd eder ve müberride ve müsaḫḫine merāhime cemīᶜan mādde olur. Ve şekk yoktur ki onda nuḍc-ı yesīr ve ᶜaselin taḥlīl-i kes̱īrinden ḳalīl taḥlīl vardır. Ve vesaḫ-ı kevāir olan mūm-ı esvedin ᶜumḳtan ceẕbi şedīddir, süllāyı ve şevki ceẕb eder ve leṭāfet ve tenḳıye-i yesīre dahi vardır ve telyīni bāliġdir.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Ṣalābāt-ı evrāmı telyīn eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḫuşkrīşātı telyīn eder ve ḳurūḥu vesaḫ ile doldururu. Ve mūm-ı esved süllā ve şevki ceẕb eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Aᶜṣābı telyīn-i beyyin ü ẓāhir ile telyīn eder.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Mūm-ı esved rāyiḥasının ḳuvveti sebebiyle taᶜṭīs eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḫuşūnet-i ṣadra ṭılāen ve laᶜḳan nāfiᶜ olur ve ḫuṣūṣan dühn-i benefsec ile ḍarb oluna. Ve mürḍiᶜanın memelerinde leben taᶜaḳḳudunu menᶜ eder. Ben ẓann ederim ki bu menfaᶜati ẕikr eden dedi ki cāvers miḳdārı ondan ḥubūb ittiḫāẕ olunup on ᶜaded ḥabb saḳy olunmakla menfaᶜat-i meẕkūre ḥāṣıl olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳurūḥ-ı emᶜā için cāversten veyāḫūd erzden mütteḫaẕ olan ḥasv içinde on ᶜaded cāvers miḳdārı mūm saḳy olunur.

es-Sümūmu: Denildi ki mūm sümūmu ceẕb eder ve nuṣūl-i mesmūme cürūḥuna ṭılā olunup semmin ḍararını defᶜ eder.

Yirmincisi Mıġnāṭīs: مغناطيس

el-Māhiyyetü: Mıġnāṭīs bir ḥacerdir ki ḥadīdi ceẕb eder ve kaçan iḥrāḳ olunsa şādene olur ve ḳuvveti onun ḳuvveti gibidir.

el-İḫtiyāru: Ecvedinin levni ḥumret-i müşerrebe olan esved olup bilā-ḫalṭ ḫāliṣ olanlardır.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Münaḳḳīdir.

Aᶜḍāᵓu'n-Nefḍi: Bürāde-i ḥadīd şürb edip baṭnında ḥadīdin ḫabeṡi muḥtebes olan kimseye mıġnāṭīs saḳy olunur ve mıġnāṭīs-i meşrūb o ḫabeṡi ceẕb edip ḫārice ḫurūcunda maᶜan iḫrāc eder. Ve denildi ki mıġnāṭīsten üç ūṡūlusāt mā-ı ḳarāṭīn ile saḳy olunsa keymūs-ı ġalīẓ ishāl eder.

Yirmi Birincisi Mārḳaşīṡā: مارقشيثا

el-Māhiyyetü: Bu devā dört ṣınf olur, ẕehebī ve fıḍḍī ve nuḥāsī ve ḥadīdī olur, her biri nisbet olunduğu cevhere müşābih olur. Ve ehl-i Fürs ona ḥacer-i rūşenāī tesmiye ederler ve ḥaceru'n-nūr maᶜnāsını murād ederler başara menfaᶜati olduğu için.

eṭ-Ṭabᶜu: Ṡāniyede ḥārr ve ṡāliṡede yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda ḳabḍ ve isḫān ve inḍāc ve taḥlīl ve cilā keyfiyyetleri vardır ve onun ḳuvveti ḳaviyyedir velākin münaᶜᶜamen daḳḳ olunmadıkça menfaᶜati ẓāhir olmaz.

ez-Zīnetü: Baraṣ ve behaḳ ve nemeş üzere ṭılā olunsa nāfiᶜ olur ve taḥte'l-cild muḥtebise olan ruṭūbāt-ı muḫtenıḳayı taḥlīl eder ve şaᶜrı terḳīḳ ve tecᶜīd eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Rītiyānec ile ḫalṭ olunsa evrām-ı ṣulbeye nāfiᶜ olur ve o evrāmı taḥlīl eder ve inḍāc ve taḥlīli olmakla merāḥim-i muḥallileye idḫāl olunur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Maᶜa'r-rītiyānec ḳurūḥu ilḥām eder ve maᶜa'z-zernīḫ laḥm-ı zāidi ḳalᶜ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Eczā-i ᶜaḍalde müctemiᶜa olup middeye şebīhe olan sevādı taḥlīl eder.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Denildi ki o devā ṣıbyānın boynuna taᶜlīḳ olunsa fezaᶜ eylemez.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Muḥraḳ ve ġayr-i muḥraḳ marḳaşīs̱ā ᶜayna cilā verir ve taḳviye eder.

Yirmi İkincisi Maġnīsiyā: مغنيسيا

el-Māhiyyetü: Onun ḥāli mārḳaşīs̱ā aḥvāli gibidir ve belki ondan dahi ecveddir ve biz onda tekellüme muḥtāc değiliz.

Yirmi Üçüncüsü Midād: مداد

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi veznen eḫaffı ve sevāden aḥleki olur. *"Aḥlek" şiddet-i sevādı olan nesnedir.*

eṭ-Ṭabᶜu: Küllīsi ḥārr ve müceffiftir lākin midād-ı Hindī o keyfiyyet üzere değildir, zīrā ehl-i Hind ve Būles midād-ı Hindīyi müberridāttan taᶜdād ederler.

el-Ḫavāṣṣu: Küllīsi müceffif ve ḳābıḍdır.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Baᶜḍı ᶜulemā zuᶜm eylediler ki midād-ı Hindī evrām-ı ḥārre üzere kılınıp nefᶜi olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḫaşeb-i ṣanevber duḫānından maᶜa-ṣamg ve muḳl mütteḫaẕ olan midād ḥarḳ-ı nār üzere vaḍᶜ olunup kendiliğinden suḳūṭ edince ḳadar üzerinde terk olunur. [194a]

Yirmi Dördüncüsü Merzencūş: مرزنجوش

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīf ve muḥallil ve müfettiḥtir; onun dühnünün ḳuvvesi müsaḫḫin ve mülaṭṭıf ve ḥārr olur.

ez-Zīnetü: Onun suyu miḥcemede kılınır ve ḥacāmetten sonra mevḍiᶜ o su ile ṭılā olunur şarṭ ḥasebiyle, baᶜde'l-ḥacāmet mevḍiᶜde bāḳī kalan ās̱ār-ı beyḍi ḥudūs̱ten menᶜ eder. Ve merzencūşun yābisi ᶜasel ile kühbe üzere yaᶜnī ġayr-i ḫāliṣ ḥumreti olan ās̱ār-ı dem üzere ve ḫuḍreti olan ās̱ār üzere ḫuṣūṣan taḥt-ı ᶜaynda olan ās̱ār-ı meẕkūre üzere ṭılā olunur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı balġamiyye üzere onunla ṭılā olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ḳayrūṭīye katılır, iltivāsı olan ᶜaṣab üzere ṭılā olunur ve vecaᶜ-ı ẓahra ve ürbiyyeye dahi nāfiᶜ olur. Ve keẕālik ᶜasel ile iᶜyā üzere kılınır. Ve dühnü ile ᶜunuḳu ḫalfe çeviren fālice ve sāir fālice ḍımād kılınır.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Süded-i dimāġıyyeyi teftīḥ eder ve şaḳīḳaya nefᶜi olur, keẕālik ṣudāᶜa ve ruṭūbete ve ṣudāᶜ-ı sevdāvīye ve riyāḥ-ı ġalīẓaya nāfiᶜ olur. Ve vecaᶜ-ı üẕüne neṭūlen ḳuṭūnen nāfiᶜdir. Üẕünün insidādı için merzencūş dühnüne maġmūse olan ḳuṭna üẕün-i mesdūdeye vaḍᶜ olunmak nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun ṭabīḫi ᶜusr-i bevle ve maġṣa nāfiᶜdir ve dühnü mülaṭṭıftır ve iḫtināḳ-ı raḥime müᵓeddī olan inḍımām-ı raḥime nāfiᶜdir.

es-Sümūmu: Ḫall ile lesᶜa-i ᶜaḳrebe ḍımād olunur.

Yirmi Beşincisi Mīvīzec: میویزج

el-Māhiyyetü: Zebībü'l-cebelīdir. Ve zebīb-i cebelī ḥımmaṣ-ı esved gibi müteġaḍḍın yaᶜnī ġuluf içinde muḥtebis bir nevᶜ ḥabb-ı esveddir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Muḥrıḳ, ekkāl, ḥādd, ḥırrīftir.

ez-Zīnetü: Ḳamlı ḳatl eder ḫuṣūṣan zernīḫ ile veyāḫūd yalnız cereb ve taḳaşşür üzere vaḍᶜ olunur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Mīvīzec maḍġ olunmakla dimāġdan balġam ve ruṭūbet tecellüb olunur. Ve vecaᶜ-ı esnān ve ruṭūbet-i lis̱āt için ḫall ile ṭabḫ olunup maṭbūḫu ile maḍmaḍa olunur. Ve maᶜa'l-ᶜasel ḳulāᶜ-ı redīye nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ḥabbından on beş ᶜaded ḥabbı mā-ı ḳarāṭīn ile saḳy olunur ise keymūs-ı lezic taḳyiᵓe eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Mīvīzec saḳyında ḫaṭar vardır, zīrā mes̱āneyi taḳrīḥ eder; eger ondan ḳadr-i muʿtedil maʿa'l-muṣlıḥāt istiʿmāl olunur ise mes̱āneyi tenḳıye eder.

Yirmi Altıncısı Mūmiyāī: موميائي

el-Māhiyyetü: Bu devā zift ve ḳafr-ı maḫlūṭlar ṭabīʿatlarındadır velākin mūmiyāī menfaʿati vāsiʿ-i bāliġdir.

eṭ-Ṭabʿu: S̱āniyede ḥārrdır.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Muḥallildir.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı balġamiyyeye nāfiʿdir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Evcāʿ-ı ḫilfe ve kesr ve saḳṭaya ve ḍarbeye ve fālice ve laḳveye şürben ve merūḫan ceyyid olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Şaḳīḳaya ve ṣudāʿ-ı bāride ve ṣarʿ ve düvāra nāfiʿ olur ondan miḳdār-ı ḥabbe bi-māi'l-merzencūş istiʿāṭ olunmakla. Ve zanbaḳ ile yaʿnī dühn-i yāsemīn ile bir ḥabbe mūmiyāī üẕün-i mütecevviʿada istiʿmāl olunur. Ve üẕünden seyelān-ı ḳayḥ için dühn-i verd ve mā-ı ḥıṣrım ile müftireten ve bi-fetīletin istiʿmāl olunur. Ve s̱iḳal-i lisān için bir ḳīrāṭ mūmiyāī saʿter-i Fārsī ṭabīḫi ile ve keẕālik beyḍa ve ṣudāʿ-ı ʿatīḳ için bir ḥabbe cünd-i bīdester ile bir ḥabbe mūmiyāī maʿa-dühni'l-bān seʿūṭan istiʿmāl olunur.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Riyeden dem nefs̱ini menʿ eder. Ve şerbet-i vāḥidesi üç şaʿīre miḳdārıdır; miḳdār-ı ḳalīl ḫamr ile şürb olunur. *Baʿḍı nüsḫada cümhūrī tesmiye olunan nebīẕ ile şürb olunur ve mücerrebdir diye vāḳiʿ olmuştur*. Ve ḫunāḳ için bir ḳīrāṭ mūmiyāī sikencebīn ile vecaʿ-ı ḥalḳ için dahi bir ḳīrāṭ rubb-ı s̱ūs̱ ile veyāḫūd ṭabīḫ-i ʿades ile ve suʾāl için bir ṭassūc mūmiyāī mā-ı ʿunnāb ve mā-ı şaʿīr ve mā-ı sebistān ile üç gün ʿale't-tevālī ve ʿale'r-rīḳ şürb olunur. Ve ḫafaḳān için bir ḳīrāṭ mūmiyāī mā-ı kemmūn ve kerāviyā ve nānḫāh ile şürb olunur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Ḍaʿf-ı miʿde için bir ḳīrāṭ mūmiyāī mā-ı kemmūn ve nānḫāh ve kerevyā ile istiʿmāl olunur. Ve keẕālik tehevvuʿ-ı balġamī ve ṣadr ve miʿde ve kebid üzere suḳūṭ için bir ḳīrāṭ mūmiyāī iki dānıḳ ṭīn-i Ermenī ve bir dānıḳ zaʿferān mā-ı ʿinebü's̱-s̱aʿleb ile veyāḫūd ḫıyārşenber ile şürb olunur. Ve füvāḳ için onun bir ḥabbesi kerefs ṭabīḫi ile ve ṭıḥāl için bir ḳīrāṭı mā-ı sükker ile şürb olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Mūmiyāī ḳurūḥ-ı iḥlīl ü mes̱āneye ceyyiddir, bir ḳīrāṭ miḳdārı leben ile saḳy olunur; eger ona daḳīḳten bir şeyᶜ ḫalṭ olunup iḥtimāl olunsa ḥabs-i bevle ḳıllet-i ṣabr için cidden nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Sümūm için iki ḥabbesi ḥasek ve encudān ṭabīḫi ile istiᶜmāl olunur. Ve lesᶜa-i ᶜaḳreb için bir ḳīrāṭ mūmiyāī ḫamr-ı ṣırf ile saḳy olunur ve lesᶜası üzere bir ḳīrāṭı semn-i baḳar ile vaḍᶜ olunur ve ona ceyyid devā olur.

Yirmi Yedincisi Mürr: مر

el-Māhiyyetü: Ṣumūġdandır ve iki ṣınftır, biri ḫāliṣ ve bir ḍarbı maġşūştur.[308]

el-İḫtiyāru: Mürrün ecvedi beyāḍa ve ḥumrete māil olup şeceresinin ḫaşebine muḫāliṭ olmaya ve rāyiḥası ṭayyibe ola. Ve baᶜdı yetūᶜāt-ı ḳattāle ona ġaşş olunup o dahi ḳattāl olur ve o yetūᶜa bādyāsyūs - بادياسيوس tesmiye olunur, bir nevᶜ şecere-i ḳattāledir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Müsaḫḫin ve müfettiḥ ve muḥallildir, riyāḥı taḥlīl eder, onda ḳabḍ ve ilzāḳ ve telyīn vardır ve kendinin ṣāliḥ olduğu nesnelere duḫānı dahi ṣāliḥtir velākin duḫānında tecfīf eşedd olur. Ve duḫānı laṭīf-i ġayr-i lez̠z̠āᶜdır ve kündür duḫānına mücānistir, ona bināen edviye-i kibārın eks̱erinde menāfiᶜi olur ve taᶜaffünü menᶜ eder ḥattā meyyiti dahi imsāk ve ḥıfẓ eder ve ona netn ve taġayyür ᶜurūḍunu menᶜ eder ve ḫām olan fuḍūlü tecfīf eder. Ve İḳlīṭā cezīresinden meclūb olan mürrün tesḫīni ve inḍācı ve telyīni eşedd olur.

ez-Zīnetü: Kaçan dühn-i ās ve lāz̠ene ḫalṭ olunsa şaᶜrı taḳviyeye iᶜānet eder ve teks̱īf eder ve ās̱ār-ı ḳurūḥu cālī olur ve femin nükhesini taṭyīb eder eger femde imsāk olunur ise ve beḫarı izāle eder. Ve kez̠ālik şarāb ve şibt ile ābāṭa yaᶜnī koltuğa telṭīḫ olunsa ṣunānını yaᶜnī koltuğun rāyiḥasını izāle eder. Ve mürr maᶜa'l-ᶜasel siğillere dahi telṭīḫ olunur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Mürr evrām-ı balġamiyyeye nāfiᶜdir.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Mürr idmāl eder, ᶜiẓām-ı ᶜāriyeye laḥm iksā eder ve ḳūbā üzere ḫall ile istiᶜmāl olunup nāfiᶜ olur ve cirāḥāt-ı ᶜafineyi sağaltır ve ᶜasel ile ḫalṭ olunsa ḳūbāya cilā olur.

---

308 [Yazmada bu bitki "yirmi yedincisi" şeklindedir.]

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Cālīnūs dedi ki mürrün rāyiḥası eṣıḥḥāyı taṣdīᶜ eder ve maṣdūᶜu bi-ṭarīḳi'l-ūlā taṣdīᶜ eder. Ve mürr edviyedendir ḫuṣūṣan s̱āfsiyā ve ebyūn ve cünd-i bīdester ile üẕünün raḍḍına nāfiᶜdir ve sederi olur, uyutur. Ve mürr ile maᶜa-şarābin ve zeytin maḍmaḍa olunsa esnānı cidden şedd edip taḳviye eder ve teᵓekkülünü menᶜ eder ve lis̱ātı dahi şedd edip ruṭūbetini izāle eder ve keẕālik düvārı dahi izāle eder. Ve başta olan ḳurḥa üzere ẕerūr kılınsa tecfīf eder. Ve cünd-i bīdester ve māmīs̱ā ve ebyūn ile kulak ağrısı için ve kulakta seyelān eden ḳayḥ için istiᶜmāl olunur. Ve müzmin nezelāt için mürr ile munḫureyn telṭīḫ olunur ise nezleyi ḥabs eder ve bir dānıḳ miḳdārı seᶜūṭ kılınır ise dimāġı tenḳıye eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: ᶜAynda olan ās̱ār-ı ḳurūḥu cālī olur ve ᶜaynın ḳurūḥunu doldurur ve beyāḍını cālī olur ve aᶜḍā-ı ᶜaynın ḫuşūnetine nāfiᶜ olur ve ᶜaynın middesini taḥlīl eder eder velākin evvelā leẕᶜ eder. Ve baᶜḍı kerre göze inen suyu evvel-i nüzūlünde taḥlīl eder eger raḳīḳ [194b] olur ise. Ve mürrün ekḥālde aḳvāsı ẕikri sābıḳ maġşūş yetūᶜīsi olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Müzmin-i raṭb suᶜāle ve rebve ve nefes-i intiṣāba ve evcāᶜ-ı cenbe nāfiᶜ olur ve ṣavtı min-ġayri taḫşīn taṣfiye eder ve bu fiᶜllerin küllīsini cilā-i laṭīfi ḥasebiyle işler. Ve taḥte'l-lisānda aḫẕ olunup suyu ḫuşūnet-i ḥalḳ için ibtilāᶜ olunur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: İstirḫā-i miᶜdeye ve mā-ı aṣfere ve miᶜdede olan nefḫaya mürr-i ḫāliṣ nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Mürr ḥayḍı idrār eder ḫuṣūṣan mā-ı seẕāb ile ve efsentīn ve türmüs sularından biri ile iḥtiḳān olunur ise. Ve merāreti ḥasebiyle cenīni ve dīdānı ve ḥabbu'l-ḳarᶜı iḫrāc eder ve fem-i raḥimin inḍımāmını telyīn eder. Ve ḳurūḥ-ı emᶜā ve saḥc ve ishāl için bāḳılāt miḳdārı mürr şürb olunur.

el-Ḥummayātu: Fülfül ve mā ile bāḳılāt miḳdārı mürr ibtidā-i nāfiḍde şürb olunsa nāfiḍi menᶜ eder.

es-Sümūmu: Lesᶜ-i ᵓaḳārib için şarāb ile saḳy olunur.

el-Ebdālü: Mürrün bedeli nıṣf vezninde olan fülfül-i esveddir denildiği üzere velākin bu ḳavl s̱ābit değildir.

Yirmi Sekizincisi Merrān: مران

el-Māhiyyetü: Bir şecerenin s̱emeresidir ki o s̱emere meʾkūldür ve ʿufūṣatı müfriṭa ve şedīdedir, *Türkīce ona kızılcık derler.*[309]

eṭ-Ṭabʿu: Onda ḳabḍ ve tecfīf vardır.

el-Ḳurūḥu: O şecerin ḳışrının ḥurāḳası su ile cereb-i müteḳarriḥ üzere vaḍʿ olunur. Ve bi'l-cümle şiddet-i ḳabḍı o meblaġa bāliġdir ki onun s̱emeresi ġalīẓ olan cirāḥāti idmāl eder.

es-Sümūmu: Şarāb ile onun ʿuṣāresi şürb olunsa veyāḫūd ḍımād olunsa nehşe-i efʿīye nāfiʿ olur. Dīsḳūrīdūs dedi ki onun ḫaşebinin nüşāresi şürb olunsa ʿaḳl eder.

Yirmi Dokuzuncusu Māmīs̱ā: ماميثا

el-Māhiyyetü: Aṣferü'l-levn ve sevāda māil bir nevʿ ʿuṣāredir, belālīṭ mis̱ālinde olur, kesri sühūletlidir, onda merāretli cevher-i māī vü arḍī olur. Ve māiyyetinin bürūdeti mā-ı ġudrān gibi şedīde değildir. Ve o ʿuṣārenin aṣlı bir bir ḥaşīşedir, Menbic'de olur yaʿnī o ism ile maʿrūf olan mevḍiʿde bulunur; rāyiḥası sāṭıʿa ve ṭaʿmı mürr ve ʿuṣāresi zaʿferānīdir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda bāride-i yābisedir.

el-Ḫavāṣṣu: Ḳabḍ-ı ṣāliḥ ile ḳābıḍdır.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Ḥārre ve ġalīẓ olan evrāmdan nāfiʿdir ve ebdān-ı ṣulbeye ʿārıḍ olan ḥumret-i ʿaẓīme-i ġayr-i ḳaviyye[310] için şifā olur. Ve tecfīfi ifrāṭ üzere olmakla ḥumret-i ṣaġīrede ve kez̠ālik ebdān-ı nāʿimede istiʿmāl olunmaz.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Remedin ibtidāsında edviye-i ʿayna idḫāl olunur.

Otuzuncusu Meyʿa: ميعه

el-Māhiyyetü: Ḳavm dedi ki meyʿa-i raṭbe iki ṣınftır, ṣınf-ı vāḥidi bi-nefsihi ṣamġan seyelān eder ve ṣınf-ı āḫeri ṭabḫ ile istiḫrāc olunur. Bi-nefsihi taḥallüb eden ṣınf-ı evvel bi-nefsihi aṣfer olur ve ʿatīḳ oldukta z̠ehebiyyete ḍārib ve māil olur. Ve ammā ḳasr ile müstaḥleb olan ṣınf-ı s̱ānī esved olur

309 İbn Kütbī merrān ḳarāniyā olduğunu taṣḥīḥ eder, māliyādır diyenleri redd eder.
310 "Ġayr-i ḳaviyye"den murād ġayr-i müstaḥkeme demektir.

ve onun beyānı budur ki o şecerenin liḥāsı yaᶜnī ḳışrı ṭabḫ olunur ve müstaḥlebine meyᶜa-i raṭbe derler ve s̱üfl ve s̱ecīrine meyᶜa-i yābise derler.[311]

el-Ḫavāṣṣu: Raṭbe ve yābise meyᶜanın ḳuvālarında biz bundan aḳdem tekellüm eyledik ve ḳabḍ ve tecfīf keyfiyyetleri olduğunu biz ẕikr eyledik.

eṭ-Ṭabᶜu: Baᶜḍılar dediler ki meyᶜa ḥārre-i yābisedir.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Dimāġdan ruṭūbātı inzāl edip dimāġı tenḳıye eder velākin bu kelāma iᶜtimād olunmaz, zīrā meyᶜa muṣaddiᶜdir yaᶜnī ṣudāᶜı īcāb eden nesne ne keyfiyyette tenḳıye eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Meyᶜa-i yābise miᶜde bellesine nāfiᶜa olur.

Otuz Birincisi Maḥleb: محلب

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-İḫtiyāru: Ecved ebyaḍ-ı lüˀlüˀī olup ṣāf olandır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārrdır, yübsü şedīd değildir.

el-Ḫavāṣṣu: Cellā ve laṭīf ve muḥalli ve evcāᶜı müsekkindir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ḫāṣıre ve ẓahr yaᶜnī böğür ve arka ağrılarına ceyyiddir.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Mā-ı ᶜasel ile şürb olunsa ġaşye nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳūlınca ve ḥaṣāt-ı külāya nāfiᶜdir.

Otuz İkincisi Maġre: مغره

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi naḳī olup suda nemāsı olandır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābis olur.

el-Ḫavāṣṣu: Onda taġriye ve ḳabḍ vardır.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Evcāᶜu'l-kebide nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Baṭnı ḥabste ṭīn-i maḫtūmdan aḳvādır ve dūdu ḳatl eder ve Būles'in şehādeti üzere vecaᶜ-ı baṭna nāfiᶜdir.

Otuz Üçüncüsü Māhū-dāne: ماهودانه

el-Māhiyyetü: Ḥabbu'l-mülūk dedikleri[dir.] Onun varaḳı muṣannifin bilādında olur, onun varaḳı semek-i ṣıġāra müşābihtir, ṭūl-i iṣbaᶜda olur ve

311 Türkīce ona zığala derler, Menteşe'den gelir, kara günlüğün revāġıdır. Aḫterī.

s̱emeresi benādıḳ-ı kibār miḳdārında üçer üçer olur ve baᶜḍısı ondan aṣġar olur ve s̱emeresi nevrinde üç ḥabbe olur ki levni esveddir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Evcāᶜ-ı mefāṣıla ishāli ḥasebiyle nāfiᶜdir ve kez̠ālik niḳrise ve ᶜırḳ-ı nesāya nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: İstisḳāya nāfiᶜ olur; bi-ḳuvvetin muġas̱s̱īdir, miᶜdeye muvāfıḳ olmaz.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Yetūᶜāt mis̱lli müshildir. Ve onun varaḳı dīk-i herim meraḳasında ṭabḫ olunup ḳūlınca nefᶜi olur. Ve ḥabbından yedi veyāḫūd altı ḥabb veyāḫūd o miḳdārı ḥabb kılınmaksızın şürb olunduktan sonra üzerine mā-ı bārid şürb olunsa mirreyi veyāḫūd balġamı ishāl eder. Ve eks̱er-i meşrūbu on beş ḥabb olur eger kibār ise ve ḥubūb-ı ṣıġārından eks̱erü mā-yüşrebü yirmi ᶜaded ḥabb olur. Ve eger onun ishāli eblaġ ve eks̱er olmak ḳaṣd olunur ise o ḥubūbun maḍġı icāde olunur ve eger ishāli mülāyim kılınmak ḳaṣd olunur ise o ḥubūb bilā-maḍġ ve ᶜalā-ḥālihi ibtilāᶜ olunur.

Otuz Dördüncüsü Maḥrūs̱: محروث

el-Māhiyyetü: Bu devā encudānın aṣlıdır; ḳuvvet ve menāfiᶜde ḥıltītten dūndur. Ve encudān bābında biraz aḳvāl z̠ikr olundu ki onu maḥrūs̱a naḳl eylemek vācib olur.

el-Ḫavāṣṣu: Münḍic-i müleyyindir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onda ᶜusr-i inhiḍām ve miᶜdeye maḍarrat vardır velākin miᶜde-i bāride onun ile taḳavvī eder.

Otuz Beşincisi Mīsem: ميسم

el-Māhiyyetü: Onun ḥabbı buṭma müşābihtir, taḳṭīᶜi müs̱elles̱tir, ṣufrete māil olur, onda tebḫīr olundukta rāyiḥa-i ṭayyibe olur. Bostānīsinin üç yaprağı olur. Onun berrīsi ve Mıṣrīsi olur ve ondan ḫubz ittiḫāẕ ederler. Ve müşābih olur ki o devā ḥarbe ola, onun bābu'l-ḥāda z̠ikri mürūr eyledi.

eṭ-Ṭabᶜu: Bostānī muᶜtedildir ve berrī s̱āniyede ḥārr-ı yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: O bostānī ki onun üç ᶜaded yaprağı olur, onun miḳdār-ı ḳalīl ḳuvve-i müceffifesi vardır ve berrīsi aḳvādır.

Otuz Altıncısı Melvāḥ: ملواح

el-Māhiyyetü: Devā-i Şāmīdir, o diyārda bu ism ile maʿrūftur. Ve bir nevʿ ḫaşebdir ki ʿaḳd mis̱lli olur, münaḳḳaṭtır, ḳalīl sevāda māildir.

Ālātu'l-Meḟāṣılı: Onun bir dıraḫmīsi mā-ı ḳarāṭın ile şedḫ-ı ʿaḍale ʿalā-zuʿmihim nāfiʿdir.

Otuz Yedincisi Mūrd-isferem: مورد اسفرم

el-Māhiyyetü: Denildi ki bu ismin müsemmāsı zehr ve diḳāḳ ve münferike ḳuḍbāndır; ġubrete ve ṣufrete māildir ve ḳuvveti bāẕāverd gibidir baʿḍıların ḳavli üzere. Ve onun baʿḍısının beyāḍa meyli eşeddir ve baʿḍısının dahi ṣufrete meyli ziyādedir. İbn Māseveyh der ki o devā ās-ı berrīdir ve āḫer der ki ʿafār-ı Rūmīdir ve Ḥūzī der ki mūrd-isferem efsentīn-i redī ḳuvvesinde olur ve ḳabḍı eşeddir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Ṣarʿa ve dimāġ ruṭūbātına nāfiʿdir.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Miʿdeyi ve kebidi taḳviye eder ve aḥşā üzere olan saḳṭaya nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Dīdān şerḥ için iḥtimāl olunur.

Otuz Sekizincisi Mulleyḥ: مليح

el-Māhiyyetü: ʿAvsec gibi bir şeyʾdir, varaḳı zeytūn varaḳına müşābih olur ve buḳūl gibi meʾkūldür.

el-Ḫavāṣṣu: Onda mülūḥat ve ḳabḍ ve ruṭūbet vardır.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Bir dıraḫmīsi mā-ı ḳarāṭīn ile miʿdeye nāfiʿdir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Bir dıraḫmīsi mā-ı ḳarāṭīn ile maġṣı teskīn eder.

Otuz Dokuzuncusu Māmīrān: ماميران

el-Māhiyyetü: Bir nevʿ ḫaşebdir, ʿıḳd [195a] gibidir, sevāda māildir, onda inʿiṭāf-ı ḳalīl vardır, ʿurūḳ-ı ṣabbāġīnden ḥiddetlidir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱āniyenin āḫirinde ḥārr-ı yābistir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cidden cellā ve münaḳḳīdir.

ez-Zīnetü: Aẓfārın beyāḍını ve muḳaşşer ve semice aẓfārı cālī olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: ᶜUṣāresi başta ruṭūbet-i ġalīẓayı ḥalb eder ve dimāġı fuḍūlden tenḳıye eder ve aṣlı vecaᶜ-ı esnāna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: ᶜAynda olan beyāḍı tenḳıye eder ve onun ile iktiḥāl olunsa başarı ḥiddetlendirir ve ruṭūbet-i ġalīẓasını cālī olur ve ḫāṣṣaten ᶜuṣāresinin cilāsı eks̱er olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Aṣlı yereḳāna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Maġṣa nāfiᶜdir ve ᶜalā-ḳavli Būles idrārı dahi vardır.

Kırkıncısı Māhī-zehrec: ماهيزهرج

el-Māhiyyetü: Bir şecerdir ki şübrüm şeceresine müşābih olur lākin bunun ṭūlü ezyed olur ve levni ṣufrete māil ġubret olur. Ve baᶜḍı nās māhī-zehreci yetūᶜāttan ᶜadd eyledi.

eṭ-Ṭabᶜu: S̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Māhī-zehrec ġadīre ṭarḥ olunsa semeke sekr verip semek ṭāfī olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Niḳrise nāfiᶜdir ve keẕālik ᶜırḳu'n-nesā ve mefāṣıl vecaᶜlarına ve ẓahr ve verik vecaᶜlarına dahi nāfiᶜ olur ve riyāḥı tebdīd eder edviye-i müshilede vāḳiᶜ olur ise.

Kırk Birincisi Māş: ماش

el-Māhiyyetü: Onun cevheri bāḳılā cevherine ḳarībdir. Onu istiᶜmālin efḍal-i evḳātı eyyām-ı ṣayftır.

eṭ-Ṭabᶜu: Onun muḳaşşeri ruṭūbet ve yübūsette muᶜtedildir ve ġayr-i muḳaşşerinin yübūsete meyli vardır ᶜufūṣat-ı ḳışr ḥasebiyle.

el-Ḫavāṣṣu: Onda min-vechin nefḫ vardır velākin bāḳılā nefḫi miḳdārına bāliġ olmaz ve onda bāḳılānın cilāsı ve ᶜadesin berdi dahi olmaz. Ve miḳdār-ı ḳalīl ḳırṭım ile istiᶜmāl olunur ise ṣāliḥ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Vecaᶜ-ı aᶜḍā için onunla ᶜinebden mütteḫaẕ ṭılā ve zaᶜferān ile maṭbūḫ şarāb ile ḍımād olunur ve keẕālik baraṣ ve behaḳ üzere dahi istiᶜmāl olunur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onun keymūsu maḥmūddur ḫuṣūṣan māş muḳaşşer ola. Ve onda bāḳılāda olab buṭᵓ-ı inḥidār yoktur. Ve kaçan levz-i ḥulv dühnü ile ṭabḫ olunsa onun ḫılṭı aḥmed olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Su içinde māş ṭabḫ olunup māşı ṭarḥ olunduktan sonra o suyun içinde ṭabḫ olunan māş-ı cedīd ṭabᶜı ᶜaḳl eder ḫuṣūṣan rummān ve summāḳ ile o māş taḫmīḍ oluna. Rūfus'un şehādeti üzere onda bāha maḍarrat vardır.

Kırk İkincisi Menn: من

el-Māhiyyetü: O ṭulūlun küllīsine ıṭlāḳ olunur ki ḫafī ola, eşcār veyāḫūd aḥcār üzere vāḳiᶜ ola ve baᶜde'l-vuḳūᶜ ᶜaselen münᶜaḳid olup ḥulv ola ve ṣumūġ cefāfı gibi teceffüf eyleye. Ve o ṭulūl terencebīn ve şīrḫışt ve Reyy cānibinde olan cibāl-i Ḳaṣrān'dan meclūb olan ᶜasel mis̱llilerdir ve onların her birini biz bābında ẕikr eyledik. Ve o ṭulūl her ne üzere vāḳiᶜ olur ise onun ḳuvvetinden ḳuvvet aḫẕ edip ḳuvvet-i meʾḫūẕesini kendi lebeninin ve ḥalāvetinin muḳteḍāsı olan ḳuvvete iḍāfe eder.

Kırk Üçüncüsü Mermezād: مرمزاد

el-Māhiyyetü: Ḳuḍbān-ı beyḍ-i zeġabiyyedr ve caᶜdeye benzer velākin zeġabiyyeti ondan eks̱erdir belki onun küllīsi zeġabındadır ve rāyiḥası mürr rāyiḥası gibidir, ḥarāret-i ḳalīle vardır, ṭayyibdir *keẕā fī-baᶜḍı'n-nüsaḫ.*

Kırk Dördüncüsü Milḥ: ملح

el-Māhiyyetü: Tuzda merāret ve ḳabḍ vardır ve merāreti būraḳa ḳarībdir; kimisi heşştir ve kimisi muḥteferdir ve onun baᶜḍısı derānī ve billūr gibidir. Ve bir ṣınfı nefṭīdir, esved olur ve sevādı cevheri ḥasebiyle değildir, bi-ḥasebi'n-nefṭiyyet esveddir, ona bināen tedḫīn olunup nefṭiyyeti taṭyīr olunsa derānī gibi bāḳī kalır ve kaçan miḥl-i nefṭī daḳḳ olunsa ondan rāyiḥa-i nefṭ ẓāhir olur. Ve bir ṣınfı dahi milḥ-i Hindī-i esveddir ve onun sevādı cevherindedir, nefṭiyyeti ḥasebiyle değildir. Ve miḥ-i baḥrīye su iṣābet eylediği gibi ẕevebān eder, nilḥ-i berrī ẕevebān eylemez.

eṭ-Ṭabᶜu: S̱āniyede ḥārr-ı yābistir, her ne ḳadar merāreti eks̱er olur ise ḥarāreti dahi eks̱er olur.

el-Ḫavāṣṣu: Cellā, muḥallil, ḳābıḍ, müceffiftir ḳabḍı ve taḥlīli olduğu için. Ve ḳabḍı efᶜāl-i sāiresinden eşeddir ve riyāḥı kesr eder. Ve milḥ-i

muḥraḳın tecfīf ve taḥlīli eşedd olur ve ᶜufūnete nāfiᶜdir ve aḫlāṭ-ı ġalīẓaya dahi nāfiᶜdir. Ve zehretü'l-milḥ milḥten ve milḥin muḥraḳından elṭaftır. Ve milḥin ġubārı milḥin zehrine ḳarībdir. Zehr ve ġubārdan her birinin leṭāfetleri ḥasebiyle milḥin taḥlīlinden eks̱erdir.Ve muḥḫtefer olan milḥin taḥlīl ve telṭīfi eḳall olur lākin o milḥ-i muḥtefer ḳaviyyü'ṭ-ṭaᶜm olur ise taḥlīl ve telṭīfi eḳall olmaz milḥ-i Keşşī gibi. *"Keşş" bir nāḥiyenin ismidir diye baᶜḍı Ḳānūn nüsḫasında muḳayyeddir ve ṭabᶜ ile olan nüsḫalarda "Keşşī" bedeline "şebbī" vāḳiᶜ olmuştur, ẓāhir budur ki muḥarreftir.* Ve ẕikr olunan milḥ-i Keşşī ḳabbāḍ ve muḥallildir. Ve milḥ-i muḥtefer mirāren ġasl olunsa bilā-lez̠ᶜ tecfīf eder. Ve heşş olan milḥin cilāsı eks̱er olur ve eṭᶜime-i bārideye ḫalṭ olunsa onu iḥāle eder. Ve milḥ-i derānī riyāḥı ṭard eder. Ve merāreti eks̱er olan milḥin taḥlīli eşedd olur. Ve bi'l-cümle aṣnāf-ı milḥ aḫlāṭ-ı cāmideyi iẕābe eder. Milḥ-i mürrde taḥlīl ve isḫān eşedd olur.

ez-Zīnetü: Milḥ-i muḥraḳ ḥafrdan esnānı tenḳıye eder. Ve hangi kühbetü'd-dem olsa milḥ ile ṭılā onu izāle eder. Ve iᶜtidāl ile milḥi istiᶜmāl levni taḥsīn eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Milḥ ᶜasel ve zebīb ile demāmīle ḍımād kılınır ve fūẕenec ve ᶜasel ile evrām-ı balġamiyyeye ḍımād olunur ve nemleyi intişārdan menᶜ eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Luḥūm-ı zāideyi ve tūs̱eyi ekl eder ve cereb-i müteḳarriḥaya ve ḳuvābāya nāfiᶜ olur; zeyt ve ḫall ile nāra ḳarīb mevḍiᶜde taᶜrīḳ olunup ḥikke olan mevḍiᶜ onunla telṭīḫ olunsa ḥikkeyi teskīn eder ḫuṣūṣan o ḥikke balġamiyye ola. Ve ḥarḳ-ı nār üzere zeyt ile milḥ telṭīḫ olunsa tenfīṭten menᶜ eder ve ḫuṣūṣan o milḥ būraḳī ve İfrīḳī milḥler ola. Ve aṣnāf-ı būraḳ cemᶜ ve tecfīfite emlāḥtan bir şeyᵓ meblaġına bāliġa olmaz, zīrā milḥin taḥlīli ve ḳabḍı eşeddir, ruṭūbetten olanları taḥlīl eder ve eczā-i ᶜuḍvu cemᶜ ve ḳabḍ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Daḳīḳ ve ᶜasel ile iltivā-i ᶜaṣab üzere ve niḳrise ḍımād kılınır. Ve zeyt ile ḫalṭ olunup iᶜyā için aᶜḍāya mesḥ olunur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Büs̱ūr-ı reᵓse milḥ şaḥm-ı ḥanẓal ile ṭılā olunur. Ve milḥ-i enderānī ẕihni ḥiddetlendirir. Ve milḥ lis̱e-i müsterḫiyeyi şedd eder ḫuṣūṣan enderānī ola. Ve ḫall ile üẕün-i mütevecciᶜya ḍımād olunur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ecfānda olan laḥm-ı zāidi ve ẓufreyi ekl eder ve ḫāṣṣaten milḥin zehri ġışāveye ve beyāḍa nāfiᶜ olur. Ve milḥ zebīb ve ᶜasel ile ᶜayn üzere ḍımād kühūbet-i demi o ḍımād taḥlīl eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Milḥ-i nefṭī ve ᶜasel ve ḫall ile ḥaneke ṭılā olunup ḫunāḳa ve verem-i lehāta ve naġānıġ veremine nāfiᶜ olur. Ve enderānī ve nefṭī ve emlāḥ-ı sāire ṣadrda olan balġam-ı lezici ḳaṭᶜ eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Milḥ ḳayᵓa muᶜīn olur ve ḫuṣūṣan enderānī ve nefṭī bi'l-ḫāṣṣa muᶜīn olur ve miᶜde-i bāride evcāᶜına nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bi'l-cümle aṣnāf-ı milḥ s̱üflün ḫurūcunu ve ṭaᶜāmın inḥidārını teshīl eder. Ve milḥ- nefṭī ᶜufūnetli balġamı ve māı ve mirreyi ve sevdāyı nefḍ eder. Ve milḥ ḥuḳne aḫlāṭına dāḫil olur. Ve şedīdü's-sevād olup nefṭī olmayan milḥ-i esved balġamı ve sevdāyı ishāl eder. Ve mürr olan milḥ dahi bi-ḳuvvetin sevdāyı ishāl eder. Ve enderānī bi-ḳuvvetin balġam-ı ḫāmı ve sevdāyı dahi ishāl eder. Ve milḥin kendisi z̠ūsenṭāriyāya ġāyet nefᶜi olur ve edviye-i müshilenin sevdāyı ve ruṭūbāt-ı leziceyi ᶜuḍvdan ḳalᶜına muᶜīn olur. Ve fūtenec-i cebelī [195b] semn ve ḫamīr ile balġamī olan evrām-ı üns̱eyeyne nāfiᶜ olur ve kez̠ālik fūtenec ve ᶜasel ile ḳurūḥ-ı z̠ekere nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Milḥ bezr-i kettān ile lesᶜa-i ᶜaḳrebe ḍımād olunur. Ve fūtenec-i cebelī ve zūfā ve ᶜasel ile ḥayye-i muḳarrene nehşesine ḍımād olunur. Ve ḫall ve ᶜasel ile z̠ü'l-erbaᶜa ve'l-erbaᶜīn ve zenābīr nehşlerine ṭılā olunur. Ve sikencebīn ile ebyūnun ve fuṭr-ı ḳattālin maḍarratı tedārük olunur.

Kırk Beşincisi Mülūḫıyā: ملوخيا

el-Māhiyyetü: Bu baḳl ḫubbāzādır, bābu'l-ḫubbāzāda onun z̠ikrini biz istiḳṣā eyledik.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede raṭbdır.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Südedi kebidi teftīḥ eder.

Kırk Altıncısı Mişmiş: مشمش

el-Māhiyyetü: Şöhreti olmakla māhiyyeti beyāna ḥācet yoktur.[312]

el-İḫtiyāru: Ecvedi mişmiş-i Ermenīdir, zīrā fesāda ve ḥumūḍata tesāruᶜ eylemez. Kaçan mişmiş tenāvül olunsa gerektir ki üzerine bi's-seviyye maṣṭakī ve enīsūndan iki dirhem miḳdārı aḫẕ yaᶜnī tenāvül oluna veyāḫūd bir dirhem miḳdārı ḫamr-ı ṣırf veyāḫūd nebīẕ-i zebīb veyāḫūd nebīẕ-i ᶜasel ile aḫẕ oluna.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede bāriddir ve çekirdeğinin dühnü s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḫılṭı serīᶜü'l-ᶜufūnettir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onun naḳīᶜi ᶜaṭaşı teskīn eder. Ve mişmiş ḫavḫtan miᶜdeye evfaḳ olur. Ve mişmiş-i Ermenī miᶜdede fāsid olmaz ve ḥumūḍata sürᶜat eylemez. Ve onun maḍarratını menᶜ eder mişmiş tenāvülünden sonra üzerine enīsūn ve maṣṭakī meybih ile yaᶜnī ayva şarābı ile veyāḫūd nebīẕi zebīb ile şürb olunmak ve mebrūd olanlar ᶜasel-i ṣırf ile şürb eylemek.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Çekirdeğinin dühnü bāsūra nāfiᶜdir.

el-Ḥummayātu: Sürᶜat-i taᶜaffünü ḥasebiyle ḥummayātı tevlīd eder lākin mişmiş-i muḳaddedin yaᶜnī kuru mişmişin naḳīᶜi ḥummā-ı ḥāddeye nāfiᶜ olur.

Kırk Yedincisi Mevz: موز

el-Māhiyyetü: Maᶜrūf s̱emeredir; onun yaprağı ᶜarīḍ ve ṭıvāl olur, mārzevān varaḳına müşābihtir, onun şeceri ancak büldān-ı ḥārrede nābit olur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ġıdāiyyeti yesīr olur ve müleyyindir ve iks̱ār-ı tenāvül südedi īrās̱ eder ve bi-ḥasebi'l-mizāc ṣafrāyı ve balġamı ziyāde eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣadrın ve ḥalḳın ḥurḳatına nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye s̱aḳīldir, tenāvülünde iks̱ār olunsa miᶜdeye cidden s̱aḳīl olur. Vācib olur ki maḥrūru'l-mizāc olanlar tenāvül eder ise üzerine sikencebīn-i büzūrī şürb ede ve mebrūdīn ᶜasel şürb ede.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Menīyi ziyāde eder ve külāya muvāfıḳ olur ve bevli idrār eder.

---

312 مِشْمِش [mişmiş] (mīmlerin kesri ve şīn-i evvelin sükūnuyla) zerdali dedikleri mīvedir. Vankulu.

Kırk Sekizincisi Muḫḫ: مخ

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur yaᶜnī kemiğin iliğidir.

el-İḫtiyāru: Muḫḫun evfaḳı ᶜiclin ve iyyelin muḫḫudur ve baᶜdehu s̱evrin ve baᶜdehu māᶜizin iliği evfaḳtır. Ve tüyūs-ı ḳuḥūle ve ḫuṣūṣan s̱īrān-ı füḥūlenin muḫḫu eybes ve muḫḫ-ı eṭrāf desim olur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Müsaḫḫin ve müleyyin ve cālī ve ġıdāiyyeti kes̱īr olur eger istimrā olunur ise.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Ṣalābāta ve taḥaccüre ᶜicl ve iyyel mis̱llilerin muḫḫu ceyyid olur. Ve evᶜāl mis̱llilerin muḫḫu yābis olmakla onlardan ḫayr meᵓmūl olmaz.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeyi telṭīḫ edip şehveti isḳāṭ eder, vācib olur ki onu tenāvül efāvīh ve ebāzīr ile ola.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Miḫāḫ-ı maḥmūdeden ferzice ittiḫāẕ olunup iḥtimāl olunur ve ṣalābet-i raḥime nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Denildi ki muḫḫ-ı iyyel ile telaṭṭuḫ hevāmmı ṭard eder.

Kırk Dokuzuncusu Mürrī: مري

el-Māhiyyetü: Bu devāya ābkāme tesmiye olunur.

eṭ-Ṭabᶜu: S̱ālis̱eye varınca ḳadar ḥārr-ı yābistir. Onun semekīsi ve şaᶜīrīsi olur. İbn Māseveyh der ki semekīsi ḥarāret-i yübūsette şaᶜīrīden eḳall olur. Muṣannif der ki İbn Māseveyh'in bu ḳavlini taṣdīḳ eylemem.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Aḫlāṭ-ı ġalīẓayı cālī olur ve telyīn ve neşf eder ve onda ḳabḍ vardır ve balġamı dahi tenḳıye eder.

ez-Zīnetü: Nükhe-i femi taṭyīb eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ-ı ᶜafineye ceyyiddir. Ve semekten ve luḥūm-ı māliḥadan maᶜmūl olan, ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eyi saᶜydan menᶜ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Vecaᶜ-ı verike ve ᶜırḳ-ı nesāya nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Evāil-i cüderīde onunla iktiḥāl olunup gözde bes̱re ḥudūs̱unu menᶜ eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜde ruṭūbetine nāfiᶜdir ve ruṭūbāt-ı aḥşāyı cālīdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳūlınc edviyesine dāḫil olup nefᶜi olur ve ḫuṣūṣan saḥcı tenḳıye için onunla iḥtiḳān olunur.

es-Sümūmu: Kelb-i kelibin nehşesine nāfiᶜ olur.

Ellincisi Meyfuẖtec: ميفختج

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur, ʿaṣīr-i ʿinebin maṭbūẖuna derler.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Nefs̱e muʿīn olur, onun için diyāḳūdā denmekle maʿrūf şarāb-ı ẖaşẖāşa idẖāl olunur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Vecaʿ-ı külāya ve mes̱āneye nāfiʿdir.

Elli İkincisi Maṣl: مصل

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

el-H̱avāṣṣu: Aṣḥāb-ı sevdāya cidden redīdir Kaçan laḥm-ı semīn ile ṭabẖ olunsa ḳalīlen ṣāliḥ olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Miʿdeye ve maḳʿadeye muḍırr olur.

Elli Üçüncüsü Māyiḥ: مايح

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs der ki māyiḥ bir nebāttır ki veḳūd-ı nār-da istiʿmāl olur, onun sāḳ-ı vāḥidi ve varaḳ-ı müstedīri vardır ve uṣūl-i varaḳında bir nevʿ s̱emeri vardır ki türse yaʿnī kalkana müşābihtir ve iki ṭabaḳadır ve onun bezri min-vechin ʿarḍa māildir. Ve o nebt mevāḍiʿ-i cebeliyyede ve emākin-i veʿirede[313] nābit olur.

el-H̱avāṣṣu: Denildi ki kaçan māyiḥ beyt-i ẖafiḍin yaʿnī süflāda olan odanın fevḳine taʿlīḳ olunsa onda sākin olan nās ve mevāşī maḥfūẓu'ṣ-ṣıḥḥat olurlar. Ve o nebt ẖavḍı ile rabṭ olunup aʿnāḳ-ı mevāşīye taʿlīḳ olunsa onlardan esḳāmı defʿ eder.

ez-Zīnetü: Kaçan o nebt saḥḳ olunup ʿasel ile ẖalṭ olunsa ve onunla kelef ve bereş telṭīẖ olunsa onları tenḳıye eder.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun ṭabīẖi şürb olunsa bilā-ḥummā olan füvāḳı teskīn eder; kez̠ālik elinde imsāk ve dāimā ona naẓar eylemek dahi z̠ikr olunan fiʿli işler.

es-Sümūmu: Mücerribīnden bir ḳavm dedi ki kaçan o nebt daḳḳ olunup ṭaʿāma katılsa ve kelb-i kelibin maʿḍūḍu o ṭaʿāmı ekl eylese ona nāfiʿ olur.

---

313 "Emākin-i veʿire" sarp yer maʿnāsına. Vanī.

Elli Dördüncüsü Menḳūr: منقور

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs zuᶜm eder ki ḫaşḫāş-ı Mıṣrīdir, bināen ᶜaleyh onun menāfiᶜinin ẕikrini ḫaşḫāş bābına teʾḫīr eyleriz.

Elli Dördüncüsü Mecc: مج

el-Māhiyyetü: Mecc lüġat-i Fārsīde māş dedikleridir ve biz onda kelāmı ve menāfiᶜi beyānını istīfā eyledik.

On Dördüncü Faṣl Ḥurūf-ı Nūnda Olan Kelām-ı Müstevfādır Ve Onda Biz Yirmi Sekiz Edviye Ẕikr Eyleriz

Evvelkisi Nerces: نرجس

Fi'l-Māhiyyeti: Maᶜrūftur.

el-Ḫavāṣṣu: Onun aṣlı ceẕẕābdır, ḳaᶜrdan ceẕb eder ve müceffiftir ve cālī ve ġāsildir ve dühnü yāsemīn dühnü aḥvāli üzeredir velākin dühn-i yāsemīnden aḍᶜaftır.

ez-Zīnetü: Onun aṣlı süllā ve şevki iḫrāc eder ḫuṣūṣan daḳīḳ-i şeylem ile istiᶜmāl oluna. Ve nerces kelefi ve behaḳı cālī olur ḫuṣūṣan ki aṣlı ḫall ile istiᶜmāl oluna ve aṣlı dāü's-s̱aᶜlebe nāfiᶜdir.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Aṣl-ı nerces ᶜasel ve kirsenne ile maᶜcūn kılınır, teftīḥi ᶜasīr olan dübeylātı tefcīr eder. Ve evrām-ı ᶜaṣabiyyeye aṣlı ile ḍımād olunur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cirāḥāti tecfīf eder ve ilṣāḳ-ı şedīd ile ilṣāḳ eder ḥattā veter ḳıṭᶜalarını dahi ilṣāḳ eder. Ve ᶜasel ile saḥḳ olunup ḥarḳ-ı nāra ve cirāḥāt-ı ᶜaṣab ve ḳurūḥ-ı ġāire üzere vaḍᶜ olunur. Eger kirsenne ve ᶜasel ile ḫalṭ olunur ise ḳurūḥun [196a] evsāḫını tenḳıye eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Dühnü ᶜaṣaba nāfiᶜ olur. Ve aṣl-ı nerces ile evrām-ı ᶜaṣaba ve ᶜaḳdine ve evcāᶜ-ı mefāṣıla ḳavmin zuᶜmları üzere ḍımād olunur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Süded-i dimāġı teftīḥ eder ve raṭb-ı sevdāvī ṣudāᶜa nāfiᶜ olur ve dühnü dahi o fiᶜli işler. Ve dühn-i evfaḳtır ve rüʾūs-ı ḥārreyi taṣdīᶜ eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Onun dühnü ḥicābda olan evrām-ı ṣulbe vü bārideyi taḥlīl eder eger ṣadr o dühn ile temrīḫ olunur ise.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Aṣlı ᶜalā-ḥālihi bāḳī iken tenāvül olunsa veyāḫūd sülāḳası tenāvül olunsa ḳayᵓı tehyīc ve taḥrīk eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Raḥim ve mes̠āne evcāᶜına nāfiᶜ olur. Ve ondan dört dirhem miḳdārı bi-māi'l-ᶜasel şürb olunsa ḥayy veyāḫūd meyyit olan cenīni isḳāṭ eder. Ve onun dühnü raḥimin inḍımāmını ve evcāᶜını teskīn eder.

İkincisi Nārdīn: ناردين

el-Māhiyyetü: Sünbül-i Rūmīdir, onda olan kelāmı bābu's-sīne teᵓḫīr eyleriz.

Üçüncüsü Nīl: نيل

el-Māhiyyetü: Onun bostānīsi ve berrīsi olur ve berrīnin fiᶜli bostānī fiᶜli gibidir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̠āniyede yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḳābıḍdır, nezfi menᶜ eder ve tecfīf eder ve bosānīnin tecfīfi ḳavīdir ve lez̠ᶜi yoktur; berrīde ḥiddet vardır ve tecfīfi eşeddir ve mevāddı ᶜumḳtan cez̠b eder.

ez-Zīnetü: Kelef ve behaḳı cālī ve dāü's̠-s̠aᶜlebe nāfiᶜ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̠ūru: Nīl verem-i terehhülü ıḍmār eder ve aᶜḍā-i ṣulbede olan cirāḥāt-ı rediyyeye nāfiᶜ olur ve bi'l-cümle her veremin ibtidāsında nāfiᶜ olur ve ḥumret ve nemleye dahi nāfiᶜ olur ve onların üzerlerinde daḳīḳ-i şaᶜīr ile istiᶜmāl olunur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ebdān-ı ṣulbede vāḳiᶜ cürūḥu idmāl eder ḳuvvet-i tecfīfi ḥasebiyle; bu fiᶜl bostānīnin fiᶜli ve s̠emeresidir. Ammā berrī ḥiddetlidir ve ḳurūḥ-ı ᶜafinede fiᶜli ᶜacīb ve ceyyid olur. Ve ḳurūḥ muᶜālecesinde bostānī ecved olur ḳıllet-i cez̠bi ḥasebiyle ve ḳurūḥ-ı ᶜatīḳaya nāfiᶜ olur. Ve saḥḳ olunup maᶜa'l-ᶜasel ḥarḳ-ı nār üzere ve cirāḥāt-ı ᶜaṣab üzere vaḍᶜ olunur ve şevki iḫrāc eder ḫuṣūṣan daḳīḳ-i şeylem ile ḍımād oluna.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣıbyānı muḳayyiᵓ olan suᶜāl-i şedīde nāfiᶜ olur ve nīlin ᶜuṣāresi dahi ona ve ḳurūḥ-ı rediyyeye nāfiᶜ olur ve şevṣa-i sevdāviyyeye dahi nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ṭıḥāle nāfiᶜdir ḫuṣūṣan berrīnin nefᶜi eks̠erdir.

Dördüncüsü Nesrīn: نسرين

el-Māhiyyetü: Nesrīn ḳuvvette yāsemīn gibidir velākin ondan aḍᶜaftır ve nerces gibidir ve dühnü yāsemīn dühnü gibidir velākin ondan aḍᶜaftır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Bi'l-cümle onun aṣnāfı münaḳḳī ve mülaṭṭıftır ve ḫuṣūṣan zehrinin o fiᶜllere iḫtiṣāṣı vardır.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Berd-i ᶜaṣabdan nefᶜi olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Kulakta olan kurtları ḳatl eder ve ṭanīn ve devīye nāfiᶜ olur ve vecaᶜ-ı esnāna dahi menfaᶜati vardır. Ve berrī ile cebhe telṭīḫ olunsa ṣudāᶜı teskīn eder ve cemīᶜan aṣnāfı munḫureynin süddelerini fetḥ eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Evrām-ı ḥalḳa ve levzeteyn veremlerine nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ondan dört dıraḫmī şürb olunsa ḳayʾı ve füvāḳı teskīn eder ḫuṣūṣan berrī ola.

Beşincisi Nemmām: نمام

el-Māhiyyetü: Sīsenberdir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārrdır ve derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar yābistir, ᶜufūnāta muḳāvim olur.

ez-Zīnetü: Ḳamlı ḳatl eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı bāṭıneye ve filiġamūnīden şedīdü'ṣ-ṣalābet olanlara nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ḫall ile ṭabḫ olunur. Ve dühn-i verd ile ḫalṭ olunup başa telṭīḫ olunur ise nisyāna nāfiᶜ olur ve kez̠ālik iḫtilāṭ-ı z̠ihne ve līs̱erġusa ve ḳarānīṭusa dahi nāfiᶜdir. Ve kez̠ālik nemmām ḫall ile ṭabḫ olunup dühn-i verd ile ṣudāᶜda istiᶜmāl olunur ve ona nāfiᶜ olur. Ve berrīsinin varaḳı ile cebhe ve reʾs taḍmīd olunsa ṣudāᶜı izāle eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Şarāb ile şürb olunsa füvāḳa nāfiᶜ olur. Ve bezri aḳvādır ve kebid evrāmına nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Dīdāna ve ḥabbu'l-ḳarᶜa nāfiᶜdir ve cenīn-i meyyiti isḳāṭ eder ve o dūdları ishāl eder ḫuṣūṣan nemmām ṣaḫrī ola. Ve berrī nemmām şarāb ile şürb olunsa taḳṭīr-i bevle nāfiᶜ olur ve ḥaṣātı iḫrāc eder ve şarāb ile şürb olunsa maġṣa nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Lüsūᶜa nāfiᶜ olur. Zenābīr lesᶜasına onunla ḍımād olunur ve zenābīr lesᶜi için ondan iki dirhem miḳdārı sikencebīn içinde şürb olunur.

Altıncısı Nīlūfer: نيلوفر

el-Māhiyyetü: Cālīnūs dedi ki nīlūfer kerneb-i mādır ve onun ḥabbına ḥabbu'l-ᶜarūs tesmiye olunur denildiği üzere. Ve onda ḫilāf vardır, baᶜḍılar ẕāhib olurlar ki ḥabbu'l-ᶜarūs kebābedir. Ve nīlūfer-i Hindīnin aṣlı yebrūḥ ḥükmündedir.

el-İḫtiyāru: Aṣlı ebyaḍ olan nīlūfer esvedü'l-aṣl nīlūferden aḳvā olur. Ve nīlūferin bezri ḥabbından aḳvā olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede bārid-i raṭbdır ve şarābı şedīdü't-taṭfiʾedir. Ve Hindīnin ṭabᶜı yebrūḥ ṭabᶜında olur.

el-Ḫavāṣṣu: Şarābı cidden mülaṭṭıftır.

ez-Zīnetü: Onun aṣlı su ile behaḳ üzere vaḍᶜ olunur ḫuṣūṣan aṣl-ı esved enfaᶜ olur ve keẕālik onun aṣlı ve ḫuṣūṣan aṣl-ı esved maᶜa'z-zift dā-i s̱aᶜleb üzere vaḍᶜ olunur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı ḥārreye ve verem-i ṭıḥāle nāfiᶜ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Bezri ve aṣlı ḳurūḥa nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Münevvim ve ṣudāᶜ-ı ḥārr u ṣafrāvīyi müsekkindir velākin bu fiᶜl-i meẕkūr onda ḍaᶜīftir.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Onun şarābı suᶜāle ve şevṣaya ceyyiddir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onun aṣlı şürben ve ḍımāden evrām-ı ṭıḥāle nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: İḥtilāma nāfiᶜdir ve şehvet-i bāhı keser ondan bir dirhem miḳdārı şarāb-ı ḫaşḫāş ile şürb olunur ise ve bi'l-ḫāṣṣa menīyi tecmīd eder yaᶜnī dondurur ḫuṣūṣan aṣlının fiᶜl-i meẕkūru eks̱er olur. Onun aṣlı ishāl-i müzmine ve ḳurūḥ-ı emᶜāya nāfiᶜ olur ve yine aṣlı evcāᶜ-ı mes̱āneye ḍımāden nāfiᶜ olur. Ve onun bezri her fiᶜlde aḳvā olur ḥattā nezf-i ḥayḍı dahi menᶜ eder. Ve nīlūfer-i aṣferin aṣlı ve bezri şarāb ile şürb olunsa raḥimden ruṭūbetin seyelān-i müzminine nāfiᶜ olur ve onun şarābı baṭnı telyīn eder.

el-Ḥummayātu: Onun şarābı ḥummayāt-ı ḥāddeyi şedīden taṭfiʾe eder.

Yedincisi Naʿnāʿ: نعناع

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir ve onda ruṭūbet-i faḍliyye vardır.

el-Ḫavāṣṣu: Onda ḳuvve-i müsaḫḫine-i ḳābıḍa vardır, menʿ ve redʿ eder ve cevheri buḳūl-i meʾkūle cevherinin elṭafıdır ve onun birkaç dalları leben içine ilḳā olunup terk olunsa o leben tecebbün eylemez. Ve ʿuṣāresi ḫall ile şürb olunsa bāṭından seyelān eden demi ḳaṭʿ eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Sevīḳ ile naʿnāʿ dübeylāta ḍımād olunur. Ve naʿnāʿ fūẕenece benzemez, zīrā fūẕenecde ʿufūṣat yoktur. Ve naʿnāʿda taḥlīl ve tesḫīn ve müfriṭ ve mūẕī taḥṣīf vardır.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Onunla cebhe ḍımād olunur ve ṣudāʿa nāfiʿ olur ḫuṣūṣan ḫuşūnet-i lisān için sevīḳ ile lisān delk olunsa ḫuşūneti izāle eder. Ve naʿnāʿın ʿuṣāresi mā-ı ḳarāṭın ile ḫalṭ olunup üẕün-i veciʿaya taḳṭīr olunur.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Demin ḳaẕfini ve nezfini menʿ eder ve memelerde olan lebeni ʿaḳl eder ve onunla memelere ḍımād olunur ise verem-i s̱edyleri dahi teskīn eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Miʿdeyi taḳviye ve tesḫīn ve füvāḳı teskīn ve ṭaʿāmı haḍm ve balġamī ve demevī ḳayʾı menʿ eder. Naʿnāʿ yereḳāna nāfiʿ olur ḫuṣūṣan şarābı şürb oluna.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Bāha muʿīn olur nefḫi ḥasebiyle. Ve onun nefḫi ruṭūbet-i bostāniyye ile olur ki o ruṭūbet fūẕenecde yoktur. Ve naʿnāʿ evʿiye-i menīyi şedd eder ve dīdānı ḳatl eder. Ve ḳable'l-cimāʿ iḥtimāl olunsa ḥabeli menʿ eder. Ve ondan birkaç ṭāḳa yaʿnī dallar ḥabb-ı rummān [196b] ile tenāvül olunsa heyḍayı teskīn eder.

es-Sümūmu: Kelb-i kelibin ʿaḍḍasına nāfiʿdir.

Sekizincisi Nār-müşk: نارمشك

el-Māhiyyetü: Fiḳāḥ ve ḳuşūr ve aḳmāʿdır, besbāseye benzer belki ḥumreti besbāse ḥumretinden eḳūlldir, ṣufrete māil ve ʿaṭıredir ve onda ḳalīlen ʿufūṣat vardır ve ḳuvvette nārdīne ḳarīb olur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr-ı yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīftir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜde-i bārideye ve kebid-i bāride ceyyiddir ve menfaᶜa-ti sünbül menfaᶜati gibidir.

el-Ebdālü: Rubuᶜ vezni miḳdārı zencebīl ve nıṣf vezni fustuḳ ve südüs vezni sünbül olur.

Dokuzuncusu Nuḫāle: نخاله

el-Māhiyyetü: Maᶜrūfedir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda cilā ve telyīn ve tenḳıye-i keṣ̱īre olur velākin kirsenne meblaġına bāliġa olmaz ve riyāḥı ve balġamı taḥlīl eder.

el-Büs̱ūru: Verem-i ḥārrın ibtidāsında ḫall-i s̱iḳḳīf ile üzerine vaḍᶜ olunur. Ve nuḫāle şarāb ile ıslatılıp evrām-ı s̱edy üzerine ḥārren vaḍᶜ olunur ve rīḥ ve balġamdan ḥādis̱ evrāmı fāş eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḫall-i s̱iḳḳīf ile ḥārren cereb-i müteḳarriḥ üzere ḍımād olunur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı ve'n-Nefesi: Cilāsı ile ṣadrı telyīn eder ḫuṣūṣan sükker ile ve dühn-i levz ile mā-ı nyḫāleden mütteḫaẕ ḥasv o fiᶜli ziyāde işler. Ve şarāb ile ıslatılıp evrām-ı s̱edy üzere vaḍᶜ olunsa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Emᶜānın içinde olan mevāddı defᶜaten taḥrīk eder. Ve onun ḥasvi taḥassī olunsa baṭnı telyīn eder.

es-Sümūmu: Efᶜī ve ᶜaḳreb lesᶜalarına ḍımādı nāfiᶜdir.

Onuncusu Neşā: نشا

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ūlāda bārid ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda taḳviye ve telyīn vardır. Ve vācib olur ki ondan bir cüzᵓ üç ems̱āli mā-ı ḳarāḥ ile ġasl oluna.

ez-Zīnetü: Zaᶜferān ile kelefi iẕhāb eder.

el-Ḳurūḥu: Ḳurḥayı idmāl ve ıṣlāḥ eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: ᶜAyna seyelān-ı mevāddı menᶜ eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣadrı telyīn eder. Ve ḥasvi nevāzili ṣadrdan menᶜ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Neşāstec vaḥdehu ve maᶜa'l-ᶜasel ṭabīᶜatı telyīn eder ve mirār ḥasebiyle olan iḫtilāfı menᶜ eder.

On Birincisi Nüşāre: نشاره

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Şeceri ṭabīᶜatı üzere olur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Müteᵓekkil olan ḥaşebin nüşāresi münaḳḳī olur ve onda taḥlīl ve tecfīf olur eger şecerinde o efᶜāl var ise.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḥaşeb-i müteᵓekkilin nüşāresi idmāl eder ḫuṣūṣan o nüşāre eşcār-ı ḳābıḍa nüşāresi ola, mes̱elā ecnās-ı şevkin ḳābıḍa olan şeceresinden nüşāre aḫẕ olunup ve bir mis̱li enīsūn ve şarāb ile cemᶜ ve iḥrāḳ olunup baᶜdehu saḥḳ olunduktan sonra mesḥūḳu ḳurūḥ-ı nemliyye üzere ẕerūr kılınsa ona nāfiᶜ olur.

On İkincisi Nertīḳus: نرتيقس

el-Māhiyyetü: Devā-i ḥārrdır ki onun cevfinde ziyāde ḳabḍı olan şaḥm-ı aḫḍar vardır. Ve zeyt ile mesḥ olunsa ᶜaraḳı idrār eder.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Burnun iki deliklerine nefḫ olunsa ruᶜāfı ḳaṭᶜ eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun raṭb lübbü ṣadrda müctemiᶜ olan demi nefs̱ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun lübbü ishāl-i müzmini menᶜ eder.

es-Sümūmu: Nehş-i efᶜī üzere şarāb ile ṭılā olunsa nāfiᶜ olur.

On Üçüncüsü Nānḫāh: نانخواه

el-Māhiyyetü: Bezr-i maᶜrūftur, onda merāret-i yesīre ve ḥarāfet-i ḳalīle vardır.

el-İḫtiyāru: Onun bezri eczā-i sāiresinden enfaᶜdır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Südedi fetḥ eder ve onda maᶜa't-tecfīf telyīn vardır.

ez-Zīnetü: Onu şürb eylemek ve keẕālik onunla bedene mesḥ eylemek levni ṣufrete iḥāle eder. Ve baraṣ ve behaḳ edviyesinde vāḳiᶜ olur. Ve ᶜasel ile maᶜcūn kılınıp kühūbet-i deme ḍımād olunur, hangi mevḍiᶜde olursa cümlesine nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḳayḥ-ı ṣadra ve taḳallüb-i nefese nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜde bellesine nāfiᶜ ve ġaṡeyānı müsekkindir ve bārid-ler olan kebid ve miᶜdeye ceyyiddir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Şarāb ile saḳy olunup idrār eder ve ᶜusr-i bevli izāle ve ḥaṣātı iḫrāc eder ve bi'l-cümle külāyı ve meṡāneyi tenḳıye eder ve riyāḥ ve maġṣa nāfiᶜ olur. Ve nānḫāh ve rātiyānec ile raḥime tebḫīr olunup raḥim tenḳıye olunur.

el-Ḥummayātu: Ḥummayāt-ı ᶜatīḳaya nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Nānḫāh ṭabīḫi ile lez̠ᶜ-i ᶜaḳreb üzere ṣabb olunup teskīn eder ve nehş-i hevāmm için şürb olunur.

On Dördüncüsü Naṭrūn: نطرون

el-Māhiyyetü: Būraḳ-ı Ermenīdir ve onda olan kelāmın ẕikri mürūr eyledi.

On Beşincisi Nūre: نوره

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Su iṣābet eylemeyen veyāḫūd henüz su iṣābet eden nūre ikisi dahi muḥrıḳtır. Ammā o nūre ki su iṣābet eyledikten sonra iki üç gün bāḳī kalıp baᶜdehu istiᶜmāl olunsa o nūrede iḥrāḳ olmaz belki tesḫīn eder, ammā nūre-i maġsūle muᶜtedile-i yābisedir.

el-Ḫavāṣṣu: Nūre nezfi ḳaṭᶜ eder. Ve nūre-i maġsūle bilā-lez̠ᶜ müceffif-tir. Ve nūre edhān ile kaynatılsa münḍice olur.

el-Ḳurūḥu: Laḥm-ı zāidi ekl eder. Ve nūre-i maġsūle idmāl eder ve ḥarḳ-ı nāra nāfiᶜ olur.

On Altıncısı Nersiyāndārū: نرسياندارو

el-Māhiyyetü: Ben ẓann ederim ki bunu ᶜArab taṣḥīf eylemiştir ve aṣlı bā-i muvaḥḥade ile bersiyāndārūdur ve o ism ᶜaṣa'r-rāᶜīye ıṭlāḳ olunur.

On Yedincisi Naḫl: نخل

el-Māhiyyetü: Temrin şeceridir ve maᶜrūftur. Ve cemīᶜ eczāsı ḳabbāḍdır. Ve temrde ḳavl mürūr eyledi.

On Sekizincisi Nūşāẕur: نوشاذر

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.
el-İḫtiyāru: Ecvedi Beykānī ve ṣāfī ve billūrī olanlardır.
eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.
el-Ḫavāṣṣu: Mülaṭṭıf ve müẕībdir.
Aʿḍāu'l-ʿAynı: Beyāḍ-ı ʿayna nāfiʿdir.
Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Lehāt-ı sāḳıṭayı terfīʿ eder ve ḫavānīḳa nāfiʿ olur.

On Dokuzuncusu Nuḥās: نحاس

el-Māhiyyetü: Nuḥāsın bir ṣınfı aḥmerdir, ṣufrete māildir ve ona Kıbrısī derler ve bu ṣınf fāḍıldır ve bir ṣınfı dahi aḥmer-i nāṣıʿ ve biri dahi sevāda nāẓır aḥmer olur ve bir ṣınf dahi vardır ki ona ṭālīḳūn tesmiye olunur yaʿnī o nuḥās müdebber ve mürebbā olmakla başka ism ile tesmiye olunur. Ve nuḥās ḥırrīftir ve onda ḳabḍ dahi vardır; ecsām-ı leyyinede maġsūlü ve ecsām-ı ṣulbede ġayr-i maġsūlü ḫatm için niʿme'd-devā olur. Zehretü'n-nuḥās nuḥāstan elṭaftır.
eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.
el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Nuḥās-ı muḥraḳta ḳabḍ ve ḥiddet ve idmāl olur. Ve denildi ki eşʿār ṭālīḳūn tesmiye olunan nuḥāstan mütteḫaẕ minḳāş ile netf olunsa o mevḍiʿde bir dahi tüy bitmez. *Ve baʿḍı nüsḫada ẕikr olunan "ḫāṣṣa" bedeline "ḫāṣṣa-i uḫrā" ẕikr olunmuştur ki kaçan ṭālīḳūndan inā' ve kāse ittiḫāẕ olunup onunla şarāb şürb olunsa o şarābın sekri olmaz. Bu iki nüsḫada ẕikr olunan ḳavller erācīf-i nāstan ve taḥḳīḳi olmayan kelāma ḫavḍ edenlerin maḳālleridir.*
ez-Zīnetü: Şaʿrı tesvīd eder.
el-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ-ı ḫabīs̱e-i sāʿiyeyi idmāl eder ve saʿydan menʿ eder ve laḥm-ı zāidi ekl eder. Ve maġsūl olan nuḥās cirāḥātı idmāl eder. Ve denildi ki ʿasel ile ṭılā olunsa ebdān-ı ṣulbede ḥādis̱ ḳurūḥ-ı müteṣallibe-i müteḫarriḳaya ṣāliḥ olur.
Aʿḍāu'l-ʿAynı: Başarı ḥiddetlendirir, ṣalābet-i ecfāna nāfiʿ olur. Ve nuḥās-ı muḥraḳ gözün ḳurḥasına nāfiʿ ve middesini tenḳıye eder ve ʿaynı cilā-i beyyin ile cilālandırır. Gözde nābit olan şaʿr-ı zāid-i münḳalib

minḳāş-ı ṭāliḳūnī ile netf olunsa bir dahi nābit olmaz velākin kelām-ı erācīf maḳūlesidir.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ezrūmālī ile şürb olunsa mā-ı aṣferi ishāl eder ve onunla taḥannük olunsa ḳayᵓı tehyīc ve taḥrīk eder. Ve onun şerbet-i vāḥidesi bir buçuk misḳāl olur ve o şerbet bi-ġayri īẕāin mā-ı aṣferi iḫrāc eder.

es-Sümūmu: Vācib olur ki bakır kapta tuzlu ve merāretli ve düsūmetli olan dühn ve laḥmı ve keẕālik ekşi ve tatlı olan eṭᶜimeyi terk eylemekten ḥaẕer ve ictināb eyleyeler ve keẕālik o kaplardan şürb dahi eylemeyeler, zīrā evānī-i nuḥās bilā-iştibāh içinde olan eṭᶜime ve eşribeye zencāriyyet irsāl eder ve zencār semmdir. Ve denildi ki semek-i ṭarī [197a] nuḥāstan bir ṭabaḳ üzere şeyy olunsa veyāḫūd semeki nuḥās olmayan ṭabaḳta şeyy edip baᶜdehu üzerine nuḥās āniye örtülse ve o semeki baᶜdehu insān ekl eylese ākilini ḳatl eder.

Yirmincisi Nefṭ: نفط

el-Māhiyyetü: Nefṭ maᶜrūftur, su nezᶜ olunur gibi nezᶜ olunur. Ve nefṭ-i ebyaḍın vücūdu ḳalīldir. Ve nefṭ-i esved Bābilī ve ġayr-i Bābilī olan ḳārın yaᶜnī ziftin ṣafvetidir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i rābiᶜaya varınca ḳadar ḥārr-ı yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīftir ḫuṣūṣan nefṭ-i ebyaḍ muḥallil-i müẕīb, müfettiḥ-i südeddir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Verikler ve mefāṣıl evcāᶜlarına nāfiᶜdir ḫuṣūṣan nefṭ-i ebyaḍ ola.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Nefṭ-i azraḳ üẕün-i bāridin vecaᶜına nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Beyāḍ-ı ᶜayna ve keẕālik ᶜayna nāzil olan suya nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan nefṭ-i ebyaḍ ola.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Nefṭten miḳdār-ı ḳalīl mā-ı ḥārr ile şürb olunsa rebve ve suᶜāl-i ᶜatīḳa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Maġṣ ve riyāḥı teskīn eder. Ve ondan fetīle ittiḫāẕ olunsa dīdānı ḳatl eder ḫuṣūṣan nefṭ-i esved ola. Ve nefṭin küllīsi dīdānı idrār eder ve mes̱āne riyāḥını ve raḥimin berdini kesr eder.

es-Sümūmu: Onunla ṭılā lüsūᶜa nāfiᶜ olur.

Yirmi Birincisi Nebḳ: نبق

el-Māhiyyetü: Müteşevvike bir şecere-i kebīre vardır, nebḳ onun s̱emeresidir. Ve nebḳ fındıktan küçük bir s̱emeredir, levni aḥmerdir, ekl olunur ve ṭaᶜmı ṭayyib olur ve büldān-ı ḥārrede bulunur. Ve nebḳin ismleri çoktur, her diyārda bir türlü ism ile maᶜrūf olur, baᶜḍılar sidr ve baᶜḍı āẖer künār derler.

el-Ḫavāṣṣu: Nebḳın raṭbında ve yābisinde tecfīf ve telṭīf vardır ve o keyfiyyetler şecere-i nebḳın bi'l-cümle eczāsındadır. Ve sidrin duẖānı şedīdü'l-ḳabḍdır.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḳābıḍdır ẖuṣūṣan sevīḳinin ḳabḍı eks̱erdir.

ez-Zīnetü: Şaᶜrı tesāḳuṭtan menᶜ eder ve taṭvīl eder ve taḳviye ve tellyīn eder. Ve sidrin ṣamġı olup o ṣamġ ibriyye ve ḥazāzı izāle eder ve şaᶜrı kızartır.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Sidrin varaḳı verem-i ḥārrı telyīn ve taḥlīl eder.

Aᶜḍāu'r-Re'si: Ṣamġ-ı sidr ile baş ġasl olunsa ḥazāzı izāle eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Varaḳı rebve ve emrāḍ-ı riyeye nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeyi muḳavvīdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ṭabīᶜatı ᶜāḳıldır, ḥayḍ ve ṭams̱ nezfini ve ḳurūḥ-ı emᶜāyı menᶜ eder ve ẖāṣṣaten sevīḳ-i nebḳın bu efᶜāli ziyāde olur ve ḍaᶜf-ı miᶜde ḥasebiyle olan ishāle nāfiᶜ olur. Ve sidrin ṭabīẖi ile iḥtiḳān olunur ẕikr olunan ᶜilel için ve keẕālik seyelān-ı raḥim için şürb olunur. Ve nebḳ-ı ṭarīnin ḥükmü sefercel ve zuᶜrūr ve tuffāḥ ve kümmes̱rā mis̱lli mücānislerinin ḥükmü gibidir; onlardan muᶜtedil olanlar ᶜāḳıldır. Ve keẕālik kündüs gibi nebḳın tenāvülünü iks̱ār heyḍaya mü'eddī olur ṭabīᶜat miḳdār-ı kes̱īr nebḳı haḍmdan ᶜāciz olup defᶜe taṣaddī eylediği için.

Yirmi İkincisi Nevā: نوى

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur yaᶜnī her mīvenin çekirdeğine ıṭlāḳ olunur *lākin muṭlaḳ ẕikr olunsa temrin çekirdeği murād olunur.*

el-Ḫavāṣṣu: Onda ḳabḍ ve taġdiye vardır.

el-Ḳurūḥu: Ḫabīs̱e ḳurḥalara nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Onun muḥraḳı iṭfā' ve ġasl olunduktan sonra ekḥālde tūtiyā bedeline iḳāme olunur ve maᶜa'n-nārdīn kirpikleri taḥsīn ve inbāt eder. Ve ḳavmin zuᶜmu üzere ḳurūḥ-ı ᶜayn ve inbāt-ı eşfārda nāfiᶜ olur.

Yirmi Üçüncüsü Necm: نجم

Edviye-i maʿrūfedendir yaʿnī sāḳ üzere ḳāim olmayan nebāta necm derler velākin muṭlaḳ ẕikr olunsa s̱īl murād olunur, Türkī lisānı üzere ayrık kökü derler.

el-Ḳurūḥu: Cirāḥāt-ı dāmiyeyi ilzāḳ eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Necmin ṭabīḫi ḥaṣātı iḫrāc eder ve bezri idrār eder ve cidden ʿaḳl eder.

Yirmi Dördüncüsü Neyṭāfīlī: نيطافيلي

el-Māhiyyetü: Ḫamsetü'l-evrāḳ tesmiye olunan yetūʿdur.

el-Ḫavāṣṣu: Tecfīfi ḳavīdir ve maʿa-hāẕā onda ḥiddet ve ḥarāfet ve lezʿden bir nesne yoktur ve onunla nezf için ḍımād olunup nezfi ḳaṭʿ eder.

el-Evrāmu: Onunla dübeylāt ve ḫanāzīr ve ṣalābāt-ı balġamiyye ve dāḫıs üzere ḍımād olunur. Ve aṣlının ṭabīḫi ḳurūḥ-ı sāʿiyeye nāfiʿ olur. Ve ḫall ile maṭbūḫu nemleye nāfiʿ olur ve keẕālik ḥumrete ve dāḫısa ve cerebe dahi nāfiʿ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Evcāʿ-ı mefāṣıle ve ʿırḳ-ı nesāya nāfiʿdir ve ḳayleye yaʿnī debbe olanlara şürben ve ḍımāden nāfiʿdir.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Aṣlının ṭabīḫi ile maḍmaḍa olunsa ḳulāʿa ve sinn-i veciʿaya nāfiʿdir. Ve varaḳını şarāb ile otuz gün miḳdārı maṣrūʿ şürb eylese nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḫuşūnet-i ḥalḳ için ṭabīḫi ile ġarġara olunur. Ve aṣlının ʿuṣāresi vecaʿ-ı riyeye nāfiʿdir.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Aṣlı iʿtiṣār olunup milḥ ve ʿasel ile birkaç eyyām şürb olunsa vecaʿ-ı kebid ve yereḳān için nāfiʿ olur ve şerbet-i vāḥidesi üç ḳuvānūstur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Ḳurūḥ-ı emʿā ve bevāsīr ḥasebiyle olan ishāle o devānın aṣlı ve keẕālik ṭabīḫi nāfiʿ olur.

el-Ḥummayātu: Onun varaḳı edrūmālī ile veyāḫūd şarāb ile ribʿe ve nāibeye nāfiʿ olur. Aṣlının ʿuṣāresi devā-i ḳattāl olur.

Yirmi Beşincisi Nuḥām: نحام

el-Māhiyyetü: Baᶜḍı eṭıbbā nuḥāmın[314] laḥmına ᶜaẓīm s̱enā eder. *Ve baᶜḍı nüsḫada "nuḥām" bedeline "neᶜām" vāḳiᶜ olmuştur, ẓāhir budur ki taḥrīf-tir.*

eṭ-Ṭabᶜu: Baᶜḍı eṭıbbā ẕikr eylediler ki nuḥāmın laḥmı ḥārr-ı desimdir, ṭaᶜāmı basṭ eder ve cismi taḳviye eder ve kendi ġalīẓdir, münhaḍım olmaz.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bāhı ziyāde eder.

Yirmi Altıncısı Nemir: نمر

el-Māhiyyetü: Ḥayvān-ı maᶜrūftur, kaplan derler.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ḥūzī der ki fālice aᶜẓam devādır.

es-Sümūmu: Baᶜḍı eṭıbbā ẕikr eyledi ki nemirin merāresi şürbü sāᶜatinde ḳatl eder.

Yirmi Yedincisi Naḫl: نخل

Yirmi Sekizincisi Naḥl: نحل

Yirmi Dokuzuncusu Nebīẕ: نبيذ

Bu üç edviye maᶜrūfedir, biz onların her biri[ni] beyān eyledik.

On Beşinci Faṣl Ḥarf-i Sīnde Müstevfā Kelāmdır Ve Biz O Faṣlda Elli İki ᶜAded Edviye Ẕikr Eyleriz

Evvelkisi Suᶜd: سعد

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs der ki bir nevᶜ nebātın uṣūlüdür ki o nebātın varaḳı kürrās̱a benzer lākin aṭvel ve eraḳḳ ve aṣlebdir ve onun sāḳı vardır ki ṭūlü bir ẕirāᶜ olur ve dahi ziyāde olur ve o sāḳ iᶜvicāca māildir, müsta-ḳīm değildir ve iᶜvicācı zāviye üzeredir, iẕḫirin sāḳına şebīhtir ve ṭarafında evrāḳ-ı ṣıġār nābitedir ve bezri dahi ṭarafındadır ve uṣūlü ke-ennehu zeytū-ne gibidir, kimi ṭıvāl ve kimi müdevverdir ve baᶜḍısı baᶜḍı āḫer ile müşeb-

314 نحام طائر في قدر صغار اوز İbn Kütbī.

bektir, müsevveddir, ṭayyibetü'r-rāyiḥadır, onda merāret vardır, emākin-i veᶜirede belki ᶜāmirde ve arḍ-ı raṭbede nābit olur ve baᶜḍı kerre bilād-ı Sūriyā'da ve baᶜḍı cezāyirde dahi nābit olur. Ve Iṣṭafen nām ṭabīb zuᶜm eyledi ki baᶜḍı edhān terbiye olundukta evvelā taᶜfīṣ olunup baᶜdehu taṭyīb olunur. *Muṣannifin bu maḳāmda bu ḳavli īrādı işārettir ki suᶜd edhānı taᶜfīṣ ve taṭyībi cāmiᶜdir ve baᶜḍı müfredātta suᶜdun bu ḫāṣṣaları muṣarraḥtır.* Ve suᶜd bilād-ı Hind'de ve Kūfe'de [dahi] nābit olur.

el-İḫtiyāru: Suᶜdun ecvedi kes̱īf ve rezīn yaᶜnī ağır ve raḍḍı ᶜasīr ve ᶜaṭır olur ve ḫaşīşesi ḳaṣīre ve ḥarāfeti şedīde olur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda ḳuvve-i müsaḫḫine ve ḳabḍ-ı yesīr ve bilā-lez̠ᶜ tecfīf vardır ve müfettiḥtir ḥattā efvāh-ı ᶜurūḳu dahi teftīḥ eder, riyāḥı tefşiye ve demi iḥrāḳ eder ve merāhime dāḫil olur.

ez-Zīnetü: Levni taḥsīn eder ve nükheyi taṭyīb eder. Ve denildiği üzere suᶜd-ı Hindī şaᶜrı ḥalḳ eder.

el-Evrāmu: ᶜAsiretü'l-indimāl olanları idmāl ve lis̱e-i müteᵓekkileyi ıṣlāḥ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Suᶜd ḥabbetü'l-ḫaḍrā dühnü ile vecaᶜ-ı ḫāṣıreye nāfiᶜ olur ve ṣulbü şedīd eder ve iks̱ār-ı istiᶜmāli cüz̠ām īrās̱ eder.

Aᶜḍāu't-Reᵓsi: Enfin ve femin ᶜufūnetine ve ḳulāᶜa ve istirḫā-i lis̱eye nāfiᶜdir ve ḥıfẓı ziyāde eder, müteᵓekkile olan ḳurḥa-i feme nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḥaṣātı iḫrāc ve idrār eder ve taḳṭīr-i bevle ve cidden mes̱ānenin ḍaᶜfına ve berdine nāfiᶜ olur ve külāda dahi o mis̱lli fiᶜli olur ve cidden berd-i raḥime ve bevāsīre nāfiᶜ olur.

el-Ḥummayātu: [197b] Ḥummayāt-ı ᶜatīḳaya nāfiᶜdir.

es-Sümūmu: ᶜAḳreb ve ḥaşerāt lesᶜalarına nāfiᶜdir.

İkincisi Senderūs: سندروس

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs der ki senderūs bilād-ı ᶜArabda ve bilād-ı Ṣīn'de nābit bir ṣamġdır ki o ṣamġ mürre ḳalīlen ve yesīren müşābihtir ve ṭaᶜmī kerīhtir ve baᶜḍı kerre onunla nās tedaḫḫun eder ve maᶜa'l-mürr ve'l-meyᶜa onunla s̱iyāb tedḫīn olunur. Ve z̠ikr olunan ṣumūġ nār ile ṭabḫ olundukta senderūs olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda ḳuvve-i ḳābıḍa vardır, ḫāṣṣıyyeti ḥabs-i demdir, muṣāriᶜūn yaᶜnī güreş edenler ve pehlevānlar onu istiᶜmāl edip ḳavī ve ḫafīf olurlar ve güreşten onlara bühr ᶜārıḍ olmaz.

ez-Zīnetü: Onda cidden ḳuvve-i mühezzile vardır, küllü yevmin bir dirhemin üç rubuᶜunu su ve sikencebīn ile şürb eden semīni tehzīl eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Senderūs tedḫīn olunsa nevāṣīri tecfīf eder.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Duḫānı nevāzili defᶜ eder ve vecaᶜ-ı esnānı teskīnde menfaᶜati cidden ᶜaẓīmedir ve o menfaᶜatte ona bir şeyᵓ muᶜādil olmaz ve lis̱ātı dahi ıṣlāḥ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḥafaḳāna kehrübā gibi nāfiᶜ olur, nezf-i demi ve rebv-i raṭbı menᶜ eder tecfīfi ḥasebiyle, ona bināen bühr ḥudūs̱undan emn için güreşçiler onu istiᶜmāl ederler.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Maṭḥūl olanlara senderūs saḳy olundukta intifāᶜ ederler.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun ḥabbı ishāl-i müzmine ve duḫānı bevāsīre nāfiᶜ olur.

Üçüncüsü Seraḫs: سرخس

el-Māhiyyetü: Ona keyl-dārū tesmiye olunur.[315] O devā ḳıṭaᶜ-ı uṣūldür ki biraz eczādan mülteᵓime ve mürekkebedir, o uṣūl üzerinde müteberriye ḳuşūr vardır. Bir ṣınfı ẕeker ve ṣınf-ı āḫeri üns̱ādır yaᶜnī erkeği ve dişisi olur ve erkeği aḳvā olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Bilā-leẕᶜ müceffiftir ve onda merāret ve ḳabḍ vardır.

el-Ḳurūḥu: Müdmildir ve üns̱āsı ḳurūḥu müceffiftir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun dört mis̱ḳāli mā-ı ᶜasel ile ve ḫuṣūṣan saḳmūnyā ve ḫarbaḳ-ı esved ile şürb olunsa dīdānı ve ḥabbu'l-ḳarᶜı ḳatl eder. Ve vācib olur ki onu şürb eylemezden muḳaddem s̱ūm tenāvül oluna. Ve keẕālik cenīni dahi ḳatl eder.

315 Türkīde eyrelti derler.

Dördüncüsü Sāẕec: ساذج

el-Māhiyyetü: Onun ḳuvveti sünbül ḳuvvetine ḳarībdir velākin leyyin olur. Sāẕec o evrāḳtır ki su üzere ẓāhir olur, şāhisferem gibi ḳuḍbānı olur ve onun müteferrik zehri vardır, bilād-ı Hind'de miyāh-ı müstenḳaᶜda yaᶜnī mā-ı rākid-i ġayr-i cārī olan arāḍī-i ḥamᵓede vāḳiᶜ göllerde nābit olur ve ᶜades-i mā denmekle maᶜrūf nebāt gibi suyun yüzünde ḳāim olur ve bir aṣla onun taᶜalluḳu olmaz. Ve baᶜḍı kerre bir mekān üzere şedd olunup tecfīf olunur. Ve baᶜḍı nās tevehhüm eyledi ki sāẕec nārdīn-i Hindīnin varaḳıdır ḳuvveti nārdīn ḳuvvetine benzemekle. Ve dühn-i sāẕec dühn-i uḳḥuvāna ve dühn-i zaᶜferāna ḳuvvette müşābihtir ve belki onlardan aḳvādır.

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi ḥadīs̱ olup ve beyāḍa ḍārib ve ġayr-i mütefettit olup rāyiḥası nārdīn rāyiḥası gibi olanlar ve mütekerric ve māliḥ ve müsterḫī olmayanlardır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: S̱iyāba nes̱r olunsa tesevvüsten ḥıfẓ eder.

ez-Zīnetü: Taḥt-ı lisānda imsāk olunsa nükheyi taṭyīb eder, teᵓekkülü menᶜ eder.

el-Evrāmu ve'l-Bus̱ūru: Mā-ı verdde ṭabḫ olunup baᶜde's-saḥḳ evrām-ı ḥārreye ḍımād olunur ve evrām-ı ġayr-i ḥārra devā-i ceyyid olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye ve kebide nārdīnden enfaᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bevli idrārı nārdīnin idrārından eşeddir.

el-Ebdālü: Onun bedeli bir vezni ṭālīsfer veyāḫūd bir vezni sünbül olur.

Beşincisi Sevelān: سولان

el-Māhiyyetü: Rūmī bir devā-i maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i rābiᶜaya varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Cildi iḥrāḳ eder.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Onun ḥabbı mā-ı rummān veyāḫūd mā-ı sılḳ ile seᶜūṭ kılınsa laḳveye nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ecfān-ı ᶜaynın evrāmına ve tehebbücüne ve nefs-i ᶜaynın evrāmına cemīᶜan nāfiᶜ olur.

Altıncısı Serv: سرو

el-Māhiyyetü: Ṣamġında ḥiddet ve ḥarāfet-i yesīre ve merāret-i keṡīre vardır ve ʿufūṣatı merāretinden ekṡerdir ve onun ḥiddet ve ḥarāreti ḳuvvetini ġāiṣa ve ḳabḍa bilā-lezẕʿ īṣāl edecek miḳdārı olur ve sāir müsaḫḫināta ʿadem-i cezẕbde muḫālif olur. Ve serv maʿa-tesḫīnihi cezẕẕāb değildir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir. Ve baʿḍılar ẕāhib oldular ki cidden bāriddir ve onlar ḥükm eylediler ki serv mürekkebü'l-ḳuvādır, onun ḥarāreti ḳuvveti bāṭına idḫāl ve īṣāl edecek miḳdārıdır.

el-Ḫavāṣṣu: Onun varaḳı ve cevzesi ḳābıḍdır ve onda taḥlīl vardır, ruṭūbātı taḥlīl eder ve her fiʿlde cevzi varaḳından aḳvādır ve onda ilzāḳ ve ḳaṭʿ-ı dem vardır ḥattā ʿafeni dahi izāle eder.

ez-Zīnetü: Serv ḫall ve türmüs ile ṭabḫ olunup üzerinde āṡār olan tırnak üzere ṭılā olunsa o āṡārı izāle eder ve varaḳı behaḳı izāle eder.

el-Ḳurūḥu: Varaḳının tāzesi ve cevzi aʿḍā-i ṣulbede olan cirāḥātı idmāl eder eger aḥṣāsı ṭariyye ise. Ve nemle ve cemreye nāfiʿ olur ḫuṣūṣan daḳīḳ-i şaʿīr ile

Ālātu'l-Mefāṣılı: Cevzi ve varaḳı fetḳe ceyyid olur onunla ḍımād olunur ise. Ve maʿa-daḳīḳi'ş-şaʿīr ḥumret misḻliye nāfiʿ olur ve aʿṣābı taḳviye eder ve ḳayleyi ıḍmār eder ḍımād olunur ise ve istirḫāyı taḳviye edip ʿuḍv-ı müsterḫīyi şedd eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Cevzü's-serv maʿa't-tīn saḥḳ-ı nāʿim olunduktan sonra ondan fetīle ittiḫāẕ olunup enfe idḫāl olunsa laḥm-ı zāidi sağaltır ve ḫall ile ṭabīḫi vecaʿ-ı esnānı teskīn eder.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı ve'n-Nefesi: Nefs̱-i dem için servin cevzi saḳy olunur, keẕālik ʿusr-i nefes ve intiṣāb-ı nefes ve suʿāl-i ʿatīḳ için dahi saḳy olunur ve bu menfaʿatler için ṭabīḫi dahi saḳy olunur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Onun varaḳı ṭılā denmekle maʿrūf şarāb ile şürb olunup ʿusr-i bevle ve mes̱āneye fuḍūl seyelānına ve ḳurūḥ-ı emʿāya nāfiʿ olur.

el-Ebdālü: Onun bedeli nıṣf vezni ḳışr-ı rummān ve bir vezni anzerūt-i aḥmerdir.

Yedincisi Seḳūrẕiyūn: سقورذيون

el-Māhiyyetü: S̱ūm-ı berrīdir ve bostānīden kes̱īren aṣġardır, onun varaḳı ve sāḳı vardır ve üzerine bir zehr-i ebyaḍ teṭāvül eder, onun ẕikrini s̱ā faṣlında ve s̱ūm resminde biz istiḳṣā eyleriz.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir belki bir ḳavm katında derece-i rābiᶜada ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīf ve müfettiḥ ve cellādır.

el-Ḳurūḥu: ᶜAẓīme ve ḫabīs̱e olan cirāḥātı idmāl eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Fesḫ-i ᶜaḍale nāfiᶜdir.

Sekizincisi Sükk: سك

el-Māhiyyetü: Fi'l-aṣl sükk Ṣīnīdir, emlecden ittiḫāẕ olunur lākin onda ᶜusret olmakla şimdiki zamānda ᶜafṣtan ve belaḥtan rāmik ittiḫāẕı gibi ittiḫāẕ ederler.

eṭ-Ṭabᶜu: Sükk-i sāẕec derece-i ūlāda ḥārr ve s̱āniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Aḥşāyı ḳābıḍ ve muḳavvīdir ve muṭayyebi cidden müfettiḥ ve muḥallildir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: ᶜAṣab evcāᶜına cidden ceyyiddir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Baᶜḍılar zuᶜm eylediler ki sükk-i ṭayyib bāhı ziyāde eder ve nezften nefᶜi olur.

Dokuzuncusu Sereṭān-ı Nehrī: سرطان نهري

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-Ḫavāṣṣu: Haḍmı ᶜasīr, ġıdāiyyeti kes̱īrdir, māş ile ṭabḫ onu ıṣlāḥ eder ve ezicceyi ve şevki iḫrāc eder. Ve baḥrīsi elṭaf olur.

ez-Zīnetü: Onun remādı ayakların berdden ᶜārıḍa olan şiḳāḳına nāfiᶜdir. Ve sereṭān-ı nehrīnin muḥraḳı behaḳ ve kelef edviyelerine dāḫil olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Sereṭān-ı nehrī evrām-ı cāsiyeyi yaᶜnī ṣulb veremleri taḥlīl eder üzerine vaḍᶜ olunur ise.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Onun laḥmı sille nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan eşek sütü ile tenāvül oluna. Ve onun meraḳası dahi laḥmı gibidir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun remādı şiḳāḳ-ı maḳᶜadeye ceyyiddir.

es-Sümūmu: ʿAḳārib ve rüteylā lesʿalarına ḍımāden ve eklen nāfiʿ olur. Ve remādı ʿasel ile kelb-i kelib ʿaḍḍasına şürben nāfiʿ olur. Ve baʿḍı kerre onunla cenṭıyānādan kelb-i kelib için devā-i maʿrūf ittiḫāẕ olunur ve onunla muʿālecenin keyfiyyeti bābu's-sümūmda [198a] taʿrīf olunur. Ve zuʿm olundu ki sereṭān-ı nehrī bādrūc ile ʿaḳrebe taḳrīb olunsa ʿaḳreb ʿale'l-mekān helāk olur.

Onuncusu Sereṭān-ı Baḥrī: سرطان بحري

el-Māhiyyetü: Sereṭān-ı baḥrī her ne ḳadar muṭlaḳ ẕikr olunur ise ondan baḥrde olan her sereṭān murād olunmaz belki menfaʿat onlardan ḫāṣṣaten bir cinste olmakla onu irāde ederler ve o cins sereṭānın cemīʿan cismi ve aʿḍāsı ḥaceri olur.

el-Ḫavāṣṣu: Onun muḥraḳı sāir muḥraḳāttan elṭaftır.

ez-Zīnetü: Onun muḥraḳı esnāna cilā olur ve kelefi ve nemeşi izāle eder.

el-Ḳurūḥu: Muḥraḳı ḳurūḥu tecfīf eder ve cerebe nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Demʿi menʿ eder. *Ve baʿḍı nüsḫada "demi menʿ eder vāḳiʿ olmuştur.* Ve onunla ẓufre ḥakk olunur ve ondan şiyāf ittiḫāẕ olunup cefnde ḥādiṡ cereb onunla ḥakk olunur.

On Birincisi Sidr: سدر

el-Māhiyyetü: Nebḳ bābında onun aḥvālini biz beyān eyledik.

On İkincisi Sirāc-ı Ḳuṭrub: سراج قطرب

el-Māhiyyetü: Zūfāya ḳarīb bir nevʿ nebttir.

el-İḫtiyāru: Ondan müstaʿmel olan bezridir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir ve onun ḥarāret ve yübūseti olduğu derecenin āḫirlerindedir.

el-Ḫavāṣṣu: Müfettiḥtir ve aġleb-i ḥālde ḳābıḍdır ve keyfe mā-kāne nezfi ḳaṭʿ eder.

el-Ḳurūḥu: Cidden müdemmildir.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Nefs̱i menʿ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onunla iḥtiḳān olunsa ḳurūḥ-ı emᶜāya nāfiᶜ olur. Ve bir ḳavm zuᶜm eyledi ki onun berrīsinden iki dirhem miḳdārı aḫẕ olunsa baṭnı ishāl eder.

es-Sümūmu: Onun bezri şarāb ile şürb olunsa ᶜaḳrebin lesᶜ ve nehşine nāfiᶜ olur. Ve bir ḳavm zuᶜm eyledi ki berrīnin bezri ᶜaḳreb üzere vaḍᶜ olunsa taḫdīr edip fiᶜlini ibṭāl eder ve fi'l-ḥāl ᶜaḳrebi meyyiye gibi kılar.

On Üçüncüsü Saṭūriyūn: سطوريون

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki baᶜḍı nās ona ṭirīḳālī tesmiye ederler, maᶜnāsı ẕū-s̱elās̱e evrāḳ demektir, eks̱er-i nebtinde üç varaḳ olur. Ve o nebt arḍ cānibine meyl eder ve meyl-i meẕkūrunda evrāḳı ḥummāḍ evrāḳına veyāḫūd zehr-i sūsene müşābih olur. Ve bu nebtin varaḳı ḥummāḍ varaḳından aṣġar olur ve ḥumreti eşedd ve ḥumret-i deme māil olur ve sāḳı daḳīḳ olup ṭūlü bir ẕirāᶜ miḳdārı olur ve zehri sūsen-i ebyaḍ zehrine müşābih olur ve onun bülbūs baṣalına müşābih aṣlı olur, o [aṣlın] miḳdārı tuffāḥ miḳdārı olup ẓāhiri aḥmer ve bāṭını yumurta beyāḍı gibi ebyaḍ olup ṭaᶜmı ḥulv olur. Ve mevṣūf-ı meẕkūr saṭūriyūn nebātına müşābih bir nevᶜ nebāt dahi vardır ki ona dahi saṭūriyūn derler, ona müşābeheti ḥasebiyle ismi ile tesmiye ederler, bezr-i kettāna müşābih onun bezri olur ve aṣlın ḳışrı raḳīḳ ve aḥmer ve dāḫili ebyaḍ ve ṭayyibü'ṭ-ṭaᶜm ve ḥārr olur, cebelī ve ṣāḥibe-i şems olan mevāḍiᶜde nābit olur.

el-Ḫavāṣṣu: Denildi ki o nebātın aṣlı yed ile imsāk olunsa fi'l-ḥāl onu cimāᶜa taḥrīk eder ve şarāb ile şürb olunsa cimāᶜa tehyīc eder saḳanḳūr mis̱lli.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Şarāb-ı ḳābıḍ-ı esved ile şürb olunsa başı ve boynu enseye meyl ettiren ve çeviren fālic ᶜilletine nāfiᶜ olur.

On Dördüncüsü Sūrincān: سورنجان

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ nebtin aṣlıdır ki onun beyāḍ ve sarı çiçeği olur, süfūḥ-ı cibālde ve revābīlerde[316] yaᶜnī dağ eteklerinde ve rebve ve mürtefiᶜ maḥallerde fiḳāḥını ve çiçeğini iḫrāc eder ve onun varaḳı arḍ üzere lāṭī ve yapışık olur.

316 Nüsaḫta وفي الروابي vāḳiᶜdir, ẓāhir olan وفي الرباوي olmaktır.

el-İḫtiyāru: O aṣlın ecvedi dāḫili ve bāṭını ebyaḍ olup ṣulb-ı mükesser olanlardır ve aḥmer ve esved redī olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyeye varınca ḳadar ḥārr ve yābistir ve onda ruṭūbet-i faḍliyye vardır. Ve baᶜḍılar zuᶜm ederler ki sūrincān-ı ebyaḍda ḥarāret-i laṭīfe vardır, mā-ᶜadālarında ḥarāret-i ḳaviyye vardır ve eger ḥarāret olmasa müshil olmaz idi.Ve āḫerleri zuᶜm ederler ki eger ḥārr olsa ḳurūḥu lez̠ᶜ eder idi ve sūrincānda lez̠ᶜ ise elbette yoktur. Ve ḳavm-i āḫer zuᶜm ederler ki sūrincān cidden ḥārrdır.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda ḳuvve-i müshile vardır her ne ḳadar onda ḳuvve-i ḳābıḍa var ise yaᶜnī mürekkebü'l-ḳuvādır.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Sūrincān-ı ebyaḍ cirāḥāt-ı ᶜatīḳaya ceyyiddir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Niḳrise nāfiᶜ ve vecaᶜı onunla ḍımād olunsa o vaḳtte teskīn eder ve ḍımādı istiks̱ār olunsa veremi taṣlīb ve taḥcīr eder ve cemīᶜ-i evcāᶜ-ı mefāṣıla nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan nevāzil vaḳtinde istiᶜmāl olunur ise.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdete yedī ve müḍᶜīftir. Ve sūrincānın aḥmeri ve esvedi edviye-i ishāl ile istiᶜmāl olunsa o edviyeyi miᶜdede ḥabs ederler ve aᶜḍāya āfet-i ᶜaẓīme isticlāb ederler.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onda ḳuvve-i müshile vardır ve bāhı ziyāde eder ḫuṣūṣan zencebīl ve fūz̠enec ve kemmūn ile istiᶜmāl oluna.

es-Sümūmu: Sūrincān-ı aḥmer ü esved semmdir.

el-Ebdālü: Evcāᶜ-ı mefāṣılda sūrincānın bedeli bir mis̱li varaḳ-ı ḥınnā ve nıṣf vezni muḳl-ı azraḳ olur ḳavmin zuᶜmu üzere.

On Beşincisi Selḫü'l-Ḥayye: سلخ الحيه

el-Māhiyyetü: Ona müteᶜalliḳ kelām ḥayye bābında mürūr eyledi.

On Altıncısı Siyādāverān: سياداوران

el-Māhiyyetü: Bu devā benim maᶜlūmum olmadı.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede bārid ve s̱ālis̱ede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Cidden demi ḥabs eder.

ez-Zīnetü: İntişār-ı şaᶜrı bi'l-ḫāṣṣa menᶜ eder.

el-Ebdālü: Onun bedeli bir mis̱li fīl-zehrec ve ḳaṣabın üç ᶜaded aṣlı olur.

On Yedincisi Sūsen: سوسن

el-Māhiyyetü: *Ṭabᶜ ile olan nüsḫanın tercümesi budur ki* Dīsḳūrīdūs der ki sūsen bir nevᶜ nebāttır ki onun varaḳı keşfīre[317] benzer lākin ondan aᶜẓam ve aᶜraḍ ve elzec olur ve onun sāḳı olup varaḳı sāḳı üzere münḥanī olur ve zehrātının baᶜḍısı baᶜḍı üzere vāḳiᶜ olur ve zehrātı elvān-ı muḫtelife üzere ebyaḍı ve aṣferi ve firfīrisi ve levn-i semā üzere levnlisi olur ve iḫtilāf-ı elvānı ḥasebiyle īrese yaᶜnī eleğimsağmaya müşābih olmakla ona īresā tesmiye olunur. *"Īres" ḳavs-i ḳūzaḥ demektir.* Onun ẕāt-ı ᶜaḳd ve ṣulb kökü olur ve ṭayyibü'r-rāyiḥadır. Ve lāyıḳ olur ki o aṣl ḳalᶜ olundukta gölgede kurutula ve ḫayṭ-ı kettāna dizilip bir maḫzende ḥıfẓ oluna. Ve ṣınf-ı āḫeri ebyaḍ-ı mürr olur ve onun ḳuvveti ṣınf-ı evvel-i meẕkūrun ḳuvvetinden dūn olur. Kaçan īres yaᶜnī ṣınf-ı evvel ᶜatīḳ olsa tesevvüs ve tes̱aḳḳub edip delinir lākin tesevvüs eyledikte rāyiḥası ziyāde olup aṭyeb olur ve o sūs o īresin kendiden ḥādis̱ olur. Ve bi'l-cümle menāfiᶜi emrāḍda kes̱īr olur. Ve īresānın arḍiyyeti laṭīfedir ve merāret iktisāb eylemiştir ve onda muᶜtediletü'l-mizāc māiyyet vardır.

eṭ-Ṭabᶜu: Sūsen-i āzād demekle maᶜrūf ebyaḍ-ı bostānī derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir. Ve īresā-i berrīnin tesḫīni eşeddir.

el-Ḫavāṣṣu: Aṣlı cellā-i müceffiftir, iᶜtidāl üzere tecfīf eder ve aṣlı eclā ve dühnünün taḥlīli ve telyīni eşedd olur gerek muṭayyeb ve gerek ġayr-i muṭayyeb olsun. Ve īresā bu efᶜālin cümlesinde aṣnāf-ı sāireden aḳvādır ve maᶜa-ẕālik yaᶜnī taḥlīli ve telyīni ile ḳabḍı dahi vardır ve evcāᶜ ve ᶜufūnāta şifādır.

ez-Zīnetü: Kelefe ve nemeşe nāfiᶜdir ḫuṣūṣan aṣlının nefᶜi eks̱erdir ve onunla vech ġasl olunsa vechi tenḳıye eder ve muṣayḳal ve mücellā edip teşennücünü ve buruşuklarını açıp tesviye eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Onun varaḳı ve büzūru nāᶜimen daḳḳ olunsa ve ondan şarāb ile ᶜale'l-ḥumre ḍımād kılınsa cidden nāfiᶜ olur ve keẕālik evrām-ı balġamiyye-i ficciyyeye [ḍımād] kılınsa ona dahi nāfiᶜ olur. Ve cereb-i müteḳarriḥaya ve ḫuşkrīşāta ve saᶜfeye keẕālik nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan edviye-i uḫrāya ḫalṭ olunsa.

---

317 "Keşfīr" yaban sūseninden bir nevᶜ sūsendir.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳurūḥu laḥm-ı ceyyid ile doldurur. Ve aṣlı ḥarḳ-ı nāra fi'l-ḥāl nāfiᶜ olur, zīrā müceffiftir, maᶜa-cellāᵓ muᶜtedil tecfīfi vardır, keẕālik varaḳı maṭbūḫan aṣlı gibidir ve idmāli olur. Aḥsen olan budur ki onun istiᶜmāli dühn-i verd ile o īresānın ve ġayr-i ṣınfının ᶜuṣāresi inā-i nuḥāsta ᶜasel ve ḫall ile ṭabḫ olunur ve o maṭbūḫ ḳurūḥ-ı müzmineye ve cirāḥāte nāfiᶜ olur. Sūsen-i bostānī mā-ı ḥārrın ḥarḳına efḍal edviye olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: İnḳıṭāᶜ-ı ᶜaṣaba ve ᶜaṣabında teşennüc olanlara nāfiᶜ olur ve keẕālik ᶜırḳu'n-nesāya dahi nāfiᶜ [198b] olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Vecaᶜ-ı esnān için aṣlının ṭabīḫinden ḫuṣūṣan berrīsinin aṣlı ṭabīḫinden maḍmaḍa olunur ve nevmi celb eder. Ve dühnü ḳurūḥ-ı reᵓse ve nuḫālesine nāfiᶜ olur. Ve üẕüne dühnü taḳṭīr olunsa deviyy-i üẕünü teskīn eder; ḫall ve dühn-i verd ile ḍımād olunsa ṣudāᶜa nāfiᶜ olur. Ve kaçan onunla enf telṭīḫ olunsa ẓāhir-i enf üzere ẓāhir ᶜārıḍ olan ruṭūbet-i lebeniyyeyi izāle eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun aṣlı ve ḫuṣūṣan īresā nefes-i intiṣāba nāfiᶜ olur ve suᶜāle ṣāliḥ olur ve nefs̱i ᶜusretli olan mevādd-ı ṣadriyyeyi telṭīf eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Dühnü müfettiḥ ve muḥallil ve ṣalābet-i raḥimi şürben ve temrīḫan müleyyindir. Ve keẕālik onun aṣlı dühn-i verd ile ṭabḫ olunsa o fiᶜli işler ve emrāḍ-ı raḥime menfaᶜatte onun naẓīri yoktur. Ve keẕālik dühn-i īresā dahi onun gibidir. Ve aṣlı yalnız ḫall ile ṭabḫ olunsa veyāḫūd bezr-i benc ve daḳīḳ-ı ḥınṭa ve dühn-i verd ile ṭabḫ olunsa ünṯeyāna yaᶜnī ḥuṣyelere ᶜārıḍ olan evrāmı teskīn eder. Ve onun dühnünden bir buçuk vuḳıyye şürb olunsa ishāl eder ve ṣafrāvī īlāvusu olanlara ṣāliḥ olur. Ve dühn-i īresā bevāsīrin ağızlarını açar ve sūsenin aṣlı dahi onun gibidir, keyfe-kān onda menfaᶜat-i meẕkūre vardır. Ve şarāb ile şürb olunsa ṭams̱ı idrār eder ve ḫall ile şürb olunsa cimāᶜ ile teleẕẕüẕ edenlere nāfiᶜ olur. Ve evcāᶜ-ı raḥimi olanlara onu sılḳ edip māı ve sülāḳası ile raḥim üzere kimād onlara nāfiᶜ olur ṣalābet-i raḥimlerini teftīḥ eylediği için.

el-Ḥummayātu: Berd ve nāfiḍe nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Hevāmm ḫuṣūṣan ᶜaḳreb lesᶜlerinden kendi ve ᶜuṣāresi ve bezri şürben bi'l-cümle lüsūᶜa nāfiᶜ olur. Ve benc ve küzbere ve fuṭr tenāvül edenlere dühn-i sūsen tiryāḳ olur.

On Sekizincisi Saᶜter: سعتر

el-Māhiyyetü: Ḥāşā ḳuvvetinde ve şarābı ḥāşā şarābı gibidir.

el-İḫtiyāru: Berrī saᶜter aḳvādır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Bi-luṭfin muḥallil ve müfeşşīdir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Veriklerin evcāᶜına nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Saᶜteri maḍġ diş ağrısını teskīn eder. Ve ḳuvve-i muḥrıḳası ile lis̱e-i müterehhileye nāfiᶜ ve şifā olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun dühnü ṣadra ve riyeye nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Kebid ve miᶜdeye nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Dīdānı ve ḥabbu'l-ḳarᶜı idrār ve iḫrāc eder.

On Dokuzuncusu Sīsāliyūs: سيساليوس

el-Māhiyyetü: Encudān-ı Rūmīdir ve encudāna şebīhtir velākin encudāndan ḳalīlen aṭvel olur ve beyāḍlığı dahi ondan eşeddir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ve ᶜinde'l-baᶜḍ derece-i s̱āniyede ḥārr-ı yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Muḥallil ve mülaṭṭıf ve müfeşşīdir ve keẕālik aṣl ve bezri evcāᶜ-ı bāṭıneyi müsekkin ve balġam-ı cāmidi müẕībdir. Ve ondan mevāşīye saḳy olunmakla nitācı yaᶜnī dölü eks̱er olur. Ve seferlerde şarāb içinde ve ḫuṣūṣan maᶜa'l-fülfül şürb olunsa berdi ve berdin ḍararını menᶜ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Vecaᶜ-ı ẓahra nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Ṣarᶜa cidden nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Rebve ve ᶜusr-i nefese ve ᶜusr-i intiṣāba ve suᶜāl-i müzmine o nebt ve ḫāṣṣaten bezri ve aṣlı maᶜan nāfiᶜdir. Ve aṣlı ᶜasel ile maᶜcūn kılınıp laᶜḳ olunsa ṣadrı ruṭūbāt-ı leziceden tenḳıye eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Nefḫi taḥlīl eder ve vecaᶜ-ı aḥşāyı teskīn eder. Ve aṣlı haḍm eder ḫuṣūṣan ṭaᶜāmı haḍmı eks̱erdir ve miᶜdeye ceyyiddir cidden.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Maġṣ-ı rīḥīyi taḥlīl eder, cemīᶜan ḥayvānātın vilādetini teshīl eder ve ᶜusr-i bevli izāle eder, evcāᶜ-ı raḥimi ve iḫtināḳ-ı raḥimi ḥall eder ve evcāᶜ-ı aḥşāya dahi nāfiᶜ olur. O nebāt ṭarī ve tāze iken sāḳının maᶜa'l-bezr ᶜuṣāresi aḫẕ olunup onun üç ūs̱ūlūsātı meybuḫtec ile on gün

miḳdārı şürb olunsa vecaᶜ-ı külāya berāʾet gelir ve külāya nāfiᶜdir. Ve taḳṭīr-i bevlden için dahi şürb olunur ve ṭamsı idrār eder ve evcāᶜ-ı bāṭına nāfiᶜdir.

el-Ḥummayātu: Ḥummayāt-ı balġamiyyeye nāfiᶜdir.

Yirmincisi Sūnīz: سونيز

Nüsḫa-i vāḥidede.[318]

el-Māhiyyetü: دواء لست اعرفه vāḳiᶜ olmuştur.

eṭ-Ṭabᶜu: Aṣlı muᶜtedildir. Ve eger o aṣlın bir nesneye meyli olur ise onun meyli ḥarārete ve ruṭūbete olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: ᶜUṣāresi dāḫıs üzere kılınır ve aṣlı dahi onun gibidir.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: ᶜUṣāresi ḳayrūṭī ile ḥarḳ-ı nār üzere ve cirāḥāt üzere kılınır.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Aṣlı ẓufreye nāfiᶜ olur ve ᶜuṣāresi aḳvādır.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ḳaṣabe-i riyeyi ve ḥalḳı telyīn ve ṣavtı tesviye eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ruṭūbeti ḥasebiyle ᶜaṭaşı teskīn eder ve iltihāb-ı miᶜdeye nefᶜi olur ve ḥurḳatu'l-bevl ve ḳurūḥ-ı külāya ve mes̱āneye ve onların cereblerine maᶜan nāfiᶜ olur.

el-Ḥummayātu: Ḥummayāt-ı ᶜatīḳaya nāfiᶜ olur.

Yirmi Birincisi Sirinc: سرنج

el-Māhiyyetü: Onun[319] ḳuvveti sāẕenece ḳarībdir belki sāẕenecin ḳuvvetinden dahi aḳvādır.

eṭ-Ṭabᶜu: Bārid ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Ḳābıḍdır, onda isfīdācdan berd keyfiyyeti vardır lākin kes̱īren elṭaftır, nezfi menᶜ eder.

Yirmi İkincisi Saḳmūnyā: سقمونيا

el-Māhiyyetü: Leblāb gibi bir nevᶜ şecerenin ᶜuṣāresidir ve ḳuvveti otuz seneye ḳadar bāliġ olur.

---

318 Sīn-i mühmele iledir, ġaflet olunmaya.

319 "Esrünc" sülügendir.

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi cülāl yaʿnī ʿaẓīm ve azraḳ olup beyāḍa māil olanlarıdır, ke-ennehu ṣadef parçası gibi olur ve müteferrik ve inḥilāli serīʿ olur ve azraḳı suda ḥall olsa suyu leben gibi eder. Ve onu istiʿmālde ecved olan onu tuffāḥa içinde şeyy edip enīsūn ve dūḳū ile ḫalṭ ve dühn-i levz ile lett eylemektir. *Ve baʿḍı nüsḫada "Mā-ı kerefs ile ḫalṭ olunup ġāilesi iẕhāb ve izāle olunur" diye vāḳiʿ olmuştur.*

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir ve onun ḥarāreti yübsünden eks̱erdir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda cilā ve taḥlīl vardır. Ve miʿdenin ve kebidin ʿadūsudur.

ez-Zīnetü: Behaḳı ve baraṣı ve kelefi tenḳıye eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: ʿAsel ile zeyt ile ṭabḫ olunup onunla cirāḥāta ḍımād olunsa taḥlīl eder ve cereb-i müteḳarriḥe ḫall ile vaḍʿ olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ḫall ve sevīḳ ile evcāʿ-ı mefāṣıla ve verik üzere ḍımād olunur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Onun aṣlı ve keẕālik aṣlının ʿuṣāresi ḫall ile ve dühn-i verd ile ṣudāʿ-ı müzmin üzere vaḍʿ olunur. Ve saḳmūnyānın kendi dahi ḫall ile ve dühn-i verd ile ḫalṭ olunup ṣudāʿ-ı müzmini olan baş üzere vaḍʿ olunsa ona şifā ḥāṣıl olur.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Ḳalbe īẕā eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Miʿdeye ve kebide cidden muḍırr olur. Ve onun şerri teşviye ile ve bezr-i kerefs veyāḫūd enīsūn ile kesr olunur. Ve saḳmūnyā mükerrib ve muġas̱s̱ī ve muʿaṭṭıştır, şehvet-i ṭaʿāmı dahi iẕhāb ve izāle eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Bi-ḳuvvetin ṣafrāyı ishāl eder. Ve büldān ḥasebiyle onun ḳuvveti muḫtelif olur ḥattā ben kütüb-i eṭıbbāda saḳmūnyā şerbetinin bir nüsḫasını gördüm ki o nüsḫada saḳmūnyādan vezn-i kes̱īr yazılmıştı, lākin ṭabībe lāyıḳ budur ki marīḍin ḳuvvetine ve aʿḍā-i reʾīsenin ḳuvvetine ve belde-i ḥāḍıranın havāsına mürāʿāt eyleye. Ve saḳṭa için saḳmūnyā iḥtimāl olunur. Ve şeceresinin aṣlı bir dıraḫmī miḳdārı şürb olunsa mirreyi ve balġamı ishāl eder. Ve baʿḍılar ẕikr eylediler ki saḳmūnyādan miḳdār-ı kes̱īr ü müfriṭ yaʿnī nıṣf dirhem şürb olunsa evvelā imsāk eder sonra kerb ve ġas̱y iḥdās̱ eder ve ʿaraḳ-ı bārid ile taʿrīḳ eder ve baʿdehu ifrāṭ üzere ishāl eder ve o miḳdār ḳātil olur. Ve baʿḍılar dahi dediler ki saḳmūnyā-i ʿatīḳten

miḳdār-ı ḳalīl tenāvül olunsa idrār eder ve ishāl eylemez, ona bināen ṣabır ile saḳmūnyādan miḳdār-ı ḳalīl saḳy olunur ve keẕālik türmüs-i melīḥ[320] ve büzūr-i ᶜaṭıre ile miḳdār-ı ḳalīl istiᶜmāl olunur. Ve ṣūfe ile iḥtimāl olunsa cenīni ḳatl eder.

es-Sümūmu: Lesᶜa-i ᶜaḳrebe şürben ve ṭılāen nāfiᶜ olur.

Yirmi Üçüncüsü Sekbīnec: سكبينج

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ şecerenin ṣamġıdır ki onda ṣamġından mā-ᶜadā bir cüzʾünde menfaᶜat yoktur. Ve denildi ki kasnı envāᶜından bir nevᶜ vardır ki istiḥāle edip [199a] sekbīnec olur.

el-İḫtiyāru: Onun nevᶜlerinin ecvedi o ekṡef ve aṣaffı olan nevᶜ olur ki onun dāḫili ḥumrete ve ẓāhiri beyāḍa māil olur ve serīᶜan mā ile ḥall olur, ḳınne ile maġşūş olan gibi değildir her ne ḳadar ḳınneye müşābeheti olur ise. Ve Iṣfahānī sekbīnec sāirlerden ḫayrlı olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ṡāliṡede ḥārr ve derece-i ṡāniyede yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Muḥallil ve mülaṭṭıf ve müfeşşī ve müsaḫḫin ve cālīdir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Fālice ve ᶜaḍal ve evtārın hetkine nāfiᶜdir ve veriklerde olan māddeyi ḥuḳneten ve şürben ishāl eder ve keẕālik mefāṣılın evcāᶜ-ı bāridesine nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ṣudāᶜ-ı bāridi ve rīḥī olan ṣudāᶜı taḥlīl eder ve ṣarᶜa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ẓulmet-i ᶜayna kuḥlen nāfiᶜdir; ġılaẓ-ı ecfāna ve ᶜaynda olan āṡāra nāfiᶜdir ve ᶜayna nüzūl eden māın efḍal-i edviyesi onunla iktiḥāl olur. Ve ḫall ile saḥḳ olunup şaᶜīre üzere vaḍᶜ olunsa onu izāle eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Vecaᶜ-ı ṣadr ve vecaᶜ-ı cenb ve suᶜāl-i müzmin cemīᶜan onlara nāfiᶜdir. Seẕāb-ı maᶜṣūrun suyu ile bir dirhemin üç rubuᶜu saḳy olunur ve ṣadrı tenḳıye ve aḫlāṭ-ı niyyeyi iḫrāc eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: İstisḳāya nāfiᶜdir ve mā-ı aṣferi iḫrāc eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḥuḳneten ve şürben ḳūlınca ve maġṣa nāfiᶜdir ve ḥaṣātı külye ve meṡāneden iḫrāc eder, bāhı ziyāde eder ve raḥim vecaᶜlarına nāfiᶜ

320 Tuzlu türmüs.

olur. Ve edrūmālī ile şürb olunsa ṭamṣ̱ı idrār eder ve cenīni ḳatl eder. Ve rıfḳ ile baṭnı telyīn edip mā-ı aṣferi ve ḫılṭ-ı lezici iḫrāc eder.

el-Ḥummayātu: Ḥummayāt-ı dāireye nāfiᶜdir.

es-Sümūmu: Şarāb ile lesᶜ-i hevāmm ve sāir sümūm-ı ḳattāle için saḳy olunur ve bunun fiᶜli kasnının fiᶜlinden aḳvā olur. Ve sümūmun cümlesine onun leṭūḫātı nāfiᶜ olur.

Yirmi Dördüncüsü Suḳūlūḳandriyūn: سقولوقندريون

el-Māhiyyetü: Denildi ki o nebāt ṣaḫrīdir, feyᵓde yaᶜnī gölge keṣ̱īr olan mekānda nābit olur. Ve bir ḳavm dedi ki o nebāt isḳīlden bir nevᶜdir ve ġayri nesne olduğuna dahi ẓāhib oldular.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīf ve muḥallildir, onda ḥarāret yoktur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ṭıḥāle menfaᶜat-ı ᶜacībesi vardır, onun varaḳı ile ṭabḫ olunan ḫallden mütteḫaẓ sikencebīn kırk gün miḳdārı saḳy olunsa ṭıḥāli izāle eder ve füvāḳa ve yereḳāna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Külyede ve mes̱ānede tekevvün eden ḥaṣātı teftīt eder. Ve denildi ki bu nebāt taᶜlīḳ olunsa ḥabeli menᶜ eder.

Yirmi Beşincisi Suᶜālā: سعالى

el-Māhiyyetü: Cevher-i ḥārr ve cevher-i māīden mürekkeb bir nevᶜ ḥaşīşedir.[321]

eṭ-Ṭabᶜu: İᶜtidāl üzere ḥārr ve ḥırrīftir.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Onun varaḳı dübeylātı tefcīr eder ve dübeylātı evvel-i ḥālinde taḥlīl eder ve ṭarīsi nuḍca ᶜāṣī olan evrāmı inḍāc eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ṭarīsi cereb-i müteḳarriḥi ḳalᶜ eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Baṣar için ittiḫāẕ olunan edviyeye dāḫil olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Denildi ki suᶜālā suᶜālin ve nefes-i intiṣābın efḍal devāsı olur ḥattā onunla tebaḫḫur dahi efḍal olur.

321 "Suᶜālā" ḥaşīşetü's-suᶜāldir ki fenceyūn ve fenceryūn dahi derler.

Yirmi Altıncısı Sīsārūn: سيسارون

el-Māhiyyetü: Şūnīzin ḫaşebidir, onda merāret ve ḳabḍ vardır.
eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.
el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda taḥlīl ve ḳabḍ-ı yesīr vardır.
Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Aṣlının ṭabīḫi miᶜdeye nāfiᶜ olur.
Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Aṣlının ṭabīḫi idrār eder.

Yirmi Yedincisi Sīrā: سيرا

el-Māhiyyetü: Ḳurretü'l-ᶜayndır, miyāh-ı ḳāimede olur ve onda ᶜıṭriyyet vardır, ḳurretü'l-ᶜayn ẕikr olunduğu bābda onda olan kelām istīfā olunur.
Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun gerek maṭbūḫu ve gerek ġayr-i maṭbūḫu ḥaṣātı idrār edip nāfiᶜ olur ve keẕālik ẕūsenṭāriyāya dahi [nefᶜi] olur.

Yirmi Sekizincisi Seḳūṭūn: سوقوطون

el-Māhiyyetü: Denildi ki ḥayyu'l-ᶜālem denmekle maᶜrūf devādır. Ve baᶜḍılar dediler ki luffāḥtan bir nevᶜdir ve ġayri devā olduğuna dahi ẕāhib oldular. Seḳūṭūn iki nevᶜdir, biri ṣaḫrī ve āḫeri ġayr-i ṣaḫrīdir.
eṭ-Ṭabᶜu: Ona ġālib olan keyfiyyet berd ve yübs olur ve onda ruṭūbet, ḥārre-i muᶜtedile olur ve laṭīf olmakla taḳṭīᶜi olur ve lüzūcet-i ᶜunṣuliyyesi olmakla onunla muḥakkik olur ve bir maᶜnā dahi vardır ki onunla ḳabḍ eder ve onda rāyiḥa yoktur, keẕālik onda ḥalāvetten bir şeyᵓ yoktur; luᶜābı ceẕb eder ve ḳıdr içinde eczā-i laḥmı cemᶜ edip şeyᵓ-i vāḥid kılar.
Ālātu'l-Mefāṣılı: Evsāṭı ve eṭrāfı münfesiḫa olan ᶜaḍale onun ṭabīḫi nāfiᶜdir ve ṭarī olan fesḫleri cidden ilḥām eder.
Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḫuşūnet-i ḥalḳ için saḳy olunur ve nefs̱-i demi menᶜ eder ve mā-ı ᶜasel ile şürb olunsa riyeyi tenḳıye eder.
el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ-ı emᶜāya nāfiᶜ olur ve saḥca ve fetḳ-i māīye ve evcāᶜ-ı külyeye dahi nāfiᶜ olur ve nezf-i ḥayḍı ḥabs eder.

Yirmi Dokuzuncusu Summāḳ: سماق

el-Māhiyyetü: Summāḳın bir ṣınfı Ḫorasānī ve ṣınf-ı āḫeri Şāmīdir; Ḫorasānīden Şāmī aṣġar ve levni aḥmer-i ᶜadesīdir. Ve aḳāḳıyā ve verdin

ṣāliḥ olduğu nesnelere bu dahi ṣāliḥ olur. Ve kaçan summāḳ su ile ṭabḫ olunup ʿasel ḳıvāmında kılınsa ḥuḍaḍın ṣāliḥ olduğu nesnelere ṣāliḥ olur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱āniyede bārid ve derece-i s̱ālis̱ede yābistir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḳabḍı ve taḳviyesi ve tesdīdi vardır velākin ḫall summāḳtan elṭaf ve aġvaṣtır ve summāḳ nezfi menʿ eder ḥattā bir ḳavm ẕāhib oldu ki nezfi olan kimseye summāḳ taʿlīḳ olunsa nezfe māniʿ olur. Ve summāḳ ṣafrānın aḥşāya taḥallübüne māniʿ olur.

ez-Zīnetü: Summāḳ-ı debbāġīnin ṭabīḫi şaʿrı tesvīd eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Onunla mevḍiʿ-i ḍarba ḍımād olunup veremi ve ḥuḍreti menʿ eder ve dāḫısa nāfiʿ olur ve tezeyyüd-i evrāmı menʿ eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eyi siʿāyeden menʿ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ves̱yi olan ʿuḍva tenṭīl olunup teverrümden mafṣalı menʿ eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Ḳayḥ-ı üẕünü menʿ eder. Summāḳın ṣamġı esnānın ekkāline vaḍʿ olunsa vecaʿını teskīn eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Miʿdeyi dibāġat edip taḳviye eder ve ʿaṭaşı teskīn ve ḥumūḍatı ḥasebiyle müşehhī ve ṣafrādan ḥādis̱ olan ġas̱eyānı müsekkin olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Summāḳ ʿāḳıldır, ṭams̱ı ve nezfi ḥabs eder ve saḥcı menʿ eder. Ve ẕūsenṭāriyā ve seyelān-ı raḥim ve bevāsīr için iḥtiḳān olunur. Ve ishāl-i müzmini ve ḳurḥa-i emʿāsı ve ẕerebi olanların ṭaʿāmında kılınsa onlara muvāfıḳ olur.

Otuzuncusu Sılḳ: سلق

el-Māhiyyetü: O nebt iki ṣınftır, biri şiddet-i ḫuḍreti ḥasebiyle esved olur ve āḫeri maʿrūf olan sılḳtır.

eṭ-Ṭabʿu: Baʿḍılar katında derece-i ūlāda ḥārr-ı yābistir ve ḥaḳīḳatte mürekkebü'l-ḳuvādır ve baʿḍılar katında bāriddir. Ve bilā-şekk onun aṣlında ruṭūbet vardır

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Sılḳta būraḳıyyet-i mülaṭṭıfe vardır ve onda teftīḥ ve tesdīd vardır ve teftīḥi sūsun teftīḥinden eşeddir ve telyīni dahi vardır. Ve sılḳ-ı esvedde ḳabḍ vardır, ḫāṣṣaten maʿa'l-ʿades isti̇ʿmāl oluna. Ve būraḳıyyeti ḥasebiyle muḥallildir ve arḍiyyeti muḳabbıḍdır. Ve cemīʿan sülūḳ rediyyü'l-keymūs olur ve buḳūl-ı sāire gibi ġıdāiyyeti ḳalīledir.

ez-Zīnetü: Berdden ḥādis̱ olan şiḳāḳa ʿuṣāresi ve varaḳının ṭabīḫi nāfiʿ-dir ve dāü'ṡ-ṡaʿlebe dahi nāfiʿdir. Ve kelefi olanlara baʿde ġasli'l-mevḍiʿ maʿa'n-naṭrūn sılḳın varaḳı ḍımāden nāfiʿ olur ve siğilleri dahi ḳaṭʿ eder. ʿAṣīri ḳamlı ḳatl eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Sılḳ-ı meslūḳ ile evrāma ḍımād olunsa taḥlīl ve inḍāc eder ve onun ḍımādı tūs̱a nāfiʿ olup taḥlīl eder ve sevīḳ ile ḍımād olunsa evrām-ı ḥārreye nāfiʿ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Varaḳı maṭbūḫan ḥarḳ-ı nāra ceyyid olur ve ʿasel ile ḳuvābāya ṭılā olunsa nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Kürkiyy merāresi ile mā-ı sılḳ istiʿāṭ olunsa laḳveyi iẕhāb ve izāle eder ve ḳurūḥ-ı enfe nāfiʿ olur. Ve māı fātiren üẕüne taḳṭīr olunsa vecaʿını teskīn eder. Ve mā-ı sılḳ ile reʾs ġasl olunsa başta olan nuḥāleyi giderir.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Kmkü miʿdeye redīdir ve muġaṣṣīdir, leẕẕāʿadır būraḳıyyeti için ve keymūsu redīdir ve būraḳıyyeti ḥasebiyle ġassāldir, ḳaviyyetü'l-ḥiss olan miʿdeyi leẕʿ eder. Ġıdāiyyeti yesīr ve süded-i kebidi teftīḥi mülūḫıyānın teftīḥinden eşeddir ḫuṣūṣan ḫardal ve ḫall ile istiʿmāl oluna. Ve ṭıḥāl [199b] süddelerini kebid südedi gibi teftīḥ eder. Ve vācib olur ki sılḳ mürrī ve tevābil ile ekl oluna.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Denildi ki sıḳk-ı esved ṭabīʿatı ʿaḳl eder, ḫāṣṣaten ʿades ile ekl oluna. Ve sılḳın nevʿ-i āḫeri telyīn eder ḫuṣūṣan ʿades ile ekl oluna. Ve şekk yoktur ki sılḳ-ı meslūḳ suyu irāḳa ve isāle olunduktan sonra ṭaḥn olunsa lā-maḥāle ʿaḳl eder ve s̱üflü iḫrāc için onunla iḥtiḳān olunur. Cemīʿan ḳūlınc ve ḳarāḳır ve maġṣ tevlīd eder velākin tevābil ve mürrī ile tenāvül olunsa ḳūlınca nāfiʿ olur.

Otuz Birincisi Seẕāb: سذاب

el-Māhiyyetü: Seẕāb-ı berrīnin sevādı ḥarmelden eşedd olur. *Ṭabʿ ile olan nüsḫalarda Dīsḳūrīdūs naḳl eder ki* seẕāb bostānī ve berrī ve cebelī olur. Cebelī eḥarr ve ḥarāfeti bostānīden eşeddir ve ṭaʿāmda meʾkūl değildir, ammā şecere-i tīn katında nābit olan evfaḳtır. Ve berrī seẕāb bir ṣınftır ki ona mīʿānūrāʿyūn - ميعانوراعريون derler ve her ḳavm katında onun başka başka adı vardır ve baʿḍılar katında onun adına mūlī - مولى derler; aṣl-ı

vāḥidden ḫurūc edip onun ḳuḍbān-ı keṡīresi olur. Ve o ṣınfın varaḳı ṣınf-ı āḫerin varaḳından keṡīren aṭvel olur ve rāyiḥası ṡaḳīl ve zehri ebyaḍ olur ve seẕābın bu ṣınfının ruʾūsu ṣınf-ı āḫerin ruʾūsundan ḳalīlen ekber ve müṡelleṡ olur ve o ruʾūsta ḥumretü'l-levb bezr olup onun üç zāviyesi olur ve ondan isticmāl olunan bezrdir ve nuḍcı ḫarīfte olur. Ve bir ṣınf-ı āḫeri esved olup arḍ-ı raṭbede nābit olur.

el-İḫtiyāru: Aṣnāf-ı seẕābın evfaḳı bostānī olup incir ağacı altında nābit olan seẕāb olur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda ḥārr ve yābistir. Ve seẕāb-ı yābis-i bostānī derece-i ṡāliṡede ḥārr ve yābistir. Ve seẕāb-ı yābis-i berrī derece-i rābicada ḥārr ve yābistir.

el-Efcālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cidden muḳaṭṭıc ve müfeşşī ve münaḳḳī ve muḳarriḥ ve ḳābıḍdır.

ez-Zīnetü: Maca'n-naṭrūn behaḳ-ı ebyaḍ üzere ve ṡevālīl ve tūṡ üzere vaḍc olunur ve ṡūm ve baṣal rāyiḥalarını giderir ve dā-i ṡaclebe nāfic olur.

el-Evrāmu ve'l-Büṡūru: Seẕāb-ı berrī daḳḳ olunup milḥ ile macan bir cuḍv üzere ḍımād olunsa o cuḍv üzere verem-i ḥārr iḥdāṡ eder ve ḥalḳta ve ibṭte olan ḫanāzīr üzere kılınsa onları taḥlīl eder. Bu ficllerin cümlesinde ṣamğı aḳvā olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Seẕāb semn ve casel ile ḳuvābā üzere kılınır ve ḫall ve isfīdāc ile nemle ve ḥumre üzere kılınıp ve onların catīḳ olanlarını sağaltır.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Fālice ve cırḳ-ı nesāya ve evcāc-ı mefāṣıla şürben ve casel ile ḍımāden nāfic olur.

Acḍāu'r-Reʾsi: Ṡūm ve baṣalın rāyiḥasını izāle eder. Ve maca'-sevīḳ ṣudāc-ı müzmin için ḍımād olunur. Ve bacḍı kerre rucāf için ḫall ile enfe ḍımād olunup rucāfı ḥabs ve ḳaṭc eder. Enār kabuğu içinde tesḫīn olunan seẕāb cuṣāresi kulağa taḳṭīr olunsa tenḳıye eder ve vecacını ve ṭanīn ve devīsini teskīn eder ve dūdunu ḳatl eder ve başta olan ḳurḥaya onunla ṭılā olunur.

Acḍāu'l-cAynı: Başarı ḥiddetlendirir ḫuṣūṣan cuṣāresi rāziyānec cuṣāresi ile ve casel ile eklen ve kuḥlen ziyāde ḥiddetlendirir. Ve ḍarebān-ı cayn üzere sevīḳ ile ḍımād olunur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Sez̠āb-ı raṭb şibt-i yābis ile ṭabḫ olunsa o ṭabīḫ vecaᶜ-ı ṣadra ve ᶜusr-i nefese Rūfus ṭabībin şehādeti üzere nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Tīn ile sez̠āb istisḳā-i laḥmīye ḍımād olunur ve ona sez̠āb ile ṭabḫ olunan şarāb dahi saḳy olunur. Ve füvāḳ-ı balġamī için bir dirhemden iki dirheme varınca ḳadar saḳy olunsa füvāḳını teskīn eder. Ve sez̠āb ile ṭaᶜām istimrā olunur ve hem müşehhī olur ve miᶜdeyi taḳviye eder ve ṭıḥāle nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Menīyi tecfīf ve ḳaṭᶜ eder ve şehvet-i bāhı isḳāṭ eder. Ve sez̠ābın iki ṣınfı dahi yaᶜnī berrīsi ve bostānīsi cemīᶜan ᶜāḳıldır, maġṣı teskīn [eder.] Ve onunla maᶜa'z-zeyt iḥtiḳān olunur ise evcāᶜ-ı ḳūlınca nāfiᶜ olur. Ve ḳurūḥ-ı maḳᶜadeye ᶜasel ile vaḍᶜ olunur. Ve zeyt ile kaynatılıp dīdān için şürb olunur. Ve sez̠ābın ikisi dahi cemīᶜan fuḍūl-i bedeni idrār ile istifrāġ eder ve ikisi dahi ᶜaḳl eder. Ve müteverrim olan ḫuṣyelere sez̠āb varaḳ-ı ġār ile ḍımād olunur.

el-Ḥummayātu: Sez̠ābı ekl nāfiḍe nāfiᶜ olur ve dühn-i sez̠āb ile temerruḫ dahi ona nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Sümūma muḳāvim olur. Ve semm saḳy olunmaktan ve nehşten ḥaz̠er üzere olanlar bir dirhem bezr-i sez̠ābı varaḳı ile maᶜa'ş-şarāb şürb ederler ḫuṣūṣan tīn ve cevzi cemīᶜan daḳḳ edip o medḳūḳ maḫlūṭ ile şürb oluna. Ve berrī sez̠ābın eklinde iks̠ār edenleri ḳatl eder.

Otuz İkincisi Seḳanḳūr: سقنقور

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ vereldir ki Nīl'de ve Mıṣr'da ṣayd olunur. Ve zuᶜm ederler ki o verel Nīlī timsāḥın nitācıdır, timsāḥtan berrde ḥāṣıl olur.

el-İḫtiyāru: Onun ecved-i aᶜḍāsı külāsı ḥavālīsi olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Seḳanḳūr bāhı inhāḍ ve taḥrīk eder ḥattā o nühūḍu teskīn ḳābil olmaz, teskīni ḫass ve ᶜades meraḳından mütteḫaz̠ olan ḥasv ile olur.

Otuz Üçüncüsü Sebistān: سبستان

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Muᶜtedil gibidir.

el-Ḫavāṣṣu: Müleyyindir.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣadrı ve ḥalḳı telyīn eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: ʿAṭaşı teskīn eder ve ḫuṣūṣan bezri sencisbūye[322] ile teskīn-i ʿaṭaşta ḳavī olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Baṭnı telyīn eder.

Otuz Dördüncüsü Sermaḳ: سرمق

el-Māhiyyetü: Ḳaṭaftır yaʿnī Türkī lisānı üzere sirken denmekle maʿrūf nebttir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda bārid-i raṭbdır ve baʿḍılar katında muʿtedildir.

Otuz Beşincisi Sāmm-ı Abraṣ: سام ابرص

el-Māhiyyetü: Vezaġdır

ez-Zīnetü: Onun ile şevk ve süllā ve s̱eʾālīl ve mismāriyye üzere ṭılā olunup onları ḳalʿ eder. Ve denildi ki sāmm-ı abraṣın müceffefi zeyt ile ḫalṭ olunup aḳraʿ üzere reʾse ṭılā olunsa tüylerini inbāt eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ṣıbyānın fetḳine sāmm-ı abraṣın bevli ve demi ʿacībü'n-nefʿdir eger onların ṭabīḫine meftūḳ olan ṣıbyān iclās olunur ise. Ve baʿḍı kerre onun bevl ve deminde miskten bir şeyʾ dahi kılınıp ṣabīnin iḥlīlinde kılınırsa fetḳte nefʿi ġāyete bāliġ olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Denildi ki onun kebidi diş ağrısına nāfiʿ ve vecaʿını teskīn eder.

es-Sümūmu: Sāmm-ı abraṣ şaḳḳ olunup lesʿa-i ʿaḳreb üzere vaḍʿ olunur.

Otuz Altıncısı Sülaḥfāt: سلحفات

el-Māhiyyetü: İki ṣınftır, biri berrī ve āḫeri baḥrīdir.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Denildi ki sülaḥfāt-ı berrīnin demi nüşūḳan ṣarʿa nāfiʿ olur. Ve sülaḥfātın merāresi ḳulāʿa nāfiʿdir ve maṣrūʿun burun deliklerine taḳṭīr olunur.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Onun yumurtası ṣabīlerin öksürüğüne nāfiʿdir. Ve merāresi ḫunāḳa leṭūḫ olur.

es-Sümūmu: Sülaḥfāt-ı berrīnin demi infeḫa ile nehş- hevāmma ve yetūʿ saḳy olunanlara nāfiʿ olur.

---

322 Sengisbūyedir.

Otuz Yedincisi Sümānā: سمانى

el-Māhiyyetü: Maᶜrūf kuştur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onu ekl edenlerden temeddüd ve teşennüc ḫavf olunur, zīrā o ṭayr ḫarbaḳ raᶜy eder, mizācına ḫarbaḳ müşākil olmakla ve bundan mā-ᶜadā kendi cevherinde temdīd ve teşnīc ḳuvvesi vardır, pes bu iki cihetten onun laḥmını eklden o iki āfet ḫavf olunur.

Otuz Sekizincisi Sükker: سكر

el-Māhiyyetü: Sükkerin ḳaṣabı sükker ṭabīᶜatındadır ve telyīni ondan dahi eşeddir.

eṭ-Ṭabᶜu: Sükkerin ebredi ṭaberzed sükkeridir ve o sükker elṭaftır ve bi'l-cümle derece-i ūlānın āḫirinde ḥārrdır. Ve sükker-i ᶜatīḳ yübse māildir, zīrā tāze ve ḥadīs̱ olan sükker derece-i ūlāda raṭbdır; her ne ḳadar ᶜatīḳ olur ise o miḳdār ona cefāf ᶜārıḍ olur.

el-Ḫavāṣṣu: Müleyyin ve cellā ve ġassāldir. Ve sükker-i Süleymānīnin telyīni eks̱erdir ḫuṣūṣan fānīẕ; belki ḳaṣab ziyāde müleyyindir. Ve sükker cilāda ve tenḳıyede ᶜaselden eḳall değildir. Ve her ne miḳdār sükker ᶜatīḳ olsa elṭaf olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ḳaṣabdan ṣamġ gibi aḫẕ olunan sükker ᶜaynı cilālandırır.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ṣadrı telyīn eder ve ḫuşūneti izāle eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye ve kebide ceyyid olur lākin ṣafrā tevlīd eder, miᶜdeye muḍırrdır, zīrā o mis̱lli miᶜdede sükker ṣafrāya istiḥāle eder. Ve sükker südedi teftīḥ eder ve onda ᶜaselin taᶜṭīşinden eḳall taᶜṭīş olur ḫuṣūṣan ᶜatīḳ ola. Ve sükker-i ᶜatīḳ dem-i ᶜakir tevlīd eder ve miᶜdede olan balġamı [200a] cālī olur. Ve ḳaṣab-ı sükkerde meᶜūnet-i ḳayᵓ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Sükker müshildir ḫuṣūṣan ḳaṣabı üzerinde milḥ bulunan sükker ziyāde müshil olur. Ve Süleymānīnin ve sükker-i aḥmerin telyīni eşedd olur ve baᶜḍı kerre nefḫ eder ve āḫer kerre teskīn eder. Ve sükker dühn-i levz ile ḳūlınca nāfiᶜ olur.

Otuz Dokuzuncusu Sükkerü'l-ᶜUşer: سكر العشر

el-Māhiyyetü: O sükker bir nevᶜ menn ve ṭulūldür ki ᶜuşer denmekle maᶜrūf bir şecer üzere vāḳiᶜ olur ve o menn ḳıṭaᶜ-ı milḥ gibidir ve ḥulvdür

ve onda maᶜa'l-ḥalāvet ᶜufūṣat vardır ve iki ṣınftır, biri Yemānī ve ebyaḍdır ve āḫeri Ḥicāzī ve esveddir, maᶜa-ᶜufūṣatin cellādır.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Baṣarı ḥiddetlendirir.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Riyeye nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Leben-i liḳāḥ ile istiᶜmāl olunsa istisḳāya nāfiᶜ olur. Onda ḥalāvet ḳalīledir, envāᶜ-ı sükkerden sāirler ḳadar taᶜṭīş olmaz, miᶜdeye ve kebide ceyyid olur, miᶜdeye ve kebide nāfiᶜ olur.

Kırkıncısı Semn: سمن

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur, zübdün fiᶜli gibi fiᶜli olur. Semn inḍācda ve irḫāda ve telyīnde aḳvā olur, bābu'z-zāda zübdü ẕikr eylediğimiz mevḍiᶜde olan bizim kelāmımız ḳırāʾet olunsun.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārr ve raṭbdır.

el-Ḫavāṣṣu: Münḍic ve muḥallildir ve onun o fiᶜlleri ebdān-ı nāᶜimede olur, ebdān-ı ṣulbede muᶜteddün bih fiᶜli olmaz.

el-Evrāmu ve'l-Büṯūru: Evrāmı ve ḫalf-i uẕünde olan veremi ve ḫuṣūṣan ṣıbyān ve nisvānın veremlerini inḍāc eder ve onların evrāmında eylediği inḍāc miḳdārı ebdān-ı ṣulbe evrāmını inḍāca ḳādir olmaz. Ve telyīn-i evrāmda semnin ᶜatīḳi ecved olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ebdān-ı nāᶜime aṣḥābının kulakları ardında olan evrāmı inḍāc eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣadrı telyīn ve ṣadrda olan fuḍūlü inḍāc eder ḫuṣūṣan bal ve şeker ve acı bādem ile istiᶜmāl oluna.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Baᶜḍı kerre semn bādem ile baṭnı ᶜaḳl eder ḳabḍı ḥasebiyle ve baᶜḍı kerre dahi baṭnı ıṭlāḳ eder.

es-Sümūmu: Sümūm-ı meşrūbeye tiryāḳ olur.

Kırk Birincisi Sünbül: سنبل

el-Māhiyyetü: Sünbül iki nevᶜdir, biri sünbül-i ṭībdir, sünbül-i ᶜaṣāfīr denmekle maᶜrūftur ve āḫeri nārdīndir, ona sünbül-i Rūmī derler. Ve Aḳlīṭī yaᶜnī sünbül-i Rūmī Hindīden ve Sūrīden idrārdan mā-ᶜadā cemīᶜ-i ḫiṣālde aḍᶜaf olur ve sünbül-i Aḳlīṭī Sūrīye ḳarīb olur ve şeceresi ṣaġīredir ve ṭīni ile maᶜan ḳalᶜ olunup ve maᶜan iḫrāc olur. Ve bir nevᶜ nebāt vardır ki ona

müşābih olmakla onunla ġaşş olunur ve o müşābih olan nebātta rāyiḥa-i zühme olmakla beynehümā farḳ olunur. Ve nārdīnden bir nevᶜ vardır ki cebelīdir, onun varaḳı ᶜuṣfur varaḳı gibi olur ve aġṣānı dahi ᶜuṣfur aġṣānı gibi olur lākin cebelīnin aġṣānı emles ve aṣfer ve ġayr-i şāyikedir ve onun aṣlları iki olur ve ikiden eks̱er dahi olur ve onun sāḳı ve s̱emeresi ve zehri olmaz. *Ve bu mevḍiᶜde ṭabᶜ ile olan nüsḫada nüsaḫ-ı sāireden zāide bir fāide muḥarrerdir ve o fāide budur ki* Dīsḳūrīdūs dedi ki sünbül iki cinstir, bir cinsine Hindī derler ve āḫer cinsine Sūrī derler, zīrā Sūriyā dedikleri arḍda bulunur. Ve sünbül tevellüd eylediği cebelin bir ṭarafı Sūriyā cānibine ve ṭaraf-ı āḫeri arḍ-ı Hind'e muttaṣıl olur. O cebelin Sūriyā ṭarafında bulunan sünbüle Sūrī derler, ṭaraf-ı Hindīde nābit olanlara sünbül-i Hindī derler. Ve sünbül-i Hindīnin bir nevᶜine ġanġanīṭis ıṭlāḳ olunur, zīrā o cebelin cenbinden bir nehr cereyān eder ki onun ismine Ġanṭis tesmiye olunur ve o nevᶜ sünbül o nehr cānibinde olmakla nehr-i mez̠kūrun isminden müştaḳḳ kılınıp sünbüle ġanġīṭis tesmiye olunur ve arḍının ruṭūbeti ḥasebiyle ḳuvveti aḍᶜaf olur ve ḳāmeti aṭvel ve sünbülü evfer olur. Sünbülün maḫreci aṣl-ı vāḥidden olur ve sünbülün cemāmı[323] vāfire olup baᶜḍıları baᶜḍı āḫerlerine mülteffe olur ve rāyiḥası zühmdür. Ve sünbül-i Hindīnin ṣınf-ı āḫeri dāḫil-i cebelde ve nehr-i mevṣūftan baᶜīd olup rāyiḥası aṭyeb ve sünbülü ḳaṣīr olur ve rāyiḥası suᶜd rāyiḥasına şebīh olur ve nārdīn-i Sūrīde bizim vaṣf eylediğimiz evṣāf o nevᶜ sünbülde mevcūde olur. Ve baᶜḍı kerre bir nevᶜ nārdīn yaᶜnī sünbül bulunur ki ona Saḳārīṭīḳī tesmiye olunur ve o ism mevḍiᶜ-i nebātının isminden müştaḳḳ kılınır. Bundan aḳdem vaṣf eylediğimiz sünbülden bu sünbül şedīden ebyaḍ olur ve baᶜḍı kerre onun vasaṭ-ı sāḳında rāyiḥa-i bīşe müşābih bir rāyiḥa olur ve lāyıḳ olur ki o nevᶜ sünbül rafḍ olunup istiᶜmāl olunmaya.

el-İḫtiyāru: Dīsḳūrīdūs dedi ki onun ecvedi şaᶜrı kes̱ret [ve] vefret üzere olup levni şuḳrete ḍārib ve suᶜd gibi ṭayyibü'r-rāyiḥa ve ṣaġīr ve lisānı ḥāẕī olan sünbüldür ve bu vaṣf üzere olan sünbül sünbül-i Sūrīdir. Ammā Hinde aḍᶜaf ve aṭvel ve sünbülleri eks̱er ve mülteffe ve zühmü'r-rāyiḥa olup serīᶜan bi'l-cümle elyāfı ile teferrük olunur ve ondan ġubār-ı esved-i ᶜaẓīm tenās̱ür eder ve baᶜḍı kerre onda ġaşş olunup mā-ı ḥārrda evvelā naḳᶜ

323 "Cemām" feresin alnının saçıdır, murād sünbülün kılçıklarıdır.

ve baᶜdehu ṭabḫ ve baᶜdehu i̱smid ile s̱aḳīl kılınıp beyᶜ olunur ve onun ġaş-şına beyāḍ olup ḳaḥl ve naḥīf olduğu ve ḍaᶜf-ı ḳuvveti ve ḍaᶜf-ı ṭaᶜmı ve rāyiḥası delālet eder. Ve esved-i Hindī aḥmerden ḫayrlıdır. Ve nārdīnin ecvedi ḥadīs̱ ve ṭayyibü'r-rāyiḥa ve kes̱īrü'l-uṣūl ve mümtelī olup teferrük eylemeyenlerdir. Ammā o sünbül ki onun sāḳı beyāḍa māil ola ve ḫuṣūṣan o meyl vasaṭ-ı sāḳta ola, o şeyᵓ nāfiᶜ değildir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Müfettiḥ ve muḥallildir. Ve Hindīnin ḳabḍı kes̱īr ve ḥarāreti eḳall ve belki ḫafīfedir, o meẕāḳta müsaḫḫin *ve baᶜḍı nüsḫada mevcūd olduğu üzere o meẕāḳta mesīḫ olup* baᶜdehu ḥarāret ve ḥarāfet münbaᶜis̱e olur. Ve sünbül-i ṭībin bir nevᶜi ẕerīredir yaᶜnī ẕerūredir, ᶜaraḳ-ı kes̱īri menᶜ eder. Ve sünbülün ṭayyibi yede ġasūl-i ceyyid olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrāmı taḥlīl eder.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Nevāzili menᶜ ve dimāġı taḳviye eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Sünbül ekḥālde vāḳiᶜ olup mīl ile ecfāna imrār olunsa eşfārı inbāt eder yaᶜnī kirpikleri bitirir. Muṣannif der ki benim ẓannımda bu fiᶜlde nārdīn aḳvā olur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Bi'l-cümle sünbülün envāᶜı ḫafaḳāna nāfiᶜdir, riyeyi ve ṣadrı tenḳıye eder ve riyeye inṣıbābdan mevāddı menᶜ eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Kebidin ve miᶜdenin südedini fetḥ edip onları taḳviye eder ve cemīᶜan aṣnāf-ı yereḳāna nāfiᶜ olur ve miᶜdeye mevāddı inṣıbābdan menᶜ eder ve leẕᶜini teskīn eder. Ve envāᶜ-ı sünbülden hangisi şarāb ile şürb olunsa ṭıḥāle nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Cümleten envāᶜı müdrirdir velākin Aḳlīṭīnin idrārı aḳ-vādır, zīrā esḫandır ve ḳabḍı eḳalldir ve ṭabīḫinde cülūs evrām-ı raḥimin küllīsine nāfiᶜ olur ve evcāᶜ-ı külāya nāfiᶜ olur ve mevāddın emᶜāya seyelā-nına māniᶜ olur ve raḥimden ifrāṭ üzere nezf-i demi olanların demini ḥabste ḫāṣṣıyyeti olur.

Kırk İkincisi Selīḫa: سليخه

el-Māhiyyetü: Onun aṣnāf-ı kes̱īresi olur, ṣınf-ı vāḥidi aḥmerdir, ṭaᶜmı ve rāyiḥası ṭayyibdir ve āḫer ṣınfının ṭaᶜmı seẕāb ṭaᶜmīna müşābihtir ve ṣınf-ı s̱ālis̱inin levni firfīriyyete nāẓır esved olur ve rāyiḥası verd rāyiḥası

gibidir ve bir ṣınfı dahi esvedü'l-levn ve kerīhü'r-rāyiḥa olur ve ḳışrı raḳīḳ müteşaḳḳıḳ olur ve bir ṣınfı dahi beyāḍa māil ve kürrās̱iyyü'r-rāyiḥa olur. Ve baᶜḍılar ẕikr eylediler ki dār-ı ṣīnī şeceresi üzere bu vaṣfta selīḫa bulunur ve baᶜḍı kerre o selīḫa dār-ı ṣīnīye muttaṣıl olur.

el-İḫtiyāru: Selīḫanın ecvedi aḥmerü'l-levn ve ṣāfī ve emles ve müstaṭīlü'l-ᶜūd ve ġalīẓü'l-ünbūb ve daḳīu's̱-s̱aḳb ve mükteniz ve mümtelī ve ẕekiyyü'r-rāyiḥa olup lisānı leẕᶜ ve ḳabḍ edenler olur. Ve esvedi redī olur. Ve müstaᶜmel olan liḥāsı yaᶜnī ḳışrı olur, ḫaşebinde ḫayr yoktur.

eṭ-Ṭabᶜu: Selīḫa derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Riyāḥ-ı ġalīẓayı muḥallil olur ve onda ḳalīlü'l-miḳdār ḳabḍ [200b] olup ḥarāreti eks̱er ve leṭāfeti kes̱īre olur ve ḥarāfeti ile taḳṭīᶜi ve miḳdār-ı ḳalīl ḳabḍı ile ḳavābıḍ-ı uḫrāya iᶜāneti olur ve bi-ḥasebi't-taḥlīl müshilāta iᶜānet eder. Ve taḥlīl ve ḳabḍı ḥasebiyle selīḫa maᶜa'l-ᶜasel büs̱ūr-ı lebeniyye üzere ṭılā olunur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ḳabḍ ve taḥlīl için edviye-i ᶜayna idḫāl olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ṣadra nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Selīḫa şarābı kebide nāfiᶜdir, keẕālik içinde selīḫa olan şarābın küllīsi kebide nāfiᶜdir ve o eşribe miᶜdeye dahi nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bevl ve ṭams̱ı idrār eder ḫuṣūṣan bevl ve ṭams̱ın iḥtibāsı aḫlāṭ-ı ġalīẓa ḥasebiyle olur ise o mis̱llileri idrārı eks̱er olur ve külā ve mes̱āne vecaᶜlarına nāfiᶜ olur. Ve selīḫa ṭabīḫinde ᶜalīl iclās olunsa raḥimin ittisāᶜ ve zelḳına nāfiᶜ olur ve keẕālik selīḫanın duḫānı ve şarābı o ᶜilletlere nāfiᶜ olur.. Ve aḫlāṭında selīḫa olan şarāb ᶜusr-i bevle ceyyid olur. Ve baᶜḍılar zuᶜm ederler ki cenīni dahi isḳāṭ eder.

Kırk Üçüncüsü Sevīḳ: سويق

el-Māhiyyetü: Onun māhiyyetini ḥınṭa ve şaᶜīr bāblarında biz ẕikr eyledik.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣadra nāfiᶜdir.

Kırk Dördüncüsü Simsim: سمسم

el-Māhiyyetü: Simsimin min-beyni'l-büzūr dühniyyeti sāirlerden eks̱erdir, ona bināen sühūlet ile ona zenaḫ ve fesād ᶜārıḍ olur. Ve baᶜḍılar dedi-

ler ki dühn-i simsimin aṣḥāb-ı sevdādan ġayriye menfaᶜati olmaz velākin aṣḥāb-ı sevdāyı tesẖīn ve terṭīb etmekle onlara menfaᶜati olur. Ve simsim ecnāsından bir cins vardır ki ona ersīmūn derler, kerīhü'ṭ-ṭaᶜmdır.

el-İẖtiyāru: Simsimin cirmi dühnünden aḳvādır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlānın vasaṭında ḥārr ve āẖirinde raṭbdır.

el-Efᶜālü ve'l-H̱avāṣṣu: Muġarrī ve müleyyindir ve isẖānı muᶜtedildir ve keẕālik dühnünde ve ṭabīẖinde dahi o ẖavāṣṣ vardır. Ve simsim mürẖīdir ve dühnünde ġılaẓ vardır ve maḳlüvvünün ḍararı eḳalldir.

ez-Zīnetü: Ḍarbeden ḥādiṡ olan āṡār-ı ẖuḍreti ve dem-i cāmidi taḥlīl eder ve sevdā aṣḥābına ḥādiṡ olan şiḳāḳ ve ẖuşūnete şürben ve ṭılāen nāfiᶜ olur. Simsim ve ẖuṣūṣan muḳaşşeri müsemmindir ve şaᶜrı taṭvīl eder ve ẖuṣūṣan şecerinin ve varaḳının ᶜuṣāresinin taṭvīli ekṡer olur ve hem şaᶜrı telyīn eder ve ibriyyeyi izāle eder. Ve dühn-i simsim içinde ās ṭabẖ olunsa şaᶜrı ḥıfẓ ve taḳviye ve taṣlīb eder.

el-Evrāmu ve'l-Büṡūru: Evrām-ı ḥārreyi taḥlīl eder.

el-Ḳurūḥu: Āteş yanığına nāfiᶜdir. Ve dühnünü şürb ḥikke-i balġamiyyeyi ve demeviyyeyi izāle eder ẖuṣūṣan naḳīᶜ-i ṣabır ve mā-ı zebīb ile istiᶜmāl oluna.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ġılaẓ-ı aᶜḍā için ḍımād olunur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Verdden bir ḳuvvet aẖẕ eden dühn-i simsim ṣudāᶜ-ı iḥtirāḳīye nāfiᶜdir. Ve şeceresinin ᶜuṣāresi ibriyyeye berāʾet olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ḍarebānı ve veremi olan ᶜayn üzere vaḍᶜ olunur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḍīḳ-ı nefese ve rebve ceyyid olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye redīdir ve muġaṡṡī ve şehveti müsḳıṭtır ve onu ekl edenleri sürᶜatle doyurur, müşabbiᶜdir ve bal ile ekl olunsa ḍararı olmaz. Ve onun haḍmı baṭīʾdir ve aḥşāyı mürẖīdir ve kavrulmuşunun ḍararı eḳalldir ve ondan tevellüd eden ġıdā cidden dühnī olur ve onda taᶜṭīş vardır. Ve simsim maᶜa'l-ḳışr tenāvül olunsa nüzūlü [serīᶜ ve taḳşīr olunup baᶜdehu tenāvül olunsa] nüzūlü ebṭaʾ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳūlūna nāfiᶜdir. Ve simsim naḳīᶜi idrār-ı ḥayḍda ziyāde nāfiᶜ olur ḥattā o naḳīᶜ cenīni isḳāṭ eder. Ve kaçan simsim kavrulup bezr-i ẖaşẖāş ve bezr-i kettān ile bi'l-iᶜtidāl ekl olunsa menīyi ve bāhı ziyāde eder.

es-Sümūmu: Ḥayye-i muḳarrene ᶜaḍḍasına nāfiᶜ olur.

Kırk Beşincisi Semek: سمك

el-Māhiyyetü: Semekin min-ciheti'l-cins efḍali cidden kebīr olmayıp ve laḥmı dahi ṣulb ve yābis ve tefettüt eder gibi düsūmetsiz olmayıp ve muḫāṭıyye dahi olmayıp zühūketi olmayanlardır ve ṭaᶜmı leẕīẕ olanlardır. Ve münāsib olan o semektir ki leẕīẕ olur ve onda düsūmet olur velākin düsūmeti ifrāṭ üzere olmaz ve o semek ġalīẓa ve şaḥmiyye ve ḥırrīfe olmaz ve sudan ayrıldıktan sonra ona bi-sürᶜatin netn ᶜārıḍ olmaz. Ve semek-i ṣulbden muḫtār olan aṣġar olanlardır. Ve laḥmı raḫīṣ olanların muḫtārı ilā-ḥaddin ekber olanlardır. Ve laḥmı ṣulb olan balıkların memlūḥu ṭarī olanlardan ḫayrlı olur.

Ammā ecnās-ı semekin efḍali şebābīṭ olur ve baᶜdehu efḍal bünnī olur ve nitāc-ı baḥrī lā-beᵓse olur. Ve zecr *ve baᶜḍı nüsaḫta "zaḥm" vāḳiᶜ olmuştur,* işbu iki cins balıklar ġalīẓlerdir. Ammā kenᶜad ve mār-ı māhīc ve ferensiyūn cidden ceyyid olurlar.

Ve ammā simākin min-ciheti'l-meᵓvā efḍali emākin-i ṣaḫriyyede olanlardır ve baᶜdehu remliyye ve keẕālik miyāh-ı ᶜaẕbe-i cāriyede olan semek efḍaldir eger o miyāh ḳaẕire ve ḥamᵓet değil ise ve nezziyye olmayıp ona enhār karışmayan ve onda ᶜuyūn dahi olmayan buḥayre-i ṣaġīre dahi değil ise. Ve semek-i baḥrī maḥmūd-ı laṭīftir. Ve semek-i baḥrīnin efḍali ancak baḥr-i lüccīde olan semektir. Ammā o semek ki riyāḥ vārid ve terefrüf eden mā-ı mekşūfta ola, o semek mā-ı mevṣūf-ı meẕkūrun ḫilāfı üzere māda olan semekten ecved olur. Ve ıḍṭırāb ve temevvücü eks̱er olan suyun balıkları ecved olur ve irtiyāḍa ḥāceti mā-ı rākid semekinden irtiyāḍa ḥācetinden eks̱er olur. Ve semek-i baḥrī fāḍıl ve laḥmı laṭīf olur şuṭūṭ-ı ṣaḫrīde veyāḫūd remlīde olur ise. Ammā baḥrin şuṭūṭunda vaṣf olunduğu üzere kenārda olmayıp belki lücce-i baḥrde ve vasaṭta ola, o semek kes̱īrü'l-irtiyāḍ olur. Ammā o semek ki baḥrden enhār-ı ᶜaẕbeye suyun cereyānı cihetinin ḫilāfı üzere ṣāyir ve sālik olur, laṭīf ve kes̱īrü'l-irtiyāḍ olur.

Ammā min-ciheti'l-ġıdā semekin ceyyidi ḥaşāyiş ve uṣūl-i nebāt tenāvül eden simāk olur ve o semek bilādda müstenḳaᶜ māya ilḳā olunan ḳāẕūrātı ve nebāt-ı rediyye uṣūlünü tenāvül eden balıklardan ḫayrlı olur her ne ḳadar o ḳāẕūrāt ile taᶜayyüş eden balıkların cinsi ġāyet ṭayyib olur ise.

Ve min-ciheti'ṭ-ṭabḫ semekin ḥālātının efḍali isfīdbāce ve baᶜdehu ṭābaḳ üzere şeyy olunan ḥālleridir, ammā ḳalyesi miᶜde-i ḳaviyye aṣḥābına ṣāliḥ olur. Ve ebāzīr ile ve meşviyyen ekl olunan semekin nüzūlü ebṭaᵓ olur ve maṭbūḫan meᵓkūl olanların nüzūlü ḍıdd üzere olur.

Ve maṭbūḫunun efḍali evvelā su kaynayınca ḳadar ṭabḫ olunup baᶜdehu semek o muġlā māya ilḳā olunanlar olur.

Ve semek-i māliḥin ḫayrlısı ṭarī olanlardır ve baᶜdehu ḳarībü'l-ᶜahdde temlīḫ olunanlardır.

Ve simākin aḥmedi ḫall ve tevābil ile türşī kılınandır ve içinde semek-i māliḥ ḫuṣūṣan cirriyy denmekle maᶜrūf semek selḳ olunan su şedīdü't-tenḳıye olur ve o su ḥuḳun-ı müceffifeye dahi idḫāl olunur.

<u>*eṭ-Ṭabᶜu:*</u> Cemīᶜan semek bārid ve raṭbdır velākin baᶜḍı semek mizāc-ı semeke ḳıyās ile esḫan olur, kevsec ve cirriyy ve mār-māhīc mis̱lli semek mizāc-ı semeke ḳıyās ile esḫandır. Ve semek-i māliḥ ḥārr ve yābistir, her ne ḳadar ᶜatīḳ olsa ḥarr ve yübsü eks̱er olur. Ve semek-i melīḥ aḥvālinde mürrīye müşābih olur.

<u>*el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu:*</u> Semek-i ṭarī balġam-ı māī tevlīd eder ve aᶜṣābı irḫā eder ve min-beyni'l-miᶜad onun muvāfaḳati cidden ḥārr olan miᶜdeye olur ve demi riḳḳate māildir. Ve Beyt-i Maḳdis nāḥiyesinde bir nevᶜ semek olur ki ona saḳyānūn derler, onun cildinin remādı aḫẕ olunup ᶜaynında beyāḍ olan mevāşī ᶜuyūnuna ekilse o beyāḍı izāle eder. Ve semek-i māliḥ ḫuṣūṣan cirriyy tesmiye olunan semekin māliḥi süllāyı menāşibinden iḫrāc eder.

<u>*el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu:*</u> Şemārīs denmekle maᶜrūf semekin başı iḥrāḳ olunsa onun ḥurāḳası ḳurūḥta olan laḥm-ı zāidi ḳalᶜ eder ve ḳurḥanın saᶜ-yını menᶜ eder ve siğilleri ve tūs̱u dahi ḳalᶜ eder. Ve semek-i māliḥin suyu ḳurūḥ-ı ᶜafineye nefᶜi olur ve ḳurḥayı ġasl eder. Ve ṣaḥnā ve sümeykāt ḳurūḥ-ı müteᶜaffineye müdāvātta ceyyide olur.

<u>*Ālātu'l-Mefāṣılı:*</u> Semek-i māliḥin sülāḳası ile mirāren iḥtiḳān olunsa vecaᶜ-ı verike cidden nāfiᶜ olur ve onun ṭarīsi aᶜṣābı irḫā eder.

<u>*Aᶜḍāu'r-Reᵓsi:*</u> Ehl-i Şām'ın ṣīr tesmiye eyledikleri semek-i ṣıġārdan mürrī ittiḫāẕ olunup onunla feme ᶜārıḍ olan ḳulāᶜ-ı ḫabīs̱eye maḍmaḍaten ᶜilāc olunsa nāfiᶜ olur. Ve semek-i raᶜᶜāde ḥayyen maṣdūᶜun [201a] başına taḳrīb olunsa reᵓsini taḫdīr etmekle o maṣdūᶜ ṣudāᶜı iḥsās eylemez.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Semek-i saḳyānūn cildi ile cefnlerde olan cereb ḥakk olunsa nefᶜi olur ve o balığın cild-i muḥraḳı edviye-i ᶜayna idḫāl olunur. Ve cild-i muḥraḳ-ı meẕkūr maᶜa'l-milḥ ẓufresi olanlara kuḥl kılınsa nāfiᶜ olur. Ve semek-i ṭarīfelā onu tenāvül mütenāvil olanlara ġışāvetü'l-ᶜayn iḥdās̱ eder belki bi'l-cümle semek ġışāve iḥdās̱ında müştereklerdir.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ṭarī olan cirriyy ḳaṣabe-i riyeyi tenḳıye eder ve ṣavtı taṣfiye eder ve keẕālik memlūḥta dahi o taṣfiye vardır. Ve semekāt-ı memlūḥa-i müceffefenin reᵓsi veremi olan lehāta nāfiᶜdir. Ve ġırā-i semek yaᶜnī balık tutkalı ḥasve ilḳā ve idḫāl olunup ekl olunsa o ḥasv nefs̱-i demi menᶜ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Saḳyānūnun ḥavṣalası maᶜa-ṣuᶜūbetihi inhiḍām-ı baṭnı müleyyin olur ve cirriyyin laḥmı dahi baṭnı müleyyindir. Ve sümeykāt-ı memlūḥa vü muḳaddedenin ruᵓūsu şiḳāḳ-ı miᶜdeye ᶜilāc-ı ceyyid olur ve kevsec ḫāṣṣaten nefᶜde eks̱erdir. Bünnīnin ve mār-māhīc ve fersīn ve cirriyy bu meẕkūrların küllīsi bāhı ziyāde eder. Ve semek-i ṭarīnin küllīsi ḥārren ekl olunur.

es-Sümūmu: Semek-i semārūsun reᵓs-i muḥraḳı kelb-i kelib ᶜaḍḍası ve ᶜaḳreb lesᶜası üzere vaḍᶜ olunur ve onlara nefᶜi olur ve her semek ve semekin meraḳası onlara nāfiᶜdir. Ve sümūm-ı meşrūbe vü menhūşeye her semekin meraḳası nāfiᶜdir. Ve o semek ki ona ūhūṭāris elenbe tesmiye olunur, onun meraḳası şürb olunup üzerine ᶜale't-tevālī mirāren ḳayᵓ olunsa ḥayye-i muḳarrenenin nehşesinden ve kelb-i kelib ᶜaḍḍasından nāfiᶜ olur. Ve semek-i merniyūn laḥmı ile ḍımād olunsa kelb-i kelib ᶜaḍḍasına ve hevāmm nehşesine nāfiᶜ olur. Ve nebe tesmiye olunan balığın laḥmı māliḥan istiᶜmāl olunsa nehşe-i efᶜāya nāfiᶜ olur ve onunla ḍımād olunsa kelb-i kelib ᶜaḍḍasına nāfiᶜ olur.

Kırk Altıncısı Seḳandīliyūn: سقنديليون

el-Māhiyyetü: Muṣannif der ki bu bir devādır ki ben onu bilemedim.

el-Evrāmu ve'l-Bus̱ūru: Maᶜa's-seẕāb nemle üzere vaḍᶜ olunur.

el-Ḳurūḥu: Maᶜa's-seẕāb nevāṣīr üzere kılınır.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Mesbūt o devā ile tedḫīn olunup ḳarānīṭus ve līs̱erġus aṣḥābının reᵓsi onunla maᶜa'z-zeyt temrīḫ olunur. Ve onun raṭbının ᶜuṣāresi üẕün-i müteḳarriḥaya taḳṭīr olunur. Ve o devā ṣudāᶜa cidden nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: ᶜUsr-i nefese nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Balġamı ishāl eder ve iḫtināḳ-ı raḥime nāfiᶜ olur.

Kırk Yedincisi Sefercel: سفرجل

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur, ayvaya derler. Dallarının ve yaprağının remādı ġasl olunsa tūtiyā gibi olur. Ve rubb-ı sefercel ᶜalā-ḥālihi bāḳī kalır ḳabḍ-ı ṣaḥīḥi olmakla, ammā rubb-ı tuffāḥta ruṭūbet-i māiyye-i bāride olmakla ḥumūḍata taġayyür ve istiḥāle eder.

el-İḫtiyāru: Sefercel-i meşvī eḫaff ve enfaᶜ olur ve onu teşviyenin ṭarīḫi odur ki sefercel taḳvīr olunur yaᶜnī oyulur, içinden ḥabbı iḫrāc olunur ve içine ᶜasel vaḍᶜ olunup onun cirmi ṭīnle sıvanıp remād-ı ḥārra vaḍᶜ olunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlānın āḫirinde ḥārr ve derece-i s̱āniyenin evvelinde yābis olur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḳābıḍ ve muḳavvīdir ve zehri dahi ḳābıḍdır ve kez̠ālik dühnü dahi ḳābıḍdır. Ve sefercelin ḳabḍı eḳalldir ve ḥabb-ı sefercel bilā-ḳabḍ müleyyindir ve fuḍūlü aḥşāya seyelāndan menᶜ eder.

ez-Zīnetü: ᶜAraḳı ḥabs eder ve berdden ᶜārıḍ olan şiḳāḳa dühn-i sefercel nāfiᶜ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Dühnü nemleye nāfiᶜ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Dühnü ḳurūḥ-ı cerebe nāfiᶜdir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Kes̱ret-i ekli ᶜaṣabda vecaᶜ iḥdās̱ eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Sefercel-i meşvī ᶜaynın evrām-ı ḥārresi üzere vaḍᶜ olunur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Nefes-i intiṣāba ve rebve nāfiᶜ olur ve nefs̱-i deme māniᶜ olur. Ve ḥabbı ḫuşūnet-i ḥalḳa nāfiᶜ olur ve ḳaṣabe-i riyeyi telyīn eder. Ve luᶜābı ḳaṣabenin yübsünü terṭīb eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ḳayʾa ve ḫumāra nāfiᶜdir ve ᶜaṭaşı teskīn eder ve fuḍūlü ḳābile olan miᶜdeyi taḳviye eder. Sefercelin şarābı ve naḳīᶜi ve maṭbūḫu şarāb üzere intiḳāl olunup onunla ḫumār menᶜ olunur. Ve sefercelden şarāb ittiḫāz̠ olunup cidden sāḳıṭa olan şehvet onunla taḳviye olunur. Ve meybih miᶜdeyi ġıdālandırır ve balġamī olan ḳayʾı menᶜ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Müdrirdir velākin denildi ki onun idrārı bi'l-ᶜaraḍdır, zīrā sefercel ᶜāḳıldır ve ᶜaḳlına idrār lāzım gelir. Ve ᶜasel ile maṭbūḫ olanın idrārı eşedd olur velākin o maṭbūḫ baṭnı ıṭlāḳ edip onda ᶜaḳl olmaz. Ve sefercel

ḳūlıncı ve maġṣı tevlīd edr ve ẕūsenṭāriyāya nāfiᶜ olur ve nezf-i ṭams̱ı ḥabs eder ve ḥurḳat-i bevle nāfiᶜ olur ᶜuṣāresi veyāḫūd dühnü iḥlīle taḳṭīr olunur ise. Ve dühnü külāya ve mes̱āneye nāfiᶜ olur ve ṭaᶜām üzere tenāvül olunsa ıṭlāḳ eder ḥattā ṭaᶜām üzere tenāvül iks̱ār olunsa ḳable'l-inhiḍām o ṭaᶜāmı iḫrāc eder. Ve ṭabīḫi ile maḳᶜade ve raḥim nütūᵓları için iḥtiḳān olunur.

Kırk Sekizincisi Sifend-i İsfīd: سفند اسفيد

el-Māhiyyetü: Devā-i maᶜrūftur.
eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.
el-Ḫavāṣṣu: Ḥirrīf-i ḥāddır.
es-Sümūmu: Sümūmun küllīsine nāfiᶜdir.

Kırk Dokuzuncusu Semūrbiyūn: سموربيون

el-Māhiyyetü: Kerefs-i berrīdir, onda olan kelām mürūr eyledi.

Ellincisi Sefīdūs: سفيدوس

el-Māhiyyetü: Ḳıs̱s̱ā-i ḥımārdır, onda kelāmı biz bābu'l-ḳāfa teᵓḫīr eyleriz.

Elli Birincisi Selūs̱ūn: سلوثون

el-Māhiyyetü: Baᶜḍı nās zuᶜm eyledi ki selūs̱ūn bir nebāttır ki ehl-i Şām ona ᶜankebūt tesmiye ederler ve onun ḥāmālāvuna müşābih varaḳı vardır; raṭb iken selḳ olunup milḥ ile ve dühn ile tenāvül olunur.
Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onun lebeninden yāḫūd aṣlından müstaḫrec demᶜasından bir mis̱ḳāl miḳdār-ı mā-ı ᶜasel ile şürb olunsa ifrāṭ üzere kusturur.

Elli İkincisi Sefendānem: سفندانم

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki o devā bir nebt-i maᶜrūftur ki ondan sirīş ittiḫāẕ olunur. Onun varaḳı kürrās̱-ı Şāmī varaḳı gibi olur ve sāḳı emles olup ṭarafında zehr olur ve onun uṣūlü şekl-i bellūṭ-ı kibār üzere ṭavīl-i müstedīr olur ve ḳuvveti ḥārredir.

el-Ḫavāṣṣu: Müsaḫḫindir.

el-Evrāmu: Sevīḳ ile ḫalṭ olunsa evrām-ı ḥārrenin ibtidāsından nāfiᶜ olur.

el-Ḳurūḥu: Ḍımāden ḳurūḥ-ı vesiḫaya ve cirāḥāt ve demāmīl-i müteḳarriḥa ve ḥarḳ-ı nāra nāfiᶜ olur.

ez-Zīnetü: Onun remādı ile dā-i s̱aᶜleb üzere mevḍiᶜi ḫırḳa-i ṣūf ile delk olunduktan sonra ḍımād olunsa inbāt-ı şaᶜr eder ve behaḳ-ı ebyaḍ şemste ḫırḳa ile delk olunup üzerine maᶜa'l-ḫall o devānın aṣlı telṭīḫ olunsa baraṣ-ı ebyaḍı ḳalᶜ eder.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: O devā yalnız veyāḫūd kündür ve ᶜasel ve şarāb ile maḫlūṭan ḍares-i mütevecciᶜanın cihet-i ḫilāfında olan üẕüne taḳṭīr olunsa ḍaresin vecaᶜını teskīn eder. Onun kökünün suyu ḥulv ve mürr şarāb ile ṭabḫ olunsa kulağa devā-i ceyyid olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ẕikr olunan tertīb devā-i fāḍıl olup muḫtelife olan [evcāᶜ-ı] ᶜayna onunla ṭılā olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ondan iki mis̱ḳāl miḳdārı ṭılā ile şürb olunsa iki cenblerin vecaᶜından ve suᶜālden nāfiᶜ olur ve ᶜaḍale ᶜārıḍ olan vehnden nāfiᶜ olur. Ve onun kökü dürdī-i şarāb ile ṭabḫ olunsa evrām-ı s̱edye ḍımād nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ondan bir mis̱ḳāl miḳdārı ṭılā ile şürb olunsa bevli ve ṭams̱ı idrār-ı nāfiᶜ ü bāliġ ile Cālīnūs'un şehādeti üzere idrār eder.

es-Sümūmu: Ondan üç mis̱ḳāl miḳdārı şürb olunsa nehş-i hevāmma nāfiᶜ olur ve varaḳı dahi o nehşe nāfiᶜdir eger onunla mevḍiᶜ-i nehş taḍmīd olunur ise. Ve eger s̱emeri ve zehri şarāb-ı reyḥānī ile şürb olunur ise ḳavmin zuᶜmu üzere lesᶜa-i ᶜaḳrebden menfaᶜat-i beyyine ile nāfiᶜ olur. [201b]

On Altıncı Faṣl Ḥarf-i ᶜAynda Olan Kelām-ı Müşebbaᶜdır Ve Bu Faṣlda Biz Otuz İki Devā Ẕikr Eyleriz İnşāallāhu Taᶜālā

[Evvelkisi] Arᶜar: عرعر

Fi'l-Māhiyyeti: Denildi ki ᶜarᶜar serv-i cebelīdir. Onun bir ṣınfı ṣaġīr ve ṣınf-ı āḫeri kebīr olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḥarr ve yübse māildir. Ve ḥabb-ı ᶜarᶜar derece-i ūlāda ḥārr ve

derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Müsaḫḫin ve mülaṭṭıf ve müfeşşīdir ve s̱emeresi maᶜa-tilke'l-ḫavāṣṣ ḳābıḍdır ve şeceresinin eczā-i sāiresinde o ḳabḍ yoktur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Şedḫ-ı ᶜaḍale ceyyiddir.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Göğüs ağrısına ve öksürüğe ceyyiddir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ālātu'l-mefāṣılda ve aᶜḍā-ı ġıdāda olan süddelere nāfiᶜ-dir, onları tenḳıye ve süddelerini teftīḥ eder ve şürben miᶜdeye ceyyid olur ve miᶜde nefḫine dahi nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bevli ve ṭams̱ı idrār eder. Ve ḥabbı iḫtināḳ-ı raḥime ve evcāᶜ-ı raḥime nāfiᶜdir.

es-Sümūmu: Lesᶜ-i hevāmmın ḍararını ṣaġīr ve kebīrden hangisi tedḫīn olunsa defᶜ eder ve o ikisinin şecerlerinden biri tedḫīn olunsa hevāmmı ve ẕübābı o beytten ṭard eder.

İkincisi ᶜAṣa'r-Rāᶜī: عصى الراعي

el-Māhiyyetü: Baṭbāṭ dedikleri nebttir; onun erkeği ve dişisi olur ve erkeği aḳvā olur.

el-Ḫavāṣṣu: Onda ḳabḍ vardır velākin cüzᵓ-i māīsi eks̱erdir. Ve mevādd-ı munṣabbeyi onun redᶜi eks̱er olmakla o devā müceffif ẓann olunur. Ve onda nezf-i demi menᶜ ḳuvvesi vardır.

el-Evrāmu ve'l-Bütūru: Filiġamūnīye ve ḥumreye ve nemleye ḍımād olur ve evrām-ı ḳurūḥa cidden nāfiᶜ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cirāḥāt-ı ṭariyyeyi idmāl eder.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Onun ᶜuṣāresi kulakta tevellüd eden kurdu ḳatl eder ve ḳurḥa-i üẕünü tecfīf eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun suyu nefs̱-i deme nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: O devā müberreden iltihāb-ı miᶜde için ḍımād olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Dem-i raḥimin nezfini menᶜ eder ve ḳurūḥ-ı emᶜāya nāfiᶜ olur. Ve Dīsḳūrīdūs zuᶜm eder ki ᶜaṣa'r-rāᶜī bevli idrār edip ḥaṣr ṣāḥibine ᶜāfiyet iḥdās̱ eder.

Üçüncüsü ᶜAbeys̱erān: عبيثران

Baᶜḍı nüsḫada muḥarrerdir ki:

el-Māhiyyetü: Bir devādır ki onu bilmedim.

el-Ḫavāṣṣu: Muḥallildir.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Dimāġa ᶜārıḍa olan emrāḍ-ı bāride nāfiᶜdir ve bi-ḥasebi'l-bürūdet ḥādiṡ olan zükāma dahi māniᶜdir.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Onun suyu başarı ḥiddetlendirir.

Dördüncüsü ᶜİlk: علك

el-Māhiyyetü: Biz bundan aḳdem ᶜilk-i enbāṭ ve rātiyānec ve sāir ᶜulūkta tekellüm eyledik.

eṭ-Ṭabᶜu: ᶜİlkü'l-enbāṭ ḥārrdır ve baᶜdehu ᶜilk-i serv ve baᶜdehu rītiyānec dahi ḥārrlardır.

el-Ḫavāṣṣu: Muḥallildir. Ve rītiyānec ve ᶜilk-i servin taḥlīli ᶜilk-i enbāṭın taḥlīlinden eşedd değildir her ne ḳadar onlar ᶜilk-i enbāṭtan esḫan olur ise.

Beşincisi ᶜArṭanīṡā: عرطنيثا

el-Māhiyyetü: O nebtten müstaᶜmel olan onun aṣlıdır ve o nebt buḫūr-ı meryemdir, biz onda bundan aḳdem tekellüm eyledik. Dīsḳūrīdūs der ki ᶜarṭanīṡānın ḥımmaṣ aḳmāᶜı gibi aḳmāᶜı vardır ve varaḳı kerneb varaḳı gibi olur ve aṣlı liftin aṣlı gibi olur. Ve muṣannif der ki bu ṣıfat fī-zamāninā bizim bildiğimiz ᶜarṭanīṡānın ṣıfatı değildir, bizim ᶜarṭanīṡā dediğimiz bir keṡīf ve ḳaṣīr şevktir, onun aṣlı ebyaḍdır, onun ile ṣūf ġasl olunur ve ẕikri ātī ḫavāṣṣ bizim bildiğimiz ᶜarṭanīṡānın ḫavāṣṣıdır ve benzer ki Dīsḳūrīdūs'un kelāmını lüġat-i Yūnān'dan terceme eden mütercim ḫaṭā eylemiştir.

el-Ḫavāṣṣu: Muḥallil ve muḳaṭṭıᶜdır.

Ālātu'l-Mefāṣılı: İki verik ağrılarına ceyyiddir.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Muᶜaṭṭıstır, ḫaşemi ve süded-i miṣfātı teftīḥi şedīddir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Inçkırığı defᶜ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Cenīni isḳāṭ eder.

es-Sümūmu: Onun ṭabīḫi lüsūᶜ üzere kılınır ve keẕālik şürbü dahi nāfiᶜdir.

el-Ebdālü: Cenīni isḳāṭta ve sümūma menfaᶜatte onun bedeli zerāvend-i ṭavīl ve ḥabbu'l-ütrücc ve fūẓenec olur.

Altıncısı ᶜUṣfur: عصفر

el-Māhiyyetü: Nebāt-ı maᶜrūftur. Onun varaḳı ṭıvāl-i müriff[324] ve ḫaşin olur, müşevvektir ve sāḳının ṭūlü iki ẕirāᶜ miḳdārı olur ve ruʾūsu ruʾūs-ı ᶜafār gibi müdevverdir ve zehri zaᶜferāna şebīh ve nevri ebyaḍdır ve baᶜḍı nevᶜi aḥmere ḍārib olur velākin ṣınf-ı evvelden müstaṭīl olur ve onun zehri baᶜḍı kerre ṭaᶜām ile istiᶜmāl olunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda maᶜa-inḍāc ḳabḍ-ı muᶜtedil olur.

ez-Zīnetü: Kelefi ve behaḳı tenḳıye eder.

el-Ḳurūḥu: Ḫall ile ḳuvābā üzere kılınır.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Berrī ᶜuṣfurdan ᶜasel ile ittiḫāẕ olunan leṭūḫ ṣıbyānın ḳulāᶜına nāfiᶜdir.

Yedincisi ᶜUnṣul: عنصل

el-Māhiyyetü: Baṣal-ı fārdır, onun varaḳı sūsen varaḳı gibidir ve onun sevāda ḍārib dühnü vardır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Muḳaṭṭıᶜdır ve onda lüzūcet-i muḥrıḳa vardır.

ez-Zīnetü: ᶜAsel ile maᶜcūn kılınıp dāü's-s̱aᶜleb ve'l-ḥayye üzere vaḍᶜ olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ḫall-i ᶜunṣul ḥalḳı yaᶜnī boğazı ḫuşūnetli eder ve laḥmını ṣalābetli kılar ve ḥaşreceye ve suᶜāl-i müzmine ceyyiddir.

Sekizincisi ᶜĀḳırḳarḥā: عاقرقرحا

el-Māhiyyetü: O nebtten müstaᶜmel olan aṣlı ve köküdür ve ᶜāḳırḳarḥā o köktür.

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi ḥārr olup lisānı muḥrıḳ olanlardır ve onun ḥacmi iṣbaᶜ ḳadrinde olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Benim vüs̱ūḳ ve iᶜtimād eylediğim baᶜḍı kimse zuᶜm eyledi ki ᶜāḳırḳarḥā ḥārr ve laṭīftir velākin emr onun dediği gibi değildir belki ᶜāḳırḳarḥā derece-i s̱ālis̱ede ḥārr-ı yābistir.

---

324 "Müriff" ḫaşin yaᶜnī ḫuşūneti ḥasebiyle münḳabıḍ ve müteşennic değildir belki mebsūṭtur.

el-Ḫavāṣṣu: Maḍġ olunsa balġamı celb eder ve ḳuvve-i muḥrıḳası vardır. Ve zeyt ile bedene mesḥ olunsa ʿaraḳı idrār eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: ʿĀḳırḳarḥānın kendi ile ve ṭabīḫi ile ve dühnü ile tedellük eylemek aʿṣābda olan müzmin istirḫāya ve ḫaderine nāfiʿ olur ve küzāz muʿtādı olanlara küzāz ʿurūḍuna māniʿ olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Miṣfāt südedi ve ḫaşemi teftīḥi şedīddir. Ve ṭabīḫi vecaʿ-ı esnāna ve ḫuṣūṣan berdden ʿārıḍ olan vecaʿ-ı esnāna nāfiʿdir. Ve ʿāḳırḳarḥānın sirkesi ḥareket eden dişleri şedd eder yaʿnī ʿāḳırḳarḥā ḫall ile ṭabḫ olunup o maṭbūḫ femde imsāk olunsa o menfaʿat ḥāṣıl olur.

el-Ḥummayātu: Nāfiḍi olan kimse ḳable'n-nevbet ʿāḳırḳarḥā ve zeyt ile maʿan delk olunsa nāfiḍe nāfiʿ olur gerek o nāfiḍ maʿa'l-ḥummā ve gerek bilā-ḥummā olsun ikisine dahi nāfiʿ olur.

Dokuzuncusu ʿİnebü'ṡ-Ṡaʿleb: عنب الثعلب

el-Māhiyyetü: Devā-i maʿrūftur.

el-İḫtiyāru: Onun aṣnāfı beştir ve müstaʿmel olan aḫḍaru'l-varaḳ ve aṣferü'ṡ-ṡemere olanlardır.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i ṡāniyede yābistir ve onun muḫaddir olan ṣınfı derece-i ṡāliṡede bārid ve yābistir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onun bostānīsinde berd-i muḳabbıḍ vardır. Ve bir cinsi dahi muḫaddir ve münevvimdir, ḫışālinde afyūna benzer lākin afyūndan ḳuvvette ḍaʿīftir. Ve bir cinsi dahi ḳātildir.

el-Evrāmu ve'l-Büṡūru: Ẓāhirde ve bāṭında ḥādiṡ evrām-ı ḥāddeye cemīʿan ḍımād-ı ceyyid olur. Evrām-ı ḥādde-i bāṭıne için mā-ı ʿinebü'ṡ-ṡaʿleb şürb olunur. Ve onun suyu isfīdāc ve dühn-i verd ile ḥumret ve nemleye ḍımād kılınır. Ve aṣlının liḥāsının tecfīf-i şedīdi vardır.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: ʿİnebü'ṡ-ṡaʿleb ecnāsından cins-i muḫaddirden on iki ḥabbeden ekṡer şürb olunsa cünūn īrāṡ eder. Ve mā-ı ʿinebü'ṡ-ṡaʿleb ile ġarġara evrām-ı lisāna nāfʿ olur. Ve uṣūlünün liḥāsından bir miṡḳāl şarāb ile şürb olunsa nevmi celb eder. Ve ʿinebü'ṡ-ṡaʿleb nāʿimen daḳḳ olunup maṣdūʿun reʾsine ḍımād olunsa nāfiʿ olur ve aṣl-ı üẕünde yaʿnī kulak dibinde olan evrāmı ḥucub-ı dimāġ evrāmını taḥlīl eder ve ḳaṭūren vecaʿ-ı üẕüne nāfiʿ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Münfecir olan ġarbı sağaltır. Ve cemīᶜan aṣnāfının ᶜuṣāresi ḥattā münevvim olan ṣınfının ᶜuṣāresi ile iktiḥāl olunsa baṣarı ḥiddetlendirir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun ecnāsından muẖaddir olan cinsin bezri bevli idrār eder ve külāyı ve mes̱āneyi idrār ḥasebiyle tenḳıye eder. Ve cemīᶜan aṣnāfının hangisi ile iḥtimāl olunsa dem-i ḥayḍın nezfini ḳaṭᶜ eder. Müberridāttandır, iḥtilāmı menᶜ eder.

es-Sümūmu: Ecnās-ı ᶜinebü's̱-s̱aᶜlebden kākünec ve bostānī ve muẖaddir olan cinslerinden ġayri cins-i āẖer vardır ki ondan dört mis̱ḳāl ekl eden kimseyi o cins ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb ḳatl eder. Ve dört mis̱ḳālden noḳṣān ekl eylese cünūn īrās̱ eder. Ve o nevᶜ ḳattālden ᶜinebü-s̱-s̱aᶜleb menāfiᶜinden taḍmīdinden mā-ᶜadā bir menfaᶜat [202a] yoktur ve onu tenāvül eylemekten ḥādis̱ olan āfetlerden taġayyür-i ᶜaḳl ve sübāttan mā-ᶜadā aᶜrāḍ-ı muḍırre-i sāirenin ḍararı mā-ı ᶜasel saḳy olunmakla tedārük olunur, zīrā mā-ı ᶜasel o maraḍlara şifā olur.

Onuncusu ᶜAnber: عنبر

el-Māhiyyetü: Denildi ki ᶜanber deryāda bir çeşmedir, ondan ᶜanber seyelān ve cereyān eder, ammā ᶜanber deryānın zebedi yaᶜnī köpüğü veyāẖūd deryāda vāḳiᶜ bir dābbenin revs̱i dedikleri baᶜīddir.

el-İẖtiyāru: Ecvedi eşheb-i ḳavī-i Selāḥaṭīdir ve baᶜdehu ecved azraḳ ve baᶜdehu aṣfer olanlardır ve erdeʾi esved olur. Ve baᶜḍı kerre ᶜanbere ġaşş olunur, caṣṣ ve şemᶜ ve lāẕen ve mendā[325]; eczā-i meẕkūreden maᶜmūl ᶜanber-i esved-i redī kılınır. Ve baᶜḍı kerre esved-i redī ᶜanber ecvāf-ı semekten ẖurūc eder, zīrā semek deryāda ᶜanberi ibtilāᶜ eder ve ᶜanberin merāreti semeki ḳatl eder ve semek-i meyyit ecvāfından ᶜanber-i esved-i redī aẖẕ olunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḥārr-ı yābistir, benzer ki ḥarāreti derece-i s̱āniyede ve yübūseti derece-i ūlāda ola.

el-Ḫavāṣṣu: Tesẖīn-i laṭīfi olmakla meşāyıẖa nāfiᶜ olur.

ez-Zīnetü: Mendādan bir ṣınf vardır ki eli boyar ve boyası zāil olmakla ḳabīḥü'l-levn olan şaᶜrın levnini ıṣlāḥ eder.

325 "Mendā" ᶜanber-i esvede derler.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Dimāġa ve ḥavāssa nāfiᶜdir.
Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ḳalbe cidden nāfiᶜdir.

On Birincisi ᶜŪd: عود

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur. Onun ḫaşebi ve uṣūlü olur ve ḫaşebi Ṣīn ve Hind ve ᶜArab bilādlarından gelir. Ve denildiği üzere ṣalābet ve telezzüzde ṣalāyeye yaᶜnī üzerinde cevher saḥḳ eyledikleri emles ve berrāḳ taşa benzer Ve baᶜḍısı münaḳḳaṭ ve sevāda nāẓırdır, rāyiḥası ṭayyib olur ve onda ḳabḍ ve merāret vardır ve onun ḳışrı vardır, ke-enne üzerinde o ḳışr cilde müşābihtir.

el-İḫtiyāru: ᶜŪdun ecved-i aṣnāfı Mendelī ṣınfıdır ve ᶜūd-ı Mendelī bilād-ı Hind'İn evāsıṭından meclūb olur. Ve baᶜdehu ecvedi Hindī tesmiye olunan ṣınf olur ve bu ṣınf-ı Hindī cebelī ve uṣūlī olur, bu ṣınf s̱iyāba aᶜbaḳ ve elṣaḳ olup onunla tebḫīr olunan s̱iyābda ḳaml yaᶜnī kehle tevellüd eylemez ve o vechten Mendelī ṣınfından fāḍıl olur yaᶜnī Mendelīnin ᶜıṭriyyeti eks̱er olur ve Hindī cihet-i mez̠kūreden efḍal olur. Ve baᶜḍı nās Mendelī ile Hindī-i fāḍılı farḳ eylemezler. Ve Semendūrī ᶜūdu efḍal-i ᶜūddandır. Ve Semendūr bilād-ı Hind'in sefāli ve āḫeri bilād-ı Ṣīn'in evvelidir. Ve baᶜdehu ecved-i Ḳamārīdir. Ve ᶜūd-ı Ṣanfī sefāleden bir ṣınftır. Ve bunlardan sonra ecved ᶜūd-ı ḳāḳulī ve berrī ve ḳatᶜiyy-i Ṣīnī olur ve ona ḳaḍmūrī dahi tesmiye olunur. *Baᶜḍı nüsaḫta "ḳaḍmūrī" bedeline "ḳaşmūrī" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve celāyī ve ḳamṭāyī ve levāmī ve rīṭāḳ ḳaḍmūrīden dūn olur. Ve Mendelīnin ᶜāmmesi ve eks̱eri ceyyidedir. Ve Semendūrīnin ecvedi azraḳ ve rezīn yaᶜnī ağır olup mā-ı ġalīẓi kes̱īr olmakla nār üzere bāḳī olan ve levninde beyāḍ olmayanlar olur. Ve bir ḳavm ḳaşmūrīnin esvedini azaḳī üzere tafḍīl eylediler. Ve Ḳamārīnin ecvedi beyāḍdan naḳī ve ᶜārī olan esved olup mā-ı ġalīẓi kes̱īr olmakla ağır ve nār üzere bāḳī olanlardır. Ve bi'l-cümle ᶜūdun ecvedi suya rüsūb edip ġayr-i ṭāfī olanlardır, eger ṭāfī olup onun ḥayātı ve rūḥu olmaz ise o ᶜūd redīdir. Ve ᶜūd braz eşcārdır ki arḍa defn olunup taᶜaffün edince ḳadar terk olunur, kaçan ḫaşebe taᶜaffün edip ᶜūd-ı ḫāliṣ ḫaşebeden ḫāliṣ ve naḳī kalsa iḫrāc olunur.

eṭ-Ṭabʿu: Bi-ḥasebi'r-reʾyi'l-muṣannif derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīftir ve südedi müfettiḥ ve riyāḥı kāsir ve faḍl-ı ruṭūbeti müẕhib ve müzīldir, aḥşāyı taḳviye eder ve aʿḍāya menfaʿati olur.

ez-Zīnetü: ʿŪdu maḍġ nükhet-i femi cidden ṭaṭyīb eder ve femi tanẓīf ve taṭhīr eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Aʿṣābı taḳviye eder ve aʿṣāba dühniyyet ve lüzūcet-i laṭīfe ifāde eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Dimāġa cidden nāfiʿ ve ḥavāssı muḳavvī olur.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Ḳalbi taḳviye ve tefrīḥ eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: ʿŪddan bir buçuk dirhem miḳdārı şürb olunsa miʿdeden ʿufūnetli ruṭūbeti izāle ve miʿdeyi ve kebidi taḳviye eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Onda ṭabʿı ʿaḳl ḳuvvesi vardır ve ẕūsenṭāriyāya nāfiʿdir ḫuṣūṣan ẕūsenṭāriyā sevdāvī ola.

On İkincisi ʿUrūḳ-ı Ṣabbāġīn: عروق صباغين

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱āniye varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda cilā-i ḳavī vardır.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Onu maḍġ vecaʿ-ı esnāna nāfiʿdir.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: ʿAynı ḥiddetli eylemekte cidden nāfiʿdir ve ḥadeḳanın ḳuddāmında olan māı ve beyāḍı cellādır.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Südedden ḥādis̱ olan yereḳāna nāfiʿdşr ḫuṣūṣan enīsūn ile ve şarāb-ı ebyaḍ ile istiʿmāl oluna.

On Üçüncüsü ʿUnnāb: عناب

el-Māhiyyetü: Bir nevʿ şecerenin s̱emeresidir ki eks̱eri Cürcān diyārında ve onun mā-dūnunda olur ve mā-dūnunda olanlar Cürcānīden aṣġar ve menfaʿatte eḳall olur.

el-İḫtiyāru: Aʿẓam olanlar ecved olur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda bāriddir ve ruṭūbet-i yübūsette muʿtedil ve ḳalīlen ruṭūbete māildir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Dem-i ḥārrın ḥiddetine nāfiʿdir. Ben ẓann ederim ki onun menfaʿat-i meẕkūresi dem-i ṣafrāvīyi taġlīẓi ve telzīci ḥasebiy-

le olur. Ve baᶜḍılar ẓann eylediler onun menfaᶜat-i meẕkūresi demi ġasli ve taṣfiyesi ile olur ve ben o ḳavle meyl eylemem. Ve onun ġıdāiyyeti yesīre ve haḍmı ᶜasīrdir ve bu bābda ceyyid olan ḳavl Cālīnūs ḳavlidir, zīrā o fāḍıl dedi ki ḥıfẓ-ı ṣıḥḥatte ve izāle-i maraḍda ᶜunnābda bir es̱er görmedim, ancak ondan gördüğüm es̱er ᶜusr-i haḍm ve ḳıllet-i ġıdāiyyettir.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣadra ve riyeye nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye redī ve haḍmı ᶜasīrdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Taḥmīnen bir ḳavm dedi ki külā ve mes̱āne vecaᶜlarına nāfiᶜdir.

On Dördüncüsü ᶜAfṣ: عفص

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur, lüġat-ı Türkīde mazu derler. Ve o devā baᶜḍı bilādda olan şecere-i kebīrenin s̱emeresidir ve o s̱emerenin baᶜḍısı ġaḍḍa iken şecerinden aẖẕ olunur, ṣaġīr ve muḍarris olur, mülezzizdir, s̱uḳbesi yoktur ve baᶜḍısının ḍaresi ve telezzüzü olmaz belki emles ve ẖafīftir ve s̱uḳbesi vardır.

el-İẖtiyāru: Ecvedi ficc ve rezīn ve ṣulb olanlardır ve ammā aşḳaru'l-levnin ḳuvveti ḳalīledir, nār üzere iḥrāḳ olunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Ḳabḍı şedīddir ve ruṭūbātı seyelāndan menᶜ eder ve cevheri arḍī-i bāriddir.

ez-Zīnetü: Mā-ı ᶜafṣ şaᶜrı ṣābiġ olur ve şaᶜrı ġasl dahi eyler.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḫall ile ᶜafṣ ḳuvābāya ṭılā kılınır ve ḳuvābāyı o ṭılā izāle eder. Ve ᶜafṣ saḥḳ olunup laḥm-ı zāid üzere saçılsa o laḥm-ı zāidi ıḍmār eder.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ruṭūbāt-ı fāsideyi lisāna ve lis̱āta seyelāndan menᶜ eder ve ḳulāᶜa ẖuṣūṣan ṣıbyānın ḳulāᶜına nāfiᶜdir ve ẖuṣūṣan ẖall ile istiᶜmāl oluna. Ve esnānın ekkāline vaḍᶜ olunsa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: ᶜAfṣ saḥḳ olunup saḥīḳi su üzere saçılır, ḳurūḥ-ı emᶜā ve ishāl-i müzmin için o su şürb olunur ve keẕālik aġdiye ile ekl olunsa yine onlara nāfiᶜ olur.

On Beşincisi ᶜUlleyḳ: عليق

el-Māhiyyetü: Baᶜḍılar zuᶜm eylediler ki ᶜulleyḳ ᶜavsecdir. Ve ᶜulleyḳin bir ṣınfı dahi vardır ki ona ᶜulleyḳu'l-kelb derler, onun zeytūn gibi s̱emeresi vardır ki onun dāḫilinde ṣūf gibi nesne olur.

el-İḫtiyāru: Onun ᶜuṣāresi şemste ᶜaḳd ve tecfīf olunsa aḳvā olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Bārid ve yābistir. Onun naḍīce olan s̱emeresinde ḥarāretün-mā vardır.

el-Ḫavāṣṣu: Bi-cemīᶜi eczāihi ḳābıḍ ve müceffiftir, ona bināen onun varaḳı eḳall olur.

ez-Zīnetü: Onun şecerinin dalları varaḳları ile ṭabḫ olunsa şaᶜrı ṣābiġ[326] olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Varaḳı ile nemle ḍımād olunsa onu saᶜydan menᶜ eder ve cemre üzere vaḍᶜ olunsa ceyyid olur ve onun ḫılṭı ġalīẓ olur. Ve o iki nevᶜ ᶜulleyḳ tecfīf olunsa ḳabḍ-ı ẓāhir ile ḳabḍ eder ve zehresi dahi ḳabḍ eder. Ve ᶜulleyḳın aṣlında maᶜa'l-ḳabḍ leṭāfet vardır ve ona bināen ḥaṣātı teftīt eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Başta olan ḳurḥalara nāfiᶜ ve cirāḥāti müdmildir. [202b]

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Onun evrāḳı maḍġ olunsa lis̱ātı şedd eder ve ḳulāᶜı sağaltır. Ve keẕālik onun s̱emere-i naḍīcesinin kendi ve ᶜuṣāresi ve varaḳı femin evcāᶜ-ı ḥārresine şifā olur ve yaprağı başta olan ḳurḥaları sağaltır ve s̱emeresini kes̱ret üzere tenāvül ṣudāᶜ īcāb eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Nütūˀ-ı ᶜayna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Eczā-i ᶜulleyḳ nefs̱-i deme nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Varaḳı ile miᶜde-i ḍaᶜīfe ḍımād olunmakla taḳviye olunur ve ḍaᶜfı ile her ne ḳadar vārid olan mevāddı ḳabūle miᶜde müstaᶜidde ise taḳviye ḥasebiyle dāfiᶜe defᶜ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Baṭnı ᶜaḳl eder. Ve ᶜulleyḳ-ı kelb s̱emeresi içinde olan ṣūfe aḫẕ ve ṭabḫ olunsa o ṣūfe baṭnı ᶜaḳl eder ve ruṭūbet-i raḥimin seyelān-ı müzminesini ḳaṭᶜ eder ve maḳᶜadede nābit sāilü'd-dem bevāsīre ḍımād olunsa nāfiᶜ olur. Ve ᶜulleyḳın kendi ve zehresi ḳurūḥ-ı emᶜāya ve istiṭlāḳa ve teftīt-i ḥaṣāta nāfiᶜ olur luṭfları ḥasebiyle.

es-Sümūmu: Ferṭas denmekle maᶜrūf ḥayvānın nehşine muvāfıḳ olur.

---

326 [Müstensihin sehven yazdığı "zāil" burada "ṣābiġ" olarak düzeltildi.]

On Altıncısı ᶜAvsec: عوسج

el-Māhiyyetü: ᶜUlleyḳtir veyāḫūd ᶜulleyḳin ḫılālinde ve aralarında olur.

el-Evrāmu: Cemīᶜan aṣnāfının varaḳları ile cemre ve nemleye ḍımād olunmak nāfiᶜdir.

On Yedincisi ᶜAnkebūt: عنكبوت

el-Māhiyyetü: Ḥayvān-ı maᶜrūftur.

el-Ḫavāṣṣu: Örümceğin beyti cirāḥat üzere vaḍᶜ olunsa nezf-i demi ḳaṭᶜ eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ üzere örümceğin nesci vaḍᶜ olunsa ḳurḥayı teverrümden menᶜ eder.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Beyti ġalīẓ ve ebyaḍ olan örümceğin ağı dühn-i verd ile ṭabḫ olunup kulağa taḳṭīr olunsa onun vecaᶜını teskīn eder.

el-Ḥummayātu: Baᶜḍılar dediler ki nesc-i ᶜanekbūt baᶜḍı merāhime ḫalṭ olunup ve bir ḳıṭᶜa ḫırḳa-i kettān onunla telṭīḫ olunup cebhe ve ṣudġayn üzere yapıştırılsa ḥummā-ı ġıbba berāᵓet ḥāṣıl olur. Ve bir ḳavm dahi ẓann eyledi ki evi kes̱īf ve ebyaḍ olan örümceğin nesci bir deriye bağlanıp ᶜunuḳa veyāḫūd ᶜaḍuda taᶜlīḳ olunsa ḥummā-ı ġıbba nāfiᶜ ve Dīsḳūrīdūs reᵓyi üzere ḥummā-ı ribᶜe nāfiᶜ olur.

On Sekizincisi ᶜAdes: عدس

el-Māhiyyetü: Cins-i vāḥidi meᵓkūldür, ᶜades denmekle maᶜrūf ve meşhūr olan o meᵓkūldür. Ve ᶜadesin bir cinsi dahi berrīdir, mürr olur, ḥarāret-i ẓāhiresi vardır ve onda yübs ve ḳabḍ-ı ḳalīl vardır. *Baᶜḍı nüsaḫta "taḥlīl" dahi muḥarrerdir.* Ve o ᶜades Dīsḳūrīdūs ḳavli üzere bir nevᶜ ḫaşīşedir ki ḳāmeti ṭavīle, aġṣānı kes̱īre, ḳuḍbānı mürtefiᶜa, varaḳları seferceliyye ve aṭvel ve aḍyaḳtır ve o evrāḳta ḫuşūnetün-mā vardır ve beyāḍa māildir ve o ᶜades z̠erᶜ olunur ve cibāl-i Ṭaberistān'da kes̱īrü'l-vücūd olur ve ona ism-i ᶜades ile tesmiye olunup ᶜadesü'l-ḥayye diye ḥayyeye nisbet olunur ve o diyār ahālīsi lisānı üzere ona mār-mercuvā ıṭlāḳ olunur ve onun ḥabbı ᶜades-i ṣaġīr mis̱lli olur ve ġuluf-ı ṭavīl içinde ḫurūc eder.

el-İḫtiyāru: Ecved-i ᶜades nuḍcu esraᶜ ve ebyaḍ-ı ᶜarīḍ olup vāḳiᶜ olduğu suyu tesvīd eylemeyenlerdir. Ve vācib olur ki ᶜades ṭabḫ olunup cidden inḍāc oluna.

eṭ-Ṭabᶜu: Cālīnūs dedi ki ᶜades ḥarr ve yübste muᶜtedildir veyāḫūd yesīren ḥarārete māildir, ona bināen ᶜadesten ᶜinde'l-ekl ve miᶜdede ve miᶜdeden inḥidārında ākiline bürūdet ᶜārıḍa olmaz.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: ᶜAdes neffāḫtır, ḳuvve-i ḳābıḍa ve ḳuvve-i cāliyeden mürekkebdir, aḥlām-ı rediyye irāᵓet eder. Ve ḳışrının ḳabḍı keṡīrdir ve bi'l-cümle eczāsında nefḫ-i keṡīr vardır, demi taġlīẓ eder ve o dem ᶜurūḳta cereyān eylemez ve o taġlīẓ ile bevl ve ṭamṡ ḳalīl olur ve keşk-i şaᶜīr ona müḍādd olmakla ikisi cemᶜ oldukta mecmūᶜdan ḥādiṡ olan ġıdā efḍal-i aġdiyeden olur ve ikisi cemᶜ oldukta vācib olur ki keşk-i şaᶜīrin ḳadri ᶜadesten eḳall ola. Ve keẕālik ᶜades sılḳ dedikleri baḳl ile cemᶜ olsa yine efḍal-i aġdiyeden olur, zīrā onlar dahi biri birine ḍıddlar olmakla taᶜdīl olunurlar ve onlarda saᶜter ve fūẕenec kılınır. Ve ᶜadesin şerrlisi nemek-sūd yaᶜnī pastırma ile ṭabḫ olunan ᶜades olur. Ve ᶜades ṭabḫ olundukta vācib olur ki ᶜadesin menn-i vāḥidine yedi menn su ilḳā olunup cidden inḍāc oluna.

el-Evrāmu ve'l-Büṡūru: ᶜAdes ḫall ile ṭabḫ olunup ḫanāzīr ve evrām-ı ṣulbe üzere ḍımād olunsa onları taḥlīl eder ve onda hem redᶜ ve hem cemᶜ-i midde ḳuvvesi vardır. Ve ikṡār-ı tenāvülü sereṭānı ve saḳīrūs tesmiye olunan evrām-ı ṣulbeyi tevlīd eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: ᶜAdes ḫall ile ṭabḫ olunup onunla ḳurūḥ-ı ᶜamīḳa taḍmīd olunsa ḫubṡ-i ḳurūḥu ḳalᶜ eder ve vesaḫı ḳalīl olur. Ve eger ḳurḥa ᶜaẓīme olur ise ḳuşūr-ı rummān ve o miṡlli aḳbaḍ olan edviye ile istiᶜmāl olunur. Ve ḳurḥa ekkāle ise ve nemle ve cemreden ᶜārıḍ şiḳāḳ ise ᶜades mā-ı baḥr ile istiᶜmāl olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Aᶜṣāba redīdir. Ve niḳris üzere sevīḳ ile ḍımād olunsa nāfiᶜ olur. Ve ᶜadesi tenāvülde ikṡār olunsa cüẕām īrāṡ eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Onu ikṡār-ı tenāvül ẓulmet-i ᶜayna müᵓeddī olur şiddet-i tecfīfi sebebinden. Ve kaçan iklīlü'l-melik ve sefercel ve dühn-i verd ile ḍımād olunsa ᶜaynın verem-i ḥārrına şifā olur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: İḥtiḳān-ı demden ṡedyde ḥādiṡ olan verem üzere ᶜades mā-ı baḥr ile ṭabḫ olunup ḍımād olunur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Haḍmı ᶜusretli olur ve miᶜdeye nefḫi ve s̱iḳali ḥasebiyle s̱aḳīldir. Ve kaçan otuz ᶜaded mercimek taḳşīr olunup bilā-ḳışr ibtilāᶜ olunsa denildiği üzere istirḫā-i miᶜdeye nāfiᶜ olur. Ve ᶜadese tatlı ḫalṭ eylemek cāiz olmaz, zīrā kebidde süded-i kes̱īre īrās̱ eder. Ve recf olunur ki ᶜades istisḳāya nāfiᶜdir, eger ṣaḥīḥ ise onun nefᶜi tecfīfi ḥasebiyle olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bilā-ḳışr ṭabḫ olunsa baṭnı ᶜaḳl eder ve ḳışrı ile ṭabḫ olunsa ve mā-ı ūlā irāḳa olunsa baṭnı ishāl eder. Ve maᶜa'l-ḳışr suda tehriye olunca ḳadar ṭabḫ olunsa muḳaşşerden eks̱er ᶜaḳlı olur, zīrā ḳışrında ḳuvve-i ḳābıḍa cidden şedīde olur. Ve ᶜadesin ᶜaḳlı eşedd olur eger hindebā ve lisān-ı ḥamel ve ḥamḳā ile şiddet-i ḫuḍretinden esved tesmiye olunan sılḳ ile ṭabḫ olunur ise veyāḫūd verd ile ḳavābıḍdan biri ile ṭabḫ olunur ise lākin ḳable'ṭ-ṭabḫ selḳ-ı ceyyid ile selḳ olunmak şarṭı ile ve eger ceyyiden selḳ olunmadan ṭabḫ olunur ise baṭnı taḥrīk eder. İklīl-i melik ve sefercel ve dühn-i verd ile maḳᶜade veremi için ᶜades ḍımād kılınır. Eger verem-i maḳᶜade ᶜaẓīm olur ise aḳbaḍ olan edviye ile ḍımād olunur. Ve ᶜades-i berrī ki ᶜades-i mürr demekle maᶜrūftur, demi ishāl eder. Ve ᶜades demi taġlīẓi ḥasebiyle bevli ve ṭams̱ı taḳlīl eder ve min-ciheti't-taḳṣīr bevlinde āfeti olanlar elbette ᶜadese taḳarrüb eylemesinler. *Baᶜḍı nüsaḫta "taḳṣīr" bedeline "taḳṭīr" vāḳiᶜ olmuştur.* Ammā ᶜades-i mürr bevli ve ṭams̱ı taḥdīr edip idrār eder. Ve ᶜades-i berrī ḫall ile istiᶜmāl olunsa ᶜusr-i bevle nāfiᶜ olur, zaḥīri ve maġṣı teskīn eder.

On Dokuzuncusu ᶜAsel: عسل

el-Māhiyyetü: Ṭulūldendir velākin o ṭall-ı ḫafīftir, zehr üzere ve ġayriye vāḳiᶜ olur ve onu naḥl iltiḳāṭ eder. Ve o ṭall bir nevᶜ buḫārdır ki cevve ṣuᶜūd eder ve cevvde nuḍc bulup ḥalāvet kesb eder ve berd-i leyl ile taġalluẓ edip ᶜaselen nüzūl eder ve onun cirmi ḫafī olur ve baᶜḍı kerre cibāl-i Ḳaṣrān'da olduğu gibi ᶜasel kemā-hüve ᶜasel nüzūl eder. Ve ḥacer ve şecerden mevḍiᶜ-i nüzūlü ḥasebiyle o ᶜasel muḫtelif olur ve ẓāhiren nüzūl eyleyen ᶜaseli insān iltiḳāṭ eder. Ve ṭall-ı ḫafīyi naḥl iltiḳāṭ edip ᶜaselen iḫrāc eder. Ve ben ẓann ederim ki o ṭall-i ḫafīnin ᶜasel olmasında taṣarruf-ı naḥlin medḫali vardır. Ve naḥlin o ṭallı iltiḳāṭının sebebi miḳdār-ı kifāyesi ile ḥālen taġaddī edip bāḳīsini iddiḫār için olur. Ve ecnās-ı naḥlden bir cins dahi vardır ki ḥarāfetli ve semmiyyetli olur.

el-İḫtiyāru: ᶜAselin ecvedi o ᶜaseldir ki ṣāfī ve ḥalāveti ṣādıḳ ve rāyiḥası ṭayyib ve ḥarāfete ve ḥumret-i metīne māil olup *baᶜḍı nüsaḫta "metīn" bedeline "münīr" vāḳiᶜ olmuştur,* raḳīḳ ve lezic-i ġayr-i munḳaṭıᶜ olmaz. Ve denildiği [203a] üzere bi-ḥasebi'l-evḳāt ᶜaselin ecvedi rebīᶜī olanlardır ve baᶜdehu ṣayfī ecved olur ve şitāī olur.

eṭ-Ṭabᶜu: ᶜAsel-i naḥl derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir ve ᶜasel-i ṭaberzed ve ᶜasel-i ḳaṣab derece-i ūlāda ḥārrdır ve ġayr-i yābistir ve cāizdir ki derece-i ūlāda raṭb ola.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḳuvve-i cāẕibesi vardır, efvāh-ı ᶜurūḳu fetḥ eyler ve ᶜumḳtan ceẕbi ḥasebiyle ruṭūbātı cālī olur ve luḥūmdan ᶜufūnet ve fesādı menᶜ eder.

ez-Zīnetü: ᶜAsel ile telaṭṭuḫ ḳamlı ve ṣıʾbānı yaᶜnī ḳamlın yavşağını menᶜ eder ve ḳatl eder. ᶜAsel maᶜa'l-ḳusṭ ḫuṣūṣan mürr kelefe leṭūḫ olur. Ve ḍarbenin bāẕincāniyyetü'l-levn ās̱ārına ᶜasel maᶜa'l-milḥ leṭūḫ nāfiᶜ olur.

el-Ḳurūḥu: Vesiḫa ve ġāire olan ḳurūḥu tenḳıye eder. Taġalluẓ edince ḳadar ṭabḫ olunan ᶜasel cirāḥāt-ı ṭariyyeye ilṣāḳ olunur. Ve ᶜasel şibt ile telṭīḫ olunsa ḳuvābāyı berāʾet olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Milḥ-i enderānī ile ḫalṭ olunup kulağa taḳṭīr olunsa ruṭūbetini tenḳıye edip tecfīf eder ve semᶜi taḳviye eder. Ve ḥırrīf ve semmiyyetli olan ᶜaseli şemm eylemek ᶜaḳlı izāle eder, o ᶜaseli eklin ᶜaḳlı izālesi bi-ṭariḳı'l-ūlā olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ẓulmet-i baṣardan ᶜayna cilā olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onunla taḥannük ve taġarġur ḫavānīḳı ibrāʾ eder ve iki levzelere nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Mā-ı ᶜasel miᶜdeyi taḳviye eder ve şehveti fetḳ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: ᶜAsel-i ḳaṣab baṭnı telyīn eder. Ve ᶜasel-i ṭaberzedde telyīn yoktur. Ve rıġvesi menzūᶜ olmayan ᶜaselin nefḫi olur ve baṭnı ishāl eder; kaçan rıġvesi aḫẕ olunsa nefḫ ve ishāli ḳalīl olur. Ve ᶜasel-i maṭbūḫ baṭnı taḥrīk eylemez belki mübalġamīnin baṭnını ishāl eder ve ġıdāiyyeti eks̱er olur. Ve mā ile maṭbūḫun idrār-i bevli eks̱er olur. Ve biz deriz ki ᶜaselin kendi ve keẕālik mā-ı ᶜasel tenfīẕ-i ġıdāya ḳādir olur ise baṭnı ᶜaḳl eder ve eger ġıdāyı ḥareket üzere bulup ġıdāiyyete ḳıllet-i istiᶜdādını rüʾyet ederse baṭnı ıṭlāḳ eder.

es-Sümūmu: Dühn-i verd ile ʿasel müsaẖẖanen şürb olunur ise hevāmm nehşinden ve afyūn şürbünden nāfiʿ olur. Ve ʿasel laʿḳ olunsa kelb-i kelib ʿaḍḍasına ve fuṭr-ı ḳattāl ekline ʿilāc olur. Ve ʿasel-i maṭbūẖ sümūma nāfiʿ-dir ve eger onu ekl ile ḳayʾ eder ise taẖalluṣ eder. Ve şemmi taʿṭīse müʾeddī olan ʿasel-i ḥırrīf ekl olunsa baġteten ẕehāb-ı ʿaḳlı ve ʿaraḳ-ı bāridi īcāb eder ve onun ʿilācı semek-i māliḥ tenāvül edip üzerine edrūmālī şürb etmekle ḳayʾ eylemek olur. Ve denildi ki ḳadr-i maẖṣūṣ ʿasel maʿa's-semn ekl olunsa semm-i ḳātil olur.

Yirmincisi ʿUşer: عشر

el-Māhiyyetü: Şecere-i Aʿrābiyye-i Yemāniyyedir ve yetūʿātın birisidir. Ve ḥikāye olundu ki ʿuşerden bir nevʿ vardır ki onun gölgesinde cülūs edenler helāk olurlar.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar ḥārr ve yābistir ve yübūseti derece-i rābiʿada olanları dahi olur.

el-Ḫavāṣṣu: Ḳabḍı muʿtedildir.

ez-Zīnetü: Onunla ṭılānın saʿfeye ve ḳūbāya nefʿi olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Ṣıbyānın ağızlarına ʿārıḍ olan ḳulāʿa ʿasel ile ṭılā olunsa onu izāle eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Baṭnı ıṭlāḳ ve emʿāyı cidden iḍʿāf eder.

es-Sümūmu: ʿUşerden bir ṣınf vardır ki onun ẓıllında ḳuʿūd eden kimse mutaḍarrır olur ve baʿḍı kerre o ḳāʿidi ḳatl eder, ondan iḥtirāz vācib olur. Ve lebeninden üç dirhem şürb olunsa iki günde kebid ve riyeyi teftīt edip dağıtmakla ḳatl eder.

Yirmi Birincisi ʿAḳreb: عقرب

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: ʿAḳārib evcāʿ-ı üẕünden cidden nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: ʿAḳreb-i muḥraḳ şürb olunsa mes̱ānede ve külāda ḥādis̱ olan ḥaṣātı teftīt eder.

Yirmi İkincisi ʿAẓāye: عظايه

el-Māhiyyetü: Sāmm-ı abraṣ gibi bir ḥayvāndır velākin ʿaẓāyenin levni aḫḍar, ḥareketi baṭīʾ, elvānı muḫtelif olur. Ve baʿḍılar zuʿm ederler ki ʿaẓāye nāra duḫūl eylese muḥterik̇ olmaz ve onun ḳuvvet-i ḍaʿīfesi vardır ẕerārīḥ gibi ḫazīnede ḥıfẓ olunur. ʿAẓāyenin emʿāsı iḫrāc ve eli ve ayağı ḳaṭʿ olunup ʿasel içinde maḫzūn kılınır.

Yirmi Üçüncüsü ʿUnʿīlī: عنعيلي

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki unʿīlī şelcem-i bostānīdir, onda olan kelāmı biz bābu'ş-şīne teʾḫīr eyleriz.

Yirmi Dördüncüsü ʿĀlūşiş: عالوشش

el-Māhiyyetü: Bir nevʿ nebāttır ki cemīʿ-i eşyāda ḳurrayṣa benzer velākin o nebātın varaḳının melāseti eşeddir ve onun varaḳı ferk olunsa ondan cidden müntine olan rāyiḥa-i fāyiḥa olur ve onun zehr-i diḳāḳı ve firfīrī s̱emer-i ṣıġārı olur ve ṭarīḳte ve ḫarābātta ve sibāḫātta nābit olur.

el-Ḫavāṣṣu: Cüsāʾ ve ṣalābeti onun ḳuvveti taḥlīl eder.

el-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ-ı ḫabīs̱e vü ākileye nāfiʿ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı sereṭāniyyeye nāfiʿ olur ve keẕālik ḫanāzīre ve evrām-ı sāireye ḍımād olunur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Varaḳ ve ḳuḍbānının ḳuvvesi ḫalf-i üẕünde ve levzeteynde olan vereme nāfiʿdir.

Yirmi Beşincisi ʿĀliyūn: عاليون

el-Māhiyyetü: ʿĀliyūna bir ḳavm ʿalāriyūn tesmiye ederler, o ismler icmād-ı lebenden müştaḳḳ kılınıp ona tesmiye olundu, zīrā o nebāt infeḫa gibi lebeni icmād eder. Ve o nebātın varaḳı ve ḳuḍbānı ḫarbiyān varaḳına ve ḳuḍbānına şebīh olur. *Ve baʿḍı nüsḫada "ḫarbiyān" bedeline "senderūyā" vāḳiʿ olmuştur.* Ve onun bir nevʿ zehri vardır ki ṣufrete māil ebyaḍ ve diḳāḳ ve kes̱īf ve kes̱īr ve ṭayyibü'r-rāyiḥa olur ve o nebāt ācām ve ġıyāḍda nābite olur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onun zehri ile ḍımād olunsa inficār-ı demden cidden nāfiᶜ olur.

el-Ḳurūḥu: Keẕālik onun zehri ve varaḳı ḥarḳ-ı nāra nāfiᶜ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Dühn-i verd ile mütteḫaẕ olan ḳayrūṭī ile o nebāt ḫalṭ olunup beyāḍ olunca ḳadar milḥ ile kesr olunur ve o devā taᶜaba ve iᶜyāya nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳavmin zuᶜmuna göre onun aṣlı şehvet-i cimāᶜı tehyīc eder.

Yirmi Altıncısı ᶜUrḳūb: عرقوب

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs zuᶜm eyledi ki ᶜurḳūb bir nebāttır ki onun şaḳāyıḳu'n-nuᶜmān varaḳına müşābih varaḳı olur ve o varaḳ müşaḳḳaḳ ve ṭavīl olur ve onun aṣlı müstedīr ve meʾkūl olur. Ve ondan bir dıraḫmī miḳdārı şarāb ile şürb olunsa riyāḥı taḥlīl eder. Ve ẕikr olundu ki o nebātın bir ṣınf-ı āḫeri olur ki onun aġṣānı diḳāḳ olur ve o aġṣān üzere mülūḫıye varaḳı gibi varaḳ olur ve o aġṣānın eṭrāfından bir şeyʾ gelir ki kürkiyy denmekle maᶜrūf ṭayr reʾsine ve minḳārına müşābih olur ve onun ṣınāᶜa-ı ṭıbbda nefᶜi yoktur ve belki onun menfaᶜati ṣınāᶜa-i uḫrāda olur, bu maḳāmda onu ẕikr eylemek bize lāyıḳ olmaz.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ondan bir dıraḫmī şarāb ile şürb olunsa raḥimde olan riyāḥ-ı nāfiḫayı cidden taḥlīl eder.

Yirmi Yedincisi ᶜİẓām: عظام

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur, kemik maᶜnāsına.

el-Ḫavāṣṣu: ᶜİẓām-ı muḥraḳa, muḥallile ve müceffifedir.

ez-Zīnetü: Denildi ki geyiğin veyāḫūd esedin kemiği ile baraṣ üzere ṭılā olunsa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Denildi ki insān kemiği ṣarᶜ için saḳy olunur Cālīnūs dedi ki bir insān var idi ki maṣrūᶜ olunan nāsa sırren insān kemiğini saḳy eder idi ve onlardan ṣarᶜ zāil olup o ṭabībe ṣarᶜ iṣābet eyledi.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Denildi ki teysin kaᶜbı sikencebīn ile şürb olunsa ṭıḥāli iẕābe eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Denildi ki teysin kaᶜbı bāhı tehyīc eder. Ve sūḳ-ı baḳarın muḥraḳı nezf-i demi ve istiṭlāḳ-ı baṭnı ḳaṭᶜ eder.

Yirmi Sekizincisi ᶜİneb: عنب

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-İḫtiyāru: ᶜİneb-i ebyaḍ ᶜineb-i esvedden aḥmed ve memdūḥtur eger ṣıfāt-ı sāirelerde berāber olurlar ise yaᶜnī metānet-i varaḳında ve ḥalāvette ve ġayri ṣıfatlarda müsāvī olurlar ise. *Baᶜḍı nüsaḫta "esved" bedeline "aḥmer" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve ḳaṭāfından sonra iki gün terk olunan ᶜineb ḳaṭāfı gününde olan ᶜinebden ḫayrlı olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Üzümün kabuğu bārid ve yābistir ve haḍmı baṭīʾdir ve ḥaşvı [203b] ḥārr ve raṭbdır ve ḥabbı bārid ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Üzüm kesildiği vaḳtte tenāvül olunur ise nefḫi olur, ammā ḳışrı muḍammer olunca ḳadar taᶜlīḳ olunan üzüm ġıdā-i ceyyid olur ve onun ġıdāsı ḳıllet-i redʾetinde ve kes̱ret-i ġıdāʾiyyette incire şebīh olur ve ġıdāiyyeti her ne ḳadar kes̱īre ise lākin incirin ġıdāiyyetinden eḳall olur. Ve ᶜineb-i naḍīcin ḍararı ᶜineb-i ġayr-i naḍīcib ḍararından eḳall olur. Ve kaçan ᶜineb münhaḍım olmasa ondan tevellüd eden ġıdā yaᶜnī ḫılṭ-ı ficc niyy olur. ᶜAlā-ḥālihi ekl olunan ᶜinebin ġıdāsı ᶜaṣīrinin ġıdāsından eks̱er olur velākin ᶜaṣīrin nüfūẕu ve inḥidārı esraᶜ olur. Ve ᶜineb-i ḳābıḍı taᶜlīḳin taḫliyesi recā olunur, ammā ᶜineb-i ḫāmiḍ taᶜlīḳ olmakla ondan ḥalāvet recā olunmaz. Ammā zebīb yaᶜnī kuru üzüm kebid ve miᶜdenin ṣadīḳidir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: ᶜİneb ve zebīb çekirdeği ile maᶜan emᶜā vecaᶜlarına ceyyid olur. Ve zebīb külā ve mes̱āneye nāfiᶜ olur. Ve vaḳt-i ḳaṭāfında ᶜineb baṭnı taḥrīk eder ve nefḫi olur. Ve bi'l-cümle ᶜineb mes̱āneye muḍırr olur.

Yirmi Dokuzuncusu ᶜAraḳ: عرق

el-Māhiyyetü: ᶜAraḳ demin o māiyyeti olur, ona ṣadīd-i mirārī muḫālaṭa eylemiştir. Vācib olur ki ᶜaraḳı istiᶜmāl cefāfından muḳaddem ve ruṭūbeti bāḳıye iken ola. Ve bi-ḥasebi'l-ḥayvān ᶜaraḳ muḫtelif olur ve onda taḥlīl-i ġayr-i yesīr vardır.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Muṣāriᶜīnin yaᶜnī güreşçilerin ᶜaraḳı ürbiyye veremini taḥlīl eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Güreşçilerin ᶜaraḳ-ı yābisi dühn-i ḥınnā ile s̱edyin veremi üzere vaḍᶜ olunup veremi taḥlīl olunur ve dühn-i verd ile s̱edyde cāmid olan lebene nāfiᶜ olur.

Otuzuncusu ᶜAzīz-i ᶜAnᶜatelī: عزيز عنعتلي

el-Māhiyyetü: Denildi ki ᶜazīz-i ṣaġīr ve ᶜazīz-i kebīr ḳanṭūriyūn-ı kebīre ıṭlāḳ olunur ve onlarda olan kelāmı bābu'l-ḳāfa teʾḫīr eyleriz. Ammā ᶜazīz-i ᶜanᶜatelīnin beyānı budur ki Dīsḳūrīdūs dedi ki o devā şelcem-i bostānīdir ve onda olan kelāmı bābu'ş-şīne teʾḫīr eyleriz.

Otuz Birincisi ᶜŪdu'ṣ-Ṣalīb: عود الصليب

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs zuᶜm eyledi ki ᶜūdu'ṣ-ṣalībe baᶜḍı nās ẕü'l-eṣābiᶜ tesmiye ederler. Ve o devā bir nebāttır ki onun iki şibr miḳdārı sāḳı olur, o sāḳtan şuᶜab-ı kes̱īre teşaᶜᶜub eder. Ve onun erkeğinin varaḳı şāh-bellūṭ varaḳı gibidir; dişisinin varaḳı semerbiyūn varaḳı gibi olur ve ġuluf-ı levz gibi onun ġulufu olup sāḳ cānibine o ġulufun işrāfı olur ve kaçan o ġılāf münfetiḥ olsa ondan bir nevᶜ ḥabb ẓuhūr ve ḫurūc eder ki dem mis̱lli aḥmer ve kes̱īrü'l-aᶜdād ve ṣıġār olup ḥabb-ı rummāna müşābih ve müşākil olup o ḥubūb-ı ḥumr es̱nāsında beş veyāḫūd altı ᶜaded firfīriyyete nāẓır ḥabb-ı esved olur. Ve erkeğinin aṣlı ġılaẓ-ı iṣbaᶜda ve ṭūlü bir şibr ḳadrinde olur ve levni ebyaḍ ve meẕāḳında ḳabḍ olur. Ve dişisinin aṣlı için belālīṭe müşābih şuᶜablar olur, o şuᶜab yedi veyāḫūd sekiz ᶜaded olur ḫuns̱ā uṣūlü mis̱lli.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: ᶜŪdu'ṣ-ṣalībin ḥubūbundan on beş ḥabbe mā-ı ḳarāṭīn ile şürb olunsa kābūsa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Kemā-hüve bāḳıye iken ekl eylemek miᶜde leẕᶜine nāfiᶜ-dir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Baᶜde'n-nifās ebdānları naẓīf olmayan hatunlara ᶜūdu'ṣ-ṣalībin aṣlından levze miḳdārı saḳy olunsa idrārı ḥasebiyle onları fuḍūl-i ṭams̱tan tenḳıye eder ve kaçan şarāb ile şürb olunsa vecaᶜ-ı erḥāmdan nāfiᶜ olur ve keẕālik baṭn ve mes̱āne ve külā vecaᶜlarından ve yereḳāndan nāfiᶜ olur. Ve şarāb ile ṭabḫ olunup şürb olunsa baṭnı ᶜaḳl eder.

Ve onun ḥabb-ı aḥmerinden on ḥabbe veyāḫūd on iki ḥabbe şarāb-ı ḳābıḍ ile şürb olunsa raḥimden nezf-i demi ḳaṭᶜ eder ve ṣıbyān onu ekl veyāḫūd şürb eylese onların ḥaṣātlarını giderir. Ve onun on ḥabbesi şarāb-ı ᶜaselī ile şürb olunsa vecaᶜ-ı erḥāmdan ḥādiṡ olan iḫtināḳa cidden nāfiᶜ olur.

Otuz İkincisi ᶜAren: عرن

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs zuᶜm eylediki ᶜaren bir nebāttır ki onun varaḳı ᶜades-i ṣaġīr varaḳına benzer velākin varaḳ-ı ᶜadesten aṭveldir ve onun bir şibr ṭūlünde sāḳı vardır ve zehri aḥmerdir. Ve Dīsḳūrīdūs dedi ki o nebāt emākin-i raṭbe-i muᶜaṭṭalede nābit olur ve baᶜḍı bilādda o nebāt mevcūdedir.

el-Ḫavāṣṣu: Onun varaḳı zeyt ile ḍımād olunsa ᶜaraḳı idrār eder.

el-Evrāmu: Daḳḳ olunup ḍımād kılınsa cirāḥātı ve büṡūr-ı mültehibeyi taḥlīl eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Kaçan şarāb ile şürb olunsa taḳṭīr-i bevlden cidden berāᵓet ḥāṣıl olur.

Otuz Üçüncüsü ᶜAkerü'z-Zeyt: عكر الزيت

el-Māhiyyetü: Nuḥās-ı Ḳıbrīsīden mütteḫaẕ ināᵓ içinde ᶜaker-i zeyt taġalluẓ edince ḳadar ṭabḫ olunsa ve ᶜasel ḳıvāmında olsa ḥuḍaḍın ṣāliḥ olduğu nesneye o dahi ṣāliḥ olur ve ḥuḍaḍdan belki efḍal olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Ṡeḫīn olunca ḳadar mā-ı ḥıṣrım ile ṭabḫ olunsa ve maṭbūḫu ile teᵓekkülü olan dişler telṭīḫ olunsa onları ḳalᶜ eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Edviye-i ᶜayna baᶜḍı kerre idḫāl olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: ᶜAker-i zeyt ᶜatīḳ oldukça cevdeti artar ve ondan ittiḫāẕ olunan ḥuḳne maḳᶜadeye ve ḳurūḥ-ı raḥime nāfiᶜ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Müftiren istiᶜmāli vecaᶜ-ı mafṣala nāfiᶜdir.

On Yedinci Faṣl Ḥarf-i Fāda Olan Kelām-ı Müşebbaᶜdır Bu Faṣlda Biz Otuz Üç ᶜAded Devā Ẕikr Eyleriz

[Evvelkisi] Fıḍḍa: فضه

Fi'l-Māhiyyeti: Maᶜrūfe ve meşhūre ve maᶜdeniyyedir.

eṭ-Ṭabʿu: Müberrid ve müceffiftir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḫabes̱-i fıḍḍa cidden ḳābıḍdır ve onda cez̠b ve taḥlīl vardır ve onun süḥālesi edviye-i uḫrā ile ruṭūbāt-ı leziceye nāfiʿ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cereb ve ḥikkeye cidden ceyyid olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Süḥālesi aḫlāṭ-ı uḫrā ile beḫara yaʿnī ağız kokusuna nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Fıḍḍadan maṣnūʿ mīl ile iktiḥāl olunsa ebṣārı ziyāde eder ve ʿaynı cilālandırır.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Süḥālesi aḫlāṭ-ı uḫrā ile ḫafaḳāna nāfiʿ olur.

İkincisi Felencmüşk: فلنجمشك

el-Māhiyyetü: Bir ḳavm zuʿm eylediler ki felencmüşk merzencūştan ve nemmāmdan aġdādır ve yübste eḳall olur. *Ve baʿḍı nüsḫalarda* زعم قوم *bedeline* قال الفهلمان *ve* اغدى *bedeline* اعدا *vāḳiʿ olmuştur. ʿAbd-i mütercimin ẓann ve ḥisbānı üzere bu nüsḫa eṣaḥḥtır, zīrā felencmüşk aġdiyeden değildir, "aġdā" ıṭlāḳı ona münāsib olmaz.*

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Munḫurlarda ve dimāġda olan süddeleri ṭılāen ve şemmen ve eklen teftīḥ eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Şürben ve ṭılāen bevāsīre ceyyid olur.

Üçüncüsü Fānīz̠: فانيذ

el-Māhiyyetü: Ḳaṣab-ı sükkerin ʿuṣāresi s̱eḫīn olunca ḳadar ṭabḫ olunup onun maṭbūḫ-ı seḫīninde fānīz̠ maʿmūl kılınır ve onun ʿamel ve ṣanʿatı Kirmān sancağında vāḳiʿ Mekrān nāḥiyesi bilādında olur, āḫer bilādda fānīz̠ ṣınāʿası olmaz lākin Mekrān'dan baʿde'l-ʿamel Sicistān'a naḳl olunur evāil-i zamānda muʿtād olduğu üzere, ona bināen onu fānīz̠-i Siczī-i ḫazāinī diye z̠ikr ederler. Fi'l-ḥaḳīḳa Sicistān'da fānīz̠ ṣınāʿası olmaz. *Suyūṭī Lübbü'l-Lebāb'da der ki* السِّجْزِي بالكسر والسكون وزاء الى سجستان على غير قياس وقد يقال سِجِشْتَنِي بكسرتين وسكون

el-İḫtiyāru: Ecved olan ebyaḍ ve diḳāḳ-ı ḫazāinī olanlardır. *Ḳānūn nüsḫalarında "ḫazāinī" muʿceme olan ḫā ve zā ve hemze ile vāḳiʿ olmuştur velākin baʿḍı müfredāt-ı muʿteberede muḥarrerdir ki fānīz̠ iki ḳısmdır, eḥa-*

dühümā Siczī ve āḫeri [204a] Ḥarrānīdir. Lübbü'l-Lebāb'da muḥarrerdir ki الحَرَّانِي بالفتح والتشديد الى حران مدينة بالجزيرة وبالضم والتخفيف الى حران سكة باصبهان

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda ḥārr ve raṭbdır ḫuṣūṣan fānīẕ-i ebyaḍ ḳaṭʿan raṭbdır.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Sükkerden aġlaẓ ve kes̱īren eḥarrdır.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Suʿāle ceyyiddir.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Denildi ki miʿdeden riyāḥı kāsir ve ruṭūbātı nāşiftir ḫuṣūṣan zencebīl ile istiʿmāl oluna.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Baṭnı müleyyindir, raḥim ve emʿā berdine nāfiʿdir.

Dördüncüsü Fū: فو

el-Māhiyyetü: Nebāt-ı maʿrūftur, ʿaẓīmü'l-varaḳ kerefs varaḳı gibi olur ve onun bir ẕirāʿ miḳdārı veyāḫūd dahi ekber sāḳ-ı emlesi olur ki o sāḳ nāʿim ve ġalīẓ olur, aʿlāsı iṣbaʿ ġılaẓında olur ve o sāḳ urcuvānī ve ẕū-ʿaḳd olur ve onun nerces gibi veyāḫūd nercesten ekber ezhārı olur ve onun beyāḍında firfīr gibi levn olur ve aṣlının esfeli şuʿaba müteşaʿʿib olur ve aṣlında ʿıṭriy-yet vardır ve ḳuvveti seẕāba şebīhtir ve denildi ki ḳuvveti eşyā-ı kes̱īrede sünbüle müşābihtir.

el-Ḫavāṣṣu: Aṣlının ḳuvveti müsaḫḫinedir.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Vecaʿ-ı cenbe nāfiʿdir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Bevli idrār eder yābisen şürb olunur ise ve maṭbūḫan şürb olunsa ṭams̱ı idrār eder ve onun idrārı sünbül-i Hindī ve sünbül-i Rūmī idrārından eks̱er olur ve bu devāda idrār keyfiyyeti fāḥişe gibidir.

Beşincisi Fūfel: فوفل

el-Māhiyyetü: Onun ḳuvveti ṣandal ḳuvvesine ḳarībdir *ve ṭabʿ ile olan nüsḫada yazılan budur*.

el-Māhiyyetü: Fūfel Hind'de bir nebātın s̱emeresidir ki onun şekli cevz-i bevvā şekline müşābihtir lākin fūfelin levni aḥmer ve kesri şedīddir ve kesri vaḳtinde eczāsı teferrük eder ve onda rāyiḥa-i ṭayyibe ẓuhūr eder ve onu ehl-i Hind ṭīb-i nükhe için tenāvül eder ve esnānı taḥmīr eder ve onun ḳuvvesi ṣandal ḳuvvesine ḳarīb olur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱āniyede bārid ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Bi-ḳuvvetin müberriddir ve hem ḳābıḍdır.

el-Evrāmu: Ḥārr ve ġalīẓ olan veremlere ceyyiddir.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Gözlerinde iltihāb olanlara muvāfıḳ olur. Ve ʿayna onunla ḍımād olunsa ṭabaḳāt-ı ʿayndan mevāddı menʿ eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Ṭılāen baṭnı imsāk eder.

Altıncısı Fāġıre: فاغره

el-Māhiyyetü: Bir ḥabbdır ki ḥımmaṣa müşābih olur ve onun maḥleb gibi lübbü olur. Ve denildi ki onun cevfinde şehdānec gibi ḥabb olur belki şehdānecden ekber olur; süfāleden yaʿnī Hind'in süfālesinden ḥaml olunur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda ḳabḍ ve taḥlīl vardır.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Bārid olan kebidi ve miʿdeyi muṣlıḥ edviyeye duḫūl eder ve sūʾ-i istimrā-i bāride nefʿi olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: İshāl-i bāride nefʿi olur ve baṭnı ʿaḳl eder.

Yedincisi Füvvehü'ṣ-Sabbāġa: فوه الصباغه

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur, ṭaʿmı ʿafıṣ olur.

el-Ḫavāṣṣu: Ḳurūḥu bi-iʿtidālin cālī olur. Ve ḫall ile ḳuvābā üzere vaḍʿ olunsa berāʾet ḥāṣıl olur ve kez̠ālik behaḳ-ı ebyaḍ üzere telṭīḫ olunup şifā olur ve cildi her nevʿ es̱erden tenḳıye eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Mā-ı ḳarāṭīn ile saḳy olunup ʿırḳ-ı nesāya nāfiʿ olur ve o fālice dahi nāfiʿ olur ki onunla ḥisste āfet ola. Ve ḍarbe ve saḳṭa için onun bir dirhemi iki dirhem rāvend-i ṣīnī ve bir ḳadeḥ nebīẕ ile saḳy olunur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Onun mīvesi sikencebīn ile evrām-ı ṭıḥāl için saḳy olunur, kebidi ve ṭıḥāli tenḳıye eder ve südedini teftīḥ eder ve bu fiʿl o devānın ḫāṣṣıyyeti olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Bevli şedīden idrār eder ḥattā baʿḍı kerre dahi dem ibāle eder. Ve vācib olur ki o devāyı şürb eden kimse her gün istiḥmām eyleye ve kaçan o devā iḥtimāl olunsa ṭams̱ı idrār ve cenīni iḥdār ve inzāl eder.

es-Sümūmu: Maʿa'l-varaḳ aġṣānı nehş-i hevāmma nāfiʿ olur.

Sekizincisi Fencenceşt: فنجنجشت

el-Māhiyyetü: Onda olan kelām bābu'l-bāda penc-engüşt māddesinde mürūr eyledi.

Dokuzuncusu Füll: فل

el-Māhiyyetü: Devā-i Hindī-i maᶜrūftur, onun ḳuvveti yebrūḥ ve lüfāḥ ḳuvveti gibidir.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Onunla ḍımād olunsa ṣudāᶜa nāfiᶜ olur.

Onuncusu Fülfül: فلفل

el-Māhiyyetü: Cālīnūs dedi ki onun s̱emerinin evvel-i ṭalᶜı dār-ı fülfüldür ve baᶜdehu ḥabb-ı fülfülden munfaṣıl olur ve ona bināen dār-ı fülfül erṭab olur ve ona bināen dār-ı fülfül ekl edenleri evvel-i ẕevḳında leẕᶜ eylemez belki evvel-i ẕevḳından ḳalīlen sonra leẕᶜ eder. Ve fülfülün aṣlı ḳusṭa şebīh olur. Ve fülfül-i esvedin ḥarāfeti eşedd ve ebyaḍın ḥarāreti ve ruṭūbeti eşedd olur. Ammā bir ḳavm zuᶜm ederler ki fülfül cefāf ile esved olur ve onda olan ceẕb ḳuvvesi sāḳıṭ olur, ammā fülfül-i ebyaḍda şedīden cefāf olmamakla onun ḳuvvesi bāḳıye olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i rābiᶜaya varınca ḳadar ḥārr ve yābis olur.

el-Efᶜālü ve'l-H̱avāṣṣu: Onda ceẕb ve taḥlīl ve cilā vardır maᶜa'z-zebīb maḍġ olunur ise ve balġamı ḳalᶜ eder ve balġam-ı lezici istīṣāl ve külliyyen istihlāk eder. Ve fülfül müsekkināt-ı vecaᶜdan olur ve ᶜaṣabı tesẖīn eder ve eṣıḥḥāya muvāfıḳ olur.

ez-Zīnetü: Naṭrūn ile behaḳa cilā olur ve yine naṭrūn ile istiᶜmāl olunsa tehzīl eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Zift ile istiᶜmāli ẖanāzīri taḥlīl eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: ᶜAṣabı ve ᶜaḍalātı onun tesẖīnine bir nesne müvāzī ve müşākil olmaz.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: H̱all ile esnāna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Fülfül-i ebyaḍ ekḥālde vāḳiᶜ olur ve ᶜayna cilā olur. Ve kaçan daḳḳ olunup kebid-i meşvī üzere saçılsa ve māı ile iktiḥāl olunsa ᶜaşāya cidden nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Leᶜūḳātta istiᶜmāl olunsa suᶜāle ve evcāᶜ-ı ṣadra muvāfıḳ olur. Ve ẖunāḳ için maᶜa'l-ᶜasel taḥannük olunsa nāfiᶜ olur ve riyeyi tenḳıye eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Münaḳḳī ve hāḍım ve müşehhī olur. Ġārın varaḳ-ı ṭarīsi ile şürb olunsa maġṣ ve nefḫe nāfiᶜ olur. Şürben ve ṭılāen ḫall ile verem-i ṭıḥāle ceyyid olur. Ve fülfül-i ebyaḍ miᶜdeye aṣlaḥ ve miᶜdeyi taḳviyesi eşeddir. Ve dār-ı fülfül bi-sühūletin ṭaᶜāmı iḥdār eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bevli idrār ve cenīni iḥdār eder ve baᶜde'l-cimāᶜ ẕerᶜi ifsād ve bi-ḳuvvetin o nuṭfeyi menfaᶜatten menᶜ eder ve onun ḳalīl ve kes̱īri saḳmūnyānın ḫilāfı üzere ıṭlāḳ eder ve menīyi tecfīf eder, ammā dār-ı fülfül bāhı ziyāde eder ruṭūbet-i faḍliyyesi ḥasebiyle. Ve ġārın varaḳ-ı ṭarīsi ile şürb olunsa maġṣa nāfiᶜ olur.

el-Ḥummayātu: Maᶜa'd-dühn bedene mesḥ olunsa nāfiḍe nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Fülfül-i ebyaḍ tiryāḳātta vāḳiᶜ olur ve keẕālik dār-ı fülfül nehş-i hevāmma nāfiᶜ olur ve dühn ile ṭılā olunsa dahi o nehşe nāfiᶜ olur.

On Birincisi Fülfülü'l-Māᵓ: فلفل الماء

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ ḥaşīşedir ki suda nābit olur ve suya ḳarīb olur, onun meẕāḳında fülfüliyyet vardır ve onda ḥiddet yoktur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: İsḫān-ı kāfī ile tesḫīn eder velākin tesḫīn-i fülfülden onun tesḫīni eḳall olur.

On İkincisi Fülfül-mūye: فلفلمويه

el-Māhiyyetü: Denildi ki fülfül-mūye fülfülün aṣlıdır.

el-Ḫavāṣṣu: Denildi ki evcāᶜ-ı bārideye ve teşennüce onun menfaᶜat-i şedīdesi vardır.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Niḳrīse nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun ḳūlıncda ve riyāḥ-ı bāridede ḫāṣṣıyyeti vardır.

On Üçüncüsü Fesūrīḳūn: فسوريقون

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur, onun tecfīfi ḳulḳuṭārın tecfīfinden eşeddir ve maᶜa-hāẕā leẕᶜi eḳalldir ve hem elṭaftır.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Dīsḳūrīdūs dedi ki onun ile cereb ṭılā olunup ḥammāmda ġasl olunsa onun menfaᶜat-i ẓāhiresi olur.

On Dördüncüsü Fāşerā: فاشرا

el-Māhiyyetü: Hezār-ceşāna derler ve ona kermetü'l-beyḍā dahi derler.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cālī ve ḥırrīftir ve tecfīf ve telṭīfi vardır ve isḫā-nı muʿtedildir.

ez-Zīnetü: Ẓāhir-i bedeni onun aṣlı kirsenne ve ḥulbe ile şedīden cālī olur ve tenḳıye ve taṣfiye eder ve kelefi ve ḳurūḥtan bāḳıye kalan ās̱ār-ı sūd-ı sāireyi iẕhāb ve izāle eder ve keẕālik fāşerā zeyt ile teherrī edince ḳadar ṭabḫ [204b] olunsa o efʿāli işler ve taḥt-ı ʿaynda olan kühbe-i demi dahi izāle eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Aṣl-ı fāşerā s̱evālīli ve büs̱ūr-ı lebeniyyeyi ḳaṭʿ ve şarāb ile dāḫısı teskīn ve evrām-ı ṣulbeyi taḥlīl ve dübeyleyi tefcīr eder. Ve otuz gün miḳdārı beher yevm ondan üçer üs̱ūlūsāt ḫall ile şürb olunsa verem-i ṭıḥāli taḥlīl eder ve maʿa't-tīn onun ḍımādı dahi ṭıḥāle nāfiʿ olur ve şarāb ile taḍmīd dāḫısı teskīn eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ-ı rediyye üzere maʿa'l-milḥ aṣl-ı fāşerā ile ḍımād olunur. Ve ākiletü'l-laḥm olan merāhime idḫāl olunur. Müteḳarriḥ ve ġayr-i müteḳarriḥ cereblerde onun s̱emeri leṭūḫan istiʿmāl olunur ve onu o leṭūḫ taḳşīr eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Şarāb ile aṣl-ı fāşerā ḍımāden ʿiẓāmı iḫrāc eder. Ve ondan küllü yevmin bir dıraḫmī fālic için şürb olunur ve şürben ve ṭılāen şedḫ-ı ʿaḍal için dahi istiʿmāl olunur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Küllü yevmin ondan altı dıraḫmī şürb olunsa ṣarʿa ve se-dere nāfiʿ olur velākin aḥyānen ʿaḳlda taḫlīṭ iḥdās̱ eder.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Baʿḍı kerre ondan ʿasel ile leʿūḳ ittiḫāẕ olunup muḫtenıḳīnde[327] ve fesād-ı nefes ve suʿāl ve vecaʿ-ı cenb aṣḥābında istiʿmāl olunur. Ve fāşerānın ʿuṣāresi ḥınṭa-i maṭbūḫa ile şürb olunsa lebeni iks̱ār eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Cālīnūs dedi ki fāşerānın evvel-i ṭulūʿunda eṭrāfı ekl olunsa ḳabḍı sebebiyle miʿdeye nāfiʿdir velākin onda miḳdār-ı ḳalīl merāret ve ḥarāfet olmakla miʿdede ḥurāḳa iḥdās̱ eder.

327 Yaʿnī ḫunāḳı olanlarda.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Evvel-i ṭulūᶜunda o nebātın ḳalbi ekl olunsa bevli idrār ve baṭnı ishāl [eder.] Ve onun aṣlı bir dıraḫmī saḳy olunsa cenīni ḳatl eder ve iḥtimāl olunsa cenīni iḫrāc eder. Ve ṭabīḫinde cülūs raḥimi tenḳıye eder. Ve ᶜuṣāresi balġamı ishāl eder. Ve o nebāt ṭıḥāl için edviye-i ceyyideden olur.

es-Sümūmu: Onun aṣlından bir dıraḫmī efᶜī nehşine nāfiᶜdir ve bi'l-cümle hevāmmın nehşine nāfiᶜdir.

el-Ebdālü: Onun bedeli kendi vezninde olan derūnec ve bir vezninin s̱ülüs̱ānı miḳdārı besbāse olur.

On Beşincisi Fāşerşīn: فاشرشين

el-Māhiyyetü: Denildi ki fāşerşīn dahi fāşerā cinsindendir, onun leblāb-ı kebīr varaḳı gibi varaḳı olur ve kökünün taşrası kara ve içerisi sarı olur.

el-Ḫavāṣṣu: Onun efᶜāli fāşerā efᶜāli gibi olur lākin ondan aḍᶜaf olur.

Aᶜḍāu'l-Mefāṣılı: Fāşerā gibi fāşerşīn dahi fālice nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Onun ḳalbi evvel-i maṭlaᶜında ekl olunup ṣarᶜa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣarᶜı tenḳıye eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Fāşerşīnin nebti evvel-i ṭulūᶜ u ẓuhūrunda ekl olunsa bevli ve hayḍı idrār eder.

On Altıncısı Ferbiyūn: فربيون

el-Māhiyyetü: O devā bir ṣamġa-i ḥāddedir ki onun ḳuvveti üç veyāḫūd dört seneden sonra müteġayyir olur. Ve o ṣamġanın ᶜatīḳi ṣufrete ve şuḳrete ḍārib olur. Ve zeyt içinde idāfeyi sühūlet ile ḳabūl eylemez, ᶜatīḳin o idāfeyi ḳabūlü ancak ṣuᶜūbet ile olur. Ve ferbiyūn-ı ḥadīs̱ bu ḫuṣūṣlarda ᶜatīḳin ḫilāfı üzere olur. Ve baᶜḍılar dediler ki ferbiyūn bāḳılā-i muḳaşşer ile bir viᶜāda kılınsa ḳuvveti maḥfūẓa olur yaᶜnī mürūr-ı eyyām u sinīn ile müteġayyir olmaz.

el-İḫtiyāru: Onun ceyyidi ḥadīs̱ ve ṣāf ve levni şuḳrete ḍārib aṣfer olup rāyiḥası ḥādde ve şedīdetü'l-ḥarāfet olanlardır, bāḳīleri anzerūt ve ṣamġ ile maġşūştur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḥārrdır. Ve onda bir ḳuvvet vardır ki laṭīfe ve muḥrıḳa ve cellāt olur. Ve onun ḥadīs̱inin isẖānı ḥıltīt isẖānından eşeddir, maᶜa-hāẕā ḥıltīt isẖānında ṣumūġdan bir ṣamġ yoktur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ferbiyūn efāvīh ile maᶜmūl olan baᶜḍı eşribeye ẖalṭ olunur ve ᶜırḳ-ı nesāya onun nefᶜi olur ve ḳuşūr-ı ᶜiẓāmı istiᶜmāli gününde ṭarḥ eder velākin vācib olur ki ᶜaẓmın eṭrāfında olan laḥm dühn içinde teftīr olunan ḳayrūṭī ile ḥimāye olunup baᶜdehu ferbiyūn ᶜaẓmda istiᶜmāl oluna. Ve ferbiyūn ile fālic ve ẖaderi olan ᶜuḍv temrīẖ olunur ve cidden nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ferbiyūn ile iktiḥāl olunsa cāliye olur ve ᶜaynda olan mā-ı azraḳı taḥlīl eder velākin cemīᶜan nehārda leẕᶜi dāim olur ve ona bināen ᶜasel ile ve sāir şiyāfāt ile ẖalṭ olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Mā-ı aṣfere ve berd-i külāya nāfiᶜdir ve aṣḥāb-ı ḳūlınca dahi nāfiᶜdir. Ve ṭayyibü'r-rāyiḥa olan baᶜḍı büzūr ile ve mā-ı ᶜasel ile ferbiyūnun şerbet-i vāḥidesi üç ūs̱ūlūsāt olur. Ḥūz der ki ferbiyūn fem-i raḥimi ḍamm-ı şedīd ile ḍamm eder ḥattā isḳāṭ-ı cenīn için istiᶜmāl olunan edviyeyi isḳāṭtan menᶜ eder. Ve yine Ḥūz dedi ki veriklere nāşib olan balġam-ı lezici ishāl eder ve keẕālik ẓahr ve emᶜāya nāşib olan balġam-ı lezici dahi ishāl eder denildiği üzere.

es-Sümūmu: Baᶜḍılar dediler ki bir kimseyi hevāmmdan biri nehş eylese o menhūşun reˀsinin ve nevāḥī-i reˀsinin cildesi şaḳḳ olunur ḥattā ḳıḥfı ẓāhir olunca ḳadar ve o ṣamġ yaᶜnī ferbiyūn saḥḳ olunup onun mesḥūḳu o şaḳḳa idẖāl olunup ẖayṭ ile dikilir ve bu tedbīr ile ona mekrūh iṣābet eylemez. Ferbiyūndan üç dirhem miḳdārı şürb olunsa miᶜdeyi ve miᶜāyı taḳrīḥ edip üç günde ḳatl eder.

On Yedincisi Fuṭrāsāliyūn: فطراساليون

el-Māhiyyetü: Kerefs bābında ẕikr olundu.

On Sekizincisi Fāġıye: فاغيه

el-Māhiyyetü: Bābu'l-ḥınnāda ẕikr olundu.

On Dokuzuncusu Fīl-zehrec: فيلزهرج

el-Māhiyyetü: Bu devā şecerü'l-ḥuḍaḍdır ve onun fülfül gibi s̱emeresi vardır ve ḥuḍaḍ baᶜḍı kerre ondan mütteḫaẕ olur ve baᶜḍı kerre dahi zirişkten ittiḫāẕ olunur ve aᶜrābī nevᶜ-i āḫerdir. Ve fīl-zehrecin ḳuvveti ondan mütteḫaẕ ḥuḍaḍ ḳuvvetine ḳarīb olur velākin yesīren ondan ḍaᶜīf olur.

ez-Zīnetü: Onunla şaᶜra ṭılā olunsa şaᶜrı taḳviye eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: O şecerin fürūᶜu ḫall ile ṭabḫ olunup ṭıḥāl için şürb olunur ve ona nefᶜ-i bāliġ ile nāfiᶜ olur, keẕālik o maṭbūḫ yereḳān için dahi istiᶜmāl olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Varaḳının ve fürūᶜunun ṭabīḫi ḥayḍı idrār eder ve kendisi dahi varaḳ ve fürūᶜ gibidir. Ve s̱emeresinden maṭras[328] miḳdārı şürb olunsa kes̱īren ḫılṭ-ı balġamīyi ishāl eder.

Yirmincisi Ferāsiyūn: فراسيون

el-Māhiyyetü: O devā bir nevᶜ ḥaşīşe ve zehredir ki levni aḥmer ve ṭaᶜmı mürr olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Artiyāsūs dedi ki onun isḫānı ve tecfīfi ḳavī değildir, ammā o ᶜaşşābın ġayrileri dediler ki derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Müfettiḥtir ve cilāsı vardır, süddeyi iẕābe eder ve taḥlīl ve taḳṭīᶜ eder.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Onun ᶜuṣāresi enfte olan vecaᶜ-ı müzmin için istiᶜmāl olunur ve menāfiẕ-i semᶜi tenḳıye ve teftīḥ eder ve semᶜin ḳadīm olan vecaᶜını izāle eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: ᶜUṣāresi ᶜasel ile taḥdīd-i baṣar için istiᶜmāl olunur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣadrı ve riyeyi nefs̱ ile tenḳıye eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Kebid ve ṭıḥāl süddelerini teftīḥ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ṭams̱ı iḥdār edip raḥimi tenḳıye eder.

es-Sümūmu: Ferāsiyūn maᶜa'l-milḥ kelb-i kelibin ᶜaḍḍası için istiᶜmāl olunur.

328 Eks̱er-i nüsḫada vezn-i maṭras vāḳiᶜ olmuştur, onun maᶜnāsı maᶜlūm değildir. Ve bir nüsḫa-i ḳadīmede "vezn-i muṭrīn" vāḳiᶜ olmuştur. Ve *Ḳāmūs*'ta المُطْرُ سُنْبُولُ الذُّرَةِ diye mesṭūrdur.

Yirmi Birincisi Fūdenec: فودنج

el-Māhiyyetü: Onun bir ṣınfı nehrī ve ṣınf-ı āḫeri cebelī olur, ṭaᶜmı ūfā ṭaᶜmına ve varaḳı zūfā varaḳına şebīh olur. Ve fūẕenecin bir ṣınf-ı āḫeri dahi olur ki ona ġālīḫūn tesmiye olunur *ve bu ismin imlāsı nüsḫalarda muḫteliftir.* Ve fūẕenecin dördüncü bir ṣınfı dahi vardır ki ona fūẕenecü'l-bīş derler ve onun ḳuvveti ġayri aṣnāfın ḳuvveti gibidir, ḥırrīf olur ve şarābının ḳuvveti ḥāşā şarābının ḳuvveti gibidir. Ve fūẕenec cevher-i laṭīftir ve cebelīsi nehrīsinden aḳvādır.

el-Ḫavāṣṣu: Ḥiddet ve merāreti ḥasebiyle ḳaviyyen telṭīf eder ve ḫuṣūṣan fūẕenec-i berrīde telṭīf ekẟer olur ve keẕālik fūẕenec muḥammir ve muḳarriḥtir ve vaḥdehu şürb olunsa ᶜaraḳı idrār eder ve süḫūnet-i şedīde ile tesḫīn eder ᶜumḳ-ı bedenden ceẕbi ḥasebiyle ve ḳaṭᶜ ve tecfīf eder ve cidden tesḫīn eder.

ez-Zīnetü: Fūẕenec ve ḫuṣūṣan ṭarīsi şarāb ile [205a] ṭabḫ olunup ḍımād olunsa bedenden āẟār-ı sūdu ve taḥt-ı ᶜaynda ḥādiẟ olan kühbe-i demi iẕhāb ve izāle eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cebelīsi şücūc ve fütūḳa nāfiᶜ olur. Ve cebelīnin ṭabīḫi ile ḥikke ve cereb aṣḥābı istiḥmām eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Onun ṭabīḫini şürb ᶜaḍalin luḥūmunda ve eṭrāfında olan raḍḍa nāfiᶜ olur ve onun ile ᶜırḳ-ı nesāya ḍımād olunur ve o ḍımād cildi iḥrāḳ eder ve mizāc-ı ᶜuḍvu tebdīl eder ve mevādd-ı mūẕiyeyi ᶜumḳ-ı bedenden ceẕb eder ve ondan sonra mā-ı cübn dahi bir kaç eyyām mütevāliyen şürb olunsa dāü'l-fīl ve devālī maraḍlarına dahi nāfiᶜ olur. Ve aṣnāf-ı fūẕenecden ġālīḫūn ṣınfı şürb olunsa teşennüce nefᶜi olur ve onunla niḳris ṭılā olunur ve tebḫīri dahi nāfiᶜ olur. Ve fūẕenec şürbü cüẕāma nāfiᶜ olur velākin o menfaᶜati yalnız taḥlīli ile olmaz belki taḥlīlinden mā-ᶜadā taḳṭīᶜi ve telṭīfi ile dahi nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Fūẕenecin ᶜuṣāresi dīdān-ı üẕünü ḳatl eder ve onda taṣdīᶜ vardır. Ve cebelīsi ḳurūḥ-ı feme nāfiᶜdir ve fuḍūlü munḫureynden iḥdār eder. Ve ġālīḫūn ḥarāfeti ile liẟeyi şedd eder.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Fūẕenecin ṭabīḫi intiṣāb-ı nefese nāfiᶜdir ve ṣadrda olan ġalīẓa ve lezice aḫlāṭı iḫrāca fūẕenec ḳavī olur ḫuṣūṣan tīnle ekl olunur ise ḳuvveti ekẟer olur ve vecaᶜ-ı aḍlāᶜa dahi nefᶜi olur ve cebelīnin o efᶜāli

sāirinden aḳvā olur ve ẕikr olunan menāfiᶜ ġālīḫūnda dahi mevcūdedir. Ve ġālīḫūn üzere sirke reşş olunup ḳarībü'l-ᶜahdde o muḫallel aḫẕ ve şemm olunsa aṣḥāb-ı ġaşye bāᶜis̱-i ifāḳat olur. Ve fūẕenec-i bīş ḫafaḳāna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ḳıllet-i şehvete ve ḍaᶜf-ı miᶜdeye nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan berrīnin nefᶜi eks̱er olur ve füvāḳa dahi nāfiᶜdir. Ve fūẕenec teftīḫi ve telṭīfi ḥasebleri ile yereḳānın ṣafrāvī ve sevdāvī olanlarına cemīᶜan nāfiᶜ olur, ṭabīḫi dahi o ᶜillete nāfiᶜdir. Ve ṭabīḫi ile yereḳān için istiḥmām olunur ve istisḳāya dahi nāfiᶜ olur ve tīn ile ekl olunsa ṭaᶜāma iştihā getirir ve sülāḳası yereḳāna nāfiᶜdir. Ve ġālīḫūn ġas̱eyānı teskīn eder. Ve fūẕenecden maᶜa'l-ḳayrūṭī ṭıḥāl üzere ḍımād olunup ṭıḥāli ıḍmār eder ve fūẕenec-i bīş dahi onun gibidir ve ḫafaḳān-ı miᶜadīye ve kerbe ve ġas̱eyāna onun menfaᶜati şedīde olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ṭabīḫi bevli idrār eder ve maġṣ ve heyḍaya nāfiᶜ olur ve ᶜalā-ḥāliḥi daḳḳ olunsa veyāḫūd ṭabḫ olunup şürb olunsa raḥimde olan cenīni ḳatl eder ve ṭams̱ı idrār eder ve baᶜḍı kerre dahi balġamı taḳyiʾe eder. Ve baᶜḍılar dediler ki fūẕenec-i ehlī bāhı ḳaṭᶜ eder ḫuṣūṣan berrīnin bāhı ḳaṭᶜı eks̱er olur ve iḥtilāmı menᶜ eder. Ve fūẕenec-i berrī baṭnı ıṭlāḳ-ı ṣāliḥ ile ıṭlāḳ eder ve raḥime nāfiᶜ olur ve dīdānı ḫuṣūṣan dīdānın ṣıġārını ḳatl eder. Ve cebelī olan fūtenec mirār-ı esvedi ishāl eder ve o fūtenec-i ehlīden meşrūb olan on sekiz ḳīrāṭtır, cüllāb ile şürb olur. Ve fūẕenec-i berrīnin bir ṣınfı dahi bu fiᶜli işler. Ve bi'l-cümle aṣnāf-ı fūẕenec ḫall ile ve yesīr meyfuḫtec ile ḫalṭ olunsa aḳvā olur. Ve onu istiᶜmālde ṣavāb budur ki fūẕenec saḥḳ olunup mā ile ve milḥ ile memzūc olan ḫall üzere nes̱r olunup şürb oluna. Ve ġālīḫūn denmekle maᶜrūf fūẕenec ṭarīḳ-i bevlden fuḍūl-i ṣafrāvīyi iḫrāc eder ve fūẕenec-i berrī bu efᶜālin küllīsini işler.

el-Ḥummayātu: Nāfiḍ için fūẕenec ṭabīḫi şürb olunur ve keẕālik içinde fūẕenec olan dühn ile temrīḫ olunur.

es-Sümūmu: Fūẓenec şürb olunsa veyāḫūd onunla ḍımād olunsa nehş-i hevāmma nāfiᶜ olur ve onunla nehşe ṭılā olunsa keyy mecrāsına cārī olur; sümūm-ı ḳattāle iṣābetinden muḳaddem şarāb ile şürb olunsa maḍarratını defᶜ eder. Ve varaḳı ile tedḫīn veyā varaḳını iftirāş mevḍiᶜinden hevāmmı defᶜ eder. Ve fūẕenec-i berrī leẕᶜ-i ᶜaḳāribe ceyyid olur. Ve fūẕenec-i cebelīnin sülāḳası maᶜa'l-maṭbūḫ şürb olunsa ᶜaḍḍ-ı sibāᶜa nāfiᶜdir.

Yirmi İkincisi Fāṭ: فاط

el-Māhiyyetü: Devā-i Türkīdir yaᶜnī bilād-ı Türk'te olur, el-ān māhiyyeti maᶜlūm değildir.

es-Sümūmu: Şevkerān şürb edenlere nāfiᶜdir ve keẕālik hevāmm lesᶜ edenlere mā-ı bārid ile saḳy olunsa nāfiᶜdir ve bi'l-cümle sümūma nāfiᶜdir.

Yirmi Üçüncüsü Fāvāniyā: فاوانيا

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ nebātın aṣlıdır ki onun ẕekeri ve üns̱āsı olur ve ẕekerin uṣūlü eṣābiᶜ ġılaẓında olup ebyaḍ olur ve meẕāḳı ḳābıḍdır ve üns̱āsının aṣlının ve ferᶜinin şuᶜab-ı kes̱īresi olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḥārrdır velākin ḥarāreti şedīde değildir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda tecfīf ve ḳabḍ ve taḥlīl ve teftīḥ ve telṭīf ve taḳṭīᶜ ve cilā olur ve bir sāᶜat miḳdārı maḍġ olunsa o sāᶜatten sonra onda ḳabḍa māil ḥiddet ẓāhir olur.

ez-Zīnetü: Beşerde olan ās̱ār-ı sūdu cālī olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Niḳrise nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Re'si: Ṣarᶜa nāfiᶜ olur ḥattā taᶜlīḳan dahi nāfiᶜdir ve yalnız fāvāniyāyı taᶜlīḳin ṣarᶜa nefᶜi tecribe olunmuştur. Yehūdī dedi ki s̱emeri ile tedḫīn mecānīne ve maṣrūᶜīne nāfiᶜdir ve onların berā'etini īcāb eder ve keẕālik onun s̱emeresi aḫẕ olunup cülencebīn ile şürb olunsa şedīden nefᶜi olur. Muṣannif der ki ben derim ki onların ẕikr eyledikleri fāvāniyā ḳarīb olur ki Rūmī fāvāniyā ola, zīrā Hind'den bize vāṣıl olan fāvāniyāda ẕikr eyledikleri ās̱ārdan kes̱īr es̱er yoktur. Ve fāvāniyānın bezrinden on beş ḥabbe mā-ı ḳarāṭīn ile ve şarāb ile şürb olunup kābūsa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Fāvāniyā eşribe-i ᶜafıṣa ile ṭabḫ olunsa ṭabīᶜatı ḥabs eder ve mevādd-ı munṣabbeyi inṣıbābdan menᶜ eder. Ve bezri miᶜdeyi taḳviye eder ve evcāᶜını ve lezᶜini teskīn eder. Ve fāvāniyānın aṣlı yereḳāna nāfiᶜ ve süded-i kebidi teftīḥ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Fāvāniyā şarāb ile ve müdirrāt ile şürb olunsa ṭams̱ı taḥrīk eder ve keẕālik şürbü bevli dahi idrār eder. Ve onun ḥabbından on beş ḥabbe şarāb ile ve mā-ı ḳarāṭın ile iḫtināḳ-ı raḥime nāfiᶜ olur. Ve onun

ḥubūbundan on iki ḥabbe şarāb ile şürb olunsa nezf-i demi ḳaṭᶜ eder. Ve nüfesāya aṣlından bir levze miḳdārı saḳy olunsa idrārı ḥasebiyle fuḍūl-i nifāstan onu tenḳıye eder ve keẕālik aṣlındanm bir levze miḳdārı külā ve mes̱āne vecaᶜlarına nāfiᶜ olur ve şarābda onun ṭabḫı baṭnı ᶜaḳl ve idrār eder.

Yirmi Dördüncüsü Ferfaḫ: فرفخ

el-Māhiyyetü: Baḳlatu'l-ḥamḳādır, bābu'l-bāda biz onu ẕikr eyledik.

Yirmi Beşincisi Fuṭr: طر

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs der ki fuṭr iki ṣınftır, bir ṣınfı meʾkūldür ve ṣınf-ı āḫeri ḳattāldir. Ve ḳalā denmekle maᶜrūf olan ṣınfı ḳattāl değildir lākin ondan heyḍa ᶜārıḍ olur ve kurusunun redāʾeti eḳalldir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede bārid ve derece-i s̱āniyeye ḳarīb raṭbdır.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḫılṭ-ı redī vü ġalīẓ tevlīd eder. Onun istıṣlāḥı o fuṭr selḳ olunur ve onun ile raṭb ve yābis kümmes̱rā ve ḥabaḳ-ı cebelī kılınır ve onu tenāvülden sonra üzerine nebīẕ-i şedīd şürb olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ḳaṭᶜan ḫader ve sekte īrās̱ eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ġayr-i ḳattāl olan ṣınfından heyḍa ḥādis̱ olur eger tenāvülünde iks̱ār olunur ise. Ve fuṭrun haḍmı ᶜasīr ve ġıdāiyyeti kes̱īr olur. Ve fuṭrun ṣınf-ı ḳātili ile ġaşy ve ᶜaraḳ-ı bārid ᶜārıḍ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: ᶜUsr-i bevli īrās̱ eder.

es-Sümūmu: Onun bir ṣınf-ı ḳātili olur ve o fuṭr-i ḳātil paslı olan ḥadīd civārında veyāḫūd eşyā-ı ᶜafine civārında ve baᶜḍı hevāmmın meskeni ḳurbünde ve ḥavālīsinde nābit olan fuṭru ifsād şānından olan şecere-i zeytūn gibi eşcārın ḳurbünde ve eṭrāfında nābit olanlar olur. Ve fuṭr-ı ḳātilin ᶜalāmeti budur ki o fuṭr üzere ruṭūbet-i [205b] lezice vü müteᶜaffine olup taġayyüre ve taᶜaffüne sürᶜat eder ve onu tenāvülden ḍīḳ-ı nefes ve ġaşy ᶜārıḍ olur. Ve onun ᶜilācı muḳaṭṭıᶜāt ve fūẕenec ile sikencebīn saḳy olur veyāḫūd düyūk ve decācın zerḳı yaᶜnī tersi ḫall ile saḳy olunur veyāḫūd ᶜasel-i kes̱īr iṭᶜām olunur. Ve ḳavmin zuᶜmu üzere o fuṭr eks̱er-i ḥālde tenāvülü gününde ve vaḳtinde mütenāvili ḳatl eder.

Yirmi Altıncısı Fücl: فجل

el-Māhiyyetü: Eczā-i füclün aḳvāsı bezri ve baᶜdehu ḳışrı ve baᶜdehu varaḳı ve baᶜdehu laḥmı olur. Ve füclün dühnü ḫırvaᶜ dühnü ḳuvvesindedir lākin dühn-i füclün ḥarāreti dühn-i ḫırvaᶜ ḥarāretinden eşedd olur. Ve berrī olan fücl-i bostānī fücle bi'l-cümle evṣāfında müşārik olur velākin berrī aḳvādır.

el-İḫtiyāru: Meslūḳu aġdā olur ve eczāsının aḳvāsı bezri olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārr ve raṭbdır ve bezri s̱ālis̱ede ḥārrdır.

el-Ḫavāṣṣu: Riyāḥı tevlīd eder lākin bezri riyāḥı taḥlīl eder. Ve füclün taḳṭīᶜi ḳavīdir ve ḫuṣūṣan fücl-i berrīnin telṭīfi aḳvādır ve berrīsinde ilhāb vardır. Ve meslūḳunun ġıdāiyyeti eks̱er olur, zīrā selḳ olunmakla devāiyyet ondan müfāraḳat eder ve ondan tevellüd eden ġıdā balġamī olur ve maᶜa-ẕālik ḳalīlü'l-miḳdār olur. Ve fücl̇de taᶜaffünü serīᶜ bir cevher vardır ve o cevher fücl̇de olan maḍarratlara sebeb olur. Ve füclün rebīᶜde ẓ uhūr eden varaḳı selḳ olunup o meslūḳ zeyt ile ve mürrī ile ekl olunsa aṣl-ı fücl̇den onun ġıdāsı eks̱er olur.

ez-Zīnetü: Daḳīḳ-i şeylem ile fücl ḫalṭ olunup dāü's-s̱aᶜlebde istiᶜmāl olunsa şaᶜrı inbāt eder. Ve ᶜasel ile ḍımād olunur ise taḥt-ı ᶜaynda maᶜa-kühūbetin ᶜārıḍ olan ās̱ār-ı ᶜaynı ḳalᶜ eder. Ve füclün bezri aᶜḍāda olan nemeşe ve elvān-ı ġarībe-i sāireye ve ḍarbe ās̱ārına ve kelefe nāfiᶜ olur. Ve bezr-i füclü kündüşten bir miḳdār ile ṭılā behaḳ-ı esvedi izāle eder ḫuṣūṣan ḥammāmda ṭılā oluna. Ve fücl ḳamlı cesedde ziyāde eder.

el-Evrāmu: Fücl şeylem daḳīḳı ile büs̱ūr-ı lebeniyyeyi cālī olur.

el-Ḳurūḥu: ᶜAsel ile taḍmīd olunsa ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eyi ve ḳurūḥ-ı lebeniyyeyi ḳalᶜ eder. Ve maᶜa'l-ḫall bezr-i fücl ᶜanḳarāyā denmekle maᶜrūf olan ḳurḥayı ḳalᶜ-ı tāmm ile ḳalᶜ eder ve keẕālik ḳuvābā üzere kılınsa ḳuvābāyı dahi izāle eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Bezri mefāṣılda olan ḍarebāna nāfiᶜdir ve vecaᶜ-ı mefāṣıla cidden nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Başa ve dişe ve ḥaneke muḍırrdır ve ᶜuṣāresi ve dühnü kulakta olan rīḥe cidden nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: ᶜAyna cidden ḍārrdır velākin mā-ı fücl ᶜayna taḳṭīr olunsa cilā verir ve taḥte'l-māḳ olan ās̱ārı izāle eder. İbn Māseveyh dedi ki füclün varaḳı baṣarı ḥiddetlendirir.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Füclün maṭbūḫu ᶜatīḳ ve müzmin olan suᶜāle ve ṣadrda mütevellid keymūs-ı ġalīẓe ṣāliḥ olur ve fuṭr-ı ḳattālden ᶜārıḍ olan iḫtināḳa dahi nāfiᶜ olur. Ve sikencebīn ile ṭabḫ olunup ḫunāḳ için ġarġara olunsa nāfiᶜ olur ve maᶜa-ẕālik ḥalḳa muḍırr olur. Ve fücl lebeni ziyāde eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye redīdir ve müceşşīdir, geğirtir ve baᶜde't-taᶜām batnı telyīn eder ve ġıdāyı tenfīẕ eder ve ḳable'ṭ-taᶜām tenāvül olunan fücl ṭaᶜāmı ṭāfī kılar ve miᶜdede ṭaᶜāmın istiḳrārına māniᶜ olur, bināen ᶜaleyh ḳayᵓı teshīl eder ḫuṣūṣan kabuğunun sikencebīn ile ḳayᵓı teshīli eşedd olur. Ve cenbe ve ṭıḥāle muvāfıḳ ṭılā olur. Ve bezri ḫall ile cidden muġaṡṡī olur. *Ṭabᶜ ile olan nüsḫada "bezr" bedeline "cirm" vāḳıᶜdir.* Ve bezri verem-i ṭıḥāli taḥlīl eder. İbn Māseveyh dedi ki baᶜde'ṭ-ṭaᶜām ekl olunsa ve ḫuṣūṣan varaḳı ekl olunsa ṭaᶜāmı haḍm eder ve varaḳının suyu süded-i kebidi teftīḥ eder ve yereḳānı izāle eder. Ve baᶜḍılar dediler ki varaḳı hāḍım ve cirmi muġaṡṡī olur ve bezri baṭnda olan nefḫi taḥlīl eder ve ṭaᶜāmın ḫurūcunu teshīl edip iştihā getirir ve vecaᶜ-ı kebidi izāle eder. Ve mā-ı fücl istisḳāya nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Nehş-i efᶜāya nāfiᶜ olur. Ve şarāb ile ḥayye-i muḳarrene nehşine nāfiᶜ olur. Ve keẕālik bezri sümūm ve hevāmma nāfiᶜ olur. Ve onun şedḫı ᶜaḳreb üzere vaḍᶜ olunsa o ᶜaḳreb helāk olur. Ve mā-ı füclün ᶜaḳrebi bi-ḳuvvetin ihlāki mücerrebdir. Ve fücl ekl eden kimseyi ᶜaḳreb lezᶜ eylese melẕūᶜa muḍırr olmaz.

Yirmi Yedincisi Fustuḳ: فستق

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ maᶜrūf şecerdir ki baᶜḍı bilādda olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Denildi ki onun ḥarāreti cevzden eşeddir ve derece-i s̱āniye-nin āḫirinde ḥārrdır ve onda ruṭūbet vardır. Ve baᶜḍılar ẓann eylediler ki fustuḳun ṭabᶜı bāriddir ve o kimseler ẓann-ı meẕkūrlarında ḫaṭā eylemişlerdir.

el-Ḫavāṣṣu: Merāreti ve ᶜıṭriyyeti ḥasebiyle süded-i kebidi teftīḥ eder ve onda ᶜufūṣat vardır ve ġıdāiyyeti cidden yesīredir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye ceyyiddir ḫuṣūṣan Şāmī ola. Ve ḥabbu'ṣ-ṣa-nevbere müşābih olan fustuḳun cevdeti eks̱erdir, onda merāret ve ᶜufūṣat olmakla ḫāṣṣaten kebidin süddesini merāreti ve ᶜıṭriyyeti ile teftīḥ ve tenḳıye eder ve menāfiẕ-i ġıdāyı dahi teftīḥ eder. Ve dühnü vecaᶜ-ı kebi-

de ve ruṭūbet ve ġılaẓdan ḥādis̱ olan vecaᶜa nāfiᶜdir. Ve bir ḳāil dedi ki fustuḳun ben miᶜdeye menfaᶜatini veyāḫūd maḍarratını bulmadım. Muṣannif der ki belki fustuḳ ġas̱eyānı ve miᶜde taḳallübünü menᶜ eder ve fem-i miᶜdeyi taḳviye eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Baṭnı ne telyīn eder ve ne ᶜaḳl eder.

es-Sümūmu: Fustuḳ ve ḫuṣūṣan şarāb ile şedīden maṭbūḫ olan fustuḳ nehş-i hevāmma nāfiᶜ olur.

Yirmi Sekizincisi Fesāfis: فسافس

el-Māhiyyetü: Ḳurād gibi yaᶜnī keneye müşābih bir ḥayvāndır, Şām'da maᶜrūftur, esirrede olur ve benzer ki bizim katımızda ebḫal denmekle maᶜrūf olan ḥayvāndır.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Fesāfis şarāb ile veyāḫūd ḫall ile şürb olunsa ḥalḳa nāşib olan ᶜalaḳı iḫrāc eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Fesāfis istişmām olunsa iḫtināḳ-ı raḥime nāfiᶜ olur ve ḳuvā-yı raḥimi inᶜāş eder. Ve fesāfis saḥḳ olunup iḥlīlin s̱uḳbesinde kılınsa ᶜusr-i bevle devā-i berᵓ olur.

el-Ḥummayātu: Ḥummā-ı ribᶜi olan kimse yedi ᶜaded fesāfis aḫẕ edip ve bir baḳlānın içine vaḍᶜ edip o baḳlāyı ḥummānın aḫẕından muḳaddem ibtilāᶜ eylese ona nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Fesāfisi bi-ġayri bāḳılāin yalnız ibtilāᶜ eyleseler hevāmma nāfiᶜ olur.

Yirmi Dokuzuncusu Fār: فار

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ maᶜrūf ḥayvāndır ki meskeni taḥte'l-arḍ olur.

el-Ḫavāṣṣu: Onun demi siğilleri ḳaṭᶜ eder. Ve fārın zibli dāü's̱-s̱aᶜleb üzere vaḍᶜ olunsa ve ḫuṣūṣan ᶜasel ile telṭīḫ olunsa ve ḫuṣūṣan zibl-i muḥteraḳı istiᶜmāl olunsa ona nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Fār nārda şeyy olunup baᶜdehu tecfīf olunduktan sonra ağzından luᶜābı seyelān eden ṣabīye iṭᶜām olunsa o luᶜāb-i sāil munḳaṭıᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Fārın zibli kündür ile ve ūmālī ile şürb olunsa ḥaṣātı parçalar. Ve ziblin şiyāfı iḥtimāl olunsa ṣabīnin baṭnını ıṭlāḳ eder. Ve zibli su ile ṭabḫ olunup ᶜusr-i bevli olan kimseler içinde otursalar nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Nās ittifāḳ eylediler ki fār şaḳḳ olunup leẕᶜ-i ᶜaḳreb üzere vaḍᶜ olunsa nāfiᶜ olur.

Otuzuncusu Feres: فرس

el-Māhiyyetü: Meşhūrdur.

el-Ḫavāṣṣu: Feresin ziblinin ḥımār zibli gibi fiᶜli olur.

el-Evrāmu: Mührānın yaᶜnī tayların cildi iḥrāḳ olunup ḥurāḳası su ile büs̱ūr üzere ṭılā olunsa tebdīd eder yaᶜnī dağıtır.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Denildi ki feresin rükbesinde olan zāide daḳḳ olunup ḫall ile şürb olunsa ṣudāᶜı sağaltır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Min-beyni'l-enāfiḫ ḫāṣṣaten feresin infeḫası ishāl-i müzmine ve ḳurūḥ-ı emᶜāya ve ẕerebe nāfiᶜa olur.

Otuz Birincisi Faḳīlāsūs: فقيلاسوس

el-Māhiyyetü: Denildi ki o nebt buḫūr-ı meryemdir, ᶜarṭanīs̱ā cinsindendir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda bi-cilāin ve taḳṭīᶜin ḳuvve-i münaḳḳıye vardır ve müfettiḥ ve muḥallildir. Ve aṣlı şürb olunsa cidden taᶜrīḳi ve idrārı olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ondan üç dirhem miḳdārı şürb olunup o miḳdār tecāvüz olunmasa ve şürbü ṭılā ile veyāḫūd memzūc mā-ı ḳarāṭın ile kılınsa yereḳānı izāle eder. Ve vācib olur ki onu minvāl-i muḥarrer üzere şürb eden kimse şedīden taᶜarruḳ için s̱iyāb-ı kes̱īre örtüne, o tedbīr ile ᶜalīl mirre levninde ᶜaraḳ-ı kes̱īr ile taᶜarruḳ eder. Ve o nebtin [206a] aṣlı beşereyi tenḳıye eder ve kelefi iẕhāb ve izāle eder. Ve onun ṭabīḫi berdden ᶜārıḍ şiḳāḳa nāfiᶜ olur. Ve keẕālik o nebtin aṣlı taḳvīr olunup yaᶜnī oyulup içine zeyt vaḍᶜ olunduktan sonra remād-ı ḥārr üzere vaḍᶜ olunmakla tesḫīn olunan zeyt dahi o şiḳāḳa nāfiᶜ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Onun aṣlı büs̱ūru izāle eder. Ve ᶜuṣāresi ṣalābātı ve verem-i ṭıḥāli ve ḫanāzīri ve ṭarī ve yābis cirāḥātı cemīᶜan taḥlīl eder ve ḥaṣafı izāle eder.

el-Ḳurūḥu: Aṣlı ḫall ile veyāḫūd ᶜasel ile ḫalṭ olunup istiᶜmāl olunsa veyāḫūd yalnız istiᶜmāl olunsa cirāḥātı ibrāᵓ eder eger cirāḥat ṭarī ve ġayr-i ᶜatīḳ ise. Ve onun ṭabīḫi baş üzere ṣabb olunsa reᵓs-i müteḳarriḥe muvāfıḳ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ḍımāden iltivā-i ᶜaṣaba ve niḳrise nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Şarāb ile ḫalṭ olunsa sekri şedīd olur. Ve baᶜḍı kerre onun suyu ile tenḳıye-i reᵓs için istiᶜāṭ olunur. Ve ṭabīḫi başa ṣabb olunsa ḳurūḥ-ı reᵓse ziyāde muvāfıḳ olur ve başta olan ṣudāᶜ-ı bāridi teskīn eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Onun suyu ᶜayna ᶜārıḍ olan suya ve ḍaᶜf-ı baṣara muvāfıḳ olur ve keẕālik o mā ile ẕikr olunan āfetler için istiᶜāṭ olunmak cāiz olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Baᶜḍı eṭıbbā onun aṣlını rebve muᶜālece için ᶜalīle saḳy ederler.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ṭıḥāle o devā ḫall ile ṭılā olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: O devā edrūmālī ile şürb olunsa balġamı ve māī olan keymūsu ishāl ve ṭams̱ı şürben ve iḥtimālen idrār eder. Ve baᶜḍılar ẓann ve zuᶜm eylediler ki gebe hatunlar onu vaṭᵓ eyleseler yaᶜnī üzerine bassalar ḥamlini isḳāṭ eder ve ḥāmil olmayanların raḳabesine ve ᶜaḍudlarına o devā şedd olunsa ḥabelden yaᶜnī gebe kalmaktan onları menᶜ eder. Ve bir ḳıṭᶜa ṣūfe ile o devā iḥtimāl olunsa ve keẕālik o devā ile sürre ve merāḳ ve ḫāṣıre telṭīḫ olunsa ṭabīᶜatı telyīn eder ve cenīni isḳāt eder ve ḳatl-i ḳavī ile cenīni ḳatl eder ve onun ᶜuṣāresi bu fiᶜllerdfe aḳvā olur. Ve onun suyu ḫall ile ḫalṭ olunup nütūᵓī maḳᶜade üzere telṭīḫ olunsa nütūᵓu dāḫile redd eder. Ve onun ᶜuṣāresi maḳᶜadede olan ᶜurūḳun efvāhını fetḥ eder. Ve aṣlı şürben ve iḥtimālen ṭams̱ı idrār eder. Ve aṣlından beş dirhem miḳdārı ᶜasel ile şürb olunsa ishāl-i ḳavī ile ishāl eder ve onun şerbet-i vāḥidesi dört dıraḫmīye varınca ḳadar olur.

es-Sümūmu: Edviye-i ḳattāle ve sümūm saḳy olunanlara ve ḫāṣṣaten erneb-i baḥrī şürb edenlere muᶜālece için o devā şarāb ile saḳy olunur.

Otuz İkincisi Fuḳḳāᶜ: فقاع

el-Māhiyyetü: Fuḳḳāᶜ yaᶜnī nebīẕ ve būzecdir ki onun envāᶜı vardır. Ve cümlesinin aṣlı ve aṣlaḥı o fuḳḳāᶜdır ki onun ittiḫāẕı ḫubz-ı ḥuvvārā ve naᶜnaᶜ ve kerefsten mütteḫaẕdır, zīrā ḫubz-ı maṭbūḫtan mütteḫaẕ olan

fuḳḳāᶜ ḫubz-ı ᶜacīn-i faṭīrden müttehaẕ gibi değildir belki aṣlaḥtır. *Muṣannif "ḫubz-ı maṭbūḫ" ile nuḫālesi iḫrāc olunmuş ve māye katılmış ve nuḍcunda icāde olunmuş ḫubz murād eder ve "ḫubz-ı ᶜacīn-i faṭīr" ile māye katılmamış ve cevdet-i nuḍcu olmayan ḫubzu murād eder.*

el-Ḫavāṣṣu: Fuḳḳāᶜ neffāḫ ve aḫlāṭ-ı rediyyeyi müvellid ve ġıdāsı redī olur. Ve onun içinde naḳᶜ olunan ᶜāc telyīn olunup onda ᶜamel sühūletli olur. Pes fuḳḳāᶜın bi'l-cümle aᶜḍā-ı ḥayvānı ḳıvāmından iḫrācını ve maḍarratını sen ona ḳıyās eyle. Velākin ḫubz-ı ḥuvvārādan kerefs ve naᶜnaᶜ ile müttehaẕ olan fuḳḳāᶜın keymūsu ceyyid olmakla maḥrūrīne muvāfıḳ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: ᶜAṣaba cidden muḍırr olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ḥicāb-ı dimāġa muḍırr olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ḫuz-ı ḥuvvārādan müttehaẕ olan fuḳḳāᶜ miᶜde-i ḥārreye ceyyid olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Şaᶜīrden müttehaẕ olan fuḳḳāᶜ bevli idrār eder ve meṯāne ve külāya muḍırr olur.

Otuz Üçüncüsü Fesūrīḳūn: فسوريقون

el-Māhiyyetü: Bu bir devādır ki cereb için mürdāsenc ve iki katı ḳalḳadīsten ittiḫāẕ olunur. O iki devādan miḳdār-ı meẕkūr aḫẕ olunup şedīden ṡiḳḳīf olan ḫall ile saḥḳ olunduktan sonra bir ḳıdr-ı cedīd içine vaḍᶜ olunup o ḳıdrın ağzı taṭyīn olunur ve ḫarr-ı şedīdi olan mekāna defn olunup kırk gün miḳdārı o maḥallde medfūnen terk olunur.

el-Ḫavāṣṣu: Bu devānın tecfīfi ḳulḳuṭārın tecfīfinden eşedd olur ve maᶜa-ẕālik lezᶜi eḳall olur ve bu devā elṭaftır.

el-Ḳurūḥu: Cerebi izāle eder.

Otuz Dördüncüsü Felīlūn: فليلون

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs zuᶜm eyledi ki felīlūn bir nevᶜ nebāttır ki mevāḍiᶜ-i ṣaḫriyyede nābit olur. Ve onun bir ṣınfına ünṡā tesmiye olunur ve o ṣınf ṭuḥluba müşābihtir, varaḳının ḫuḍreti zeytūn varaḳı ḫuḍretinden eşeddir ve sāḳı daḳīḳ ve ḳaṣīrdir ve onun zehri ebyaḍ ve bezri ṣaġīrdir velākin bezr-i ḫaşḫāştan ekberdir. Ve āḫer bir ṣınfı dahi vardır ki one ẕeker tesmiye olunur, o dahi ṣınf-ı evvele müşābihtir velākin bezrde muḫāliftir,

zīrā onun s̱emeresi zeytūn s̱emeresine eşbeh olur ve şekli ʿunḳūdīdir yaʿnī salkım gibidir.

el-Ḫavāṣṣu: Denilir ki hatunlar baʿde'ṭ-ṭuhr vezn-i maḫṣūṣ üzere şürb eyleseler veledi ẕeker olur, ammā ṣınf-ı ūlāyı yaʿnī üns̱āyı şürb eyleseler veled üns̱ā olur ve bu kelām Ferāsṭūs ḥakīmden ḥikāye olundu. Muṣannmif "allāhümme" ile taṣdīr edip der ki o ḥakīm bunu tecribe edip baʿdehu iẓhār etmek gerektir. *Ve ṭabʿ ile olan nüsḫada muḥarrerdir ki bu kelām ḳavl-i mücerreddir Allāhu aʿlem.*

On Sekizinci Faṣl Ḥarf-i Ṣādda Kelām-ı Müşebbaʿdır Ve Biz Bu Faṣlda On İki Devā Ẕikr Eyleriz

[Evvelkisi] Ṣandal: صندل

Fi'l-Māhiyyeti: Bir nevʿ ġalīẓ ḫaşebdir ki bilād-ı Ṣīn'den gelir ve onun aṣnāfı olur, kimi aṣfer ve kimi aḥmer ve kimi dahi beyāḍa māil aṣfer olup ona baʿḍı tüccār meḳāṣırī tesmiye ederler. Ve bu ṣınf-ı s̱ālis̱in rāyiḥası iki ṣınf-ı evvellerin rāyiḥa-i ṭayyibelerinden eks̱er olur velākin o ṣandalın vücūdu eḳall ve eʿazz olur.

el-İḫtiyāru: Cālīnūs ve İbn Māseveyh derler ki ṣandal-ı aḥmer aḳvā olur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱āniyenin āḫirinde s̱ālis̱eye varınca ḳadar bāriddir ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Ṣandal ve ḫuṣūṣan ṣandal-ı aḥmer taḥallübü menʿ eder.

el-Evrāmu: Veremleri taḥlīl ḫuṣūṣan ṣandal-ı aḥmerin taḥlīli aḳvā olur ve ḥumret üzere ṭılā olunsa cidden nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Ṣudāʿa nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḥummayāt-ı ḥārreye ṣandal ve ḫuṣūṣan ebyaḍ-ı meḳāṣırī nāfiʿ olur gerek şürb olunsun ve gerek ṣadr üzere ṭılā olunsun.

İkincisi Ṣadef: صدف

el-Māhiyyetü: Denilir ki cezāirden baʿḍı cezīre baḥrinde bir nevʿ ḥayvān olur ki ona ṣadef tesmiye olunur, onun bi'l-cümle aʿḍāsı ḥacerīdir, dalgıçlar o baḥrin ġavrından ve ḳaʿrından onu iḫrāc edip iki şaḳḳ ederler ve ṣadrından incisini iḫrāc ederler.

el-Ḫavāṣṣu: Ṣadefin laḥmı iḥrāḳ ve saḥḳ olunup ḥurāḳası ile beden ṭılā olunsa bi-ḳuvvetin tecfīf eder. Firfīr denmekle maᶜrūf ṣadefin muḥraḳı müfeşşī ve cālī olur. Ve cemīᶜan ᶜumḳtan ceẕẕāb olur.

ez-Zīnetü: Bi'l-cümle aṣdāfın ġışāları ve ḳuşūrları iḥrāḳ olunsa onun ḥurāḳası behaḳı cilā eder. Ve ṣadef-i ġayr-i muḥraḳ ᶜalā-ḥālihi bāḳıye iken süllā-i ᶜaẓīmi iḫrāc eder. Ṣadef-i firfīr dühn-i zeyt ile ṭabḫ olunsa tesāḳuṭ eden şaᶜrı imsāḳ eder.

el-Evrāmu: Ḥalezūnun ṣadīde tesmiye olunan lüzūceti kündür ve ṣabır ve mürr ile ᶜasel s̱iḫanında olunca ḳadar ḫalṭ olunsa aṣl-ı üẕünde ḥādis̱ olan veremi tecfīf eder ve o evrāmda ruṭūbet-i ġāireye müṣādife eder ise ona şifā olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ṣadef-i firfīrin ḥurāḳası ḳurūḥu cāliye olup tenḳıye ve idmāl eder. Ve muḥraḳı milḥ ile ḥarḳ-ı nāra nāfiᶜ olur ẕerūr kılınıp üzerinde cefāf edince ḳadar terk olunmakla.. Ve ecnās-ı ṣadefin ḥurāḳası cerebe nāfiᶜdir. Ve ṣadef bi'l-cümle cirāḥāta nāfiᶜdir ḫuṣūṣan ᶜaṣab üzere iṣābet eden cirāḥāta nefᶜi eks̱erdir eger kündür ve mürr ile saḥḳ olunup cirāḥāta ilzāḳ olunur ise. Ve keẕālik ġubār-ı reḥā ile [206b] saḥḳ ve ilzāḳ olunur. Ve ḥalezūn ᶜalā-ḥālihi ilzāḳ olunmağın menfaᶜatini Cālīnūs tecribe eyledi.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ṣadef ile ᶜalā-ḥālihi niḳris üzere ve mefāṣıl üzere ḍımād kılınsa onların evcāᶜ ve evrāmını teskīn eder.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ṣadef-i firfīrin ḥurāḳası esnāna cilā olur ḫuṣūṣan maᶜa'l-milḥ istiᶜmāl oluna. Ve ṣadef ile ṣadef ᶜalā-ḥālihi bāḳī iken maᶜa'l-ḫall saḥḳ olunsa ruᶜāfı ḳaṭᶜ eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ve bi'l-cümle ecnās-ı ṣadeften her hangisi maᶜa-laḥmihi iḥrāḳ olunup ḥurāḳası ġasl olunduktan sonra ekḥāle idḫāl olunsa cefnin ġılaẓını ve beyāḍını ve ġışāveyi iẕābe eder. Ve ṭalīnis-i ᶜatīḳ denmekle maᶜrūf ṣadefin laḥmı iḥrāḳ olunsa ve ḥurāḳası naṭrūn ile ḫalṭ olunup saḥḳ olunsa ve cefn üzere o mesḥūḳ taḳṭīr olunsa o mevḍiᶜde şaᶜrın nebātına māniᶜ olur. O ṣadefin berrīsi üzere mevcūd olan lüzūcet şaᶜr-ı münḳalibi cefne ilzāḳ eder. Ve ẕikr olunan ḥalezūnun lüzūceti cebhe üzere ṭılā olunsa ᶜayna munṣabbe olan mevāddı inṣıbābdan menᶜ eder ve şaᶜrı ilzāḳ eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Fürūfes denmekle maᶜrūf ṣadefin laḥmı miᶜdeye ceyyid olur. Ṣadefin ṭabḫ ve şeyy olmayan laḥmı vecaᶜ-ı miᶜdeyi teskīn eder. Ve ṣadef-i firfīr ḫall ile şürb olunsa ṭıḥāli mezbūl eder. Ve istisḳā üzere ṣadef ḍımād olunsa istisḳāyı ḥaṭṭ eylemedikçe o ḍımād müfāraḳat eylemez ve lāyıḳ olur ki bi-nefsihi o ḍımād sāḳıṭ olmadıkça ḳasr ile kaldırılmaya. Ve ṣadef-i berrīnin şiddet-i tecfīfi ḥasebiyle ẕikr olunan fiᶜl onda ḳavī olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Laḥm-ı firfīr ṭabīᶜatı telyīn eylemez. Ve şāṭıles - شاطيلس tesmiye olunan ṣadef ṭarī ve tāze olur ise onun laḥmı ve ḫuṣūṣan meraḳası baṭnı telyīn eder ve keẕālik ṣıġār ṣadefin meraḳası dahi baṭnı telyīn eder. Ve iḫtinātḳ-ı raḥimi olanlara ṣadef-i firfīr tebḫīr olunsa nāfiᶜ olur ve bu baḫūr meşīmeyi iḫrāc eder. Ve rāyiḥasında ᶜuṭriyyet olup Bābilī-i ḳulzūmī olanlardan sāḥil üzere olanların baḫūru dahi iḫtināḳ-ı raḥime nāfiᶜ olur ve maṣrūᶜīne tenbīh dahi eder yaᶜnī onlara sebeb-i ifāḳat olur, zīrā onların rāyiḥası cünd-i bīdester rāyiḥası gibi olur. Ve ṣadef iḥtimāl olunsa ṭamsı idrār eder. Ve baᶜḍılar dediler ki fūḥīlā - فوحيلا denmekle maᶜrūf ṣadef ᶜalā-ḥālihi iḥrāḳ olunsa ve remādı ᶜafṣ-ı aḫḍar ve fülfül-i ebyaḍ ile ḫalṭ olunsa o devā ṭarī ve ġayr-i müteᶜaffin oldukça onun ḳurūḥ-ı emᶜāya nefᶜ-i ᶜaẓīmi olur ve o terkībin vezni bu minvāl üzere kılınır: Remād-ı ṣadef dört cüzᵓ, ᶜafṣ iki cüzᵓ, fülfül cüzᵓ-i vāḥid. Bu mürekkeb devā ṭaᶜāma ẕerr olunur ve şarāb ile dahi şürb olunur.

es-Sümūmu: Ṣadefin laḥmı kelb-i kelib ᶜaḍḍasından için ekli nāfiᶜ olur.

Üçüncüsü Ṣamġ: صمغ

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi o ṣamġdır ki ᶜArabī ve ṣāfī ve ḳalīlü'l-ḫubs̱ ola.

eṭ-Ṭabᶜu: Ṣumūġun bi'l-cümle envāᶜı ḥārredir.

el-Ḫavāṣṣu: Maᶜa-tecfīfin ve taḳviyetin ḳābıḍ ve muġarrīdir. Ve aḳāḳıyā ṣamġı cidden aḳvādır ve keẕālik tiryāḳta dahi vāḳiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣadrı telyīn eder ve suᶜāl-i ḥārra nāfiᶜdir ve ḳurūḥ-ı riyenin ḍararını defᶜ eder ve ṣavtı taṣfiye eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeyi taḳviye eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Edviye-i ᶜayma ve şiyāfāta dāḫil olur iki ġaraḍ için, biri eczā-i miᶜdenin temāsükü ve āḫeri taġriye olur.

Dördüncüsü Ṣābūn: صابون

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-Ḫavāṣṣu: Muḳarriḥ ve muᶜaffindir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳūlıncı ḥall eder ve ḫāmı ishāl eder eger onunla iḥtiḳān olunur ise veyāḫūd şiyāfātta kılınır ise.

es-Sümūmu: Denildi ki ṣābūn şürb olunsa ondan ḥādiṡ olan aᶜrāḍ mühlik ve müverrim olur.

Beşincisi Ṣaḫnā: صخانا

el-Māhiyyetü: O şeyᵓdir ki ṣıġār ve māliḥ semekten ittiḫāẕ olunup ona lüġat-ı Fārsīde māhyābe tesmiye olunur.

el-Ḫavāṣṣu: Cellā ve müceffiftir ve ḫılṭı redīdir.

el-Ḳurūḥu: Cereb ve ḥikke īrāṡ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Verike ᶜārıḍ vecaᶜ-ı balġamīye nāfiᶜ olur.

ez-Zīnetü: Miᶜde fesādından ḥādiṡ olan ağzın rāyiḥa-i kerīhesini izāle eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdenin ruṭūbetini cālī olur ve onu tecfīf eder.

Altıncısı Ṣanevber: صنوبر

el-Māhiyyetü: Maᶜrūf şecerdir, biz onun ḥabbında bābu'l-ḥāda tekellüm eyledik, bu maḳāmda bizim ḳaṣdımız ẕikri teḳaddüm edenlerden mā-ᶜadā o şecerenin eczālarının aḥvāli olur.

el-Ḫavāṣṣu: Onun liḥāsında ḳabḍ-ı keṡīr vardır ve onda tevellüd eden dūdda ẕerārīḥ ḳuvvesi ḳaṭᶜan mevcūde olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ-ı ḥarḳıyyeye nāfiᶜ olur. Ve onda ḳuvve-i müdmile vardır. Ve liḥāsında saḥca şifā olacak ḳadar ḳabḍ vardır gerek ḍımāden ve gerek ẕerūren saḥc üzere istiᶜmāl olunsun. Ve mā-ı ḥārrın iḥrāḳına dahi onun liḥāsı nāfiᶜdir. Ve cirāḥāt üzere onun varaḳı ẕerūren ilzāḳ olunsa nāfiᶜ olur. Ve onun liḥāsı mevāḍiᶜ-i ḍarbeyi ıṣlāḥ ve idmāl eder ve mevāḍiᶜ-i ḍarbeye onun varaḳı ziyāde ṣāliḥ olur, zīrā onun varaḳı raṭb olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Ḳışrının ṭabīḫi ile ġarġara balġam-ı keṡīri celb eder. Ve liḥāsında sülāḳası maᶜa'l-ḫall maḍmaḍa olunsa vecaᶜ-ı esnāna ṣāliḥ olur ve ona ḫall katılıp ġarġara olunsa balġam-ı keṡīri iḥdār eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Onun duḫānı intis̱ār-ı ecfāna ve māḳın teʾekkülüne nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun ḥabbı suᶜāl-i ᶜatīḳe nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ḳuşūru ve varaḳı şürb olunsa vecaᶜ-ı kebide nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun ḥabbı baṭnı dahi ḥabs eder.

es-Sümūmu: Ṣanevberde tekevvün eden dūd-ı aḫḍar z̲erārīḥ ṭabᶜındadır.

Yedincisi Ṣabır: صبر

el-Māhiyyetü: Ṣabır bir nevᶜ ᶜuṣāre-i cāmidedir ki beyne-ḥumretin ve ṣufretin olur ve üç nevᶜi vardır, kimi Suḳūṭarī ve kimi ᶜArabī ve kimi Semḫānī olur. Ve bir ḳavm dediler ki onun nebātı rāsen nebātı gibidir ve o ḳavmin bu kelāmı ṣaḥīḥ değildir.

el-İḫtiyāru: Ecvedi İsḳūṭarīdir, onun suyu zaᶜferān suyu gibidir ve rāyiḥası mürr rāyiḥasına benzer ve baṣīṣi vardır, müteferriktir, ḥaṣāttan naḳīdir. Ve ṣabır-ı ᶜArabīnin ṣufreti ve rezāneti ve baṣīṣi Suḳūṭarīden dūdndur velākin ᶜArabīnin lüzūceti ve ṣalābeti Suḳūṭarīden eks̱erdir yaᶜnī Suḳūṭarī her ne ḳadar rezīn ve s̱aḳīl ise teferrükü vardır, ᶜArabī ona ḳıyās ile ḫafīftir ve ṣulbdür, teferrükü ṣuᶜūbetli olur. Ve Semḫānī nevᶜinin rāyiḥası müntine ve redī ve ġamir olur, ṣufret ve baṣīṣi ḳalīl olur. Ve ṣabır ᶜatīḳ oldukça kızarıp ᶜıtḳı miḳdārı esved olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyeye varınca ḳadar ḥārrdır ve derece-i s̱āniyede yābistir. Ve baᶜḍılar dediler ki derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir velākin o ḳavl ṣaḥīḥ değildir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda ḳabḍ ve tecfīf ve ebdānı taḥṣīf ve tenvīm ḳuvveleri vardır. Ve ṣabır-ı Hindīnin menāfiᶜi kes̱īredir ve ᶜafıṣtır velākin lez̲ᶜi yoktur ve onda ḳabḍ-ı yesīr vardır ve ḳıllet-i lez̲ᶜi sebebinden cirāḥāt-ı rediyye üzere vaḍᶜ olunsa onu dahi lez̲ᶜ eylemez.

ez-Zīnetü: ᶜAsel ile ās̱ār-ı ḍarbe üzere vaḍᶜ olunur ve dāḫıs-ı müteḳarriḥi idmāl eder. Ve şarāb ile şaᶜr-ı mütesāḳıṭ üzere vaḍᶜ olunsa tesāḳuṭtan şaᶜrı menᶜ eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Dübür ve mez̲ākīrin evrāmına nāfiᶜ olur ve ḫāṣṣaten lisānın iki cāniblerinde olan ᶜaḍallere nāfiᶜ olur şarāb ile veyāḫūd ᶜasel ile istiᶜmāl olunur ise.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: ᶜAsiretü'l-indimāl olan ḳurūḥa ḫuṣūṣan dübürde ve meẕākīrde ve enfte ve femde olan ḳurḥaya ve nevāṣīre nāfiᶜ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Evcāᶜ-ı mefāṣıla nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Başta olan fuḍūl-i ṣafrāvīyi tenḳıye eder. Cebheye ve ṣudġa dühn-i verd ile ṭılā olunsa nāfiᶜ olur ve fem ḳurḥalarına nāfiᶜdir ve raḍḍ-ı üẕüne nāfiᶜ edviyedendir. Ve lisānın iki cāniblerinde olan evrāma şarāb ile ṭılā olunsa nāfiᶜdir. Ve ṭıbb-ı ḳadīmde denildi ki ṣabır sevdāyı ishāl eder ve māliḫūlyāya nāfiᶜ olur. Ve ṣabr-ı Fārsī ᶜaḳlı [207a] teẕkiye eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Nefs-i ᶜaynın ḳurūḥuna ve cerebine ve vecaᶜına nāfiᶜdir ve mūḳ-ı ᶜaynın ruṭūbetini dahi tecfīf eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ṣabırdan iki milᶜaḳa mā-ı fātir veyāḫūd mā-ı bārid ile şürb olunsa miᶜdede olan ṣafrāvī ve balġamī fuḍūlleri tenḳıye eder ve şehvet-i fāside vü bāṭılayı redd eder ve miᶜdede olan ṣafrādan ḥādiṡ lehātın ḥurḳa ve iltihābını ıṣlāḥ eder. Ve sāir muṣlıḥāt ile ṣabırdan mütteḫaẕ ḥubūb akşam ve ṣabāḥ tenāvül olunsa baṭnı ishāl eder ve ṭaᶜām fāsid olmaz ve baᶜḍı kerre o ḥubūb yevm-i vāḥidde evcāᶜ-ı miᶜdeye nāfiᶜ olur ve kebidin südedini fetḥ eder velākin kebide muḍırr olur ve ishāli ḥasebiyle yereḳānı izāle eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ṣabırdan bir buçuk dıraḫmī mā-ı ḥārr ile şürb olunsa ishāl eder ve üç dıraḫmī şürb olunsa kemāl üzere tenḳıye eder. Ve mā-ı ᶜasel ile iki dıraḫmīsini şürb beynehümāda muᶜtedil müshildir, balġamı ve ṣafrāyı ishāl eder. Ve ṣabırı müshil-i āḫer ile şürb o müshil-i āḫerin miᶜdeye maḍarratını defᶜ eder. Ve ṣabır-ı maġsūlün ishāli aḍᶜaftır lākin miᶜdeye enfaᶜdır. Ve ᶜasel ile ḫalṭ olunsa ṣabırın ḳuvveti noḳṣān bulur ḥattā ḳarīb olur ki ceẕben ishāl eylemeye yaᶜnī memerrinin ḥavālīsinden mevāddı ceẕb ve ishāl eylemeyip ancak onun ishāli uğurunda olup mülāḳī ve mülāṣıḳ olduğu mevādda maḳṣūr olur. Ve ṣabr-ı ṣırfın ḳuvve-i ishāliyyesi dahi bedende mevḍiᶜ-i baᶜīde nüfūẕ eylemez ve nüfūẕu kebide varınca ḳadardır, kebidi tecāvüz eylemez. Ve kaçan ṣabırın ᶜArabīsi şürb olunsa kerb ve maġṣ iḥdāṡ eder ve ishāl edip onun ḳuvveti ṣıfaḳāt-ı miᶜdede bir gün ve iki gün bāḳī kalır. Ve yevm-i berdde ṣabırı saḳy ḫaṭarlıdır ve o ṣabır bi-eyyi ḥālin kāne eyyām-ı berdde baᶜḍı kerre dem ishāl eder. Ve baᶜḍı kerre bevāsīr-i nātiʾe ve şiḳāḳ-ı maḳᶜade üzere şarāb-ı ḥulv ile ṣabır vaḍᶜ olunup onlardan seyelān

eden demi ḳaṭᶜ eder. Ve şarāb ve ᶜasel ile ṭılā olunsa dübür ve ẕeker evrāmına şifā olur.

es-Sümūmu: Eyyām-ı berdde saḳy olunsa dem ishālinden ḫavf olunur.

el-Ebdālü: İki mis̱li ḥuḍaḍ ona bedel olur.

Sekizincisi Ṣūf: صوف

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ṣūf-ı muḥraḳ ḳurūḥa ve laḥm-ı zāide Dīsḳūrīdūs'un zuᶜmu üzere nāfiᶜdir.

Dokuzuncusu Ṣada'l-Ḥadīd: صدى الحديد

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur, demir pasına derler.

el-Ḫavāṣṣu: Onda tebrīd ve ḳabḍ vardır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Hatunların nezf-i demlerine nāfiᶜdir.

Onuncusu Ṣafrāġūn: صفراغون

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ ṭāirdir, İfrenc lüġatinde ona ṣafrāġūn derler.[329]

el-Ḫavāṣṣu: Denilir ki onun cevfi ḳalīlen ḳalīlen şürb olunsa ḥaṣātı teftīt eder.

On Birincisi Ṣarṣar: صرصر

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur, ona cedācid derler, ağustos böceğidir.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Zeytte ṭabḫ olunup mers olunsa ve baᶜdehu yine ṭabḫ olunup ṭabīḫi üẕün-i mütevecciᶜaya taḳṭīr olunsa İbn Māseveyh'in reˀyi üzere o üẕünün vecaᶜını ve ḍarebānını teskīn eder.

On İkincisi Ṣafṣāf: صفصاف

el-Māhiyyetü: Ḫilāfa derler, biz ona müteᶜalliḳ olan kelāmı bābu'l-ḫāya teˀḫīr eyleriz, o bābda beyān ve ᶜayān eyleriz inşāallāhu taᶜālā.

---

329 "Ṣafrāġūn" serçeden küçüktür, kuyruksalan derler.

On Dokuzuncu Faṣl Ḥarf-i Ḳāfta Olan Kelām-ı Müşebbaᶜdır Biz Bu Faṣlda Elli Altı Edviye Ẕikr Eyleriz İnşāallāhu Taᶜālā

[Evvelkisi] Ḳaranfül: قرنفل

Fi'l-Māhiyyeti: Ḥadd-i Ṣīn'de nābit bir nebātın s̱emeresidir. Ve denildi ki onun nebātı yāsemīne benzer velākin esved olur ve erkeği zeytūn çekirdeği miḳdārında olur ve ondan aṭveldir ve sevādı dahi onun sevādından eşeddir. Ve erkek ḳaranfül cezīre-i Hind'de bir şecerenin s̱emeridir ve onun ᶜilki ᶜilk-i buṭm ḳuvvesindedir.

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi nevāt-ı cāffeye şebīhe olup ᶜaẕb ve zekiyyü'r-rāyiḥa olanlar olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

ez-Zīnetü: Nükhe-i femi taṭyīb eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Baṣarı ḥiddetlendirir ve ġışāveye nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeyi ve kebidi taġviye eder ve ḳayᵓa ve ġas̱eyāna nāfiᶜ olur.

İkincisi Ḳāḳule: قاقله

el-Māhiyyetü: İki ṣınftır, eḥadühümā kibār ve āḫeri ṣıġār olur. Kibārı ḥımmaṣ-ı esved ḳadrinde olur, tefrīk olunsa içinde ḥabb-ı ebyaḍı ẓuhūr eder, kebābe gibi lisānı ḥāẕī ve lāẕiᶜ olur, onda ᶜıṭriyyet vardır. Ve ṣıġārı ᶜades ḳadrindedir, onun dahi ᶜıṭriyyeti vardır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda maᶜa't-tesḫīn ḳabḍ vardır ḫuṣūṣan ḳamᶜı olanların ḫavāṣṣ-ı meẕkūresi eks̱erdir ve ḫuṣūṣan ḳamᶜın kendide ḳabḍ ve tesḫīn ziyāde eks̱erdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Maṣṭakī ve māu'r-rummāneyn ile ḳāḳule ḳayᵓ ve ġas̱eyāna nāfiᶜdir.

Üçüncüsü Ḳırfetü'ṭ-Ṭīb: قرفة الطيب

el-Māhiyyetü: Ḳırfe-i ḳaranfül ḳuşūr-ı ġılāẓdan ḳırfe gibi[330] levni olur, onda ḳaranfül ṭaᶜmı vardır ve dār-ı ṣīnī ḥalāveti yoktur ve ḳaranfülden aḥlādır ve onun fiᶜli ḳaranfül fiᶜlinden aḍᶜaftır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

Dördüncüsü Ḳırfetü'd-Dāri'ṣ-ṣīnī: قرفة الدار الصيني

el-Māhiyyetü: Denildi ki bu ḳırfe dār-ı ṣīnī cinsindendir ve baᶜḍılar derler ki cins-i āḫerdir. Bu ḳırfe dār-ı ṣīnī gibi ṣulbdür ve kimisi ṣulb değildir ve onun baᶜḍısı muḫaṭṭaṭtır ve kimisi ebyaḍ ve serīᶜü't-tefettüt olur ve bu ḳırfe dār-ı ṣīnīden aḍᶜaftır, dār-ı ṣīnī bābında onda tekellüm olundu.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

Beşincisi Ḳardemānā: قردمانا

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ nebāttır ki Ermeniyye arḍından nābit olur ve bilād-ı Hind ve bilād-ı ᶜArabda dahi olur; ḳardemānā o nebāttan aḫẕ olunur ve bilād-ı meẕkūrların ġayri bilādda dahi olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda müsaḫḫine ve muḥammire ve müẕībe ḳuvvesi vardır ve onun ḫāṣṣıyyeti aᶜḍā-i bāṭıneyi taḳviye eder.

el-Ḳurūḥu: Cereb ve ḳūbāya ḫall ile ṭılā olunsa nāfiᶜ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Emrāḍ-ı ᶜaṣaba ve balġamī olan vecaᶜ-ı verike ve fālice ve raḍḍ-ı ᶜaḍale bi'l-cümle bu āfetlere nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Su ile şürb olunsa ṣarᶜa nefᶜi olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣadrı münaḳḳī ve suᶜāli müsekkindir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Maġṣa ve dīdāna ve ḥabbu'l-ḳarᶜa nāfiᶜdir. Ve şarāb ile vecaᶜ-ı külā ve ᶜusr-i bevle nāfiᶜdir. Ve ḥaṣāt için ondan bir dıraḫmī aṣl-ı ġārın ḳışrı ile saḳy olunur. Ve onun duḫānı cenīni ḳatl eder.

es-Sümūmu: Leẕᶜ-i ᶜaḳrebe ve sāir nühūşa nāfiᶜdir.

el-Ebdālü: Onun bedeli ḫarmel ve izḫirdir.

---

330 Yaᶜnī ḳırfe-i dār-ı ṣīnī gibi. Ve fi'l-aṣl ḳırfe ḳuşūr-ı rummāndır.

Altıncısı Ḳaṣab: قصب

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

eṭ-Ṭabʿu: Ḳaṣabın tebrīdi şedīd ve remādı ḥārrdır.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Aṣlında ve varaḳında bilā-ḥiddet cilā-i yesīr vardır.

ez-Zīnetü: Ḳaṣabın ḳuşūru ve ve aṣlı dāü's-s̱aʿlebe nāfiʿdir; ḳuşūr ve aṣlı evsāḫa cilā olur ve aṣlı baṣal-ı berrī ile süllāyı cez̲b eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Onun raṭb varaḳı ḥumret üzere konulsa nefʿi olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: ʿAṣabın infitālini teskīn eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Onun zehri üz̲üne duḫūl eylese ṣamem iḥdās̱ eder [207b] ve sıkışıp ḫurūc eylemez.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Bevli ve ṭams̱ı idrār eder.

es-Sümūmu: Lez̲ʿ-i ʿaḳrebe nāfiʿ olur.

Yedincisi Ḳaṣabu'z̲-Z̲erīre: قصب الذريره

el-Māhiyyetü: Bilād-ı Hind'de nābit olur ve onun ecvedinin levni yāḳūtī ve ʿuḳdeleri müteḳārib olur ve heşm yaʿnī kesr olunsa şeẓāyā-yı kes̱īreye münheşim olur. Ve ünbūbelerinin cevfi beyāḍa māil bir şeyʾ ile mümtelī olur ki o şeyʾ nesc-i ʿankebūta şebīh olur ve kaçan o şeyʾ maḍġ olunsa onda ḥarāfet olur. *Ve baʿḍı nüsaḫta* قابض فيه حرافة *vāḳiʿ olmuştur.*

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi levni yāḳūtī ve ʿahdi müteḳārib ve şeẓāyā-yı kes̱īreye münheşim ve ünbūbesi nesc-i ʿankebūt gibi şeyʾ-i mevṣūf-ı mez̲kūr ile mümtelī ve maḍġı ḥırrīf ve mesḥūḳu ʿaṭır ve ṣufret ve beyāḍa māil olanlar olur.

eṭ-Ṭabʿu: Cidden derece-i s̱āniyeye varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Mülaṭṭıftır ve ona maʿa-ḥarāfetin ḳabḍ-ı yesīr vardır ve cevherinde temāzücleri ḥasen ve muʿtedil arḍiyyet ve havāiyyet vardır ve tecfīfi eks̱erdir ve onda cemīʿ-i efāvīhte olduğu gibi cevher-i laṭīf vardır.

ez-Zīnetü: Dem-i meyyit kümūdetine nāfiʿ olur.

el-Evrāmu: Veremi taḥlīl eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Şedḫ-ı ʿaḍale nāfiʿdir.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Başarı cālīdir.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḳamʿ ile ḥalḳa tebḫīr olunsa suʿāle nāfiʿdir gerek yalnız ve gerek ṣamġ-ı buṭm ile tebḫīr olunsun.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: ʿAsel ve bezr-i kerefs ile kebid ve miʿde veremlerine nāfiʿdir ve ḥabene dahi nāfiʿdir. *"Ḥaben" ḥā-i mühmele ve ve bā ve nūn ile verem-i baṭna ıṭlāḳ olunur. Eks̱er-i nüsḫada vāḳiʿ olan cīm-i muʿceme taḥrīftir ve ḳadīm ṣaḥīḥ nüsaḫta mühmeledir.*

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Bevli ve ṭams̱ı idrār eder. Ve bezr-i kerefs ile külāya ve taḳṭīr-i bevle nāfiʿ olur. Ve vecaʿ-ı raḥim ṣāḥibesine onun ṭabīḫi saḳy olunsa veyāḫūd içine o ʿalīle iclās olunsa nāfiʿ olur ve o ṭabīḫ ʿasel ile veyāḫūd bezr-i kerefs ile evrām-ı raḥim için şürb olunur.

Sekizincisi Ḳanṭūriyūn: قنطوريون

el-Māhiyyetü: Bu nebt iki nevʿdir, biri ṣaġīr ve biri kebīrdir, iki nevʿ dahi faṣl-ı rebīʿin āḫirinde nābit olurla, varaḳı es̱l gibi olur. Ḳanṭūriyūn-ı ġalīẓin yaʿnī kebīrin beyḍ ve ṣufr iki nevʿ ḳaḍībi vardır ve başı aḫḍar olur ve nebātı miknese yaʿnī süpürge gibi olur ve onun şerbeti maḥmūm için iki dirheme varınca ḳadar olur. Ve ṣaġīrin ḥaşīşi fūtenec-i cebelī ve heyūfārīḳūna şebīh ve varaḳı seẕāb varaḳı gibi olur, onun gerek raṭb ve gerek yābisinden ʿuṣāre ittiḫāẕ olunur. Ve yābisinden ʿuṣāre ittiḫāẕının ṭarīḳi budur ki su içinde ḳuvveti suya çıkınca ḳadar ṭabḫ olunur ve baʿdehu ḳuvvetini aḫẕ edip taḳvīm olunur. *Bu tercüme ḳalem-gīr olan nüsḫaların tercümesidir.*

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda cilā ve ḳabḍ ve ḥarāfe ve miḳdār-ı ḳalīl ḥalāve, bilāleẕʿ tecfīf vardır. Ve denilir ki laḥm-ı muḳaṭṭaʿ ile ḳanṭūriyūn ṭabḫ olunsa onu bi-cümletihā cemʿ eder.

el-Ḳurūḥu: Cirāḥātın ṭarīsini tenḳıye eder ve ʿatīḳini ḫatm eder. Ve ḳanṭūriyūn-ı yābis merāhimde vāḳiʿ olup nevāṣīri ve ḳurūḥ-ı ʿamīḳayı ve cirāḥāt-ı rediyyeyi idmāl eder. Ve baʿḍı kerre nāṣūr ḳanṭūriyūn ile doldurulur ve üzeri şedd olunur ve nāṣūru o tedbīr ıṣlāḥ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Fesḫ-i ʿaḍale ve ʿaḍalde olan ḳayḥa ḳanṭūriyūn ve ḫuṣūṣan ḳanṭūriyūn-ı daḳīḳ yaʿnī ṣaġīr nāfiʿ olur. Ve ʿırḳu'n-nesāya ve ʿaṣabın vecaʿına ve raḍḍına ḳanṭūriyūndan mütteḫaẕe olan ḥuḳne nāfiʿ olur ve

belki ḳanṭūriyūn-ı daḳīḳin bu meẕkūrların küllīsine nefᶜi eks̱er olur. Ve gerçi baᶜḍı kerre o daḳīḳ evvelā dem ishāl eder lākin baᶜdehu yine nefᶜi olur ve onun için baᶜḍı kerre ḳanṭūriyūnun remādı maᶜa'l-mā iḥtiḳān ederler.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ḳanṭūriyūn-ı daḳīḳin ᶜuṣāresi maᶜa'l-ᶜasel ḳurḥa-i ᶜaynın indimālinde ᶜayna ᶜārıḍ olan beyāḍa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḳabḍı ḥasebiyle nefs̱-i demi menᶜ eder. Ve iki ṣınfı yaᶜnī daḳīḳi ve ġalīẓi ᶜusr-i nefese nāfiᶜ olur. Ve ẕātü'l-cenb ve nefs̱-i dem için ondan iki dirhem miḳdārı şarāb ile saḳy olunur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Süded-i kebide ve ṣalābet-i ṭıḥāle nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ṭams̱ı idrār eder ve cenīni iḫrāc ve dīdānı ḳatl ve bevli idrār eder. Ve maġṣ ve evcāᶜ-ı raḥim için ondan iki dirhem miḳdārı saḳy olunur. Ve ḳūlınca onun nefᶜi olur. Ve ḳanṭūriyūn-ı ṣaġīrin ṭabīḫi saḳy olsa balġam ile ve ḫām ile maᶜan ṣafrāyı ishāl eder. Ve ḳanṭūriyūn ḫuṣūṣan daḳīḳinin saḳyında ifrāṭ olunsa dem ishāl eder.

Dokuzuncusu Ḳırṭım: قرطم

el-Māhiyyetü: Onun bostānīsi ve berrīsi olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḳırṭım-ı berrī derece-i s̱āniyede ḥārr ve s̱ālis̱eye varınca ḳadar yābistir. Ve ḳırṭım-ı maᶜrūf derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Ḳırṭımın dühnü ḫāṣṣada encüre dühnüne ḳarīb olur velākin encüre dühnünden aḍᶜaftır. Ve ḳırṭım lebenin māiyyetini temyīz edip cübnü ᶜaḳd eden eşyādandır. Ve Mesīḥī zuᶜm eyledi ki ḳırṭım leben-i cāmidi taḥlīl eder ve leben-i sāili tecmīd eder. Ve ḳırṭımın ġıdāiyyeti şedīden ḳalīl olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣadrı tenḳıye ve ṣavtı taṣfiye eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye redīdir ve miᶜdede lebeni tecbīn eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳūlınca nāfiᶜdir. Ve tīn ve ᶜaselden birine ḳırṭım ḫalṭ olunsa balġam-ı muḥrıḳı ishāl eder ve bāha nāfiᶜ olur. Ve ḳırṭım-ı bostānīnin dühnü baṭnı ıṭlāḳ eder. Ve baᶜḍı kerre onun lübbü merāḳ üzere vaḍᶜ olunmakla veyāḫūd ḳırṭımdan levz ve ᶜasel ile ḥabb ittiḫāẕ olunmakla istihsāl olunur. *Ve baᶜḍı nüsaḫta "levz" bedeline "dühn-i levz-i mürr" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve o ḥabbın şerbet-i vāḥidesi dört dıraḫmīdir. Ve kaçan lübb-i ḳırṭım ve ḳusṭ ve levz-i mürrden üç ūs̱ūlusāt ve enīsūn ve naṭrūnun her

birinden birer dıraḫmī ṭīn-i yābis ve ᶜasel ile aḫẕ ve cemᶜ olunsa ve ondan bir cevze veyāḫūd iki cevze miḳdārı tenāvül olunsa māiyyeti ishāl eder. Ve baᶜḍı kerre ishāl-i māiyyet için ondan nāṭıf denmekle maᶜrūf ḥulv ittiḫāẕ olunur ve onun ṣıfatı budur ki ḳırṭım, levz-i muḳaşşer ve enīsūn ve ᶜasel ḫalṭ olunup ondan nāṭıf ṭabḫ olunur ve ḳable'l-ᶜaşā ondan müteferriḳan tenāvül olunur yaᶜnī defeᶜāt ile ḳalīlen ḳalīlen tenāvül olunur. Ve baᶜḍı kerre tāze ḳırṭım lübbünden yirmi dirhem fānīẕ-i ebyaḍ-ı mesḥūḳtan on dirhem fānīẕ ile bir rıṭl mā-ı ḥārrda mers olunup şürb olunur ve balġam onunla ishāl olunur.

es-Sümūmu: Lesᶜa-i ᶜaḳreb için şarāb ile berrī ḳırṭımın varaḳı veyāḫūd s̱emeresi veyāḫūd cemīᶜan varaḳı ve s̱emeresi şürb olunsa nāfiᶜ olur. Ve baᶜḍı nās daᶜvā eylediler ki melẕūᶜ olan kimse berrī ḳırṭımı veyāḫūd s̱emeresini ağzında imsāk eylese o leẕᶜin vecaᶜı olmaz ve kaçan ağzından onları iḫrāc eylese vecaᶜ ᶜavdet eder.

Onuncusu Ḳaṭrān: قطران

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ şecerenin demᶜasıdır ki o şecereye şebrīn derler. Ve onun duḫānının ḳuvvesi duḫān-ı ziftin ḳuvvesi gibidir. Ve ḳaṭrānın dühnü olur, ṣūfe ile aḫẕ olunur ziftin dühnü ṣūfe ile aḫẕ olunduğu gibi yaᶜnī ḳaṭrān ve ziftten her biri ṭabḫ olunup üzerine bir ḳıṭᶜa ṣūf taᶜlīḳ olunur, kaçan ṣūf o maṭbūḫun buḫārı ile terṭīb eylese onun ruṭūbeti ᶜaṣr olunup aḫẕ olunur, o ruṭūbete dühn-i ḳaṭrān ve dühn-i zift ıṭlāḳ olunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḳaṭrān derece-i rābiᶜada ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Meyyitin cüs̱s̱esini ḥıfẓ eder, kāvī ve muḥammirdir.

ez-Zīnetü: Ḳamla ve ṣıʾbāna nāfiᶜdir, onları ḳatl eder ḥattā mevāşīde olanları dahi ḳatl eder.

el-Ḳurūḥu: Laḥm-ı rıḫvı taḳviye eder, cerebe ḥattā ḥayvānda olan cerebe ḳaṭrān ḫuṣūṣan ḳaṭrānın dühnü nāfiᶜ olur ve ḫuṣūṣan ẕātü'l-erbaᶜ olan ḥayvānātın ve kilāb ve cimālin cereblerine nāfiᶜ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: ᶜAḍalin şedḫına ve onda dem ve ḳayḥın ictimāᶜına [208a] nāfiᶜ olur. Ve dāü'l-fīle ve devālīye laᶜḳan ve leṭūḫan devā olunur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ḳaṭrān ile başa ṭılā olunmak ṣudāᶜ-ı bāridi teskīnde aᶜẓam-ı edviyeden olur. Ve üẕüne taḳṭīr olunsa üẕünün dūdunu ḳatl eder. Ve mā-ı zūfā ile üẕüne taḳṭīr ṭanīni ve devīyi teskīn eder. Ve yine mā-ı

zūfā ile sinn-i veciᶜaya taḳṭīr olunsa sinnin vecaᶜını teskīn eder ve esnān-ı müteᵓekkileye dahi nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Başarı ḥiddetlendirir ve ᶜaynda olan ās̱ār-ı ḳurūḥa cilā olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Vecaᶜ-ı levzeteyn için boğaza ṭılā olunur. Ve ḳurūḥ-ı riye için bir buçuk vuḳıyye ḳaṭrān laᶜḳ olunsa ḳurūḥ-ı riyeye şifā olur ve suᶜāl-i ᶜatīḳe nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ḳaṭrān şeceresinin s̱emeresi miᶜdeye redīdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Emᶜāda olan dūdu ḳatl eder ḫuṣūṣan ḳaṭrān ile iḥtiḳān olunsa bi'l-cümle dīdānı ḳatl ve ṭams̱ı idrār ve kez̠ālik cenīni dahi ḳatl eder ve menīyi dahi ifsād eder. Ve ḳable'l-cimāᶜ ḳaṭrān ile z̠eker telṭīḫ olunsa ḥabeli menᶜ eder. Ve ḳaṭrānın şerbīn tesmiye olunan şeceresinin s̱emeresi miᶜdeye redīdir ve taḳṭīᶜ-i bevle nāfiᶜdir.

es-Sümūmu: Z̠ātü'l-ḳarn olan ḥayye nehşine ḳaṭrān ḍımād kılınır. Ve erneb-i baḥrī saḳy olunanlara ṭılā ile şürb eyleseler şifā olur. Ve geyik şaḥmı ile ḳaṭrān tez̠vīb olunup bir kimsenin aᶜḍāsına mesḥ olunsa ona hevāmm taḳarrüb eylemez.

On Birincisi Ḳusṭ: قسط

el-Māhiyyetü: Ḳusṭ üç ṣınftır: Evvelkisi ḳusṭ-ı ᶜArabīdir, o ṣınf ebyaḍ ve ḫafīf ve ᶜıṭriyyetli olur. Ve ikincisi Hindīdir, o ṣınf esved ve ḫafīf olur. Üçüncüsü ḳusṭ-ı mürrdür, o ṣınf s̱aḳīlü'r-rāyiḥa ve Şāmīdir ve ona ḳusṭ-ı ḳaranfīlī tesmiye olunur. Ve ḳusṭun biraz ednā ṣınfları dahi vardır, onun rāyiḥası ṣabır rāyiḥasına müşābihtir ve sevāda māildir. Ve min-beyni'l-aṣnāf Şāmī şimşāra yaᶜnī baḳsa müşābihtir ve rāyiḥa-i sāṭıᶜası vardır. *Ve baᶜḍı nüsaḫta "Şāmī" bedeline bu maḳāmda "Rūmī" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve baᶜḍı kerre ḳusṭ-ı ceyyid ġaşş olunur rāsenin ṣulb olan aṣlı ile. Ve aṣl-ı rāsen lisānı ḥāz̠ī ve lāz̠iᶜ olmaz ve rāyiḥası ḳaviyye ve sāṭıᶜa değildir. Ve aṣnāf-ı rediyyeden bir ṣınf dahi vardır ki ṭaᶜmı mürrdür ve ẓann olunur ki Hindīdir.

el-İḫtiyāru: Ecvedi ḳusṭ-ı ᶜArabī-i ebyaḍ ve ḥadīs̱ ve mümtelī ve ġayr-i müteᵓekkil olup zehmü'r-rāyiḥa ve lisānı ḥāz̠ī ve lāz̠iᶜ olmayanlardır ve baᶜdehu ecved o ḳusṭ-ı Hindīdir ki esbed ve ḫafīf olur ve kez̠ālik esved-i Şāmī dahi ecveddir. Ve baḥrīnin ecvedi ḳışrı raḳīḳ olanlardır.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḳusṭ s̱ālis̱ede ḥārr ve s̱āniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda cidden merāret keyfiyyeti vardır ve ḥırrīfedir, ḥarāreti vardır ḥattā taḳrīḥi olur, tesḫīne ve ᶜumḳtan cez̠b-i mevādda muḥtāc olan ᶜuḍva nāfiᶜ olur.

ez-Zīnetü: Mā-ı ᶜasel ile ḳusṭ telṭīḫ olunsa kelefi cilā eder.

el-Ḳurūḥu: Onda taḳrīḥ vardır. Ve aṣnāfı beyninde ḳusṭ-ı mürr ḳurūḥ-ı raṭbeyi tecfīf eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ḳusṭ istirḫā-i ᶜaḍale ve ᶜaṣaba ve kez̠ālik fesḫ-i ᶜaḍale nāfiᶜdir ve ᶜırḳ-ı nesāya ḍımād olunsa ceyyid olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Līs̱erġus maraḍına nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Şürb olunsa ve ḳamᶜ ile tebḫīr olunsa ṭams̱ı ve bevli idrār ve cenīni ḳatl ve ḥabbu'l-ḳarᶜı ve dīdānı iḫrāc eder ve bāhı taḳviye eder. Ve ḳusṭ vecaᶜ-ı raḥim için taḥmīl olunur. Ve ḳusṭun şürbü ve ṭabīḫinde iclāsı raḥim-i bāridin vecaᶜına nāfiᶜ olur. Ve şarāb ile şürb olunsa ṭabīᶜatı taḥrīk eder. Ve bāhı taḥrīkinin sebebi budur ki ḳusṭta ruṭūbet-i faḍliyye-i nāfiḫa vardır ve nāfiḫ olan ruṭūbet lā-maḥāle bāhı taḳviye eder.

el-Ḥummayātu: Zeyt ile leṭūḫ kılınsa nāfiḍe nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Efᶜīnin ve ġayrilerin ve bi'l-cümle nühūş için şarāb ile ve efsentīn ile saḳy olunur ise nāfiᶜ olur.

el-Ebdālü: Nıṣf vezni ᶜāḳırḳarḥā ḳusṭa bedel olur.

On İkincisi Ḳarḳūmġamā: قرقومغما

el-Māhiyyetü: Denildi ki ḳarḳūmġamā dühn-i zaᶜferānın s̱üflüne ıṭlāḳ olunur.

el-İḫtiyāru: O devānın ecvedi ṭayyibetü'r-rāyiḥa ve rezīn yaᶜnī ağır ve esved olup ᶜīdānı olmayanlardır ve kaçan suda idāfe olunsa suyu levn-i zaᶜferāna ṣābiġ olanlardır ve kez̠ālik maḍġ olunsa esnānı ṣıbġ-ı şedīd-i bāḳıye ile ṣābiġ olanlardır.

el-Ḫavāṣṣu: Tesḫīn ve inḍācı olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Onun ḳuvveti ᶜaynı cāliye ve ẓulmet-i ᶜaynı müzīle olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bevli idrār eder.

On Üçüncüsü Ḳanḳayhen: قنقيهن

el-Māhiyyetü: Dühn-i ḫırvaᶜdır.

el-Ḳurūḥu: Cerebi ve başta olan ḳurūḥu ıṣlāḥ eder ḳavmin zuᶜmu üzere.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Fem-i raḥimin inḍımāmını ve inḳılābını ve maḳᶜadede olan evrām-ı ḥārreyi ıṣlāḥ eder ve şürb olunsa ishāl edip baṭnda olan dūdu iḫrāc eder ve bu devā cidden ceyyid olur.

On Dördüncüsü Ḳınne: قنه

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki ḳınne yaᶜnī kasnı bir nebātın ṣamġıdır[331] ki o nebāt şeklde ḳıs̱s̱āya müşābih olur, Sūriyā bilādında yaᶜnī Şām'da nābit olur. Ve baᶜḍı kerre ona rātīnec ve ḥımmaṣ ve bāḳılā daḳīḳi ile ġaşş olunur. Ve ḳınne bi'l-cümle iki ḳısmdır, evvelkisi zübdī ve ḫafīfü'l-vezn ve şedīdü'l-beyāḍ olur ve ikincisi eks̱ef ve es̱ḳal olur.

el-İḫtiyāru: Eks̱ef ve kündüre şebīh ve yedde dıbḳı olup ḫaşebi olmayan ecved olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve derece-i s̱ālis̱ede müceffiftir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onun ḳuvvesi müleyyine ve muḥalliledir, riyāḥı fāş eder ve müfsidāt-ı laḥmdandır ve onda tesḫīn ve iltihāb ve cez̠b ve taḥlīl vardır.

ez-Zīnetü: ᶜAdesiyyātı ḳalᶜ eder.

el-Evrāmu: Ḫanāzīre nāfiᶜdir.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳurḥ-ı lebeniyye üzere ḫall ile ṭılā olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: İᶜyā ve küzāzdan ve teşennüc-i ᶜaḍalden nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Ṣudāᶜa ve ṣarᶜa nāfiᶜdir. Ve ḳınne maṣrūᶜa koklatılsa intiᶜāş eder ve seder ve diş ağrısına ve sinn-i müteᵓekkileye fi'l-ḥāl nāfiᶜ olur ve üz̠ünde olan evcāᶜ-ı bārideye nāfiᶜdir ve üz̠ünün bilā-ez̠ā vecaᶜını ve veremini dahi taḥlīl eder. Ve kez̠ālik dühn-i sūsende taḥlīl olunup müftiren üz̠üne taḳṭīr olunsa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Rebve ve suᶜāl-i müzmine nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bi-ḳuvvetin ṭams̱ı idrār ve cenīni iḫrāc ve isḳāṭ eder eger ḳınne iḥtimāl olunur ise. Ve eger şarāb ile şürb olunsa iḫtināḳ-ı raḥime ve ᶜusr-i bevle nāfiᶜ olur.

---

331 Baᶜḍı nüsaḫta "ṣamġ" bedeline "leben" vāḳiᶜ olmuştur.

es-Sümūmu: Sihāma saḳy olunan semmin tiryāḳıdır eger ḳınne şarāb ile şürb olunur ise ve keẕālik ḥayyāt ve ʿaḳārib sümūmuna dahi nefʿi olur. Ve duḫānı hevāmmı ṭard eder. Aʿḍāsına ḳınne mesḥ edenlere hevāmm taḳarrüb eylemez. Ve ḳınneyi sefīdūliyūn ve zeyt ile aʿḍāsına temessüḥ eden kimseye taḳarrüb eyleyen hevāmmı dahi ḳatl eder. Ve ḳınnenin her sümūma muḳāvemeti olur velākin sekbīnec muḳāvemetinden dūn ve eḳall olur.

el-Ebdālü: Ḳınnenin bedeli sekbīnec olur.

On Beşincisi Ḳınbīl: قنبيل

el-Māhiyyetü: Büzūr-ı müleyyinedendir, ẓāhirinde vers ḥumretinden dūn ḥumreti olur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: İbn Māseveyh dedi ki onda ḳabḍ-ı şedīd vardır.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Dīdānı ve ḥabbu'l-ḳarʿı ḳatl edip iḫrāc eder.

On Altıncısı Ḳafru'l-Yehūd: قفر اليهود

el-Māhiyyetü: Eṭıbbā dediler ki ḳafr baʿḍı cibālden nübūʿ eden nesnedir ve keẕālik ḳafrdan maʿdūddur. Ve baʿḍı nübūʿ eden miyāhın yüzünde ṭāfī olan nesneler ve ḳafru'l-yehūddan esvedü'l-levn olanlar redīdir ve zifte şebīh olur. Ve o ḳafr ḳıṭaʿ-ı sūd ve ḫafīftir, kaçan maḍġ olunsa ondan ḳār ṭaʿmı ḫurūc eder velākin münferiktir.

el-İḫtiyāru: Ḳafru'l-yehūdun ceyyidi firfīrī ve baṣṣāṣ ve ḳavī ve rezīn olanlardır, ammā vesaḫlı olup esved olanlar redīdir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārrdır ve s̱ālis̱eye varınca ḳadar yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onun ḳuvveti zift ḳuvvetine ḳarībe olur. Ve aʿḍāyı taḳviye ve baṭnda olan dem-i cāmidi iẕābe eder şürb olunur ise.

ez-Zīnetü: Tırnaklara ʿārıḍ olan beyāḍa leṭūḫan nāfiʿdir. [208b]

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Ḫanāzīri inḍāc eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳūbāya ve teverrüm eden ḳurūḥa onunla ṭılā olunur ve teverrümden menʿ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Niḳrise ḍımād olunur ve şürben ve ṭılāen ʿırḳu'n-nesāda istiʿmāl olunur.

A^cḍāu'ṣ-Ṣadrı: Su^cāle ve ḳurūḥ-ı riyeye nāfi^c olur ve nefs̱e mu^cīn olur ve ṣadrdan middeyi iḫrāc eder ve levzetān ve ḫunāḳ veremlerine nāfi^c olur.

A^cḍāu'n-Nefḍi: Ṣalābet-i raḥime nāfi^cdir. Ve kendisi veyāḫūd duḫānı iḥtimāl olunsa raḥimin nütūʾuna ve evcā^cına nāfi^c olur. Ve mā-ı şa^cīr ile iḥtiḳān olunsa zūsenṭāriyāya nāfi^c olur.

On Yedincisi Ḳılīmiya'ẕ-Ẕeheb: قليميا الذهب

el-Māhiyyetü: Ẕehebin sebki üzere ^cālī olan s̱üfldür ve keẕālik ẕeheb iẕābe olundukta duḫānı ile mürtefi^c olup ba^cdehu münḥall olan s̱üfldür. Ammā müẕāb olan ẕehebden rüsūb eden s̱üfl ṣafāyiḥī olur. Ve iḳlīmiyā ba^cḍı kerre ẕehebden ve ba^cḍı kerre fıḍḍadan ve ba^cḍı kerre nuḥāstan aḫẕ olunur.

el-İḫtiyāru: Ẕehebīnin efḍali ^cunḳūdī ve remādiyyü'l-levn olup ṭarī olandır; ṣafāyiḥī aġlaẓdır.

eṭ-Ṭab^cu: Mu^ctedildir, yübsü s̱ālis̱eye māildir.

el-Ḫavāṣṣu: İḳlīmiya'ẕ-ẕeheb maġsūl ve ġayr-i maġsūl her ḥālde iḳlīmiya-i fıḍḍadan elṭaftır ve onda tecfīf ve cilā vardır.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cirāḥātı doldurur ve cirāḥātın evsāḫını tenḳıye eder ve luḥūm-ı zāidesini ekl eder ve ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eyi idmāl eder.

A^cḍāu'l-^cAynı: Beyāḍ-ı ^cayna nāfi^c olur ve ^cayna nüzūl eden māın ibtidāsında dahi nāfi^c olur ve ^caynı tenḳıye[332] eder.

On Sekizincisi Ḳılīmiya'l-Fıḍḍa: قليميا الفضه

el-Māhiyyetü: Ḳīlīmiyā-i fıḍḍanın ittiḫāẕı ḳīlimiyā-i ẕehebin ittiḫāẕı gibi olur.

eṭ-Ṭab^cu: Ṭabī^catta ḳīlimiyā-i ẕehebe ḳarīb olur ve ondan ebreddir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda bi-i^ctidālin tecfīf ve bilā-leẕ^c cilā olur ḫuṣūṣan maġsūlünde bu ef^cāl eks̱er olur, merāhimde aṣlaḥtır. Ve onun tecfīf ve cilāsı ebdān-ı mu^ctedilede olur, ṣulbetü'l-laḥm olan ebdānda olmaz.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cerebe ve ḳurūḥ-ı ^casireye ve ḳurūḥ-ı raṭbeye nāfi^cdir merāhime idḫāl olunmakla ve ẕerūr kılınmakla.

---

332 [Mütercim ve Arapça nüshalarda "takviye"]

On Dokuzuncusu Ḳalḳand: قلقند

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i rābiᶜaya varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Bedeni müceffif ve muṣallib ve mükes̱s̱iftir. Ve bir nevᶜ ekkāldir ki onda ḳabḍ ve iḥrāḳ vardır.

el-Ḳurūḥu: Enfe ᶜārıḍ olan nāṣūra ve ḳurūḥ-ı raṭbe-i ḫabīs̱eye cidden nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Ruᶜāfı menᶜ eder. Ve onun bir ḳaṭresi suda ḥall olup enfe taḳṭīr olunsa reˀsi tenḳıye eder. Ve ḳalḳand o edviyedendir ki üẕünü tenḳıye eder ve üẕünün evcāᶜ-ı bāridesine nāfiᶜ olur ve dīdānı ḳatl eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Dīdān ve ḥabbu'l-ḳarᶜ için ondan bir dıraḫmī ᶜasel ile saḳy olunur.

es-Sümūmu: Fuṭrun yaᶜnī mantarın maḍarratını defᶜ eder.

Yirmincisi Ḳulḳuṭār: قلقطار

el-Māhiyyetü: Cālīnūs dedi ki ḳalḳadīs ḳulḳuṭāra istiḥāle eyledi.

eṭ-Ṭabᶜu: S̱ālis̱eye varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Ḳulḳuṭārda iḥrāḳ-ı şedīde vardır, seyelānāt-ı demeviyyeyi ḳabḍ ve tecfīf eder ve leẕᶜi eḳall olur ve onda ḳabḍ-ı kes̱īr ile maᶜan ḥarā-ret-i kes̱īre olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Nemle ve cemreye nāfiᶜ olur mā-ı küzbere ile ṭılā olunur ise ve ḫabīs̱e ve sāᶜiye ḳurḥalar üzere ẕerūr kılınır. Ve ḳulḳuṭār laḥm-ı zāidi iḥrāḳ eder ve ḫuşkrīşet iḥdās̱ eder.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Ruᶜāfa ve lis̱āt ve naġānıġ evrāmına nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ekḥāle idḫāl olunup cilāya ve ecfānın ġılẓatini tecfīfe nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Dem-i raḥimin nezfine mâniᶜ olur.

Yirmi Birincisi Ḳunāberā: قنابري

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki ḳunāberā bir nevᶜ nebāt-ı ṭavīldir, onun varaḳı müstaṭīl ve ḫaşḫāş varaḳına şebīh olur ve ᶜırḳı ṭavīldir ve rāyiḥası kerīh değildir ve bezri mürr bezrine şebīhtir, cibāl ve ṣaḫārīde nābit olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārrdır. *Ḳānūn nüsḫalarında yübūsete taᶜarruḍ olunmamıştır.*

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīf ve muḳaṭṭıᶜ ve cellādır. Būles dedi ki ḳunāberā sevdāyı müvelliddir ḫuṣūṣan milḥ ile kebs olunan ve basılan ḳunāberā sevdāyı keṯīren tevlīd eder.

ez-Zīnetü: Kelefi ve behaḳı cālī olur ve bi'l-ḥaḳīḳa veḍaḥa enfaᶜdır eger ḳunāberā ekl olunur ise veyāḫūd dühnü ile eyyām-ı keṯīre ḍımād olunur ise. Onunla muᶜālece ᶜArabın taᶜarrüf eylediği muᶜālecāttandır.

el-Ḳurūḥu: Ḳunāberā varaḳı ile ḍımād olunsa ṯedye ᶜārıḍ olan ḳurūḥ-ı ḫabīṯeye nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ḳunāberā aṣlının suyu ile istiᶜāṭ olunsa dimāġda olan ruṭūbāt-ı ġalīẓaya nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Süded-i kebidi ve ṭıḥāli teftīḥ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun suyu baṭnı ıṭlāḳ eder ve bevāsīre ḍımād olur ve maġṣı izāle eder ve ṣalābet-i raḥimi taḥlīl eder ve keymūsāt-ı ġalīẓasını iḫrāc eder ve kebid ve ṭıḥāl süddelerini teftīḥ eder.

es-Sümūmu: Ḳunāberā cemīᶜan hevāmm lesᶜalarına nāfiᶜdir.

Yirmi İkincisi Ḳısūs: قسوس

el-Māhiyyetü: Ḳısūsun üç ṣınfı vardır, esved ve ebyaḍ ve aḥmerdir. Ve cemīᶜ-i aṣnāfı ḥırrīf ve ḳābıḍdır. Ve onun eḥad-ı aṣnāfından bir şeyʾ vardır ki ona lāẕen tesmiye olunur. Ve fi'l-aṣl ḳısūs lāẕenin kendi veyāḫūd o ġayridir ki ikisinin aḥvāli biri birine müteḳāribdir.

eṭ-Ṭabᶜu: Onun ṭabᶜı ḥarārete māildir ve ecnāsının baᶜḍısında bārid dahi olur. Ve lāẕenin kendi derece-i ṯāniyenin āḫirinde ḥārrdır.

el-Ḫavāṣṣu: ᶜAṣaba ḍārrdır ve onda ḳabḍ vardır ḫuṣūṣan varaḳında ḳabḍ ekṯerdir. Ve zehri ᶜāḳıldır. Ammā onların cümlesinden lāẕen denmekle maᶜrūf olan ṣınf müsaḫḫin ve efvāh-ı ᶜurūḳu müfettiḥ ve cidden müleyyindir.

ez-Zīnetü: Onun demᶜası ḳamlı ḳātiledir. Ve lāẕen şarāb-ı ūmālī ile ḫalṭ olunup āṯār-ı ḳurūḥta istiᶜmāl olunsa āṯārı taḥsīn eder ve eger şarāb-ı mürr ve dühnü'l-ās ile ḫalṭ olunsa tesāḳuṭ-ı şaᶜrı menᶜ eder velākin onun ḳuvvesi dāü's-ṯaᶜleb maraḍına nefᶜe bāliġ olmaz taḥlīli ḳalīl olmakla.

el-Ḳurūḥu: Onun ṭabīḫi şarāb ile ḳurūḥ-ı kes̱īreye nāfiᶜ olur ve onunla ḍımād olunup ḳurūḥ-ı ḫabīs̱e saᶜydan menᶜ olunur ve ondan ḥarḳ-ı nār için ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: ᶜAṣaba ḍārr olur.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Onun ᶜaṣīri dühn-i īresā ve ᶜasel ve naṭrūn ile istiᶜmāl olunsa ṣudāᶜ-ı müzmini taḥlīl eder. Ve onun aṣnāfından ṣınf-ı esvedin ruˀū-sunun ᶜuṣāresi aḫẕ olunsa o ᶜuṣāre ḳışr-ı rummān içinde tesḫīn olunduktan sonra sinn-i mütevecciᶜanın cihet-i ḫilāfında olan üẕüne taḳṭīr olunsa ve-caᶜ-ı sinn-i meẕkūra nāfiᶜ olur. Ve keẕālik mā-ı ḳısūs tenḳıye-i reˀse ceyyid olur ve enfin seyelān-ı müzminine bürˀ olur ve enfin ḳurūḥunu tecfīf eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onun ṭarīsi ile maᶜa'l-ḫall ṭıḥāl ḍımād olunsa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳısūs-ı ebyaḍın zehresinden üç dirhem miḳdārı şarāb ile saḳy olunsa ẕūsenṭāriyāya nāfiᶜ olur, gündüz iki defᶜa saḳy olunur. Ve onun ṭarīsi ve ruˀūs-ı ile ḍımād olunsa ṭams̱ı idrār eder. Ve hatunlar ḥayḍdan pāk olup ṭuhra duḫūlünden sonra onunla tebaḫḫur eyleseler onları ḥabelden yaᶜnī gebe kalmaktan menᶜ eder. Ve o nebtin ṭarīsi başı cānibinden iḥtimāl olunsa ṭams̱ı idrār ve cenīni iḫrāc eder. Ve lāẕen meşīme için tebḫīr olunup meşīmeyi iḫrāc ve isḳāṭ eder ve zehri ṭabīᶜatı ᶜaḳl eder.

es-Sümūmu: Kaçan onun uṣūlü ḫall ve şarāb ile saḳy olunsa rüteylā neh-şine nāfiᶜ olur.

Yirmi Üçüncüsü Ḳayḳīn: قيقين

el-Māhiyyetü: Kerīhü'ṭ-ṭaᶜm bir nevᶜ ṣamġdır, bilād-ı ᶜArabdan meclūb-dur. Ve baᶜḍılar zuᶜm eylediler ki senderūstur velākin o ḳavl muḥaḳḳaḳ değildir. Ve baᶜḍı kerre o ṣamġ ile maᶜa'l-mürr ve'l-meyᶜa tedḫīn olunur.

el-Ḫavāṣṣu: Onda taġdiye-i yesīre vardır.

el-Ḳurūḥu: Ās̱ār-ı ḳurūḥu serīᶜan taġdiye eder ve onda tehzīl ḳuvvesi vardır beher yevm bir dirhemin üç rubuᶜunu sikencebīn ile veyāḫūd mā ile şürb eyleseler.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Vecaᶜ-ı esnān ve tesāḳuṭ-ı lis̱eye muᶜālecede ona muᶜādil bir ᶜilāc olmaz.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Başarı ḥiddetli eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Mā-ı ᶜasel ile rebve nāfiᶜ olur, onu muṣāriᶜūn istiᶜmāl ederler.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ondan sikencebīn ile üç [209a] gün miḳdārı şürb olunsa cidden ṭıḥāli hüzālde kılar.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Mā-ı ᶜasel ile şürben ṭamsı idrār eder.

Yirmi Dördüncüsü Ḳuṭn: قطن

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-Ḫavāṣṣu: Penbenin çekirdeği müleyyin-i müsaḫḫindir.

el-Evrāmu: Onun ḥabb-ı medḳūḳu ḫanāzīri telyīn eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Onun lübbünün dühnü mükesser ve mesḥūḳ olup dühnde maḥlūl olan ṣīnīnin[333] ᶜuṣāresi ile ebyaḍ ve aḥmer ẓufru ḳalᶜ eder. *Ve bu levḥa nüsḫa-i sulṭāniyyeden mā-ᶜadāda mevcūd değildir.*

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḳuṭnun ḥabbı ribᶜ ve suᶜāle nāfiᶜ ve ṣadra ceyyiddir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḥabbı baṭnı müleyyindir. Ve varaḳının ᶜuṣāresi ṣıbyānın ishāline nāfiᶜdir.

Yirmi Beşincisi Ḳınneb: قنب

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki ḳınneb berrī ve bostānī olur. Bostānīsi bir nevᶜ nebāttır ki onun varaḳı ve ḳuḍbān-ı fāriġası vardır ve bezri müstedīr ve meᵓkūldür, Ammā berrīsi bir nevᶜ nebāttır ki onun ḳuḍbānı şedīden esved olup ṭūlü bostānīden bir ẕirāᶜ miḳdārı aṣġar olur ve varaḳı bostānī varaḳına şebīh olur lākin bostānīden ḫaşin olur ve sevādı eşedd ve zehri ḥumrete māil olur ve uṣūlü devā olur ve ḳışrından ḥabl fetl olunur.

el-Ḫavāṣṣu: Bezri riyāḥı ṭard eder ve müceffiftir, inhiḍāmı ᶜasīr ve ḫılṭı redīdir ve isḫānı ḳuvvetlidir ve maḳlüvvünü ḍararı eḳalldir ve sikencebīn-i sükkeri onun ḍararını defᶜ eder.

el-Evrāmu: Berri ḳınnebin uṣūlünün ṭabīḫi evrām-ı ḥārreye ve ḥumrete nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Onun ᶜuṣāresi ve dühnü vecaᶜ-ı üẕünde istiᶜmāl olunur. Ve ᶜuṣāresi ile baş ġasl olunup reᵓste olan ibriyye ᶜilletine nāfiᶜ olur. Ve bezri şiddet-i isḫānı ve tebḫīri olmakla ṣudāᶜ iḥdās̱ eder.

---

333 صن الوبر شئ يداوى به الجراحات يجلب من اليمن İbn Kütbī.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ḥabbının inhiḍāmı ᶜasīr ve miᶜdeye redīdir.
Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳışrının istiᶜmāli istiks̱ār olunsa menīyi ḳaṭᶜ eder.

Yirmi Altıncısı Ḳılā: قلي

el-Māhiyyetü: Devā-i maᶜrūftur.
eṭ-Ṭabᶜu: Ḥārr ve muḥrıḳ ve cālī ve ekkāldir, ḳuvveti milḥten aḳvādır.
ez-Zīnetü: Behaḳa menfaᶜat-i ẓāhire ile menfaᶜati olur.
el-Ḳurūḥu: Cerebe nāfiᶜ ve laḥm-ı zāidi ekl eder.

Yirmi Yedincisi Ḳaymūliyā: قيموليا

el-Māhiyyetü: Ḥacer-i ruẖām gibi ṣafāyiḥtir, beyāḍ ve berrāḳ ve ṭayyibe olur, ṭaᶜmında kāfūriyyet vardır ve baᶜḍısında berīḳ olmaz ve cemīᶜan aṣnāfı serīᶜü't-teferrük olur.
el-Ḳurūḥu: Ḥarḳ-ı nāra ve ẖāṣṣaten maᶜa'l-māi ve'l-ẖall nāfiᶜdir. Ve muḥraḳının maġsūlü ᶜasiretü'l-indimāl olan ḳurūḥa nāfiᶜdir.

Yirmi Sekizincisi Ḳırfe: قرفه

el-Māhiyyetü: Dār-ı ṣīnīdir, onu biz beyān eyledik.

Yirmi Dokuzuncusu Ḳatād: قتاد

el-Māhiyyetü: Onun ṣamġı kes̱īrādır, bābu'l-kāfta onun menāfiᶜini biz ẕikr eyledik.
eṭ-Ṭabᶜu: Bārid ve yābistir.

Otuzuncusu Ḳarṭūmā: قرطوما

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs ẕāhib oldu ki ḳarṭūmā bir nevᶜ nebāttır ki onun varaḳı vardır ve s̱emer-i kes̱īr ve müteferriḳ aḥmeri vardır ve aṣlı ṣıġār-ı daḳīḳtir. Ve zuᶜm olunur ki onun aṣlı taḥabbübe yaᶜnī muḥabbete sebeb olur ve onda fāide-i ṭayyibe yoktur; ẕikr olunan menfaᶜat menfaᶜat-i ṭıbbiyye değildir.

Otuz Birincisi Ḳurrayṣ: قريص

el-Māhiyyetü: Encüre yaʿnī ısırgandır.

eṭ-Ṭabʿu: Ḥarāreti ḍaʿīfe ve yübūseti şedīdedir.

el-Ḫavāṣṣu: Şerāyı tevlīd eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: İstisḳāya nāfiʿdir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: İstiṭlāḳ-ı baṭna nāfiʿdir.

Otuz İkincisi Ḳunbure: قنبره

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: İstimrā ve haḍm olunsa ġıdāiyyeti kes̱īre olur lākin haḍmı baṭīʾdir.

Otuz Üçüncüsü Ḳulḳās: قلقاس

el-Māhiyyetü: Onun üşnāna müşābeheti vardır.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda maʿa'l-ḳabḍ mülūḥat vardır ve eczāsı ġayr-i müşābihtir ve nefḫ-i yesīri vardır.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onunla ġarġara olunup ṣadr temlīḥ olunur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Māu'l-ʿaṣferi ishāl eder ḫuṣūṣan bezrinin ve nebātının ʿuṣāresinin ishāli eks̱er olur; ishāl ʿalīli iḍʿāf eylemesin için onlar ḳalīlen istiʿmāl olunur. Ve o devā müdrirdir ve ṣafrāyı ve māiyyeti bi-rıfḳın ishāl eder. Ve şerbet-i vāḥidesi rıṭl-ı vāḥidin s̱ülüs̱ünden iki s̱ülüs̱üne varınca ḳadar [olur.]

Otuz Dördüncüsü Ḳırṭās: قرطاس

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Ḳırṭās-ı muḥraḳ nezf-i demi menʿ eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Ḳırṭās ʿale'r-rīḳ maḍġ olunsa sükkerin rāyiḥasını ḳaṭʿ eder.

el-Ḳurūḥu: Ḳırṭās-ı muḥraḳ saʿfeyi menʿ eder.

Otuz Beşincisi Ḳaysūm: قيسوم

el-Māhiyyetü: Birincāsefe derler.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda maʿa-ḳabḍın mülūḥat vardır ve eczāsı ġayr-i müşābihtir ve onda maʿa-nefḫi yesīr leṭāfet vardır ve mürrdür ve onda arḍiyyet ve telṭīf olur. Cālīnūs dedi ki onun zehri efsentīnden eblaġdır ve onda teftīḥ vardır.

ez-Zīnetü: Onun muḥraḳı dāü'➤s̱-s̱aʿlebe nāfiʿdir ḫuṣūṣan dühn-i ḫırvaʿ veyāḫūd dühn-i fücl ile istiʿmāl oluna. Ve ḳaysūm nebātı baṭīʾe olan liḥye inbātında nefʿi olur eger edhān-ı müsaḫḫınenin baʿḍısı ile ṭabḫ olunur ise ve lis̱ātı dahi ḳabḍ eder.

el-Evrāmu: Evrām-ı balġamiyyeyi taḥlīl eder. Ve sefercel ile ṭabḫ olunsa ʿasiretü't-taḥlīl olan evrāma nefʿi olur.

el-Ḳurūḥu: Cirāḥat-i ṭariyyeyi lez̠ʿ edip ona muvāfıḳ değildir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Onun ṭabīḫi fesḫ-i ʿaḍale ve müzmin ve ʿasīr ʿırḳ-ı nesāya nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Ḳaysūm zeyt ile ṭabḫ olunsa başı tesḫīn edip bürūdetini cidden izāle eder.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun ṭabīḫi nefes-i intiṣābī ʿusrüne nāfiʿdir. Ve bu bābda onun ṭabīḫi ve kez̠ālik fuḳāḥının ṭabīḫi efḍaldir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Ṭams̱ı idrār eder ve cenīni iḫrāc eder ve külāda ve mes̱ānede olan ḥaṣātı teftīt eder. Ve inḍımām-ı fem-i raḥime onun dühnü nāfiʿ olur ve ʿusr-i bevle dahi nāfiʿ olur.

el-Ḥummayātu: Maʿa'd-dühn ḳaysūm ile aʿḍā temrīḫ olunsa nāfiḍe nefʿi olur.

es-Sümūmu: Şarāb ile saḳy olunsa sümūma nāfiʿ olur. Ve ḳaysūm ferş olunan mevḍiʿden hevāmmı ḳaysūm ṭard eder.

Otuz Altıncısı Ḳātilü'z̠-Z̠iʾb: قاتل الذئب

el-Māhiyyetü: Bu devānın ḳuvveti ḫānıḳu'n-nemir tesmiye olunan devānın ḳuvveti gibidir velākin o ḳuvvet ancak z̠übāba taʿalluḳ eder, āḫerlerde onun teʾs̱īri olmaz.

Otuz Yedincisi Ḳātilü'l-Kelb: قاتل الكلب

el-Māhiyyetü: Bu devā nevᶜ-i āḫerdir, o ism ona maḫṣūṣtur.
Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Cidden ruᶜāf iḥdāṡ eder.
Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Nefṡ-i dem iḥdāṡ eder.
es-Sümūmu: Kilābı bi-sürᶜatin ḳatl eder.

Otuz Sekizincisi Ḳāmāriyūn: قماريون

el-Māhiyyetü: Ḥakīm Dīsḳūrīdūs dedi ki onun şeceresi şecere-i sefercele müşābihtir velākin onun varaḳı edaḳḳtır ve ṡemeresi aġlaẓdır, ᶜiẓamda iccāṣa müsāvīdir ve ṡemeresinin çekirdeği yoktur ve o ṡemere nuḍc buldukta onun levni yāḳūt-ı aḥmer levnine māil olur. Ve ona müteᶜallik efᶜāli biz ẕikr eylemeziz, zīrā onun bedene maḍarratı menfaᶜatinden ekṡerdir, ona bināen ẕikrini biz terk eyledik. *Bu vech üzere bu devā ancak nüsḫa-i sulṭāniyyede meẕkūrdur.*

Otuz Dokuzuncusu Ḳaṭaf: قطف

el-Māhiyyetü: Sermaḳtır.
eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ṡāliṡeye varınca ḳadar bārid ve derece-i ṡāliṡede raṭbdır.
el-Ḫavāṣṣu: Onun bezinde Ḳoles'in reˀyi üzere aṣḥāb-ı ṣafrāya ḳuvve-i müleyyine vardır.

Kırkıncısı Ḳurretü'l-ᶜAyn: قرة العين

el-Māhiyyetü: Bu ism circīrü'l-māya ıṭlāḳ olunur ve ona kerefs-i mā derler; onun kokusu ᶜaṭırdır ve nebātı miyāh-ı rākidede olur.
el-Ḫavāṣṣu: Cidden muḥallil ve müsaḫḫindir.
Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ṭamṡı ve bevli idrār eder ve ḥaṣātı teftīt edip bevl ile iḫrāc eder. Maṭbūḫan ve niyyen ekl olunur ise ḳurḥa-i emᶜāya nāfiᶜ olur.

Kırk Birincisi Ḳarᶜ: قرع

el-Māhiyyetü: Māhiyyeti maᶜrūftur.
eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ṡāniyede bārid ve raṭbdır.

el-Ḫavāṣṣu: Ḳarᶜ-ı meslūḳ ġıdā-i yesīr ile taġdiye eder ve inḥidārı serīᶜ-dir ve bi-sebebin mine'l-esbāb miᶜdede fāside olmasa ondan ḫılṭ-ı redī te-vellüd eylemez ve eger miᶜdede olan ḫılṭ-ı redīye müṣādif olur ise veyāḫūd ṭūl-i maḳāmı olur ise o ṣūrette ḳarᶜ fāsid olur sāir fevākih misllli. Ve ḳarᶜdan tevellüd eden ḫılṭ tefih yaᶜnī ṭaᶜmsız olur meger ki ona şeyᵓ-i āḫer karı-şıp ona ġālib ola, o ġālibin ṭaᶜmı ḫılṭta ẓuhūr eder. Eger ḳarᶜa sefercel ḫalṭ olunsa onun ḫılṭı ṣafrāvīler ḥaḳḳında maḥmūd olur ve keẕālik ḳarᶜa koruk ve enār suları ḫalṭ olunsa yine aṣḥāb-ı ṣafrāya maḥmūd olur velākin miᶜā-i ḳūlūna ḍararı müteḍāᶜif olur. Ve ḳarᶜın ḫavāṣṣındandır ki onun ekli her neye muḳārin olur ise ḳarᶜdan ḥāṣıl olan ġıdā muḳārin olduğu nesneye mücānis olur, mes̱elā ḳarᶜ ḫardal ile ekl olunsa onun ḫılṭı ḥırrīf olur ve māliḥ ile ekl olunsa [209b] ḫılṭı māliḥ olur ve ḳābıḍ ile ekl olunsa onun ḫılṭı ḳābıḍ olur. Ve cemīᶜan ḳarᶜ sevdā ve balġam aṣḥāblarına ḍārr ve ṣafrā aṣḥābına ceyyid olur. Ve ḳarᶜın mürebbāsının tebrīd ve tesḫīn mis̱lli teᵓs̱īri olmaz ve edvi-yeye idḫāl olunmaz belki o mürebbā baᶜḍı kerre leẕẕet için istiᶜmāl olunur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Onun ᶜuṣāresi üẕünün vecaᶜ-ı ḥārrını teskīn eder ḫuṣūṣan o ᶜuṣāre dühn-i verd ile istiᶜmāl oluna ve evrām-ı dimāġıyyeye ve sersāma ve vecaᶜ-ı ḥalḳa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḳarᶜın sevīḳi ḥarāretten ḥādis̱ olan suᶜāle ve vecaᶜ-ı ṣadra nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onun ṭabīḫi miᶜdede olan fuḍūl-i ḥārreye nāfiᶜdir, o fuḍūlü izlāḳ eder ve keẕālik tecvīfine ṣabb olunan şarāb dahi onun gibidir. Ve vecaᶜ-ı esnān için ᶜuṣāre-i ḳarᶜ ile istiᶜāṭ olunur. Ve ḳarᶜ miᶜde bellesini cidden tevlīd eder ve ᶜaṭaşı ḳaṭᶜ eder. Ve ḳarᶜın niyyi miᶜdeye cidden ḍārrdır ḥattā şübbān ve feteyānın miᶜdelerine dahi ḍārrdır. Ve miᶜdede olan āfet-i ḳayᵓa nāfiᶜ ḳayᵓdan ġayri bir devā yoktur. Ve ḳarᶜın miᶜā-i ḳūlūna maḍarratı ᶜaẓīmedir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳarᶜın suyu ᶜasel ile ṭabḫ olunup içine naṭrūn katılsa baṭ-nı telyīn eder ve keẕālik ḳarᶜ ḥāli üzere cemr içine defn ve ṭabḫ olunup onun suyu sükker ile şürb olunsa o dahi fiᶜl-i meẕkūru fāᶜil olur. Ve ḳarᶜın emᶜāya maḍarratı şedīdedir ḫāṣṣaten maḍarratı ḳūlūna eşeddir.

el-Ḥummayātu: Ḥummayāt-ı ḥārreye nāfiᶜdir.

Kırk İkincisi Ḳıs̱s̱ā: قثا

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

el-İḫtiyāru: Onun bezri ḫıyārdan aḳvādır ve naḍīci efḍal ve elṭaftır.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱āniyeye varınca ḳadar bārid ve raṭbdır.

el-Ḫavāṣṣu: Ḥarāreti ve ṣafrāyı teskīn eder velākin keymūsu redī ve ʿufūnete müstaʿiddir ve ḥummayāt-ı ṣaʿbeyi teskīn eder. Ve fesād-ı bıṭṭīḫ ḳıs̱s̱ādan esraʿdır. Ve ḳıs̱s̱ānın naḍīcinde cilā vardır. Ve ḳıs̱s̱ānın bezri ḫıyār bezrinden ḫayrlıdır ve istimrāya ḫıyār ḳıs̱s̱ādan ebʿaddır. Ve niyyen ʿurūḳta ẕāhib olup ḥummayāt-ı müzmineyi tevlīd eder. Ve onun maḍarratını nānḫāh veyāḫūd miʿdenin şiddet-i iltihābı defʿ eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Onun varaḳı balġamī şerāya vaḍʿ olunsa ondan cidden intifāʿ olunur.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Ḥarāret ile ġaşy olan kimse ḳıs̱s̱āyı şemm eylese intiʿāş eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Cidden ʿaṭaşı teskīn eder ve keẕālik miʿdeye dahi ceyyiddir lākin onun ceyyiden haḍm ve istimrāsı ḳalīlen vāḳiʿ olur. Ve kaçan onun aṣlından iki üs̱ūlūs edrūmālī ile şürb olunsa ḫılṭ-ı redī-i raḳīḳi ḳayʾ ettirir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Onda idrār ve telyīn vardır ve evcāʿ-ı meẕākīre nāfiʿ olur ve mes̱āneye muvāfıḳtır. Ve ḳıs̱s̱ānın idrārı biṭṭīḫten dūn olur.

es-Sümūmu: Onun varaḳı kelb-i kelib ʿaḍḍasına nāfiʿ olur.

Kırk Üçüncüsü Ḳıs̱s̱āu'l-Ḥımār: قثاء الحمار

el-Māhiyyetü: Ondan ʿuṣāre ittiḫāẕ olunur ve ittiḫāẕın ṭarīḳi budur ki onun s̱emeresi āḫir-i ṣayfta ve levni saradıkta aḫẕ olunur, bir ḫırḳa içinde taʿlīḳ olunur suyu seyelān edip terevvuḳ ve taṣaffī eylesin için ve onun revāḳı ġaḍāre içinde remād üzere tecfīf olunur ve gölgede vāḳiʿ bir levḥ üzere vaḍʿ olunur.

el-İḫtiyāru: Ḳıs̱s̱āu'l-ḥımārın ceyyidi aṣfer ve ḳıs̱s̱ā gibi müstaḳīm olup merāret-i ṣādıḳası olanlardı. Ve ʿuṣāresinin ceyyidi ebyaḍ ve emles ve ʿunṣula müşābih olup üzerine bir sene mürūr eden ḳıs̱s̱āu'l-ḥımārın ʿuṣāresidir.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīf ve muḥallildir ve aṣlı ve varaḳı ve s̱emeresi cālī ve muḥallildir ve ḳışrının tecfīfi eks̱erdir ve aṣl ve varaḳı ᶜuṣārelerinin ḳuvveleri vāḥidedir.

ez-Zīnetü: Kendinin ve aṣlının ve varaḳının ᶜuṣāreleri yereḳāna nāfiᶜdir ve indimālātın ās̱ār-ı sūdu üzere onun yābisinden ẕerūr kılınsa o ās̱ārı izāle eder ve evsāḫ-ı vechi tenḳıye eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Onun aṣlı daḳīḳ-ı şaᶜīr ile ḍımād olunsa balġamı ve ᶜatīḳ olan her veremi taḥlīl eder. Ve ḳıs̱s̱ā-i ḥımār cirāḥātı tefcīr eder ḫuṣūṣan ṣamġ-ı buṭm ile istiᶜmāl olunsa ve ḫuṣūṣan ḳıs̱s̱āu'l-ḥımārın ᶜuṣāresi istiᶜmāl olunsa.

el-Ḳurūḥu: Onun yābisi cereb ve ḳuvābā üzere ẕerūr kılınsa ona nāfiᶜ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Evcāᶜ-ı mefāṣıla nāfiᶜdir. Ve ᶜırḳ-ı nesā için onun ṭabīḫi ile iḥtiḳān olunur. Ve onunla maᶜa'l-ḫall niḳris üzere ḍımād olunur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Leben ile ḳıs̱s̱ā-i ḥımār seᶜūṭ kılınsa şaḳīḳayı taḥlīl eder. Ve leben ile ḳıs̱s̱ā-i ḥımār munḫurāna leṭūḫ kılınsa baştan fuḍūl-i kes̱īre ifrāġ eder ve beyḍaya ve ṣudāᶜ-ı müzmine nāfiᶜ olur. Ve varaḳının ᶜuṣāresi aḍᶜaftır ve eger ᶜuṣāresi üẕüne taḳṭīr olunsa evcāᶜ-ı üẕünü teskīn eder.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Sūᵓ-i nefesi olanlara ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ᶜuṣāresi ile ishāl şedīden muvāfıḳ olur. Ve ᶜuṣāresi ᶜasel ve keẕālik zeyt ile ḥaneke leṭūḫ kılınıp ḫunāḳa nefᶜi olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: O devā māiyyeti iḫrāc etmekle istisḳāya bilā-ḍarar menfaᶜati ᶜaẓīme ve ᶜacībe olur eger aṣlından bir buçuk üs̱ūlūs saḳy olunur ise. Eger ondan üç rıṭl, iki ḳısṭ şarāb ile ṭabḫ olunup her üç günde ᶜale'r-rīḳ üç üs̱ūlūstan beşe varınca ḳadar saḳy olunsa o dahi nāfiᶜ olur. Ve eger onun aṣlından bir buçuk üs̱ūlūs veyāḫūd ḳışrından rubuᶜ eksūnā aḫẕ ve şürb olunsa balġamı ve mirre-i ṣafrāyı kusturur. Ve mā-ı ᶜas̱el ile ḳıs̱s̱ā-i ḥımār şürb olunup nefᶜ-i ẓāhiri olur. Ve o iki māddeyi bilā-eẕā velā-ḍarar li'l-miᶜdeti sühūlet ile idrār eder. Ve onun ᶜuṣāresine o ᶜuṣārenin ḍıᶜfı miḳdārı milḥ ḫalṭ olunup ondan kirsenne miḳdārı ḥabblar ittiḫāẕ olunsa o ḥabbı şürb müshilāt-ı ceyyideden olur. Ve ammā ondan muḳayyiᵓ ittiḫāẕının ṭarīḳi budur ki suda onun ᶜuṣāresi iẕābe olunduktan sonra ondan bir şeyᵓ aḫẕ olunup onunla aṣl-ı lisān ve ḥavālīsi telṭīḫ olunur. Ve eger ondan esraᶜ ve aḳvā

muḳayyiʾ ittiḫāẕını murād edersen o ʿuṣāreyi zeytte ve dühn-i sūsende iẕābe edip bāḳī aḥvālī kemā-fi'l-evvel işlersin. Ve eger ḳayʾı ifrāṭ üzere ise onun şāribine zeyt ve şarāb saḳy edersin ve onları saḳy ifrāṭ-ı ḳayʾı fi'l-ḥāl teskīn eder. Ve eger onları saḳy nāfiʿ ve nāciʿ olmaz ise sevīḳ-i şaʿīr mā-ı bārid ile ve ḫall ile saḳy olunur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Balġamı ve demi ishāl eder. Ve ʿuṣāresi bevli ve ṭams̱ı idrār eder ve iḥtimāl olunsa cenīni ifsād eder.

Kırk Dördüncüsü Ḳarn: قرن

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur, boynuz maʿnāsınadır.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Geyik ve keçi boynuzlarının muḥraḳı bi-ḳuvvetin dişlere cilā verir, lis̱eyi şedd eder ve hāyice olan lis̱e vecaʿını teskīn eder. Ve vācib olur ki o boynuzlar beyāḍ olunca ḳadar iḥrāḳ oluna.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Milḥ-i maġsūl gibi beyāḍ olunca ḳadar iḥrāḳ olunan geyik boynuzu ʿayndan mevāddı menʿ eder.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Muḥraḳ ve maġsūl olan geyik boynuzu nefs̱-i deme nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Ḥaben dedikleri verem-i baṭnı ıḍmār eder ve miʿdeye ḍararı olmaz ve yereḳāna nefʿi olur.,

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Muḥraḳ ve maġsūl geyik boynuzu ẕūsenṭāriyāya nāfiʿdir.

Kırk Beşincisi Ḳaṭāt: قتات

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

eṭ-Ṭabʿu: Ḥarāreti ḍaʿīfe ve yübūseti ḳaviyyedir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Sevdā tevlīd eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: İstisḳāya nāfiʿdir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: İstiṭlāḳa nāfiʿdir.

Kırk Altıncısı Ḳavāniṣu't-Ṭayr: قوانص الطير

el-Māhiyyetü: Ḳavāniṣu'ṭ-ṭayr maʿrūftur, kuşların kursağına derler, ġıdāiyyeti kes̱īredir. Ammā decācın ḳavāniṣi dahi sāir ḳavāniṣ gibi bi-sürʿatin münhaḍım olmaz.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḳavm ẓann ederler ki ḳāniṣanın dāḫilde olan ṭabaḳası müceffifeten fem-i miʿdeye ve vecaʿına nāfiʿ olur. İbn Māseveyh dedi ki ḫuṣūṣan ḳavāniṣ-i düyūḳun bu menfaʿati eks̱erdir.

Kırk Yedincisi Ḳūfā: قوفى

el-Māhiyyetü: Ḥayvān-ı baḥrīdir. O ḥayvānın ḳuvāsı cünd-i bīdester ḥayvānının ḳuvāsına [210a] ḳarībdir.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Onun laḥmı ṣarʿa ve iḫtināḳ-ı raḥime cidden nāfiʿdir.

Kırk Sekizincisi Ḳaḍībü'l-İyyel: قضيب الايل

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur, geyik meẕākīridir.

es-Sümūmu: Dīsḳūrīdūs dedi ki baʿde'd-daḳḳ saḥḳ olunup şürb olunsa efʿī nehşine nāfiʿ olur. *Muṣannifi ʿibāreti işʿār eder ki onda semm-i efʿīye muḳāvemet edecek bir keyfiyyet yoktur lākin ẓāhir budur ki onun ḳāili erbāb-ı tecribeden olmakla bi'l-ḫāṣṣa nefʿini müşāhede edip ona bināen iḫbār eyledi.*

Kırk Dokuzuncusu Ḳunfuẕ: قنفذ

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur, kirpiye derler ve o ism berrīye ıṭlāḳ olunur. Ammā cebelīsine düldül derler, onun sehm gibi şevki olur ve cebelīnin ṭabʿı berrī ṭabʿına ḳarībdir. Ammā onun baḥrīsi ẕevi'l-aṣdāf olan simāktan bir nevʿdir.

el-Ḫavāṣṣu: Onun şaḥmı ve keẕālik müceffef olan kebidi mevāddın aḥşāya inṣıbābını menʿ eder. Baḥrīnin ve berrīnin remādında cilā ve taḥlīl ve tecfīf ḳuvveleri olur. Ve ḳunfuẕ-ı berrīnin mümallaḥı dāü'l-fīle nāfiʿ olur. Ve berrīnin laḥmı şiddet-i taḥlīli ve tecfīfi ḥasebiyle cüẕāma nāfiʿ olur. Ve berrīnin ḥurāḳa-i cildi zift ile ḫalṭ olunsa dāü's̱-s̱aʿlebe nāfiʿ olur.

el-Büs̱ūru: Ḳunfuẕ-ı baḥrīnin cildi edviye-i cerebde ve laḥmı ḫanāzīre ve ʿaḳd-i ṣulbeye nāfiʿ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Berrīnin laḥm-ı mümallaḥı fālice ve teşennüce ve emrāḍ-ı ʿaṣabın küllīsine ve dāü'l-fīle nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Laḥmı sille nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Berrīnin laḥmı sūʾ-i mizāca nāfiʿ olur. Ve memlūḥu sikencebīn ile istisḳāya nāfiʿdir. Ve keẕālik onun kebidi bir ḳıṭʿa ḫırḳa üzere vaḍʿ olunup tecfīf olunsa o dahi fiʿl-i meẕkūru işler. Ve ḳunfuẕ-ı baḥrī miʿdeye ceyyid olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Ḳunfuẕ-ı baḥrī baṭnı telyīn eder ve idrārı olur. Ve berrīnin mümallaḥı sikencebīn ile vecaʿ-ı külāya nāfiʿ olur. Ve berrīnin laḥmı ṣıbyāndan firāşına bevl edenlere nāfiʿdir ḥattā onun laḥmını ekle idmān ʿusr-i bevle müʾeddī olur.

el-Ḥummayātu: Berrīnin laḥmı ḥummayāt-ı müzmineye nāfiʿ olur.

es-Sümūmu: Onun laḥmı nehş-i hevāmma nāfiʿ olur.

Ellincisi Ḳabc: قبج

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

el-Ḫavāṣṣu: Onun laḥmı luḥmānın yaʿnī etlerin elṭafıdır. Ve ḳabc ṭayhūca bi'l-cümle aṣnāfında ve ṣıfātında müşābihtir.

ez-Zīnetü: Onun laḥmı bedeni tesmīn ve taḥsīn eder.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun laḥmı fuʾādı cilālandırır.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Onun laḥmı istisḳāya nāfiʿ olur ve miʿdeye nāfiʿdir ve haḍmı baṭīʾdir velākin haḍm ve istimrā olsa ġıdāiyyeti keṯīre olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: İkisinin yaʿnī ḳabc ile ṭayhūcun laḥmı ḫafīf olur ve bāhı taḥrīk ederler.

Elli Birincisi Ḳaḍm-ı Ḳureyş: قريش

el-Māhiyyetü: Onun māhiyyeti tennūb bābında ẕikr olundu ki ḥabb-ı ṣanevberin ṣaġīridir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Külā ve meṯāne ḳurḥalarına ceyyiddir.

Elli İkincisi Ḳult: قلت

el-Māhiyyetü: O devā māş-ı Hindīdir, bezr-i kettān miḳdārındadır ve ḳalīlen ekberdir, ġubrete māildir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ṯāniyede bārid ve derece-i ūlāda raṭbdır.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Füvāḳı iẕhāb ve izāle eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Külāda ve mes̱ānede ḥaṣāt inbāt eder ve istitlāḳ-ı baṭna nāfiʿdir.

Elli Üçüncüsü Ḳatt: قت

el-Māhiyyetü: İsfist yaʿnī raṭbedir ve cemīʿan devābbın ʿalefidir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Dühnü'l-ḳatt raʿşenin tiryāḳıdır, onu iẕhāb ve izāle eder.

Elli Dördüncüsü Ḳaraẓ: قرظ

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki ḳaraẓ bir şeceredir ki onun ʿuṣāresi aḳāḳıyādır, onun şeceresi Mıṣr'da ve ġayri mevḍiʿde dahi olur ve baʿḍı kerre o şecere nāḥiye-i Kirmān'da dahi nābit olur, bābu'l-elifte aḳāḳıyā efʿālini biz ẕikr eyledik.

Elli Beşincisi Ḳaml-ı Ḳureyş: قمل قريش

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki baʿḍı nās ona fenṭavīdās tesmiye ederler. Ve feṭavīdās tennūbun s̱emeresidir, ġuluf içinde olur ve o ġulufa baʿḍı nās ṣanevber tesmiye eder.

el-H̱avāṣṣu: Ḳuvve-i ḳābıḍası ve isẖān-ı yesīri vardır.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: ʿAsel ile saḳy olunsa suʿāle nāfiʿʿ olur ve vecaʿ-ı ṣadra dahi ḳavmin zuʿmu üzere nāfiʿdir.

Yirminci Faṣl Ḥarf-i Rāda Kelām-ı Müşebbaʿdır Biz Bu Faṣlda Yirmi Beş Edviye Ẕikr Eyleriz

[Evvelkisi] Reyḥān: ريحان

Fi'l-Māhiyyeti: Nebt-i maʿrūftur ve onun iki ṣınfı olur, biri aşḳar ve biri aẖḍar olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Reyḥān daḳḳ olunup bāsūra ṭılā olunsa nāfiʿ olur. Ve dühnü aẖẕ olunup bāsūra merhem kılınsa maḳʿadede ʿārıḍ olan nefẖe nāfiʿ olur.

İkincisi Reyḥān-ı Süleymānī: ريحان سليماني

el-Māhiyyetü: Denildi ki o reyḥān Iṣfahān dağlarından aḫẕ olunur ve onun raṭb şibte müşābeheti olur. Ve keẕālik denildi ki onun varaḳı ḫaṭmī varaḳı gibi olur ve fiḳāḥı leblāb gibi şecer üzere mültevī olup sarılır. Ve benzer ki reyḥān-ı Süleymānīde iḫtilāf ola ve benzer ki ḳavl-i s̱ānī o reyḥā-nın cem-siferem denmekle maʿrūf olan reyḥāna ıṭlāḳ olunduğuna işāret ola, zīrā ʿavāmm zuʿm eder ki ism-i Cem Ḥaḍret-i Süleymān ʿaleyhi's-selāma ıṭlāḳ olunur.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīf ve müceffiftir.

el-Evrāmu: Cemre üzere ḫall ile ṭılā olunsa nefʿi olur ve o evrām-ı balġa-miyye üzere dahi ṭılā olunur.

el-Ḳurūḥu: Ḫall ile ḳurūḥ-ı sāʿiyeye ṭılā olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Niḳris üzere ṭılā olunsa bi'l-ḫāṣṣa nefʿi olur. Ve raʿşeye ve fālice ve istirḫāya reyḥān-ı Süleymānī dühnü nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Laḳveye nāfiʿdir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Vecaʿ-ı raḥim için dühn-i verd ile iḥtimāl olunur.

es-Sümūmu: Leẕʿ-i ʿaḳreb üzere onunla ṭılā olunur.

Üçüncüsü Riʿyü'l-Ḥamāmi ve'l-İbil: رعي الحمام والابل

el-Māhiyyetü: Bir nevʿ ḥaşīşedir ki onun ḥabb-ı ās gibi ḥabbı olur ve onda ednā ḥarāret olur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda ve derece-i s̱āniyede bāriddir.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīftir ve onu raʿy eden hevāmmın semmi muḍırr olmaz.

ez-Zīnetü: Onun ṭabīḫi şaʿrı cidden esved eder. *Maʿlūm buyurula ki nüsḫa-i sulṭāniyyede ve bi'l-cümle ṭabʿ olan nüsḫalarda tercümede ẕikr olunduğu üzere riʿyü'l-ḥamāmı ve'l-ibil aḥkāmı levḥa-i vāḥidede taḥrīr olunmuştur, ammā Ḳānūn'un baʿḍı nüsḫalarında ve müfredāt kütüblerinin sāirlerinde her biri başka başka taḥrīr olunmakla baʿḍı nüsaḫın ʿibāretini bi-ʿaynihi īrād eylemek istiḥsān olundu, o ʿibāret budur:*

Riʿyü'l-Ḥamām: رعي الحمام

el-Māhiyyetü: حشيش له حب كحب الآس وقريب منه لكنه اشد منه غبرة ويشبه في اللون والطعم العدس المقشر فيه ادنى حلاوة

eṭ-Ṭabʿu: حار في الاولى رطب في الثانية

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: يدمل الجراحات ويمنع سعي الخبيثة اذا ضمد به مع الخل

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: يحلل الاورام البلغمية

Riʿyü'l-İbil: رعي الابل

[el-Māhiyyetü:] حار لطيف مجفف

el-Ḫavāṣṣu: يقال ان الابل انما لا يضره سم الحيات والهوام لما يحصل من هذا رعي من التریاقية

es-Sümūmu: بزره يسقى لنهش الهوام وطبيخ اعضائه يدر البول والطمث ويخرج الجنين ويسكن الحكة العارضة في القروح اذا اغتسل

ez-Zīnetü: طبيخه يسود الشعر

Dördüncüsü Rete: رته

el-Māhiyyetü: Bunduḳ-ı Hindīdir. [210b] Ve bunduḳ-ı Hindī bunduḳ-ı Rūmī miḳdārında ve ʿiẓamında bir s̱emeredir, ḫaşḫāş gibi olur ve münfelıḳ olup yarılsa nārecīl gibi ondan bir ḥabb ẓuhūr eder.

eṭ-Ṭabʿu: Ḥārr ve yābistir.

ez-Zīnetü: Ḫall ile ḫanāzīr üzere ṭılā olunsa ona nāfiʿ olur.

el-Büs̱ūru: Cereb ve ḥikkeye nāfiʿdir.

Ālātu'l-Meḟāṣılı: Ẓahrda yaʿnī arkada olan riyāḥ-ı mūẕiyeyi kesr eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Laḳve için onunla istiʿāṭ olunur ve ona nefʿ-i kes̱īri olur ve keẕālik şaḳīḳaya ve ṣudāʿa dahi o istiʿāṭ nāfiʿ olur. Ve rete ṣarʿ ve seder ve cünūn ve māliḫūlyāya dahi seʿūṭan nāfiʿ olur. Ve laḳve için onunla istiʿāṭ tecribe olunup nefʿ müşāhede olundu yaʿnī üç gün istiʿāṭ olundu ve o seʿūṭ ile ʿalīlin burnu deliklerinden balġam-ı kes̱īr seyelān edip yevm-i s̱ālis̱te ʿillet zāile oldu. Ve vācib olur ki ṣāḥib-i laḳve bir beyt-i muẓlimde kılına. Ve ḫılṭ-ı ḫāmın rīḥine dahi nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: ʿAyna nüzūl eden suya rete kuḥlen nāfiʿ olur ḫuṣūṣan onun ṣaġīrinin ʿuṣāresinin nefʿi eks̱er olur. Ve rīḥ-i sebele ve ġışāveye dahi

nāfiᶜ olur mā-ı merzencūş ile istiᶜāṭ olunur ise. Ve ḥavel için maᶜa'l-is̱mid iktiḥāl olunur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ẕātü'l-cenbü'l-bārid ve rebv ve suᶜāl-i müzmin ve ṣadr-dan dem nefs̱i için aṣl-ı rete iki dirhem şarāb ile saḳy olunur ve ḳabḍı ḥasebiyle o ᶜilletlere nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Heyḍaya nefᶜi olur ve miᶜde ve vecaᶜ-ı raḥim için ondan iki dirhem saḳy olunur. Retenin maḥkūkundan ferzice ittiḫāẕ ve iḥtimāl olunsa ṭams̱ı idrār eder ve cenīni iḫrāc eder ve ᶜuṣāresi dahi ḥukākesi gibidir ve mirre-i sevdāyı ve balġamı ve māiyyeti ve ṣafrāyı bi'l-cümle bedenden min-ġayri ikrāhin iḫrāc eder ḥattā onun nefᶜi baraṣ ve yereḳān ve kelef ve o mis̱lli edvāddan ᶜāfiyete bāliġ olur ve ḳūlıncı taḥlīl eder. Ondan şerbet üç kezemedir ve kezeme altı ḳīrāṭtır, şarāb-ı ḥulv veyāḫūd sikencebīn ile saḳy olunur ve o devā futrāsāliyūn ve duḳū ile verilir ve saḳmūnyā dahi ḫalṭ olunur ise ishālini taḥrīk eder ve devāyı taḳviye eder. Ve ḫalṭ olunan saḳmūnyānın miḳdārı her dıraḫmīye üç üs̱ūlūsāt olur. Ve baᶜḍı kerre reteden iki dirhem aḫẕ ve daḳḳ olunup şarāb-ı ḥulv içinde veyāḫūd sikencebīn içinde bir müddet terk olunur ve baᶜdehu o şarāb veyāḫūd sikencebīn ᶜades ve şaᶜīrden biri ile ve laḥm-ı decāc ile ṭabḫ olunup meraḳası ile taḥassī olunur ve ona saḳmūnyādan bir şeyᵓ dahi ḫalṭ olunur.

el-Ḥummayātu: Ḥummayāt-ı ribᶜe nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: ᶜAḳreb ve rüteylā lez̠ᶜine tiryāḳ olur. Ve saᶜy ve ictihād olunup onun ḳışr-ı aᶜlāsından ᶜadese miḳdārı aḫẕ olunup onunla lesᶜa olan şaḳḳtan istiᶜāṭ olunur.[334]

Beşincisi Rīvend: ريوند

el-Māhiyyetü: Bir ḳavm ẓann eyledi ki rīvend behmen-i ṣīnīnin uṣūlüdür, diyār-ı Ṣīn'den bilād-ı sāireye naḳl olunur. Ve baᶜḍı kerre ġaşş olunup rīvend ṭabḫ olunur, māiyyeti aḫẕ ve ᶜuṣāresi tecfīf olunur ve baᶜdehu cevheri dahi tecfīf olunup olduğu ḥāl üzere beyᶜ olunur velākin o ḥāl üzere olan rīvend-i maġşūş mütekās̱if olur ve ḳabḍı dahi eşedd olur. Ve rīvend-i ḫāliṣ müteḫalḫil olup onun ḳabḍı eḳall ve maḍġı zaᶜferānī olur.

334 Allāhu aᶜlem murād budur ki o meᵓḫūẕ şaḳḳ-ı lesᶜaya idḫāl olunup şemm ettirilmekle enfine idḫāl olunur. "Yesᶜuṭu"nun bu maᶜnāda istiᶜmāl olunduğu *Ḳāmūs*'ta muṣarraḥtır.

el-Ḫavāṣṣu: Onun cevher-i şeceresi māiyyet ile havāiyyetten mümtezic olur ve onda nāriyyetin fiᶜli ḥasebiyle arḍiyyet-i mürre olur ve ona bināen reḫāveti olur ve ḳabḍı arḍiyyeti ile olur ve lüdūneti dahi arḍiyyetinde olan ḳabḍ ile olur belki ondan intifāᶜ ve fiᶜlinin tamāmı arḍiyyetinde olan keyfiyyet ile olur. Ve rīvend-i ḫāliṣte ḳabḍ eḳall olur.

ez-Zīnetü: Kelefe ve cülūd üzere olan ās̱ār-ı bāḳıyeye ḫall ile ṭılā olunsa veyāḫūd şürb ile istifrāġ olunsa nāfiᶜ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı ḥārreye baᶜḍı ruṭūbāt ile ḍımād olunur.

el-Ḳurūḥu: Ḫall ile ṭılā olunsa ḳūbāya nāfiᶜ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Saḳṭaya ve ḍarbeye cidden nāfiᶜ olur. Ḥūzī dedi ki onun şerbet-i vāḥidesi iki dirhemdir, ṭılāen memzūcda şürb olunur ve şarāb-ı reyḥānī ile saḳy olunsa füsūḫa nāfiᶜ olur. Ve fesḫ-i ᶜaḍal ve onun evcāᶜı için ve kez̠ālik imtidād için rīvendin dühnü nāfiᶜ olur ve fetḳe dahi nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Rebve ve nefs̱-i deme nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Kebid ve miᶜdenin kendilerine ve ḍaᶜflarına ve evcāᶜlarına ve evcāᶜ-ı bāṭıneye ve füvāḳa ve fetḳe nāfiᶜ olur ve ṭıḥāli ıḍmār eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Z̠erebe ve maġṣa ve z̠ūsenṭāriyāya ve külye ve mes̱āne ve raḥim vecaᶜlarına ve nezf-i deme nāfiᶜ olur.

el-Ḥummayātu: Z̠ātü'l-edvār ve kez̠ālik müzmine olan ḥummālara nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Nehş-i hevāmma nāfiᶜdir ve şerbetinin miḳdārı ġārīḳūn şerbeti miḳdārı kılınır.

Altıncısı Rāziyānec: رازيانج

el-Māhiyyetü: Rāziyānecin bezri kerefs bezrine benzer ve onun ḳuvveti berrī rāziyānec ḳuvvetine ḳarīb olur velākin ondan aḍᶜaftır. Ve berrīnin aḳvāsı kebīr olanları olur. *Ve baᶜḍı nüsḫada "kerefs" bedeline "küzbere" vāḳiᶜ olmuştur.*

eṭ-Ṭabᶜu: Rāziyānec-i berrīnin ḥarāret ve yübsü eşedd olur ve onlar derece-i s̱ālis̱ede olmağa elyaḳ ve evlā olur, ammā bostānīnin ḥarāreti s̱āniyede olur.

el-Ḫavāṣṣu: Südedi teftīḥ eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Baṣarı ḥiddetlendirir ḫuṣūṣan ṣamġında bu menfaᶜat

ekser olur ve ᶜaynā māın nüzūlü katında ve ibtidāsında nefᶜi olur. Dīmoḳrāṭīs zuᶜm eyledi ki ṭarī olan bezr-i rāziyāneci hevāmm raᶜy edip baṣarlarını ḥiddetlendirirler ve efāᶜī ve ḥayyāt faṣl-ı şitādan sonra meʾvālarından ḫurūc edip baṣarlarına istiᶜnā için gözlerini rāziyānece ḥakk ederler.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Rāziyānec-i raṭb lebeni teks̱īr eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Mā-ı bārid ile saḳy olunsa ġas̱eyāna ve iltihāb-ı miᶜdeye nāfiᶜ olur ve haḍmı baṭīʾ ve ġıdāsı redīdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bevli ve ṭams̱ı idrār eder ve ḫāṣṣaten rāziyānec-i berrī ḥaṣātı teftīt eder. Ve berrīde ve nehrīde külye ve mes̱āne menfaᶜatleri vardır. Ve rāziyānec ve ḫuṣūṣan onun berrīsi taḳṭīr-i bevle ve tenḳıye-i nüfesāya nāfiᶜ olur. Ve aṣl-ı rāziyānec maᶜa-bezrihi ekl olunsa ṭabᶜı ᶜaḳl eder.

el-Ḥummayātu: Ḥummayāt-ı müzmineye nāfiᶜ olur. Ve mā-ı bārid ile saḳy olunsa ġas̱eyāna ve ġas̱eyāndan ḥādis̱ olan iltihāb-ı miᶜdeye nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Onun ṭabīḫi şarāb ile ve keẕālik mā-ı bārid ile nehş-i hevāmma nāfiᶜ olur. Ve onun aṣlı daḳḳ olunup kelb-i kelib ᶜaḍḍası üzere onunla ṭılā olunup nefᶜi olur.

Yedincisi Rāmik: رامك

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Bārid ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ḳābıḍ ve ᶜāḳıldır, mevāddı inṣıbābdan menᶜ eder ve ḥarāreti teskīn eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Mā-ı ās ile saḳy olunsa miᶜdeyi taḳviye eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Baṭnı cidden ᶜaḳl eder.

Sekizincisi Rītiyānec: ريتيانج

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar ḥārrdır ve derece-i ūlāda yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Ebdān-ı cāsiye vü ṣulbede laḥmı münbit olur velākin ebdān-ı nāᶜime vü leyyinede elemi taḥrīk ve tehyīc eder. Ve baᶜḍı kerre ᶜurūḳ yaᶜnī ᶜurūḳ-ı ṣufr ve cüllenār ve onların ems̱āli ile terkīb olunup ḳurūḥu sağaltır.

Dokuzuncusu Rāsen: راسن

el-Māhiyyetü: Onun bir ṣınfı bostānīdir ve bir ṣınfı dahi vardır ki onun varaḳının bir şibrden bir ẕirāᶜa varınca ḳadar ṭūlü olur ve nemmām ve ᶜades yaprağı gibi arḍ üzere döşenir ve onun enfaᶜ-ı eczāsı aṣlı olur.

el-İḫtiyāru: Onun şarābı efᶜālinde ḳaviyyü'l-ḳuvvet olur ve onun şarābı efḍaldir ve ḫall ile mürebbā olan rāsen meksūrü'l-ḥarāret olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir ve onda ruṭūbet-i faḍliyye vardır, ona bināen bedene mülāḳī olduğu fevrinde bedeni tesḫīn eylemez.

el-Ḫavāṣṣu: Bi'l-cümle ālām ve evcāᶜ-ı bārideye ve heyecān-ı riyāḥ u nefḫe nāfiᶜ olur ve onda ḳuvve-i muḥammire ve cilā-i bāliġ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: ᶜIrḳ-ı nesāya ve vecaᶜ-ı mefāṣıla nāfiᶜ olur. Ve onun aṣlı ve varaḳı ḍımāden evcāᶜ-ı bārideye ve şedḫ-ı ᶜaḍale nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Muṣaddiᶜdir velākin şaḳīḳa-i balġamiyyeyi taḥlīl eder [211a] ḫuṣūṣan rāsenden neṭūl ittiḫāẕ oluna.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: ᶜAsel ile ondan leᶜūḳ ittiḫāẕ olunsa nefs̱e muᶜīn olur ve ṣadrı münaḳḳıye leᶜūḳ ile ṣadra telṭīḫ olunsa tenḳıyeleri ceyyid olur. Ve rāsen ḳalbi tefrīḥ ve taḳviye eden eşyādandır. Ve baᶜḍı kerre ondan ṣadrı münaḳḳī devā ittiḫāẕ olunur bu vechle ki elli mis̱ḳāl rāsen aḫẕ olunup altı üs̱ūlūsāt ᶜaṣīr içine vaḍᶜ olunur ve üç ay mürūrun[[dan] sonra şürb olunur ve o şarāb-ı rāsen ṣadrı ve riyeyi tenḳıye eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Aṣl-ı rāsen ṭabīḫi bevl ve ṭams̱ı idrār eder ve ḫuṣūṣan şarābının idrārı eks̱er olur. Ve rāsen istiᶜmāline taᶜahhüd eden kimse küllü sāᶜatin bevle muḥtāc olmaz.

es-Sümūmu: Nehş-i hevāmma nāfiᶜdir ḫuṣūṣan rāsen-i Mıṣrīnin nefᶜi eks̱erdir.

Onuncusu Remād: رماد

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-Ḫavāṣṣu: Cemīᶜan ermide müceffiftir velākin şiddet ve ḍaᶜf ile aṣnāf-ı remādın iḫtilāfları vardır. Ve remādı ġasl remādın cilāsını taḳlīl eder ve ona tağriye ve bilā-leẕᶜ tecfīf īrās̱ eder. Ve māu'r-remād edviye-i muᶜaffineye dāḫil olur. Ve remād aṣnāfının aḳvāsı tīn ve yetūᶜ remādları olur, bāḳīle-

ri miyāhının cilāsı o iki māu'r-remād cilāsından eḳall olur. Ve māẕeryūn remādı cellā ve muᶜaffindir. Ve bellūṭ miṡlli ḳābıḍ ḫaşeb remādı ile dem ḥabs olunur.

el-Ḳurūḥu: ᶜAḍāye remādı ile cereb ve ḳuvābā üzere ṭılā olunsa nāfiᶜ olur.

el-Büṡūru: Mā-ı remādu't-tīn ḳurūḥ-ı ḫabīṡeye berāᵓettir ve ḳurḥadan laḥm-ı zāidi ekl eder ve ḳurūḥ-ı balġamiyyeye nāfiᶜ olur, keẕālik ḳurūḥ-ı ᶜamīḳa vü ᶜaẓīmeye dahi nāfiᶜdir, zīrā laḥm-ı fāsidi ḳurūḥtan ḳalᶜ eder ve cirāḥāt-ı müzmine edviyelerinin cirāḥatı ilzāḳı gibi ḳurūḥu o mā-ı remād ilzāḳ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Baᶜḍı kerre māu'r-remāddan ve ḫuṣūṣan remād-ı tīnden bir miḳdār su ile veyāḫūd zeytten şeyᵓ-i yesīr ile mevḍiᶜ-i ᶜālīden suḳūṭ edenlere ve vehn-i ᶜaḍali olanlara saḳy olunurlar. Ve remāda zeyt ḫalṭ olunup bedene mesḥ olunsa ᶜaraḳı celb eder ve vecaᶜ-ı ᶜaṣaba ve fālice nefᶜ-i beyyini olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Māu'r-remād liṡātı şedd eder ḫuṣūṣan bellūṭ remādının şeddi ekṡer olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Māẕeryūnun remādı baṣarı ḥiddetlendirir; şīḥin remādı ḳurūḥu doldurur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Māẕeryūnun remādı ẕebḥaya nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan devā-i ḥaṭāṭīf ile istiᶜmāl oluna.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Remād-ı tīn suyu zeyt ile şürb olunsa miᶜdeye ᶜārıḍ olan cümūd-ı deme nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Tīn veyāḫūd bellūṭ remādının suyu ile baᶜḍı kerre ḳurḥa-i emᶜā ve seyelān-ı müzmin ve bevāsīr ve nevāṣīr için iḥtiḳān olunur.

es-Sümūmu: Rüteylā nehş edenlere mā-ı remādı şürb nāfiᶜ olur ve keẕālik bellūṭ ve tīn māu'r-remādını şürb cibsīn saḳy olunanlara nāfiᶜ olur.

On Birincisi Riclü'l-Cerād: رجل الجراد

el-Māhiyyetü: O nebt baḳl-ı Yemānī mecrāsına cārī olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Sill maraḍına nāfiᶜdir.

el-Ḥummayātu: Ṭabḫ olunsa sermaḳ miṡlliler mecrāsına cārī olup ḥummayāt-ı ribᶜ ü muṭbıḳa ve ṭarṭāvüse nāfiᶜ olur.

On İkincisi Riclü'l-Ġurāb: رجل الغراب

el-Māhiyyetü: Bu dahi bir devādır ki bu ism ona ḫāṣṣ kılındı yaᶜnī bunun müsemmāsında iḫtilāf vardır, kimisi aṭrīlāldir dediler ve kimisi nebt-i āḫer olduğuna ẕāhib oldular, iki ferīḳ dahi kendi ẕāhib oldukları müsemmāya maḫṣūṣ ismdir diye zuᶜm eylediler.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: O ḥaşīşenin uṣūlü ṭabḫ olunsa ishāl-i müzmine nāfiᶜ olur. Ve Ḳoles iḥtiyāṭī eyledi ki ḳūlınca dahi nefᶜi olur ve sūrincān ᶜameli gibi ᶜamel eder.

On Üçüncüsü Rummān: رمان

el-Māhiyyetü: Rummān ṭaᶜmı ḥasebiyle üç ḳısmdır, ḥulv ve ḫāmiḍ ve müzzdür yaᶜnī mayḫoştur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḥulvün baᶜḍısı iᶜtidālden derece-i ūlāya varınca ḳadar bāriddir ve derece-i ūlāda raṭbdır. Ve ḫāmiḍ derece-i s̱āniyede bārid ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Ṣafrāyı ḳamᶜ eder ve aḥşāya seyelān-ı fuḍūlü menᶜ eder ḫuṣūṣan şarāb-ı rummānda bu fiᶜller ḳavī olur. Ve cemīᶜan aṣnāf-ı rummānda ḥattā rummān-ı ḫāmiḍde dahi maᶜa'l-ḳabḍ cilā vardır.

el-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ-ı ḫabīs̱e vü ḫaşineye maᶜa'l-ᶜasel ḥabb-u rummān ile ṭılā olunur. Ve aḳmāᶜ-ı rummān cirāḥāta nāfiᶜdir ḫuṣūṣan aḳmāᶜın muḥraḳı istiᶜmāl oluna. Ve cüllenār cirāḥātı ilzāḳ eder. Ve rummān-ı ḥulv müleyyindir. Ve cemīᶜan rummānın ġıdāsı ḳalīlü'l-miḳdārdır lākin ceyyidü'l-ġıdā olur. Ve rummān-ı müzz miᶜdeye tuffāḥ ve sefercelden enfaᶜdır velākin onun ḥabbı erdeʾdir ve eczāsının aḳbaḍı aḳmāᶜı olur. Ve rummānın cemīᶜan aṣnāfı ḳābıḍdır gerek ḥabbı ḥulv ve gerek ġayr-i ḥulv olsun.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ḥabb-ı rummān ᶜasel ile vecaᶜ-ı üẕüne nāfiᶜdir ve o ḥabb bāṭın-ı enfe ṭılā olunur. Ve ḥabbu'r-rummān saḥḳ olunup maᶜa'l-ᶜasel ḫalṭ olunsa ḳulāᶜa ṭılā olur. Ve bir ḥulv rummāne şarāb ile ṭabḫ olunup olduğu ḥāl üzere daḳḳ olunsa ve onunla üẕün-i müteverrimeye taṭliye olunsa nefᶜ-i ceyyidi olur. Rummānın şarābı ve rubbu ḫumāra nāfiᶜdir ḫuṣūṣan ḫāmiḍin nefᶜi eks̱erdir.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Eummān-ı ḫāmiḍin ᶜuṣāresi ẓufreye nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Rummān-ı ḫāmiḍ ṣadrı ve ḥalḳı ḳuşūnetli eder. Ve rummān-ı ḥulv telyīn eder ve ṣadrı taḳviye eder. Ve ḥabbu'r-rummān mā-ı

maṭar içinde saḳy olunsa nefs̱-i demi menᶜ eder. Ve cemīᶜan rummān ḫafaḳ āna nāfiᶜ olur ve fuʾādı cālī olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Rummān-ı müzz iltihāb-ı miᶜdeye nāfiᶜdir. Ve rummān-ı ḥulv miᶜdeye muvāfıḳtır ḳabḍ-ı laṭīfi olmak ḥasebiyle. Ve ḫāmiḍ miᶜdeye muḍırrdır ve maᶜa-ẕālik ḥabbu'r-rummān miᶜdeye redī ve muḥrıḳtır. Ve sevīḳi ḥabālānın şehvetine muvāfıḳtır. Ve rubbunun ve ḫuṣūṣan ḫāmiḍin rubbunun muvāfaḳati eks̱erdir ve maḥmūm olan kimse baᶜde'ṭ-taᶜām onun maṣṣ eylemek ḳable'ṭ-ṭaᶜām maṣṣ eylemekten evlā olur, zīrā baᶜde'ᶜ-ṭaᶜām rummān-ı ḫāmiḍi maṣṣ buḫār-ı ṭaᶜāmı aᶜḍā-i ᶜāliyeye ṣuᶜūddan menᶜ eder ve ḳable'ᶜṭ-ṭaᶜām onun maṣṣı baᶜdehu mütenāvel olan ṭaᶜāmı esfele inḥidārdan menᶜ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḫāmiḍin idrār-ı bevli ḥulvün idrārından eks̱er olur ve ikisinde dahi idrār mevcūddur. Ve maᶜa'l-ᶜasel ḥabbu'r-rummān ḳurūḥ-ı miᶜdeye nāfiᶜdir ve ḫāmiḍi miᶜdeye ve emᶜāya muḍırrdır. Ve sevīḳi ishāl-i ṣafrāvīye nāfiᶜ olur ve miᶜdeyi taḳviye eder. Ve aṣl-ı rummān ḳuşūru nebīẕ ile dīdānı ve ḥabbu'l-ḳarᶜı iḫrāc eder gerek ᶜalā-ḥālihi bāḳī iken ve gerek ṭabḫ olunup baᶜdehu tenāvül olunsun.

On Dördüncüsü Rībās: ريباس

el-Māhiyyetü: Bir nebāttır ki cibāl üzere faṣl-ı rebīᶜde nābit olur, onda ḥummāḍ-ı ütrücc ve ḥıṣrım ḳuvveti vardır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede bārid ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: İltihābı muṭfīʾ ve demi ḳāṭıᶜ ve ḥarāreti müsekkindir.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Ṭāᶜūna nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Rībās ᶜuṣāresi kuḥlen baṣarı ḥiddetlendirir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: İshāl-i ṣafrāvīye nāfiᶜ olur.

el-Ḥummayātu: Ḥaṣbe ve cüderī ve ṭāᶜūn ve vebā ḥummālarına nāfiᶜ olur.

On Beşincisi Riye: ريه

el-Māhiyyetü: Aᶜḍā-ı ḥayvāndan bir ᶜuḍvdur ki ḳalbi tervīḥ için maḫlūḳtur, Türkī lisānında ona akciğer derler.

el-Ḫavāṣṣu: Onun ġıdāsı ḳalīl ve balġamiyyeye māildir. *Muṣannif onu "ve fīhi naẓarun" demek ile redde işāret eder, vech-i naẓar Allāhu aʿlem budur ki riye aʿḍā-i ṣafrāviyyeden olduğu muḥaḳḳaḳtır ve ʿuḍv-ı ṣafrāvī ne keyfiyyette balġama māile ġıdāiyyet tevlīd eder!*

el-Ḳurūḥu: Kuzunun riyesi ḫufftan ḥādis̱ olan saḥcın üzerine ḥārreten vaḍʿ olunsa ona şifā olur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: İnhiḍāmı sehldir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Baṭnı ʿaḳl eder.

On Altıncısı Reḫame: رخمه

el-Māhiyyetü: Ḥayvān-ı maʿrūftur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Onun merāresi şaḳīḳası olan cānibin ḫilāfı cānibinde vāḳiʿ üẕüne dühn-i benefsec ile taḳṭīr olunur ve keẕālik vecaʿ-ı üẕün olan cānibin ḫilāfı cānibine taḳṭīr olunur. Ve enf ve üẕününde rīḥi olan ṣıbyāna merāre-i reḫame seʿūṭ ve ḳaṭūr ḳılınır.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: O merāre mā-ı bārid ile ʿaynında beyāḍ olanlara iktiḥāl olunur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Denildi ki onun zibli gebe kalan hatunlara tebḫīr olunsa ḥamlini isḳāṭ eder.

es-Sümūmu: İbn Bıṭrīḳ dedi ki onun merāresi inā-i zücāc içinde ẓıll-da tecfīf olunsa ve onunla efʿī lesʿ edenlerin lesʿi [211b] cānibine iktiḥāl olunsa nāfiʿ olur. İbn Bıṭrīḳ'in bu kelāmını muṣannif taṣdīḳ eylemedi velā-kin dedi ki baʿḍı āḫer ẕikr eyledi ki ʿaḳreb ve ḥayye ve zünbūr semmleri ḥaḳḳında reḫame mirāresi tecribe olundu ve bi-ḥasebi't-tecribe nefʿi muḥaḳḳaḳ oldu. Ve muṣannifin ẓann vi ḥisbānı üzere onların tecribesi ʿuḍv-ı melsūʿa o mirāreyi laṭḫa kılınmakla olmuştur.

On Yedincisi Reṣāṣ: رصاص

el-Māhiyyetü: Bu edviyeye ḳalʿiyy derler ve üsrübb bābında aḥvāli beyān olundu. Ammā reṣāṣın isfīdācını ve ondan ittiḫāẕ olunan isfīdācın aṣnāfını biz anḳrabāẕīnde ẕikr eyleriz.

el-İḫtiyāru: Reṣāṣın muḥraḳı sāirlerinden elṭaf olur ve ona isfīdāc-ı reṣāṣ denir vācib olur ki iḥrāḳ katında onun rāyiḥasından tevaḳḳī oluna.

eṭ-Ṭabᶜu: Bārid ve raṭbdır.

el-Ḫavāṣṣu: Reṣāṣ-ı muḥraḳta telṭīf ve telyīn ve demi taḳṭīᶜ vardır ve isfīdācı muġarrī ve müberriddir ve muḥraḳ tūtiyā ḳuvveti vardır. Ve ḫabeṯ-i reṣāṣta dahi reṣāṣ-ı muḥraḳ ḳuvvesi gibi ḳuvvet vardır.

el-Evrāmu ve'l-Büṯūru: Reṣāṣ şarāb miṯlliler ile veyāḫūd ᶜuṣārāt-ı bāri-denin biri ile ḥakk olunup ḥukākesi istiᶜmāl olunsa evrāma nāfiᶜ olur.

el-Ḳurūḥu ve'l-Ḫurācu: Reṣāṣ ḳurūḥ-ı ḫabīṯe ve ḳurūḥ-ı sāᶜiyeye nāfiᶜ olur ve onun isfīdācı ḳurūḥu mümteliʾe edip taġriye eder.

es-Sümūmu: ᶜAḳreb-i baḥrī ve tinnīn-i baḥrī onun rāyiḥasından cidden ictināb eder.

On Sekizincisi Raᶜᶜāde: رعاده

el-Māhiyyetü: Semek-i muḫaddire ıṭlāḳ olunur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Denildi ki raᶜᶜāde maṣdūᶜun reʾsine vaḍᶜ olunsa ṣudāᶜını iẕhāb ve izāle eder. Cālīnūs dedi ki raᶜᶜādenin vech-i meẕkūr üzere menfaᶜa-ti olur ise ḥayyen reʾs üzere vaḍᶜ ile olur, zīrā semek-i raᶜᶜādeyi meyyiten ben maṣdūᶜun reʾsine vaḍᶜ eyledim, ondan ṣudāᶜa bir menfaᶜat ḥāṣıl olmadı.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ḳoles dedi ki o semeke dühn içinde ṭabḫ olunup o dühn ile evcāᶜ-ı mefāṣılın ḥadīṯi ve tāzesi üzere ṭılā olunsa vecaᶜını teskīn eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Maḳᶜade ḫārice büzūru sāᶜatinde o semeke iḥtimāl olun-sa maḳᶜadeyi şedd eder ve bevāsīri dahi ıḍmār ve iḫfā eder.

On Dokuzuncusu Rītiyāᶜ: ريتياع

el-Māhiyyetü: Sereṭān gibi bir ḥacerdir.

eṭ-Ṭabᶜu: Bārid ve raṭbdır.

el-Ḫavāṣṣu: Neşfi ve cilā-i bāliġi vardır.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Başarı ḥiddetli eder ve ᶜayna cilāsı olur.

Yirmincisi Rūbiyān: روبيان

el-Māhiyyetü: Cālīnūs der ki rūbiyānın yaᶜnī bu ism ile tesmiye olunan ḥayvān-ı māīnin ḥāli sereṭānın ḥāli gibi olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Māserceveyh der ki rūbiyān tuzlanmazdan muḳaddem bi-iᶜtidālin ḥārr ve raṭbdır.

el-Ḫavāṣṣu: Tuzlanıp ᶜatīḳ oldukta sevdāyı tevlīd ve ḥikke-i rediyye dahi iḥdās̱ eder.

el-Evrāmu: Cālīnūs dedi ki o ḥayvān evrām-ı ṣulbeyi taḥlīl eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ġıdā-i ṣāliḥ tevlīd eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Menīyi ve bāhı ziyāde eder ve ṭabᶜı telyīn eder ve ḥabbu'l-ḳarᶜı istifrāġ eder.

Yirmi Birincisi Raṭbe: رطبه

el-Māhiyyetü: Ḳatta ıṭlāḳ olunur, bābu'l-ḳāfta ẕikri mürūr [eyledi], ona isfist dahi derler.

Yirmi İkincisi Rebīs̱ā: ربيثا

el-Māhiyyetü: İbn Māseveyh dedi ki rebīs̱ā rūbiyāndan esḫandır.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye nāfiᶜ ve ruṭūbetini müceffiftir ḫuṣūṣan rebīs̱ā seẕāb ve şūnīz ve kerefs ve zeyt ile ekl oluna.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bāha iᶜāneti memdūḥtur.

Yirmi Üçüncüsü Ruḫbīn: رحبين

el-Māhiyyetü: Devā-i maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ḫılṭı redīdir ve miᶜde-i ḥārreye ceyyiddir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onu iḥtimāl eyleseler baṭnı telyīn eder ḳavmin zuᶜmu üzere.

Yirmi Dördüncüsü Refāḳīn: رفاقين

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki refāḳīn devā-i Fārsīdir, s̱ūma benzer, ikişer nābit olur, her biri āḫere sarılıp mültevī olurlar, başları müşaḳḳaḳ olur, reᵓslerinde iltivā olmaz.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Cidden menīyi ziyāde eder.

Yirmi Birinci Faṣl Ḥarfü'ş-Şīnde Kelām-ı Müşebbaᶜdır Biz Bu Faṣlda Otuz İki Edviye Ẕikr Eyleriz

[Evvelkisi] Şaḳāyıḳ: شقايق

Fi'l-Māhiyyeti: Maᶜrūftur. Ve ṭabᶜ ile olan nüsḫada mesṭūrdur ki Ḥakīm-i fāḍıl Dīsḳūrīdūs dedi ki baᶜḍı nās ona armiyūn ve keẕālik ᶜāmiyūn tesmiye eylediler. Ve onun iki ṣınfı olur, biri berrī ve āḫeri bostānī olur. Ve bostānīden kiminin zehri aḥmer ve kiminin zehri beyāḍa ve levn-i lebenden urcuvāniyyete māil olur ve onun varaḳı küzbere varaḳına şebīh olur velākin küzbere varaḳından eraḳḳ olur ve onun intişārı arḍa ḳarīb maḥallde olur, arḍ üzere münbasıṭ olur ve aġṣānı diḳāḳ ve ḫaḍır olur ve aġṣānının eṭrāfında ḫaşḫāş gibi zehri olur ve vasaṭ-ı zehrinde sevdāᵓ veyāḫūd keḥlāᵓ ruᵓūs olur. Ve aṣlı zeytūne ᶜiẓamındadır ve ondan aᶜẓam dahi olur, ke-enne o aṣl muᶜaḳḳaddır yaᶜnī düğüm gibidir. Ammā berrīsi bostānīden aᶜẓam olur ve varaḳı aᶜẓam ve aṣleb ve ruᵓūsu aṭvel ve zehrinin levni aḥmer-i ḳānī olur ve onun uṣūl-i diḳāḳ-ı kes̱īresi olur. Ve berrīden bir ṣınf esved olur ve esved olanlarda ḥarāfet eks̱er olur. Ve nāstan baᶜḍılar cehāletleri ḥasebiyle ḥamūnya'l-berrī ismi ile müsemmā devānın ve keẕālik o ḫaşḫāşe beynlerini ki onun zehrinin levni ḥumrette şaḳāyıḳu'n-nuᶜmāna müşābihtir, pes bu nebātlar ile şaḳāyıḳ beynlerini farḳ eylemediler ve cümlesine şaḳāyıḳ ıṭlāḳ eylediler. Ve arġāmūn yaᶜnī ḥamūnya'l-berrī bir nebāttır ki şaḳāyıḳa müşābih olur, ondan bir demᶜa ḫurūc eder ki zaᶜferān levninde olur ve revās tesmiye olunan ḫaşḫāşe-i meẕkūrenin[335] demᶜi beyāḍa ḳarīb olur. Pes bunlar aralarını fāriḳa olan ᶜalāmetler budur ki şaḳāyıḳın demᶜası ve ḫaşḫāşı ve rummānı olmaz lākin onda bir şeyᵓ vardır ki hilyevn eṭrāfına benzer.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārrdır ve onda ruṭūbet vardır.

el-Ḫavāṣṣu: Cālī ve muḥallildir. Cālīnūs dedi ki şaḳāyıḳ cellā ve ġassāl ve cāẕib ve münḍicdir.

ez-Zīnetü: Ḳuşūr-ı cevz ile istiᶜmāl olunsa şaᶜrı tesvīd eder. Ve onun varaḳı ve ḳuḍbānı[336] ᶜalā-ḥālihā veyāḫūd maṭbūḫan istiᶜmāl olunsa şaᶜrı ḥasen eder.

---

335 O ḫaşḫāşeye revās ve keẕālik rummanu's-seᶜālī tesmiye olunur, keẕā ḳāle İbn Bayṭār.

336 [Müstensih bu ve bundan sonra gelen "ḳuḍbān"ı "ġuḍbān" imla eder!]

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Şaḳāyıḳ ṭabḫ olunup ṣulbe olan evrām üzere ṭılā olunsa ḥārre olan demāmīl ve büs̱ūrun sebeblerini istifrāġ eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Onun yābisi ḳurūḥ-ı vesiḫaya nāfiᶜdir, idmāl eder ve müteḳaşşire nāfiᶜ ve ḳurūḥu münaḳḳī ve taḳaşşüre ve cereb-i müteḳarriḥe nefᶜi bāliġdir.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Reˀs ve dimāġ ᶜileline onun ᶜuṣāresi seᶜūṭ kılınur. Ve aṣlı baştan cez̠b-i ruṭūbāt için maḍġ olunur ve ḳūbāyı dahi ḳalᶜ eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: ᶜAsel ile onun ᶜuṣāresi baṣarın ẓulmetine ve ᶜaynda ẓuhūr eden beyāḍa ve ḳurūḥundan baᶜde'l-bürˀ bāḳıye olan ās̱āra nāfiᶜdir. Ve ṭılā ile ṭabḫ olunup nevāḥī-i ᶜayna ᶜārıḍ olan evrām-ı ṣulbe üzere ḍımād olunsa bürˀ ḥāṣıl olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun varaḳı maᶜa-ḳuḍbānihi saᶜterin ḥaşīşi ile ṭabḫ olunup ekl olunsa kemā-yenbaġī lebeni idrār eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Şaḳāyıḳ iḥtimāl olunsa ṭams̱ı idrār [eder.]

İkincisi Şehdānec: شهدانج

el-Māhiyyetü: Şecere-i ḳınnebin bezridir ve biz ḳınnebde tekellüm eyledik. Ve vācib olur iki bāba naẓar cemᶜ oluna yaᶜnī hem şeceri bābına ve hem bezri bābına [212a] naẓar oluna. Ve şehdānecin berrīsi ve bostānīsi olur. Ve Ḥuneyn dedi ki o şecerin berrīsi arḍ-ı ḳafrāda olur, bir ẕirāᶜ miḳdārı ṭūlü olur, varaḳına levn-i beyāḍ ġālib olur ve s̱emeri fülfül gibi olur ve o s̱emerde ḥabbu's-sümne denmekle maᶜrūf olan ḥabb olur ve o ḥabbdan dühn münᶜaṣır olur ve ḥabbu's-sümnede biz tekellüm eyledik.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

eṭ-Ṭabᶜu: Riyāḥı taḥlīl eder ve bi-ḳuvvetin tecfīf eder ve ġıdāsı ḳalīl ve redīdir.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Ḳınneb-i berrī uṣūlü ṭabḫ olunup keymūsāt-ı lāḥıcesi olan mevāḍiᶜ-i ṣulbede vāḳiᶜ olan evrām-ı ḥārreye onunla ḍımād olunsa ḥarāreti teskīn ve ṣalābeti taḥlīl eder.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Ḥarāreti ile taṣdīᶜ eder. Ve ᶜuṣāresi süddesi olan üẕün-i mütevecciᶜaya taḳṭīr olunup vecaᶜı teskīn olunur ve ruṭūbet-i üẕünü tecfīf eder, dühnü dahi o fiᶜlleri işler. Ve varaḳı ḥazāz-ı reˀsi ḳalᶜ eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Baṣarı muẓlimdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Denildiği üzere miᶜdeye muḍırrdır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Menīyi tecfīf eder. Ve şehdānec-i berrīnin lebeni birıfḳın idrār eder. Ve ᶜaṣīrinden nıṣf rıṭl iᶜtiḳāli ḥall eder ve balġam ve ṣafrāyı ıṭlāḳ eder ve ḳırṭım meslekine sālik olur.

Üçüncüsü Şāhterec: شاهترج

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-İḫtiyāru: Onun ceyyidi aḫḍar ve ḥadīs̱ ve mürr olanlardır.

el-Ḫavāṣṣu: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir.

eṭ-Ṭabᶜu: Demi taṣfiye ve südedi teftīḥ eder ve mürekkebü'l-ḳuvādır, onda ḳabḍ ṭaᶜmı olmakla bürūdet vardır ve merāret-i ṭaᶜmı olmakla ḥarāret vardır velākin berdi aḳvādır.

el-Ḳurūḥu: Ḥikke ve cereb için şürb olunup nefᶜi olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Lis̱ātı şedd eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeyi taḳviye ve süded-i kebidi teftīḥ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ṭabīᶜatı telyīn ve bevli idrār eder ve onun şerbeti on dirhemden nıṣf rıṭla ve bir rıṭlın iki s̱ülüs̱üne varınca ḳadar olur, sükker ile şürb olunur. Ve yābisi edviye ile maḫlūṭan şürb olunur ise şerbet-i vāḥidesi on dirheme varınca ḳadar kılınır ve kemā-hüve şürb olunur ise yedi dirheme varınca ḳadar şürb olunur.

el-Ebdālü: Cereb ve ḥummayāt-ı ᶜatīḳada onun bedeli nıṣf vezni sināmekī kılınır.

Dördüncüsü Şeyṭarec: شيطرج

el-Māhiyyetü: Şeyṭarecin Hindīsi bir nevᶜ ḫaşebdir ki ḳıṭāᶜ-ı ṣıġār u diḳāḳ olur ve o ḳuşūr olur ki dār-ı ṣīnī ḳuşūruna benzer ve mükesseri sevād ve ḥumrete ḍārib olur. Ve şeyṭarec ḥīṭān-ı ᶜatīḳada ve s̱elc yağmayan emkinede olur ve ḥurf varaḳı gibi onun varaḳı olur ve eyyām-ı ṣayfta kebīr olur ve sonra küçülür, ṣıġarı bir ḳadre bāliġ olur ki bi-ḥasebi'ṣ-ṣıġar rüʾyet olunmaz ve rāyiḥası dahi ḥiss olunmaz. Ve şeyṭarec ṭaᶜmda ḥurfa ve rāyiḥada ve ḳuvvette ḳardemānāya müşābih olur.

ez-Zīnetü: Behaḳ-ı ebyaḍa ve baraṣa ḫall ile ṭılā olunsa nefᶜi olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Taḳaşşür ve cereb üzerlerine ḫall ile ṭılā olunsa onları ḳalᶜ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Vecaᶜ-ı mefāṣıl için şürb olunup nefᶜ-i beyyini olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: ᶜAẓīm olan ṭıḥāl için şürb olunsa onu ıḍmār ve iḫfā eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Denildiği üzere onun aṣlı vecaᶜ-ı meṡānesi olan kimsenin kulağına taᶜlīḳ olunsa vecaᶜını teskīn eder.

el-Ebdālü: Bir miṡli füvve ona bedel olur.

Beşincisi Şeylem: شيلم

el-Māhiyyetü: Şeylem ḥaşīşesi ḥınṭa-i mezrūᶜa aralarında bulunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Cālīnūs dedi ki cāizdir ki şeylemin isḫānı derece-i ūlāda kılına.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīf ve cellā ve muḥallildir.

ez-Zīnetü: Kibrīt ile şeylem behaḳ üzere ṭılā olunsa nefᶜi olur.

el-Evrāmu ve'l-Büṡūru: Evrām ve ḫanāzīri şeylem bezr-i kettān ile taḥlīl eder ve ḫurᵓ-ı ḥmmām ile istiᶜmāl olunsa onları tefcīr eder.

el-Ḳurūḥu: Maᶜa'l-ḥınṭa nābir olan şeylem ḳurūḥ üzere ṭılā olunur ve o evrām ve ḫanāzīr üzere ẕerūr dahi kılınıp nefᶜi olur ve ḳūbā üzere dahi ṭılā olunur ve baᶜḍı kerre turp kabuğu ile ḍımād olunup nefᶜi olur.,

Ālātu'l-Mefāṣılı: Mā-ı ḳarāṭın ile ṭabḫ olunup ᶜaraḳ üzere ḍımād olunsa nefᶜi olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Sekr ve seder īrāṡ eder. *Ve baᶜḍı nüsḫada "seder" bedeline "ṣudāᶜ" vāḳiᶜ olmuştur.*

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Onunla tebḫīr olunsa ḥabele iᶜānet eder ḫuṣūṣan saᶜter ile tebḫīr olunsa.

Altıncısı Şīḥ: شيح

el-Māhiyyetü: İki cinstir, biri Rūmī ve āḫeri Türkīdir. Ve onun biri şāk ve serviyyü'l-varaḳ ve ecvefü'l-ᶜūd olur, bu ṣınf ancak deḫanda istiᶜmāl olunur. Ve ṣınf-ı āḫerinin varaḳı ṭarfā varaḳası gibidir. Ve onun ṣınf-ı ṡāliṡi dahi vardır ki ona serbiyūnu'l-Ermeniyyü'l-aṣfer tesmiye olunur ve efsentīn-i baḥrī dahi derler.

el-İḫtiyāru: Ecvedi şīḥ-i Ermenīdir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cemīʿan aṣnāfı muḳaṭṭıʿ ve riyāḥı muḥallildir ve onda efsentīn ḳabḍından eḳall ḳabḍ vardır ve tesḫīni efsentīn tesḫīninden eks̱erdir ve merāreti eks̱erdir ve onda mülūḥat dahi vardır.

ez-Zīnetü: Onun remādı zeyt ile dāü's-s̱aʿlebe ṭılāen nāfiʿdir. Ve dühnü geç biten liḥyeyi inbāt eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām ve demāmīli teskīn eder.

el-Ḳurūḥu: Ākileyi menʿ eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Baş ağrısı īrās̱ eder.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Onun suyu ile remede kimād olunup remedi taḥlīl eder.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: ʿUsr-i nefese nefʿi olur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Miʿdeye ḍārrdır ḫuṣūṣan ḳısm-ı s̱ālis̱in yaʿnī serbiyūnun ḍararı eks̱erdir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Dīdānı ve ḥabbu'l-ḳarʿı ḳatl ve iḫrāc eder ve ṭams̱ı ve bevli idrār eder; bu fiʿlde efsentīnden aḳvā olur.

el-Ḥummayātu: Onun dühnü nāfiḍin berdine nāfiʿdir.

es-Sümūmu: Lesʿ-i ʿaḳrebe ve rüteylāya ve sümūma nāfiʿdir.

Yedincisi Şincār: شنجار

el-Māhiyyetü: Ḫass-ı ḥımārdır, onun ḫass varaḳı gibi varaḳı vardır, muḥadded-i şāktır, sevāda ḍāribdir, faṣl-ı ṣayfta aḥmer olur; onun ʿūdu dem gibidir, yedi ṣābiġ olur.

el-İḫtiyāru: Onun varaḳı aḍʿaf-ı eczāsıdır.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onun envāʿından ebūḳalyā ismi ile müsemmā olan nevʿi ḳābıḍdır ve onda merāret dahi vardır. Ve bir nevʿi vardır ki onun ismi ḳalūsī olur, onun ḳabḍı nevʿ-i evvel ḳabḍından eşeddir. Ve onun envāʿından ebūlūs ismiyle müsemmā olan nevʿ iki nevʿ müteḳaddimlerden eḥadd ve aḥreftir. Ve bir āḫer nevʿinin şincār isminden mā-ʿadā maḫṣūṣ ismi yoktur, onun dahi ḥiddet ve ḥarāfeti ebūlusī ḥiddet ve ḥarāfetine ḳarīb olur. Ve cümlesinde ḳabḍ ve tecfīf vardır. Ve kaçan dühn ile ḫalṭ olunup temrīḫ olunsa bedeni terletir, muʿarrıḳtır.

ez-Zīnetü: Behaḳ ve yereḳāna ṭılāen nāfiʿ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Şaḥm ile ḫanāzīre ḍımād olunur ve taḳaşşür üzere ṭılā olunur ve arpa unu ile cemre üzere vaḍᶜ olunur ḫuṣūṣan onun ḳālūs nevᶜinin ona nefᶜi eks̱er olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳayrūṭī içinde istiᶜmāl olunsa ḳurūḥu idmāl eder.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Kulak ağrısınma enfaᶜ-ı eşyā olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Yereḳāna şürben nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan ebūḳalyā ismiyle müsemmā olan nevᶜin nefᶜi ziyāde olur ve ḫuṣūṣan evcāᶜ-ı ṭıḥāle ziyāde enfaᶜ olur. Ve ḳışrı miᶜdeyi dibāġat eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ondan bir buçuk mis̱ḳāl ve ḫuṣūṣan lā-isme leh envāᶜından o miḳdār ḳardemānā ve zūfā ve ḥurftan biri ile saḳy olunsa dīdānı ve ḥabbu'l-ḳarᶜı iḫrāc eder. Ve ebūḳalyā nevᶜi külāya nāfiᶜdir.

es-Sümūmu: Onun envāᶜından maḳsūs ismiyle müsemmā olan ḍımāden ve meşrūben istiᶜmāl olunsa nehş-i efᶜāya nāfiᶜ olur ve lā-iseme lehu dahi ona o fiᶜlde ḳarīb olur.

Sekizincisi Şill: شل

el-Māhiyyetü: Devā-i Hindīdir, zencebīle benzer.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Mürr ve ḳābıḍ ve ḥırrīftir, riyāḥı kesr eder ve onda ᶜasel ḳuvvesi vardır ve taḥlīl ve telṭīfi ᶜacībdir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: ᶜAṣaba ve füsūḫa nāfiᶜdir.

Dokuzuncusu Şevkerān: شوكران

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki şevkerān bir nebāttır ki onun sāḳı rāziyānec sāḳına benzer ve varaḳı ḳıs̱s̱ā varaḳı gibidir ve onun zehri ebyaḍ ve bezri enīsūn gibidir. Ve Rūfus dedi ki onun varaḳı [212b] yebrūḥ varaḳı gibidir ve aṣġardır ve ṣufret-i şedīde ile aṣferdir ve aṣlı raḳīḳtir ve s̱emeresi yoktur ve bezr-i nānḫāh levnindedir ve ekber olur, onun ṭaᶜm ve rāyiḥası olmaz ve luᶜābı olur. Ve Mesīḥ dedi ki şevkerān bīşten bir bevᶜdir. Bu ḳadar beyān ile iktifā edip taḥsīn-i beyān ve merāmını ᶜayān eylemedi. Ṣāḥib-i *Ḳānūn* der ki kütüb-i Yūnān'da ḳūniyūn ismiyle bir nebt ẕikr olundu, onun tercümesinde mütercimūn iḫtilāf eylediler, kimisi şevkevān ile tercüme ey-

ledi ve kimisi bīş ile tercüme eyledi. Ve ḳūniyūna bīşin aʿrāḍı nisbet olunmakla ẕikr olunduğu vech üzere iḫtilāfa bāʿis̱ oldu.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱ede rābiʿaya varınca ḳadar bārid ve yābistir.

el-İḫtiyāru: Şevkerānın ecvedi Aḳrīṭī ve Aṭīʿī ve Ḳālīḳlā arāḍīsinde olanlardır.

el-Ḫavāṣṣu: Demi nezften menʿ eder ve demi mücmid ve muḫaddirdir.

ez-Zīnetü: Şaʿr netf olunup mevḍiʿine şevkerān ile ṭılā olunsa o mevḍiʿde s̱āniyen şaʿrı nebāttan tebrīdi ḥasebiyle menʿ eder. Ve onunla s̱edye ḍımād olunsa s̱edyi ʿiẓamdan menʿ eder.

el-Büs̱ūru: Onun ʿuṣāresi cemreyi ve nemleyi teskīn eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Onunla niḳris-i ḥārr üzere ṭılā olunur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Denildiği üzere üẕüne ʿārıḍ olan ruṭūbete şevkerān ʿuṣāresi ceyyide olur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Onun ʿuṣāresi evcāʿ-ı ʿaynda istiʿmāl olunur.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onunla ṣadra ḍımād olunup s̱edyi ʿiẓamdan ve lebeni dürūrdan menʿ eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Demi ḥabs eder ve vecaʿ-ı erḥāma nāfiʿ olur. Ve ḫuṣyelere ḍımād olunsa ʿiẓamdan menʿ eder. Ve aʿḍā-ı menī onunla temrīḫ olunsa iḥtilāmı menʿ eder.

es-Sümūmu: Şevkerān semm-i ḳātildir, onun ʿilācı şarāb-ı ṣırf şürbü olur.

Onuncusu Şeḳāḳul: شقاقل

el-Māhiyyetü: Uṣūl-i ebyaḍdır, ʿaḳdi olur, vecc şekline müşābihtir velākin ondan ekberdir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱āniyede ḥārrdır ve onda ruṭūbetün-māya meyl vardır.

el-Ḫavāṣṣu: Onda telyīn vardır ve mürebbāsında cizr ḳuvvesi vardır.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Şehvet-i bāhı tehyīc ve taḥrīk eder.

el-Ebdālü: Onun bedeli būzīdāndır.

On Birincisi Şecere-i Meryem: شجره مريم

el-Māhiyyetü: Buḫūr-ı meryemdir. Onun üç nevʿi vardır, birinin s̱emeresi olur, ikisinde s̱emere yoktur; faṣl-ı mīmde maḳlāmīnūs ẕikr olunduğu mevḍiʿde tekellüm eyledik, efʿāli o maḥallden ṭaleb oluna.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Zükām-ı bāride nāfiᶜdir.
Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: ᶜAyna nüzūl eden suya nāfiᶜdir.

On İkincisi Şehmānec: شهمانج

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.
eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.
el-H̱avāṣṣu: Cidden muḥallil-i laṭīftir ve seyelān-ı luᶜābı olanların visādesi taḥtına vaḍᶜ olunsa ona nefᶜi olur.
Ālātu'l-Mefāṣılı: Onunla fālice ṭılā olunsa veyāẖūd seᶜūṭ kılınsa veyāẖūd şarāb ile şürb olunsa nefᶜi olur.
Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Onun suyu ile istiᶜāṭ olunsa dimāġı tenḳıye eder ve şarāb ile şürb olunsa laḳveye ve ṣarᶜa nāfiᶜ olur.
Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ruṭūbāt-ı miᶜdeye nāfiᶜdir. Ve efvāh-o ṣıbyānın luᶜābı seyelānına dahi nāfiᶜdir taḥt-ı visādelerine vaḍᶜ olunmakla ḳavmin zuᶜmu üzere.
Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Riyāḥ-ı raḥime nāfiᶜdir.

On Üçüncüsü Şebb: شب

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki şebbin aṣnāfı kes̱īredir velākin ṭıbbda menfaᶜati olup ᶜamelinde dāẖil olan üç ṣınftır: müşaḳḳaḳ ve raṭb ve müdaḥrecdir. Ammā müşaḳḳaḳ şebb-i Yemānīdir, ṣufrete ḍārib ebyaḍdır ve ḳābıḍdır, onda ḥumūḍat vardır, ke-ennehu fiḳāḥ-ı şibttir. Ve bir ṣınf-ı ḥacerī dahi bulunur ki ẕevḳ olunsa onda ḳabḍ olmaz, fi'l-ḥaḳīḳa o ṣınf aṣnāf-ı şebbden değildir.
eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.
el-H̱avāṣṣu: Onda menᶜ ve tecfīf vardır, her demin nezfine nāfiᶜdir, fuḍūlün seyelānına ve inṣıbābına nefᶜi olur ve onun ḳabḍı bāẕāverd ḳabḍından eks̱erdir ẖuṣūṣan onun ḳışr ve aṣlında ḳabḍ eks̱erdir ve keẕālik onun ikisi bāḳī eczālarından aḳvādır.
ez-Zīnetü: Şebb maᶜa'z-zift ḥazāz ve ḳaml üzere vaḍᶜ olunur ve beẖara dahi nāfiᶜdir.
el-H̱urācu ve'l-Ḳurūḥu: Şebb dürdiyy-i ẖamr ile şebb mis̱li ᶜafṣ ile ᶜasiretü'l-indimāl ve müteˀekkile ḳurūḥta istiᶜmāl olunur ve bir mis̱li milḥ ile ākilede ve ḥarḳ-ı nārda istiᶜmāl olunur.

On Dördüncüsü Şükāᶜā: شكاعى

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ nebāttır ki onun aṣlı suᶜda müşābih olur, şedīdü'l-merāredir ve ona kes̱īrü'l-ᶜuḳad tesmiye olunur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ṭabīḫi ile maḍmaḍa olunsa vecaᶜ-ı esnāna nāfiᶜ olur. Ve şükāᶜānın kendi ve aṣlı ve s̱emeresi verem-i lehāta nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye ve kebide nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun aṣlının ṭabīḫi nezf-i nisāya nāfiᶜdir ve evrām-ı maḳᶜadeye iḥtimāl olunur ve ṭabīḫine ᶜalīl iclās olunur.

el-Ḥummayātu: Ḥummayāt-ı ᶜatīḳaya ḫuṣūṣan ṣıbyānın ḥummayātına nāfiᶜ olur.

On Beşincisi Şūnīz: شونيز

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Ḥırrīftir ve balġamı muḳaṭṭıᶜ ve cellā ve riyāḥ ve nefḫi muḥallil ve tenḳıye-i bāliġası olur.

ez-Zīnetü: Menkūs olan siğilleri ve benleri ve behaḳı ve ḫuṣūṣan baraṣı ḳaṭᶜ eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Maᶜa'l-ḫall şūnīz büs̱ūr-ı lebeniyye üzere vaḍᶜ olunur ve evrām-ı balġamiyyeyi ve ṣulbiyyeyi taḥlīl eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Maᶜa'l-ḫall ḳurūḥ-ı balġamiyye ve cereb-i müteḳarriḥ üzere vaḍᶜ olunur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Zükāma nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan kavrulup bir ṣurre içine vaḍᶜ ve istiᶜmāl oluna. Ve ṣudāᶜ-ı bāridi olanların cebhesine onunla ṭılā olunur. Ve bir gece ḫallda naḳᶜ olunup onun ṣabāḥında saḥḳ olunup mesḥūḳu ile istiᶜāṭ olunsa ve ᶜalīle iḥḍār olunup koklatılsa başta olan evcāᶜ-ı müzmineye ve laḳveye nāfiᶜ olur. Ve şūnīz miṣfāt dedikleri ᶜaẓm-ı müşāşīnin südedini cidden teftīḥ eder. Ve ḫall ile ṭabīḫi maḍmaḍaten ve ḫuṣūṣan maᶜa-ḫaşebi'ṣ-ṣanevber vecaᶜ-ı esnāna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: ᶜAyna nüzūl eden mānın evāilinde dühn-i īresā ile istiᶜmāl olunsa nüzūlden menᶜ eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: İntiṣāb-ı nefesten için maᶜa'n-naṭrūn şürb olunsa nāfiᶜ olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Dīdānı ve ḥabbu'l-ḳarʿı ḳatl eder ḥattā göbek üzere ṭılā olunsa dahi baṭnda olan dūdları ḳatl eder. Biraz eyyām istiʿmāl olunsa ṭamsı dahi idrār eder. Ve mes̱ānesinde ve külyelerinde ḥaṣāt olan kimselere mā-ı ḥārr ve ʿasel ile saḳy olunur.

el-Ḥummayātu: H̱āṣṣaten ḥummayāt-ı balġamiyyeyi ve sevdāviyyeyi taḥlīl ve izāle eder.

es-Sümūmu: Onun duḫānı hevāmmı kaçırır. Ve bir ḳavm zuʿm eyledi ki onu istiʿmālde iks̱ār olunsa ḳātil olur. Ve bir dıraḫmīsi şürb olunsa rüteylā lesʿine nāfiʿ olur.

On Altıncısı Şibs̱: شبث

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

eṭ-Ṭabʿu: Onun isḫānı derece-i s̱āniye ve derece-i s̱ālis̱e arasındadır ve tecfīfi derece-i ūlā ile derece-i s̱āniye arasındadır. Ve eger şibs̱ iḥrāḳ olunsa onun isḫānı ve tecfīfi derece-i s̱āniyede olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Aḫlāṭ-ı bārideyi cidden münḍic ve evcāʿı müsekkin ve riyāḥı müfeşşī olur; dühnü dahi o efʿāli işler ve onda telyīn-i bāliġ olur. Ve şibs̱in mizācı inḍāc ve teftīḥe ḳarībdir lākin esḫandır ve yābisinin taḥlīli eşeddir.

el-Evrāmu: Veremi münḍicdir.

el-Ḳurūḥu: Müterehhile olan ḳurūḥa onun suyu nāfiʿdir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Onun dühnü ʿaṣab vecaʿlarına ve ona müşābih olanlara nāfiʿdir.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Münevvimdir ḫuṣūṣan dühnü ve ʿuṣāresi üẕünün sevdāvī olan vecaʿına ve ruṭūbet-i üẕünün yübsüne nāfiʿdir.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Onu ekle idmān başarı iḍʿāf eder.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Şibs̱in nebti ve bezri lebeni idrār eder ḫuṣūṣan leben teks̱īr eden ḥasvda tenāvül olunsa lebeni idrārı ziyāde olur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: İmtilā ḥasebiyle ṭaʿām fem-i miʿdeye ṭāfī olup füvāḳ ḥādis̱ olsa ona şibs̱ nāfiʿ olur. Cālīnūs dedi ki şibs̱ miʿdeye muḍırr olur ve bezri muḳayyiʾ olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Maġṣa nāfiʿ ve menīyi ḳāṭıʿ olur şibs̱ ile iḥtiḳān olunur ise veyāḫūd ʿalīl ṭabīḫine iclās olunur ise. Ve onun bezri bevāsīr-i nābiteyi ḳaṭʿ eder ve remādı maḳʿade ve ẕeker ḳurḥalarına ceyyid olur.

On Yedimcisi Şemᶜ: شمع

<u>*el-Māhiyyetü:*</u> Mūmdur ve biz onda tekellüm eyledik.

<u>*Aᶜḍāu'n-Nefḍi:*</u> [213a] Bāhı ziyāde eder ve idrārı dahi vardır.

On Sekizincisi Şübrüm: شبرم

<u>*el-Māhiyyetü:*</u> Bostānlarda nābit olur, onun ḳaḍīb-i daḳīḳi ve müstevīsi vardır, zeġablıdır ve onun varaḳı ṭarḥūn varaḳı gibidir muṣannifin taḳrīri üzere ve leben-i yetūᶜīsi dahi vardır.

<u>*el-İḫtiyāru:*</u> Onun ecvedi ḫafīf ve ḥumrete māil olup cümle melfūf gibi ve raḳīḳu'l-liḥā olanlardır. Ammā o şübrüm ki iki ḳaṣabalı ve ġalīẓ ve ḳalīlü'l-ḥumret ve ṣulb ḫuyūṭu ola, cemīᶜan onlar redīlerdir ve Fārsī dahi redīdir; bu meẕkūrlardan birini istiᶜmāl cāiz değildir.

<u>*eṭ-Ṭabᶜu:*</u> Ḥuneyn dedi ki s̱ālis̱enin āḫirinde ḥārr ve yābistir, ammā lebenīnin o keyfiyyetleri derece-i meẕkūrede belki derece-i rābiᶜaya bāliġdir.

<u>*el-Ḫavāṣṣu:*</u> Onda ḳabḍ ve ḥiddet ve damarların ağzını tefcīr ḳuvvesi vardır. Ve şübrüm o eşyādandır ki onları terk ve ᶜadem-i istiᶜmāl lāyıḳ olur ve ıṣlāḥ olunsa onun menfaᶜati kalmaz mevḍiᶜinde ẕikr olunan sebeb için. Ve cemīᶜan şübrüm ḍārrdır ve ḫuṣūṣan mizāc-ı ḥārr aṣḥābına ḍararı ziyāde olur.

<u>*Aᶜḍāu'r-Reˀsi:*</u> Onun lebeni ḳalᶜ-ı esnāna muᶜīn olur.

<u>*Aᶜḍāu'l-Ġıdāı:*</u> Kebid ve miᶜdeye muḍırr olur ve istisḳā ᶜilācındda saḳy olunur. Ve vācib olur ki evvelā şübrüm hindebā ve rāziyānec ve ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb ᶜaṣīrlerinde üç gün miḳdārı naḳᶜ oluna ve baᶜdehu kurutulup milḥ-i Hindīden bir şeyˀ ve türbüd ve helīlec ve ṣabır ile ḳurṣ ittiḫāẕ olunup vaḳt-i ḥācette saḳy oluna, bu vechle şübrüm şürbünün nefᶜi ḳavī olur.

<u>*Aᶜḍāu'n-Nefḍi:*</u> Sevdāyı ve balġamı ve māı ishāl eder. Ve ḳadīmü'z-zamānda şübrüm istiᶜmāl olunur idi, sonra terk olundu bāha ve menīye ḍararı olduğu için ve ᶜurūḳ-ı maḳᶜadeyi tefcīr eylediği için. Ve ıṣlāḥ olunup o maḍarratları defᶜ ve şübrümü muṣlıḥ ile istiᶜmāl dahi mümkin olmaz ve muṣlıḥ ile şübrümden intifāᶜ olunmaz, zīrā muṣlıḥ ile onun nefᶜ ve ḍararı cemīᶜan zāil olur, zīrā şübrümü ıṣlāḥ eylemek ṭarīḳi budur ki şübrüm-i ġayr-i medḳūḳ leben-i ḥalībde bir gün ve bir gece naḳᶜ olunur ve birkaç kerre o naḳᶜ tecdīd olunur ve lā-maḥāle tekerrür-i naḳᶜ ile ḳuvveti

ḍaʿīfe ve aḫlāṭ-ı rediyyeyi ḳalʿı bāṭıl olur. Ammā onu istiʿmālin lüzūmu olsa ona enīsūn ve rāziyānec ve kemmūn ḫalṭ olunup maḫlūṭan şürb olunur ve onun şerbet-i vāḥidesi bir dānıḳtan dört dānıḳa varınca ḳadar kılınır. Ve bu meẕkūrlar şübrümün ḥaşīşesi aḥvāli idi. Ve ammā şübrümün lebeninde ḫayr yoktur ve onu şürb için ruḫṣat verilmez. Ammā şübrüm şürb olunup ishāli ifrāṭ üzere olsa mā-ı bāridde ḳuʿūd onu ḳaṭʿ eder. Ve şübrüm ḳūlınc için istiʿmāl olunsa uşşaḳ ve muḳl ve sekbīnec ve ẕibl-i ẕiʾb ile bābu'l-ḳūlıncda vaṣf olunduğu üzere saḳy olunur.

el-Ḥummayātu: Şübrüm ḥummayātı tevlīd etmekle onun istiʿmāli hecr ve terk olunur.

es-Sümūmu: Onun iki dirhemi ḳātildir.

On Dokuzuncusu Şelcem: شلجم

el-Māhiyyetü: Liftte bābu'l-lāmda liftin aḥvāli beyān olundu.

Yirmincisi Şāẕenec: شاذنج

el-Māhiyyetü: İki ṣınftır, biri maʿdenden aḫẕ olunur ve ṣınf-ı āḫeri mıġnāṭīs iḥrāḳ ve telṭīf olunup onda efʿāl-i şāẕenecī ḥāṣıl olduktan sonra iḫrāc olunan eczāları olur.

el-İḫtiyāru: Ecved o ṣınftır ki serīʿü't-tefettüt ve müstevī ve ṣulb olup vesaḫı olmayanlar ve onda ʿurūḳ olanlar olur.

eṭ-Ṭabʿu: Ġayr-i maġsūlü derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i sāliṡede yābistir. Ve şāẕenec-i maġsūl derece-i ṡāniyeye varınca ḳadar bi-ḥasebi'l-ġasl bāriddir ve ṡāliṡeye varınca ḳadar yābistir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda ḳabḍ-ı şedīd vardır; kaçan suda taḥallül edince ḳadar ḥakk olunsa ḥattā ḥukākesi ile su ṡeḫīn olsa ḳabḍı ẓuhūr eder. Ve onda ḳuvvet-i māniʿa yaʿnī rādiʿa vardır ve isḫānun-mā ve telṭīf ve tecfīf-i bāliġ vardır. Ve baʿḍılar dediler ki şāẕenec mārḳaşīṡā ḳuvvetindedir lākin ondan eybes ve ḥarāreti eḳall olur ve telṭīf ve cilāsı olmaz.

el-Ḳurūḥu: Laḥm-ı zāid üzere ẕerūr gibi istiʿmāl olunup ḳurḥada olan laḥm-ı zāidi ıḍmār eder.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Ḳurūḥ-ı ʿayna cilā olup idmāl eder beyāḍ-ı beyḍ ile istiʿmāl olunur ise ve yalnız istiʿmāl olunsa ḫuşūnet-i ecfāna nāfiʿ olur eger o

maḳāmda evrām-ı ḥārre olur ise. Şāẕenec velev bi'l-mā istiᶜmāl olunur, bu vech üzere evāil-i istiᶜmālinde raḳīḳ kılınıp baᶜdehu tedrīc ile s̱eḫīn kılınır. Ve şāẕenec ġubār gibi ḳılınıp ẕerūr kılınsa laḥm-ı zāidi ıḍmār eder. Ve baᶜḍı kerre yalnız şāẕenec ḳurūḥ-ı ᶜayna nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: ᶜUsr-i bevl için ve dem-i ṭams̱ın seyelān-ı dāimi için şāẕenec şarāb ile saḳy olunur. Ve ḳaẕf-ı menīyi şāẕenec ıṣlāḥ eder.

Yirmi Birincisi Şaᶜru'l-Ġūl: شعر الغول

el-Māhiyyetü: Bu ism ile maᶜrūf bir nevᶜ nebāttır, ᶜurūḳu ile ḳalᶜ olunur ve levni beyne'l-ḥumret ve's-sevād bir levn olur, ᶜurūḳu ve eᶜālīsi münbasıṭa ve müteᶜaḳḳıfe olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḥārr ve yābistir.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ṣadr ve riyeyi tenḳıye eder.

Yirmi İkincisi Şābāşek: شاباشك

el-Māhiyyetü: Ḳuvvette ḳaysūma şebīh olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ṣarᶜa nāfiᶜdir. Ve luᶜāb-ı sāili ḳaṭᶜ eder ḫuṣūṣan ṣıbyānın seyelān-ı luᶜābını ḳaṭᶜı aḳvā olur.

el-Ebdālü: Ṣarᶜa nefᶜde ve sāir menfaᶜatte onun bedeli merzencūştur.

Yirmi Üçüncüsü Şerbīn: شربين

el-Māhiyyetü: Şecere-i ḳaṭrāna ıṭlāḳ olunur ve ḳaṭrānda biz tekellüm eyledik, bu maḳāmda şeceresine maḫṣūṣ efᶜāli īrād eyleyelim. Ve onun şeceresi şecere-i ṣanevber cinsindendir ve onun s̱emeresi serv s̱emeresi gibidir velākin ondan aṣġar olur ve onun şevki olur. Ve iki nevᶜi olur, biri ṭavīl ve biri ḳaṣīrdir.

el-Ḫavāṣṣu: Onun ḳışrında ḳabḍ vardır.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Bu şecerin s̱emeresi tenāvülünü iks̱ār eden kimsede tesḫīni ḥasebiyle ṣudāᶜ iḥdās̱ eder ve keẕālik miᶜdeyi leẕᶜ eder ve ona müşāreketen reʾste ṣudāᶜ ḥādis̱ olur. Ve ḫall içinde onun varaḳı ṭabḫ olunup maḍmaḍa olunsa vecaᶜ-ı esnān sākin olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun s̱emeresi suᶜāle nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onun s̱emeresi miᶜdeyi lez̠ᶜ eder ve ona redī olur velākin kebide nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun s̱emeresi taḳṭīᶜ-i bevlde nāfiᶜdir. Ve fülfül ile şürb olunsa bevli idrār eder. Ve ḳışrı ile tebḫīr olunsa cenīni ve meşīmeyi iḫrāc eder. Ve eger şürb olunsa baṭnı ḥabs ve baᶜḍı kerre bevli dahi ḥabs eder.

es-Sümūmu: Onun s̱emeresi erneb-i baḥrī şürb edenlere saḳy olunur. Eger şaḥm ile ḫalṭ olunup onun ile mesḥ olunur ise ona hevāmm taḳarrüb eylemez.

Yirmi Dördüncüsü eş-Şaᶜīr ve eş-Şült: الشعير والشلت

el-Māhiyyetü: Şaᶜīr maᶜrūftur. Ve şült şaᶜīrden bir nevᶜdir ki onun ḳışrı olmaz ve onun fiᶜli şaᶜīrin fiᶜline ḳarīb olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda bārid ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onda cilā ḳuvveti vardır, ġıdāsı ḥınṭa ġıdāsından eḳalldir. Ve mā-ı şaᶜīr sevīḳ-i şaᶜīrden aḳvādır ve ikisi dahi yaᶜnī mā ile şaᶜīr ḥiddet-i aḫlāṭı kesr eder. Şültten mütteḫaz̠ olan mā-ı şaᶜīr erṭab olur. Ve cemīᶜan māu'ş-şaᶜīr nāfiḫtir.

ez-Zīnetü: Kelefe onunla ṭılā olunur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Ondan su ile ṭabḫ olunup maṭbūḫ kılınır ve o maṭbūḫ zift ve rītiyānec ile ḥasv gibi kılınıp evrām-ı ṣulbe üzere ḍımād olunur. Ve yalnız ve bi-keşkihi evrām-ı ḥārreye ḍımād olunur.

el-Ḳurūḥu: Şaᶜīr ḫall-i s̱iḳḳīf ile ṭabḫ olunup cereb-i müteḳarriḥ üzere ḍımāden vaḍᶜ olunsa bürʾ ḥāṣıl olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Şaᶜīr sefercel ve ḫall ile niḳris üzere vaḍᶜ olunur ve mefāṣıla fuḍūl seyelānını menᶜ eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Şaᶜīr emrāḍ-ı ṣadrı menᶜ eder. Ve mā-ı şaᶜīr bezr-i rāziyānec ile şürb olunsa lebeni teks̱īr eder. Ve daḳīḳ-i şaᶜīr ve iklīlü'l-melik ve ḳışr-ı ḫaşḫāş ile vecaᶜ-ı cenbe ḍımād olunur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Şaᶜīrin suyu miᶜdeye redīdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Sevīḳi ve sevīḳinin ṭabīḫi baṭnı imsāk eder ve keşki bevli idrār eder. Ve ḥınṭa keşki suyunun idrārı eşedd olur.

<u>*el-Ḥummayātu:*</u> Onun suyu ḥummayātı müberriddir ve hem mülaṭṭıftır, ammā ḥārren istiᶜmāli sāẕecen [213b] olur ve bāriden istiᶜmāli kerefs ve rāziyānec ile olur. Ve keẕālik şaᶜīr tīn ile ṭabḫ olunur ve mā-ı ḳarāṭīn ile ḫalṭ olunup ḥummayāt için saḳy olunur.

Yirmi Beşincisi Şaḥm: شحم

<u>*el-Māhiyyetü:*</u> Maᶜrūftur.

<u>*eṭ-Ṭabᶜu:*</u> Şaḥm-ı baṭṭ eybes ve esḫandır ve baᶜdehu ḫaṣīnin şaḥmı eybestir ve müsinnin şaḥmı ecefftir.

<u>*el-Ḫavāṣṣu:*</u> Şaḥm-ı baṭṭ cidden laṭīftir ve şaḥm-ı decācdan esḫandır. Ve şaḥm-ı dīk vasaṭu'l-ḥāldir. Ve şaḥm-ı iyyel yaᶜnī geyik yağı şedīdü's-süḫūnettir. Ve şaḥm-ı baḳar arslan ve keçi şaḥmları arasında mütevassıṭtır. Ve ayı şaḥmı laṭīftir. Cemīᶜan ḥayvānātın erkeğinin keyfiyyāt-ı meẕkūreleri aḳvādır ve müsinn olanları fetālarından ecefftir. Ve şaḥm-ı ᶜanz cümleden aḳbaḍdır. Ve şaḥm-ı teysin taḥlīli cümleden eşeddir.

<u>*ez-Zīnetü:*</u> Şaḥm-ı dübb ve şaḥm-ı ivezz dāü's̱-s̱aᶜlebe nāfiᶜdir. Ve şaḥm-ı ḥımār ās̱ār-ı cilde ve şaḥm-ı ivezz vech ve şefeh şiḳāḳına nāfiᶜdir.

<u>*el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru:*</u> Şaḥm-ı ḫınzīr evrāma nāfiᶜdir. Ve şaḥm-ı esed evrām-ı ṣulbeyi taḥlīl eder.

<u>*el-Ḳurūḥu:*</u> Şaḥmu'l-ḥamīr ḥarḳ-ı nāra nāfiᶜdir.

<u>*Aᶜḍāu'r-Reʾsi:*</u> Şaḥm-ı ivezz vecaᶜ-ı üẕünü teskīn eder ve ona şaḥm-ı s̱aᶜleb cidden nāfiᶜdir. Ve şaḥm-ı decāc ḫuşūnet-i lisāna nāfiᶜdir.

<u>*Aᶜḍāu'l-ᶜAynı:*</u> Şaḥm-ı semek māu'l-ᶜayna nāfiᶜdir, maᶜa'l-ᶜasel baṣarı ḥiddetlendirir. Ve efᶜīnin şaḥm-ı ṭarīsi ġışāveye ve mā-ı ᶜayna ve cefnden mentūf olan şaᶜrın tekrār nebātını menᶜe nāfiᶜ olur.

<u>*Ālātu'l-Mefāṣılı:*</u> Geyik şaḥmı teşennüce nāfiᶜdir.

<u>*Aᶜḍāu'n-Nefḍi:*</u> Māᶜizin şaḥmı leẕᶜ-i emᶜāya ve ḳurūḥuna nāfiᶜdir. Ve ḳurūḥ-ı emᶜāya şaḥm-ı ᶜanz şaḥm-ı ḫınzīrden enfaᶜdır sürᶜat-i cümūdu ḥasebiyle velākin leẕᶜi teskīnde şaḥm-ı ḫınzīr eşeddir. Senām-ı cemel şaḥmı baḫūran bāsūra nāfiᶜdir. Ve cemīᶜan şaḥm-ı decāc ve o mis̱lli şuḥūm-ı leyyine evcāᶜ-ı raḥime nāfiᶜdir ve ᶜatīḳi redīdir. Ve keẕālik şaḥhm-ı ivezz dahi raḥime nāfiᶜdir.

es-Sümūmu: Ḫınzīr şaḥmı lesᶜ-i hevāmma nāfiᶜdir. Ve geyik ve fīl şaḥmı ile bir nesne telṭīḫ olunsa hevāmmı ṭard eder. Ve şaḥm-ı ᶜanz ẕerārīḥ semmine nāfiᶜdir.

Yirmi Altıncısı Şaᶜr: شعر

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Şaᶜr-ı muḥraḳ bi-ḳuvvetin cidden müsaḫḫin ve müceffiftir.

Aᶜḍāu'r-Re'si: Şaᶜr-ı muḥraḳ esnānı cālīdir ve onun suyu şaᶜrı inbāt eder.

el-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ-ı vesiḫa vü rehileyi şaᶜr-ı muḥraḳ bi-ḳuvvetin tecfīf eder.

Aᶜḍāu'r-Re'si: Şaᶜr-ı muḥraḳ esnānı mücellīdir.

es-Sümūmu: İnsānın şaᶜrı ḫall ile kelb-i kelib ᶜaḍḍasına ḍımād-ı ceyyiddir.

Yirmi Yedincisi Şeḳūdus: شقورس

el-Māhiyyetü: Muṣannif der ki bu bir devādır ki onu ben bilmedim.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḳuvve-i ḥārresi vardır.

el-Ḫavāṣṣu: Onun ḳuvve-i cāẕibesi vardır, ᶜuṣāresi evcāᶜ için şürb olunur.

ez-Zīnetü: Onun ṭarīsi şarāb ile behaḳa cidden nāfiᶜ ṭılā olur.

el-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ-ı müzmineyi ilzāḳ eder ve laḥm-ı zāid üzere ẕerūr kılınır.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ḫall ile niḳris üzere ṭılā olunur ve ondan vecaᶜ-ı ṣulb için ḳaytrūṭī ittiḫāẕ olunur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḥalāvāt ile ondan suᶜāl için leᶜūḳ ittiḫāẕ olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ẕūsenṭāriyā ve ᶜusr-i bevl için ondan iki dirhem edrūmālī ile saḳy olunur; hatunlar onu iḥtimāl eyleseler ṭamsların ıdrār eder.

Yirmi Sekizincisi Şeceretü'l-Baḳḳ: شجرة البق

el-Māhiyyetü: Derdār denmekle maᶜrūf şecerdir, biz onu beyān eyledik.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda bārid ve yābistir.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Ḫall ile taḳaşşür üzere ṭılā olunur.

el-Ḳurūḥu: Ṭarī ve tāze ḳurḥaları idmāl eder. Ve ḫall ile taḳaşşür üzere ṭılā olunsa onu sağaltır. Ve liḥāsı cirāḥat üzere leff olunsa idmāl eder.

Yirmi Dokuzuncusu Şeceretü'l-Beyḍā: شجرة البيضا

el-Māhiyyetü: Bāẕāverddir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda bārid ve yābistir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ṭabīḫi niḳris için nāfiʿdir.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Miʿde istirḫāsına nāfiʿdir.

Otuzuncusu Şevketü'l-Yehūdiyye: شوكة اليهوديه

el-Māhiyyetü: Bu ism ile müsemmā bir devādır.

eṭ-Ṭabʿu: Ḥārredir.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīfe-i muḥalliledir.

el-Ḳurūḥu: Küzāza nāfiʿdir.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Vecaʿ-ı ḍares için onun ṭabīḫi ile maḍmaḍa olunur.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Nefs̱-i deme nāfiʿ olur.

Otuz Birincisi Şevketü'l-Mıṣriyye: شوكة المصريه

el-Māhiyyetü: Bu ism ile müsemmā devā-i āḫerdir.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ūlāda bāride ve derece-i s̱āniyede yābisedir.

el-Ḫavāṣṣu: Müceffife ve nevāzili ḳāṭıʿa ve aṣlı ve ḫāṣṣaten bezri şedīdetü'l-idmāldir.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Verem-i ḥalḳa nāfiʿdir.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Verem-i miʿdeye nāfiʿdir.

Otuz İkincisi Şarāb: شراب

el-Māhiyyetü: Ondan murād ḳahve-i ʿinebiyyedir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Mirār cinsinden olan fuḍūlü taʿdīl eder. Ammā nebīẕ-i ṭarī vü ġalīẓ ikisi dahi ʿurūḳta imtilā iḥdās̱ eder ve aḫlāṭ-ı ʿurūḳu niyye kılar.

el-İḫtiyāru: Şarābın ecvedi ʿatīḳ ve raḳīḳ ve ṣāf ve ʿinebī olanlardır. Ve onu tenāvül bi-ḥasebi'l-emzice muḫtelif olur. Onu şübbān rummān suyu ile

miḳdār-ı ḳalīl tenāvül ederler, ammā meşāyıḫ min-ġayri mizācin bulunduğu gibi şürb ederler ve miḳdār-ı şürblerini iᶜtidāl üzere kılarlar, zīrā miḳdār-ı şürbleri eks̱er olsa onda maḍarrat-ı ᶜaẓīme olup mevt-i müfāceʾeye müstaᶜidd kılar. Ve şübbāna evlā olan şarāb-ı ᶜatīḳ şürb eylediklerinde üzerine mā-ı bāridi şürb veyāḫūd mā-ı bāridi mezc edip memzūcen şürb olur, mā-ı bārid şarābın ᶜādiyesini ve şiddet ve sevretini kesr eylesin için; ḫuṣūṣan eyyām-ı ṣayfta mā-ı bāridi şarāb-ı ᶜatīḳa mezc onlara ziyāde ehemm olur. Ve ḫamr-ı ᶜinebī şarāb-ı āḫerden ṭıbben ḫayrlı olur yaᶜnī ḫamr-ı ᶜinebī ḫamr-ı temrīden ve zebībīden ve ᶜaselīden ve onlar mis̱llilerden efḍal olur.

ez-Zīnetü: Beşereyi ḥasen eder ve bi-ḥasebi'l-emzice tesmīn eder ve maᶜa'l-edviye behaḳı ve baraṣı izāle eder ve beşereyi cidden mücellā eder.

el-Ḳurūḥu: Ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eye ve ākile olup üzerine fuḍūl seyelān eden ḳurḥaya şarāb ṣabb olur. Ve nāṣūr şarāb ile ġasl olunsa nefᶜi olur ve keẕālik ḳurūḥ-ı lebeniyyeyi dahi şarāb ile ġasl nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Şāribine sekr verir ve sübāt iḥdās̱ eder ve ḥıfẓı izāle ve ḳuvā-yı nefsāniyyeyi taḫdīr eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Onu şürbe idmān aᶜṣābı ıḍrār ve raᶜşeyi īrās̱ eder. Ve sekeri beher yevm istiᶜmāl ve idmān ᶜaṣabın istirḫāsını ve ḍaᶜfını īcāb eder. Ammā şarāb-ı ᶜasel vecaᶜ-ı mefāṣıla nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: İbn Māseveyh dedi ki şarāb-ı ᶜatīḳ baṣara cidden muḍırr olur. Ve şarāb-ı ᶜatīḳ ile ẓufre için edviye-i ᶜayn maᶜcūn kılınır şarābın ẓufreye kes̱ret-i menāfiᶜi ḥasebiyle. Ve dahi şiyāf-ı ḳayṣar dahi şarāb ile ḥakk olunup ẓufre-i müzmine için iktiḥāl olunur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḥarāret-i ġarīziyyeyi inmā eder ve ḳalbi tefrīḥ eder. Ve şarāb-ı ḥulv mecārī-i riyeyi tenḳıye eder ve nefesi basṭ eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Serīᶜü'l-inḥidār ve serīᶜü'l-inhiḍām olur ve ġıdāsı kes̱īr ve tevlīd eylediği keymūs ṣāliḥ olur ve vaḳt vaḳt ġas̱eyān ve ḳayʾı iḥdās̱ edip miᶜdeyi fuḍūlden tenḳıye eder ve iᶜtidāl üzere şürb eyledi ise müşehhī olur. Ve şarābın iks̱ārı külāda ve kebidde süded īrās̱ eder. Ve şarāb-ı taḳlīl ġıdāyı tenfīẕ ve haḍmı tecvīd ve deme istiḥālesini isrāᶜ eder ve şehvet-i kelbiyyeden berāʾetine sebeb olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ebyaḍ-ı raḳīḳ olan şarāb bevli idrār eder, mes̱ānede ḥādis̱ ḥurḳata ceyyid olur. Ve şarāb-ı ᶜatīḳ mes̱āneye cidden muḍırr olur.

Ve şarāb-ı muᶜassel baṭnı telyīn eder. Ammā mā-ı baḥr ile maᶜmūl olan nāfiḫtir, baṭnı ishāl eder ve maḳᶜade istirḫāsını izāle eder. Ve muᶜassel evcāᶜ-ı raḥime nāfiᶜ olur. Ve māī şarābın idrārı ġayrilerin idrārından eks̱er olur, ammā şarāb-ı ḥulvün idrārı olmaz. Ve şarāb-ı memzūc emᶜāya muḍırr olur irḫāsı ve nefḫi ḥasebiyle. Ve şarāb-ı ṣırf ḳabḍı ve tesḫīni ḥasebiyle emᶜāyı taḳviye edip nefḫi taḥlīl eder.

es-Sümūmu: Şarāb-ı ᶜatīḳ cemīᶜan hevāmm lesᶜalarına şürben ve ġaslen nāfiᶜdir. Ve mā-ı baḥr ile maᶜmūl olan, semm-i muḫaddir şürb edenlere nāfiᶜdir, keẕālik mertek şürb edenlere ve fuṭr ekl edenlere ve semm-i bāridi olan hevāmm lesᶜalarına ve afyūn ve şevkerān şürb edenlere nāfiᶜdir. Allāhu aᶜlemü bi-ḥaḳīḳati'l-ḥāli. [214a]

Yirmi İkinci Faṣl Ḥarf-i Tāda Kelām-ı Müşebbaᶜdır Biz Bu Faṣlda On Sekiz Edviye Ẕikr Eyleriz

[Evvelkisi] Temr-i Hindī: تمر هندي

el-Māhiyyetü: Temr-i Hindī Hind'den gelir maᶜrūf devādır.

eṭ-Ṭabᶜu: Bārid ve yābistir.

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi ve efḍali ḥadīs̱ ve ṭarī olup ẕübūl ve teḫaşşüf etmeyenler ve ḥumūḍatı ṣādıḳa olanlardır.

eṭ-Ṭabᶜu: S̱āniyede bārid ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Müshildir ve iccāṣtan elṭaf ve ruṭūbeti eḳalldir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ḥummayātta ḳayʾ ve ᶜaṭaşa nāfiᶜdir ve kes̱ret-i ḳayʾdan ḥādis̱ miᶜde-i müsterḫiyeyi ḳabḍ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ṣafrāyı ishāl eder. Ve ṭabīḫinin şerbet-i vāḥidesi nıṣf rıṭla ḳarīb olur.

el-Ḥummayātu: Ẕātü'l-ġaşyi ve'l-kerb olan ḥummayāta ve ḫuṣūṣan līn-i ṭabīᶜata ḥāceti olanlara nāfiᶜ olur.

İkincisi Tūderī: تودري

el-Māhiyyetü: Devā-i maᶜrūftur. Dīsḳūrīdūs dedi ki onun ᶜuşbunun varaḳı ferāsiyūn varaḳına benzer ve ceẕri[337] murabbaᶜdır ve nıṣf ẕirāᶜ ḳadrinde

337 "Ceẕr" aṣl maᶜnāsınadır.

olur, onun aḳmāᶜı olur ve o aḳmāᶜada bezr-i müstaṭīl-i esved olur ve tūderī-den müstaᶜmel olan ancak bu olur. Ammā berrī tūderīnin bezri müdaḥrec olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve derece-i ūlāda yābis olur.

el-Ḫavāṣṣu: Onda ḥurf ḥarāfeti gibi ḥarāfet olur ve taḳrīḥi dahi vardır.

el-Evrāmu ve'l-Bus̱ūru: Ġayr-i müteḳarriḥa olan sereṭānāta mā ve ᶜasel ile ṭulā olunup nāfiᶜ olur ve evrām-ı ṣulbenin cümlesine nāfiᶜ olur ve teheb-büce ḍımād olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ṣalābet-i niḳrise ḍımād olunsa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Uṣūl-i üẕünde olan evrāma nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Maᶜa'l-ᶜasel onunla iktiḥāl olunsa ḳurūḥ-ı ᶜaynı tenḳıye eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Luᶜāb ve leᶜūḳāta idḫāl olunsa ve idḫāli naḳᶜ olunup suda kaynatıldıktan sonra ve bir cerre yaᶜnī bir destī içinde kılınıp şeyy olunduk-tan sonra ovulsa nefs̱-i aḫlāṭa muᶜīn olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bāha nāfiᶜdir ḫuṣūṣan şarāb-ı maṭbūḫta istiᶜmāl oluna.

Üçüncüsü Tennūb: تنوب

el-Māhiyyetü: Şecere-i maᶜrūfedir, ḳūfī onun bir nevᶜdir ve ḳaḍm-ı Ḳureyş o şecerenin bezridir ve zift-i Rūmī ondan ittiḫāẕ olunur.

el-Ḫavāṣṣu: Ammā onun bezrinde ḳuvve-i ḳābıḍa vü laṭīfe olur.

el-Evrāmu: Bu şecerenin varaḳı evrām-ı ḥārreye ḍımād olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Onun varaḳı ve bezri şaḥm-ı ivezz ve mürdā-senc ve diḳāḳ-ı kündür ile ḫalṭ olunsa ḳurūḥ-ı ẓāhireye nāfiᶜ olur. Ve şemᶜ ve dühn-i ās ile ebdān-ı nāᶜime ḳurūḥuna ve ḳurūḥ-ı ḥārreye ve ṭariyyeye nāfiᶜ olur. Ve ḳışrı ẕerūren cürḥe muvāfıḳ ve nāfiᶜdir. Ve varaḳı cirāḥāt-ı ṭariyyede istiᶜmāl olunsa cirāḥātı fesāddan menᶜ eder.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Onunla ve ṭabīḫi ile maḍmaḍa olunsa ve ḫuṣūṣan vecaᶜ-ı esnān için ḫall ile maḍmaḍa olunsa nāfiᶜdir. Ve baᶜḍı kerre onun ḫaşebi şaḳḳ olunup ḫall ile ṭabḫ olunup vecaᶜ-ı esnānda istiᶜmāl olunur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Onun duḫānı ekḥāl-i ᶜayna idḫāl olunur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun bezri ṣadrdan nefs̱e muᶜīn olur. Ve ṣamġının suᶜāl-i müzmine nefᶜi cidden ᶜaẓīm olur ve onun ṣamġı ziftten bir nevᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onun bir mis̱ḳāli mā-ı ᶜasel ile kebid-i meᵓūfeye nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun şürbü ṭabᶜı ᶜaḳl ve bevli imsāk eder.

Dördüncüsü Terencebīn: ترنجبين

el-Māhiyyetü: Bu bir nevᶜ ṭalldır yaᶜnī semādan çişinti gibi nüzūl eder ve eks̱er-i nüzūlü ve suḳūṭu diyār-ı H̱orasān'a ve Māverāünnehr'e olur ve bizim diyārımızda eks̱er-i vuḳūᶜu ḥācc şeceresi üzere olur.

el-İẖtiyāru: Onun ecvedi ṭarī ve ebyaḍ olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Muᶜtedilü'l-ḥarārettir.

el-Efᶜālü ve'l-H̱avāṣṣu: Müleyyin-i ṣāliḥ ve cellādır.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Suᶜāle nāfiᶜ ve baṭnı müleyyindir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: ᶜAṭaşı teskīn eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Rıfḳ ile ṣafrāyı ishāl eder ve ishāli ẖāṣṣıyyetle olur. Ve şerbet-i vāḥidesi on mis̱ḳālden yirmi mis̱ḳāle varınca ḳadar olur, bi-ḥasebi'l-emzice o miḳdārlar istiᶜmāl olunur.

Beşincisi Tūtiyā: توتيا

el-Māhiyyetü: Tūtiyānın aṣlı bir nevᶜ duẖāndır ki onu nuḥās muḥāliṭi olan ḥıcāreden ve ānükten taẖlīṣ ve temyīz olunduğu mevḍiᶜden aẖẕ ederler. Ve baᶜḍı kerre iḳlīmiyā taṣᶜīd olunup muṣaᶜᶜıdı ceyyid tūtiyā olur. Ve rüsūbī olan ḳılīmiyāya seḳūdūs tesmiye olunur. Ve tūtiyānın kimi ebyaḍ ve kimi aṣfer ve kimi aẖḍar ve bir ṣınfı dahi ḥumrete māil olur. Ve Hindī tūtiyānın ġusālesi ki onu ġasl eden mā taḥtında dürdī gibi cemᶜ olur, ona sefūdiyūn derler. Ve tūtiyā ile sefūdiyūnun farḳı budur ki tūtiyā taṣᶜīd olunur, ammā sefūdiyūn o enābīḳin taḥtında ve esfelinde müctemiᶜa olur ki onda nuḥās sebk olunur ve bu rāsib iḳlīmiyā-i nuḥās gibi olur ki kaçan taṣᶜīd olunsa ondan tūtiyā ṣuᶜūd eder.

el-İẖtiyāru: Tūtiyānın ecvedi ebyaḍ-ı ṭayyār olanlardır ve baᶜdehu aṣfer ve baᶜdehu fustuḳī-i Kirmānī ecveddir. Ve her ṣınfın aṭrāsı ve ziyāde tāzesi efḍal olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-H̱avāṣṣu: Bilā-leẕᶜ müceffiftir ve maġsūlü müceffifātın efḍalidir.

ez-Zīnetü: Ṣunāna yaᶜnī koltukta olan rāyiḥa-i kerīheye nāfiᶜdir.

el-Ḳurūḥu: Maġsūlü ḳurūḥa ḥattā sereṭāniyye ḳurḥalarına dahi nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Vecaᶜu'l-ᶜayna nāfiᶜdir ve ᶜurūḳ-ı ᶜaynda muḥtebise olan fuḍūl-i ḫabīs̱eyi iḥtibāstan ve ṭabaḳāt-ı ᶜayna nüfūẕdan menᶜ eder ḫuṣūṣan maġsūlde bu menfaᶜat ziyāde olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳurūḥ-ı maḳᶜadeye ve ḳurūḥ-ı meẕākīr ve evrāmlarına nāfiᶜ olur.

Altıncısı Tenkār: تنكار

el-Māhiyyetü: İki ṣınftır, maᶜdenī ve maṣnūᶜdur, kuyumcular onu istiᶜmāl eder, ona liḥāmu'ẕ-ẕeheb dahi tesmiye olunur.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Bi-ḥasebi'l-ḫāṣṣa vecaᶜ-ı ḍarese ve ākile-i esnāna nāfiᶜ olur.

Yedincisi Teşmīzec: تشميزج

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur yaᶜnī çeşme-zen maᶜnāsınadır ki ᶜArabca ona beşme derler.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Bi-ḳuvvetin ḳābıḍdır.

Sekizincisi Türmüs: ترمس

el-Māhiyyetü: Müferṭaḥu'ş-şekl bir ḥabbdır ki onun ṭaᶜmı mürr olur, vasaṭı menḳūr olur ve bāḳılā-i Mıṣrīdir.

el-İḫtiyāru: Onun berrīsi vaṣf olunan efᶜālin küllīsinde aḳvā olur velākin ḥacmi aṣġardır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Merāreti olan türmüs cālīdir ve bilā-leẕᶜ muḥallildir. Cālīnūs dedi ki merāreti nezᶜ ve izāle olunan türmüs ġalīẓdir ve baᶜīd olmaz ki onun tağriyesi olup cilāsı bāḳī kalmaya. Ve bi'l-cümle türmüs redī ve haḍmı ᶜasīr olur ve kaçan cidden haḍm olmasa ᶜurūḳta ḫāmı tevlīd eder. Ve türmüs-i muṭayyeb kes̱īrü'l-ġıdā olur. Ve ṭabḫı muḥkem olup tenāvül olundukta münhaḍım olsa ḫılṭı ġayr-i redī ve merāreti selḫ olunmak için naḳᶜ ve baᶜdehu ṭaḥn olunsa onda teybīs ve lüzūcet olur. Ve bi'l-cümle türmüs devāiyyete ġıdāiyyetten aḳreb olur.

ez-Zīnetü: Şaᶜrı terḳīḳ eder, kelefi ve behaḳı ve ās̱ārı ve kühbeyi ve

büs̱ūru cālī olur ve vechi ḫuṣūṣan türmüs mā-ı maṭar ile teherrī olunca ḳadar ṭabḫ olundukta cilāsı eks̱er olur. Ve ṭabīḫinden bir rıṭl miḳdārı istiᶜmāl olunsa baraṣa nefᶜi olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Vechte olan büs̱ūra ve ḳurūḥ ve evrām-ı ḥārreye ve ḫanāzīre ve ṣalābāta nefᶜi olur. Ḫall ve ᶜasel ile veyāḫūd fī-bedenin bedenin lāyıḳ olan nesneler ile istiᶜmāl olunur. Ve türmüsün ṭabīḫi ġanḳarāyā üzere ṣabb olunsa onu fesāddan menᶜ eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cerebden nefᶜi olur ḥattā türmüs māzeryūn-ı esvedin aṣlı ile istiᶜmāl olunsa cereb-i mevāşīye nefᶜi olur ve ākileye ve ḥaṣafa ve ḳurūḥ-ı rediyye vü ḫabīs̱eye nāfiᶜ olur. Ve onun unu arpa unu ile cirāḥāt evcāᶜına nāfiᶜ olur ve nār-ı Fārsīye dahi nefᶜi olur.

Ālātu'l-Meḟāṣılı: Ondan ᶜırḳ-ı nesāya ḍımād ittiḫāẕ olunup nefᶜi olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Onun daḳīḳi başta ẓuhūr eden ḳurḥa-i raṭbeye nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Kebid ve ṭıḥālin süddelerini fetḥ eder ḫuṣūṣan ḫall ve ᶜasel ile ṭabḫ oluna ve ḫuṣūṣan ᶜasel ve seẕāb ve fülfül ile ṭabḫ oluna. Ve merāreti olmayan türmüs ġas̱eyānı teskīn eder ve şehveti fetḳ eder lākin merāreti iḫrāc olundukta nüfūẕu [214b] s̱aḳīl olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun ṭabīḫi ile sürreye ṭılā olunsa veyāḫūd türmüsün kendi ᶜasel ile laᶜḳ olunsa veyāḫūd ḫall-i memzūc ile şürb olunsa dīdānı ve ḥabbu'l-ḳarᶜı iḫrāc eder ve ṭams̱ı idrār eder. Ve seẕāb ve sülfül ile şürb veyāḫūd iḥtimāl olunsa ecinneyi iḫrāc eder. Ve baᶜḍı kerre dahi cenīni iḫrāc için mürr ve ᶜasel ile dahi türmüs iḥtimāl olunur. Ve ᶜasel ve ḫall ile dīdānı iḫrāc için dahi türmüs şürb olunur ve keẕālik bevli idrār ve baṭnı ᶜaḳl eder lākin baᶜḍıların ẕikr eyledikleri üzere taḫliye olunan türmüste ıṭlāḳ ve ᶜaḳldan birisi yoktur.

Dokuzuncusu Tinnīn-i Baḥrī: تنين بحري

el-Māhiyyetü: Meşhūrdur.

es-Sümūmu: Cālīnūs dedi ki tinnīn-i baḥrī ᶜaḍḍ eyleyen kimseye vācib olur ki o tinnīn-i fi'l-ḥāl şaḳḳ edip ᶜaḍḍası üzere vaḍᶜ eyleye, nāfiᶜ olur.

Onuncusu Timsāḥ: تمساح

el-Māhiyyetü: Ḥayvān-ı maʿrūftur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Onun zibli beyāḍ-ı ʿayna nāfiʿdir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Denildi ki timsāḥın külyesinin eṭrāfından bir mis̱ḳāl miḳdārı aḫẕ olunup şarāb ile şürb olunsa şehvet-i cimāʿı taḥrīk eder. Ve onun tehyīc ve taḥrīk eylediği şehveti marul toḫumu teskīn eder.

es-Sümūmu: Timsāḥın şaḥmesi timsāḥın ʿaḍḍası üzere ḍımād kılınsa sāʿatince vecaʿını teskīn eder.

On Birincisi Tenbūl: تنبول

el-Māhiyyetü: Bir nevʿ evrāḳtır ki onun şeceri diyār-ı Hind'de ve ġayri mevāḍıʿda dahi nābit olur ve onun varaḳı leymū varaḳına ve aġṣānına müşābihtir. Ve ehl-i Hind o varaḳı nūre ile ve fūfel ile ekl ederler ve maḍġ eyledikte o varaḳ dişlerini ṣıbġ-ı aḥmere boyar. Ve onun rāyiḥa-i ṭayyibesi vardır ve ehl-i Hind onu tenāvüle muḥabbet ederler ve eks̱er-i evḳātta onu tenāvül ederler ve onunla tefāḫur ederler.

eṭ-Ṭabʿu: Baʿḍılar dediler ki derece-i ūlāda bārid ve derece-i s̱āniyede yābistir ve baʿḍı āḫerler ʿaks ederler yaʿnī derece-i s̱āniyede bārid ve derece-i ūlāda yābistir derler.

el-Ḫavāṣṣu: Ḳābıḍ ve müceffiftir.

ez-Zīnetü: Nükheyi taṭyīb ve beḫarı izāle eder, lisānı ve esnānı aḥmer kılar. Ve denildi ki o varaḳın ʿuṣāresi şarāb ile behaḳı cālī olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: ʿUmūru yaʿnī esnān arasında olan etleri ve lis̱ātı taḳviye ve şedd eder, ona bināen Hind dāimā onu maḍġ eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Fem-i miʿdeyi ve haḍmı taḳviye eder ve riyāḥı kesr eder ve cüşāyı taṭyīb eder.

On İkincisi Tefsiyā: تفسيا

el-Māhiyyetü: Denildi ki tefsiyā seẕāb-ı berrīnin ṣamġıdır. İki noḳṭa ile ve üç noḳṭa ile yaʿnī tā ve s̱ā ile tekellüm olunur.[338]

338 Ve s̱ādan sonra elif ile dahi s̱āfsiyā diye tekellüm olunur.

el-İḫtiyāru: Ancak onun ṭarīsi ve tāzesi ile intifāᶜ olunur; kaçan üzerine bir nesne mürūr eylese onun ruṭūbāt-ı faḍliyyesi taḥallül edip ḳuvveti ḍaᶜīf olmakla ondan intifāᶜ olunmaz.

eṭ-Ṭabᶜu: Cidden ḥārr ve muḥrıḳ ve ḳaviyyü'l-isḫān ve ḳaviyyü't-tecfīf olur ve onda ruṭūbet-i faḍliyye-i ġarībe olur, o sebebden fi'l-ḥāl leẕᶜ eylemez.

el-Ḫavāṣṣu: Münaḳḳī ve münḍic ve müfeccirdir.

ez-Zīnetü: Şaᶜrı inbāt eder ve dāü'ṡ-ṡaᶜlebe cidden nāfiᶜ olur ve onun naẓīri ḳalīlü'l-vücūd olur. Ve biz onun istiᶜmālini bābında ẕikr eyledik. Ve kühbe-i deme dahi nāfiᶜ olur ve bir sāᶜatten ziyāde üzerinde terk olunmaz ve keẕālik āṡāra ve kelefe ve baraṣa dahi nāfiᶜ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Onunla istirḫā üzere ve niḳris ve mefāṣıl-ı bāride üzere mesḥ olunur ve ᶜırḳ-ı nesā için onunla iḥtiḳān olunur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Nefḥṡ-i ḳayḥa ve ᶜusr-i nefese nāfiᶜ olur ve yanlarda olan ağrılara ḫuṣūṣan ḳadīm ve müzmin olan vecaᶜ-ı zenblere ṭılāen ve ḍımāden ve isfifrāġan nāfiᶜ olur ve ṭılāen nefṡ-i fuḍūle muᶜīn olur ve keẕālik leᶜūḳāt ile istiᶜmālinde telṭīf olunsa yine nefṡ-i fuḍūle iᶜāneti olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun aṣlında ve ḳuşūrunda ve demᶜasında ishāl ḳuvvesi olur.

el-Ḥummayātu: Ḥummayāt için ḳışrından üç dıraḫmī ve ᶜuṣāresinden üç üṡülūsāt ve demᶜasından bir dıraḫmī aḫẕ olunup o meḳādīrden ekṡer aḫẕ olunsa muzırr olur.

el-Ebdālü: Ṡefsiyānın bir vezninin iki ṡülüṡü miḳdārı keṡīrā ve bir miṡli ḥurf olur.

On Üçüncüsü Tuffāḥ: تفاح

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-İḫtiyāru: Tuffāḥın aᶜdeli Şāmī olan tuffāḥtır. Ve tuffāḥtan tefih olan yaᶜnī ṭaᶜmsız olan redī ve ḳalīlü'l-menāfiᶜdir, onun kendiye ḫāṣṣ fiᶜlinden ġayri fiᶜli olmaz. Tuffāḥ-ı ficc dahi tefih gibidir.

eṭ-Ṭabᶜu: Mesīḫ olan yaᶜnī tefih olan tuffāḥ ebred ve erṭab olur onda olan māiyyet ḥasebiyle. Ve tuffāḥtan ᶜafıṣ ve ḳābıḍ ve ḫāmiḍ olanlar bārid-i ġalīẓ olur. Ve tuffāḥ-ı ḥulv māī ve sāirlere ḳıyās ile ḥarārete emyel olur her

ne ḳadar o ḥulv-i māīye fi'l-ḥaḳīḳa bürūdet ġālib ise. Ve tuffāḥ s̱emeresi ve evrāḳı ve eşcārı muḫtelifedir ve bi'l-cümle onun cevherine ruṭūbet-i bāride-i faḍliyye ġālibdir. Ve meʾmūldür ki tuffāḥtan şedīdü'l-ḥalāvet olanlar ḥarārette muʿtedildir veyāḫūd ḥarārete emyeldir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda fuḍūlü menʿ vardır ḫuṣūṣan menʿ-i mez̠kūr varaḳında ziyādedir. Ve tuffāḥta nefḫ vardır ḫuṣūṣan ḥulv olmayan tuffāḥın nefḫi eks̱erdir. Ve tuffāḥ-ı ʿafıṣ u ḳābıḍ arḍī-i māīdir ve ḥulv māīdir, tefih cidden māīdir, ruṭūbet-i faḍliyye cihetine māildir, ona bināen tuffāḥın ʿuṣāresi sürʿat üzere ġaleyān eder ve az vaḳtte müştedd olur ve ʿasel o ʿuṣāreyi muḥāfaẓa eder. Tuffāḥ-ı ʿafıṣ ve tuffāḥ-ı ḳābıḍdan ḫılṭ-ı arḍī tevellüd eder. Tuffāḥı ḥāmıḍ ve tuffāḥ-ı ficcden ʿufūnāt ve ḥummayāt tevellüd eder, ḫılṭının ḫāmiyyeti ve fecāceti olup ʿufūneti ḳabūlü ḥasebiyle. Ve tuffāḥ-ı ḥāmiḍin ḫılṭı tuffāḥ-ı ḳābıḍın ḫılṭından elṭaftır. Ve şarāb-ı tuffāḥın ve ġayrilerin ʿatīḳi ṭarīsinden ḫayrlıdır buḫārāt-ı rediyye şarāb-ı tuffāḥın ʿatīḳinden taḥallül eylediği için.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Onun varaḳı ve ʿuṣāresi evrām-ı ḥārre ibtidāsında nāfiʿ olur.

el-Ḳurūḥu: Onun varaḳı ve liḥāsı idmāl eder. Ve tuffāḥ-ı ḳābıḍın ʿuṣāresi dahi müdmildir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Tuffāḥ ekline idmān eylemek vecaʿ-ı ʿaṣab iḥdās̱ eder ḫuṣūṣan faṣl-ı rebīʿde idrāk eden tuffāḥın aʿṣāba maḍarrat-ı mez̠kūresi ziyāde olur.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḳalbi taḳviye eder ḫuṣūṣan tuffāḥı ʿaṭır-ı Şāmī ve ʿaṭır-ı ḥulv ve ḥāmiḍ ola. Ve eger onu ekl eden kimsede ḥarāretten ġamm var ise ona menfaʿati ʿaẓīm olur. Ve tuffāḥın sevīḳinde dahi o menfaʿat vardır.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Ḍaʿīf olan miʿdeyi taḳviye eder. Ve tuffāḥ-ı ḳābıḍ ḍaʿf-ı miʿdeye nāfiʿ olur eger ḍaʿfının sebebi ḥarāret ve ruṭūbet olur ise. Ve kez̠ālik tuffāḥ-ı ʿafıṣ ve tuffāḥ-ı ḥāmiḍ ḍaʿf-ı miʿdeye nāfiʿ olur eger miʿdede ḫılṭ-ı ġalīẓ olup o ḫılṭ cidden bārid olmaz ise ve nefʿi ḫılṭın ġılẓati için olur. Ve tuffāḥ ʿacīn içinde şeyy olunsa ḳıllet-i şehvete nāfiʿ olur. Ve tuffāḥın sevīḳi miʿdeyi taḳviye ve ḳayʾı menʿ eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Tuffāḥ-ı ḥulv ve tuffāḥ-ı ḥāmiḍ miʿdede ḫılṭ-ı ġalīẓe müṣādif olsa o ḫılṭ-ı ġalīẓi berāz ile iḥdār eder ve eger miʿde ḫılṭ-ı ġalīẓden

ḫālī olur ise miᶜdeyi ḥabs eder. Ve ᶜacīn içinde meşvī olan tuffāḥ dūda ve ẕūsenṭāriyāya nāfiᶜ olur ve ẕūsenṭāriyāya evfaḳ olan tuffāḥ-ı ᶜafıṣ ve ᶜafıṣın sevīḳi olur velākin sevīḳ-i tuffāḥ şeker ile ittiḫāẕ olunup şekerin telyīni tuffāḥın ᶜufūṣatına ġālib olur ise muvāfıḳ olmaz.

el-Ḥummayātu: Tuffāḥ-ı ḫāmdan ḥummayāt-ı kes̱īre tevellüd eder o tuffāḥ ḫılṭ-ı ḫāmı tevlīd etmekle.

es-Sümūmu: Tuffāḥ ve kez̠ālik tuffāḥın ᶜuṣāresi ve varaḳı sümūma nāfiᶜ olur.

On Dördüncüsü Türbüd: تربد

el-Māhiyyetü: Biraz ḳıṭᶜalardır ki ḫaşebi olur, ġılāẓ ve diḳāḳı ve mücevvefi ve ġayr-i mücevvefi olur ve Hind'den getirilir.

el-İḫtiyāru: Ecvedi budur ki onda kurt yeniği olmayıp ebyaḍ ola ve ünbūbu daḳīḳ olan ḳaṣabın ünbūbu gibi ola ve emles ve serīᶜü't-tefettüt ola ve ġalīẓ olmaya, müteʾekkile dahi olmaya, zīrā teʾekkülü olan ḍaᶜīf olur ve kez̠ālik mes̱ḳūb olanlar dahi ḍaᶜīf olur. Ve türbüd ᶜalā-ḥālihi bāḳıye iken redīdir ve onun ıṣlāḥı aġberü'l-levn olan ḳışr-ı ḫārici lübb-i ebyaḍı bāḳī kalınca ḳadar ḥakk ve izāle [215a] oluna ve baᶜdehu o ebyaḍ-ı bāḳī saḥḳ olunup mesḥūḳu dühn-i levz ile cemᶜ olunmakla olur.

el-Ḫavāṣṣu: Onu istiᶜmāl bedende yübs ve cefāf īrās̱ eder ruṭūbāt-ı raḳīḳ ayı bedenden iḫrācı ḥasebiyle ve ona bināen türbüd dühn-i levz ile istiᶜmāl olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Emrāḍ-ı ᶜaṣaba nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Balġam-ı kes̱īr ishāl eder ve aḫlāṭ-ı muḥrıḳadan dahi şeyʾ-i ḳalīl ishāl eder eger türbüd mesḥūḳan istiᶜmāl olunur ise. Ve eger onun istiᶜmāli maṭbūḫan olur ise ᶜaks üzere olup aḫlāṭ-ı muḥteriḳayı kes̱īren ve balġamı ḳalīlen ishāl eder. Māserceveyh ṭabīb dedi ki türbüd ġalīẓa ve lezice olan aḫlāṭı ishāl eder. Ve baᶜḍılar dediler ki ḫāmı verikeynden ishāl eder. Ve aṣaḥḥ budur ki türbüd balġam-ı raḳīḳi ishāl eder eger zencebīl ile ve ḥiddet-i ḳaviyyesi olan sāir edviye ile taḳviye olunur ise ġalīẓ ve ḫām balġamı ishāl eder, ammā türbüd vaḥdehu ġalīẓi ishāl eylemez lākin türbüd şürb olunup miᶜdede ve emᶜāda ḫılṭ-ı ġalīẓe müṣādif olur ise onu ishāl eder. Ve türbüdün şerbet-i vāḥidesi iki dirheme varınca ḳadardır ve maṭbūḫātta dört dirheme varınca ḳadardır.

On Beşincisi Tīn: تين

el-Māhiyyetü: İncirin kendi için başka ṭabᶜ vardır ve evrāḳı ve lebeni için yetūᶜiyyet vardır. Ve tīnin evrāḳı bulunmasa berrī olan tīnin aġṣānı aḫẕ olunup kesr ve raḍḍ olunur ve suyu aḫẕ olunup ondan ᶜuṣāre ittiḫāẕ olunur ḫaşebāt-ı sāireden ittiḫāẕ olunduğu gibi. Ve tīnin ᶜaḳīdi efᶜālinde ᶜasele şebīh olur.

el-İḫtiyāru: Tīnin ecvedi tīn-i ebyaḍdır ve baᶜdehu tīn-i aḥmerdir ve baᶜdehu esved ecved olur. Ve şedīdü'n-nuḍc olan, tīnin ḫayrlısı ve ᶜadem-i ıḍrāra ḳarībi olur. Ve kuru incirin bi'l-cümle efᶜāli maḥmūdededir velākin ondan tevellüd eden dem ceyyid değildir ve ona bināen ḳamlı tevlīd eder lākin maᶜa'l-cevz ekl olunur ise onun keymūsu ceyyid olur ve cevzden sonra tīni tecvīd eden bādem olur. Ve bi'l-cümle aṣnāf-ı tīnin eḫaffı tīn-i ebyaḍ olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Tīnin raṭbı ve tāzesinin ḥarāreti ḳalīle ve māiyyeti keṡīre ve devāiyyeti dahi ḳalīle olur. Ve fīn-i ficc bürūdetün-māya māil ve cellā olur lākin lebeni o ḥükmden müsteṡnādır. Ve tīn-i yābisin ḥükmü derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i ūlānın āḫirinde laṭīftir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Tīn-i yābis ḫuṣūṣan yābis-i ḥırrīf cellā ve münḍic ve muḥallil olur. Ve tīn-i laḥīmin inḍācı ekṡer ve onda taġriye ve taḳṭīᶜ ve telṭīf olur. Ve tīn-i berrīnin ḥarāfeti ezyeddir ve taḳṭīᶜ ve telṭīfte eşeddir. Ve tīnin ġıdāiyyeti fevākih-i sāire ġıdāiyyetinden ekṡerdir. Şedīdü'n-nuḍc olan tīn ᶜadem-i ıḍrāra ḳarīb olur ve onda nefḫ vardır. Ve ḥırrīf ve ḥādd olup yābis olan tīn baᶜḍı kerre mertebe-i cilāyı tecāvüz edip taḳrīḥ mertebesine bāliġ olur ḥattā varaḳ-ı yābisi māẕeryūn-ı esved aṣlı ile ṭabḫ olunsa cereb-i behāyime ᶜilāc olur. Ve varaḳ-ı tīnin ᶜuṣāresi ḳaviyyü't-tesḫīn ve ḳaviyyü'l-cilā olur ve onda telyīn vardır, ᶜufūnātı cilde defᶜ eder ve taᶜrīḳ eder ve onu tenāvülde olan ḥarāreti benim ẓannım üzere ᶜufūneti defᶜi ḥasebiyle olur. Ve tīn-i yābis dahi ᶜufūneti ḫārice defᶜ ve taᶜrīḳ eder. Tīnin lebeni dem-i ẕāibi tecmīd eder ve keẕālik elbānı dahi tecmīd eder ve cāmid olanları iẕābe eder. Ammā tīn-i raṭb miᶜdeye ve bedene serīᶜan nüfūẕ eder. Ve tīnden ḥāṣıl ġıdāiyyetin iktināzı ve metāneti laḥmın ve ḥubūbun ġıdāları iktināzına her ne ḳadar mümāṡil olmaz ise velākin sāir fevākihin tevlīd eylediği aġdiye iktināzından eşedd olur. Ve ḳaḍīb-i tīnin ᶜuṣāresi evrāḳı

ẓuhūrundan muḳaddem lebeni ḳuvvesinde olur. Ve ağacının remādının mā-ı mükerreri bāṭında olan cümūd-ı lebene nāfiᶜdir ve ḫaşeb-i bellūṭ remādının suyu menāfiᶜde ona ḳarīb olur. Ve şarāb-ı tīn laṭīf ve rediyyü'l-ḫılṭ olur. Ve ḳaḍībü't-tīn leṭāfette bir meblağa bāliġ olur ki laḥm onunla ṭabḫ olunsa laḥmı tehriye eder. Cümmeyz[339] tīnde bir nevᶜ ḳuvvet-i cāẕibe vardır ki ᶜumḳ-ı bedenden mevāddı ceẕb ve mecẕūbunu bi-sürᶜatin taḥlīl eder.

ez-Zīnetü: Tīn-i ficc benlere ve siğillere ve onların aṣnāflarına ve behaḳa ḍımād ve ṭılā olunur ve varaḳı dahi bu menāfiᶜi işler. Emrāḍ ve evrām-ı ḥārre ve rıḫve ḥasebiyle fāsid olan levn-i beşereyi incir tenāvülü ıṣlāḥ eder ve demāmīli inḍāc eder ḫuṣūṣan īresā ve naṭrūn veyāḫūd nūre ile istiᶜmāl oluna. Ve ḳışr-ı rummān ile tīn dāḫıs üzere vaḍᶜ olunur. Ve cümmeyzin lebeni taḥlīli ᶜasire olan evrāma ve ḫanāzīre ve ᶜaḍaleye nāfiᶜ olur. *Baᶜḍı nüsḫada bilā-vāvin والخنازير العضلة vāḳiᶜ olmuştur yaᶜnī ḫanāzīrin müşkiline ve muᶜḍılına nāfiᶜ olur maᶜnāsınadır, ammā vāv ile vāḳiᶜ olan nüsḫaların ṣaḥīḥi olmaz. Bu faḳīrin anladığına göre والعضلة - والعفلة lafẓından taġyīr olunmuştur, zīrā Aṣmaᶜī der ki "ᶜafele" bir şeyʾdir ki nisvānın ḳubülünden ḫurūc edip ricālde olan üdre āfetine müşābih olur; eger o ḫurūc eden nesne ṣaġīr olur ise ona "ḳarn" derler ve o şeyʾ-i ḫāric baᶜḍı kerre ġudde-i ġalīẓa olur ve baᶜḍı kerre laḥm-ı mürteḳıye olur ve baᶜḍı kerre ᶜaẓm olur. Pes ḳarn ᶜuyūb-ı ḫamsedendir ki onunla beyne'z-zevceyn tefrīḳ olunmağın ṣıḥḥatinde Ḥanefiyye ile Şāfiᶜī beyninde iḫtilāf vardır, felneᶜud ile't-tercemeti.* Ve cümmeyzin ṭabīḫi dahi o āfetlere nāfiᶜ olur ve tīn ve ḫuṣūṣan cümmeyzi tūṯa dahi nāfiᶜ olur ve varaḳının ᶜuṣāresi āṯār-ı veşmi ḳaṭᶜ eder ve ḳayrūṭī ile berdden ḥādiṯ şiḳāḳa nāfiᶜ olur ve lebeni dahi o efᶜāli işler. Ve müsemmindir velākin ondan ḥāṣıl olan semn serīᶜü't-taḥallüldür. Ve tīn tenāvülü ḳaml tevlīd eder. Ve vechinde denildi ki tīnin ḫılṭı fāsid olmakla ondan ḳaml ḥādiṯ olur ve yine denildi ki onun ḫılṭı ḫārice serīᶜü'l-indifāᶜ olur ve o ḫārice mündefiᶜ olan ḫılṭ ḥayvān olmağa ṣāliḥ bir nevᶜ ḫılṭ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büṯūru: Tīn evrām-ı ṣulbeye ḍımād kılınır ve daḳīḳ-ı şaᶜīr ile ṭabḫ olunan cümmeyz ile dahi ḍımād olunur. Ve ficc olan tīn behaḳ üzere vaḍᶜ olunur. Ve tīn demāmīli inḍāc eder. Ve raṭbı istiᶜmāl olunsa ḥaṣaf

339 Bu bābda keṯīren ẕikr olunan cümmeyz tīn-i berrī maᶜnāsınadır, evṣāfı Teẕkire-i Dāvūd'da mufaṣṣalen meẕkūrdur.

iḥdās̱ eder. Ve ṭabīḫi evrām-ı ḥalḳa ve uṣūl-i üẕünde olan evrāma ġarġareten nāfiᶜ olur velākin o evrām için ḳuşūr-ı rummān ile ve dāḫıs için fānīẕ ile istiᶜmāl olunur. Ve tīn-i yābis evrām-ı kebide ve evrām-ı ṭıḥāle muḍırr olur ḥalāveti ḥasebiyle velākin o veremde ṣalābet olur ise muḍırr olmaz ve menfaᶜati dahi olmaz lākin mülaṭṭıfāt-ı muḥallile ile ḫalṭ olunur ise evrām-ı ṣulbeye cidden nāfiᶜ olur. Ve cümmeyz evrām-ı ᶜasireyi taḥlīl eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Varaḳ-ı tīn ᶜuṣāresi muḳarriḥtir ve ṭabīḫi rıġve-i ḫardal ile ḥikkeye ṭılā olur ve varaḳı ḳūbāya nāfiᶜ olur ve ḳurūḥ-ı ġalīẓa üzere ve ruṭūbāt üzere vaḍᶜ olunur. Ḫaşeb-i tīnin remādı suyunun mükerreri ḳurūḥ-ı ᶜafineyi ve ḳurūḥ-ı ᶜatīḳayı ekkāl ve münaḳḳī olur ve ḳuşūr-ı rummān ile istiᶜmāl olunsa dāḫısa bürʾ olur ve ḳalḳand ile sāḳlarda olan ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eye bürʾ olur. Ve cümmeyz cirāḥātı mülziḳ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Tīnin ficci ve keẕālik varaḳı ḫaşḫāş varaḳı ile maᶜan ḳuşūr-ı ᶜiẓām üzere vaḍᶜ olunur. Ve ḫaşeb-i tīn remādının mā-ı mükerreri vecaᶜ olan ᶜaṣab üzere ṣabb olunur. Ve baᶜḍı kerre o mādan bir buçuk ūḳıyye saḳy olunur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Tīnin raṭbı ve yābisi maṣrūᶜa nāfiᶜ olur. Ve onun ṭabīḫi rıġve-i ḫardal ile ṭanīni olan üẕüne taḳṭīr olunur. Tīnin lebeni veyāḫūd varaḳı ẓuhūrundan evvel aḫẕ olunan ḳuḍbānının ᶜuṣāresi sinn-i müteʾekkile üzere kılınsa nāfiᶜ olur ve taḥt-ı üẕünde olan evrāma tīn ḍımād kılınsa nāfiᶜ olur. Ve tīn-i ficc reʾse ẕerūr kılınsa ona bürʾ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Tīnin lebeni ᶜasel ile ġışāve-i raṭbeye ve ibtidā-i māya ve ṭabaḳāt-ı ᶜaynın ġılẓatine nāfiᶜ olur. Ve varaḳı ile ecfānın ḫuşūnetini ve cerebi delk olunur.

Aᶜḍāu'ş-Ṣadrı: Tīnin raṭbı ve yābisi ḫuşūnet-i ḥalḳa nāfiᶜ ve ṣadra ve ḳaṣabe-i riyeye dahi [215b] nāfiᶜ olur. Ve şarāb-ı tīn bevli idrār eder ve keẕālik onun şarābı suᶜāl-i müzmine ve evcāᶜ-ı ṣadra ve ḳaṣabe-i riye ve nefs-i riye veremlerine nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Kebid ve ṭıḥāl südedini teftīḥ eder. Cālīnūs dedi ki tīnin raṭbı redīdir ve yābisi redī değildir ve mürrī ile ekl olunsa fuḍūl-i miᶜdeyi tenḳıye eder. Ve tīn balġam-ı māliḥ ḥasebiyle ᶜārıḍ olan ᶜaṭaşı ḳaṭᶜ eder ve yābisi ᶜaṭaşı taḥrīk eder ve ve istisḳāya nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan efsentīn ile istiᶜmāl oluna. Ve keẕālik şarābını şürb miᶜdeye nāfiᶜ olur ve şehvet-i ṭaᶜāmı ḳāṭıᶜdır.

Ve tīn serīᶜü'l-inḥidār ve cilāsı ḥasebiyle serīᶜü'n-nüfūẕdur. Ve tīn-i yābis faḳaṭ cilāsı sebebinden müteverrim olan kebid ve ṭıḥāle muḍırr olur ve eger kebid ve ṭıḥālin veremleri ṣulb olur ise ona muḍırr olmaz ve nefᶜi dahi olmaz. Ve ᶜake'r-rīḳ tīn tenāvülünün mecārī-i ġıdāyı teftīḥinde menfaᶜat-i ᶜacībesi vardır ḫuṣūṣan cevz ve bādem ile tenāvül oluna.Ve cevz ile tenāvül olunan tīnin ġıdāsı levz ile meᵓkūl olan tīnin ġıdāsından eks̱erdir. Eger tīn muġallıẓāt ile tenāvül olunsa o ḥālde onun ḍararı ᶜaẓīm olur. Ve cümmeyz miᶜdeye cidden redī olur ve ġıdāsı ḳalīldir, ṣalābet-i ṭıḥāl üzere maᶜa'l-uşşaḳ ḍımād olunsa veyāḫūd lebeni ile ḍımād olunsa nāfiᶜ olur. Ve miᶜdesine mevādd seyelān eden kimselere cemīᶜan aṣnāf-ı tīn muvāfıḳ olmaz.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun raṭbı ve yābisi külāya ve mes̱āneye nāfiᶜ olur ve ḥabs-i bevle ṣabr ettirir ve emᶜāsına mevādd seyelān edenlere muvāfıḳ olmaz. Ve varaḳının ᶜuṣāresi ᶜurūḳ-ı miᶜde efvāhını teftīḥ eder. Ve tīn-i raṭb müleyyindir ve ḳalīlen ishāli vardır ve ḫuṣūṣan levz-i medḳūḳ ile tenāvül oluna. Ve keẕālik tīn ṣalābet-i raḥime dahi nāfiᶜ olur ve keẕālik naṭrūn ve ḳırṭım ile ḫalṭ olunsa ve ḳable'ṭ-ṭaᶜām aḫẕ olunsa o menfaᶜati olur Ve tīnin lebeni ṣufretü'l-beyḍ ile iḥtimāl olunsa raḥimi tenḳıye ve ṭams̱ı idrār eder. Ve tīn ve ḥulbeden ḍımād evrām ittiḫāẕ olunur ve maġṣa maᶜa's-seẕāb ḥuḳne ittiḫāẕ olunur. Ve tīn ve ḫuṣūṣan tīnin lebeni istiᶜmāl olunsa külyeden reml iḫrāc eder. Ve tīnin lebeni ile māu'l-cübn ittiḫāẕ olunsa baṭnı ıṭlāḳta ve külyeyi tenḳıyede aḳvā olur ve o mā-ı cübn ittiḫāẕının ṭarīḳi budur ki leben yaᶜnī leben-i ḥayvān ḳaḍīb-i tīn ile taḥrīk olunur ve o es̱nāda onun üzerine leben-i tīnin muḳaṭṭarı ḳalīlen taḳṭīr olunur. Ve ḫaşeb-i tīn remādının mā-ı mükerrerinden bir buçuk ūḳıyye ishāl ve ẕūsenṭāriyāsı olanlara saḳy olunur ve onun ile iḥtiḳān dahi olunur ve iki ḥālde dahi yaᶜnī saḳy ve iḥtiḳān ḥāllerinde zeyt ile ḫalṭ olunur. Ve şarāb-ı tīn idrār ve telyīn eder. Ve tīn cilāsı ḥasebiyle serīᶜü'l-inḥidār ve serīᶜü'n-nüfūẕ olur.

es-Sümūmu: Lebeni ile lesᶜa-i ᶜaḳreb ve rüteylā temrīḫ olunsa nāfiᶜ olur ve kelb-i kelib ᶜaḍḍası üzere tīn-i ficc veyāḫūd varaḳ-ı tīn-i ṭarī vaḍᶜ olunsa nāfiᶜ olur. Ve tīn-i ficc ve varaḳ-ı ṭarī ile mau'l-kirsenne ibn ᶜurs ᶜaḍḍası üzere ḍımād olunsa nāfiᶜ olur. Ve ḫaşebinin mā-ı remād-ı mükerreri rüteylā lesᶜine saḳyen ve mesḥen nāfiᶜdir. Ve cümmeyz yaᶜnī tīn-i berrī cemīᶜan nühūşa şürben ve ṭılāen nāfiᶜdir.

On Altıncısı Tūs̱: توث

el-Māhiyyetü: Tūs̱ iki ṣınftır, birisi fırṣād-ı ḥulv olur, bu ṣınf inḍācda tīn mecrāsına cārī olur velākin ġıdāsı erdeʾ ve eḳall olur ve demi dahi efseddir ve eḳall olur ve miʿdeye redī olur. Ve tīnin efʿāl-i sāiresi tūs̱-ı ḥulvde mevcūde olur velākin ondan ḍaʿīfe olur. Ammā mayḫoş olan tūs̱ ki tūs̱-ı Şāmī denmekle maʿrūftur, bizim kelāmımızın eks̱eri onun beyānındadır ve tūs̱-ı Şāmīnin ficci tecfīf olunsa summāḳ maḳāmına ḳāim olur.

eṭ-Ṭabʿu: Ḥārr ve raṭbdır ve ḥāmiḍ-i Şāmī berd ve ruṭūbete māildir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda ḳabḍ ve tebrīd vardır. Ve ʿuṣāre-i tūs̱ ziyāde ḳābıḍdır ḫuṣūṣan o ʿuṣāre bakır kapta ṭabḫ oluna. Ve mevāddın aʿḍāya seyelānını menʿ eder ve ḫuṣūṣan ficcin menʿi eşedd olur. Ve Şāmīnin ficci summāḳ gibidir.

ez-Zīnetü: Onun varaḳı ve varaḳ-ı kürūm ve varaḳ-ı tīn-i esved işbu üç nevʿ evrāḳ mā-ı maṭar ile ṭabḫ olunsa o maṭbūḫ şaʿrı tesvīd eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Tūs̱-ı ḥāmiḍ fem ve ḥalḳ evrāmını ḥabs eder ve varaḳı ẕebḥaya ve ḫavānīḳe nāfiʿ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Tūs̱-ı ḥāmiḍ müceffifeten ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eye nāfiʿ olur ve Şāmīnin ʿuṣāresi dahi ona nāfiʿdir.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Ḥummāḍının rubbu büs̱ūr-ı feme nāfiʿdir. Ve aṣlının ṭabīḫi esnānı irḫā eder Ve ḥāmiḍinin ʿuṣāre-i varaḳı ile maḍmaḍa vecaʿı olan sinne nāfiʿdir.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Tūs̱ miʿdeye redīdir, miʿdede fesād olur ḫuṣūṣan fırṣād-ı ḥulvün fesādı ziyāde olur ve miʿdede serīʿan fāsid olmaz ise onun maḍarratı olmaz. Ve vācib olur ki tūs̱un cemīʿ-i aṣnāfı ḳable'ṭ-ṭaʿām ve miʿdenin ʿadem-i fesādı vaḳtinde tenāvül oluna. Ve Şāmī miʿde-i ṣafrāviyyeye muḍırr olmaz. Ve Şāmīnin fırṣād-ı ḥulv redāʾetine muvāfıḳ redāʾet olmaz ve redāʾeti olsa dahi ġas̱eyān īrās̱ eylemez velākin ġıdāsı ḳalīl olur, ṭaʿāmı müşehhī olur ve sürʿat ile izlāḳ ve iḫrāc eder. Ve'l-ḥāṣıl miʿdeden inḥidārı serīʿ olur velākin emʿādan baṭīʾen münḥadir olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Tūs̱-ı ʿafıṣ tuzlanıp kurutulsa şedīden baṭnı ḥabs eder ve ẕūsenṭāriyāya nāfiʿ olur. Ve tūs̱un demʿasında ishāl ve liḥāsında tenḳıye ve ishāl olur ve ishāli eks̱er olur. Ve tūs̱-ı ḥulvün sürʿat-i inḥidārı ruṭūbeti ḥasebiyle veyāḫūd ḥalāvetine harāfetün-mā muḫālaṭası ile olur. Ercīḥānis ṭabīb

dedi ki tūs̱ baṭīʾü'l-ḫurūc olur ve müdrirdir. Muṣannif der ki ben ẓann ederim ki onun murādı tūs̱-ı ḥāmiḍin fiᶜlini beyān olur. Ve tūs̱ta her ne ḳadar ṭabīᶜatı ıṭlāḳ var ise ishāl-i müzmini ve emᶜā ḳurḥalarını menᶜ eder ḫuṣūṣan müceffef ola. Ve aṣnāf-ı tūs̱un cümlesinde bevli idrār vardır. Tūs̱-ı Şāmīnin miᶜdeden inḥidārı her ne ḳadar serīᶜ ise lākin emᶜādan ḫārice ḫurūcu baṭīdir.

es-Sümūmu: Şecere-i tūs̱un ḳışrı şevkerāna tiryāḳ olur. Ve varaḳ-ı tūs̱ ᶜuṣāresinden bir buçuk ūḳıyye şürb olunsa rüteylā lesᶜine nāfiᶜ olur ve lüzūceti ve nefḫi ile ṭabīᶜatı telyīn dahi eder.

On Yedincisi Türsī: ترسي

el-Māhiyyetü: Ālūsen dedikleridir ve biz onun beyānından ḥarfü'l-elifte fāriġ olduk.

On Sekizincisi Tūpālü'l-Ḥadīd: توبال الحديد

el-Māhiyyetü: Ḥadīd üzere maṭraḳa ile ḍarbdan tesāḳuṭ eder esḳāṭa tūpāl derler ve cemīᶜan tūbāl müceffiftir.

el-İḫtiyāru: Ecnās-ı tūpālden aḳvā olan tūpāl-i ḥadīd ve tūpāl-i nuḥāstır. Ve bundan aḳdem bunlarda tekellüm olundu. el-Ḥamdü lillāhi taᶜālā ve selāmün ᶜalā ᶜibādihilleẕīne'ṣṭafā.

Yirmi Üçüncü Faṣl Ḥarf-i S̱āda Kelām-ı Müşebbaᶜdır Bu Faṣlda Biz Altı Edviye Ẕikr Eyleriz

[Evvelkisi] S̱ūm: ثوم

Fi'l-Māhiyyeti: S̱ūm bostānī ve kürrās̱ī ve berrī olur. Berrīde merāret ve ḳabḍ vardır ve berrī s̱ūmū'l-ḥayye ismi ile müsemmādır. Ve s̱ūm-ı kürrās̱ī mürekkebü'l-ḳuvādır, onda hem s̱ūm ve hem kürrās̱ ḳuvvesi olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Müsaḫḫin ve müceffiftir s̱ālis̱eden rābiᶜaya varınca ḳadar ve berrī ondan eşeddir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Müleyyindir, nefḫi cidden taḥlīl eder ve cildi taḳrīḥ eder ve taġyīr-i miyāḥa nefᶜi olur.

ez-Zīnetü: Cebelī s̱ūmun ṭabīḫi şürb olunup ḳamlı ḳatl eder ve ṣıʾyānı dahi ḳatl eder ve ṣıʾyān üzere s̱ūm ile temrīḫ olunur. Ve remād-ı s̱ūm ʿasel ile behaḳ ve kühbe-i ʿayn üzere ṭılā olunsa nefʿi olur [216a] ve mevādd-ı ʿafine sebebinden ḥādis̱ olan dāü's-s̱aʿlebe dahi nāfiʿ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Dübeylāt-ı bāṭıneyi s̱ūm teftīḥ eder. Ve s̱ūmun remādı büs̱ūr üzere vaḍʿ olunur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cildi taḳrīḥ eder. Ve remādı ḳuvābā ve cereb-i müteḳarriḥ üzere vaḍʿ olunur. Ve s̱ūm-ı berrī cirāḥāt-ı ḫabīs̱eyi ilzāḳ eder eger ṭarī iken üzerine vaḍʿ olunur ise.

Ālātu'l-Mefāṣılı: S̱ūm ile iḥtiḳān olunsa ʿırḳu'n-nesāya nāfiʿ olur, zīrā onunla iḥtiḳān demi ve aḫlāṭ-ı rediyyeyi ishāl eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: S̱ūm muṣaddiʿdir. Ve ṭabīḫi ve meşvīsi vecaʿ-ı esnānı teskīn eder. Ve ṭabīḫ-i s̱ūm ile maḍmaḍa dahi vecaʿ-ı esnānı teskīn eder ḫuṣūṣan ṭabīḫinde kündür dahi ola.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Başarı ḍaʿīf ve ʿayna büs̱ūr celb eder.

Aʿḍāu'n-Nefesi: Maṭbūḫan ḥalḳı taṣfiye eder ve suʿāl-i müzmine nāfiʿ olur ve berdden ḥādis̱ evcāʿ-ı ṣadra nāfiʿ olur ve ḥalḳtan ʿalaḳı iḫrāc eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Ḥaben dedikleri dā-i baṭna nāfiʿ olur ḫuṣūṣan naṣārānın istiʿmāl eyledikleri ṭabīḫ-i s̱ūmdur ki onun ittiḫāẕı s̱ūm ve zeytūn ve cizr cemīʿan ṭabḫ olunmakla olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: S̱ūmum varaḳı ṭabḫ olunup ṭabīḫinde ʿalīl iclās olunsa bevli ve ṭams̱ı idrār eder ve meşīmeyi iḫrāc eder ve iḥtimāl olunsa dahi keẕālik o fiʿlleri işler ve keẕālik ḳarīben ẕikri mürūr eden naṣārānın ṭaʿām-ı meẕkūru dahi o fiʿli işler ve cidden nāfiʿ olur. Ve s̱ūmdan iki dıraḫmī miḳdārı daḳḳ olunup mā-ı ʿasel ile istiʿmāl olunsa balġamı ve dūdu iḫrāc eder ve ṭabʿı ıṭlāḳ eder. Ve s̱ūm şiddet-i tecfīfi ve taḥlīli ḥasebiyle baʿḍı kerre bāha muḍırr olur. Ammā s̱ūm ḥiddeti zāile olunca ḳadar su ile ṭabḫ olunsa baʿīd olmaz ki onun meslūḳu ve bāḳī kalan suyu ḳalīlü'l-ḥarāret olup tecfīfi zāil ola ve ondan mādde-i menī tecellüd eyleye ve mevādd-ı balġamiyyeyi emzice-i balġamiyyede riyāḥa iḥāle eyleye ve tefşiyesine ḳādir olmaya. Ve kaçan o mevādd ʿurūḳta riyāḥa istiḥāle eyledikte baʿīd olmaz ki şehvete muʿīn ve bāha nāfiʿ ola.

es-Sümūmu: Lesᶜ-i hevāmma ve nehş-i ḥayyāta nāfiᶜdir. Ve şarāb ile menhūş ve melsūᶜ-ı meẕkūrlara biz s̱ūmu saḳy edip menfaᶜati tecribe eyledik ve kelb-i kelibe menfaᶜati dahi onlar gibidir. Ve mūġālīnin yaᶜnī ibn ᶜursa şebīh olan ḥayvānın ᶜaḍḍası üzere s̱ūm, būraḳ ve tīn ve kemmūn ile ḍımād olunsa nāfiᶜdir.

İkincisi S̱ūmūn: ثومون

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ devādır ki o ism ile müsemmā olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḥarāret-i bezri aḳvādır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: İdrārı olur ve cenīn-i meyyiyi iḫrāc eder, demi ve aḫlāṭ-ı mirāriyyeyi ishāl eder; şerbet-i vāḥidesi nıṣf dirhem olur. Ve dīdānı dahi iḫrāc eder.

Üçüncüsü S̱īl: ثيل

el-Māhiyyetü: Denildi ki s̱īl bīdgiyā dedikleri nebttir ve Ṭaberistān ahālīsi ona bendvāş tesmiye ederler. Ve o nebt maᶜrūftur, onun aġṣānı ẕāt-ı ᶜaḳddır, vech-i arḍ üzere saᶜy eder ve aġṣānından ᶜurūḳ-ı arḍda duḫūl eder; ṭaᶜmı ḥulvdür, varaḳı ᶜirāḍ olur ve varaḳının eṭrāfı ḥāddır ve varaḳı ṣulbdür ḳaṣab-ı ṣaġīrin varaḳı gibi, onu baḳar ve devābb-ı sāire iᶜtilāf eder. Ve Dīsḳūrīdūs dedi ki biz s̱īlden nevᶜ-i āḫer dahi rüʾyet eyledik ki o iki ṣınftır, eḥadühümānın varaḳı ve aġṣānı ve ᶜurūḳu ẕikri sābıḳ nevᶜden eks̱erdir ve bu ṣınf ṣınāᶜat-i ṭıbbda ġayr-i nāfiᶜdir, bu ṣınfı mevāşī ekl eylese ḳatl eder ḫuṣūṣan bilād-ı Bābil'de ᶜale'ṭ-ṭuruḳ nābit olanın ḳatli aḳvā olur. Ve o nevᶜden ṣınf-ı s̱ānī Ūrsūs bilādında nābit olur, onun varaḳı leblāb varaḳı gibidir, bunun aġṣānı sāirlerden eker ve zehri ebyaḍ ṭayyibü'r-rāyiḥa ve bunun s̱emeri ṣıġārdır ve ondan intifāᶜ olunur ve ᶜurūḳu beş ve altıdır, iṣbaᶜ ġılaẓında olur, ḥulve-i müntinedir. ᶜUṣāresi iḫrāc olunsa ve mütesāviyeten şarāb ve ᶜasel ve fülfül ve mürr ve kündür ile ṭabḫ olup nuḥāstan bir ḥoḳḳa içinde ḥıfẓ olunsa emrāḍ-ı mes̱āneye nāfiᶜ olur. Ve uṣūl-i s̱īlin ṭabīḫinin fiᶜli nebātının fiᶜli gibi olur. Ve bu nebātın bezri edviyede dāḫil olur. Ve bu nebātın ṣınf-ı s̱ālis̱i dahi olur, onun nābit olduğu diyārın ahālīleri ona nebt tesmiye ederler, onu dābbe ekl eylese serīᶜan şibaᶜ ḥāṣıl olur ve onu ekl eden baḳarın eks̱eri müteverrim olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda bārid ve yābistir ḫuṣūṣan o keyfiyyetler s̱īlin aṣl-ı ṭarīsinde ziyāde ẓāhirdir.

el-Ḫavāṣṣu: Ḳuvve-i ḳābıḍası vardır ve lez̠ᶜi olur ve ᶜuṣāresi aḥşāya mevāddın taḥallübünü menᶜ eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cirāḥāt-ı ṭariyyeye s̱īlin nebti ve ḫuṣūṣan aṣlı ḍımāden nāfiᶜ olur, onda idmāl vardır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Cemīᶜan nevāzili menᶜ eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Onun ᶜuṣāresi bir mis̱li şarāb ve bir mis̱li ᶜasel ve nıṣf cüzᵓ mürr ve kündür ve bir cüzᵓ ṣabır ile ṭabḫ olunsa devā-i ceyyid olur. Ve eṭıbbā o vech üzere dahi teᵓlīf ve terkīb ederler ki onun nüsḫası budur: ᶜUṣāre-i s̱īl ḳadr-i mā-yürād aḫẕ olunur ve onun nıṣfı ḳadar mürr ve s̱ülüs̱ü miḳdārı kündür dahi aḫẕ ve cemīᶜan ḫalṭ olunup ᶜayna devā-i ceyyid olur ve vācib olur ki o devā nuḥāstan mütteḫaẕe bir ḥoḳḳa içinde ḥıfẓ oluna.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Bezr-i s̱īl leᶜūḳan müdrīr ve ḥaṣātı müfettit olur onda maᶜa'l-ḥarāre yübs olmak ḥasebiyle. Ve keẕālik onun aṣl-ı ṭabīḫi ḳurūḥ-ı mes̱āneye nāfiᶜ olur.

Dördüncüsü S̱üfl: ثفل

el-Māhiyyetü: S̱üfl muṭlaḳ ẕikr olunsa dühn-i zaᶜferānın ve ᶜaṣīr-i zeytin küsbesi ve asḳāṭı murād olunur.

el-İḫtiyāru: Es̱fālin ecvedi dühn-i zaᶜferān s̱üflünün rezīni ve ağırı olur.

eṭ-Ṭabᶜu: ᶜAṣīr-i zeyt s̱üflü derece-i ūlāda ḥārrdır.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Biz ẕikr eyledik ki zaᶜferānın s̱üflü lisānı ve esnānı ṣābiġ olup onun ṣıbġı o ᶜuḍvlarda sāᶜāt-i kes̱īre vü medīde bāḳī kalır.

el-Ḳurūḥu: Ebdān-ı yābisede ᶜārıḍa olan ḳurūḥu ᶜaṣīr-i zeytin s̱üflü müdmil olur.

Beşincisi S̱elc: ثلج

el-Māhiyyetü: Mā-ı cāmiddir ki onun cümūdu cevvde olan havānın bürūdetinden olur.

el-Ḫavāṣṣu: Meşāyıḫ ve sāir bedeni aḫlāṭ-ı bāride tevlīd edenlere redīdir.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Esnānın vecaᶜ-ı ḥārrını māu'ṡ-ṡelc teskīn eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ṡelc ᶜaṣaba muḍırrdır ᶜaṣabda cereyān eden buḫārāt-ı ḥārreyi cereyāndan ve taḥallülden ḥaḳn ve ḥabs eylediği için.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye ḍārrdır ḫuṣūṣan miᶜdesi aḫlāṭ-ı bāride tevlīd edenlere maḍarratı ẓāhirdir. Ve ṡelc muᶜaṭṭıştır ḥarāreti cemᶜi ḥasebiyle yaᶜnī onun bürūdet-i şedīdesi miᶜdeye ziyāde münāfī olmakla miᶜdeye vuṣūlünde onu ıṣlāḥ için cemīᶜan ḥarāret-i ġarīziyye miᶜdede cemᶜ olur ve onların ictimāᶜı lā-maḥāle ᶜaṭaş iḥdāṡ eder.

Altıncısı Ṡaᶜleb: ثعلب

el-Māhiyyetü: Ḥayvān-ı maᶜrūftur tilki maᶜnāsınadır.

el-Ḫavāṣṣu: Onda taḥlīl vardır ve onun fervesi yaᶜnī kürkü firāve-i sāireden esḫan olur ve ondan taḥlīli ḥasebiyle merṭūbu'l-mizāc olanlar intifāᶜ ederler.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ṡaᶜleb suda ṭabḫ ve ṭabīḫi ile vecaᶜı olan mefāṣıl tenṭīl olunsa nefᶜi şedīd olur. Ve keẕālik o zeyt ki onda ṡaᶜleb ḥayyen ṭabḫ olmuş ola, o zeyt cidden ḳavī olur ve vācib olur ki o zeyt içinde ᶜalīl ṭavīlen iclās oluna. Ve ecved olan o zeyti istiᶜmāl baᶜde'l-istifrāġ ve't-tenḳıye ola, zīrā o zeyt ceẕẕāb ve muḥallildir, mevāddı aᶜḍā-ı sāireden mefāṣıla ceẕb eder. Ve kaçan evvelā beden istifrāġ olunup baᶜdehu zeyt istiᶜmāl olunsa mefāṣıla ḫılṭ-ı mūẕī taḥallüb eylemez ve taḥallüb eder olur ise miḳdār-ı ḳalīl taḥallüb edip ḫafīf olur. Ve keẕālik ṡaᶜlebin şaḥmı ceẕẕāb ve muḥallildir ve ceẕb eylediği mevādd taḥlīl eylediğinden ekṡerdir. Ve ṡaᶜleb baᶜḍı kerre zeyt içinde ḥayyen ve baᶜḍı kerre dahi meẕbūḥan ṭabḫ olunur, her hangisi olur ise mefāṣılda olan vecaᶜı taḥlīl eder.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Onun şaḥmı üẕün-i müteveccicaya taḳṭīr olunsa vecaᶜını teskīn eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Müceffife olan riyesi ṣāḥib-i rebve nāfiᶜdir ve şerbet-i vāḥidesi vezn-i dirhemdir. Ve baᶜḍı nüsḫada حب ما يراه الطبيب من المصلحة dahi vāḳiᶜ olmuştur. [216b]

Yirmi Dördüncü Faṣl Ḥarf-i H̱āda Kelām-ı Müşebbaᶜdır Biz Bu Faṣlda Otuz Yedi Edviye Ẕikr Eyleriz İnşāallāhu Taᶜālā

[Evvelkisi] H̱aşẖāş: خشخاش

Fi'l-Māhiyyeti: H̱aşẖāş birkaç ṣınf olur, bostānī ve berrī olur ve keẕālik esved olur. Ve bir ṣınfı dahi muḳarrendir ve ona baḥrī derler ve onun s̱emeresi muᶜaḳḳafedir yaᶜne ṭūlānī ve başta ᶜivec vardır. Ve bir ṣınfı dahi zebedī-i Heraḳlī olur. *Bu levḥa-i māhiyyette ẕikr olunan tercüme ḳalem kārı olan nüsẖaların tercümesi idi, ṭabᶜ ile olan nüsẖada ıṭnāb olunmuştur.*

el-İẖtiyāru: Onun ecvedi ve eslemi ẖaşẖāş-ı ebyaḍdır. Ve vācib olur ki ẖaşẖāşın her ṣınfından ruʾūsu ṭariyyen daḳḳ olunup ḳurṣ ittiẖāẕ olunup ẖazīnede ḥıfẓ oluna.

eṭ-Ṭabᶜu: Bostānī derece-i s̱āniyede bārid ve yābistir ve ṣınf-ı esved derece-i s̱ālis̱ededir ve baᶜḍı kerre s̱ālis̱eyi taᶜaddī eder.

el-Efᶜālü ve'l-H̱avāṣṣu: Cemīᶜan ẖaşẖāş müberride olur ve onda ḳadr-i muᶜteber ġıdāiyyet olmaz. Ve ẖaşẖāş-ı esved muġallıẓ-ı müceffiftir. Ve ẖaşẖāş-ı baḥrī-i muḳarren ki onun s̱emeresi muᶜaḳḳafe olur, öküz boynuzu gibi olur, o ṣınf ẖaşẖāş muḳaṭṭıᶜ ve şedīdü'l-cilāʾ ve baḥrīnin zehri mevāşīde olan ḳurūḥ-ı ᶜayndan bāḳī ās̱ārı tenḳıye eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Aṣnāf-ı ẖaşẖāştan baḥrīden mā-ᶜadā ile ḥumret üzere ṭılā olunur.

el-H̱urācu ve'l-Ḳurūḥu: H̱aşẖāş-ı muḳarrenin varaḳı ḳurūḥ-ı vesiẖaya nāfiᶜ olur ve cilāsı ḥasebiyle ḳurḥada olan laḥm-ı zāidi ekl eder, ẖuşkrīşātı ḳalᶜ eder; zehri dahi varaḳı gibidir. Ve muḳarren ḳurūḥ-ı ẓāhireye farṭ-ı cilāsı ḥasebiyle ṣāliḥ olmaz. Ve ẖaşẖāş-ı berrīden zeyt ile ḍımād ittiẖāẕ olunup ḳurūḥ üzere vaḍᶜ olunur ve o ḍımād ḳurūḥu ḳalᶜ eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: H̱aşẖāş-ı berrī maᶜa'l-leben niḳris üzere vaḍᶜ olunup nefᶜi olur. Ve ẖaşẖāş-ı berrīnin aṣlı suda suyun nıṣfı zāil olunca ḳadar ṭabẖ olunsa onu saḳyın ᶜırḳ-ı nesāya nefᶜi olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Münevvimdir ve ẖāṣṣaten esvedi muẖaddirdir, fetīle ile iḥtimāl olunsa irḳād eder ve uyutur ve nezleyi ve seheri menᶜ eder. Ve eger onunla cebhe üzere ḍımād olunsa seher aṣḥābı onunla intifāᶜ ederler

ve keẕālik ṭabīḫi ile tenṭīl olunsa onun dahi o nefʿi olur. Ve ḫaşḫāş-ı zebedīden maṣrūʿ bir eksūnā miḳdārı mā-ı ḳarāṭın ile şürb etmekle taḳayyüʾ eylese onların miʿdelerini tenḳıye edip intifāʿ ederler. Ve ḫāṣṣaten dühn-i ḫaşḫāş ve dühn-i verd ile maḫlūṭan baş temrīḫ olunsa ṣudāʿa ṣāliḥ olur ve maʿa-hāẕā mümkin oldukça ondan ictināb mümkin olur ise ictināb olunur. Ve baʿḍı kerre onun ṭabīḫi şedīdetü'l-elem olan üẕüne taḳṭīr olunup vecaʿı teskīn olunur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Ḫaşḫāş bārid vecaʿ-ı şedīdi olan ʿaynda ʿinde'ḍ-ḍarūret istiʿmāl olunur velākin ʿayna afyūn istiʿmālinde olan ḫaṭar bunda dahi olur.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Suʿāl-i ḥārra ve ṣadra nüzūl eden nevāzile ve nefs̱-i deme nāfiʿ olur ve ondan leʿūḳ ittiḫāẕ olunup ʿilel-i meẕkūreye o leʿūḳ cidden nāfiʿ olur ḫuṣūṣan o leʿūḳa aḳāḳıyā ve liḥyetü't-teys ʿuṣāresi ḫalṭ oluna. İbn Māseveyh dedi ki ḫaşḫāş-ı esvedin bezri ṣadrı tenḳıye eder, ammā ḳışrın ḥālinde ẓāhir olur ki nefsi ʿusretli ḳılar ve bi'l-cümle bezri tenfīs̱ eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Ruṭūbāt-ı miʿdeye nāfiʿdir. Ve baḥrī muḳarren ṣınfının aṣlı su ile nıṣfı bāḳī kalınca ḳadar ṭabḫ olunsa ʿilel-i kebide nāfiʿ olur ve keẕālik baṭnında ḫılṭ-ı ġalīẓ olanlara dahi nāfiʿ olur. Ve zebedī ḫaşḫāşın bezri muḳayyiʾ olur ve berrīde dahi bu mis̱lli menfaʿat olduğu ẕikr olundu.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Ḫaşḫāş-ı ebyaḍ ve ḫaşḫāş-ı esved nāʿimen saḥḳ olunup şarāb-ı esved-i ʿafıṣ ile saḳy olunsa ishāl-i müzmini ḳaṭʿ eder ve onun ṭabīʿatı ḳuvve-i muṭallıḳadan ḫālī olmaz velākin suda o ḳuvvet münḥall olur. Ve ḫaşḫāş ḳaviyyen ṭabḫ olunup iḥtiḳān olunsa ẕūsenṭāriyāya nefʿi olur. Ve bezri şarāb-ı ḳarāṭın ile şürb olunsa ṭabʿı telyīn eder. Ve ḫaşḫāş-ı zebedīnin bir eksūnāfī miḳdārı mā-ı ḳarāṭın ile şürb olunsa taḳyiʾe eder. Ve zebedīnin bezri balġamı ve ḫāmı ishāl eder. Ve keẕālik Mıṣrī ḫaşḫāşın bir nevʿ bezri nāṭıf ve ıṭriye içinde saḳy olunur. Ve bostānīnin bezri ʿasel ile menīyi ziyāde eder.

İkincisi Ḫaṭmī: خطمي

el-Māhiyyetü: Lüġat-ı Yūnānda onun ismi bir lafẓdan müştaḳḳtır ki onun maʿnā-yı mütercemi kes̱īrü'l-menāfiʿ demektir.

eṭ-Ṭabʿu: Bi-iʿtidālin ḥārrdır.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda telyīn ve irḫā ve taḥlīl ve inḍāc vardır. Ve aṣlının ḳuvveti nebti ḳuvvesinde ve dahi aḳvā ve elṭaf olur ve tecfīfi aḳvādır.

ez-Zīnetü: Behaḳ üzere ḫall ile ṭılā olunup şemste o ʿalīl iclās olunur ve behaḳı izālede bezri aḳvā olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrāmı telyīn eder ve menʿ eder yaʿnī rādiʿdir ve demeviyyeyi taḥlīl eder ve cirāḥātı inḍāc eder ve evrām-ı nefḫiyyeye nāfiʿ olur ve kez̠ālik ḫanāzīre dahi nefʿi vardır. Ve ṣalābet-i raḥim için ḫaṭmī ṣamġ-ı buṭm ile iḥtimāl olunur ve kerneb ile ḫanāzīr üzere vaḍʿ olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Vecaʿ-ı mefāṣılı teskīn eder ḫuṣūṣan şaḥm-ı ivezz ile istiʿmāl oluna. Ve ʿırḳ-ı nesāya ve irtiʿāşa ve evsāṭ-ı ʿaḍalin şedḫına ve temeddüd-i aʿṣāba nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Ġuded-i üz̠ünde olan verem üzere onun ile ṭılā olunsa ona nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Ecfānda olan tehebbüc ve nefḫayı taḥlīl eder.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Bezr-i ḫaṭmī suʿāl-i ḥārra nāfiʿdir, nefs̱i teshīl eder ve onda ḳuvvet-i ḳābıḍa olmakla nefs̱-i demi menʿ eder. Ve onun varaḳı evrām-ı s̱edye nāfiʿ olur ve cenb ve riye ḍımādātına ḫalṭ olunsa nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Ṣamġı ʿaṭaşı teskīn eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Ḫaṭmī kökünün ṭabīḫi saḳy olunsa ḥurḳat-i bevle ve ḥurḳat-i miʿāya ve evrām-ı maḳʿadeye nāfiʿ olur ve varaḳı dahi aṣlı gibidir ve kez̠ālik ishāl-i redīye dahi nāfiʿdir. Ve ṣalābet-i raḥim için ve raḥimin inḍımāmı için ḫaṭmīnin bezri ṣamġ-ı buṭm ile iḥtimāl olunur ve yalnız ṭabīḫi dahi onun gibidir ve nüfesānın raḥimini tenḳıye eder. Ve aṣlının ṭabīḫi şarāb ile saḳy olunsa ʿusr-i bevle ve ḥaṣāta nāfiʿ olur ve ḫuṣūṣan bezri ve ṣamġı baṭnı ḥabs eder.

es-Sümūmu: Ḫall ile ve zeyt ile ṭılā kılınsa ernebin lesʿine nāfiʿ olur.

Üçüncüsü Ḫardal: خردل

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i rābiʿaya varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Balġamı ḳaṭʿ eder. Ve dühm-i ḫardal dühn-i füclden esḫandır. Ve ḫardalın duḫānından hevāmm hereb eder. Ve ḫardal-ı berrī ḫılṭ-ı redī tevlīd eder ve onda cilā ve taḥlīl vardır. Ve nās ḫardalın uṣūlünü ve varaḳını maṭbūḫan ekl ederler.

ez-Zīnetü: Vechi tenḳıye eder, kühbeyi ve dem-i meyyitin es̱erini izāle eder. Ve ribᶜ için ḫardal-ı berrī ḍımād-ı ceyyiddir ve lisānı tecfīf eder ve dāü's̱-s̱aᶜlebe nāfiᶜ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı ḥārreyi ve her verem-i müzmini taḥlīl eder ve kerneb ile ḫanāzīr üzere vaḍᶜ olunur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cereb ve ḳuvābāya nāfiᶜ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Vecaᶜ-ı mefāṣıla ve ᶜırḳ-ı nesāya nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ruṭūbāt-ı reʾsi tenḳıye eder ve līs̱erġus aṣḥābının başına ḫardal ḍımād kılınır. Ve mā-ı ḫardal vecaᶜ-ı üẕün ve ḍares için ḳaṭūr kılınır ve dühn-i ḫardal dahi ḫardal gibi o ᶜilelde istiᶜmāl olunur ḫuṣūṣan o dühnün içinde ḥıltīt ṭabḫ olunmuş ola. Ve ḫardal süded-i miṣfātı müfettiḥa olan edviyeden olur. Ve baᶜḍılar dediler ki ᶜale'r-rīḳ ḫardal şürb olunsa ẕekiy-yü'l-fehm olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ġışāve ve ḫuşūnet için istiᶜmāl olunan edviyeye idḫāl olunur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḫardal daḳḳ olunup māu'l-ᶜasel ile şürb olunsa ḳaṣabe-i riyede olan ḫuşūnet-i müzmineyi izāle eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ṭıḥāli izāle eder ve taᶜṭīş dahi eyler.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: İḫtināḳ-ı raḥime nāfiᶜ olur ve bāhı müşehhī olur.

el-Ḥummayātu: Dāire ve ᶜatīḳa olan ḥummālara nāfiᶜ olur.

Dördüncüsü Ḫuṣa's̱-S̱aᶜleb: خصى الثعلب

el-Māhiyyetü: Bir şeyʾ yaᶜnī bir nebttir ki ḫaşin-i ḥulvdür.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārr ve raṭbdır ve ruṭūbeti faḍliyyedir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ḫalf cānibine olan teşennüc ve temeddüde nāfiᶜdir ve keẕālik fālice dahi nāfiᶜdir. [217a]

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bāhı müşehhī ve muᶜīn olur ḫuṣūṣan şarāb ile istiᶜmāl oluna ve ḫāṣṣede iskanḳūr maḳāmına ḳāim olur.

Beşincisi Ḫuṣa'l-Kelb: خصى الكلب

el-Māhiyyetü: Bu dahi ḥuṣa's̱-s̱aᶜleb gibidir ve iki nevᶜ üzere olur. Nevᶜin birisi aṣferdir ve o nevᶜ iki zevcdir, zevcin biri fevḳte ve āḫer zevc taḥtta

olur ve biri rıḫv ve āḫeri mümtelī olur. Ve ḫuṣa'l-kelbin nevᶜ-i s̱ānīsi nevᶜ-i evvelden aᶜẓam olur.

el-Ḫavāṣṣu: Nevᶜ-i s̱ānī-i ᶜaẓīmde ruṭūbet-i faḍliyye olur.

el-Evrāmu ve'l-Bus̱ūru: Evrām-ı balġamiyyeyi taḥlīl eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳurūḥu tenḳıye eder ve nemleyi intis̱ārdan menᶜ eder ve nevāṣīri teftīḥ eder ve ḳurūḥ-ı ḫabīs̱eyi ve müteʾekkileyi idmāl eder.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ḳulāᶜa nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḫuṣa'l-kelbin ekberini recül tenāvül eylese o recül mizkār olur yaᶜnī o recülün nuṭfesinden tevellüd eden veled eks̱eriyyā erkek olur. Ve eger merʾe o iki nevᶜin aṣġarını tenāvül eylese mīnās̱ olur, onun doğurduğu veled eks̱eriyyā dişi olur. Ve denilir ki o nebtin raṭbını tenāvül cimāᶜı ziyāde eder, ammā yābisi cimāᶜı ḳaṭᶜ eder ve onların her biri āḫerin fiᶜlini ibṭāl eder ve aṣġar ve aᶜẓamının efᶜāli ḳarīben ẕikr olundu.

Altıncısı Ḫuṣye: خصيه

el-Māhiyyetü: Ḫuṣye dedikleri ᶜuḍv-ı maᶜrūf laḥm-ı rıḫv cinsindendir.

el-İḫtiyāru: Ecvedi ḫaṣī, fetā ve genç olup ceyyid olan ḥayvānın ḫuṣyesidir, ammā kibārın ve tüyūs ve kibāş ve s̱īrān mis̱llilerin ḫuṣyeleri münhaḍım olmaz. Ḫorūs ḫuṣyesi gibi ceyyid ḫuṣye olmaz ḫuṣūṣan müsemmen dīkin ḫuṣyesi cidden ceyyid olur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: S̱edyin cevdeti meblağına ḫuṣyenin cevdeti bāliġ olmaz illā ḫuṣa'd-düyūk cevdeti o ḳadara bāliġ olur, zīrā ḫuṣa'd-düyūk ceyyidü'l-ġıdā ve kes̱īrü'l-ġıdā olur. Ve bi'l-cümle aṣnāf-ı ḫuṣā ve haḍmı ᶜasīr olan ḫuṣye münhaḍım oldukta ondan ġıdā-i kes̱īr tevellüd eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Eks̱erinin haḍmı ᶜusretli olur ve ġıdāsı kes̱īr olur ḫuṣūṣan ḥayvānı kebīr ve laḥmı ġalīẓ ola.

Yedincisi Ḫarbaḳ-ı Esved: خربق اسود

el-Māhiyyetü: Biraz ḳıṭᶜalardır ki müteşaẓẓiye olur ve onun esved ve ebyaḍı olur; esvedin ḥarāfeti ebyaḍın ḥarāfetinden eşedd olur ve onu iltiḳāṭ edenler ekl-i s̱ūm ve şürb-i şarāb ile onun maḍarratından taḥarrüz ederler. Onun nebātının varaḳı dülbe müşābih olur ve sevādı ondan eşedd olur ve

onun sāḳı ḳaṣīre ve levni firfīriyyete māil olur ve ʿunḳūd şekli gibi şekli olup s̱emeresi onda olur ve onun ʿurūḳu diḳāḳ-ı sūd olup aṣl-ı vāḥidden ve soğan başı gibi bir aṣldan teşaʿʿub eder ve o nebtten müstaʿmel olan o ʿurūḳ olur ve onun nebātı yübūsātta olur.

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi beyne'l-ʿatīḳ ve'l-ḥadīs̱ ve beyne'l-mehzūl ve's-semīn olanlar ve levni remādī ve inkisārı serīʿ ve ġayr-i seḫīn ki içinde nesc-i ʿankebūt mis̱lli nesc ola ve ṭaʿmı ḥādd ve lisānı ḥāzī olanlardır. Ve onun ceyyid istiʿmāli budur ki onun aṣlı katında olan ʿīdān-ı ṣıġārı aḫẕ olunup mā-ı ḳalīl ile ıslatılıp taḳşīr olunur ve o ḳuşūr aḫẕ olunup ẓıllda tecfīf olunur ve baʿdehu saḥḳ olunup elekten geçirildikten sonra istiʿmāl olunur. Ve şerbet-i vāḥidesi üç kezeme olur ve ve fuṭrāsāliyūn ve duḳū ile saḳy olunmak ecved olur. Ve baʿḍı kerre bir dıraḫmīye varınca ḳadar saḳy olunur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱eye varınca ḳadar ḥārr ve yābistir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Muḥallil ve mülaṭṭıf ve ḳaviyyü'l-cilādır ḥattā laḥm-ı meyyiti ekl eder. Ve kerme dibinde nābit olsa onun şerbetinde ḳuvve-i müshile olur. Ve ḫarbaḳın ḫavāssından olur bedeni mizācından iḥāle ve mizāc-ı cedīd ü ceyyidi ve şebābı ifāde eylemek. Ve çok vāḳiʿ olur ki ḳayʾ için ḫarbaḳ-ı ebyaḍ tenāvül olunur velākin ḳayʾ ve ishālden biri vāḳiʿ olmaz velākin taḳyiʾe ve ishāl menfaʿati onunla ḥāṣıl olur. Ve onun eks̱er-i muvāfaḳati ricāle ve nisādan ricāl gibi olan müẕekkerāna ve aḳviyāya ve şübbāna ve bedeninde ḫıṣb ve kes̱ret-i dem olanlara olur ve ġayrilere ṣāliḥ olmaz. Ve ḫarbaḳ şürbüne muvāfıḳ olan evḳāt faṣl-ı rebīʿin vasaṭı yaʿnī nīsān ve baʿdehu teşrīn olur. Ve ḫarbaḳ şürbü murād olundukta lāyıḳ olur ki ġalīẓ olan meṭāʿim ve meşāribden üç gün muḳaddem ḥimye oluna ve lehv ve sürūr istiʿmāl oluna ve baʿde'l-ʿaşā yaʿnī akşam ṭaʿāmı tenāvül olunduktan sonra iki kerre ḳayʾ olunup baʿdehu ḫarbaḳ tenāvül oluna.

ez-Zīnetü: Behaḳ üzere ve keẕālik veḍaḥa onunla ṭılā olunur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Cereb ve ḳuvābā üzere esved ve ebyaḍ iki ḫarbaḳ lebenleri maʿa'l-ḫall ṭılā olunur ve onlar ṭılāen ve istifrāġan taḳaşşüre dahi nāfiʿ olur ve nāṣūr-ı ṣalībin ṣalābetine dahi nāfiʿ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḫarbaḳtan bir ḳālıb ittiḫāẕ olunup nāṣūra idḫāl olunur ve birkaç eyyām terk olunup baʿdehu o ḳālıb iḫrāc olundukta onunla nāṣūrun taḫazzüfü maʿan ḫurūc eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Fālice ve evcāᶜ-ı mefāṣıla nāfiᶜ olur. Ve ḫarbaḳ-ı esved ile istifrāġ o evcāᶜın küllīsine devā-i ḳavīdir.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ḫarbaḳ ḫall ile ṭabḫ olunup devīsi olan üẕüne taḳṭīr olunsa üẕünden o ᶜilleti izāle eder ve o ḫall ile maḍmaḍa olunsa vecaᶜ-ı esnānı teskīn eder. Ve ṭabīḫi ḍaᶜīfü's-semᶜ olan üẕüne taḳṭīr olunsa semᶜi taḳviye eder, vesvāsa ve māliḫulyāya ve ṣarᶜa ve şaḳīḳaya ve cemīᶜan emrāḍ-ı reʾse nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ekḥālde vāḳiᶜ olsa baṣarı taḳviye eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Sevdāya ve ġalebe-i sevdāya nāfiᶜ olup bilā-ikrāhin bedende sevdāyı ishāl eder ve keẕālik balġamı ve ṣafrāyı dahi iḫrāc eder ve deme muḫāliṭ olan her faḍlı ḥattā aḳṣā-yı bedenden ve cildden dahi iḫrāc eder. Ve vācib olur ki saḳmūnyā ḫalṭ olunmakla serīᶜü'l-ishāl kılına ve fuṭrāsāliyūn ve dūḳū dahi ḫalṭ oluna. Ve baᶜḍı kerre sikencebīn veyāḫūd şarāb-ı ḥulv içinde bir müddet naḳᶜ ve terk olunur ve baᶜdehu o şarāb ᶜades ile veyāḫūd şaᶜīr veyāḫūd decāc ile ṭabḫ olunup meraḳası taḥassī olunur. Ve baᶜḍı kerre iki dıraḫmī ḫarbaḳa üç üs̱ūlūsāt saḳmūnyā ḫalṭ ve baᶜḍı kerre ᶜasel ile ṭabḫ olunur. Ve levḥ-i ḫavāṣṣta ḫarbaḳ tedbīri ḥaḳḳında taḥrīr olunan maḳālātımızda bu mevḍiᶜde dahi teʾemmül olunmak gerektir. Ve ḫarbaḳ emᶜā ve mes̱āne evrāmlarında cidden nāfiᶜdir ve ṭams̱ı dahi idrār eder.

el-Ebdālü: Esvedin bedeli nıṣf vezni māẕeryūn ve bir vezninin iki s̱ülüs̱ü ġārīḳūn olur. Ve İbn Māse[rveyh] ẕikr eyledi ki onun bedeli kündüstür.

Sekizincisi Ḫusrev-dārū: خسرودارو

el-Māhiyyetü: İbn Māserceveuh dedi ki ḫusrev-dārū ḫavlencāndır ve āḫerler onun ḫilāfına ẕāhib oldular.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Muḥallil ve müẕībdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳūlınca ve vecaᶜ-ı külāya nāfiᶜdir ve bāhı ziyāde eder ve eks̱er-i ḫāṣṣası evcāᶜ-ı külāya olur.

Dokuzuncusu Ḫarbaḳ-ı Ebyaḍ: خربق ابيض

el-Māhiyyetü: Onun ebyaḍı liḥā ve ḳuşūr-ı ḳışārdır ve şekli mütefettit olup şeyʾ-i neḫıra benzer yaᶜnī çürük nesneler gibidir ve ebyaḍdır, onda

rezānet yoktur, ağır değildir ve kez̠ālik ḫaṭmī köküne benzer. Ve ebyaḍın merāreti esvedin merāretinden eşeddir ve nebātı lisān-ı ḥamel veyāḫūd sılḳ-ı berrī nebātı gibidir velākin aḳṣar ve aḥmerü'l-levn olur ve sāḳının ṭūlü dört işbaᶜ-ı maḍmūmeler ḳadardır ve ecvfetir, onun dahi uṣūl-i kes̠īresi olup baṣale gibi bir aṣldan o uṣūl teşaᶜᶜub eder ve emākin-i cebeliyyede nābit olur; ḥaṣād-ı ḥınṭa vaḳtinde cemᶜ olunup tecfīf olunur.

el-İḫtiyāru: Bu nevᶜ ḫarbaḳtan muḫtār olan bi-iᶜtidālin saṭḥı münbasıṭ olanlardır ve ebyaḍ ve serīᶜü't-tefettüt ve kebīrü'l-ḥacm olanlardır; onun muḫtārı lez̠ᶜ-i şedīd ile fi'l-ḥāl lisānı lez̠ᶜ eylemez ve luᶜābı celb eder. Ve ammā fi'l-ḥāl şedīden lez̠ᶜ eden ḫānıḳtır ve onun müdebbirātı aḥvāli bābu'l-ḫavāṣṣta mez̠kūrdr.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̠ālis̠enin vasaṭında ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Ebyaḍın merāreti ve esvedin ḥarāreti eşeddir, onu fār ekl eylese helāk olur ve fār ihlāk ḳaṣd olundukta sevīḳ ve ᶜasel içine dess olunup iṭᶜām olunur. Ve laḥm ile ṭabḫ [217b] olunsa laḥmı tehriye eder. Ve ḫarbaḳın aḍᶜafı o ḫarbaḳtır ki onun maḳṭaᶜından beş dıraḫmī, dokuz ūḳıyye mā-ı maṭarda üç gün naḳᶜ olunur ve baᶜdehu taṣfiye ve teftīr ve şürb olunur. Ve ondan sonra aḍᶜaf olan o ḫarbaḳ olur ki ondan bir rıṭl miḳdārı taḳṭīᶜ olunup iki ḳusṭ mā-ı maṭarda üç gün miḳdārı naḳᶜ olunduktan sonra o suda s̠ülüs̠ü kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve baᶜdehu ondan ḫarbaḳ iḫrāc ve ṭarḥ olunur ve suyu üzere ᶜasel-i fāyiḳ ü muṣaffādan iki rıṭl miḳdārı ilḳā olunup taḳvīm olunur ve ondan bir milᶜaḳa-i kebīre olduğu ḥāl üzere veyāḫūd mā-ı ḥārr ile aḫz̠ yaᶜnī tenāvül olunur. Ve bundan sonra aḍᶜaf olan muḳaşşer-i muḳaṭṭaᶜı ve baᶜdehu cerīşen mesḥūḳu olur ve onlar mā-ı şaᶜīr ile saḳy olunur ḥalḳta ve miᶜdede bāḳī kalmasın için. Ve baᶜdehu aḍᶜaf saḥḳ olunup mā-ı ᶜasel ile ᶜaḳd olunan ḫarbaḳ olur ve eks̠er-i ḥālde ḫarbaḳı bu vech üzere istiᶜmāl muḍırr olur mesālikte bāḳī kalmak ḥasebiyle. *Ve ṭabᶜ ile olan nüsḫalar ve nüsaḫ-ı sāirenin baᶜḍısında* وهذا هو الذي في الاكثر *vāḳiᶜ olup* يضر *lafẓası sāḳıṭa olmuştur.* Pes ḫarbaḳ şürb edenlere vācib olur ki teşennüce menfaᶜate ḳarīb olan eşyā-ı müdirreyi ᶜudde eyleye, mes̠elā meraḳa-i decāc ve şarāb-ı zūfā, fūtenec ve sez̠āb ve ᶜades istiᶜmāl eyleye ve kez̠ālik edhān-ı ᶜaṭıre yaᶜnī suᶜd ve sūsen ve türmüsten mütteḫaz̠ dühnler istiᶜmāl eyleye ve onun katında rāyiḥası ḥiddetli ḫall ve tuffāḥ ve sefercel

ve ḫubz-ı ḥārr ve şarāb-ı reyḥānī ve devā-i muʿaṭṭıs ve rīşe ve kürsī ve sürür ve firāş-ı vaṭīʾ yaʿnī ġayr-i ḫaşin döşek ve meḥācim-i muḫtelife mevcūde ola. Eger sühūlet ile istishāl eder ise mā-ı bārid ile ḥasv ittiḫāẕ oluna ve revāyiḥ-i ṭayyibe istişmām oluna ve keymūsu ceyyid olan nesneler iṭʿām oluna. Ve eger ona teşennüc ve ḍaʿf ʿārıḍ oldu ise şarābda veyāḫūd mā-ı ʿaselde ḥubzdan s̱erīd ittiḫāẕ oluna. Ve baʿḍı kerre ġıdāsı muʿāvede olunmak iḳtiḍā eder, o vaḳtte mā-ı bāride maġmūs ḫubz iṭʿām olunur. Ve eger ʿamelin vasaṭında ve es̱nāsında ona füvāḳ ʿārıḍ olur ise içinde maṭbūḫ olan mā-ı ʿasel saḳy olunur. Ve bir müddet mürūr edip onlarda devā ḥareket eylemez ise ḥārr olan o mā-ı ʿasel tecrīʿ olunur ki içinde seẕāb ṭabḫ olunmuştur veyāḫūd mā ve dühn saḳy olunur ve bir rīşe dühn-i suʿd veyāḫūd dühn-i sūsen ile tedhīn olunup onunla taḳyiʾe olunur ve bir ürcūḥada tercīḥ olunur yaʿnī salıncakta sallanır. Ve eger onlarda iḫtināḳ gibi ḥālet ʿārıḍ olur ise üç ūḳıyye miḳdārı onlara ḫarbaḳ ṭabīḫi saḳy olunur, zīrā o miḳdār ṭabīḫ-i mezkūr devāya iʿānet ve ʿārıḍı defʿ eder. Ve bu tedbīrlerin biri dahi nāfiʿ ve nāciʿ olmaz ise ḥuḳun-ı ḥādde istiʿmāl olunur ve ondan yaʿnī ṭabīḫ-i ḫarbaḳtan üç ūs̱ūlüsāt iḫtināḳı defʿ için saḳy ve istiʿmāl olunur, o saḳydan taḳyiʾe ḳaṣd olunmaz ve onlara muʿaṭṭısāt taʿṭīs olunur. Ḳayʾ ile ile füvāḳ zāil olmaz ise beyne'l-ektāf vāḳiʿ olan fıḳra-i kübrā üzere ve sāir ḫarezāt-ı ẓahr üzere meḥācim vaḍʿ olunur onun için ki miḥceme baʿde'l-füvāḳ ʿārıḍ olan iltivāyı defʿ eder ve şedīdü'l-isḫān olan edhān ile aʿḍā-i müteşennice tedhīn olunur ve mā-ı ḥammām ve ābzen istiʿmāl olunur.

<u>*ez-Zīnetü:*</u> Ḫarbaḳ-ı esvedin zīnetinde olan fiʿli gibi ebyaḍın fiʿli olur.

<u>*Aʿḍāu'r-Reʾsi:*</u> Onun mesḫūḳu şemm olunsa ʿuṭāsı taḥrīk eder.

<u>*Aʿḍāu'l-ʿAynı:*</u> Denildiği üzere başarı ḥiddetli eder.

<u>*Aʿḍāu'n-Nefḍi:*</u> Ḫarbaḳ-ı ebyaḍ bi-ḳuvvetin taḳyiʾe eder ve onda ḫaṭar vardır ḫaniḳi ḥasebiyle. Ve baʿḍı kerre taḳyiʾe ḳaṣd olundukta ḫabīṣa içinde saḳy olunur. Ve iḫtināḳtan ḫavf olunan kimseye vācib olur ki miʿdesi ḫāliye iken ona ḫarbaḳ saḳy olunmaya ve o ḫavf olunan kimseler ḍuʿafālardır.

<u>*es-Sümūmu:*</u> İfrāṭ üzere ḫarbaḳ şarābı insānı ḳatl eder. Ve ḫarbaḳ kilāb ve ḫanāzīrin semmi olur. Ve ḫarbaḳ şürb edenlerin recīʿi yaʿnī necāseti decācı ḳatl eder.

Onuncusu Ḫıyārcenber: خيارجنبر

el-Māhiyyetü: Üç ṣınftır, biri Kābülī ve biri Baṣrī ve biri Hindīdir. Ve cāizdir ki Baṣra'da nābit olmayıp Hind'den Baṣra'ya meclūb ola ve Baṣra'dan eṭrāfa naḳl olunmakla Baṣrī diye meşhūr ola.

el-İḫtiyāru: Onun ecvedi ḳaṣabından meʾḫūẕ olanlardır ve ebraḳ ve ecved olanlardır ve ḳaṣabının ecvedi dahi berrāḳ ve emles olanlardır.

eṭ-Ṭabʿu: Ḥarr ve berdde muʿtedil ve raṭbdır.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Muḥallil ve müleyyindir.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Aḥşāda olan evrāma nāfiʿ olur ve ḫuṣūṣan ʿinebü's̱-s̱aʿleb suyu ile ḫıyārşenber maʿan ġarġara olunsa evrām-ı ḥalḳa nāfiʿ olur. Ve o evrām-ı ṣulbeye ḫıyārşenber ṭılā olunsa ondan intifāʿ olunur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Onunla niḳris ve mefāṣıl vecaʿına ṭılā olunur.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḫıyārşenber küzbere-i raṭbe suyunda bezr-i ḳaṭūnā luʿābı ile mers olunup memrūsu ile ġarġara olunsa ḫavānīḳe nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Kebidi münaḳḳīdir ve vecaʿ-ı kebide ve yereḳāna nāfiʿdir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Baṭnı müleyyindir, mirre-i muḥteriḳayı iḫrāc ve keẕālik balġamı dahi iḫrāc eder ve bilā-eẕā ishāl eder ḥattā ḥubālāya dahi onu saḳy nāfiʿ olur ve onları dahi bilā-ḍarar ishāl eder.

el-Ebdālü: Onun bedeli nıṣf vezni terencebīn veyāḫūd üç vezni laḥm-ı zebīb ve s̱ümün vezni türbüd olur. Ve bir ḳavmin zuʿmüne göre zebīb bedeline rubbu's-sūs yaʿnī beyan kılınır.

On Birincisi Ḫass: خس

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur, marul maʿnāsına.

eṭ-Ṭabʿu: Berrīnin ḳuvveti ḫaşḫāş-ı esved ḳuvveti gibidir. Ve Cālīnūs dedi ki ḫass-ı bostānīde bürūdet-i bāliġa olmaz belki onun bürūdeti mā-ı ġudrān yaʿnī göl suları bürūdetinde olur ve ruṭūbeti sılḳ ruṭūbetinden aġlaẓ ve ḫubbāzā ruṭūbetinden elṭaf olur. Ve baʿḍılar dediler ki ḫass terṭībde kerneb ve ḳaṭaf ve yemāniyye terṭībleri arasında olur. Muṣannif der ki ben derim ki baʿḍılar ona derece-i s̱ālis̱ede bāriddir dediler ve ḥükm eylediler ki ḫassın ġıdāsı redī ve ḳalīldir velākin onların dedikleri gibi değildir belki ḫass derece-i s̱āniyede bāriddir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda cilā ve ḳabḍ ve ıṭlāḳtan bir nesne yoktur mülūḥatı ve ᶜufūṣatı ve o mis̱lli keyfiyyet-i sāiresi olmamakla. Ve ondan tevellüd eden dem buḳūl-i sāireden mütevellid demden aḥmeddir ve onun aġdāsı maṭbūḫ olanlardır. Ve ḫass iḫtilāf-ı miyāḥa nāfiᶜdir. Ve ḫassın ġayr-i maġsūlü ecveddir ve ᶜasel[340] ki ona nefḫ-i ziyāde eder, kez̲ālik buḳūl-i bāri-de cümlesine ᶜasel nefḫ-i ziyāde eder. Ve ḫassın haḍmı serīᶜdir. Ve vasaṭ-ı şürbde istiᶜmāl olunsa emrāḍ-ı sekri menᶜ eder. Ve ḫass-ı berrī ḫaşḫāş-ı esved ḳuvvesinde olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı ḥārreye ve ḥumrete nāfiᶜ olur eger onlar ᶜaẓīme ve şedīde olmazlar ise.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Vüs̱ā üzere ḍımāden nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Meslūḳan veyāḫūd niyyen ḫass tenāvülü münevvim olur ve seheri izāle eder, hezeyānı ve şemsten iḥtirāḳı izāle eder ve burun deliklerinde vāḳiᶜ süddelere devā olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ḫass-ı berrīnin lebeni ḳarniyye ḳurūḥunu cālī olur ve bostānīnin lebeni dahi ona ḳarīb olur. Ve ḫass remed-i ḥārra ḍımād olur. Ve berrīnin lebeni ġarba nāfiᶜ olur ve ekline idāme ᶜaynı muẓlim olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Lebeni ziyāde eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: ᶜAṭaşa ve miᶜde ḥarāretine ve iltihābına nāfiᶜdir. Ve bostānī miᶜdeye ceyyidü'l-haḍm ve ḫall ile tenāvülü müşehhī ve eklen yereḳāna nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bezr-i ḫass menīyi tecfīf eder ve şehvet-i cimāᶜı teskīn eder ve kes̱ret-i iḥtilāmı menᶜ ve taḳlīl eder ve bu fiᶜllerde ḫassın bezrinden baḳlı eḳall olur. Ve leben-i ḫasstan nıṣf dirhem su ile saḳy olunsa keymūs-ı māīyi ishāl eder. Ve bostānī büyüyüp ᶜaẓīm oldukta onun lebeni berrī lebenine ḳarīb olur. Ve ḫassın kendi ṭabīᶜatı ne ᶜaḳl eder ve ne ıṭlāḳ eder, zīrā ḫassta mülūḥat ve ᶜufūṣat ve cilādan bir nesne yoktur velākin müdirrdir. Ve berrīnin lebeni ṭams̱ı idrār eder.

es-Sümūmu: Rüteylā ve ᶜaḳreb lesᶜalarına [218a] leben-i berrī saḳy olunsa nāfiᶜ olur.

---

340 [Bu ve bundan sonra gelen "ᶜasel" imlaları yanlış olmalı, zira metin yıkanmamış maruldan bahsediyor, buna göre bu ve ardından gelen "ᶜasel" imlaları "ġasl" olmalıdır.]

On İkincisi Ḫunsā: خنثى

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ devādır ki onun kürrās̱-ı Şāmī gibi lebeni olur, onun sāḳ-ı emlesi vardır ve reᵓs-i sāḳta zehri vardır ve onun uṣūlü ṭıvāl olur ve bellūṭ istidāresindedir ve ḥırrīftir.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḥārr ve yābistir ve baᶜḍılar bārid-i raṭbdır dediler. Muṣannif der ki bu ḳavl-i s̱ānīyi ben tebᶜīd ederim.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cellā ve muḥallildir ḫuṣaṣan aṣlında bu keyfiyyet aẓherdir. Ve kaçan ḫuns̱ā iḥrāḳ ve isḫān olunsa müsaḫḫin ve müceffif ve muḥallil olur ve onun aṣlı eks̱erdir yaᶜnī kes̱īrü'l-menāfiᶜdir, ẕikr olunan keufiyyāt aṣlındadır. Ve ḳuvvet-i lūf-ı caᶜd ḳuvveti gibidir yaᶜnī lūfun aṣnāf-ı s̱elās̱esinden caᶜd tesmiye olunan ṣınf ḳuvvetindedir.

ez-Zīnetü: Dāü's̱-s̱aᶜleb ve'l-ḥayyeye nāfiᶜdir ḫuṣūṣan aṣlının remādında o nefᶜ eks̱erdir ve remādı ile behaḳ-ı ebyaḍa ṭılā olunsa baᶜdehu şemste iclās olunsa nāfiᶜ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Dürdī-i şarāb ile aṣl-ı ḫuns̱ā evrām-ı ġudedin küllīsi üzere ve demāmīl üzere vaḍᶜ olunur. Ve kaçan daḳīḳ-ı şaᶜīr ile ḍımād olunsa evrām-ı ḥārre ibtidāsından o evrāma nāfiᶜ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Onun aṣlı dürdī-i şarāb ile ḫabīs̱e ve vesiḫa ḳurūḥ üzere konulsa nefᶜi olur.

Ālātu'l-Meḟāṣılı: Vehn-i ᶜaḍale ve ves̱ye nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Onun ᶜuṣāresi yalnız veyāḫūd kündür ve ᶜasel ve şarāb ve mürr ile üẕün-i müteḳayyiḥ üzere vaḍᶜ olunsa nāfiᶜ olur. Ve vecaᶜ-ı ḍaresi olanların cānib-i vecaᶜın ḫilāfında olan üẕüne o ᶜuṣāre taḳṭīr olunsa ona nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Aṣlının ᶜuṣāresinde ᶜayna menfaᶜat vardır.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ondan bir dıraḫmī maᶜa'ş-şarāb iki cenb vecaᶜına ve suᶜāle nāfiᶜ olur. Ve aṣlı dürdī-i şarāb ile evrām-ı s̱edye nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Yereḳāna nefᶜi vardır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Bevli ve ṭams̱ı idrār eder. Ve ḫuns̱ānın şarāb ile s̱emeresi ve zehri saḳy olunsalar ishāl ederler. Ve aslı dürdī-i şarāb ile vecaᶜ-ı ḫuṣyeye nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Nehş-i hevāmm için ḫuns̱ādan üç dıraḫmī saḳy olunur. Ve onun s̱emeresi ve zehri şarāb ile saḳy olunsa ᶜaḳteb ve ẕü'l-erbaᶜati ve'l-erbaᶜīn lez̠ᶜlerine nefᶜ-i ᶜaẓīm ile nāfiᶜ olur ve maᶜa-ẕālik ishāli dahi vardır.

On Üçüncüsü Ḫavlencān: خولنجان

el-Māhiyyetü: Ḳıṭāᶜ-ı ḫaşebiyyedir, mülteviye olur, ve ḥumur ve sūddur, meẕākı ḥādd ve rāyiḥası ṭayyibe ve vezni ḫafīfedir, Ṣīn'den getirilir. Māserceveyh dedi ki ḫāvlencān bi-ᶜaynihi ḫusrevdārūdur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Laṭīf ve riyāḥı muḥallildir.

ez-Zīnetü: Nükhe-i femi taṭyīb eder.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Miᶜdeye ceyyid ve ṭaᶜāmı hāḍımdır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḳūlınca ve evcaᶜ-ı külāya nāfiᶜdir ve bāha muᶜīn olur.

el-Ebdālü: Bedeli bir mis̱li ḳaranfül olur.

On Dördüncüsü Ḫassu'l-Ḥımār: خس الحمار

el-Māhiyyetü: Onun varaḳı ḫass-ı daḳīḳ varaḳı gibi ve kes̱īrü'l-ᶜaded ve sevāda māil ve ezġab olur ve onun evrāḳı māiyye ve s̱eḫıne olur. Ve aṣlının levni ḥumrete māildir ve arḍı ve yedi ḥumrete ṣābiġdir. Ve arḍ-ı ṭayyibede nābit olur ve cevher-i māī vü arḍīden mürekkebdir ve o devā sincār denmekle maᶜrūf olan devādır ve biz onda tekellüm eyledik, el-ān bāḳī aḥvālini ẕikr eyleriz.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir.

el-İḫtiyāru: Aṣferi aḳvādır ve ebyaḍı māī ve ḍaᶜīfü'l-ḳuvvettir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cālī ve müfettiḥ ve yābistir ve bu efᶜālde zehri aḳvādır. Ve aṣlının ṭabᶜı bezrinin ṭabᶜına ḳarīb olur. Aṣlı ve ḫuṣūṣan aṣlın yābisi aḳvādır. Ḳoles dedi ki onda ᶜumḳtan ceẕb ḳuvvesi vardır ḥattā süllāyı dahi ceẕb eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı ṣulbeye nāfiᶜdir hangi ᶜuḍvda olur ise olsun.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳayrūṭī ile ondan devā ittiḫāẕ olunsa müdmil olur ve keẕālik ḫassu'l-ḥımār suyu ḳayrūṭī ile idmāl eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: O nebt ᶜurūḳu ile maᶜan niḳrise vaḍᶜ olunur ve keẕālik ḫall ile ᶜırḳu'n-nesāya vaḍᶜ olunur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: ᶜUṣāresi ile istiᶜāṭ reʾsi tenḳıye eder ve ḳulāᶜ için ᶜasel ile istiᶜmāl olunur ve leṭūḫan menfaᶜati olur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: ʿAynda bāḳī olan es̱eri ve ṭabaḳātın ġılaẓını tenḳıye eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Kebidi münaḳḳīdir ve ḫall ile mekbūs olanı eklen ve ḍımāden nāfiʿdir.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Ṭams̱ı bi-ḳuvvetin idrār eder ve cenīni ḳatl eder ve cenīn-i meyyiti iḫrāc eder ve iḥtimālen suyunda cülūsen raḥimde olan evrām-ı ṣulbeye nāfiʿ olur ve müdirrātın cümlesinden ederr ve aṣlaḥ olur. Ve şürben ve iḥtimālen miḳdār-ı istiʿmāli bir mis̱ḳāl kılınır. Ve ḳayrūṭī ile şiḳāḳ-ı maḳʿade üzere istiʿmāl olunur.

On Beşincisi Ḫarnūb: خرنوب

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur, keçi boynuzuna ıṭlāḳ olunur. Ve onun iki ḳısmı vardır, Biri Nebaṭī ve āḫeri Şāmīdir.

el-İḫtiyāru: Onun aṣlaḥı Şāmī-i müceffiftir.

eṭ-Ṭabʿu: Nebaṭīnin bürūdet ve yübsü eşeddir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Şāmī müceffif ve ḳabbāḍdır ve s̱emeresi dahi eczā-i sāire gibidir velākin s̱emeresinde ḥalāvet vardır ve maʿa-ẕālik ṭabīʿatı ʿaḳl eder. Ve Nebaṭīnin yübsü ve tecfīfi eşedd olur ve leẕʿi olmaz. Ve Nebaṭī raṭben ekl olunur velākin ḫılṭı redī ve s̱aḳīl olur.

ez-Zīnetü: Kaçan ḫarnūb-ı Nebaṭī-i ficc ile siğiller delk-i şedīd ile delk olunsa onları elbette iẕhāb ve izāle eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Onun ṭabīḫi ile maḍmaḍa vecaʿ-ı esnāna nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Şāmīnin raṭbı ve tāzesi miʿdeye redīdir, münhaḍım olmaz, ammā yābisinin inhiḍāmı baṭīʾ olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Ṭabīḫinde cülūs emʿāyı taḳviye eder ve onda idrār dahi olur ḫāṣṣaten ʿaḳīd-i ʿineb ile terbiye olunmuş ola. Ve Şāmīnin raṭbı ṭabīʿatı ıṭlāḳ eder ve yābisi ʿaḳl eder ve ḫilfeye nāfiʿ olur. Ve Nebaṭī eklen ve iḥtimālen ṭams̱ın ifrāṭ-ı seyelānına nāfiʿdir. Ve yenbūt yaʿnī aṣnāf-ı ḫarnūbdan o ism ile müsemmā olan ṣınf maġṣ ve ishāle nāfiʿdir.

On Altıncısı Ḫazef: خزف

el-Māhiyyetü: Ḫazef muṭlaḳ ẕikr olundukta ondan yalnız ġaḍāyir ve kevāir murād olunmaz belki ona ve sāir saksılara şāmil maʿnā-yı ʿāmm murād olunur. Ġaḍāyir ṭīn- lāzib-i ḥarrdan mütteḫaẕdır ve kevāir ḳāl-ḫāne ocağıdır.

el-Ḫavāṣṣu: Müceffif-i cellādır ve ḫāṣṣaten ḫazefü't-tennūrda onlar ẓāhirdir. Ve aḫzāfın elṭafı sereṭān-ı baḥrī ḫazefidir. Ve ḳarāmīd yaʿnī ācürr-i maṭbūḫ sünbāẕec yaʿnī bileği taşı gibidir. Sünbāẕec sınpara maʿnāsına dahi gelir.

ez-Zīnetü: Sereṭān-ı baḥrī ḫazefi müceffiftir ve kelef-i vechi ve nemeşi cālī olur denildi.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Ḫazeften ḫanāzīre ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunup nāfiʿ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḫazeften mütteḫaẕ olan müdemmilāt ḳaviyyü'l-idmāl olur ve ḳurūḥa nāfiʿ ve cerebi cālī olur ve ḫuṣūṣan bu efʿāli sereṭān-ı baḥrī ḫazefinde ẓāhir olur; o sereṭān baḥr-i Ṣīn'den ḫurūc eyledikte tecemmüd edip ḫazef gibi olmakla aḫzāftan maʿdūd olundu.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Ġaḍāyir-i Ṣīnīnin ḫazefi medḳūḳan ḥabb-ı ḳırṭım dühnü ile veyāḫūd ḥabbu'l-ḳuṭn dühnü ile ẓufre-i müzmineyi ḳalʿ eder. Ve sereṭān-ı baḥrīnin ḫazefi milḥ-i muḥtefer ile ẓufreye nāfiʿ ve indimāl-i ḳurḥadan bāḳī beyāḍı ḳāliʿ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Ḫazefü't-tennūr niḳris üzere ṭılā olunur ve ona nefʿi olur.

On Yedincisi Ḫuffāş: خفاش

el-Māhiyyetü: Baʿḍılar dediler ki şīrezaḳ ḫuffāşın yaʿnī yarasa dedikleri kuşun lebenidir ve āḫerler dediler şīrezaḳ onun bevlidir.

el-Ḫavāṣṣu: Şīrezaḳta şedīdü'l-ḥarāret cilā vardır.

ez-Zīnetü: Ḫuffāşın dühnü ibtidā-i ekkālde ʿiẓamına nāfiʿ olur ve nebāt-ı şaʿra māniʿ olur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Ḫuffāşın dimāġı maʿa'l-ʿasel ʿayna nüzūl eden māın ibtidāsına nāfiʿ olur ve remādı başarı ḥiddetlendirir. Ve şīrezaḳı ẓufreye ve beyāḍa nāfiʿdir.

On Sekizincisi Ḫānıḳu'ẕ-Ẕiʾb: خانق الذئب

el-Māhiyyetü: Bir nevʿ devādır ki ẕiʾābı ve ḫanāzīri ve āḫer ḥayvānı dahi ḫanıḳ eder ve bu ism ile tesmiye olunur.

On Dokuzuncusu Ḫānıḳu'n-Nemir: خانق النمر

el-Māhiyyetü: Nebāt-ı maʿrūftur.

el-Ḫavāṣṣu: Parsı ve kaplanı ve ġayrileri ḫanıḳ edip boğar; dāḫilden ve ḫāricden istiʿmāl olunmaz. [218b] Denildi ki ʿaḳrebe o nebt taḳrīb olunsa onu tecmīd edip dondurur.

es-Sümūmu: Bu nebt ḳātilü'n-nemirdir. *Ve baʿḍı nüsḫada "ḳātilü'z-ẕiʾb" vāḳiʿ olmuştur ve bābu'l-ḳāfta onda tekellüm olundu.*

Yirmincisi Ḫilāf: خلاف

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur. Ve baʿḍı kerre onun varaḳı şedḫ olunsa ondan ṣamġ-ı ḳavī ḫurūc eder.

el-Ḫavāṣṣu: Onun s̱emeresi ve varaḳı bilā-lezʿ ḳābıḍdır ve onda kifāyet miḳdārı tecfīf vardır. Ve onun raṭbı ile ḍımād olunsa nezf-i demi ḥabs eder. Ve baʿḍı kerer varaḳı şedḫ olunup ondan şedīdü'l-cilāʾ ve mülaṭṭıf ṣamġ ḫurūc eder.

ez-Zīnetü: Onun remādı ḫall ile ṭılā olunsa s̱eʾālīli yaʿnī siğilleri ḳalʿ eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: ʿİẓāmda vāḳiʿ olan cirāḥāta ḍımād olur ve ḫuṣūṣan s̱emeresi ve varaḳı ve remādı ḫall ile nemleye ṭılā olunsa onu izāle eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Ḫilāfın fiḳāḥı ve suyu ṣudāʿı müsekkindir ve varaḳının ʿaṣīri enften seyelān eden middeye ʿilāc-ı bāliġdir ki ona muʿādil bir ʿilāc olmaz.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Onun s̱emeresi ve suyu ḍarbe iṣābet eden ḥadeḳa üzere vaḍʿ olunur. Ve ṣamġı ḍaʿīf olan baṣara cidden nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Süded-i kebide ve yereḳāna onun suyu nāfiʿ olur.

Yirmi Birincisi Ḫubbāzā: خبازى

el-Māhiyyetü: Denildi ki ḫubbāzā mülūḫıyānın bir nevʿidir. Ve baʿḍı āḫer dedi ki ḫubbāzā berrī ve mülūḫıyā bostānīdir. Ve ḫubbāzādan bir nevʿ vardır ki ona mülūḫıya'ş-şecere derler ve o nevʿ ḫubbāzā ḫaṭmī denmekle maʿrūftur. Ve baʿīd olmaz ki baḳla dahi onun aṣnāfından ola ve o baḳla aḥmer olur.

el-İḫtiyāru: Berrī ḫubbāzā elṭaf ve eybes ve şedīdü'l-māiyyet olur. Ve bostānīnin ḳuvveti berrīden noḳṣān üzere olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda bārid ve raṭbdır. Ve denildi ki bostānī ḥārr ve yābistir ve bu ḳavlin ḳāili Ḳoles iḥtiyāṭīdir ve benzer ki onun murādı baḳla-i yehūdiyyenin ṭabīᶜatını beyān ola ve baḳla-i yehūdiyyeye ḫubbāzā tesmiye eylemiş ola.

el-Ḫavāṣṣu: Onda telyīn vardır ve sermaḳtan elṭaf ve sılḳtan aġlaẓdır. Ve ḫubbāzānın berrīsi elṭaf ve eybestir. Ve denildi ki bostānī ḳalīlen müsaḫḫin ve serīᶜan münḥadir olur ruṭūbeti ve lüzūceti ḥasebiyle ḫuṣūṣan mürrī ve zeyt ile istiᶜmāl oluna. Ve ḫubbāzānın inhiḍāmı muᶜtedildir. Ve denildiği üzere onun ruṭūbeti ḫass ruṭūbetinden aġlaẓdır. Ve Ḳoles dedi ki ḫubbāzā ḳabḍ eder ve ḳāşirdir, taḳşīr dahi eder ve bilā-leẕᶜ taḥlīl eder. Ve yine benzer ki Ḳoles'in bu vaṣfı dahi baḳla-i yehūdiyyeyi vaṣf ola.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Nemle ve cemreye nāfiᶜdir. Ve berrīnin varaḳı ḥarḳ-ı nāra nāfiᶜdir ve keẕālik ṭabīḫi dahi ona neṭūlen nāfiᶜdir. Ve bostānī evrām-ı ḥārrenin ibtidā ve tezeyyüdü zamānlarında nāfiᶜdir.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḫubbāzā niyyen milḥ ile maḍġ olunup nevāṣīr üzere vaḍᶜ olunsa nāfiᶜ olur ve ḫuṣūṣan o nāṣūr ṣaġīr ola ve ᶜaynda ola.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Ḫubbāzā bevl ile ḳurūḥ-ı reʾse ḍımād olunup cidden nāfiᶜ olur ve maḍġ olunup kulāᶜa vaḍᶜ olunur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Onun varaḳı maḍġ olunup ona milḥ-i yesīr ḫalṭ olunsa nevāṣīr-i ᶜaynı tenḳıye eder ve laḥm-ı nāḳışı inbāt eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun varaḳı ve zehri ikisi dahi ṣadrı müleyyindir ve lebeni iks̱ār eder ve ḥarāret ve yübūsetten ᶜārıḍ olan suᶜāli teskīn eder ve ḫuşūnet-i ṣadrı izālede bezri ve varaḳından ecved olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Bostānī miᶜdeye redīdir ve onda süded-i kebidi teftīḥ vardır.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun zehri külā ve mes̱āne ḳurḥalarına şürben ve zeyt ile ḍarben nāfiᶜ olur. Ve mülūḫıyānın bezri saḥca ve ḳurūḥ-ı emᶜāya nāfiᶜdir. Ve bostānī ḫubbāzānın ḳuḍbānı emᶜāya ve mes̱āneye nāfiᶜdir, baṭnı müleyyin ve evcāᶜına nāfiᶜdir eger mā-ı ḫubbāzā şürb veyāḫūd ondan ittiḫāẕ olunan şarāb şürb olunur ise. Ve ᶜalīl onun ṭabīḫi içinde otursa veyāḫūd ona ṭabīḫi ile iḥtiḳān olunsa onun raḥiminde olan ṣalābete nāfiᶜ olur ve onda

bevli idrār ḳuvvesi vardır. Vu ḫubbāzā-yı berrīnin şems ile deverān eden ṣınfı baᶜḍı kerre ḫāmı ve mirreyi ishāl eder ve ishāl-i demde ifrāṭ eder.

es-Sümūmu: Onun varaḳı lesᶜ-i zünbūra nāfiᶜdir onunla ḍımād olunur ise ḫuṣūṣan o ḍımād zeyt ile ola. Ve mesmūm olan kimse onun bezrini dāimā şürb etmekle taḳayyüᵓ eder ve rüteylā lesᶜine dahi nāfiᶜ olur.

Yirmi İkincisi Ḫamīr: خمير

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḫamīrde ḥarāret vardır, ammā yübūset ve ruṭūbeti milḥi ve būraḳı miḳdārı olur, onlar kes̱īr olur ise ḫamīr yābis ve ḳalīl olur ise ḫamīr raṭb olur.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onda ḳuvve-i cilāiyye vardır milḥ ve būraḳ katılıp ve ḥınṭadan ittiḫāẕ olunmak ḥasebiyle ve onda ḥumūḍat ḥasebiyle ḳuvve-i müberride dahi vardır. Ve ḫamīr mevādd-ı ᶜamīḳayı ẓāhir-i bedene cez̠b edip taḥlīl eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Esfel-i ḳademde olan vecaᶜa ḫamīr ile ḍımād olunur.

Yirmi Üçüncüsü Ḫavḫ: خوخ

el-Māhiyyetü: Fākihe-i maᶜrūfedir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱āniyenin āḫirinde bārid ve derece-i ūlāda raṭbdır, āḫirine ḳarīb olur.

el-Ḫavāṣṣu: Onun ruṭūbetinin ᶜufūnete sürᶜati olur ve müleyyindir ve onda ḳabḍun-mā vardır ve muḳaddedi yaᶜnī kurusu aḳbaḍdır ve onda seyelānı menᶜ ḳuvvesi vardır ve ficci yaᶜnī koruğu ḳābıḍdır.

ez-Zīnetü: Denildi ki onun yaprağı ile ṭılā olunsa nūrenin rāyiḥasını cidden ḳaṭᶜ eder.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Varaḳının suyu üẕüne taḳṭīr olunsa dūdunu ḳatl eder ve dühnü şaḳīḳaya nāfiᶜ olur ve keẕālik ḥārr veyāḫūd bārid olan vecaᶜ-ı üẕüne dahi nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onun naḍīci miᶜdeye ceyyid olur ve onda ṭaᶜāma teşhiye ḳuvvesi vardır ve ġayri nesne üzerine ekl olunmak lāyıḳ olmaz, zīrā ṭaᶜām üzere ekl olunsa kendi fāsid olup taḥtında ṭaᶜāmı dahi ifsād eder elki onun

tenāvülü ḳable'ᶜ-ṭaᶜām olur. Ve ḳadīdi baṭīᵓü'l-haḍmdır ve ġıdāsı keṡīrdir velākin ceyyid değildir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Varaḳı ile sürre ḍımād olunsa baṭnda olan dīdānı ḳatl eder ve keẕālik fiḳāḥının ve varaḳının ᶜuṣāresi dahi dīdānı ḳatl eder. Ve ḫavḫ-ı naḍīc baṭnı müleyyin ve ficci ᶜāḳıl olur. Ve baᶜḍılar dediler ki şehveti ziyāde eder ve onun miḳdār-ı istiᶜmāli ṭabībin reᵓy eylediği maṣlaḥat ḥasebiyle olur ve benzer ki onun istiᶜmāli ebdān-ı ḥārre-i yābisede olur.

Yirmi Dördüncüsü Ḫuṭṭāf: خطاف

el-Māhiyyetü: Ṭuyūr-ı maᶜrūfedendir.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Dīsḳūrīdūs dedi ki ḫuṭṭāfın baṭnının evveli şaḳḳ olunsa onda iki ḥaṣāt bulunur, birisi levn-i vāḥid üzere olur ve āḫerinin elvān-ı müteᶜaddidesi olur, pes o iki ḥaṣāt arḍa vuḳūᶜundan evvel aḫẕ olunup bir ḳıṭᶜa buzağı veyāḫūd geyik derisi içine konup iḫtilāṭ-ı ᶜaḳlı veyāḫūd ṣarᶜı olanların sāᶜidine veyāḫūd raḳabesine taᶜlīḳ olunsa ondan intifāᶜ olunur ve çok kerre rüᵓyet olunmuştur ki maṣrūᶜa bu tedbīr ile bürᵓ-i tāmm ḥāṣıl olmuştur. Dīsḳūrīdūs dedi ki ben bunu tecribe eyledim ve ṣarᶜa o tedbīrden bürᵓ ḥāṣıl oldu.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ḫuṭṭāfı ekl baṣarı ḥiddetlendirir. Ve baᶜḍı kerre tecfīf olunup saḳy olunur ve şerbet-i vāḥidesi bir misḳāl olur ḫuṣūṣan anasının ve yavrusunun ṭīn-i ḥikmet ile muṭayyene olan zücāce içinde onlar iḥrāḳ olunduktan sonra ḥurāḳası ile maᶜa'l-ᶜasel iktiḥāl olunsa baṣarı iḍāᵓe eder yaᶜnī aydınıdır. Ve denildi ki onun dimāġı ᶜasel ile ibtidā-i māya nāfiᶜdir. *Baᶜḍı nüsḫada "dimāġ" bedeline "dem" vāḳiᶜ olmuştur.* Keẕālik ḫuffāşın dimāġı ve zibli ᶜasel ile ḫalṭ olunsa indimāl-i ḳurḥadan bāḳī beyāḍ-ı ᶜayna nāfiᶜ olur ve keẕālikᶜayna nāzil olan māya dahi nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefesi: Ḫunāḳ ṣāḥibi onun remādı ile taḥannük olunsa nāfiᶜ olur. Ve keẕālik ḫuṭṭāf temlīḥ ve tecfīf olunup ondan bir dıraḫmī şürb olunsa ḫunāḳ ve lehāt ve levzeteyn evrāmlarına nāfiᶜ olur.

Yirmi Beşincisi Ḫall: خل

el-Māhiyyetü: Maʿrūftur.

eṭ-Ṭabʿu: Ḥārr ve bārid cüzʾlerden mürekkebdir ve o iki cevherler laṭīftir ve cevher-i bārid aġlebdir ve ḥarāfeti olan esḫandır [219a] ve ḥarāfeti olmayanlar bārid ve raṭbdır. Ve ḫall ṭabḫ olundukta bürūdetine noḳṣān gelir.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Tecfīfi ḳavīdir, mevāddı dāḫile inṣıbābdan menʿ eder ve mülaṭṭıf ve muḳaṭṭıʿdır. Ve baʿḍı kerre nezf-i dem için şürb olunur ve nezf ḫārice ise üzerine ḫall ṣabb olunur ve demi nezften menʿ eder ve teverrüme müteveccih olan mevḍiʿi teverrümden menʿ eder ve haḍma muʿīn ve balġama müḍādd olur ve ṣafrāvīlere nāfiʿ ve sevādīlere ḍārr olur.

ez-Zīnetü: Āsār-ı dem üzere ʿasel ile ṭılā olunup nāfiʿ olur velākin ḫalli ikṡār levn-i beşereyi sarartır.

el-Evrāmu ve'l-Büṡūru: Ḥudūṡ-i evrāmı menʿ eder ve ġanḳarāyı saʿydan menʿ eder ve ḥumrete eklen ve ṭılāen şifā olur ve her veremi saʿydan menʿ eder ve dāḫısa ve nemleye ve cemreye nāfiʿ olur ve ḫall ile ṭılā olunsa o verem ḥādiṡ olmaz.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḥallde bir ḳıṭʿa ṣūfe ıslatılıp cirāḥat üzere vaḍʿ olunsa onu teverrümden menʿ eder ve ḳurūḥ-ı sāʿiyeye ve cerebe ve ḳūbāya nāfiʿ olur ve ḥarḳ-ı nāra serīʿan nāfiʿ olan nesnelerin cümlesinden ḥarḳ-ı nāra ḫallin nefʿi esraʿ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: ʿAṣaba ḍārrdır ve ḫall ile kerneb niḳrise neṭūl kılınsa menfaʿati ẓāhire olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Dühn-i zeyt ile veyāḫūd dühn-i verde sirke ḫalṭ olunup ḍarb olunsa ve maḫlūṭ-ı maḍrūb ile ṣūf-ı ġayr-i maġsūl bell olunsa yaʿnī ıslatılsa ve ṣudāʿ-ı ḥārrı olan reʾse vaḍʿ olunup şedd olunsa nāfiʿ olur ve tenṭīlde dahi o nefʿ vardır. Ve ḫall ile ḫuṣūṣan maʿa'ş-şebb ḫall ile maḍmaḍa olunsa ḥareket-i esnāna ve esnānın demeviyyetine nāfiʿ olur. Ve ḫall-i ḥārrın buḫārı ʿusr-i semʿe nāfiʿ olur ve semʿi ḥiddetli eder ve süded-i miṣfātı bi-ḳuvvetin teftīḥ eder ve devīyi taḥlīl eder.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: Taḥt-ı ʿaynda olan kühbe üzerine ḫall maʿa'l-ʿasel telṭīḫ olunur. Ve ḫalle idmān baṣarı iḍʿāf eder.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Lehātı naḳṣ eder. Ve baʿḍı nüsḫada ينفع اللهاة vāḳiʿ olmuştur, meʾāli vāḥiddir. Ve ḫall ile ġarġara olunsa ḥalḳa seyelān-ı ḫılṭı menʿ eder ve lehāt-ı sāḳıṭaya bürʾ olur. Ve ḫall ile taḥassī olunsa ʿalaḳa ve suʿāl-i müzmine ve nefes-i intiṣāba nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Miʿde-i ḥārre vü raṭbeye ṣāliḥtir ve şehveti fetḳ eder ve haḍma muʿīn olur; bu efʿālin küllīsi miʿdeyi dibāġatı ḥasebiyle olur. Ve ḫallin buḫārı istisḳāyı ḥall eder. Ve ḫalle idmān baʿḍı kerre istisḳāya müʾeddī olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Raḥimi tebrīd eder. Ve emʿāda olan ḳurūḥ-ı sāʿiyede maʿa'l-milḥ ḫall-i müsaḫḫan baʿde'l-ḥuḳuni'l-leyyineti istiʿmāl olunsa tecfīf eder.

es-Sümūmu: Ḫall nühūş üzere ṣabb olunur ve ebyūna ve şevkerāna nāfiʿ olur. Ve ʿineb-i berrīden mütteḫaẕ olan ḫall maʿa'l-milḥ kelb-i kelib ʿaḍḍasına nāfiʿ olur ve cidden ḳattāle olan edviye üzere müsaḫḫanen şürb olunur.

Yirmi Altıncısı Ḫanāfis: خنافس

el-Māhiyyetü: Ḫunfesā maʿrūftur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: İçinde ḫunfesā ṭabḫ olunan zeyt üẕün-i müteveccіʿaya ṣabb olunsa nāfiʿ olur ve keẕālik ecrāmı mesḥūḳaten ona nāfiʿ olur. *Baʿḍı nüsḫada* اجرامها *bedeline* احراقها *vāḳiʿdir, ẓāhir budur ki taḥrīf-i ḳalem iledir.*

Yirmi Yedincisi Ḫubz: خبز

el-Māhiyyetü: Etmeğin māhiyyetini beyāna ḥācet yoktur.

el-İḫtiyāru: Vācib olur ki ḫubz naḳī ve memlūḥ ve mümellekü'l-ʿacīn[341] ve muḫammer ve ceyyidü'n-nuḍc ve tennūrī ola ve ḥārren tenāvül olunmayıp ġıbben ve bāyiten tenāvül oluna. Ve ḫubz-ı ḥārr yaʿnī tennūrdan ḫurūcu fevrinde ḥarāreti teskīn olunmadan tenāvülünü ṭabʿ ḳabūl eylemez. Ve tennūrīden sonra muḫtār olan muḫtār olan fürnī olur ve tennūrī ve fürnīden mā-ʿadāsı redīdir. Ve ḫubz-ı semīn ḫubz-ı raḳīḳten efḍaldir. Ve daḳīḳi enḳā olan ḫubzda vācib olur ki taḫmīr olunup idrāk edince ḳadar terk ve neḳāsı ziyāde oldukça terki ekṯer ve ʿacīninin yoğurulması ve milḥi dahi

341 "Mümellek" demek nāʿimen yoğurulmuş demektir.

ekser kılına. Ve ḫubz-ı fürnī tennūr ḫubzu gibi değildir, zīrā ḫubz-ı tennūrī[342] vāḥid-i ṭarafeyninden naḍīcdir, ḫubz-ı mellenin bāṭını baḍīc değildir. Ve ḫubz-ı maġsūl müberriddir ve ġıdāsı ḳalīl ve miᶜdede ṭāfīdir, maḥrū-ru'l-mizāc olanlara ṣāliḥ olur ve süded tevlīd eylemez ve teskīni olmaz. Ve ḫubzu ġaslin ṣıfatı budur ki ḫubz-ı bāyitin lübābı aḫẕ olunup mā-ı ḥārrda naḳᶜ olunur ve baᶜdehu ḫubz üzerine ᶜālī olan su ṣabb olunup üzerine mā-ı ḥadīd ṣabb olunur ve ḫamīrin ve ġayrinin ḳuvveti o ḫubzdan zāile olunca ḳadar ve ḫubzun intifāḫı ġāyete bāliġ olunca ḳadar ḫubzun naḳᶜı tekrār olunur.

el-Ḫavāṣṣu: Semīdin ġıdāsı sāir ḫubzdan ekser ve ecveddir lākin nüfūẕu yaᶜnī inḥidārı ebṭaʾdır. Ve ḥuvvārā aḥvālinde semīde tābiᶜdir. Ve ḫubz-ı ḫuşkārī ve kes̱īrü'n-nuḫāle serīᶜü'n-nüfūẕdur lākin ġıdāsı eḳall ve erdeʾdir. Ve ceyyiden nuḍc olmayan ḫubzun ġıdāsı ekser olur ve keẕālik ḫamīri yaᶜnī māyesi ḳalīl olan ḫubzun dahi ġıdāsı ekser olur lākin onun ġıdāsı lezic ve müseddid olur ve onu tenāvül ancak aṣḥāb-ı riyāḍete ṣāliḥ olur. Ve ḫubz-ı melle yaᶜnī remād-ı ḥārrda inḍāc olunan ḫubz dahi ẕikr olunan ḳabīldendir, zīrā melle bāṭınının nuḍcu ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur. Ve ḫubz-ı maġsūlün ġıdā-sı ḳalīl ve tesdīdden baᶜīd ve naḍīc ve vezni ḫafīf olur. Ve ḥınṭa-i saḫīfe ḫubzu ḫuşkār ḥükmündedir. Ve ḫubz-ı ḳaṭāyıf ḫılṭ-ı ġalīẓ tevlīd eder. Ve ḫubz-ı fetīt neffāḫtır ve baṭīʾü'l-haḍmdır ve onun ecvedi dühn-i levz ile maḫlūṭ olandır ve vācib olur ki onun tecfīfi ẓıllda ola. Ve leben [ile] maᶜmūl olan ḫubz kes̱īrü'l-ġıdā olur velākin inḥidārı baṭīʾ ve müseddid. Ve ḫubz ile [ḍımād ḥınṭa] ḍımādından ziyāde tesḫīn eder ḫubzda milḥ olmak ḥasebiyle.

ez-Zīnetü: Ḥınṭa-i ḥadīs̱eden maᶜmūl olan ḫubz bi-sürᶜatin tesmīn edip semritir.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Ḫubz-ı ḥınṭa mā-ı ḳarāṭīn ve ᶜuṣārāt-ı muvāfıḳa ile evrām-ı ḥārreye ceyyid olup o evrāmı telyīn ve tebrīd eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḫubz mā ile ve milḥ ile ḫalṭ olunup onunla ḳuvābā delk olunsa nāfiᶜ olur.

342 "Ḫubz-ı tennūrī" ᶜörf-i eṭıbbāda saç etmeğine derler; ḫubz-ı vāḥidin bir ṭarafı saç üzere vaḍᶜ, o ṭaraf nuḍc buldukta ṭaraf-ı āḫer dahi inḍāc olunur. "Ḫubz-ı fürnī" ᶜale's-seviyye naḍīc olmaz. "Ḫubz-ı melle" ıssı kül içinde ṭabḫ olunan ḫubzdur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: H̱ubz-ı ḥārr taᶜṭīş eder ḥarāreti ḥasebiyle ve onun ruṭūbet-i buẖāriyyesi ṭāfī olmakla bi-sürᶜatin işbāᶜ eder. Ve ẖubz-ı ḥārrın inhiḍāmı esraᶜ ve inḥidārı ebṭaᵓ olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: H̱ubz-ı ẖuşkār ṭabīᶜatı müleyyin ve ẖubz-ı ḥuvvārā ᶜāḳıldır ve muẖammer yaᶜnī māyesi olan müleyyīn ve faṭīr ᶜāḳıldır ve ẖubz-ı melle dahi ᶜāḳıldır. Ve ᶜatīḳ ve yābis olan ẖubz her ne ḳadar āẖer nesne ẖalṭ olunmaz ise dahi ᶜaḳl eder ve ẖubz-ı ḳaṭāyıf dahi baṭnı ᶜaḳl eder. Ve ẖubz-ı raḳīḳin baṭnı ᶜaḳlı ẖubz-ı semīnin ᶜaḳlından ekṯer olur.

Yirmi Sekizincisi H̱abeṯ: خبث

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-İẖtiyāru: Müceffif olan ẖabeṯlerin aḳvāsı ẖabeṯ-i ḥadīddir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ṯāliṯede ẖabeḥ-i ḥadīd yābistir ve ẖabeṯ-i nuḥās dahi ona ḳarīb olur ve sāirin ẖabeṯleri ḥarāreti eḳalldir.

el-Efᶜālü ve'l-H̱avāṣṣu: Aẖbāṯın küllīsi müceffiftir ve tecfīfen aḳvāsı ẖabeṯ-i ḥadīddir ve küllīsi ruṭūbātı tecfīf eder.

el-Evrāmu: Evrām-ı ḥārreyi ẖabeṯ-i ḥadīd tecfīf eder.

e'l-Ḳurūḥu: H̱abeṯ-i fıḍḍa cerebe ve saᶜfeye nāfiᶜdir ve ḳurūḥu idmāl eder ve nevāṣīr ve bevāsīrin nezflerini menᶜ eder.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: H̱abeṯ-i ḥadīd ẖuşūnet-i cefne nāfiᶜdir. Ve ẖabeṯ-i reṣāṣ mürdāsence bedel kılınıp ḳurūḥ-ı ᶜayna nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: H̱abeṯ-i ḥadīd miᶜdeyi taḳviye eder ve faḍlayı ve ruṭūbāt-ı leziceyi neşf eder ve miᶜde istirẖāsını izāle ve iẕhāb eder eger nebīẕ-i ᶜatīḳ ile veyāẖūd ṭılā ile şürb olunur ise.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: H̱abeṯ-i ḥadīd nezf-i bāsūru menᶜ eder ẖuṣūṣan o ẖabeṯ nebīẕ-i ᶜatīḳa ẖalṭ olunup mebsūr içinde iḳᶜād oluna. Ve ḥabeli menᶜ eder ve nezf-i ḥayḍı ḳaṭᶜ eder ve ḥayḍı ve bevli ḳaṭᶜda menfaᶜati ġāyete bāliġdir. Ve onunla dübüre ṭılā olunsa dübürü şedd eder.

es-Sümūmu: H̱abeṯ-i ḥadīd ile sikencebīn ḳarnīṭus tesmiye olunan devānın maḍarratına nāfiᶜdir.

Yirmi Dokuzuncusu Ḫālīdūmiyūn: خاليدوميون

el-Māhiyyetü: Baʿḍılar dediler ki o devā ʿurūḳtur, ona māmīrān derler ve baʿḍı [219b] āḫerler dediler ki onun ṣaġīr ve kebīri olur; ṣaġīri māmīrān ve kebīri zercūnaḳtır.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Onun bir cinsi vardır ki ḥādd ve muḳarriḥtir ve o cins ṣaġīr olur.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Şarāb ile nemle üzere kılınıp ona nāfiʿ olur.

el-Ḳurūḥu: Onun ṣaġīri cerebi ḳalʿ eder.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Onun aṣlı maḍġ olunsa vecaʿ-ı sinne nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: ʿUṣāresi nıṣfı kalınca ḳadar cemr üzere kaynatılsa baṣarı ḥiddetlendirir. Ve kaçan kırlangıç yavrusuna ʿamā ʿārıḍ olsa anası bu nebātı ona getirir ve yavrunun baṣarı mürtedd ve mezīd olur, ona bināen o devāya ḫuṭṭāfī tesmiye olunur. Fe-subḥānelleẕī aʿṭā külle şeyʾin ḫalḳahu s̱ümme hedā.

Otuzuncusu Ḫamse-i Evrāḳ: خمسه اوراق

el-Māhiyyetü: Benṭāfīlūndur ve biz onu beyān eyledik.

Otuz Birincisi Ḫanderūs: خندروس

el-Māhiyyetü: Ḥınṭa-i Rūmīdir.

el-Ḫavāṣṣu: Onun ġıdāsı ḥınṭa ġıdāsından ebred ve eḳall olur ve maʿa-ẕā-lik ceyyid ve kes̱īrü''l-ġıdā ve ḳavī ve ġalīẓ olur.

Otuz İkincisi Ḫāmālūn: خامالون

el-Māhiyyetü: Devā-i maʿrūftur.

el-Ḫavāṣṣu: Bir şeyʾ için şürb olunmaz velākin ḫāricden maʿa'l-edvi-yeti'l-cāliye istiʿmāl olunur ve aḍmideden müleyyināt-ı muḥallile ile dahi istiʿmāl olunur.

ez-Zīnetü: Behaḳ üzere ṭılā olunur.

el-Ḳurūḥu: Cereb ve ḳuvābā üzere ṭılā olunur ve ḳurūḥ-ı müteʾekkileye onun ile ḍımād kılınır.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Onun uṣūl-i ebyaḍından bir eksūnā şarābda saḳy olunur ve ṣāḥib-i istisḳāya nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Onun uṣūl-i ebyaḍı dīdānı ḳatl eder.

es-Sümūmu: Onun esvedinde bir şeyʾ-i ḳattāl vardır.

Otuz Üçüncüsü Ḫurʾ: خرؤ

el-Māhiyyetü: Bābu'z-ziblde ẕikr olundu.

el-Ḫavāṣṣu: Ḫurʾun küllīsi müceffif ve muḥallil ve müsaḫḫindir.

Otuz Dördüncüsü Ḫarāṭīn: خراطين

el-Māhiyyetü: Bir nevʿ ḳurttur ki aḥmer olur ve meʾvāsı taḥte'l-arḍ olur.

eṭ-Ṭabʿu: Muṣannifin taḳdīri üzere onun ḥārr olması vācibdir.

el-Evrāmu: Onun medḳūḳu ile cirāḥāt-ı aʿṣāb ḍımād olunur ve onun şeddi üç gün miḳdārı ḥall olunmaz ve cidden o ḍımād nāfiʿ olur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Onun ṭabīḫi kaz yağı ile vecaʿ-ı üẕüne nāfiʿ olur. Ve baʿḍı kerre sinn-i veciʿanın cānib-i muḫālifinde olan üẕüne zeyt ile taḳṭīr olunur.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Ṭılā ile şürb olunsa yereḳāna bürʾ ḥāṣıl olur.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Ḫarāṭīn nāʿimen daḳḳ olunup ṭılā ile saḳy olunsa bevli idrār eder ve ḥaṣāta dahi nāfiʿ olur.

Otuz Beşincisi Ḫīr-i Bevvā: خير بوا

el-Māhiyyetü: Ḳāḳule gibi ḥabb-ı ṣıġārdır, Süfāle'den meclūb olur.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Onun ḳuvveti ḳaranfül ḳuvvetidir, cilāsı ve telṭīfi olur ve ḫīr-i bevvā ḳāḳuleden elṭaftır.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Bāridler olan miʿdeye ve kebide ceyyiddir ve miʿdeye ḳāḳuleden ecved olur ve ḳayʾı ḥabs eder.

Otuz Altıncısı Ḫırvaʿ: خروع

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki şecere-i tīnin ṣaġīri ḳadrinde onun şeceresi olur ve onun varaḳı dülb varaḳı gibidir velākin ondan ekber ve emles ve sevādı eşedd olur ve o şecerenin sāḳı ve aġṣānı mücevveftir ḳaṣab mis̱lli

ve onun s̱emeresi ʿanāḳīd-i ḫaşinede olur ve kaçan ʿunḳūdu bölünse içinden ḥabbı ve s̱emeresi şekl-i ḳurād üzere ḫurūc eder ve ondan dühn-i ḫırvaʿ ʿaṣr olunur veyāḫūd senin bildiğin minvāl üzere onun dühnü ṭabḫ ile istiḫrāc olunur. Ve denildi ki dühn-i ḫırvaʿ ṭaʿāma ṣāliḥ olmaz belki o dühnden sirāc ve miṣbāḥ ittiḫāẕ olunur ve baʿḍı merāhimin aḫlāṭına ve edviyesine idḫāl olunur.

el-Efʿālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Dımaşḳī dedi ki ḫırvaʿ muḥallil ve müleyyindir ve dühnü mülaṭṭıftır, zeyt-i sāẕecden elṭaftır. Dīsḳūrīdūs dedi ki ḫırvaʿdan otuz ḥabbe aḫẕ olunup ḳışrı izāle olunup daḳḳ ve saḥḳ olunduktan sonra şürb olunsa ondan nefʿ-i belīġ ẓāhir olur.

ez-Zīnetü: Kaçan daḳḳ olunup siğillere ḍımād olunsa onu ve keẕālik kelefi dahi ḳalʿ eder.

el-Evrāmu: Onun varaḳı daḳḳ olunup daḳīḳ-ı şaʿīr ile ḫalṭ olunsa evrām-ı balġamiyyeyi cidden teskīn eder.

el-Ḳurūḥu: Onun dühnü cerebe ve ḳurūḥ-ı raṭbeye nāfiʿdir.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Otuz ʿaded ḥabb-ı ḫırvaʿ daḳḳ olunup şürb olunsa ḳayʾı taḥrīk eder, zīrā miʿdeyi cidden irḫā edip bi-ḳuvvetin ḳayʾ ettirir.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onunla veyāḫūd ḫall ile taḍmīd olunsa evrām-ı s̱edyi teskīn eder.

Aʿḍāu'n-Nefḍi: Ḫırvaʿın ḥabbı saḥḳ olunup şürb olunsa balġamı ve mirreyi ishāl eder ve dūdu baṭndan cidden iḫrāc eder. Ve denildi ki maġṣa dahi nāfiʿ olur. Ve yine denildi ki ḥuḳunda idḫāl olunsa menfaʿati ẓāhire olur ḫuṣūṣan emʿāda ḥāṣıl olan ḫām cihetinden nefʿi ziyāde olur.

el-Ebdālü: Denildi ki onun bedeli bir vezni ve nıṣf vezni miḳdārı fustuḳtur bir ḳavm katında.

Otuz Yedincisi Ḫamāfīṭūs: خمافيطوس

el-Māhiyyetü: Kemāfīṭūstur, bābu'l-kāfta ẕikr olunmuştur. *Ṭabʿ ile nüsḫada bu dahi meẕkūrdur.*

Otuz Sekizincisi Ḫamr: خمر

el-Māhiyyetü: Ḳahvedir, bābu'ş-şīnde ẕikr olunmuştur.

Yirmi Beşinci Faṣl Ḥarf-i Ẕālde Kelām-ı Müşebbaᶜdır Ve Bu Faṣlda Biz Altı ᶜAded Edviye Ẕikr Eyleriz

[Evvelkisi] Ẕeheb: ذهب

el-Māhiyyeti: Cevāhir-i maᶜdeniyyenin eşrāfının eşrefidir.

eṭ-Ṭabᶜu: Laṭīf-i muᶜtedildir.

el-Ḫavāṣṣu: Onun süḥālesi edviye-i sevdāya dāḫil olur. Ve ẕehebden mütteḫaẕ mikvā ile keyy cirāḥatı serīᶜan sağaltmakla ondan ittiḫāẕ olunan ālet sāirlerinden efḍal olur.

ez-Zīnetü: Ağızda imsāk beḫarı izāle eder. Ve onun süḥālesi dāü'ṡ-ṡaᶜleb ve'l-ḥayyede müstaᶜmel olunan aṭliye ve eşribe edviyelerine idḫāl olunur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Ẕeheb kuḥl kılınsa ᶜaynı taḳviye eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Evcāᶜ-ı ḳalbe ve ḫafaḳāna ve ḥadīṡü'n-nefse yaᶜnī ḫavāṭır-ı vāhiyeye nefᶜ-i belīġi olur.

İkincisi Ẕerīre: ذريره

el-Māhiyyetü: Ḳaṣabu'ẕ-ẕerīrede bunun aḥvāli ẕikr olundu velākin bu maḳāmda biz onun uḫrā ḫāṣṣasını ẕikr eyleriz.

el-Ḳurūḥu: Ḥarḳ-ı nāra ẕerīrenin dühn-i verd ve ḫall ile nefᶜ-i bāliġi olur ve ḥarḳ-ı nāra ondan efḍal bir ᶜilāc olmaz.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Evrām-ı miᶜdeye ve evrām-ı kebide ve istisḳāya nāfiᶜ olur.

Üçüncüsü Ẕenebü'l-Ḫayl: ذنب الخيل

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ nebāttır ki ḥufrelerde ve ḫandaḳlarda nābit olur ve onun ḥumrete māil ḳuḍbān-ı mücevvefesi olur ve ḫaşebesi ᶜuḳad-ı mütedāḫile ile muᶜaḳḳade olur ve ᶜinde'l-ᶜaḳd iẕḫir varaḳı gibi diḳāḳ ve mütekāṡif varaḳları olur, şecerine ḳarīb olanlara o varaḳlar teşebbüṡ eder ve onun ṭarafından ẕeneb-i ḫayl gibi eṭrāf-ı keṡīre tedellī eder ve onun aṣl-ı ṣulbü vardır.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i ṡāniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Ḳābıḍdır ḫuṣūṣan ᶜuṣāresi bilā-leẕᶜin şedīdü't-tecfīf olur ve nezf-i deme cidden nāfiᶜ olur.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḳurḥayı ve cirāḥātı her ne ḳadar onlarda ʿaṣab dahi olur ise idmāl-i ʿacīb ile idmāl eder.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Evsāṭ-ı ʿaḍalde olan şedḫe ṭılā veyāḫūd ḍımād olunsa nefʿi olur ve ḳayle-i emʿāyı dahi ıḍmār eder.

Aʿḍāu'l-Ġıdāı: Miʿde ve kebid evrāmına ve istisḳāya nāfiʿ olur.

Dördüncüsü Ẕerārīḥ: ذراريح

el-Māhiyyetü: Fesāfise müşābih bir ḥayvāndır lākin levni aḥmerdir. Ve ẕerārīḥin eks̱er-i vücūdu ḥınṭa ẕerʿ olunan arḍda olur ve o arḍda tevellüd eder ve vaḳt-i ḥācette istiʿmāl için aḫẕ ve maḫzūn kılınır. Ve lāyıḳ olur ki arḍ-ı ḥınṭadan aḫẕ olundukta inā-i faḫḫār içine vaḍʿ olunup ināın ağzına kettāndan bir ḳıṭʿa ḫırḳa-i naḳiyye-i saḫīfe şedd olunup o ināʾ ḳalb oluna yaʿnī ağzı esfele kılına ve ḫall-i ḫamr-ı s̱iḳḳīf tebḫīr olunup ināın ağzı o [220a] buḫāra tutula o ḥayvānlar ölünce ḳadar ve baʿdehu o ḥavānlar iḫrāc olunup bir ḫayṭ-ı kettāna şedd oluna yaʿnī dizile.

el-İḫtiyāru: Efʿāli aḳvā olan o ẕerārīḥtir ki elvānı muḫrelife olur ve ecniḥasında ʿarḍa ẕāhibe ḫuṭūṭ-ı ṣufr olur ve benāt-ı verdāna şebīh olur. Ammā bu vaṣf üzere olmayıp levni vāḥid ve ġayr-i muḫtelif olanların fiʿli ḍaʿīf olur.

eṭ-Ṭabʿu: Baʿḍılar dediler ki müfriṭü'l-ḥārrdır ve āḫerūn dediler ki derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābistir lākin ḳavl-i evvel eṣaḥḥtır.

el-Ḫavāṣṣu: Ḥārr ve ḥırrīf ve muʿaffin ve muḥrıḳtır.

ez-Zīnetü: Onunla ṭılā olunsa siğilleri ḳalʿ eder ve ondan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunup aẓfāra ʿārıḍ beyāḍ üzere ṭılā olunsa ona nefʿi olur ve inḳılāʿa müteheyyiʾ olan aẓfār-ı müsterḫiyeyi bi-sürʿatin ḳaṭʿ eder eger ẕerārīḥ o ẓufrun üzerine ṭılā olunur ise. Ve behaḳ ve baraṣ üzere ḫall ile ṭılā olunsa onları izāle eder. Ve maʿa'l-ḫardal saḥḳ olunup ṭılā olunsa şaʿrı inbāt eder ve keẕālik ẕerārīḥ zeyt ġalīẓa olunca ḳadar zeyt ile ṭabḫ olunsa o dahi şaʿrı inbāt eder.

el-Evrāmu ve'l-Büs̱ūru: Evrām-ı sereṭāniyyeye ṭılā olunup onu taḥlīl eder.

el-Ḫurācu ve'l-Ḳurūḥu: Cereb ve ḳuvābā üzere ṭılā olunur.

Aʿḍāu'l-ʿAynı: İbn Māse dedi ki cidden ẓufreti ḳaṭʿ eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ondan miḳdār-ı ḳalīl bevli cidden idrār eder ḥattā istisḳāya dahi nāfiᶜ olur ve o niḳdārdan ḳalīli edviye-i müdirreye ḫalṭ olunsa bilā-maḍarratin idrāra muᶜīn ve ṭamsı dahi idrār ve cenīni isḳāṭ eder. Ve baᶜḍılar dediler ki mes̱ānede ᶜilleti olup ona ᶜilācın menfaᶜati olmayan kimse[ye] z̠erīḥ-i vāḥid saḳy olunsa o z̠erīḥin ona nefᶜi olur.

es-Sümūmu: Üç ṭassūc miḳdārı z̠erārīḥ saḳy olunan kimsenin mes̱ānesini o z̠erārīḥ taḳrīḥ eder. Cālīnūs dedi ki onun mes̱āneyi taḳrīḥi beden-i insānın mevādd-ı ḥāddesini mes̱āneye imāle etmekle ve kez̠ālik ḫāṣṣıyyet ile olur.

Beşincisi Z̠übāb: ذباب

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

es-Sümūmu: Lesᶜa-i ᶜaḳreb üzere z̠übāb delk olunsa nāfiᶜ olur.

Altıncısı Z̠iʾb: ذئب

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Denildi ki z̠iʾbin ziblinin ḳūlınca nefᶜ-i ᶜacībi olur. Nüsḫa-i sulṭāniyyede bu mesʾelenin ᶜaḳibinde bir mesʾele dahi īrād olunmuştur, onun ᶜibāreti budur: وكذلك ان عمل من جلده كمرة

Yirmi Altıncı Faṣl Ḥarf-i Ḍādda Kelām-ı Müşebbaᶜdır Biz O Faṣlda Yedi Devā Z̠ikr Eyleriz

[Evvelkisi] Ḍırv: ضرو

el-Māhiyyeti: Ḍırv[343] maᶜrūftur. Ve onun rubbu ve ṣamġı Mekke-i mükerremeye celb olunur ve o ism ile tesmiye olunur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i s̱ālis̱ede ḥārr ve derece-i ūlāda raṭbdır.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Cellā ve muḥallil ve cez̠z̠ābdır, ᶜumḳ-ı bedenden cez̠b eder. Ve ṣamġı şecere-i kemkām ṣamġıdır yaᶜnī şecerine kemkām derler. Ve ṣamġın ḳuvveti lāz̠en ḳuvveti gibidir ve ṭayyibdir ve Ḥaleb'de ṭīb-i nisāya idḫāl olunur.

343 "Ḍırv" ᶜaselbenddir, İbn Kütbī yābis olmak üzere taḥrīr eder.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Onun rubbu femden ve ḳurḥa-i femden ruṭūbetin seyelā-nına nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ḍırvda baṭnı ᶜaḳl ḳuvvesi vardır.

İkincisi Ḍaymurān: ضيمران

el-Māhiyyetü: Denildi ki şāhisferemden bir nevᶜdir.

eṭ-Ṭabᶜu: İbn Māseveyh dedi ki onda ḥarāret vardır ve derece-i s̱āniyede yābistir. Ve nāsın kes̱īri derler ki ḍaymurān bāriddir, zīrā maḥrūr olanlar ondan müteˀez̠z̠ī olmazlar belki cemācim[344] derece-i ūlāda bāridedir. Muṣannif der ki eṣaḥḥ olan budur ki ḍaymurān mürekkebü'l-ḳuvādır, onda ḥarāret ve bürūdet vardır, cāizdir ki ḳuvvesi ḥarāret ḳuvvesi üzere ġālibe ola.

el-Efᶜālü ve'l-H̱avāṣṣu: Maḥrūrlara nāfiᶜdir ẖuṣūṣan üzerine mā-ı verd reşş oluna.

el-H̱urācu ve'l-Ḳurūḥu: Ḥarḳ-ı nāra ḍımād olunur.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Ḳulāᶜa nāfiᶜ olur. Ve cemācim süded-i dimāġı müfettiḥtir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun kavrulmuş toẖumu dühn-i verd ve mā-ı bārid ile ishāl-i müzmin ṣāḥibine saḳy olunur.

Üçüncüsü Ḍarᶜ: ضرع

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Memelerde ᶜaṣab-ı kebīr olmakla bārid ve yābis olur.

el-H̱avāṣṣu: Leben ile mümteliˀe olan ḍarᶜın istimrā oldukta ġıdāsı laḥm ġıdāsına ḳarīb olur. Ve ḍarᶜın aḥmedi içinde leben olan ve efāvīh ile tenāvül olunan ḍarᶜ olur, zīrā efāvīh ḍarᶜın inḥidārını taᶜcīl eder. Ve ceyyidü'l-laḥm olan ḥayvān ḍarᶜının ẖılṭı ceyyid olur ve ġalīẓi ḳavī olur.

Dördüncüsü Ḍıfdıᶜ: ضفدع

el-Māhiyyetü: Ḥayvān-ı maᶜrūftur, kurbağaya denir.

el-H̱avāṣṣu: Ḍıfdıᶜın remādı dem mevḍiᶜine vaḍᶜ olunsa demi ḥabs eder. Ve denildi ki ḍıfdıᶜ selẖ olunup o meslūẖ süllā ve ḳaẕā olan maḥalle vaḍᶜ olunsa süllāyı cez̠b eder.

---

344 [İki defa "ḥamāḥim" yazılan kelime aslında "cemācim" olmalıydı!]

ez-Zīnetü: Denildiği üzere ḍıfdıᶜ milḥ ve zeyt ile ṭabḫ olunup ekl olunsa cüẕāma ve hevāmma bād-zehr olur.

el-Evrāmu: Evtārda olan evrāma onun meraḳası ṣabb olunsa nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'r-Reˀsi: Denildi ki ḍafādıᶜ-ı nehriyyenin sülāḳası ile vecaᶜ-ı esnān için maḍmaḍa olunur ve vecaᶜı teskīn eder. Ḳāle'l-muṣannifü: ولكن فيه ما فيه من النظر Ve ḍıfdıᶜın cirmi ḫuṣūṣan şaḥmı ḳalᶜ-ı esnānı teshīl ve teysīr eder. Muṣannif der ki ben ẓann ederim ki o fiᶜli olan ḍıfdıᶜ şecerī ve bostānī olan ḍıfdıᶜdır, zīrā eṭıbbā ve aṣḥāb-ı tecribe ᶜumūmen şehādet ederler ki ḥayvān merᶜāda raᶜy eder iken es̱nā-ı ᶜalefte o ḍıfdıᶜa iṣābet ederler ve ona muṣīb olan ḥayvānın dişi suḳūṭ eder.

es-Sümūmu: Onun demini veyāḫūd cirmini ekl eden kimsenin bedeni müteverrim ve levni kemid olur ve ḳaẕf-i menī eder ḥattā ölünce ḳadar bu aḥvāl müstemirre olur. Ve denildi ki ḍıfdıᶜ milḥ ve zeyt ile ṭbḫ olunup ekl olunsa cüẕāma ve hevāmma fād-zehr olur.

Beşincisi Ḍaˀn: ضأن

el-Māhiyyetü: Ḥayvān-ı maᶜrūftur, koyun maᶜnāsınadır.

el-Ḫavāṣṣu: Onun ḳuvvet-i merāresi baḳar merāresinin ḳuvveti gibidir.

Altıncısı Ḍabb: ضب

el-Māhiyyetü: Ḍabb bizim diyārımızda mevcūd olan verelin ġayridir her ne ḳadar ḍabb o verele müşābih olur ise. Ve ḍabbın aḥvāli verel aḥvāline ḳarīb olur. Ve ḍabb bevādī-i ᶜArabda kes̱īrü'l-vücūd olur, mā-ᶜadā mevāḍiᶜ-de vücūdu nādir olur.

ez-Zīnetü: Onun baᶜrı kelef ve nemeş üzere vaḍᶜ olunup onlara nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Onun zibli beyāḍ-ı ᶜayna nāfiᶜdir ve nüzūl-i māa dahi nā-fiᶜdir.

Yedincisi Ḍabuᶜ: ضبع

el-Māhiyyetü: Ḥayvān-ı maᶜrūftur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Onun niḳrise ve vecaᶜ-ı mefāṣıla nefᶜinin meblaġını biz kitāb-ı s̱ālis̱te beyān eyleriz. [220b]

Yirmi Yedinci Faṣl Ḥarf-i Ẓāda Kelām-ı Müşebbaᶜdır Biz Onda Üç ᶜAded Devā Ẕikr Eyleriz

[Evvelkisi] Ẓaby: ظبي

el-Māhiyyeti: Bābu'l-lāmda laḥm resminde onun laḥmı beyān olundu.

İkincisi Ẓalīm: ظليم

el-Māhiyyetü: Bābu'n-nūnda neᶜām resminde bu dahi beyān olundu.

Üçüncüsü Ẓılf: ظلف

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur, ḥayvānın çatal olan tırnaklarıdır. Keçinin ẓılf-ı muḥraḳının remādı ḫall ile dāü'ṡ-ṡaᶜlebe ṭılā olunsa cidden nāfiᶜ olur dedi eṭıbbā.

Yirmi Sekizinci Faṣl Ḥarf-i Ġaynda Kelām-ı Müşebbaᶜdır Onda Biz On Bir Edviye Ẕikr Eyleriz İnşāallāhu Taᶜālā

[Evvelkisi] Ġubeyrā᾽: غبيرا

el-Māhiyyeti: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlānın evvelinde bārid ve derece-i ṡāniyenin āḫirinde yābistir.

el-Efᶜālü ve'l-Ḫavāṣṣu: Her seyelānı ḥabs eder ve zuᶜrūrdan ḳabḍı ve ᶜaḳlı eḳall olur ve aḥşāya munṣabbe olan ṣafrāyı ḳamᶜ ve ḳalᶜ eder ve şarāb şürb edenler onunla intiḳāl eylese yaᶜnī çerezlenseler sekri ibṭā᾽ eder.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Suᶜāle nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Ḳay᾽ı ḥabs eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Ṣafrādan olan saḥca nāfiᶜdir ve baṭnı ve ḳay᾽ı ḥabs eder; zuᶜrūr dahi o fiᶜli işler ve iksār-i bevle nāfiᶜdir. *Bundan sonra ṭabᶜ ile olan nüsaḫta* ودقيقه اقل حبسا للبطن من الزعرور وكلاهما يحبسان البطن ولا يحبسان البول *vāḳiᶜ olmuştur. Bu kelām mā-ḳabline muḫālif gibidir ve tevcīhi ehl olanlara maᶜlūmdur.*

İkincisi Ġārīḳūn: غاريقون

el-Māhiyyetü: Dīsḳūrīdūs dedi ki ġārīḳūnun erkeği ve dişisi olur ve ġārīḳūndan bir ṣınf aṣl-ı encudāna müşābih olur velākin aṣl-ı encudānın ẓāhirinde olan istiḥṣāf ḳadar ġārīḳūnda istiḥṣāf olmaz. Ve bir ḳavm ẕāhib olurlar ki ġārīḳūn eşcār-ı müteʾekkilede ʿalā-sebīli'l-ʿufūnet tevellüd eder. Ve ṭaʿmında ḥarāret ve ḥarāfet ve ḳabḍ vardır. Ve cevheri māī ve havāī ve arḍīdir ve laṭīf olur. Ve onun ẕekeri ve üns̱āsı arasında farḳ yoktur ki üns̱āsının dāḫilinde ṭabaḳāt-ı müstaḳīme bulunur ve ẕekeri müstedīr ve onda ṭabaḳāt yoktur belki şeyʾ-i vāḥiddir. Ve ikisi evvel-i ẓuhūrlarında biri birilerine benzerler; ikisinin ṭaʿmında dahi ḥalāvet olur ve baʿdehu ṭulūʿunda olan ḥalāvet onda merāret ẓāhire olunca kadar taġayyür eder. Ve ġārīḳūn saḳyı murād olundukta vācib olur ki ʿalā-ḥasebi'l-ʿillet ve miḳdāri'l-ḳuvvet saḳy olunup sinne ve ʿādete ve havā-i ḥāḍıra dahi mürāʿāt oluna, zīrā ḥāl-i muʿālecede umūr-ı meẕkūreye naẓar vācibāttan olur.

el-İḫtiyāru: Onun ceyyidi emles ve ebyaḍ ve serīʿü't-tefettüt ve cidden ḥaṣāfetli ve eṭrāfı emles olup merāretine ḥalāvet maḫlūṭ ve müteferrik ve şeẓāyāsı olanlar olur. Ve bu evṣāf ṣāḥibi olan ġārīḳūn üns̱ādır. Ve ẕekeri ceyyid değildir ve ṣulb ve esved cidden redīlerdir.

eṭ-Ṭabʿu: Deerece-i ūlāda ḥārr, derece-i s̱āniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Muḥallil ve aḫlāṭ-ı ġalīẓayı muḳaṭṭıʿ ve cemīʿan südedi müfettiḥ ve mülaṭṭıftır. Ve baʿḍılar dediler ki onda ḳuvve-i ḳābıḍa vardır ve evvel-i ẓuhūrunda ṭaʿmında ḥalāvet olup baʿdehu merārete istiḥāle eder.

el-Evrāmu: Cemīʿan evrāma nāfiʿdir.

Ālātu'l-Mefāṣılı: ʿIrḳu'n-nesāya sikencebīn ile saḳy olunur ve ḫāṣṣıyyeti ḥasebiyle ʿaṣabda olan fuḍūlü tenḳıye eder ve saḳṭa ile ḥādis̱ olan vehn-i ʿaḍale nāfiʿ olur. Ve onun şerbet-i vāḥidesi üç ḳīrāṭ olur ve eger ʿalīlin ḥummāsı var ise mā-ı ḳarāṭın veyāḫūd cüllāb ile saḳy olunur.

Aʿḍāu'r-Reʾsi: Ġārīḳūn aṣḥāb-ı ṣarʿa nāfiʿ olur ve ḫāṣṣıyyeti ḥasebiyle fuḍūl-i dimāġı tenḳıye eder.

Aʿḍāu'ṣ-Ṣadrı: Rebve ve ḳurḥa-i riye için ṭılā ile saḳy olunsa nāfiʿ olur. Ve şerbeti bir dıraḫmīye ḳadardır. Ve ondan üç üs̱ūlūsāt ḳadar mā ile şürb olunsa ṣadrdan nefs̱-i deme nāfiʿ olur.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Yereḳāna nāfiᶜ olur. Ve sikencebīn ile verem-i ṭıḥāl için saḳy olunur. Ve ġārīḳūn yalnız maḍġ olunsa veyāḫūd ibtilāᶜ olunsa vecaᶜ-ı miᶜdeye ve cüşā-i ḥāmiḍe nāfiᶜ olur. Ve ondan bir dıraḫmī vecaᶜ-ı kebid için saḳy olunur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Sevdādan ve balġamdan aḫlāṭ-ı ġalīẓa-i muḫtelifeyi ishāl eder. Ve şerbeti bir dıraḫmīden iki dıraḫmīye varınca ḳadar olur ḫuṣūṣan mā-ı ḳarāṭın ile saḳyında nefᶜi eks̱er olur ve teskīn eder ve o ᶜilelde şerbet-i vāḥidesi bir dıraḫmī olur. Ve iḫtināḳ-ı raḥime dahi nāfiᶜdir.

el-Ḥummayātu: Nāfiḍe ve ḥummayāt-ı ġalīẓa-i ᶜatīḳaya nāfiᶜ olur, ḳable'd-devr bir mis̱ḳāl miḳdārı şarāb ile saḳy olunur ise nāfiḍi menᶜ eder.

es-Sümūmu: Lesᶜ-i hevāmm için onunla mevḍiᶜ-i lesᶜe ḍımād olunur, eger iki dıraḫmīye varınca ḳadar ġātīḳūn saḳy olunur ise o lesᶜaya nefᶜi ᶜaẓīm olur. Ve bāridü's-sümūm olan hevāmma onunla ḍımād nāfiᶜ olur ve maḍarrat-ı lesᶜini dāfiᶜ olur.

Üçüncüsü Ġār: غار

el-Māhiyyetü: Onun ḥabbı bunduḳ-ı ṣıġār şeklinde üzerinde esved ve daḳīḳ ḳışr olur, ġamz olunsa teferrük eder ve iki şaḳḳ olup içinden ṣufrete māil ḥabb-ı esved ḫurūc eder, ṭaᶜmı ṭayyib ve rāyiḥası ᶜaṭır ve varaḳı ās varaḳı gibi olur velākin ondan ekberdir ve s̱emeresi ḥamrā olur, mevāḍiᶜ-i cebeliyyede nābit olur ve onun ḳuvveti s̱emeresinde ve varaḳında olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ḥabbı esḫan ve ḳuşūrunda ḥarāret eḳall olur. Ve bi'l-cümle ġār derece-i s̱āniyede ḥārr ve yābis olur.

el-Ḫavāṣṣu: Onun ḥabbında irḫā olur ve cümlesinde tesḫīn olur. Ve ḥabbı varaḳından eḥarr olur. Ġārın eczāsı tesḫīn ve tecfīfte aḳvā olur; ḥabbında o fiᶜller eblaġ olur ve liḥāsı aḍᶜaf ve ḥarārette eḳall olur. Ve dühn-i ġār dühn-i cevzden eḥarr olur.

ez-Zīnetü: Şarāb ile behaḳa ṭılā olunur.

el-Evrāmu: Ḫubz ve sevīḳ ile evrām-ı ḥārreye nāfiᶜ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: ᶜAṣabın küllīsinin evcāᶜına nāfiᶜ olur ve dühnü iᶜyāyı taḥlīl eder.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Ṣudāᶜı taḥlīl eder ve dühnü dahi kendi gibi taḥlīl eder ve üẕünün evcāᶜ-ı bāridesini dahi taḥlīl eder ve ona semᶜ ifāde eder ve ṭanīne ve nezelāta nāfiᶜ olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Ḍīḳ-ı nefese ve nefes-i intiṣāba nāfiᶜdir ᶜasel ile leᶜūḳ kılınmakla veyāḫūd ṭılā olunmakla ve keẕālik fuḍūlün riyeye seyelānına dahi nāfiᶜdir. Ve ondan ᶜasel ile leᶜūḳ ittiḫāẕ olunup o leᶜūḳ ḳurūḥ-ı riyede ve nefes-i intiṣābda istiᶜmāl olunur ve ḫuṣūṣan ḥabbı nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onun dühnü vecaᶜ-ı kebide nāfiᶜdir şarāb-ı reyḥānī ile istiᶜmāl olunur ise lākin kendi ve ḥabbı miᶜdeyi mürḫīdir ve ḳayᵓı muḥarriktir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Onun dühnü muġaṯṯī ve muḳayyiᵓdir ve ḥayḍı ve bevli idrār eder. Ve varaḳının ṭabīḫi emrāḍ-ı meṯāne ve emrāḍ-ı raḥime nāfiᶜdir ve ḥattā içinde cülūs dahi o ᶜilletlere nāfiᶜdir. Ve ishāl için şerbet-i vāḥidesi iki dirhem olur, mā-ı ᶜasel ile veyāḫūd sikencebīn ile saḳy olunur. Ve ḳışrından bir dıraḫmī şürb olunsa ḥaṣātı teftīt eder ve cenīni ḳatl eder onun merāreti sāir edviyenin merāretinden ezyed olmakla. Ve onun şerbeti dokuz ḳīrāṭ olur ve ḥabbı dahi ḥaṣātı teftīt eder.

el-Ḥummayātu: Onun dühnü merūḫan ḳuşaᶜrīretten nāfiᶜ olur.

es-Sümūmu: Leẕᶜ-i ᶜaḳreb için ġār saḳy olunur. Ve ġār-ı ṭarī zenābīr ve naḥl lesᶜalarına ḍımād olur. Ve bİ'l-cümle ġār sümūm-ı meşrūbenin küllīsine ḍımād olur.

el-Ebdālü: Onun bedeli varaḳ-ı nemmāmdır.

Dördüncüsü Ġāfeṯ: غافث

el-Māhiyyetü: Dikenli ḥaşāyiştendir, onun şehdānec varaḳı gibi veyāḫūd benṭāfilun varaḳı gibi varaḳı vardır ve zehri nīlūfer gibidir ve müstaᶜmel olan onun zehri veyāḫūd ᶜuṣāresidir.

eṭ-Ṭabᶜu: Derece-i ūlāda ḥārr ve derece-i ṯāniyede yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Laṭīf ve ḳaṭṭāᶜ ve bilā-leẕᶜ ve bilā-ḥarāret ẓāhiretin ẓāhiretin ceẕẕābdır ve ḳabḍ-ı yesīri ve ᶜufūṣatı ve ṣabırın merāreti gibi merāret-i şedīdesi vardır.

ez-Zīnetü: Dāü'ṯ-ṯaᶜleb ve'l-ḥayye ibtidāsında devā-i ceyyid olur.

el-Ḳurūḥu: ᶜAsiretü'l-indimāl olan ḳurūḥ üzere şaḥm-ı ᶜatīḳ ile ṭılā olunur. Ve ḥikke ve cereb için ᶜuṣāresi şāhterec suyu ile ve sikencebīn ile şürb olunsa nāfiᶜ [221a] olur ve zehri dahi onun gibidir ve ᶜuṣāresi aḳvādır.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Kebidin evcāᶜına ve südedine nāfiᶜdir ve kebidi taḳviye eder. Ve onun ḥaşīşi ve ᶜuṣāresi dahi ṣalābet-i ṭıḥāle ve evrām-ı kebide ve evrām-ı miᶜdeye nāfiᶜdir ve sūᵓu'l-ḳunyeye ve aᶜrāḍ-ı istisḳāya dahi nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Şarāb ile ḳurūḥ-ı emᶜā için saḳy olunur.

el-Ḥummayātu: Ḥummayāt-ı müzmineye ve ᶜatīḳaya nāfiᶜdir ẖuṣūṣan ᶜuṣāresi ve ẖuṣūṣan onun ᶜuṣāresi maᶜa-ᶜuṣāreti'l-efsentīn istiᶜmāl oluna.

el-Ebdālü: Onun bedeli bir mis̱li esārūn ve nıṣf vezni efsentīn olur.

Beşincisi Ġāġāṭī: غاغاطي

el-Māhiyyetü: Ḥacer-i ẖafīftir ve onda rāyiḥa-i ḳafr vardır.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Niḳrise nāfiᶜdir.

Aᶜḍāu'r-Reᵓsi: Maṣrūᶜa tedẖīn olunsa nefᶜi olur.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: İẖtināḳ-ı raḥime nāfiᶜdir.

es-Sümūmu: Onun duẖānı hevāmmı ṭard eder.

Altıncısı Ġırā: غرى

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

eṭ-Ṭabᶜu: Ġıra'l-cülūd derece-i ūlāda ḥārr ve yābistir. Ve ġıra's-semek ḳalīlü'l-ḥarārettir velākin yābistir.

el-Ḫavāṣṣu: Bi'l-cümle ġırā için ḳuvve-i muġarriye vü müceffife vardır.

ez-Zīnetü: Ġıra's-semek ġamerin aẖlāṭına idẖāl olunur ve edviye-i baraṣa idẖāl olunsa nāfiᶜ olur. Ve ġırā-i cülūd ẖuṣūṣan cild-i baḳardan mütteẖaẕ olan ġırā iḥrāḳ olunup baᶜdehu ġasl olunsa ᶜilāc-ı ṣunānda istiᶜmāl olunan tūtiyā maḳāmına ḳāim olur.

el-Ḳurūḥu: Saᶜfe üzere ġıra'l-cülūd ṭılā olunur ve ḥarḳ-ı nārın teneffuṭunu menᶜ eder; ġıra's-semek dahi bu efᶜāli işler. Ve şedīdü'l-ġavr olmayan ḳūbā ve cereb-i müteḳaşşir üzere ẖall ile o devā ṭılā olunsa nāfiᶜ olur. Ve cirāḥāt üzere ᶜasel ve ẖall ile ṭılā olunsa nāfiᶜ olur. Ve merāhim-i ḳurūḥ-ı müteḳarriḥaya ġıra's-semek idẖāl olunur ve nefs̱-i dem için ẖall ile saḳy olunur ve nefs̱-i dem için mütteẖaẕ olan ḥasvlara dahi idẖāl olunur.

Yedincisi Ġāliyūn: غاليون

el-Māhiyyetü: Ṭayyibü'r-rāyiḥa bir nevᶜ dārūdur.

el-Ḫavāṣṣu: Müceffiftir, lebeni dondurur ve onda ḥiddet-i kes̱īre vardır ve inficār-ı demi menᶜ eder.

el-Ḳurūḥu: Ḥarḳ-ı nāra nāfiᶜ olur.

Sekizincisi Ġūşene: غوشنه

el-Māhiyyetü: Kemᵓeden veyāḫūd fuṭrdan bir nevᶜdir, kurudukta ġuḍrūf gibi munḍamm olur, şekli keᵓs-i ṣaġīr şeklindedir ve müteşennicedir yaᶜnī şedīd ve ṣulbdür; onun ile s̱iyāb ġasl olunur ve ḫumūḍātta ekl olunur ve ġaḍcārīf lez̠z̠eti gibi ve belki dahi eks̱er lez̠z̠eti olur.

eṭ-Ṭabᶜu: Sāir kemᵓe bürūdeti ḳadar bürūdeti olmaz.

el-Ḫavāṣṣu: Kemᵓe gibi rediyyü'l-ḫılṭ değildir ve ke-enne onun ṭabᶜında bir nevᶜ laḥmiyyet vardır ve külevīdir yaᶜnī böbrek gibi olur.

Dokuzuncusu Ġareb: غرب

el-Māhiyyetü: Maᶜrūftur.

el-İḫtiyāru: Onun liḥāsı ve ṣamġı istiᶜmāl olunur ve ṣamġı şarṭ ile ḫurūc eder. Ve ġareb üzere būraḳ-ı ceyyid tevellüd eder ki ekl olunan bevārıḳ aṣnāfının ceyyidi olur yaᶜnī ġareb üzere bir nesne tevellüd eder ki ondan būraḳ maṣnūᶜ olur ve o būraḳ būraḳ-ı ġareb denmekle maᶜrūftur.

el-Ḫavāṣṣu: Zehri ve varaḳı ve ikisinin dahi ᶜuṣāreleri bilā-lez̠ᶜ tecfīf eder ve onda ᶜufūṣat olur ve liḥāsının ḳuvveti dahi kendi ḳuvveti gibidir velākin eybestir ve varaḳından dahi ᶜuṣāre ittiḫāz̠ olunup ḥıfẓ olunur ve o ᶜuṣāre bilā-lez̠ᶜ tecfīf eder.

ez-Zīnetü: Şecer-i ġarebin remādı ḫall ile siğilleri tecfīf edip isḳāṭ eder o siğiller gerek menkūse ve gerek ġayr-i menkūse olsun. Ve aṣlının liḥāsı ḫıḍāb-ı şaᶜra dāḫil olur.

el-Ḳurūḥu: Onun ḳuşūru ve varaḳı saḥḳ olunup ḳaṭᶜ olunan mevḍiᶜe ve cirāḥāt-ı rediyye-i ṭariyye üzere vaḍᶜ olunsa nāfiᶜ olur.

Ālātu'l-Mefāṣılı: Onun ṭabīḫi niḳrise neṭūl-i ceyyid olur.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Varaḳının ᶜuṣāresi dühn-i verd ile ḳışr-ı rummān içinde kaynatılıp üẕün-i mütevecciᶜaya taḳṭīr olunsa vecaᶜına nāfiᶜ olur ve keẕālik ḳışr-ı raṭbı o minvāl üzere istiᶜmāl olunsa ᶜuṣāre-i meẕkūre fiᶜlini işler. Ve ṭabīḫi ḥazāza ġasūl olur.

Aᶜḍāu'l-ᶜAynı: Onun ṣamġı ve zehri ẓulmet-i baṣara cilā olur.

Aᶜḍāu'ṣ-Ṣadrı: Onun s̱emeresi nefs̱-i deme nāfiᶜdir ve ḳışrı dahi s̱eme-resi gibidir.

Aᶜḍāu'l-Ġıdāı: Onun ᶜuṣāresi ᶜalaḳ-ı nāşibi ḥalḳtan iḫrāc eder.

Onuncusu Ġāliye: غاليه

el-Māhiyyetü: Devā-i maᶜrūftur yaᶜnī mürekkebāttan bir nevᶜ dārūdur.

el-Evrāmu: Evrām-ı ṣulbeyi telyīn eder.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Dühnü bān veyāḫūd dühn-i ḫīrī içinde ġāliye idāfe olunup vecaᶜı olan üẕüne taḳṭīr olunur. Ve şemmi maṣrūᶜ ve meskūtu inᶜāş edip onlara nāfiᶜ olur ve ṣudāᶜ-ı bāridi teskīn eder ve şarāba katılsa iskār eder.

Aᶜḍāu'r-Reʾsi: Şemm-i ġāliye tefrīḥ-i ḳalb eder.

Aᶜḍāu'n-Nefḍi: Rūḥim-i bārid vecaᶜlarına ġāliye ḥamūlen nāfiᶜdir ve raḥimin evrām-ı ṣulbüne ve verem-i balġamiyyeye dahi nāfiᶜdir ve ṭams̱ı idrār ve muḫtenıḳa ve māile olan raḥimi istinzāl eder ve tenḳıye edip ḥabele cidden tehyiʾe eder.

On Birincisi Ġālimūn: غالمون

el-Māhiyyetü: Bir nevᶜ dārūdur ki rāyiḥası ṭayyib ve levni sefercel levni gibidir.

el-Ḫavāṣṣu: Lebeni dondurur ve ḳuvvet-i müceffifesi vardır ve ḥiddet-i yesīresi dahi vardır. Zehri inficār-ı deme ve ḥarḳ-ı nāra dahi nāfiᶜdir.

Hāẕā āḫirü mā-ḳuṣıde min tercemeti'l-kitābi's̱-s̱ānī mine'l-*Kānūni* bi-işāreti men vecebe ṭāᶜatuhu ke-edāi'd-düyūni. Şekkarallāhu saᶜye men devvenehā ve eşāᶜahā ve ᶜamile bihā ᶜamelen ṣāliḥan ve naṣaḥa bihā nuṣḥan nāṣıḥan. Fe'l-ḥamdü'l-veliyyü li-veliyyihi ve ehlihi ve ṣallallāhu ᶜalā-resū-lihi ve ālihi mā-teᶜāḳabe'l-ᶜaṣrāni ve tetābeᶜa'l-melevāni mine'n-nehāri bi-leylihi. Felemmā kāne ketbü't-tārīḫi ᶜinde ḫatmi'l-kitābi deydenen li-ū-

li'l-elbāli naẓamtü ḳıṭᶜaten fī-hāẕe'l-bābi ve erraḫtü fī-āḫirihā bimā-hüve ke-mıṣrāᶜi'l-bābi ve hiye hāẕihi:

Serīr-i salṭanatta müstedām olsun şehenşāhān
Merāḥ-ı şefḳatinde kıldı rāḥat murġ-veş nālān

Simāṭ-ı luṭfunu basṭ etti merḍā vü eṣıḥḥāya
O dem ki müfredāt-ı Bū ᶜAlī'yi eyledi iᶜlān

Ki s̱āninci kitābı sehl meʾḫaẕ mā-ḥaḍardır kim
Onun çāşnīsini sükkerden almaz çāşnī-sencān

Ḫavāṣṣın her devānın eyleyip elvāḥ ile tebyīn
Ki kıldı başka başka nefᶜini aᶜḍālara iḥsān

Budur Türkīce s̱ebtin ḫatmine nev mıṣraᶜ-ı tārīḫ
Bak elvāḥa devā-i müfredi al derde kıl dermān

(sene 1179) [Fī yevmi nıṣfı'ş-şaᶜbān]